BENEDICTI PERERII VALENTINI, E SOCIETATE IESV,

Primus Tomus

SELECTARVM DISPVTATIONVM IN SACRAM SCRIPTVRAM, CONTINENS ſuper libro Exodi centum triginta ſeptem Diſputationes.

EDITIO TERTIA,

Nunc recèns poſt priores Editiones excuſa, & quàm diligentiſſimè recognita & emendata.

LVGDVNI,

Sumptibus Horatij Cardon.

M. D. CVII.

CVM PRIVILEGIO.

ROBERTO

BELLARMINO

SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIÆ
REVERENDISSIMO, ET ILLV-
STRISSIMO CARDINALI,

Benedictus Pererius, è Societate IESV, S. D.

QVi te nouerunt, Illustrissime Cardinalis, (quis autem doctorum hominum te non nouit?) quòd meum hoc volumen Selectarum Disputationum in Sacram Scripturam, tibi potissimùm dicauerim; valdè, vt spero, consilium, & animum meum approbabunt. Talia nimirùm sunt literaria hæc munera, præsertim verò ex abditis grauiorum, sanctiorúmque disciplinarum thesauris deprompta, vt ea maximè viris pietate, & sapientia præcellentibus offerri deceat: Sin autem quibuslibet promiscuè deferantur, & gratiam perdāt, atque eius, qui dedit, aut vecordiam, aut vanitatem infament. Ego de tuis egregiis virtutibus multa, & præclara, quæ dici verè possent, hîc sciens, & volens tacebo: non enim breuis epistola capit dignum rerū tuarum encomiū, simúlque gratificari tibi cupio, qui humanarū laudū, si quis alius, nequaquàm cupidus, lucē ipsam virtutis, & sapiētiæ amas, & sequeris: vmbrā eius, laudē, & famā, & gloriā minimè curans. Vnū modò dicam,

cuius ipse multis annis spectator fui: Vitam egisti in Societate nostra, per annos quadraginta, planè inculpabilem: quinetiam multarum insignium virtutum, præcipuè autem pietatis, & continentiæ documentis, exemplísque laudabilem. Assumptus posteà es (nulla sanè ambitiosa tua cupiditate) ad Cardinalatum; in quo ita viuis, vt eum te non cupiuisse, facilè nobis persuadeas. Excellentem porrò doctrinam tuam, & nouerunt omnes, tuáque doctissima scripta testantur: quorum lectio, incertum, vtilior sit, an iucundior. In his laudant alij, meritóque laudant, singularem quandam perspicuitatem orationis, & aptissimum ordinem dispositionis, multitudinem item, robúrque argumentorum, mirámque tam sacræ, quàm profanę eruditionis varietatem, & copiam. Ego super omnia laudo exactam omnium Catholicorum dogmatum tractationem, & vniuersæ doctrinæ dogmaticæ, factum à te tanquàm vnũ quoddam corpus, suis ex omnibus quasi membris pulchrè coagmentatum, omnibúsque numeris absolutum. Accipe igitur meum hoc munusculum, tuis non alienum studiis, nec tuę indecens sapientię, quod equidem spero futurum tibi, vel eo nomine, periucundum, quod diutino Sacrarum literarum studio, vsúque compatatum, & ex variis, atque eruditis, amœnísque diuinarum rerum commentationibus, & dissertationibus, concinnatum est.

AVCTOR

AVCTOR OPERIS LECTORI.

VT absolui totius libri Genesis explanationem, quatuor in Commentariorum Tomos digestam; statim sum aggressus opus Selectarum Disputationum in Sacram Scripturam, non semel à me prioribus in libris iam editis promissum. Selectas autem Disputationes propterea vocaui, quòd de plurimis, quæ à me in Tractatus earum rerum, de quibus differebam, afferri potuissent, permulta omittens, potiora tatùm & vtiliora delegi: ea nempè, quæ vel insignem quampiam scripturæ obscuritatem, ac difficultatem multùm illustrare poterant: vel continebant eruditionem aliquam minimè vulgarem; aut ex propriis diuinæ Scripturæ thesauris depromptam: aut extrinsecus petitam ex optimis disciplinis, & ad Sacrarum literarũ vsum, & ornamentum accommodatam. Feci autem opus hoc tripartitum, in tres Tomos distributum: quorum primus nunc exit in lucem, continens super libro Exodi centum triginta septem Disputationes: duos verò reliquos Tomos ita iam elaboratos habeo, vt non aliud in his, nisi, velut in pictura, extrema manus: & tanquàm fastigium in ædificio desideretur. Quod si meam hanc operam, & laborem iudicat Lector non ingratam, nec inutilem fore iis, qui Sacræ doctrinæ studio delectantur: roget Deum, vt vitam mihi præstet, vigorémq; animi, & corporis valetudinem, quoad incœpta, vel potiùs affecta, planè conficiam, & absoluam.

Vale.

CLAVDIVS AQVAVIVA,
SOCIETATIS IESV PRÆPOSITVS GENERALIS.

Cùm Tomum hunc primum Selectarum Disputationum in sacram Scripturam, centum & triginta septem Disputationes in librum Exodi complectentem, à Patre BENEDICTO PERERIO, nostræ Societatis Theologo compositum; tres eiusdem Societatis Theologi, quibus id commissum fuit, recognouerint, & in lucem edi posse probauerint: facultatem concedimus, vt typis mandetur, si ijs, ad quos, pertinebit videbitur. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus Romæ XXII. Augusti M D. C.

CLAVDIVS AQVAVIVA.

BENE

BENEDICTI PERERII IN SELECTAS DISPVTATIONES super libro Exodi,

PRÆFATIO.

HISTORIAM *libri Genesis Moses, commemorata Ioseph morte, finiuit. Libri autem Exodi initium duxit à seruitute, qua post mortem Ioseph Hebræi vehementer afflictati & oppressi sunt in Ægypto. Ea porrò seruitus septem annis, vel paulò amplius ante ortũ Mosis excitata & incœpta est, vt paulò infrà ostendemus. Inter mortem autem Ioseph & ortum Mosis, annos non plus quatuor & sexaginta intercessisse demonstratum à nobis est in quarto Tomo Commetariorum nostrorum in Genesin super caput 50. in Disputatione quinta, ad numerum marginalem 28. Ex hoc conficitur, inter finem historiæ Genesis, quem fecit mors Ioseph, & initium libri Exodi sumptum à seruitute Hebræorum, interfluxisse annos circiter quinquaginta septem, per quos, Hebræis in Aegypto quietè ac prospere viuentibus, nihil admodùm insigne, ac memoratu dignum contigisse, non temerè quispiam putauerit: non enim id Moses, qui alia tam multa diligenter scripsit, in præteritis reliquisset. Et his facilè est redarguere tres veterum, nec ignobilium scriptorum errores. Primus fuit Cheremontis antiqui scriptoris, qui in scriptis suis, vt refert* Iosephus *priori libro aduersus Apionem, Mosen & Ioseph facit æquales, atque in eadem ætate viuentes. Alter fuit Trogi Pompeij, siue Iustini, qui lib. 36. Mosen tradit fuisse filium Ioseph. At enim inter mortem Ioseph & ortum Mosis interiectum fuisse tempus sexaginta quatuor*

Gen. 50.

Tres errores super ętate Iosephi & Mosis.
1. Chere.
2. Iustini.

Tum Ioseph. *annorum, dudum est conclusum. Tertius error fuit Iosephi Hebræi, qui eodem illo priori libro contra Apionem affirmat, Ioseph esse defunctum ante Mosis ortum, quatuor ætatibus, vel centū septuaginta annis: quod tam insigne erratum Chronologiæ, equidem reor non ex inscitia, sed ex incogitantia, & incuria obrepsisse Iosepho.*

Illud quæri hoc loco dignum est, cur Moses librum Exodi auspicatus sit ab enumeratione eorum, qui cum Iacob intrauerunt in Ægyptum: Sic enim librum illum exorsus est: Hæc sunt nomina filiorum Israël qui ingressi sunt in Ægyptum cum Iacob, &c. *Sed id optimo consilio & ratione factum est à Mose. Ac primò quidem id fecit, vt ex eo pernotesceret causa, cur Ægyptii tantoperè odissent Hebræos, & conati essent eos opprimere: quòd vidissent illi videlicet, paucos illos Hebræos cū Iacob ingressos in Ægyptum: in multitudinem propemodùm innumerabilem breuissimo tempore excreuisse: ob idque timerent, ne tum multitudine, tum viribus superiores ipsis existerent: & vel hostibus Ægyptiorum adiuncti, vel etiam ipsi per se aduersus ipsos bellum mouerent, atque ipsis debellatis imperium Ægypti raperent: vel Aegypto egressi irent quocumque vellent. Deinde manifestum fecit Moses hac ratione, promissum Dei datum Abrahæ de multiplicando eius semine instar cæli stellarum, fuisse iam maxima in parte completum: & ideò sperare debuisse Hebræos, alterum Dei promissum de donanda eis terra Chanaan, similiter breui completum iri. Hinc etiam notum fit, quando primùm Aegyptij cœperint dura seruitute Hebræos vexare, post mortem scilicet Ioseph, & omnis cognationis eius, id est, mortuis & fratribus eius, & filiis eorum, ac nepotibus, qui vnà cum Iacob ingressi fuerant Aegyptum. Id autem non obscurè significauit Moses in primo capite Exodi, narrans, post mortem Ioseph, mirandum in modum propagatis, ac multiplicatis Hebræis Aegyptios consilium cœpisse eos dura seruitute opprimendi, ac perdendi.*

IN CA

IN CAPVT PRIMVM EXODI DISPVTATIONES DECEM.

Narratur mira Hebræorum propagatio in Ægypto, & laboriosa eorum seruitus: insignis item pietas obstetricum in Hebræos, & diuina earum remuneratio.

CAPVT PRIMVM EXODI.

HÆc sunt nomina filiorum Israël, qui ingressi sunt in Ægyptum cum Iacob: singuli cum domibus suis introierunt: * Ruben, Simeon, Leui, Iudas, * Issachar, Zabulon, & Beniamin, * Dan, & Nephthali, Gad, & Aser. * Erant igitur omnes animæ eorũ, qui egressi sunt de femore Iacob, septuaginta: Ioseph autem in Ægypto erat. * Quo mortuo & vniuersis fratribus eius, omnique cognatione illa, * filij Israël creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt: ac confortati nimis impleuerunt terram. * Surrexit intereà rex nouus super Ægyptum, qui ignorabat Ioseph: * & ait ad populum suum. Ecce, populus filiorum Israël multus, & fortior nobis est. * Venite, sapienter opprimamus eum, ne fortè multiplicetur: & si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris, expugnatisque nobis egrediatur de terra. * Præposuit itaque eis magistros operum, vt affligerent eos oneribus: ædificaueruntque vrbes tabernaculorum Pharaoni, Phithom, & Ramesses. * Quantòque opprimebant eos, tantò magis multiplicabantur & crescebant: * oderántque filios Israël Ægyptij, & affligebant, illudentes eis, * atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris

Versu 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14.

 ris

15\. omníque famulatu,quo in terræ operibus premebãtur. *Dixit autem Rex Ægypti obstetricibus Hebræorum : quarum vna vocabatur Se-
16\. phora,altera Phua, *præcipiens eis. Quando obstetricabitis Hebræis, & partus tempus aduenerit,si masculus fuerit,interficite eũ;si fœmina
17\. reseruate. * Timuerunt autem obstetrices Deum & non fecerunt iuxta præceptum regis Ægypti,sed conseruabant mares. * Quibus ad
18\. se accersitis:Quidnam est hoc,quod facere voluistis, vt pueros serua-
19\. retis? *Quæ responderunt : Non sunt Hebrææ sicut Ægyptiæ mulieres:ipsæ enim obstetricandi habent scientiam,& priusquam veniamus
20\. ad eas,pariunt. * Bene ergo fecit Deus obstetricibus : & creuit popu-
21\. lus,confortatúsque est nimis. * Et quia timuerunt obstetrices Deum,
22\. ædificauit eis domos. * Præcepit ergo Pharao omni populo suo,dicẽs: Quicquid masculini sexus natum fuerit,in flumen proiicite:quidquid fœminini,reseruate.

PRIMA DISPVTATIO.

De mira Hebræorum propagatione in Ægypto.

SVPER ILLIS VERBIS.

Vers.6.& 7. Quo mortuo (Ioseph) & vniuersis fratribus eius omníque cognatione illa , filij Israël creuerunt , & quasi germinantes multiplicati sunt : ac roborati nimis , impleuerunt terram.

MAGNAM profectò vim habet ad iudicandã numerosissimã Hebræorum propagationem illud: *quasi germinantes multiplicati sunt*. Declarat enim,propagationem Hebręorum esse factam instar germinum,herbarum & segetum,in quibus ex vno grano multas nasci spicas , plurimáque grana cernimus. Similiter enim gens Hebræa ex paucis hominibus qui cum Iacob intrauerant Aegyptũ,breui tempore mirũ in modũ propagata fuerat. LXX. Interpretes locũ hunc ita reddiderunt: *Filij Israel creuerũt & multiplicati sunt, & effusi facti sunt, & inualescebant valdè: multiplicabat autẽ illos terra.* Hebraicè sũt in hoc loco quatuor verba diuersæ significationis,sed ad significandã copiã & abundantiã pertinẽtia. Primũ verbũ est (Parah) significãs crescere, vel potiùs fructificare. Alterũ verbũ est (Saras) significãs,more reptilium,vel pecorũ numerosissimè multiplicari. Tertiũ verbũ (Rahab) propriè significãs multiplicari. Quartum

verbum

verbum est(Azam) significans fortificare, roborare, præsertim in multitudine: siquidem multitudo hominum robusta est, paucitas verò inualida, tum ad aggrediendum quippiam arduum, tum ad resistendum.

2 *Tres quæstiones.* *Prima quæstio, quanta fuerit Hebræorum propagatio.*

Verùm in hac disputatione tres quæstiunculæ breuiter explicandæ sunt. Prima est, quanta fuerit illa propagatio & multiplicatio Hebræorum. Altera, quanto tempore sit facta. Tertia, quomodo sit facta. Primæ quæstioni respondemus, certè non posse definiri quanta fuerit illa propagatio: ex eo tamen quod narratur in libro Numerorum, capite primo, coniectare licet, atque existimare, fuisse maximam atque incredibilem Eo namque loci traditur, in primo anno, quo egressi sunt Hebræi ex Aegypto, recensitos fuisse Hebræos idoneos ad bellandum à vigesimo anno ætatis, & vltra, & repertos esse ad sexcenta millia bellatorum, & insuper tria millia, & quingentos, & quinquaginta, Extra hunc autem numerum fuit vniuersa tribus Leui, quæ non est recensita: fuerunt item omnes infantes, pueri, & adolescentes, vsque ad annum vigesimum, quorum, in comparatione hominum vlterioris ætatis, maxima est multitudo. Fuit prætereà extra illum numerum sexus muliebris, quem fuisse tunc numerosissimum, quòd vnus vir pluribus per matrimonium iungeretur mulieribus, necesse est. Nec eo numero inclusi sunt senes inualidi atque imbelles, quorum ingentem fuisse numerum, non est dubitandum: nam & verisimile fit, post septuagesimum annum vacasse à militia, & plerósque, id temporis centesimum annum supergredi solitos constat. Itaque nonnulli, bene subducta ratione, non temerè concluserunt, vniuersam illam Hebrææ gentis multitudinem, fuisse ad tricies centena millia hominum: quam tamen omnem ex sexaginta nouem, qui ingressi fuerant Aegyptum, breui tempore scimus esse propagatam.

3 *Secũda quæstio, quanto tempore illa propagatio sit facta.*

Alteri quæstioni respondendum est, Istiusmodi propagationem factam esse (vt longissimum tempus ponamus) ducentis quindecim annis, quibus Hebræi manserunt in Aegypto, post ingressum Iacob: tot enim annos præteriisse ab ingressu Iacob in Aegyptum, vsque ad egressum Hebræorum ex Aegypto, demonstratum est à nobis in tertio tomo nostrorum Commentariorum in Genesim, super caput 15. in Disputatione sexta ad numerum marginalem 70. Sed enim B. Augustinus putat, insignem illam multiplicationem esse factam post mortem Ioseph, per annos duntaxat centum quadraginta quinque: id enim satis indicat Scriptura, dicens hoc loco, mortuo Ioseph, Hebræos vehementer creuisse in Aegypto. A morte verò Ioseph, vsque in egressum Hebræorum ex Aegypto, anni quinque & quadraginta centumque excurrerunt. Quanquam si attentiùs consideremus verba huius loci Scripturæ, reperiemus, multiplicationem Hebræorum, de qua hîc Scriptura loquitur, esse factam post mortem Ioseph, & ante seruitutem ipsorum. Docet enim apertè Scriptura, propter tantam Hebræorum multitudinem, regem Aegypti adductum esse ad eos seruitute opprimendos, & perdendos. Spatium autem temporis inter mortem Ioseph, & initium seruitutis, annorũ fuisse circiter quinquaginta, paulò suprà ostendimus. Nec debet incredibilis videri, tam breui tempore tanta vnius gentis ex paucis hominibus propagatio. Etenim non ampliùs ducentis quinquaginta annis post Diluuium, ex tribus duntaxat filiis Noë, intantum, genus hominum est propagatum, vt vel solus Ninus, primus monarcha & conditor Assyriorum monarchiæ, qui anno post Diluuiũ quinquagesimo circiter & ducentesimo regnare cœpit, in exercitu, quem dixit aduersus Bactrianos: habuisse dicatur peditum septies & decies centena millia, equitum ducenta milia, curruum falcatorum decem millia, & insuper sexcentos. Cuius rei testem laudat Diodorus Siculus in libro 3. cap. 2. Ctesiam perantiquum, & cumpri-

S. Augusti. li. 18. de ciuitate Dei, cap. 7.

Mira exercitus Nini magnitudo, auctore Diodoro, & Ctesia.

mis nobilem historiæ scriptorem: Sic enim scribit: Ninus, ciuitate à se condita, adiecit animum ad Bactrianos, patriam montosam, accessuque difficilem, & hominum numero ac viribus præualidam. Cùm autem priore expeditione nihil admodum profecisset, maioribus opus esse ratus copiis, coacto ex singulis Gentibus electo, & ingenti exercitu aduersus eos profectus est. Tradit Ctesias scriptor; pedites ad decies septies centena millia fuisse, equitum ducenta millia, currus verò falcatos, paulò minus decem millibus, & ducentis. Sic ille.

Tertia quæstio quo modo facta sit illa propagatio, & an fuerit naturalis, an per miraculū facta.

S. August.

Tertiæ denique quæstionis hæc sit solutio: Tantam illam gentis Hebræorum in Ægypto propagationem; hisce modis fieri potuisse. Primò quidem, vt omnes mulieres Hebrææ essent fœcundæ, & singulis annis parerent: tum vt præmaturè inciperent parere, & serò admodum desinerent: ad hæc, vt quælibet mulier, aut certè pleræque, binos parerent, aut etiam ternos & quaternos vno partu, sicut tradūt Hebræi. Sed illud hoc loco in quæstionem cadit; An istiusmodi tanta fœcunditas Hebræarum mulierum fuerit planè naturalis, an singulari beneficio Dei eis concessa, & assignanda miraculo: hoc enim sensisse videtur B. Augustinus, sicut intelligere licet ex verbis eius, quæ sunt in libro 18. de ciuitate Dei, capi. 7. ea verò sunt eiusmodi: Creuerunt Hebræi, diuinitùs fœcundata eorum multiplicatione. Verùm ex aduerso posset videri probabilius, illam propagationē fuisse naturaliter & sine miraculo factam: nam quòd mulieres pariant binos, vel ternos vno enixu, non solùm non est naturaliter factu impossibile; verùm etiam frequenter solitum fieri in Ægypto: de cuius terræ ac gentis mulierum fœcunditate admiranda, memorabilis sanè, & ad id, quod nunc agitur, firmandum, per quam accommodata est Aristotelis sententia, qui in libro. 7. de historia animalium, cap. 4. hunc in modum scribit.

Fœcunditas mulierum in Ægypto ex Aristotele.

Cùm animalia quædam singulos pariant, alia plures, genus humanum in ancipiti est. Nam, quod plurimùm, & locis plurimis agitur, mulieres singulos singulæ pariunt. Verum sæpè, & locis plerisque geminos etiam edunt, vt in terra Ægypto fieri certum est. Pariunt enim in Ægypto & tres, & quatuor: idque locis nonnullis sæpè fit: sed cùm plurimùm quinque nascuntur: iam enim hoc pluribus euenisse conspectum est: & quædam quatuor partubus viginti edidit, quinos singulis partubus enixa; maiorque eorum pars enutriri, & adolescere potuit. Sic Aristoteles.

Thostatus.

Thostatus quidem certè iuxta Philosophorum & Medicorum doctrinam esse dicit, in muliebri matrice reperiri velut septem cellulas, in quibus separatim totidem fœtus & formari, & contineri vsque in partum queant.

Auctoris sententia, illam Hebræorum propagationem, nō absque singulari auxilio Dei esse factam.

At enimuerò, mihi sententia, quam suprà posui, B. Augustini, vehementer probatur, nec illam Hebræorum propagationem, sine præcipuo quodam & singulari auxilio & concursu Dei factam esse arbitror. Etenim quòd vna & altera mulier in vna aliqua familia vel ciuitate binos aut ternos pariat, non est vltra vim & modum, & morem naturæ. At quòd omnes mulieres vnius amplissimæ gentis, per duo, & eò ampliùs sæcula, perpetuò, quolibet partu plures ederent, vt de Hebræis traditur, id profectò & vltra fidem est, supráque omnem naturæ potestatem. Verùm illa grauior est huius rei probatio, quòd Hebræi in summis & continuis laboribus, & afflictationibus corporis & animi, quantò magis opprimebantur, tantò magis crescebant: hoc autem contra naturalem rationem, & vim naturæ est: nimius enim labor & afflictatio corporis, maximè contraria est fœcunditati, & sterilitatem affert.

Allegoria.

Superioris porrò historiæ allegorica expositio, huiusmodi esse posset. Iacob cum duodecim filiis ingressus Ægyptum, præfigurauit Christum cum duodecim Apostolis, qui in terris prædicauit Euangelium. Et sicut ex illis duodecim filiis Iacob tanta est facta, secundùm carnem, hominum propagatio, ita ex illis Christi

disci

discipulis,innumerabilis credentium multitudo est multiplicata; vt verissimè dictum sit à Dauide Psalmo 138. *Dinumerabo eos, & super arenam multiplicabuntur.* Sic enim promissum illud Dei datum Abrahæ de multiplicando eius semine instar pulueris terræ,completum est. Quemadmodum autem post mortem Ioseph, præcipuè atque abundanter multiplicatus est Hebræorum populus, ita post excessum Christi, fidelium Ecclesia totum per orbem dilatata est, sicut ipse prædixerat: *Nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Et alio loco: *Ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.* Lege quæ in hanc sententiam disputat Augustinus in sermonibus de tempore, sermone 84.

Locus Psalmi 138.

Ioan. 12.

SECVNDA DISPVTATIO.

Quisnam fuerit nouus ille rex, qui, ignorans Ioseph, auctor fuit durissimæ seruitutis Hebræorum.

SVPER ILLIS VERBIS.

Surrexit intereà rex nouus super Aegyptum, qui ignorabat Ioseph: & ait ad populum suum: Ecce, populus filiorum Israël multus & fortior nobis est, venite, sapienter opprimamus eum.

Versus 8. 9. 10.

PEROBSCVRVM est, atque idcirco, propter varias Auctorum opiniones, satis controuersum, quisnam fuerit ille rex nouus Ægypti, qui tantam afflictionem Hebræorum excitauit, effecitque. Prima est opinio Caietani, affirmantis, regem illum non fuisse Ægyptium, neque ex familiis Ægyptiorum: siquidem Ioseph notissimus erat vniuersæ genti Ægyptiorum, vniuersisque familiis eius regni, è quibus assumebantur ad regnum. Cùm enim Ioseph per octoginta annos summa cum laude, celebriq; fama rexisset Ægyptum, atque ingentium meritorum eius in Ægyptios multa extarent, eaque clarissima monumenta; non poterat eius nomen vlli regalium familiarum Ægypti esse ignotum. Fuisse igitur putat Caietanus regem illum externum, & quantum ex verbis Isaiæ capite 52. colligi potest, fuisse Assyrium. Sic enim per Isaiam eo loco dixit Deus: *In Ægyptum descendit populus meus in principio, & Assur absque vlla causa calumniatus est eum.* Rex autem, qui per dolos & calumnias in Ægypto voluit opprimere populum Hebræorum, non alius vtique fuit nisi is, de quo hîc agit Moses, auctor nempe tyrannicæ seruitutis Hebræorum. Fuit igitur ille rex genere ac gente Assyrius. Ponam hîc verba Caietani. Si Iosepho creditur, ideò rex iste nouus dicitur, quia ex alia familia ortus erat, quàm fuerat ille, qui prouexerat Ioseph ad tantam dignitatem, atque illius posteri.

6. Prima opinio Caietani fuisse Regem illum Assyrium.

Ex eo tamen quod ignoraſſe dicitur Ioſeph, videtur quòd non fuerit rex ille Ægyptius;Ioſeph quippe notus fuerat familiis omnibus Aegyptiorum. Præ ſe ferũt autem verba Iſaiæ cap.52.quod fuerit Aſſyrius.Sic enim ait: *In Ægyptum deſcendit populus meus, & Aſſur calumniatus eſt eum.* Hic ſanè rex nouus eſt,qui oppreſſit abſque vlla culpa populum Iſrael. Hæc Caietanus.

7. Verùm Caietani opinio iſta, minimè eſt probabilis.Conſtat enim ex hiſtoriis, & Chronicis,& monumẽtis rerum Aegyptiacarum, nec ante Moſen fuiſſe regem vllum Aegypti Aſſyrium, nec poſt Moſen, vſque ad Cambyſem, ſecundum Perſarum Monarcham, qui Aſſyriorum quoque imperio potiebatur: is verò mille annis poſt Moſen imperauit. Et verò, ratio, quæ mouit Caietanum, duplex fuit, & vtraque ſatis leuis & infirma. Nam quod dicitur rex ille ignoraſſe Ioſeph, dupliciter poteſt accipi: vel quòd plus quàm quinquaginta annorum tempore poſt mortem Ioſeph elapſo, nomen vel certè memoria rerum geſtarum Ioſeph, iam obliterata eſſet, maximè apud iſtum regem.qui ex diuerſa erat familia; præſertim verò quia proprium eſt magnatum,& regum, faciè, citóque obliuiſci beneficiorum ab aliis acceptorum. Vel dicitur ille ignoraſſe Ioſeph id eſt,non amaſſe eum, nec poſteros eius, & merita eius pro nihilo duxiſſe: qua ſignificatione & verbum ignorandi & cognoſcendi,non rarò vſurpatur in Scriptura.

Locus Iſaiæ cap.51. Locus autem ille Iſaiæ nihil adiuuat opinionem Caietani: illic enim ſecundùm tranſlationem ſeptuaginta Interpretum, atque interpretationem B. Hieronymi, aliorúmque Patrum, duplex ſignificatur, pauciſſimis verbis, magna Hebræorum afflictio: prior in Aegypto,de qua in hoc loco agit Moſes: altera per Aſſyrios,nimirum vel per regem Sennacherib, vel per Salmanaſar, qui decem tribus Iſraël abduxit in captiuitatem, vt traditur in quarto libro Regum: Septuaginta certè Interpretes pro eo quod nos habemus in illo Iſaiæ loco; Et: *Aſſur calumniatus eſt eum*: ita verterunt: *Et violentè abducti ſunt in Aſſyrios.* Quanquam Franciſcus Forerius, vir doctus, ſuper eo ipſo loco Iſaiæ contendit, nomine Aſſur ibi vocatum eſſe Pharaonem regem Aegypti, propter potentiam & crudelitatem: erat enim temporibus illis,quibus vixit Iſaias, in prouerbio apud Iudæos, nomen Aſſur, ad denotandum hoſtem aliquem Iudæorum, præpotentem, præferocem,& crudelitate inſignem,vt ex lectione Prophetarum apparet.

Franciſcus Forerius.

8. Altera opinio eſt Vincentij in libro primo Speculi hiſtorialis, aientis, regem illum fuiſſe Mephrem, cuius nono regni anno mortuus fuit Ioſeph, tuncque cœpta eſt ſeruitus & afflictio Hebræorum. Idem tradere videtur Euſebius in Chronicis, niſi quod mortem Ioſeph, & initium afflictionis Hebræorum in anno primo eius regni ſignat: quem regem facit quartum ex Dynaſtia decima octaua, quæ vocata eſt Polytanorum. At enim iſti ſententiæ apertè contradicit Scriptura in hoc loco, dicens, poſt mortem Ioſeph, & omnium fratrum eius,& vniuerſæ cognationis ipſius, & poſt ingentem multiplicationem Hebræorum, inſurrexiſſe aduerſus Iudæos regem iſtum nouum, qui non nouerat Ioſeph. Non igitur ſtatim poſt mortem Ioſeph,fuit iſte rex,nec incœpta eſt ſeruitus Hebræorum.Leui certè,frater Ioſeph,quadrienniò, quàm ille grandior natu,vixiſſe legitur centum triginta ſeptem annis, Exodi 6. Cùm igitur Ioſeph annis duntaxat centum decem vixerit,neceſſe eſt Leui ſuperuixiſſe illi, tribus & viginti annis: poſt cuius tamen mortem excitata eſt illa Hebræorum vexatio.

Secunda opinio Vincentij in ſpeculo Hiſtoriarum regem illum fuiſſe Mephrem.

9. Tertia opinio eſt quorundam,exiſtimantium, regem illum fuiſſe Rameſſem, ex eo coniecturam facientes,quòd Hebræi iuſſi ſunt à rege ædificare duas vrbes, quarum vni nomen Rameſſes indictum eſt;ex nomine videlicet ipſius regis, tunc dominantis.Sed iſti ſentẽtiæ ratio temporum aduerſatur:ſiquidem Rameſſes, Aegypti

Tertia opinio, regẽ illum fuiſſe Rameſſem.

pti, rex regnauit auctore Plinio, lib. 36. ca. 8. temporibus belli Troiani: id autem est, plus trecentis annis post obitum Mosis. Eusebius in Chronicis regnantem facit Ramessem in Aegypto, in ætate Debboræ & Barach Iudicum populi Hebræi, post mortem scilicet Mosis, annis ampliùs centum quadraginta. Cyrillus Alexandrinus, libro primo contra Iulianum, scribit, Ramessem in Aegypto regnasse anno cētesimo vigesimo post ortum Mosis: id autem est, eo ipso anno, quo è viuis decessit Moses.

Plinius. Eusebius. Cyrillus.

Quarta opinio Gerardi Mercatoris, diligentis in hac ætate Chronographi; qui in sua Chronographia, regem istum, auctorem insectandi & opprimendi Iudæos, vocat Armesesmiarum, cui assignat annos regni sexaginta sex, superque menses duos, eúmque facit regnare cœpisse quinque annis ante ortum Mosis. Hinc sine dubio (inquit Gerardus) est rex ille Aegypti, qui filios Israel studuit opprimere, vt traditur Exodi 1. siquidem post multùm temporis à fuga Mosis ob eius persecutionem, dicitur fuisse mortuus, Exod. 2. quod sanè bene conuenit cum multitudine annorum, quibus iste regnauit. Tum etiam, quia filij Israel Phithon & Ramessen ædificare coacti sunt, quorum vnum regis conditoris nomen præfert, alterum fortasse reginæ. Sic Gerardus.

Quarta opinio Gerardi Mercatoris.

10. Mihi sanè non satis liquet, quo nomine, quóue numero inter Aegypti reges fuerit is, qui primus Hebræos insectari, & affligere cœperit: consideratis tamen omnibus auctorum sententiis, atque inter se comparatis, illa videtur minus improbabilis, quæ facit eum regem fuisse Amenophin, septimum nempe regem ex decima octaua Dynastia, quæ dicta est Polytanorum, cuius regis anno regni decimo octauo notat Eusebius in Chronicis natum esse Mosen. Afflictionem verò illam Hebræorum paucis ante ortum Mosis annis cœptam esse paulò infrà ostendemus. De isto Amenophi, sic Eusebius scribit: Amenophis Aegypti rex anno vno & triginta regnauit. Fuit autem is Amenophis seu Amenoptes, quem quidā Memnonem putant, lapidem loquentem, quippe cuius statua vsque ad Christi aduentum, sole oriente, vocem dare dicebatur. Hanc porrò ipsam, quæ nobis maximè omnium probatur, sententiam secutus est Auctor historiæ Scholasticæ super librum Exodi c. 2. & Thostatus super primum caput Exodi. Quanquam in eo lapsus memoria videtur Thostatus, quod idipsum sensisse putat Iosephum: quem tamen ego nec in libro secundo Antiquitatum, nec in libris aduersus Apionem, nec alibi vspiam scriptorum suorum, id prodidisse reperio. Nominat quidem ille regem, sub quo egressi sunt Hebræi de Aegypto, eumque vocatum esse dicit Themosem, ex sententia Manethonis, vt patet ex priore libro in Apionem.

Quinta opinio, quam sequitur Auctor fuisse Regem Amenophin.

Auctor Historiæ Scholasticæ. Thostatus.

11. Cæterùm quæri posset cur Moses istum regem appellauerit nouum. *Surrexit*, inquit, *rex nouus.* Quidam eam fuisse causam istius appellationis existimant, quòd ille fuerit ex alia Dynastia, quàm fuerint alij superiores reges. Verùm istis contradicit Eusebius in Chronicis, numerās istū regē quartū in decima octaua Dynastia, quæ dicta est Polytanorum, cuius initiū fuit paulò pòst ingressum Iacob in Aegyptum. Iosephus lib. 2. Antiquitatum, propterea nouum fuisse dicit, quòd esset ex aliis familiis, quàm superiores reges: qui cùm nepotes fuissent & posteri eius regis, qui Ioseph eductum è carcere tantopere amauerat & honorauerat, fuerant, ob eius memoriam, erga Hebræos beneuoli & benefici. Hic autem rex, quòd ex diuersa esset familia, non est secutus priorum regū exempla. Vel dicitur rex nouus, ratione ingenij, consuetudinis, morum & gubernationis. Nouitas autem gubernationis in eo erat, quòd cùm superiores reges humaniter ac liberaliter tractassent Hebræos, hic primus inhumaniter, aspere, crudelitérque tractare cœpit. In quo execranda fuit eius ingratitudo. Nam, vt taceam, eum moueri debuisse maximo il-

Cur dictus sit rex nouus.

lo beneficio, quo Ioseph vniuersam Ægyptiorum gentem affecerat, liberans eam supremo famis exitio, quo haud dubiè periisset, nisi diuina Ioseph sapientia tanto malo esset prouisum atque subuentum; vt omittam multa alia & ingentia bona, quæ percepit Ægyptus ex optima Iosephi per octoginta annos gubernatione, Illud certè beneficium Iosephi, quod perpetuò sentiebant reges Ægypti, à tanto scelere regem istum reuocare debuit. Ioseph enim maiorem in modum redditus vniuersos regis amplificauerat, cùm in tempore famis legem tulit, quæ deinceps seruata est, vt omnium terræ prouentuum quinta pars, tributi nomine, regi solueretur, vt scriptum est in libro Genesis, cap. 47.

12. *Allegoria.* *Iob.41.* Sed quisnam fuit, secundùm allegoricam intelligentiam, iste nouus rex Ægypti ignorans Ioseph, & post mortē eius affligens eius populū? Haud dubiè fuit Diabolus princeps huius mūdi, & qui est rex super omnes filios superbiæ, vt ait Iob. Dicitur nouus rex, quia primus & verus noster Dominus & rex est Deus; Diabolus est Deus alienus, & Deus nouus, sic enim appellatur in Scriptura. Audi Mosen in *Deuteronomy 32.* Cātico Deuteronomij: *Immolauerunt dæmonius & non Deo, diis quos ignorabāt. Noui recentesq; venerunt, quos non coluerunt patres eorum. Deum, qui te genuit, dereliquisti, & oblitus es Dei creatoris tui.* & Dauid *Psal.10.* Psalmo 10. *Non erit in te Deus recens, neq; adorabis Deum alienum.* Diabolus autem ignorabat Ioseph, id est, Christum; vel quia eum oderat atque insectabatur, vel quia licet nouerit vt Messiam; non tamen *1.Corinth.1.* vt Redemptorem mundi per mortem suam. Si enim, vt Paulus ait, cognouissent, nunquā Dominum gloriæ crucifixissent. Diabolus porrò inuidēs fœlicitati Christianorum, cœpit vehementer eos post mortem Christi affligere, sicut rex Ægypti Hebræos post mortem Ioseph. Afflixit autem Diabolus populum fidelem tripliciter: primò violenter, per decem illas Tyrannorum persecutiones: tum sapienter, id est, specie atque obtentu doctrinæ, per Philosophos & hæreticos: denique suauiter, iam parta Ecclesiæ pace, per illecebras voluptatum, & blandimenta vitiorum: quemadmodum legimus Numerorū 25. Hebræos, qui ab hostibus aperto Marte vinci non poterant, victos esse per muliebres blanditias & voluptates, consilio Balaam arioli, quod hostibus Hebræorum dederat: quamobrem cæsa sunt *D. Augu.* viginti quatuor millia hominum. Videat Lector apud sanctum Augustinum in *Rupertus.* serm.84. de Tempore, pulchrum & vtilem tractatum huius historiæ tropologicum, & apud Rupertum lib.1. Commentariorum in Exodum, cap.1.

TERTIA DISPVTATIO.

Quibus rebus, quibúsue causis tam atrociter, atque crudeliter aduersus Hebræos incitati efferatique sint Ægyptij.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versus 12. & 13. Venite, sapienter opprimamus eum, ne fortè multiplicetur, & si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris, expugnatísque nobis egrediatur de terra. Oderantq; filios Israël Ægyptij, & affligebant, illudentes & inuidentes eis.

TRES

TRES causas hisce verbis tangit Scriptura, quibus incensi sunt Ægyptij ad insectandos & perdendos Hebræos: Metum, Odium, atque Inuidiam. Metus erat, ne propter amplitudinem gentis Hebrææ, & robur periculum Ægyptijs ingrueret ab hostibus, si ad eos se adiungerent Hebræi. Nam & Ægyptios expugnare poterant, illisq; debellatis ac spoliatis, deserta Ægypto, ire in terram Chanaan, quam illi vehementer optabant. Permanauerat enim ad Ægyptios ex frequenti sermone Hebræorum, postquam aliquandiu commorati essent in Aegypto, maximis bonis cumulatos, profecturos inde in terram Chanaan, ipsis à Deo promissam. Et quod promiserat Deus Abrahæ, Genes.15. frequenti sermone vsurpabant. Hoc autem malè habebat Ægyptios: quippe plurima, atq; ingentia emolumenta & bona ex habitatione Hebræorũ in Aegypto, ad ipsos perueniebant. Inuidia vrebat etiã Ægyptios, videntes inferiores se multis rebus esse Hebræis, eósq; triplici illo genere bonorũ, corporis, animi, & fortunæ affluere, & florere. Inuidebant nempe corporis pulchritudinem, robur, tantam sobolis propagationem, singularem animi prudentiam & solertiam, multarumq; virtutum decora, & bonorum externorum amplissimã copiam. Odium porrò Aegyptiorum aduersus Hebræos oriebatur maximè ex diuersitate religionis. Aegyptij multos deos colebant; Hebræi, vnum tantùm, cæteros omnes execrantes. Aegyptij adorabant animalia, quod Hebræi deridebant, simulque abominabantur. Aegyptij nefas atque impium ducebant, interimere bouem, aut ouem, aut capram: Hebræi hæc vulgò mactabant, tum sacrificandi, tum vescendi gratia. 13.

Audi Iosephum in priori libro contra Apionem, de causa odij Aegyptiorum erga Hebræos ita scribentem. Plures odij, atque inuidiæ causas habuerunt Aegyptij. Primò quidem, quia in eorum regione nostri progenitores, potentes effecti sunt: & inde regressi ad propria, denuò fuêre fœlices. Verùm maximè diuersitas sacrorum, multas inter eos fecit inimicitias, tantò præstantiore nostra pietate, quàm solemnitates illorum, quantum Dei natura animantibus ratione carentibus antecellit. Communis namque apud illos ritus est, genera quædam animalium arbitrari, & venerari vt deos; vani omnino & fatui homines, & ab initio praui istiusmodi opinionibus assueti: & propterea nequaquam imitari nostram plenam veritatis & honestatis & decentiæ religionem potuêre: videntésque quòd multi nostram æmularentur conuersationem, inuidiam habuerunt, &c. sic Iosephus. Idem lib. 2. Antiquitatum strictim exponit supradictas tres causas, his adiungens quartam valde memorabilem; ait enim, eo tempore quemdam vatem Aegyptium, scribam sacrorum, quorum hominum vaticiniis, certam fidem habebant Aegyptij, prædixisse, breui fore, vt ex Hebræis quidam oriretur, qui si adolesceret, imperium Aegyptiorum euerteret; res autem Hebræorum mirandum in modum promoueret, ac prosperaret. Hoc igitur vaticinio perterritum regem, ingentem illam Hebræorum insectationis ac vexationis flammam excitasse. Ponam hic verba Iosephi, quæ sic habent: Aegyptij, gens delicata, & ad laborem segnis, voluptatibus tantùm, & captandis vndequaque lucris dedita, malè volebat Hebræis, quòd per inuidiam ferre æquo animo illorum fœlicitatem non poterat. Videntes gentem Hebræorum florere, & opibus, labore, atque industria quæsitis abundare; non satis tuta sibi eorum incrementa existimauerunt. Cùm itaque iam Iosephi beneficiorum memoriam tempus obliterasset, regnúmque Aegypti in aliam familiam translatum esset, inhumanè tractabant Hebræos, & variis laboribus atterebant. Exortum est deinde aliud quiddam, cur genus nostrum magis etiam cuperent extinctum; quidam ex eo genere hominum, quos gens illa vocat

Iosephus.

Iosephus.

cat Sacrorum Scribas, quorúmque prædictionibus plurimùm tribuit; prænunciauit regi, nasciturum per id tempùs apud Israëlitas quendam, res Aegyptiorum aliquando grauiter afflicturum: Hebræorum contrà aucturum, si modò ad ætatem adultam perueniret; nam & virtute fore præcellentissimum, & gloria per omne æuum celebertimum quo terrore percitus rex edicit, ex ipsius monitoris sententia quicquid masculini sexus inter Hebræos nasceretur, in flumen proiici; atque ita gentem Hebræam sensim: & per astum deleri. Sic Iosephus.

QVARTA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS.

Versu. 13.

Oderántque filios Israël Ægyptij.

14. Locus. Psal. 104.

CAVSAM super istis verbis dubitandi, disputandíque dedit, quod dixit sanctus Propheta Dauid in Psalmo 104. memorans cursim hanc ipsam historiam Exodi: *Et auxit*, inquit, *populum suum vehementer, & firmauit eum super inimicos eius. Conuertit cor eorum, vt odirent populum eius, & dolum facerent in seruos eius.* Si enim Deus conuertit, id est, inclinauit & incitauit cor Aegyptiorum in odium Hebræorum, neque Aegyptij peccauerunt, prosequentes odio Hebræos, quippe qui, Deo incitatore, id fecerunt; nec tale odium pro peccato haberi debet, aut obnoxium reprehensioni esse potest: non enim Deus auctor mali esse potest. Videt lector, omne disputationis ac difficultatis momentum in eo esse, vt probè intelligatur, quemadmodum verè Deus conuerterit cor Aegyptiorum in odium Hebræorum, & nihilominùs tamen tale odium fuerit iniustum atque execrandum, nec eius auctor fuerit Deus. Ego primùm exponam, quemadmodum locum illum Dauidis, & veteres, & recentiores commemoratione digni Auctores explanauerint. S. Augustinus super eo loco ad hunc modum disserit, nunquid intelligendum & credendum, Deum cor hominis ad facienda peccata conuertere? An peccatum non est, vel paruum peccatum est, odisse populum Dei, & dolum facere in seruos Dei? Quis hoc dixerit? Num igitur istorum tam grauium peccatorum auctor est Deus, qui nullius vel leuissimi peccati auctor credendus est? Quis sapiens, & intelliget hæc? Nam ipsa est illa admirabilis bonitas, per quam bene vtitur etiam malis, vel Angelis, vel hominibus. Cùm enim vitio suo mali sint, ille de malo eorum benefacit; non enim antequam odissent populum eius, boni erant, sed maligni & impij cùm essent, facilè incolis suis felicibus inuiderunt. In eo ergo quòd populum suum multiplicauit, hoc beneficio suo malos ad inuidendum conuertit: inuidia enim est odium fælicitatis alienæ. Non itaque cor illorum malum faciendo, sed populo suo benefaciendo, cor illorum sponte malum conuertit ad odium. Non enim illos malos faciendo, sed istis bona, quibus mali facillimè possent inuidere, largiendo, incitasse dicitur ad odium. Quo tamen illorum odio, & ad exercitationem populi sui, & ad gloriam nominis sui, quomodo Deus sit vsus, consequentia docent, quæ in eius laude commemorantur, cùm cantatur Alleluia. Sic Augustinus. Cuius summa

S. August.

Psal. 106.

disputa

disputationis,& sententiæ,hæc est;Dici Deum conuertisse,vel mutasse cor Aegyptiorum in odium Hebræorum; non per se, quasi tale odium infundendo illis, & efficienter ad id voluntatem eorum inclinando;sed per accidens,& per occasionem ab illis malè acceptam:prosperitas enim,quam tribuit Hebræis, mouit Aegyptios ad odium, & inuidiam Hebræorum. Theodoretus super illo eodem loco Psalmi sic exponit:Non quòd Deus Ægyptiorum mentem mutauerit,sed quòd eorum libero arbitrio locum dederit, eorúmque insidias minimè prohibuerit: eo nimirum consilio,vt eos, qui insidias patiebantur,superiores insidiantibus ostenderet.Hæc Theodoretus.Qui verbum illud(conuertit)non effectiuè, sed permissiuè interpretatur: permisit enim Deus, vt & odirent populum suum,& valde affligerent ad tempus,vt inde maior diuini nominis gloria,& vtilitas,ac fœlicitas Hebræorum existeret.

Theodoret.

Rupertus libro 1. Commentariorum in Exodum, cap.5. tractans illum ipsum Psalmi locum:Numquid,inquit, hoc dicens Dauid,odientes,Aegyptios iustificat, aut odium eorum excusat?Non vtique,sed nimiùm peccatores fuisse indicat, quos tales Deus inueniret,vt ex conspectis beneficiis suis,cor eorum, in odiũ seruorum suorum conuerteretur. Non enim Deus cor eorum de malo in malum conuertit: aut de bono fecit malum: sed conuertit cor eorum in odium, quemadmodum sol molle lutum conuertit in durum. Nam lutosam illorum gratiam, in qua dudum Hebræos exceperant propter Ioseph, fœlicium aduenarum ita splendor vssit,vt in odij duritiam conuerteret, & meritam illis pœnam Deus attribueret. Nam quia non solùm non compatiendo,verùm etiam illudendo affligebant Hebræos, idcircò quemadmodum illa luti & lateris opera, quæ cogebantur ab ipsis facere Hebræi, priùs mollia, deinde coquente igni fiebant dura: sic eorum corda paulatim terrena indurarentur impœnitentia.Sic Rupertus: huius sententia videtur esse,similiter Deum dici conuertisse corda Aegyptiorum in odium Hebræorum, vt sæpiùs dicitur in libro Exodi,indurasse cor Pharaonis, operando videlicet multa circa ipsum extrinsecus & intrinsecus, per quæ ille vitio suo magis ac magis induraretur,& Aegyptij vehementiùs in odium Hebræorum inflammarentur, ex eorum prosperitate,inuidiæ atque odij causas animo concipientes.

15. Rupertus.

Euthymius explanans verba illa Dauidis,sic legit eum locum: *Conuertit cor eius, vt odio haberet populum eius.* Et sic exponit, cor scilicet Pharaonis, non illius, qui amabat Ioseph, sed alterius,qui eum non nouerat.Indurauit enim Deus cor Pharaonis,hoc est,obdurari permisit,vt scilicet afflicti Hebræi,& odio habiti ab Aegyptiis, maiore animi ardore ad egrediendũ ex Ægypto contenderent, & acerbissimam Ægyptiorum oppressionem euaderent. Sic ille. Vult igitur Euthymius illud verbum, *conuertit*, habere in illo loco significationem diuinæ permissionis, non autem effectionis.Caietanus ita sensit.Conuertit Deus cor Ægyptiorum in odiũ, non incitando ad odium,Deus enim non est incitator ad peccatũ, sed subtrahẽdo gratiam, permissiuè. Similis est interpretatio Iansenij: Quoniam, inquit, Deus insigni miraculo Hebræos ex Ægypto liberari, suámque in eorum liberatione potentiam declarare omnibus voluit, nec id fieri poterat, nisi illis anteà afflictis, & vehementer oppressis: idcircò incitari permisit animos Ægyptiorum, vt odio prosequerentur Hebræos, quos anteà fecerat per Ioseph ab illis amari. Mutauit autem dico eorum animos, non incitando ad odium, sed affectum dilectionis, quem anteà dederat,subtrahendo,& odij occasiones apponendo,atque permittendo:vt in odium eorum conuerterentur. Sic ille. A quo proximè distat, si tamen distat, Genebrardi expositio, quæ est huiusmodi:Præ bonorum copia, quibus Hebræos afficiebat, conuertit Ægyptios in odium Hebræorum, non infundendo

16. Euthymius.

Caietanus in Ps. 104. Iansenius in eundem Psalmũ.

Genebrardus in eundem Ps. 104.

eorum animis odium, sed multiplicando, & prosperando Hebræos, quibus Ægyptij inuidebant, ita vt insignis Dei erga Hebræos beneficentia prouocaret inuidiā Ægyptiorum. Ergo Deus hic significatur causa odij non per se, nec propriè, nec efficienter, sed per accidens, & per consecutionem, & per occasionem. Nonnulli tamen Rabbinorum, præter verbi consuetudinem, exponunt intransitiuè, quasi illud, *Conuertit cor eorum*, dictum sit pro, *conuersum est cor eorum.*

17. *Auctoris sententia.* Ex superioribus interpretationibus manifestum fit Lectori, in illo Dauidis loco verbum illud, *Conuertit*: non esse propriè positum pro eo quod est, *inclinauit, & efficienter mutauit eorum cor*: sic enim Deus fuisset causa illius odij, nec illud odium, iniustum & culpandum fuisset, vt pote factum incitatore, auctoréque Deo: sed ibi verbum, *conuertit*, positum est figuratè; quo tamen modo frequenter in Scriptura & verbum istud, & alia similia, quæ denotant efficientiam mali cuiuspiam, attribui solent Deo: vti sunt, Indurare cor hominis, excæcare, decipere. Explicantur enim ista quadrupliciter, vel permissiuè, quòd cùm Deus prohibere posset, non prohibeat, sed fieri permittat: vel subtractiuè quòd subtrahat gratiam suam, qua remota, existant illa mala: vel occasionaliter, quòd multa operetur Deus, ex quibus homines improbi peiores euadant: vel denique dispositiuè, & ordinatiuè, quòd ita fieri permittat, vt ea tamen mala in maximum à se intentum bonum ordinet. His addi potest, quod nos in quarto Tomo Commentariorum nostrorum in Genesim super capur 43. ad numerum marginalem quartum adnotauimus super illis verbis, quæ dixit Iacob filiis suis: *In meam hoc fecistis miseriam*, Scripturam non rarò sequi vulgarem consuetudinem loquendi. Habet autem hoc communis & vulgata consuetudo loquendi, vt cùm ex facto alicuius personæ, aliquid euenit, etiamsi præter consilium & voluntatem eius, id tamen vulgò credatur, & dicatur esse factum ab illa persona, non secus ac si illud voluisset, ac designasset. Quoniam igitur Deus omni genere bonorum cumulauerat, atque ornauerat Hebræos, & multò superiores Ægyptiis fecerat: ex eo autem in animis Ægyptiorum ingens odium aduersus Hebræos exarsit, idque fore prænouerat Deus, idcircò dicitur Deus secundū istiusmodi vulgarem loquendi morem, auctor eius odij: & quia priùs viuente Ioseph, excitauerat in Aegyptiorum animis affectum beneuolentiæ, humanitatis, & benignitatis erga Hebræos; post mortem autem Ioseph talem affectum subtraxit, & in eius locum successit odium Aegyptiorum, propterea dicitur conuenisse illorum cor, à beneuolentia videlicet ad odium. Verùm de hoc satis, & pergamus ad alia.

QVINTA DISPVTATIO.

De seruitute Hebræorum, quàm ea fuerit laboriosa, & aspera, & planè tyrannica.

SVPER ILLIS VERBIS.

Versu.11. Præposuit eis magistros operum, vt affligerent eos oneribus ædificauerúntque vrbes tabernaculorum Pharaoni, Phithom & Ramesses, &c.

QVAM

18\. Philo.

QVAM fuerit dura, & acerba, atque intolerabilis seruitus illa Hebræorum in Ægypto, distinctiùs & apertiùs duo Hebræorum antiquissimi, & doctissimi scriptores declararunt, Philo, & Iosephus. Ille quidem in primo libro de vita Mosis ita scribit: Hebræos, qui relictis patriis sedibus, in Ægyptum se contulerant, vt eam securè incolerent tamquam alteram patriam, rex indigna seruitute subiugabat, quasi iure belli captiuos, aut emptos de lapide: cogebátque ad opera seruilia homines non solùm ingenuos, verùm etiam hospites, supplices inquilinos: nihil veritus numen, cui exosæ sunt id genus iniuriæ. At hæc, imperabat eis grauiora, quàm ferre possent, alios super alios labores cumulans. Si quis labori, ob infirmitatem se subtraheret, capitalis noxa iudicabatur. Operibus præerat immitissimus quisque, atque crudelissimus: quos exactores operum appellabant ab hoc officio. Operabantur autem, partim lutum formando in lateres, partim comportando paleas: nam paleis cohærent lateres. Alij iussi sunt publica & priuata ædificia extruere, fossásque fodere, dies noctésque conuehendo materiam sine intermissione: nec tantisper permissi quiescere, dum somno se reficerent. Et ipsi ministrorum simul & opificum præstabant operas, vt breuî, primùm animi, mox & corpora deficerent. Itaque alij post alios, emoriebantur pestilentia: quos insepultos proiiciebant extra terminos, nec humo sinentes corpora tegi; nec lachrymis cognatos aut amicos tam miserè mortuos prosequi; adeò, etiam effectibus animi, quos penè solos natura fecit liberos, iugum imponebant homines impij, premendo eos necessitate prauissima. Sic Philo.

Iosephus.

Similia fermè Iosephus, sed pressiùs. Cùm iam, inquit, beneficiorum Ioseph in Ægyptios memoriam tempus obliterasset, regnúmque Ægypti in aliam familiam demigrasset, inhumane tractabant Hebræos, & variis laboribus conterebant. Nam & flumen in multas fossas diducere sunt iussi, & mœnia exædificare, & aggeres construere, quibus inundationes fluminis arcerentur. Pyramidum etiam insanis substructionibus vexabant gentem nostram, cogendo varias artes ediscere; & laboribus ferendis assuescere. Atque in hunc modum per quadringentos annos laboratum est, Ægyptiis id agentibus, vt Hebræos nimio labore perderent nostris contra omnes difficultates eluctari conantibus. Hæc Iosephus, apud Eusebium libro nono de præparatione Euangelica, Eupolemus, nobilis & vetus scriptor, prodidit, regem i[illegible]um Ægypti, præter alia, quibus Hebræos affligebat, imperasse diuersa Hebræos veste; quàm Ægyptios indui, vt ita facilè dignoscerentur, & tanquam impij despicerentur, & impunè ab omnibus vexarentur. Verùm propter huiusmodi tyrãnicam oppressionem, regem illum elephantiaco morbo cruciatũ interiisse. Sic ille.

Hebræi in Ægypto cõstruxerunt Pyramides illas celebres.

Eupolemus apud Eusebium.

Hebræi diuersa, quàm Ægyptij veste vti sũt coacti.

Cæterùm sacra Scriptura duritiem & asperitatem atque immanitatem illius seruituris, paucis quidem verbis, sed grauissimis atque significantissimis demonstrauit. Nam in hoc capite sic ait: *Oderant filios Israel Ægyptij & affligebant illudentes eis, atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum, operibus duris luti, & lateris, omnique famulatu, quo in terra operibus premebantur. Dixitque rex Ægypti obstetricibus Hebræorum: Quando obstetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit, si masculus fuerit, interficite eum: si fœmina, reseruate. Præcepit quoque Pharao omni populo suo, dicens: Quidquid masculini sexus natum fuerit, in flumen proiicite: quicquid fœmininj, reseruate.* Hæc in primo capite Exodi: quinto verò capite, hæc traduntur: *Egressi præfecti operum, & exactores, dixerunt ad populum: Sic dicit Pharao: Non do vobis paleas: ite, & colligite, sicubi inuenire poteritis, nec minuetur quicquam de opere vestro. Dispersúsque est populus per omnem terram Ægypti ad colligendas paleas. Præfecti quoque operum instabant, dicentes: Complete opus vestrum quotidie, vt priùs facere solebatis, quando dabantur vobis paleæ. Flagellatíque sunt qui præerant operibus filiorum Israel, ab*

exactoribus Pharaonis occurrrerunt́q́, Moysi & Aaron, & dixerunt ad eos: Videat Dominus & iudicet quoniam fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone, & seruis eius, & præbuistis eis gladium, vt occideret nos. In libro autem Leuitici sic est: *Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægyptiorum ne seruiretis eis, & qui confregi catenas ceruicum vestrarum, vt incederetis recti.* Et in Deuteronom. capit. 3. *Vos* inquit Moyses, *tulit Dominus & eduxit de fornace ferrea Ægypti.* Idémque docet Salomon 3. Reg. cap. 8. & Ieremias cap. 10. Ex his Scripturæ verbis, meridiana luce clarius est, quàm fuerit seruitus illa inhumana, & omnino tyrannica.

20. *Quæstio cur vocentur vrbes Tabernaculorum.* *Thostatus.*

Verùm super illis vrbibus, quas in tempore seruitutis, ædificatas esse ab Hebræis, memorat hoc loco Scriptura, tres quæstiones existunt. Primùm enim quæritur, cur Latinus interpres appellauerit illas vrbes Tabernaculorum. Thostatus duas reddit rationes: Sic enim, inquit, appellatæ sunt, quòd in illis morarentur custodes regni: inde iussi à rege speculari, quinam extrinsecus in Ægyptum ingrederentur, & an Hebræi inde infugerent: erát enim illę vrbes in terra Gessen, quam habitabant Hebræi, quæ erat in extremitate Ægypti. Vel dictæ sunt vrbes Tabernaculorum, quia in illis ædificarunt Palatia, & domos regias Pharaoni, quæ vulgò appellarentur, Tabernacula regis. Verbum Hebræum Latinus Interpres in primo Paralip. c. 8. vertit arces & præsidia, siue vrbes munitas. Lyranus ait, secundùm proprietatem linguæ Hebrææ, significari vrbes Thesaurorum, sic appellatas, quòd adeò essent munitæ & tutæ, vt in illis Thesauri regij tutò condi & custodiri possent. At secundùm Hebræos, cùm thesauri & opes Ægyptiorum præcipuè constarent abundantia tritici vocabantur vrbes thesaurorum, quòd in illis fabricata essent horrea & granaria amplissima, in quibus plurimùm frumenti recondi, & asseruari posset.

Lyranus.

21. *Eugubinus.*

Hebræum sanè vocabulum (*Mischenot*) plerique huius ætatis Hebraizantium interpretati sunt non (*Tabernaculorum*) vt Latinus interpres, sed *Thesaurorum*: alij verterunt *vrbes munitas, siue propugnacula*, alij verò aliter. Eugubini verò super illo vocabulo, tale quoddam est adnotamentum in hunc locum Exodi: Quáquam inquit, Hebraica vox tabernaculum significat, accipitur tamen hîc non pro tabernaculis, sed pro arcibus & præsidiis. Quam potissimũ significationem secuti LXX. Interpretes, ita verterunt hunc locum: *Ædificauerunt vrbes munitas.* :eodéque modo idem vocabulum alibi vertit Hieronymus: Nam in primo lib. Paralipomenon, cap. 8. interpretatus est *ciuitates munitissimas.* Itaque Hebræi ad labores & onera coacti arces munitissimas, tutissimáque præsidia ædificarunt Pharaoni: quem morem, hodiéque seruant Principes, qui rusticos ad construẽda mœnia & propugnacula cogunt. Quod autem tradit Lyranus, Hebraicè haberi *vrbes Thesaurorum*, clarum est esse falsum: est enim textus Hebraicus, ita vt vertit Hieronymus, sed tabernacula ab Hebræis, etiam præsidia atque arces vocantur. Confirmatur id etiam auctoritate Philonis ita scribentis, Iudæi autem ad vrbes & domos, mœniáque ædificanda à rege ablegati sunt. Sic Eugubinus.

Philo.

Oleaster. 22.

At verò secus Oleaster, qui legens hoc loco: *Vrbes Thesaurorum*, notationem super eo subdit huiusmodi: Nomen Hebraicum (*Mischenot*) id est, Thesaurorum, quòd hîc ponitur est à verbo (*Sachan*) quod significat claudere siue includere, atque etiam occultare. Vnde (*Sochan*) id est inclusor, seu thesaurarius, siue custos, vt Isai. 22. *Ingredere ad Asochen*, id est, ad Custodem, seu Thesaurarium hunc. Sic Psal. 139 vbi nostri vertunt, *Et omnes vias meas proficere fecisti.* Tu verte, inclusisti, seu clausisti, vt ampliùs non valeam incedere. Est igitur sensus huius loci Exodi: Quòd Iudæi ædificarunt Ægyptiis vrbes ad includendum, siue thesauros,

siue

siue arma, siue quiduis aliud. Posset etiam, salua propria vocabuli significatione, esse hic sensus: Et ædificarunt vrbes inclusionum, id est, muris inclusas, seu muratas. Hactenus ex Oleastro.

Altera quæstio est: Cùm hoc loco Latina Lectio, & item Scriptura Hebraica, nec non & Paraphrasis Chaldaica, duas tantùm memorent vrbes tunc ædificatas ab Hebræis, Phiton & Ramesses: translatio LXX. Interpretum, istis duabus addit tertiam, quam vocat Hebraicè On, Græcè autem Heliopolim. Sic enim habet in hoc loco translatio LXX. Interpretum: *Et ædificauerunt filij Israel ciuitates munitas Pharaoni Phithon & Ramesses, & On, quæ est Heliopolis.* Quæritur an istud additamentum tertiæ vrbis factum à LXX. Interpretibus, sit probabile. S. Hieronymus non obscurè carpsit istiusmodi lectionem LXX. Interpretum, ita scribens in libro de locis Hebraicis: On, vrbs est in Ægypto, quæ Heliopolis Græcè dicitur, id est, Ciuitas solis, quam ædificauerunt filij Israël, sicut LXX. Interpretes arbitrantur. Alioqui id in Hebræis voluminibus non habetur, & rectè profectò, siquidem antequam Iacob ingrederetur in Aegyptum, iam erat exstructa ista ciuitas, quæ & sacerdotem habuit Petephren patrem Aseneth, vxoris Ioseph. Hoc modo Hieronymus. Et verò, mirum videri posset, LXX. Interpretes potuisse in hoc loco Exodi, vrbem Heliopolim fuisse ab Hebræis in tempore seruitutis ædificatam, cùm ipsimet in libro Genes. c.41. posuerint socerum Ioseph fuisse sacerdotem Heliopoleos. Nisi fortè aut duæ in Ægypto fuerint eiusdem illius nominis vrbes; aut illa ipsa vrbs fuerit priùs casu aliquo euersa, & postea denuò Hebræorum laboribus refecta.

23. Secunda quæstio, an probabilis sit translatio LXX. Interpretum quæ hoc loco tres vrbes memorat ab Hebræis ædificatas. S. Hierony.

Similem habet dubitationem vrbs Ramesses, quæ dicitur hoc loco fuisse ab Hebræis ædificata: siquidem in libro Genesis cap.47. scriptum est, Ioseph dedisse patri & fratribus suis habitationem & possessionem in Ægypto, in optimo terræ solo Ramesses. Thostatus hanc dubitationem sic enodat: Proculdubio vrbem Ramesses fuisse ab Hebræis tempore seruitutis ædificatam, vt hîc dicitur, nec fuisse eo tempore, quo Ioseph intrauit Ægyptum, fuisse tamen in loco illo Genesis nominatam à Mose, per Anticipationem: quippe librum Genesis creditur Moses scripsisse post egressum Hebræorum ex Aegypto, quo tempore iam fuerat ea vrbs ædificata, erátque Hebræis notissima, vt verba illa hanc reddant sententiam: Ioseph dedit suis ad habitandum, optimam terræ Gessen partem, quæ nunc Ramesses vocatur, ex nomine ciuitatis, quam ibi posteà ædificarunt Hebræi. S. Hieronymus in libro de Locis Hebraicis, Ramesse, inquit, vrbs est, quam ædificauerunt filij Israel in Aegypto: olim autem, & vniuersa prouincia sic vocabatur, in qua habitauit Iacob vnà cum liberis suis. Sic Hieronymus. Videtur autem significare, priùs prouinciã illam fuisse appellatam Ramesse, & inde posteà vrbem inibi ædificatam, eodem nomine vocatam esse.

24. An vrbs Ramesses fuerit in Aegypto etiam ante ingressum Hebræorum, vt significatur Gen. 47. Thostatus. S. Hieron.

SEXTA DISPVTATIO.

Quandiu seruitus illa Hebræorum in Ægypto durauerit.

25. *Prima opinio Iosephi.*

TRES video esse super ea re auctorum sententias. Prima est Iosephi, in libro 2. Antiquitatum, affirmantis, Hebræos laborasse in illa seruitute per annos quadringentos. Ductus fortasse Iosephus est in eam opinionem iis verbis, quibus prædixit Deus Abrahæ, vt legitur Genes. 15. fore vt semen eius peregrinaretur in terra non sua & seruiret, & affligeretur annis quadringentis: quod sine dubio de seruitute & afflictione Aegyptiaca intelligendum est. Verùm de isto loco Genesis paulò infrà dicturi sumus. Opinio certè ista Iosephi duplici nomine reprehendenda est, tum quòd manifestè aduersetur diuinæ Scripturæ, tum quòd in ea Iosephus sibi ipse repugnet. Scriptura tradit in hoc primo capite Exodi, seruitutem illam esse cœptam post mortem Ioseph: eadem in capite 12. Exodi habet, Hebræos habitasse in Ægypto per annos quadringentos triginta. Ergo si seruitus illa durasset quadringentis annis, vt ait Iosephus, necessum esset, fuisse incœptam quadraginta annis ante mortem Ioseph, quippe qui septuaginta annis vixit post ingressum Iacob in Ægyptum. Deinde Iosephus hanc suam opinionem funditùs ipsemet euertit paulò infrà in eodem 2. libro Antiquitatum, vbi notat tempus egressionis Hebræorum ex Ægypto: ait enim Hebræos, duce Mose, egressos esse ex Ægypto, anno ducentesimo decimo quinto post ingressum Iacob in Ægyptum. Si igitur seruitus illa durasset quadringentis annis, inde concluderetur, Hebræos seruire cœpisse in Ægypto, annis centum octoginta quinque, antequam intrassent Ægyptum, quo quid absurdius, & insulsius dici potest?

26. *Secunda sententia Eusebij.* *Genes. 50.*

Altera est sententia Eusebij in Chronicis, definientis illam seruitutem centum quadraginta quatuor annis: facit enim initium eius seruitutis à morte Ioseph, à qua vsque ad exitum Hebræorum ex Ægypto centum quadraginta quatuor anni computantur. Eusebij verba hæc sunt: Ioseph moritur anno centesimo decimo: post cuius interitū Hebræi in Ægypto seruierunt annis 144. fuerunt autē in Ægypto, annis ducentis quindecim, qui ab eo tempore computantur, quo Iacob cum filiis suis descendit in Ægyptum. Sic Eusebius. Cuius opinio minimè consentit cum narratione Mosis in hoc loco: vbi apertis verbis tradit, incœptam esse seruitutem Hebræorum non solùm post mortem Ioseph, verùm etiam post mortem omnium fratrum eius. Quorum fratrum tertius natu Leui, quadriennio natus est ante Ioseph; vixit autem 137. annis, vt dicitur Exodi 6. Cùm igitur Ioseph decem tantùm & centum annis vixerit, consequens est, Leui annis viginti tribus superuixisse Ioseph, & post eius mortem initium seruitutis Hebræorum in Ægypto esse factum: nec vltra centum viginti annos seruitutem illam extendi potuisse.

27. *Tertia opinio Hebræorum.*

Tertia est opinio Hebræorum, quam ipsi tradunt & exponunt in sua maiori Chronologia, Hebraicè appellata (Seder Olam Rabba) quam Latinam fecit Genebrardus, eam verò tradunt hisce verbis: Mortuus est Ioseph, & cuncti eius fratres, & mortuus est Ioseph anno centesimo decimo. Nec est, qui minùs diu vixerit inter omnes fratres eius: quemadmodum nullus est, qui inter eos diutiùs vixerit, quàm Leui. Quamdiu autem vixit Leui, Israëlitæ non sunt oppressi seruitute Ægyptiorum: nam scriptum est Exodi primo, post mortem Ioseph, & omnium fratrum eius, regem nouum surrexisse, qui non cognouit Ioseph. Postquam verò Leui è viuis excessit, cœperunt Ægyptij seruituti eos subiicere. Et hinc manauit inter Hebræos prouerbium: Vno fratre mortuo, dolent cuncti fratres, & vno sociorum defuncto, dolet vniuersa societas. Numerantur porrò anni, ab obitu Leui ad exitum Israëlis de Ægypto, centum sexdecim. Proinde seruitus Ægyptiaca nec plus, nec minus octoginta septem annis durauit, quantus fuit videlicet annorum Mariæ sororis Mosis numerus, quæ nata est eo ipso anno, quo cœpta est seruitus:

uitus:& idcirco appellata est Maria, ab amarore, quem tota ipsius ætate senserunt Hebræi. Atque hæc est opinio Hebræorum, quam satis esse verisimilem, ex iis, quæ mox dicemus, elucebit.

Excutitur opinio Hebræorum.

Quamquam ista opinio Hebræorum dupliciter corrigenda est. Primùm enim ab obitu Leui vsque in exitum Hebræorum, computant annos duntaxat centum sexdecim, cùm sint computandi centum viginti duo. Manserunt enim Hebræi in Ægypto ducentis quindecim annis: Leui autem, post ingressum Iacob in Ægyptum, vixit nonaginta tribus annis: quare ab eius morte vsque ad egressum Hebræorum ex Ægypto, reliqui fuerunt anni centum viginti duo. Verùm hic error Hebræorum, ex alio manauit eorundem errore: falsò enim putarunt, Hebræos mãsisse tantùm in Ægypto per annos ducentos decem; quam eorum opinionem etiã Lyranus & Caietanus, aliique secuti sunt: contra quos disputauimus in tertio Tomo Commentariorum nostrorum in Genesim, super caput 15. Disputat. 16. ad numerum marginalem 71. Deinde cùm Hebræi facere videantur initium illius seruitutis ab obitu Leui; eam tamen definiunt annis tantùm septem & octoginta: cùm ab obitu Leui ad egressum Hebræorum de Ægypto, ipsi recenseant centum sexdecim annos; sed reuera centum viginti duo computandi sint.

28. *Auctoris sententia.*

Ego meam quoque super ista re opinionem breuiter indicabo Lectori. Triplici via & ratione inuestigari, & comprehendi potest, quamdiu durauerit illa seruitus, & quando incœperit. Ac primò quidem seruitus illa non potuit excedere centum quadraginta quatuor annos: tot enim fuerunt à morte Ioseph, vsque ad exitum ex Aegypto: seruitus autem illa cœpta est, vt ait Scriptura, post mortem Ioseph. Deinde, minorem fuisse eam centum viginti duobus annis, ex eo liquet, quòd cœpta est illa seruitus post mortem omnium fratrum Ioseph; inter quos Leui, (qui vixit centum triginta septem annis, & quadriẽnio maior natu erat quàm Ioseph) post mortem Ioseph vixit annis viginti tribus: quos si demas ex superioribus centum quadraginta quatuor, restant centum & viginti vnus. Adhæc, illa seruitus non modò cœpit post mortem Ioseph, & fratrum eius; verùm etiam, vt Scriptura dicit in hoc capite, post mortem vniuersæ cognationis eius; illius, inquam, cognationis, quæ vnà cum Iacob intrauerat Ægyptum, id est, mortuis etiam filiis fratrum Ioseph, qui cum patribus suis ingressi fuerunt Ægyptum. Sumamus igitur vnum ex illis, exempli causa, Phares filium Iuda, qui ingressus est cum patre suo in Ægyptum, Genes. 46. & natus est vno anno ante ingressum Iacob in Ægyptum, vt probatum à nobis est in quarto Tomo Commẽtariorum nostrorum in Genesim, super caput 38. ad numerum marginalem 4. Hic igitur Phares primo ætatis anno ingressus Ægyptum, vixisse creditur non minus centum triginta annis, idque satis verisimile est: talis enim longinquitas vitæ, id temporis frequens erat: Leui enim, qui patruus fuerat ipsius Phares, vixit centum triginta septem annis; & Caath filius Leui, & consobrinus Phares, vixit centum triginta tribus; & Amram filius ipsius Caath, & multò posterior natu quàm Phares, vixit centum triginta septem annis. Sic enim de istis tribus proditum est in libro Exodi, cap. 6. Ergo si seruitus illa incœpit post mortem Phares, vt indicat Scriptura; is autem post ingressum Iacob in Ægyptum, vixit ibi centum triginta annis, non restant ab eius obitu vsque ad exitum Hebræorum ex Ægypto, ampliùs octoginta quinque annis, quos illi seruituti assignare possimus. Quocirca supradicta Hebræorum opinio determinantium illam seruitutem annis octoginta septem, ex his, quæ disputauimus, admodum probabilis esse concluditur.

29. *Locus Genesis, cap. 15.*

Sed vnus etiámnum restat hoc loco scrupulus, quem inijcit supradictus ille locus Genesis, capit. 15. vbi Deus prædixit fore, vt Hebræi seruirent, & affligerentur

C quadrin

quadringentis annis. Verùm nos istā difficultatē explicatissimè tractauimus in tertio Tomo Commentariorum nostrorum in Genesim, super illud ipsum caput 15. Disputat. 6. ad numerum marginalem 72. Quapropter ad præsens breuissimè dicimus, in illis verbis Domini dictis ad Abraham, tria contineri: quorum vnum est, peregrinatio seminis Abrahæ in terra nō sua, alterum seruitus, tertium afflictio. Tempus itaque illorum quadringentorum annorum nō competit in quodlibet illorum trium disiunctè ac separatim, sed in tria illa coniunctè, quòd illa tria euentura essent & complenda, intra spatium quadringentorum annorum. Ergo sensus illorum verborum Domini ad Abraham, hic est, semen tuum, priusquam veniat ad possidendum terram Chanaan, tibi & illi promissam, transiget quadringentos annos: in quo temporis spatio, & peregrinabitur in terra aliena, & aliquandiu etiam dura seruitute affligetur.

SEPTIMA DISPVTATIO.

Cur Deus populum suum tam aspera & longa seruitute premi & afflictari passus sit.

30. *Tostatus.*

TOSTATVS Quæstione 7. in primum caput Exodi, causam reddit huiusmodi Hebræi propter diutinam cum Ægyptiis conuersationem & consuetudinem, etiam superstitionibus eorum fuerunt implicati atque infecti, & multiplicem illorum Idolatriam didicerant atque coluerant. Propter hoc igitur Idololatriæ peccatum, quod est grauissimum maximéque Deo exosum, rectissimè permissum à Deo est, Hebræos tam durè, & tam diu vexari ab Ægyptijs. Quod autem Hebræi in Ægypto studuerint idololatriæ, probatur tripliciter. Etenim statim vt egressi sunt Ægypto, quo tempore ad montem Sina constiterunt, prolapsi sunt in Ægyptiacam idolatriam, pro Deo adorantes vitulum, more videlicet Ægyptiorum adorantium bouem, vocatum Apim. Deinde, post id temporis fuisse procliuissimos ad idololatriam Hebræos, atque in eam sæpissimè lapsos, in sacra Scriptura multifariam testatum est: id autem propterea eis accidit, quod ab initio, dum versarentur in Ægypto, idololatrijs Ægyptiorum imbuti & assueti fuerant: nam, vt Poëta ille dixit:

An Hebræi in Ægypto studuerint Idololatriæ.

Exodi 32.

Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem
Testa diu.

Sed hoc ipsum validè confirmatur auctoritate Ezechielis, per quem Deus exprobrat Hebræo populo idololatriam ab eo commissam in Ægypto, per quandam similitudinem mulieris in adolescentia sua fornicantis. Verba Domini apud Ezechielem, cap. 23. huiusmodi sunt: *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, duæ mulieres filiæ vnius matris fuerunt, & fornicatæ sunt in Ægypto in adolescentia sua.* Et infrà: *Multiplicauit fornicationes suas, recordans dies adolescentiæ suæ, quibus fornicata est in Ægypto.* Et proximè infrà: *Visitasti scelus adolescentiæ tuæ, quando subacta sunt in Ægypto vbera tua, & cōfracta sunt mammæ pubertatis tuæ.* Hæc verba perspicuè

Locus Ezechiel. c. 23.

ſpicuè indicant Hebræum populum in Ægypto ſtuduiſſe ac ſeruiſſe idololatriæ.

Atque in hanc ſententiam locum iſtum Ezechielis explanat S. Hieronymus, ita ſcribens: Duæ iſtæ mulieres, Samaria ſunt & Hieruſalem quæ fuerunt vnius matris filiæ, in Iſraël ſtirpe generatæ, & fornicatæ ſunt in Ægypto in adoleſcentia ſua neque enim ſtatim eductæ de Ægypto accepiſſent legem in monte Syna, tam ſeuerè eis prohibentem venerari idola, niſi in Aegypto fuiſſent Aegyptiaca portenta veneratæ. Sic Hieronymus. Conſimili ratione exponit Theodoretus: Patres, inquir, Hebræorum, Abraham, & Iſaac, & Iacob pietate ſplenduerunt, eorúmque filij ita permanſerunt, vt idololatriæ myſteriis minimè initiarentur. Verùm qui ex illis procreati ſunt, cùm in Aegypto commorarentur, impietatem didicerunt. Adoleſcentiam porrò eorum vocat initium, vnde tanta creuit multitudo. Corruptionem verò & mammarum ſubactionem & confractionem, appellat impiorum dogmatum doctrinam, quemadmodum enim violatam virginitatem mammarum laxitas conſequitur; ita cùm quis à Deo defecerit, ſequitur eius partis, quæ in nobis principatum tenet, caſus & corruptio.

31. S. Hierony. Exod. 20. Theodoret.

Atque hæc pro ſententia Thoſtati afferri poſſunt. Quæ tamen propterea videri poſſet non admodum probabilis, quod de tanto ſcelere nuſquam in his libris Pentateuchi eos reprehendit Moſes. Quid, quod non eſt veriſimile, Hebræos ſtuduiſſe idololatriæ, dum vixit Ioſeph, aut fratres eius: poſt mortem autem eorum, cœpta eſt ſeruitus, & afflictio Hebræorum. Nec ſanè tantoperè odiſſent Aegyptij Hebræos, ſi ſuæ eos idololatriæ ſtudioſos & participes vidiſſent, nec Deus progeniē eorum, non ſine miraculo, tantum multiplicaſſet, boniſque omnibus cumulaſſet, vſque ad inuidiam & odium Aegyptiorum. Dictum autem illud Ezechielis, non ineptè quiſpiam interpretari poſſet de idololatria, quam admiſerunt ad montem Sina, in adorando vitulum: quod factum dicitur in Aegypto, id eſt, in ipſa egreſſione & profeſſione ex Aegypto in terram Chanaan.

Diſcutitur opinio Thoſtati.

Si quis igitur ſuperioſam cauſam à Thoſtato allatam minimè approbauerit; ei probatum iri confido ſex alias eius rei cauſas, quas hîc ſubtexui. Paſſus eſt itaque Hebræos tam atroci, longaque premi ab Aegyptiis ſeruitute: primum quidem: vt dem: vt ob hoc ipſum odio vehementiùs impuros eorum mores impiáſque ſuperſtitiones haberent, & omnino auerſarentur. Tum quò ardentiùs cuperent libertatem & profectionem in terram Chanaan ipſis à Deo promiſſam. Deinde, vt iuſta illis cauſa eſſet diſcedendi à ſeruitute Ægyptiorum, eoſque bonis omnibus ſpoliandi. Ad hæc, vt multiples daretur occaſio plurima & maxima edendi prodigia, quò clariùs explendeſceret diuina potentia & ſeueriſſima eius contra obſtinatos Ægyptios iuſtitia, & ſuauiſſima erga populum Hebræum miſericordia. Prætereà, vt ea ratione infinita Dei potentia & bonitas appareret: qui facit vt etiam mala bene vertant bonis eorúmque virtutem mirabiliter augeant & illuſtrent. Ecce tibi Hebræi quanto magis affligebantur & opprimebantur ab Ægyptiis, vt ait in hoc capite ſcriptura, tantò magis multiplicabantur & proſperabantur. Poſtremò id propterea factum eſt, vt Hebræos ſemel Ægypto egreſſos, nunquam deinceps illuc reuertendi cupido inceſſeret. Nam ſi tot tantíſque calamitatibus & malis affecti & contriti ab Ægyptiis, ſæpius tamen poſteà flagrantiſſimæ concupierunt res Ægyptiacas, & illuc regrediendi non voluntatē modò, ſed etiam conatum habuerunt: quid facturos eos fuiſſe putamus ſi bene illis ſemper ac proſperè fuiſſet in Ægypto, & humaniter ac liberaliter ab Aegyptiis tractati fuiſſent? Flagrans Hebræi populi deſiderium rerum Aegyptiacarum exponit Moſes in libro Numerorum capit. 11. inducens Hebræos præ nimio deſiderio rerum Aegyptiacarum flentes, & dicentes: *Quis dabit nobis ad veſcendum*

32. *Sex cauſæ cur Deus Hebræos tātoperè vexari ab Ægyptiis paſſus eſt.*

Locus numerorum, 11. & 14.

carnes? Recordamur piscium, quos comedebamus in Ægypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porrique & cape, & allia. Anima nostra arida est: nihil aliud respiciunt oculi nostri nisi Man. Quod autem deliberauerint aliquando regredi in Ægyptum, perspicuè ostendunt illa Hebræorum verba, quæ memorat Moses in eodem libro Numerorum, capit. 14. *Nonne*, inquiunt, *melius est reuerti in Ægyptum? Dixeruntque alter ad alterum, constituamus nobis ducem, & reuertamur in Ægyptum.*

33. *Allegoria Ruperti.* Rupertus regem illum Ægypti, qui tam dura seruitute afflixit Hebræos, figuram facit Diaboli, qui post peccatum Adæ, ante Christi Domini aduentum, genus humanum miserrima peccati seruitute, durissimaque mortis necessitate constrictum & oppressum tenebat. Verba Ruperti in lib. 1. Commentariorum in Exodum, cap. 5. sunt huiusmodi: Sed ad illum Pharaonem, & illos Ægyptios noster sermo redeat, de quibus nos Christi gratia liberauit. *Venite*, dixit Ægyptiis rex ille, *sapienter opprimamus eum.* Huius sapientis, & sapienter opprimentis, id est, Diaboli, quàm grauia sint onera, quibus humanum genus afflixit, iampridem persentiscere cœpimus, ex quo vocem audiuimus in Euangelio suo liberatoris nostri sic dicentis: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & inuenietis requiem animabus vestris.* (*Locus Mat. 11.*) Nam antequam hoc dixisset, nos laborem nostrum nesciebamus; immò peccati oneribus delectabamur, sub quibus & animæ, sensum vitæ expirauerant, & corpora nostra instante mortalitate languebant. Tot autem iuga sunt seruitutis illius, quot vitia; tot onera quot peccata; quæ persequi, nimis longum & difficile, immò & impossibile est. Hoc tantùm dixerim, quia ex quo intrauit Israël in Aegyptum, vsque ad vespertinam immolationem agni, id est, ex quo Adam de Paradiso cecidit, vsque ad passionem Christi Filij Dei, non cessauit vnquam ille exactor, non quieuit tributum, non est solutum iugum dominantium; sed tunc demum facta est pax, & reddita nobis libertas. Nec enim, vt antè, ita nunc, agit quicquam Diabolus pro imperio: verumtamen, vt latro insidiosus post nos incedit; & inuidus insectatur liberatos: vacuas esse gemens vrbes, quas ædificauimus illi: Phithom, quod interpretatur, Os abyssi, vnde nos Christus eduxit: & Ramesses, quod interpretatur tinea, à qua medicus ille capita nostra purgauit. Hactenus ex Ruperto.

OCTAVA DISPVTATIO.

De obstetricibus.

SVPER ILLIS VERBIS.

Versu 15. 16. & 17. Dixit autem rex Ægypti obstetricibus Hebræorum, quarum vna vocabatur Sephora, altera Phua, præcipiens eis, quando obstetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit, si masculus fuerit, interficite eum, si fœmina, reseruate, &c.

HEBRÆI

HEBRÆI tradunt, iſtas obſtetrices fuiſſe Hebræas; quarum altera vocatur Hebraicè Iochabed, mater Moſis & Aaron, altera nominabatur Maria, eorundem ſoror. S. Auguſtinus in libro contra Mendacium, cap. 15. 16. & 17. iſtas obſtetrices vocat Hebræas, ſed falſa eſt iſta Hebræorum traditio. Nam præterquam ſcribit Ioſephus, fuiſſe eas Ægyptias, etiam hoc ipſum non obſcurè indicat narratio Moſis quæ eſt in hoc loco. Cùm enim obſtetrices reſponderunt. Regi *Non ſunt Hebrææ ſunt Ægyptiæ mulieres: ipſæ enim obſtetricandi habent ſcientiam, & priuſquam veniamus ad eas, pariunt*: ſatis declararunt hiſce verbis, ſe non Hebræas, ſed Aegyptias fuiſſe. Nec ſanè rex tam atrox mandatum de necandis infantibus Hebræorum dediſſet Hebræis mulieribus; vt quas exiſtimare debebat, ob naturalem gentis ſuæ amorem & pietatem minimè obtemperaturas. Sed cur duas tantùm obſtetrices accerſiuit Rex? Pluribus enim vſas eſſe Hebræas, quarum erat innumerabilis propè multitudo, nõ eſt dubitandum. Caietanus reſpondet, iſtas duas fuiſſe obſtetrices nobiliorum Hebræorum, quorum ſobolem potiſsimum extinguere volebat rex: nam plebeios Hebræos nimiis laboribus macerando, paulatim ipſe ad internecionem redigebat. Non eſt perſpicuum, inquit Caietanus, an duæ iſtæ obſtetrices, vice omnium obſtetricum, vocatæ fuerint, tanquam præcipuæ, à quibus aliæ penderent: an ſolæ fuerint nominatæ ad extinguendum filios Hebræorum nobilium & artificum, qui non affligebantur in propriis perſonis circa vilia ſeruitia. Sed hoc ſecundum magis quadrat communi conſuetudini: non enim ſolita eſt inter obſtetrices eſſe præſidentia, vt aliæ aliis præſideant; ſed magis conſentaneum eſt, vt quemadmodum viliores afflixit, rex operibus vilibus; ita contra nobiles & vrbanos Hebræos excogitauerit iſtiuſmodi extinguendi modum per iſtas obſtetrices. Sic Caietanus. Verùm iſtud poſſet videri figmentum, cùm nulla vel ratione, vel auctoritate nitatur. Nec verum eſt, quod ſumit Caietanus, nobiliores Hebræos non fuiſſe afflictos laborioſis illis & vilibus operibus: cùm legamus Exodi 5. principes Hebræorum, qui præerant operibus eorum, fuiſſe flagellatos ab exactoribus Pharaonis, dicentibus: *Quare non impletis menſuram laborum, ſicut prius? &c.* Similius igitur vero eſt, vocatas fuiſſe omnes à rege obſtetrices, ſed præcipuè eſſe nominatas iſtas duas, quòd celebriores eſſent, & frequentiùs accerſerentur ab Hebræis, & per quas idem mandatum regis denuntiandum erat reliquis obſtetricibus.

34. An illæ obſtetrices fuerint Hebrææ, vt dicunt Hebræi.

An iſtæ duæ obſtetrices tantùm vocatæ fuerint à Rege.

Caietanus.

Sed cur iuſſit rex ille, mares Hebræorum occidi, & ſeruari fœminas; Quinque reddi poſſunt cauſæ. Primò ne nimis aperta & intolerabilis eſſet eius crudelitas, ſi indiſcretè & generaliter deſæuiret in omnes Hebræos. Tum quod cauſa ſæuiendi, erat timor, ne Hebræi tantoperè multiplicati, aliquando fortaſſe hoſtibus Aegyptiorum adiuncti, ipſos debellarent: id autem à fœminis ſibi non timebat rex. Deinde, quòd Hebrææ mulieres eſſent multò pulchriores & amabiliores Aegyptiis, quas ad abuſum libidinis ſeruari volebat. Ad hæc, quod Hebrææ ingenio, & induſtria, & variis artibus præſtabant, multáque opera ad lanificium, & rem veſtiariam, & tincturam pertinentia, egregiè faciebant: Itaque earum opera perutilis erat Aegyptiis. Ac demum, ſeruari eas volebat in famularum vxoris ſuæ, & vxorum Principium Aegypti. Sed notandum eſt circa illa verba: *Ipſæ enim obſtetricandi habent ſcientiam*, vocem Hebræam (Caioth,) prout variè deducitur, varias habere ſignificationes; quarum vna eſt, vt ſignificet viuacem, & ita vertũt multi: *Quoniã ipſæ viuaces ſunt*, ſed viuacẽ eſſe, poteſt tria ſignificare: vel eſſe ſagaci animo & perſpicaci ingenio; quo ſpectat Latina lectio. *Ipſæ obſtetricandi habent ſcientiam:* & Paraphraſis Chaldaica, *quoniam ipſæ ſapientes ſunt.* Poteſt etiã ſignificare, robuſtum, & vegetũ, &

35. Cur Pharao iuſſerit occidi mares, & ſeruari fœminas.

uerfus illecebras mundi, ne bona opera nostra perdamus. Postremò, neque illud vacat mysterio, quod mulieres Hebrææ dicuntur non indigere obstetricibus ad pariendum. Similiter enim perfecti viri ad bene operandum non egent mundanis vel humanis auxiliis & incitamentis & illecebris, sed intrinsecus ad id mouentur à Spiritu sancto. Imperfecti verò, non ferè inducuntur ab bene agendum, nisi vel timore alicuius damni & dedecoris, vel spe alicuius emolumenti & honoris, nec possunt parere sine obstetricum auxilio.

NONA DISPVTATIO.

De Mendacio obstetricum.

SVPER ILLIS VERBIS.

Quæ responderunt (Regi): Non sunt Hebrææ sicut Aegyptiæ mulieres: ipsæ enim obstetricandi habent scientiam, & priusquàm veniamus ad eas, pariunt.

Versu 19.

NON est dubium, quin falsum fuerit hoc, quod dixerunt regi: nam paulo suprà Moses dixit, eas adfuisse parientibus Hebræis, & conseruasse mares, contra regis præceptum. Mentitas igitur fuisse eas, cùm & falsum dixerint, & animo fallendi regem, dubitari non potest. Sed quæstioni locus est, An tale mendacium fuerit malum & peccatum, an verò peccati expers, & laudandum potiùs, quàm culpandum. S. Aug. in libro Quæstionum super Exodum, quæstione prima, attingit hanc difficultatem, sed inexplicatam atque insolutam præteriens, in dubio reliquit: quanquam videatur esse propensior ad putandum, illud mendacium fuisse malum & peccatum. Verba S. Augustini hæc sunt: De obstetricum mendacio, quo fefellerunt Pharaonem, ne occiderent masculos Israëlitas, quãdo nascebantur, dicentes, nõ ita parere mulieres Hebræas, sicut pariebant Ægyptiæ; quæri solet, vtrùm talia mendacia approbata sint auctoritate diuina; quandoquidem scriptum est, Deum benefecisse obstetricibus: sed vtrùm pro misericordia ignoscebat mendacio, an & ipsum mendacium dignum præmio iudicabat, incertum est. Aliud enim faciebant obstetrices viuificando infantes; & aliud Pharaoni mentiendo. Nam in illis viuificandis, opus misericordiæ fuit: mendacio autem illo pro se vtebantur, ne sibi noceret Pharao; quod potuit non ad laudem, sed ad veniam pertinere. Sed diligẽtiùs de hac quæstione alibi disserendum est, propter alia exempla, quæ in Scriptura reperiuntur. Sic ibi Augustinus. Sed enim in libro contra mendacium, cap. 10. de istarum obstetricum, & de Rahab mendacio propriè ac nominatim disserens, sine vlla dubitatione, quin etiam omni asseueratione tradit, fuisse malum & peccatum, ad hunc modum argumentans: Quæ contra legem Dei fiunt, iusta esse non possunt: dictũ autem est Deo:

Sanctus August.

 Lex

Lex tua veritas: cùm igitur contra legem Dei sit mendacium, id iustum esse non potest. Item: Ex veritate est omne quod iustum est: Clamat autem Ioannes: *Omne mendacium non est ex veritate.* Omne ergo mendacium, non est iustum. Quapropter cùm nobis de sacra Scriptura mentiendi proponuntur exempla, aut mendacia non sunt, sed putantur esse, dum non intelliguntur: aut si mendacia sunt, imitanda non sunt, quia iusta esse non possunt. Nam quod scriptum est, bene Deum fecisse Hebræis obstetricibus; & Rahab Hierecuntinæ meretrici; non ideò factum est, quia mentitæ sunt, sed quia in homines Dei misericordes fuerunt. Non est itaque in eis remunerata fallacia, sed beneuolentia: benignitas mentis, non iniquitas mentientis. Sicut enim non esset mirum, si priori tempore commissa ab ipsis opera-mala, propter posteriora opera bona vellet Deus ignoscere. ita mirandum non est, quod vno tempore in vna causa, Deus vtrumque conspiciens, id est, factum misericorditer, & factum fallaciter; & bonum remunerauerit, & propter hoc bonum, & illi malo ignouit. Si enim peccata, quæ propter carnis concupiscentiam, non propter misericordiam fiunt, ea propter posteriora opera misericordiæ dimittuntur, cur non meritò misericordiæ dimittantur, quæ propter ipsam misericordiam committuntur? grauius est enim peccatum, quod animo nocentis, quàm quod animo subuenientis efficitur. Sic eo loco Augustinus.

Psal. 118. *1. Ioan. 2.* *Iosu. 6.*

38. Augustino simillima scribit S. Gregorius in libr. 18. Moralium, super illis verbis Iob, cap 26. *Donec superest halitus in me, non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium.* Quod priùs iniquitatem dixerat Iob, (inquit Gregorius) hoc postmodum mendacium dicit. Nam & omne mendacium iniquitas est, & omnis iniquitas mendacium: quia profectò ab æquitate discrepat, quicquid à veritate discordat. Summoperè igitur cauendum est omne mendacium: quamuis nonnunquam sit aliquod mendacij genus culpæ leuioris, vt si quis vitam præstando, mentiatur. Sed quia scriptum est: *Perdes omnes, qui loquuntur mēdacium.* Et: *Os quod mentitur, occidit animam*: hoc quoque mendacij genus perfecti viri fugiunt: vt nec vita cuiusquam per eorum fallaciam defendatur, ne suæ animæ noceant, dum præstare vitam carni nituntur alienæ. Quanquam hoc ipsum peccati genus facillimè credimus relaxari. Nam si quælibet culpa sequenti solet pia operatione purgari; quantò magis hæc facillimè abstergitur, quam mater boni operis, pietas ipsa comitatur? Nonnulli tamen de obstetricum fallacia conantur asserere, hoc mendacij genus nō esse peccatum: maximè quod illis mentientibus, scriptum est, Deum ædificasse illis domos. Verùm in ea ipsa recompensatione, cognoscitur, quid mendacij culpa mereatur. Nam benignitatis earum merces, quæ eis potuit in æterna vita retribui, pro admissa culpa mendacij, in terrenam est recompensationem declinata: vt in vita sua, quam mentiendo tueri voluerunt, ea, quæ fecerant, bona reciperent. Nam si subtiliter perpendatur, amore vitæ præsentis mētitæ sunt, non intentione mercedis. Parcendo quippe, conatæ sunt, infantium vitam tegere; mentiendo suam. Hæc Gregorius. Nos etiam in quarto Tomo nostrorum Commentariorum in Genesim, super caput 27. in Disputatione 2. ad numerum marginalem 35. & sequentes, copiosè disputauimus, omne mendacium, qualecunque sit, etiam iocosum & officiosum, licet optimo consilio & animo dictum, & ob euitādum quantumuis malum, vel qualecunque bonum consequendum, esse malum, & peccatum, & fugiendum.

Sanctus Gregorius. *Psal. 5.* *Sapient. 1.*

39. At enimverò, Rupertus illius mendacij obstetricum acerrimus est propugnator: idque nec malum fuisse, nec peccatū, tripliciter argumentatur. Primò, si mendacium illud obstetricum damnatur, similiter arguendum, & damnandum esset men

Ruperti mira opinio.

mendacium Rahab dictum ab ea inquirentibus exploratores Hebræos; at Rahab, & ab Euangelista iustificatur, & a propheta Dauide. Deinde, illud mendacium obstetricum ex magno profectum est affectu charitatis. Charitas est super omnia & omnia delicta extinguit, & omnem mendacij prauitatem abstergit & præualet, ac præponenda est inutili veritati. Adhæc, si mendacium illud fuisset malum non esset à Deo remuneratum: sed est remuneratum à Deo, non temporali tantùm, sed etiam æterna mercede, ergo bonum fuit, & Deo acceptum. Sic Rupertus; cuius hæc sunt verba in libro 1. Commentariorum in Exodum, capit. 7. Hoc loco importunè nimis de mendacio obstetricum disputatur, quòd non possint iustificari obstetrices mentiendo, dicentes regi: *Non sunt Hebrææ mulieres sicut Ægyptiæ: ipsæ enim obstetricandi habent scientiam & priusquam veniamus ad eas, pariunt.* In tempore namque parientibus Hebræis aderant illæ, de quibus dictum est, videlicet quia conseruabant mares. Quod quisquis pro culpa obiicit, restat vt Rahab meretricem mendacij redarguat: quæ tollens duos exploratores missos à Iosue abscondit, & quærentibus eos, dixit: *Fateor, venerunt ad me, sed ego nesciebam vnde essent, cùmque porta clauderetur in tenebris, & illi pariter exierunt; nescio quo abierunt persequimini citò, & comprehendetis eos.* Ergo qui obstetrices pro tot infantibus seruandis mentientes accusant, consequitur multò magis pro duobus hominibus liberandis mentientem non iustificent Rahab: quam tamen & prophetica simul, & Euangelica iustificat auctoritas. In Euangelio namque Christi mater assumitur, & parens veritatis, quæ Christus ipse est: & propheta de eâdem in typum Ecclesiæ de Gentibus præcinit: *Memor ero Rahab & Babylonis scientium me.* Deinde charitas proponenda est veritati. Apostolus certè vsque adeò nullam omnino veritatem charitati proponit, vt optet ipse anathema esse à Christo pro fratribus suis, id est, à veritate pro charitate. Et Moses obstetrices Deum timentes, in sacra Scriptura Sominatas esse iure voluit, pro eo quòd charitatem vtilem præposuere inutili veritati. Nullas igitur quasi mendacij tenebras adscribamus lucido charitatis operi: vbi sic illæ homicidam impium regem fefellerunt, vt vitã reseruarent hominum. Præsertim verò, cùm Deus hoc ipsum eorum mendacium laude & remuneratione dignum duxerit. Scriptura continuò dicente: *Bene igitur fecit Deus obstetricibus: & quia timuerunt obstetrices, Deum, ædificauit illis domos*: subauditur, (æternas) æternum quippe est, quod Deus ædificat. Hæc Rupertus.

Proverb. 10

Locus Iosue cap. 2.

Matth. 1.

Psal. 86.

Roman. 9.

Equidem miror, Rupertum non legisse disputationem Beati Augustini, paulò suprà memoratam, isti opinioni eius planè cõtrariam: aut si eam legit, non ea fuisse persuasum & ab ista sententia reuocatum. Sed enim nec vera est ista opinio Ruperti & rationes, quibus eam firmauit, infimæ admodum, & leues, & nihili sunt. Nam si illud fuit mendacium non potuit esse non malum, & peccatum cùm omne mendacium, qualecumque sit, intrinsecè malum sit, inseparabilem habens, vt ita loquar, inordinationem, & prauitatem: nec vlla ratione, vllámve ob causam, bonum & rectum fieri potest. Verùm ea de re cùm disputatum à nobis copiosè sit in 4. Tomo nóstrorũ Commentariorũ in Genesim, loco dudum citato, abs re fuerit, hîc ea de re verba facere. Excutiamus igitur tres illas Ruperti rationes. Prima ratio fuit, quod Rahab mentiens, iustificetur. Respondemus, Rahab non esse iustificatam propter mendacium, sed propter fidem in Deum, & charitatem quam exhibuit Hebræis. Nec quia memoratur in genealogia Saluatoris propterea mendacium eius commendatur: hac enim ratione commendaretur etiam incestus Thamar, & adulterium Bethsabee, quarum nomina etiam ponuntur in eadem genealogia Christi. Altera ratio erat, illud mendacium esse profectum ex charitate.

40. Rupertus refellitur.

Genes. 38. 2. Reg. 11.

Respondeo, non ex charitate, sed ex timore perdendæ vitæ propriæ perfectum esse, vt affirmat S. Gregorius loco suprà posito. Neque charitas præponenda est veritati, ita vt falsum dicatur propter amorem alicuius boni: esset enim id inordinatum. Bonum enim non est contrarium bono: nec charitas aduersari debet veritati: Nec facienda sunt mala, vt eueniant bona: alioquin ex charitate furari liceret, vt indigenti subueniatur. Tertia ratio fuit illud mendacium fuisse remuneratum à Deo: sed id falsum est: non enim mēdacium earum, sed misericordia erga Hebræos, & timor Dei remunerata sunt: Hoc enim apertè indicant illa verba: *Quia timuerunt Deum obstetrices, ædificauit illis domos.* Mendacium enim cùm sit intrinsecè malum, & displicens Deo: & dignum aliqua pœna, non potest esse meritorium vllius boni apud Deum.

Roman. 3.

An mendacium possit esse meritorium vllius boni apud Deum.

Quanquam enim S. Thomas in secunda secundæ quæst, 110. art. vlt. in responsione ad quartum, significare videatur, mendacium illud obstetricum non potuisse mereri remunerationem æternam, sed fortasse meruisse aliquam remunerationem temporalem, cuius meritò non repugnabat deformitas illa mendacij, sicut repugnabat meritum remunerationis æternæ: Veruntamen S. Doctor, neque istud asseueranter dixit, sed cum dubitatione, adiecta illa voce (fortè): nec tam id ex suo sensu dixit, quàm vt sententiam quandam Gregorij ad sanum intellectum reuocaret. Siquidem in articulo præcedenti eiusdem Quæstionis in responsione ad secūdum apertissimis verbis, & affirmatissimè dixerat obstetrices non fuisse remuneratas pro mendacio, sic enim ait: Obstetrices non sunt remuneratæ pro mēdacio, sed pro timore Dei & beneuolentia, ex qua processit mendacium, Vnde signanter dictum est Exodi, 1. *Quia timuerunt Deum obstetrices ædificauit illis domos.* Mendacium verò posteà sequens, non fuit meritorium. Sic B. Thomas.

DECIMA DISPVTATIO.

De obstetricum mercede, quæ significatur illis verbis.

Versu. 21.

Quia obstetrices timuerunt Deum, ædificauit illis domos.

41.

Quintuplex Lectio huius loci.

S. August.
S. Hieron.

Hic locus variè admodum legitur. Ego quinque reperio lectiones. Vna lectio est in translatione Græca huius loci, sic habens: *Quoniam timebant obstetrices Deum, fecerunt sibi ipsis domos.* Hanc lectionem sequitur Augustinus initio libri secundi Locutionum in Exodum, eandemque citat S. Hieronymus super caput 65. Isaiæ, licet moneat aliter esse in Hebræo. Verùm scriptura Hebraica, & Paraphrasis Chaldaica, non solùm nostra lectio Latina, habent numero singulari, *fecit eis domos.* Sed enim quis fecerit, & quibus fecerit domos, quadruplex est interpretatio. Quidam referunt ad populum

pulum Hebræum, qui dicitur fecisse obstetricibus domos munitas, in quibus illæ ab incursu Ægyptiorum, quorum præcepta contempserant, tutæ essent: hac videlicet ratione volens earum erga se beneuolentiam & pietatem rependere ac remunerari. Verùm non est credibile, Hebræos in summo tunc labore & timore Ægyptiorum versantes, aut voluisse, aut potuisse tutari obstetrices aduersus regem. Alij referunt ad Pharaonem, quem aiunt exstruxisse domos, in quibus clausit obstetrices; iussitque Hebræas parturientes deduci ad ipsas, vt ibi Ægyptiis inspectoribus, exploratè cognosceretur, marésne an fœminas parerent Hebrææ. At enim, Scriptura hoc loco perspicuè indicat, quia obstetrices timuerunt Deum, factas esse eis domos: non igitur referri potest ad Pharaonem. Sunt etiam qui illud, *fecit*, referant ad Deum; & illud pronomen (illis) quoniam Hebraicè est masculini generis, referant non ad obstetrices, sed ad Hebræos ad hunc intellectum: Quoniam obstetrices timentes Deum conseruarunt mares, hinc factum est, vt Deus mirandum in modum multiplicauerit sobolem Hebræorum: nam proximè antè dixit Scriptura, propter illud beneficium obstetricum, vehementer creuisse populum Hebræũ, & multiplicatum esse. Sed nec ista lectio & interpretatio multùm congruit huic loco. Siquidem paulò ante dixerat Moses, Deum benefecisse obstetricibus; vt illud pronomen (illis,) non ad Hebræos, sed ad illas referendum sit. Nec obstat, quòd illud pronomen sit masculini generis; in vsu enim esse apud Hebræos, pronomina masculina vsurpari pro fœmininis, & fœminina vicissim pro masculinis; aliquot ex Sacra Scriptura productis testimoniis, probat Oleaster hunc Exodi locum tractans. Germana igitur, & propria, & sincera huius loci lectio est hæc. *Fecit*, siue *ædificauit illis domos*: Deus nimirum piis obstetricibus.

Oleaster.

42. *Quid sit ædificare domos, sex interpretationes.*

Cæterùm huius postremæ lectionis, quam cæteris anteponimus, obscura est sententia, & multiplex interpretatio: quòd non satis liqueat, quid per, *facere*, vel ædificare domos, intelligere hoc loco oporteat: quo factum est, vt sex horum verborum interpretationes extiterint. Prima expositio est Hebræorum, quam habet etiam Thargum Hierosolymitanum, vt suprà dictum est. Putant illi, obstetrices illas fuisse Hebræas, earúmque alteram fuisse Iochabed, matrem Mosis; alteram Mariam sororem eiusdem. Aiunt porrò Deum istis ædificasse domos, quòd in earum posteris fundauerit posteà tam domum sacerdotalem, quàm regiam. Etenim de Iochabed, natus est Aaron, penes quem, eiúsque posteros Hebræi sacerdotij dignitas fuit. Maria verò nupsit Caleb, viro primario tribus Iuda, in qua postea fuit regalis dignitas. Sed istud, merum est Hebræorum commentum: suprà enim ostensum est, illas obstetrices non fuisse Hebræas, sed Ægyptias, & falsum est, Mariam nupsisse Caleb. Iosephus certè in 3. libro Antiquitatum facit eam vxorem Hur, cuius fit mentio in libro Exodi, cap. 17. & alibi. Nec in posteritate Caleb, fuit posteritas regia, quando eam obtinuit tribus Iuda: sed in familia Dauid, qui non ex Caleb, sed aliunde genus duxit.

Prima expositio Hebræorum.

Iosephus.

Secunda expositio est, quam approbare videtur Dauid Chimhi in libro Radicum, secundùm phrasim Hebraicam dictum esse, Deum fecisse domos obstetricibus, pro eo quod est, protexisse ac defendisse eas, & in tuto collocasse: sic enim ille Rabbinus scribit: *Fecit illis domos*, hoc est, Abscondit eas à Pharaone, vt nihil mali eis faceret, iuxta illud, quod dicitur de Hieremia & Baruch: *Et abscondit eos Dominus.*

Secunda expositio Dauid Chimhi.

Hierem. 36.

Tertia expositio Lyrani; is ædificare domos interpretatur, fuisse obstetrices illas receptas in populum Hebræum, quæ nubentes viris eius populi primariis nobilium atque illustrium familiarum inter Hebræos capita fuerunt: sicut accidit

43. *Tertia expositio Lyrani.*

Iosue 2.

Iudith 13. Thostatus contra Lyranum.

cidit Rahab, vt est in libro Iosue,& item Achior,vt traditur in libro Iudith. Hanc expositionem refellens Thostatus,ait,non esse verisimile, elegisse obstetrices illas fieri ex populo Hebræo, quia tunc Hebræi erant vilissimæ atque abiectissimæ conditionis,tales nempe,quales sunt serui & mancipia:& quia sic vehementiùs irritassent contra se Pharaonem & Ægyptios, Adde, quod vt iustificarentur & seruirent Deo,necesse non erat fieri ex populo Hebræo: nondum enim tunc lata erat lex:nec postquam lata est,alios obligabat,nisi Iudæos. Verùm quicquid sit de istis rationibus Thostati aduersus Lyranum, illa videtur firmior aduersus eum cōfutatio,quod Lyranus id gratis,sine vlla probabili ratione, vel auctoritate dixit : nec Scriptura id tacuisset, sicut non tacuit de Rahab in libr. Iosue,cap.6.& de Achior in lib.Iudith,cap vl.

44. *Quarta expositio Hieronymi & Ruperti.*

Quarta expositio Beati Hieronymi super caput 65.Isaiæ, & Ruperti libro primo Commentariorum in Exodum,cap.7.qui domos ædificatas obstetricibus, interpretantur domos spirituales & cœlestes,id est,cœlestis patriæ felicitatem, æternáque Sanctorum præmia. Nam vocabulo domus, interdum in Scriptura significari cœlestem gloriam,perspicuè indicant verba illa Domini,Ioan.14. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Et illa Pauli 2.ad Corinthios,cap.7. *Scimus,quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus,domum non manufactam, sed æternam in cœlis.* Deus igitur, bonum illud opus obstetricum charitatis erga Hebræos,& actum illum timoris Dei,dignum fecit æternæ mercedis retributione. Verba Sancti Hieronymi sunt huiusmodi:Ergo domus in quibus habitaturi sunt qui ædificant eas,vel virtutes intelligendæ sunt, vel diuersæ mansiones apud Patrem,quas iugiter possidebit,qui eas ædificauerit.Quales sibi ædificasse & obstetrices dicuntur in Exodo, quia timebant Deum: licet in Hebræo scriptum sit,à Deo eis ædificatas domos, quia timuerunt Deum. Sic Hieronymus.Rupertus autem, illud *Ædificauit eis domos*, exponens, subintelligendum est,inquit,(æternas)quod enim ædificat Dominus,æternum est.Sed profectò, sic accipi hoc loco (ædificare domos) non est verisimile : tum quia talis locutio; cùm sit frequens in veteri Testamento, nusquam reperitur tali significatione vsurpata,præsertim in historica narratione,& in Pentateucho Mosis,vbi promissiones regni cœlestis, æternorúmque bonorum post hanc vitam non traduntur expressè: tum etiam quod consentaneum erat, pietatem illam obstetricum remunerari Deum in hac vita,insigni aliquo præmio temporali : vt qui cernerent ita fuisse à Deo remuneratas, propter Dei timorem, & officium pietatis præstitum Hebræis, etiam ipsi ad timendum Deum, & benefaciendum Hebræis incitarentur.

Locus secundæ ad Corinth.c.5.

45. *An opus illud obstetricum factum fuerit ex gratia, & meruerit vitam æternam. S. Thomas. Discutitur sententia quædam B. Gregorij.*

Non eo tamen inficias, obstetrices illo actu timoris Dei, & opere pietatis erga Hebræos,meruisse vitam æternam:id namque præter Hieronymum, & Rupertum suprà memoratos affirmatè tradit etiam S. Thomas in Secunda Secundæ quæstione 110.articulo vltimo. Quod etiam ex ipsa Scriptura colligi potest : dicuntur enim obstetrices timuisse Deum, qui timor, cùm simpliciter & præcisè dicatur, sanctus ille timor,quo filij Dei reuerentur Deum,intelligendus est. Et sanè,nisi è Deo vehementer adiutæ per interiorem earum animis infusam gratiam, & incitatæ fuissent, nequaquam seipsas in tam manifestum vitæ discrimen pro faciendo illud opus charitatis,& pro timore Dei commisissent. Nam quod Beatus Gregorius scriptum reliquit in 18.libro Moralium,& à nobis suprà commemoratum est, obstetrices illas per actum illum timoris, & per opus pietatis erga Hebræos potuisse mereri æternam mercedem ; verùm propter mendacium quod posteà dixerunt, commutatam illis fuisse retributionem mercedis æternæ, in temporalis mercedis retributionem; hoc, inquam, dictum Gregorij, haudquaquam videtur probabile.

Aut

Aut enim actus ille timoris Dei, & benignitatis erga Hebræos profectus fuit ex Dei gratia ipsas sanctificante, aut non: si non, non poterant per illum actum mereri vitam æternam, etiam si mendacium posteà non dixissent. Sin autem illa profecta sunt ex gratia Dei, sine dubio meruerunt vitam æternam, etiamsi posteà mendacium dixerunt: tum quia peccatum post futurum, non potest impedire meritum præsentis gratiæ ac iustitiæ: tum quia mendacium illud, fuit officiosum, ideóque leuis ac venialis culpæ, vt ipsemet Gregorius fatetur; peccatum autem veniale, sicut non tollit gratiam, ita nec meritum vitæ æternæ.

46. *Quinta expositio Augustini & Theodoreti.* Quinta expositio B. Augustini initio libri secundi Locutionum, quæ sunt in libro Exodi, & Theodoreti in quæstione 1. in Exodum, & Scholiastæ Græci in hunc locum. Hi ædificare alicui domum interpretantur, augere rem familiarem eius, & locupletare, ingentémque bonorum temporalium copiam largiri. Vnde in capit. 30. Genesis, pro eo quod Latina Lectio habet: *Iustum est, vt aliquando prouideam domui meæ*, Hebraicè est: *Vt faciam ego etiam domum meam.* Audi verba B. Augustini: Nunquid anteà non eas habuisse domos intelligendum est? An ad diuitias hoc verbum pertinet, vel potiùs ad aliquas rei familiaris idoneas facultates? Huic enim simile videtur, quod Iacob, post quatuordecim annos seruitutis suæ, socero volenti adhuc tenere eum apud se, dixit: *Nunc ergo quandò faciam & ego mihi domum?* dixerat enim quòd creuissent multùm pecora Laban sub illo. Cùm ergo dicit; *Quàdo faciam & ego mihi domum?* subintelligitur: sicut & tu: vt ad ipsam domum faciendam videatur pertinere, quod consequenter à Laban merces ipsa statuenda proponitur. Sic Augustinus & Theodoretus ait: Deum remunerasse obstetrices, largiendo eis diuitias.

47. *Sexta expositio, quā sequitur Author.* Sexta est expositio, quæ cæteris anteferenda est, Ædificare sibi domum vel alij, est hebraismus frequens in veteri Testamento, significans facere progeniem & familiam, & posteritatem. Verbum enim hebræum (Baath) significat, ædificare: inde ducitur nomen (Ben) significans filium, quòd filius sit quasi ædificium quoddam patris. Quemadmodum post vnam domum ædificatur altera, & post illam alia, &c, si plures aliæ coniunctæ ædificentur, fit vicus vel ciuitas: Consimili ratione generatur filius, & hic generat alium filium, & sic deinceps, & ita efficitur familia & progenies, & posteritas. Hac porrò significatione frequentissimè vsurpatur, Ædificare domum; & passim obuia sunt exempla. Etiam poeta Latinus vocauit domum Assaraci, id est, genus & progeniem: & vulgò dicitur, Casa, vel Casata. Ergo germanus intellectus illorum verborum: *Ædificauit eis domos*, hic est; Fecit eas capita numerosarum familiarum, dans illis progeniem & posteritatem numerosam, & diuturnam. Quinque autem res maiorem in modum nobilitant familiam, amplitudo eius, opulentia, dignitas & honores, potentia, & dominium, diuturnitas siue vetustas. Hanc expositionem refert non sine approbationis significatione, S. Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Genesim super capit. 16. Nam cùm citasset illa verba: *Ingredere ad ancillam meam, vt habeam filios ex ea*, subdit: Diligenter nota, quod procreatio filiorum in hebræo ædificatio scripta est. Legitur enim hoc loco: *Ingredere ad ancillam meam, si quo modo ædificer ex ea.* Er vide ne fortè hoc sit, quod in Exodo dicitur: *Benedixit Deus obstetricibus, & ædificauerunt sibi domos.* Hæc Sanctus Hieronymus. Caietanus tres proximè superiores interpretationes tanquam satis probabiles, ita sua huius loci expositione complectitur ita scribens: Præmium obstetricum, quantum litera sonat, temporale describitur: nam ædificatio domus, vel materiale ædificium significat, vel fœcunditatem successiuam, qua construitur progenies. Si enim transferatur ad significandum constructionem

Virgil. 1. Aeneid.

Quinque res nobilitantes familiam.

S. Hierony. Caietanus.

opulentiæ, vel ad constructionem domorum spiritualium pro vita futura, nullus est error. Sic Caietanus.

48.

An merces reddita obstetricibus fuerit conueniens eorũ meritis.

Cæterùm quæri hoc loco posset, an talis merces obstetricibus reddita fuerit eorum merito conueniens, & quasi iusta eorum compensatio. Cùm enim meritum illud ex gratia Dei profectum fuerit, vt dudum est dictum: dignum proculdubiò erat cœlesti, æternáque mercede: ergo merces illa temporalis, nimio fuit minor obstetricum merito. Sed profectò talis merces, merito obstetricum aptissimè respondet. Siquidem illæ, non occidendo infantes, seruauerunt, & multiplicauerunt domos Hebræis, id est, progeniem & posteritatem, & similiter Deus illis ædificauit domos, id est, numerosas familias. Illæ, vt bonum illud opus facerent, vitam suam exposuerunt morti. Deus item fecit illas non solùm diu & prosperè viuere, sed etiam quodammodo post mortem viuere, in diuturna scilicet posteritate, quam eis tribuit. Quanquam autem principalis meriti eorum merces fuerit vita æterna: attamen quia talis merces mortalibus est occulta, nec homini, nisi post hanc vitam reddenda; imperfecti autem homines & carnales præcipuè concupiscunt temporalia bona, & præsentis vitæ; idcirco præmium æternum hoc loco tacitum est à Mose, temporale autem commemoratum, quod id efficacius sit ad permouendos homines. Hanc autem ob causam in veteri Testamento, etiam viris sanctis, & pro factis ac meritis præstantissimis, promittebat Deus, & reddebat bona temporalia, tacitis æternis, quæ sine dubio illi promeriti fuerant. Videre hoc licet in Abraham, Genes. cap. 22. cui Deus pro excellentissimo eius facto circa immolationem vnigeniti filij sui, repromisit amplissima quidem bona, sed temporalia tamen, nullum de bonis æternis verbum faciens. Idem quoque animaduerti potest in Dei promissione data Phinees pro eius eximio zelo diuini honoris: vt legitur Numerorum, cap. 25. Nimirum expressa regni cœlestis, & æternæ vitæ promissio, propria est noui Testamenti, & Euangelij Christi, vt tradit Sanctus Hieronymus in epistola quam scripsit ad Dardanum. Quinque porrò genera bonorum solitus est Deus, in veteri Testamento promittere. Vnum fuit, Longitudo vitæ. Exemplum habes Genes. 15. & 25. & Psal. 30. Alterum, ampla & clara posteritas: Tertium, opulentia: Quartum, potentia & dominatio: Quintum, victoria inimicorum. Talia enim bona promisisse Deum Abrahæ pro singulari eius obedientia, qua ei paruit: pro eximia fide, qua credidit ipsi: & pro excellenti religione, qua etiam ad immolandum proprium filium, vt iussus à Deo fuerat, ductus est, videre licet Genes. 12. 15. & 22.

S. Hieronym.

Quinque genera bonorum, quæ Deus in veteri Testamento promittebat.

BENE

BENEDICTI PERERII,
IN CAPVT SECVNDVM EXODI,
DISPVTATIONES TREDECIM.

Nascitur Moses: Exponitur in flumine: Adoptatur in filium à filia regis: Occidit Ægyptium: Fugit in terram Madian: & ibi vxorem ducit, & filios generat.

CAPVT SECVNDVM EXODI.

EGRESSVS est posthæc vir de domo Leui: & accepit vxorem stirpis suæ,* quæ concepit & peperit filium: & videns eum elegantem, abscondit tribus mensibus. Cúmque iam celare non posset, sumpsit fiscellam scripeam, & liniuit eam bitumine ac pice: posuítque intus infantulum, & exposuit eum in carecto ripæ fluminis,* stante procul sorore & considerante euentum rei. * Ecce autem descendebat filia Pharaonis, vt lauaretur in flumine: & puellæ eius gradiebantur per crepidinem aluei. Quæ cùm vidisset fiscellam in papyrione, misit vnam è famulabus suis: & allatam, * aperiens, cernénsque, paruulum vagientem, miserta eius, ait: De infantibus Hebræorum est hic. * Cui soror pueri: Vis, inquit, vadam, & vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire possit infantulum? * Respondit: Vade. Perrexit puella, & vocauit matrem suam. Ad quam locuta filia Pharaonis: Accipe, ait, puerum istum, & nutri mihi, ego dabo tibi mercedem tuam. Suscepit mulier, & nutriuit puerum: adultúmque tradidit filiæ, Pharaonis. * Quem illa adoptauit in locum filij: vocauitque nomen eius Moyses, dicens: Quia de aqua tuli eum. * In diebus illis

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.

postquam creuerat Moyses, egressus est ad fratres suos, viditque afflictionem eorum, & virum Ægyptium percutientem quendam
12. de Hebræis fratribus suis. * Cúmque circumspexisset huc atque illuc, & nullum adesse vidisset, percussum Ægyptium abscondit sabulo.
13. * Et egressus die altero conspexit duos Hebræos rixantes: dixitque ei qui faciebat iniuriam; Quare percutis proximum tuum?
14. * Qui respondit: Quis te constituit principem & iudicem super nos; num occidere me tu vis, sicut heri occidisti Ægyptium? Ti-
15. muit Moyses, & ait, Quomodo palàm factum est verbum istud? * Audiuitque Pharao, & quærebat occidere Moysen: qui fugiens de conspectu eius, moratus est in Terra Madian, & sedit iuxta puteum.
16. * Erant autem Sacerdoti Madian septem filiæ, quæ venerunt ad hauriendam aquam: & impletis canalibus adaquare cupiebant gre-
17. ges patris sui. * Superuenere pastores, & eiecerunt eas: surrexitque
18. Moyses, & defensis puellis, adaquauit oues earum. * Quæ cùm reuertissent ad Raguel patrem suum, dixit ad eas: cur velociùs veni-
19. stis solito? * Responderunt: Vir Ægyptius liberauit nos de manu pastorum: insuper & hausit aquam nobiscum, potúmque dedit ouibus.
20. * At ille: vbi est? inquit. Quare dimisistis hominem? Vocate eum vt
21. comedat panem. * Iurauit ergo Moyses quòd habitaret cum eo.
22. Accepítque Sephoram filiam eius vxorem: * quæ peperit ei filium, quem vocauit Gersam, dicens: Aduena fui in terra aliena. Alterum verò peperit, quem vocauit Eliezer, dicens: Deus enim patris mei
23. adiutor meus eripuit me de manu Pharaonis. * Post multum verò temporis mortuus est rex Ægypti: & ingemiscentes filij Israël, propter opera vociferati sunt: ascendítque clamor
24. eorum ad Deum ab operibus. * Et audiuit gemitum eorum, ac recordatus est fœderis, quod pepigit cum Abraham, Isaac & Iacob.
25. * Et respexit Dominus filios Israël, & cognouit eos.

PRI

PRIMA DISPVTATIO.

De Mosis parentibus Amram & Iochabed.

SVPER ILLIS VERBIS.

Egressus est post hæc vir de domo Leui, & accepit vxorem stirpis suæ: quæ concepit & peperit filium. *Versu 1.*

TACVIT hoc loco Moses nomina patris & matris suæ, quæ tamen exposuit infrà, cap. 6. illis verbis: *Accepit Amram vxorem Iochabed patruelem suam, quæ peperit ei Aaron, & Moysen, & Mariam.* Mosis pater dictus Amram; filius fuit Chaath; & nepos Leui, & pronepos Iacob patriarchæ. Natus est in Ægypto annis (vt refert Eusebius ex Alexandro Polyhistore lib. 9. de Præparatione Euangelica, cap. vltimo) quatuordecim ante obitum Ioseph, id autem est, annis quinquaginta septem, post ingressum Iacob in Ægyptum. Cùm esset autem Amram septuaginta septem annorum, genuit Mosen. Vixit autem centum triginta septem annis: obiitque annis viginti ante egressum Hebræorum ex Ægypto.

Alexander Polyhistor apud Eusebium.

2. Hebræorum ridiculũ figmentum de longinquitate Amram.

Non est tacendum hoc loco perinsigne figmentum, & probrosum mendacium Hebræorum, qui annos vitæ Amram vltra sexcentos prolatant. Aiunt enim peruenisse eum vsque ad ætatem Ahiæ Silonitis, qui post Salomonis mortem propheta inducitur lib. 3 Reg. cap. 11. Ab egressu autem Hebræorum ex Ægypto, vsque ad quartum annum regni Salomonis, recensentur in libro 3. Regum, cap. 6. anni quadringenti octoginta: his adde octoginta annos, ab ortu Mosis vsque ad egressum Hebræorum ex Ægypto, & insuper septuaginta septem annos, quos erat natus Amram, cùm genuit Mosen, ex his efficietur numerus annorum sexcentorum triginta septem; quos vixisse Amram commenti sunt Hebræi. Hoc eorũ commentum proditum à Rabbinis super 2. caput libri Numerorum, refert Genebrardus lib. 1. Chronologiæ, hisce verbis: Amram pater Mosis, ex septem illis viris extitit, qui feruntur à Mundi principio, ad vsque finem, humanam vitam metiri. Adamum enim, vidit Mathusalem. hunc Sem, qui peruenit vsque ad Iacob, quem Amram ipse conspexit: is verò vsque ad Ahiam Silonitem vixit; à quo visus est Elias, qui vsque ad extremum orbis æuum saluus permanebit: sic tradunt Rabbini in caput 2. Numerorum. Hæc Genebrardus. Quis autem non demiretur tam insignem licentiam fingendi, & mentiendi impudentiam? præsertim contra manifestam Scripturæ sententiam, quæ in libro Exodi, cap. 6. sic habet: *Fuerunt anni vitæ Amram, centum triginta septem.*

Genebrardus

3. Visum & oraculũ diuinũ oblatũ Amram. Iosephus.

Refert Iosephus visum quoddam & oraculum diuinum quod habuit Amram, dum eius vxor Mosen vtero gereret. Amram, inquit, vir inter suos nobilis, valdè sollicitus tum publico periculo (rex enim iusserat omnes Hebræorum infantes necari) ne gens, defectu iuuentutis, ad nihilum redigeretur. tum priuatim,

quòd

quòd domi prægnantem vxorem haberet, inopia consilij laborabat:& ad implorandum diuinum præsidium conuersus, orabat, vt tandem misereretur hominum, à quibus vnus perpetuò cultus fuerat: daretque finem præsentis afflictionis, quæ toti genti supremum minabatur exitium. Deus autem precibus supplicis ad misericordiam flexus, astitit ei per quietem, iussitque in futurum bene sperare: Scito, inquit, mihi esse cordi & publicam vestram incolumitatem, & priuatim tuam gloriam:puer enim iste,cuius natiuitatis metu Ægyptij fœtus vestros ad necem damnauerunt, tibi nascetur. Hic neque deprehendetur ab obseruatoribus, & postquam euaserit, præter opinionem, educatores nactus, suo tempore ex Ægyptia seruitute liberabit Gentem suam, memoriámque sempiternam hoc præclaro facinore consequetur: non apud suos tantùm, sed apud exteros. Fratrem quoque talem habebit, qui dignus sit meo sacerdotio, ipsi & posteri eius in omne æuum. His per visionem cognitis, Amram experrectus, narrauit ea vxori, quæ res vtrique solitudinem auxit: iam enim non puero tantùm timebant, sed ne quo pacto promissa felicitas intercideret. Verùm,mox oraculi fidem fecit mulieris partus:quæ tam facilè est enixa,vt obseruatores fefellerit, nihil sentiens eorum, quæ in vulgaribus puerperiis sentiri solent. Hæc Iosephus.

An Iochabed fuerit amita vel consobrina mariti sui Amram. Hebræorum opinio.

4. De matre autem Mosis, quæ vocata est Iochabed,satis litigiosa inter Hebræos, & Lyranum atque Tholstatum quæstio agitatur, vtrùm Iochabed, mariti sui Amram, fuerit amita, filia videlicet ipsius Leui; an verò fuerit eius consobrina & patruelis,id est, filia patrui eius. Hebræi putant, Iochabed matrem Mosis, filiam fuisse Leui, & ab eo genitam eo tempore quo Iacob ingressus est in Ægyptum: eandémque vsque eò longæuam fuisse, vt Mosi superstes fuerit. Hoc Hebræorum commentum referens Lyranus, multis argumentis confutat. Principiò, non potuit Iochabed esse nata sub id temporis, quo Iacob descendit in Ægyptum: Inde namque vsque ad ortum Mosis, fluxerunt anni centum triginta: (verius dixisset Lyranus, fluxisse annos centum triginta quinque) in tali autem ætate iam effœta fuisset Iochabed. Nam si Saræ nonagenariæ desierant fieri muliebria propter ætatem, & ideo inhabilis erat concipiendo; quantò magis Iochabed, annis quadraginta illam excedens? Si autem Hebræi dicant, patrem Mosis non fuisse naturalem,sed miraculo assignandum respondeant, cur id nusquam Scriptura indicauit, cùm esset admodum insigne & mirabile, sicut aliorum partus admirandos non tacuit?Quid item respondebunt de partu Aaron,quem Iochabed trienniò antè Mosen enixa est? Quid de Maria sorore Mosis, quam septem annis antè procreauit? Deinde; suprà in cap. 1. Exodi scriptum est, post mortem Ioseph & fratrum eius omnísque cognationis eius, cœptam esse afflictionem Hebræorum: ergo Iochabed, quæ erat filia fratris Ioseph, & vnà cum Iacob descenderat in Ægyptum, mortua fuerat antè illam afflictionem Hebræorum; postquam tamen aliquot annis genitus est Moses. Adhæc, si Iochabed superstes fuisset Mosi, vixisset vtique non minus ducentis quinquaginta annis: nam ab ingressu Iacob in Ægyptum, suprà numerauimus centum triginta vsque ad ortum Mosis: vixit autem Moses centum viginti annis: sed tam longæua ætas nulli hominum, post ortum Abrahæ, contigit. Præterea, si Iochabed filia fuisset Leui, fuisset mariti sui amita, is enim auum habuit Leui, vt Exod. 6. traditur: at inter amitam, & filium fratris non erat licitum matrimonium, sed prohibitum, Leuitici 18. Licet enim illud coniugium, paulò ante legem latam, esset factum: sed eorum tamen, quæ lege, iussa aut vetita sunt, multa etiam antè obseruabantur à viris piis, & veri Dei cultoribus. Arbitratur itaque Lyranus, Iochabed fuisse cõsobrinã mariti sui Amram; siquidem in capite sexto Exodi dicitur, Amram duxisse vxorẽ Iochabed, patruelem suam,

Lyranus refellit Hebræos.

Genes. 18.

Opinio Lyrani.

suam,id est,filiam patrui,& quod idem est,consobrinam suam. Si autem Scriptura vocat alicubi filiam Leui, intelligendum est, dici filiam,non quasi proximè ab eo genitam,sed tamquam ex stirpe eius generatam, quemadmodum Lucas, Elisabeth scribit fuisse de filiabus Aaron, & Messias dicitur filius Dauid.

Thostatus verò partim assentitur Lyrano, censens Iochabed non fuisse natam ante ingressum Iacob in Ægyptum,nec fuisse Mosi superstitem,partim ab eo dissentit, affirmans, Iochabed verè filiam Leui fuisse, & amitam ipsius Amram, id enim expresse habet textus Hebraicus,in cap. 6. Exodi. Nam pro eo quod ibi habet Latina translatio, Iochabed fuisse patruelem ipsius Amram, omnes Codices Hebræi & item Paraphrastis Chaldaica, & Thargum Hierosolymitanum habent vocabulum significans amitam. Quod autem dicit Lyranus inter amitam & nepotem non fuisse licitum matrimonium,verum id quidem fuit post legem latam, non antè:nec probare Lyranus potest, quæ lege Mosis sancita sunt, ea fuisse omnia priùs à bonis & veri Dei cultoribus obseruata. Putat itaque Thostatus,Iochabed fuisse in Aegypto genitam a Leui, cùm is esset centum & decem annorum, quod in illis temporibus videri non debet incredibile,siquidē proauus eius Abraham dico,natus annos centum & ampliùs triginta septem genuit filios ex Cetura Genes.25. genuit enim eos post mortem Saræ, quæ vixerat centum viginti septem annis, Genes.23,qua grandior natu erat Abraham decem annis, Genes. 18. & Iacob centesimum septimum annum agens genuit Beniamin. Leui igitur centesimum decimum annum agens, genuit in Aegypto Iochabed: hæc autem cùm annorum esset sexaginta octo(quæ ætas muliebris in illo tempore, nō erat infœcunda) genuit Mosem. In hac porrò ratiocinatione ponuntur quædam sed certa: vt, Leui vixisse centum triginta septem annis,quod infrà dicitur,cap.6.& fuisse annorum circiter quadraginta quatuor quo tempore ingressus est Aegyptum cum patre suo Iacob,quod ex libro Genesis facilè potest ostendi:& quod ab ingressu Iacob in Aegyptum vsque ad ortum Mosis, fluxerunt centum triginta quinque anni quod paulò infrà probabitur,& patet ex eo quòd ab ingressu Iacob in Aegyptum vsque ad ingressum populi Hebræi,duce Mose octogenario, numerantur anni ducenti quindecim.Hactenus ex Thostato.

Idem sentit Paulus Burgensis super hoc loco Exodi,& Eugubinus, & Oleaster, & Pagninus super cap. 6. Exodi, & ibidem Paraphrasis Chaldaica, & Thargum Hierosolymitanum initio huius capitis secundi ita legit: *Et abiit vir de tribu Leui, & duxit vxorem Iochabed amitam suam in vxorem.* Caietanus super caput 6. Exodi,exponens illa verba Latinæ editionis: *Accepit Amram vxorem Iochabed, patruelem suam.* Iuxta Hebræam, inquit,sic habetur: *Amitam suam.* Ita quod mater Mosis erat soror carnalis Chaath patris mariti sui. Et hinc patet, quod coniugium cum amita,non est contra ius naturæ: quandoquidem,erat licitum in populo Dei,nulla necessitate cogente, ante legem Mosis quæ prohibet tale coniugium: Sic Caietanus. Lippomanus autem in cætera super illis ipsis verbis capitis sexti, huiusmodi quoddam reliquit adnotamentum,Vox,inquit Hebræa (Dad) accipitur quandoque pro patruo & quandoque pro patruele, vnde hic aliqui reddiderunt,*amitam suam*, id est, sororem patris sui, putantes Iochabed fuisse filiam Leui & sororem Chaath,patris mariti eius, ita vt Moses, per matrem nepos fuerit Leui, per patrem autem abnepos eius. Alij dicunt, filiam fuisse sororis patris, quam sententiam secuta est Chaldaica Paraphrasis,reddens:*Filiam sororis patris sui.* Nonnulli volunt fuisse filiam patrui,quæ fuit sententia LXX.Interpretum ita reddentium, *Filiam fratris patris sui.* Ac demum non desunt, qui velint patrui esse sororem. Verè autem; Iochabed; Matertera fuit mariti sui Amram; quia vt

Luc. 1.

5. *Thostatus refutat Lyranum.*

Thostati opinio.

6. *Paulus Burgensis. Eugubinus. Oleaster. Pagninus. Paraphrasis. Chaldaica. Thargum Hierosolymitanum. Caietanus. Lippoma.*

habetur in libro numerorum soror erat Chaath patris Amram. Hæc Lippomanus: In cuius sententia quædam sunt animaduersione & correctione digna. Sed quia nunc aliud agimus, dissimulanter prætereunda sunt.

7. *Auctoris sententia.* *Eusebius.*

Mihi videtur non esse discedendum ab auctoritate Latinæ versionis: cui manifestè fauet translatio LXX. Interpretum, habens infra capite sexto, Iochabed filiam fuisse fratris patris Amram: quod vno verbo Latinus Interpres dixit, *patruelem suã.* Apud Eusebium quoque libro 9. de præparatione Euangelica, cap. vlt. Alexander Polyhistor prodidit, Amram duxisse vxorẽ Iochabed filiam auunculi sui. Nec huic interpretationi refragatur vocabulum Hebræum (Dod), cuius significationẽ ignorasse LXX. Interpretes & B. Hieronymum, nequaquam credibile dictu est: nam & qui curiosè rimati sunt significationes vocum Hebræarũ, prodiderunt, voce (Dod) significari patruum & patruelem, productis ex Scriptura locis. Nec quod scriptum est libro Numerorum cap. 26. Iochabed fuisse filiam Leui & natam ei in Ægypto couuincit eam fuisse proximè genitam à Leui: cùm frequens sit, nomen filij & patris in scriptura tribui nepotibus, & pronepotibus, ac longè etiam remotioribus posteris. Et vna persona dicitur genuisse aliam, non quia proximè genuit, sed quia per alios à se genitos eam genuit, quemadmodum apud S. Matthæum capite primo, Ioram dicitur genuisse Oziam, qui tamen quartus fuit ab illo, id est, abnepos eius.

8. *De significatione vocis Hebrææ (Dod).*

Sed nonnihil de voce ipsa Hebræa attingendum hoc loco est. Marcus Marinus, & alij censent vocem (Dod) primum significare amorem, seu amatum & dilectum, & amicum, Deinde verò patruelem, interdum etiam patruum, propter amorem, videlicet mutuum inter eos, qui in tali gradu sunt cognationis. Pro amico autem & dilecto, sæpè ponitur in Canticis, vt cap. 1. versu 14 cap. 4. versu 16. Pro patruele verò Leuit. 25. versu 49. illis verbis: *Qui voluerit ex fratribus suis, redimet eum & patruus, & patruelis, & consanguineus & affinis.* Et 1. Paral. 27. versu 32. *Ionathan autem patrum Dauid consiliarius, vir prudens, & literatus.* Et Hierem. 32. versu 12. *in oculis Hanameel patrui mei*, qui paulò suprà versu 8. appellatur filius patri. Pagninus arbitratur ea voce primum significari patruum, deinde amatorem, vel amicum, vel dilectum, vel etiam ipsum amorem. Nec desunt, qui primariam eius vocis significationem putant esse, qua significantur vbera, quemadmodum ponitur Canticor. 1. versu. 2. *Meliora vbera tua vino.* Tum ab vberum gratia ductam esse vocem, ad significandum amorem, amatorem, dilectum & amicum, ac denique etiam patruum vel patruelem. Vox igitur (Dod) & patruum & patruelem significare potest, & in fœminino genere (Dodam) patruam, vt ita dicam, id est, amitam patruelem, id est, filiam patrui. Ex his apparet sine ratione vlla probabili, tam Hebræos, quam Hebraizantes post habita translatione LXX. Interpretum, & Beati Hieronymi maluisse eam vocem conuertere, in amitam, quàm in patruelem, id est, in filiam patrui.

SECVNDA DISPVTATIO.

De tempore ortus Mosis.

DIGNI

DIGNITAS, & auctoritas, & præstantia tanti viri deposcit, vt ortum eius diligenter consideremus, & exponamus. Tempus autem ortus Mosis dupliciter considerari & notari potest, tum secundùm Chronologiam sacram, tum etiam profanã. Secundùm sacram Chronologiam sunt aliquot insignia tempora, & in sacris literis memoratissima, cum quibus tempus ortus Mosis comparari, & pẽsitari pôtest. Horum temporũ quædam præcesserunt ortum Mosis, alia eum consecuta sunt. Quæ præcesserunt, ea sunt huiusmodi; Tempus creationis mundi; Tempus Diluuij Noëtici; Tempus ortus Abrahæ: Tempus ingressus Iacob in Ægyptum; ac demum seruitutis Ægyptiacæ. Natus est itaque Moses ab orbe condito, anno bis millesimo trecentesimo, & circiter septuagesimo. A Diluuio, anno septingentesimo decimoquarto. Ab ortu Abrahæ, quadringentesimo vigesimo quinto. Post ingressum Iacob in Ægyptum, anno centesimo trigesimo quinto. Post cœptam denique seruitutem Hebræorum in Ægypto, anno circiter septimo. 9.

Supradictam porrò computationem, ex ipsa Scriptura facile est probare. Siquidem ab initio mundi vsque ad Diluuium, colliguntur anni mille sexcenti, quinquaginta sex, ex capite quinto Genesis. A Diluuio vsque ad ortum Abrahæ, ducenti nonaginta duo, Genes. 11. Ab ortu Abrahæ vsque ad primam promissionem ei datam à Deo, anni septuaginta quinque, vt Genes. cap. 12. scriptum est. A prima Dei promissione data Abrahæ, vsque ad legem in monte Sina latam, tertio mense post egressum Hebræorum ex Ægypto, S. Paulus ad Galatas 3. recenset quadringentos triginta annos. Ab ingressu Iacob vsque ad exitum Hebræorum ex Ægypto, præterierunt anni ducenti quindecim, vt suprà non semel dictum est, & à nobis probatum in 3. tom. in Genesim super cap. 15. in Disputat. 6. ortus demùm Mosis, octoginta annis præcessit egressum Hebræorum ex Aegypto. vt traditur Exodi 7. Ex his itaque liquet, supradictas computationes esse veras. 10.

Res autem perinsignes consecutæ ortum Mosis, è quibus ratio temporum putari solet in Scriptura, sunt huiusmodi: Exitus Hebræorum ex Aegypto: Ingressus eorum in terram promissionis: Regnum Dauidis: Aedificatio templi Salomonis: Captiuitas Babylonica: Solutio eius, & reditus Iudæorum in patriam: Aduentus Messiæ; Euersio ac desolatio vrbis ac templi Hierosolymitani, & perpetua Iudæorum dispersio: Moses igitur natus est ante egressum Hebræorum ex Aegypto, annis octoginta; Erat enim octogenarius; cùm eduxit populum ex Aegypto, vt scriptum est Exodi 7. Ante ingressum Hebræorum in terram promissionis, annis centum viginti, tot enim annis vixit Moses, Deuteronomij vltim. post cuius mortẽ statim populus, transmisso Iordane, intrauit terram promissionis, quod ex fine Deuteronomij, & initio libri Iosue manifestũ est: Ante regnum Dauidis, annis quingentis decẽ & septem: Ante ædificationem verò templi Salomonis, annis quingentis sexaginta: vtrumque colligitur ex cap. 6. libr. 3. Regum, vbi scriptum est ab egressu Hebræorum ex Aegypto, vsque ad quartum annum regni Salomonis, præteriisse annos quadringentos octoginta: Dauid autem regnauit quadraginta annis, cui proximè successit in regnum Salomon, cuius quarto regni anno templum ædificari cœptũ est: Ante captiuitatem Babylonicam ortus est Moses nongentis nonaginta annis: siquidem ab ædificatione templi Salomonis, vsque ad vltimum annum regis Sedechiæ, quo facta est captiuitas, ex annis regum Iuda recensitis in 3. & 4. lib. Regum, computantur anni quadringenti triginta. Ante solutionem captiuitatis, & reditum Iudæorum in patriam, natus est Moses annis mille sexaginta: durauit namque captiuitas illa, septuaginta annis, vt est in fine libri secundi Paralipomenon, & apud Hieremiam 25. & 29. Ante Messiæ aduentum, annis mille sexcentis viginti. Etenim 11.

Christus Dominus natus est vltimo anno centesimæ nonagesimæ quartæ Olympiadis, id est, ab initio Olympiadum annis septingentis septuaginta sex. Initium autem Olympiadum concurrit cum octauo anno Achaz, regis Iuda; ad quod vsque tempus ab ædificatione templi Salomonis ex annis regum Iuda in libris Regum commemoratis colliguntur anni ducenti, & paulò amplius octoginta. Quæ autem hic summus de tempore ortus Christi, & initio Olympiadum, alibi sunt à nobis probata, vt mox dicemus. Postremò natus est Moses ante vrbis & templi Hierosolymitani excidium, & perpetuam Hebræorum desolationem, annis mille & propè septingentis: Talis enim desolatio vrbis & templi facta est in ducentesima & duodecima Olympiade iam desinente, vt demonstratum est à nobis in libro vndecimo Commentariorum nostrorum in Danielem in tractatu Quæstionis octauæ.

12. *Quæ nor insign ora velut capita, vnde Chronologia profana du i solet.*

Sed veniamus ad externam & profanam Chronologiam: secundùm quam res & facta celeberrima, à quibus Ethnici scriptores arcessere solent rationem & computationem temporum, quatuor præcipuè sunt: Ogygis diluuium: ludi Olympici, & ratio Olympiadum: Troianum bellum: exordium vrbis Romæ. Moses itaque ortus est ante initium Olympiadum annis octingentis quadraginta. Suprà enim ostensum est, Mosem natum esse annis quingentis sexaginta ante ædificationem templi: vnde vsque ad octauum annum regni Achaz regis Iuda, in quo anno posuimus initium Olympiadum, numerantur anni ducenti, & paulò ampliùs octoginta. Et hinc innotescit, Mosen esse natum post Ogygis diluuium annis centum octoginta. Apud Eusebium namque in libro 10. de Præparat. Euangelica, cap. vult. multorum veterum, & nobilium scriptorum auctoritate firmat Iulius Africanus, diluuium Ogygis præcessisse mille viginti annis initium Olympiadum. Ad hæc, ortus Mosis antecessit bellum Troianum annis quadringentis triginta tribus. Eratosthenes enim vir, vt Plinius ait, in omni literarum doctrina subtilis & solers, sed in temporum computatione mirus, quem plerique deinceps secuti sunt, facit bellum Troianum, annis quadringentis septem prius initio Olympiadum. Ad extremum, ortus est Moses ante Romã conditam, annis octingentis sexaginta quinque. Etenim probatorum auctorum sententia est, fundatam esse Romam initio septimæ Olympiadis, id est, anno vigesimo quinto post inceptam rationem Olympiadum. Atque hæc de tempore ortus Mosis, tam secundùm Chronologiam sacram, quàm profanam pro ratione instituti nostri tractata sunt. Verùm de tempore diluuij Ogygis, & Troiani belli, & initio vrbis conditæ, & initio Olympiadum, & tempore ortus Domini nostri, si Lector cupit ampliores & subtiliores disputationes, legat quæ à nobis super hisce rebus explicata sunt in libro quarto nostro de Philosophia, cap. 3. & in lib. 11. Commentariorum nostrorum in Danielem, in quæstione secunda & quinta.

Plinius.

TERTIA DISPVTATIO.

Super antiquitate Mosis, comparando eam cum antiquitate insignium maximè virorum, quorum vetustatem Ethnici mirificè celebrarunt.

13.

PROPOSITVM mihi est in Tractatu huius disputationis demonstrare, longè maiorem fuisse antiquitatem Mosis, quàm vel scriptorum, vel aliorum, rerum inuentarum, aut gestarum gloria insignium virorum, etiam Deorum, quos stulta Gentilitas coluit. Ex quo simul & illud palam erit, diuinam Scripturam, hoc etiam vetustatis nomine, omnibus Ethnicorum doctrinis & Scripturis antecellere: vnde apparebit, falsam esse opinionem Græcorum, vnámque iactantiam; qui omnium se disciplinarum, atque omnium rerum, vitæ hominum maximè vtilium, & inuentione & vsu vetustissimos esse, primósque gloriantur. Cùm tamen ostensuri simus, senescente iam, vt ita loquar, in populo Dei sapientia, vix dum natam esse in Græcia philosophiam; extremósque nostrorum Prophetarum, æquales fuisse primorum apud Græcos sapientum: nec homines modò, sed illos quoque maiorum Gentium [illegible] stulta superstitione coluit Græcia, fuisse nouitios, prof[illegible] Mosis comparentur. Nec ad id probandum domestic[illegible], sed externis & quæ tradiderunt memoriæ homines Iudaicæ religionis, & Christianæ non solùm expertes, verùm etiam hostes, in medium proferemus.

14.
Maxima antiquitas apud Græcos Inachi & Phoronei, & Ogygiani diluuij.

Principio, quàm altè Græci arcessant antiquitatem suam, doceamus. Equidem in Græcorum historiis & annalibus, etiam in fabulis, nihil antiquius Inacho & Phoroneo, primis Argiuorum regibus, nihílque Ogygis diluuio, quod illis regnantibus vniuersam Atticam obruit, memorari reperio. Dionysius Halicarnasseus, vir in historia & Chronologia probatissimus, in libro, quem de temporibus ab eo editum sæpè laudat Eusebius, res Argolicas, quæ ab Inacho cœperunt, omnium Græcarum rerum vetustissimas affirmat. Acusilaus, peruetus historiæ scriptor, Phoroneum, quasi primum mortalium facit: & Phoronides poëta, hominum patrem eum appellat. Solon quoque legislator Atheniensium, (si vera credimus quæ de eo in Timæo scripsit Plato) de Atheniensium antiquitate, coram sacerdotibus Ægyptijs verba facturus, à Phoroneo & Niobe, quasi omnium vetustissimis, orsus est dicere. M. Varro, doctissimus Romanorum, omnis antiquitatis historiam vsque ad res Romanas, suáque tempora pertexuit: in qua nihil Ogygij diluuio agnoscit antiquius. Quo autem tempore fuerit hoc diluuium, nec obscurum, nec dubium reliquit Iulius Africanus, æqualis Origenis, palmam Chronographiæ inter nostros iure tenens. Is enim in tertio Annalium libro, ob Ogygis diluuio ad vsque primam Olympiadem viginti & mille annos fluxisse, multorum,

Dionysius Halicarnasseus.
Acusilaus.
Phoroneus.
Solon.
Plato.
M. Varro.
Iulius Africanus apud Eusebium, lib. 10. de Preparat. Euāgelica, cap. vlt.

& veterum, & nobilium scriptorum, auctoritate confirmauit. Hoc enim, inquit, prodidere Hellanicus, & Philocorus, qui Atheniensium Annales composuerunt: hoc mandarunt literis Thalus & Castor, qui Syriacam historiam diligenter tractarunt. Cum his etiam consentit Diodorus Siculus, qui orbis historiam quadraginta libris digestam, in Bibliothecam contulit: aliique permulti in eandem sententiam conuenerunt. Propter hoc porrò, quod dixi, Ogygis diluuium, Attica ducentis propè annis vsque ad Cecropen primum Atheniensium regem, penè inculta, & deserta fuit. Actæum namque, cæterósque post Ogygem, quos nonnulli fingunt, ante Cecropen, in Attica regnasse, nuda tantummodò esse nomina, Philocorus tradidit.

Hellanicus. Philocorus. Thalus. Castor. Diodorus Siculus. Philocorus.

15. Iam verò quæcunque à Græcis memorabilia & mirabilia de claris hominibus, & heroibus, diisque: vel tradita historiis, vel fabulosis celebrata miraculis narrantur, ea post Cecropen fuisse constat. Etenim post Cecropen fuit Deucalionis diluuium, Phaëtontis incendium, ortus Erychthonij, Proserpinæ raptus, Cereris mysteria, Triptolemi satio, Europæ raptus, Apollinis partus. Post Cecropen Cadmus Thebas condidit, primásque literas à Phœnicibus acceptas, Græcis tradidit: Dionysius, seu Liber pater, Indos subegit, Orientémque domuit: Minos, leges illas à veteribus laudatissimas, Cretensibus dedit: Æsculapius medicinæ fama excelluit, miris curationum operibus, honores, etiam diuinos, consecutus. Post Cecropen, Persei victoriæ, gesta Thesei, Herculísque labores celebrantur. Post Cecropen primi illi Poëtæ, è quibus Græcorum Theologia profluxit, Amphion, Linus, Orpheus, & Musæus floruerunt. Non ero longior, quadringentis post Cecropen annis, bellum Troianum gestum est: in quo Agamemnon, Vlysses, Achilles, Nestor aliique Carminibus Homeri, quàm suis virtutibus factísque clariores, extiterunt.

16. Venio ad Homeri antiquitatem: qui tantæ fuit veteribus admirationi & venerationi, vt eum appellarent parentem antiquitatis, solem omnium doctrinarum, & fontem ingeniorum: ei rex Ægypti Ptolemæus Philopator templum consecrauit: & Galato pictor, Homerum pinxit euomentem; alios autem Poëtas, ea, quæ euomuisset haurientes. Nec solùm Græci, verùm etiam Persarum reges, quin etiam remotissimi Gentium Indi, maternam in linguam conuersa Homeri poëmata concinebant. Verùm de Homeri ætate, maior etiam quàm de patria, lis est inter auctores. Herodotus extremis verbis eius libri, quo vitam Homeri scripsit, eum post cladem Troianam centum sexaginta octo annis claruisse ait. Sed enim in libro secundo Historiæ suæ, trecentis annis eum Troiæ excidio posteriorem facit, quam sententiam Apollodoro Grammatico, & Cornelio Nepote placuisse video. Crates auctor est, Homerum vixisse post cladem Troianam annis octoginta: Eratosthenes, centum: Aristarchus, centum quadraginta: Philocorus, centum octoginta: Alij quadringentis, nempe circa primam Olympiadem. Plinius lib. 16. cap. 16. scribit fuisse Homerum propè mille annos ante suam ætatem: Claruit autem Plinius circa Olympiadem ducentesimam decimamtertiam; id autem est, annis octingentis octoginta post Olympiadum initium; quod quadringentis septem annis posterius fuit bello Troiano: ex quo efficeretur Homerum, Plinij sententia, ducentis quinquaginta fermè annis fuisse post euersionem Troiæ. Solinus, cap. 42. tradit, excessisse rebus humanis Homerum annis post captum Ilium, ducentis septuaginta duobus. S. Cyrillus Alexandrinus Homerum facit centum sexaginta quinque annis recentiorem bello Troiano. Atque hæc est Græcorum de Homeri ætate dissensio. At enim in tanta opinionum varietate constare inter plero animaduerto, Homerum post euersionem Troiæ, minimum, annis, centum,

Homerilaus. Aelianus 9. 12. & 13. variæ historia. De Homeri ætate variæ opiniones. Herodotus. Apollodor. Cornelius Nepos. Crates. Eratosthen. Aristarch. Philocorus Plinius. Solinus. S. Cyrillus Alexand. lib. 2. contra Iulian.

tum fuisse. Hinc porrò apparet septem illos Græciæ sapientes, circa quinquagesimam Olympiadem in Græcia florentes, hisque posteriores Pythagoram, Heraclitum, Empedoclem, Hippocratem, Democritum, Anaxagoram, Socratem, Platonem, Aristotelem, Eudoxum, Callippum, Pindarum, Sophoclem, Demosthenem, cæterósque omnes philosophiæ, medicinæ, astrologiæ, & historicæ, atque oratoriæ, poëticæque artis gloria inclytos, non annis modò plurimis, sed aliquot etiam seculis Homero fuisse posteriores.

17. *Iosephus. Nulla scriptio apud Græcos Homeri poëmate vetustior.* Iosephus porrò priori libro contra Apionem, non dubitauit affirmare, nullam apud Græcos reperiri scriptionem, Homeri poëmate vetustiorem; & multis visum esse, ne Homerum quidem suum literis poëma mandasse: sed id primò quidem diu fuisse cantibus vsurpatum memoriáque conseruatum; posteà verò conscriptum: quo factum putant, vt multa in eo incomposita, & incógrua, nec pauca incondita atque insulsè dicta videantur. *Lycurgus.* Lycurgus, primus omnium licet serò, vniuersam Homeri poësim in Græciam tulit ex Ionia, quo tempore peregrè profectus est. *Pisistratus.* Posteà Pisistratus Iliadem & Odysseam coniunctas edidit: *Hipparchus.* & Hypparchus Pisistrati filius maximus, Homeri poëmata primus Athenas attulit, iussitque Rhapsodos, hoc est, recitatores in Panathenæis canere, vt tradit *Aelianus.* Ælianus de varia historia libro 8. & 13. Et quanquam idem lib. 11. scribit, ante Homerum scripsisse Iliada *Dares Phryx.* Daretem Phrygem, támque vsque ad suam ætatem extare: quam ego quoque Latinè conuersam, si tamen eadem est, vidi inter scripta Diodori Siculi: sed illud tamen opus, nec illius creditur, nec probatis Auctoribus vnquam probatum est. Sed redeo ad scriptores Græcorum, apud quos serò admodum in vsu fuisse publicas scriptiones ingens est argumentum. *Draconis leges.* Athenienses, qui se terrigenas omniúmque disciplinarum, vel inuentores vel primos certè cultores doctorésque iactitant: ingenuè fateri, publicarum literarum antiquissimas esse leges de suppliciis à Dracone, circa quadragesimam Olympiadem, Athenis publicè scriptas.

18. *Iosephus.* Verùm iuuat super iis, quæ nunc & cursim, & captim diximus, doctam, & disertam Iosephi sententiam hic adscribere, quam is priore libro contra Apionem hisce verbis exposuit. Qui omnium se primos esse crediderunt (Græci) sciant quod etiam serò, & vix naturam literarum agnoscere potuerunt: Nam antiquissimum earum vsum habuisse creduntur à Phœnicibus, & à Cadmo se didicisse gloriantur. Sed neque illo tempore poterit aliquis demonstrare, seruatam fuisse conscriptionem vllam, neque in templis, neque in publicis anathematibus: quando etiam de Troianis rebus, vbi tot annis militatum est, posteà multa fuerit quæstio vtrùm literis vsi sint: & magis veritas obtinuerit, quod vsus modernarum literarum illis fuisset incognitus. Constat verò, apud Græcos nullam inueniri scriptionem Homeri poëmate vetustiorem: & hunc etiam post bella Troiana fuisse, manifestum est. Et aiunt, neque hunc literis suum poëma reliquisse, sed primò cantibus memoria conseruatum, & posteà fuisse compositum, & propterea multam in eo comperiri dissonantiam. Qui autem historiam apud Græcos primi scripserunt, vt Cadmus Milesius, & Acusilaus, & post hunc alij quicumque fuerunt hi, paruo tempore Persarum aduersus Græcos expeditionem antecesserunt. Sed & eos, qui de cœlestibus ac diuinis primiùs apud Græcos sunt philosophati, vt Phærecydem, Pythagoram, & Thaletem inter omnes conuenit, Aegyptiorum & Chaldæorum fuisse discipulos: & breuiter scripsisse, quæ à Græcis omnium antiquissima iudicantur; ita vt vix credant ab illis fuisse conscripta. Quomodo igitur non est irrationabile, tanto Græcos fastu turgere, tanquam soli sciant vetera, & veritatem eorum exactè tradant. Hactenus ex Iosepho.

19. Prætereo, sciens & volens in præsentia, quo tamen possem Græcos vehementer

Tempus ante Olympiades fabulosum.

urgere ac premere, quæ apud ipsos de rebus ante Olympiades gestis scripta sunt ea nullam planè auctoritatem ac fidem habere. Etenim totum id temporis, quod præcessit Olympiades non modò Iulius Africanus & Iustinus Martyr, sed etiam M. Varro, & Diodorus Siculus, incompertum esse, & quæ de eo prodita sunt literis, fabulosa existimant. Plato certè refert in Thimæo, quendam sacerdotem Aegypti, ætate ac sapientia maiorem cæteris, Soloni, Græcorum vetustatem prædicanti illudentem dixisse: O Solon, Solon, Græci semper pueri estis, nec quisquam è Grecia senex. Cur autem diceret, percunctanti Soloni, respondisse illum; Quia iuuenis vobis semper est animus, in quo videlicet nulla vetustatis cõmemoratione prisca est opinio, nulla est cana scientia: & semper tamquam iuuenes, estis rudes & ignari rerum præteritarum.. Verùm pauca hæc de Græcorum vetustate satis sit breuiter diseruisse quam vetustatem vltra Cecropem non extendi suprà docuimus. Sequitur vt deinceps ad demonstrandam Mosis antiquitatem gradum faciamus.

Græci tanquam pueri, id est, rudes antiquitatis.

20.

Apion Grammaticus.

Fuit Tiberij Cæsaris principatu quidem nomine Apion genere Ægyptius professione, & cognomento Grammaticus multorumque voluminum scriptione adeò inflatus, vt non puduerit eum dicere, immortalitate donari eos à se, ad quoscunque aliquid ipse scripsisset, vt non immeritò Tiberius Cymbalum mundi eum vocauerit; Plinius autem publicæ famę tympanum; Is porrò, in quodam suorum voluminum quæ scripsit aduersus Iudæos, quorum fuit hostis acerrimus, prodidit, Mosem ex Ægypto Hebræos eduxisse primo anno septimæ Olympiadis, quo etiam anno Tyrij Carthaginem in Africa condiderunt. Carthaginis autem mentionem adiecit, ratus ea ratione, quod de Mose mentiebatur, quia per paucis notum esset faciliùs probatum iri multis. Sed homo sapiens, non animaduertit, id potiùs fore argumentum, quo mendacium eius deprehenderetur euidentius. Verùm nos vtramque sententiæ eius partem excutiamus. Ac primò consideremus quod de origine Carthaginis dixit, affirmans esse conditam in primo anno septimæ Olympiadis: quo certè anno à Romulo fundatam esse Romam, & Solinus, & Dionysius Halycarnassæus, aliique graues cumprimis scriptores tradiderunt. At enim multis antè Olimpiades annis conditam esse Carthaginem, in promptu est ostendere. Taceo hìc poëtas, quorum principem Virgilium nemo nescit cecinisse, Aeneam quo tempore, post cladem Troiæ profugus Italiam peteret, venisse Carthaginem tunc recens à Didone fundatam. Velleius Paterculus priori libro Historiæ suæ sexaginta quinque annis conditam esse Chartaginem ante Romam tradit. Trogus Pompeius (vt in lib. 18. Iustini legimus Carthaginem facit duobus & septuaginta annis priorem Roma: idémque sentit cap. 30. Solinus: neque discrepant Eutropius lib. 4. & Orosius lib. 4. cap. 6.

Quando sit condita Carthago Solinus. Dionysius. Halycarnassæus.

Virgilius. Velleius Paterculus. Trogus Pompeius. Solinus. Eutropius. Orosius.

Iosephus.

Verùmenimverò, originem & antiquitatem Carthaginis, nemo exploratiùs & compertiùs atque exploratiùs tradidit quam Iosephus in priore libro aduersus Apionem. Is enim ex vetustissimis & probatissimis Phænicum annalibus perspicuè demonstrauit, notatis diligenter singulorum regum annis, qui apud Tyrios vsque ad Pygmalionem & Dydonem regnauerunt, ab Hiramo Tyriorum rege, qui fuit æqualis Salomonis; eique ad ædificandum templum (vt tertius liber Regum narrat) egregiam nauauit operam vsque ad exordium Carthaginis fluxisse annos centum quinquaginta quinque. Ab ædificatione autem templi Salomonis quæ cœpit anno duodecimo Hirami regis ad primam vsque Olympiadem, quæ competit in annum octauum regni Achaz regis, Iuda, anni ducenti, & paulò ampliùs octoginta numerantur. Ex qua computatione licet intelligere, Charthaginem non septima Olympiade, vt Apion mentitus est, sed quadraginta & centum annis

annis ante Olympiades fuisse conditam.

Cæterùm altera pars sententiæ Apionis, quæ ætatem Mosis refert ad septimam Olympiadem, maiorem prodit Apionis vel inscitiam antiquitatis, vel licentiam atque impudentiam mentiendi. Nos enim, quanto maior sit antiquitas Mosis exordio Olympiadum, auctoritate Græcorum, & Ægypriorum scriptorum celeberrimi nominis apud Græcos, ostendemus. Ordiar autem à Porphyrio, & Christianis inimico, & Græcis, existimatione sapientiæ, multùm probato. Is autem in quarto libro eorum, quos in Christianos fecit, testem ac præconem antiquitatis & laudum Mosis citat Saconiathonem quemdam Berutium: qui antiquarum rerum historiam, Phœnicum lingua, partim ex singularum vrbium annalibus, partim è libris sacris, qui templis dicari solebant, collectam, Abelbolo Berutiorum regi nuncupauit. Hunc verò Saconiathonem, paulò post Mosen fuisse, & multò ante bellum Troianum, nempe Semiramidis Assyriorum reginæ propemodum æqualem, confirmat Porphyrius. Quo eius testimonio palam fit, Mosem plus octingentis annis antecessisse bellum Troianum, & amplius mille ducentis primã Olympiadem. Quanquam in eo lapsus est Porphyrius, quod Mosen æqualem facit Semiramidis reginæ; cũ ea regnante, vixerit Abrahã; à cuius ortu, vsque ad ortũ Mosis fluxisse annos quadringẽtos viginti quinque, in superiori Disputatione ostẽsum est. Abrahã quippe natus est quadragesimo tertio anno imperij regis Nini, qui monarchiã Assyriorũ cõdidit; cui proximè successit in regnũ vxor eius Semiramis.

Polemon autem in primo Græcarum historiarum libro tradit, egressum Hebræorum ex Ægypto, & ingressum in terram Chanaan, præcessisse sexcentis fermè annis bellum Troianum. Eupolemus dixit Mosen fuisse hominem sapientissimum, & primum literas tradidisse Iudæis; à quibus eas Phœnices acceperunt, à Phœnicibus autem ad Græcos Cadmus Thebarum conditor transtulit. Artapanus, quem Iudæi vocant Mosen, à Græcis dictum esse Musæum prodidit: cuius doctrina Orpheus mu'ta didicit. Moses verò bellica instrumenta inuenit, & literas sacerdotibus Ægyptiorum tradidit. Quo factum est, vt quasi Deus ab Ægyptijs coleretur, & propter literarum inuentionem, Mercurius appellaretur. Præclara sunt hæc de Mose testimonia: Sed haud scio, an sint clariora eorum, qui à Græcis natione quidem barbari dicebantur, doctrinæ autem præstantia mirabiles fuerunt. Berosus sanè vir Babylonius, & nobilissimæ gentis Chaldæorũ Sacerdos fuit; cui ob diuinas prædictiones, vt loquit Plinius libro septimo, Athenienses publicè statuam inaurata lingua posuerunt. Hic Mosen longè ante bellum Troianum fuisse affirmauit. Theodotus, Hipsicrates, & Mochus Phœnices fuere scriptores: quorum historiam Aditus vir disertus in Græcam linguam conuertit: in quã scriptum illi reliquerunt, fuisse bellum Troianũ paulò ante Salomonis tẽpora. Salomonem autem (vti docent sacræ literæ) annis octoginta & quadringentis Moses anteiuit.

Constat porrò inter omnes idque Plato etiam tradidit in Timæo. Ægyptios in condendis annalibus, notandísque temporibus fuisse omnium diligentissimos. Annales verò Ægyptiorum Ptolemæus Mendosius sacerdos ex sacris libris compositos edidit: In his Mosem regnasse apud Iudæos affirmat tempore, eo quo Inachus Argis imperabat; & diluuium Ogygis Atticam vastauit: à quo tempore, vsque ad Olympiades, mille præterque viginti præcurrisse annos, suprà docuimus. Manetho etiam sacerdos Ægyptius, rerúmque Ægyptiarum scriptor, vetustate ac diligentia percelebris, in quodam librorum voluminum retulit, Hebræos ex Ægypto, Imperatore Mose, venisse in Palæstinam, annis tribus & nonaginta supra trecentos, priusquam Danaus Argos veniret, licet eum Argiui antiquissimum esse dictitent; id autem temporis, annos propè mille cladẽ Troiæ antè

Marginalia: 22. — Porphyr. — Saconiatho. — Polemon. — Eupolemus. — Artapan. — Berosus. — Plinius. — Lib. 3. Reg. cap 6. — 24. — Plato. — Ptolemæus Mendesius. — Manetho.

gressum est. Verum pauca hæc de plurimis, sat fuerit in præsentia de antiquitate Mosis commemorasse, quæ antiquissimi & nobilissimi Ethnicorum auctorum scripta, testatáque reliquerunt: quæ vera sint omnia, nec ne, nunc non disputo. Illud affirmo, Mosen omni Græca antiquitate, vel ipsorum Græcorum testimonio, fuisse antiquiorem.

25. *Computatio antiquitatis Mosis cum Græcorum antiquitate.*

Verùm age comparemus nunc antiquitatem Mosis, cum Græcorum antiquitate. Nihil apud Græcos antiquius memoratur Ogygis diluuio: post quod annis centum octoginta, vt superiori Disputatione ostensum est, natus est Moses; quo quidem temporis tractu vsque ad Cecropem, primum Atheniensium regem, nihil memorabile reperitur. Cecropis verò synchronos & æqualis fuit Moses: siquidem ille paulò minùs ducentis annis post Ogygianum diluuium regnauit. Ergo si omnia Græcorum vetustissima, & ab illis celebrata, fuere post Cecropem, vt diximus, Mose quoque posteriora fuisse ea necesse est. Adhæc in præcedenti Disputatione conclusum est, Mosen esse natum quadringentis triginta tribus annis ante bellum Troianum, & octingentis quadraginta ante Olympiades. Ex quo efficitur, Mosen fuisse ante primos Græcorum Theologos, Linum, Orpheum, Musæum, qui vna tantùm generatione præcesserunt bellum Troianum, fuisse, inquam, Mosen ante istos annis prope quadringentis. Quoniam autem Homerus, vt minimùm centum annis fuit post bellum Troianum, vt dudum ostendimus, liquet priorem eo fuisse Mosen plus quingentis annis. Ante septem verò Græciæ sapiētes, qui circa Olympiadem quinquagesimam floruerunt, ortus est Moses plus mille annis. Et multò plus ante Pythagoram, Anaxagoram, Democritum, Hippocratem, Socratem, Platonem, Aristotelem, aliósque vel Philosophiæ, vel Astrologiæ, vel Poëticæ, vel Oratoriæ, vel Medicinæ, vel Historicæ facultatis laude inter Græcos maximè celebres. Et quia Moses eximius fuit poëta, Philosophus, Orator. Historicus, vt docuimus in præfatione primi Tomi nostrorum Commētariorum in Genesim; ex eo licet intelligere, Mosen fuisse antiquissimum, primúmque omnium Philosophorum, & Oratorum, & Poëtarum, & Historicorum, quos Gentilitas celebrauit.

QVARTA DISPVTATIO.

An Moses fuerit notus antiquis scriptoribus Ethnicis.

26. *An Moses ante Christi aduentum fuerit ignotus Ethnicis scriptorib. Origenes.*

ORIGENES in Homilia secunda super Cantica, quam Latinè vertit S. Hieronymus, ait, Mosen ante Christi Domini aduentum fuisse Græcis, alijsque scriptoribus Ethnicis innominatum atque incognitum; post aduentum autem Saluatoris nostri, & prædicationem Euangelij & Mosen, & Prophetas peruenisse Gentibus. Verba Origenis, vbi exponit versiculum illum Canticor. 1. *Vnguentum effusum nomen tuum*: vt sunt ab Hieronymo Latinè interpretatæ, huiusmodi sunt: sicut vnguentū quod effusione sui, odorem longè latéque dispergit: sic Christi nomen effusum est in vniuersa terra: Christus nominatur, in omni mundo prædicatur Dominus: vnguentum

guentum enim effusum est nomen eius. Nunc Mosis nomen auditur,quod priùs Iudææ tantùm claudebatur angustiis. Neque enim Græcorum quispiam meminit eius:neque in vlla Gētilium literarum historia de illo scriptum aliquid inuenimus. Statim autem,vt Iesus radiauit in mundo,eduxit secum Leges & Prophetas,& verè completum est:*Vnguentum effusum nomen tuum.* Hæc Origenes: cuius sententiam istam esse falsam,ex his,quæ in hac Disputatione commemorata sunt, planè intelligitur. Suprà enim nominauimus Sachoniathonem Brutium,antiquissimum scriptorem,& Berosum Chaldæum;Ptolemæum item Mendesium , & Manethonem Ægyptios scriptores:inter Græcos verò Artapanum,Polemonem,& Eupolemum, qui amplam & honorificam Mosis mentionem fecerunt.His adde Trogum Pompeium apud Iustinum,lib.36. & Diodorum Siculum , qui inter antiquissimos Legumlatores numerans Mosen hæc scribit : ApudIudæos Moses , ab Iao , quem illi Deum inuocant,acceptas leges se dare præferebat. Et Numenius Pythagoricus dicere non dubitauit,nihil aliud esse Platonem , quàm Mosen Atticum:& Pythagoram studiosè,curioseque: sectatum esse dogmata Mosis , Strabo etiam li.16.scribit, Mosen fuisse Hierophantem Aegyptiū: sed cùm molestè ferret Aegyptiorum mores atque instituta,illinc demigrasse Nam docebat (inquit)non rectè sapere Aegyptios,qui ferarum & pecorum imagines Deo tribuerent ; Itémque Lybes & Græcos,qui Deos,hominum formis figurarent.

Diodorus libr. 1.

Numenius.

Strabo.

Sed illud memorabile,quod Demetrius Phalereus, Præfectus Alexandrinæ bibliothecæ dixit Ptolemæo , Philadelpho,regi Aegypti, vt proditum est in historia, quam de septuaginta duobus Interpretibus scriptam reliquit Aristæus.Rectum autē fuerit(dixit Demetrius regi)& hos libros(legis Mosaicæ) extare inter tuos ; quia leges illæ & sapientiores,& sanctiores sunt aliis, vt quæ sint diuinæ. Quo factū est, vt alij scriptores & poëtæ,& historici abstinuerint à mentione istorum;quia vt Hecatæus Abderites asserit, planè sanctam quandam & venerandam contineant in se sententiam & contemplationem. Hæc ibi. Et in extremo propemodum eiusdē historiæ percunctanti regi, Quare tanti Operis nullus historiographorum aut poëtarum,aggressus sit mentionem facere? respondit Demetrius: tum quia ista lex , inquit,est sacrosancta,& diuinitùs lata:tum quòd nonnulli aggressi diuina plaga , ab instituto destiterunt. Audiui enim cùm Theopompus vellet quædam ex ista Lege non satis incommodè versa, inserere historiæ suæ,animo fuisse valdè turbatum vltra dies triginta,& in morbi intermissione,cùm exorasset Deum votis,vt sibi declararet quam ob causam hoc sibi accidisset:fuisse ei in somno indicatum, propterea accidisse , quia diuina eulgare conaretur , & ad homines referre. Qui cùm ab incœpto desisteret,dicitur fuisse morbo liberatus. Accepi etiam de Theodecte tragico poëta,cùm voluisset aliquid ex hoc libro transferre in quandam suam fabulā, repentè orbatum esse visu,donec intellexisset id sibi accidisse , quod rem sacram & diuinam audacter temerare tentasset : & per multos dies precibus & votis Deum sibi reconciliasse.His auditis, Philadelphus rex,acceptam à Demetrio legis Mosaicæ interpretationem,religiosa veneratione eam prosecutus est;iussitque magnam curam haberi eorum librorum, religioséque conseruari. Hæc de Lege Mosis,ad Regem Ptolemæum dicta sunt à Demetrio Phalereo,viro doctissimo,qui trecentis ante Christi aduentum annis,tum Athenis, tum in Ægypto claruit. Verùm ponamus finē huic Disputationi,monētes,quæ de Græcorum antiquitate hic strictim attigimus,ea ie à nobis delibata ex libris veterū,& apprimè nobiliū auctorum,ex libris,inquā,Iosephi contra Apionē,ex libris Stromatū Clemētis Alexādrini,præcipuè autē ex primo:ex Chronicis Eusebij,& libris de præparatione Euāgelica,nono & decimo:& ex primo libro cōtra Iulianū Apostatā,Cyrilli Alexandrini , aliisque

27.

Demetrius Phalereus.

Hecataus Abderites.

Cur Ethnici scriptores nullam fecerint mentionem librorum Mosis.

QVINTA DISPVTATIO.

De expositione infantis Mosis in flumine.

ET SVPER ILLIS VERBIS.

Versu. 1. vsque ad 10.

Egressus est post hæc vir de domo Leui, & accepit vxorem stirpis suæ: quæ concepit & peperit filium, & videns eum elegantem, abscondit tribus mensibus: Cúmque celare non posset, sumpsit fiscellam scirpeam, & liniuit eam bitumine ac pice: posuítque intus infantulum, & exposuit eum in carecto ripæ fluminis, stante procul sorore eius, & considerante euentum rei, &c.

38. Iosephus.

HANC historiam pulchrè Iosephus lib. 2. Antiquitatum enarrat, adiectis pluribus circumstantiis ad expressiorem atque illustriorem rei gestæ cognitionem non parum conferentibus. Cùm enim narrasset quemadmodum Amram, pater Mosis diuino oraculo edoctus esset, filium, quem vxor eius vtero tunc gerebat, non modò non periturũ, verùm etiam vniuersæ gentis Hebrææ seruatorem futurum, ac liberatorem, post hæc subdit: Oraculo fidem fecit mulieri partus, quæ tam facilè est enixa, vt obseruatores fefellerit, nihil sentientes eorum quæ in vulgaribus puerperiis sentiri solent. Tunc infantulum per tres menses clam nutrierunt: sed veritus Amram, ne re deprehensa, & mox ipse cum puero omnique familia sublatus è medio, promissionem Dei faceret irritam, maluit salutem filij totam Dei prouidentiæ committere: certam spem habens eum prouisurum, vt oraculi veritatem euentus declararet. Lectulo itaque è papyro contexto, quantus infantulum commodè capere poterat, bitumine illito, ne aqua penetrare posset, indiderunt puerum, atque in flumen proiecerunt, eius salutem Dei prouidentiæ committentes. In hunc modum cùm à flumine deferretur, Maria soror eius, iussu matris, ex aduerso per ripam descendebat, obseruatura quo tandem papyraceum illud vas deportaretur à flumine. Hîc verò manifestissimè Deus declarauit, nihil humana sapientia, sed omnia omnipotenti eius bonitate confici: eósque qui propter vtilitatem suam aut securitatem, aliis perniciem moliuntur, quantalibet vtantur diligentia, sæpe tamen voti compotes haud quaquam fieri: Contra verò, qui suam salutem Deo committunt, præter opinionem, è mediis periculis emergere, quod & in hoc puero videre licet. Erat filia regi, nomine Thermutis: hæc dum ludit ad ripas fluminis conspicata vas fluitans, missis natatoribus, iubet ad se in ripam extrahi: in quo visus infans mirè placuit, quòd pro ætate magnus esset ac pulcher. Tanto enim fauore Deus Mosen prosecutus est: vt cum fecerit ab illis nutriri & educari,

cati, qui propter eius natiuitatem, reliquos quoque Hebræos perdendos decreuerant. Iussit Thermutis Ægyptiam mulierem adduci, quæ infantem lactaret. Sed eo non admittente mammam, verùm auersante, idque cùm alia post aliam adduceretur: tunc Maria soror eius, quasi non dedita opera, sed fortuitò spectandum interuenisset, Nihil agis, inquit, regina, dum nutrices infanti adhibes alieni generis mulieres: si Hebræam aliquam accerseres, is fortè gentilis mulieris mammam admitteret. Placuit reginæ consilium: iussitque vnam quampiam de Hebræis adducere. Ea verò communem adduxit matrem, ignotam omnibus qui tum aderant: cuius infans auidè mamillam appetere, atque ei penitùs inhærere visus est. Hactenus ex Iosepho. Clemens Alexandrinus eandem commemorans historiam in primo libro stromatum, pleraque mutuatus videlicet ex primo libro Philonis de vita Mosis, refert etiam versus Ezechielis veteris poëtæ, & Iudaicarum tragœdiarum scriptoris, quibus hæc ipsa historia concinnè admodum exponitur.

Clemens Alexandr.

29. Cæterùm de vase seu lectulo, quo Moses expositus fuit in carecto seu papyrione (vtrumque enim in hac narratione ponitur) iuxta ripam fluminis, quale fuerit, non satis inter interpretes conueniet. Primus enim pro eo quod Latinus interpres habet (fiscellam) id est, cistam, Hebraicè est, *Thebath*, quod in vniuersum significat arcam, hoc enim vocabulo appellata est arca Noë, & arca Domini: & sic etiam habet Paraphrasis Chaldaica. Septuaginta Interpretes retinuerunt vocabulum Hebraicum, deflexum tamen ad terminationem Græcam appellantes Thibin, voce apud Græcos inusitata. Quocirca S. Augustinus in lib. 2. Locutionum Exodi sic habet: quid sit *Thibin* ideò difficile est nosse, quia nec Græcus interpres ex Hebræo, nec Latinus ex Græco vertit hoc nomen, sed transtulit vt inuenit: Sic Augustinus. Græca tamen translatio Complutensis habet non Thibin, sed θῖβιν, id est, arcam: vt non vana sit quorumdam suspicio, sic etiam scripsisse LXX. Interpretes, verùm per inscitiam vel negligentiam commutatis literis ex θῖβιν factum esse Thibin. Haud dubiè deceptus est Origenes, qui in Homil. 2. in Exodum scripsit, Thibin genus esse tegminis ex virgis aut papyro contextum, vel ex arborum cortice formatum: cùm propriè non significet aliud nisi arcam, sicut etiam habet versio Pagnini & Vatabli, & Paraphrasis Chaldaica. A quo Iosephus discrepare putandus non est, vocans lectulum.

Augusti.

Origenes.

30. Sed quia Latina translatio hoc loco habet fiscellam, in qua positus est Moses, fuisse scirpeam, & locatam esse in carecto, siue, vt paulò infrà dicitur in papyrione, declaranda est breuiter istarum vocum significatio. Scirpus idem est quod iuncus: est enim leuis & fragilis iunci species, & palustris, quocirca plerique Hebraizantium, vertunt hic, iunceam Kimhi tradit vocem Hebræam (Gome) super qua multa in hoc loco disputat Oleaster) significare arborem siue lignum leuissimum, qualis est arundo marina. Septuaginta verterunt papyraceam, sicut etiam Iosephus lib. 2. Antiquitatum. Est autem papyrus, vel papyrum, arbuscula vel frutex, maximè in palustribus Nili nascens, obliqua radice, triangulis lateribus, decem cubitis longa, & in gracilitatem fastigiata. Ex hoc frutice quondam præparabantur chartæ, in prætenues atque latissimas phillynas acu diuisæ, quæ ab hoc frutice, papyrus appellabantur, & quia chartæ nostræ eundem scribendi vsum præstant, licet ex contritis linteis factæ, nihilominus tamen appellabantur papyrus. Lege Plinium lib. 13. cap. 11. Papyri autem ingens erat in Ægypto circa Nilum copia. Carectum porrò in quo dicitur posita fiscella Mosis, est locus Caricum complurium vno in loco nascentium: est autem Carix herba alta, in speciem gladij, & sub finem acuminata Pagninus vocat Iuncetum: Kimhi, arundinetum: Septua-

Scirpus quid sit. Rab. Rymhi.

Papyrus.

Plinius. Carectum.

ginta paludem. Aben Esdra ait apud Hebræos esse nomen fruticis circa fluminis ripas nascentis. Ex his intelligitur locum illum in quo positus est Moses fuisse palustrem, & stagnantibus Nili aquis affusum, densis tamen herbis vel arbusculis septum: vt inibi positus infans, non facilè fluminis fluxu atque impetu abriperetur. Malè igitur & contra Scripturæ narrationem Iosephus dixit; Vas illud, in quo positus fuerat Moses, proiectum esse in medium flumen & deportatum esse ab aquis: filiam verò regis missis natatoribus, iussisse vas illud ex aquis extrahi, & ad se afferri. Perspicuè namque tradit Scriptura contrarium in hoc loco, dicens: *Exposuit eum in carecto ripæ fluminis.* Et paulò infrà: *Quæ cùm vidisset fiscellam in papyrione, misit vnam è famulabus suis, vt tolleret illam & allata n aperiens, &c.*

Arguitur falsitatis Iosephus.

31. *Rupertus.*

Rupertus supradicta verba primùm historicè, tū allegoricè declarās, hūc in modum scribit lib. 1. Commentariorum in Exodum, cap. 9. Scirpus, genus aquosæ genestæ est, sine modo: papyrus, leuis canna, de qua Lucanus sic inquit;

Lucanus lib. 4.

Cum tenet omnia Nilus.

Conseritur bibula Memphitis Cymba papyro.

Bitumen contra sentinam aquæ tenacissimum præsidium est. Hoc ergo sategit, quantum potuit parens Mosis, vt infans scirpeo in cophino suauiter cubaret; & leui papyro conserta cymba, sine pondere supernataret: & bene bituminata, sentinam omnem excluderet. Porrò mysticè totum id administrandæ per Mosen Scripturæ præsagium fuit. Elegans quippè infantulus vili scirpo contegitur: quia futurum erat eo scribente, vt elegantia spiritus, vilitate literæ tegeretur. Ipse papyro, scriptoris eiusdem futurum calamum designat ituri cum impetu fluminis, quod lætificat ciuitatem Dei, contra illā vasa papyri, id est, vasa scriptorum falsitatis, de quibus per Isaiam cū *Væ terra cymbalo alarū, quæ est trans flumen Æthiopiæ, quæ mittit in mare legatos suos in vasis papyri super aquas.* Nec enim terra illa, scilicet Diabolus, siue Antichristus in terreno corpore futurus, qui propter superbiam dicitur cymbalum alarum, id est, accētus blasphemiarum; aliud mittit, nisi mēdacium per legatos suos; id est, Paganos, & Hæreticos in mare huius seculi & in vasis papyri, id est, scriptoribus mendacibus & fallacibus, per quos aduersus Deum consurget, & consistet. Contra quos per hunc elegantem infantulum missurus erat Deus elegantiam & efficaciam insuperabilis veritatis. Sic Rupertus.

Psal 45.

Locus Isaiæ cap. 18.

32. *Quæstio an parentes Mosis peccauerint exponendo eum.*

Sed quæstio existit hoc loco, num peccauerint parentes Mosis exponendo eum tam manifestæ vitæ discrimini. Duplex enim dubitandi ea de re ratio existit. Primùm enim id videtur arguere sententia illa B. Pauli, 1. ad Timoth. 5. *Si quis suorum & maximè domesticorum curam non habet, Fidem negauit, & est infideli deterior.* Deinde, Extra de Infantibus expositis, capite vnico, damnantur impietatis, qui relegato, vt ibi dicitur pietatis officio, filios suos exponunt: & tam parentes exponentes liberos suos, quàm domini seruos, vel ancillulas, grauissimis pœnis decernuntur obnoxij. At enim contrà res habet: nec solùm non peccarunt parentes eius, verùm etiam prudenter egerunt. Etenim non poterant aliter conseruare vitam infantis: nam si eum domi retinere voluissent; haud dubiè per sagacissimos exploratores deprehensus puer periisset, & vna cum puero omnis familia. Nec parentes omni præsidio destitutum infantem reliquerunt: immò verò omnia illa, quæ poterant, pietatis officia præstiterunt. Primùm celarunt illum tribus mensibus & cùm diutiùs celari non posset, exposuerunt eum, sed quàm tutissimè potuerunt: nimirum in vase bene munito, & in loco satis tuto: iubentes item sororem eius non procul ab eo abscedere, vt illum, si qua iuuandi occasio sese offerret, quoq; modo adiuuaret. Quod si verum est, quod narrat Iosephus, patrem eius fuisse diuino miraculo edoctum, Mosen, quo tunc grauida erat eius vxor, nequaquam propter atrox regis edictum,

ctum, periturum, quinetiam salutis & libertatis vniuersæ gentis Hebrææ futurum auctorem: meritò sanè pater Mosis, hoc fretus oraculo, puerum fidenter exposuit, diuinæ protectioni eum permittens. Hinc solutio duarum superiorum obiectionum in promptu erit lectori.

SEXTA DISPVTATIO.

De Mosis adoptione, & de ipso nomine Mosis imposito, et à filia regis.

SVPER ILLIS VERBIS.

Quem illa adoptauit in locum filij, vocauitque nomen eius Moses, dicens: Quia de aqua tuli eum.

Versu.10.

EX istis verbis palam fit, Mosen fuisse adoptatum in filium à filia regis & pro tali filio nutritum esse vulgóque habitum atque honoratum. Idem quoque tradidit B. Stephanus, vt refert S. Lucas Actor. 7. dicens: *Exposito autem illo, sustulit eum filia Pharaonis, nutriuit sibi eum in filium.* Et B. Paulus ad Hebræos 11, *Fide, inquit, Moses grandis factus, negauit se esse filium filiæ Pharaonis.* Sed enim quia difficile videtur creditu potuisse id fieri assensu regis, qui atrocissimus erat Hebræorum hostis, & à vate quodam Ægyptio præmonitus & prædoctus fuerat, nasciturum eo tëpore ex Hebræis, qui Aegyptiis ingens afferret exitium: idcircò quæritur, quemadmodum talis adoptio in filium è filia regis fieri potuerit. Philo dicit, id factum per deceptionem ettorémque regis. Etenim filia regis, cùm careret liberis, quorum tamen incredibiliter ardebat desiderio, simulasse se grauidam, atque hunc peperisse, idque persuasisse regi. Hæc sunt autem Philonis verba in primo libro de vita Mosis: Filia regis infantem, vt alienum, matri eius commendauit, Deo prouidente, vt prima educatio contingeret infanti domi apud parentes suos: Post hæc nomen ei datur, sumptum ex ipsa re, quia esset ex aquis sublatus. Nam Ægyptiorum lingua (Mos) aqua dicitur: vbi verò maioribus quàm pro ætate incrementis auctus, maturè oblectatus est mater, eadem & nutrix, eum reddidit filiæ regis, eleganti sanè præditum indole. Illa vidēs eum suprà ætatem proficere, ex aspectu renouata, atque incensa magis beneuolentia, facit suum filium suppositititium: quippe iam antè muliebri arte finxerat se grauidam, vt nutritius putaretur filius non ascititius. Tam facilè succedit, quicquid Deo placet, quantumuis arduum. Sic Philo.

33. Locus Actor. 7. & ad Heb. 11.

Philo lib. 1. de vita Mosis.

Iosephus autem in libro 2. Antiquitatum, causam illius adoptionis refert ad incredibilem venustatem, & elegantiam Mosis, qua erat omnibus amabilissimus, vt non mirum fuerit tanta eius elegantia captam regis filiam, habere eum pro filio voluisse, & ipsum regem assensum esse: sed potissimùm referendam esse putat Iosephus causam ad omnipotentem Dei voluntatem, qui quod destinauit fieri, denique facit, etiam per eos qui alienissimi erant maximè volentes atque

34. Iosephus.

cupientes id fieri, scitissimè enim dictum est à Salomone; Cor regis esse in manu Dei, & flecti ab eo quocumque voluerit. Sic autem scribit Iosephus: Admirandam gratiam infanti Deus addidit. nemo enim erat adeo tetricus; vt visa Mosis pulchritudine non obstupesceret: ita vt, dum gestaretur, obuios quosque in se conuerteret, qui relictis seriis negotiis præcellenti eius forma contuenda satiari non poterant. Tanta erat puerilis gratia, vt inuiti homines ab hoc spectaculo discederent. Quo factum est, vt Thermutis hunc sibi filium adoptauerit, cùm alioquin germanis liberis careret: allatum que patri ostentabat, dicens: de successore se cogitare: Hunc puerum, inquit, ego educaui non minus indole, quàm pulchritudine diuina excellentem: quem Nilus ipse in sinum meum tradidisse videri potest: quem ego decreui adoptare mihi in filium, tibi verò in principatum atque imperium successorem: atque hæc dicens patri infantem in manus tradidit. At ille cùm ad pectus appressisset suum, filiæ gratificaturus, comiter diadema suum eius capiti imposuit. Moses autem detractum capiti, & prolapsum in terram, pedibus etiam calcauit: id quod mox ominosum est visum, & regno & Ægyptiis portentosum. Quin etiam ille sacrorum scriba, qui natiuitatem eius infantis Ægypto exitialem fore dixerat, occidere puerum volebat, vociferans: Rex, puer ille, per cuius necem securitatem nobis Deus pollicetur, vaticinium iam confirmabit meum, dum puer etiamnum insultat regno tuo, & diadema conculcat. Hoc interempto, tam Ægyptiis metum, quàm Hebræis spem & fiduciam adime. Thermutis verò, confestim eum eripuit, rege quoque non reluctante, cui Deus talem mentem animumque indiderat, Mosis saluti prouidens: itaque educabatur in regia, quàm accuratissimè. Et Hebræi quidem fœlicitatem suæ gentis sperabant: Ægyptiis contrà suspecta erat eius educatio. Sed quia nemo erat tunc vel è cognatis regiis, vel ex aliis optimatibus, qui etiamsi Moses sublatus esset, magnopere curaturus videretur Ægyptiorum commoda abstinuerunt ab eius cæde. Hactenus ex Iosepho. Mihi vtraque ratio & causa tum Philonis, tum Iosephi probatur: sed illa potissimum, quæ id ad voluntatem & prædestinationem Dei refert.

Prouer. 21.

Clemẽs Alexandrinus lib. 1. Stromatum memorat Ezechielis poëtæ tragici versus, quibus historiam hanc describens, sic loquentem facit ipsum Mosen:

Clemens Alexandrinus. Ezechielis poëtæ versus apud Clementem Alexandrinum.

» *Nomen dedit Moses mihi quòd ab humida*
» *Ripa repertum, sustulit fluminea.*
» *Infantiæ at tempus mihi vbi transiit,*
» *Ad regiam me mater adduxit domum.*
» *Cùm cuncta dixisset prius mihi ordine,*
» *Genúsque, patriam, Deique munera,*
» *Dum puerilis nobis itaque ætas fuit,*
» *Et victus amplus, & doctrina regia,*
» *Æquè dabantur, ac si essem eius filius.*
» *Plenus dierum, sed vbi affuit sinus,*
» *Egressus ædes regias, &c.*

Narrat enim deinceps, quemadmodum occiderit Ægyptium, & sepelierit in arena.

35. Sed quæreret fortasse quispiam, cur Deus Mosen in aula regia nutriri atque educari voluerit. Cui respondendum est, id singulari factum esse Dei prouidentia. Primùm, quia nullus alius vel Hebræorum, vel Ægyptiorum, nisi filia Regis ausus esset contra Regis tam atrox in Hebræorum infantes edictum, Mosen suscipere, & seruare & educare. Deinde, quia regali cura, & dignitate educatus, euasit in virum vrbanissimis moribus atque elegantissimis præditum: atque animi magnitudine

Cur Deus voluerit Mosen nutriri, in aula Regia.

tudine & liberalitate, aliisque regiis virtutibus præcellentem : qualem scilicet decebat institui futurum post amplissimæ gentis Rectorem atque imperatorem. Ac demum ita factum est, vt omni disciplina atque eruditione institueretur, vt propter cognitas eius ab Ægyptiis eximias animi corporisq; virtutes & admirabilem doctrinam atque sapientiam, post deinde, cùm apud ipsos, Dei legatione pro liberatione Hebræorum fungeretur, maiorem haberet auctoritatem, fidem, admirationem, ac venerationem : maximè verò editis tot, tantisque miraculis, quæ videntibus ipsis fecit.

36. *An nomen Mosis fuerit Ægyptiacum an Hebraicũ.*

De nomine autem Mosis imposito à filia regis dissentitur, vtrùm nomen fuerit Ægyptiacum, an Hebraicum. Tres sane antiquissimi & celeberrimi scriptores, Philo, Iosephus, & Clemens Alexandrinus, censent, fuisse vocem Ægyptiacam: idque admodum sit verisimile: non enim mulier Ægyptiaca imposuisset nomen infanti, non suæ linguæ, id est, Ægyptiacum: sed alienæ, atque etiam Ægyptiis exosæ, Hebraicam dico linguam. Philonis verba in libro primo de vita Mosis sunt huiusmodi : Post hæc, nomen ei datur sumptum ex ipsa re, quòd esset ex aquis sublatus. Nam Ægyptiorum lingua (Mos) aqua dicitur. Sic Philo, Iosephus verò: Et quia, inquit, proiectus fuerat in profluentem ab hoc casu nomen est sortitus: aquam enim Ægyptij vocant (Mos) (Ises) verò, seruatos, quare composita voce ex vtrisque, nomen infanti fuit inditum. Hæc Iosephus. Clemens verò Alexandrinus in primo libro Stromatum hoc modo scribit : Deinde puero imponit nomen regina, Moses, apta etymologia, eòquòd eum ex aqua sustulisset. Aquam enim (Mos) vocant Ægyptij in qua moriturus fuerat expositus : Mosen autem vocant eum Ægyptij, qui ex aquis emersus respirauerit. Clarum est ergo: quod priùs circũciso puero parentes aliquod aliud nomen imposuerint: vocatus autem fuerat Ioachim. Habuit autem tertium quoque nomen in cælo postquam in illud assumptus est, vt dicunt Mystæ, nempe Melchi. Hactenus ex Clemente.

Philo.

Iosephus lib. 2. Antiquitatum.

Clemens Alexandrinus.

Thostatus.

At verò Thostatus arbitratur nomen illud Mosis fuisse Hebraicum, filiam autẽ Regis didicisse linguam Hebraicam ex puellis Hebræis, quas in suo famulatu habebat, idémque contendunt Eugubinus, Lippomanus, Oleaster : deducunt enim vocem mosch, à verbo Hebraico Massah) quod significat extrahere : hac enim significatione vsus eo verbo est Dauid in libro 2. Reg. cap. 22. & in Psalm. 17. illis verbis : *Extraxit me de aquis multis*, vt proptereà fuerit appellatus Moses, quod ex aquis extractus esset. Rabbi Aben Esra, ait, nomen Mosis Hebraicum esse, sed trãslatum ex lingua Ægyptiaca: in qua lingua vocatus fuit primum Monion, idque testatur se in libro quodam Arabico reperiisse. Et verò fieri potuit, vt appellatus fuerit primum Aegyptiaca voce, post factum sit ei nomen Hebraicum, habens tamen similem Ethymologiam atque significationem priori voci Aegyptiacæ.

Eugubinus. Lippoman. Oleaster. Locus Psal. 17. Aben. Esra.

SEPTIMA DISPVTATIO.

Quibus disciplinis & artibus institutus atque eruditus fuerit Moses in Aegypto.

37. *Caietanus.*

RECTE annotauit in hoc loco Caietanus, cùm hic dicit Scriptura Mosen fuisse adoptatum in filium à filia regis, & (vt B.Stephanus inquit, Actorum 7.) pro filio ab ea nutritum, satis ea re significasse, eum quoque omnium liberalium, optimatúmque artium genere, vt decebat regium filium, studiosè, curioséque fuisse institutum. Quibus autem doctrinis, quibusue artibus fuerit in aula regia Moses eruditus, declarauit Philo in primo libro de vita Mosis: Facit enim tripartitam Mosis institutionē, atque eruditionem. Chaldaicam, Græcam, & propriè Ægyptiacam: & à Chaldæis didicisse ait sideralem, & astronomicam scientiam, præsertim quæ futurorum prædictiones continet. à Græcis verò, Philosophiam accepisse. Doctrinam porrò Ægyptiacam, duplicem facit: Vnam quidem, popularem, & apertam & expositam omnibus; nimirum Geometriam, Arithmeticam, Astrologiam, & Musicam: alteram verò Ægyptiorum doctrinam scribit fuisse secretam, & sacram, & dictam Hieroglyphicam, maximo apud illos in pretio & honore, per symbola quædam, atque ænigmata, grauissima quæque Physiologiæ, & Theologiæ, & Politicæ facultatis mysteria, & dogmata denotantem. Verùm præstat ipsum audire Philonem, hæc, quæ nos cursim attigimus, disertè scribentem: Nactus igitur educationem regiam. (inquit Philo) nequaquam infantium more delectabatur assentationibus, iocisue, aut lusibus, quamuis indulgenter haberetur ab educatoribus: sed iam tum modestiam, grauitatémque præferens, malebat audire, spectaréque vtilia: confestim itaque accesserunt aliunde præceptores: quidam vltrò venientes è præfecturis Ægypti proximis: alij magnis pretiis inuitati è Græcia. Eos autem puer intra modicum tempus superauit, natiua docilitate institutionem præcurrens, vt reminisci videretur, non discere: in rebus difficilioribus de suo comminiscens aliquid: quippe præclara ingenia, multa nouant circa scientias. Et quemadmodum bonæ habitudinis corpora, membris omnibus agilia, securos pædotribas faciunt, exhibendo illis vel nihil negotij, vel minimum: itidémque agricolis generosæ plantæ per se proficientes in bonas arbores: sic anima bene nata, præceptis obuiam se offerens, à se ipsa magis, quàm à magistris adiuuatur: arreptísque rudimentis cuiusque scientiæ, equus (iuxta prouerbium) fertur in planitiem. Itaque numeros & Geometriam, vniuersámque Musicam, tum practicam, tum contemplatiuam accepit ab Ægyptiis doctoribus: & insuper occultam Philosophiam descriptam literis, vt vocant, Hieroglyphicis, hoc est, notis animalium, quæ ipsi venerantur pro numinibus. Reliquas literales artes Græci docebant. Ex propinquis autem regionibus vocati Assyrij, suas literas, & Chaldæi sideralem scientiam tradebant. Obseruabat autem Moses quid inter eos conueniebat, & quid differebat: intactúsque a contentionibus veritatem tantùm quærebat: multò secùs quàm plerique, qui accepta semel qualiacunque dogmata, obstinatè defendunt, siue proba fuerint, siue improba; more videlicet causidicorum mercenariorum, litibus serendis, & prolatandis propter lucrum gaudentium, ius verò & æquum negligentium. Hæc Philo.

38. *Refellitur Philo, & ostenditur nullas fuisse in Græcia disciplinas & doctrinas tempore Mosis.*

Sed enim quod Philo dixit de Græcis Doctoribus & eruditoribus Mosis, falsum esse conuincitur tribus argumentis. Primùm enim B. Stephanus Actor. 7. hanc ipsam commemorans eruditionem & institutionem Mosis, præcisè dixit, fuisse eum omni sapientia Ægyptiorum eruditum; de doctrina autem Græca vel Chaldaica, qua Philo ait eum fuisse instructum, planè nullum verbum facit; quod sanè, cùm ad illustriorem Mosis laudem faceret, minimè tacuisset. Deinde, ante septem illos & primos Græciæ sapientes, qui circa Olympiadem quinquagesimam claruerunt, nulla fuit apud Græcos philosophia, vel grauis doctrina. Ortus verò Mosis

Locus Actor. 7.

vt

vt suprà ostensum est, plùs mille annis ætatem septem illorum sapientum antecessit: Quid plura; primus omnium dicitur Cadmus literas à Phœnicibus acceptas in Græciam transtulisse, & in vsum Græcorum primò induxisse: Cadmus porrò non paucis annis Mose posterior fuit.

Eadem fermè Philoni de institutione Mosis tradit Clemens Alexandrinus in primo libro Stromatum, indubiè mutuatus ea, paucis adiectis, ex Philone. Cùm autem, ait Clemens, ætate iam esset grandior Moses, Arithmeticam, & Geometriam, Rhytmicam & Harmonicam, & prætereà Medicinam, simúlque Musicam doctus est ab iis, qui erant insignes apud Ægyptios: & insuper eam, quæ traditur per symbola, seu signa, philosophiam, quam in literis ostendunt Hieroglyphicis. Alium verò doctrinę orbem tamquam puerum regium, Græci eum docuere in Ægypto, vt dicit Philo in vita Mosis. Didicit etiam rerum cœlestium scientiam à Chaldæis & Ægyptiis. Vnde in eius rebus gestis dicitur fuisse doctus in omni sapientia Ægypriorum. Eupolemus autem in lib. de Iudææ regibus, dicit, Mosen fuisse sapientem, & Grammaticam, atque literas primùm tradidisse Iudæis, à quibus Phœnices acceptas transtulerunt ad Græcos. *Hæc Clemens.*

39. *Clemens Alexādrinus.*

Ar enimuerò primum omnium Mosen dedisse literas Hebræis, haud quaquam probatur B. Aug in li. de ciuit. Dei, 18. cap. 39. super ea de re hunc in modum disserenti: Non est credendum, quod nonnulli arbitrantur, Hebræam tantùm linguam, per Heber, à quo Hebræi sunt appellati, fuisse seruatam, atque inde peruenisse ad Abraham; Hebræas autem literas à lege cœpisse, quæ data est per Mosen, Sed potiùs existimare conuenit, per illam ipsam successionem Patrum, Hebræam linguam cum suis literis esse custoditam. Denique Moses in populo Dei constituit, qui docēdis literis præessent, priusquàm diuinæ legis literas vllas nossent, Hos appellat Scriptura, *Grammatam Isagogos*, qui Latinè dici possunt literarum introductores, eò quòd eas inducant quodammodo in corda discentium, vel in eas potiùs ipsos, quos docent, inducant. *Sic Augustinus.* Iosephus autem primo libro Antiquitatum, apertè testatur, etiam ante Diluuium, vt linguæ Hebraicæ, sic etiam literarum vsum fuisse apud priscos illos homines. Nam de posteris Seth, qui fuere ante Diluuium, verba faciens, ita scribit: Sideralem scientiam, & cælestium rerum cognitionem excogitauerunt. Ne autem inuenta sua ex hominum notitia dilaberentur, & priùs perirent, quàm pernoscerentur: scientes, prædixisse Adamum, duplicem fore vniuersalem rerum interitum, vnum incendio, diluuio alterum: excitatis duabus columnis, vtrique sua inuenta inscripserunt: vt si lateritiam diluuio deleri contingeret, lapidea superstes, hominibus discendi copiam faceret, & quæ inscripta continebat, spectanda exhiberet. Lapidea porrò columna ab ipsis dicata, nostris etiam temporibus extat in terra Syria. *Hæc Iosephus.*

40. *D. August. ait, Mosen non fuisse inuentorem liter. rum Hebraicarum.*

Deut. 19.

Ante diluuiū fuisse vsum literarum Hebraicarū. Iosephus. Vaticinium Adam de duplici mundi exitio.

OCTAVA DISPVTATIO.

De sapientia Aegyptiorum, qua eruditus est Moses: qualisnam fuerit, & vnde ab Aegyptijs accepta.

SVPER ILLIS VERBIS B. STEPH.

Actor. 7.

Et eruditus est omni sapientia Ægyptiorum: & erat potens in verbis, & in operibus suis.

* * *

41.

Artapanus. dicens, Mosē inuentorem fuisse apud Aegyptios literarum, refellitur.

QVONIAM in hoc loco agimus de Mosis institutione, congruè facturi videmur, si etiam hîc sententiam illam B. Stephani, de institutione Mosis in omni sapientia Ægyptiorum, pensitemus, ac diligenter exponamus. Verùm ante omnia præmonendus est Lector, euidenter illa sententia B. Stephani confutari, & falsitatis argui, quod prodidit Artapanus peruetustus scriptor, referente Eusebio in libro nono de præparatione Euangelica, capite vltimo. Tradidit enim Artapanus, inter alia præclara Mosis inuenta, & vtilitates Ægyptiis ab eo allatas, literas etiam ipsum sacerdotibus Aegyptiorum tradidisse: atque eò factum esse, vt quasi Deus ab Aegyptiis ille coleretur, & propter literarum inuentionem appellatus fuerit ab Aegyptiis Mercurius. Sed hoc falsum esse, arguit sententia beati Stephani dicentis; Mosen, cùm puer esset, eruditum fuisse omni sapientia Aegyptiorum. Ergo ante Mosen, Aegyptij non literas modò, verùm etiam multiplicem sapientiam habuerunt.

42.

Qualis & quotuplex fuerit sapientia Aegyptiorum.

Iustinus Martyr.

Diodorus Siculus.

Diogenes. Laërtius.

Eusebius.

Clemēs Alexandrinus.

Verùm breuiter exponamus, qualis fuerit apud priscos illos Aegyptios, in tempore Mosis, doctrina & sapientia. Sanctus Martyr Iustinus duplicem fuisse scribit apud Aegyptios, id temporis, doctrinam: Vnam quidem apertam & vulgarem, & quibuslibet tradi solitam; erat autem hæc Geometria, Arithmetica, Astrologia, & Musica; quibus prætereà, secundùm Diodorum lib. 1. & Diogenem Laërtium in Procemio, Eusebium lib. 1. de præparatione Euangelica, & Clementem Alexandrinum in quarto libro Stromatum, adiicere oportet & Physiologiam, haud multem dissimilem Peripateticæ; & Theologiam tum de natura, & varietate Deorum

rum:tum de ritibus,& cæremoniis in Deorum cultu obseruandis. Altera Aegyptiorum doctrina erat secreta & sacra, dictáque Hieroglyphica, magno apud illos in pretio & honore habita, nec quibuslibet, sed electis tantùm, eximiísque viris cognobilis: per symbola nimirum & ænigmata, Physiologiæ & Theologiæ, necnon & Politicæ facultatis mysteria & documenta insinuans & adumbrans. Adscribam hîc Iustini super ea re verba. Proposita Iustino fuerat ab Orthodoxis quæstio hæc, quæ inter quæstiones Orthodoxorum numeratur XXV. Si institutus erat Moses in omni sapientia Aegyptiorũ, adeò vt factis dictísque potens esset, vt tradunt diuinæ literæ: cõsequens vtique est, vt Astronomantiã, & Geometriam, & Astrologiam, quæ apud Aegyptios errorum documenta tradebant, etiam Moses didicerit. Quomodo igitur ex talibus dictis,& factis, taliúmque disciplinarum cognitione & vsu, Mosen celebrari dignum fuit? Ad hanc quæstionem sibi propositã ita respõdet Iustinus: Celebrat Mosen diuina Scriptura ob dictorum factorúmque potentiam, non propter dicta & facta per se, erant enim indigna, ob quæ celebraretur Moses. Sed quia propter vtraque percelebris & admirabilis apud Aegyptios erat Moses, videlicet propter orationis disciplinam, & ciuilis vitæ claritatem: cui tamen vtique pietatem prætulerat Moses, atque ob eam causam laudatur & celebratur in sacris literis. Astronomantia porrò, Astrologia & Geometria, erant tunc temporis apud Aegyptios disciplinæ forenses, & vulgares, & humiles, & abiectæ habebantur. In pretio autem & honore apud illos erant disciplinæ, quæ vocantur Hieroglyphicæ: quæ quidem in penetralibus, abditisque locis & sacris, nec quibuslibet hominum, sed eximiis tantùm electísque tradebantur. Harum Moses scientiam quidem habebat, vsum verò minimè: vtpote contrarium diuino Hebræorum regimini, propter quod ille contempta vniuersa regali in Aegypto potentia, maluit cum Dei populo aduersa pati. *Hæc Iustinus.* Huiusmodi porrò symbolicam & ænigmaticam Aegyptiorum sapientiam, tres habuisse species, Imitatiuam, Translatiuam, & propriè dictam Aenigmaticam, copiosè atque eruditè docet Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromatum; eorúmque velut summam quandam distinctè Sixtus Senensis exposuit in lib. 2. Bibliothecæ sanctæ.

Iustinus Martyr.

Ad Hebræos 11.

Clemēs Alexandrinus, Sixtus Senensis.

Sequitur altera quæstio, vnde istiusmodi sapientiam acceperint Aegyptij, quísue apud eos primus doctor eius, aut etiam inuẽtor fuerit. Tres auctorum sunt opiniones. Prima, Ethnicorum, & cùm primis Iamblici, facientium eius sapientiæ primum doctorem, & inuentorem, Mercurium, Trismegistum, propterea cognominatum, quòd idem maximus philosophus fuerit, maximúsque rex, & idem sacerdos maximus: sub cuius nomine nunc extant dialogi duo, Pimander, & Asclepius. Iamblicus quidem certè in libro, quem de mysteriis Aegyptiorum scripsit, hunc Mercurium affirmat non solùm Philosophiæ, sed totius etiam Aegyptiacæ sapientiæ fuisse auctorem, testésque Seleucum & Menœcum excitat, veteres scriptores, asserentes, scripsisse eum de vniuersa Aegyptiorum sapientia libros triginta sex mille, & quingentos viginti quinque. Clemens libro sexto Stromatum, ait, sua ætate fuisse libros eius de vniuersa Aegyptiorum philosophia triginta tres: de Medicina libros sex: de Sacerdotibus decem: de Astrologia libros quatuor. Verùm istam opinionem falsam esse demonstrat ratio temporum. Etenim Mercurium istum vel paulò iuniorem fuisse Mose, vel etiam non paucis annis posteriorem, ex veterum monumentis notum est. Nam quo tẽpore natus est Moses, eo tẽpore claruit Atlas ille celebratissimus Astrologus, & Promethei Physici frater, & maternus auus Mercurij, vt docet Eusebius in Chronicis, & S. Aug. li. 18. de ciuitate Dei, c. 8. Huius porrò Mercurij cẽsent nonnulli nepotem fuisse alterũ Mercurium,

43.

Quis fuerit sapientia Aegyptiaca primus doctor, aut inuentor.

Prima opinio, quod auctor Aegyptiaca sapientia fuerit Mercurius Trismegistus, refellitur.

Mercurij scripta.

Clemens Alexandrinus.

Eusebius.

S. August.

cognomine Trismegisti nobilitatum, de quo nunc agimus. Cùm igitur sapientia Aegyptiaca, qua Moses in prima ætate eruditus est, multò antiquior fuerit ipso Mose: eóque posterior fuerit iste Trismegistus, palàm est, eum auctorem esse non potuisse Aegyptiacæ sapientiæ quam Moses didicit

44. Secunda opinio quòd disciplinas Ægyptij didicerint ab Abraham. Eupolemus apud Eusebium. Iosephus.

Altera satis peruulgata opinio est, bonas disciplinas, atque istam sapientiam didicisse Aegyptios à Patriarcha Abraham eo tempore, quo fame compulsus petiit Aegyptum, atque inibi aliquandiu moratus, bonas disciplinas Aegyptios docuit. Apud Eusebium lib. 9. de præparat. Euangelica, cap. 4. Eupolemus antiquus scriptor testatur, Abraham in vrbe Heliopoli, vnà cum sacerdotibus versatum esse, à quo illi Astrologiam didicerunt. Et Iosephus in primo libro Antiquitatum, tradit Abraham ob sapientiam fuisse magno in pretio habitum ab Aegptiis, vt qui eximiam intelligendi, iuxtáque dicendi facultatem per se ferret, quibus ille & numerorum & astrorum, scientiam benignè impertiuit: namque anteà earum disciplinarum planè rudes illi, atque ignari fuerant. Hæ porrò disciplinæ à Chaldæis ad Aegyptios per latæ diu multúmque inibi floruerunt: Posteà verò ab Aegyptiis transuectæ sunt ad Græcos. *Hæc Iosephus.* Sed istam opinionem non esse probabilem dupliciter probatur. Primùm enim Abrahā breuissimo tempore tunc fuit apud Aegyptios, vt perspicuè ostendit narratio Mosis in capit. 12. Genesis: itaque disciplinas Aegyptiis, in tanta temporis breuitate, tradere non potuit. Verùm hæc nos enucleatiùs, & latiùs diximus in tertio tomo Commentariorum nostrorum in Genesim super cap. 12. Genesis in disputatione 6. Deinde B. Augustinus in lib. 18. de ciuitate Dei, cap. 40. grauissimò Varronis testimonio firmat, Aegyptios primùm didicisse literas, magistra Iside, paulò plùs duobus annorum millibus ante suam ætatem: Eusebius autem in Chronicis, Inachi regis, cuius filia Isis fuit, regnū inchoat post mortem Abrahę: Non igitur Abraham Aegyptiis disciplinas tradidit, qui post mortem Abrahæ primas literas ab Iside didicerunt. Si autem, quàm dixi, Eusebij Chronologiam esse veram credimus, non erit verum, Isidem fuisse ante ætatem vel Varronis, vel B. Augustini non multò plùs duorum millibus annorum. Etenim regnāte Inacho & viuente eius filia Iside, factum est Ogygis diluuiū, quod mille viginti annis præcessit primam Olympiadem. Marcus autem Varro claruit circa Olympiadem centesimam octogesimam, B. verò Augustinus circa trecentesimam Olympiadem post annos scilicet quadringentos ab ortu Domini nostri; quapropter Isis præcessit ætatē Varronis, annis mille & minùs octingentis, id est, multò minùs duobus millibus annorum: Aetatem verò B. Augustini præcessit annos propè bis mille ducentos: id autem est, multò plùs duobus millibus annorum.

Marcus Varro apud Augustin. Eusebius. disputatur Chronologia S. August. vel Varronis de tempore Isidis.

45. Tertia sententia, prioribus haud paulò probabilior est huiusmodi: Aegyptios & literas, & doctrinarum elementa accepisse ab Iside, vt Varro tradidit: Verùm posteà, cùm ab aliis, tum præcipuè à Iacob, qui iam senex per decem & septem annos cum Aegyptiis versatus, & apud eos mortuus est, doctrinæ Aegyptiacæ magnam esse factam accessionem, & ingētia esse allata incrementa credibile admodum est. Sed maximè Aegyptios docuit multiplicem sapientiam Ioseph: is enim per octoginta annos, summo cum Imperio secundùm regem, Aegypto præfuit, maxima prudentiæ & sapientiæ apud Aegyptios in opinione & admiratione: & huic sententiæ videtur suffragari etiam diuina Scriptura quæ de Ioseph, dum versatus est in Aegypto, hæc scribit: *Constituit eum,* Rex Aegypti ipsum Ioseph, *Dominum domus suæ & principem omnis possessionis suæ, vt erudiret principes eius sicut semetipsum, & senes eius prudentiam doceret.* Nam Aegyptij sapientiam à Iacob, & Ioseph acceptam, per alios Hebrææ gentis viros sapientes quibuscum ampliùs ducentis annis conuersati sunt, maiorem in modum amplificare potuerunt, & amplificarunt sanè:

Locus Psalmi 104.

sed

ſed admixtis ex ſua ſuperſtitione,& Dæmonum illuſione pluribus, variiſque erroribus,vaniſſimis profectò & abſurdiſſimis: vt mirum non ſit,in doctrinis & inſtitutis,& legibus Ægyptiorum veterum,multa Hebræorum doctrinæ,legis, & morum ſimillima, legi apud Herodotum, & Diodorum Siculum, alioſque, qui de priſcis Ægyptiis ſcripſerunt.

NONA DISPVTATIO.

Cur Deus Ægyptiorum diſciplinis erudiri Moſen voluerit: & quam hæc hiſtoria Moſis habeat allegoricam futurorum ſignificationem.

CVR Deus voluerit Moſen Ægyptiorum ſapientiam perdiſcere, tres cauſas ſatis idoneas & probabiles afferre licet. Ac primò quidem, quò eſſet Moſes apud Ægyptios in maiori pretio & honore: & poſteà, Dei ad Pharaonem mandata, maiori auctoritate & efficacia exequeretur. Ægyptij nempe,eos, qui ſuæ rudes erant ſapientiæ, deſpiciebant; in ea verò præſtantibus, ſingularem honorem, maximamque fidem habebant. Quanti verò Moſen facerent Aegyptij, intelligere licet ex illis Scripturæ verbis Exodi 11. *Fuit Moſes magnus coram ſeruis Pharaonis, & omni populo.* Deinde, pertinet ad conſummatam, & omnibus numeris abſolutam ſapientis viri perfectionem & laudem,noſſe omnia: non ſolùm propria & domeſtica, ſed externa & aliena; non ſolùm vera, ſed etiam falſa; non ſolùm bona & vtilia; ſed mala & noxia:tum ad malorum prouiſionem & cautionem, fugámque; tum ad maiorem in bonis confirmationem: eadem enim contrariorum eſt diſciplina, vt videre eſt in Medicina, Ethica, Agricultura, Militari diſciplina, & Politica.Salomon,omnium ſapientiſſimus mortalium, partem quandam ſapientiæ ſuæ duxit,noſſe hominum ſtultitias & errores. *Dedi cor meum, vt ſcirem prudentiam atque doctrinam, erroréſque, ac ſtultitiam.* Et in libro Eccleſiaſtici, capit. 39.perfectus amator,ſectatórque ſapientiæ deſcribitur hiſce verbis: *Sapientiam omnium antiquorum exquiret ſapiens, & in Prophetis vacabit: narrationem virorum nominatorum conſeruabit, & in verſutias parabolarum ſimul introibit, occulta prouerbiorum exquiret, & in abſconditis parabolarum conuerſabitur. In terram alienigenarum gentium pertranſiet: bona enim & mala in omnibus tentabit.*

46. — Locus Eccleſiaſt. c. 1. — Locus Eccleſiaſtici, c. 39.

Adhæc, cognitio diſciplinarum & ſapientiæ Aegyptiorum duas Moſi, & has quidem ingentes, & muneri, quòd poſteà obiturus erat, plurimùm conducentes vtilitates,attulit.In illa enim Aegyptiorum doctrina,multa erant non ſolùm falſa, ſed vana,abſurda,ſuperſtitioſa,& impia: quorum falſitas, & vanitas, & impietas, tantò apertiùs demonſtrari, tantóque validiùs confutari poterat;quantò meliùs & penitiùs eſſet cognita. Id porrò multùm proficere poterat tum ad conuerſionem Aegyptiorum ad veritatis notitiam;tum ad continendos Iudæos in accepta veritatis à maioribus ſuis doctrina; ac, pro ipſorum natiua ad malum propenſione,

47.

defluerent ad errores Ægyptiorum. Erant tamen non pauca in illis Aegyptiorum diſciplinis & artibus non ſolùm vera, ſed frugifera, & humanæ ſocietati, ac vitæ plurimum conducentia, & quæ Moſi, futuro ampliſſimæ gentis Imperatori & Legislatori, necnon & doctori, atque rectori multiplicem vſum, ingénſque adiumentum afferre poſſent. His addere oportet, quod tradit Clemens Alexandrinus, libro 6. Stromatum, Moſen in quibuſdã legibus & præceptis ſuis tradendis, vſum eſſe Hieroglyphica Aegyptiorum ratione, per Symbola quædam & ænigmata, ſalutaria virtutum mortalium, & religionis adumbrando & inſinuando documenta. Eleazarus certè Põtifex Iudæorum, Andreæ & Ariſtææ legatis regis Philadelphiæ ad ipſum, percunctantibus ex eo, non ſine admiratione, cur Moſes, cæteroquì vir prudentiſſimus & ſapientiſſimus, interdixiſſet Iudæis quorundam animalium eſũ, quibus vulgò cæteræ Gentes veſcerentur: & ad vſum ſacrificiorum quædam animalia admiſerit, & reiecerit aĩa; reſpondit iſtiuſmodi præcepta Moſis, eſſe Symbolica, & ænigmatica, qualia erant Hieroglyphica Aegyptiorum, & famoſa illa Pythagoræ Symbola: de quibus pauca quædam à B. Hieronymo in libro tertio Apologiæ aduerſus Ruffinum, ſtrictim memoratã, non ab re fuerit, vt hîc adſcribam. Aenigmata illa Pythagoræ, (ait Hieronymus) quæ diligentiſſimè Ariſtoteles in ſuis libris perſequitur, huiuſmodi erant. *Staterem ne tranſilias*: id eſt: Ne prætergrediare iuſtitiam. *Ignem gladio ne fodias*. Iratum videlicet, & tumidum animum, verbis maledicis ne laceſſas. *Coronam minimè carpendam*, id eſt: Leges vrbium conſeruandas. *Cor non comederdum*, id eſt, Mœrorem de animo proiiciendum. *Per viam publicam ne ambules*, id eſt, Ne multorum ſequaris errorem. *Hirundinem in domum non eſſe recipiendam*, id eſt, Garrulos & verboſos homines ſub eodem tecto habendos non eſſe. *Oneratis ſuperponendum onus, deponentibus autem onus minimè communicandum*, id eſt, Ad virtutem contendentibus augenda eſſe præcepta, laborem verò fugientes, & otio deditos eſſe relinquendos. Hæc pauca de Symbolis Pythagoræ, referente B. Hieronymo, indicare Lectori non alienum duxi.

Clemens Alexandrinus.

Ariſteas in hiſtoria, quam ſcripſit de Tráſlatione LXXII. Interpretum.

Symbola Pythagoræ documenta ex B. Hieronymo.

48. Cæterùm in hac hiſtoria Moſis delitеſcentem, opertámque allegoricam futurorum ſignificationem aperientes oſtendamus, quid hiſtoria ortus, expoſitionis, & adoptionis Moſis præfigurauerit de Chriſto. Natus eſt Moſes quo tempore cœpta fuerat, & vehementer flagrabat ſeruitus & afflictio Hebræorum: Natus, inquam, tunc eſt Moſes, futurus eius ſeruitutis depulſor, & gentis ſuæ liberator. Similiter Chriſtus in mundum venit factus homo, quo tempore primum gens Hebræa redacta fuerat ſub ſeruitutem regis alienigenæ Herodis, quando nimirum verè completum eſt illud vaticinium Iacob: *Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat, qui mittendus eſt.* Verùm tunc præcipuè Chriſtus venit, cùm Diabolus oppreſſum tenebat genus humanum duriſſima ſeruitute vitiorum, præſertim autem idololatriæ. Moſes tribus menſibus in domo parentum ſuorum occultatus eſt. Chriſtus occultatus eſt in veteri lege, quæ ſignificatur per Moſen, etiam quodammodo tribus menſibus. Dum enim lex Moſis durauit, tripartitum fuit regimen Iudæorum: primò ſub Iudicibus: tum ſub Regibus: deníque ſub Põtificibus. Chriſtus igitur occultatus eſt in lege, quæ viguit hiſce tribus temporibus. Vel aliter Chriſtus occultatus eſt in veteri Teſtamento, id eſt, occultè ſignificatus trifariàm: Primùm in perſonis & factis, vt in immolatione Iſaac, in venditione Ioſeph, in pugna Dauid cum gigante Goliath. Deinde in ſacramentis & ſacrificiis, aliiſue cæremoniis illius legis; vt in agno Paſchali, in Manna: in ſerpente æneo, aliiſque, ſuper quibus præclarè diſputat Apoſtolus in epiſtola ad Hebræos. Ac demùm in oraculis & vaticiniis, vt illud Iacob: *Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, &c.* Et illud Moſis: *Propheta de gente tua, & de fratribus*

Geneſ. 49.

Geneſ. 22. Infrà 37. 1. Reg. 17. Exodi 12. & alibi Infrà 16. Num. 21. Geneſ. 49. Deut. 18.

fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies, &c. & alia plurima vaticinia ad Christum pertinentia, quorum referti sunt Prophetarum libri, præsertim Isaiæ, & Danielis. Proiectus est à parentibus in flumen Moses & Christum synagoga in aquas tribulationis, & mortis deiecit. In persona enim Christi dixit Dauid: *Intrauerunt aquæ vsque in animam meam: infixus sum in limo profundi, veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me.* Mosen à parentibus abiectum & expositum mulier infidelis accepit, & pro filio suo educauit: ita populus Gentilis Christum à Iudæis abiectum gaudens & exultans fide accepit, & religione adorauit, & pro Deo suo coluit. Et Moses quidem natus est in domo exigua, & ex parentibus pauperibus & seruientibus sed magnificè ac splendidè, & regaliter nutritus & educatus est à filia regis. Consimili ratione, Ecclesia Christi in ortu suo pusilla, & paupercula fuit: vbi verò Christum Gentilitas accepit, euasit in amplissimam & honoratissimã, & ditissimã: sicut disertis verbis prædixerat Isaias futurum. Quod autem Moses adoptatus est à muliere Gentili propter eius elegantiam, & hoc futuri præsagium fuit, Futurum enim erat inquit Rupertus, vt scholis Gentilium placeret maximè elegantia & maiestas sanctarum Scripturarum. Verbi gratia, Ptolemæus Philadelphus rex Ægypti, cùm omnium Scripturarum vtilium studio flagraret, leges quoque Dei per Mosen conscriptas, sibi in Græcum sermonem transferri, summa instantia deposcens, accepit ab Eleazaro Iudæorum Pontifice septuaginta duos seniores: à quibus reges Dei Græcè interpretatas relegens, oppidò lætatus est. Nam quod hic rex egit, simile quodammodo fuit, atque quod soror Mosis Maria procul stans, matrem eius vocauit: quæ & nutriuit infantem, & adultum tradidit filiæ Pharaonis. Mater quippe sanctæ Scripturæ lingua Hebræa est, quam ad interpretandum, vel transferendum in Græcum, euocare philosophia persuasit regi Philadelpho. *Sic Rupertus.*

Locus Psa. 68.

Isa. 49. & 60.

Rupertus lib. 4. Commentariorum in Exodum, cap. 9.

DECIMA DISPVTATIO.

An Moyses iuste occiderit hominem Aegyptium rixantẽ cũ Hebræo.

SVPER ILLIS VERBIS.

In diebus illis, postquàm creuerat Moses, egressus est ad fratres suos: viditque afflictionem eorum, & virum Aegyptium percutientem quendam de Hebræis fratribus suis. Cumque circumspexisset huc atque illuc, & nullum adesse vidisset, percussum Aegyptium abscondit sabulo.

Versu 11. & 12.

POST infantiam Mosis, vsque ad annum fermè quadragesimum, quem agebat cùm occidit illum Aegyptium, nihil de eo proditum est in sacris literis: sicut etiam de Christo, post infantiam eius vsque ad annum trigesimum, nihil Euangelistæ tradiderunt, nisi remansioné eius duodénis in templo. Mansit itaque Moses in Aegypto

49.

Luc. 2.

per quadraginta annos magno in honore & dignitate: erat enim, vt ait Beatus Stephanus vir potens verbis & operibus. Eo autem temporis spatio, narrat Iosephus, Mosen iussu regis Aegypti, bellum gessisse aduersus Æthiopes depopulantes Aegyptum, ductóque per solitudinem admirabili consilio & prouidentia exercitu, Æthiopes fugatos & profligatos, compulit in Saba, eius gentis regiam: quam vrbem posteà Cambyses Persarum rex de nomine sororis suæ, Meroëm appellauit. Eam vrbem arctissima obsidione Moses premeret, nec tamen, quòd esset inexpugnabilis capere eam posset, Tharbis, filia regis Æthiopum, Mosis admiratione, & amore capta, vrbem dedit Mosi, ea conditione, vt ipsam vxorem acciperet. Et hanc Mosis vxorem quidam putant (& in his, Auctor hist. Scholasticæ) fuisse Æthiopissam illam, propter quam Maria & Aaron murmurauerunt contra Mosen, vt scriptum est Num. 12. sed hoc falsum esse, paulò infrà ostendemus. Hanc quoque expeditionem Mosis aduersus Æthiopes commemorat, licèt paulùm diuersè, Artapanus apud Eusebium lib. 9. de præparat. Euangelica, ca. vltimo. Tradit præterea Auctor historiæ Scholasticæ, (nescio vnde sibi compertum) cùm Moses, parta victoria, redire vellet in Ægyptum, nec acquiesceret filiæ regis, quam vxorem duxerat, eum, vt qui peritissimus esset astrorum, duas imagines sculpsisse in gemmis, eius virtutis ac potestatis, vt altera memoriam afferret, altera obliuionem. Cúmque paribus annulis eas inseruisset, alterum annulum, scilicet obliuionis, dedit vxori: alterum ipse sibi reseruauit, vt sicut pari amore, sic paribus annulis insignirentur. Cœpit ergo mulier amoris obliuisci Mosis, & sic ille potuit liberè in Ægyptum regredi. Hæc ille auctor: quod præterquàm quod fabulosum duco, cùm sit admodum insigne, & memorabile, mirum id à Philone, & Iosepho, in his quæ de Mose copiosissimè scripserunt, vel ignoratum fuisse, vel prætermissum.

Iosephus. lib. 2. Antiquitat.

Auctor historia scolast. 6. historia sua in Exodum.

50. Sed videamus an illa cædes hominis Ægyptij, iniusta fuerit. Ea verò fuisse videtur iniusta: tum quòd Moses eo tempore nullam habebat legitimam auctoritatem & potestatem, neque in Hebræos, neque in Ægyptios: tum quòd Ægyptius ille propter solam percussionem hominis Hebræi, non merebatur occidi. Oecumenius in Commentariis suis in epistolam B. Iudæ, tradit. Diabolum in altercando cum Michaële Archangelo super corporis Mosis sepultura, dixisse, Mosen dignum non esse sepultura, quòd iniustè occidisset hominem Ægyptium. S. Augustinus putauit aliquando cædem illam non fuisse iustam: indolem tamen virtutis & magnitudinem animi, & zelum iustitiæ, quem in ea re declarauit Moses, esse laudandum: sicut laudamus terram feracem multarum herbarum, etiam inutilium & noxiarum, ob natiuam eius vbertatem videlicet & fœcunditatem. Non fuisse autem licitam illius Aegyptij cædem, eo probat argumento Augustinus, quòd nullam tūc haberet Moses legitimam potestatem, neque in Hebræos, neque in Aegyptios, vel à Deo ipsi proximè demandatam, vel humana delatam auctoritate. Verba Beati Augustini super ea re huiusmodi sunt: Consulta æterna lege, reperio non debuisse hominem à Mose, qui nullam ordinatam potestatem gerebat quamuis iniuriosum & improbum occidi. Verumtamen animæ virtutis capaces ac fertiles præmittunt sæpè vitia quædam, quibus indicent, cui virtuti sint potissimùm accommodatæ, si fuerint præceptis excultæ. Sic enim & agricolę quam terram viderint, licèt inutiles, tamen ingentes herbas progignere, frumentis aptam esse pronuntiant: & vbi filicem aspexerint, licèt eradicandam sentiant; validis viribus habilem intelligunt: & quem montem oleastris syluescere aspexerint, oleis esse vtilem cultura accedente, non dubitant. Similiter igitur animi motus, quo Moses peregrinum fratrem à ciue improbo iniuriam perpetientem: non obseruato ordine potestatis, inultum esse non pertulit, non virtutum fructibus inutilis erat, sed adhuc incultus, vitiosa quidem,

Oecumenius.

S. August. putauit aliquando Mosen iniustè occidisse hominem Ægyptium: sed posteà contrariam sententiam probabiliorem duxit.

August. lib. 22. contra Faustum, cap. 70.

dem, sed magna fertilitatis signa fundebat: Consimili etiam ratione Petrus, cuaginato gladio, volens defendere Dominum, aurem persecutoris abscidit: quod eius factum Dominus satis minaciter cohibuit, dicens: *Reconde gladium: qui enim gladio vsus fuerit, gladio cadet.* Ille autem vtitur gladio, qui nulla superiori ac legitima potestate vel iubente, vel concedente, in sanguinem alterius armatur. Iusserat vtique Dominus discipulos suos, gladium ferre, sed non iusserat ferire. Quid ergo incongruum, si Petrus post hoc peccatum, factus est pastor Ecclesiæ, sicut Moses post percussum Ægyptium, factus est rector illius synagogæ? Vterque enim non detestabili immanitate, sed emendabili animositate, iustitiæ regulam excessit: vterque odio improbitatis alienæ, sed ille fraterno, iste dominico, licèt adhuc carnali, tamen amore, peccauit. Resecandum quidem hoc vitium, vel eradicandum fuit: sed tamen tam magnum cor tamquam terra frugibus, ita ferendis virtutibus excolendum erat. *Sic ibi Augustinus.*

Locus Marthæi 26.

Luc. 22.

At enim in ista sententia handquaquã permansit Augustinus: sed persuasus verbis Beati Stephani, non obscurè significantis, Mosen conscium potestatis à Deo sibi demandatæ defendendi Hebræos ab iniurijs Ægyptiorum, occidisse Ægyptium; hac, inquam Beati Stephani auctoritate permotus Augustinus, post habita priori sententia, arbitratus est, cædem illam licitam & iustam fuisse. Sic enim scriptum reliquit in libro Quæstionum suarum in Exodum, in Tractatu secundæ quæstionis: De facto Mosis, cùm occidit Ægyptium ad defendendos fratres suos, satis disputauimus in illo opere, quod de vita Patriarcharum, aduersus Faustum scripsimus, verùm indoles in eo laudabilis fuerit, qua hoc peccatum admiserit, sicut solet vbertas terræ, etiam ante vtilia semina, ob quandam herbarum: quamuis inutilium feracitatem, laudari. An omninò ipsum factum iustificandum sit? Quod ideò non videtur, quia nullam adhuc legitimam potestatem tunc gerebat Moses, nec acceptam diuinitùs, nec humana societate ordinatam. Attamen sicut Stephanus dixit in Actibus Apostolorum, putauit tunc Moses intelligere fratres suos, quòd per ipsum Deus daret illis salutem. Videtur itaque per hoc testimonium, Moses iam diuinitùs admonitus, quod Scriptura eo loco tacet, iustè facinus illud audere potuisse. *Hactenus ex Augustino.* Et hæc proculdubiò est vera sententia, & communis Doctorum.

51.
Actor. 7.

Quinque porrò modis cædes illa vindicatur à crimine, & licita, iustáque fuisse demonstratur. Ac primò quidem Hebræi tradunt, Mosen non gladio interemisse hominem Ægyptium, sed pronuntiando sanctissimum Dei nomen *Tetragrammaton*, eo scilicet modo, quo beatus Petrus solo verbo dedit neci Ananiam & Sapphiram. Nec est nouitium hoc Hebræorum commentum, sed antiquissimum; id enim commemorat Clemens Alexandrinus, qui ante mille & circiter quadringentos annos fuit. Scribit enim in primo libro Stromatum, Mystas Hebræorum tradere Ægyptium illum non gladio, sed verbo interfectum esse a Mose, eo modo, quo B. Lucas narrat Ananiam & Sapphiram solo verbo occisos esse a Petro. Sed enim satis apparet, esse hoc, figmentum Hebræorum: Scriptura enim hoc loco dicit, Mosen percussisse Ægyptium, & abscondisse sabulo, id est, arena. Quod si eo modo Ægyptius ille occidisset, nemo aduertisset fuisse eum à Mose occisum; quod tamen & fuisse ab aliis animaduersum, & delatum ad Regem, testatur Scriptura hoc loco. Quid, quòd cùm Scriptura commemorat, fuisse aliquem solo verbo percussum & occisum, idipsum apertis verbis exponit, vt videre est in illo facto B. Petri, Actor. 5. & B. Pauli, cùm percussit cæcitate Magum contumaciter prædicationi suæ aduersantem. Alij dicunt, propterea non esse culpandam cædem illam, quòd Moses, licèt priuatus homo esset, singulari tamen instinctu & impulsu Dei eam, fecerit

52.
Cædes Ægyptij quomodo fuerit inculpabilis, quinque opiniones.
Prima opinio Hebræorum.
Actor 5.
Clemẽs Alexandrinus.
Actorum 13.
Secunda opinio.

fecerit. Nimirùm hoc modo vindicatur à crimine factum Samsonis, sibi mortem consciscentis: & Phinees priuatus homo, ob interfectum Hebræum publicè fornicantem, laudatus est, & remuneratus a Deo.

Iudic. 13. Num. 25.

53. Paulus Burgensis. Tertia opinio. S.Tho. B. Ambro.

Est præterea opinio quorundam, satis meo iudicio, probabilis, quam memorat S.Thomas, & solam approbat Paulus Burgensis super hoc loco, Mosen, absque singulari inspiratione Dei, & potestate aliqua publica, ex officio & debito charitatis fraternæ, quo tenemur proximum innocentem ab iniuria defendere, si possumus, licitè ac laudabiliter occidisse Aegyptium, cùm aliter non posset Hebræum ab illius violenta oppressione defendere. Probatur hoc tum auctoritate B.Ambrosij, tum etiam diuinæ Scripturæ. Ac B.quidem Ambrosius in lib.1.de Officiis, cap.36. Qui socium, inquit, non defendit ab iniuria, cùm potest, tam est in vitio, quàm ille, qui facit: hinc tentamenta suæ fortitudinis bellicæ orsus est Moses. Et in libr.1. Hexameron, cap.2. Moses, inquit, priusquàm ad munus liberandi populum vocaretur, naturali æquitatis studio prouocatus, quemdam de suis popularibus accipientem iniuriam, vltus est. Idem quoque præcipit diuina Scriptura: *Erue*, inquit, *eos, qui ducuntur ad mortem: Et, qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses. Si dixeris: Vires non suppetunt, qui inspector est cordis, ipse intelligit, & seruatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini iuxta opera sua.* Ad eandem sententiam pertinet, quod Iob dixit: *Auris audiens beatificabat me, & oculus videns testimonium reddebat mihi, eò quòd liberassem pauperem vociferantem, & pupillum, cui non esset adiutor. Benedictio perituri veniebat super me: & cor viduæ consolatus sum. Conterebam molas iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam.*

Locus Prouerb. cap. 24 & Iob. 28.

54. Quarta opinio Caietani.

Caietanus super hoc loco Exodi, dupliciter enodat hanc quæstionem. Primò ait, inexcusabile videri a peccato, factum illud Mosis, vtpote nulla, vel diuina, vel humana potestate patratum. Deinde ait, posse id vindicari à crimine, si dicamus, Aegyptium, qui percutiebat Hebræum, fuisse vnum ex illis Præpositis operum, quos Pharao præfecerat ad vexandum, & affligendum Hebræos, nempe iniquissimè atque crudelissime: vt scriptum est Exod. 5. Quocircà eiusmodi Præpositos, tamquam publicos hostes, & oppressores Hebræorum, ius & potestas erat Hebræis occidere, si possent. Caietani verba sunt huiusmodi: Antiqua occurrit quæstio de excusatione facti huius. Apparet enim ex textu, quod inexcusabile sit. Nam ex eo, quòd non defensionis necessitate, sed vltionis causa occidit Aegyptium (vt testatur circumspectio, an aliquis esset testis) officiū Iudicis vsurpauit Moses: quod tamen legitimum non habebat. Nisi fortè excusetur, tamquam diuina præditus ad id faciendum auctoritate. Sed contra id militat tanta Mosis in illo facto circumspectio: nam signum id fuit humanæ cautelæ, non diuinæ inspirationis. Quod ideò dico, quia si certum esset, Aegyptium illum fuisse vnum de Præpositis Pharaonis ad affligendos filios Israël, potuisset Moses causam agens populi sui, occidere Præpositum illum tamquam publicum hostem: Vt hoc facto inchoaretur liberatio Hebræorum. Atque hac ratione vsus videtur B.Stephanus Actor. 7. dicendo, putasse Mosen, filios Israël intelligere per hoc factum suum, ipsos liberatum iri à seruitute Aegypriaca per ipsum Mosen, tamquam agentem causam communem, Deo principaliter efficiente. Quòd verò Aegyptius ille fuerit Præpositus innuere videntur verba textus, dicendo: *Et vidit in oneribus eorum: & vidit virum Ægyptium percutientem.* Ex eo enim, quòd visio onerum præmittitur, non obscurè significatur, Aegyptium illum percutientem, fuisse exactorem onerum. *Hæc Caietanus.*

55. Quinta opinio, quam sequitur Auctor.

Est denique quintus modus vindicandi cædem illam à peccato omnium maximè probabilis, & diuinæ Scripturæ conuenientissimus, Mosen iustè cædē illam fecisse aucto

auctoritate nimirum diuinitùs à Deo accepta. Sciebat hoc Moses vel per singularem quampiam Dei reuelationem, vel id acceperat à patre suo Amram, (vt suprà retulimus ex Iosepho) qui diuino oraculo doctus fuerat, cùm Moses etiam dum matris vtero gereretur, destinatum ipsum esse à Deo defensorem, seruatorem, ac liberatorem gentis Hebrææ. Hoc sanè apertissimè indicat B. Stephanus, qui factum hoc Mosis in ea, quam publicè ad Iudæos habuit concione, commemorans, sic ait: *Cùm impleretur ei (Mosi) quadraginta annorum tempus, ascendit in cor eius, vt visitaret fratres suos filios Israel. Et cùm vidisset quemdam iniuriam patientem, vindicauit illum: & fecit vltionem ei, qui iniuriam sustinebat, percusso Ægyptio. Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis: at illi non intellexerunt, &c.* Hanc solutionem quæstionis maximè approbans, & sequens Lyranus, scribit hæc: Quæritur hîc, quomodo Moses cædem illam fecerit, cùm non esset Iudex constitutus illorum hominum. Item, dato, quòd esset Iudex, videtur pœnam iniustam intulisse, vtpote pro simplici percussione mortem inferendo: cùm tamen sola repercussio deberetur secundùm legem talionis, in qua dicitur: *Dentem pro dente, & vulnus pro vulnere.* Ad primum dicendum est: quòd Moses ex diuina electione ad liberandos Hebræos, habebat auctoritatem vindicandi iniurias eis factas: & hoc sciebat ipse per reuelationem diuinam. Et hoc est, quod dicitur Actor. 7. *Existimabat intelligere fratres, quod per manum ipsius Deus daret salutem illis.* Ad secundum dicendum, quòd interfecit Aegyptium non solùm pro percussione Hebræi, sed etiam pro adulterio commisso fraudulenter cum vxore illius Hebræi: de quo cùm ab Hebræo argueretur, ille percutiebat, & affligebat Hebræum, vt tradunt Hebræi. Id autem, superueniens Moses, audiuit ex ipsis inter se super ea re altercantibus. *Sic Lyranus.* Posset etiam dici, non omnia de illa cæde narrari in Scriptura, quæ contigerunt. Fortasse Aegyptius ille ita grauiter, & instanter percutiebat Hebræum, vt proximè abesset ab occidendo: nec aliter Moses posset eum repellere ab instante cæde, quàm eum occidendo. Vel Moses, cùm Hebræum vellet defendere, Aegyptius violenter in eius necem irruit: quamobrem Moses vim vi repellens, eum occidit. Hunc modum excusandi factum Mosis, etiam tenet Thostatus: & ante ipsos tradidit eum modum B. Augustinus in libro Quæstionum super Exodo, in quæstione 2.

Lyranus.

Exodi 21. Matth. 5.

Thostatus. B. August.

56. B. Thomas priorem sententiam Augustini damnantis illud factum, sed facientis Mosis indolem, ac zelum commendantis, refert vt probabilem. Inter opiniones autem eorum, qui cædem illam vindicant à crimine, duas tantùm vt probabiles commemorat de supradictis, secundam, & tertiam. Disputans enim in Secunda Secundæ, quæstione 61. arti. vlt. An iudicium per vsurpationem, reddatur peruersum, obiicit sibi exemplum Mosis & Phinees, qui cùm nullam haberent iudicandi alios auctoritatem & potestatem, occiderunt homines non modò sine crimine, sed etiam cum laude, sicut scriptũ est Nume. 25 & Psal. 105. Ad hanc obiectionem respondens, ita scribit: Videtur Moses occidisse Aegyptium tamquam ex inspiratione diuina auctoritatem adeptus: Dicitur enim Actor 6. quod existimabat Moses intelligere fratres suos, *Quod Dominus per manum ipsius daret salutem Israel.* Vel potest dici, quòd Moses occidit Aegyptium, defendendo fratrem suum Hebræum, qui iniuriam ab illo patiebatur, cum moderamine inculpatæ tutelæ: vnde Ambrosius dicit in libro de Officiis, quòd qui non repellit iniuriam à socio cùm potest, tam est in vitio, quàm ille, qui facit: & ad hoc probandũ inducit exemplũ Mosis. Vel dici potest, sicut dicit Augustinus in Quæstionibus super Exodum, quòd sicut terra, ante vtilia semina, ex herbarum inutilium fertilitate laudatur, sic illud Mosis factum, vitiosũ quidẽ fuit, sed magnæ fertilitatis signũ gerebat, in

B. Thomas.

quantum scilicet erat signum virtutis eius, qua populum suum liberaturus erat. De Phinees autem dicendum est, quòd ex inspiratione diuina, zelo Dei commotus, illud fecit, vel quia licèt nondum esset summus sacerdos, erat tamen filius summi sacerdotis: & ad eum hoc iudicium pertinebat, sicut & ad alios iudices, quibus hoc erat præceptum. *Hactenus ex B. Thoma.*

57. *Allegoria huius historia.* *Baruch. 3.*

Restat, vt obtectam in hac historia, & inuolutam, quæ ad Christum pertinet, allegoriam explicemus, atque enodemus. Moses relicta aula regia, in qua maximis erat in deliciis, & amplissimis honoribus, venit visere fratres suos durissima seruitute oppressos. Christus exiuit à Patre, & descendit de cœlo, & in terra visus est, & cum hominibus conuersatus, vt saluum genus humanum faceret, quod perierat. Moses videns Hebræum percuti ab Aegyptio, liberauit eum, percusso, & occiso Aegyptio. Christus humanum genus tyrannica Diaboli potestate oppressum liberauit, percusso & occiso Diabolo, id est, fracta eius potētia, destructóque imperio, quod in homines habebat. Quod ipse prædixerat futurum, cùm dixit: *Princeps huius mundi eiicietur foras.* Et per parabolam dicebat: *Cùm fortis armatus custodit atriū suum, in pace sunt omnia, quæ possidet: si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet.* Aegyptius ille occisus, absconditus est in sabulo, id est, arena. Diabolus absconditus latet in arena.

Ioan. 12.

Virgilius Ecloga. *Matth. 7.* *Ibidem.*

Frigidus ô, pueri, fugite hinc, latet anguis in herba. Sed quid arena significat? Equidem puto significare bona temporalia. Dominus dixit, stultum ædificare domum suam super arenam, id est, vota, spes, & curas, omnémque suam fœlicitatem collocare in bonis temporalibus, quæ, instar arenæ, imbecilla, & instabilia sunt. Sapientem verò dixit ædificare domum suam supra firmam petram, quòd proposita sibi tantùm habeat æterna, & cœlestia bona. Latet autem Diabolus absconditus in bonis temporalibus, quia per immoderatam istiusmodi bonorum cupiditatem & cōsectationem, insidiosè ac fallaciter homines corrumpit & perdit. Moses duos Hebræos inter se rixantes conciliare & concordare voluit: quod alter illorum ægrè ferens dixit ei: *Quis te constituit iudicem super nos?* Christus voluit populum Gentilem discordantem à Iudaico, per fidem & gratiam suam conciliare, vtrumque parietem in vno angulo coniungens, & vnum ouile faciens. Sed istam concordiam noluit, & repudiauit, & auersatus est Hebræus. Et vt ille Hebræus noluit agnoscere Mosen iudicem, quinimò per eum accusatus est apud Pharaonem: Iudaicus itidem populus noluit accipere Christum, iudicem & regem suum: quinetiam accusauit eum apud præsidem Gentilem, quòd se Iudæorum principem & regem facere voluisset.

Ephes. 2. *Ioan. 10.* *Ioan. 19.*

* * *

VNDECI

VNDECIMA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS.

Timuit Moses, & ait: Quomodò palàm factum est verbum istud? Audiuítque Pharao sermonem hunc, & quærebat occidere Mosen, qui fugiens de conspectu eius, moratus est in terra Madian.

Versu 14. & 15.

NON leuis existit quæstio, quomodo hîc dicatur Moses, timens regem, fugisse ex Ægypto: cùm B. Paulus ad Hebræos 11. planè contrarium dicere videatur, ita scribens: *Fide reliquit Ægyptum* (Moses) *non veritus regis animositatem (Græcè θυμὸν, id est, iracundiam & ferociam) maiores diuitias æstimans thesauro Aegyptiorum, improperium Christi.* Moses ipse fatetur hoc loco se timuisse: & Paulus scribit, eum non timuisse: quæ videntur inter se contraria. Tota difficultas videtur esse posita in recta expositione, germanoque intellectu verborum Pauli. Quocirca ego breuiter hic referam complures Doctorum expositiones, variè interpretantium illa Pauli verba. Theodoretus ait, Paulum in illis verbis posuisse effectû pro causa, id est, discessum Mosis ex Ægypto, qui cum timore fuit, pro causa eius discessus, quæ fuit cædes Aegyptij; quam Moses, intrepidè atque animosè fecit. Verba Theodoreti sunt huiusmodi: Aegyptium quidem timens reliquit: audacter autem Aegyptum confodit. Fugam ergo posuit pro causa fugæ. *Sic ille.* Verùm dura est interpretatio hæc Theodoreti. Oecumenius, & Theophylactus duas ponunt expositiones illorum verborum; quarum prior est Chrysostomi super illum Pauli locum: altera propria est ipsorum. Sic autem scribit Oecumenius: Moses per fidem egressus est Aegypto, ne Deum tentaret, non tamen veritus ferociam regis. Atqui in Exodo habetur, quòd timuerit. Verùm nihil in hoc est contrarietatis. Neque enim adeò timuit, quin iterum rediret in Aegyptum, & patrocinium suæ gentis susciperet. Verè autem timentis fuisset, non ampliùs reuerti in Aegyptum & defensionem suę gentis formidare. Quod ergo ait: *Non veritus ferociam regis.* Intellige ad secundò redeundum. Primò autem timuit non regem, sed nolens se in manifestum coniicere periculum: id enim fuisset tentantis Deum. *Et hæc est Chrysostomi interpretatio.* Subdit post hæc Oecumenius alteram interpretationem huiusmodi: Aut dicendum est, inquit, quòd Moses non timuerit, vt adeò increscеret regis ferocia, vt eum insequeretur fugientem, & comprehensurus esset. Vnde non longè abiit, sed ad vicinam Madianitarum regionem secessit. *Sic ille.* Sed proculdubiò Scriptura hoc loco non obscurè significat, Mosen verè timuisse, & timuisse regem Aegypti, qui quærebat eum occidere. Vnde infrà c. 4. animans Deus Mosen ad reuertendum in Aegyptum, dixit: *Vade, & reuertere in Aegyptum, mortui sunt omnes, qui quærebant animam tuam.*

58.
Laus Pauli ex c. 11. Epist. ad Hebraos.
Prima expositio. Theodoreti.
Secunda expositio Chrysostomi.
Tertia expositio Oecumenij & Theophylacti.

B. Thomas super eo loco Pauli hanc ipsam tractans difficultatem, duo esse ait in timore distinguēda; quorum vnum est vituperabile, metus videlicet causa, aut ma-

59.
Quarta expositio D. Thomæ.

lum facere aut bonum omittere; & hic non fuit in Mose. Alterum est, salua fide, & sine detrimento proximi, fugere ad tempus, instans periculum, & hoc laudabile est, & à Domino nostro & verbis commendatum, & præcepto præscriptum, exemplóque suo confirmatum: atque hac ratione fugit Moses regem, & reliquit Ægyptum. Verba B. Thomæ sunt hæc: Dicendum est, quod in timore duo sunt consideranda: & vnum est vituperabile, si propter timorem aut fiat, quod non est faciendum; aut quod est faciendum, non fiat: & sic non timuit Moses, quippe qui propter timorem non omisit iuuare fratres suos. Alterum est laudabile, si quis salua fide refugiat periculum instans. Sicut Dominus præcipit discipulis suis: *Cum persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam.* Si quis enim salua honestate sua posset vitare periculum, & non vitaret, stultus esset, & tentaret Deum. Sic Iesus cessit volentibus ipsum lapidare: & Moses confidens diuino auxilio, ad tempus fugit propter timorem regis. *Hæc S. Thom.* Cuius equidem laudo expositionem.

Locus Matt. 10. Ioan. 8.

Auctoris sententia.

Sed illa mihi propositæ quæstionis planior & probabilior videtur explicatio. Bis Moses reliquit Ægyptum: primò, cùm ob cædem Ægyptij à se factam fugit in terram Madian: & tunc verè timuit regem, vt apertè docet Scriptura in hoc loco. Iterum autem discessit ex Ægypto, cùm inde vniuersum populum Hebræum eduxit, in quo tempore non solùm non timuit regem, quamuis sibi obstinatissimè repugnantem, & ferocissimè comminantem, sed incredibili animi constantia, omnis periculi securus, regem contempsit: munus sibi à Deo iniunctum liberandi populum, intrepidè atque animosè perficiendo: nec posteà timuit regem, cum validissimo exercitu insequentem, licèt antè, mari Rubro, ponè, exercitu Ægyptiorum circumuallatus & circumclusus teneretur. De hoc igitur secundo discessu Mosis ex Ægypto, loquitur Paulus, cùm ait: *Fide Moses reliquit Ægyptum, non veritus animositatem regis.* Et hanc interpretationem habet Glossa interlinearis, quã Lyranus & Thostatus sequuntur: quæ mihi etiam maximè probatur.

Lyranus. Thostatus. 60. Locus Pauli ad Hebræos, 11.

Sed quid est illud, quod adiungit Paulus: *Maiores diuitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi?* Quódnam est illud improperium Christi, quod Moses, secundum Paulum præoptauit, & prætulit thesauris Ægyptiorum? Quinque sunt istorum Pauli verborum expositiones. Prima est Caietani, improperium Christi appellari improperia, quæ tunc patiebatur Hebræus populus; quæ vocantur Christi, quòd ex illo populo nasciturus erat Christus, eique Genti propriè sæpiùs fuerat promissus. Secunda expositio Lyrani, improperium Christi vocari, quod Moses sustinuit in fide Christi futuri. Moses enim fide præuidens Christum passurum esse grauissima improperia, eius animatus atque incitatus exemplo, & ipse improperia non modò patienter tulit, sed etiam pretiosiora duxit thesauris Aegyptiorum. Tertia expositio, improperium, quod pertulit Moses, dicitur improperium Christi per Antonomasiam, quoniam ipse omnium mortalium maxima sustinuit improperia, & idcircò fuit tamquàm exemplum omnibus Sanctis talia patiendi. Quarta expositio, improperium Christi vocatur, quia Moses tale improperium sustinuit, quale Christus maxime laudauit, & magnificauit, & pretiosissimum esse dixit, vt potè habens copiosam in cœlis mercedem dicens: *Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Et iterum: *Beati cum maledixerint vobis homines, &c. Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis.* Tantam igitur mercedem opprobriorum Moses animo spectans, certáque iam spe præsumens alacriter sustinuit opprobria: Vnde subdit ibi Paulus: *Aspiciebat enim in remunerationem.* Quinta expositio Chrysostomi, Glossæ interlinearis, Oecumenij, & Theophylacti, quæ mihi præ cæteris placet, improperium, quod Moses tulit, vocari improperium Christi: quoniam

Prima expositio Caietani. Secunda expositio Lyrani. Tertia expositio. Quarta expositio. Matth. 5. Ibidem. Quinta expositio Chrysostomi.

fuit

fuisse simile eius, quod Christus pertulit, & quasi figura illius Moses etenim reliquit aulam regiam, in qua summo erat in honore, & particeps esse voluit laborũ, & ærumnarum populi sui, nullumque periculum recusauit, vt liberaret populum suum: tum etiam multa pertulit tum ab Aegyptijs, tum etiam à suis Hebræis: his autem rebus præfigurauit ea, quæ passurus erat Christus, descendens de cœlo, & factus homo mortalis & passibilis, multáque passus ab Hebræis & Gentilibus. S. Thomas ex supradictis quinque expositionibus, duas tantùm commemorat, & approbat, secundam & quintam.

61. *Philo.* Huius historiæ de cæde Ægyptij à Mose facta, expressiorem, plenioremque narrationem tradunt Philo & Iosephus, haudquaquam omittendam hoc loco. Ille in primo libro de vita Mosis ita scribit: Erant inter præfectos laboribus Hebræorum, quidam efferati rabie nihil differentes à venenatis carniuorísque bestiis, ferro adamantéque duriores. Ex his vnum immanissimum, quia nihil his remittebat, sed magis etiam exacerbabatur precibus: & nisi celeriter iussa fierent, verberabat miseros Hebræos, & cruciabat, Moses interemit, fas esse ratus: & reuera fas erat occidere eum, qui viuebat in perniciem hominum. Hoc auditum ægrè tulit Rex, vt indignissimum facinus, nõ tam propter ipsam cædẽ, sed quòd nepos ab ipso dissentiret, non eosdem habens pro inimicis & hostibus: sed amans quos ipse odisset, & sibi caris iufensus. Hanc occasionem nacti purpurati, & suspectum habentes iuuenem: quem norant aliquando pœnas exacturum præsentis crudelitatis, patulas regis aures impleuerunt plurimis calumniis, hinc inde insusurrãtes: Te ipsum, rex, mox aggredietur. nihil mediocre sapit: semper magnũ aliquid animo meditatur, & molitur: ante tempus ad regnũ aspirat, aliis pollicetur, alios territat: indemnatos interfecit: quò quisq; est tui amantior, eò magis eũ insectatur. Quid cunctaris? An vt quæ conatur, efficiat? Proderit insidiatori hæc tua dilatio. Moses, cui hæc ignara non erant, secessit in finitimam Arabiam, vbi tutiùs degere poterat. *Sic Philo.*

62. Iosephus tres causas exponit cur Ægyptij vellent Mosen occidere: Primam, inuidiam fœlicitatis eius ob insignem victoriam de Aethiopibus partam: Alteram, metum eius, ne rebus secundis elatus, res nouas moliretur in Ægypto: Tertiam, prædictiones vatum Ægypti, denuntiantium, nisi maturè tolleretur è medio, repentè fore Ægyptiis exitio. *Iosephus.* Sic autem scribit Iosephus: Ægyptij accepta salute, odium pro gratia Mosi repofuerunt, & maioribus studiis insidias contra eum machinabantur: suspicatique ne rebus fœliciter gestis elatus, res nouas in Ægypto moliretur, apud regẽ cædis eum accusauerunt. Rex porrò iam ipsum habere suspectũ cœperat: partim, inuidia motus, ob bellũ fortiter, & prudenter administratũ: partim etiã ob metum alicuius cladis, solicitantibus eum, atq; irritantibus indesinenter Scribis & Sacrificis. Itaq; Moses minimò minùs aberat à pernicie, opprimẽdus sine dubio, nisi rem olfaciens, in ipso temporis articulo, se clàm subduxisset. Et cùm vias omnes obseruari intelligeret, per solitudines fugam arripuit; quà euasurum ipsum minimè suspicabantur. Quamuis autẽ nusquã inueniret alimenta, inediam tamẽ patientia superabat: & ad vrbẽ Madianam perueniens, in Rubri maris littore sitam, denominatam ab vno ex Abrahami, & Ceturæ filijs, sedens ad quendam puteum, lassitudinem ex laborioso itinere contractam recreabat. *Sic Iosephus.*

63. *De terra Madian.* *S. Hieronym.* Nonnihil etiam de terra Madian, ad quam fugit Moses, in præsentia dicendum est. Iosephus in verbis proximè antè positis, ait, Madian fuisse vrbem in littore maris Rubri sitam, à Madian filio Abrahæ ex Cetura vxore appellatam. S. Hieronymus in libro de locis Hebraicis, duas facit vrbes Madian: alteram trans Arabiam, ad meridiem, in deserto Saracenorum, contra orientem maris Rubri, alteram iuxta Arnonem & Areopolim; cuius vrbis suo tempore ruinæ tantum

Philo. *Artapanus apud Eusebium.* demonstrabantur. Philo in libro primo de vita Mosis, & Artapanus apud Eusebium libro nono de præparatione Euangelica, capite vltimo, eam regionem appellant Arabiam. Alij dicunt fuisse olim dictam Aethiopiam, quòd in libro Numerorum cap. 12, vxor Mosis, quæ erat Madianita, appelletur Aethiopissa. Illud certè licet ex sacra Scriptura colligere, eam regionem fuisse propinquam monti Sina, interiectámque inter Aegyptum, & terram Chanaan. Etenim infrà capite tertio Exodi dicitur Moses pascens greges soceri sui Madianitæ dixisse illum ad montem Sina non longè igitur ab eo distabat, & cap. 18. Exodi narratur cùm Moses vnà cum populo Hebræo substitisset ad mõtem Sina, venisse eò socerum eius ex regione Madianitica, secum ducentẽ filios & vxorem Mosis: ex quo apparet regionem Madianiticam propinquã fuisse monti Sina, & pertinuisse ad Arabiam, in qua videlicèt Paulus ad Gala. 4. vocat montem Sina. Madian igitur, regalis erat vrbs, eiusque nominis regio habens ingentem camelorum, ouium, capratúmque multitudinem, atque hisce opibus victitans. Huius regionis mulieres pellexerunt Hebræos ad fornicationem & idololatriam; quamobrem Madianitæ, Dei iussu, omnes vnà cum quinque suis regibus, præter virgines, internecione deleti sunt, combustis eorum vrbibus & pagis, & castellis omnibus. Postea verò tempore Iudicum: cùm Madianitæ subegissent sibi Hebræos, centum triginta quinque millia eorum ab Hebræis duce Gedeone, memorabili victoria, cæsa sunt. Et in hac regione Moses apud Iethro socerum suum per quadraginta annos moratus est. *Locus Num. 25. Deut. 31. Iudic. 7.*

DVODECIMA DISPVTATIO.

De socero Mosis, cui nomen Raguel & Iethro, &c.

SVPER ILLIS VERBIS.

Versu. 16 & 17. Erant sacerdoti Madian septem filiæ, quæ venerunt ad hauriendam aquam & impletis canalibus adæquare cupiebant greges patris sui. Superuenere pastores & eiecerunt eas, surrexítque Moses, & defensis puellis adaquauit oues earum. Quæ cum reuertissent ad Raguelem patrẽ suũ, &c.

94. De socero Mosis super verbis supradictis tres quæstiones explicandæ sunt: prima quæstio est de nomine eius: nam scriptura Hebraica, & Paraphrasis Chaldaica, & Latina translatio vocat eum hoc loco Raguelem, at verò LXX. Interpretes in hoc capite appellãt Iethro. Iosephus lib. 1. Antiquitatum ait proprio nomine vocatum esse Raguelem cognomẽto autem Iethro. S. Hieronymus in libro contra Heluidium, scribens fuisse binominum appellatumque Raguelem & Iethro, esse namque morem Scripturæ vocare eundem diuersis nominibus idem enim dicitur in libro iudicum *Iosephus.* *S. Hieronym.*

Gedeon

Gedeon, & Hierobaal: & in libris Regum, Ozias idem dicitur & Azarias: & in Euangelio, idem vocatur Petrus, & Simon: idemque Iudas Zelotes, & Thaddeus: Auctor historiæ Scholasticæ cap. 7. libri sui super Exodum, scribit, eum fuisse trinomium; nam proprio nomine dicebatur Raguel, agnomine Iethro; cognomine autem Cinæus Hebræi, quos Lyranus & Thostatus sequuntur, fuisse eum tradunt quatrinomium: nam in hoc capite vocatur Raguel: in cap. 3. 4. & 18. dicitur Iethro: in libro numerorum, cap. 10. appellatur Hobab: in libro Iudicum, cap. 4. appellatur Cynæus. Audi Lyranum: Socer Mosis pluribus nominibus appellatus est Raguel, Iethro, Hobab, & Cinæus. Et dicût Hebræi appellatum esse Iethro, quæ vox significat, *adducens*, vel *addens*, quia ipse addidit legi vnum caput, de ordinatione populi per tribunos centuriones quinquagenos, & decanos, vt habetur infra, cap. 18. Nominatus iterum est Hobab, id autem significat, *diligens & amans*, quia dilexit legem Dei, & conuersus est ad Iudaismum, vt significatur infra c. 18. At ego socerum Mosis fuisse eum, qui in libro Numerorum appellatur Hobab, nequaquam assentior Hebræis: quin etiam miror, Lyranum & Thostatum in eorum discessisse sententiam, quam in promptu est ex ipsa Scriptura refellere. Infra enim Exodi 18. narratur cùm Moses eductis ex Aegypto Hebræis substitisset ad montem Sina, venisse eò socerum eius cum vxore & filiis eius: & postea dimissum à Mose rediisse in regionem suam. At Hobab fuit cum Mose, quoad is mansit ad montem Sina: quin etiam inde discedentem cum eum populo, rogatu eius, comitatus est, vt traditur in libro Numerorum cap. 10. vbi etiam nominatur filius Raguelis: erat autê Raguel socer Mosis, vt dicitur in hoc secundo capite. Non igitur Hobab erat Socer Mosis, sed filius Soceri, & frater vxoris eius. Non me fugit S. Hieronymum in libr. de locis Hebraicis adhærentem vtique illi opinioni Hebræorum, vbi agit de Madian vocasse Hobab socerum Mosis, sed enim illius libri de locis Hebraicis, non tam auctor fuit sanctus Hieronymus, quam interpres: librum enim ab Eusebio Græce compositû in Latinû ipse côuertit sermonê, vt testatur ipse in præfatione eius libri.

Auctor hist. Scholast.

Hebræi.

Lyranus.

Thostatus.

Auctoris opinio.

Locus Numer. cap. 10.

65

Altera quæstio est, an ille Raguel socer Mosis fuerit verè sacerdos. LXX. Interpretes & Latinus interpres vocant sacerdotem hoc loco. Itidem appellant Philo lib. 1. de vita Mosis, & Iosephus lib. 2. Antiquitatum. At verò Chaldaica paraphrasis vocat eum principem Madian, & apud Eusebium lib. 9. de præparat. Euangeli. cap. vltimo, vetus scriptor Artapanus, appellat eum regem Arabiæ. Hæc diuersitas appellationis ex ambiguitate vocis Hebrææ *Cohen*, extitit: ea quippe vox duplici significatione vsurpata reperitur in Scriptura. Et frequentissime quidem significatur ea voce sacerdos propriè dictus; cuius significationis exempla plurima sunt in Sacris literis, & passim obuia. Interdum quoque significat magistratum & primarium virum. Cuius significationis luculentum habemus exemplum in 2. libro Regum, cap. 8. cuius extrema verba sunt hæc: *Filij Dauid erant*, Choanim, *id est, principes*. Septuaginta eam vocem Græcè interpretantes, vbi vocarunt eos [illegible] id est principes auiæ. Latinus interpres ibi vertit, *sacerdotes*, sine dubio abusus vocabulo sacerdotis siquidem apud Iudæos ex sola tribu Leui, & ex stirpe Aaron, sacerdotes esse poterant; filij autem Dauid erant de tribu Iuda, cui quidem nunquam, (vt disputat B. Paulus ad Hebræos 7.) sacerdotio functus. Latinus porrò Interpres in primo libro Paralipomenon, capite 18. eandem vocem Hebraam expressiùs reddidit sic vertens. *Filij Dauid erant primi ad manum regis*, id est, in ministeriis & muneribus regalibus ipsi principatum tenebant, vel assistebant regi ad latus eius, hinc lateri eius adhærentes. Posset igitur existimari, similiter in hoc secundo capite Exodi, Latinum interpretem posuisse vocabulum, *sacerdotis*, pro principe, vt idem sit sacerdos Madian quod princeps Madian. Verùm qnia LXX. Interpre-

Secunda quæstio, an socer Mosis fuerit sacerdos propriè dictus.

Philo.

Iosephus.

Locus 2. Reg. cap. 8.

terpretes, qui ſemper vocabulo ſacerdotis propriè vſi ſunt vocarunt in hoc loco ſacerdotem, Moſis ſocerum, & itidem appellatur Philo, & Ioſephus: ſimilis verò fit, eum fuiſſe ſacerdotem propriè dictum: Niſi fortè fuerit idem ſacerdos atque princeps eius gentis, ſicut in more fuit antiquitùs apud illas gentes: Nam & Melchiſedec ſacerdos erat, ſimúlque Rex Chananæorum, & apud Iudæos poſt captiuitatem Babylonicam, iidem fuêre Pontifices, atque Principes, & reges in populo.

96. *Tertia quæſtio. Vtrùm Iethro fuerit ſacerdos veri Dei, an idolorum, Aben Eſdr. Dauid. Kimhi.*

Tertia quæſtio, An iſte ſocer Moſis fuerit ſacerdos idolorum, an veri Dei. Super qua te lis eſt inter duos inſignes Hebræorum Rabbinos, Nam Aben Eſdra fuiſſe illum veri Dei ſacerdotem, probat ex capite 18. Exodi vbi ſic eſt: *Lætatus eſt Iethro ſuper omnibus bonis, quæ fecerat Dominus Iſraeli Eò quòd eruiſſet eum de manu Ægyptiorum, & ait: Benedictus Dominus, qui liberauit vos de manu Ægyptiorum, & de manu Pharaonis. Obtulit ergo Iethro holocauſta & hoſtias Domino.* His verbis apertè demonſtratur, Iethro fuiſſe adorator & cultor Veri Dei. Dauid autem Kimhi contrà ſentit affirmans fuiſſe eum priùs ſacerdotem Idolorum: ſed poſteà cùm veniſſet ad Moſen in montem Sina, auditis prodigiis in Ægypto factis pro liberatione Hebræorum conuerſum eſſe ad verum Deum, & hæc mihi ad veritatem propenſior videtur ſententia. Nam & Iethro ſacerdos fuit Madianitarum, qui verum Deum non colebant: Et in illo ipſo capite 18. Exodi, perſpicuè indicatur tūc primùm fuiſſe conuerſum Iethro ad veri Dei cognitionem & cultum. Poſt verba enim paulò ante poſita ſubdit Iethro: *Nunc cognoui quia magnus Dominus ſuper omnes Deos, eò quòd ſuperbè egerint contra illos. Obtulit ergo Iethro holocauſta & hoſtias Domino: veneruntque Aaron & omnes ſeniores Iſrael, vt comederent panem cum eo coram Deo, Nunc* inquit, *cognoui, quia magnus Deus ſuper omnes Deos,* quaſi anteà non cognouiſſet.

DECIMATERTIA DISPVTATIO.

De vxore & filiis Moſis.

SVPER ILLIS VERBIS

Verſ. 22.

Accepit Sephoram filiam eius vxorem quæ peperit ei filium quem vocauit Gerſam, dicens, Aduena fui in terra aliena. Alterum verò peperit quem vocauit Eliezer, dicēs, Deus patris mei adiutor meus eripuit me de manu Pharaonis.

67. *Euſebius.*

De iſto coniugio Moſis pauca hęc refert Euſebius in libro nono de præparatione Euangelica, capite vltimo ab Ethnicis & antiquis ſcriptoribus tradita memoriæ. Demetrius hiſtoricus, *inquit Euſebius*, dicit Moſen ex Ægypto in Madian profugiſſe, atque ibi Iothoris filiam, Sephoram nomine in vxorem duxiſſe quam, coniectura ex

ex nominibus capta, ex Abraham genus traxisse affirmat. Abraham enim ex Cetura genuit Gersam, ex quo natus est Adam, à quo Raguel, pater Iothoris, cuius filiam Sephoram Moses vxorem accepit. Generationes quoque ait ita conuenire, vt verisimile sit, Sephoram, & Mosen ex Abraham descendentes, eisdem temporibus fuisse: Mosen quidem septimum ab Abraham ab vno filiorum Abrahæ nominatum esse. Eodémque in loco Eusebij traditur, Mosen fuisse statura longum, & flauũ, prolixiore capillo & barba, ac denique statura, & facie permagnæ dignitatis.

Sed quia ex hoc loco Exodi constat. Sephoram vxorem Mosis fuisse Madianitam, in libro autem Numerorũ, ca. 12. vxor Mosis appellatur Æthiopissa. Sic enim ibi scriptum est: *Locuta est Maria & Aaron contra Mosen, propter vxorem eius Aethiopissam*, haud quaquam leuem habet quæstionem, vtrùm eadem fuerit mulier, duplici nomine appellata, an diuersa. Si enim eadem, cur quæ erat Madianita, vocatur Aethiopissa, cùm diuersas fuisse constet gentes Madianitarum, atque Aethiopum? Sin autem diuersæ mulieres fuerunt, & Moses plures habuit vxores, quæritur, an simul eas habuerit, an vnam post aliam? Caietanus explanans locum illum libri Numerorum, ait, incertum esse, vtrùm fuerit vna atque eadem, an diuersæ. Multi putant fuisse diuersas: & illam quidem Æthiopissam fuisse filiam regis Æthiopum, quam, *vt refert Iosephus lib. 2. Antiquitatum*, vxorem Moses duxit in illa nobili expeditione, quam fecit aduersus Æthiopes. Verùm neque Iosephus scribit iuisse cum Mose redeunte in Ægyptum: & Auctor historiæ Scholasticæ affirmat, eam remansisse in Aethiopia, captam vtique obliuione amoris Mosis: & totam istam historiam, merum esse figmentum Iosephi, vel aliorum Iudæorum, à quibus is acceperit, non temerè creditur. Nam quale obsecro est, vt rem adeò insignem, ac memorabilem, ignorauerit Philo, qui tres libros de vita Mosis conscripsit? cùm is paulò senior fuerit ipso Iosepho: imperante enim Caligula, Philo maximè floruit, quo tempore natus est Iosephus, vt ex verbis eius vltimi libri Antiquitatum colligi potest. Vel igitur tempore Philonis figmentum istud nondum fuerat generatum: vel si iam natum fuerat, id Philo vt fabulosum, & aspernabile contempsit.

Quales habitus corporis Mosis.

68.

Quæstio, an Sephora vxor Mosis, sit ea, quæ in libro Num. c. 1. vocatur Aethiopissa.

Caietanus. Discutitur historia Iosephi de filia regis Aethiopum ducta in vxorem à Mose.

Est igitur communi, opinio Hebræorum iuxtà & Christianorum, fuisse eandem vxorem Sephoram. Cùm enim Moses maneret ad montem Sina cum populo Hebræo, venit eò socer eius Iethro, ducens vxorem Sephorã, & filios Mosis. Quod autem de vxore Aethiopissa dicitur, id haud multò plus vno anno post id temporis accidit. Cumque Moses, vbi aggressus est negotium liberationis Hebræorũ ex Aegypto, remiserit vxorem, & filios ad socerum suum, quò expeditior scilicet foret ad munus suum ritè obeundum, qui fit credibile, postquam eduxit Hebræos ex Aegypto, dum in deserto peregrinaretur, multò nimirum, quàm antea impeditior, cum denuò aliam vxorem duxisse? Nec illud obscurum est indicium, aut leue argumentum, non aliam Mosi fuisse vxorem nisi Sephoram, quòd filij Mosis non alij numerantur in Scriptura, nisi quos è Sephora susceperat: siquidem in priore libro Paralip. cap. 23. (in illis autem libris alibi derelicta supplentur) in memorando filios Mosis, nõ alij commemorantur quàm Gersam, & Eliezer, quos vtique de Sephora genuerat.

69.

Quod autem paulò supra dixi, historiam illam Iosephi de filia regis Aethiopum ducta in vxorem à Mose, videri fabulosam, cõfirmare præterea Theodoreti auctoritate possum, qui in libro suarum Quæst. super librum Numerorum, quæst. 22. ponit, huiusmodi: *Quænam intelligenda est mulier Aethiopissa, quam accepit vxorem Moses?* cui quæstioni ad hunc modum respondet: Iosephus quidem ait, Mosen, cùm in regia educatus versaretur, in bello cõtra Aethiopes ab Aegyptiis suscepto,

70. *Theodoret.*

lem,siue Arabiā coluēre antiquitùs variæ Gentes:Ismaëlitas dico;& Madianitas,& Amalechitas:quæ tum propter vnam generis originem,& stirpem ex Abraham;tū propter vicinitatem habitationis,vnitatemque regionis,promiscue nonnunquam aliæ pro aliis;quasi eædem Gentes nominātur in Scriptura;omnesq;in commune,à multis auctoribus vocātur Arabes.Hinc igitur apparet,cur Sephora,quæ erat Madianita,appellata fuerit Æthiopissa, siue Arabissa. Verùm quæ nunc carptim diximus,cursimque transiuimus, ea latiùs & accuratius tractauimus in Commentariis nostris super libro Genesis; Primùm quidem in 2.tom.li.15.in prima disputatione; Deinde in 3.tom.super c.25.Genesis in disp.3.Ad hæc in 4.to.super c.37.in disp.6.

Eandem porrò Gentem vocabulo Madianitarum atq; Æthiopum significari & appellari in sacra Scriptura,manifestum fit ex verbis illis Prophetæ Habacuc, quæ sunt in eius Cantico:*Pro iniquitate vidi tētoria Æthiopiæ: turbabūtur pelles terræ Madian*: quæ primò vocauerat tentoria Æthiopiæ:eadem mox appellauit pelles terræ Madian,candē rē videlicet diuersis vocabulis declarans.Quod firmari potest etiam S.Hieronymi auctoritate,verba ista hunc in modum explanātis. Æthiopes tetri & amantes tenebras,& ab omni luce alieni,qui draconis carne vescūtur, de quo scriptū est:*Dedisti eū escā populis Aethiopū*.Dæmones inte intelligūtur.Horū autē sit tabernaculū,quicūq; in hoc seculo propter honores & diuitias laborat: quod significanter verbo iniquitatis ostēditur:Omnis enim diues,aut iniquus, aut hæres iniqui est.Vides homines mare transire: aute potentum excubare fores: pati ea, quæ seruorum conditio non patitur;vt diuitias congregent,& aliquam adipiscantur dignitatem,quod vbi consecuti fuerint, tradunt se luxuriæ,& voluptatibus,& omni iniquitati:vt quod auaritia congregauit, luxuria consumat.Isti ergo pro laboribus suis efficiuntur hospitium Dæmonū:& qui templum Dei esse debebant,fiūt tabernaculum Æthiopum.Cùm autem subditur: *Turbantur pelles terræ Madian*;eosdem intellige Æthiopes,& incolas terræ Madian. Postquàm enim ditati fuerint, & per fas ac nefas ad altissimum gradum conscenderint; tunc conscientia peccatorum suorū,semper mortem semper iudicium formidabunt:& ad leuem febriculā,quasi latrones in carcere,ita de æternis suppliciis suspirabunt.Madian verò in lingua nostra sonat, *ex iudicio*, id est in condemnationem: & ostenditur,quòd metu iudicij, æternarumque pœnarum semper in formidine sint: & cruciatus, quos sentiunt se mereri,pauore quotidiano sustineant.*Hactenus ex B.Hieronymo.*

74.

S. Hieronymus.

Locus Psalmi 73.

Super duobus porrò filiis ex Sephora genitis,Gersam & Eliezer,duo item habeo monere Lectorem.Primùm sciat,istos filios non fuisse genitos statim post initum coniugium, licèt narratio Scripturæ videatur id significare:sed generationem eorum multò post,quàm Moses venerat in terram Madian esse factam: & paulò antè regressum Mosis in Aegyptum,eos fuisse natos.Etenim,vt traditur Act.7. quadraginta annorum erat Moses,cùm propter cædem Aegyptij, fugit in terram Madian: & ibi quadraginta annis moratus est,quoad iussu Dei,rediit in Ægyptū:quo tempore fuisse istos filios admodum paruulos,duplex est argumentum;Infrà enim c.4. dicitur Moses istos filios,quòd pedibus videlicet iter facere nō possent,imposuisse asino: & quòd alter illorum non esset circumcisus,occidere Mosen voluit Angelus Dei:recens igitur natus fuerat.Nullo enim modo putandum est,Mosen circuncisionem eius per quadraginta annos distulisse: quippe Deus præceperat seuerissimè infantem circumcidi octauo die.Genes.17.Sciat præterea Lector,verba, quæ hìc ponūtur de generatione secundi filij,appellati Eliezer,& de nominis eius Etymologia,ea verba non esse in Scriptura Hebraica;esse tamen in translatione LXX. Interpretum,vnde sumpsit ea interpres Latinus. Sunt tamen ipsius Scripturæ, non quidē in hoc loco,sed infrà in c.18.vbi eadē planè verba reperies,quæ hìc ponūtur.

75.

Filij Mosis quando nati.

K BENEDI

BENEDICTI PERERII, IN CAPVT TERTIVM EXODI,

DISPVTATIONES TREDECIM.

Apparitio Dei in rubo: & electio Mosis in ducem, & liberatorem populi Hebræi.

CAPVT TERTIVM EXODI.

Versu 1. 2. MOSES autem paſcebat oues Iethro ſoceri ſui Sacerdotis Madian, cúmque minaſſet gregem ad interiora deſerti, venit ad montem Dei Horeb. * Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio 3. rubi: & videbat quòd rubus arderet & non combu- 4. reretur. * Dixit ergo Moyſes: Vadam, & videbo viſionem hanc magnam, quare non comburatur rubus. * Cernens autem Dominus quòd pergeret ad videndum, vocauit eum de medio rubi, & ait, 5. Moyſes, Moyſes. Qui reſpondit: Adſum. * At ille: Ne appropies, inquit, huc, ſolue calceamentum de pedibus tuis: locus enim, 6. in quo ſtas, terra ſancta eſt. * Et ait: Ego ſum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob. Abſcondit Moyſes faciem 7. ſuam: non enim audebat aſpicere contra Deum. * Cui ait Do- 8. minus: vidi afflictionem populi mei in Aegypto, & clamorem eius audiui propter duritiam eorum qui præſunt operibus: * & ſciens dolorem eius, deſcendi, vt liberem eum de manibus Ægyptiorum, & educam de terra illa in terram bonam & ſpatioſam, in terram, quæ fluit lacte & melle, ad loca Chananæi, & Hethæi, & Amorrhæi, Phæ- 9. rezæi, & Heuæi, & Iebuſæi. * Clamor ergò filiorum Iſrael venit ad me, vidíque afflictionem eorum, qua ab Ægyptiis opprimuntur.

*Sed

* Sed veni, & mittam te ad Pharaonem, vt educas populum meum, 10. filios Israël de Ægypto. * Dixitque Moyses ad Deum: Quis sum 11. ego, vt vadam ad Pharaonem, & educam filios Israël de Ægypto? * Qui dixit ei: Ego ero tecum: & hoc habebis signum, quod mise- 12. rim te: Cùm eduxeris populum meum de Ægypto, immolabis Deo super montem istum. * Ait Moyses ad Deum: Ecce ego va- 13. dam ad filios Israël, & dicam eis: Deus patrum vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi: Quod est nomen eius? quid dicam eis? * Dixit Deus ad Moysen: Ego sum, qui sum. Sic dices filiis Israël, 14. Qui est, misit me ad vos. * Dixítque iterum Deus ad Moysen: Hæc 15. dices filiis Israel: Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob misit me ad vos. Hoc nomen mihi est in æternum: & hoc nomen meum in generationem & generationem. * Vade, & congrega seniores Israel, & dices ad eos: Dominus 16. Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, dicens: Visitans visitaui vos, & vidi omnia, quæ acciderunt vobis in Ægypto. * Et dixi vt educam vos de afflictione Ægy- 17. pti in terram Chananæi, & Hethæi, & Amorrhæi, & Phærezæi, & Heuæi, & Iebusæi, ad terram fluentem lacte & melle. * Et audient 18. vocem tuam: ingredieríſque tu & seniores Israel ad regem Ægypti, & dices ad eum: Dominus Deus Hebræorum vocauit nos: ibimus viam trium dierum in solitudinem, vt immolemus Domino Deo nostro. * Sed ego scio quòd non dimittet vos rex Ægypti, vt eatis, nisi per 19. manum validam. * Extendam enim manum meam, & percutiam 20. Ægyptum in cunctis mirabilibus meis, quæ facturus sum in medio eorum: posthæc dimittet vos. Dabóque gratiam populo huic coram Ægyptiis; & cùm egrediemini, non exibitis vacui, sed postulabit mulier à vicina sua: & ab hospita sua, vasa argentea & aurea, ac vestes: ponetiſque eas super filios & filias vestras, & spoliabitis Ægyptum.

PRIMA DISPVTATIO.

De tempore, in quo facta est illa Dei apparitio in rubo.

1

OMNIVM Dei apparitionum, quæ sanctis viris factæ memorantur in veteri Testamento, tres fuisse videntur maximè insignes, ac memorabiles. Prima fuit, apparitio Dei super scalam, quam vidit Iacob in somno Genes. 28. Altera fuit, hæc apparitio Dei in rubo, vsquequaque inflammato, sed prorsus incombusto. Tertia fuit, in qua visus est Danieli Deus, quasi antiquus dierum, sedens in throno, quæ describitur Daniel 7. Verùm super hac apparitione Dei in rubo ante alia, quæ tractanda sunt, indicare côuenit tempus huius apparitionis: Circa quod tres quæstiones occurrunt.

Prima quæstio, quoto ætatis Mosis anno facta sit hæc apparitio.

Prima quæstio est; Quando facta sit hæc apparitio, & quoto ætatis Mosis anno. Respondeo, factam esse post quadraginta annos, quibus Moses moratus fuerat in terra Madian, & octogesimo ætatis eius anno: erat autem quadraginta annorum, cùm fugiens regem Ægypti, petiit terram Madian. Hæc licet colligere ex verbis B. Stephani, quæ refert Lucas Actor 7. Nam primò sic ait: *Cum impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor eius visitare fratres suos, filios Israël: & cùm videret quendam iniuriam patientem, vindicauit illum, percusso Ægyptio.* Et quibusdam interpositis adiungit: *Fugit Moses, & fuit aduena in terra Madian, vbi generauit filios duos, & expletis annis quadraginta, apparuit illi in deserto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi.* Si Moses quadraginta annorum erat, cùm fugit in terram Madian: & post id temporis, quadraginta annis expletis, apparuit ei Angelus in flamma rubi: ergo illa apparitio contigit ei iam octogenario. Idipsum confirmatur eo argumento: quòd statim post hanc apparitionem missus est in Ægyptum ad liberandũ populum, quo tempore fuisse eum octoginta annorum traditur infrà, Exodi 7.

Tripartita ætas Mosis.

Vniuersa porrò ætas Mosis, fuit centum viginti annorum, in tres admodum insignes quadragenes partita. In prima quadragena mirabiliter ab interitu seruatus est, & à filia regis adoptatus, & omni sapientia Ægyptiorum eruditus, & contemptis bonis Aegypti, pro liberatione suæ gentis, Aegyptium hominem occidere non timuit. In altera quadragena, fugiens in terram Madian, pastoralem vitam agit, in omni philosophia animum exercens, & libros aliquot ad eruditionem, & consolationem Hebræorum scribens; denique admirabili hac Dei apparitione dignatus est. In tertia quadragena, maximis editis prodigiis, eduxit populum ex Ægypto, & per quadraginta annos rexit in deserto in mira temporum & rerum varietate. Illud verò dignum obseruatu, Mosen tot annos versatum esse in pascendo grege, quot annis posteà in administrando principatu, regendoque populo versatus est; quasi pastoralis illa exercitatio, præparatio quædam fuerit ad munus regendi, & gubernandi populi ritè obeundum.

2

Secunda quæstio, quid egerit Moses in terra Madian per 40. annos. Philo, lib. 1. de vita Mosis.

Altera quæstio est; Quid egerit Moses in illo spatio quadraginta annorum, quod exegit in terra Madian? Tacet hoc Scriptura, solùm dicens, fuisse eum pastorem ouium. Philo ait, eo tempore exercuisse se in Philosophia tam practica, quàm speculatiua.

culatiua. Moses, inquit, intereà exercebat se in virtutis stadio sub ratiône magistra, parens se ad optima vitæ genera, actiuum, & contemplatiuum: simulque euoluens philosophiæ dogmata, atque etiam expeditè diiudicans, & recondans in memoriam, vt pòst, in suum vsum posset ea depromere; veram laudem videlicet quærens, non inanem opinionem hominum, quippe qui nihil, nisi rectam rationem spectaret, fontem, originémque virtutum omnium. Quinetiam pastoralis ipsa exercitatio, magna fuit ei præparatio ad principatum: Est enim ars pastoralis, quasi præludium ad regnum, hoc est, ad regimen hominum, gregis mansuetissimi. Quemadmodum bellicosa ingenia præexercent se in venationibus, experientes in ferijs, quod posteà in militia, & bello perfecturi sunt: brutis præbentibus materiam exercitij tam belli, quàm pacis tempore. Et verò, præfectura mansueti pecoris, habet quiddam simile cum regno in subditos, ideóque reges cognominantur pastores populorum, non contumeliæ, sed honoris gratia. Immò, quantum ego intelligo, non iuxta vulgarem opinionem, sed veritatē vestigans, (rideat qui volet) solus potest esse rex vsquequaque perfectus, qui benè callet artem pastoritiam: & curando minora animalia, didicit quo modo præesse debeat præstātioribus: impossibile est enim, vt magna priùs, quàm parua perficiantur. Factus est igitur Moses omniū suæ ætatis pastorum optimus, & vtilitatis pecorum prouidentissimus: domi nullū fugit laborem, sed vltrò & alacriter vtilitati eorum consuluit. Quocirca adeò gregum copiam auxit, vt inuidiosus esset apud pastores, nihil simile videntes in suis gregibus: qui præclarè secum agi putabant, si nihil detrimenti acciperent: mirātes illius numerum in dies crescere, nec tantùm singulas oues pulchrè pinguescere, verùm fœcunditate maiorem in modum multiplicari. *Hactenus ex Philone.* Creditur autem tunc scripsisse Mosen librum Genesis, & item librum Iob, vt Hebræos asperrima seruitute afflictatos, dupliciter consolaretur, & confirmaret: tum exemplo patientiæ Iob, & consecutæ consolationis, & fœlicitatis eius; tum exemplis Maiorum suorum Abraham, Isaac, & Iacob; reuocandísq; in memoriam promissis Dei de liberandis ipsis seruitute, & introducēdis in terram Chanaan ipsis promissam.

Pastoralis ars præludiū regalis gubernationis, vt in Mose ac Dauide licet cernere.

Tertia quæstio, Cur Deus tam serò apparuerit Mosi, nempe iam octogenario? Respondere possum, excellentes Dei apparitiones, atque eximias rerum diuinarum reuelationes non contingere seruis Dei, nisi serò admodum, & diu multúmque in studio virtutis, & perfectioris disciplinæ exercitatis. Quæ autem præcedere debeant in seruis Dei, priusquàm ad sublimem hunc perfectionis gradum perueniant, ea fuere adumbrata, & præfigurata in Mose. Principiò, Moses dereliquit aulam regiam, magis eligens affligi cum populo Dei, *vt ait Paulus*, quàm temporalem peccati habere iucunditatem, maiorésque diuitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi. Similiter renuntiatio rerum secularium, primus est gradus ad perfectionem virtutis. Tum Moses occidit Ægyptium, & vitia, atque improbæ cupiditates extinguendæ sunt. Adhæc, Moses fugit in terram Madiā; quæ vox significat Iudicium; Contemplatio iudiciorum Dei erga seruos suos, & erga peccatores, tam in hac vita, quàm in futura, implet animum piorum hominum sancto quodam timore Dei, & despicientia rerum omnium humanarum, & temporalium, incendítque studio perfectè colendi virtutes, & seruiendi Deo. Deinde, Moses vxorem duxit Sephoram filiam Iethro: significat autem Sephora auem, & Iethro significat excellens: quibus rebus signatur vita contemplatiua, quæ est tanquàm filia excellentis, id est, Dei, ei nimirum gratissima; & singulare, eximiúmque eius donum; per quam mens, quasi auis, euolat ad superna, duabus elata velut alis; altera, meditatione rerum diuinarum: altera flagranti earundem amore, & desiderio. Prætereà Moses ex Sephora genuit duos filios (*Gersam*) quod interpretatur

3. Tertia quæstio, cur tam serò Deus apparuerit Mosi.

Ad Heb. 11.

Sex res faciunt seruos Dei capaces diuinarum visitationū & reuelationum.

aduena, & Eliezer quod significat, *adiutorium Dei*: Contemplatio enim Dei, ac rerum diuinarum, duplicem hanc cognitionem generat in animo nostro; tum quòd simus aduenæ & peregrini, nec habeamus hîc ciuitatem permanētem, sed esse nobis mundum hunc quasi diuersorium, vel potiùs exilium. Tum etiam omnem spē, & fiduciam esse fallacem præter eam vnam, quæ in Deo collocatur. *Leuaui oculos meos ad montes*, ait Dauid, *vnde veniet auxilium mihi*: *Auxilium meum à Domino, qui fecit cœlum & terram*. Et alibi: *Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in eo spem meam*. Ad extremum, Moses pascebat oues in solitudine, & Dauid aiebat: *Elongaui fugiens, & mansi in solitudine*. Et Dominus per Oseam: *Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius*. Via perfectionis virtutis & vitæ spiritualis, est quasi solitudo: pauci eam nouerunt: pauciores ingrediuntur eam, paucissimi vsque ad finem in ea pertendunt. Tres autem greges pascendi sunt: vnus est spiritualis, Intellectus, Voluntatis, & Memoriæ, omniúmque cogitationum & affectionum animi. Alter est animalis, continens omnes sensus & appetitiones animæ. Tertius est corporalis, id est, omnia corporis nostri membra: de quibus Paulus præcepit: *Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem*. Ita verò pascendi sunt hi tres greges, vt corpus, animam, & spiritum ab omni vitiorum & errorum inquinamento pura & incorrupta seruemus.

Psal. 120.

Psalm. 72.

Psal. 94.

Ose. 2.

Ad Rom. 6.

4 S. Gregorius, cur Deus tam serò apparuerit Mosi, causam refert ad maximam animi quietem & tranquillitatem, quia tunc fruebatur Moses, vitam agens solitariam, vacuam à rerum vrbanarum, & ciuilium negotiorum tumultu, sibique tantùm attendens, totóque studio, & intensione animi vacans contemplationi rerum cælestium: non enim eximiæ Dei visitationes & reuelationes coniungere solent, nisi iis, qui ab omni rerum externarum perturbatione remoti & liberi sunt. Gregorij super ea re orationem plenam grauium & vtilium sententiarū, his maximè, qui perfectiorem viuendi disciplinam profitentur & colunt, lubet hîc abscribere. Sic autem scribit lib. 23. Moralium, cap. 20. vel secundùm aliam editionem 12. Tùm ab externis actionibus mens sopitur, tunc plenius mandatorum Dei pondus agnoscitur. Tunc verba Dei mens viuaciùs penetrat, cùm ad se admittere curarum secularium tumultum recusat. Neque enim perfectè homo sufficit ad vtraque diuisus, sed dum sic interiùs erudiri appetit, vt tamen exteriùs implicetur: vnde exteriùs auditum aperit, inde interiùs obsurdescit. Moses admixtus Ægyptiis quasi vigilabat, sed extincto Ægyptio, postquàm in desertum fugit, dum illic quadraginta annis degit, quasi ab inquietis desideriorum terrenorum tumultibus abdormiuit, & ideò diuinam vocem percipere meruit: quia per supernam gratiam, quantò magis ab exterioribus appetendis torpuit, tantò veriùs ad cognoscenda interiora vigilauit. Vnde & sancti viri, qui exterioribus ministeriis deseruire, officij necessitate coguntur, studiosè semper ad cordis secreta refugiunt; ibíque cogitationis intimæ cacumen ascendunt, & legem quasi in monte percipiunt: dum postpositis tumultibus actionum temporalium, in contemplationis suæ vertice, supernæ voluntatis sententiam perscrutantur. Vnde Moses crebrò de rebus dubiis ad tabernaculum ibat: ibi secretò Deum consulens, & quid certi decerneret, agnoscens. Relictis quippè turbis ad tabernaculum redire, est, postpositis exteriorum tumultibus, secretum mentis intrare. Ibi enim Dominus consulitur; & quod foris agendum est, publicè intus silenter auditur. Hoc quotidie boni Doctores faciunt, cùm se dubias decernere non posse cognoscūt: ad secretum mentis, velut ad quoddā tabernaculū reuertūtur: diuináque lege perspecta, quasi coram posita arca, Dominū consulunt. Et quod priùs tacentes, intus audiunt, hoc foris postmodùm agentes

Quibus gratia contemplationis, & deinde visitationis contingat.

Pulcherrimus dictatio B. Gregorij.

tes

tes innotefcunt. Vt enim exterioribus officiis inoffensè deferuiant, ad fecreta cordis recurrere inceffabiliter curant: & fic vocem DEI quafi per fomnium audiunt, dum in meditatione mentis à carnalibus motibus abftrahuntur. Hinc eft, quòd fponfa vocem fponfi quafi per fomnium audiuit quæ dicebat: *Ego dormio: & cor meum vigilat*: quafi hoc diceret, dum exteriores fenfus ab huius vitæ folicitudinibus fopio, vacante mente viuaciùs interna cognofco. Foris dormio, fed intus cor vigilat: quia dum exteriora quafi non fentio, interiora folerter apprehendo. *Hactenus ex Gregorio.*

Locus Cantic. 5.

SECVNDA DISPVTATIO.

De eo loco, in quo Apparitio Dei in rubo facta eſt:

SVPER ILLIS VERBIS.

Mofes autem pafcebat oues Iethro foceri fui, Sacerdotis Madian cúmque minaffet gregem ad interiora deferti, venit ad montem Dei Horeb.

Verſu. 1.

PARAPHRASIS Chaldaica hunc locum ita reddidit: *Mofes pafcebat oues Iethro foceri fui, principis Madiã: & duxit oues per bona pafcua deferti, venitque ad montem vbi reuelauit fe fuper eo gloria Domini, nempe ab Horeb.* Iofephus hâc hiftoriam commemorat hifce verbis, libro 2. Antiquitatum. Mofes apud Iethro (*quod Raguelis cognomen erat*) focerum fuum pafcens pecora, aliquando egit paftum greges in montem, qui dicitur Sina, omnium in ea regione celfiffimum, & pafcuis valde commodum. Abundabat enim herba, eò quòd, vulgato rumore, numen illic habitare, paftoribus ad id vfque temporis inacceffus, ob religionem loci fuerat. In eo monte mirabile vidit prodigium: ignis enim rubi fruticem depafcens vifus, nec frondes, nec flores, nec ramos quid quam læfit: cùm tamē inde maxima & flagrantiffima flamma emicuiffet. *Sic Iofephus.* Philo locum illum appellat nemus: Scriptura hoc loco vocat montem Horeb, fiue Choreb: & fieri poteft, vt proxima eius montis, vbi rubus erat, in quo facta eft Dei apparitio, fuerint nemorofa: creditur enim ad radices eius fuiffe rubum, & inibi Deum apparuiffe.

5. Paraphr. Chaldaica. Iofephus.

Verùm quæritur de ifto monte, an fuerit idem, an diuerfus monti Sina? Quidam putant vnum effe montem & orientalem eius partem effe vocatam Sina:, occidentalem verò Horeb. B. Hieronymus eundem prorfus effe montem tradit duplici nomine appellatum in fcriptura nunc Sina, nunc Horeb. Nonnulli arbitrantur, diftinctos fuiffe montes, fed radicibus inter fe cohærentes atque coniunctos: & Sina, Altiorem multò effe quàm Horeb. Nec defunt, qui dicant, Horeb

6. An mons Sina & Horeb vnus fuerit mons an diuerſi montes.

effe

S. Hierony.

esse velut iugum quoddam eminens, super impositum monti Sina. Ponam hic verba B. Hieronymi ex libro de locis Hebraicis transcripta, Choreb, *inquit*, mons Dei in regione Madian, iuxta montem Sina, supra Arabiam, in deserto: cui iungitur mons & desertum Saracenorum, quod vocatur Pharan. Hæc Hieronymus de sententia Eusebij, cuius librum illum Latinè interpretatus est. Sed proximè subdit ex suo sensu: Mihi autem videtur, quod duplici nomine idem mons nunc Sina, nunc Choreb vocetur. *Sic Hieronymus.* Caietanus porrò super ista quæstione, pauca hæc scribit, explanans hunc locum: Mons Sina, *inquit*, appellatur mons Heloim, eò quòd ibi Deus Legislator apparuit: Summi enim Iudicis est, quod significat nomen *Heloim*, legem dare: & à nomine posteà imposito, prænominauit illum Moses: Et quoniam nō in quamcumque partem mōtis Sina, sed in illam, quæ appellatur Choreb; venit Moses, ideò ad significandum in specie partem montis Sina, quæ pars habet formam cuiusdam parui montis, apposuit, (ad Choreb), *Hæc Caietanus.* Ex verbis Iosephi paulò suprà positis satis apparet, eum non distinxisse montem Sina à monte Horeb.

Caietanus.

7. *Septem res montem Horeb valdè celebrē & memorabilem fecerunt. Nume. 15. Exod. 17. infrà, 19. & 20. Infrà, 14. Infrà, 32.*

Cæterùm mons iste Horeb septem rebus celebris admodùm, & memorabilis fuit. Ibi enim hæc Dei admirabilis apparatio facta est: Ibi Moses virga percutiens petram, largissimam aquarum copiam emanare fecit: Ibi Moses elatis in sublime manibus orās, meruit, vt Iosue debellaret & profligaret Amalechitas: In eum mōtem, maxima cum maiestate & magnificentia descendit Deus, daturus legem populo Hebræo: Ibi Moses quadraginta diebus, sine vllo cibo, potúque mansit cum Deo: Ibi primum idololatriæ crimen, maximéque execrandum admiserunt Hebræi, vitulum pro Deo adorantes, ob idque Moses & tabulas legis confregit, & ingentem populi cædem fieri iussit. Ibi denique Helias, post quadraginta dierum iter, & ieiunium, admirandam illam Dei visionem habuit? quæ narratur in 3. Regum, cap. 19.

8. *Cur Horeb vocetur mōs Dei: & cur eò venerit Moses. Iosephus li. 2. Antiquitatum.*

Sed cur Scriptura appellat Horeb montem Dei? An per anticipationem, quoniam ibi Deus posteà sæpiùs apparuit, sicut putat Caietanus? An propter antiquam illarum gentium opinionem, quòd in eo monte diuinum quoddam numen habitaret; vt tradit Iosephus? An more Scripturæ ita dictus est, quæ præstantissima quæque, & in quolibet genere eximia, adiuncto nomine Dei, appellare solet; sicut dicitur ciuitatis Dei, & bellum Dei, & cedrus Dei: Paraphrasis Chaldaica primam interpretationem secuta est, dicens: *Ad montem, in quo se reuelauit gloria Dei.* Sed cur in eum locum Moses gregem egit? An quòd optimis pascuis abundaret, vt tradit Philo, & Iosephus; An curiositate quadam ductus, vt antiquam eius loci religionem exploraret? An quo maiorem secessum faceret ab hominum habitatione, vt liberiori animo vacare contemplationi rerum diuinarum posset? An potiùs, tacito instinctu incitatúque Dei, qui in eo monte seipsum Mosi, admirabili visione, manifestare volebat?

TER

TERTIA DISPVTATIO.

De rubo ardente & incombusto, in quo Deus apparuit Mosi.

QVOMODO Deus apparuerit in rubo, variè memorat Scriptura diuersis in locis. Hic dicitur apparuisse, *in flamma ignis, de medio rubi:* In Deuteronomio, cap. 33. apparuisse, *in rubo.* Apud Marcum, cap. 12. *super rubo.* Apud Lucam, cap. 20. *secus rubum.* B. Stephanus Actorum 7. dicit apparuisse eum, *in igne flammæ rubi.* Hanc historiam de rubo ardente, & incombusto, præclarissima oratione describit Philo, hūc ad modū: Accidit, vt dum Moses sectaretur loca herbida & rigua, lætáque pascuis, in quodam nemore videret visionem horribilem. Rubus ibi erat, frutex spinosus & imbecillis, nemine ignem admouente, subitò incēsus est, correptúsque totus à radicibus, vsque ad cacumen flamma in morem fontis scateute, manebatque integer & illæsus, quasi non esset incendij materia, sed ipse ab igne aleretur. E medio promicabat forma quædam pulcherrima, nulli visibili similis: diuinum planè simulachrum, luce fulgens clarissima, vt suspicari posset Dei imaginem. Vocemus eam Angelum: quandoquidem futura præuuntiauit, tantò clariùs, quantò magnificentior erat visio. Significabat porrò ardens rubus, oppressos iniuria Hebræos, vrens verò ignis, oppressores Ægyptios. Quòd autem non exurebatur materia, portendebat non perituros, qui affligebantur inimicorum violentia: sed conatum illorum fore irritum, illos verò euasuros incolumes. Enimuerò rubus frutex debilis & senticosus est, & se tangentes vulnerat. Ille verò rubus, ignis voraci natura non absumebatur, quinetiam conseruabatur, qualis anteà fuerat permanens; adeóque nihil amittens, vt nitesceret etiam magis. Hæc omnia designabant exhortationem quandam, tantùm non sic inclamantem pressis calamitate: Nolite succumbere: hæc vestra infirmitas, est potentia, quæ punget, & verberabit plurimos. Qui delere cupiunt vos, inuiti seruabunt: tot mala illæsi euadetis: & cùm maximè vastari videbimini, tunc maximè enitescet vestra gloria. Vos quoque crudeles, & igni voraci similes innocentium oppressores, ne nimiùm confidite vestris viribus: cogitate inuictissimas, quas putatis, opes, vestras, aliquando deletum iri. Ecce flamma, suapte natura, vrens, vt lignum vritur: lignum verò cremabile, vrit euidenter in modum ignis. *Hactenus ex Philone.*

9.

Pulchra descriptio illius rubi apud Philonem, lib. 1. de vita Mosis.

Quid significarat rubus ardens, & illæsus.

Sed quid arboris vel fruticis est rubus? Est frutex notissimus passim in dumis prouenicns, florem habens candidum, & fructum moris non absimilem. De rubi natura, & proprietatibus, & varietate, multiplicíq; vsu in medicina, consulendus est Plinius lib. 16. cap. 37. & lib. 17. cap. 13. & lib. 24. c. 13. & 14. Hebraicè vocatur, *Sene*, Græcè, *Βάτος*. Hebræi ita definiunt rubum, fruticem sterilem & senticosum, quem auis, absque deplumatione, intrare non potest. A rubo, qui Hebraicè dicitur, *Sene*, nomen accepit mons Sina: siue quòd ibi ingens esset ruborum copia, siue ab illo rubo, Dei apparitione mirandum in modum nobilitato, & celebrato.

10.

Quid sit Rubus.

Plinius.

Verùm quærat quispiam, cur Deus apparere voluerit in rubo. Duplex reddi potest

11.

potest ratio vna secundùm literalem, & historicum intellectum: altera secundum mysticum. Ratio historica videtur ea esse, quam exposuit Philo, verbis suprà positis: præfigurabat enim rubus conditionem Hebræorum, in qua tūc erant. Siquidem rubus est frutex inualidus, aspectu vilis, tactu horridus, & se tangentes vulnerans. Sic erat populus Hebræus: ob seruitutem, quam Ægyptiis seruiebat, videbatur inualidus atque ærumnosus, vilisque & abiectus: is autem denique grauissimas inflixit plagas Ægyptiis eum vexantibus. Ratio mystica, huiusmodi est: Rubus, frutex vilis & asper, significat virum humilem & mortificatum carne, anima, & spiritu, in quo Deus habitat: & cui se suaque arcana manifestat. Et sicut rubus adhibetur ad sepiendum vineam: sic virtus humilitatis & mortificationis, validissima est tamquam sepes vineæ & vitæ spiritualis. Rubus ille inflammabatur ab igne, sed nihil ab eo lædebatur: similiter quantæuis tribulationes virum humilem & mortificatum non lædunt, quinetiam illustrant magis & roborant. Et quemadmodum nemo est, qui audeat contrectare manibus rubum: ita Diabolus hominem verè humilem & mortificatum formidat, ac refugit.

Virtus humilitatis & mortificationis.

11. Aliam quandam Theodoretus affert causam apparitionis Dei in rubo à quibusdam traditam: Nonnulli dicunt, Deum in rubo, & non in alia planta apparuisse, ne quis posset ex rubo Deum effingere, ac effigiare. Erat enim verisimile, Iudæos hoc ausuros esse, si in alia planta apparuisset. *Sic ille.* Quoniam igitur nec rubus, nec flāma ignis certam quampiam imaginem & figuram referunt rei adorandæ, idcircò in talibus rebus ad arcendam procul à Iudæis Idololatriæ occasionem, apparuit Deus. Similiter in monte Sina non per formam quampiam visibilem, sed per vocem tantùm audibilem, manifestauit se Hebræis, ne Iudæi similem facerent imaginem, quam vt Deum adorarent. Qua de re commonens Hebræos Moses, sic ad eos locutus est: *Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis Dominus in Horeb, de medio ignis: ne fortè decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi vel fœminæ, vel similitudinem iumentorum, quæ sunt super terram: vel auium sub cœlo volantium, vel reptilium, quæ mouentur in terra, vel piscium, qui sub terra morantur in aquis: ne fortè eleuatis oculis ad cœlum, videas solem & lunam, & omnia astra cœli, & errore deceptus adores ea, & colas: quæ creauit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus, quæ sub cœlo sunt.* Non rectè autem apud Eusebium lib. 9. de præparat. Euang. cap. vlt. Artapanus refert historiam huius apparitionis, ita scribens: Moses liberationem populi sui quotidie petebat à Deo. Contigit autem, vt quodam die repentè coram eo ignis è terra, vbi nulla erat incendio apta materia, erumperet: missáque cœlitùs voce dictum est ei, liberandos esse, ipso duce, Iudæos, & in antiquam patriam deducendos. *Sic ille.* In hac porrò apparitione Dei, duplex euidens fuit diuinæ inibi præsentiæ indicium, alterum, miraculum rubi ardentis & incombusti: alterum, vox Dei apertè loquentis Mosi.

Theodoretus in quæst. 6. in Exodum.

Legum Deuterom. 4.

Artapanus apud Eusebium.

QVARTA

QVARTA DISPVTATIO.

De flamma ignis, in qua Deus apparuit Mosi.

DICITVR Deus apparuisse Mosi in flamma ignis, vel in igne flammæ, nam vtróque modo legitur in Scriptura: quo significatur ignem istum fuisse flammeum, Plato namque triplicem in Timæo facit ignem: Vnus est crassus & impurus, alienæque immixtus materiæ, multùm vrens, & parùm lucens, huiusmodi est ignitum lignum & carbo, & ferrum. Alter ignis, est subtilior & purior, multùm & lucens, & vrens, vti est flamma. Tertius ignis, est mundissimus & subtilissimus, non vrens, multúmque lucens, maximéque salubris & vitalis rebus: huiusmodi est lux cœlestium corporum, vt Solis, aliorúmque siderum. His addere oportet quartum ignem, elementarem dico, qui est corpus simplex, calibus & siccus, cui sub cœlo Lunæ locum assignant Peripatetici, per se nec lucens, nec vrens. Ignis autem, in quo Deus apparuit Mosi, erat flammeus & lucens, & vim vrendi habens, sed tunc diuinitùs suspensam, vt mox dicemus. Erat autem verus ignis, & non tàntùm species & similitudo ignis: Scriptura quippè simpliciter vocat ignem, & tamquàm ingens miraculum narrat, ignem illum cùm esset in rubo, non adussisse eum: at si non verus, sed simulatus ignis erat, non poterat comburere rubum: Et sanè Moses errore opinionis fuisset deceptus: nam putans illum esse verum ignem, demirabatur quòd rubum non aduñeret, quæ admiratio, vana prorsus fuisset.

13. Triplex ignis ex sententia Platonis, quibus addendus est quartus ex Aristotelis doctrina.

Ignem illum rubi fuisse verum ignẽ.

Cæterùm quæri potest, à quo ignis ille fuerit productus. Quidã putãt fuisse productũ ab eo Angelo, qui è rubo loquebatur Mosi. Nã si homines multifariã, & magna facilitate possunt ignem efficere, quantò magis Angelus: Sed isti opinioni obstat, quòd Angelus nõ potest producere ignẽ, nisi naturaliter se habentẽ, id est qui naturaliter existat, & cõseruetur, & operetur. Cuius rei hæc est ratio: tũ quòd Angelus, cùm naturã, atque potestatẽ finitã, & determinatam habeat, non potest naturalem rerum conditionem, & ordinem à Deo inditum commutare: tum quia Angelus, cùm sit incorporeus, immediatè non producit ignem, sed applicando, vt dicitur, actiua passiuis: ille autem ignis quædam habebat propter ordinem naturalem. Nam cùm esset flamma, quæ naturaliter solet supera loca capessere, quasi detentus, manebat in loco inferiori: & sine alimento & pabulo perdurabat: & cùm esset implicitus, & circumfusus rubo, materiæ nimirum cremabili, nullo modo eum vrebat, aut lędebat. Nonnulli opinantur, ignem illum fuisse illuc detrusum ex proprio loco ignis elementaris finitimo Lunæ cœlo. Hoc si concedimus, necesse fuit, vt ignis contra naturalem propensionem suam ad superiora loca, ob natiuam leuitatem, descenderet ad ima loca terræ: & qui per se non lucet in sphæra propria, ita densari vt lucesceret: & per mediam regionem aëris frigidissimã, atque igni maximè contrariam illæsum transiret. Sed profectò longè probabilius est, ignẽ illum fuisse à Deo productũ vel ex aëre, vel ex alia quapiã materia propinqua rubo, eique applicatum. Non enim ignis ille subiectiue erat in rubo: fuisset enim

14. Quomodò fuerit productus ille ignis.

In quo erat subiectiuè illa flamma.

rubus

rubus ignitus, quod fieri non poterat sine corruptione rubi: non enim potuisset igniri rubus, nisi substantia eius in ignem conuersa, ignique alimentum subministrante. Erat igitur ignis ille subiectiuè in ea materia, ex qua est generatus, & vsquequaque contiguus rubo; atque ita per eius ramos aliásque partes sparsus, atque cohærens, vt non posset humano aspectu discerni ignis ille, tamquàm quid separatum à rubo.

Quomodo ignis ille non vrebat rubū.

15. Sed enim quæstionem, simulque admirationem habet, quomodò ignis ille non vreret, nec læderet quicquam rubum? Verùm in promptu est responsio; quia Deus suspēdebat cōcursum suū cū igne ad vrendū. Etenim duo sunt Theologiæ placita, apud Theologos certa & indubita: Vnū est, nullā rē creatam operari posse absque actuali Dei concursu cum illa re: Alterum est, Deum, quæ sunt extra ipsum, ea liberè operari, hoc est, posse operari, & non operari, & quando vult, & vbi vult, & quomodò, quantúmque vult, operari. His positis, perspicua est solutio quæstionis. Nam quia Deus concurrebat cum illo igne ad lucendum, ideò lucebat: quia verò cum eo non concurrebat ad vrendum, ideò non vrebat. Consimili enim ratione tres illi iuuenes Hebræi in ardentissimæ fornacis Babylonicæ flammas coniecti, per eas, ab igne prorsus illæsi atque intacti ambulabant. Exemplum huius rei habes in securi: quæ licèt habeat vim secandi, & proximè admoueatur corpori secabili, nisi tamen moueatur ab artifice, nequaquam secabit. Hanc Dei omnipotentiam, duas ignis virtutes naturaliter indiuisas, atque inseparabiles: alteram lucendi; & alteram vrendi, mirabiliter dissociantis, atque disiungentis, pulchrè declarat sanctus Basilius exemplo ignis inferni, vrentis, & non lucentis. Explanans enim versiculum illum Psalmi 28. *Vox Domini intercidentis flammam ignis*: Intercidit, inquit, flammam ignis Deus secundùm historiam trium puerorum apud Babylonem, quando fornax suprà cubitos quadraginta nouem, effusa, eos, qui circumstabant, combussit omnes. E diuerso autem eadem flamma, Dei præcepto intercisa, recepit in se spirantem auram, refrigerationem pueris illis tribuens, tamquàm sub vnius alicuius arboris peramabili vmbra, tranquillo, ac quieto in statu constitutis. Multò sanè admirabilius est, naturam ignis intercidi, quàm mare rubrum in partes diui. Attamen Domini vox, naturales ignis virtutes sibi cohærentes & vnitas intercidit. Quamquàm igitur indiuisibilis & insecabilis videatur humanis sensibus ignis, verum tamen ad præceptum Domini interciditur & diuiditur. Existimo autem, quòd ignis, qui ad supplicium, Diabolo & Angelis eius paratus est, Domini voce intercidatur. Etenim duo sunt in igne potissima, vrendi vis, atque illuminandi: vis prior ignis, acerrima quidem ad pœnas infligendas, reposita est iis, qui vstione sunt digni: altera verò illuminandi virtus, velut sortitò accidet iis, qui claritate perfruituri sunt gaudij perennis. Vox itaque Domini intercidit flammam ignis: nam & obscurus est ignis supplicij; & comburendi caret virtute lux illa refocillationis, & gaudij Sanctorum. *Hæc Basilius.*

Daniel. 3.

Pulchra disputatio B. Basilij, quomodo Deus intercidat flammam ignis, separās inuicem duas eius virtutes vrendi & lucendi. Locus Psalmi 28.

QVIN

QVINTA DISPVTATIO.

Quid portenderet, ac præsignaret admiranda illa visio rubi ardentis, & non consumpti.

PRIMARIA eius Visionis significatio secundùm literalem & historicũ intellectũ videtur ea fuisse, quàm Philo exposuit his verbis, quæ suprà in tertia disputatione commemorauimus. Significabat inquit, ardens rubus oppressos iniuria Hebræos: ignis verò rubum comprehendens, oppressores Ægyptios. Quod rubus non exurebatur, portendebat non perituros, qui affligebantur inimicorum violentia, sed conatum eorum fore irritum, illósque euasuros incolumes. Rubus item frutex debilis est & senticosus, & vel solo contactu vulnerans: ille autem rubus, ignis voraci natura nõ absumebatur. Quæ res præsignabat præsentem infirmitatem Hebræorum magnã in potentiam conuersum iri, & quòd ipsi per graues & multas plagas, quasi per spinas rubi, vulneraturi essent vehementer Ægyptios, à quibus ipsi tunc vexabantur. *Sic Philo.* Similia scribit Theodoretus. Ponit enim hanc quæstionem numero sextam, Quæstionem eius in Exodum: Quid sibi vult ardere rubum & non exuri? Respondet illud Dei virtutem, atque humanitatem prædicasse, quòd ignis inextinguibilis rubum aridum non consumeret. Ego verò arbitror etiam alia significare, nempe Hebræorum populum Ægyptiorum iniuriis appetitum non fore subiugandum; sed aduersariis superiorem futurum. *Hac Theodoretus.*

16. *Naturalis significatio illius visionis ex Philone & Theodoreto.*

Præter hanc literalem eius visionis interpretationem, sunt aliæ complures mysticæ, hoc est, partim allegoricæ, & partim tropologicæ. Prima est B. Hieronymi, qui in epistola 127. ad Fabiolam, de quadraginta duabus mansionibus, in Tractatu octauæ mansionis, ait, flammam istam inhærentem rubo, nec ei quicquam detrimenti afferentem, figuram fuisse Ecclesiæ Christi, quæ flammis persecutionum non consumitur nec deficit, sed viret magis, & viget, & crescit, & splendescit. In Christi enim Ecclesia verè completum est, quod per Isaiam dixit Deus, *Quam trãsieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te: cùm ambulaueris in igne, non comburreris, & flamma non ardebit in te.* Secunda, significabat illa visio conditionem & proprietatem legis Mosaicæ, nam sicut ignis ille illuminabat rubum, sed rubi spinas non absumebat: ita lex Mosaica demonstrabat quidem peccata, peccatorum tamen spinas non auferebat. Et Hebræi quidam acceperunt legem à Deo, sed peccata sua non deseruerunt. Legem illam Moses ipse vocauit igneam Deuteronomij 33. illis verbis: *In dextera eius ignea lex.* Et Dauid Psal. 31. videtur peccata comparare spinis, dicens: *Conuersus sum in ærumna mea, dum configitur spina.* Tertia erat figura Christi: rubus enim spinosus & asper, & humilis ac vilis aspectu figurabat Christi humanitatem, quam sponte multis laboribus & ærumnis subiectam paupertatis, atque humilitatis specie despicabilem nostræ salutis causa susceperat. Et sicut ille ignis, licèt maximè coniunctus esset rubo, cum tamen non absu

17. *Prima expositio illius visionis allegorica Ecclesiæ, B. Hieronym.*

Locus Isaiæ, cap. 43.

Secunda expositio.

Rom. 7.

Locus Deuteron. 33.

Tertia expositio de Christo.

absumebat: ita Diuinitas quamuis esset personaliter vnita humanitati, non tamen absorbebat mortalitatem & infirmitatem carnis. Vtramque hanc interpretationem strictim attigit B. Gregorius in lib. 28. Moralium, in principio eius libri, ita scribens: Per succensum rubum, Mosen alloquens Deus, quid aliud ostendit, nisi quòd eius populi ductor fieret, qui & legis flammam perciperet & tamen peccati spinâ nequaquam vitaret? vel significauit, quod ex illo Populo exiret, qui in igne Deitatis, carnis nostræ dolores, quasi rubi spinas susciperet: & inconsumptam humanitatis nostræ substantiam, etiam in ipsa Diuinitatis flamma seruaret.

18\. *Quarta expositio de B. Virgine Maria.* *Theodoret.*

QVARTA. Repræsentabat illa visio magnum illud miraculum, quod aliquando faciendum erat in B. semper Virgine; cuius virginalem pudicitiam, Matris fœcunditas non sustulit: hoc sanè mysterium illuminata à Deo sancta Ecclesia intelligens & prædicans, in quadam Antiphona canit: Rubum, quem viderat Moses incombustum, conseruatam agnouimus tuam laudabilem virginitatem, Sancta Dei genitrix. Nec Theodoretus non indicauit hanc expositionem: loco enim suprà posito, ait: Item visio illa significabat vnigenitum Dei Filium, humanitatem nostram assumentem, & virginalem vterum inhabitantem, immaculatam seruaturũ Matris virginitaté. Quinta. B. Bernardus in sermone de B. Virgine Maria ait, visionem illius rubi fuisse figuram eius, quod de B. Maria scriptũ est Apocalyp. 12. *Signum magnum apparuit in cælo, mulier amicta sole, &c.* Quomodo, inquit, in tam vehementi feruore tam fragilis natura subsistebat? Meritò quidem admiraris, Moses sancte, & curiosiùs desideras intueri. *Vado, inquit, & videbo visionem hanc magnam.* Magna planè visio, rubus ardens sine combustione: Magnum signum, mulier illæsa manens amicta sole: non est rubi natura, opertum vndique flammis manere nihilominùs incombustum; non mulieris potentia, vt sustineat solis amictum. Non est virtutis humanæ, sed nec Angelicæ quidem, sublimior quædam necessaria est. *Spiritus, inquit, superueniet in te*: & tamquam responderet illa, quoniam spiritus est Deus, & Deus noster ignis consumens est. *Virtus*, ait *non mea, non tua, sed Altissimi obumbrabit tibi.* Nihil itaque mirum, si sub tali obumbraculo talis etiam à muliere sustineatur amictus. *Hactenus ex Bernardo.*

Quinta expositio etiam de B. Maria.

Luc. 1. *Ioan. 4.* *Deu er 4.*

19\. *Sexta expositio de homine iustificato.*

Sexta. In homine iustificato manet quidem flamma concupiscentiæ, sed non ad consumptionem, & dominationem eius, verùm ad exercitium virtutis. Manet in eo fomes peccati, sed non regnat in eo peccatum. Ergo vir iustus circundatus est igne, sed ab eo non vritur. Septima. Visio illa figura fuit hominis perfecti, in quo est flamma sapientiæ & charitatis, simúlque est vilitas & asperitas rubi: id autem est humilitas conuersationis, & asperitas mortificationis: neque sublimitas sapientiæ, & gratiæ apud Deum tollit humilitatem conuersationis apud homines, & asperitatem mortificationis in seipso. Octaua. Quoniam in hac prima Dei apparitione designatus est Moses liberator, & dux, & rector Hebræorum, idcircò per eam significatum est, illius rubi similem ipsum esse debere. Etenim ignis significabat sapientiam, qua populum docere & regere debebat; & item charitatem & misericordiam, qua populi necessitatibus consulere, infirmitatibus condolere, vitia tolerare opotteret: rubus autem asper & spinosus, significabat, simul cum flamma sapientiæ & charitatis, coniunctas esse debere spinas iustitiæ, & seueritatis, castigando & puniendo diuinæ legis præuaricatores.

Septima expositio de viro vsque quaque perfecto. *Octaua expositio de Mose qualis esse deberet Rector populi.*

20\. *Nona expositio de conditione Diuinæ naturæ & humanæ.*

Nona. Cùm vellet Deus primùm manifestare se Mosi, apparuit ei in igne, & rubo, vt per has duas res, & proprietates diuinæ naturæ, & conditionem humanæ naturæ ei declararet: quarum rerum perfecta cognitio, est consummata sapientia. Meritò itaque sanctus ille vir, frequenter orationem illam ad Deum vsurpabat, Domine, nouerim te, & nouerim me. Rubus frutex vilis, & inualidus, & boni fructus.

fructus expers, & ſpinoſus, denotat conditionem humanæ naturæ: quæ propter peccatum, vilis facta eſt, & vt Scriptura ait, comparata iumentis inſipientibus. Eſt item infirma ad bene agendum, & plurimis ærumnis ac miſeriis tanquam ſpinis obſita Ignis porrò, inter omnes res ſenſibiles, maximè repræſentat diuinæ naturæ proprietates ac perfectiones: quapropter frequentiſſime nomen ignis & ſimilitudo vſurpatur ad explicandas res diuinas. Senſibiles enim proprietates ignis, mirificè referunt inuiſibiles diuinæ naturæ proprietates. Super qua re diuine diſſerentis B. Dionyſij orationem, ex cap. 15. libri de cœleſti Hierarchia, huc tranſcribam. Cuius hæc ſunt verba: Sanctiſſimi, qui de Deo locuti ſunt viri, ſummam illam, & nullis obnoxiam figuris ſubſtantiam, variè in igne deſcribunt: quippe qui diuinæ proprietatis, ſi dicere liceat, in rebus viſibilibus, plurimas ſeruat imagines. Nempe, ignis ſenſibilis in omnibus (vt ita dixerim) eſt, & per omnia, ſine vlla ſua admixtione proficiſcitur, & ab omnibus excipitur: cùm lucidiſſimus ſit: ipſe tamen non admota materia, in qua ſuam vim, ſuúmque oſtendat officium, omnibúsque in ſeipſo occultus & incognitus manet. Ipſe omnia ſuperat: ea, quibus inſederit in ſuum traducit officium, omnibúsque quomodolibet ſibi appropinquantibus, ſui conſortium tradit. Renouat omnia calore vitali: fulgoribus apertis illuminat: teneri, miſcerique non poteſt: diſcernendi vim habet, ſuperiora ſemper petit, & in acumen tendit: agilis, celer, ſublimis, nulláque vi, vt inferiora petere ſtat, adigi poteſt. Semper mobilis, eodémque ipſo motu vigens alia mouet, & complectitur omnia, cùm tamen adſtringi ipſe non poſſit. Cúmque ipſe alio non egeat, ſibi ipſi tamen clàm incrementa ſuppeditat: atque in qualibet ſuſcipiente materia, ſuæ maieſtatis potentiam indicat efficax, potens, omnibúsque inuiſibiliter præſens: Si negligatur, non eſſe videtur: attritu autem velut irritatione quadam, naturaliter ac propriè continuò lucentem excitatur in flammam: cúmque affatim omnibus participationem ſui locupletiſſimam præbeat, numquam tamen ipſe minuitur. Complures item alias ignis proprietates inuenies diuinæ actioni (quantum humanis imaginibus fas eſt) propè accedentes. Hoc itaque non ignorantes viri diuina ſapientia repleti, cœleſtes ſubſtantias ex igne maximè effingunt, vt illarum diuinam ſpeciem ad Dei imitationem tendere, pro viribus indicent. *Hactenus ex B. Dionyſio.*

Pſal. 48.

B. Dionyſ. expoſitio proprietatum ignis.

SEXTA DISPVTATIO.

Quis fuerit is, qui in rubo apparuit Moſi, Angelusne, an ipſe Deus.

RATIONEM ea de re dubitandi affert tum ipſa Scriptura, vel potiùs varia Scripturæ interpretatio, tum variæ ſuper ea re auctorum ſententiæ. Hebraica Scriptura oſtendit fuiſſe Angelum: Sic enim habet: *Apparuit ei Angelus.* Et itidem habet Paraphraſis Chaldaica, & tranſlatio LXX. At Latinus interpres ſignificat fuiſſe Deum, vertens: *Apparuit ei Dominus.* Nomen enim Domini præcisè & abſolutè poſitum, ſoli Deo videtur in Scriptura tribui. Inter Patres quoque, ac Doctores Eccleſiæ non conuenit,

21.

aliis fuisse Dei Filium affirmantibus, aliis verò vnum aliquem de numero Angelorum. Quæritur itaque, putandúmne, sit, eum, qui apparuit Moysi, verè fuisse Deum, an potiùs vnum ex Angelis, nomine Dei loquentem?

22. S. August. Isa. 9. S. Augustinus ponit hanc quæstionem, nec eam tamen soluit. Nam in quæst. 3. in Exodum, tractans illa verba huius capitis: *Clamauit ad eum Dominus de rubo:* sic ait: Dominúsne in Angelo, an Dominus ipse, qui & magni consilij Angelus dictus est, & intelligitur Christus? suprà enim dixit: *Apparuit ei Angelus Domini in flamma ignis in rubo. Sic ibi Augustinus.* Idem super hac ipsa re fusiùs disputans in libro 2. de Trinitate, cap. 12. ad hunc modum scribit: In hoc loco Exodi, Ille, qui apparuit Mosi, primò Angelus Domini dictus est, deinde appellatur Deus. Numquid ergo Angelus, est Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, vt ibi dicitur? Potest ergò rectè intelligi & ipse Saluator. Sed cur priùs Angelus Domini dictus est, cùm de rubo in flamma ignis apparuit? Vtrùm quia vnus ex multis Angelis erat, sed per dispensationem, personam Domini sui gerebat? An assumptum erat aliquid creaturæ, quod ad præsens negotium visibiliter appareret, & inde voces sensibiliter ederentur, quibus præsentia Domini per subiectam creaturam corporeis etiam sensibus hominis, sicut oportebat, exhiberetur? Si enim vnus ex Angelis erat, quis facilè affirmare possit, vtrùm ei Filij persona nuncianda fuerit imposita an Spiritus sancti, an Dei Patris, an ipsius omninò Trinitatis, quæ est vnus & solus Deus, vt diceret: Ego sum Deus Abraham. Deus Isaac, & Deus Iacob? Si autem in vsum rei præsentis assumpta creatura est, quæ & humanis oculis appareret, & auribus insonaret, & appellaretur Angelus Domini, & Angelus, & Deus, non potest hîc Deus Pater intelligi, sed aut filius, aut Spiritus S. quanquàm Spiritum sanctum alicubi Angelum esse dictum, non recolo, sed ex opere tamen posset intelligi. Dictum enim de illo est: *Quæ ventura sunt, annuntiabit vobis.* Et vtique Angelus Græcè, Latinè nuntius interpretatur. De Domino autem Iesu Christo euidentissimè legimus apud Prophetam, quod magni consilij Angelus dictus sit: cùm tamen & Spiritus Sanctus & Dei Filius sit Deus & Dominus Angelorum. *Hæc in eo loco Augustinus.* Nihil igitur super hac quæstione in alterutram partem decreuit Augustinus, sed rem in dubio atque incerto reliquit, quasi ratus vtramuis eius partem esse probabilem.

Locus Ioan. 16. Isa. 9.

23. Theodoret. At verò Theodoretus in quinta earum quæstionum, quas scripsit in librũ Exodi, censet eum, qui in rubo apparuit Mosi, & qui secundùm translationem Septuaginta, quam ipse sequitur, vocatur Angelus fuisse vnigenitum Dei Filium. Nã eum fuisse Deum, ex eo apparet euidenter, quod ipsemet dixit Mosi: *Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob.* Et item: *Ego sum, qui sum*, quòd solus Deus verè dicere potuit. Fuit igitur ille, Deus. Sed quæ persona Deitatis? Non sanè Pater: non enim appellaretur Angelus, hoc est, nuntius & legatus ab aliquo missus ad nunciãdum aliquid. Deus autem Pater à nullo potest mitti, cùm sit ipse principium Deitatis, à nullo habens originem, sed à seipso subsistens. Nec ille fuit Spiritus sanctus: quippè qui nusquàm in Scriptura appellatus sit Angelus. Restat itaque illum fuisse Filium Dei, qui apud Isaiam, cap. 9. secundùm Græcam translationem nominatur Magni consilij Angelus: & apud Malachiam, cap. 3. nominatur Angelus Testamenti, desideratus Hebræis. B. item Dionysius in cap. 4. de cœlesti Hierarchia, hoc ipsum confirmat, ita scribens: Ipse quoque Iesus, cùm ob nimiam charitatem suam, salutis, ne nostræ nimiùm necessariam, ad suæ pietatis opus implendum, in ordine venisset nunciantis, magni consilij Angelus est prædicans. Nam profectò, sicut ipse suo ministerio conuenienter locutus, dixit discipulis: *Omnia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Sic ille.

D. Dionys.

Sed

Sed ponamus hîc verba Theodoreti: Ea verò sunt huiusmodi: Huius loci lectio declarat, quis sit, qui visus est, *Apparuit*, inquit, *ipsi Angelus Domini in flamma ignis rubi*. Et post pauca: *Et dixit illi: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*. Et iterum: *Ego sum, qui sum*: vniuersus iste locus demonstrat Deum esse, qui apparuit. Vocauit autem illum Angelum, vt cognoscamus quòd is, qui visus est, non est Deus Pater: cuius enim Angelus esset Pater: sed quòd fuerit vnigenitus Filius, qui magni consilij est Angelus: quippe qui discipulis suis dixit: *Omnia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis*. Quemadmodum autem Angelum vocauit, non quidem ministrorum quempiam, sed personam vnigeniti demonstrare volens: sic iterum ipsius tum naturam, tum potentiam prædicat narrans, dixisse ipsum: *Ego sum, qui sum*. Et: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob: hoc mihi nomen æternum, & monimentum generationum*. Hæc verò & substantiam diuinam prædicant & æternitatem demonstrant. *Sic Theodoretus*. In hac etiam sententia fuisse putandum est complures veterum Patrum, & cùm primis nobilium Ecclesiæ Doctorum qui censuerunt, in omnibus Dei apparitionibus factis in veteri Testamento, apparuisse Deum, non quidem Patrem, nec Spiritum sanctum, sed Filium. Ita enim tradit Iustinus Marthyr in eo sermone quem habuit cum Tryphone; & Tertullianus, libr. 2. contra Marcionem, & in libro contra Praxeam. Hilarius item libr. 4. & 12. de Trinitate: Ambrosius similiter libro 1. de Fide: nec non & Chrysostomus super caput septimum Actorum Apostolicorum.

Theodoret. *Ioan 15.* *Iustinus Martyr.* *Tertullianus.* *Hilarius.* *Ambrosius.* *Chrysost.*

At mihi maximè probatur (sicut etiam Theologis scholasticis probata est) illa sententia B. Dionysij omnes Dei apparitiones ante Christi aduentum, quibuslibet personis, quocumque modo, & quocumque in loco, aut tempore factas, fuisse eas immediatè per sanctos Angelos factas, eorúmque ministerio oblatas hominibus. Ponam hîc consideranda Lectori verba Dionysij, quæ sunt in 4. capite libri eius, de cœlesti Hierarchia: Idcirco, inquit, cœlestes spiritus præ omnibus Angelicum cognomen meruerunt, quòd cùm in eos primò diuinæ claritatis fulgor emanet, ipsi postmodum in nos ennunciationes illas sublimiores supernè traiiciant Sic enim & lex, vt Scriptura diuina testatur per Angelos indulta est: & inclytos illos patres nostros, qui ante legem, quique fuere post legem, Angeli ad Deum subuexerunt, siue quid agendum esset admonentes, atque ab errore sacrilego, vitáque profana ad rectum veritatis iter traducentes: siue sacra quæuis instituta, seu cœlestium Sacramentorum occultas visiones, siue diuinas aliquas prædictiones docendo pandentes. Et paucis interpositis, adiungit hæc. Huiusmodi diuinas visiones celeberrimi illi patres nostri, ministerio celestium virtutum edificabant. *Hæc Dionysius*. Qui non solùm hoc tradit de apparitionibus factis in veteri testamento; verumetiam in Nouo: in quo itidem diuina mysteria per Angelos reuelata sunt hominibus, vt Zachariæ, beatissimæ Mariæ, & sponso eius Ioseph, & pastoribus. Certè, qui Mosi apparuit in rubo, eum fuisse Angelum, apertè testatur B. Stephanus Actor. 7. appellans eum præcisè Angelum: quo modo non vocatur in Scriptura Filius Dei, verùm semper cum adiunctione aliqua, vt Magni cōsilij Angelus, & Angelus Testamenti. Quòd autem appellatur Deus & dicit; *Ego sum, qui sum*, id non officit huic sententiæ. Licèt enim is, qui apparuit in rubo, secūdùm personam fuerit Angelus, repræsentabat tamen maiestatem & auctoritatem Dei, & non suo nomine, sed nomine Dei loquebatur. Quoniam igitur etsi personaliter fuit Angelus, repræsentatiuè tamen erat Deus, eiúsque verbis vtebatur; idcircò rectè appellatur Deus Abraham, veréque dixit: *Ego sum, qui sum*.

25. Auctoris sententia, & hæc apparitionem Dei, & alias omnes veteris Testamenti, immediatè per Angelos esse factas. *Dionysius.* *Actor. 7.* *Luc. 1.* *Ibidem.* *Infra 2.* *Isa. 9.* *Malach. 3.*

Ad confirmandum hoc, valet quod scribit B. Hieronymus super tertium caput

16. *S. Hierony.*

epistolæ ad Galatas, ad hunc modum: Quòd ait Paulus, legem fuisse ordinatam per Angelos, hoc vult intelligi, quòd in omni veteri Testamento, vbi Angelus primùm visus refertur, & posteà quasi Deus loquens inducitur, Angelum quidem verè fuisse, vnum de ministris plurimis Dei, eum, qui visus sit: sed in illo Mediatorem locutum esse, qui dixit: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob.* Nec mirum si Deus loquatur in Angelis, cùm etiam per Angelos, qui in hominibus sunt, loquatur Deus in Prophetis, dicente Zacharia: *Et ait Angelus, qui loquebatur in me*, ac deinceps inferente: *Hæc dicit Dominus omnipotens, Hac Hieronymus.* Idem, sed explicatiùs tradit Gregorius in præfatione sua in librum Iob, ita scribens: Angelus qui Mosi apparuit, modò Angelus, modò Deus memoratur. Angelus videlicet propter hoc, quòd exteriùs loquendo seruiebat: Dominus autem dicitur, quia interiùs præsidens, loquendi efficaciam ei ministrabat, Hoc fieri quotidie cernimus in Ecclesia, Nam stans in medio populi lector clamat: *Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob.* Et quòd Deus ipse sit, verè profectò non dicit: nec tamen per hoc, quod dicit, veritatis regulam deserit: quia cui ministerium legendo exhibet eius dominium voce prætendit. *Hæc Gregorius.*

Zachar. 1.

S. Gregor.

27. *Locus Deuteronom. c. 33 obijcitur.*

Sed illud fortasse obiici posset, Mosen in Deuteronomio precatum esse tribui Ioseph benedictionem eius, qui sibi apparuerat in rubo, Sic enim ait: *Benedictio illius, qui apparuit in rubo, veniat super caput Ioseph.* Non est putandum, optasse Mosen, & precatum esse benedictionem Angeli, sed Dei, qui solus ita benedicit, vt benedicendo etiam benefaciat, & bonis suis repleat eum, cui benedicit. Verùm facilis est solutio, & quidem duplex. Arbitramus enim, eum, qui apparuit Mosi, principaliter fuisse Deum: nam etsi non immediatè, sed per Angelum apparuit, qui formauit verba illa, quæ dicta sunt Mosi, Deus tamen per ea verba non Angelum illum, sed seipsum manifestare voluit Mosi: & verba illa non Angelum repræsentabant, sed Deum. Rectè igitur Moses precatus est benedictionem eius, qui sibi apparuit, nempe Dei, qui tunc sibi principaliter apparuerat. Quamquam non temerè dici potest, etiam illius Angeli precatum esse benedictionem. Si enim benedictio sanctorum virorum religiosè expetitur, quantò magis Angeli? Iacob certè duobus suis nepotibus, Ephraim, & Manasse, benedictionem non Dei solùm, verùm etiam Angeli precatus est, dicens: *Deus, qui pascit me ab adolescentia mea, & Angelus, qui eripuit me de cunctis malis, benedicat pueris istis.* Quinetiam gratiam, & pacem ab Angelo, precatus est iis, ad quos scribebat B. Ioannes dicens: *Gratia vobis & pax ab eo, Qui est, & Qui erat, & Qui venturus est, & à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt.*

Genes. 48.

Apo. c. 1.

28. *Quis Angelorum fuerit, qui apparuit Mosi. Exodi 19. Iosue 5.*

Si quis porrò de me quærat, quem ego putem fuisse eum Angelum, qui in rubo locutus est Mosi: equidem responderem, mihi ver simile admodum fieri, eum fuisse Archangelum Michaëlem, qui & in rubo apparuit Mosi, & posteà in monte Sina; idemque apparuit Iosue, cùm introducturus erat Hebræum populum in terram promissionis, Ad id opinandum hac ducor ratione: Apparitiones illæ factæ Mosi, & Iosue, non priuatim ad illas tantùm personas pertinebant, sed ad publicam curam, & gubernationem, salutémque Hebræi populi, cui summo cum imperio præsidebant illæ. Consentaneum igitur fuit, eas apparitiones fieri per eum Angelum, qui præsidebat Hebræo populo, præcipuam eius curam à Deo sibi demandatam gerens: Talem autem fuisse constat Michaëlem, vt quem Scriptura prædicat custodē & defensorē, & protectorē Hebræi populi. Nimirum is vocatur princeps Hebræi populi, Danielis 10. & c. 12. dicitur esse magnus princeps, & stare pro filio populi Hebræi: vbi illud, *stare*, secundū phrasim Hebraicā, significat pugnare, vel propugnare pro populo Hebræo: Et in lib. Iosue, c. 5. ipsemet vocat

Daniel. 10. & 12.

se

se principem exercitus Domini. Si plura super hac re, de qua nunc disputauimus, nosse cupit Lector, adeat tom. 4. Commentariorum nostrorum in Genesim: in quo super capite 32. reperiet amplissimam de hac re disputationem, quæ est in numero disputationum in illud caput, prima.

SEPTIMA DISPVTATIO.

Cur Moses iussus à Deo fuerit soluere calceamenta sua, propter sanctitatem loci, in quo erat.

SVPER ILLIS VERBIS.

Ne appropies, inquit, huc: solue calceamenta de pedibus tuis. Locus enim, in quo stas, terra sancta est.

Versu 5.

THEODORETVS aliquot eius rei exponit rationes. Ponit enim hanc quæstionem, quæ est septima quæstionum eius in Exodum: Quare iussus est Moses calceamentum soluere? Cui hoc modo respondet. Dicunt nonnulli ea re significasse Deum, vt solicitudines seculares abiiceret, huic mortali vitæ adhærentes. Nam pelles, vnde conficiuntur calceamenta, mortuorum animalium sunt. Alij verò dicunt, id fuisse imperatum Mosi, vt nuditate pedum suorum sanctificaret terram illã. Quod mihi non probatur. Moses enim tunc nec dum Pontifex, neque Propheta creatus fuerat: & Deus locum illum per suam præsentiam iam sanctificauerat, ideoque terram illam sanctam esse dixerat. Non igitur Moses nuditate pedum suorum sanctificaturus erat locum illum. Duo igitur arbitror per hoc significari: primum quidem, vt religiosiorem hac ratione Mosen redderet: deinde verò, vt prædoceret eum, qua ratione oportet sacerdotes in tabernaculo deseruire: nudis enim pedibus, illi sacrificia diuina peragebant. *Hæc Theodoretus.*

29. Theodoret.

Sed nos propositæ quæstionis rationes & causas tam literales, quàm mysticas, diligentiùs inquiramus, & subtilius excutiamus. Prima ratio est planè literalis. Quod tunc Deus imperauit Mosi de soluendo calceamentum, idem post quadraginta annos facere iussit Iosue in ipso ingressu in terram promissionis. Quoniam autem Moses tunc audacter, curioséque, ac parùm religiosè ad scrutandum illius apparitionis miraculũ, & mysterium propiùs vellet accedere, prohibitus est vlteriùs progredi, iussúsque calceamentum exuere, vt vel ex eo intelligeret excellentiã diuinæ Maiestatis, quæ ibi præsentiam suam declarabat; & cum ea contendens, atque comparans humilitatem, & vtilitatem suæ conditionis, ingenti submissione animi, & reuerentia, ac religione ad percipiendum oraculum accederet. Si autem Moses & Iosue, tales & tanti viri, hac cæremonia externa ad maiorem erga Deum venerationem & religionem excitandi & promouendi fuerunt, quis non Hæreticorum nostri temporis rideat amentiam, atque impietatem execretur? Qui

30. Prima ratio.

omnes externas cæremonias Ecclesiasticas, à sanctissimis Patribus traditas, & ab ipsis vsque religionis nostræ cunabulis adhuc conseruatas, & ad eruditionem & promotionem pietatis Christianæ plurimùm conducentes: impudenter ridēt, impiè repudiant, & profligare, atque è medio tollere conantur; B. Ambrosius lib. 7. Commentariorum super Lucam, in caput eius 10. annotauit, calceamenta fieri ex pellibus animalium mortuorum; depositionem igitur calceamentorum significasse Mosi, vt deposito mortis metu, fidenter aggrederetur ad munus liberādi populi Hebræi, quòd ei tunc Deus volebat iniungere. Aggressus quidem fuerat Moses ante annos quadraginta defendere Hebræos ab iniuriis Ægyptiorum, ob idque Ægyptium occiderat: verùm mortis timore, non solùm incœpto destitit, sed quam primùm fugit ex Ægypto in terram Madian.

B. Ambro. Secunda ratio. *Exodi 2.*

31\. Deinde depositio calceamentorum significabat, futuro duci & doctori populi Dei, & omnes negociationes, atque solicitudines, & curas seculares, talique officio alienas, & mortali vitæ adhærentes, esse prorsus abiiciendas. Consimili profectò cæremonia Christus Dominus lauando pedes discipulorum suorum, præparauit eos ad dignam & fructuosam Eucharistiæ perceptionem, denotando ea re purificationem affectuum interiorum, & secularium cupiditatum, atque curarum abiectionem. Ad hæc, significabatur, non esse accedendum ad contemplationem diuinorum mysteriorum cum calceamentis: Id autem est, cum illis regulis & axiomatibus Philosophorū, quibus res creatæ examinari ab illis, & æstimari solent. Rectè enim monet nos Sapiēs, Ecclesiastici 3. *In pluribus operibus Dei ne fueris curiosus: non est enim tibi necessarium, ea, quæ abscondita sunt, videre oculis tuis: plurima enim super sensum hominum sunt tibi.* Et in libro Prouerbiorum verè scriptum est: *Scrutator Maiestatis, opprimetur à gloria.* B. Cyprianus in libro 2. aduersus Iudæos numero 19. & Ambrosius in libro de Benedictionibus Patriarcharum, cap. 4. putant idcircò Mosen esse iussum deponere calceamenta, ne, quia futurus erat populi Dei liberator & legislator, & gubernator, ad Ecclesiam Dei, quæ per rubum significabatur, quasi sponsus eius accederet, sed Christo, vero eius sponso cedens, calceamentum deponeret. Mos enim fuit apud Iudæos, vt si quis sine liberis moreretur, qui ei propinquior erat cognatione, duceret eius vxorem. Si nollet, & ius suum concederet alteri, debebat calceamentum sibi detrahere, in signum & testimonium eiusmodi cessionis, vt declaratur Deuteronomij 25. & Ruth. 4. Postremò Dominus iussit Hebræos calceatos comedere agnum Paschalem, Exodi 12. ad repræsentandam videlicet festinationem discessus eorum ex Ægypto: è contrario igitur deponere calceamenta, significat quietem & commorationem. Quapropter Moses iussus est ponere calceamenta, vt animo quieto & tranquillo accederet ad oraculum Dei accipiendum: & ad verba Dei non festinanter, sed attentè consideranda & pensitanda.

Tertia ratio. *Ioan. 13.* *Quarta ratio.* *Locus Eccles. 3 & Prouerb. 25. Quinta ratio.* *B. Cyprianus. S. Ambros.* *Sexta ratio.*

OCTAVA

OCTAVA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Et ait: Ego sum Deus Patris tui, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Abscondit Moses faciem suam, non enim audebat respicere Moses contra Deum. *Versu 6.*

SVPER hisce verbis tres quæstiones in præsenti disputatione sunt explicandæ: quarum prima hæc est: cur Deus præcipuè appellet se Deum Abraham, Isaac & Iacob? Nam si propter singularem eorum sanctitatem, cur non similiter dictus est Deus Abel, Mosis & Noë? Respondemus, plures afferri posse satis idoneas eius rei causas. Principiò, illis tribus Patriarchis propriè Deus promiserat possessionem terræ Chanaan, eorum posteris tradendam, in quam terram tunc volebat introducere populum Hebræum, Ægyptiaca seruitute per Mosen liberandum. Deinde, quia tres illi fuerunt præcipui auctores & conditores Hebræi populi: & in ipsis ac per ipsos Dei; populus segregatus est ab infidelibus. Tum quia, tribus istis Deus sæpenumerò, & admodum familiariter apparuerat, consilia sua his patefecerat, multáque ac singularia in eos beneficia liberalissimè contulerat, non solùm ipsis benefaciendo, verùm etiam se posteris eorum benignè facturum promittẽdo. Adhæc, propter eximias & perinsignes illorum trium virorum virtutes: in quolibet enim eorum virtutes quædam singulariter enituerunt. In Abraham quidem, fides & obedientia: in Isaac, puritas animi & innocentia: in Iacob, admirabilis patientia, & constantia. Atque has ob causas Hebræi tres istos omnium maximè venerabantur, & colebant: cúmque vel placare Deum, vel exorare eum aliquid volebant, horum memoriam, auctoritatem, & merita Deo proponebant: idque propter vaticinium Iacob, quod paulò ante suam mortem edidit, Genes. 48. dicens: *Inuocetur super eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum, Abraham & Isaac.* Apud Danielem quidem, cap. 3. quilibet istorum trium proprio insignitur & ornatur epitheto. Azarias enim, vnus è tribus iuuenibus Hebræis, à Nabuchodonosor in ardentem coniectis fornacem, sic orauit Deum: *Ne auferas misericordiam tuam à nobis, propter Abraham dilectum tuum, & Isaac seruum tuum, & Israël sanctum tuum.* Christus quoque Dominus in Euangelio fore dixit, vt multi ex Oriente & Occidente venientes, recumbant in regno Dei cum Abraham, Isaac & Iacob. Postremò, in his tribus multa elucent, quæ ad Messiam pertinent. Siquidem Abraham promissum est in semine eius (hoc est, in Christo) benedicendas esse omnes gentes. Et Isaac mirabiliter genitus est ex parente sterili, sicut Christus ex virgine: & obediens patri suo portauit humeris sui ligna, quibus ipse sacrificaretur in monte. Iacob item missus est in alienam & longinquam terram, vt inde vxorem duceret: duas autem vxores duxit, multis & magnis laboribus ac sudoribus suis sibi comparatas. Idémque morti proximus,

32. *Cur Deus præcipuè dictus sit Deus Abraham, Isaac, & Iacob, sex rationes.* *Matth. 8.* *Genes. 22.* *Infrà 22.* *Infrà 27.* *Infrà 29.*

 nobilissi

Infrà 49. nobilissimum illud edidit oraculum de tempore aduentus Messiæ. *Non auferetur sceptrum de tribu Iuda, nec dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est, & ipse erit expectatio Gentium.* Denique nomen Abrahæ, significans patrem multarum gentium, & nomen Isaac significans risum, siue gaudium, nomenque Iacob significans supplantatorē, & nomen Israël significans fortem cum Deo, hæc, inquam, nomina verissimè atque aptissimè quadrant in Christum Dominum.

Genes. 17. Infrà 21. Infrà 27.

33. *Cur ter in illis verbis repetitum sit nomen Dei.* Altera quæstio est, cur in supradictis verbis, ter nomen Dei repetitur, nimirum in appellatione cuiuslibet illorum trium patrum: dicitur enim: *Deus Abraham, Deus Isaac, & Iacob.* An quia nomen Dei significat prouisorem, & benefactorem, & protectorem? Deus autem singularem quandam & propriam erga quēlibet illorum trium prouidentiam, curam, & benignitatem suam ostenderat, propria cuique eorum, & eximia tribuendo beneficia: An, vt ea ratione adumbratè demonstraretur mysterium sanctissimæ Trinitatis: nam vnum nomen Dei ter in tribus illis personis repetitum, insinuabat Dei essentiam tribus personis diuinis communicatam: Et Abraham quidem repræsentabat Deum Patrem, quòd primus fuerit pater fidei appellatus; & filium suum vnigenitum paratus & promptus fuerit immolare: Isaac verò, ligna gestans humeris suis, quibus immolaretur, typum gessit Christi, qui factus Patri obediens vsque ad mortem crucis, suis ipse crucem gestauit humeris, in qua pro salute mundi est immolatus: Iacob porrò procedens ab Abraham per Isaac, significabat Spiritum sanctum ex Patre per Filium & ex Filio procedentem.

Heb. 11. Genes. 22. Philip. 2.

34. *Cur Moses, loquēte Deo, abscondit faciem suam.* Tertia quæstio est, cur Moses, ista verba Deum loquentem cùm audisset, continuò absconderit faciem suam. Sic enim ait Scriptura: *Abscondit Moses faciem suam, non enim audebat respicere contra Deum.* Respondeo, multas ob causas solitos esse homines faciem suam, aut etiam seipsos abscondere Primùm, timoris causa: Adam enim, vt legitur Genes. 3. conscius peccati sui, audiens Dei vocem, abscondit se. Huc spectat illud: *Dicent montibus: Cadite super nos, & collibus, operite nos.* Tum pudoris ac verecundiæ causa: quomodo Rebecca, vbi longè vidit Isaac sponsum suum, continuò vultū operuit. Deinde, præ singulari quadam obseruantia & reuerentia: quemadmodum in 3. libro Regum, cap. 19. legimus, cùm Deus se manifestasset Eliæ, ipsum continuò vultum suum operuisse. Præterea, soles abscondi facies ob nimium fulgorem & aspicientium oculis intolerandum: hanc enim ob causam Moses, cū ex diutino cōsortio cum Deo, radiantem ac præfulgentem ferret faciem, quam Hebræi intueri non audebant, ipse operiebat velamine faciem suam, cùm ad eos loqui volebat, vt scriptum est in 34. capite Exodi. Ad extremum, abscondere faciem suam ab aliquo, est, deserere illum, nolle benefacere illi: cuius rei extat luculentum exemplum in 31. capite Deuteronom. *Et irascetur, inquit, furor meus contra eum in die illo, & derelinquam eum & abscondam faciem meam ab eo: & erit in deuorationem: & inuenient eum omnia mala, & afflictiones, ita vt dicat in illo die: verè, quia non est Deus mecum, inuenerunt me hæc mala. Ego autem abscondam, & celabo faciem meam in die illo propter omnia mala, quæ fecit, & secutus est Deos alienos:* & apud Isaiam: *Abscondisti faciem tuam à nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ.*

Quinque causas ob quas facies absconditur. Luca 23. Esaia 2. Apoc. 6. Genes. 24. Locus Deuteronomij 31. & Isaia 64.

35. Moses itaque partim ob illud prodigium igne flagrantis rubi, non tamen combusti, partim ob Dei vocem ex ipso rubo editam, ingenti pauore correptus, summáque afflatus & affectus reuerentia præsentis numinis, continuò faciem suam abscondit. Nec illud non est obseruatione dignum, quod Moses vbi audiuit Deum dicentem sibi: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*, statim vultum operuit: nihil est enim, quod magis nos pudore afficere possit, quàm si insignium sancti

Documenta moralia.

ſanctitate virorum, qui in vita ſpirituali quaſi Maiores, & Patres noſtri haberi debent, eximias virtutes & præclara facta intueamur, & cum animo noſtro reputemus: atque vitam, & mores, & opera noſtra cum illis comparemus. Illud præterea notabile quoddam habet documentum, quòd Moſes in loco illo, quem Dominus vocauit Terram ſanctam, nudis fuit pedibus, & facie abſcondita. Viri namque Eccleſiaſtici, qui in Eccleſia Chriſti, quæ verè Terra ſancta eſt, cum aliqua poteſtate, aut munere, aut miniſterio verſantur, nudis debent eſſe pedibus, & operto vultu; id autem eſt, affectus animi nudos puróſque ab immoderatis rerum terrenarum cupiditatibus & curis habere: at verò erga Sacramenta Eccleſiæ, & Dei cultum & verbum Dei, quarum rerum ipſi ſunt adminiſtratores, operto debent eſſe vultu, id eſt, procul abiecta omni curioſitate, vanitate, & temeritate, ſumma cum reuerentia & religione, diuina tractare, & è rebus mundanis vultum abſcondere, nec ea videre, nec ſe ab aliis videri & coli & honorari præ cæteris velle.

NONA DISPVTATIO.

Super eiuſdem ſententiæ citatione, qua vſus eſt Saluator noſter, ad probandam reſurrectionem mortuorum contra Sadducæos.

DOMINVS noſter, Matth. 22. Marci 12. & Luc 20. ex hiſce verbis Dei: *Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob*, redarguit Sadducæos negantes futuram mortuorum reſurrectionem: ſic enim dixit eis, vt refert Matthæus, cap. 22. *De reſurrectione autem mortuorum non legiſtis quod dictum eſt à Deo dicente vobis: Ego ſum Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob? Non eſt Deus mortuorum, ſed viuentium. Et audientes turbæ, mirabantur ſuper doctrina eius. Phariſæi autem audientes quòd ſilentium impoſuiſſet Sadducæis, &c.* Hinc patet, Sadducæos, hoc teſtimonio Scripturæ à Chriſto conuictos obmutuiſſe. Eandem Domini ſententiam ita refert Lucas: *Quia verò reſurgunt mortui, & Moſes oſtendit ſecus rubum, ſicut dicit, Dominum Deum Abraham, & Deum Iſaac, & Deum Iacob. Deus autem non eſt mortuorum, ſed viuorum: omnes enim viuunt ei. Reſpondentes autem quidam Scribarum, dixerunt ei: Magiſter bene dixiſti. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.* Ergo Domini argumentatio ex hoc loco Exodi deprompta, Phariſæis & Scribis, nempe doctiſſimis Iudæorum, firmiſſima & optima eſt viſa. Super hac porrò Domini contra Sadducæos ex hac ſententia Exodi argumentatione, duplex quæſtio exſtitit: altera, ſi talis argumentatio eſt omnino valida & neceſſaria, in quo potiſſimùm eius vis & robur ſit poſitum: Altera quæſtio eſt, cur ad probandam reſurrectionem mortuorum, hoc Exodi loco potiùs vti voluerit Dominus, quàm aliis Scripturæ locis ad id perſuadendum apertioribus magíſque accommodatis.

36.

Locus Mat. 22. Marci 12. & Luc. 20.

S. Hieronymus in Commentariis ſuis ſuper caput 22. Matthæi, argumentationem illam Domini ex hoc loco Exodi contra Sadducæos tractans & perpendens,

37.

mortales,non secus quàm brutorum,immò nec Angelos,nec spiritus,vllos esse dicebant. De illis enim ita scriptum est Actor.23. *Sadducæi dicunt non esse resurrectionem,neque Angelum neque spiritum:Pharisæi autem vtraque confitentur.* Super qua re vide plura apud Iosephum lib.2.de bello Iudaico,capit.7. Si ergo Sadducæi propter falsam opinionem, de mortalitate animorum habebant,negabãt resurrectionem;probata immortalitate animorum,necessariò etiam contra ipsos probabatur, hominum resurrectio.Et huiusmodi quidem responsum tradit B.Hieronymus, vt ex verbis eius suprà positis perspicuum est.

Locus Act. cap.23. Iosephus.

Idem quoque sentit & tradit Caietanus in expositione supradicti loci Matth. 22.nam tractans illa verba Christi:*Non est Deus mortuorum sed viuentium.* Non dixit Christus (ait Caietanus) *Non est Dominus mortuorum:* quia verè est dominus & viuentium.&mortuorum:sed dixit,*Non est Deus mortuorum:* quia esse Deum, aliquorum est coli,haberi, æstimaríque Deum ab illis. Constat autem mortuorum, quatenus mortui sunt, nullum esse Deum, quia sunt sine sensu, & sine intellectu, & sine æstimatione. Rectè igitur Dominus ex auctoritate illa Exodi conuicit Sadducæos, quòd illorum Patriarcharum spiritus viuerent, tunc, cùm Deus ea verba Mosi locutus est,appellans eorum animas,nominibus ipsorum more videlicet Scripturæ, per synecdochen, pro toto ponendo: præcipuè quia anima est quodammodò, totum, quod est homo, vt potè non solùm præcipua essentiæ pars,sed ratio omnis vitæ & operum hominis. Verùm occurrit dubitatio: ex illa enim auctoritate Exodi,licet conuincantur Sadducæi, animas hominum viuere post mortem eorum: non tamen apparet, quo modo hinc habeatur resurrectio mortuorum, ad quam tamen comprobandam Dominus Scripturam illam Exodi adduxit dicens: *De resurrectione autem mortuorum non legistis, &c.* Ad hoc respondetur primò,illam auctoritatem afferri ad hominem, videlicet contra Sadducæos:quia radix negandi resurrectionem erat,quod illi putarent interire animas simul cum corpore:vnde euellendo hanc radicem,conuincit ipsos de resurrectione. Secundò respondetur, quòd licèt immortalitas animo,nõ conuincat Philosophos, quòd futura sit resurrectio mortuorum,conuincit tamen cultores Dei expectantes cœlestis patriæ beatitudinem perfectam: quia non haberent perfectam beatitudinem animæ,nisi animæ vniiæ corporibus bearentur? maneret enim pars separata semper à suo toto vnde in Apocalypsi,acceptis singulis stolis clamant expectando corpora sua. Et propter hanc rationem Scriptura ista continet non solum animas mortuorum viuentes, sed animas colẽtes Deum,dicendo:*Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac,& Deus Iacob,&c.* vt ex ipso cultu resurrectionis fides, quæ ex vita animarum initium habet,compleatur.*Hæc Caietanus*

39. Caietanus. Apocal.6.

Altera quæstionem explicandi ratio,huiusmodi est. Licet argumentatio Christi Domini immediatè tantùm concludat immortalitatem animorum naturali tamen & necessaria consequentia, non solùm contra Sadducæos verùm etiam simpliciter & absolutè demonstrat futuram aliquando mortuorum resurrectionem. Etenim cùm anima rationalis,sit pars essentialis hominis, naturalis forma corporis,coniunctio eius cum corpore, est planè naturalis, dissociatio autem eius & separatio à corpore est violenta, & præter naturam, quamobrem omnium terribilium maxime terribilem esse mortem,scitè dictum est ab Aristotele.Atqui status & dispositio rei præter naturam,& violenta non potest, auctore Aristotele, esse perpetua,necesse igitur est animos hominum aliquando iterum iungi & consociari cum corporibus suis,B.Thomas in libr.4.contra gentes capite 49. ait,hanc rationem esse euidentem ad probandum futuram aliquando resurrectionem corporum nostrorum. Deinde coniunctio animæ cum corpore, pertinet ad completam

40. Secundum responsum. Aristot. libr.4. Ethicorum.

& consummatam animæ fœlicitatem: quocirca anima seiugata à corpore, semper naturali appetitu cupit denuò iungi cum corpore suo. Idcirco B. Ioannes in Apocalypsi, cap. 6. vidit animas Sanctorum stolis albis beatitudinis indutas, ardenter expetere ac postulare à Deo gloriam corporis, quæ ipsis deerat. Talis porrò appetitus animæ, cùm sit naturalis, & pertinet ad completam eius perfectionem & fœlicitatem, non potest esse inanis, nec frustrari: explebitur igitur aliquando, animis iterum cum suis corporibus copulatis quod fiet in Resurrectione mortuorum.

41. Adhæc, homo, vt homo est, ex corpore atque animo constitutus, habet vltimũ aliquem finem, & supremum bonum, & beatitudinem suam, qui sit etiam principalis finis, & perfectio partium eius, neque enim hominem, cùm sit longè præstantior aliis omnibus rebus naturalib. in hoc deterioris esse conditionis cõuenit. Istiusmodi porrò finis vltimus hominis non potest acquiri in hac vita, esset enim temporaneus, ob idque non posset esse vltimus finis animæ rationalis, quæ principalis est hominis pars, & est immortalis: necessum igitur est, hominem, vt homo est, post hanc vitam habere finem vltimum, & consummatam beatitudinem: cuius participatio non solùm in anima sit, verùm etiam in corpus redundet. Hoc præterea deposcit ratio diuinæ prouidentiæ, atque æquitas diuinæ iustitiæ, vt pro bene vel malè factis, quæ homines vnà cum corpore patrarunt, reddantur itidem illis à Deo simul cum corpore vel præmia, vel supplicia. Nam si animus societate ac ministerio corporis ad bene vel malè agendum vsus est; rectum & consentaneum profectò est, vt simul etiam corpus ipsum vel gloriæ, vel pœnæ socium ac particeps habeat. Iam verò quàm sit animorum immortalitati necessariò cohærens & consequẽs corporum resurrectio, satis declinauit Auctor posterioris libri Machabæorum. Nam cùm in eius lib. cap. 12. narrasset, Iudam misisse Hierosolymã duodecim millia drachmarum argenti, vt sacrificium Deo fieret pro Iudæis, qui occubuerant in bello, subdit hæc verba: *Bene & religiosè cogitans de resurrectione: nisi enim eos, qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur & vanum orare pro mortuis.* At enim, diceret quispiam, cur superfluum & vanum? nónne talis oratio & sacrificium profuisset animabus mortuorum, etiamsi mortui non resurgerent? Videlicet tanta est connexio & consequentia inter animorum immortalitatem atque corporum resurrectionem, vt vno sublato, alterum quoq; tollatur: & vno posito, alterum etiam poni necesse sit. Atque hoc etiam quasi per nebulam aspexisse Philosophi videntur. Qui enim apertè fecerunt animos hominum immortales, quandam etiam induxerunt velut vmbram resurrectionis, remigrationem nempe animorum ad corpora, quæ fuit Pythagoricorum & Platonicorũ opinio: tamquàm fieri non posse arbitrantes, vt, post mortem hominis, anima semper esset separata à corpore. Ob hanc item causam, & propter hunc tacitum resurrectionis sensum animis hominum naturaliter inditum, apud omnes gentes, omníque æuo, præsertim autem apud homines cultioris ingenij & vitæ, magísque secundùm rationem viuentes, tantum viguit studium & cura sepulturæ corporis. Hæc sanè fides & spes resurrectionis, tam solicitos fecit & anxios de sepultura corporum suorum priscos illos Patriarchas, Abrahamum, Iacob, & Ioseph.

Locus 2. lib. Machabæorum, cap. 12.

42. Tertius modus eandem expediendi difficultatem sic se habet: Christus Dominus ex illis verbis Exodi, immediatè probauit resurrectionem mortuorum, & non tantùm immortalitatem animorum. Cùm enim Deus dixerit, se Deum esse Abraham, Isaac, & Iacob, hæc verò nomina non significent tantùm animas, sed totos homines, & coniunctum ipsum ex corpore & anima, necesse est dicere, illos Patriarchas, licet aliis hominibus essent mortui, Deo tamen viuere, & quodammodo dormire, propter definitum scilicet consilium & propositum eius, breui excitandi

Tertium responsum.

eos

eos à morte, tamquàm à somno. Ad hanc enim sententiam Christus Dominus dixit, filiam Archisynagogi, quæ fuerat mortua, non fuisse mortuam, sed dormire. Quocircà Dominus adiunxit (vt refert Lucas, cap. 20.) postquàm dixerat: *Non est Deus mortuorum: sed viuentium*, adiunxit, inquam, illud, *omnes enim viuunt illi.* Viuũt igitur illi Patriarchæ ipsi Deo, & apud Deum habentur quasi dormientes: ex quo sequitur, eos aliquando excitatum iri à morte tamquàm à somno, Ad hũc intellectum interpretatus videtur eum locum Irenæus libro 4. cap. 11. ita scribens: Si Deus mortuorum non est, sed viuorum: hìc autem dormientium patrũ Deus dictus est, indubitatè viuunt Deo, & non perierunt, cùm sint filij resurrectionis. *Sic ille.* Eodem item sensu locum eundem, intellexit sanctus Chrysostomus super, 22. caput Matthæi, his verbis scribens: Quemadmodum Adam, quamuis viueret posteaquàm de vetito ligno comedit, sententia tamen à Deo prolata, iã mortuus erat: sic profectò illi Patriarchæ tametsi mortui erant, diuina tamen pollicitatione resurrectionis viuebant. Hæc Chrysostomus: cuius sententiæ adstipulatores sunt Theophylactus & Euthymius. Verùm super priori quæstione hactenus satis disputatum est.

S. Irenæus.

S. Chrysostomus.

Theophylactus. Euthymius. Genes. 2. 43.

Altera quæstio erat, cur Dominus hoc loco Exodi ad probandum resurrectionem vsus fuerit potiùs, quàm aliis Scripturæ locis ad id ostendendum apertioribus, & validioribus ad persuadendum. Nam, vt alios omitam locos à B. Hieronymo citatos, & à nobis suprà memoratos, Iob certè clarissimum futuræ mortuorum resurrectioni testimonium perhibuit, Audi B. Hieronymũ de S. Iob his verbis in Prologo Galeato scribentem: Iob exemplar patientiæ, quæ non mysteria suo sermone complectitur? Et (vt de cæteris sileam) resurrectionem corporum sic prophetat, vt nullus de ea vel manifestiùs, vel cautiùs scripserit: *Scio*, inquit, *quod Redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum: & rursum circundabor pelle, & in carne mea videbo, quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius. Reposita est hæc spes mea in sinu meo.* Huius quæstionis duplex est responsum: alterum à B. Hieronymo traditum, Sadducæos solos quinq; libros Mosis pro canonicis & sacris recepisse: quapropter testimonia aliorum librorum nihil ad eos reuincendos valuisset. Alterum responsum, est huiusmodi. Sadducæi conati sunt auctoritate Mosis fidem resurrectionis illudere ac destruere, vt referunt Matthæus & Lucas suprà citatis locis: conueniens igitur fuit, eiusdem Mosis auctoritate & testimonio, & inscitiæ ipsos arguere, fidémque resurrectionis confirmare. Sed enim cùm etiam alibi in libris Mosis appelletur Deus Abraham, & Isaac, & Iacob, cur potiùs ex hoc loco Exodi eam sententiam protulit Dominus? An quia tunc primum legitur Deus appellasse se Deum Abraham, Isaac & Iacob? nec solùm appellasse, sed adiunxisse, *Hoc nomen mihi est in æternum, & hoc memoriale meum in generatione & generationem*? An quia tunc primum Deus apparuit Mosi, eúmque misit ad liberandum populum Hebræum, in quo verè declarauit se esse Deum illorum Patriarcharum, & seruasse fœdus, quod cum illis pepigerat pro ipsorum posteritate? An potiùs, quod eiusmodi appellationem, perquàm insignem ac memorabilem fecit prodigium illud rubi ardentis & non combusti, in quo Deus illam sententiam pronunciauit?

Cur Dominus ad probandum resurrectionem, hoc Exodi loco potiùs quàm alijs Scripturæ locis vti voluerit.

Locus Iob. c. 19.

DECIMA DISPVTATIO.

De amplitudine terræ promißionis, & numero gentium, quæ ante Hebræos illam terram habitabant:

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 8.

Descendi, vt liberem eum (*populum Hebræum*) & educam de terra illa, in terram bonam & spatiosam, in terram, quæ fluit lacte & melle ad loca Chananæi, & Hethæi, & Amorrhæi, & Pherezæi, & Heuæi, & Iebusæi.

44. *De amplitudine terræ promissionis.*

QVÆRITVR quomodò terra promissionis dicatur spatiosa, cùm fuerit perangusta. Beatus certè Hieronymus in epistola 129. quam scripsit ad Dardanum, exiguis admodum regionibus, atque finibus circumscripsit terram promissionis assignans ei centum sexaginta milliaria longitudinis qua videlicet à Dan ad vsque Bersabee porrecta erat: Latitudinis verò, qua ab Ioppe maritima vrbe, vsque ad Beth-lehem extendebatur, non ampliùs quadraginta sex milliaria: vlteriora enim, inculta, & inhabitata erant, ex quo apparet, terram illam minorem fuisse regno Neapolitano. Verba S. Hieronymi sunt huiusmodi: Respondeant mihi, qui hanc terram (quæ nunc nobis Christi passione & resurrectione, terra repromissionis effecta est,) possessam putant à populo Iudæorum postquàm reuersus est ex Ægypto, quantam possederit, vtique à Dan vsque ad Bersabee, quæ vix centū sexaginta milliariū in longitudinum spatio tenditur. Neque enim Dauid & Salomon potentissimos reges, exceptis iis, quos post victoriam in amicitiam receperunt, plus tenuisse Scriptura testatur. Et hoc dico, vt taceam quinque Palæstinæ ciuitates Gazam, Ascalonem Geth, Accaton, & Azotum, Idumęos quoque à meridiana plaga vix septuaginta quinque millibus ab Hierosolyma separatos: Arabas item & Agarenos, quos vocamus nūc Saracenos: in vicinia vrbis Hierusalem. Pudet dicere latitudinem terræ promissionis, ne Ethnicis occasionem blasphemandi dedisse videamur: Ab Ioppe vsque ad viculum nostrum Beth-lehem, quadraginta sex millia sunt, cui succedit vastissima solitudo, plena ferocium bestiarum. *Hæc S. Hieronymus.*

S. Hieronym.

45. *Hecatæus. apud Iosephū.*

Hecatæus autem Abderita (vt refert Iosephus priore libro contra Apionem, vir philosophus, & circa actiones industrius, cùm Alexandro Magno nutritus, & cum Ptolemæo Lagi commoratus non obiter, sed integrum de ipsis Iudæis conscripsit librum. Idémque vir & magnitudinem prouinciæ; quam incolunt Iudæi, pulchritudinémq; narrauit. is verbis: Penè decies trecēta millia iugera terrarū optimarū, vberrimę prouinciæ possidere noscūtur: Iudæa nāq; huius est amplitudinis.

Sic

Sic ille. Est autem iugerum, spatium terræ, quantùm vno die arari potest vno iugo boum: & longitudo eius, est ducentorum quadraginta pedum, latitudo centum viginti. Quomodò igitur terram Chanaan hîc vocatur spatiosa? Nempe, nó absolutè, sed comparatione terræ Gessen, quam tunc in Ægypto habitabant Hebræi: cui comparata terra Chanaan, erat amplissima, & spatiosissima. Hoc autem ex supradictis Scripturæ verbis intelligere licet, cùm ait: *Vt educam de terra illa in terram spatiosam.* Ergo respectu illius terræ, quam tunc incolebant Hebræi, terra promissionis, in quam transferre eos volebat Dominus, appellatur spatiosa. Terram autem promissionis fuisse amplè capacẽ gentis Hebrææ, & quantùm ad victum, & quantùm ad habitationẽ, clarissimo est indicio, quòd ante ipsos, eam terrã commodissimè coluerũt septem gentes multò numerosiores, quàm erat gens Hebræa, vt scriptum est in Deuteronomio. Nec postquàm Hebræi eã tenuerunt etiam cum maximè sunt multiplicati, de angustiis eius terræ sunt conquesti, aut de prolatandis finibus ditionis, quærendísque nouis sedibus, vel habitationis, vel victus causa vnquam egerunt. Quamquam si aliquando ita essent propagati, vt eos terra illa commodè non posset capere, vel alere, promiserat Deus eis, amplificaturum seditionẽ eorum vsque ad Euphratem, vt legitur Genes. 15. dummodò illi in cultu Dei, & legis eius obseruantia permanerent. Quod Dei promissum quadamtenus, temporibus Dauidis & Salomonis completum est, quibus regibus, omnis Syria aliǽque regiones vsque ad Euphratem sub tributo seruierunt: vt proditum est 2. Regum cap. 8. & in 3. Regum, cap. 4. Verùm super ea re nos copiosè disseruimus in tertio tomo in Genesim super cap. 15. in disputatione decima.

De Gentium porrò, qui antè Iudæos, terram illam habitarunt, numero variè admodùm in sacris literis proditum est. In hoc enim loco Exodi, ex tantùm numerantur gentes & item infrà cap. 23. totidem iisdémque nominibus recensentur. Sed fuisse septem, memoratis hoc loco addendo Gergezæos, patet tum ex capit. 7. Deuteronomij, tum ex concione B. Pauli, quam refert Lucas actor. 13. & ex libro Iosue cap. 3. Quinetiam translatio LXX. Interpretũ in hoc loco Exodi, licèt Scriptura Hebraica, & Paraphrasis Chaldaica, editióque Latina sex tantùm gentes memorent, septem recenset, exprimendo Gergezeos, quos Hebræi dicunt proptereà hîc esse præmissos, quòd isti minimè aliorum omnium restiterint Hebræis, facillimè eis cedentes. Aliquando verò scriptura gentes illas trium dumtaxat numero & appellatione designat, vt Exodi 23. nomine Heuæorum, Chananæorum, & Hethæorum, quod isti essent numerosissimi, atque potentissimi. Interdùm quinq; recenset, Chananæos, Hethæos, Amorthæos, Heuæos, & Iebusæos, vt Exodi 13. & 33. Nonnunquam nomine vnius gentis Amorrhæorum, vt Genes. 15. vel Hethæorum, vt Iosue 1. comprehendit omnes illas gentes. In libro autem Genes. c. 15. recensentur decem gentes: nam prædictis septem adduntur Cinæi, Cenezæi, Cemorrhæi, & Raphaim. Ex quo apparet, gentes illas nunc pluribus, nunc paucioribus nominibus appellari, pro vt earum aliquæ vel potentia, vel dignitate, vel multitudine magis minúsue præstabant: sed plurimùm censebantur septem. Idem & in nostris regionibus fieri cernimus. Si quis enim Italiæ gentes, aut Hispaniæ recensere vellet, posset vel plures, vel pauciores, pro varia consideratione, commemorare. In qua porrò illius terræ parte quælibet illarum gentium habitaret renuntiarunt exploratores illius terræ, qui missi fuerant à Mose dicentes: *Amalec habitat in meridie, Hethæus, & Iebusæus, & Amorrhæus, in mõtanis, Chananæus verò moratur iuxta mare, & circa fluenta Iordanis.*

46.

Num. c. 13.

Sed quæritur, qui sint isti Chananæi, qui hoc loco primi numerantur inter sex gentes. Nam cùm omnes illæ gentes ex Chanaan progenitæ essent cur isti propriè

47.

dicti sunt Chananæi, cùm id nominis communiter in istas omnes gentes competeret? præsertim cùm in libro Gen.c.10. recenseantur vndecim posteri Chanaan, nec inter eos sint isti proprie dicti Chananæi? Immò verò non obscurè illic significatur, nomē Chananæorum fuisse cōmune omnium illarum gentium, siquidem commemoratis vndecim illis posteris Chanaan, subditur: *Et per hos disseminati sunt populi Chananæorum.* Verùm huic quæstioni plenè satisfactum à nobis est in 2. tomo Commentariorum nostrorum in Genesim, in lib.15. ad numerū marginalem 126. Illud tamen Lectorem ignorare nolim, quod ante me obseruauit, & in Commentariis suis super libro Iosue prodidit Andreas Masius, quos populos diuina Scriptura vocat Chananæos, eos appellari ab externis scriptoribus Phœnices. Huius rei multa sunt argumenta. Principiò, in quinto capite libri Iosue, vbi secundùm Scripturam Hebraicam, & Latinā translationem, appellantur reges Chananæorum, LXX. Interpretes nominarunt reges Phœniciæ: & mulier illa, cuius filiam à Dæmone vexatā, Christus liberauit, à Matthæo dicitur Chananæa, à Marco autem Syrophœnissa. Idem probatur ex sedibus, quas ea gens occupabat. Nam Chananæi vt renunciarunt exploratores in illam regionem à Mose missi, orā maritimam Palæstinæ, qua Mediterraneo mari alluitur, tenebant: eandem quoque oram & habitationem omnes profani scriptores assignant Phœnicibus. Homerus item Phœnices facit admodum vafros & industrios, & mercatura, atq; nauicularia facienda celebres. Idem quoque de Chananæis dicitur in Scriptura, vt Oseæ c. 12. & Isaiæ c.23. & Salomon Prouerbiorum vltimo, mulierem frugi laudans, *Linteum*, inquit, *fecit & vendidit, & cingulum tradidit Chananæo*, hoc est, mercatori ac negociatori. Sicut apud Hebræos, præcisè sunt Chananæi maris accolæ illi, qui suprà Palæstinam recedunt ad Septentrionem: Sic apud Græcos, Phœnices. Rursus, vt interdum apud Hebræos Palæstini, etiā vsque ad Ægyptū, subiiciūtur Chananæorum nomini, quod ex cap.10. Genes. c.5. Iosue perspicere licet: sic etiam Græci Phœniciam interdum vsque ad Ægyptum protendunt. Dionysius enim: qui de situ orbis scripsit, Gazam in Phœnicia locauit, & Moses in Chananæa: idemque scriptum reliquit Strabo in lib. 16. Est igitur prorsus eadem, vnáque gens, apud Hebræos dicta Chananæorum, & apud Græcos, Phœnicum.

Eadem gentem esse, quā Hebræi Chananæos, & quam Græci Phœnices appellarunt.

Matth.15. Marc.7. Num.13.

Homerus Odyss.15.

Strabo.

VNDECIMA DISPVTATIO.

De fertilitate terræ promißionis.

SVPER ILLIS VERBIS:

Vt educam eum in terram fluentem lacte, & melle.

Versu 8.

48\. DVAS quæstiones habet hæc disputatio: quarū prior est, An tanta fuerit terræ promissionis fertilitas, quanta & hîc, & aliis in Scripturæ locis prædicatur: an verò illud Dei promissum fuerit tantùm conditionale, videlicet implendum, si quidem Hebræi in veri Dei cultu, & legis eius obseruantia permanerent. Strabo certè in libro 16. terram

Strabo.

Hiero

Hierosolymitanam, quam totius Iudææ optimam fuisse affirmat Iosephus, facit aridam & sterilem, ita scribens: Locum Hierosolymitanum faciliè obtinuerunt Iudæi, quòd minimè inuidiosus esset, nec pro quo quisquam studiosiùs contenderet: est enim petrosus, aquis tantùm abundans: circumiacentem verò regionem, sterilem ac siccam habens, & intra sexaginta stadia petrosam. *Sic ille.* Cuius sententiam confirmant ea, quæ scribit B. Hieronymus super caput 49. Isaiæ, tractans illa verba: *Dixit Sion, dereliquit me Dominus.* Cùm enim prædocuisset, nomen Hierusalem quatuor modis in Scriptura accipi, subdit hæc: Ex quo discimus, nequaquàm Hierusalem in Palæstinæ regione quærendam esse: quippè, quæ totius prouinciæ deterrima est, & saxosis montibus asperatur: & penuriam patitur sitis, ita vt cœlestibus vtatur pluuiis, & raritatem fontium, cisternarum extructione soletur. Et in epistola 129. quam scripsit ad Dardanum, quæ dicuntur in Scriptura de fertilitate & fœlicitate terræ promissionis, ea non secundùm occidentem literam intelligi debere, probat eo argumento, quòd non possint Iudæi ostendere, terram illam aliquo tempore fluxisse lacte ac melle: quod tamen de ea prædicat Scriptura.

Iosephus.

S. Hieron.

Verumtamen negari nō potest, quin terra promissionis fuerit vberrima ac fertilissima, & antequàm possessa est à Iudæis, & postquàm illi eam obtinuerunt: quinetiam postquàm sedibus illis exterminati sunt. Idque Scriptura apertissimis verbis docet, & ratio ipsa suadet, & complures externorum scriptorum confirmarunt. Scriptura & hoc loco, & alibi sæpiùs appellat terrā fluentem lacte & melle: quod dictum est per hyperbolicam locutionem non infrequentem in Scriptura: sicut etiam in 3. lib. Regum, c. 10. scriptum est, tantam fuisse argenti copiam tempore Salomonis, quanta erat lapidum abundantia. Tali autem locutione hyperbolica significare voluit Scriptura, copiosissima & optima pascua, quib. ingens lactiferorum animalium copia aleretur: & abundantiam florum, odoriferarum herbarum & arborū, quæ idoneæ sunt ad mellificandum: passim enim etiam in saltubus, & in petris mellificabant apes, secundùm illud: *Vt sugeret mel de petra.* Et verò qualem promiserat Deus illam terram, talem posteà esse inuentam ab Hebræis, demonstrat id, quod dixerunt exploratores missi à Mose, ad speculandum terram illam, renunciātes enim Mosi, quæ in ea terra viderant: *Venimus in terram, ad quam misisti nos, quæ reuerà fluit lacte & melle, vt ex his fructibus cognosci potest.* Absciderant enim palmitem cum vua sua, quam vix portauerant in vecte duo viri.

49.
Auctoris sententia.

Deuteron. 32.

Sed nusquā alibi Scriptura apertioribus & disertioribus verbis, quàm in Deuteronomij cap. te octauo, vbertatem, atque omnium rerum abundantiam terræ promissionis describit ad hunc modum: *Dominus Deus tuus introducet te in terram bonam, terram riuorum, & aquarum, & fontium, in cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi: terram frumenti, hordei, ac vinearum: in qua ficus & mala granata, & oliueta nascuntur, terram olei ac mellis. Vbi absque vlla penuria comedes panem tuum, & rerum omnium abundantia perfrueris: cuius lapides ferrum sunt, & de montibus eius æris metalla fodiuntur: vt cum comederis & satiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo, pro terra optima, quam dedit tibi. Sic est illic.* Idem prætereà hoc etiam argumento concluditur. Cùm terra promissionis exigua & angusta esset, (vt suprà ostensum est) innumerabilem tamen fermè multitudinem hominum commodè alebat. Legimus in libro Iosue, plurimos in ea fuisse reges, & innumerabilem populum: & ipse Moses in Deuteronomio scripsit septē illic fuisse gentes, multò numerosiores, quàm erat gens Hebræorum. Et postquàm, istis gentibus expulsis, obtenta est, possessaque ab Hebræis, tempore regni Dauidis, cùm eo iubente recensiti essent, qui idonei erant ad bellum, inuenta sunt quindecies centena millia bellatorum. Sic enim super

50.
Pulcherrima descriptio terræ promissionis.

Deuteron. 8.

ea re proditum est in priori libro Paralipomenon, capite 21. *Inuentus est omnis numerus Israel mille millia & centum millia virorum educentium gladium: Iuda autem quadraginta septuaginta millia bellatorum. Nam Leui & Beniamin non numerauit Ioab, eò quòd inuitus exequeretur regis imperium*: Multitudo autem bellatorum in ciuitate aliqua vel prouincia, censetur tamquàm quarta pars totius multitudinis hominum: maximè verò apud Hebræos, qui nisi à viginti annis & suprà non conscribebantur ad militiam: exceptis nimirum omnibus minoris ætatis, & item fœminis, quarum plures coniugio sibi iungebant Hebræi, & item propter senalem ætatem inualidis ad bellandum. Tantam porrò multitudinem hominum in regione tam angusta commodè vitam agere potuisse, clarissimum argumentum est maximæ fertilitatis & vbertatis eius regionis.

Quam numerosa fuerit gens Hebræorum.

51. Venio nunc ad externos scriptores. Suprà citaui Hecatæum, æqualem Alexandri Magni, affirmantem, Iudæos eo tempore possedisse decies trecenta millia iugera optimæ terræ in vberrima prouincia. Aristæas, qui scripsit historiam de translatione Scripturæ per septuaginta duos interpretes, quinetiam ipsemet duxit eos ex Iudæa in Ægyptum ad regem Philadelphū, hæc reliquit scripta de fertilitate terræ Iudæorum. Regio eorum consita est arboribus oliuarum, & ferax omnis generis frumenti & leguminum: ad hæc vineis & mellificio abūdat. Palmæ verò & aliæ frugiferæ arbores sunt innumerabiles apud ipsos: item iumenta & pecora omnis generis multa, & pascua vberrima. Prætereà immensa copia aromatum & lapidum pretiosorum, & auri, importatur eò per Arabes: nam regio ad cultum & ad negotiationem est idonea. Et ciuitas abundat arcibus, non deest ei quicquam eorum, quæ mari aduehi solent, cùm habeat portus opportunos, qui abundè suppeditent res, & Ascalonæ, & Ioppæ, & Gazæ similiter etiam Ptolemaidis. In horum locorū quasi medio sita est ipsa ciuitas, per se ipsa abundè habens omnia, cùm sit irrigua vndique aquis, & ad magnam securitatem munita. Nam Iordanis fluuius ille perennis, circumfluit ipsam in se ab antiquo continentem non minùs aruorū, quàm sex millia myriadum. Deinde ex vicinia sexaginta myriades hominū in ipsam perueniunt, qui singuli possessionem centum iugerum agri sunt consecuti. Fluuius autem perinde vt Nilus, circa tempus exundans, multùm terræ irrigat. *Sic Aristæas.*

Hecatæus. Aristæas.

52. Iam verò Iosephus gente Iudæus, & in Iudæa natus, educatus, atque etiam cum dignitate & imperio versatus, qualis fuerit suo tempore, id est, Christi Domini, & Apostolorum fertilitas Iudææ, in lib. 5. Antiquitatum, his verbis exposuit: Iudææ natura talis est, vt videre liceat campos magnos, & frugum, & fructuum feracissimos, qui collati ad aliam terram, admodùm vberes videri possent: quòd si ad Iericeuntinum vel Hierosolymitanum agrum conferantur, iam non magni prætij videbuntur, Cùm hi tamen agri parui sint: & bona ex parte montani, sed quantùm ad fertilitatē attinet nullis aliis secundi. De agri autē Iericeuntini fœlicitate mira scribit in libro quinto de bello Iudaico. Optimos, inquit, habet paradisos, palmarúmque irriguarum genera tam sapore, quàm nominibus varia: quarum pinguissimæ, calcibus pressæ plurimum mellis emittunt, non multò deterius alio melle quamquam & mellis altrix est illa regio, & opobalsami ferax, qui omnium carissimus est fructus ibi nascentium: itemque cyprum & myrobalanum gignit. Ergo qui diuinum esse illum tractum dixerit nequaquam errauerit: quippe ibi & larga, & optima generantur, quæ sunt charissima. Sed nec in aliis ei fructibus aliqua facilè toto orbe regio certauerit; adeò multiplicatum, quod satum est, reddit. *Hæc Iosephus.*

Iosephus.

53. Brochardus etiam (qui ante annos trecentos vixit, nempe postquàm Iudæa sub imperium Saracenorum subiecta est, & totum decenniū cōsumpsit in ea regione, diligen

Brochardus in libro de terra sancta, parte 2. cap. 2.

diligentissimè perlustranda, obseruandisque omnibus, & notandis, quæ digna obseruatione & commemoratione sunt visa, abundantiam bonorum eius terræ, tamquàm oculatus testis, hunc in modum exponit: Non est credendum quibusdam contrarium nunciãtibus; neque enim eam diligenter considerarunt. His oculis vidi quanta fertilitate terra benedicta fructificat: frumẽtum enim, vix terra exculta, sine stercore & fimo, mirabiliter crescit & multiplicatur. Agri sunt velut horti, in quibus fœniculum, saluia, ruta, rosa passim crescunt. Ibi bombyx affluit, cannamelæ abundant, ex quibus saccarum extrahitur. Sunt ibi cedri, citri, limones, anarangi suauissimi & optimi odoris; qui per anni circulum continuè seruantur in arboribus: sunt & quædam poma citrina magna, ex quibus electuaria pretiosa valdè conficiuntur. Sunt & fructus dicti, poma Paradisi, penitus admirabiles. Porrò hæc crescunt in modum botri vuæ, & est botrus ille interdum magnus vt cophinus, seu sporta, habet grana interdum centum, & nonnunquam plura in modum vuæ: sunt autem longa ad quantitatem sex digitorum; & nonnunquam sphærica ad quantitatem oui gallinæ; saporis verò delicatissimi, & dulcis, vt est mel. Grana intus semen non habent, sed tota eorum substantia comestibilis est. Fructus iste vix vno anno crescit, & maturatur. Arbor citò deficit: est enim eius periodus trium annorum, vt plurimùm: qua inarescente, alia ex radice prodire incipit: & hac item posteà arescente procedit tertia, & sic deinceps. Folia eius arboris longa sunt instar hominis staturæ: lata vsque adeò, vt duo totum hominem contegant. Vinum terræ sanctæ pretiosum valdè est, & suaue: præcipuè circa Beth-lehem, & nonnullibi eadẽ vitis ter in anno fert vuas, & maturat omnes suo tempore. Ficus, malogranata, oleum, mel, pepones, citruli Babylonici, & omnium generum legumina & frumẽtum optimum in Terra sancta vberrimè colliguntur. Panem adeò sapidum & delicatum non comedi, qualem in Hierusalem. Sues syluestres, lepores, capreoli, damę, perdices, coturnices, quantùm ibi abundent, penè est incredibile dictu. Plurimum est ibi leonum & vrsorum, aliarumque ferarum: camelorum autem incredibilis multitudo, quorum ego in vno grege pascentium vidi tria millia, pluresque etiam dromedarios. Vidi vnicornios: denique illic extant omnia mundi bona, & verè terra illa fluit riuis lactis & mellis. *Hæc Borchardus*. Sed transeamus ad alteram quæstionem.

54. An fertilitas terræ promissionis fuerit naturalis, an ex singulari beneficio Dei.

Altera quæstio est, An talis, tantáque fertilitas terræ promissionis fuerit naturalis, ex bonitate illius terræ, cœlique benignitate, atque aliis naturalibus causis proueniens: An verò fuerit præter ordinem naturæ, ex præcipua & singulari Dei benignitate erga illam terram, gentémque promanans? Verùm facilis est, atque breuis responsio. Fuisse naturalem, negari non potest: quippè quæ fuerit etiam cùm eam terram habitarent, ac possiderent Chananæi, homines impiissimi & sceleratissimi: & sub imperio Saracenorum eandem terra illa fertilitatem magna in parte conseruauerit. Sed nihilominùs fateri necesse est, eam fertilitatem potissimùm ex singulari quadam Dei prouidentia (postquàm eam terram Hebræi obtinuerunt) prouenisse. Nam cùm Hebræi piè Deum colebant, & legem eius religiosè obseruabant, supradictam fertilitatem eis Deus abundè tribuebat & augebat: Sin autem à Dei cultu impiè deficiebant ad idololatriam, contemptáque Dei lege, omnium se inquinamentis scelerum contaminabant, infœcundam Deus, & sterilem bonorum omnium reddebat eorum regionem. Hoc autem ex duobus Scripturæ locis (vt alia nunc omittam) perspicuè intelligere licet. Alter locus est in capite 11. Deuteronomij: *Si obedieritis mandatis meis, ait Dominus, dabo pluuiam terræ vestræ temporaneam, & serotinam, vt colligatis frumentum, & vinum, & oleum, fœnúmque ex agris ad pascenda iumenta, & vt ipsi comedatis ac saturemini. Cauete ne recedatis a Domino,*

seruiatisque dijs alienis, & adoretis eos iratúsque Dominus claudat cœlum & pluuiæ non descendant, nec terra det germen suum, pereatisque velociter de terra optima, quam daturus est vobis. Alter locus est in Leuitico, cap. 26. *Si in præceptis meis ambulaueritis, & mandata mea custodieritis, & feceritis ea, dabo vobis pluuias temporibus suis, & terra gignet germen suum, & pomis arbores replebuntur. Apprehendet messium tritura vindemiā, & vindemia occupabit sementem: & comedetis panem vestrum in saturitate, & absque pauore habitabitis in terra vestra. Comedetis vetustissima veterum, & vetera nouis superuenientibus proiicietis. Si autem non obedieritis mihi, dabo vobis cœlum desuper sicut ferrum & terram æneam. Consumetur incassum labor vester, non proferet terra germen, nec arbores poma præbebunt.*

Locus Leuitici c. 26.

Huius porrò singularis, & præcipuæ Dei prouidentiæ erga illam terram & gentem, clarissimum, maximéque admirandum fuit argumentum, quod cùm iussisset Deus de anno septimo Hebræi terram sererent, sed eam subbathizare finerent ne illi timerent, id sibi fore detrimentosum & noxium, causámque ingentis penuriæ in septimo & octauo anno, vt hæc eos cura, metúque Deus liberaret, promisit facturum se Deus, vt annus sextus triplicatos ferret prouentus, sufficientes nempe trium sequentium annorum victui: Verba Dei super ea re in Leuitico, cap. 25. referútur huiusmodi: *Quod si dixeritis: Quid comedemus anno septimo, si non seuerimus, neque collegemus fruges nostras. Dabo benedictionem meam vobis in anno sexto, & faciet fructum trium annorum: seretísque anno octauo, & comedetis veteres fruges vsque ad nonum annum, donec noua nascantur, edetis vetera.* Hæc ibi. Sed hoc tanto Dei beneficio, iam tempore Machabæorum ptinati fuerunt Iudæi, vt in capite sexto prioris libri Machabæorum cernere licet.

Admirabilis Dei prouidētia, & benignitas erga Iudæos.

Locus Leuitici cap 25.

DVODECIMA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

EGO SVM, QVI SVM.

Versu 14.

55.

CVm dixisset Deus Mosi: *Veni & mittam te ad Pharaonem, vt educas populum meum filios Israel de Ægypto:* Respondit Moses: *Ego vadam ad filios Israel, & dicam eis Deus patrum vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi: Quod est nomen eius? quid dicam eis? Dixit Dominus ad Mosen: Ego sum, qui sum: Et ait: Sic dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos?* Dixítque iterum *Deus ad Mosen: Hæc dices filiis Israel: Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, misit me ad vos, hoc nomen mihi est in æternum, & hoc memoriale meum in generationem & generationem.* Famosissimam igitur sapientiam hanc, *Ego sum, qui sum*, plurimorum veterum, etiam Ethnicorum admiratione, ac prædicatione, doctissimisque tum expositionibus, tum disputationibus celebratissimam: nos etiam conuenit, pro facultate nostra, subtiliter ac diligenter pensitare, ac distinctè, atque enucleatè tractatam explicatámque Lectori tradere. Quam profectò sententiam, si quis dixerit, altissimum esse velut fundamentum quoddam Theologiæ, simúlque celsissimum

quasi

quasi eius fastigium, is, meo iudicio, minimè à vero aberrauerit. Ante omnia sciat Lector, pro eo, quod nos legimus, *Ego sum, qui sum*, Hebraice ad verbum sic esse, *Ero, qui ero*, cuius tamen lectionis eandem esse sententiam, atque lectionis Latinæ, putat Lyranus, hoc loco ita scribens: In Hebræo habetur: *Ero, qui ero*, per vtramque tamen literam idem significatur, videlicet necessitas essendi & æternitas, & immutabilitas per omnem modum; quæ est conditio propria & singularis ipsius Dei. Omnia enim alia, eo ipso, quòd sunt de nihilo, habent principium sui esse, & sunt vertibilia in nihil, quia subtracta manutenentia diuina, caderent in non esse: & ideo non esse conuenit eis, quantùm ex se, sed esse habent à Deo, sicut scriptum est Esaiæ 41. *Ecce, vos estis ex nihilo, & opus vestrum ex eo, quod non est.* Sic Lyr.

Lyranus.

At verò Caietanus arbitratur diuersam esse lectionis Hebraicæ sententiam. Sic enim scribit super hoc loco: Iuxta Hebræum habetur: *Ero, qui ero*, antequàm dicat nomen proprium, manifestat rem significatam per illud nomen proprium. Manifestat autem dupliciter: primò complexè, deinde incomplexè. Quod vt intelligas, scito hanc esse essentialem disparitatem inter naturam Dei, & naturas reliquarum rerum quantumcunque excellentium: quòd perseuerantia essendi, soli Deo conuenit suapte natura, hoc est, à seipso, & absque omni dependentia: Aliæ autem res omnes, quamtumcunque immortales & incorruptibiles, habent perseuerantiam essendi emendicando illam à Deo, à quo dependent, & à quo communicatum est omnibus esse, omnia enim in nihilum deciderent, nisi ea manus Omnipotentis conseruaret. Quia itaque nulla res alia à Deo, ex propriis viribus habet perseuerantiam essendi, significatam futuro indicatiuo verbi substantiui, *Ero*, nec alia res potest omnino asserere illud, *ero*, eò quòd in potestate Dei stat oppositum, & solus Deus potest asserere, *Ero*: ideò proprietatē diuinæ naturæ manifestat Deus Mosi dicens: *Ero, qui ero*, hoc est: Ego sum ille, cui suapte natura conuenit perseuerare in esse. Vbi scito, prudens Lector, quòd quamuis potuisset Deus proprietatem naturæ suæ manifestare dicendo: *Ego sum, qui sum*: maluit tamen manifestare dicendo, *Ero, qui ero*, quia hic manifestandi modus facilior & clarior est, quoad nos, & quoad filios Israël, pro quibus petebat Moses: ille verò alter modus, subtilior est exigens notitiam æternitatis nescientis præteritum, præsens, & futurum, & notitiam, quòd in esse comprehenditur omnis perfectio, quæ non facilè percipiuntur communiter. Illis porrò verbis, quæ sequuntur, *Sic dices ad filios Israel: qui est, misit me ad vos*, manifestationem complexam resoluit in incomplexam. Dixerat complexè: *Ero, qui ero*, dicit incomplexè: *ero*. Sic enim est Hebraicè: siquidē naturæ diuinę propria est perseuerantia essendi: aliis enim conuenit ad beneplacitum Dei. Et vide quoad nos manifestiorem modum electum, dicendo: *Sic dices filiis Israel*. Et ne minor subotiretur intelligentia diuinę naturæ, adiungitur: *Misit me ad vos*: dicendo, *misit*, significat quod ita est, *Ero*, quod etiam fuit: & quod non ita est, *Ero*, tamquàm incipiat esse: sed quod est *Ero*, tamquàm propriam habens perseuerantiam essendi. Per neutram autem manifestationem manifestata est res perfectè significata per subiunctum nomen, sed manifestata est sufficienter ad discernendum naturam Dei à naturis reliquarum rerum, & hoc valdè magnum donum fuit, & est. *Hactenus ex Caietano.*

Caietanus.

Oleaster putat dictum esse, *Ero, qui ero*, ad significandam differentiam veri Dei à falsis Diis, & Idolis, quæ nec semper fuerunt, nec semper erunt: ideóque Deuteronomij 32. appellantur noui recentésque Dij. Contrà autem verus Deus de se dicit: *ego primus, & ego nouissimus*. Et rursus: *Ante me non est formatus Deus; & post me non erit*. De Idolis autem dicitur Hieremiæ 10. *Vanitas sunt sculptilia, opus irrisione dignum, tempore visitationis peribunt*. Vult ergo Dominus signi-

Esaia 41.

ficare Mosi & Hebręis,se solum verum esse Deum,vt qui semper fuerit,sempérque futurus sit.Et hanc sententiam Dei voluit exprimere sanctus Ioannes in Apocalypsi capite primo,dicens:*Pax vobis ab eo,qui erat,qui est, & qui venturus est*, per hoc summam Dei æternitatem significare volens.*Hæc Oleaster.* Nec secus locum hunc Exodi videtur interpretatus Beatus Iustinus Martyr,vt paulò infrà dicemus.

56. Cæterùm Hebræi,illud, *Ero qui ero*, dupliciter interpretantur. Plerique enim censent,ea locutione,Dei æternitatem significatam esse;futurum enim(sicut Thalmudistæ tradunt)omnis temporis differentias continet,præteriti,præsentis, & futuri,ideóque ad denotandam æternitatem, quæ omnem temporis extensionem & volubilitatem vnitè atque immobiliter comprehendit, ritè accommodatur.Quidam aiunt,illud prius,*Ero*,esse nomen Dei ; alterum autem *Ero*,esse illius nominis expositionem & confirmationem : vt hæc sit illis verbis subiecta sententia : Nomen meum est, *Ero*, & ratio est,quia ero in æternum,& absque fine. At enim Rabbi Salomon arbitratur, hæc verba non esse dicta ad significandam æternitatem Dei, sed ad demonstrandum & promittendum se affuturum Hebræis in illa afflictione Ægyptiaca,& liberaturum eos illa seruitute : nec solùm tunc, sed etiam in posterum se futurum illis adiumento & præsidio.Est itaque,secundùm istum Rabbinum(quem omninò sequitur Burgensis)intellectus illorum verborū,huiusmodi:*Ero,ero*,supple,vobiscum in hac tribulatione,ab ea vos liberans.*Qui ero*, supple, semper deinceps vobiscum in omni vestra afflictione. Sed enim illa est germana huius loci interpretatio Hebraicè positum esse futurum pro præsenti:nam secundùm proprietatem Hebrææ linguæ,non rarò poni futura pro pręsentibus vel pręteritis,probat hoc loco Eugubinus,prolatis in medium aliquot Scripturę testimoniis.Hoc probè intelligentes LXX.Interpretes locutionem Hebraicam ad tempus præsens accommodantes,verterunt,sicut habet Latinus interpres,*Ego sum,qui sum*, hanc enim habent sententiam Græca : ἐγώ εἰμι ὁ ὤν.

Rabbi Salomon.

Paulus Burgensis.

Eugubinus.

57. Sed age,ostendamus quemadmodum veteres sententiam hanc intellexerint, & explanauerint.Illud certè in vniuersum dici potest,existimasse veteres,in illis verbis significari,quæ sint Dei propria,immutabilitatem,æternitatem,atque infinitatem.Cõmemoremus itaq; in hoc loco,nobiliorum aliquot auctorum sentẽtias,& insigniores eorum verborum expositiones. Atque à Philone omnium antiquissimo ordiamur.Is in primo lib. de vita Mosis,facit Mosen sic loquentem cum Deo: Quid si ex me percunctabuntur Hebræi , quod sit nomen eius , qui misit me , nec dicere potero , nón-ne impostor videbor ? Cui Deus : primùm dic eis : *Ego sum qui sum* : vt discant differentiam inter ens, & non ens , & sciant nullum nomen de me dici propriè , cui soli esse competit. Quòd si , vt sunt debiliores ingenio , insistent quærere nomen meum,indica eis non tantùm esse me Deum,sed esse Deum trium virorum à virtute denominatorum , Abraham , Isaac,& Iacob, quorum alius doctrina , alius natura , alius meditatione , quæsitæ virtutis est regula. *Sic Philo.*

Philo.

B. Dionysius Areopagita in libro de Diuinis nominibus, capite quinto disputat,Deum potiùs nominari & celebrari ab ipso esse, quàm ab alio vllo effectorum eius;omnium enim, quæ à Deo procedunt , effectáque sunt, principalissimum est ipsum esse multas ob causas.Primò,quòd, *esse*, primum omnium aduenit cuilibet rei, & vltimum omnium ab ea recedit : Secundò, est omnium maximè intimum cuius rei : Tertiò, est maximè independens : Quartò, est maximè necessarium : Quintò, est vniuersalissimum : Sextò,est simplicissimum : Septimò, est quodammodò infinitum : Octauò , cætera sunt velut quædam eius participationes,

Omniũ, quæ à Deo procedunt, principalissimũ est ipsum esse,ob nouẽ causas

tiones, ipsum verò nullius est participatio? Nonò, est perfectissimum, quod eminenter, & virtute continet omnes alias perfectiones. Sed ponamus hîc verba Beati Dionysij, quæ sunt huiusmodi: Ante alias omnes Dei participationes, ipsum esse præpositum est, & est ipsum esse antiquius, quàm vita, & quàm sapientia, & quàm alia quælibet similitudinem diuinam participantia: ante hæc enim omnia, ipso esse participant: Meritò igitur reliquis principalius est ipsum esse: & ex ipso, tamquàm antiquiori aliis, Dei donis, ipse Deus celebratur. Enim verò, & rerum principia omnia, ipsius esse participatione & sunt, & principia sunt, & priùs quidem sunt, & inde principia sunt. Quòd si velis dicere, vitam esse initium viuentium, vt viuentia sunt, & vnionem esse principium coniunctorum, vt coniuncta sunt, & ordinem esse principium ordinatorum, vt ordinata sunt, & alia quæcunque esse initia eorum, quæ illorũ participatione gaudent; inuenies profectò, ipsas participationes primùm ipso esse participare, & eo ipso esse, primùm existere; mox verò huius & illius principia esse, & ipso esse participando & existere, & participes esse. Si autem ista principia, participatione ipsius esse sunt, multò magis erunt illa, quæ istorum participatione existunt. Primùm igitur, ipsius esse munus cæteris præponens suprema illa bonitas, ipso esse vt antiquissimo, primóque omnium eius participationum, potissimùm celebratur. *Hactenus est Beato Dionysio.*

B. Dionysi. Areopagita.

58. Iustinus Martyr in sermone Exhortatorio ad Gentes, super hac ipsa Dei sententia disputans, & de Platone loquens, qui doctrinam hanc Mosis, vt alia multa, æmulatus in suis libris opertè posuit, ita scribit: Cùm enim Plato in Ægypto audisset, olim Deum Mosi dixisse, quando ad Hebræos eum mittebat: *Ego sum ens ille*, intellexit Deum non indicasse nomen suum proprium: nullum enim nomen potest Deo propriè conuenire. Nimirum imponuntur nomina rebus, vt per ea dignoscatur ipsarum varietas: Deus autem neque superiorem quemquam habuit, à quo nomen acciperet, neque se ipse nominare voluit, cùm vnus & solus esset: sicut ipse per Prophetas de seipso testatur dicens: *Ego primus, & nouissimus, nec est præter me Deus alius.* Cùm igitur alloquens Mosen, mitteret eũ ad Hebræos, nou se aliquo nomine appellauit, sed participio quodam, quo se vnũ, solúmq; Deum esse significaret, dicens: *Ego sum ens ille*, videlicet ad differentiam eorum, qui vocantur, nec sunt dij: vt scirent qui per idololatriam seducti fuerant, se non veris Deis fuisse deditos, sed iis, qui non sunt. Deus igitur sciens non esse veram de multis diis opinionem, extirpaturus eam, velut molestum morbum, ex anima, ante omnia Mosi se ostendens, dixit ei: *Ego sum ille ens.* Oportebat enim, opinor, futurum Hebraicæ gentis Imperatorem & doctorem, nihil priùs, quàm verum Deum dicere. Quocircà cùm primum ei apparuit, hoc eum docuit: Deinde allegans eum ad Hebræos, iubet idem nunciare ipsis & dicere illis: *Qui est, misit me ad vos.* Hæc Iustinus.

Iustinus Martyr.

Sanctus Gregorius Nazianzenus illud: *Ego sum, qui sum*, interpretatur de æternitate Dei, vt opponitur volubilitati temporis, quæ per futurum, & præsens, & præteritum est extensa, & distinctæ: æternitatis enim proprium est, sen per & immutabiliter esse. Verba eius ex oratione de Natiuitate Domini, huc transposita, sunt huiusmodi: Deus & erat semper, & est, & erit, vel, vt rectiùs loquar, semper est: nam erat, & erit, nostri temporis fluxæque naturæ segmenta sunt: Ille autem semper est: atque hoc modo seipsum nominat, cùm in monte oraculum Mosi edidit. Vniuersum enim id, quod est, in se complectitur, nec principium habens, nec finem habiturum; quasi Pelagus quoddam essentiæ immensum & interminum, omnem tum temporis, tum naturæ cogitationem superans, mente sola adumbra-

S. Gregorius Nazianzen.

tus: & quidem perexiguè ac perobscurè, non ex iis, quæ sunt in ipso, sed quæ circa ipsum, alia ex alio collecta specie ad vnum quoddam veritatis simulachrum: priùs quam teneatur effugiens, & priùs quàm intellectu percipiatur, seipsum fuga proripiens: tantùm principem nostri partem, eamque à vitiorum labe purgatā collustrans, quantū v. delicet oculorū aciē, fulguris celeritas minimè consistentis. Hoc autem, mea quidem sententia, idcircò fit, vt quatenus comprehendi potest, nos ad se trahat, quod enim percipi omnino nequit, id nec speret quisquam, nec assequi conatur. Quatenus autem capi non potest, admirationem sui excitet, atque ex ipsa admiratione vehementiùs expetatur: expetitus purget; purgans autem diuinos efficiat, talésque cùm redditi sint, cum iis iam velut cum familiaribus consuetudinem habeat. Metuo ne hoc audaciùs à me dictum videri possit. Deus diis vnitus & cognitus, ac tantùm fortasse, quantùm iam eos, qui ipsi noti sunt, cognoscit. *Hac Nazianzenus.*

60. Consimili ratione B. Augustinus propterea arbitratur ipsum, *Esse*, dici propriè de solo Deo, quòd ipse solus habeat esse indeficiens, & omninò inuariabile. Nam exponens versiculum illum Psalmi noni: *Sperent in te, qui nouerunt nomen tuum:* hæc scribit: Dominus dixit ad Mosen: *Ego sum, qui sum*: Sperent igitur in te qui cognoscunt hoc nomen tuum, ne sperent in rebus, quæ temporis volubilitate præterfluunt, nihil habentes, nisi, *Erit*, *Fuit*. Quoniam quod in illis futurum est, cùm venerit, fit statim præteritum: & expectatur cum cupiditate, amittitur autem cum dolore. In Dei autem natura non erit aliquid, quasi nondum sit; nec fuit aliquid, quasi iam non sit: sed est tantùm id, quod est, & ipsa est æternitas. Desinant igitur sperare & diligere temporalia, & se ad æternam spem conferant, qui cognoscunt nomen eius, quid dixit: *Ego sum, qui sum.* Fertur in fine sexti tomi Operum Augustini, breuis quidam Tractatus super his verbis: *Ego sum, qui sum*, qui si non est Augustini, est certè pij & docti viri. In eo sic est: *Esse*, nomen est incommutabilitatis: omnia enim, quæ mutantur, desinunt esse quod erant, & incipiunt esse, quod non erant: At, *Esse*, verum: *Esse*, sincerum: *Esse*, germanum, non habet nisi is, qui non mutatur. Ille habet tale *Esse*, cui dictum est: *Mutabis ea, & mutabuntur, tu autem idem ipse es.* Quid est: *Ego sum qui sum*, nisi, Ego solus æternus sum? Quid est: *Ego sum, qui sum*, nisi, solus ego mutari non possum? Nulla creatura, non Cœlum, non Angelus, non Virtutes, non Throni, non Dominationes, non Potestates, denique nulla creatura, & cætera quæ ibi sequuntur.

S. August.

Psal. 101. & Hebr. 1.

61. Sanctus Hieronymus interpretatur, propterea verè dici, solum Deum, *Esse*, quòd solus ipse à se ipso est; cætera verò ex natura sua non esse, sed voluntate Dei esse quantùm ipse vult, & quemadmodum vult, & quousque vult. Exponens enim illā sententiam Pauli, quæ est in tertio capite epistolæ ad Ephesios: *Ex quo omnis paternitas in cælis, & in terra nominatur*, hunc in modum, sanè quàm Theologicè, disputat: Sicut Deus essentiæ ac substantiæ suæ nomen etiam cæteris rebus impertit, non quòd ipsæ ex natura sua sint, fuit enim tempus, quando vniuersa non fuerunt, & rursum, si voluerit, in nihilum reuertentur: sed quod esse dicantur, id habent, Dei bonitate donatum: sic & paternitatis nomen ex semetipso largitus est aliis. Quod vt manifestius fiat, Scripturarum testimonium proferamus. Loquitur in Exodo Dominus Mosi: *Ego sum, qui sum.* Numquid solus Deus erat, & cætera non erant? vtique Angeli, cœlum, terra, maria, & ipse Moses, cui Dominus loquebatur, & Hebræi, ad quos, & Ægyptij, contra quos mittebatur, erant. Quomodò igitur nomen commune substantiæ sibi proprium vendicat Deus? Ob eam profectò causam, quòd cætera, quod sint, Dei sumpsere beneficio: Deus verò, qui semper est, nec habet, aliunde principiū, & ipse sui origo

Locus epistola ad Ephesios, c. 3.

est,

est,suæque causa substantiæ, non potest intelligi aliunde habere, quòd subsistit. Nam in igne aliud est calidum,aliud calefactum. Ignis absque calore intelligi non potest:cætera,quæ ex igni calefiunt, calorem illius mutuantur: & si paulatim abs cesserit ignis,calore tenuato,redeunt in naturam suam & nequaquam calida nuncupantur.Iuxta hunc quoque sensum:Et in Euangelio dixit Dominus: *Nemo est bonus,nisi vnus Deus.* Et certè terram bonam legimus, & hominem, & pastorem bonum:sed nemo ex natura sua bonus,nisi solus Deus: Cætera enim, vt dicantur bona:bonitatē illius consequuntur. Sicut ergò solus bonus facit bonos, & solus immortalis immortalitatem tribuit,& solus verus non en veritatis impertit:ita & solus Pater,quia & creator est omnium & vniuersorum causa substantiæ, præstat cæteris,vt patres esse dicantur. *Hæc Hieronymus.*

Ioan. Luca 18.

Ad eandem sanè sententiam exponit S. Gregorius, cur solus Deus dicatur esse, quia solus à se ipso est, & solus immutabiliter semper est. Explanans enim illa verba Iob,quæ sunt in 23.capite:*Ipse solus est.* Nunquid, *Gregorius inquit in libro 16. Moralium cap.*18.non sunt Angeli,& homines, & cœlum,& terra,& cuncta animantia?Certè scriptum est:*Creauit vt essent omnia.* Verumtamen aliud est esse, aliud principaliter esse:& aliud esse mutabiliter, atque aliud immutabiliter esse. Sunt enim hæc omnia,sed principaliter non sunt, quia in semetipsis principaliter non sunt,& nisi gubernantis manu teneantur, esse nequaquam possunt, Cuncta namque in illo subsistunt,à quo creata sunt,nec ea quæ viuunt,sibi ipsa vitam tribuunt: neque ea,quæ mouentur suis nutibus ad motum ducuntur, sed ille cuncta mouet, qui quædam viuificat, quædam verò non viuificata, in extremam essentiam mirè ordinans seruat. Cuncta quippè ex nihilo facta sunt, eorumque essentia ad nihilum tenderet,nisi eam auctor omnium sui regiminis manu retineret. Omnia itaque,quæ creata sunt,per se nec subsistere valent, nec moueri, sed in tantùm subsistunt,in quantùm vt esse habeant,acceperunt:in tantùm mouentur,in quantùm oc culto instinctu disponuntur. *Hæc Gregorius.* idem in libro 18.Moralium cap. 34.super eadem re, hoc modo disserit: Solus Deus veraciter est: cuius essentiæ comparatum esse nostrum,est non esse.Huic si cōiungimur,sumus,viuimus, sapimus:huic si cōparamur,nec sapimus nec viuimus,& omninò nec sumus. Hinc est,quòd sancti viri,quando in Dei visione proficiunt, quantò magis Diuinitatis interna conspiciunt,tantò magis se nihil esse cognoscunt. Vnde Abraham loquens cum Deo, se puluerem ac cinerem esse professus est. Esse namque,se aliquem fortasse crederet,si veracem essentiam, quæ super ipsum erat, minimè sensisset. At verò vbi ad Immutabilem contemplandum super se raptus est, impletus tantæ contemplationis potentia, dum videret illum,nihil se esse nisi puluerem vidit. Hinc ad Mosen dixit Deus:*Ego sum,qui sum.* solus quippe veraciter est,qui solus incommutabiliter permanet.nam omne quod modò sic,& modò aliter est,iuxta non esse est: permanere enim in statu suo non potest. Atque aliquo modo ad non esse itur, dum ab eo,quod fuerat,semper ad aliud per momenta temporum ducitur. Vt ergo in participatione ipsius essentiæ aliquid simus, cognoscamus nosmetipsos, quia propè nihil sumus, *Sic ibi Gregorius:quem etiam vide super eadem re in secunda Homilia in Ezechielem.*

62. S.Gregor.

Sapient.

Genes.18.

B.Bernardus in libr. 5. de consideratione ad Eugenium, eandem pulchrè tractans sententiam,hæc scribit: Dicimur esse & nos, & nosse,& amare:Deus etiam cognoscit & amat, sed Deus amat vt charitas, nouit vt veritas, sedet vt æquitas,dominatur vt maiestas, regit vt principium,tuetur vt salus, operatur vt virtus, reuelat vt lux,assistit vt pietas. Quæ omnia faciunt & Angeli, facimus & nos.Sed

63. S.Bernard

longè inferiori modo, non vtique bono, quod sumus, sed quod participamus. Deus autem hoc de se voluit responderi Hebræis per Mosen: *Qui est, misit me ad vos.* Meritò quidem: nihil enim competentius æternitati, quæ Deus est. Si enim bonum, si magnum, si beatum, si sapientem, vel quicquid aliud tale de Deo dixeris, in hoc verbo instauratur, quod est, *est.* Nempe hoc est ei esse, quod hæc omnia esse. Si centum talia addas, non recessisti ab esse: si ea dixeris, nihil addidisti ad esse; si non dixeris, nihil de eo minuisti. Iam si vidisti hoc singulare & summum esse, nónne in comparatione huius, quicquid hoc non est, iudicas potiùs non esse, quàm esse? Quid enim est Deus: sine quo nihil est. Tam nihil esse sine ipso, quàm nec ipse sine se potest. Ipse sibi, ipse omnibus est. Ac per hoc quodammodò solus est ipse, qui suum ipsius est, & omnium esse. *Hæc S. Bernardus.*

64. *S. Thomas.* S. Thomas in prima parte, quæst. 13. arti. 11. disputat, hoc nomen, *Qui est*, triplici ratione maximè proprium esse Dei. Primò propter sui significationē, non enim significat formam aliquam, sed ipsum esse. Cùm autem esse Dei, sit ipsamet eius essentia, quod nulli alij rei conuenit, liquet, inter omnia nomina Dei, hoc maximè proprium eius censeri debere. Deinde, propter huius nominis vniuersalitatem. Alia enim nomina, vel sunt minùs communia, vel si conuertantur cum ipso, determinant ipsum, addendo aliquid secundùm rationem. Quapropter quantò aliqua nomina sunt minùs determinata, & magis communia, & absoluta, tantò magis propriè dicuntur de Deo à nobis. Vnde Damascenus nomen, *qui est*, facit principalius omnibus aliis nominibus Dei, tamquàm totum in seipso comprehendens pelagus substantiæ infinitum & indeterminatum. Quolibet enim alio nomine determinatur aliquis modus substantiæ rei, at nomen, *qui est*, nullum modum essendi determinat, sed habet se indeterminatè ad omnes. Ad hæc, nomen, *qui est*, significat esse in præsenti, & hoc maximè propriè Deo conuenit, cuius esse non nouit præteritum vel futurum. Et quamuis secundùm Dionysium in tertio capite de Diuinis nominibus, nomen, *bonum*, sit principalissimum omnium Dei, in quãtum Deus est causa, non tamen simpliciter, quia esse absolutè, præintelligitur causæ. Attamen nomen Dei *Tetragrammaton*, quod impositum est ad significandam Dei substantiam incommunicabilem, & (vt sic liceat loqui) singularem; magis proprium Dei nomen est, quàm nomen *qui est. Hæc S. Thomas.*

Damascenus lib. 1. c. 12.

65. Ex his verbis B. Thomæ apparet, eum facere nomen, *qui est*, diuersum à nomine Dei *Tetragrammato.* Sed reclamant Hebræi, & de nostris Hebraicæ linguæ studiosi ac periti, affirmantes idem esse nomen. Nam nomen, *Tetragrammaton*, est futurum verbi substantiui, Sum, non aliud significans, nisi *erit*. Et quia futurum, vt suprà diximus, ponitur sæpè pro præsenti, nomen, *Tetragrammaton*, non est aliud, quàm *est*. Audiat Lector Eugubinum in recognitione Pentateuchi, & in tractatu huius loci Exodi, hac de re ita scribentem: Sciendum, inquit, illud est, nomen *Tetragrammaton*, quod proprium Dei nomen esse existimatur, & apud Hebræos tamquàm ineffabile habetur, non esse aliud, quàm id, quod dixit Deus Mosi, *qui est*, vel, vt est Hebraicè, *erit*. Græcè autem dicitur ὁ ὤΝ, est enim vox futuri temporis verbi substantiui, *Sum*. Equidem puto, nomen *Tetragrammaton*, ex hoc loco Exodi natum esse: nomen scilicet, quo se ipsam Diuinitas appellauit ab essendo. Et vt hoc clariùs percipias, scito, vbi in nostra editione habetur hîc: *Dixitque iterum Deus ad Mosen; Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob*, Hebraicè pro illo, *Dominus Deus patrum vestrorum*, esse nomen *Tetragrammaton*, quo prælato, adiunxit Deus, *Hoc nomen mihi est in æternum*; neque de alio nomine intelligit, quàm de eo, quod exposuerat Mosi, *qui est*. Nomen ergo *Tetragrammaton*, tempus futurum est verbi substantiui, *Sum*, idemque est, atque illud, *ero, qui ero*;

Eugubinus.

hoc

Hoc enim significat nomen quadriliterum. Nam si ipsum interpretari voluerimus, dicemus, *est*, vel *erit*, sine relatiuo, *qui*, quod fit secundùm idioma Hebraicum, in quo relatiua sæpè omittuntur.

Propè abest, si tamen abest, Caietanus ab hac Eugubini opinione. Ait enim, cùm Deus dixit: *Ego sum, qui sum*, vel *ero, qui ero*, non dixisse propriè nomen ipsum *Tetragrammaton*: Sed rem significatam eo nomine. Cùm autem mox adiunxit: *Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*, tunc expressisse nomen *Tetragrammaton*: sibique id vindicasse tamquàm proprium, quo nimirùm significatur, vt natura supereminens omnibus rebus. Sic autem scribit Caietanus, tractans illa verba: *Sic dices ad filios Israel: Dominus Deus patrum vestrorum*. Iuxta Hebræum, inquit, sic habetur: *Iehouah Elohe patrum vestrorum*. Complet autem Deus responsionem ad quæstionem Mosis de suo proprio nomine. Priùs responderat quoad rem significatam dicens: *ero, qui ero*: nunc respondet quoad ipsum nomen, & manifestat nomen *Tetragrammaton*, esse sibi proprium. Et quia nomen hoc ab essendo sumptum est, hinc liquet, quòd suprà dictum fuit: *ero, qui ero*, fuisse expositionem huius nominis. Quoniam autem Deus hoc nomen sibi vendicat ex proprietate naturæ suæ, quæ supereminet omnibus, ideò dicit, *Hoc nomen meum in æternum*, id est, non commune mihi & aliis, sed mihi tantùm proprium. Per hoc enim discernitur Deus à rebus omnibus, quòd omnes aliæ res pendent à Deo in *Esse*, ipse verò solus à nullo pendet, sed ex seipso solo perseuerat in *Esse*. Et ne nouus Deus fingi videretur, adiunxit, quòd ipse est, quem vt suum iudicem coluerunt patres eorum, Abraham, Isaac & Iacob. Tria itaque de seipso manifestat: primò nomen proprium suum ex proprietate naturæ, quod est *Iehouah*, tum nomen officij ad iudicandum omnes, quod est *Elohe*: deinde venerationem ab antiquo sibi exhibitam à patribus ipsorum: vt sic omni ex parte satisfiat quærentibus nomen Dei mittentis Mosen ad ipsos. *Hæc Caietanus*.

66. Caietan.

DECIMA-TERTIA DISPVTATIO.

SVPER EISDEM ILLIS VERBIS:

EGO SVM, QVI SVM.

Ex ipsius Auctoris sententia.

Quæret iam me, super hac re, Lectori sententiam meam indicare. Equidem censeo, *Esse*, simpliciter & præcisè (si loquamur propriè) nulli rei creatæ conuenire: immò veriùs dici, ea ratione quamcumque rem creatam non esse, quàm esse: quia multò plus habet ipsius non esse, quàm esse: quod sanè quatuor ex his rebus perspicuè licet intelligere. Primò, quæcumque res creata, priusquàm crearetur, habuit

67.

æternum non esse. Deinde, si corruptibilis est, habebit aliquando etiam non esse æternum, sin autem ex suapte natura incorruptibilis, vt sunt Angeli, potest nihilominùs habere non esse, quoniam in potestate Dei est, liberè ipsam conseruantis. Adhæc: etiam dum est, quia subinde mutabilis & variabilis est, admixtum habet ipsum non esse in omni enim mutatione, ratio quædam ipsius non esse includitur. Postremo, quælibet res creata vt egregiè disputat Plato in Theæteto plus habet non entis, quam entis, exempli causa: homo tantùm habet esse hominis, sed habet non esse cœli, & terræ, animalium, aliarúmque omnium rerum: habet itaque vnum duntaxat esse, & innumera propemodùm non esse.

Plato.

68. At enim Deus verissime, maximéque propriè dicitur esse, quod ex seipso habeat esse nec ipse sit aliud, quàm suum esse. Ex hoc autem multa sequuntur, quæ maximè propria sunt Dei. Primò sequitur, cum semper fuisse: si enim non semper fuisset, vel ergò productus esset ab alio: at ponitur à se ipso esse: vel productus esset à se ipso; sed hoc implicat contradictionem: vt enim producens, iam esset: vt verò productum, nondum fuisset. Secundò sequitur, eum semper fore: tum quia habens esse à seipso, numquàm seipsum deseret; tum quia, cùm sit ipsum esse non potest admittere non esse. Tertiò sequitur, ipsum esse immutabilem: nam si mutaretur, aliquo modo participaret non esse: & nec habet à quo mutetur, nec propter quid mutetur. Quartò sequitur, ipsum esse æternum: etenim duratio carens principio & fine; atque omnino immutabilis, & tota simul, est ipsa æternitas. Quintò sequitur, esse simplicissimum, & actum purissimum: si enim esset compositus, posteriùs esset componentibus ipsum, & ab illis haberet esse. Sextò sequitur, esse infinitum; nam cùm habeat esse à se, non potuit ei determinari ipsum esse. Septimò sequitur, ipsum esse causam omnis esse, quod res creatæ participant. Nam quod est ex se, & per se tale, causa cæterorum, quæ sunt talia per participationem. Octauò sequitur, ipsum esse vnum, quia habet esse ex se, & omne esse, & infinitum esse. Rectè itaque Iob de ipso dixit, capite vigesimo tertio. *Ipse solus est.*

Solum Deum verè dici esse buius rei octo causæ.

Locus Iob, c. 23.

69. Nonnulli existimant, cùm Deus Mosi requirenti nomen ipsius, respondit, *Ego sum, qui sum*, non indicasse ei nomen suum: immò verbis illis demonstrasse nullum sibi nomen propriè conuenire, quod ipse sit ipsum esse subsistens, atque infinitum quod & incomprehensibile est, & innominabile, sicut Salomon docuit, cap. 3. *Quod est*, inquit, *nomen eius, & quod est nomen filij eius*? Et Dionysius primo capite libri de diuinis nominibus, Deus, inquit, omnino incomprehensibilis est, & neque sensus vllus eius est, neque imaginatio, neque nomen, neque sermo, neque tactus, neque scientia. Quod non ignorantes Theologi, Deum vt carentem nomine celebrant: eum Deum ipsum aiunt in vna sacratissimarum visionum apparētem, eum increpasse, qui dixerat: *Quod est nomen tuum?* Ac veluti ab omni eum diuini nominis cognitione abducentem dixisse: *Cur de nomine meo interrogas, quod est mirabile*? An verò non est mirabile nomen, quod est super omne nomen? quod exuperat omne nomen: quod nominatur siue in hoc seculo, siue in futuro? *Sic Dionysius.* Ergo illud, *Ego sum, qui sum*, dictum est ad excludendum certum aliquod nomen Dei. Quod si, *dixit Mosi Deus*, populares tui instent quærentes nomen eius, qui te misit, dices eis, me hoc potissimùm nomine ab illis cognosci: & coli velle, Quod sum Deus patrum ipsorum, Abraham, Isaac, & Iacob: vt sicut illi mihi crediderunt, & seruierunt: ita & ipsi mihi, per te loquenti ipsis, credant & mandatis, quæ per te dabo illis obtemperent. Hoc sanè intellectu Philo locum hunc Exodi exposuit sic scribens: Primùm dic eis: *Ego sum, qui sum*, vt discant differentiam inter ens, & non ens, & nullum nomen de me dici propriè, cui soli competit esse. Quòd si, vt

Opinio Platonis, & Iustini Martyris.

Locus Prouer. cap. 30.

S. Dionys.

Genes. 32. & Iudic. 13. Dionysius.

Philo.

si, vt sunt debiliores ingenio, requirent appellationem meam, indica eis, non tantùm esse me Deum, sed præcipuè Deum esse trium illorum virorum à virtute denominatorum, Abraham, Isaac, & Iacob; *Ita Philo.* Similiter etiam Iustinus Martyr intellexit hunc locum Exodi, scribens, Deum non indicasse Mosi nomen suum proprium, quia nullum potest ei nomen propriè conuenire. *Iustini verba paulò suprà in hac ipsa Disputatione commemorata sunt.* Sunt etiam, qui putent, Deum Mosi requirenti nomen suum significasse, hoc esse nomen suum, quòd sit ipse verus Deus, ad differentiam falsorum Deorum, quos plerique omnes tunc colebant: idque probasse dupliciter: Primò dicendo, *Ego sum, qui sum*, quod est proprium veri Dei, nec aliis Deis vllo modo conuenit: Tum etiam dicendo se esse Deum Abraham, Isaac, & Iacob: Illi enim viri sanctissimi non nisi verum Deum coluerunt. Voluit igitur, Deus Mosen quærentibus Hebræis, quod esset nomen eius, à quo missus fuerat ad ipsos respondere, se missum fuisse à verò Deo, quem partes eorum coluerant; & quibus ille multa, & magna promiserat in vtilitatem posteritatis eorum. *Et ita Iustinus quoque locum exposuit.*

70. Hæc porrò Theologica doctrina, quòd Deus *Est*, *qui est*, ne ipsos quidem latuit Ethnicorum sapientes. Refert Eugubinus, in templis Ægyptiorum hæc Dei verba fuisse inscripta: *Ego sum omne, quod fuit, quod est, quódque futurum est: Velum meum nemo vmquam reuelauit.* Thales quoque Milesius, interrogatus, qui esset Deus, respondisse fertur: *Quod semper est, neque principium habens, neque finem.* Hoc item spectasse, atque intellexisse videtur Parmenides, cùm dixit: *Omnia esse vnum ens immobile.* Plutarchus in quodam Opusculo tradit, fuisse olim à sapientibus viris in foribus templi Apollinis Delphici adscriptas has duas sententias; vnum, *Cognosce te ipsum*, Deus templum intrantes quasi salutans, vt seipsos noscerent, admonebat: alteram, (εἶ) quod significat, *Tu es*: qua voce, ingredientes templum, tamquàm Deum ipsum resalutantes, solùm ipsum verè esse confitebantur. Hominum quippe natura instabilis & fluxa est: Dei verò natura perpetuò statu manens, immutabilis atque æterna est, nec futuri temporis accessum expectans vllum, nec præteriti decursum sentiens.

Ægyptij apud Eugubinum. *Thales.* *Parmenides.* *Plutarchus.*

71. At enim, nemo Philosophorum clariùs hoc vidit, expressiúsque tradidit, quàm Plato, qui in Timæo, solùm id esse affirmat, quod est prorsus immutabile, neque principium, neque finem habens: cætera verò, quæ oriuntur, & commutantur, veriùs posse dici non esse, quàm esse. Et rursus: *Fuit*, inquit, & *Eru*, temporis sunt, nec sempiternæ attribui debent essentiæ, cui tantummodò congruit *Est*. *Erit autem, & Fuit*, de iis conuenit dicere, quæ in tempore genita, cum tempore ipso procedunt, istiusmodi enim differentiæ non sunt æternitatis, sed temporis, quod æternitatem æmulatur. *Sic Plato.* Propter has eius, aliásque quasdam sententias, nonnulli veterum Doctorum coniectarunt, Platonem aut legisse sacros libros, aut ex Hebræorum sermonibus per Interpretem, sacram doctrinam cognouisse, dum peregrinaretur in Ægypto: tunc enim multi Hebræorum, Persis regnantibus, expulsi à patria, exulabant in Ægypto. Fuit autem Plato, vt acerrimo vir ingenio, ita flagrantissimo discendi studio. Hanc de Platone opinionem habuere Iustinus Martyr in Exhortatorio sermone ad Gentes, & Eusebius libro 11. de præparatione Euangelica, cap. 6. & Augustinus item lib. 8. de ciuitate Dei, cap. 11. Aristobulus porrò Iudæus, qui floruit temporibus Machabæorum scribens ad Ptolemæum Philometora Ægypti regem, prodidit (*referente Eusebio*) Mosaica volumina, etiam ante imperium Alexandri Magni, & Persarum Monarchiam, ex Hebræo sermone fuisse in Græcum translata, è quibus permulta Pythagoras & Platonem accepisse. Idemque Aristobulus (*vt narrat Clemens libro 5. Stromatum*) non dubitauit dicere,

Plato. *An Plato legerit sacros libros.* *Iustinus Martyr.* *Eusebius.* *S. August.* *Notabilis Aristobuli sententia.* *Clemens Alexandr.*

Peripatetica doctrina ex sacris literis hausta.
Iosephus.
Clearchus, Aristotelis discipulus.

dicere, philosophiam Peripateticam ex lege Mosaica, & Prophetarum scriptis, magnam partem, fuisse haustam. Quod nemini mirandum accidet, qui secum reputauerit, quod scribit Iosephus priori libro contra Apionem, & ab Eusebio commemoratur in libro 9. de præparatione Euangelica, cap. 5. Ait enim, Clearchum, Aristotelis discipulum, & inter Peripateticos cùm primis nobilem, in primo libro de Somno, inducere Aristotelem narrantem, se collocutum fuisse cum quodam Iudæo, viro sapienti, multaque de rebus naturalibus, & diuinis cum eo sermocinatum esse; verùm multò plura se ab illo didicisse, quàm ipse eum docuerit.

BENEDICTI PERERII, IN CAPVT QVARTVM EXODI,

NOVEM DISPVTATIONES.

Moses impositam sibi à Deo legationem ad regem Ægypti, pro liberatione Hebræorum, multiplici tergiuersatione defugere conatus est. Denique eam accepit, tribus a Deo prodigiis confirmatus, fratreq; suo Aaron ad societatem delati muneris adiuncto: proficiscens autem in Aegyptum, prope fuit, vt in diuersorio occideretur ab Angelo, propter filium suum incircumcisum.

CAPVT QVARTVM EXODI.

Versu 1. 2. 3. 4.

RESPONDENS Moses, ait: Non credent mihi, neque audient vocem meam, sed dicent: Non apparuit tibi Dominus. * Dixit ergo ad eum: Quid est, quod tenes in manu tua? Respondit: Virga. * Dixítque Dominus: Proiice eam in terram. Proiecit, & versa est in colubrum, ita vt fugeret Moses. * Dixítque Dominus: Extende manum tuam, & apprehende caudam eius. Extendit, & tenuit, versáque est

est in virgam. * Vt credant, inquit, quòd apparuerit tibi Dominus Deus patrum suorum, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. * Dixitque Dominus rursum: Mitte manũ tuam in sinum tuum: Quã cùm intulisset in sinum, protulit leprosam instar niuis. * Retrahe, ait, manum tuam in sinum tuum: Retraxit, & protulit iterum, & erat similis carni reliquæ. * Si non crediderint, inquit, tibi, neque audierint sermonem signi prioris, credent verbo signi sequentis. * Quòd si nec duobus quidem his signis crediderint, neque audierint vocem tuam: Sume aquam, & effunde eam super aridam, & quicquid hauseris de fluuio, vertetur in sanguinem. * Ait Moses: Obsecro, Domine, non sum eloquens ab heri & nudiustertiùs: & ex quo locutus es ad seruum tuum, impeditioris & tardioris linguæ sum. * Dixit Dominus ad eum: Quis fecit os hominis? aut quis fabricatus est mutum & surdum, videntem & cæcum? nónne ego? * Perge igitur, & ego ero in ore tuo, docebóque te quid loquaris. * Obsecro, inquit Domine, mitte quem missurus es. * Iratus Dominus in Mosen, ait: Aaron frater tuus Leuites, scio, quòd eloquens sit: Ecce ipse egredietur in occursum tuum, vidénsque te lætabitur corde. * Loquere ad eum, & pone verba mea in ore eius: & ego ero in ore tuo, & in ore illius, & ostendam vobis quid agere debeatis. * Ipse loquetur pro te ad populum, & ipse erit os tuum: tu autem eris ei in his; quæ ad Deum pertinent. * Virgam quoque hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa. * Abiit Moses, & reuersus est ad Iethro socerum suum, dixítque ei: Vadam & reuertar ad fratres meos in Ægyptum, vt videam si adhuc viuant. Cui ait Iethro: Vade in pace. * Dixit ergo Dominus ad Mosen in Madian: Vade, & reuertere in Ægyptum: Mortui sunt enim omnes, qui quærebant animam tuam. * Tulit ergo Moses vxorem suam, & filios suos, & imposuit eos super asinum, reuersúsque est in Ægyptum, portans virgam Dei in manu sua. * Dixítque ei Dominus reuertenti in Ægyptum: Vide, vt omnia ostenta, quæ posui in manu tua, facias coram Pharaone: Ego indurabo cor eius, & non dimittet populum. * Dicésque ad eum. Hæc dicit Dominus: Filius meus primogenitus Israël. * Dixi tibi: Dimitte filium meum, vt seruiat mihi, & noluisti dimittere eum: Ecce ego interficiam filium tuum primo genitum. * Cúmque esset in itinere, in diuersorio occurrit ei Dominus, & volebat occidere eum. * Tulit illicò Sephora acutissimam petram, & circumcidit præputium filij sui, tetigítque pedes eius, & ait: Sponsus sanguinum tu mihi es. * Et dimisit eum, postquàm dixerat: Sponsus sanguinum tu mihi es: ob circumcisionem. * Dixit autem Dominus ad Aaron: Vade in occursum Mosi in desertum. Qui perrexit ob-

5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27.

18. uiam ei in montem Dei, & osculatus est eum. * Narrauitque Moses Aaron omnia verba Domini, quibus miserat eum, & signa, quæ
29. mandauerat. * Venerúntque simul, & congregauerunt cunctos se-
30. niores filiorum Israel. * Locutúsque est Aaron omnia verba quæ dixerat Dominus ad Mosen: & fecit signa coràm populo, & credidit populus. Audierúntque quòd visitasset Dominus filios Israel, & quòd respexisset afflictionem illorum, & proni adorauerunt.

PRIMA DISPVTATIO.

Super tribus prodigiis exhibitis Mosi à Deo.

ET SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 2 vsque ad 10. Dixit ad eum Dominus: Quid est quod tenes in manu tua? Respondit, virga. Dixítque Dominus: Proiice eam in terram. Proiecit, & versa est in colubrum, ita vt fugeret Moses, & cætera, quæ sequuntur.

1. TRIBVS prodigiis voluit Deus certum facere Mosen, & per ipsum, Hebræos, quòd ipse misisset eum ad liberandum populum suum, eámque liberationem fœliciter successuram, Primum signum fuit, virga, quam manu tenebat Moses, conuersa in serpentem, & rursus in priorem virgæ naturam reducta. Alterum signum fuit, manus Mosis in sinum eius missa, & inde prolata quasi leprosa, & instar niuis: & rursus retracta in sinum, & extracta qualis priùs erat. Tertium signum fuit, aqua fluminis in terram effusa, & in sanguinem commutata. Horum trium signorum historiam breuiter & concinnè denarrat Philo in primo libro de vita Mosis, hunc in modum scribens: Si tuis verbis noluerint credere, tribus prodigiis docti flectentur; quæ nemo anteà vmquam vel vidit, vel audiuit. Erant autem huiusmodi. Virgam, quam Moses habebat, in terram proiicere iussus est: ea mox animata reptabat, versa in draconem serpentum principem. Moses tali monstro territus, præ timore fugam parans, reuocatur, & à Deo confirmatus, iussus est caudam eius prehendere: quo facto, draco adhuc repens, ad tactum constitit, extensúsque in longum, denuò in baculum versus est; mirante vtramque mutationem Mose, & vix discernente, vtra esset horribilior, secutum est confestim alterum prodigium. Manum iussus est in sinum mittere, & inde paulò pòst referre: quæ candidior niue repentè apparuit: rursum.

Philo.

turſúmque condita in ſinum, ac prolata, priſtinam ſpeciem colorémque natiuum recepit. Hæc ſolus à ſolo diſcebat, tamquàm à magiſtro diſcipulus, habens ſecum inſtrumenta prodigiorum, manum & baculum, quibus quaſi viatico inſtructus eſt. Tertium prodigium nec circumferre ſecum, nec exequi potuit, quod id reſeruaretur Ægypto, non ſanè prioribus minus horrendum ſtupendúmque: id tale fuit. Sume, inquit, aquam fluminis & effunde in terram eritque ſanguis cruentiſſimus, cum colore mutatis & cæteris aquæ virtutibus. Viſum eſt hoc etiam ſignum credibile Moſi, non ſolùm propter certam auctoris fidem, verùm etiam propter prætercita, manus virgǽque miracula.

2. *Prima quæſtio an Moſes tria illa ſigna ibi fecerit. Ioſephus.*

Verùm ſuper his tribus prodigiis quatuor explicandæ ſunt quæſtiones. Quarum prima hæc eſt: An Moſes eo in loco tria illa ſigna expertus fuerit. Ac de prioribus quidem duobus non licet dubitare, cùm ea perſpicuis verbis narret hoc loco Scriptura, facta eſſe à Moſe in ſolitudine, vbi Deus ei loquebatur. De tertio autem ſigno aquę conuerſæ in ſanguinē, fortaſſe dubitari poſſet. Nam Ioſeph. li. 2. Antiquitatum perſpicuè ſcribit, Moſen tertium ſignum, ſimiliter vt duo priora feciſſe. Cùm enim duorum primorum ſignorum effectionem narraſſet, de tertio ſigno hæc ſubdit: Iuſſus deinde aquam è propinquo hauſtam, humi effundere; videt eam in colorem ſanguineum verſam. *Sic ille.* Ex aduerſo autem Philo, in libro primo de vita Moſis, ait priora quidem duo ſigna Moſen illic feciſſe; tertium autem ſignum reſeruaſſe, in Ægypto faciendum. *Sic enim ſcribit.* Tertium verò ſignum nec circumferre ſecum, nec prædiſcere potuit moſes, quod faciendum in Ægypto reſeruaretur, & cætera, quæ paulò ſuprà commemorata ſunt. Atque hæc Philonis ſententia, multò quàm Ioſephi, congruentior eſt narrationi diuinæ Scripturæ, ob idque probabilior. In hoc enim loco apertè traditur, prima duo ſigna eſſe facta à Moſe; de tertio autem ſigno nullum fit verbum. Nimirùm id fieri non poterat in eo loco: iuſſerat enim Deus aquam ſumere ex flumine, id eſt, ex Nilo, qui longè aberat ab eo loco, vbi tunc erat Moſes. Ergo priora duo ſigna & antè Moſes fecit, cùm ſolus eſſet, iuxta montem Horeb; & poſtea in Ægypto coram Hebræis: Tertium verò ſignum non niſi in Ægypto, & præſentibus Hebræis. Quibus ſignis Moſes perſuaſus eſt à Deo, certúſque factus, Hebræos fidem verbis ſuis habituros, & legationem ſuam accepturos. Similiter Deus Gedeonem, quem creabat ducem & liberatorem populi, præmiſſis duobus ſignis valde confirmauit, ſecurúmque reddidit proſperi exitus & ſucceſſus.

Philo.

Iudicum 6.

3. *Secunda quæſtio, cur prima duo ſint facta in virga, & manu Moſis.*

Altera quæſtio eſt, cur Deus illa ſigna dedit in manu, & virga Moſis. Facilis eſt reſponſio. Voluit Deus dari ſigna in rebus, quæ ibi aderant & in promptu erant. Voluit item per manum ſignificare ingentem poteſtatem operandi mira quam daturus erat Moſi: Per virgam autem inſinuauit dominationem, quam habiturus erat ſuper Ægyptios, percutiendos, & puniendo eos; & quod ſupremam poteſtatem paſcendi, & regendi, & corrigendi, & puniendi Hebræos, cùm opus foret habiturus eſſet. Voluit prætereà Deus ea re prædocere nos, quibus rebus, qui confert ſe ad erudiendum & regendum ſubditos, probare debeat à Deo ſe miſſum eſſe: nempe duabus rebus, virga & manu: Virga enim ſignificat legitimam poteſtatem quam habet & munus ſibi legitimè iniunctum; Manus autem ſignificat bona opera, & præclarum vitæ exemplum.

4. *Tertia quæſtio, quid illa ſigna ſecundùm literalē ſenſum ſignificauerint. Aben Eſra.*

Tertia quæſtio; quem ad finem Deus illa ſigna fieri voluit; & cuius rei ſignificandæ gratia. Primum dicamus de illorum ſignorum ſignificatione hiſtorica, & literali, tum dicemus de myſtica. Rabbi Abraham Aben Eſra putat virga illa ſignificatam eſſe regem Ægypti Pharaonem, qui à primò, cùm Hebræi ingreſſi ſunt Ægyptum, fuit virga mollis, & ſecundùm volūtatem Ioſeph, omnī in parte flexibilis,

 ſed

sed post mortem Ioseph conuersus est in draconem, insidiando Hebræis, atque eis exitium moliendo. Numen verò draconis bellè quadrare in regem Ægypti ostendit Ezechiel cap.29. illis verbis: *Ecce ego ad te, Pharao rex Ægypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, &c.* Sed in fine rursus est factus velut virga, non modò sinens Iudæos ex Ægypto abire, verùm etiam compellens & cogens celeriter, & festinanter decedere, vt infrà dicitur, cap.12. *Sic illi Rabbinus.*

5\. Sed rationi magis consentaneum videtur, quod de istorum signorum significatione prodidit Lyranus, eumque secutus Thostatus. Arbitratur enim illis tribus prodigiis denotari tres in Ægypto Hebræorum status. Etenim per primum signum virgæ in draconem conuersæ, & post rursus, in virgam reformatæ, significatus est status Hebræorum, cùm ingressi sunt Ægyptum florente inibi Iosepho, qui velut virgam tenebat, vniuersæ dominans Ægypto. Ad cuius rei confirmationem facit quod in cap.48. Genesis, vbi nostra translatio habet; *Adorauit Israel Dominum, conuersus ad lectuli caput:* Septuaginta vetterunt: *Adorauit Israel fastigium virgæ eius.* Ioseph, videlicet. Virga hæc proiecta est in terram, cùm post mortem Ioseph, Hebræi abiecti, & depressi sunt ab Ægyptiis ad opera terrea, laterum, & luti, & virga in draconem versa est: nam quos priùs amabant, & colebant, posteà, vt draconem oderunt: homines ita Hebræos oderant Ægyptij & insectabantur, calumniando eos tamquàm insidiarentur Ægyptiis, exitiúmque machinarentur. Rursus virga rediit ad speciem & naturam suam: nam in fine eius afflictionis liberati ab Ægyptiis Hebræi libertatem & potentiam, & dominationem obtinuerunt.

Lyranus. Thostat.

6\. Alterum signum manus sanæ, & leprosæ, denotabat statum Iudæorum postquàm Moses suscepit curam liberandi eos. Hoc enim significat manum inferri in sinum, id est, curam habere populi. Hac enim similitudine vsus est Deus, loquens Mosi numer.11. *Porta eos*, inquit *in sinu tuo sicut nutrix portare solet infantulum in sinu suo.* Tunc autem primò quidem Ægyptij, cùm viderent Mosen suscepisse patrocinium, & causam Hebræorum, vehementiùs irritati atque indignati, duriùs quàm anteà, & acerbiùs eos affligebant, & vexabant. Quocircà Hebræi dixerunt Mosi & Aaron, vt traditur Exod.5 *Videat Dominus & iudicet, quoniam fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone, & seruis eius, & præbuistis ei gladium vt nos occideret.* Et hoc significat manus, quæ primò apparuit leprosa. Verùm Moses denique liberauit Hebræos illa seruitute, & saluos, multisque bonis Ægyptiorum ornatos, ex Ægypto eduxit. Tertium signum aquæ in sanguinem conuersæ significauit statum illum Hebræorum, in quo crudelitas Pharaonis vsque eo processit, vt infantes eorum iuberet in flumen proiici, atque ibi perire. Deus igitur signo illo aquæ fluminis mutatæ in sanguinem, portendit vindicaturum se sanguinem infantium Hebræorum, qui ab Ægyptiis in flumine crudeliter fuerant occisi. Atque hæc est illorum trium signorum secundùm literalem sensum expositio.

Locus numer. cap.11.

Exod.1.

7\. Quarta quæstio est; Quid illa prodigia præfigurarunt secundùm mysticam expositionem atque intelligentiam. S. Augustinus in sermone 86. de tempore, interpretatur primum signum factum in virga, de cruce Christi; hunc in modum scribit: Virga illa fratres carissimi, Crucis mysteriũ præferebat. Sicut enim per virgam Ægyptus decem plagis percutitur: ita per crucem Domini, totus mundus humiliatur, & vincitur. Et sicut Pharao & populus eius per virgæ Sacramentum affligitur, vt ad seruiendum Deo, dimittat populum Hebræum, ita & Diabolus & Angeli eius, per Crucis mysterium constringuntur & premuntur, vt à Deo seruitio reuocare non possint populum Christianorum. Quod autem virga proiecta in terram versa est in serpentem, quid significet, videamus. Serpens pro sapientia sumitur in Euangelio, dicente domino: *Estote prudentes sicut serpentes.* Et virga quidem

Quarta quæstio. Expositio illorum signorũ mystica. S. Augusti.

Matth.10.

dem Mosis, vt suprà diximus, crucem Domini signauit. Crux ergò, quæ infidelibus, stultitia esse creditur, sicut dixit Apostolus, *Gentibus autem stultitia.* Posteaquàm in terram missa est, id est, ad passionem & mortem Domini adhibita, versa est in serpentem, hoc est, in sapientiam; & in tantam sapientiam, quæ omnem mundi huius sapientiam deuorauit: Denique omnes serpentes, quos Magi incantationibus suis fecerant, deglutiuit. Per virgam itaque flagellatur Ægyptus; & per Crucem mundus vincitur, & Diabolus superatur. Alterum porrò signum, manus primùm leprosæ, tum mundæ, interpretatur ibidem Augustinus, de Synagoga, & Ecclesia Christi. Quod autem, inquit, misit manum suam Moses in sinum suum, & protulit leprosam, & iterum misit, & protulit sanam, & carni reliquæ similem, non otiosè debemus accipere. In manu illa typus Synagogę, vel Ecclesię gerebatur. Sicut prior fuit populus Iudæorum, posterior autem Gentium, ita prior fuit Synagoga, quàm Ecclesia. Sed quia Ecclesia eligitur, & Synagoga repudiatur, ideò primùm manus Mosis leprosa efficitur, & posteà carni reliquæ similis redditur, sic etiam Synagoga, propter infidelitatem, tāquàm leprosa relinquitur; Ecclesia verò, quasi manus sana, ad omne opus apta eligitur. *Sic Augustinus.*

8. *Theodoretus.* Theodoretus signum virgæ interpretatur de Pharaone, sed meo iudicio duriusculè: videat ipsum Lector, si lubet, in quæstione nona in Exodum: nam ego non duxi operæ pretium, verba eius hîc referre. Alterum signum manus leprosæ, ac mūdæ, aptiùs exponit tum de Hebræis, tum de ipso Mosè, ita scribens in quæstio. 10. Quid significat, quod manus Mosis reddita est leprosa: Familia Iacob in pietate educata, profecta est in Ægyptum: sed illic impietatem Ægyptiorum didicit, & quasi leprosa est facta; liberata verò Ægyptiorum seruitute, tursus verum Deum omnium agnouit & coluit, tamquàm pristinę animi sanitati restituta. Dextera porrò Mosis, quæ admiranda Ægypto in prodigia perpetratura erat, facta priùs est leprosa, & posteà diuinis miraculis inseruiuit, & elementa mutauit. Quæ res Mosen etiam admonuit, non debere ipsum superbire, sed agnoscere naturæ suæ humilitatem, perpetuam habens recordationem dextræ suæ, lepra priùs infectæ. *Hæc Theodoretus.*

9. *Rupertus.* Rupertus primum signum accommodat ad incarnationem, & passionem Christi Domini; secundum autem, & tertium ad Synagogam. Sic enim scribit in libro primo Commentariorum in Exodum, capite 17. Quid virga illa, nisi humanitatem Christi significat, quæ de radice Iesse sumpta est? Quæ tunc veraciter in terram proiecta est, & in colubrum versa, ita vt fugeret Moses; quando Filius Dei per assumptionem humanitatis in terras descendere, & mortem subire dignatus est, ita vt in eum credere carnalis Israël refugeret. Sed coluber apprehensus in cauda, rursus vertitur in virgam: quia Christus postquàm de eo omnia consummata sunt qui mortuus fuerat, iterum rediit ad vitam. Et bene per colubrum mors Christi præfigurata est, quia per astutiam colubri mors accidit humano generi, quam in corpore suo Christus veraciter suscepit. Moses igitur caudam colubri apprehendit; & coluber in virgam rediit: quia fides electorum, passionem, & mortem Christi subsecuta est. Qui resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Sed post hoc expauit Moses & fugit: quia pars maxima Iudaicæ gētis, audita resurrectione Christi, & miraculis Discipulorum eius, expauit; sed à Deo tamen resiliit, & credere in eum refugit. Post deinde videamus, quo modo manus Mosis leprosa significauerit Synagogam. Nempe, manus protracta de sinu, Synagoga est, à gratia Dei proiecta. Ex quo enim latus Saluatoris sui, lácea rupit, retracta est manus illa de sinu eius, peccatorum suorum lepra candente perfusa. Quod propheta longè præuidens gemebundus ait: *Vt quid auertis manum tuam,*

Genes. 3. *Ad Rom. 6.* *Ioan. 19.* *Locus Psal. 73.*

& dexteram tuam de medio sinu tuo in finem? Ecce videmus populum illum à castris Dei segregatum, haud dubiè ad arbitrium summi sacerdotis, lepre condemnatum, habentem vestimenta dissuta, caput nudum, os veste contectum, clamantem, id est, diffiteri non valentem, contaminatum se, ac sordidum. Nuda est lepra, facies autem velamine perfidiæ contecta. His duobus signis attestantibus, quisquis non credit, quòd, qui mittendus erat, iam venerit, isque sit Iesus Christus, qui solus à Pharaone spirituali, id est, Diabolo, liberare nos poterit, restat, vt tertium contra illum impleatur signum, & quicquid hauserit de fluuio, vertatur in sanguinē, id est, quicquid attingere tentauerit de Scripturarum fluentis, necessariò malè intelligat ad suam vtique damnationem. Verùm denique fiet, vt manus eadem in sinum gratiæ retracta, & prolata, iterum similis, sit carni reliquæ. Cùm enim plenitudo Gentium subintrauerit, tunc omnis Israel saluus erit. *Hactenus ex Ruperto.*

Ad Rom. 11. 10.

Aucloris mystica illorum signorum expositio.

Præterea posset primum signum hoc etiam modo exponi: Virga, quæ & recta est, non rarò in Scriptura significat principatum & dominationem, demonstrauit nobilem conditionem humanæ naturæ: cùm est à Deo condita. Tunc enim summa erat rectitudine prædita, nam & corpus animæ, & anima spiritui, & spiritus Deo vsquequaque subiecta erat: in quo potissimùm rectitudo hominis versatur. Itaque verissimum est, quod dixit Salomon: *Fecit Deus hominem rectum.* Ad hanc rectitudine insuper adiunxit principatū & imperiū in omnes animantes, sicut ipse Deus dixit: *Præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, & bestijs, vniuersæq; terræ, omnique reptili, quod mouetur in terra.* Virgam Moses in manu sua habebat: & in principio fuit homo in manu Dei, id est, sub præcipua quadam eximiàque eius cura & protectione. Virga Mosis proiecta est in terram, dictum enim homini est post peccatum à Deo *Terra es, & in terram reuerteris.* Ex peccato enim illo contraxit homo auersionem quamdam à Deo, & conuersionem ad cupiditates, & curas rerum terrenarum. Virga Mosis conuersa est in serpentem: & homo propter peccatum, quia serpenti assensus est, & ab eo seductus & corruptus, etiam similis ei quodam modo factus est Et sicut serpens habet ingenitum & natiuum venenum: ita nos ab Adamo venenum peccati originalis per naturalem generationem contrahimus. Serpens etiam humi serpit, & terrā comedit, & homo propter peccatum, ad res terrenas abiectus est, & earum amore pascitur, & in earū curis volutatur: Moses serpentem apprehēdit in cauda: Christus humanam naturam assumpsit in extrema mundi ætate. Et quia serpentis venenum in capite est, non in cauda: Christus humanā naturā sine veneno peccati assumpsit. Serpens reducitur in virgam, quia natura humana per Christi incarnationem, nō modò in pristinam dignitatem, sed in ampliorē etiam, atque præstantiorem restituta est.

Ecclesiast. 7.
Genes. 1.
Genes. 3.

11. Alterum porrò signum, manus leprosæ & mundæ, præfigurauit incarnationem Domini nostri: is enim sæpè in Scriptura vocabulo manus & brachij, & dexteræ Dei denotatur: per quam scilicet manum Deus omnia facit. *Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Hæc manus ab æterno fuit in sinu Patris, æqualem cum eo gloriam habens. Extracta verò est foras, cùm factus homo descēdit in terras: & tunc facta est leprosa, propter innumerabiles labores, ærumnásque, ac labores, quibus Humanitas eius afflictata est pro nobis. Isaiam audi disertè hoc vaticinantem: *Vidimus eum despectum, & nouissimum virorum, virum dolorū, & scientem infirmitatem: & quasi absconditus vultus eius & despectus: vnde nec reputauimus eum: & nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum se Deo, & humiliatum.* Sed rursus eadē manus retracta in sinum, pristinam speciem recepit: Sic Christus in resurrectione, & ascensione, sessioneque ad dexteram Patris, gloriosus apparuit. De significatione tertij signi dicemus infra, cùm exponemus primam plagam.

Ioann. 1.
Locus Isaiæ 53.

SECVN

SECVNDA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Obſecro, Domine, non ſum eloquens ab heri & nudius-tertiùs: & ex quo locutus es ad ſeruum tuum, impeditioris & tardioris linguæ ſum.

Verſu. 10

EXPONAMVS primùm varietatem lectionis huius loci. Latina translatio habet ea verba, quæ in titulo huius quęſtionis poſita ſunt. In quibus aduertendum eſt, imperfectam eſſe orationem, & quaſi ſuſpenſam eſſe ſententiam: quæ vt plena ſit & perfecta, ſupplendum eſt illud, *Obſecro, Domine, ne mittas me legatum ad Pharaonem, & ad Hebræos: quia non ſum eloquens, ſed impeditioris & tardioris linguæ ſum.* Hebraica lectio huius loci eſt huiuſmodi: *Obſecro Domine, non vir verborum ego ſum: etiam ab heri, etiam à nudius-tertiùs: Etiam ex nunc, quo locutus es ad ſeruum tuum: quia grauis ore, & grauis lingua ſum.* Paraphraſis Chaldaica ita vertit hunc locum: *Non vir ſermonum ego ſum, etiam ab heri & nudius-tertiùs: ſed & à tempore, quo locutus es cum ſeruo tuo: quoniam grauis loquelæ profundæque linguæ ego ſum.* Græca tranſlatio editionis Romanæ talem habet huius loci ſententiam Latinè redditam; *Precor, Domine: non ſum idoneus ante externam, neque ante nudiùs tertianam diem, neque ex quo cœpiſti loqui famulo tuo, gracili voce & tarda lingua ego ſum.* Pro illa voce (*idoneus*) Græcè eſt, ἱκανὸς quod ſonat idoneũ & ſufficientem, & dignum, vt legit Ambroſius lib. 1. de Abraham, c. 10. In aliis vetuſtis libris Græcis eſt, εὔλογος, id eſt, eloquens: ſic legit Philo in libro, Quod deterius meliori inſidiatur: ſic etiam legit Auguſtinus quæſt. 7. in Exodum: cui lectioni affinis eſt verſio Symmachi, quæ habet εὔλαλος, id eſt, diſertus, vel beneloquens, ſicut habet etiam Complutenſis. Aquila vertit, ſicut eſt Hebraicè: *Non ſum vir verborum.* Philo hunc locum enarrat ad eam ſententiam quàm reddit partim Græca, partim Latina tranſlatio, ita ſcribens in libro primo de vita Moſis: Deprecabatur Moſes eius, quam ſibi Deus imponere volebat, legationis functionem, cauſatus exilitatem vocis, & linguæ tarditatem, negans-que ſibi adeſſe facundiã præſertim poſtquàm Deum loquentem audierat. Ratus enim mutam eſſe humanam eloquentiam cum diuina veritate collatam, & verecundo præditus ingenio, ſubtrahebat ſe grauiori, vt putabat, viribus ſuis oneri, rogabàtque vt alius eligeretur ad exequenda mandata magis idoneus. Deus pudore viri delectatus, reſpondit: An neſcis quis homini os dederit, & linguam indiderit, quis guttur, cæteráque vocis rationalis inſtrumenta fecerit, Ego ſum, noli timere: meo nutu articulatè diſſeres omnia, facundia mutata in melius, & vſque proficiẽte: nec aliter abſque impedimento fluente, & cogitationes promente, quam fontes manant lympidiſſimi. *Sic Philo.*

12.

S. Ambr.

S. Auguſt.

Philo.

Ex ſupradicta porrò lectionũ huius loci varietate conijcere licet, quinque fuiſſe Moſis, circa linguam, & ſermonem, vitia, ſiue defectus appellare mauis. Primò enim erat, vt vulgò dicitur, homo paucorum verborum; id autem eſt, dicendi

13.

Quinque Moſis defectus in lingua & ſermone.

ieiunus & inops : hoc enim indicat lectio Hebraica & Chaldaica, faciens Mosen dicentem, se non esse virum sermonis, vel verborum. Tum, erat rudi, & incondito, & ineleganti sermone : quod significat Latina lectio, secundùm quam Moses dixit. *Non sum eloquens*, idque habent etiam vetusti codices Græci, vt suprà dictum est. Deinde erat tardus ad loquendum, non promptè verba proferens: quod significarunt Latinus & Græcus interpretes, dicentes, fuisse eam tardum linguâ : & textus Hebraicus dicit, cum graui ore : & Paraphrasis Chaldaica vocat eum, hominem profundæ linguæ. Præterea erat gracili admodum, exilique voce, quod expressè habet. Græca translatio. Adhæc, non rectè pronunciabat, nec bene proferebat aliquas literas seu voces: quod Latinus interpres ostendit, dicens, eum fuisse impeditioris linguæ. Propter hos verò defectus linguæ ac sermonis, Moses posteà, vt traditur infrà, capite sexto, vocauit se incircumcisum labiis. Cæterùm quis non admiretur humilitatem Mosis, qui tam ingenuè atque humiliter suos ipse defectus, suaque vitia omnia manifestat, ob eáque existimat indignum se, ac minimè idoneum esse functioni tam honorificæ legationis, quam ei Deus iniungebat? Non sic profectò faciunt plerique : qui, quò expeditiùs atque faciliùs honores & dignitates, quas immodicè concupiscunt, quoquo modo assequantur; & virtutes simulant, & dissimulant vitia.

Admiranda ingenuitas, atque humilitas Mosis.

14. Sed quo modo fuerit Moses ineloquens, & tardus, atque impeditus lingua, naturalitér-ne, an ex accidenti, distinctius, expressiúsque declarandum est, Hugo S. Victoris in expositione Exodi, refert quorumdam opinionem, qui dixerunt, quoniam illa Dei mandata exponenda erant Pharaoni lingua Ægyptiaca, quam Moses iam fuerat oblitus, vtpote extra Ægyptū quadraginta annos moratus in terra Madian: idcircò dixisse eum, se nō esse eloquētem, in lingua videlicet Ægyptiaca. Sed enim, nō est verisimile, linguam Aegyptiacam, quam Moses ab infantia didicerat, & in aula regia educatus, diúque versatus optimè nouerat, atque eam per quadraginta fermè annos exercuerat, obliuisci eum potuisse. Quid, quod Moses simpliciter & absolutè, atq; in vniuersum, & nō tátùm in lingua AEgyptiaca, dixit se rudem, & impeditum sermone fuisse? Nonnulli Hebræorum tradunt, Mosen, cùm esset trium annorum, & oblatus esset Pharaoni, eius diadema sibi ab eo impositum deiecisse in terram, & pedibus conculcasse: idque pro pessimo omine esse acceptum. Cúmque filia regis id attribuisset inscitiæ infantili: de consilio & sententia cuiusdam sapientis & vatis, prunæ ardentes sunt eius ori appositæ; vt si eas repelleret, scientet factum illud fuisse ab eo existimaretur: sin autem ore acciperet, infantili tribueretur imprudentiæ. Ille porrò prunas ore accepit, nec illud sensit detrimentum, quàm extremæ partis linguæ adustionem : ex quo factum isti putant, vt posteà clarè & expeditè loqui nō posset. Verùm hoc inter solitas Hebræorum nugas & figmenta referri potest. Arbitrantur nonnulli, Mosen his verbis non significasse imperitiam sermonis, sed gracilitatem vocis & vitium pronuntiationis, & naturalia quædam impedimenta, quibus prohibebatur clarè & expressè loqui, vel aliqua verba Aegyptiaca rectè pronūciare: vitiosa autem, & absona, & absurda pronūtiatio, & vocis exilitas, atque insuauitas, futuro apud regē legato, maximisq; de rebus acturo indecora videbatur. *Et hæc interpretatio satis est probabilis.*

Variæ expositiones circa defectum & impedimentum linguæ Mosis. Hugo S. Victoris.

Hebræorum traditio.

15. Sed communis est multorum sententia, Mosen nec fuisse naturaliter lingua tardum, atque impeditum, nec loquendi inscium, & infacundum; immò verò disertum valdè, atque eloquentem: sed postquàm cœpit cum Deo colloqui, in comparatione diuinæ sapientiæ & eloquentiæ, visum sibi esse se infantem & mutum. Hanc sententiam tractat Origenes Homilia 3. in Exodum, & fusè B. Gregorius Homilia 8. in Ezechielem. Sic profectò est: In conspectu Dei Abraham dixit: *Cinis & pulus*

Sententia multorum.

Origenes. D. Gregor.

& puluis ego ſum: Hieremias: *A, a, a, Domine, neſcio loqui*: Iſaias: *Vir pollutus labiis ego ſum*: Dauid, *Vt iumentum factus ſum apud te: & ſubſtantia mea tamquam nihilum ante te*. Iob, *Luna non ſplendet, & ſtellæ non ſunt mundæ in conſpectu eius*. Fundamentum iſtius opinionis, præcipuum eſſe videtur, quòd Moſes non dixit ſimpliciter & abſolutè, ſe non eſſe eloquentem, & eſſe tardum, atque impeditum lingua; ſed id reſtrinxit ad triduum, dicens, ſe ab heri & nudiuſtertiùs non fuiſſe eloquentem; non obſcurè ſignificãs, eo triduo, quo durauit apparitio illa Dei, & ſermo inter Deũ, & ipſum vltrò citroque habitus, propter admirationem, & venerationem diuinæ Maieſtatis, ſe viſum ſibi fuiſſe imperitum ſermonis, & tardum atque impeditum lingua Itaque illud, *ab heri & nudiuſtertius*, idem eſt, atque, hoc triduo, quo tecum, Domine, locutus ſum: Et adiungitur: *Ex quo locutus es ad ſeruum tuum*, idem ſignificat, quod priùs, & eſt prioris dicti expoſitio. Audiat Lector Rupertum in primo libro Commentariorum ſuorum in Exodum, cap. 18. hoc ipſum, quod diximus, affirmantem, atque confirmantem his verbis: Claret ex iſto, quia cuncta hæc non vno die dicta, vel acta ſunt, ex eo videlicet, quod ait, *Ab heri & nudiuſtertiùs*. Nempe nudiuſtertius idem eſt, ac ſi dicas. Nunc dies eſt tertius, *quo*, inquit, *locutus es ad ſeruum tuum*, ac ſi diceret: Antequàm loquereris ad ſeruum tuum, videbar mihi eloquens, & velocis linguæ, & expeditæ: nunc autem ex quo loqui cœpiſti, & occulta ſapiẽtiæ tuæ manifeſtaſti mihi, hoc de me didici, & ſenſi, quòd eloquens nõ ſim, neque tam expeditæ linguæ, vt ea, quæ nunc agenda intelligo, dignè valeam coram hominibus eloqui. Moſes namque Propheta eſſe incipiens, & illa intus flamma illuſtratus, quam foris videbat, tanta ſibi imponi myſteria ſentiebat, quantis adminiſtrandis indignum ſe & imparem rectè ac laudabiliter indicare poterat. *Hæc Rupertus*.

Geneſ 18.
Hierem. 1.
Pſal. 71.
Iob 25.

Rupertus.

16.

Quod ſignificet in Scriptura, heri & nudius tertius.

At enim verò, fundamentum, quo maximè nititur & fulcitur iſta opinio, nõ ſatis firmum videtur: ait enim, illud; *Ab heri & nudiuſtertiùs*, ſignificare triduum præteritum: quod non omninò tamen verum eſt. Interdum quidem ſignificat triduum præteritum, vt videre licet in primo Regum, cap. 21. in illis verbis Dauid: *Si de mulieribus agitur: continuimus nos ab heri & nudiuſtertius*: Sed plurimùm, ſignificat indefinitè tempus præteritum, idem valens atque (*ante.i*) vel toto tempore præterito, vſque ad hanc diem: vt Gene. 31. *Animaduertit Iacob faciem Laban, quòd non eſſet erga ſe ſicut heri & nudiuſtertius*. Et Exodi 21. *Si bos cornupeta fuerit ab heri & nudiuſtertius*. Et Deuteron. 19. *Qui percuſſerit proximum ſuum neſciens, & qui heri & nudiuſtertiùs nullum contra eum habuiſſe odiũm comprobatur*. Similiter etiam vox, *Cras*, non ſemper ſignificat diem craſtinum, ſed aliquando indefinitè ſignificat tempus futurum, vt Geneſ. 30, *Reſpondebit mihi cras iuſtitia mea, quando placiti tempus aduenerit coram te*. Et Exodi 13. *Cùm interrogauerit te filius tuus cras, dicens: Quid eſt hoc? &c.* Vide etiam Deuteronomij 6. & Ioſue 4. Conſimili ratione aduerbium, *heri*, non ſemper ſignificat diem heſternum, ſed aliquando totum tempus præteritum. Apoſtolus quippe ad Hebræos, 3. demonſtrare volens æternitatem Chriſti ratione diuinæ perſonæ, ait: *Ieſus Chriſtus heri & hodie: ipſe & in ſecula*, Præterea iſta opinio hoc validiſſimè refellitur argumento. Si ſermonis & linguæ impedimentum illud, quod cauſatus eſt Moſes, non fuit ei naturale, ſed accidentale propter triduanam illam apparitionem & collocutionem Dei, ceſſaſſet poſteà illud impedimentum linguæ: & Moſes fuiſſet diſertus & facundus, ſicut anteà fuerat: at contrarium ex ipſa Scriptura colligitur. Nam poſteà Moſes, vt traditur infrà Exodi 6. vocauit ſe incircumciſum labiis. Et ad ſupplendam eius infacundiam, & linguæ ac ſermonis defectum, adiunxit ei Deus ſocium legationis Aaron, virum ſcilicet eloquentem, vt ipſe pro eo loqueretur ad populum.

Quid ſignificet vox, cras.

sui, dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos, faciámque te in gentem magnam. Moses autem orabat Dominum Deum suum: dicens: *Cur, Domine, irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Ægypti in fortitudine magna, & in manu robusta? Ne quæso dicant Ægyptij: Callidè eduxit eos, vt interficeret in montibus, & deleret de terra. Quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. Recordare Abraham, Isaac, & Israël, seruorum tuorum, quibus iurasti per temetipsum, dicens: Multiplicabo semen vestrum sicut stellas cæli, & vniuersam terram hanc, de qua locutus sum, dabo semini vestro, & possidebitis eam semper. Placatúsque est Dominus ne faceret malum quod locutus fuerat aduersus populum suum.* Illud prætereà obseruandum est, Deum Mosi, viro sapienti, socium dedisse Aaron, virum eloquentem: ex quo intelligitur, coniunctionem eloquentiæ cum diuina sapientia, laudabilem esse, vtilémque, & Deo acceptam, & frugiferam hominibus: sit modò eloquentia non vana, & futilis, & fucata, sed veræ sapientiæ fida interpres, & fraterno cum ea amore coniuncta, & illa sit tamquàm mens, hæc tamquàm os & lingua: Illa, Dei consilia cognoscat, hæc hominibus enunciet: illa, accipiat à Deo mandata, ab hominibus peragenda, hæc apud homines, quæ agenda sunt, & quemadmodum agi oportet, eloquatur.

Eloquentia debet esse fida sapientia.

TERTIA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS.

Obsecro, Domine, mitte quem missurus es.

Versu 1.6 20.

Græca translatio huius loci hanc Latinè reddit sententiam: *Precor Domine, elige alium, qui possit, quem mittas.* Chaldaica paraphrasis sic habet, *Mitte nunc per manum illius, qui dignus est, vt mittatur.* Ex Hebræo sic vertit Pagninus: *Mitte per manum illius, quem mittes.* Sed Oleaster Hebræa, ad verbum sic vertit: *Mi Domine, mitte nunc, aut quæso, in manu mittes.* Et subdit ipse: Sic est ad verbum, in Hebræo. Et sensus est. In manu alterius, quem volueris mittere? quoniam ego non sum eloquens, neque idoneus ad hanc legationem. Est autem Hebraismus: *Mittere in manu, aut per manum:* significãs mittere per aliquẽ, quasi per instrumentum idoneum ad illud opus efficiendum: quia manus est instrumentum ad omne opus & vt, dicunt Philosophi, est instrumẽtũ instrumẽtorum. *Sic Oleaster.* Hãc etiam lectionẽ Hebraicã sequitur Caietanus, & sic interpretatur. Cùm Moses quatuor obiectiones seu excusationes attulisset Deo, ne mitteretur ab eo legatus ad liberationẽ Hebræorũ: Primã ex inhabilitate, atque imparitate sua ad tãtũ munus: secũdã eo ignoto nomine Dei, tertiã ex futura incredulitate Hebræorum, & quartã ex sua infacundia, & impedimento: cúmque videret huiusmodi excusationes nõ acceptari à Deo, conuertit denique se ad humiliter supplicandum, vt non se mitteret, sed alium: non quidem hunc, vel illum definitè, sed quemcunque Deus eligeret mittẽdum. Itaque supplicatio hæc Mosis principaliter tẽdit ad hoc, ne ipse mittatur: verùm ne videatur impedimẽtum petere tãti boni, id est, liberationis populi,

Oleaster. Caietanus.

format supplicationem petendo, vt mittat Deus alium sibi beneplacentem. *Hæc Caietanus.* Nostræ autem Latinæ lectionis: *Mitte, quem missurus es:* hic est sensus: Dummodò non mittas me, qui sum maximè indignus, minimeque idoneus tanto muneri; mitte, Domine, quemcunque alium ipse volueris, qui munere illo dignè perfecteque fungi queat.

21. Lyranus existimat, Mosen illis verbis postulâsse, vt Deus potiùs mitteret fratrem suum Aaron, quippè qui tum senior esset, quàm ipse, tum eloquentior; ob idque tam auctoritate, quàm facultate dignior & aptior. Rabbi Salomon ait, reuelatum esse Mosi à Deo, ipsum quidem educturum Hebræos ex Aegypto, non tamen introducturum eos in terram Chanaan; verùm post eius mortem hoc effecturum Iosue: Petiisse igitur à Deo putat Mosen, vt quem posteà missurus esset Deus ad introducendum populum in terram promissionis, eum quoque tunc mitteret ad eũdem populum ex Aegypto educendum. Sed huiusmodi interpretationes à sententia verborum Scripturæ, atque à consilio Mosis, alienæ ac remotæ videntur.

Lyranus. Rabbi Salomon.

22. Non pauci veterum Doctorum tradiderũt, Mosen illis verbis expetiisse à Deo, & postulasse aduentum Messiæ. Hunc enim ipse nouerat tum ex priuata reuelatione sibi facta, tum ex Dei promissis Abrahæ & Iacob datis, venturum in mundum, vt populum Dei malis omnibus liberaret, æternisque bonis afficeret: Moses itaq; petiit, vt Messiam illum, quem aliquando missurus erat, tunc potiùs mitteret ad hanc populi liberationem perficiendam. Sic hunc locum complures Patrum exposuerunt: sed præcipuè Iustinus Martyr, & Tertullianus, & Cyprianus, & Eusebius in his, quæ scripserunt aduersus Iudæos, & Basilius in cap. 6. Isaiæ, super illis verbis: *Ecce ego, mitte me.* Horum sententiæ adstipulatur Rupertus, itidémque locum hunc interpretans, cùm memorasset illa verba, *Mitte: quem missurus es,* subdit: Tandem nobis aperuit quid vellet, & quò tenderet toties excusando se Moses. *Mitte,* inquit, *Domine, quem missurus es.* Quem enim Dominus missurus erat, cùm hæc ille diceret, nisi eum, qui iam nunc missus est? & quem Iacob annuntiauerat, expectationem fore Gentium, & desiderium collium æternorum? Non igitur ex diffidentia; salutari imperio ministrare recusabat; sed sciens quòd ministerium suum nihil ad perfectum duceret; audebat vrgere Dominum, vt mitteret eum, qui mittendus, & perfectam salutem operaturus erat. Et adiungit Scriptura: *Iratus est Dominus in Mosen.* Multùm quippè irasci visus est, quia tenerum pietatis desideriũ valdè afflixit in eo, quòd ad postulata non respondit. Nimirùm, præ ira humano generi debita, Christum suum differens, de illo siluit, & alia pro aliis dixit. Iratus est itaque Mosi, id est, Non ita propitius ei fuit, vt non differret implere desiderium obsecrantis & dicentis: *Mitte, quem missurus es,* aut salutem diceret ei: *Mittam post tot annos, vel illo tempore:* arbitratus vtique indignum eum scire tempora, vel momenta; quæ ipse posuisset in sua potestate. *Hactenus ex Ruperto.*

Iustinus. Martyr. Tertullian. Cyprianus. Eusebius. Basilius. Rupertus li. 1. in Exodum ca. 18.

Genes. 49.

23. At enim, hanc multorum & nobilium Auctorum interpretationem Thostatus hoc refellit argumento: si Moses, inquit, petiisset à Deo omissionem & aduẽtum Messiæ, proculdubiò aliquid ei Deus super ea petitione respondisset: nihil autem respondisse eum legimus. Sed ista obiectio, infirma, & leuis est: Propterea enim nihil super ea re Deus respondit Mosi, quòd talis petitio intempestiua esset, ac nimis præcox: missurus enim Deus erat Messiam, verùm non eo tempore, sed multa post secula: sic enim & decebat magis, & expediebat. Sed vehementiùs in istos Auctores inuehitur Eugubinus, inscitiæ ac superstitionis arguere non dubitans eos, qui verba ista Mosis referunt ad Messiam affirmans, non modò eos talibus interpretamentis non illustrare Christianã religionem & disciplinã, sed magis etiam

Thostatus.

infa-

infuscare,simúlque suam prodere inscitiam & superstitionem. Propria eius verba hîc adscribam. Quidam,inquit,verba hæc Mosis referunt ad saluatorem nostrum. Dicam ingenuè,quod sentio: Non faciunt piè, sed magis superstitiosè: hoc enim est extorquere diuinas literas.Medium iter sumendum est:& Messiæ tribuenda sunt quæ eius sunt:& quæ aliorum sunt,aliis.Quæ res si confundatur,fieri sine maximo flagitio non poterit.Qui enim,quod in sacris literis,de Messia scribitur, id ad alias persōas detorquet,is profectò & impius est,& malignos Iudæos imitatur.Qui verò,quæ de aliis dicuntur,ea tribuere vult Messiæ, is profectò in eorum referendus est numerum,qui superstitiosi sunt,& inepitè sacras literas interpretatur. Hæc tamen dico,vt semper recipiamus & approbemus quicquid diuini scriptores prodiderunt, ne quorumdam stultam & barbaram audaciam imitemur. *Sic Eugubinus.*

Eugubinus in Recognitione Pentateuchi super hoc loco Exodi.

Verùm satis imprudenter, & audacter capere ausus est Eugubinus tot tantósque Ecclesiæ doctores, quibus ipse nec sanctitate,nec doctrina,nec auctoritate conferendus erat qui verba Mosis: *Mitte quem missurus es*,de Messiæ aduentu interpretati sunt.Nec immeritò sanè.Etenim diuina Scriptura multis locis Messiæ aduentum signat vocabulo *Mittendi, & Missi.* Nempe,sic eum appellauit Iacob in illo nobili vaticinio,quod de ipso edidit Genesis 49. *Donec*, inquit, *veniat,qui mittendus est.* Et Isaias cap. 16. *Emitte agnum,Domine,dominatorem terræ de petra deserti.* Et in Euangelio B. Ioannis sæpenumerò vocatur missus à patre. Nam etsi Deus multos diuersis temporibus, tam homines,quàm angelos misit in mundum, ob excellentiam tamen filij Dei missio eius in mundum simpliciter appellatur missio, & ipse vocatur Missus,vel qui mittendus est.Solet præterea in sacris literis,cùm de insigni quapiam corporali & temporali liberatione populi Hebræi agitur, mox inferri mentio ipsius Messię,qui genus humanum ob omni peccato,ęternáque morte liberaturus erat: quòd huius liberationis,insignes illæ corporales liberationes in populo Dei factæ, illustrem quamdam imaginem prætulissent. Exempli causa,Genes. 49. cùm Iacob fore prædixisset, vt de tribu Dan,existeret aliquando,qui populum Hebræum graui hostium seruitute liberaret, haud dubiè Samsonem significans protinus de Messia subdidit, *Salutare tuum expectabo Domine.* Et Isaias, capit. 7. loquens de liberatione Achaz regis Iuda à coniuratione duorum regum aduersus ipsum,Syriæ,& Israël, proximè adiunxit multa de Messiæ aduentu. Similiter Daniel, cùm supplicasset Deo pro liberatione populi Iudaici ex captiuitate Babylonyca: Angelus Gabriel,qui ad eum docendum erudiendúmque missus fuerat à Deo,multa ei prænuntiauit de Messia. Ergo Moses itidem,cùm ageretur de de mittendo liberatore populi Hebræi optare potuit, & petere à Deo vt Messias, qui aliquando mittendus erat maturaret aduentum suum,& tunc mitteretur,vt eam liberationem Hebræorum ipse perficeret,cùm ad id muneris perfectè obeundum,ipse omnium maximè idoneus esset.

24 Iusta reprehensio Eugubini.

Mos Scripturæ.

Dan. c. 9.

R QVAR

QVARTA DISPVTATIO.

An peccauerit Moses, tam multiplici excusatione, & tergiuersatione munus sibi à Deo iniunctum defugiendo ac recusando.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu.14. Iratus Dominus in Mosen, ait, Aaron frater tuus Leuites, scio quòd eloquens sit, &c.

25. VIDETVR Moses grauiter peccasse, toties & tam vehementer renitens Dei voluntati & imperio, id enim sine graui offensa Dei fieri non potuit. Deinde Scriptura ait, Deum fuisse iratum Mosi: talis autem ira Dei figuratè significat grauem Dei offensam, grauémque hominis culpam. Ad hæc, Dominus dixerat Mosi Hebræos fidem verbis ipsius habituros: sic enim suprà in capite 3. scriptum est: *Et audient vocem tuam.* At Moses, quasi Deo non credens respondit, vt positum est in exordio huius quarti capitis, *Non credent mihi, neque audient vocem meam.* His itaque rationibus permoti quidam Hebræorum, censuerunt, Mosen graui & mortifero peccato deliquisse, præbendo se incredulum & diffidentem verbis & promissis Dei iussisque renitentem atque eius peccati pœnam in eo fuisse Mosen, quòd Deus noluit eum introducere Hebræos in terram promissionis, sed cùm ad eius terræ conspectum venisset, vita eum priuauit. Sed hoc falsum est: tum quia Deus hoc nō arguit, neque reprehendit Mosen incredulitatis, aut diffidentiæ, aut contumaciæ, tum quòd causa, cur Moses non sit ingressus terram promissionis, non alia memoratur in Scriptura, quàm quòd Deum offendisset ad petram Cades in aquis contradictionis, vt videre licet in libro Numerorum cap. 20. 27. & 32. & Deuteron. cap. 3. Rabbi Salomon arbitratur etiam grauissimè peccasse Mosen, ac propter id peccatum fuisse priuatum dignitate ac potestate sacerdotali, & pontificali quæ ab eo translata est ad fratrem eius Aaron. Verùm, hoc futile est, ac ridiculum: nam neque Deus vnquàm promiserat Mosi dignitatem sacerdotalem, nec ei debebatur iure naturæ: cùm ante legem latam, iam inde à diluuio Noëtico vsque sacerdotalis dignitas cum primogenitura coniuncta esset, vt qui esset primogenitus, etiam sacerdotali fungeretur munere, Moses autem non erat primogenitus, sed Aaron.

Opinio Hebræorum.

26. Ad contrarias autem rationes initio positas, quibus probabatur grauiter peccasse Mosen, sic ordine respondendum est. Ad primam, multiplex illa Mosis excusatio & tergiuersatio non proficiscebatur ex incredulitate, vel diffidentia, vel timore humano sed ex profundissima humilitate, & timore Dei: quod se indignum iudicabat functione tanti muneris; & infirmiorem, quàm vt tantæ prouinciæ onus sustinere posset. Similiter etiam Saul, indignissimum se iudicauit, vt crearetur rex Israël & Ieremias suæ obtentu inhabilitatis, valdè recusauit munus prædicādi à Deo sibi

Solutio rationum.

1.Reg 9.

sibi iniunctũ. Sed enim quàm fuerat Moses humilis & cunctabundus in defugiendo principatu; tam fuit postea, quàm deliberatam Dei voluntatem agnouit, in eo accipiendo obediens, & in eo gerendo strenuus, patiens, fortis, constans, & magnanimus. Ad secundam rationem ita respondeatur: Duplex est ira, vna, qua amici inter se, salua & integra amicitia irascuntur, aut parentes subirascuntur, filiis, talis iræ demonstratione volentes eos docere, quid agere debeant, & ad id, quod volunt, inducere. Talis profectò fuit, quæ hîc appellatur ira Dei in Mosen. Altera est ira grauis, in peccatores, ob scelera, grauissimis dignos suppliciis: cui non fuit obnoxius Moses, nec de tali ira hîc loquitur Scriptura. Rupertus iram Dei hoc loco figuratè vocatam esse interpretatur. Eò namque visus est Mosi iratus Deus, quòd ei obnixè petenti missionem & aduentum Messiæ, vt suprà expositum est, non solùm non annuerit eius optatis atque postulatis, verùm nihil planè responderit.

Ierem. 1.

Rupertus.

Ad tertiam rationem responsum sit huiusmodi: Deus Mosi dixerat, Hebræos vocem eius audituros: non quidem omnes, aut quoslibet, sed propriè ac nominatim seniores populi. Hæc sunt enim Dei verba: *Vade, & congrega seniores Israel, & dices ad eos, &c.* Et paulò post: *Et audient vocem tuam: ingredierisq; tu, & seniores Israël ad regem Ægypti.* Ex quibus verbis apparet, non quoslibet Hebræos, sed tantùm seniores populi auscultaturos esse Mosi, dictum fuisse à Deo. De hoc autem Moses non dubitauit: sciebat enim illos esse viros bonos, & timentes Deum, peritósque rerum diuinarum; quique Mosen, propter eximiam eius sapientiam, & virtutem, vsque à prima ætate multis rebus spectatam, magnifacerent, & venerarentur. Isti námque memoria repetentes, atque reputantes secum, quod prædixerat Deus Abrahæ, vt traditur Genesis 15. Semen eius seruiturum, & afflictum iri in terra aliena, & post quadringentos annos liberatum iri ea seruitute magna cum gloria & opulentia: comperiebant tempus illud liberationis prædictum à Deo, iam venisse. Ob has igitur causas non dubitabat Moses, quin seniores ac sapientes populi sibi assensuri, & credituri essent. Verùm dubitauit Moses de vulgo Hebræorum, quod nouerat esse ignauum, atque instabile, & incredulum, ac duræ ceruicis quod, nisi multis & admirandis prodigiis persuasum & permotum, atque conuictum, non erat fidem verbis, & mandatis Mosis habiturum. Ergò quòd Moses dixit initio huius quarti capitis: *Non credent mihi neq; audient vocem meam: sed d c nt, Non apparuit tibi Dominus,* hoc, inquam, Moses dixit, non de senioribus populi, sed de vulgo: Iosephus quidem certè lib. 2. Antiquitatum, scribit tria illa signa fuisse Mosi data à Deo, non quòd ille verbis Dei non crederet, aut promissis diffideret; sed vt talibus portentis populum suopte ingenio incredulum ad id credendũ pertraheret. Hæc enim facit Mosen loquentem cum Deo: Potentiæ tuæ, Domine, quam & ego veneror, & Maiores mei coluerunt, non sum tam insanus, vt parere dubitem. Attamen ego dubito, quomodo ego vir priuatus, & nullis viribus præditus vel meis popularibus persuadere potero, vt relicta terra, quam habitant, aliam ignotam ipsis, multóque labore parandam, me duce quærant: vel tametsi hoc illis persuasero, quomodo rex Pharao sit cogendus, vt Hebræos dimittat, quorũ opera, & industria cõstat Ægyptiorum fælicitas. *Sic Iosephus.*

17.

Exod. 3.

Iosephus.

18.

Thostatus & Caietanus putant Mosen peccasse, non quidem peccato graui, & mortifero, sed leui, & veniali. Non peccasse eum mortaliter, argumentatur Thostatus ad hũc modum: Peccatores non exaudit Deus, *vt patet Ioan. 9.* sed Deus exaudiuit petitionem Mosis, dando ei Aaron fratrem suum socium eius legationis iuxta eius petitionem: ergo non peccauit mortaliter. Deinde, si grauiter peccasset, non fecisset eum Deus liberatorẽ Hebræorũ, & ducem, & legislatorem: nec tantam

Thostatus q. 6. in cap 4. Exodi.

Opinio Thostati & Caietani Mosen peccasse venialiter, describitur.

ei dedisset potestatem tot tantaque signa faciendi: Adhæc, si Moses peccasset per contumaciam obfirmato animo repugnans imperio & voluntati Dei, fuisset profectò grauissimum peccatum: contempsisset enim Deum quodammodò in propria persona: non ergo illud tulisset impunè, sed maxima quapiam fuisset à Deo pœna punitus. At nulla pœna mulctatus est, non ergo peccauit. Quare dicendum est, peccasse eum venialiter, quoniam præter rationem pusillanimis, & timidus fuit. Cùm enim Deus ei diceret, non esse timendum accipere legationem illam, nihilominùs tamen ipse aliquo modo timebat, & cunctabatur accipere. Non fuit tamen magna pusillanimitas, nec immodica cunctatio, quia talis fuisset mortale peccatum, vt potè multùm declinans à medio rectæ rationis. Modica autem declinatio, pro leui culpa ducitur. *Sic Thostatus.*

Caietanus. Caietanus itidem sentit & tradit in expositione huius loci Exodi. Et primùm probat peccasse Mosen ex eo, quòd dicitur iratus ei fuisse Deus. Si enim culpa vacasset petitio Mosis, nequaquàm ei fuisset iratus Deus: sed eo ipso, quòd iratus ei describitur, manifestatur culpa eius: siquidem ira Dei, iustitia est punitiua. Et verè culpa fuit post omnes excusationes eius exclusas à Deo adhuc instare, vt non mitteretur: cognita siquidem sufficienter diuina voluntate, non est fas etiam humiliter supplicando petere oppositum. Quod autem Mosis peccatum fuerit leue ac veniale, demonstrat Caietanus ex lectione Hebraica huius loci, quæ sic habet: *Et iratus est furor Ie' ovah in Mosen.* Quòd leuis, inquit, fuerit culpa Mosis, testatur lectio Hebræa, dicendo, non quòd iratus est Deus, sed quòd iratus est furor Dei, vt more humano significaretur ita per modum passionis repentinæ: ac si de homine aliquo loquente diceremus, quòd accensa est cholera eius, tamquã non ipse ex proposito esset iratus, sed cholera eius. Pari siquidem similitudine describitur furor Dei iratus, tamquàm non ipse Deus, sed repentinus furor eius sit iratus, culpa siquidem Mosis exigebat, scribi Deum, more humano tamquàm repentè excandescentem. *Hæc Caietanus.*

29\. At mihi verius dictu videtur, Mosen nihil peccasse, quinetiam probè, ac laudabiliter fecisse. Ad hanc opinationem adducit me non solùm eximia virtus & sanctimonia Mosis, toties, tantúmque laudata in sacris literis, verùm etiam auctoritas grauissimorum Ecclesiæ Doctorum, Gregorij, Basilij, & Hieronymi, excusationes illas Mosis & tergiuersationes non modò vindicantium à peccato, sed etiam mirificè laudantium. Ac B. quidem Gregorius in lib. 35. Moralium, cap. 13. egregiè disputat exemplo Mosis, obedientiam, cùm imperantur nobis honorifica & prospera, cunctabundam, & timidam esse debere, & aliquatenùs renitentem: Cùm autem præcipiuntur dura & aspera, vltrò & alacriter, & promptè ad talia iussa offerre se debere. Ponam hîc aurea eius verba: Debet, inquit, obedientia & in aduersis ex suo aliquid habere & in prosperis nihil omninò ex suo habere: quatenùs & in aduersis tantò sit gloriosior, quantò diuinæ dispositioni etiã ex desiderio iungitur, & in prosperis tantò sit verior & sincerior, quantò à præsenti gloria, quam diuinitùs percipit, funditùs ex animo separatur. Moses, Domino per Angelum in igne loquente, vocatus est, vt liberando populo Hebræo præesset: Sed quia apud se mente humilis extitit, oblatam protinus tanti regiminis gloriam expauit: móxque ad infirmitatis patrocinium recurrit, dicens: *Obsecro, Domine; non sum eloquens.* Et se postposito, alium deposcit, dicens: *Mitte quem missurus es.* Ecce, cum auctore linguæ loquitur, & ne tanti regiminis potestatem suscipiat, elinguem sese causatur. Paulus verò diuinitùs ire Hierosolymam iussus, cùm prophetante Agabo cognouisset, magna sibi mala parata esse Hierosolymis, magno animo respondit: *Ego non solùm alligari, sed & mori in Hierusalem paratus sum pro nomine Dei:* atque insti

Auctoris sententia Mosen diuina ad Pharaonem missioni reluctando nihil peccasse.

An obedientia, æquabili affectione animi, qualibet Superiorum iussa capessere debeat.

Gregorij aurea sententia.

Actor. 20.

institutum iter magno animo prosequens diuina iussa peregit. Moses itaque precibus renititur, ne Hebræo populo præferatur: Paulus ad aduersa prompto animo ducitur. Ille præsentis potestatis gloriam, Deo, voluit, iubente, declinare: iste, Deo aspera & dura disponente, se studuit ad grauiora præparare. Præeunte igitur vtrorúmque ducum infracta virtute instruimur, vt si obedientiæ palmam apprehendere veraciter nitimur, prosperis huius sæculi, ex sola iussione, aduersis autem etiam ex deuotione militemus. *Sic Gregorius.*

Idem in prima parte Pastoralis curæ, cap. 7. docet, prædicationis officium quosdam laudabiliter appetere, & alios etiam laudabiliter recusare, nec nisi coactos accipere; exemplo Isaiæ & Hieremiæ, quorum ille vltrò se obtulit Deo mittendum, dicens: *Ecce ego, mitte me*: hic, ne mitteretur, humiliter reluctatus est, dicens: *A, a, a, Domine Deus, ecce ego nescio loqui, quia puer ego sum.* Sed nec Isaias mitti petiit, nisi postquàm audiuit se calculo ignito per Seraphin ab omni peccato purgatum: nec Hieremias obfirmatè restitit, sed denique obediuit. Et post hæc subdit Gregorius hæc verba: Vtrúmque hoc Moses miro opere expleuit, qui præesse populo Hebræo & noluit, & obediuit, superbus enim fortasse fuisset, si ducatum plebis innumeræ, sine trepidatione suscepisset: & rursus superbus extitisset, si auctoris imperio obedire recusasset. Vtrobique ergò humilis, vtrobique subiectus: & præesse populis, semetipsum metiendo, noluit, & tamen de imperantis viribus præsumendo consensit. Hinc ergò quique præcipites colligant, cum quanta culpa, ex appetitu proprio cæteris præferri non metuunt, si sancti viri, plebium ducatum suscipere, Deo etiam iubente, timuerunt. Moses, suadente Domino, trepidat: & infirmus quisque, vt honoris onus suscipiat, anhelat: & qui ad casum valdè vrgetur ex propriis, humerum libenter, opprimendum oneribus submittit alienis: quæ egit, ferre non valet, & auget quæ portat. *Hæc Gregorius.*

Isaia 6. Hierem. 1.

S. Basilius in Commentariis suis in Isaiam, tractans illa verba Esaiæ: *Ecce ego, mitte me*, ponit hanc quæstionem. Quomodò Isaias, & Moses, qui fuerunt viri sanctissimi, contrarias super simili re, habuere animi sententias, & affectiones? Nam cùm Deus mittere vellet Mosen ad liberandum populum Hebræum, ille sæpius legationem illam deprecatus, & abnuens, dicebat: *Obsecro, Domine, non sum eloquens*: Et: *Mitte quem missurus es.* Isaias verò, qui nominatim nõ mittebatur à Deo, vltrò & alacriter se mittendũ obtulit. Sed enim affectus Sanctorum, si quando inter se contrarij videntur circa eandem rem, non sunt tamen cõtrarij. Ac Moses quidem cognoscens causam cur mitteretur, extrahebat tempus deprecando & recusando, respiciens videlicet superbum, & pertinax, & inexorabile cor Pharaonis, simúlque contumax ingenium, & instabilem animum, & duram ceruicem Hebræorum. Quocircà dicebat, *Quis ego sum, vt vadam ad Pharaonem? & educam populum ex Ægypto?* Et rursum de Hebreis dicebat: *Non credent mihi, neque audient vocem meam: sed dicent: Non apparuit tibi Dominus.* Atque hoc fuisse consilium, & sensum animi Mosis, declararunt, quæ idẽ ipse post eductũ populũ, in deserto dixit, & fecit. Cùm enim Deus vituli adorati crimen, propter ipsum condonans populo dixisset ei: *Vade, & duc in viam populum hunc, ego mittam Angelum meum ante te*: Moses renuens ac reclamans, dixit: *Nisi tu ipse, Domine, proficiscaris nobiscum, non est necesse nos hinc emigrare.* Quæ obsecro fuit ista dicentis mens & sententia Mosis? Nimirùm populus ille erat ad peccandũ procliuior: quapropter eius indigebat præsentia, quam penes est potestas remittendi peccata: Angeli verò, peccata quidẽ vlcisci possunt, condonare autem & remittere non possunt. Eam ob rem efflagitauit Moses aduentum Dei, dicens: *Elige alium, quem mittas*: hoc est: Qui verus es legifer ipse venito, qui saluos facere nos potes; qui solus potestatem habes remittendi peccata,

30. Isaia 6. Comparatio inter Mosem & Isaiã, luculentè tractata à B. Basilio.

Exod. 32.

Sed quia nondum venerat plenitudo temporis, quo mittedus erat in mundum Filius dei, ad assumendam à Deo Verbo Humanitatem, oportebat pluribus typicis figuris præsignari, ob eas causas Mosis petitio minimè tunc exaudita fuit. *Hactenus ex Basilio.*

31. S.Hieronymus in epistola 142 quam scripsit ad Damascum Papā super visione Isaiæ, & Trisagio, refert disputationem cuiusdam Hebræi præceptoris sui disserentis, vter meliùs fecerit, Mosés-ne, qui cùm à Deo mitteretur ad populum liberandum, multiplici excusatione recusauit ire, dicens: *Precor, Domine, non sum dignus, &c, Prouide alium, quem mittas.* An Isaias, qui cùm non esset electus, vltrò se obtulit, dicens: *Ecce ego, mitte me.* Summa porrò eius disputationis fuit huiusmodi: In eo, quod fecit Moses, valdè prædicandam esse eius humilitatem & mansuetudinem, & se indignum iudicās ministerio Dei, ob eam ipsam causam maior effectus est. Isaias quoque non tam suo merito, quàm misericordia Dei confisus, postquàm à Seraphim audierat se purgatum ab omni peccato, otio noluit torpere, sed vltro in ministerium Dei, quasi à peccatis mundatus, zelo se obtulit fidei. Ex quo manifestè potest intelligi, & Isaiam rectè post purgata labia sua, in Dei se obtulisse ministerio: & Mosen suæ conscium infirmitatis, & tanti muneris magnitudine territum, laudabiliter etiam tam magnum ministerium recusasse.

S. Hieron.

32. Super illis verbis: *Reuersus est (Moses) in Ægyptum, portans virgam Dei in manu sua:* quæreret fortasse quispiam, cur virga illa, quam ferebat Moses, vocata sit virga Dei. Verùm in promptu est causa. Deus nempe mandauerat Mosi, vt suprà dictum est, vt eam ferret in Ægyptum. Et primum quidem illorum trium prodigiorum, de quibus suprà disseruimus, à Deo factum est in illa virga, primùm in draconem transformata, & rursus in priorem virgæ speciem, & naturam reformata. His adde, quòd breui Deus per illam virgam ingentia facturus erat prodigia in Ægypto. Hebræi præterea duas causas commenti sunt: quarum altera est, virgam illam fuisse quadrilateram, atque in ea fuisse nomen Dei *Tetragrammaton* expressum, singulis eius nominis literis, in singulis virgæ lateribus incisis: Alteram causam reddunt huiusmodi, virgam illam fuisse natam in horto soceri Mosis, qui dictus est Iethro, & cùm multi euellere conati eam fuissent, nulla tamen vi extrahere potuisse, donec Moses, nullo labore, maximáque facilitate ipsam euellit. Hac virga dicunt Mosen prosperè gregem suum pauisse, & quocumque volebat, sine labore egisse, eadémque virga infestas gregi bestias, magno iniecto illis terrore arcuisse. Artapanus (vt refert Eusebius lib. 9. de præparatione Euangelica, cap. vltimo) memoriæ tradidit, virgam, qua Moses tot edidit in Ægypto miranda, magno deinceps in honore fuisse apud Ægyptios. Namque propter illius virgæ memoriam & venerationem, ait, vbique apud Ægyptios in templo Isidis, baculum poni & coli: Isidem enim putant illi terram esse, quæ baculo illo percussa, tot monstra & prodigia produxit.

Cur Mosis virga dicta sit virga Dei.

Hebræorum figmenta.

Artapan.

Mosis virgā religiosè coluerunt Ægyptij.

QVIN

QVINTA DISPVTATIO.

Quem voluerit Dominus occidere in diuersorio, Mosen-ne, an filium eius, & cur.

SVPER ILLIS VERBIS:

Cúmque esset in itinere in diuersorio, occurrit ei Dominus,& volebat occidere eum. *Versu 24.*

33. *Quis voluit occidere Mosen.*

QVATVOR super his verbis disquirenda sunt. Quis voluerit occidere & quem,& quomodò,& cur. Latina translatio appellat Dominum eum,qui occidere voluit, quod nomen communiter in Angelo,& Deo dicitur:Hebraicè est nomen Dei *Tetragrammaton*,at in editione Græca, & in Paraphrasi Chaldaica,expressè nominatur Angelus. Et certè immediatè & & personaliter Angelus erat:repræsentatiuè autem & auctoritatiuè;Deus; qua de re copiosè disputauimus suprà,circa initium tertij capitis. Sed quem voluit occidere?Glossa interlinearis,ait intelligi posse vel Mosen,vel eius filium qui tunc circũcisus est. S.Augustinus licèt verba Scripturæ, ad vtrumque referri posse dicat propensior tamen videtur ad opinandum,referri debere ad filium Mosis:sic enim scribit,tractans quæstionem vndecimam in Exodum; Primùm quæritur quem volebat Angelus occidere; vtrùm Mosen,quia dictum est:*Occurrit ei Angelus,& quærebat eũ occidere*:Nam cui putabitur occurrisse,nisi ei qui vniuerso suorum comitatui præfuit & à quo cæteri ducebantur? An puerum quærebat occidere, cui mater circumcidendo subuenit?vt ob hoc intelligatur occidere voluisse infantem, quia non erat circumcisus atque ita sancire voluisse præceptum circumcisionis seueritate vindictæ. Quamquàm etiam si de Mose accipere quisquam voluerit,non est magnoperè resistendum. *Sic Augustinus.*

Quẽ voluerit Angelus occidere, Mosen-ne, an filium eius. S. August.

Sed tam Hebræi, quàm plerique interpretes verba scripturæ ad cædem Mosis referunt:quod mihi etiam,& narrationi Scripturæ, & rationi congruentius videtor. Etenim nulla erat in infante culpa nulláque causa cur occideretur ob circũcisionis omissionem cuius culpa nõ penes ipsum,sed in parentibus residebat. Quòd si Angelus occidere infantem voluisset, ipse Moses potiùs, quàm vxor eius confestim ei subuenisset circumcidendo eum, sed quia ipsummet voluit Angelus occidere,idcircò præsentis mortis periculo vehementer perterritus, atque animo consternatus non valuit subuenire filio atque eum circumcidere, sed vxor extremum viri periculum videns circumcisionem infantis perfecit. Tertullianus tamen periculum mortis refert ad filium Mosis in libro contra Iudæos,ita scribens:Filius Mosis ab Angelo præfocatus fuisset,nisi Sephora,mater eius calculo preputium infantis circumcidisset. *Tertullian.*

Tertio loco quæri dignum est, quemadmodum Angelus voluerit occi-

Quomodo Angelus voluerit occidere Mosen.

dere Mosen. Theodoretus, & Isiodorus Tharsensis indicant Angelum apparuisse Mosi districto gladio,& minirabundum ei mortem. Similiter atque Balaam insidentem asinæ, apparens Angelus districto gladio necare volebat, vt traditur Numerorum 24. Alij. dicunt Mosen grauissimo quodam & lethali genere morbi, percussum fuisse ab Angelo:atque ad eam causam non Mosen,vti conueniens erat sed vxorem eius operatam esse circumcisionem. Tertullianus verbis proximè memoratis significat, Angelū voluisse præfocare filium Mosis. Rabbi Salomon,more suo fabulatur atque nugatur, Angelum apparuisse Mosi specie ingentis draconis, Mosenque hianti ore absorbuisse vsque ad locum circumcisionis, reliqua parte corporis extra os draconis pēdere. Quod videns Sephora vxor Mosis,intellexit,id Mosi accidisse, quòd filium non circumcidisset: quocircà confestim arrepta petra acutissima,circumcidit infantem:statimque draco rursus Mosen ex ore saluum, atque incolumem euomuit.

Tertullian.

Rabbi Salomonis ridiculū figmentū.

35. Restat quarta quæstio,cur Angelus voluerit Mosen occidere:Tres causas ab auctoribus traditas, hic breuiter cōmemorabo.Quidam hanc fuisse putant causam, quòd Moses parùm fideliter,ac prudenter,acsedulò fecisset,qui tanta functurus legatione secum duxisset vxorem & filios, futuros proculdubiò oneri,& impedimēto in illo negotio sibi diuinitùs commisso peragendo. Quocircà Moses ex hoc loco,vel minis Angeli perterritus,vel admonitu & suasu Aaron adductus, vxorem & filios remisit ad socerum, quos ille,posteaquàm Moses eductis ex Ægypto Hebræis ad montem Sina commorabatur reduxit ad eum, vt infrà dicitur,capite 18. Hoc sanè significat B. Augustinus.in sermone 86.de tempore,Nam citās illa verba Scripturæ ex hoc 4.capite Exodi: *Leuauit Moses Sephoram vxorem suam & veniebat in Ægyptum,& astitit Dominus contra eum,& volebat occidere eum.* Subdit hæc: Forsitan ex hoc loco possumus intelligere,quòd displicuerit Deo, quòd Moses tanta facturus mirabilia, vxoris impedimentum secum ducere voluerit in Ægyptum. Vnde datur intelligi, quòd ex illo loco remiserit vxorem ad socerum quem tamen ille posteà ad Mosen in deserto versantem reduxit.*Sic ibi*. Et in quæstione 12. in Exodum:Quomodò inquit, dicitur hic Mosen vxorem & filios duxisse in Ægyptum, cùm infrà scriptum sit Iethro socerum eius,cùm iam Moses populum eduxisset ex Ægypto,duxisse ad eum vxorē,& filios eius? Sed intelligēdum est post illam quę ab Angelo futura erat,interfectionem Mosis,vel infantis, reuersam fuisse vxorē cum filiis.Nam quidam putauerant,ob id Angelum terruisse,ne ad impedimentum ministerij quod diuinitùs impositum Moses gerebat, fæmineus sexus comitaretur. *Hac Augustinus*.

Exod. 18.

36. Ita quoque opinati sunt Eusebius Emissenus, & Cæsariensis: aiunt enim Mosen ducendo secum vxorem, & filios in Ægyptum, præ se tulisse, & suspicionem Hebræis afferre potuisse, non omninò se credere, aut sperare Hebræos liberatum iri seruitute Ægyptiorum,& profectutos fore in terram ipsis promissam. Si enim hoc putasset, ac pro certo habuisset, quid opus erat vxorem & filios secum ducere in Ægyptum? Expeditiùs namque, commodiúsque erat, relinquere eos in terra Madian apud socerum, vt in itinere, quod illac facturus erat, posteà eos acciperet: Dei cum iussu dicturus erat Hebræos ad montem Horeb, cui vicina est terra Madian. Verùm Theodoretus excusat Mosen, affirmans, non potuisse eum sine vxore ac liberis abire absque graui offensione soceri suspicaturi, velle ipsum repudiata Sephora, aliam in Ægypto vxorem ducere:ob idque profectionem eius ad impediturì, vel certe retardaturi. Nec fuisset causam iræ, atque comminationis Domini aduersus Mosen, eam, quam ipsi auctores tradunt, satis indicat narratio Scripturæ in hoc loco, vbi nihil de ista re significatur,

Eusebius Emissenus. Cæsariensis.

sed

sed tantùm de circumcisione filij.

Diodorus & Theodoretus causam cur Mosen Dominus occidere voluerit, hâc fuisse tradunt. Cùm Moses valdè timeret Pharaonem & Ægyptios, multumque de incredulitate populi Hebræi dubitaret, timidè, diffidentérque iussa Dei executurus, proficiscebatur in Ægyptum. Quapropter voluit Deus timorem illum Mosis, maiori alio quodam timore, sicut clauus clauo truditur, ex eius animo penitùs extrahere. Angelus itaque mortem ei comminatus est; perinde quasi & diceret: Tu nimiùm formidas Pharaonem: at enim me timere magis deberes, quippè qui possum te, vt vides, nullo negotio interimere. Posui hîc verba Theodoreti, quæ sunt huiusmodi; Cur Angelus voluit interficere Mosen? Vxor Mosis id putabat propterea factum esse, quia puerum alter non esset circumcisus secundùm legem Hebræorum, ideóque protinus eum circumcidit. Quidam putant causam fuisse, quòd Moses ad liberandum Hebræos missus à Deo, coniugem itineris sociam habere voluisset. Quos vtique animaduertere oportebat, Mosen, ne socero suspicionem moueret, vxorem se contemnere, vel alteram ei præferre velle, illam assumere coactum esse; non autem quòd perfunctoriè diuinum præceptum exequeretur, nam mox, occasionem nactus ab Angelo, iussit illam ad suos cognatos reuerti. Aliud igitur quippiam moliebatur Angelus, dum gladium euaginatum ostendebat. Moses quippè, cæteroquin vir magnus, metuebat Pharaonem, vt indicant illa eius verba: *Quis sum ego, vt vadam ad Pharaonem regem Ægypti?* Minabatur igitur illi pœnam mortis Angelus, metum minorem videlicet maiori metu repellens: Perinde ac si per ensem illum nudatum dixisset ei, si Pharaonem timuisti, me multò magis timebis, qui modo inuisibili te vulnerare possum. *Hæc Theodoretus*. Verùm hanc interpretationem, & opinionem, licèt acutè satis cogitatam, respuit tamen scripturę narratio, longè diuersam illius Angelicæ interminationis causam indicans.

37. *Opinio Diodori, & Theodoreti.*

Theodoretus.

Germanam itaque & propriam causam cur Angelus Mosen interimere voluerit, ego fuisse censeo quod filium suum, quo tempore oportebat, non circumcidisset; contra fœdus Dei percussum cum Abraham & posteris eius, vt dicitur Genes. 17. Id verò culpabilius videbatur, & vituperabilius in Mose: is enim mox futurus legislator, & imperator Hebræorum, legem de Circumcisione denuò illis sancire debebat: At,

38.

Turpe est doctori, cùm culpa redarguit ipsum.

Ita sentit Hebræorum doctissimus Rabbi Dauid Kimhi, & de nostris Isidorus Pelusiota, Rupertus, Lyranus, Thostatus, Caietanus & multis ante istos seculis Tertullianus. Nam etsi periculum mortis non ad Mosen refert, sed ad filium eius, causam tamen periculi fuisse dicit, quòd filius eius incircumcisus esset. Sic enim habet in eo libro, quem fecit aduersus Iudæos filius Mosis ab Angelo præfocatus fuisset, si non Sephora mater eius calculo præputium infantis circumcidisset, & ideò, si salutem circumcisio omni modo attulisset, etiam ipse Moses in filio suo non intermisisset octauo die circumcidere eum, quando constat Sephoram coactam ab Angelo, id fecisse in itinere. Consideremus itaque, quòd non poterit vnius infantis coacta circumcisio omni populo præscribere, & quasi legem huius præcepti condere in salutem. Nam prouidens Deus, quòd hanc circumcisionem, in signum, non in salutem daturus esset populo Israël idcircò filium Mosis, ducis futuri, instigat circumcidi, vt cùm cœpisset per eum populo dari præceptum Circumcisionis, non aspernaretur populus, videns exemplum in iudicis filio iam celebratum. *Sic Tertullianus*.

Rab. Dauid Kimhi. *Isidorus Pelusiota.* *Rupertus.* *Lyranus.* *Thostatus.* *Caietanus.* *Tertullian.*

Roman. 4.

Si quis autem quærat cur Moses non ante circumcidisset filium suum; respondet Rupertus, Mosen in terra aliena & cùm vxorem haberet alienigenam, & apud

39. *Rupertus.*

S socerum,

socerum alienigenam habitaret, id facere non potuisse, cognatis omnibus maximè repugnantibus. Sic enim ait capite vigesimo libri primi Commentariorum in Exodum: Cur Angelus volebat occidere Mosen? Quia filios suos non circumciderat. Verùm hoc in terra aliena, & obsistente vxore alienigena, facere nequiuerat. Igitur vidente Sephora, voluit Dominus occidere Mosen, vt quæ ratione adduci nolnerat, præsentia periculi cognosceret, salutare esse posteris Abrahæ, eorum infantes circumcidi. Nihil ergò cūctata, quid potiùs eligeret necém-ne viri an filiorum circumcisionem; tulit illicò acutissimam petram; & circumcidit præputium filij sui. *Ita Rupertus.* Eamdem quoque sententiam habet Thargum Hierosolymitanum, exponens hunc locum Exodi: & præscidit, inquit, præputium filij applicuitque ipsum ante pedes Angeli deuastatoris, dicens: Sponsus meus volebat circumcidere puerum, at socer eius non præmittebat ei. Nunc ergò propitius esto propter sanguinem circumcisionis pueri, peccati sponsi mei. Cúmque reliquisset eum, cum laude dixit Sephora: Quàm gratus est sanguis circumcisionis, qui eripuit sponsum meum de manibus Angeli mortis? *Sic Thargum.* Sed enim haudquaquàm verisimile est, Mosen, virum nempe sanctissimum, & religiosissimum Dei cultorem, & præceptorem eius fidelissimum obseruatorem tam graue, tam antiquum, tam generale, tamq́ue necessarium de Circumcisione præceptum Dei, propter eam causam, violari passum esse. Nec vana est coniectura, Madianitas, vt descendentes ex Madian filio Abrahæ, ex coniuge Cetura, vt scriptum est Genes. 25. non fuisse expertes Circumcisionis, & Sephora statim circumcidens infantem satis indicauit istius ritus esse peritam.

Thargum Hierosolymitanum.

40. Sed enim illud officere huic sententiæ videri posset, quòd Hebræi per annos propè quadraginta, quibus versati sunt in deserto impunè omiserunt circumcisionem suorum infantium, vt traditur Iosue 5. illis verbis: *Populus qui natus est in deserto per quadraginta annos itineris latissima solitudinis, incircumcisus fuit, &c.* Non igitur tam seuerè puniendum fuisse videtur in Mose, quod ab vniuerso populo Hebræo tot annis impunè factum est. Verùm scire conuenit, Hebræos in deserto sine crimine circumcisionem infantium omisisse. Ad id autem probandum satis argumenti esse debet, quòd nusquàm in Scriptura legimus, Hebræos fuisse de tali omissione reprehensos, cùm eorum tamen haud multò maiora scelera non dissimulet Scriptura, sed acriter accuset & reprehendat. Nec Moses religiosissimus vtique Dei præceptorum cultor & obseruator; tam diutinam diuinæ legis de circumcisione, violationem, in populo Hebræo passus esset. Nam si hominem in die Sabbathi colligentem ligna, lapidibus obrui iussit, non minori profectò seueritate in violatores præcepti circumcisionis animaduertisset: quippe obseruatio & religio Circumcisionis, grauior & sanctior quam Sabbathi, (vt Dominus noster docuit Ioannis 7.) apud Iudæos habebatur.

Locus Iosue c. 5.

Numer. 15.

41. Causa porrò cur omissio Circumcisionis in deserto inculpabilis fuerit, duplex traditur. Altera est, quòd Circumcisio data erat, vt esset signum quoddam sensibile distinctionum posterorum Abrahæ à cæteris gentibus, tali autem signo non erat opus in deserto vbi populus Hebræus solitarius separatúsque à cæteris gētibus fuit per illos quadraginta annos. Hanc causam reddit Theodoretus in quæstione 2. in librum Iosue, his verbis: Vbi liberati sunt Hebræi à seruitute Ægyptiorum & egerunt vitam in deserto, non postulauit Deus, vt lex Circumcisionis seruaretur ab ipsis, neque pœnas transgressionis exegit: quoniam enim apud se viuebant, non permixti nationibus alienigenis, non egebant signaculo Circumcisionis. At verò postea cùm introduxit illos in terram promissam, circumcidi præcepit, ne per conuersationem cum extraneis, pietas labefactaretur. Si enim contingeret quempiam decipi,

Theodoret.

cipi, facilè erat, perspecta nota, in gregem recipi sicut oues aliquo signo notatæ, si errent, reperiuntur. *Sic Theodoretus.* Similia scribit Damascenus in libro 4. de fide Orthodoxa, cap. 26. Circumcisio, inquit, ante legem data est Abrahæ, post benedictiones & repromissiones, signum distinguens ipsum, & posteros eius à Gentibus, cum quibus versarentur. Quod ex eo manifestum est, quòd cùm in deserto, quadraginta annis Israel solus & per seipsum versatus fuerit nec commixtus alteri genti quotquot tunc in deserto generabantur, nequaquàm circumcidebantur, Sed cùm Iosue traduxit eos per Iordanem, circumcisi sunt, & data est secundò lex Circumcisionis. Siquidem in Abraham primò data fuerat lex Circumcisionis: deinde cessauit in deserto quadraginta annis; & rursus secundò dedit Deus Iosue legem circumcisionis post transitum Iordanis, vt in libro Iosue scriptum est: *Fac tibi cultros petrinos de petra rupis, & sedens circumcides filios Israel secundò. In quadraginta enim & duobus annis conuersatus est Israel in solitudine, & propter hoc incircumcisi erant ipsorum plurimi bellatores,* Quare signum erat Circumcisio discriminans Israël à Gentibus, quibus cum diuersabatur. *Sic Damascenus.* Verùm hæc causa, sine crimine omissæ Circumcisionis in deserto, à Theodoreto, & Damasceno tradita, non videtur admodùm probabilis. Non enim Circumcisio ad eum tantummodò finem & vsum data fuerat, vt esset signum distinctiuum Hebræorum ab aliis gentibus: sed ob alias plures causas, easque potiores ista: nos enim in tertio Tomo Commentariorum nostrorum in Genesin, super cap. 17. Genesis, ad numerum marginalem 17. copiosè disputauimus, Circumcisionem datam esse, vt esset signum multiforme, signum dico memoratiuum, repræsentatiuum, distinctiuum, demonstratiuum peccati originalis, atque eiusdem curatiuum, ac demùm signum etiam futurarum rerum præfiguratiuum.

Damasc.

Genes. 17.

Altera igitur causa, quam plerique tradunt, multò est probabilior. Etenim vt sine crimine omitteretur in deserto Circumcisio, videbatur iusta esse, ac fermè necessaria causa. Namque in ista solitudine. Hebræi perpetuò tam itionis, quàm mansionis incerti & suspensi erant: pendebant enim ex Dei nutu, per columnæ nubis motum & quietem eis, declarato? ideóque nullum dabatur eis certum manendi & quiescendi spatium. At recens circumcisis ob sectionis vulnus & dolorem, tertio maximè, pòst, die grauescentem (vt significatur Genes. 34.) aliquantisper necessariò interquiescendũ erat. Vtramque superiorem causam amplexus B. Thomas, ita scribit in tertia parte, quæst. 70. artic. 4. in responsione ad tertium. Populus Hebræus in deserto prætermittens mandatum Circumcisionis, excusabatur: tum quia nesciebant quando castra mouenda erant, tum quia, vt Damascenus dicit, non necesse erat eos aliquod signum distinctionis habere, cùm seorsum ab aliis populis habitarent. Et tamen; vt Augustinus dixit (in libro Quæstionum super Iosue, quæst. 6.) inobedientiam incurrebant, qui ex contemptu prætermittebant Circumcisionem. *Hæc S. Thomas.*

42.

B. Thom.

SEXTA DISPVTATIO.

Versu 25.

Cur Sephora filium suum petra circumciderit: & an Hebræis vel præceptum, vel mos fuerit vtendi petrinis cultris in circumcidendo.

SVPER ILLIS VERBIS:

Tulit illicò Sephora acutissimam petram, & circumcidit præputium filij sui.

QVIDAM Hebræorum tradunt, vocem Hebræam, *Sor*, ambiguæ significationis esse, & tam petram aut silicem, quàm gladium seu nouaculam significare: ideóque tam in hoc loco, quàm in libro Iosue, cap. 5. pro, *petra*, legunt, *nouaculum*. Sed enim tam paraphrasis Chaldaica, quàm translatio LXX. Interpretum, aliæque translationes ex Hebræo ad verbum factæ, habent hoc loco, petram. Andræas certè Masius, vir Hebraicæ & Syriacæ linguæ peritissimus, in Commentariis suis super cap. 5. Iosue, testimoniis veterum Hebræorum confirmat, vocem Hebræam, *Sor*, secundùm propriam rationem suam, non aliud significare, nisi saxum vel silicem, nec vsquàm in Scriptura pro gladio, vel nouacula poni secundùm propriam significationem: Posse autem acuto silice non præsecari modò præputium, sed etiam testes amputari, satis indicat Catullus in illo elaborato carmine de Berecynthia & Atti. Loquens enim de Sacerdotibus matris Cybeles, sic ait:

Masius. Catullus.

" *Deuoluit ipse acuto sibi pondera silice.*

Iuuenal. & Iuuenalis Satyra 6. de iisdem dixit:

" *Mollia qui rupta secuit genitalia testa.*

43. Cæterùm illud quæsitu dignum, an Hebræi vel diuino præcepto, vel Maiorum traditione, & antiqua consuetudine semper vterentur, in circumcidendo, cultris petrinis, an ferreis? Duas circa eam rem opiniones reperio. Quidam putarunt, Circumcisionem non alio instrumento, quàm petrino cultro fieri consueuisse apud Iudæos. Hoc certè significat S. Augustinus in sermonibus de Tempore, sermo. 141. Et item, S. Bernardus in primo sermone de circumcisione Domini, Magister quoque Sententiarum lib. 4. vbi agit de Circumcisione. Quorum opinio probari posset his argumentis. Principiò, in duobus tantùm Scripturæ locis, vbi declaratur nominatim instrumentum faciendi Circumcisionem, expressè ponitur petra acuta, vel culter petrinus, vt videre licet, & in hoc loco Exodi, & in libro Iosue, cap. 5. Tale igitur instrumentum videtur fuisse in vsu apud Hebræos. Deinde, si non fuisset necessarium, vel vsitatum, facere Circumcisionem saxo vel silice; sed potuisset ea fieri etiam ferro; cur Sephora non potiùs cultro aliquo ferreo circumcidisset filium? nec enim gladium vel cultrum ferreum ei defuisse credibile est. Cur potiùs, inquam, arripuit petram, quàm cultrum? Aut quomodò petram acutam & idoneam

Prima opinio S. Augustini, Bernardi Magistri sententiarum.

ad

ad circumcidendum, in promptu & obuiam habuit, nisi quia talis petra ad id muneris comparata fuerat? Adhæc, videtur eo constantiùs hæc opinio Christiano doctori sequenda, tuendáque, quòd pulcherrimam habet figuram Christi Domini, per quem fit perfecta Circumcisio, non carnis, sed animi, ac spiritus: siquidem, vt Paulus ait: *Petra erat Christus.*

1. Corinth. 10.

Altera est huic contraria, multorum grauium: doctorúmque virorum sententia, arbitrantium; nec in præcepto, nec in vsu fuisse apud Iudæos, Circumcisionem facere cultris petrinis: sed vel petra, vel gladio, seu cultro, vel nouacula, vel alio quolibet ad secandum præputium idoneo instrumento, Circumcisionem fieri, & ius, & morem fuisse. Huic sententiæ Hugo de S. Victore lib. 2. de Sacramentis, part. 12. & Thostatus super hoc libro Exodi subscribunt, & item S. Thomas in tertia par. quæst. 70. in responsione ad secundum, vbi hæc habet verba: Cultellus lapideus non erat de necessitate Circumcisionis: vnde non inuenitur tale instrumentum diuino præcepto determinatum. Neque etiam communiter tali instrumento Iudæi vtebantur ad circumcidendum, sicut nec modò vtuntur. Leguntur tamen aliquor Circumcisiones famosæ, cultello lapideo factæ, sicut legitur Exodi 4. quòd Sephora tulit acutissimam petram, & circúcidit præputium filij sui. Et Iosue quinto dicitur: *Fac tibi cultellos lapideos, & circumcide secundo filios Israël*, per quod figurabatur, spiritualem Circumcisionem esse fiendam per Christum, de quo dicitur 1. Corinth. 10. *Petra autem erat Christus. Hæc B. Thomas.* Sed multò ante istos auctores B. Martyr Iustinus, in eo sermone, quem habuit cum Tryphone Iudæo, & scriptis prodidit, idem sensisse se declarat his verbis: Dico in ipso ingressu in terram sanctam, iterum esse circumcisum populum, iubente Iosue, cultris lapideis. Sanctus autem Spiritus interdum factis claras figuras edebat futurorum euentuum; interdum verbis enunciabat res futuras, quasi iam tunc gererentur, aut gestæ fuissent. Id porrò artificium, nisi sciant lectores, nequaquàm poterunt accommodare se Propheticis sermonibus. Nostram igitur spiritualem Circumcisionem præsignauit Circumcisio illa Iudæorum facta cultris lapideis, & quæ appellata est secundaria. Nam prima illa vestra Circúcisio carnalis & olim fiebat ferro, hodiéque fit, ideóque permanet in vobis eadem cordis duritia. At nostra, quæ secunda post vestram Circumcisionem numeratur, fit per acutos lapides, hoc est, per verbum Apostolorum illius angularis lapidis excisi sine manibus: vt resecetur à nobis Idololatria, & in vniuersum, omnia vitiorum genera. Qui cor habemus, ita circumcisum, vt mortem quoque libenter subeamus, propter nomen illius boni lapidis, ex quo promanans aqua rigat corda diligentium Deum, potúmque præbet omnibus, quotquot volunt de hoc latice bibere. *Hactenus ex Iustino.*

44. Secunda opinio Hugonis, Thostati, S. Thomæ, S. Iustini Martyris, nec in præcepto, nec in vsu fuisse, petrâ fieri circumcisionem tantùm.

S. Thomas.

Iustini Martyris egregia sententia.

Daniel. 2

In hanc sententiam, ego quoque proniore assensu, libentiorique animo discedo; non solùm istorum auctorum permotus auctoritate, verùm etiam his rationibus persuasus. Ac primò quidem, non est credibile, cùm vniuersus populus Sichimitarum est circumcisus, vt traditur Genesis 34. in promptu illis fuisse tot petras, seu silices ad secanda præputia, idoneas & accommodatas, apud quos scilicet nullus anteà fuerat circumcisionis vsus: ac nō potiùs eos ad promptiorem faciliorémque circumcisionis effectionem, gladiis vel cultris esse vsos. Et verò, si circumcisio non aliter fiebat, nec fieri poterat, nisi petra, quid opus erat, Deum propriè, signatéque, & sic explicatè mandare Iosue, vt faceret sibi cultros lapideos ad circumcidendum populum? Satis enim erat iubere simpliciter, vt populus circumcideretur: siquidem non alio, quàm petræ instrumento, circumcisio apud Iudæos fieri vel solebat, vel etiam poterat. Quid item attinebat, hoc loco nominatim referre, Sephoram accepisse petram acutam ad circumcidendum filium, si non aliter quàm petra

45. Auctor secunda opinioni accedit.

circumcidi fas, vel mos erat? expressio itaque ac determinatio talis instrumenti in facienda duplici illa circumcisione, magno est argumento, eiusmodi circumcidendi rationem non solum non fuisse in præcepto, sed ne in more quidem, atque vsu apud Iudæos. Adde, quod nec in decimo septimo capite libri Genesis, vbi primùm lata est circumcisionis lex, neque vllo in alio Scripturæ loco, vbi præceptum circumcisionis commemoratur, fit verbum vllum de certo aliquo, & definito instrumento, quo fieri debeat circumcisio, cùm tamen signatè, ac definitè præscribatur, & quis circumcidendus sit, & qua in parte corporis, & quo tempore, & item qua pœna, circumcisionis præcepti violator plectendus sit.

46.
Cur Sephora petrino potius, quàm ferro filium suũ circumciderit.

Sed fortasse quispiam vrgebit nos, percontando, si cultri petrini in circumcidendo vsus non erat neque in præcepto, neque in more apud Iudæos, cur Sephora filium suum petra potiùs, quàm ferro circumciderit? Huic respondebo, Sephoram perterritam, ac vehementer animo perturbatam, tam repentino & periculoso mariti sui casu, & aspectu Angeli mortem ei minitantis, quoniam periculum erat in mora quodcunque ei sors obtulit, & primò fuit obuium, arripuit, & ad circumcidendum filium adhibuit: fortè autem contingit vt tunc petram acutam, & ad secandum idoneam offenderit, eáque, ne aliud quærendo, moras necteret, vsa sit. Commentitium planè, ac ridiculum est, quod de Iudæis refert auctor historiæ Scholasticæ, in capite decimo historiæ suæ, super libro Exodi: Quidam, inquit, ex hoc facto Sephoræ, vel illo Iosue originem habuisse volunt morem circumcidendi petrinis cultellis. Cùm tamen vbi nos habemus, *petram*, textus Hebræus habeat, *aciem*. Vocat autem acutissimam aciem, nouaculam: vnde & Iudæi nouaculis circumcidunt. Fabulantur porrò quidam Hebræi, vsque ad Dauid, circumcisionem factam esse petra: sed quia in deiiciendo Goliath, ferrum loricæ & galeæ cessit lapidi iacto funda Dauidis, quasi dans ei locum, deinceps cessit lapis ferro in circumcisione, *Sic ille*. In tertio tomo Commentariorum nostrorum in Genesim, super caput. 17. Genesis, in extrema disputatione sexta, promisi tractaturum me in opere Electarum disputationum quæstionem, (quam ibi cursim attigi, de instrumento, quo fiebat circumcisio apud Hebræos, an esse oporteret lapideum, an verò ferreum, vel ex alia quapiam certa materia: hoc igitur promissum, in hoc loco à me persolutum est.

Ridiculũ figmentũ Hebræorum.

2. Reg. 17.

47.
Versu 25.
Quæstio, cùm Moses duos filios secũ haberet, cur vnus tantũ dicatur circumcisus.

Restat enodanda quæstiuncula quædam super illis verbis: *Et circumcidit præputium filij sui.* Nam cùm Moses, è terra Madian proficiscens in Ægyptum, duceret secum duos filios, cur non vterque, sed vnus tantùm circumcisus dicitur? Ad hoc Hugo de sancto Victore dupliciter respondet: Vel enim, inquit, mater, quæ erat alienigena, vnum sibi filium, quasi proprium & incircumcisum retinuerat; alterum verò Mosi, qui de gente circumcisorum erat, reliquerat circumcidẽdum. Vel vnum tantùm filium ducebat secum Moses, alterum verò apud socerum reliquerat, quasi obsidem sinceræ voluntatis suæ erga vxorem & socerum. Verùm, & Scriptura hoc loco dixit, Mosen tulisse secum filios, significans vtrumque, & non vnum tantùm: & simile figmento est, vnum filiorum, in matris gratiam, relictum esse incircumcisum, alterum verò circumcisum fuisse priùs à Mose. Eusebius Cæsariensis, & Eusebius Emissenus aiunt, alterum filium fuisse tunc circumcisum, vt dicitur in hoc loco: alterum verò relictum esse incircumcisum: ex quo illi aduersus Iudæos argumentantur, Mosen neque propter omissionem circumcisionis venisse in mortis periculum, nec propter eiusdem executionẽ, discrimine mortis fuisse liberatũ. Sed istis manifestè aduersatur narratio Scripturæ quæ narrat hoc loco, statim vt circumcisus est filius Mosis, liberatum esse Mosen mortis periculo: nec aliam causam indicat Scriptura, cur Angelus vellet occidere Mosen, quam

Eusebius Cæsariensis, & Emissenus.

quod

quod haberet ſecum incircumciſum filium alioqui:cur tantopere feſtinaſſet Sephora eum circumcidere,quomodò igitur eſt credibile, vno filio circumciſo, alterum eſſe relictum incircumciſum,cùm eadem vtriuſque eſſet cauſa?

42. Caietanus affirmat vtrumque filium Moſis tunc eſſe circumciſum : ſed Scripturam dixiſſe *filium*, pro, *filios*, numerum ſcilicet ſingularem ponendo pro plurali, quod non rarum eſt,in ſacris literis. Fuiſſe autem ad id vſque temporis vtrumque filium Moſis incircumciſum,demõſtrat ea ratione, quòd Sephora peracta circumciſione,dixit Moſi: *Sponſus ſanguinum tu mihi es, propter circumciſionem.* Si enim iam anteà profuſionem ſanguinis in circumciſione filij fuiſſet experta. *Verba Caietani hæc ſunt.* Vnum ſupereſt dubium, cur vnus tantùm filius narretur circumciſus cùm clarè reſtetur litera,quòd Moſes ducebat ſecum vxorem & filios:Solutio eſt, quòd Sephora circumcidit omnes filios ſed Scriptura,quemadmodum paulò ſuprà dixit Moſen impoſuiſſe filios ſuper aſinum,ſignificando omnes aſinos ,ſuper quos equitabant,ita dixit circumciſum fuiſſe filium,ſignificando omnes filios ſuos.Ita quòd Dominus inſtabat perſequendo Moſen, donec Sephora circumcidit omnes filios & adhuc expectauit vt illa abiiceret ſe ad pedes eius rogando eum, vt deſiſteret ab inſequendo Moſen Si enim alter filius circumciſus ante fuiſſet, non dixiſſet, Sephora Moſi,propter circumciſionem filij: *Sponſus ſanguinum tu mihi es.* Hæc enim verba,tunc dicta,inſinuant, quòd tunc in cœpit effundi ſanguis filiorum eius in circumciſione.*Hæc Caietanus.*

Caietanus.

At enimverò probabilior illa videtur Hebræorum, quàm ſequuntur Thoſtatus & Lyranus,opinio.Aiunt iſti,vnum duntaxat filium tunc fuiſſe circumciſum nam Gerſam,qui erat primogenitus Moſis, in terra Madian circumciſus fuerat Secundus autem filius,cui nomẽ Eliezer impoſitum fuerat,nondũ tunc erat circumciſus. ob ídque Angelus mortem interminatus eſt Moſi,& à Sephora cõfeſtim tunc circùmciſus eſt. Cauſam porrò,cur nõ etiam circumciſus fuiſſet Eliezer, hanc reddunt Lyranus, & Thoſtatus, aliíque complures, quòd Eliezer natus fuerat paulò antè,quàm ingreſſus eſſet Moſes iter in Ægyptum. Quoniam verò, iubente Deo, iter illud faciebat, putauit quamprimùm ſibi diſcedendum & feſtinandum eſſe in Ægyptum,ideóque noluit tantiſper expectare, dum infans octauo die circuncideretur,à vulnere ſanaretur. Verùm in eo culpam non effugit Moſes, nam vt infans octauo die circumcideretur,apertis conceptíſque verbis iubebat lex Dei,quam ipſemet retulit in libro Geneſis,cap. 17. quòd autem ex terra Madian tantoperè diſcederet,feſtinantérque contenderet in Ægyptum, hoc ſanè in Dei mandatis non habebat. Nec verò putet quiſpiam,quòd Moſes moratus fuit in terra Madian quadraginta annis,& cum primùm illuc venit, duxit vxorem,& generauit iſtos duos filios,vt ſuprà dictum eſt capite ſecundo,ex eo ſequi,cùm Moſes diſceſit è terra Madian fuiſſe iſtos filios, grandes natu, & paulò minores quadrageſimo anno. Nam licèt Scriptura ſuprà in capite ſecundo ſtatim poſt aduentum Moſis in terram Madian, memoret coniugium Sephoræ & generationem duorum filiorum,non tamen ſtatim.ſed multo tempore, procreatio iſtorum filiorum facta eſt, vnius ſaltem qui non fuerat circumciſus,& propter quem Angelus voluit occidere Moſen:qua de re cùm dictũ à nobis ſit in expoſitione capitis ſecundi, nihil prætereà nunc ſuper ea re dicendum eſt.

Hebræorum, Lyrani & Thoſtati opinio cæteris probabilior.

SEPTIMA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu. 25. & 26.

Tetigítque pedes eius, & ait, Sponſus ſanguinum tu mihi es: & dimiſit eum, poſtquàm dixerat, ſponſus ſanguinum tu mihi es, ob circumciſionem.

49 OBSCVRISSIMVS eſt hic locus: tria enim in eo ſunt, quæ obſcuram ſententiam habent, & difficilem explicatum. Primum eſt illud. *Tetigit pedes eius.* Alterum eſt illud: *Sponſus ſanguinum tu mihi es.* Tertium eſt illud: *Dimiſit eum.* Ingentis autem obſcuritatis non dubium eſt argumentum, multiformis loci huius varietas expoſitionum: quocircà triplex hæc obſcuritas tribus pariter propriis & ſeparatis diſputationibus diſcutienda atque illuſtranda eſt. Ac primò quidem in illo; *Tetigit pedes eius*, obſcurum eſt & quis tetigerit, quóve modo tetigerit; & cuius pedes tetigerit; & ad quem illud pronomen, *eius*, referri oporteat. Quatuor autem modis exponuntur hæc verba. Quidnam enim illud pronomē, *eius*, referunt ad Angelum, idque dupliciter: Primò, vt illud, *Tetigit pedes*, referatur ad Sephoram, & ſignificat præſenti coniugis periculo perterritam Sephoram, humiliter ſe proſtrauiſſe, atque abieciſſe ad pedes Angeli, deprecantem mariti periculum atque pro eius ſalute obnixè ſupplicantem. Hanc interpretationem adiuuat tranſlatio LXX. Interpretum, ſic habens hoc loco *Et procidit ad pedes eius*: eandémque ſequens Caietanus, & hunc locum Exodi explanans ſic ait: Hinc habetur, quòd apparitio iſta fuerit ſenſibilis & communis etiam vxori Moſis, & quòd intercesſerit ſermo ſenſibilis de incircumciſo filio. Ita quod dicēdo Scriptura, *Et volebat occidere eum*, breuiſſimè ſignificauit, quod in ſpecie hominis armati apparens, & motu, & actione, & verbis præ ſe ferebat ſe quærere Moſen, vt occideret eum, quia filius eius erat incircumciſus: Et proptereà vxor cauens marito, circumcidit filium. Nec ſolùm circumcidit filium, ſed etiam proiecit ſe ad pedes Domini inuadentis Moſen, vt etiam ſic placaret eum. Intelligimus enim hinc, quòd apparens Dominus, etiam poſt circumciſum puerum non deſiſtebat à comminatione Moſis: & proptereà Sephora tetigit pedes Domini perſequentis Moſen. *Sic Caietanus.*

Prima expoſitio.

Caietanus.

Alij tamen illud, *tetigit*, referunt ad præputium, vt Sephora circumciſum filij præputium proiecerit ad pedes Angeli, quaſi dicens; Si propter incircumciſum filium iratus es marito meo, ecce tibi præputium circumciſum; quare placatus, deſine inſectari virum meum. Et hanc ipſam ſententiam videtur expreſſiſſe Paraphraſis Chaldaica, ita reddens hunc locum: *Et tulit Sephora petram amputauitque præputium filij ſui, & obtulit coram eo, dicens propter ſanguinem circumciſionis iſtius detur ſponſus meus vobis.* Similem quoque interpretationem habet Thargum Hieroſolymitanum, ita locum hunc exprimens: *Et præcidit præputium filij, applicuitque ipſum ante pedes Angeli deuaſtatoris dicens: ſponſus meus volebat circumcidere iſtum, at ſocer meus.*

Secunda expoſitio.

meus non permittebat ei: nunc ergò propitius esto, propter sanguinem circumcisionis istius, peccatis sponsi mei.

Nonnulli porrò pronomen, *eius*, referunt ad infantem circumcisum: cuius pedes mater, vel sanguine fuso, vel ipso præputio proiecto tetigit, vel tinxit. Sed mihi rectiùs, & aptiùs, atque congruentiùs narrationi Scripturæ sentire, atque interpretari videntur, qui pronomen illud, *eius*, referunt ad Mosen: ad cuius pedes abiecit Sephora præputium amputatum filio, vel tamquàm irata & frement, (vt quidam exponunt) quòd propter ipsum coacta esset sauciare filium, & multum eius sanguinem profundere: vel potiùs quasi lętabunda, & gratulabunda, bono esse animo iubens maritum: proinde quasi ei diceret: En præputium filij tui, propter quod percutere te voluit Angelus: nunc igitur eo ablato, infantéque circumciso, nihil mali ampliùs tibi metuendum est. Rupertus libro primo Commentariorum in Exodum, capite 20. exponens verba hæc: *Tetigit pedes eius*, ait, Sephoram prostratam esse ad pedes Mosis, Importunè rogando, vt permitteret se redire in terram suam. Sic enim scribit: Vt quid tetigit pedes eius: Videlicet, vt dimitteretur: nam protinùs sequitur: *Et dimisit eum*, Idcircò igitur tetigit pedes eius, id est, importunè supplicauit, ne ipsum longiùs sequi compelleretur: exterrita vtique, vel imparata tantis visionibus: vtpotè quibus gentiliter viuens, nondum interesse merebatur. *Sic ille.*

Tertia expositio.

Quarta expositio.

Rupertus.

OCTAVA DISPVTATIO.

Quæ sit recta, & propria illorum verborum sententia & interpretatio: *Sponsus sanguinum tu mihi es.*

ALTERA obscuritas est in illis verbis: *Sponsus sanguinum tu mihi es.* Quæ verba, certum est, dicta esse à Sephora: sed cui dicta sint, & quænam sit eorum germana, & propria sententia, perobscurum est. Cur autem pro his verbis, quæ habet etiam Scriptura Hebraica, & paraphrasis Chaldaica, LXX. Interpretes verterint: *Stetit sanguis filij mei*, equidem nescio. Nam nec ambiguitas vocis Hebrææ, nec similitudo, & conuenientia eius cum alia quapiam voce, istiusmodi interpretationis præbere occasionem potuit S. Augustinus in quæstione 11. in Exodum, confugiens ad mysteria, putauit magnum aliquod mysterium latere in eo quòd septuaginta vertterunt: *Stetit sanguis filij mei.* Verùm nos hæc missa faciamus; pensitemus potiùs verba Latinæ trāslationis. Rabbi Abraham Zepharadi refert verba hæc ad filium Mosis, qui fuerat circumcisus: vt hisce verbis mater applaudens filio, atque eum amplexans, dixerit: *Tu es mihi sponsus sanguinum.* Tradunt enim Hebræi morem fuisse Hebræis, matribus, cùm filij erant circumcisi, vocare eos sponsos suos.

50.

Diuersitas lectionis Græcæ.

Prima expositio Abrahā Zepharadi.

Rabanus verba hæc refert ad Mosen, cui dicta sint ab vxore arguente maritum inclementiæ, quòd eius causa filium sauciari & cruentari necesse fuerit, ac si diceret ei: Tu quidem, mi vir, non abhorres à fundendo sanguine filij tui, dum iubes illum circumcidi. Erat enim illa Madianitis, eius cæremoniæ insolens, atque ignara. *Sic Rabanus.* Sed eum meritò refellit Thostatus. Quomodò enim Sephora irasce-

Secunda expositio Rabani.

retur Mosi propter Circumcisionem filij, quam Angelus, vidente ipsa, manifestè exigebat; & propter ipsam omissam, volebat occidere Mosen? Quid, quòd illa Circumcisio non erat ei noua, cùm alter filius iam antè fuisset circumcisus in terra Madian? Neque latebat ipsam circumcidēdi ritum, solennem esse genti Hebrææ, nec ab ea, sine capitali noxa, violari posse: nec est non probabile, etiam Madianitas è stirpe Abrahæ progenitos, eo tempore vsos esse Circumcisione.

Tertia expositio. Alij credunt, Sephoram illis verbis significare hoc voluisse marito suo Mosi: Video te fore mihi sponsum laboriosum, & sanguinarium. Sentio mihi tua causa, maiores in dies molestias, & calamitates subeundas esse: nam si hoc nobis in itinere accidit, quid non mali expectare debemus in Ægypto; Liceat itaq; vel mihi, bona tua cum venia, ingredi in patriā: nam si quod nunc aggrederis, ex sententia ceciderit, facilè erit nos etiam ad societatē gaudij & fœlicitatis accersere: sin aliter euenerit, nos vnà omnes peribimus. Et hac ex occasione creditur, Sephoram cum filiis ex eo loco dimissam à Mose, regressam esse cum filiis in terram Madian.

51. *Quarta expositio Thostati, quæ placet Auctori.* Placet mihi præ cæteris expositio Thostati, breuis, recta, aptaque, ac maximè congruens Scripturæ narrationi, atque optimè propriam horum verborū sententiam exprimens. Sephora post circumcisum filium, atque præputio eius sanguinolento ad pedes Mosis proiecto, dixit Mosi: *Sponsus sanguinum tu mihi es*, quasi diceret: Nisi ego sanguinolentam filij mei circumcisionem fecissem, tu ab Angelo interfectore perisses: Te igitur ego mihi denuò sponsum acquisiui, non quidem dote pecuniaria, sed profusione sanguinis filij mei. Sententia itaque huius totius loci, huiusmodi est: Iratus Mosi Dominus, quòd filiolum ex gentili vxore susceptum, in tempore non circumciderat, mortem ei per Angelum interminatus est. Quod vbi animaduertit Sephora, mox arrepto saxo acuto, præputiū filioli sui amputauit, non dubitans, periculum mariti ob id euenisse. Resectum porrò infantis præputium ad pedes mariti abiecit, dicens: *Quoniam sponsus sanguinum tu mihi es:* quasi diceret, sanguine te mihi denuò spōsum redimere ac retinere cogor: sanguine, inquam, filioli mei, cuius nisi sanguinem circumcisi fudissem, perieras tu, atque ego sponsum meum perdidissem. Hoc autem facto, dictóque, Moses periculo mortis, quam ei Angelus Domini intentabat, liberatus est.

51. *Dauid Kimki.* Quoniam verò Dauid Kimki historiam huius loci breuiter ac dilucidè, appositéque in libro Radicum enarrauit, non abs re visum mihi est, vt in hoc loco eam adscriberem: Est autem interpretatio eius huiusmodi. Verisimile videtur, sicut homo in die nuptiarum suarum, *Chasan*, id est, sponsus vocatur, ita & infantem in die Circumcisionis, eodem nomine appellari solitum. Etymon nempe eius vocabuli significat nouum gaudium: quemadmodùm igitur nouum gaudium fit in die nuptiarum, ita quoque in die Circumcisionis. Dicit autem Scriptura, quòd Angelus quæsiuit occidere Mosen in itinere, & in ipso hospitio: ob eam videlicet causam, quòd non circumcidisset Eliezer filium suum. Quod vbi Moses intellexit accidere sibi propter culpam Circumcisionis, præcepit Zipporæ, vt circumcideret illum: non enim ipse poterat id facere, præpeditus graui morbo, qui illum corripuerat. Accepit itaque Zippora petram, & abscidit præputium filij sui, applicuítque ad pedes Mosis: quasi dicens ei, Si ob hanc causam ægrotus es factus, en habes sanguinem Circumcisionis. Dixitq́, *Quoniam sponsus sanguinum tu mihi es:* Tāquàm diceret: Factus es mihi hodie sponsus sanguinū, & interfectionis mariti mei. Postquàm verò applicuisset de sanguine Circūcisionis ad pedes Mosis, & reliquisset eū morbus, tunc cognouit, & dixit: Spōsus sanguinū Circumcisionis es, quasi diceret: Tu, quem vocauerā sponsum sanguinis, non es profectò sponsus sanguinis interfectionis, sed sponsus sanguinis Circumcisionis. *Hactenus ex Dauide Kimki.*

NONA

NONA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Et dimisit eum: Et item de multiplici expositione mystica huius historiæ.

Versu 25.

RESTAT tertia obscuritas, cui similiter, vt duabus prioribus, lux aliqua facienda est. Ea verò posita est in illis verbis: *Et admisit eum.* Non enim satis liquet, & quis dimiserit, & quem dimiserit. Sunt autē quatuor horum verborum interpretationes. Prima est Lyrani, referentis illud, *dimisit*, ad Sephoram, illud verò pronomen, *eum*, ad Mosen, & interpretantis propter atrocem illum mariti casum, & triste sauciati filij spectaculum, Sephoram dimisisse Mosen, id est, ab eo recessisse, & in patriam rediisse. Verùm isti expositioni repugnat verbum Hebræum, respondens Latino, *dimisit*, quod secundùm proprietatem linguæ Hebrææ, relationem denotat ad suppositum masculinum: non igitur referri potest ad Sephoram. Deinde non Sephora dimisit Mosen, sed Moses eam remisit in patriam, vt colligitur ex iis, quæ scripta sunt infrà, cap. 18. Creditur autem remisisse eam ex hoc loco, quòd ex illa visione & comminatione Angeli intellexerit eius, ac filiorum comitatum indecentem sibi atque incommodum fore negotio, quod tractatum ibat in Ægyptum. Vel dimisit eam ex monte Horeb, vbi occurrit ei frater eius Aaron, cuius admonitu & suasu, vxorē cum filiis remisit in patriam.

53. Prima expositio Lyrani.

Altera expositio est Pauli Burgensis, illud, *Dimisit*, interpretantis de Mose, illud autem, *Eum*, de filio ipsius: vt sit sensus, Mosen post illam visionem, remisisse filium in terram Madian. Verùm duriuscula videtur interpretatio, nec satis cohærens Scripturæ verbis, & potiùs dixisset, remisisse eam, id est, vxorem, quàm eum, id est, filiolum infantem, nec virium, nec rationis potentem ad redeundum. Tertia expositio est, referri hæc verba ad morbum, qui Mosen inuaserat: sed vbi filius circumcisus est, continuò eum dimisit & abiit. Sed magis cōgruis narrationi Scripturæ quarta expositio, referens verbum, *dimisit*, ad Angelum, & pronomen, *eum*, ad Mosen. Angelus enim, qui mortē interminabatur Mosi peracta infantis Circūcisione destitit eum insectari: atque ei mortem intentare. Hanc expositionē adiuuat Græca translatio, expressum hîc habens nomen Angeli, sic enim ait: *Recessit ab eo Angelus.* Et itidem locum hunc exposuit S. Augustinus quæst. 11. in Exodum.

54. Secunda expositio Pauli Burgensis. Tertia expositio quorundam Hebræorum. Quarta expositio prætcæteris placens Auctori.

Non sunt hic prætermittendæ sex historiæ huius mysticæ expositiones ex bonis auctoribus exceptæ. Prima expositio, quam tradit Gregorius Nyssenus, est huiusmodi: Moses iunctus vxori alienigenæ adumbrauit doctorem Christianum, studiosum & deditum humanæ Philosophiæ. Filius incircumcisus, propter quē Moses occidisset, nisi confestim ille fuisset circumcisus, significat philosophica dogmata habere præputium necessariò amputandum, hoc est, errores mixtos veritati, qui nisi protinùs resecentur, & abiiciantur, exitiales atque letales erunt

55. Allegorica superioris historia sextuplex expositio. Prima expositio Gregory Nysseni.

doctori Christiano. Exempli causa, Communis est multorum Philosophorum, & celebris sententia, Animum hominis esse immortalem, verùm ea veritas præputium habet apud nonnullos Philosophos necessariò amputandum. Quidam enim eorum fatentur quidem animum nostrum esse immortalem, sed negant esse substantialem formam hominis, vel pro multitudine hominum multiplicari, sed transmigrare ex vno corpore in aliud corpus humanum. Plurium etiam Philosophorum dogma est sanè verissimum, vnum esse Deum, eumque creatorem & gubernatorem omnium: sed hæc veritas, in nonnullis Philosophis præputium habet, id est, fœdum atque impium errorem admixtum. Quidam enim eorum impiè negant Deum esse agens liberum, sed aiunt ex necessitate naturæ operari; Alij dicũt non esse præditum infinita potestate, nec posse ab eo quicquam fieri ex nihilo, sed habere ipsum coæternam sibi materiam, ex qua efficiat omnia. Vides, doctrinam Philosophorum, plures habere filiolos incircumcisos, dogmata dico, partim vera, partim erroribus permixta, & contaminata: quæ nisi petra circumcidantur, id est, iuxta fidem & doctrinam Christi, purgentur & resecẽtur, mortem afferunt homini Christiano nimis imprudenter, atque incautè Philosophorũ dogmata & scripta versanti.

Secunda expositio Glossæ.

Secũda expositio est Glossæ; & sic habet, secundùm historiam, Sephora, mulier Gentilis, admirans nouitatem rei, potuit dicere Mosi: *Sponsus sanguinum tu mihi es*, quasi diceret: Ritus gentis tuæ cogit me fundere sanguinem filij mei: quod aliis gentibus non est moris: Mysticè autem, Sephora Ecclesiam ex Gentibus designat, quæ præputium filij sui, id est, antiquos errores petra circumcidit, id est, per fidem & doctrinam Christi abiecit, exuens veterem hominem cum actibus suis.

56.

Tertia expositio, Quales esse oporteat Ecclesiæ pastores.

Tertia expositio. Obseruatione dignum est, quod in hac historia dicitur, Angelum occidere voluisse Mosen, non iter facientem, nec solitarium; sed in diuersorio, vnà cum vxore & filiis commorantem & quiescentem. Hinc enim licet intelligere, magno dignos esse supplicio eos, qui à Deo missi sunt, & quorum, ex officio interest ire ad erudiendos homines, & liberandos peccatorum tenebris & diaboli seruitute, si tanti muneris incuriosi & negligentes, in cupiditatibus & curis rerum temporalium, & in amore, & conuersatione cognatorum & amicorum cõmorentur & conquiescant. Nõ sic profectò beatus Paulus; qui de se scribit ipse:

Locus Pauli ad Galat. 1.

Cum, inquit *placuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret Filium suum in me, & euangelizarem illum in Gentibus: continuo non acquieui carni & sanguini, neque veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum.* Et alio loco testatur, vbi vocatus fuit ad Christi fidem, & ad prædicandum Euangelium, oblitum se fuisse quæcumque retrò sunt, & quæ priùs magna sibi ducebat emolumenta & decora, posteà æstimauisse, Christi causa, tamquàm stercora & detrimenta.

Ad Philip. 3.

57.

Quarta expositio.

Non satis fuit Mosi futuro Hebræorum rectori, atque imperatori, quòd ipse circumcisus esset: sed quia secum habuit filium incircumcisum, in vitæ discrimine versatus est. Non igitur satis est, rectores Ecclesiæ, & pastores fidelium populorum, bonos esse ipsos, atque innocentes: nisi etiam sedulò curent, vt omnes ipsorum domestici & administri, boni etiam sint, & iustitiæ atque honestatis, & pietatis obseruantes: alioqui propter suorum peccata, & ipsi obnoxij culpæ ac pœnæ sunt. Cuius rei exemplum præbet nobis Scriptura, per illustre in Heli pontifice: cæteroqui viro satis bono ac pio, sed propter filiorum suorũ peccata, Dei vindictâ promerito, & seuerissimè punito.

1. Reg. c. 3.

58.

Quinta expositio.

Quinta expositio sententiam habet huiusmodi. Quilibet religiosus Dei cultor, & fidelis Christi seruus, quod dixit Sephora Mosi, idem verè potest Christo Domino

mino dicere: *Sponsus sanguinum tu mihi es*, idque duplici de causa. Etenim Christus sanguine suo desponsauit sibi Ecclesiam, nobisque bona omnia promeruit. Sicut Paulus dixit Episcopis Asiæ: *Attendite vobis, & uniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo*: & B. Petrus in priori epistola sua scriptum reliquit, Non corruptibilibus auro & argēto redēptos esse nos de vana nostra cōuersatione: sed pretioso sanguine quasi agni inmaculati Christi, & incontaminati. Deinde, Christus est nobis sponsus sanguinum, quia nemo perfectè Christo placere potest, nisi qui abnegat semetipsum, & tollit crucem suam: Nisi qui odit, & perdit animam suam in hoc mundo: Nisi qui carnem suam crucifigit cum vitiis, & concupiscentiis: Nisi qui Diabolo, Carni, & Mundo resistit vsque ad sanguinem. Denique certum est, Christianæ disciplinæ dogma illud, quod prædicauit Apostolus: *Omnes, qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutiones patientur*. Nec minus verum est, quod idem Apostolus alio loco dixit: *Si secundùm carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis*. Atque hæc est perfecta Circumcisio, non carnis, sed spiritus; non exterior, sed interior; non Iudaica, sed Christiana; nec laudem habens ab hominibus, sed à Deo.

Quomodo Christus sit nobis sponsus sanguinum.
Act. 20.
1. Pet. 1.
Matth. 16.
Ioan. 12.
2. Tim. 3.
Ad Rom. 8.
Ad Rom. 2.

Sexta expositio. Non profuit Mosi quòd vnum filium haberet circumcisum: sed quia incircumcisum habuit alterum filium, deuenit in periculum mortis. Similiter non satis est, Ecclesiæ Principes & Rectores habere circumcisum intellectum ab omni errore circa fidem & doctrinam Christianam, nisi affectum etiam à vitiosis moribus, & voluptatibus, atque immoderatis rerum terrenarum cupiditatibus circumcisum habeant.

59 Sexta expositio.

BENEDICTI PERERII, IN CAPVT QVINTVM EXODI,

QVATVOR DISPVTATIONES.

Moses & Aaron Dei nomine petunt à Pharaone, vt Hebræos sinat ire in solitudinem sacrificatum Deo: At ille Deo rebellis & blasphemus, ob id iubet Hebræos inhumaniùs & crudeliùs tractari.

CAPVT QVINTVM EXODI.

Versu 1. POst hæc ingressi sunt Moses & Aaron, & dixerunt Pharaoni: Hæc dicit Dominus Deus Israel Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi in 2. deserto. * At ille respondit: Quis est Dominus, vt audiam vocem eius? & dimittam Israel: nescio Dominum, & Israel non dimittam. * Dixerúntque: Deus Hebræorum vocauit nos, vt eamus 3. viam trium dierum in solitudinem, & sacrificemus Domino Deo nostro: ne fortè accidat nobis pestis aut gladius. * Ait ad eos rex Aegypti: Quare Moses & Aaron solicitatis populum ab operi- 4. bus suis? ite ad onera vestra. * Dixitque Pharao: Multus est 5. populus terræ: videtis quòd turba succreuerit: quantò magis 6. si dederitis requiem ab operibus? * Præcepit ergò in die illo præfectis operum, & exactoribus populi, dicens: * Nequaquàm vltrà 7. dabitis paleas populo ad conficiendos lateres, sicut priùs: sed ipsi va- 8. dant, & colligant stipulas. * Et mensuram laterum, quam priùs faciebant, imponetis super eos, nec minuetis quidquam: vacant enim, idcircò vociferantur, dicentes, Eamus, & sacrificemus Deo nostro.

* Oppri

* Opprimantur operibus,& compleant ea: vt non acquiescant verbis mendacibus.* Igitur egressi præfecti operum & exactores, ad populum dixerunt: Non do vobis paleas: * Ite,& colligite,si cubi inuenire poteritis, nec minuetur quidquam de opere vestro. Dispersúsque est populus per omnem terram Aegypti ad colligendas paleas.* Præfecti quoque operum instabant, dicentes: Complete opus vestrum quotidie, vt priùs facere solebatis, quando dabantur vobis paleæ: * Flagellatíque sunt, qui præerant operibus filiorum Israel, ab exactoribns Pharaonis, dicentibus: Quare non impletis mensuram laterum sicut priùs, nec heri, nec hodie? * Venerúntque præpositi filiorum Israel, & vociferati sunt ad Pharaonem, dicentes. Cur ita agis contra seruos tuos? Paleæ non dantur nobis, & lateres similiter imperantur: en famuli tui flagellis cædimur. * Qui ait: Vacatis otio, & idcircò dicitis, eamus, & sacrificemus Domino. * Ite ergo & operamini, & reddetis consuetum numerum laterum. * Videbántque se præpositi filiorum Israel in malo, eò quòd diceretur eis: Non minuetur quidquam de lateribus per singulos dies. * Occurrerúntque Mosi & Aaron, qui stabant ex diuerso, egredientibus à Pharaone. * & dixerunt ad eos: Videat Dominus, & iudicet, quoniam fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone, & seruis eius, & præbustis ei gladium, vt occideret nos. * Reuersúsque est Moses ad Dominum, & ait: Domine, cur afflixisti populum istum? quare misisti me? Ex eo enim, quo ingressus sum ad Pharaonem, vt loquerer in nomine tuo, afflixit populum tuum: & non liberasti eos.

9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23.

PRIMA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Post hæc ingressi sunt Moses & Aaron, & dixerunt Pharaoni: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi in deserto.

PAVLÒ infrà versu tertio eadem verba referentes Moses & Aaron, expresserunt, quòd prius tacuerunt, quàm longe secessuri essent in solitudinem, trium scilicet dierum itinere. Sic enim locuti sunt Pharaoni; *Deus Hebræorum vocauit nos, vt eamus viam trium dierum in solitudinem, & sacrificemus Domino Deo nostro: ne fortè accidat nobis pestis, aut gladius.* Sed enim locus hîc duas fert quæstiones: priorem quidem excitant prima illa verba huius capitis quinti: *Post hæc ingressi sunt Moses & Aaron, & dixerunt Pharaoni, &c.* Nam suprà capite tertio Deus dixit Mosi: *Ingredieris tu, & seniores Israel ad regem Ægypti, & dices ad eum: Dominus Deus Hebræorum vocauit nos: ibimus viam trium dierum in solitudinem, vt immolemus Domino Deo nostro.* Cùm igitur præcepisset Mosi, vt expositurus mãdata sua Pharaoni, duceret secum seniores populi; quomodò hîc dicitur, solos Mosen & Aarõ ingressos esse ad Pharaonem, nulla seniorum facta mentione? Lyranus putat, etiam seniores vnà cum Mose & Aaron ingressos esse ad Pharaonem; sed hîc nominari tantùm Mosen & Aarõ, quòd isti essent aliorum principes, & illorum nomine loquerentur Pharaoni. Inclinat etiam Caietanus in hanc opinionem: ait enim verba illa Pharaonis; *Ite ad onera vestra*, non tam Mosi & Aaron, quàm aliis senioribus, qui illic aderant, dicta esse. Sed cum istis dissentit Thostatus, censens solos Mosen & Aaron ingressos esse ad regem Ægypti: illud namque mandatum datum Mosi de senioribus Israel secum ducendis ad Pharaonem, datum ei fuit, antequàm Deus adiunxisset ei Aaron: is enim ei datus est loco seniorum, tamquàm adiutor & interpres eius apud Regem & populum. Hoc etiam mihi videtur ad veritatem propensius. Idẽque sentiunt Hebræi: verùm more suo nugantur, aientes, metu regis non esse ausos seniores populi ad Pharaonem ingredi: eósque posteà ob eam culpam punitos esse à Deo. Cùm enim Deus legem daturus Hebræis descendisset in montem Sina, vetuit seniores propiùs ad se accedere. Quasi verò non itidem filij Aaron, qui erant iuuenes, propiori ad Deum accessu prohibiti fuerint: quinetiam ipsi Aaron idem quoque interdictum est.

Quæstio, cur seniores Israel non secũ duxerit Moses ad Pharaonem sicut ei Deus mandauerat. Lyranus, & Caietanus.

Thostatus.

2 Obserua, bone Lector, quemadmodùm Moses & Aaron in exequendo mandata Dei de liberãdo populo Hebræo, gesserint se cum rege Ægypti. Cùm enim rex ille non solùm veri Dei esset ignarus, sed etiam irrisor atque contemptor, & cùm Hebræos iniqua & tyrannica seruitute oppressos teneret; Moses tamen non excitauit popularem tumultum & seditionem; non inflammauit populum aduersus

Regem

Regem;non solicitauit Hebræos ad defectionem,& rebellionem, nec suasit,vt arma caperent,quibus regem & Ægyptios clandestino aggressu trucidarent: sed pacificè Regem ipsum adiuit,& rogauit, vt Hebræis potestatem faceret proficiscendi in desertum,& sacrificandi Deo suo.Reflecte nunc,Lector,cogitationem ad hęc nostra tempora,& reputa,an itidem gesserint se huius ætatis Hæretici: qui specioso quodam obtentu,nescio cuius nouæ libertatis,& religionis Euangelicæ, omnia humana,iuxtaque diuina iura confundentes,ac peruertentes;rapinis, incendiisque ac cædibus sectam suam fundare,ac propagare & confirmare conari sunt;non modò Christianæ religionis hostes,verùm etiam communis hominum societatis violatores,atque euersores.

Alteram quæstionem pariunt illa verba: *Vt eamus viam trium dierum in solitudinem.* Quæritur enim,cur Deus iusserit peti à Pharaone triduanam tantùm profectionem in desertum:cùm ipse constituisset, Hebræos omninò educere ex Ægypto,& perducere in terram Chanaam:& imperasset, vt Hebræi profecti ex Ægypto,sacrificarent ipsi in monte Horeb;ad quem montem sciebat ipse,non ante tertium mensem:quàm egressi fuissent ex Ægypto,Hebræos peruenturos? Quidam Hebræorum aiunt sumi hoc loco nomen diei pro mense: quidem post iter trium mensium,vt infrà dicitur cap.19.peruenerunt Hebræi ad montem Horeb:& ibi sacrificauerunt Deo:.nec mirum videri debere aiunt,poni hoc loco diem pro mense,cùm apud Ezechielem capite quarto,dies sumatur pro anno. Sed nugæ sunt,& figmenta Hebræorum sic enim petitio illa Mosis captiosa fuisset atque fallax & ad decipiendum regem astutè concinnata; quod non est fas de Mose,multò autem minus de Deo dicere.Propositæ igitur huic quæstioni breuiter hoc modo respondendum est.Quamuis Deus vellet omninò educere Hebræos ex Ægypto. & ducere in terram Chanaan; iussit tamen peti à Pharaone triduanam tantùm profectionem in desertum: quàm sciebat Regem nequaquàm concessurum; quò clariùs videlicet appareret inhumanitas, & inclementia, absque obstinata malitia regis tam facili iustæ petitioni superbè contradicentis ac repugnantis: ex eóque palàm fieret iuste ipsum à Deo fuisse punitum. Consimili ratione quæstionem hanc explicarunt Lyranus & Thostatus super cap.3.Exodi. At ego solutionis, quàm tradidi, auctorem habeo B. Augustinum in quæst.13. in Exodum ita disserentem: Quæritur quomodo Hebræis dictum sit,Deum velle,eos ex Ægypto deducere in terram Chanaan;Pharaoni autem dictum est,iubere Deum, Hebræos ire viam trium dierum in desertum ad sacrificandum ipsi.Sed intelligendum est,quamuis Deus sciret, quid esset facturus;quoniam tamen præsciebat, non consensurum Pharaonem ad dimittendum populum Hebræum illud primò dictum esse, quod etiam primitùs fieret,si ille dimitteret:vt enim sic fierēt omnia quemadmodum consequens Scriptura testatur Pharaonis contumacia meruit & suorum. Neque enim mendaciter Deus iubet,quod scit non facturum, cui iubetur,vt iustum iudicium consequatur. *Sic Augustinus.*

3. Quæstio cur Deus iussit peti à Pharaone triduanam tantùm Hebræorum profectionem in desertū, cùm ipse constituisset eos perducere in terrā Chanaam.

Lyranus. Thostatus. S. August.

Illud porrò iter trium dierum in solitudinem ad sacrificandum Deo variè, secundùm mysticum intellectum & tractatum exponitur à Doctoribus. Vel enim referunt ad tres partes Sacramenti Pœnitentiæ, Contritionem, Confessionem & Satisfactionem:vel ad illud, quod dixit propheta: *Post duos dies viuificabit nos, & die tertia suscitabit nos.* Vel ad mysterium sanctæ Trinitatis:vel ad illud Apostoli dictum ad Thessalonicenses, 5. *Vt integer sit spiritus anima & corpus. sine quaerela*: vel quia tripartitam Philosophiam rationalem,naturalem & moralē,referre debemus, & accommodare ad diuina dogmata,vel quia bene cogitando, & bene loquendo, & bene agendo, triplex Deo gratum sacrificium, cordis, oris, & operis exhibetur:

4. Varia expositio mystica itineris triū dierum.

Osee 6.

Psal. 50.
Psal. 49.
Ibidem.
Psal. 4.
S. August.

betur. De ſacrificio cordis ſcriptum eſt: *Sacrificium Deo: ſpiritus contribulatus cor cõtritum & humiliatum Deus non deſpicies.* De ſacrificio oris legimus: *Immola Deo ſacrificium laudis.* Et item: *Sacrificium laudis honorificabit me.* De ſacrificio etiam proditum eſt: *Sacrificate ſacrificium iuſtitiæ, & ſperate in Domino.* Libet hîc adſcribere verba S. Auguſtini ſuper hac ipſa re in ſermonibus ſuis de tempore, & in Exordio ſermonis nonageſimi, hũc in modum pulchrè diſputantis. Videamus quid ſit illud, quod dixit Moſes: *Viam trium dierum ibimus in deſertum, vt ſacrificemus Domino Deo noſtro.*

Oſeæ 6.
Exodi 13.

Hæc quidem volebat Moſes de contradicebat Pharao, nolens filios Iſraël à ſe longè diſcedere. Non enim volebat Princeps huius mundi, trium dierum Sacramenta cognoſcere. Illa vtique ſacramenta, de quibus Propheta dixit: *viuificabit nos poſt duos dies, & in die tertio ſuſcitabit nos.* Prima dies paſſio Domini Saluatoris eſt: Secunda dies, deſcenſus eius ad infernum: Tertia verò reſurrectionis eſt dies: & ideò die tertia Deus antecedebat eos per diem in columna nubis, ducebatúrque populus per mare rubrum. Tres autẽ dies nõ incongruè poſſumus dicere myſterium Trinitatis,

Ioan. 14.
Ibidem.

Patrem, & Filium & Spiritum: nam & Pater dies eſt, & Filius dies eſt, & Spiritus ſanctus dies eſt: & hi tres vnus dies. Via quoque trium dierum, per quam Hebræi de Ægypto exierunt, ſignificauit eum qui de ſeipſo dixit: *Ego ſum, via, & veritas, & vita:* quia nemo venit ad Patrem, niſi per ipſum. Ipſe eſt via, per quam populus Dei educitur ex Ægypto, id eſt, de Idolorum obſeruatione & educitur rubrum, Chriſti ſanguine rubicundũ & quodammodò iam tunc baptiſmi myſterio conſecratum:

Rom. 4.

tamquàm per Baptiſmi Sacramentũ Pharaone ſubmerſo, populus Dei eripitur. *Sic Auguſtinus.* Ac demùm via trium dierum qua itur ad ſacrificandum Deo, eſt cultus Dei per fidem, ſpem, charitatem, hoc enim cultu gaudet Deus, & in ſpiritu & veritate ritè adoratur.

5
Artapanus apud Euſebium. Miracula, quæ Moſi adeunti Pharaonem contigerunt Artapano auctores.

Iuuat etiam hîc commemorare miracula, quæ in hoc primo Moſis ingreſſu ad Pharaonem contigiſſe, vetus autem prodidit Artapanus referente Euſebio in libr. 9. de Præparatione Euangelica cap. vltimo. Sic enim ait, Cùm Moſes à Deo quotidie liberationem populi ſui peteret, accidit, vt quodam die repentè coram ex ignis è terra, vbi nulla incendio apta materies erat, ſubitò, erumperet voce edita; liberandos ab ipſo breui eſſe Hebræos, & in antiquam patriam perducendos. Hoc Dei oraculo fretus Moſes, priuſquàm exercitum compararet, ad regem Ægyptiorum ſoceri conſilio deſcendit dixitque ei, orbis Domini nomine ac iuſſu, vt Hebæos dimitteret. Quo rex audito, in carcerem detrudi eum iuſſit. Sed inde nocte cuſtodibus mortuis, ac repentè portis patentibus, ianuíſque omnibus, quæ inibi erant, confractis, exiuit Moſes: rectáque via in regiam, ad vſque regis cubiculum, ipſumque regem, ianuis apertis, intrauit. Interrogatus porrò à ſtupente rege, quodnam eſſet eius Dei nomen, à quo miſſus eſſet, inclinata Moſes ceruice, cùm in aurem Regi, nomen Dei dixiſſet protinùs id audiens Rex, mutus cecidit, ſed mox à Moſe ad ſanitatem, atque integritatem reuocatus eſt. Scripſit prætereà Moſes ipſum Dei nomen in tabula: quas literas cùm nonnulli ſacerdotum deriderent, legere neſcientes, ſpaſmo animam omnes expirarunt. *Hactenus ex Artapano.* Sed ego ægrè adducor, vt credam Artapano, iſta eſſe vera, non enim veriſimile ſit, vt res tum inſignes, ac memorabiles Moſes ſcribere prætermiſerit, qui multa in eo negotio facta minoris ſanè admirationis & momenti, diligenter expoſuerit.

SECVNDA DISPVTATIO.

Super intoleranda Pharaonis superbia & blasphemia in Deum.

SVPER ILLIS VERBIS:

Quis est Dominus? vt audiam vocem eius, & dimittam Israël? Nescio Dominum, & Israël non dimittam. *Versu 2.*

SI verba hæc dixit Pharao ex ignorantia; quæ potuit esse turpior, & miserabilior ignorátia, quàm nescire Deum? siquidem verè illud scriptum est in libro Sapientiæ, cap.13 *Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei.* Cuius item vecordiæ est, gloriari de diuitiis, nobilitate, fortitudine, multarúmque rerum scientia, si quod est omnis sapientiæ, omnísque boni caput, ignoretur Deus? Ab eo quippè homo effectus est? ab eo regitur & conseruatur, & vsquequaque pendet: & in eo supremum eius bonum, cuius adeptione, beatus esse potest, collocatum est. Nempe verissimum est, quod per Hieremiam dixit Dominus: *Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitiis suis; sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire & nosse me.* Sin autem Pharao responsum illud dedit non ex ignorantia Dei, sed ex superbia, & contemptu; quæ potest esse detestabilior, atque intolerabilior arrogantia, quàm esse Diuini numinis contemptorem; hoc vtique euidens signum est hominis ad extremum malitiæ prouecti, & in profundo peccatorum demersi. Nam, vt Salomon dixit: *Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit.* Sicut enim boni sic procedunt in bono, vt à Dei amore incipientes, perueniant vsque ad contemptum & odium sui: ita mali contrà sic in malo procedunt, vt incipientes ab amore sui, vsque ad Dei contemptum prouehantur.

Locus Hieremiæ 9.

Locus Prouer. 18.

Cæterùm quæritur, cùm Deum esse sit per se notum, quomodò potuit Pharao nescire Deum? Paulus Burgensis super hoc loco ait, pro eo, quod Latinus interpres vertit, dixisse Mosen: *Hæc dicit Dominus*, protulisse Mosen nomen ipsum Dei *Tetragrammaton*, & quia nomen illud planè incognitum, & inauditum Pharaoni erat, idcircò respondit, se nescire Dominum. Sed hoc simile videtur commento Artapani, quod suprà memorauimus. Quorsum enim Moses in tam graui legatione, ac negotio vsurpasset nomen Dei, quod sciebat omninò ignotum Pharaoni. Existimare enim potuit, ad consequendum id, quod petebat, atque optabat, futurum id impedimento potiùs, quam adiumento. Thostatus hic longam texit disputationem, An Deum esse, sit per se notum: cuius in ea disputatione, hæc denique sententia est: Deum esse per se notum est, non solùm, quia prædicatum est de ratione subiecti, nam esse & essentia idem omnino sunt in Deo, quapropter

7. An Deū esse sit per se notū cuilibet homini.

Burgensis opinio refellitur.

Thostati opinio examinatur

Exod. 3.

solus ipse verò potuit dicere, quod dixit Mosi: *Ego sum, qui sum:* verùm etiam quia si notum sit, quid significetur nomine Dei, nemo potest ignorare, aut dubitare Deum esse. Etenim nomen Dei significat id, quod est omnium rerum optimum atque perfectissimum: Oportere autem tale quippiam esse in rerum vniuersitate, per se manifestum est: nam seriem & ordinationem rerum esse infinitam, nec sursum aut deorsum determinari, euidenter aduersatur rationi. Potest tamen ignorari an illud optimum & perfectissimum sit incorporeum, & omnia intelligens, & agens liberum, & infinita potestate præditum, atque omnium rerum curam, & prouidentiam habens. Pharao igitur non dixit, se nescire Deum, sed nescire Dominum, quod nomen significat promisorem, atque gubernatorem. *Sic Thostatus.*

8. Sed opinio ista Thostati habet quidem subtilitatem doctrinæ scholasticæ, verùm sententiæ verborum Scripturæ minime congruit. Neque enim Pharao, cùm dixit se nescire Dominum, cogitabat id, quod dicit Thostatus, nec tacitus apud se distinguebat vocem Domini a vocabulo Dei. Nec per se manifestum, & cuilibet hominum euidens est, vt putat Thostatus, seriem causarum, atque ordinationem rerum non esse infinitam, sed extremitate aliqua determinari oportere: Si enim id per se esset manifestum, etiam quoad nos (sic in scholis loquimur) superuacaneum, atque adeò stultum esset, id argumentari, & demonstrare velle. At sapientissimus Philosophorum, in libro secundo Metaphysicorum, id accuratissimis rationibus probare conatus est. Sed audiat Lector super hac ipsa re beati Thomæ sententiam. Censet enim, quòd secundum se quidem Deum esse sit per se notum; quia prædicatum est idem cum subiecto, Deus enim, est suum esse. Quia tamen ignoramus de Deo quid est, ideò non est nobis per se notum Deum esse: sed id indiget demonstrari per ea, quæ sunt magis nota quoad nos, & minùs nota quoad naturam, scilicet per effectus. Quòd si Deum esse etiam quoad nos, per se notum esset, ergò nullus posset cogitare, Deum non esse; nullus enim cogitare potest oppositum eius, quod est per se notum omnibus, vt docet Philosophus in 4. Metaphysi. textu 9. & in priori lib. posterior. textu vltimo, vt patet in primis principiis: at Deum non esse quidam non modò cogitarunt, sed etiam dixerunt, secundùm illud, quod dicitur Psalmo quinquagesimo secundo: *Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus.* Ergo Deum esse, non est per se notum quoad nos. *Hactenus ex B. Thoma.*

Aristoteles.
S. Thomas in 1. par. q. 2. art. 9.
Locus Psalmi 52.

9. Verius igitur dictu fuerit, si dicamus, Pharaonem idcircò dixisse, se nescire Deum, quia erat atheus, putans mundum nec à Deo regi, nec ab eo factum esse. Vel quia; cùm plurimos Deos, ritu Ægyptiorum, coleret, non putauit vnum aliquem certum Deum sibi admodum esse reuerendum, ac timendum. Vel, cùm dixit, se nescire Dominum, non significauit se absolutè, ac simpliciter nescire Deum, sed nescire se quis esset Deus Hebræorum, qui sibi tanta auctoritate imperaret, vt Hebræos dimitteret. Quatuor porrò ex causis accidere potest, vt quispiam dicat se nescire Deum; vel repentino, ac nimio timore perturbatus; vt si pro confessione Dei, paratam sibi mortem videret: quemadmodùm cùm B. Petrus præ timore negauit Christum. Vel vanitate quadam humani sensus, crassaque ignorantia, sicut dicitur Sapientiæ, 13. *Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei.* Vel impia quadam insipientia, quam parit inueterata & corrupta sceleribus vita. Hoc enim significatur verbis illis quæ sunt in Psalmis 13. & 52. *Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studiis suis: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.* Postremò, ingens bonorum temporalium abundantia, diuturnaque prosperitas, nonnumquàm facit, vt quis putans se sufficientem esse sibi ad omnia, neget Deum: Hoc timens Salomon rogabat Deum, ne sibi diuitiarum copiam largiretur; ne fortè ad negandum Deum adduceretur. Hæc

Auctoris sententia.
Vnde accidat, vt quis neget Deum.
Matth. 26.
Locus Psalmi 13.
Locus Prouerb. c. 30.

est enim ad Deum oratio eius in libro Prouerbiorum cap.30. literis prodita: *Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi: tribue tantum victui meo necessaria: ne fortè satiatus illiciar ad negandum: & dicā, Quis est Dominus?* Dauid quoque loquens de hominibus bonorum temporalium abundantibus, ait: *Ideò tenuit eos superbia, operti sunt iniquitate, & impietate sua. Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, transierunt in affectum cordis, cogitauerunt, & locuti sunt nequitiam, iniquitatem in excelso locuti sunt: posuerunt in cœlum os suum, & lingua eorum transiuit in terram.*

TERTIA DISPVTATIO.

De paleis, quibus Hebræi coquebant lateres in Aegypto.

SVPER ILLIS VERBIS:

Nequaquàm vltrà dabitis paleas populo ad conficiendos lateres, sicut priùs, sed ipsi vadant, & colligant stirpulas. *Versu 1.*

Qvis erat palearum vsus in coquendis lateribus? An pro incentiuo, simulque nutrimento & pabulo ignis vtebantur illis? Verùm tenuis admodùm materies, leuéque nutrimentum ignis est palea. Lyranus non temerè putat, palearum in coquendis lateribus, apud Ægyptios eum fuisse vsum, quòd comminutæ & contritæ paleæ permiscebantur luto, quò tenacius fieret, & firmius. Sic enim scribit super hoc loco Exodi: Paleæ dicuntur, quicquid remanet de messe, excusso grano. & paleæ commiscebantur cum luto, vt lateres fortiores essent: ex talibus autem fiebant ædificia in Ægypto, quia rari lapides sunt ibi. Verùm non modò propter penuriam lapidum, lateritia ædificia faciebant Ægyptij, præsertim regia & publica, sed præcipuè maioris firmitudinis, & diuturnitatis causa: talia enim ædificia solidiora, & firmiora esse, testis est Plinius in lib.35.cap.14. ita scribens: Græci, præterquàm vbi ex silice fieri poterat structura, parietes lateritios prætulere. Sunt enim æterni, si ad perpendiculum fiant: ideò & in publica opera, & in regias domos adducuntur. Sic extruxere murum Athenis, qui ad montem Hymettum spectat sic Patris ædes Iouis, & Herculis, quamuis lapideas columnas, & epistylia circumdarent. Idem Plinius lib.7.cap.56. Epigenis grauissimi auctoris testimonio firmat, apud Babylonios septingentorum annorum obseruationes siderum, coctilibus laterculis inscriptas, conseruatas esse. Hoc ipsum indicant illa Ezechielis in cap.13. verba: *ipse ædificabat parietem, & illi liniebant eum luto absque paleis, &c.*

10. De vsu palearum. Lyranus.

Plinius. Lateritij ædificij firmitas & diuturnitas.

Verùm enim verò labor ille Hebræorum seruientium Ægyptiis, in paleis, luto, & fornacibus, vbi coquebantur lateres, multa continet mysteria, & documenta ad eruditionem moralē & spiritualē pertinentia. Primùm de paleis dicamus. Significat moraliter palea turpem delectationem: sicut enim palea citò accenditur, & citò absumitur, sic turpis cogitatio citò mentē accendit, sed breui transit, atq; euanescit,

11. Quid palea mysticè significet.

Lutum,id est,praua cogitatio,delectatione coquitur,cùm in actum transit:sed cùm ducitur in consuetudinem,solidatur atque duratur in lateres. Miratur B. Augustinus in lib.21.de ciuitate Dei,cap 4.naturam paleæ, cuius est tam frigida vis, vt obrutas niues seruet: simulque tam feruida virtus, vt poma immatura maturet. Talis videtur carnalis & mundana voluptas. Hæc nempe frigiditatem spiritus in bono,torporémque fouet,& conseruat:inchoatas verò malas cogitationes,& quasi immaturas cupiditates maturat ad vitium. Superius autem illud, quod de paleis diximus, firmari, atque illustrari potest pulcherrima quadam Bernardi sententia, quæ est in serm.34. eorum sermonum qui appellātur Parui. Sub iugo,inquit,Pharaonis fiant lutea opera,id est dissoluta & sordida. Ab ipso dantur paleæ, id est,leues cogitationes. Palearum est leuiter accendi,& in momento consumi:sic & malæ cogitationes à Diabolo immissæ, citò in mentibus nostris accenduntur, carnis mollitie consentiente:sed si viriliter studeamus resistere,Deo iuuante,protinùs extinguuntur. Paleis accensis coquebatur lutū,& solidabatur in lateres: similiter prauæ cogitationes,quæ sunt lutum,paleis delectationis accenduntur. Quæ cùm transeunt in actum, tunc decoquuntur. Cùm verò ducuntur in consuetudinem,tunc tamquàm in lateres solidantur. *Hæc S. Bernardus.*

S. August.

12. Quid autem lutum in Sacris literis,secundùm mysticam intelligentiam significet,bene declarat S. Gregorius in libro 34. Moralium,cap.9. tractans illa verba Iob capitis quadragesimi primi: *Sternet sibi aurum quasi lutum*: Nomen, inquit, luti aliquando in sacro eloquio significat terrenarum rerum multiplicitatem: aliquando sordidam doctrinam, aliquando desiderij carnalis illecebram. Per lutum namque terrenarum rerum multiplicitatem figurari, significatum est per Habacuc Prophetam, dicentem: *Væ ei, qui multiplicat non sua, vsquequò aggrauat contra se densum lutum*: denso enim se luto aggrauat, qui per auaritiam terrena multiplicans, peccati sui se oppressione coangustat. Rursum luti nomine, doctrina sordidum sapiens designatur, sicut per eundem Prophetam Domino dicitur: *Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum*: ac si diceret: Aperuisti iter prædicatoribus tuis inter doctrinas huius sæculi, sordida & terrena sapientes. Per lutum quoque, desiderium sordidæ delectationis exprimitur, sicut Psalmista deprecans ait: *Eripe me de luto, vt non inhæream.* Luto quippè inhærere, est sordidis desideriis concupiscentiæ carnalis inquinari. Quia igitur Leuiathan multos, qui intra sanctam Ecclesiā fulgore iustitiæ resplendere videbātur, vel terrenarum rerum concupiscentia, vel errantis doctrinæ contagio, vel carnalibus voluptatibus sibi subiicit: idcircò aurum sibi quasi lutum sternere dicitur. Aurum enim, quasi lutum sternere, est, in quibusdam vitæ munditiam per illicita desideria conculcare: vt hi etiam sordidis eius vestigiis seruiant, qui contra illum priùs virtutum splendore rutilabant. *Hæc S. Gregorius.* Fornax verò, vbi ex luto coquebantur lateres, significat ardorem concupiscentiæ; in qua prauæ cogitationes, & cupiditates terrenarum rerum, & carnalium voluptatum coquuntur in vitia: & solidantur, atque durantur in prauos habitus, & consuetudines. Ergò tria illa Ægyptiaca, palea, lutum, & fornax, significant tria item illa, de quibus Apostolus Ioannes scripsit: *Omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ.*

S. Gregor. Triplex significatio mystica luti, in Scriptura. Locus Habacuc.2. Baruch.3. Psalmo 68. Fornax Ægypti ara quid mysticè. Locus primæ Ioan.c.2.

13. Sed quid mysterij, est in eo, quod fecisse dicitur Pharao, primò dans paleas Hebræis, posteà verò denegans illis? Dupliciter possumus hoc mysticè interpretari, per Pharaonem intelligentes Diabolum. Etenim Diabolus seruis suis, & mundi amatoribus, aliquando dat paleas, id est, bona temporalia, vt tali esca illectos, in omnia vitia facilè deiiciat. Interdum easdem paleas detrahit, & aufert bona tēporalia, vt acerbè dolentes de amissione bonorum, qua flagrantissimè amabant, cadant in despe

Pharao dans primò paleas Hebræis, posteà denegans illas, quid significet.

desperationem. Vel aliter hoc explicari potest, vt palea significet inanem gloriam Diabolus enim dat paleas viris bonis & spiritualibus, id est, inspirat vanam gloriam circa bona opera, quæ faciunt, vt quando impedire non potest ne bene operentur, saltem faciat, vt labe inanis gloriæ, ac superbiæ illorum opera inquinentur. Peccatoribus autem paleas detrahit, vt, qui prius propter appetitum gloriæ, nonnulla, in speciem, bona faciebant, & propter metum infamiæ, à nonnullis se flagitiis & sceleribus abstinebant, detractis paleis, id est. restincto appetitu gloriæ, ac metu infamiæ adempto, quasi fræno abiecto, in omne turpitudinis genus, nullo respectu timoris, aut honoris sese præcipitent.

Sed quid est illud, quod dixerunt præpositi Hebræorum Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone & seruis eius?* Versu 21. Chaldaicè est ad verbum: *Malum fecistis esse odorem nostrum.* Est autem figurata locutio, ducta à re graueolenti, à qua faciem & nares auertimus. Sensus igitur est: viles & abominabiles nos reddidistis coram Pharaone, & Ægyptiis, horrent & abominantur nos, atque huius rei, vos præcipuè, fuistis auctores. Sanctus Paulus simili locutione, sed in contrariam sententiam, vsus est, cùm dixit, bonos Christianos, Christi bonum esse odorem, odorem vtique accipiens pro fama. Tunc enim bonus odor sumus, cùm ita nos gerimus, vt grati & accepti simus, & homines bene de nobis existiment, ac loquantur. verba Pauli hæc sunt: *Deo gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitia sua manifestat per nos in omni loco. Quia Christi bonus odor sumus Deo, in iis, qui salui fiunt, & in iis, qui pereunt: Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam.* In fine capit. trigesimi quarti libri Genesis, vbi Latinus interpres, verba, quæ dixit Iacob Simeoni & Leui auctoribus cædis Sichimitarum, sic vertit: *Turbastis me, & odiosum fecistis me Chananæis, & Pherezæis, habitatoribus terræ huius,* Scriptura Hebraica sic ad verbum ibi habet: *Turbastis me, vt fœtere me faceretis coram habitatoribus huius.* Quasi diceret: vilem & abominabilem exosum me fecistis,

Fœtere odorem alicuius coram alio, quid sit.

Locus 1. Corinth.

QVARTA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Domine, cur afflixisti populum istum? quare misisti me? ex eo enim, quò ingressus sum ad Pharaonem, vt loquerer in nomine tuo, afflixit populum, & non liberasti eos.

Versu 22. & 23.

VERBA hæc Mosis ad Deum, inquit Augustinus, non sunt verba contumaciæ, nec indignationis, sed inquisitionis & orationis. Quod satis apparet ex iis, quæ Dominus Mosi respondit: Non enim arguit infidelitatem eius, sed quid esset facturus, aperuit ei. *Sic Augustinus.* Sed quomodò verè dixit illud Moses: *Domine, cur afflixisti populum istum?* non enim Deus affligebat Hebræos, sed Pharao, & Ægyptii: nec satis probabile videtur responsum, dicere, propterea Deum dici affligere Hebræos, quia

14.
S. Aug. q. in Exodum

permittebat eos affligi, non magis profectò, inquit Thostatus, quam si diceretur Deus mentiri, quia permittit hominem mentiri. Verius igitur responsum hoc est: Iusserat Deus peti a Pharaone dimissionem Hebræorum: qua petitione vehementer asperatus rex, magis aduersus Hebræos irritatus atque efferatus est, atq; ob eam causam etiam atrociora in eos edicta fecit iussitque crudelius eos, quàm anteà tractari. Quoniam igitur ex occasione illius legationis Dei ad Pharaonem, ac petitionis maior Hebræorum excitata fuerat afflictio, idcircò Moses dixit Deum afflixisse Hebræos id enim fieri iusserat, ex quo secuta est maior Hebræorum afflictio.

Consuetudo Scriptura. Est enim consuetudo sacræ Scripturæ, quàm in commentariis nostris in Genesim non semel exposuimus; si quid dicat, vel faciat quispiam ex quo sequatur aliquid vel bonum vel malum, id attribuere illi tamquàm effectori; etiamsi præter consilium & voluntatem eius illud euenerit.

15. *Cur passus sit Deus, cùm Hebræos liberandi erant, tùc vehementiùs ab Ægyptiis affligi.* Sed cur passus est Deus, vt Hebræi, quo propiùs aberant ab egressu ex Ægypto, & à liberatione ex seruitute Ægyptiaca, eò magis affligerentur ab Ægyptiis? Multas sanè ob causas: Primùm vt Deus iustiorem haberet causam castigandi Ægyptios ob tantam eorum inhumanitatem, & crudelitatem: tum quò maiorem atque illustriorem haberet occasionem declarandi potentiam suam tot & tantis in Ægypto edendis prodigiis. Deinde quò maiori odio, & detestatione, Ægyptiorum conuersationem, moresque ac superstitiones prosequerentur Hebræi. Adhæc quò ardentiùs cuperent egredi ex Ægypto, & venire in terram promissionis; nec vmquam cupido eos incesseret regrediendi in terram Ægyptum, vbi tantis perfuncti malis fuerant. Nam si tot, & tantis calamitatibus in Ægypto afflictati & contriti, nihilominùs tamen posteà sæpiùs in Ægyptum regredi voluerunt, vt videre licet in hoc libro infrà cap. 14. & in libro Numerorum capit. 11. 14. & 21. quid eos facturos fuisse putamus, si in Ægypto commodè: iucundè, prosperéque vixissent. His consona scribit

Theodoret. Theodoretus quæst. 13. in Exodum. Cur, inquit, Hebræos ista pati permisit Deus? nimirùm, vt odio prosequerentur non tantùm Ægyptios, sed & illorum Deos & vt diligenter parerent iis quæ mandarentur à Deo. Nam si misereris illis afflicti nihilominùs recordabantur deliciarum Ægypti, & sæpè illuc redire conati sunt, quis illis nullam ibi molestiam passis persuadere potuisset, vt Ægyptum relinquerent? *Sic Theodoretus.*

16. *Mira Dei prouidentia in præstandis suis promissis. Gen. 13. & 15. Infrà 21. Locus Pauli ad Hebræos 11. Genes. 17.* Sed obseruanda est hoc loco admiranda consuetudo Dei. Solet enim Deus, quibus magnifica promittit beneficia, sinere, vt ad breue tempus quædam eis omninò contraria datis promissis eueniant: quò videlicet fidei eorum firmitudinem, & fiduciæ constantiam magis probet. Exempli causa, promisit Deus Abrahæ, daturum se ei posteritatem, instar pulueris terræ, numerosissimam, & posteà iussit filium suum Isaac sacrificare sibi; vnicum scilicet filium, à quo vno pendebat promissa posteritatis multiplicatio. Atque hoc egregiè ponderat Paulus scribens ad Hebræos, cap. 11. & dicens: *Fide obtulit Abraham Isaac, cùm tentaretur, & vnigenitum offerebat, in quo susceperat repromissiones ad quem dictum est (Quia in Isaac vocabitur tibi semen) arbitrans quia & à mortuis suscitare potens est Deus vnde eum & in parabolam accepit.* Alterum exemplum eiusdem rei habemus in libro Iudicum cap. 20. Cùm enim tribu Beniamin infandum quoddam, atque immane scelus patratum esset idque vlcisci cæteræ tribus decreuissent: consuluerunt Dominum Deum tam de gerendo bello, quàm de belli duce & imperatore. Diuino responso iussi sunt pugnare in Beniamitas & primo congressu, ingenti accepta clade victi sunt cæsis duobus & viginti millibus suorum. Rursus consulunt [illegible] an iterum pugnare debeant: responsum est, vt pugnent. Pugnant iterum, atque iterum vincuntur, decem & octo millibus suorum interemptis. Sed cum tertium consu-

sunt

sent Deum,& similiter iussi essent pugnare, tertio prælio,amplissimam victoriam reportarunt. Tertium exemplum præbet nobis locus hic Exodi. Cum enim Deus iussisset Mosen,verbis suis,prædicere Hebræis libertatem mox futuram, & egressum ex Ægypto,& profectionem in terram Chanaan lacte & melle fluentem, hoc ipso tempore passus est Hebræos vehementius, quàm antea, vexari, & durissimis laboribus opprimi ab Aegyptiis: quasi pro libertate promissa grauiorem permittens seruitutem:& pro requie duriores labores. Vult enim Deus in beneficiis ab ipso promissis paratos nos esse ad tentationes.Ideóque cùm magnam cupiam spe-dat,mox cùm tentat per ea,quæ videntur afferre desperationem; & videtur spem, quam dedit demoliri velle,aut dubiam & incertam facere.

Iam verò quòd Hebræi,cùm essent liberandi ab Aegyptiis,tunc atrociùs ab illis afflictati sunt,figuram habet eius rei, quam emergere volētibus è peccato contingere,quotidianis experimentis videmus. Cùm enim quis peccati statum deserere conatur,tunc crebrioribus,atque grauioribus à Dæmone tentationibus oppugnatur,vrgetur & affligitur:nolens enim Dæmon prædam sibi è manibus eripi, omnes tunc nocendi artes suas adhibet, omnésque tentationum machinas admouet. Quemadmodum Laban generum suum Iacob,qui sibi per viginti annos laboriosissimam seruitutem seruierat, discedentem à se, hostili odio insecutus est.Fidum igitur & prouidens est consilium traditum Ecclesiast.cap.2. *Fili,accedens ad seruitutem Dei, sta in timore, & prepara animam tuam ad tentationem.* Audiat Lector B. Bernardum in serm. 18. de Conuersione ad Clericos, hanc ipsam rem confirmantem hisce verbis; Quotidianis discimus experimentis, eos, qui conuerti ad Deum deliberant,tentari acriùs à concupiscentia carnis,& vrgeri grauiùs in operibus luti,& laterum, qui Aegyptum egredi,& Pharaonis imperium effugere moliuntur. *Hæc Bernard.* Cassianus quoq; in Collat.21.c.27.tradit, seniores & magistros vitæ monasticæ exploratè obseruasse in diebus Quadragesimæ, quibus solent homines ad meliorem se statum vitæ recipere; & monachi acriori studio, & contentione animi,atque corporis,ad maiorem virtutis,& spiritus perfectionem adipiscendam contendere,tunc solito acriùs, & molestius infestari à Dæmonibus monachos, & incitari ad egrediendum è monasteriis,deserendámque solitudinem: similiter atq; Pharao volentes ex Aegypto egredi Hebræos, pluribus, durioribúsque laboribus & operibus fatigabat & affligebat.

17. Volentes ad Deum se conuertere vehementiùs à Dæmone tentari.

Gene[s]. 31.

D. Bernard.

Cassianus.

Verùm disertissimis, & grauissimis,super hac re, verbis & sententiis disputauit S.Gregorius in libro 29. Moral.cap.14.cuius ego partem disputationis, pulcherrimam,hîc adscripsi, iucundissimam legentibus hæc simúlque vtilissimam fore non dubitans. Tractans enim verba illa Iob: *Per quam viam spargitur lux, & diuiditur æstus super terram* ad hunc modum scribit: Cùm diuina lux in mentes humanas spargitur, mox ab occulto aduersario contra fulgentem mentem tentamenta succrescút. Vnde postquam dixisset: *Per quam viam spargitur lux:* Rectè subiunxit: *Diuiditur æstus super terram.* Hostis namque callidus,quos iustitiæ luce splendescere conspicit,eorum mentes illicitis desideriis inflammare contendit: vt plerúmque plus se vrgeri tentationibus tunc sentiant,quàm cùm lucis internæ radios non videbát. Vnde & Israëlitæ postquàm à Deo per Mosen vocati sunt contra Mosen & Aaron de excrescente labore conqueruntur dicentes: *Videat Dominus, & iudicet,quoniam fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone & seruis eius, & prebuistis ei gladium, vt interficeret nos.* Volentibus quippè ex Aegypto discedere, Pharao paleas subtraxerat, & tamen eiusdem mensuræ opera requirebat. Quasi ergò contra legem mens submurmurat, post cuius cognitionem, tentationis stimulos acriores portat:& cùm sibi labores crescere conspicit,in eo,quòd aduersario displicet,quasi

18. B. Gregorij præclara sententia.

Exodi 5.

Callidissimè Diabolus in tentando homines artificium.

fœtere se in oculis Pharaonis dolet. Post lucem ergo æstus sequitur, quia post illuminationem diuini muneris, tentationis certamen augetur. Rectè porrò diuidi æstus dicitur: non enim omnibus omnes, sed quibusdam sibi vicinis ac iuxtà positis vitiis singuli fatigantur. Priùs enim propensionem vniuscuiusque Diabolus perspicit, & tunc tentationis laqueos apponit. Alius namque lætis, alius tristibus, alius elatis moribus existit. Quò igitur facilius capiat, vicinas propensionibus deceptiones parat: Nam quia iuxta lætitiam est volupras, idcircò lætis moribus luxuriam proponit. Et quia tristitia in iram facilè labitur, tristibus poculum discordiæ porrigit. Quoniam verò timidi supplicia formidant, pauentibus terrores intentat. Et quia elatos extolli laudibus conspicit, eos ad quæcunque voluerit, blandis fauoribus trahit. Quia ergo in tentationis ardore callidè singulis insidians, vicinos moribus laqueos abscondit, rectè dicitur, *Diuiditur æstus super terram.* Sed eùm præmittitur. *Per quam viam spargitur lux:* Et mox adiungitur: *Diuiditur æstus super terram.* Per eandem viam, qua lux spargitur, etiam diuidi æstum indicatur. Alta quippè & incomprehensibilis Spiritus sancti gratia, cùm luce sua mentes nostras irradiat, etiam Diaboli tentationes, dispensando modificat: vt simul multæ non veniant, aut ipsæ tantùm, quæ ferri possunt, illustratam iam à Deo animam tangant: vt eùm tactus sui ardore nos eruciant, perfectionis incendio non exurant, Paulo attestante, qui ait: *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam prouentum, vt possitis sustinere.* Hunc ergo tentationum æstum, aliter diuidit callidus supplantator: & aliter misericors conditor: Ille ita diuidit: vt per eum citiùs interimat: hic, vt eum tolerabilem reddat. *Hactenus ex B. Gregorio.*

Benignissima Dei erga suos prouidentia.

Locus 1. Corinth. 10.

BENE

BENEDICTI PERERII, IN CAPVT SEXTVM EXODI, *DISPVTATIONES QVATVOR.*

Indicatur excellentia Mosis in cognitione Dei super antiquos Patriarchas: & tribus ac genus Mosis, atque Aaron enarratur.

CAPVT SEXTVM EXODI.

DIXITQVE Dominus ad Mosen: Nunc videbis quæ facturus sum Pharaoni: per manum enim fortem dimittet eos, & in manu robusta eiiciet illos de terra sua. * Locutúsque est Dominus ad Mosen, dicens: ego Dominus, * qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente: & nomen meum Adonai non indicaui eis. * Pepigíque fœdus cum eis, vt darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt aduenæ. * Ego audiui gemitum filiorum Israël quo Ægyptij oppresserunt eos: & recordatus sum pacti mei. * Ideo dic filiis Israël: Ego Dominus, qui educam vos de ergastulo Ægyptiorum, & eruam de seruitute, ac redimam in brachio excelso, & iudiciis magnis. * Et assumam vos mihi in populum, & ero vester Deus & scietis quòd ego sum Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Ægyptiorum: * & induxerim in terram, super quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham, Isaac, & Iacob: daboque illam vobis possidendam, ego Dominus. * Narrauit ergo Moses omnia filiis Israël: qui non acquieuerunt

VERS. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

10. ei propter angustiam spiritus, & opus durissimum. * Locutúsque est
11. Dominus ad Mosen, dicens: * Ingredere, & loquere ad Pharaonem
12. regem Ægypti, vt dimittat filios Israël de terra sua. * Respondit Moses coram Domino: Ecce filij Israël non audiunt me: & quomodò
13. audiet Pharao, præsertim cùm incircumcisus sum labiis? * Locutúsque est Dominus ad Mosen & Aaron, & dedit mandatum ad filios Israël, & ad Pharaonem regem Ægypti, vt educerent filios Israël de
14. terra Ægypti. * Isti sunt principes domorum per familias suas. Filij Ruben primogeniti Israëlis: Henoch & Phallu, Hesron & Charmi.
15. * Hæ cognationes Ruben, filij Simeon: Iamuel & Iamin, & Ahod, & Iachin, & Soar, & Saul filius Chananitidis. Hæ progenies Simeon.
16. * Et hæc nomina filiorum Leui per cognationes suas: Gerson & Caath & Merari. Anni autem vitæ Leui fuerunt centum triginta
17. 18. septem. * Filij Gerson: Lobni & Semei per cognationes suas. * Filij Caath: Amram & Isaar, & Hebron & Oziel: Anni quoque vitæ
19. Caath centum triginta tres. * Filij Merari, Moholi & Musi. Hæ co-
20. gnationes Leui per familias suas. * Accepit autem Amram vxorem Iochabed patruelem suam: quæ peperit ei Aaron & Mosen. Fue-
21. rúntque anni vitæ Amram, centum triginta septem. * Filij quoque
22. Isaar: Core & Nepheg & Zechri. * Filij quoque Oziel: Misaël, &
23. Elisaphan, & Sethri. * Accepit autem Aaron vxorem Elisabeth filiam Aminadab, sororem Nahason, quæ peperit ei Nadab, & Abiu,
24. & Eleazar, & Ithamar. * Filij quoque Core: Aser, & Elcana, & Abia-
25. saph. Hæ sunt cognationes Coritarum. * At verò Eleazar filius Aaron accepit vxorem de filiabus Phutiel: quæ peperit ei Phinees. Hi
26. sunt principes familiarum Leuiticarum per cognationes suas. * Iste est Aaron & Moses, quibus præcepit Dominus, vt educerent filios
27. Israël de terra Aegypti per turmas suas. * Hi sunt, qui loquuntur ad Pharaonem regem Aegypti, vt educant filios Israël de Aegypto:
28. * Iste est Moses & Aaron, in die, qua locutus est Dominus ad Mo-
29. sen in terra Aegypti. * Et locutus est Dominus ad Mosen, dicens: Ego Dominus: loquere ad Pharaonem regem Aegypti, omnia, quæ ego loquor tibi. * Et ait Moses
30. coram Domino: En incircumcisus labiis sum, quomodò audiet me Pharao?

PRI

PRIMA DISPVTATIO.

Super nomine Dei, quod vocatur Tetragrammaton,

ET SVPER ILLIS VERBIS.

Ego Deus, qui apparui Abraham, Isaac & Iacob in Deo omnipotenti: & nomen meum, *Adonai*, non indicaui eis. Versu 3.

DECEM narrantur Dei nomina in Scripturis sæpe vsurpata, & ab Hebræis celebrata: quæ beatus Hieronymus in epist. 136. quam scripsit ad Marcellam, cursim commemorat, strictimque interpretatur. Primum nomen est, *El*, quod septuaginta ΘΕΟΝ, id est, Deum, Aquila etymologiam eius exprimens, ἰσχυρόν, id est, Fortem interpretatur. Alterum nomen est, *Elohim*, & tertium, *Elohe*: vtroque autem ipse Deus dicitur, Quartum, *Sabaoth*, quod septuaginta, Dominum virtutum, Aquila, exercituum vel copiarum Dominum, transtulerunt: quomodo etiam frequenter interpres Latinus vertit. In Psalmo 23. sic est: *Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio, Dominus virtutum, ipse est Rex gloriæ.* Quintum, *Helion*, quod nos, *excelsum* dicimus; quod Epithetum crebrò tribuitur Deo: vnde est illud Dauidis: *Excelsus super omnes gentes Dominus, & super cælos gloria eius.* Et in cap. 14. libri Genesis, propè finem, ter, paruo interuallo, hoc nomen ponitur, illis verbis: *Benedictus Abram Deo excelso, qui creauit cælum & terram: & benedictus Deus excelsus, quo protegente, hostes in manibus tuis sunt.* Et paulò pòst dixit Abram: *Leuo manum meam ad Dominum meum excelsum, possessorem cæli & terræ.* Triplicem porrò celsitudinem ac sublimitatem veneramur in Deo: primam *Entis*, quia est primum, & summum Ens: alteram *Causalitatis*, quia est prima causa, à qua omninò pendent cæteræ omnes causæ: tertiam *Perfectionis*, quia est prima, & suprema, & infinita perfectio. Sextum nomen, *Eser Ehere*, quod in Exodo legitur: *Qui est, siue, Qui erit, misit me.* Septimum, *Adonai*, quem nos Dominum generaliter appellamus. Octauum, *Ia*, quod in Deo tantùm ponitur, & in Alleluia extrema quoque syllaba id sonat. Nomen est, *Saddai*, quod Aquila interpretatur ΑΑΚΙΜΟΝ, quod nos & robustum, & sufficientem sibi ad omnia perpetranda, & omnipotentem possimus interpretari. Hoc nomen positum est in exordio capitis 17. Genesis; *Ego Dominus omnipotens, ambula coram me, & esto perfectus*: & in cap. 21. *Ego Deus omnipotens, cresce & multiplicare.* Est autem Deus solus sibi sufficiens & quantùm ad esse, quia non pendet ab alio producente, vel conseruante ipsum: & quantùm ad potentiam quoniam per seipsum sine alio adminiculo, potest quodlibet facere, & subest ei posse, cùm vult: Denique quantùm ad bonorum omnium copiam, & beatitudinem; quoniam à seipso, & in seipso beatissimus est, & infinitum pelagus bonorum. Decimum est nomen, *Tetragrammaton*, quod ineffabile putauerunt, & his literis scribitur, *Iod, He, Vau, He*, & ideò *Tetragrammaton*, id est, quadriliterum, appellatur.

1. *Decem nomina Dei.*

Psal. 112.

2. Quoniam verò in omnibus ferè libris sacris aliqua istorum nominũ leguntur, inde argumentari voluerunt quidam Hæretici, librum, qui inscribitur Cantica Canticorum, non esse sacrum, sed profanum, in quo videlicet amores suos Salomon decantauerit: & idcirco Salomonem religione adductum, non esse ausum amatoriis carminibus sanctissimum Dei nomen immiscere, ne contra legis præceptum: nomen Dei in vanis sermonibus assumeret. Verùm istiusmodi homines, stolidi, atque impuri, non animaduerterunt, quale esset illius libri argumentum. Est enim Epithalamium, & quasi nuptiale carmen inter Christum, & Ecclesiam, tanquàm inter sponsum & sponsam. Et idcirco Salomon abstinens à nominibus Dei magnificis, & terrificis, consultò vsus est blandissimis, & dulcissimis nominibus, ardentissimo nempe inter Christum & Ecclesiam amori mutuo conuenientissimis. Quocircà appellat se inibi sponsum, pastorem, fratrem, amicum, sponsum dilectum, desiderabilem. Cùm enim cœlestis ille sponsus in eo Cantico consolari vellet mysticam sponsam illam, tamdiù dilecti sponsi sui oscula expectantem, & tanta dilatione desiderij sui tabescentem: omisit vetustam diuinorum nominum appellationem, ipso penè sono formidabilem, & in eorum loco vsurpauit blandissima & suauissima nomina: pro Omnipotente, Pacificum, & Pastorem: & pro Domino, fratrem, amicum, dilectum, & sponsum, pro Robusto ac Forti, vulneratum ac saucium: pro Ineffabili, vnguentum effusum, fasciculum myrrhæ, botrum cyprium, hinnulum ceruorum, electum ex millibus, omnium pulcherrimum, totum desiderabilem, & amabilem. Vicissim porrò sponsam suam vocat, non sicut anteà, filiam Sion, vel Iuda, vel ancillam & seruam: sed sororẽ, sponsam, amicam, columbam, dilectam, vnicam, mulierem pulcherrimam, aliisque blandissimis nominibus ad sponsæ animam diuturno sponsi sui desiderio æstuantem, atque confectam efficaciter recreandam, & consolandam mirifice accommodatis.

Exodi 20.
Cur in libro Canticorum prædictum Dei nomen non legatur.

3. Mira porrò de nomine *Tetragrammato* tradunt Hebræi, & de nostris quicunque traditiones & commentationes Hebræorum studiosè sectantur. Primò aiunt nomen illud esse præstantissimum omnium nominum Dei, immò esse quasi fundamentum, & radicem aliorum omnium nominum: quorum quadruplex ratio & distinctio signari potest. Quædam enim de Deo dicuntur propter diuinas operationes ad intra, vt esse *Patrem*, vel genitorem, & *Filium*, vel natum, & *Verbum*. Alia dicuntur de Deo propter quandam relationem eius ad creaturas secundùm aliquod genus causalitatis, quod habet Deus in creaturas, vt esse creatorem, gubernatorem, conseruatorem, & dominum, & Deum. Nonnulla tribuuntur Deo per negationem & remotionem quandam imperfectionum, quæ sunt in creaturis, vt esse incorporeum, immortalem, immutabilem. Quædam porrò nomina Dei denotant certam quampiam perfectionem, qualis quodammodò cernitur etiam in creaturis, vt esse sapientem, potentem, iustum. Nomen autem *Tetragrammaton* significat ipsum *Esse*, prout in seipso est, per se subsistens, independens, infinitum, idémque prorsus cum ipsa Dei essentia, atque idcircò incommunicabile aliis. Et sicut ipsum esse, atque essentia Dei est incomprehensibilis homini, ita nomen hoc significans eam, est ineffabile, & secundùm propriam vim & notionem suam incomprehensibile: de quo nimirum intelligitur illud Salomonis, Prouerbior. 30. *Quod est nomen eius, & quod nomen Filij eius, si nosti?* Et sicut in hac vita hoc nomen propter eius maiestatem, silentio reuerentiæ reticeri debet: ita post hanc vitam in cœlis, hoc præcipuè nomine à Beatis nominabitur, & inuocabitur, & laudabitur, & celebrabitur Deus, secundũ illud, quod legimus apud Zachariam capite vltimo: *In die illa erit Dominus rex super omnẽ terram: & erit Dominus vnus, &*

Quæ tradãt Hebræi de nomine Tetragrammato.
Quadruplex ratio nominum Dei.
Locus Prouer. ca. 30.

& nomen eius vnum. Tradunt propterea Hebræi huius nominis literas apud Hebræos dici literas flatus,& item quietis : & sic eo nomine indicari verum Deum, qui solus spiritum & flatum omnia viuificantem suppeditat. Quemadmodū Daniel dixit regi Balthasari : *Deum,qui habet flatum tuum in manu sua , non glorificasti.* Et alibi dicitur tribuere spiritum omni carni. Habet etiam id nominis literas , vt vocant,quietis : quo significatur , in solo Deo veram & perfectam esse quietem, hoc est,æternam fœlicitatem:nec præter Deum, vlla in re posse animum hominis conquiescere,secundùm illud : *Qui replet in bonis desiderium tuum.* Et : *Qui animam esurientem satiat bonis.*Et item illud: *Conuertere,anima mea,in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.*

Daniel. 5. Psal. 102. Psal. 108. Psal. 114.

Galatinus porrò in lib.2.cap.10.11 & 12.multa quæ vidētur memorabilia,refert ex Rabbinis Hebræorum exprōpta:Et in primis est illud,quod quidam celeberrimi nominus Rabbinis scripto prodidit nomen *Tetragrammaton* , sicut ab Hebræis scribitur,significare Deum generantem:& quia fieri non potest,vt Deo generante non sit etiam Deus generatus , genitum enim necessariò infertur ex generante,eique consubstantiale esse necesse est : ex eo concluditur esse Deum generantem, & Deum genitum.Impossibile quoque est , vt inter Deum generantem , & Deum generatum,non sit mutuus amor vtrique consubstantialis & coæternus. Quocircà in nomine *Tetragrammato* opertè atque inuolutè cōtinetur mysterium Trinitatis significans Deum generantem,& Deum generatum,& Deum amorem.Vocant etiam Hebræi nomen *Tetragrammaton*, nomen expositum: cùm enim nomen illud,vt reuera est,enunciare in vulgus religioni verterent : exponebant illud per alia nomina:præsertim autem per duo ; quorum alterum vocabatur nomen duodecim literarum.alterum quadraginta duarum. Non quòd possit esse nomen aliquod duodecim aut quadraginta literis constans : sed erat complexio multorum nominum,tot numero literas habens ad illud vnum nomen sacrum exponendum accommodatas:per quam videlicet loco illius nominis,quod non proferebant,occultam eius nominis vim Rabbini populum docebant. Nomen duodecim literarum constat tribus nominibus Hebræis , in quibus coniunctè sumptis erant duodecim literæ:nomina verò illa,si experimatur Latinè, hæc sunt : *Pater, Filius, Spiritus Sanctus,siue spiritus sanctitatis.* Nomen autem quadraginta duarum literarum, erat oratio quædam continens huiusmodi nomina Latinè reddita: *Pater Deus, Filius Deus, Spiritus Sanctus Deus , verùm non tres Dij. sed vnus Deus.* Atque hæc vocum & nominum complexio , Hebraicè continet quadraginta duas literas.

4. In ipso nomine Tetragrammato continetur opertè mysterium Trinitatis.

Cur nomen Tetragrammaton vocetur nomen expositum.

Tradunt prætereà Hebræi,vltimum sacerdotum, qui in templo pronunciauit nomen Dei *Tetragrammaton*,fuisse Simeonem iustum , qui dominum nostrum in templo accepit in vlnas suas.Post illud verò tempus nunquam fuisse,aiunt,nomen illud pronuntiatum:nec Iudæos scire legitimam illius nominis , & propriam pronunciationē:ideóque preces eorum inanes esse,nec exaudiri à Deo.Foro tamē spectant, vt cùm veuier Messias,doceat populum suum nomen illud , sicut prædictum est ab Isaia capite quinquagesimo secundo, illis verbis : *Sciet populus meus nomen meum.* Et tunc exaltabitur à Deo populus Iudaicus,sicut ipsemet Deus per Dauidem promisit,dicens : *Protegam eum , quoniam cognouit nomen meum.* Quinetiam putant quidam ex Christianis auctoribus, hoc esse nomen , de quo dominus dixit ad Deū patrem suū in Oratione,quam habuit proximè ante mortē suam: *Pater, manifestaui nomen tuum hominibus.* Manifestauit autem,cùm sacræ Trinitatis mysterium eo nomine tectè inclusum , expositè , atque apertè declarauit, cùm dixit discipulis suis: *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris,& Filij,& Spiritus sancti.*

Luca 2. Psalm. 90. Ioan. 17. Matth. vlt.

Quæstio, cur pro nomine Tetragrammato ponatur in Scriptura nomen Adonai.

5. Cæterùm duæ hoc loco existunt quæstiones, quarum prior est hæc, cùm in illis verbis: *Nomen meum Adonai non indicaui eis*, pro illo, *Adonai*, Hebraicè sit nomen *Tetragrammaton*, cur Latinus interpres id omisit, & loco eius substituit nomen, *Adonai*, quod diuersum esse nomen ab illo, ex supradicta expositione decem nominum Dei, manifestum est; & quia diuersis ista duo nomina literis scribuntur. Sed respondendum est, Latinum interpretem secutum esse LXX. Interpretes, qui omisso nomine *Tetragrammato*, pro eo verterunt, Græcè, ΚΥΡΙΟΣ, id est, *Dominus*: idem autem significat nomen Hebraicum *Adonai*. Voluit item sequi communem Hebræorum, ab antiquis vsque ductam temporibus consuetudinem, non audentium nomen Dei *Tetragrammaton*, præ summa eius reuerentia, ac veneratione, aut pronunciare, aut scribere, sed pro illo adhibebant, vel nomen, *Adonai*, vel *Elohim*: & idcircò nomen illud, secundum B. Hieronymum, appellabatur, ἀνεκφώνητον, id est, ineffabile: secundùm Theodoretum ἄφραστον, id est, indicibile, secundùm verò Damascenum, ἄρρητον, id est, ineloquibile. Sic verò appellabatur, vel quia literæ componentes hoc nomen, per se sunt insonæ, & nullam articulatam vocem exprimút: vel quia, quod propriè significatur hoc nomine, est Diuina Essentia, vt est in se: ea verò nec verbis exprimi, vti est, nec intelligentia comprehendi potest: vel demùm ob singularem reuerentiam Maiestatis Dei, qui hoc se nomine voluit præcipuè coli & celebrari. Quo factum est, vt tale nomen nonnumquàm proferretur extra solennes illas benedictiones, quarum formula describitur in libro Numerorum, capite sexto aut nisi cùm summus Pontifex in festo Expiationis, Sancta Sanctorum ingrediebatur. Quocircà apud Iosephum libro quarto de bello Iudaico, Ananus Pontifex in concione, quam habuit ad populum quasi gloriabundus dixit, se vestimentum pontificale, & omnium venerabilium Dei nominum, sanctissimum, & venerabilissimum hoc nomen ineffabile gestasse.

Nomen Tetragrammaton cur dicatur ineffabile.

Iosephus.

6. Non ergò licebat, hoc Dei nomen extra templum Hierosolymitanum vsurpare, ac ne ibi quidem quolibet tépore, Q. ne propter ne in Synagogis quidem olim, hodieque à Iudæis pronuntiatur: immò verò qua vocalitate id nominis propriè sit pronuntiandum, planè ignorant, propter temporis longinquitatem, vera eius pronuntiatione prorsus obliuioni tradita. Neque hoc sane, quod de ineffabili Dei nomine diximus, latuisse videtur Platonem: Sic enim de eo scribit Eusebius in libro 11. de præparatione Euangelica, cap. 8. Moses omnésque Prophetæ ineffabilem ré, atque intellectu solùm perceptibilem, Deum esse docent: in huiúsque rei symbolum, scriptum apud eos quatuor literis, nomen Dei fertur, quod proferre non possunt. Consona his etiam Plato in magna epistola dixit: Effabile inquit, nullo modo est (Deus vel Dei nomen) sed ex multa inhæsione, vt ita dixerim circa rem ipsam, & ex vitæ integritate, repentè quasi ab igne accensum lumen animo innascitur, quod se ipsum alit. *Sic Plato*, Et illud quidem Platonis exemplum, multò ante Platonem eximius Hebræorum vates protulit, dicens: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine, dedisti lætitiam in corde meo.* Et rursus: *In lumine tuo videbimus lumen. Hactenus ex Eusebio.*

Platonis de Deo admodum notabilis sententia.

Psal. 4.

Psal 35.

Alexandri Magni reuerentia aduersus Iaddum Pontificem Iudæorum. Iosephus.

Hoc porrò Dei nomen non Iudæis solùm, sed etiam Gentibus atque adeò earum potentissimis, & superbissimis regibus, summæ fuit venerationi. Narrat Iosephus extremo libro vndecimo Antiquitatum, Alexandrum Magnum procumbentem hum i ad pedes Iaddi Pontificis, sacrosanctum Dei nomen, quod in fronte gestabat Pontifex, reuerenter adorauisse. Iosephi verba Latinè reddita, sunt huiusmodi: Alexander, vt vidit à longinquo candidatum populum, & sacerdotes, ante agmē, in amictu byssino, Pontificémque in stola hiacynthina, auro distincta, thiaramque in capite gestantem, cum præfixa aurea lamina, cui erat insculptum sacrum

Dei

Dei nomen, solus ad eum accedens, nomen illud adorauit, & salutauit. Pontificem. Syriæ reges, qui comitabantur regem Alexandrum, obstupuerunt, vix eum credentes mentis compotem. Solus Parmenio propiùs accedens, rogauit familiariter, Quid ita, cùm ipse adoraretur ab omnibus, nunc adoraret Iudæorum Pontificem? At ille, non hunc se adorare respondit, sed Deo, cuius pontifex esset, honorem illum habuisse. *Sic Iosephus*.

7. Altera quæstio, multò est difficillima: Quæritur enim quoniam modo pronunciandum sit nomen *Tetragrammatum*: & an ex illis quatuor literis, *Iod, He, Vau, He*, vnum aliquod nomen formetur, & quodnam illud sit. Irenæus appellare videtur *Iaoth*, ita scribens: Si autem quidam secundùm Hebræam linguam, & diuersa Dei nomina in Scripturis opponant, quale est *Sabbaoth*, *Elohe*, *Adonai*, & alia: ex his ostendere conantes diuersas potentias, & diuersos Deos: discant, quoniam ista vnius & eiusdem Dei significationes & nuncupationes sunt. Quod enim dicitur *Elohe* secundùm Iudaicam vocem Deum significat: & *Elloeuth* secundùm Hebraicam linguam, significat id, quod continet omnia. *Adonai* verò aliquando significat nominabile & admirabile: aliquando verò duplicata litera delta & præfixa aspiratione, vt si dicas, *Haddonai*, significat præfinientem, & separantem terram ab aqua, ne vmquàm posteà exurgat super eam. Similiter *Sabbaoth*, per omega scriptum, significat voluntarium: per omicron verò, primum cœlum manifestat. Eodem modo & *Iaoth*, extensa cum aspiratione nouissima syllaba, mensuram præfinitam manifestat, cùm autem non per omega, sed per omicron scribitur, significat eum, qui, dat fugam malorum. Cætera itidem nomina, licèt multa, & diuersa videantur, vnius tamen eiusdémque sunt vocabula & nuncupationes. *Sic Irenæus*. Isidorus nomen *Tetragrammaton* facere (videtur) *Iodiod* ait enim illud nomen confici ex duplicata litera (*Iod.*)

Irenæus. Iaoth.

Quo modò pronunciandum sit nomẽ Tetragrãmaton.

Isidorus Iodiod.

8. Diodorus Siculus Deum Iudæorum appellat (*Iao*:) Nam cùm in libro secundo, cap. 5. disputaret, veteres legumlatores simulasse, leges, quas ferebant, datas sibi fuisse ab aliquo insigni Deo, quo videlicet, promptiores ad eas religiosè accipiendas populos haberent, & ad obseruandas obedientiores, memoratis aliquot exemplis legumlatorum, subdit de Mose: Apud Iudæos quoque Moses ab (*Iao*) quem Deum Iudæi inuocant, acceptas leges dare præ se ferebat: siue putans, rem mirandam ac diuinam, maximéque mortalibus vtilem leges esse: siue vt Dei timore, populi citiùs obtemperarent legibus. *Hæc Diodorus*. Apud Macrobium etiam libro 1. Saturnalium, cap. 18. Deus, *Iao*, ceu omnium Deorum summus celebratur. In oraculo, inquit, Apollinis Clarij, aliud quoque nomen soli adiicitur: quippè in sacris versibus inter cætera vocatur, Ἰάως. Consultus enim Apollo Clarius, quis Deorum habendus sit, qui vocatur ΙΑΩΣ: ita respondit:

Diodorus Siculus.

Iao.

Macrobius.

φράζεο τῶν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω:

id est,

Summum cunctorum diuûm tu dicito Iao.

Huius autem vocabuli vim, & huius numinis, atque nominis interpretationem, qua sol dicitur Ἰάως, executus est Cornelius Labeo in libro, cui titulus est, De oraculo Apollinis Clarij. *Hæc Macrobius*. Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromatum, nomen *Tetragrammaton*, vocat (*Iao*) siue vt Græcè legitur Ἰαου, nisi fortè mendum sit, & legi oporteat (ΙΑΩ:) verba Clementis hæc sunt: Quin etiam mysticum illud nomen *Tetragrammatum*, quod his solis imponebatur, qui poterant ingredi adytum, dicitur (*Iao*) quod exponitur:) *Qui est, & qui futurus est.*) *Ita Clemens*. Vbi Gentianus eius interpres pro *Iao*, vel *Iau*, vertit *Iehouah*: nempe de suo sensu affingens vetustissimo scriptori nomen, hoc seculo inuentum. Auctor quoque

Clemens Alexandr.

Commentariorum in Psalmos, qui fert nomen B. Hieronymi, appellat intact, aspiratione *Iaho*: exponens enim prima illa verba Psalmi 8. *Domine, Dominus noster*. Prius, inquit, nomen Domini apud Hebræos quatuor literarum est, *Iod, He, Vau, He*, quod propriè Dei vocabulum sonat, & legi potest, *Iaho*, & Hebræi vocant ineffabile. Posterius autem nomen Domini, est Hebraicè, *Adonai*, omnium commune, & quod sæpè in hominibus ponitur. *Sic ille*.

Iaho.

9. Theodoretus in quæstione 15. in Exodum, tractans hunc ipsum locum Exodi, super quo nunc disputamus, scribit, nomen *Tetragrammatum* vocari à Samaritis, *Iaue*: ab Hebræis autem, *Ia. Sic enim scribit*: Hoc nomen apud Hebræos dicitur inenarrabile: prohibetur enim apud eos lingua pronuntiari; scribiturque quatuor literis, & ob id *Tetragrammaton* appellatur. Inscribebatur etiam id nominis in lamina aurea, quæ vitæ capitis alligata, pendebat ad frontem Pontificis. Samaritani vocant illud nomen *Iaue*, Iudæi verò *Ia. Sic ibi*. Idem verò in Epitome Diuinorum decretorum, in capite de Sancto Spiritu: Stolidi, inquit, Hæretici Hebraicorum nominum ignorantes significationes, diuersos esse Deos existimarunt *Adonai, Eloi, Sabaoth*, sed nomen *Eloth*, Deus interpretatur: *Eloi* autem Deus meus: *El*, verò si tenuetur quidem, etiã ipsum significat Deum, sin autem aspiretur, significat Fortem. *Adonai* significat Dominum. Dominus *Sabaoth*, Dominus copiarum, vel exercituum interpretatur. *Saddai*, sufficientem & potentem significat. *Aia* verò, (nisi fortè sit mendum) & vt suprà, sic etiam hîc legi debeat, (*Ia*) significat eum *Qui est*. Id autem erat etiam apud Hebræos ineffabile. Samaritani porrò id nominis vocant *Iaue*, ignorantes verbi virtutem. *Hactenus ex Theodoreto*.

Theodoret.

SECVNDA DISPVTATIO.

An nomen Tetragrammaton sit Iehouah.

10. *Cõmunis opinio Hebraizantium huius seculi.*

IN hac ætate nostra communis iam est Hebræorum atque Hebraizantium opinio, quam permulti etiam alij magno assensu, & approbatione sequuntur, nomen Dei *Tetragrammaton* non aliter pronuntiari debere, quàm hac voce *Iehoua*, vel per contractionem *Ioua*: vnde, creditur à quibusdam, esse tractum nomen Iouis, quem Gentilitas pro summo Deo colebat. Varro quidem certè Romanorum doctissimus, existimauit Deum Iudæorum esse Iouem, quo nihil superius colerent Romani: Sic enim de eo scribit Augustinus in libro 1. de consensu Euangelistarum, cap. 22. Varrò, quo doctiorem apud se neminem inueniunt Romani, Deum Iudæorum Iouem putauit

S. August. de Varrone.

putauit:nihil intereſſe cenſens,quo nomine nuncupetur,dum eadem res intelligitur,credo illius ſummitate deterritus. Nam quia nihil ſuperius ſolent colere Romani,quàm Iouem,quod Capitolium eorum ſatis,apertéque teſtatur,cúmque regem omnium Deorum arbitrantur: cùm aduerteret Iudæos ſummum Deum colere, nihil aliud potuit ſuſpicari, quàm Iouem. *Sic ibi Auguſtinus.* Et mox ſub initium proximè ſequentis capitis,adiungit hæc:Nos(aiunt. Romani)Iouem colimus, de quo dixit Maro:

Eclog. 3.

Hier. 23.

Iouis omnia plena:

id eſt, omnia viuificantem Spiritum. Meritò igitur & Varro Iouem opinatus eſt coli à Iudæis:quia eorum Deus dixit per quemdam Prophetam: *Cœlum & terram ego impleo.* Hæc de Varronis ſententia, referente Auguſtino. E quibus licet intelligere,Varronem non propterea exiſtimaſſe Deum Iudæorum eſſe Iouem, quòd legiſſet,vel audiſſet ab ipſis appellari Iehoua, vel Iouem,hoc enim nec ipſe dixit, nec Auguſtinus,qui eius ſententiam retulit:ſed quia cenſuit à Iudæis coli ſummũ Deum, quem non eſſe alium putauit, quàm Iouem, vt quem Romani pro ſummo Deo colerent.

II. Diſputatio ſuper nomĩ. Iehoua, an ſit verum & proprium nomen Tetragrammaton.

Illud porrò nomen *Iehoua* fuit ignotum ferè omnibus, qui ante centum annos tam inter Hebræos quàm inter Chriſtianos floruerunt: vt ſatis appareat nouitiũ eſſe inuentum atque commentum: quinetiam id nominis non aptè reſpondere literis nominis *Tetragrammati*, ſecundùm præcepta & regulas Grammaticæ Hebrææ,à viris Hebraicè doctis, obſeruatum & probatum eſt. Genebrardus certè vir Hebraicæ linguæ, rerúmque Hebraicarum ſcientiſſimus,in epiſtola ad Lectorem, quam præfixit vltimæ editioni Commentariorum ſuorum in Pſalmos, omnino abiicit, & auerſatur iſta nomina, *Iehoua* & *Ioua*, hunc in modum ſcribens: Vnde manare potuit *Ioue* vocabulum, vel *Iehoue*, niſi à *Ioue* finitimo nomine? cum *Ioua*, ſiue *Iehoua* neque ſit vocabulum Chriſtianum, neque Iudaicum, quibus duntaxat populis Deus ſuis nominibus innotuit.Nos Chriſtiani à nullis Apoſtolis,vel Patribus didicimus, Deum eſſe vmquàm appellatum: etiamſi olim Dionyſius, Hieronymus, Theodoretus,Rabbanus Maurus, Ioachimus Abbas, noſtráque memoria Reuclinus, compluréſque alij, integros libros de Nominibus Dei Latinè, Græcéque ſcripſerunt: ac Hebraicas voces ſuis ſonis ſcripſerunt: Iudæi certè ad hunc vſque diem,inficiantur ſe vllum huius prolationis habere Dei nomen, quinetiam deteſtantur profanationem illorum, qui Deum iſta nuncupatione afficiunt: Nam hoc, inquiunt illi, non latuiſſet cùm omnes maiores noſtros, tum etiam vniuerſos minores. præſertim Rabbi Moſen Ægyptium & Ioſeph, & Albonem, & Iacob, & Moſen auctorem Maiemonum, & Abraham, & Aben Ezram, & Lyranum, & Paulum Burgenſem, & Ritium & Felicem, è Iudaiſmo ad Chriſtum conuerſos: quorum alij de cunctis Dei nominibus Hebraicis, alij de nomine *Tetragrammato*, quod iſti in *Ieouam* transformant, ex profeſſo opuſcula, ſyntagmata, capita, vel tractatus condiderunt. Taceo cæteras clariſſimas rationes à me alibi de hoc copiosè commemoratas. Eſſe autem maximè deteſtandum Gentilium errorem nomen nouum, incertum, peregrinum & inuſitatum Deo imponere, docet contra Celſum Origenes. Taceo nunc, per iſtos ab inferis reuocari Varronis ſpiritum, putantis Deum Iudæorum eſſe Iouem, & tale delirium mundo perſuadere conantis, ad Dei veritatem obruendam, quemadmodùm multis reſtatur, &

Genebrar.

Origenes.

deplorat Augustinus. Nonnulli etiam istis nominibus subesse suspicantur venenum Caluiniticum de Α'υτοθεῶ, αὐτουσίῳ; vt Dei filius, cui verè quoque, ac propriè competit non *Tetragrammaton* à se diuinam Essentiam, non à Patre consecutus videatur. *Hæc Genebrardus.*

12. *Cardinalis Bellarmin.*

Horũ similia & arbitratus est, & scripta reliquit Cardinalis Bellarminus, vir, etiam literarum Hebraicarum scientia præstans, non solùm in doctrina Patrum, & disciplina Ecclesiastica, omníque Theologia, & sacra Scriptura doctissimus. Is enim in exercitatione Grammatica super Psalmo 33. exponens priora illa verba: *Benedicam Dominum in omni tempore.* Vbi pro vocabulo (*Dominus*) Hebraicè est nomen *Tetragrammaton*, scribit veram atque germanam pronunciationem eius nominis esse prorsus ignotam: & idcircò eos, qui primi puncta vocalia repererunt, cùm eius nominis sonum proprium ignorarent, puncta ei aliena, id est, nominis *Adonai* subiecisse eo scilicet consilio, vt vbicumque nomen *Tetragrammaton* inueniremus, per aliud nomẽ Dei, sonum eius efferremus. Quod autem puncta nominis *Tetragrammati*, sint ipsamet puncta nominis *Adonai*, & quòd cùm occurrit nomen *Tetragrammatum*, legendum ibi sit *Adonai*, non autem *Iehouah*, quatuor rationibus, quæ apud ipsum legi possunt, probat. Neque verò, ait, Rabbinos punctorum inuentores, fuisse puter quispiam primos, qui nomen *Tetragrammatum*, per nomen *Adonai* efferre cœperunt: sed ante ipsos id esse à multis factitatum constat. Siquidem B. Hieronymus illis vetustior: idem obseruauit: nam in hoc loco Exodi vertit: *Et nomen meum Adonai non indicaui eis.* Et Origenes in Tetraplis, atque Exaplis suis, in ea columna, in qua voces Hebraicas Græcis literis descripsit, vbique pro nomine *Tetragrammato*, posuisse fertur nomen *Adonai.* Quinetiam LXX. Interpretes semper vocem *Tetragrammaton* per nomen ΚΥΡΙΟΣ reddiderunt, quod est Hebraicè *Adonai*, & Latinè *Dominus.* Et quod est omnium maximum, Christus, & Apostoli, cùm sæpe numerò ex veteri Testamento proferant testimonia, in quibus hoc Dei nomen continetur: numquàm tamen ipsum pronuntiarunt *Iehoua*, sed *Dominus*, cùm tamen alia nomina propria, suis vocibus expresserint, vt Adam, Noë, Abraham, Euam, Saram, Mariam. Denique apud veteres omnes inauditũ fuit nomen Iehoua: & licèt aliqui nomen *Tetragrammaton* per *Iaho*, alij per *Iaue*, vel *Iah*, exprimi posse crediderint: plures tamen id nomẽ ineffabile, atque impronuntiabile vocauerunt. Non displicet tamen Cardinali Bellarmino eorum coniectura, qui nomen hoc Dei nihil aliud esse credunt, quàm tertiam personam futuri verbi substantiui (*Haiah*,) & hunc in modum scribi & efferri debere (*ijhie*) quod significat *Erit, siue Erat, siue Est*: id autem propriè soli Deo conuenire, docemur Exodi 3. *Sic ille.*

13. *Auctoris sententia.*

Ego doctis istis viris assentior: Censeo autem nomen *Tetragrammaton*: nõ esse simpliciter impronuntiabile, alioqui non esset nomen: nec dubitari potest, quin cùm Deus dixit Mosi: *Nomen meum Adonai non indicaui eis*, tunc eius nominis pronuntiationem audiuisse, & cognouisse Mosen. An verò eam pronuntiationem Moses postea tradiderit proceribus Synagogæ, ac Pontificibus, & illis aliis, atque ita deinceps omni æuo, inexploratum est. Illud fit verisimile, germanam eius nominis pronuntiationem, iam tempore LXX. Interpretum aut fuisse simpliciter ignotam, aut certè paucissimis cognitam, atque ob eam causam LXX. Interpretes nomen istud, vti est, numquàm expressisse, sed proeo posuisse nomen ΚΥΡΙΟΣ. Nec temerè creditur à nonnullis, veram pronunciationem eius nominis periisse in captiuitate Babylonica, sicut alia multa, & in primis lingua & sermo Hebræorum notabiliter condamnatus, & corruptus est. Non esse autem nomen *Tetragrammatum* reuera idẽ, atque nomen *Adonai*, probabile admodũ facit aucto-

ritas

ritas veterum omnium, qui de nominibus Dei differentes, distinxerunt, & diuersa fecerunt nomina *Adonai* & *Tetragrammaton*. Quinetiam in lectione Scripturæ sæpè occurrit vtrumque nomen simul, *Tetragrammaton*, & *Adonai*: & tunc nomen *Tetragrammaton* effertur per nomen *Elohim*.

TERTIA DISPVTATIO.

Super eisdem Scripturæ verbis: Quomodò intelligendum sit, Deum nomen suum, Tetragrammaton, non reuelasse antiquis suis Patriarchis, sed id primùm reuelasse Mosi.

14. NON est putandum, reuelasse Deum Patriarchis alia sua nomina, nomen tamen *Tetragrammaton* non reuelasse illis, sed primùm manifestasse Mosi: id enim falsum est. Deus enim dixit Abrahæ Genes. 15. *Ego Dominus, qui eduxi te de Vr Chaldæorum*: vbi Hebraicè pro voce *Dominus*, est nomen, *Tetragrammaton*. Nec digna est commemoratione quorũdam opinio, qui propter ignorantiã Scripturæ Hebraicæ, putãtes nomẽ Dei nõ reuelatum Patriarchis, sed Mosi, esse nomen *Adonai*, quod hìc legitur, & Latinè sonat Dominus, dixerunt, Deum non manifestasse Patriarchis illis nomẽ suum, qui vocatur Dominus, id est, non declarasse illis generale suum dominium, quod habet in omnes creaturas faciendo in eis, sicut vult, etiam præter naturalem earum ordinem, cursúmque, vt cùm facit prodigia & miracula: hoc autem liquidò manifestauit Mosi, tot tantáque in Ægypto per ipsum miracula patrando. Sed isti dupliciter errant: tum quòd hoc in loco Hebraicè est aliud nomen, quàm *Adonai*: tum quia Deus ante Mosen maiora fecerat miracula, vti fuit generale diluuium, repentináque euersio quinque ciuitatum, & mira conuersio vxoris Loth in statuam salis: hæc enim multò insigniora sunt, quàm vel submersio Ægyptiorum in mari rubro, vel decem plagæ Aegypti, vel virgæ Mosis transformatio in serpentem siue draconem.

Genes. 7. & 8. infrà 19. Ibidem. Exod. 14 Suprà 7.

15. Esse verò locum hunc obscurissimum, & perdifficilem ad explicandum, satis declarat multiformis expositionum varietas: sex enim celebriores, memoratúque digniores feruntur huius loci expositiones. Rabbi Salomon ait, nomẽ *Tetragrammaton* propriè significare veritatem & constantiam, & immutabilitatem esse Dei tam in se, quàm in dictis & promissis suis. Quapropter ad veritatem huius nominis pertinet, vt Deus ea, quæ fore promisit, faciat esse, id est, opere ipso compleat & præstet. Sensus igitur huius loci est hic: Dicit Deus se apparuisse tribus illis Patriarchis in Deo omnipotenti, hoc est, demonstrasse diuitem se esse, & copiosum, & sufficientem, vt qui pollicitus illis fuerit plurima & amplissima bona, & cùm primis feracissimam, & amœnissimam terram Chanaan. Sed

Prima expositio Rabbi Salomonis.

nomen suum *Tetragrammaton* non eis manifestasse, hoc est, non fecisse actu esse sua promissa, sicut nomine suo significatur. Hæc autem promissa per Mosen se aggressurum implere, & idcircò ei præcipuè manifestatum esse nomen *Tetragrammaton. Sic ille.* Cuius interpretatio probatur maximè Sixto Senensi in libro secundo Bibliothecæ sanctæ, ita scribenti: Dicitur fidelis & verax, qui perstat in sententia, & seruat promissa, ea complens opere: & hanc significationem habet vox *Iehoua*, deducta à radice (*Hua*) quæ significat fuit, & esse fecit. Vnde *Iehoua* significat eum, Qui est, & qui aliquid esse facit. Iuxta quem sensum dixit Deus ad Mosen: *Nomen meum Iehoua non indicaui eis*, hoc est, Nondum me reuelaui per impletionem earum rerum, quas promisi Abrahæ, & Isaac, & Iacob: nunc autem reuelabo me nomine *Iehoua*, hoc est, præsenti & manifesta impletione promissionum mearum, & iuxta significationem nominis mei *Iehoua*, faciam esse quod promisi. Promisi autem me daturum terram Chanaan filiis illorum, quam mox ipsis exhibens manifestabo nomen meum *Iehoua*, ex nunc esse faciens, quæ ego verax & fidelis pollicitus sum. *Hæc ille.* Verùm hæc interpretatio eò minùs probabilis videtur, quod nomen Dei *Tetragrammaton* non significat veritatem diuinorum promissorum, aut pactorum, sed ipsum Esse Dei.

Sixtus Senensis.

16. Paulus Burgensis germanam sententiam illorum verborũ dicit esse huiusmodi: Non reuelaui eis nomen meum *Tetragrammaton*, id est: Non dedi Patriarchis potestatem faciendi prodigia & miracula, sicut dedi tibi, ô Moses, & idcircò nomen hoc meum terribile, & miracula faciens, non ostendi illis. Sed neque nomen *Tetragrammaton* propriè significat id, quod tradit Burgensis, esse videlicet operatiuum prodigiorum & portentorum. Ab hac item expositione non multùm distat interpretatio Ruperti super hoc loco Exodi ita scribentis, lib. 1. Commẽtariorum in Exodum, cap. 24. quod hîc dicitur: *Nomen meum Adonai non reuelaui eis.* Sic est accipiendum, vt subaudias, non indicaui eis, quantæ esset potentiæ, & virtutis. Magnifica nãque, & terribilia in Ægypto facturus, hæc loquitur ad ostensionem gloriæ nominis sui, quòd talia non fecerit in diebus Abrahæ, Isaac, & Iacob, quibus tamen in Domino omnipotente apparuit. Et illi hoc ipso, quod omnipotens esset, non quæ fierent oculis explorare, vnde & fides eorum gloriosior, & maioris habetur meriti. Contrà verò Pharaonis duritia, quæ faciendorum causa fuit talium signorum, detestabilior extitit: & quantò plura facta sunt, tantò iustiùs, æternum contemptor incurrit interitum. Ergò cùm dicit: *Nomen meum Adonai non indicaui eis.* Subaudiendum est, quod iam nunc, poscente causa, indicabo tibi, quàm sit gloriosum, & terribile. Nam & paulò antè dixerat: *Nunc videbis quæ facturus sum Pharaoni.* Et postmodùm dicturus est eidem Pharaoni: *Idcircò autem posui te, vt ostendam in te fortitudinem meam.*

Secũda expositio Pauli Burgensis, & Ruperti.

Exodi 9.

17. Glossa sic interpretatur hunc locum: Deum illis Patriarchis reuelasse quidem nomen suum, verum subobscurè & confusè: Mosi verò tam clarè, & distinctè & copiosè, vt illorum cognitio Dei propè nulla dici possit, præ cognitione Dei, quam habuit Moses. Est autem hæc Glossa sumpta ex B. Gregorio, qui in Homil. 16. super Ezechielem docet, cognitionem Dei ab initio mundi per gradus procedendo, noua sumpsisse incrementa: maiorem enim fuisse in Mose, quàm in Abraham, Isaac, & Iacob, vt ex hoc ipso loco Exodi elicitur: maiorem porrò fuisse in Dauide, quàm in Mose, sicut ipse dixit in Psalmo 118. se super senes, & super docentes se intellexisse: multò denique maiorẽ fuisse in Apostolis, quàm in prioribus Patribus: illis enim dixit Dominus, Lucæ decimo: *Multi reges, & Prophetæ voluerunt videre, quæ vos videtis, & audire, quæ vos auditis, &c.* Ponam hîc verba beati Gregorij: Sciendum est, inquit, quod per incrementa temp[illegible] creuit

Tertia expositio Glossæ & B. Gregorij

Lucæ cap. 10.

[illegible]

ſcientia ſpiritualium Patrum. Plus enim Moſes quàm Abraham, & plus Prophetæ quàm Moſes, & plus Apoſtoli quàm Prophetæ in Dei ſciētia eruditi ſunt. Fallor, ſi hæc ipſa Scriptura non loquitur: *Pertranſibunt plurimi*, ait Daniel, *& multiplex erit ſcientia*. Quis neſcit, quod Abraham cum Deo locutus eſt? & tamen Moſi dixit Dominus: *Ego ſum Deus Abraham, Iſaac, & Iacob, & nomen meum Adonai non reuelaui eis*. Ecce plus Moſi quàm Abrahæ innotuerat, qui illud de ſe Moſi manifeſtauit, quod Abrahæ non reuelauerat. Dauid porrò ait: *Super omnes docentes me intellexi, quia teſtimonia tua meditatio mea eſt*. Et iterum: *Super ſeniores intellexi, quia mandata tua quæſiui*. Quibus verbis maiorem ſe diuinorum eloquiorum ſcientiam accepiſſe, quàm Moſen manifeſtat. De Apoſtolis verò Veritas ipſa dixit: *Multi Reges & Prophetæ voluerunt videre, quæ videtis: & audire, quæ auditis, ſed non viderunt*. Plus ergo quàm Prophetæ de diuina ſcientia nouerunt Apoſtoli: quia quod illi ſolo ſpiritu viderant, ipſi etiam corporaliter videbant. Impleta itaque eſt ea, quam ſuperiùs diximus, Danielis ſententia: *Pertranſibunt plurimi, & multiplex erit ſcientia*.

Daniel. 12.

Exo. 6.

Pſal. 118.

Luca 10.

18. Lyranus tractans hunc locum Exodi, ſic eum exponit: Licet Abrahæ, Iſaac, & Iacob, alia mea nomina, inquit Deus: quinetiam hoc nomen *Tetragrammatum*, quantùm ad ipſam vocem manifeſtauerim: propriam tamen, atque intimam eius nominis vim & rationem, qua ſignificatur ipſummet eſſe Dei, vt eſt in ſe, illorũ nemini aperui, ſed primùm tibi, ô Moſes, declaraui. Declarauit autem Deus vim, eius nominis Moſi primùm, cùm ex rubo dixit ei: *Ego ſum, qui ſum*, & *qui eſt, miſit me*: deinde cùm in raptu vidit Diuinam *Eſſentiam*, ſicut indicatur Numerorum duodecimo: idque arbitratus eſt aliquot locis beatus Auguſtinus. Verba Lyrani ſic ſe habent: Deus indicauit nomen *Tetragrammatum* Moſi, non ſolùm quantùm ad vocem, ſed etiam quantùm ad ſignificatum, quod eſt propriè declarare nomen aliquod. Et hoc primò indicauit Moſi, quando dixit: *Ego ſum, qui ſum*: quia per hoc nomen ſignificatur neceſſitas, & ſtabilitas eſſendi, & plenitudo ipſius *Eſſe*, & tamquàm infinitum quoddam *Subſtantiæ* pelagus, vt dixit Damaſcenus. Et hoc eſt proprium nomen Diuinæ Eſſentiæ, & competit ei circumſcripto omni alio, nec ſignificatur per modum cuiuſdam diſpoſitionis diuinæ eſſendi, ſicut ſapientia, & potentia, & ſimilia. Secundò nomen hoc oſtendit ei clariùs quando in raptu conceſſum eſt ei videre diuinam *Eſſentiam* nudè & clarè, vt dicit Auguſtinus in libro decimo tertio ſuper Geneſim, & ad Paulinum in libro de videndo Deo. Idque ſignificatur Numerorum duodecimo, vbi dicitur de Moſe: *Palam, & non per ænigmata, & figuras Deum videt*. Neutro autem prædictorum modorum legitur, Deum nomen *Tetragrammatum*, manifeſtaſſe Patribus, qui fuerunt ante Moſen: nam licèt loquens Abrahæ, Geneſis decimo quinto. vſus ſit nomine *Tetragrammato*, dicens: *Ego Dominus, qui eduxi te de Vr Chaldæorum* proprium tamē ſignificatum eius nominis non expreſſit. Similiter nec ipſi, nec alij cuiquam oſtendit Eſſentiam ſuam clarè, ſicut Moſi. Rectè igitur dicitur hic: *Apparui in Deo omnipotenti*, hoc eſt, Indicaui me eis ſub nomine importante reſpectum ad creaturas. *Nomen autem meum Adonai non reuelaui eis*, videlicet prædictis modis, ſicut reuelatum eſt Moſi. *Hæc Lyranus*.

Quarta expoſitio Lyrani, Thoſtati, & Caietani.

Damaſcenus

S. Auguſt.

Idem ſentit, atque eodem modo interpretatur hunc locum Exodi Thoſtatus in tractatu quæſtionis primæ ſuper caput ſextum Exodi. Nec iſtis diuerſa opinatur, & ſcribit Caietanus. Exponens enim hunc locum Exodi: Duplex, inquit, occurrit hic quæſtio; vna eſt circa veritatem horum verborum: *Nomen meum Iehoua* ſic enim eſt Hebraicè, *non indicaui eis*: tum quia nomen illud reuelatum fuerat Abrahæ,

19.

Thoſtatus. Caietanus.

cùm dixit in Genesis decimo quinto: *Ego Iehoua, qui eduxi te de Vr Chaldæorum* Immò verò ante diluuium nomen hoc cœptum fuit inuocari tempore Enos, filij Seth, vt traditur in fine quarti capitis Genesis. Altera quęstio est, quorsum hæc dicantur Mosi in hoc loco, quia non videntur facere ad propositum. Solutio primæ quæstionis hæc est. Non esse hic sermonem de notitia huius nominis Dei, quantùm ad ipsam vocem, & confusam quamdam eius notitiam, sic enim notum fuisse Patribus nomen *Iehouah*, non aduersatur præsenti textui. Sed est hic sermo de notitia distincta rationis nominis *Iehouah*: talem enim notitiam Patres non habuerunt, sed illam docuit Deus Mosen, & per Mosen filios Israël, quando è rubo dixit: *Ero, qui ero*, vt declaratum est suprà Exodi tertio. Sententia igitur in hoc consistit: quòd Deus prioribus Patribus manifestauerat attributa sua, fortitudinem, potentiam, sapientiam, bonitatem, & huiusmodi, non autem manifestauit eis *Essentiam suam*: manifestauit illis communia sibi, & creaturis: sed non manifestauit illis, quod sibi soli proprium est, & incommunicabile creaturis. Nam tam nomen *El*, quàm *Saddai* attributa sunt communia Deo, & aliis: nomen autem *Iehoua* proprium Dei nomen est. Solutio autem secundæ quæstionis, huiusmodi est: Voluit Deus per hæc verba declarare, se pluris quodámodò facere Mosen, & filios Israël modernos, quàm Patres antiquos, dum eis communicat notitiam sui, quam Patribus negauit. Et fuit valdè opportuna hæc comparatio, vt afflicti Hebræi, ex perceptione tanti doni, sperarent firmiter futurā liberationem. *Hactenus ex Caietano.*

Lippomanus. Lippomanus in Catena tres primas expositiones refert, atque vt cæteris probabiliores complectitur.

20. Quinta expositio Oleastri. Oleaster denique à superioribus longè discordans, & diuersissimam nominis *Tetragrammati* significationem, atque interpretationem sequens, super illis verbis: *In Deo omnipotente apparui illis, nomen autem meum Iehouah non indicaui eis*, hunc in modum disputat: In Hebræo, inquit, pro *Omnipotente*, est vox *Saddai*, & pro illo *Adonai*, est *Iehoua*: disquirenda est igitur germana & propria significatio vtriusque vocis, tam *Saddai*, quàm *Iehouah*, recurrendo ad radices earum vocum. Ac nomen quidem *Saddai* deriuari potest vel à *Sad*, quod māmam significat, vel à *Sadad*, quod significat prędari, & expilare. Si deducatur à *Sad*, dictum de Deo significabit Deum, quatenùs præbet vbertatē, & bona sua in nos effundit, quemadmodùm ab vbere lac diffunditur. Sin autem deriuetur à *Sadad*, quod est prædari, seu expilare, significabit Deum, quatenùs est fortis prædator. Ergò cùm dicitur: *In Deum Saddai apparui eis*: dupliciter exponi potest. Primò sic: Ostendi me Patribus, vt beneficum, & dantem illis, & promittentem bona magna: deinde, ita ostendi me illis tamquàm fortem deprædatorem, & expilatorem, accipiendo videlicet bona ab aliis, & tradendo eis: quemadmodū bona Laban transtulit in Iacob, sicut vxores eius dixerunt, Gen. 31. *Tulit Deus opes patris nostri, & dedit nobis*. Et Isaac ditatus est bonis Philistinorum, vt dicitur Gen. 26.

Sadad.

21. Iehouah. Similiter vox *Iehouah* deriuari potest à radice, *Hauah*, quod significat Esse, & ab *Houah*, quod significat contritionem, siue malum euētum, vt patet Ezechielis capite septimo, vbi dicitur: *Houah al Houah*, id est, contritio super contritionem veniet. Videtur autem nomen *Iehouah* potiùs deriuari ab *Houa*, quod est contero, quàm ab *Hauah*, quod est esse: quia maiorem conuenientiam habet cum *Houah*, quàm cum *Hauah*. Quare nomen *Iehouah* propriè significat Deum, quatenùs est conterens, & mactans, & destruens, & malos euentus immittens: vt sit hic germanus illorum verborum intellectus: Antiquis Patribus manifestaui me vt fortem, & prædatorem, vel copiosum ad largiendum, sed non visus eis sum nomine *Iehouah*, id est, conterentis, vastantis & destruentis regna & gentes propter vos.

vos ſicut nunc oſtendam me: vnde ſubiunxit Dominus: *Dic filiis Iſrael: Ego Iehouah, & educam vos de oneribus Ægypti, & eruam vos ex ſeruitute eorum: & redimam vos in brachio extento, & in iudiciis magnis.* Quibus verbis videtur explicare vim & notitiam nominis *Iehouah.* Quod autem omnes ferè interpretantur, *Saddai*, Omnipotentem, non video quomodò quadrare poſſit cùm non conueniat, vllo pacto ſignificationi radicis, quæcumque illa ſit, vt antè diximus. *Hæc Oleaſter.* Cuius extrema verba contra eos, qui vocem *Saddai* interpretantur Omnipotentem, dicta videntur in Latinum noſtrum interpretem, qui plurifariàm ita Latinè reddere ſolet id nominis. Sed eſſe falſam Oleaſtri opinationem, & iniquam reprehenſionem, demonſtrauimus in tertio tomo noſtrorum Commentariorum in Geneſim, ſuper caput 18. Geneſis, ad numerum marginalem quartum.

22. *Sexta expoſitio Auctoris.*

Quænam igitur ex noſtra illorum verborum: *Nomen meum Adonai, id eſt, Tetragrammaton, non indicaui eis.* interpretatio: Dicam breuiter, ſi vnum illud antè docuero, eſſe morem Scripturæ, ac phraſim linguæ Hebrææ, vſurpare nomen pro re nominata, & ſignificata illo nomine, vt nomen hominis pro ipſo homine, & nomen Dei pro ipſo Deo. Multa ſunt huius rei, & paſſim obuia in Sacris literis exempla. Nomen hominis pro ipſo homine, legere eſt in Actis Apoſtolorum, capite primo, in illis verbis: *Erat turba hominum ſimul fere centum viginti.* Pro *hominum*, Græcè eſt ὀνομάτων, id eſt, nominum: Sed Latinus interpres, fugiens Hebraiſmum permultis ignotum, ſenſum maluit, quàm verba reddere, perſpicuitatis cauſa. Item Apocalypſis tertio ſic eſt: *Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt veſtimenta ſua* pauca nomina dicit, id eſt paucos homines: quamobrem non dicit: *quæ non inquinauerunt veſtimenta ſua*, ſed, *qui non inquinauerunt*, haud dubiè indicans, cùm dixit, *nomina*, non vocem, ſed rem ſignificatam intelligi oportere. Simile in eodem libro legitur capite 11. ibi: *Occiſa ſunt in terræ motu nominum ſeptem millia*, id eſt, ſeptem mille homines. Nomen etiam Dei frequentiſſimè in Scriptura vſurpatur pro ipſo Deo? vt cùm dicitur nomen Dei æternum omnipotens, ineffabile, atque incomprehenſibile, id eſt, ipſe Deus. Huiuſmodi etiam ſunt illa: Credere in nomine Dei, vel ſperare, id eſt in ipſo Deo: & illa, Nomen Dei timere inuocare, diligere, id eſt, ipſum Deum. Eodem ſpectant illa. *Turris fortiſſima, nomen Domini.* Et: *Oſtendam illi* (Saulo) *quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* Et: *Non eſt aliud nomen ſub cœlo datum hominibus in quo oporteat nos ſaluos fieri.* Et: *Propter nomen tuum deduces me, & enutries me.* Et illud Iſaiæ cap. 30. *Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor eius & cæteri.* Ex his liquidò intelligitur, frequentiſſimam eſſe in Sacris literis vſurpationem nominis pro re, cuius eſt nomen.

Mos Scripturæ nomen rei pro re ipſa ſæpè vſurpantis.

Locus Actor. c. 1. & Apocalypſis, c. 3.

Prouer. 18.

Actor. 9.

Pſal. 30.

23.

His verò expoſitis ac bene perceptis non eſt perdifficile intellectum capere illorum verborum: *Nomen meum Adonai non indicaui eis.* Senſus enim eſt: Manifeſtaui me quidem patribus ante Moſen, ea ratione, vt ſum fortis & ſufficiens ad omnia patranda & præſtanda, & vt ſum omnipotens: ſed illis non manifeſtaui me perfectiſſimo illo modo, quo ſum nominabilis, & cognobilis mortalibus & vt ſignificor nomine illo *Tetragrammaton*, id eſt, vt ſum ipſum *eſſe* ſubſiſtens, & independens, atque infinitum, atque immutabile, atque æternum, eminentérque omnia & cauſaliter omnia; quæ quidem omnia inuolutè ſignificantur nomine *Tetragrammato.* Quare nomen hoc, quantùm ad claram rei per iſtud nomen ſignificatæ notitiam, non reuelaui Abraham, Iſaac, & Iacob, ſicut reuelaui tibi, ò Moſes, cùm è rubo dixi tibi; *Ego ſum, qui ſum*, quibus verbis clarè docui te, quod his verbis ſignificatur. Ergo Deus nomen ſuum *Tetragrammaton* primò reuelauit Moſi, quia ſeipſum, ſecundùm id quod tali nomine ſignificatur, diſtinctè ac dilucidè manifeſtauit ipſi. Hinc autem ſequitur ampliorem & præſtantiorem Dei cognitionem, quàm

tres illos Patriarchas, habuisse Mosen, sicut ex hoc loco Exodi rectè concludit, & demonstrat B. Gregorius in Homil. 6. super Ezechielem, cuius verba paulò antè commemorauimus. Et hoc ipsum est, quod Lyranus Thostatus, & Caietanus tradiderunt, nomen *Dei Tetragrammaton*, licèt quantùm ad vocem, & confusam quamdam notitiam, non fuerit ignotum illis Patriarchis: tamen quantùm ad tom illo nomine significatam, & quantùm ad claram eius rei cognitionem, non illis, sed Mosi primùm fuisse reuelatum. Hoc porrò Deus dixit Mosi, & per ipsum, Hebræis illius temporis vt inde cognoscentes quãto ipsos dono, super maiores suos, dignatus esset Deus certissimè sperarent se ab eo, liberatum iri seruitute Ægyptiaca, & deinceps sub eius semper cura & protectione futuros. Audiat Lector Theodoretum ita scribentem in quæst. 15. in Exodum: Quidnam hoc est: *Et nomen meum (Dominus) non indicaui illis?* ostendit his verbis Deus, quanto honore quantáque beneuolentia sit Mosen prosecutus. Nam qui Patriarchas celauerat nomen suum, hoc ipsum aperuit Mosi: dixit enim illi *Ego sum, qui sum*, & cætera. *Sic ille.*

Theodoret.

QVARTA DISPVTATIO.

Super ætate Leui, qui fuit proauus Mosis.

ET SVPER ILLIS VERBIS.

Versu 17. 19. & 20.

Anni vitæ Leui fuerunt centum triginta septem: *Et item de Annis vitæ Caath & Amram, quorum ille auus, hic autem pater fuit Mosis.*

24. NARRATVRVS Moses progeniẽ suam, repetiit eam à Leui proauo suo, & principe tribus; quæ ab eo appellata est tribus Leui. Sed quia Leui fuerat tertius filiorum Iacob: primus enim fuerat Ruben, & secundus Simeon: idcircò antè prænarrauit familias Ruben & Simeonis. Nam quia visus est Iacob primis istis tribus filiis maledixisse: Ruben quidem propter nefarium eius concubitum cum Bala, vxore patris sui Simeoni autem & Leui propter iniquam & atrocem Sichimitarum cædem: ne putarentur tres istæ tribus a Deo prorsus repudiatæ & abiectæ, voluit in hoc loco Scriptura, illorum trium filiorum Iacob multas atque illustres familias commemorare Vbi animaduertere conuenit, recenseri in hoc loco filios Ruben, ac Simeonis & Leui, eos, qui cum Iacob ingressi fuerant in Ægyptum, & qui fuerant principes familiarum ex ipsis descendentium: nam qui numerantur, hoc loco posteri Rub. n, Simeonis & Leui, eosdem in lib. Genes. cap. 46. recensuit Scriptura, tamquàm ingressos cum patribus suis, & auo suo Iacob in Ægyptum. Ruben porrò appellatur in hoc capite, primogenitus Iacob, cùm tamen ab eo priuatus fuerit primogenitura: sed primogenitus erat secundùm carnem, & ordinem nascendi, reuerà tamen prærogatiuam primogenituræ amiserat. Etenim duplex erat prærogatiua primogenituræ, altera hæreditatis honorũ: primogenito enim duæ partes hæreditatis daba ntur,

Genes. 15. Suprà 34.

tur, cum aliis filiis singulæ singulis partes darentur. Et hæc prærogatiua translata est à Ruben in Ioseph, cuius filij duas partes in diuisione terræ Chanaan, sortiti sunt, tamquàm duas distinctas tribus constituentes, sicut prædixerat ipse met Iacob, vt traditur Genes. 48. & prioris libri Paralipom. cap. 5. Altera primogenituræ prærogatiua erat honoris & dignitatis, in eo posita, quòd primogenitum cæteri fratres, tamquam principem & dominum suum honorabant & venerabantur: quod perspicuè cerneret licet in eo, quod Isaac dixit filio suo Iacob, constituens eum primogenitum suum: Genes. 27. *Seruiant*, inquit, *tibi populi, & adorent te tribus: esto dominus fratrum tuorum: & incuruentur ante te filij matris tuæ.* Et paulò pòst, idem dixit filio suo Esau, loquens de Iacob, cui tamquàm primogenito suo benedixerat: *Dominum tuum illum constitui, & omnes fratres eius seruituti illius subiugaui.* Hæc verò prærogatiua honoris adempta est Ruben, & collata in Iudam, licèt is ordine generationis, quartus fuisset: illi namque benedicens Iacob, dixit, *Iuda, te laudabunt fratres tui, & adorabunt te filij patris tui.* Verùm his breuiter: prænarratis, primo loco excutiamus, atque perpensitemus ætatem Leui in hoc loco strictim expositam.

25. *Chronologia vitæ Leui, qui fuit proauus Mosis.*

Dicitur in hoc capite versu 17. vixisse Leui annos centum triginta septem: fuerat autem Leui natus quatuor annis ante Ioseph: nam cùm Iacob quatuor primos filios suos continuata generatione procreauerit, vt colligitur ex cap. 29. & 30. libri Genesis, indidem etiam liquet, tertium ordine generationis fuisse Leui, natum vtique in tertio anno secundi septennij seruitutis Iacob: in cuius septennij vltimo anno natus est Ioseph: Erat ergo Leui quatuor annis natu antiquior, quàm Ioseph. Ex hoc autem multa licet concludere memoratu digna. Ac primò quidem hinc apparet, Leui fuisse trium & quadraginta annorum, cùm intrauit Ægyptum vnà cum patre suo Iacob, tunc enim Ioseph fuisse triginta nouem annorum, elicitur ex cap. 41. simúlque ex cap. 54. lib. Genes. at Leui quatuor annis, vt dictum est, grandior natu erat, quàm Ioseph. Secundò colligitur, Leui tribus & viginti annis mortuum fuisse post obitum Ioseph: Ioseph enim vixit centum decem annis, vt traditur Genesis vlt. cap. Leui autem vixit centum triginta septem annis, vt in hoc loco scriptum est eratque quatuor annis prior natu, quam Ioseph, ergo fuit illi superstes viginti tribus annis. Tertiò colligitur, post ingressum Iacob cum omni familia sua in Aegyptum, vixisse Leui in Aegypto annos nonaginta quatuor. Patet hoc, quia Leui erat quadraginta trium annorum, cùm intrauit Aegyptum vnà cum patre suo Iacob, vt dudum est dictum: Omne autem tempus vitæ eius definitur in hoc capite annis centum triginta septem: quare si ex hoc numero detrahas annos quadraginta tres ante ingressum in Aegyptum, reliqui erunt anni nonaginta quatuor, quos exegit in Aegypto. Quartò colligitur, mortuum esse Leui annis vno & viginti supercentum, ante egressum Hebræorum ex Aegypto. Siquidem ab ingressu Iacob in Aegyptum, vsque ad egressum Hebræorũ inde, fluxerunt anni ducenti quindecim, vt alibi docuimus: sed Leui post ingressũ Iacob in Aegyptũ, vixit inibi, vt proximè dictũ est, annis nonaginta quatuor: ergò post mortẽ Leui, vsq; ad egressum Hebræorũ ex Aegypto, reliqui fuerunt anni centũ & viginti, & vnus. Quintò colligitur, mortuũ esse Leui vno & quadraginta annis ante ortum Mosis: siquidem ipse mortuus est, vt diximus, ante egressum Hebræorum ex Aegypto, vno & viginti, centumque annis: sed Moses erat octoginta annorum, cùm eduxit Hebræos ex Aegypto; vt proditum est in cap. 7. huius libri Exodi: ergo mors Leui, vno & quadraginta annis ortum Mosis antecessit.

26. *Chronologia vitæ Caath, qui fuit auus Mosis.*

Caath verò, qui fuit auus Mosis, dicitur in hoc capite, versu 18. vixisse annos centum triginta tres: & hunc ipsum numerũ habẽt Codices Hebræi & Græci, & 1 ara-

phrasis Chaldaica. Quare miror quomodò Eugubinus in Recognitione Pentateuchi super hoc loco scriptum reliquerit, Caath secundùm LXX. Interpretes, vixisse annos tantùm centum triginta. Si autem Caath vixit centum triginta tribus annis, necesse est eum mortuum esse, minimùm duobus annis ante Mosis ortum, & quod est consequens duobus & octoginta ante egressum Hebræorum ex Ægypto. Etenim ipse dicitur Genes. 46. intrasse Ægyptum vnà cum patre suo Leui, & auo Iacob: Ponamus igitur, eum eodem illo anno natum esse paulò ante ingressum in Ægyptum. Certum autem est, ab ingressu Iacob in Aegyptū: vsque ad egressum Hebræorum ex Ægypto, annos fluxisse ducentos quindecim; ad vsque verò Mosis ortum centum triginta quinque, vt alibi probatum est. Sed Caath vixit centum triginta tribus annis: ergo duobus annis ante ortum Mosis & octoginta duobus ante egressum ex Ægypto mortuus est, Ex his apparet, errasse Alexandrum Polyhistorem, qui (vt refert Eusebius lib 9. de præparat. Euangel. cap. vlt.) prodidit, cùm mortuus est Leui, fuisse eo tempore Caath, quadraginta annorum. Si enim Caath ingressus est Aegyptum cum auo suo Iacob, vt traditur Genes. 46. & pater eius Leui post ingressum in Aegyptum, vixit inibi nonaginta quatuor annos, vt paulò suprà demonstratum est, fuisse Caath, minimùm nonaginta quatuor annorum, cùm excessit pater eius Leui, necesse est.

Alexandri polyhistoris erratum.

27\. Amram porrò, pater Mosis, dicitur in hoc capite, versu 20. vixisse annos centum triginta septem: licet codex Græcus Romanus in hoc loco omnem eius vitam definiat annis duntaxat centum triginta duobus. Quoniam verò Alexander Polyhistor, apud Eusebium loco proximè nominato, tradit, Amram esse natum quatuordecim annis ante mortem Ioseph: & cùm esset septuaginta septem annorum, genuisse Mosen, hinc efficitur, eum esse mortuum viginti annis ante egressum Hebræorum ex Aegypto, & sexagesimo anno ætatis filij sui Mosis. Si enim Amram natus est quatuordecim annis ante obitum Ioseph; is autem obiit vno & septuaginta annis post ingressum Iacob in Aegyptum, & annis centum quadraginta quatuor ante egressum Hebræorum ex Aegypto, vt alibi probatum est: ergo Amram natus est quinquaginta septem annis post ingressum Iacob in Aegyptum; & centum quinquaginta octo ante egressum Hebræorum ex Aegypto, ante ortum verò Mosis septuaginta octo. Cùm igitur Amram vixerit centum triginta septem annis, necesse est, vt diximus, obiisse eum vno & viginti annis ante egressum Hebræorum ex Aegypto. Sed aduertat Lector, secundùm Eusebium in Chronicis, ortum Mosis signari in septuagesimo anno vitæ patris eius Amram: Ex quo sequitur, cùm Amram vixerit centum triginta septem annis, vixisse eum post genitum Mosen, sexaginta septem annis; & obiisse ante egressum Hebræorum ex Aegypto tredecim annis.

Chronologia vitæ Amrā, qui fuit pater Mosis. Alexander Polyhistor.

28\. Sed quid est illud, quod extremis verbis huius sexti capitis scriptum est: *Et ait Moses coram Domino, en incircumcisus labiis ego sum, quomodò audiet me Pharao?* Circumcisio propriè dicta, erat imputatio præputij, quod est quid superfluum & apud Hebræos pro re admodùm fœda & abominabili ducebatur. Illi enim, probari & contumeliæ loco, vocabant aliquem incircumcisum. Sic enim Dauid appellauit Gigantem Goliath, vt scriptum est in 1. Reg. cap. 17. Hinc porrò per similitudinem quamdam, translatitia significatione, abscissio, & remotio cuiuslibet rei vitiosæ, aut noxiæ, aut quæ impedimentum erat agendi aliquid boni & præclari, vocabatur circumcisio. Vnde sunt illa in Sacris literis, circumcisio cordis, & mentis, & linguæ. Contrà verò, qui talibus vitiis & defectibus præditi erant, appellabantur incircumcisi corde, vel mente, vel lingua. Generaliter itaque, ac præcisè, incircumcisum esse metaphoricè significat, vitio aliquo, vel defectu, vel impedimento esse prædi

Quid sit, in circumcisum esse labiis.

prædictum. Hac igitur significatione Moses dixit, se incircumcisum esse labiis, hoc est, impeditæ linguæ, & rudem atque ineptum ad loquendum. Chaldaica Paraphrasis hoc loco habet : *Grauis loquela ego sum.* Apud septuaginta est, *Gracili voce sum.* Super quo dubitabundus ita scribit Augustinus quæst. 17. in Exo. Non videtur tantùm propter magnitudinem populi excusare se de vocis gracilitate ? verùm etiam propter vnum hominem, videlicet Pharaonem: ait enim: *Ecce ego gracili voce sum, & quomodò exaudiet me Pharao ?* Mirum igitur est, tam gracili voce Mosen fuisse, vt ne ab vno quidem homine posset audiri. An fortè regius fastus non permittebat, eos de proximo loqui secum ? *Hæc Augustinus.* Sed lectio Hebraica, & Latina, & Chaldaica non tantùm gracilitatem vocis, sed alia quoque vitia, & defectus linguæ, & sermonis denotabant. Dignum profectò est obseruatione, & admiratione, Deum, qui tot tantaque dona largitus fuerat Mosi, noluisse paruum illum linguæ defectum ei adimere; sed voluisse, indigere eum fratre suo Aaron tamquàm Interprete. Verùm ita solet vsu venire, vt quibus Deus maxima tribuit, iis nonnumquàm minima deneget, ne donorum magnitudine superbè extollantur; ne alios præ se contemnant; & vt palàm fiat, neminem esse posse in hac vita, vsquequaque perfectum, & nullius indigentem. Moses repræsentabat legem veterem, quæ poterat dicere, se nescire loqui: tum, quòd licet indicaret peccata, non tamen auferendi ea, potestatem haberet: licèt Diabolo repugnaret, eum tamen superare, ac tyrannica mundi dominatione spoliare non poterat, suadebat bona, sed paucis persuadebat: docebat diuina: verùm pleraque non apertè, nec explicatè, sed tectè, atque inuolutè per figuras & ænigmata.

3. August.

BENEDICTI PERERII IN CAPVT SEPTIMVM EXODI.

QVATVOR TREDECIM.

Moses constituitur tamquam Deus Pharaonis, & Aaron Propheta eius: facit signa, & Magos similia item facientes superat: & prima plaga ferit Aegyptios, omnia qua in sanguinem conuersa.

CAPVT SEPTIMVM EXODI.

Versu 1. DIXIT QVE Dominus ad Mosen: Ecce constitui te Deum Pharaonis: & Aaron frater tuus erit 2. Propheta tuus. * Tu loqueris ei omnia, quæ mando tibi: & ille loquetur ad Pharaonem, vt dimittat filios Israël de terra sua. * Sed ego indura-3. bo cor eius, & multiplicabo signa, & ostenta mea 4. in terra Aegypti, * & non audiet vos: immittamque manum meam super Aegyptum, & educam exercitum, & po-5. pulum meum filios Israël de terra Aegypti per iudicia maxima. * Et scient Aegyptij, quia ego sum Dominus, qui extenderim manum meam super Aegyptum, & eduxerim filios Israël de medio eo-6. rum. * Fecit itaque Moses, & Aaron sicut præceperat Domi-7. nus: ita egerunt. * Erat autem Moses octoginta annorum, & 8. Aaron octoginta trium, quando locuti sunt ad Pharaonem. * Di-9. xitque Dominus ad Mosen & Aaron: * Cùm dixerit vobis Pharao: Ostendite signa: dices ad Aaron: Tolle virgam tuam, & 10. proiice eam coram Pharaone, & vertetur in colubrum. * Ingressi itaque

itaque

itaque Moses & Aaron ad Pharaonem, fecerunt sicut præceperat Dominus: tulitque Aaron virgam coram Pharaone, & seruis eius, quæ versa est in colubrum. * Vocauit autem Pharao sapientes & 11. maleficos, & fecerunt etiam ipsi per incantationes Ægyptiacas & Arcana quædam similiter. * Proiecerúntque singuli vir- 12. gas suas, quæ versæ sunt in dracones: sed deuorauit virga Aaron virgas eorum. * Induratúmque est cor Pharaonis, & non audiuit eos, 13. sicut præceperat Dominus. * Dixit autem Dominus ad Mosen: In- 14. grauatum est cor Pharaonis, non vult admittere populum. * Vade 15. eum manè, ecce egredietur ad aquas, & stabis in occursum eius super ripam, & virgam, quæ conuersa est in draconem, tolles in manu tua. * Dicésque ad eum: Dominus Deus Hebræorum misit me 16. ad te, dicens: Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi in deserto: & vsque ad præsens audire noluisti. * Hæc igitur dicit Dominus 17. In hoc scies, quòd sim Dominus: Ecce percutiam virga, quæ in manu mea est, aquam fluminis, & vertetur in sanguinem. * Pisces quo- 18. que qui sunt in fluuio, morientur, computrescent aquæ, & affligentur Ægyptij bibentes aquam fluminis. * Dixit quoque Domi- 19. nus ad Mosen: Dic ad Aaron: Tolle virgam tuam, & extende manum tuam super aquas Ægypti, & super fluuios eorum, & riuos, ac paludes & omnes lacus aquarum, vt vertantur in sanguinem, & sit cruor in omni terra Ægypti, tam in ligneis vasis, quàm in saxeis. * Fecerúnt- 20. que Moses, & Aaron sicut præceperat Dominus: & eleuans virgam, percussit aquam fluminis coram Pharaone, & seruis eius: quæ versa est in sanguinem. * Et pisces qui erant in flumine mortui sunt: com- 21. putruitq; fluuius & non poterant Ægyptij bibere aquam fluminis & fuit sanguis in tota terra Ægypti. * Fecerúntque similiter malefi- 22. ci Ægyptiorum incantationibus suis, & induratum est cor Pharaonis, nec audiuit eos, sicut præceperat Dominus. * Auertitque se, 23. & ingressus est domum suam, & apposuit cor etiam hac vice.

* Foderunt autem omnes Ægyptij per circuitum flu- 24. minis aquam, vt biberent: non enim poterant bibere de aqua fluminis. * Impletiq; sunt 25. septem dies, postquàm percussit Dominus fluuium.

blasphemias: & quia tu homo cùm sis, facis teipsum Deum. Sed Hilarius obiicit sibi locum hunc Exodi, in quo etiam Moses appellatur Deus. Verùm is facile diluit eam obiectionem: non enim ibi dicitur Deus genuisse Mosen Deum, sed constituisse eum Deum: nec præcisè, & absolutè vocatur Deus, sed cùm hac adiunctione (*Deus Pharaonis.*) Non est data Mosi natura, qua Deus esset, sed data est ei auctoritas & potestas: qua velut Deus Pharaonem terreret, puniret, & nolentem cogeret dimittere Hebræos. *Hactenus ex Hilario.*

3. *Secūdùm B. Gregorium Deus in Scriptura dicitur vel essentialiter, vel nuncupatiuè.*

Beatus Gregorius in Homilia octaua in Ezechielem: In Scriptura, inquit, aliquando Deus nuncupatiuè dicitur, aliquando verò essentialiter dicitur. Nuncupatiuè Deus appellatus est Moses, cui dictum est: *Ecce constitui te Deum Pharaonis.* Et ipse Moses sacerdotes & iudices appellauit Deos, dicens: *Diis non detrahes.* & rursum: *Applicabitur ad Deos.* Et Dauid Psalm. 81. *Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem Deus decernit.* Essentialiter porrò Deus dicitur, sicut ad Mosen dictum est Exodi tertio: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob.* Vnde Paulus nuncupatiuum Dei nomen ab essentiali discernere, de Redemptore nostro locutus est, dicens: *Quorum patres, ex quibus Christus secundùm carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.* Nam qui nuncupatiuè Deus dicitur, is est inter omnia: qui verò essentialiter Deus dicitur, is est super omnia. Vt igitur ostenderet Christum naturaliter esse Deum non hunc Deum tantummodò, sed Deum super omnia esse memorauit. Quem autem Paulus Deum super omnia vocat, hunc Ezechiel propheta Deum sublimem nominauit, dicens: *Audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei. Sic B. Gregorius.*

Exodi 22.
Ibidem.
Locus ad Roman. 9
Ezechiel. 1.

4. *Auctorũ sententia de multifaria vsurpatione nominis Dei.*

Sed lubet hæc ipsa paulò distinctiùs atque enucleatiùs tradere. Sciendum est, Deum appellari quadrifariàm in Sacris literis: vel essentialiter, & sicut nomen hoc, præterquàm tribus Personis diuinis est incommunicabile: sicut scriptum est in libro Sapientiæ contra Idololatras, qui incommunicabile Dei nomen lapidibus, & lignis imposuerunt. Vel personaliter, & hac ratione solus homo Christus verè dicitur Deus. Vel secundùm vanam existimationem, & appellationem hominum, vt Dij Gentilium, qui re vera non erant Dij, sed opinionis errore, pro diis stultè colebantur. Idcircò Paulus ad Galatas quarto dixit: *Iis, qui natura non sunt Dij, seruiebatis.* Et in prioris epistolæ ad Corinthios, capite octauo de huiusmodi Diis loquens: *Nullus est Deus*, inquit, *nisi vnus, nam etsi sunt, qui dicantur Dij siue in cælo, siue in terra (siquidem sunt Dij multi & Domini multi) nobis tamen vnus est Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illo: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia & nos per ipsum.* Vel dicitur Deus per similitudinem quamdam, & participationem, idque quadrifariàm. Primò propter participationem diuinæ gratiæ propter quam efficiuntur diuinæ consortes naturæ, vt dixit B. Petrus: vt patet in sanctis Angelis, & hominibus beatis. Vel ob participationem scientiæ, quæ est propria Dei, qualis est scientia futurorum contingentium, & rerum supernaturalium, & quæ vocantur secreta cordium, quam habuerunt Prophetæ, ob idque vocabantur antiquitùs Videntes. Vel ob participationem eximiæ cuiusdam auctoritatis, atque potestatis alios regendi, & iudicandi, atque puniendi, vt erant Iudices, atque Principes. Vel demùm propter sanctitatem diuini muneris cui obeundo consecrari & sacrificati fuerant, vt erant sacerdotes, quorum erat proprium munus, quæ ad cultum & religionem Dei pertinent administrare, ac peragere.

Locus libri Sapientiæ c.
1. Petri. 1.

5. *Quid secundùm S. Dionysium significet nomen ΘΕΟΣ.*

Quid autem propriè significet nomen Dei Græcum ΘΕΟΣ, & quæ vis, & notio ei voci subiecta sit, præclarè beatus Dionysius Areopagita declarat in capite 12. libri de diuinis nominibus, scribens; ΘΕΟΝ appellari Deum, quod is perspiciat cuncta mirabili prouidentia & bonitate, & circum omnia currat cunctáque con-

tineat, & seipso replet omnia, atque vniuersa transcendat, quæ prouidentia illius vtuntur. Et interiectis quibusdam, subdit: Sanctos autē viros, & reges, & dominos, & deos Scripturæ appellant, quæ in singulis sunt magis principales distinctiones, per quas secundæ, atque sequentes, diuina percipientes munera, distributionis illarum simplicitatem, circa suas multiplicant differentias: quarum primæ varietatem prouidè, ac diuinè ad suam colligunt vnitatem. *Ita Dionysius.*

6. Licet porrò videre in hoc loco, quàm vera sit illa Domini nostri sententia: *Omnis, qui se humiliat, exaltabitur.* Ecce tibi, Moses vsque eò abiecit seipsum, vt minimè omnium, obeundæ legationi, quam sibi Deus imponebat, idoneum se iudicaret: vnde paulò antè deprecans eam legationem, dixerat Deo: *En incircumcisus labiis ego sum, quomodò audiet me Pharao?* At Deus, tantam eius viri humilitatem in tam sublimem honoris atque dignitatis gradum extulit, vt eum constitueret quasi Deum quemdam Pharaonis, & ipsius fratrem Aaron, Prophetam eius faceret. Rectè igitur super hoc loco Rupertus: Gloriosa, inquit, virtutū regina humilitas, quæ in cœlum volare consueuit, locuta est in Mose, dicēte, se incircumcisum esse labiis: & idcircò dignum, ac pro sua reuerentia magnificum accepit responsum, vt audiret homo priuatus, regnantis hominis se esse Deum. Nec dixit Deus auctor Deorum: *Ecce constituam*, sed, *ecce constitui te Deum Pharaonis*, subauditur enim, *à constitutione mundi*: nec enim ille Deus Deorū, nouo quicquam consilio constituit, aut destituit. Ac si dicat: Quoniā tu mitissimus virorū, pro tam glorioso negotio, cum Pharaone dimicare, & cum regibus confligere indignum te ducis, atque hoc modo vsque ad nouissima terræ te deprimis: ecce ego sustollam te super altitudinem nubium, faciamque te Deum, non quem ille fideliter adoret, sed quem seruiliter formidet: vt imperes aquis pro potestate Dei: vt ranas crees: vt imperes terræ, ac cineri, faciasque in rege, & in exercitu eius cyniphes & vesicas: vt imperes aëri, & pestem admodùm grauem generet, vt imperes igni, & cum grandine mixtus feratur super peccatores. Sic imperando elementis, Deus eris Pharaonis. *Hæc Rupertus.*

Locus Lucæ cap. 14.

Rupertus primo libro Cōmentariorū in Exodum, cap. 26.

7. Sequitur altera pars huius loci Exodi: *Et Aaron frater tuus erit Propheta tuus.* Super quibus verbis hæc annotauit S. Augustinus in quæst. 17. in Exodum: Notandum, inquit, quòd cùm Moses mitteretur ad populum, non ei dictum est: Ecce, dedi te Deum populo, & Aaron erit Propheta tuus: sed dictum est: *Frater tuus Aaron loquetur tibi ad populum, & erit os tuum; & tu illi eris in his, quæ sunt ad Deum*: non est autem dictum: Tu illi eris Deus. At Pharaoni datus esse Deus dicitur: & secundum analogiam Propheta Mosi datus est Aaron, sed ad Pharaonem. Hinc autem insinuatur nobis, ea loqui Prophetas Dei, quæ audiunt ab eo: nihilque aliud esse prophetam Dei, nisi enuntiatorem verborum Dei hominibus, qui Deum vel non possunt, vel non merentur audire: *Sic Augustinus.* Sed Theodoretus, secūdum eius interpretem Latinum, secùs legit hunc locum, quam est in Scriptura Hebraica, vel Græca, vel Latina, vel Chaldaica. Nam pro Deo Pharaonis legit Deum Aaronis. His enim verbis tractat quæst. 17. in Exodum: Quomodò Moses fuit Deus ipsius Aaron? Quemadmodùm Deus imperabat Mosi, ita Moses ipsi Aaron: quamobrem etiam Aaron appellatus est Propheta Mosis. *Sic ille.* Sed in Notationibus ad Biblia Græca Romæ nuper editis, in prima Notatione super hoc caput septimum Exodi, proditum est, in manuscripto Codice Theodoreti non Aaronis, sed Pharaonis legi: nec sanè possum animum inducere, aliter scripsisse Theodoretum.

S. August.

Animaduersio in Theodoret.

8. Rupertus tractans hæc verba Exodi: Quoniam, inquit, non est dignus Pharao tecum, ô Moses, qui Deus eius es constitutus, loqui, Aaron tuus erit propheta, plagas, quas tu facies, pronuntiaturus, siue tanquàm minister tuus, illaturus: Ego

Rupertus.

Deus

Deus Deorūtecū, qui Deus es Pharaonis, loquar facie ad faciem vt loqui solet homo ad amicum suum, non igitur dignaberis tu multa loqui, vel orationem prolatare cum rege Ægypti, vel faciem tuam aperire popularibus ineruditis, sed loquentis prophetæ tuo Aaron, & contra Pharaonem, & ad populum tuum: exemplo videlicet mei, qui nec verborum indiciis ago cum principe tenebrarum, nec passim visibiliter appareo mortalibus, sed per prophetas meos mando, vel quæ illis denuntianda sunt, vel quæ sunt à me facienda. Porrò tu illi eris in his, quæ ad Deum pertinent: de te enim loquente pariter & audiente, ille accipiet quid loquatur. Et isti duo homines ita profectò egerunt, alter potestatem in sermone habens, alter potestatem in faciendis coram Pharaone signis exercens. *Hac Rupertus.*

Numer. 12.

Cæterùm nomen Prophetæ, ac verbum Prophetandi multiformes in Sacris literis vsurpationes habent. Ac germana quidem, ac propria eius vocabuli significatio ponitur in eo, qui diuina mortalibus occulta videt, & multò antè futura prænuntiat. Quamobrem Prophetæ antiquitùs dicebantur Videntes, vt traditum legimus in primo libro Regum, cap. 9. Nec eo nomine verus tantùm Propheta, sed etiam falsus, pro vero tamen existimatus, & honoratus, appellatur. Quocircà B. Paulus in primo capite Epistolæ, quam scripsit ad Titum Epimenidem, qui dixerat, Cretenses semper esse mendaces, & malas bestias, & ventres pigros, proprium Cretensium Prophetam appellauit. Prophetare item in Scriptura, significat psallere, & cantare diuinas laudes, modulis atque instrumentis musicis. In prioris nãque libri Paralipomenon, c. 15, legimus filios Asaph & Heman prophetasse in cytharis & cymbalis & psalteriis, & ibidem dicitur Idithum prophetasse in cythara super confitentes & laudantes Dominum. Dicitur etiam prophetare idem, atque desipere, & furere, & more arreptitiorū, aliena, atque inepta loqui: qua quidem significatione in primo libro Regum c. 18. dicitur Saul, cùm inuasisset eum spiritus malus, prophetasse eum in medio domus suæ. Quinetiam alicub. prophetare significat in Scriptura, miraculum quodpiam facere, ad declarandum fuisse aliquē Prophetam. Ad hanc nempe sententiam in libro Ecclesiast. c. 48. dicitur mortuum Elisæi corpus prophetasse: quòd alterius hominis cadauer in sepulchro Elisæi positum, repentè contactu eius ad vitam excitatum est. Prophetare demùm sæpè in Sacris literis idem significat, quòd res sacras, & diuinas, nec multis peruias, atque cognobiles, interpretari atque exponere. Hac vtique significatione vsus est B. Paulus in illa nobili disputatione, quam de comparatione Prophetiæ, & doni linguarum tractauit in cap. 14. prioris Epistolæ, quam misit ad Corinthios: vbi quod sit munus sic prophetantis, indicauit illis verbis: *Qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat: qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat. Si enim omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota; conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: occulta enim cordis eius manifesta fiunt: & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quòd verè Deus in vobis sit;* Secundùm hanc quoque significationem nominis Prophetæ, accipiendum est, quod hoc loco dicitur, Aaron fuisse Prophetam Mosis, hoc est, interpretem, & vt suprà dictum est cap. 4. os eius. Aaron quippè mandata Mosis, & Dei data Mosi, apud Pharaonem, & Ægyptios eloquebatur, & exponebat.

9. Quinque significationes vocis Propheta, & Prophetare.

Locus 1 Paralip. c. 25.

Locus 1. Regum, c. 18.

Locus Eccles. c. 48.

Locus Pauli. 1. Cor 14.

SECVNDA DISPVTATIO.

De Magis Pharaonis, qui sese Mosi opposuerunt, similia prodigia & signa facere conati.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 11. Vocauit autem Pharao sapientes & maleficos: & fecerunt etiam ipsi per incantationes Aegyptiacas, & arcana quædam similiter.

10. Phil. HANC historiam denarrans Philo in primo libro de vita Mosis, ita scribit: Confluente ad regiam multitudine, frater Mosis baculum, elatum priùs, vt esset conspicuus omnibus, in terram proiicit, qui mox in draconem mutatus est: Tunc circulus spectatorum præ metu, stuporéque diffugit. Sophistæ verò & Magi quotquot aderant: Quid vos terret, inquiunt? Nec nos sumus rudes talium artium: & nos talia patrare possumus. Tunc cùm suam quisque virgam proiecisset, multi dracones circa primum illum voluebantur sinuosis orbibus. At ille, arrecta ceruice, immaníque hiatu, non aliter, quàm obiectos pisciculos circumquaque positos absorbuit: atque ita deglutitis, in pristinam virgæ naturam rediit. Id tam magnificum spectaculum, etiam iniquis animis omnem suspicionem exemit: ne putarent videlicet agi hæc humanis artibus & fallaciis ad ludificationem sensuum excogitatis; sed diuina potentia, cui nihil perficere, difficile est. *Sic Philo.* Similia scribit Iosephus, sed paulò Iosephus. distinctiùs & expressiùs: Cùm, inquit, Moses contemptim audiri se à rege animaduerteret, exhibet illi specimen prodigiorum, quæ in Sina monte viderat, Rex verò iratus, sceleratum eum appellat, qui Ægyptiorum quondam fugitiuus, nunc magicis instructus præstigiis ad decipiendos homines fidenter venerit. Habere se quoque, iactat sacerdotes, qui eadem ostenta repræsentare nossent: nec esse cur Moses gloriari debeat, quasi solus diuina præ cæteris virtute polleat, & idcircò apud rudem multitudinem, tamquàm supra mortalem conditionem positus, se venditet; confestimque cùm illi suas virgas in terram proiecissent, in dracones sunt conuersæ tum Moses nihil his motus: Nó ignoto, inquit, artes Ægyptiorum; sed quæ ego operor, tantò præstantiora sunt, quàm istorum magia, quanto interuallo res diuinæ humanas post se relinquunt. Iámque manifestè declarabo, non esse quæ facio præstigias, veritatis specie, parùm cautis imponentes: sed ipsissimam Dei virtutem, argumentum om[n]ipotentis diuinæ voluntatis apud incredulos futuram. Atque his dictis, virgam in terram misit, quæ in draconem mutata, Aegyptioru[m] virgas, quæ draconum specie reputabant, vnam post aliam aggressa, ad vnam omnes deuorauit: móxque in pristinam virgæ speciem reuersam, Moses in manum sustulit. *Hæc Iosephus.*

11. Sed nos perpendamus, quæ de Magis illis in hoc loco tradit Scriptura: Ait, Pharao

Pharaonem aduersus Mosen accersiri iussisse sapientes, & maleficos, qui per incantationes Ægypriacas, & arcana quædam, similia operibus Mosis, facerent. Sapientes vocat, vel Astrologos & Philosophos, præsertim verò Magiæ naturalis peritos, vel eo nomine significat sacerdotes, qui apud Ægyptios, existimatione sapientiæ omnium maxime celebrabantur. Maleficos autem appellat, qui magicas artes malo modo, & in malũm vsum exercebant. Horum porrò nomine significatur præstigiatores, & Necromantici, & qui magicis artificiis abutebantur ad patranda scelera, vt adulteria, & furta, atque homicidia; ob idque nominati sunt malefici; nam & faciebant mala, & malo modo, Dæmonum videlicet inuocatione, atque auxilio; adhibitisque multis fraudibus, & mendaciis, atque hominum deceptionibus. Iosephus quidem certè Magos illos Pharaonis apertè tradit fuisse sacerdotes: apud Ægyptios enim tales erant, opinione sapientiæ, sacerdotes, quales apud Indos Brachmanes, apud Æthiopes Gymnosophistæ, apud Græcos Philosophi, & apud Iudæos Prophetæ. Dicit autem hoc loco Scriptura, Magos illos Ægyptios operari solitos per incantationes Aegyptiacas, & per quædam arcana: operabantur enim cantando quædam verba modo carminum; sed quia vel illa verba erant secreta, vt non audirentur ab aliis, vnde Onchelus vertit, susurrationes; vel modus, quo operabantur, erat occultus, ideò vocantur arcana. Dicuntur autem Aegyptiaca, non quòd primùm in Aegypto inuenta fuissent, sed quòd verbis & ritibus Aegyptiacis constabant; vel quia non idem est genus & modus incantationũ, idemque vsus Magiæ apud omnes Gentes, sed alius alibi Gentium. Septuaginta Interpretes hoc loco vocarunt illos, Sophistas, & Pharmacos, id est, Veneficos, Onchelus, Magos; Aquila vertit κρυφιασὰς, id est, occultorum cognitores & patratores.

Cæterùm quæri dignum est, qui fuerint nominatim Magi, qui restiterunt Mosi coram Pharaone. In veteri Scriptura, neque hoc loco, neque alibi vspiam, eorum nomina memorantur: Sed enim B. Paulus in cap. 3. posterioris Epistolæ, quam scripsit ad Timotheum, eos, qui restiterunt Mosi coram Pharaone, nominat Iannem & Mambrem. S. Chrysostomus illum Pauli locum exponens, scribit, illorum Magorum nomina comperta habuisse Paulum ex antiqua & certa Hebræorum traditione; vel ex reuelatione Spiritus sancti, idemque super eo loco tradunt Theodoretus & Theophylactus. Origenes in Tractatu 35. in Matthæum, citans supra dicta verba Pauli, ait, nomina illa Magorum non inueniri in Scripturis publicis, sed in secreto quodam libro, qui inscribebatur liber Iannis & Mambres, vulgò putatus. Ambrosius; eumdem illius Epistolæ locum explanans: exemplum, inquit, hoc, de apocryphis est. Iannes enim & Mambres fratres erant magi, vel venefici Aegyptiorum: qui magicis suis artibus virtuti Dei, quæ per Mosen operabatur, æmulatione commenticia, resistere se posse putabant. Sed cùm Mosis virtus in operibus cresceret, humiles facti, cum dolore vulnerum fateri coacti sunt, Deum in Mose operari. Sic ille. Gelasius Papa distinctione 15. cap. Sancta Romana Ecclesia, librum Iannes & Mambres reprobat, inter Apocryphos numerans.

12. Nomina illorum Magorum. Locus Pauli 2. ad Timoth. ca. 3. S. Chrysost. Theodoretus Theophylact. Origenes. S. Ambros. Gelasius Papa.

Numenius Pythagoricus in 3. libro de bono, vt refert Eusebius lib. 9. de præparatione Euangelica, cap. 5. scriptum reliquit, Iannem & Mambrem Aegyptios magicis artibus adeò præpotentes fuisse, vt Musæo Iudæorum duci, qui coniunctissimus Deo erat, soli cunctorum Aegyptiorum resistere posse iudicati sint. Plinius verò libro 30. cap. 1. horum magorum mentionem faciens, vocat Iamne & Iotape, falsò dicens, eos fuisse Iudæos. Sed in eo præterea fallitur, quòd eos multis annorum millibus posteriores facit Zoroastre: cùm ex libro primo Iustini historici constet, Zoroastrẽ fuisse temporibus Nini primi Assyriorum regis, quo regnante natus

13. Eusebius. Plinius.

est Abraham: à cuius ortu ad tempus vsque istorum Magorum, siue egressus Hebræorum ex Aegypto, anni non plures quingentis quinque fluxerunt, & ab ipso diluuio, septingenti nonaginta septem.

14. *Palladius mira de istis Magis scribit.*

Mira porro de istorum Magorum sepulchro narrat Palladius in vita B. Macharij, ab eo visa & comperta, sibique ab eo commemorata, quæ hoc loco adscribere putaui non iniucundum fore Lectori. Dicebat Macharius, Iannem & Mambrem fuisse fratres & propter Magicæ artis excellentiam, maximam apud Aegyptios habentes auctoritatem, atque potestatem. Hi dum viuerent, intra quamdam Aegypti solitudinem, in hortis quibusdam sepulchrum sibi construxerunt ex lapidibus quatuor pedum magnitudine, multúmque auri illic condiderunt, & omnis generis arbores plantauerunt, & magnum aquæ puteum foderunt: sperantes fore videlicet: vt post suum obitum, in illo paradiso deliciis fruerentur, Hic autem locus, vt communi regionis illius fama ferebatur, tenebatur à Dæmonibus, atque custodiebatur. Incessit Macharium cupido visendi locum, profectúsque, cùm iam propè accessisset, obuiam illi processerunt ad septuaginta Dæmones, variis formis: alij clamantes, alij exilientes, alij magno cum fremitu in eum dentibus stridentes, alij figura coruorum in eum inuolantes. Quibus euanescẽtibus, eique iam in paradisum illum ingredienti, occurrit Diabolus cum districta rhomphæa ei minitans: quem ille facto crucis signo repellens, ingressus est locum: omniáque contemplatus, reperit cadum æneum, catena ferrea pendentem ex puteo, iam tempore consumptum: & fructum malorum punicorum, quæ nihil intus habebant, fuerant enim a refacta à Sole, & plurima item aurea donaria. *Hæc Palladius.*

15. *Varia species Magiæ.*

Cùm autem Scriptura hoc loco dicit, Magos illos operari solitos per incantationes Aegyptiacas, & per quædam arcana, inter multas Magiæ species, duas hisce verbis indicauit. Varias enim species Magiæ demonstrat Plinius libro 30. cap. 11. ab Osthane principe eius artis doctore, esse traditas. Namque, ait Plinius, & ex aqua, & ex sphæris & ex aëre, & stellis, & lauacris, & peluibus, securibúsque, & multis aliis modis diuina promittit, prætereà vmbrarum, inferorúmque colloquia, *Sic Plinius.* Iamblicus de Mysteriis Aegyptiorum, Proclus de Sacrificio & Magia, & Porphyrius de Sacrificiis, duplicem faciunt Magiam, sicut ex Porphyrij doctrina refert B. Augustinus lib. 10. de ciuitate Dei, cap. 9. Alteram vocant Theurgiam, qua certis quibusdam hostiis & sacrificiis, & cum munditia quadam corporis, & animæ, aliísque adhibitis cæremoniis boni ac benefici, vt vocant ipsi, Dæmones inuocantur, quorum afflatu & auxilio, & occulta manifestant, & futura prænunciant, & mira faciunt opera. Alteram Magiæ speciem appellant Goëtiam & Necromantiam, quæ mortuos excitat, & consulit, & per eos respõsa requirit de rebus occultis, vel futuris. Vocatur Goëtia à planctu, quo facto circa mortuorum sepulchra, animæ eorum ex inferis reuocatur. Necromantia verò appellatur, quòd fit diuinatio ex mortuis euocatis petita. Suidas has memorat species, Goëtiam & Magiam, & Pharmaciam, quas à Persis, & Medis inuentas dicit, eásque ita distinguit: Magia, est inuocatio Dæmonum beneficorum, ad bonum aliquod efficiendum, huiusmodi fuerunt Apollonij Thyanei oracula. Goëtia, manes inuocatione elicit, dicta à lamentibus & fletibus, quæ ad sepulchra fiunt. Pharmacia verò est, cùm venenum aliquod letale per os ingeritur. *Ita Suidas.*

Plinius. *Iamblicus.* *Proclus.* *Porphyr.* *Suidas.*

16. *Antiquitas Magiæ.*

Nec verò existimet quispiam, quòd in hoc Scripturæ loco primùm fit mentio Magorum, & artium Magicarum, fuisse eas artes inuentum Ægyptiorum, & tunc primum cœpisse, aut non multò antè: id enim falsum esse constat. Vetus enim opinio est, plurimorum auctorum firmata consensu, principem huius Magiæ doctorem, & quasi parentem, fuisse Zoroastrem Persem, vt Plinius, & Diogenes Laërtius

Diogenes Laert.

rius vocant, vel Bachtrianum, vt Diodorus Siculus, aliíque nominant. De eo Plinius in libro 30. cap. 1. ita scribit: Sine dubio in Oriente orta est Magia, in Perside à Zoroastre, vt inter auctores conuenit. Eudoxus Zoroastrem sex millibus annorum ante Platonis mortem fuisse prodidit, sic & Aristoteles. Hermippus, qui de tota ea arte diligentissimè scripsit, & vicies centum millia versuū à Zoroastre condita, indicibus quoque voluminum eius positis explanauit, præceptorem Zoroastris facit Azonacem, quinque millibus annorum ante bellum Troianum. Hæc ibi Plinius, qui lib. 7. scribit, vnum omnium mortalium Zoroastrem, eodem, quo natus est die, risisse: cerebrúmque ita ei palpitasse, vt impositam repelleret manum, futuræ præsagio scientiæ: viginti annis in deserto Magiæ vacantē, caseo vixisse, ita temperato, vt vetustatem non sentiret. Iustinus quoque historicus initio libri primi inuentorem artis Magicæ, facit Zoroastrem: idémque tradit B. Augustinus lib. 21. de ciuitate Dei, cap. 13.

Plinius.

Iustinus. S. August.

17. *Antiquitas Zoroastris, qui putatur inuentor Magiæ.*

Cæterùm de antiquitate Zoroastris non satis conuenit inter scriptores. Eudoxus námque, & Aristoteles, vt ex Plinio retulimus; faciunt eum sex millibus annorum Platone antiquiorem: Hermippus verò, vel vt citat Laërtius, Hermodorus Platonicus in libro de Disciplinis, facit eum quinque millibus annorum bello Troiano vetustiorem: ex aduerso autem Xanthus Lydius, referētē Laërtio, multò recētiorem, dicens, sexcentis duntaxat annis fuisse ante Xerxis transitum in Græciam. Sed enim & illi longè plures vero, & hi pauciores annos computant. Constat enim Zoroastrem fuisse tempore Nini primi Assyriorum regis, quo regnante natus est Abraham: ab ortu autem Abrahæ vsque ad primam Olympiadem, fluxerunt anni mille ducenti sexaginta octo. Bellum porrò Troianum septem & quadringentis annis præcessit Olympiades. Xerxis autem transitus in Græciam, in septuagesimam quintam Olympiadem incidit: Platonis demùm excessus in octauam & centesimam Olympiadem competit. Ex quo apparet, multitudinem illam annorum, quam Eudoxus, Aristoteles & Hermippus antiquitati Zoroastris assignant, vel esse fabulosam, vel annos illos, non quales nostri sunt, sed quales Ægyptij, vel Arcades habuerunt; hoc est, trimestres, esse censendos. Nec dissimile fuit eodem in loco erratū Plinij: is quippè Mosen multis annorum millibus facit posteriorem Zoroastre: cùm subtilissima Chronologiæ ratione compertum sit, minùs sexcentis annis Zoroastrem fuisse priorem Mose.

18. *Cham fuisse inuentorem Magiæ, dictū ab Ethnicis Zoroastrem.*

Auctor histor. scholast.

Auctor historiæ Scholasticæ super libro Genesis in cap. 39. suæ historiæ: Ninus, inquit, vicit Cham, qui adhuc viuebat, & regnabat in Bactria, seu in Thracia, vt alij volunt, & vocatur Zoroaster, inuentor artis Magicæ, qui & hanc, & septem liberales artes in quatuordecim columnis scripsit, septem æneis, & septem lateritiis, contra duplex orbis excidium, quod timebatur, vnum per aquam, alterum per ignem. Ninus verò libros eius combussit: hinc etiam orta sunt Idola. *Sic ille.* Apud Cassianum verò Serenus Abbas collat. 8. cap. 21. originem Magiæ & maleficarum artium priorem Diluuio facit, eo videlicet tempore, quo filij Dei, vt narrat Scriptura, permisti sunt filiabus hominum. Ait enim scientiam rerum cœlestium & sublunarium, quam à Deo acceperat Adam, tradidisse ipsum filio suo Seth: cuius posteritas eam seruauit incontaminatam, & donec separata fuit à sacrilega propagine Cain, eam doctrinam ad Dei cultum, & ad communis vitæ vtilitatem contulit. Cùm verò eius posteri mixti essent impiæ generationi Cain, quæ piè didicerāt, ea, instinctu Dæmonū, ad res profanas, atque noxias deriuarunt: curiosas, ue ex ea maleficiorū artes, atque præstigias ac magicas superstitiones audacter instituerūt. Quod autē hæc curiosa, & malefica doctrina diluuio nō perierit, causa fuit Chā, vt antiquæ ferūt traditiones: qui superstitiosis & sacrilegis artibus infectus, eas artes,

Origo Magiæ autore Cassiano, fuit ante Diluuium. Genes. 6.

cùm in aream, in quam vna cum Noë patre suo, & aliis fratribus ingressurus erat, inferre non auderet, diuersorum metallorum laminis, quæ scilicet aquarum non corrumperentur iniuria; & durissimis lapidibus, qui vim ignis non sentirent, insculpsit: quæ diluuio peracto, eâdem qua illas celanerat, curiositate perquirens sacrilegiorum, ac perpetuæ nequitiæ seminarium transmisit in posteros. *Sic eo loco est apud Cassianum.*

19. Fuisse autem in ætate Mosis celebrem Magiæ vsum, præter Magos Pharaonis, qui se Mosi vehementer opposuerunt, similia miraculis eius facere conati, non dubiam fidem etiam facit lex à Deo per Mosen lata Hebræis. Nec enim Deus in ea lege tam graues pœnas aduersus Magos, aliarúmque superstitiosarum artium ad ministros constituisset, nec tam seuerè eorum congressum, atque consuetudinem Iudæis interdixisset, nisi iam tunc istiusmodi artiũ vsus, sicut hominibus perniciosus erat, sic notus & celebris fuisset. Circa Troiani verò belli tempora claram fuisse Magiæ famam, non obscurè indicat Homerus, præsertim in Vlyssis erroribus, adeò, vt totum illud opus non aliundè constare videatur. Siquidem Prothea, & Syrenum cantus, apud eum non aliter intelligi volunt: Circe verò, & inferorum euocatione hoc solùm agi. Deinde apud Thessalas vrbes diu Magia magna celebritate viguit. Orpheus quoque magnam ei fidem, & auctoritatem addidit. Sed primus extat, vt inquit, Plinius, de ea commentatus Osthanes, Xerxem regem Persarum, bello quod Græcis intulit, comitatus: qui velut semina artis portétosæ sparsit, obiter infecto, quocumque commeauerat, mundo. Et hic maximè ad rabiem, non auiditatem modò, scientiæ eius, Græcorum populos egit. Ante hunc tamen, clarissimũ in ea arte Pythagoræ nomen fuit: & post eum Empedocles, & Democritus, & Plato, ad hanc discendam artem nauigauere, exiliis veriùs, vt Plinij verbis vtar quàm peregrinationibus susceptis, hanc diuersi prædicauere; hanc in arcanis habuere.

Magia tempore belli Troiani.

Osthanes Magiæ de Xer., atque cõmentator insignis.

20. Multis post hos sæculis Apostolorum temporibus, apud Brachmanes Indorum, Iarchas, & apud Gymnosophistas Æthiopum Tesphesion, magiæ fama perillustres fuerunt. Hoc item tempore Simonem, cognomento Magum, propter hanc artem, multùm claruisse, omnis loquitur Ecclesiastica historia. Is enim Apostolorum æmulus, non apud Samaritas modò, sed apud Romanorum etiam Principes, ad eius magicas præstigias attonitos, honores etiam diuinos obtinuit. Ex quo, velut parente, multiplex Hæreticorum soboles prognata sub Christiano nomine magicas artes professa Christianam religionem & disciplinam apud ignaros infamem & odiosam fecit. Sed enim omnes ante se, póstque, eius artis fama celebres, longè superauit Apollonius Tyaneus, Domitiani principatu clarus. Is perdiscendæ Magiæ studio penè totum orbem peruagatus est, & cum iis congressus, quicumque in ea tunc arte clari habebantur, tantámque, Magiæ scientia, hominis claritatem adeptus est, tantáque sui admiratione animos hominum impleuit, vt quasi Deus (tanta est hominum inscitia, & stultitia) & viuus, & mortuus coleretur.

Simõ Magus

Apollonius Tyaneus.

21. Sed quæret aliquis, quomodò Magia, omnium artium vanissima & fraudulentissima tantùm in toto orbe terrarum, tótque sæculis, viguerit, ac valuerit? Huic quæstioni respondens Plinius in primo capite trigesimi libri, Auctoritatem, inquit, ei arti maximam fuisse, nemo miretur: quandoquidem sola artium tres alias superstitiosissimas humanæ mentis complexa, in vnam se redegit. Natam primùm è medecina nemo dubitat; ac specie salutari irrepsisse velut altiorem, sanctiorémque, quàm medicinam, ita blandissimis, optatissimísque promissis, addidisse vires religionis, ad quas maximè, etiam nunc caligat humanum genus. Atque, vt hoc quoque suggesserit, miscuisse artes Mathematicas, nullo non auido futura de sese sciendi atque, ea de cœlo verissimè peti credente. Ita possessis hominum mentibus, triplici

Vnde tanta Magiæ auctoritas & celebritas. Plinius.

triplici vinculo, in tantum fastigium adoleuit, vt hodiéque in magna parte gentium præualeat & in Oriente, regum regibus imperet. *Hæc Plinius.*

Istiusmodi porrò improborum & fallacium artium primum inuentorem, & doctorem fuisse Diabolum, à quo mortales earum cognitionem acceperint, & vsum didicerint, ita certum & manifestum est, vt probatione non egeat. Namque Diabolus, (vt de eo Dominus noster dixit,) *Homicida est ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo. Cùm loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater mendacij.* Atque hoc, ne ipsi quidem Magiæ propugnatores, & laudatores, qui apud Ethnicos claruerunt, inficiantur. Porphyrius enim, vt refert Eusebius libro quinto de præparatione Euangelica, capite septimo, scripta hæc reliquit in libro de Responsis: Non solùm fœlicem conuersationem suam, verùm etiã quibus rebus gaudeant, & quibus alligentur, Dij hominibus significarunt, ad hæc, quibus ipsi rebus cogantur, & quæ sibi offerenda sint, & quos dies vitare oporteat, figuras quoque ipsas simulachrorum, quales esse deberent, & in quibus locis ipsi versentur docuerunt mortales: & omninò nihil est, quod ab ipsis homines non didicerint. *Ita Porphyrius.*

22. Primum Magiæ inuentorem & doctorem fuisse Diabolum. Ioan. 8.

Porphyrius apud Eusebium.

Sed luculentissima est super hac re B. Cypriani sententia, & oratio, in libro de Idolorum vanitate, hunc in modum disputantis. Nequissimi, inquit, spiritus sub statuis, atque imaginibus consecratis delitescunt: hi afflatu suo, vatum pectora inspirant, extorum fibras animant, auium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, falsa veris semper inuoluunt: nam & falluntur, & fallunt: vitam humanam turbant, somnos inquietant, irrepant in corpora mentes terrent, membra distorquent, valetudinem frangunt, morbos lacessunt: vt ad cultum sui cogant, vt nidore altarium, & rogis pecorum saginati, remissis, quæ constrinxerant, curasse videantur: hæc est ab illis medela, cùm illorum cessat iniuria. Nec aliud illis studium est, nisi à Deo homines auocare, & ad superstitionem ab intellectu veræ religionis auertere. Et cùm sint ipsi pœnales, quærunt sibi ad pœnam comites, quos ad crimen suum fecerint erroris participes. Hi tamen adiurati per Deum vnum à nobis, statim cedunt, & fatentur, & de obsessis corporibus exire coguntur. Videas illos nostra voce & operatione, quasi flagris cædi & igne torreri; eiulare, gemere, deprecari: audias, & vnde veniant, aut quando discedant, ipsis etiam, qui eos colunt, audientibus, confiteri: & vel exiliunt statim, vel euanescunt gradatim, prout fides patientis adiuuat aut gratia curantis aspirat. Hinc vulgus in odium nostri nominis illi cogunt, vt nos odisse incipiant homines, antequàm nosse: ne cognitos aut imitari possint, aut dãmnare non possint. *Hactenus ex Cypriano.*

23. Præclara B. Cypriani sententia.

TERTIA DISPVTATIO.

An opera Magorum omnia sint simulata & fucata, an verò sint aliqua vera.

QVo sit expeditior ingressus in tractatum explicatúmque eorum quæ in hoc capite de signis factis à Magis Pharaonis tradit Scriptura, duo ante omnia prædocenda esse putaui: Primò, an omnia opera Magorum sint simulata & non vera: An verò nonnulla eorum opera sint vera & qualia videntur, verè sint talia sint. Deinde, quænam opera mira Magi, auxilio Dæmonum possint facere, & quas res nec Magi, nec Dæmones possint facere.

24. Pleraque Magorum opera esse falsa.

Permulta opera Magorum opera esse simulata & inani specie, atque imagine veritatis sensus hominum fallentia, manifestis exéplis & rationibus ostendi potest. Etenim huiusmodi sunt, quæ de sociis Vlyssis à Circe Maga, in varias bestiarum species transformatis tradita memoriæ sunt: & item de Arcadibus, qui traiecto quodam stagno vertebantur in lupos. Hoc ne prorsus fabulosum, & incredibile videatur, facit auctoritas beati Augustini, qui libro decimo octauo de ciuitate Dei, capite decimo octauo, narrat fuisse suo tempore in regione quadam Italiæ stabularias quasdam mulieres, quæ viatores, quibus caseum dabant veneficiis imbutum mutare eos solebant in iumenta: eorumque opera ad portanda onera aliquandiu vsæ, rursus in pristinas hominum figuras reformabant.

S. August. Mira transformatio Magica.

25. Magica opera Iarchæ.

Huius etiam generis multa sunt exempla apud Philostratum in libris, quos scripsit de vita Apollonij. Tale est illud, quod ab eo traditur libro tertio, capite octauo Cùm enim Apollonius, Iarcha, & alij Brachmanes mensæ accubuissent, tripodes lapideos, sua sponte fuisse motos: & ab æreis pincernis calices in gyrũ circumlatos esse certa mensura vinum & aquam miscentes, & cyatos offerentes conuiuis. Eodem spectat, quod idem narrat libro quarto, capite decimo sexto, de puella, quæ tamquàm mortua efferebatur: cuius funeri occurrens in via Apollonius, secretò quædam illi admurmurans, & ad aurem insusurrans, ad vitam, integrámque valetudinem reuocasse visus est. Illud quoque memoratu dignum, quod ab eodem traditur libro sexto, capite tertio, de statua Memnonis: quam vbi radius Solis, circa eius exortum attigisset, & ad os eius peruenisset, tunc illa, more, modóque hominum, loquebatur. Cuius affine est, quod in eodem libro, capite quinto, memoratur, iussu Vespesionis, qui princeps erat Gymnosophistarum apud Æthiopes, arborem vlmum voce quidem clara & distincta, sed tenui admodùm, & quasi muliebri salutauisse Apollonium. Huc pertinent quæ XXVI. quæst. 5. cap. Episcopi, de nonnullis strygibus narrantur, quorum Dæmones ita illudebant, & corrumpebant imaginationem, vt putárent illæ longa se terrarum spatia per aëra equitando conficere: & cum Diana & Herodiade in amœnissimis locis iucũdissimè epulari, ac ludere, cùm nec loco mouerentur, nec personæ illæ adessent, sed omnia imaginationis tantùm ludificatione constarent. Ad hunc quoque sententiam multa scribit D. August. in libro decimo octauo de ciuitate Dei, capite decimo sexto, & sequentibus.

Statua Memnonis.

Hoc

Hoc ipsum prætereà, manifesta firmari ratione potest. Magi enim in spectaculis, subitò ex terra, vel lapidibus, aut lignis apparere faciunt vel leones, vel lupos, quasi tunc ab illis procreatos: constat autem, huiusmodi animalia, cùm sint perfecta, nulla ratione, (citra supernaturalem Dei potentiam) generari posse, nisi ex semine, & à sui similibus: nec subitò perfectam magnitudinem corporis habere, verùm statis quibusdam temporum interuallis, ad eam peruenire posse. Faciunt etiam statuas ligneas ambulare, ac loqui: quæ actiones, cùm sint humanæ, à statuis verè non possunt effici. Dicuntur etiam mortui à Magis reuocati ad vitam, sicut traditum est de puella illa, quæ Apollonij opera, vt suprà dictum est, reuixisse vulgò credita est. Plinius etiam libro septimo, cap. 37. narrat Asclepiadem, celeberrimum, tempore Pompeij Magni medicum, hominem quemdam mortuum è funere retulisse, ac seruasse. Non posse autem verè mortuos, à Magis verè ad vitam reuocari, hac ratione concluditur. Si animus hominis est mortalis, non potest semel extinctus, idem numero reuiuiscere: sin autem est, vt reuerà est, immortalis, non potest vllis hominum, vel Dæmonum artificiis, vllísve naturalium causarum viribus, rursus ad corpus suum animandum, & viuificandum reduci: tum quia, cùm sit incorporeus, atque immaterialis, eum supra omnis naturæ corporeæ potestatem esse, nec vllius rei creatæ facultati subiacere, necesse est: tũ quia nõ potest anima rationalis verè iterum vniri corpori, nisi tale fieret corpus mortuum, quale fuerat anteà viuũ, habens videlicet humano corpori conueniens temperamentum, & calorem naturalem ac viuificum, & spiritus naturales & animales, & verum atque humanũ sanguinem. Has porrò, atque alias res, sine quibus corpus humanũ animæ rationalis capax esse nõ potest, nec Dæmon, nec vlla naturalis causa præstare valet corpori humano: cùm earum rerum naturalis, & propria causa sit: primò quidem naturalis virtus seminalis & formatrix humani corporis, posteà verò naturalis virtus animæ sentiẽtis & alẽtis. Ex his itaque cõficitur, resurrectiones mortuorũ, quæ à Magis factæ narrãtur, vel esse fabulosas, vel tãtùm simulatè, atque in speciẽ esse factas.

26. Plinius.

Sed enim, vt multa sint opera Magorũ simulata & falsa, nónnulla tamen vera eos facere posse, & aliquando fecisse minimè negandum est. Hoc sanè videtur ex ipsa sacra Scriptura demonstrari posse. Deus enim, (vt scriptum est Deuteronomij 13.) denuntiauit Hebræis, venturos Pseudoprophetas qui prædicerẽt futurum aliquod portentum: idque ita eueniret, vt ab illis fuerat prædictum. Dei verba hæc sunt: *Si surrexerit in medio tui Propheta, & prædixerit signum, atque portentum, & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi, Eamus, & sequamur deos alienos, quos ignoras, & seruiamus eis: non audies verba Prophetæ illius: quia tentat vos Dominus Deus vester, vt palàm fiat vtrùm diligatis eum, an non, in toto corde, & in tota anima vestra.* Constat prætereà, inter auctores Ecclesiasticos, Apollonium Tyaneum, omnium maximè fuisse Magum: eius tamen non pauca opera, & facta, fuisse naturalia & vera, affirmat. Iustinus Martyr in Responsione ad Quæstionem Orthodoxorũ. Potuit enim huiusmodi quæstionem, quæ est numero vigesima quarta: Si Deus est opifex, & dominus naturæ, qui fit, vt Apollonij dictata, in pluribus mundi partibus pollcant? Nam & maris impetus, & ventorum cursus & murium ac ferarum incursiones, vt videmus, arcent, & si quæ facta sunt à Domino miracula, sola narratione ferũtur, illis verò plurima in rebus ipsis ostendũtur: nón-ne eos decipiũt, qui ea vident? Quod si Dei permissione, illa facta sunt, nón-ne dux ad Gentilitatem fuit ista permissio? Sin minus, nón-ne potestate Dæmonũ acta sunt illa? Rursũ, si Deus rebus illis, vt bonis delectatus, eidem adiuuit, cur non per Prophetas & Apostolos talia facta sunt? Sin ea, vt falsa & praua, ei displicebant, cur quod falsum & prauũ erat, aut statim non impediuit, aut paulò pòst non dissoluit, sed in posterũ vigere permisit?

27. Nonnulla opera Magorum esse vera. Locus Deuter. 13.

Iustini martyris de operibus Apollonij iudicium.

Ad hanc quæstionem ita respondet B. Iustinus Martyr. Apollonius, vt vir naturalium causarum, & virtutum, & dissensionum earum inuicem, atque consensionum peritus, ex hac scientia faciebat illa dictata, non diuina auctoritate. Hanc ob rem in suis omnibus dictatis, indiguit assumptione idonearum materiarum, quæ adiuuaret eum ad id perficiendum, quod efficiebatur. At Saluator noster Christus, diuina auctoritaté miracula faciens, minimè indiguit materia: sed eius iussa & imperium res ipsæ sequebantur & sequuntur. Et Apollonij quidem dictata, quoniam facta sunt ex scientia causarum & virtutum naturalium ad corporalem actionem & vsum hominum, non euertit Dominus. At ipsum Dæmonem intra illius statuam latentem, qui homines oraculis suis ita deceperat, vt Apollonium tamquàm Deum honorarent, & venerarentur, obmutescere fecit, abolitis eius oraculis, similiter etiam reliquorum Dæmonum, qui Deorum nomine à Gentilibus colebantur potestatem sustulit, vt res indicat. In his itaque cùm habeamus diuinæ Christi potestatis argumenta, non est dicendum Christi miracula, in nuda narratione esse posita. *Et hactenus quidam fuit B. Iustini disputatio.*

28\. Eadem est doctrina B. Augistini in libro 3. de Doctrina Christiana, cap. 7. & 8. Verùm disertissimè in opere Octoginta trium quæstionum, & præcipuè in Tractatu quæstionis 79. vbi disputans super illis verbis Domini, quæ refert Matthæus cap. 24. *Surgent Pseudochristi & Pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi:* hunc in modum scribit: Quòd autem Dominus dixit, Pseudoprophetas multa signa & prodigia facturos, ita vt fallant etiam (si fieri potest) electos, admonet vtique, vt intelligamus, quædam miracula etiam sceleratos homines facere, qualia sancti facere non possunt, nec ideò tamen potioris loci apud Deum esse, arbitrandi sunt. Non enim acceptiores Deo, quàm populus Israël, erant Magi Ægyptiorum, quod non posset populus ille facere, quod illi Magi faciebant: quamuis Moses in virtute Dei maiora facere potuerit: Sed ideò non omnibus Sanctis ista tribuuntur, ne perniciosissimo errore decipiantur infirmi, existimantes in talibus factis maiora dona esse, quàm in operibus iustitiæ, quibus æterna vita comparatur. Propterea Dominus prohibuit gaudere discipulos, cùm ait: *Nolite in hoc gaudere, quoniam spiritus vobis subiiciuntur: sed in hoc gaudete, quoniam nomina vestra scripta sunt in cælis.* Cùm ergo talia faciunt Magi, qualia nonnumquàm Sancti faciunt: talia quidem visibiliter esse apparent, sed ex diuerso fine, & diuerso iure fiunt. Illi enim faciunt quærentes gloriam suam, hi faciunt quærentes gloriam Dei: & illi faciunt per quædam, potestatibus concessa in ordine suo, quasi priuata commercia, vel beneficia: isti autem publica administratione, iussu eius, cui omnis creatura subiecta est. *Sic Augustinus.*

S. August.
Locus Matthæi c. 24.
Locus Lucæ c. 10.

29\. Idem sentit, & tradit B. Thomas exponens supradictum illum Matthæi locum de magnis signis & prodigiis Pseudoprophetarum: sed præcipuè sententiam suam aperit in prima parte, quæst. 11. 4. Dæmones, inquit, non possunt facere miracula propriè dicta, quia miraculum propriè dicitur, quod fit præter ordinem totius naturæ creatæ, sub quo ordine continetur omnis virtus creata. Dicitur tamen quandóque miraculum largè, quicquid excedit humanam facultatem, & considerationem. Et sic Dæmones possunt facere miracula, faciendo scilicet ea, quæ homines mirentur, eorúmque facultatem, & cognitionem excedant. Nam & vnus homo, in quantum facit aliquid, quod est supra facultatem, & cognitionem alterius hominis ducit alium in admirationem sui operis, vt quodam modò miraculum videatur operari. Sciendum tamen est, quod licet eiusmodi opera Dæmonum quæ nobis videntur miracula, ad veram miraculi rationem non pertingant, sunt

S. Thom.

tamen

tamen quandoque res veræ: ficut Magi Pharaonis, per virtutem Dæmonum, veros serpentes & ranas fecerunt. Et quando ignis de cœlo cecidit, & familiam Iob vnà cum gregibus pecorum vno impetu consumpsit, & turbo domum deiiciens, filios eius occidit, ea fuerunt opera Satanæ, non sanè phantastica, sed vera, vt docet Augustinus de ciuitate Dei. *Hæc B. Thomas.*

Iob 1.

B. August.

Potest hoc ipsum prætereà demonstrari hac ratione. Dæmones naturali solertia, quæ summa illis est, & scientia cunctarum rerum naturalium, quam propter peccatum non amiserunt, quinetiam longissimi temporis experientia, qua præpollent, occultas & admirandas rerum facultates & virtutes, ipsarúmque rerum inter se vel sympathiam, vel antipathiam, & quemadmodum inuicem res istæ applicari, & componi, ac temperari debeant, optimè nouerunt, & vel per se ipsos, vel per Magos ministros suos præstare possunt. Enimuerò non solùm mira sunt, & pro ingenti miraculo habita, quæ multi scriptis prodiderunt de pisce, Latinis dicto *Remora*: sed ea vera esse, confirmat Plinius, manifestum pluribus sui temporis, experimentum eius rei commemorans. In libro enim 32. cap. 1. hanc in modum scribit: Ruant venti licet, & sæuiant procellæ, imperat furori vnus, ac paruus admodùm pisciculus, Echneis appellatus, viresque tantas compescit, & cogit stare nauigia: quòd non vincula vlla, non anchoræ pondere irreuocabili iactæ. Infrænat impetus, & domat mundi rabiem, nullo suo labore, non retinendo, aut alio modo, quàm adhærendo. Hæc tantilla res, contra tot impetus satis est, vt vetet ire nauigia. Sed armatæ classes imponunt sibi turrium propugnacula, vt in mari quoque pugnetur, velut è muris. Heu vanitas humana, cùm rostra illa, ære, ferróq; ad ictus armata, semipedalis inhibere possit, ac tenere deuincta pisciculus. Fertur, Actiaco Marte, tenuisse prætoriam nauem Antonij, properantis circumire & exhortari suos, donec transiret in aliam, ideoque Cæsariana classis, impetu maiore protinùs venit. Tenuit, & nostra memoria, Caij Principis, ab Astura Antium remigantis: nec longa fuit illius moræ admiratio, statim causa intellecta: cùm è tota classe, quinqueremis sola non proficeret, exilientibus protinus, qui id quærerent circa nauim, inuenere adhærentem gubernaculo, ostenderúntque Caio, indignāti, hoc fuisse, quòd se reuocaret, quadringentorúmque remigū obsequio contra se intercederet. Constabat peculiariter miratum, quomodò adhærēs tenuisset, nec idem polleret, in nauigium receptus. Qui tunc, posteáque videre, eum limaci magnæ similem esse dicunt. *Hæc ibi Plinius: idémque lib. 9. cap. 25. plura de illo pisciculo tradit.* Si Magus igitur quispiā, Diaboli opera, istum piscē occultè cuipiā naui admouens, cursum eius sisteret, multis spectantibus & admirantibus, rem ille proculdubiò veram faceret, quæ tamen pro ingenti miraculo haberetur.

30. Probatur i Dæmones posse facere mira, quæ vulgò putantur miranda.

Remora. Plinius.

Prętereà extra controuersiā est, longè maiorem, atque perfectiorem esse in Dæmone, quàm in vllo sapientum hominum, sit, aut fuerit vmquàm, cognitionem artium omnium, & doctrinarum, rerúmque mirabilium, quæcumque aut occultis virtutibus naturalibus aut ingeniosis hominum artibus possunt effici. Si homines igitur per artem quampiam possunt verè nonnulla facere, quæ videntur miracula: quantò magis facere similia, aut etiam maiora per Magos Dæmon poterit? Archimedes ingentem nauem onerariam, quā plurima hominum turba, vix, labore maximo moueri poterat, hominibus insuper multis, multísque ponderibus impositis, procul assidens, & quieta impellens manu, vi quadā, multifidæ machinæ, quasi tranquillo mari prolaberetur, ad se adduxit. Cúmq; Marcellus Imperator Romanorum, maximo exercitu Syracusas terra, marique obsideret, Archimedes ad vrbis propugnationem, mirabiles & terribiles omnis generis machinas, teláque, abditissima Mathematicæ doctrinæ scientia, quæ vocatur Mechanica, adinuenit:

31.

Mira opera Archimedis.

Plutarchus in Marcello.

quibus tantas hominum strages passim edebat, vt Romani, admiratione incredibili, simulque terrore perculsi, dicerent, se non contra homines, sed contra Deos pugnare. Memorabilissimum quoque est factum illud Architæ Pythagorici, quem ferunt simulachrum columbæ è ligno, ratione quadam Mechanica, ita fecisse, vt volaret, sic erat videlicet libramentis suspensum, & aura spiritus inclusa atque occulta concitum. Seuerinum item Boëtium, in Epistola quadam, siue à Cassiodoro, siue à Theodorico ad eum scripta, dicitur miracula quædam fecisse, hoc est, vt metalla mugirent, æneus anguis sibilaret, aues simulatæ canerẽt dulcissimè, homines aerei in aere buccinarentur.

Gell. li. 10. cap. 12.
Archita columba lignea volans.

32\. Hoc ipsum denique comprobari potest clarissimis exemplis duarum nobilium fœminarum Romanarum. Cùm enim mater deorum ex Pessinunte Phrygiæ, naui Romam aduceheretur, ita dicitur hæsisse nauis in Tyberi, vt non hominum, non boum vi moueri loco posset. Claudia Vestalis, quò suam castitatẽ probaret, discinxit se, zonámque naui alligans, eam, quò volebat deduxit. Tucia quoque Vestalis, quò suam etiam probaret pudicitiam, aquam, Tyberi haustam cribro, tulit vsque ad Capitolium. Anno vrbis conditæ sexcentesimo nono, vt tradit Plinius libro 28. cap. 2. & S. Augustinus lib. 10. cap. 16. de ciuitate Dei. Hæc duo facta procul dubiò vera fuerunt, ea tamen pro miraculis habita sunt. Quamquàm existimat S. Thomas in quæstionibus de Potentia, quæstione 6. artic. 5. etiam ministerio bonorum Angelorum, opera illa fieri potuisse, Deo nimirùm sic volente, castitatis virtutem & præstantiam hominibus commendare. Verba B. Thomæ in Responsione ad V. argumentum illius articuli, huiusmodi sunt: Non est à fide remotum, quòd Deus verus in commendationem castitatis per suos Angelos bonos: huiusmodi miraculum per retentionem aquæ fecerit: quia si qua bona in Gẽtilibus fuerunt, ea fuerunt à Deo. Si autem per Dæmones illud factum est, nec hoc repugnat prædictis: nam quiescere, & moueri localiter, ab eodem principio sunt, per quam enim naturam aliquid mouetur ad locum, quiescit in loco. Vnde sicut Dæmones possunt mouere corpora localiter, ita possunt & à motu retinere. *Sic ibi B. Thomas.*

Mira probatio pudicitia.
Claudia Vestalis.
Tucia Vestalis.
Vide Liuiũ lib. 2. de bello Punico, & Valeriũ Maximum, li. 8.
S. August.
Notabilis opinio S. Thomæ.

QVARTA DISPVTATIO.

Quasnam res miras, & quæ vulgò putantur miracula, Dæmon aut per seipsum, aut per Magos facere possit, & quas res verè non possit facere.

33\. DVPLEX actio est Dæmonum, vt vocari solet, transiens: vna est immediata, & est motus localis, quo Dæmon mouet alia corpora: nam sicut Angeli non per aliqua media instrumenta, sed immediate mouent orbes cœlestes, ita Dæmones immediatè possunt mouere alia corpora secundùm locum. Ponamus autẽ hîc, vt certũ & manifestum

Duplex actio trãsiens Dæmonum.

ex

ex Sacris literis, Dæmonem posse moueri ex vno loco in alium locum, variaque loca, etiam disiunctissima, maxima celeritate obire, vel licet intelligere ex principio libri Iob, & ex capit. 12. Matthæi: & item, Dæmonem posse mouere alia corpora secundùm locũ, ad eum modum quo Angelus ille Prophetam Habacuc capillo apprehensum, ex Iudæa Babylonem vsque transtulit, & inde retulit: & Dominus noster passus est assumi & duci se à Dæmone in pinnaculum templi, & in montem excelsum altera Dæmonis actio transiens, est mediata ea, nempe, quę motionem localem à Dæmone factam consequitur. Etenim Dæmones afferendo ex variis locis, & inuicem applicando causas naturales, & agentia, atque patientia inuicem componendo, varios producunt effectus naturales: qui à causis naturalibus immediatè proueniunt, mediatè verò à Dæmonibus, qui causas istas præsentes ibi fecerunt, & materiis ab ipsis aptè sunt pati idoneè, ritéque accommodarunt. His positis, quænam opera mira Dæmones possunt facere, aut per seipsos, aut per Magos, deinceps cursim ostendamus.

Dan. 14. Matt. 4.

Principiò, Multa possunt Dæmones facere per motum localem, quæ permira esse, ac fidem humanã excedere videantur, quorum nonnulla hîc subiiciam exempla. Primò, possunt ignem ex superiore aëris parte in terram demittere, quo multa consumant & perdant: possunt etiam mittere vehementes & turbulentos ventos, qui magna subuertant ædificia. Hoc fecisse Dæmonem aduersus Iob, initio libri eius legitur. *Cecidit*, inquit Scriptura, *ignis è cœlo, & tactas oues, pueróſque consumpsit: & repentè ventus irruit à regione deserti, & concussit quatuor angulos domus quæ corruens oppressit liberos tuos, & mortui sunt*: & de insigni quodam Antichristi præcursore in libro Apocalypsis cap. 13. scriptum est his verbis: *Fecit signa magna vt etiam ignem faceret de cœlo descendere in terram, in conspectu hominum.* Potest etiam Dæmon per motum localem grauissimas in mari tempestates, & procellas excitare, vel aquas maris ab imo sursum commouendo, vel per concitatissimos ventos. Potest item ingentes facere terræmotus mittendo vehementem aliquem spiritum in cauernas terræ, vel inclusum in illis vehementiùs agitando. Sic fortasse fieri potuit, quod narrat Philostratus libr. 3. capit. 3. de duobus doliis, quæ vidit Apollonius apud Indos, quæ cùm aperiebantur, imbres & ventos emittebant: clausa verò cohibebant, atque compescebant. Secundò: Potest Dæmon ex vno loco in alium locum quantumuis remotum transferre vel homines vel animalia, vel quæuis alia corpora. Narrat historia Ecclesiastica, Simeonem magum à Dæmonibus inuisibiliter per aëra euectum esse in sublime, quasi ascendentem in cœlum: vnde tamen precibus B. Petri ad Deum fusis, deiectus in terram est. In historiis quoque Gentilium memoriæ proditum est, visos interdum esse serpentes & dracones, & homines per aëra volantes: quinetiam Albertus Magnus tradit aliquando boues pluisse, quod hac ratione factum esse, existimare conuenit. Tertiò: Potest Dæmon subitò res præsentes è conspectu hominum subtrahere, atque ita reddere inuisibiles: sicut Apollonium ferunt, cùm esset in conspectu Domitiani Imperatoris: repentè ex oculis omnium excessisse, & longe alibi extitisse. Et nisi volumus fabulam fuisse id, quod de Gyge Plato & Cicero memorant, hac etiam ratione dicemus Gygem cum volebat, potuisse latere oculos præsentium & spectantium: idque fecisse non virtute & potestate eius annuli, quem gestabat, vt illi tradunt, sed potiùs Dæmonum artificio. Quartò: Potest Dæmon facere, vt statuæ, vel aliæ res inanimatæ ambulent, & incedant more hominum, Dæmone videlicet illas mouente. Sic est factum, quod ex Philostrato suprà commemorauimus, de tripodibus lapideis & pincernis æreis, qui apud Iarcham, præsente Apollonio, in conuiuio per se mouebantur, & more famulorũ ministrantiũ mẽsis, & pocula cõuiuis in loco, ac tẽpore præbebant. Quin

34. Quæ opera mira possunt facere Dæmones per motũ localem.

Locus libri Iob cap. 1.

Locus Apocal. 13.

Albertus Magnus.

Plato in 2. de Repub. Cic. lib. 3 de officiis.

Philostrat.

potest facere, vt vel statuæ, vel arbores, vel animalia loquantur more hominum: qua ratione factum est, quod narrat Valerius Maximus lib. 1. cap. vlt. de simulachro Iunonis Monetæ; quod interrogatum, quasi per iocum, à militibus, an Romam migrare vellet: velle se, respondit. Et simulachrum Fortunæ muliebris, matronis Romanis, à quibus fuerat consecratum, dixisse fertur Ritè me vidistis, Ritè me consecrastis. Et cùm Apollonius esset apud Vespesionem, Gymnosophistarũ in Æthiopia principem, eius tacito iussu, arbor Vlmus, humana voce Apollonium salutauit, vt narrat Philostratus. Non est autem putandum, Dæmonem istiusmodi rebus tribuisse facultatem loquendi, sed ipsum voces illas articulatas, & sermonem humano similem in aëre formasse, iuxta, vel intra illa corpora: ad eum scilicet modum, quo Angelus fecit, vt asina Balaam humano sermone loqueretur. Sextò: Hac item ratione fieri potuit, quòd suprà de duabus Romanis mulieribus Claudia, & Tucia commemoratum est: quarum illa nauem hærentem in Tyberi, zona sua extraxit & duxit quò voluit: hæc verò aquam Tyberi haustam Capitolium vsque cribro tulit; Dæmone nimirùm & nauim occultè promouente, & aquam, ne per cribrum dilaberetur, suspensam tenente. Septimò: Facit interdum Dæmon, vt variarum rerum appareant corpora, eáque mouet & regit, ita vt homo, vel Angelus, vel leo, vel aliud quodpiam animal videatur: idque facit vel ad exterrẽdos, vel ad decipiẽdos homines. Hac ratione sæpe Dæmones in variis & terrificis animalium formis apparuerunt B. Antonio, vt istiusmodi visis pauefactum, à sancto proposito remoueerent. Tales fuere apparitiones Castoris & Pollucis factæ Romanis, vel in similitudinem pugnantium in acie, vel nunciorum, quæ longinquis in terris tunc gesta erant, denuntiantium, vt narrat Valerius lib. 1. cap. 8. Octauò: Potest Dæmon repræsentare figuras quarumlibet rerum, vt argenti, auri, gemmarum, vini, epularum; quemadmodùm peritissimi fictores, aut sculptores, pictorésve varias formas, & figuras rerum ita effingunt, vt interdum veræ & naturales videãtur. Sicut tradit Plinius lib. 35. cap. 10. de vuis à Zeuxide pictis ad viuum, perfectéq; naturales vuas ita reddentibus, vt ab auibus appeterentur. Similiter Dæmon ex aëre densato, vel alia quapiam materia figuras quarumlibet rerum tales effingere potest, vt fallant humanos sensus, pro veris habitæ. Cuius rei memorabile quoddam exemplum refert Philostratus, libro quarto de vita Apollonij capite quinto cuiusdam Lamiæ, quæ Menippo iuueni, cui nubere se velle simulabat, plurimas opes & pretiosa ornamenta, ingentemque vini, & epularum copiam in conuiuio ostentabat: quas res Apollonius docuit, esse inania tantùm simulachra, & imagines earum rerum, quas repræsentabant. Quo dicto, totus ille apparatus, ex oculis omnium euanuit, & mulier illa se Lamiam esse confessa est. Nonò: Possunt etiam spiritus animales, qui sensuum interiorum functionibus peragendis inseruiunt, ita modificare & conformare, vt res aliquas vel præteritas, vel præsentes, vel etiam futuras repræsentent. Decimò: Possunt item eosdem spiritus, in quibus insunt species rerum sensibilium, extrinsecùs per sensus exteriores impressæ, vsque ad ipsos sensus exteriores deuoluere: quò fiet vt etiam, qui vigilant, videantur sibi videre aliquid, vel audire, vel facere, quod reuerà non sic est; sicut videmus phreneticis contingere: nam quod violentia morbi alicuius, contingit homini, id quoque per Dæmonem posse in homine effici, non est dubitandum. Vndecimò: Possunt dormientium phantasmata transmutare, & conformare ad repræsentandum aliqua futura, ea videlicet, quæ Dæmones cognoscunt esse futura: vt ea ratione decipiant homines, fidem habentes somniis: & hinc originem traxit, quæ olim apud Ethnicos viguit, Diuinatio per somnia, cuius plurima exempla reperiet Lector apud Ciceronem in priori libro de Diuinatione, & apud Valerium Maximum libro primo. Simili

Valerius Maximus.

Locus Numer. 22.

Valerius Maximus.

Plinius.

Philostrat.

Possunt concitare, turbaréque humores, ac spiritus, qui sunt humano corpore, diffugere etiam, & distrahere partium cõpages, atque connexiones, eáque re grauissimos morbos, & acerbissimos cruciatus efficere, sicut in iis cernimus, qui torquentur à Dæmoniis.

Dæmo-

Dæmonum artificio fidem, atque adeò etiam honorem inuenit apud Gentiles, Augurum & Aruſpicũ diſciplina, per volatum, vel garritum auium, aut per inſpectionem extorum, quæ in cæſis animalibus cernebantur, vel per miſſionem, atque electionem ſortium futurorum diuinationem promittens. Talibus enim rebus libenter ſe Dæmon ingerit, atque immiſcet, quò mentes hominum vanis imbuat ſuperſtitionibus, & pernicioſis erroribus implicet. Duodecimò: Poſſunt Dæmones varias hominum affectiones vel amoris, vel odij, vel iræ, vel timoris vehementer in hominibus excitare: id que faciunt dupliciter, vel obiiciendo ſpecies rerum extrinſecùs, quæ ad eiuſmodi affectiones inflammandas plurimùm valent; vel interiùs mouendo, & conformando phantaſmata ad eas res, quæ talium affectionum ſunt incitabula, repræſentandas: vel agitando & incitando humores, qui ſunt earum affectionum velut materia, ſanguinem dico, & atram vel flauam bilem. S. Hieronymus in vita B. Hilarionis, narrat, virginem quamdam, magicis artibus vſque adeò incenſam eſſe, cuiuſdam iuuenis amore, vt præ amore illius fureret. Atque hęc ſunt & alia quædam horum ſimilia, quæ Dæmones ſumma hominum admiratione facere poſſunt per motum localem, & interdum etiam faciunt: interdum dixi eos facere, quia non quæcumque poſſunt facere, licet eis, & quando volunt, & quantùm volunt, facere, ſed tantùm, quantùm eis per Dei prouidentiam conceſſum eſt: habent enim naturalem ſuam poteſtatem reſtrictam, & quaſi ligatam à Deo: quam eis nonnumquàm laxare Deus ſolet Deus vel ad exercendos probandóſque bonos, vt aduerſus Iob, vel ad caſtigandos, & puniendos improbos, vt aduerſus regem Achab & prophetas eius. Sicut enim Dæmones, Chriſti permiſſu, in porcos ingreſſi, pręcipitauerunt eos in mare; ita homines in omnia malorum animi iuxtà, & corporis genera incitarent, atque deturbarent, ſi eis Deus quantùm ipſi vellent, potentiæ, ac malitiæ ſuæ in homines exercendæ, poteſtatem faceret.

S. Hieron.

Iob. 1. & 2.
3. Regum. 17. & 22.
Matth. 8.

QVINTA DISPVTATIO.

Quas res poſsint facere Dæmones per naturalium agentium & patientium, certa quadam ratione, applicationem.

PER alteram porrò actionem Dæmonum tranſeuntem, quæ non eſt motio localis Dæmonum, ſed eam motionem conſequitur, hoc eſt, per naturalium cauſarum inuicem applicationem & moderationem, mira quoque Dæmones poſſunt efficere. Sunt enim ſingulares quædam virtutes occultæ, atque ignotæ hominibus: & latent illæ quidem in certis quibuſdam aquis, ſuccis, gemmis, lapidibus, herbis, lignis, & animalibus quinetiam in ipſo hominis corpore, admirabiliũ, & penè incredibilium operum effectrices: quarum exempla reperiet Lector plurima, cùm apud alios tum apud Plinium in libro ſecundò Albertum Magnum in libris de Mineralibus, & animalibus. Huiuſmodi verò admirandæ virtutes quibus in rebus lateant, vbi locorum exiſtimant, quibuſque cum rebus componi, & miſceri, ac temperari debeant;

55.

Plinius.
Albertus Magnus.

quo etiam tempore, ad operandum idoneo & oportuno, adhiberi eas oporteat, notissimum est Dæmonibus; eásque illi vndecumque, & quocumq; voluerint, maxima facilitate & celeritate, clam hominibus, afferre, transferre possunt. Tales autem effectus, quatuor ob causas, sunt hominibus admirabiles. Primò, qui a sunt noui & inusitati: tum quia modus, quo illos Dæmon producit, est occultus & inuisibilis hominibus: Deinde, quia sicut homines variè temperando & modificando res naturales possunt effectus aliquos producere, quos per se nũquàm naturales causæ produxissent, vt patet in arborem insitionibus, in distillationibus aquarum, in ciborum & condimentorum confectionibus, & in medicamentorum compositionibus: ita Dæmon singulares quosdam effectus per causas naturales à se applicatas & modificatas potest generare, quos causæ illæ naturales numquàm per se produxissent. Postremò, quia vt docet S. Thomas tertio libro aduersus gentes, cap. 103. cùm Angeli ad Dæmones vtuntur causis naturalibus ad procreandos aliquos effectus, vtũtur eis tamquàm instrumentis: ex instrumento autem procedit effectus, non tantùm eius virtuti respondens, sed multò etiam præstantior & perfectior respondens scilicet virtuti principalis agentis, à quo mouetur illud instrumentum ad operandum: quemadmodùm securis non tantùm secat, sed etiam facit lectum, vel mẽsam, vel hominis statuam, vt est instrumentum hominis ex arte operantis: & calor naturalis, qui est in semine, vel in animali, non solùm calefacit, & rarefacit, & segregat, sed etiam generat sanguinem, carnes, & ossa in virtute animæ, vel animalis, cuius est instrumentum. Consimili ratione, causæ naturales, interdum producunt effectus præstantiores suis ipsarum virtutibus, ex eò quod sunt instrumenta Angelorum, vel Dæmonum, à quibus mouentur & reguntur.

S. Thomas.

36. *Triplex significatio vocis miraculum & an magica opera Magorum sint miracula.*

Cæterùm hoc loco quæsitu dignũ est, An supradicta opera Magorum, quæ vulgò putantur, & vocantur miracula, verè sint miracula, eoque nomine verè appellari simpliciter possint. Tripliciter intelligi potest aliquid esse miraculum: primò simpliciter & absolutè, comparatione videlicet cuiuslibet naturæ & hac significatione nullum est miraculum: nihil enim est, quod respectu diuinæ potentiæ, ac sapientiæ miraculum dici queat. Etenim miraculum alicui dicitur, quod eius tam facultatem, quàm intelligentiam excedit: Deus autem, nihil est, quod mirari possit, cùm & causas omnium quæ fiunt, optimè cognoscat, & princeps ipse causa sit efficiendi omnia. Qui enim per ludum & iocum (vt est in Prouerbiis Salomonis) ex nihilo mundum fabricatus est, quid magnum ei, nedum admirabile esse queat? siquidem coram eo (vt est apud Isaiam cap. 40. & in libro Sapientiæ cap. 9.) omnes Gentes totúsque terrarum orbis est, tamquàm gutta roris antelucani quæ dispergitur, & quasi puluis, & tamquàm inane, & nihil. Altero modo aliquid dici potest miraculum respectu hominum, qui quæ sunt ipsis inusitata, & quorũ causas ignorant, quoniam ea maximè admirantur, vocare solent miracula. Et hac quidem ratione non Dæmonum modò, & Magorum, sed sapientium etiam hominum inuenta quædam noua, & artificiosa opera cuiusmodi fuerunt illa Architæ, & Archimedis, & Boëtij, quæ suprà commemorauimus, miracula nominãtur. Sed verè, ac propriè miraculum dicitur id opus, quod ideò verè, meritóque miraculum est, quod omnis naturæ creatæ vim atque potestatem excedit.

Prouerb.

37. *Tres gradus verorum miraculorum.*

Hoc autem tribus modis potest euenire. Excessus namque quem diximus naturæ creatæ, esse potest vel in eo, quod fit, quod nullo modo tale natura possit facere: cuiusmodi, vt duo corpora simul in eodem loco ac se inuicem permaneat: & vt corpus humanum euadit immortale, atque impassibile, & in cœlis maneat: hæc autem primum tenent locum & gradum in miraculis. Vel ille excessus naturæ creatæ, non est in eo, quod fit, sed in eo, vel ex quo res fit, vel in quo fit: potest

potest enim natura facere aurum, vel arborem, sed non ex nihilo: potest etiam natura generare hominem viuentem, sed non eum, qui mortuus fuerat: potest item largiri vidēdi facultatē homini, sed non ei, qui cæcus natus fuerat: hæc porrò secūdum in miraculis locū tenēt. Vel demùm excessus naturę creatę, nec est in eo, quod fit, neque in eo, ex quo & in quo fit: sed vel in modo, vel in ordine, vel in alia quapiam circumstantia, aliisve rebus cum quibus naturaliter coniunctum est id, quod fit: exempli causa: potest Medicus sanare ægrotum, verùm non subitò, neque absque medicina: potest Magus, vel Dæmon, vel etiam natura ex ligno producere serpentem, verùm non immediatè: atque hic est infimus locus, & gradus miraculorum. Magorum autem opera, si quis vigilatè, attentéque penstet, in nullo trium istorum graduum collocari possunt: nam vel non sunt res veræ, sed imaginatæ, ac simulatæ: vel si veræ sunt, per naturalem facultatem Dæmonis, vel per virtutes, ac potestates causarum naturalium, quibus is vtitur, fiunt, nec vllo modo, naturæ creatæ facultatem excedunt.

38. *Quinque differentia verorum, atque falsorum miraculorum.*

Iam verò, Dæmonum, ac Magorum miracula non vera, à veris miraculis, quæ in Sacris literis, & Ecclesiasticis historiis facta legimus, distinguuntur, & discerni possunt quinque modis: Primò dignitate principalis causæ efficientis: tum qualitate eorum qui ea miracula faciunt, tamquàm ministri principalis causę: adhæc, diuersitate factorum: deinde modo, quo fiunt: ac demùm fine, cuius gratia fiunt. Ac vera quidem miracula, cùm omnis naturæ creatæ vim exuperent, solius Dei potestate possunt effici: nam licet per Angelos, vel seruos Dei fieri videantur, illi tamen non agunt propria virtute, sed Dei, cuius sunt administri, & tamquàm instrumenta. Magi verò faciunt opera sua, vel virtute quarumdam rerum naturalium, quibus vtuntur occultè, vel adiutorio Dæmonum, qui clam Magis auxiliantur. Vera item miracula, quamuis interdum faciant etiam homines improbi, rarò tamen faciunt, nec nisi ad confirmationem veritatis, & diuinæ virtutis declarationem. At Magi, homines sunt improbissimi, atque flagitiosissimi, & plurifariàm malefici, quos proinde adire, & consulere, diuinis, humanisque legibus interdictum est. Præterea, quæ faciunt Magi, vel sunt tùm phantastica & simulata, ideóque non sunt diuturna, sed mox retegitur eorum falsitas, & vanitas: vel sunt planè inutilia, immò etiam perniciosa. Vera autem miracula, sunt opera vera, & solida, & vtilia hominibus, nec nisi magna quapiam vtilitate, aut etiam necessitate facta. Magi quoque in faciendo miracula sua, vtuntur multis præstigiis, mendaciis, ludificationibus hominum, variisque signis, & figuris, & literis, & verbis, vel nihil, vel absurda significantibus, aliisque superstitiosis cæremoniis, miscéntque sacra profanis, sacra verba vsurpantes, quæ adiunctis superstitionibus, contaminant, & profanant. Nihil tale faciunt Sancti in edendo miracula, sed vel interiori, vel etiam exteriori oratione, atque inuocatione diuinæ Maiestatis, factóque Crucis signo, & sacris aliquibus verbis religiosè, ac piè recitatis, miracula operantur. Postremò, finis, ob quē Dæmones, vel Magi faciūt miracula, nō est obscurus: faciunt enim aut lucri, aut gloriæ, & honoris cupiditate, diuinum sibi nomē & cultū captantes, vel, vt peruertant veritatē, & falsitatē hominibus persuadent, vel ad patrādi maleficia, & scelera, vti sunt furta, & adulteria, & homicidia. Sancti autē viri miracula faciunt non sua causa, cùm & diuitias cōtemnant, & fugiāt honores: sed vt Deū honorēt, atque glorificēt, & sanctā Ecclesiā ædificent, atque illustrēt, hominésq; non solùm corpore, sed multò maximè animo, & spiritu adiuuent. Ergò quicūque sanæ mētis fuerit, & veritatis amator, atque virtutis, ei operosum & difficile non erit vera miracula internoscere à falsis. Qui autem flagitiosè viuit, & Christi doctrinam auersatur, nec studio veritatis, sed vanæ curiositatis cupiditate quærit miracula, is

Dei iusto iudicio permittitur, vt qui veritati consentire & acquiescere noluit, circumueniatur mendaciis, & falsis miraculis persuasus, prauam doctrinam, & falsa dogmata, veris ac piis repudiatis, amplectatur. Hoc enim est, quod docuit Beatus Paulus in 2. Epistola ad Thessalonicenses, cap. 11. præmonens venturum Antichristum; *In omni*, inquit, *virtute, in signis & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis, iis, qui pereunt, eò quòd charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent. Ideò mittet illis Dominus operationem erroris, vt credant mendacio: vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.*

Locus 2. ad Thessalonicenses, ca. 2.

39. B. Augustinus in libro 83. quæstionum, in Tractatu quæstionis 79. Magorum miracula a veris miraculis sanctorum virorum diuersa esse ait dupliciter; tum fine, propter quem fiunt; tum iure, id est, auctoritate & potestate, qua fiunt. Magi, inquit, faciunt, quæ videntur miracula, quærentes gloriam suam; sancti viri miracula faciunt, quærentes gloriam Dei: & illi faciunt per quædam potestatibus concessa in ordine suo, quasi priuata commercia, vel beneficia; isti verò publica administratione, & iussu eius, cui omnis creatura subiecta est. Aliter igitur miracula faciunt Magi, & aliter boni Christiani, & aliter mali Christiani, Magi, per priuatos quosdam contractus: boni Christiani per publicam iustitiam: mali Christiani per signa publicæ iustitiæ; interdum enim vel Schismatici, vel Hæretici per nomen Christi, aut per sacra verba, aut per Sacramenta Christiana exigunt aliquid à Dæmonibus, quibus indictum est, honori Christi cedere. Quemadmodum nonnumquàm mali milites, quos imperialis disciplina condemnat, signis Imperatoris sui nonnullos possessores territant, & ab eis aliquid, quod publice non iubetur, extorquent. Cùm autem, malis iubentibus, Dæmones voluntate cedunt, ad seducendos homines cedunt, quorum errore lætantur: cùm autem inuiti cedunt, in honorem Christi cedere coguntur. Nec mirum est ad hoc valere sacra Christi signa à malis Christianis adhibita; cùm etiam ab iis, qui nullo modo Christiani erant, vsurpata similiter valuerint propter honorem videlicet excellentissimi Imperatoris. Talis fuit is, de quo discipuli dixerunt Domino, quòd in nomine eius Dæmonia eiiceret, cùm tamen eum non sequeretur. Si quando tamen Dæmones non cedunt eiusmodi sacris signis, Deus est, qui prohibet occultis modis, cùm id iustum, atque vtile iudicat. Non enim Dæmones audent ista signa contemnere; quinetiam contremiscunt ea, vbicumque prospexerint. Sed, nescientibus hominibus, aliud iubetur diuinitùs, vel ad confundendos malos, sicut de Sceuæ filiis scriptum est in Actis Apostolorum, quibus dixit Dæmon: *Iesum scio, & Paulum noui, vos autem qui estis*; vel ad mouendos bonos, vt proficiant in fide, neque ista iactanter, sed vtiliter possint: vel ad discernenda bona membrorum Ecclesiæ; sicut Apostolus dixit: *Numquid omnes virtutes? numquid omnes dona habent curationum?* Propter has igitur causas plerumque nescientibus, iubetur diuinitùs, vt his signis adhibitis, Dæmones voluntati hominum nequaquàm obtemperent. *Hactenus ex Augustino.*

Sententia B. Augustini de differentia miraculorum, quæ faciunt Magi, & mali Christiani, ac sancti viri.

Locus Lucæ.

Locus Actorum 19.

Locus 1. ad Corinth. ca. 12

SEXTA

SEXTA DISPVTATIO.

Quas res, nec Magi, nec Dæmones facere poßint.

SEQVITVR, vt dicamus, quas res miras non possunt facere Dæmones, nec per Magos, nec per seipsos. Principiò. Dæmon non potest mūdum destruere, aut eius ordinem subuertere: non enim (vt ait Paulus ad Hebræos 2.) subiecit Deus Angelis orbem terræ: Nec possunt suis locis extrahere, & aliò transferre principales partes mundi, vt sunt cœli, & elementa, Non possunt sistere motum cœli, vel in contrarias partes ipsum mouere. Non possunt facere, vt in mundo detur vacuum: quippè, vacuum tolit coniunctionem, & connexionem, & subordinationem partium mundi, in quo mundi conseruatio, atque gubernatio vertitur. Dixi, non posse Dæmonem prædictas res facere; quod intelligi volo, vel simpliciter, vel secundùm potentiam ordinatiam à Deo eis concessam, & quam eis concedi, æquissima diuinæ prouidentiæ ratio deposcit. Ad horum confirmationem facit, quod scribit B. Thomas in quæstionibus de Potentia, quæstione 16. quæ est, de Dæmonibus, & artic. 10. Nam in responsione ad quartum, sic ait: Corpora cœlestia excedunt proportionem motiuam Dæmonum, vel propter conditionem naturæ suæ; vel propter damnationem culpæ. Vnde sequitur, nō posse Dæmonem mouere cœlos, nedum sistere motum eorum, aut contrario motu ciere. Et in responsione ad octauum: Licet, inquit, Dæmones possint mouere aliquam partem terræ non sequitur tamen quòd possint mouere totam terram: quia hoc non est proportionatum naturæ ipsorum, vt mutent ordinem elementorum mundi. *Ita Doctor Angelicus.* Quod autem ille dixit de terra, de aliis itidem elementis existimandum est. Præterea, non possunt Dæmones facere, vt duo corpora sint simul in eodem loco, nec vt in duobus locis simul sit vnum, idemque corpus: Nec possunt transferre vnum corpus ab vno loco extremo ad alium extremum, & non per medium. Et cùm Dæmones habeant vim motricem secundùm locum definitam, alij quidem maiorem, alij verò minorem, non possunt quantumlibet corpus, nec quantalibet velocitate, nec quantolibet tempore, nedum in instanti mouere.

40.

S. Thomas.

Quæ igitur Dæmones per motionem secundùm locum non possunt facere, ferè sunt huiusmodi. Per alteram verò actionem eorum mediatam, id est, per naturalem alterationem, corruptionem, & generationem rerum naturalium, cùm illi naturalia agentia, & patientia inuicem componunt, & temperant, plura item sunt, quæ facere non possunt. Ac primò quidem, cùm Dæmon sit incorporeus, atque immaterialis, non potest immediatè per seipsum alterare materiam corporalem, ex qua formæ naturales educuntur, qua propter non potest Dæmon immediatè vllam formam, nec substantialem, nec accidentalem producere. Nam quòd non possit Dæmon aliquid creare ex nihilo, non eget probatione: tum quia creatio requirit infinitam virtutem actiuam, tum quia nec motus localis Dæmonum, nec vlla operatio eorum transiens potest in nihilo recipi. Immò non potest ex quolibet facere

41.

quodlibet nec per quamlibet causam, vel instrumentum producere quembilet effectum. Nam cùm Dæmon ista non operetur, nisi per causas naturales, quò non extenditur virtus naturalis, nec potestas Dæmonis pertingere potest. Non possunt item Dæmones producere formas substantiales non præmissis alterationibus materiæ, nec præuiis eatũ propriis, & idoneis dispositionibus. Nec possunt quamlibet rem naturalem immediatè in quamlibet aliam transmutare. Adhæc, non possunt animalia perfecta producere sine semine, quia non est potens natura aliter producere ista animalia. Quare si quando visi sunt Dæmones, vel Magi, eorum opera, ex lapidibus, aut lignis producere equos, vel leones, vel ex nubibus pluere vitulos, non est putandum, sic eos fuisse tunc generatos: sed existimare conuenit, vel aliundè fuisse inuisibiliter illuc allatos: vel non fuisse vera animalia, sed tantùm imagines & simulachra, cernẽtium oculos fallentia. Nec possunt etiam Dæmones animal producere statim perfectum secundùm magnitudinem, & virtutem agendi: hoc enim superat omnino vires gentium naturalium. Nec potest inter formas per se subordinatas, posteriorum inducere in materia, non inducta priori. Nec potest mortuos ad vitam reuocare, vt suprà ostensum, est ad numerum marginalem 26. Nec potest demum impedire, ne agens naturale habens omnia requisita ad agendum, non agat, suspendendo virtutem, & actionem eius.

Quæ possint, & quæ non possint facere Dæmones, secundùm B.Thom.

42. B. Thomas in prima parte quæstione 114. artic. 4. in Responsione ad 2. quas res possint Dæmones facere, & quas non possint, generaliter ac breuiter exponit his verbis: Materia corporalis non obedit Angelis bonis, siue malis ad nutum, vt Dæmones sua virtute possint transmutare materiam de forma in formam, sed possunt adhibere quædam semina, quæ in elementis mundi inueniuntur ad huiusmodi effectus complendos, vt tradit Augustinus lib 3. de Trinitate, cap. 8. Omnes itaque transmutationes corporalium rerum, quæ possunt fieri per aliquas virtutes naturales, ad quas pertinent prædicta semina, possunt etiam fieri per operationem Dæmonum, adhibitis illis seminibus: quemadmodùm cùm aliquæ res transmutantur in serpentes, vel ranas, quæ per putrefactionem generari possunt. Illæ verò transmutationes rerum corporalium, quæ non possunt virtute naturæ fieri, nullo modo per operationem Dæmonum, secundùm rei veritatem perfici possunt: vt quòd corpus humanum mutetur in corpus bestiale: aut quòd corpus hominis mortuum reuiuiscat. Si quando igitur talia per operationem Dæmonum fieri videntur, ea non secundùm rei veritatem, sed secundùm apparentiam tantùm fieri, putandum est. Idque dupliciter potest contingere: vel ab interiori, quia Dæmon mutat phantasiam hominis, & sensus corporeos, faciens aliquid ei videri aliter, quàm sit, quod etiam interdum fieri dicitur virtute aliquarum rerum corporalium. Vel id contingit extrinsecùs: cùm enim possit Dæmon formare quodlibet corpus ex aëre, cuiuscumque voluerit figuræ, vt illud assumens, in eo visibiliter appareat: eadem ratione cuicumque rei corporeæ potest circumponere quamcumque formam corpoream, vt in eius specie videatur. *Hæc B. Thomas.*

SEPTI-

SEPTIMA DISPVTATIO.

An vera sit euocatio animarum ab inferis per necromantiam facta.

Ceterùm nisi me fallit animus cuperet hoc loco scire curiosus Lector, an vera sint, quæ Magi, per artem Necromantiæ, præstare creduntur, facientes mortuos apparere, & loqui viuis, multáque indicare & loqui mortalibus. Porphyrius in libro 2. de Abstinentia animalium, cùm de prauis, & fallacibus Dæmonibus dixisset, mox de animabus mortuorum hæc subdit: Sunt & animæ mortuorum, quæ vitiis oppletæ è corpore migrarunt: conflictantur enim etiam tunc iræ, & concupiscentiæ perturbationibus, & in naturam conuersæ Dæmonum, similes existunt illorum noxiæ, ac turbulentæ; quæ in varias se vertunt formas, & modò conspicuas præbent oculis, & modò abscódunt: & ita eludunt aciem tam intuentium, quàm cogitantium idem alio loco: Praua inquit, anima, quæ corpus suum violenter reliquit, ad hoc ipsum deinde se admonet: ibique moras trahit: vnde nonnumquàm visę sunt animę lamentari. Quinetiam animæ carentium sepultura, circa corpora immorantur, quibus malefici sæpiùs abutuntur ad ministerium suum explendum, compellendo eas ad corporis vel totius vel partis assumptionem. Quocircà qui vaticinium animalium insinuari sibi animas optant, præcipua illorum membra deglutientes, veluti ceruorum, vel talparum, vel aliorum accipiunt, & ita præsentem sibi faciunt animam, Dei ritu vaticinantem: talis enim anima, vnà cum sui corporis assumptióne, in corpus humanum se penitùs ingerit. *Sic Porphyrius.* Hosthanes, apud Plinium lib. 30. cap. 2. celeberrimus Necromantiæ professor, & doctor, promittebat, quorumlibet mortuorum excitationes, & colloquia cum viuis. Sed illud maioris esset admirationis, (siquidem verum fuisset) quod extremo illo capite tradit Plinius, his verbis: Adolescentibus nobis visus Apion Grammaticæ artis prodidit, Cynocephaliam herbam quæ in Ægypto vocaretur Osyrites, diuinam non in viuos modò, sed etiam in mortuos habere potentiam, & contra omnia veneficia: seque, per eam, euocasse vmbras ad percontandum Homerum, qua patria, quibúsque parentibus genitus esset, non tamen ausus profiteri, quid sibi respondisset. *Hæc ibi Plinius.* Fuerunt etiam quondam apud varias gentes loca Necromátiæ vsu nobilitata, vbi à defunctis oracula & responsa petebantur: sicut notum est de Gymmerio oraculo ad Auernum Campanię lacum, celebrato ab Homero, & item à Virgilio. Apud Lucanū Erictione venefica Thessala mortuum euocat, qui Sexto Pompeio exitum Pharsalicæ pugnæ denuntiat, Apud Tertullianum in lib. de anima, hæc legimus Nasemanas propria oracula apud parentum sepulchra mansitando captare, Heraclides scribit. Celtas apud virorum fortium busta, eadem de causa abnoctare Nicander affirmat. Ceterùm nihil est, quod ita probabilem reddat huiusmodi artem, vt est, quod in primo libro Regum, cap. 28. legimus de Samuele, qui per Pythonissam, rogatu regis Saulis, excitatus à mortuis, & apparens Sauli de impendentis belli euentu consulenti, quæ mox ei ventura erant verissimè prænuntiauit.

43.

Hosthanes.

Apionis impudens mendacium de Cynocephalia herba virtute.

Virg. lib. 6. Æneid.
Lucanus.
Tertullian.

44. *Confutatur Necromantia.* Atenimverò, mortuorum apparitiones, quæ per artem Necromanticam fiunt vanas esse & fallaces, minimè dubitandum est: nam pleráſque ab ipsiſmet Necromanticis, vel ab aliis confictas, atque ementitas esse, liquidò compertum est. Si quæ autem reuera contigerunt, in his non animas mortuorum viuis apparuisse existimandum est, sed ipsos Dæmones tales ostendisse se Necromantis: vel eos consulentibus, tales inquam, habitu, specie, ætate, voce, & affectu, quales olim fuerant mortui, quos simulant; cùm inter viuos versarentur Hanc ego sententiam vt verissimam credam, hisce adducor argumentis. Principiò, ratio illa nec obscura, nec infirma est, quia hoc ipsum S.Thomas confirmat in prima parte, quæstione 117. artic. 4. ita fermè scribens: Anima separata, naturali sua virtute non potest mouere aliquod corpus: cùm enim sit naturalis forma humani corporis, non habet vim mouendi secundùm locum, nisi corpus, quod informat & viuificat: nam etiam cùm est vnita corpori, si fuerit aliquod membrum sui corporis mortificatum, non obedit animæ ad motum localem. Quare mortuorum animæ nec assumere corpora, nec cum illis ad viuos venire possunt. *Sic ille.* Deinde, Necromantæ nullum habent ius, & imperium in mortuorum animas, quæ sunt in cœlo aut in Purgatorio; non enim fas est putare, Sanctorum animas impiæ artis potestati subiacere. Neque imperium habent in animas, quæ sunt in inferno: cùm enim fiat à Deo in eum locum tamquàm in carcerem, detrusæ, vt æternas ibi scelerum suorum pœnas luant, nulla inde vi possunt educi, neque, nisi Dei mandato, egredi: non fit autem credibile, Deũ id concedere Necromantis, per quos videlicet conatur Dæmon mortales decipere & à vero Dei cultu auertere: Sic enim Deus artem Necromantiæ, per se infamem, & toties in Sacris literis reprobatam extremóque mortis supplicio damnatam, honore ac fide, cultúque apud homines dignaretur. Profectò, si cui mortuorum reditus ad viuos erat concedendus videbatur concedi debuisse illi diuiti, cuius mentio fit apud Lucam, cap. 16. roganti obnixè Abraham, vt de iis, qui erant in inferno mitteret aliquem sed fratres, & cognatos suos, monitum, vt bene viuendo, inferni pœnas effugerent; nec id tamen ei concessum est, quin etiam significatum est, nemini concedendum fore.

S. Thomas.

Locus Lucæ cap. 16.

Quomodò intelligendum sit, animas mortuorum aliquando apparuisse viuis. Non inficior animas, quæ sunt in Purgatorio, nonnumquàm apparuisse viuis, id enim B. Gregorius in lib. 4. Dialogorum nonnullis certíſque probat exemplis. Nec equidem nego, etiam animas beatas vel Martyrum, vel aliorum Sanctorum interdum descendere in terras hominibus, eorum implorantibus, auxilium opem & salutem petentes: id quippè confirmat B. Augustinus in libro de cura pro mortuis agenda, exemplo B. Felicis Nolani Episcopi, quem Nolanis, cùm a Barbaris vehementer oppugnarentur, apparuisse, & subuenisse affirmat S. Augustinus se non incertis rumoribus, sed certissimis testibus audiuisse. Hæc, inquam, ita esse non ambigo; sed aio, mortuorum animas, cùm apparent viuis, non id facere sua voluntate, nec potestate naturali, multóque minus potentia artis Necromanticæ: sed id fieri singulari Dei consilio, & voluntate, ac potestate. Nec mortuorum animas interesse rebus viuorum minus miraculum est, auctore B. Augustino in supradicto libro; & item B. Thoma in prima parte quæst. 89. artic. 8. quàm illuminatio cæci, vel alia, quæ magnis in Dei miraculis numerantur. Audi B. Augustinum: Verùm ista, inquit, diuinitùs exhibentur longè aliter, quàm sese habet vsitatus ordo singulis creaturarum generibus attributus. Non enim ideò putandum est, viuorum rebus quoslibet interesse posse defunctos, quoniam quibusdam sanandis, vel adiuuandis, Martyres adsunt sed ideò potiùs intelligendum est, per diuinam potentiã Martyres viuorum rebus interesse, quoniam defuncti per naturam propriam viuorum rebus interesse non possunt.

S. Aug.

S. Thomas

Vera apparitio animarum post mortem, nisi nõ minima Dei miraculo consentitur.

S. August.

Simu

Simulant igitur Dæmones (vt docent Chrysostomus homil. 29. in Matthæum, & Augustinus lib. 10. de ciuitate Dei, cap. 11.) animas defunctorum, quò faciliùs errores Gentilium animis hominum inserant, ad eos perniciosè decipiendos. Primùm enim Dæmon ea ratione faciliùs persuadet homini quicquid vult: siquidem homines animabus defunctorum parentum, vel cognatorum, vel amicorū, quos dilexerunt, & à quibus se dilectos esse persuasum habuerunt, lubentiùs & promptiùs credunt, quicquid sibi dixerint, quàm Dæmoni, quem naturaliter horrent. Deinde, ita Dæmon persuadet hominibus, infernum non esse carcerē perpetuū, ex quo non licet aliquando egredi, nec inferni pœnas adeò esse graues, atque intolerandas, vt putant homines. Adhæc, facit, vt homines credant, animas etiam post mortem habere corpora, vel quælibet in corpora posse animas se inducere, vel in alia hominum, aut bestiarum corpora demigrare: vt ea re cōcipiatur animo error Pythagoricus de Transmigratione animarum, eóque concepto & persuaso, labascat fides, & spes Christianę resurrectionis. Postremò, hac ratione & fit artificio Dęmonum, vt viui mortuos, vel quasi terrificos, sibíq; noxios metuāt, & variis superstitionibus placare, ac sibi conciliare studeant, vel tamquàm beneficos, sibique vel amicitia, vel necessitudine deuinctos, nimis superstitiosè diligant, & colant, quin etiam non humanis tantùm, sed diuinis quoque honoribus obseruent.

45. Non esse animas, quæ visus apparent, sed Dæmones, & cur malint haberi se animas mortuorum, quàm Dæmones.

Grauissimis profectò, ac disertissimis verbis super hac ipsa re disputans Tertullianus in libro de Anima, vbi agit de Inferis, & Animarum euocatione, ad hunc fermè modum scribit; Necromantia, secunda est Idololatria: in qua se Dæmones perinde mortuos fingunt, quemadmodùm in illa Deos. Quidni? cùm & Dij mortui sint. Itaque inuocantur quidem defuncti, sed Dæmones operantur sub eorum obtentu. Hanc autem fallaciam Diaboli sub personis defunctorum delitescentis, etiam rebus probamus, cùm in exorcismis nostris interdum Dæmon aliquem se ex hominibus affirmat, vel gladiatorem, vel bestiarium, sicut & alibi Deum; nihil magis curans quàm hoc ipsum excludere, quod prædicamus, ne credamus animas omnes malorum ad inferos redigi; & vt iudicij ac resurrectionis fidem turbēt. Et tamen iste Dæmon postquàm circumstantes circumuenire tētauit; instantia diuinæ gratiæ victus, id, quod erat in vero, inuitus confitetur. Sic etiam in Necromantia quæ iam quiescentes animas euellere ab inferis creditur, & cōspectui exhibere, non alia fallaciæ vis est, operatior planè, quia & phātasma præstatur, & corpus effingitur, nec magnum illi, exteriores oculos circumuenire, cui interiorem mētis aciem excæcare perfacile est. Nulli autem animæ omninò inferos patere, satis Dominus in argumento illo pauperis requiescentis, & diuitis ingemiscētis, ex persona Abrahæ sanxit, non posse relegari renuntiatorem dispositionis; quod vel tunc licere, potuisset, vt Mosi, & Prophetis crederetur. Sed etsi quosdam reuocauit Dei virtus in documentum iuris sui, nō idcircò communicabatur fidei & audaciæ Magorum, & fallaciæ somniorum, & licentiæ Poëtarum: nam in hac mortuorum resurrectione, qua Dei virtus in corpore animas repręsentat, solida & contrectabili, & satiata veritate, præiudicatum est, hanc esse formam veritatis, vt omnem mortuorum exhibitionem incorporalem, præstigias iudices. *Hæc Tertullianus.*

Egregia Tertulliani cōtra Necromantas disputatio.

Lucæ 16.

Pliniùs verò, istam Magiæ speciem non solùm omni fide abdicat, verùm irrisu, atque contemptu dignissimam censet, ita scribens in capite 2. libri 30. Promittit prætereà vmbrarum, inferorúmque colloquia; quæ vana & falsa esse, ætate nostra, princeps Nero comperit. Quippe non citharæ, tragicique cantus libido illi maior fuit, fortuna rerum humanarum summa gestiēte in profundis animi vitiis. Nemo vmquàm vlli artium validiùs fauit. Ad hæc, non opes ei defuere, non vires, nō discendi ingenium, aliáque patiente mundo. Immensum, & indubitatum exemplum

Plinius.

DD est

copioséque probatur in libro quæstionum veteris & noui Testamenti, in quæst. 17. Hi autem libri, etsi non sunt Augustini, sub nomine tamen eius feruntur, ille in tertio Tomo operum eius, hic in quarto.

Auctor librorum de Mirabilibus sacræ Scripturæ. Auctor q. veteris & noui Testamenti. S. August.

S. Augustinus in lib. 2. ad quæstiones Simpliciani in Responsione ad tertiam quæstionem eius, & in libro de octo Dulcitij quæstionib. in quæst. 6. disputat in vtramque partem: Num ille fuerit verus Samuel, an potiùs Dæmō specie & figura Samuelis. Propensior tamen videtur ad credendum, non fuisse verum Samuelem, sed spectrum quoddam eius, diabolica formatum arte, & aspectui Saulis repræsentatum: appellari verò in Scriptura Samuelem, quòd illum habitu, specie, & auctoritate ad amussim repræsentaret. Non enim infrequens est, tum in communi hominum loquendi consuetudine, tum in Sacris literis, rerū imagines, & simulachra nominibus ipsarum rerum appellari. Hanc item B. Augustini in vtramque partē super hac quæstione disputationem sine alterius partis asseueratione, secutus est B. Thomas in secunda secundæ, quæstione 95. artic. 4. ad secundum, & quæst 154. artic. 5. ad quartum. De huius autem ætatis scriptoribus, in eadem sententia fuit Iansenius in Commentariis suis super librum Ecclesiastici, in explanando suprà citatum locum illum capitis 46. de Samuele.

Iansenius.

47. *Quinque rationes, quibus hæc opinio probatur.*

Rationes porrò, quibus hæc opinio fundata & firmata est ab eius sectatoribus, sunt huiusmodi. Prima ratio: Si Pythonissa exercente artem Necromanticā, verus Samuel apparuit Sauli, vel igitur sponte sua & volens apparuit, vel coactus virtute ac potentia Necromantica: sed neutrum fas est sentire, ac dicere de sanctissimo illo viro: ergò non fuit anima Samuelis, quæ tunc apparuit. Hanc rationem paulò suprà enucleatiùs posuimus. Secunda ratio: Ille, qui tunc apparuit Sauli, passus est adorari se ab illo: Sic enim ait Scriptura: *Et intellexit Saul quod esset Samuel, & inclinauit se supra faciem suam in terra, & adorauit.* At Samuel nullo modo admitteret adorationem illam, vtpotè contrariam diuinæ legi. Tertia ratio: Ille, qui apparuit, dixit Sauli: *Cras tu, & filij tui mecum eritis.* Sed hoc, si de vero Samuele intelligatur, falsum est: Samuel enim erat in Limbo, & in sinu Abrahæ cum reliquis Sanctis mortuis, quorum in locum Saul, æternis damnandus pœnis, venturus non erat. Sed quia is, qui apparuit, erat Diabolus, speciem gerēs Samuelis, idcircò verè dixit, Saulem post mortem futurum secum. Quarta ratio: Ille, qui apparuit Sauli, dixit ei: *Quare inquietasti me, vt suscitarer?* Atqui Dæmon nō potuit inquietare animam Samuelis: ea nempe in sinu Abrahæ quiescebat, quò Diaboli ius & potestas non pertingebat: quare quietem animæ Samuelis turbare Diabolus nequaquàm potuit. Quinta ratio: Si Saul legitimè consulens Deum per somnia, & per sacerdotes non tamen meruit responsum à Deo vllum accipere: quomodò credibile est, ei impiè consulenti Pythonissam, responsum dare voluisse Deū per maximum eius temporis Prophetā, ab inferis ad superos mirabiliter reuocatū? Atq; his prædicta opinio argumentis comprobatur.

Locus 1. Regum. 28.

48. *Altera sententia probatur, quòd verè Samuelis anima apparuerit Sauli.*

Altera est, huic contraria, & multò probabilior sententia, fuisse veram Samuelis animam, quæ tunc apparuit Sauli; exercente quidem Pythonissa artem suam magicam, sed non eius artis virtute ac potentia, sed imperio Dei ab inferis excitatam, quæ dispensatione diuina, Pythonissam & Saulum latente, ostēdit se aspectibus iniqui regis, diuina cum sententiā percussura, vt impius rex, quæ post mortem supplicia impietati suæ debita passurus erat, etiānum viuens, acerbissimo doloris sensu prægustaret. Ergo anima Samuelis apparuit quidē, dū Pythonissa exercebat artem magicā, non tamen potentia illius artis ad apparendū coacta, sed Dei cōsilio & potestate ad superos eo tempore reuocata. Hoc ipsum docet nos B. Thomas in secūda secundæ, q. 174. artic. 5. in responsione ad quartum, ita scribens:

S. Thom.

Anima Samuelis, voluntate Dei, euentum belli prænunciauit Sauli, Deo sibi hæc reuelante: Nec obstat, quod arte Dæmonum hoc dicitur factum: quia etsi Dæmones animam alicuius Sancti euocare non possint, neque cogere ad aliquid agēdū: potest tamen hoc fieri, vt dum Dæmon consulitur, ipse Deus per suum nuncium veritatem enunciet, sicut per Eliam respondit veritatem nunciis regis Ochoziæ, qui mittebantur ad consulendum Deum Accaron, vt traditur 4. Regem cap. 1. *Hæc S. Thomas*. Huius porrò sententiæ probatores sunt, & propugnatores Lyranus, & Thostatus, & Caietanus super cap. 28. primi lib. Regum. Immò etiam B. Augustinus, & S. Thomas, vt paulò infrà ostendemus.

Lyranus. Thostatus. Caietanus.

Quoniam autem verum intellectum & probabilitatem sententiæ huius, optimè, simúlque breuissimè declarauit Caietanus è re visum est fore verba eius hic adscribere. Antiqua, inquit, occurrit quæstio, à priscis etiam Doctoribus discussa, & adhuc sub iudice manēs, An vera fuerit anima Samuelis, quæ apparuit Sauli, an Dæmon sub specie animæ Samuelis. Et præcipua dubitandi ratio est, quia hunc Scriptura nominat Samuelem, clarè dicendo: *Et vidit mulier Samuelem*: idémque sæpe repetit. Inde autem certum est, quòd nulla incantationis ars extēditur super animas Sanctorum. Verùm solutio est, quòd tam textui Scripturæ, quàm rationi quadrat, quòd verè fuerit anima Samuelis. Scripturæ quidem, quia & hic Samuelem visum esse dicit: & quia ille, qui apparuit manifestè testatur se esse Samuelem, dicendo Sauli: *Quemadmodùm locutus est Dominus in manu mea*, quod sanè verificari non potest, nisi de verò Samuele. In libro quoque Ecclesiastici cap. 46. clarè dicitur, fuisse animam Samuelis, illis verbis: *Et post hæc dormiuit*, (Samuel) *& notum fecit regi, & ostendit illi finem vitæ suæ*. Nec propterea sequitur, quòd ars magica extensa fuerit ad animam sancti Samuelis: sed quòd, quemadmodùm exercente Balaam incantationes suas, apparuit ei Deus non vi incantationum, sed præoccupās & impediens incātationis effectum, ita exercente muliere incantationes suas, præoccupauit Deus mittendo animam Samuelis, & impediendo incantationis effectum. Nec mirum est, quòd Deus negauerit respondere Sauli interroganti ipsum per Sacerdotes, & Prophetas, & tamen responderit interroganti per Magos: quoniā & inuito Balaam, & regi Moab reuelauit, quæ vtrique displicebant, vt habes in libro Numerorum, & similiter non interrogatus à Saule, obtulit responsionem non quæsitam, & Sauli maximè displicentem. Obtulit autem & certam de futuris contingentibus, qualem Dæmon dare non potuisset, & hoc ad initium punitionis æternæ. Quod autem Samuel dixit Sauli: *Quare inquietasti me, vt suscitarer?* Verùm dixit, quia occasionaliter fecerat moueri ipsum de suo loco, & ascēdere super terram, quamuis non efficaciter: quoniam solus Deus potuit efficaciter mouere animam Samuelis ad huiusmodi apparitionem. *Hactenus ex Caietano.*

Numer. 22.

49. *Duplex probatio huius sententiæ. Locus 1. Regum, cap. 28.*

Huius autem sententiæ duplex nunc mihi suppetit probatio. Et altera quidem probatio ducitur ex verbis diuinę Scripturæ narrantis illam Samuelis apparitionem in primo libro Regum cap. 28. quo in loco diuina Scriptura memorat ea locutum esse Samuelem Sauli, quæ, nisi fuisset verus Samuel, vera esse non possent: vti est illud: *Faciet tibi Dominus sicut locutus est in manu mea.* Et item illud: *Quare inquietasti me, vt suscitarer?* Deus autem locutus fuerat contra Saulem per manum veri Samuelis, non autem per Diabolum in specie Samuelis: nec Diabolus inquietatus tunc fuerat, vt suscitaretur. Non igitur quæ dicuntur eo loco, ad simulatum Samuelem aptari possunt, sed bellissimè quadrant ad verùm Samuelem. Deinde, illa regula est generalis, & recta interpretandi Scripturā secundùm literalem sensum, Germanum & proprium sensum literalem alicuius Scripturæ, censeri eum debere, quem verba propriè sumpta reddunt: nisi forte sic accepta, facerent sensum

aut falsum, aut indecentem Scripturæ. Si autem in illo Scripturæ loco verba propriè accipiantur, nihil absurdi sequitur, vt ex solutione contrariarum rationum patescet; propriè verò accepta, nonnisi ad verum Samuelem referri, & aptari possunt.

Altera huius sententiæ probatio, eáque fortior, petitur ex illo, quem suprà nominaui Scripturæ loco, qui est in capite 46. libri Ecclesiastici: vbi hanc apparitionem Samuelis factam Sauli narrat Scriptura his verbis: *Et post hoc dormiuit, & notum fecit regi.* Significatur enim istis verbis, eundem illum Samuelem, qui dormierat, id est, mortuus fuerat, notificasse regi, quæ ventura illi erant. At enim, qui mortuus fuerat, erat verus Samuel; ergo verus item Samuel fuit, qui post mortem locutus est Sauli. Deinde illud: *Exaltauit vocem eius de terra in prophetia*, hunc habet sensum: Ascendens Samuel ex inferis super terram, alta & clara voce, prophetauit regi futura. Deus igitur Samuelem, etiam post mortem exultauit, & honorauit dono Prophetiæ, sicut habuerat viuus: quod in Diabolum, vel spectrum Samuelis verè non competit. Præterea, in eo loco Scriptura sex res memorat, ad præcipuam commendationem, eximiámque laudem Samuelis pertinentes. Primò quidem, quòd Samuel verax, & fidelis Propheta fuerit: tum quòd regiam gubernationem cõstituerit in populo Hebræo, primúmque regem inunxerit: ad hæc, quòd viderit Deum Iacob, id est, quòd Deus sæpè illi apparuerit: deinde, quòd ipso Deum orante, horrendis tonitruis, & fulguribus cælitus missis hostes perterrefacti, atque profligati sint: præterea, quòd ante finem vitæ suæ in conspectu regis & vniuersi populi continentiam atque innocentiam suam mirè probauerit: sextum & vltimum fuit, quòd etiam post mortem prophetauerit Sauli, ventura illi. Si hoc igitur postremum, similiter vt priora quinque pertinet ad laudem Samuelis, ergo intelligi debet de vero Samuele, non autem de imagine eius: alioquin ad laudem eius nihil planè faceret. Denique, interpretatio huius loci Ecclesiastici de vero Samuele, plana, & clara, & simplex, & verbis aptissimè inhærens, & proposito Scripturæ maximè congruens videtur: contraria autem interpretatio videtur incongrua Scripturæ, & dura, & quodammodo violenta.

50. *Locus Ecclesiastici, c. 46.*

Sex res in laudē Samuelis. *1. Reg. 10.* *Infrà 12.*

Ibidem.

Hic autem locus Ecclesiastici, tam euidenter ostendit veram animam Samuelis apparuisse Sauli, vt id negari non possit, si is liber pro Canonico & sacro habeatur. Audi Beatum Thomam apertè hoc docentem in prima quæst. 89. articulo 8. ad 2. his verbis: de Samuele dici potest, quod ipse apparuit per reuelationē diuinam; secundùm id, quod dicitur Ecclesiastici 46. quod *Dormiuit, & notum fecit regi finem vitæ suæ*: vel illa apparitio fuit procurata per Dæmones: si tamen Ecclesiastici auctoritas non recipiatur propter hoc, quod inter canonicas Scripturas apud Hebræos non habeatur. Hæc Beatus Thomas. quæ profectò S. Doctor mutuatus est, ad verbum ex Beato Augustino, qui in libro de cura pro mortuis gerenda, cap. 15. similia scribit, hoc modo: Mitti quoque ad viuos aliquos ex mortuis, sicut è contrario. Paulus ex viuis in Paradisum raptus est, diuina Scriptura testatur. Nam Samuel Propheta defunctus, viuo Sauli futura prædixit: quamuis nonnulli putent non ipsum fuisse, qui potuerit magicis artibus euocari; sed aliquem spiritum illius similitudinem figurasse, Cùm tamen liber Ecclesiasticus, quem Iesus filius Sirach scripsisse traditur, & propter eloquij nonnullam similitudinem Salomonis pronuntiatur, contineat in laude Patrum, quod Samuel etiam mortuus prophetauerit. Sed si huic libro, quia non est in Canone Hebræorum, contradicitur, quid de Mose dicturi sumus, qui in Deuteronomio mortuus dicitur & in Euangelio cum Elia, qui mortuus non est, legitur apparuisse viuentibus? *Sic Augustinus.* Non igitur obscurè significant, sanctus Augustinus,

51.

S. Thomas.

S. August. *2. Corint. 12.*

Deuteron. vltimo. *4. Reg. 2.* *Matth. 17.*

stinus,& B.Thomas,si liber Ecclesiastici,vt Canonicus & sacer recipiatur,nõ posse negari,verum Samuelem apparuisse Sauli.Loquuntur autem illi conditionaliter de auctoritate libri Ecclesiastici, non quòd ipsi eius auctoritate dubitarent: sed quia nec Hebræi eum reciperent,& reponerent in Canonem sacrorum librorum, & quidam Catholicorum de eius auctoritate dubitassent.

51. *Solutio rationum cõtrariæ opinionis.* Restat,vt quinque contrarias huic nostræ sententiæ rationes suprapositas diluamus.Primæ rationis solutio manifesta est ex eo,quod suprà dictum est,Samuelem non esse per Pythonissam euocatum efficaciter, id est, potentia magicæ artis, sed tantùm, vt ita loquar, occasionaliter, per occasionem námque Saulis consulẽtis Pythonissam,atque ipsius Pythonissæ exercentis artem suam magicam,fecit Deus ascendere Samuelem,& apparere Sauli, ad maiorem videlicet gloriam Samuelis, simúlque acerbiorem ipsius Saulis pœnã.Illa igitur euocatio & apparitio Samuelis,à Deo facta est,Angelorum ministerio. Secunda ratio,leuis est: verbum enim adorandi, nec in lingua Hebraica,neque in vsu sacræ Scripturæ significat tantùm adorationem latriæ soli Deo debitæ, sed quamlibet venerationem,& cultum siue Deo,siue Angelis, siue hominibus, cum exteriori quadam corporis declinatione, ac demissione factum.Super qua re videat Lector:quæ latiùs disputauimus in tertio tomo Commentariorum nostrorum in Genesim super caput 18.ad numerum marginalem 7.& super cap. 23. ad numerum 25. Tertia ratio ita soluitur:Verum fuit illud, quod Samuel dixit: *Cras tu, & filij tui mecum eritis*: licet enim apud inferos diuersæ fuerint sedes bonorum atque improborum, cùm in Euangelio legamus Luc. 16. Abrahã dixisse diuiti epuloni,inter se,atque ipsum,longissimũ atque intransibile chaos intercedere, cõmune tamen omniũ erat mortuorũ descendere ad infero ibique detineri,licèt diuersis in locis. Quapropter S.Aug respõdens ad, tertiã quæst Simpliciani, docet verba illa Samuelis non ad æqualitatẽ fœlicitatis, sed ad similem conditionem mortis referri debere. Est itáque illorum verborum hic sensus:Cras & non ampliùs eris inter viuos,sed eris inter mortuos,& apud inferos,vbi ego sum:tunc enim,vsque ad Christi Domini aduẽtum,& in ea loca descensum, omnes tam boni, quàm mali apud inferos, sedibus licet disclusi,detinebantur.Quartæ rationis solutio, sit huiusmodi: *Inquietasti me*,dixit Samuel Sauli, pro eo,quod est,Fecisti,vt relinquerem locum meum,in quo cum aliorum Sãctorũ animabus quietè maneo,nullo affectus doloris sensu.Vnũ quodque enim quiescit in suo loco naturali,& qui sibi conueniens sit: Locus autem inferorum,erat ante Christi aduentum,conueniens animabus Sanctorum secũdùm diuinam ordinationem.Saul autem inquietauerat Samuelis animã,(sic intelligendo verbum inquietandi,vt dudum exposuimus)non efficaciter,sed occasionaliter,vt bene declarauit Caietanus in locis citatis. Quintæ denique rationis in promptu est solutio.Etenim Deus priùs non respõderat Sauli,nec per Sacerdotes,nec per Prophetas,quòd indignus esset diuino responso,& vt inde cognosceret,despectũ se à Deo esse,& à facie eius proiectum.Posteà verò respondit ei consulenti Pythonissam, vt detestabilem eius impietatem Prophetica sententia damnaret, per eum ipsum, cui dum viueret,nomine Dei imperanti obedire noluerat:idque Samueli proficeret ad insignem gloriam, Sauli verò atrociorem afferret punitionem

Augùst. *1. Reg. 15.*

NONA

NONA DISPVTATIO.

An fuerint veri dracones, quos ex virgis suis fecere Magi Pharaonis.

SVPER ILLIS VERBIS.

Proiecerunt singuli virgas suas, quæ versæ sunt in dracones, sed deuorauit virga Aaron virgas eorum.

Versu 5.

53.

DE EXTRACTATIS superioribus quæstionibus, expeditus, & facilis erit & huius, & superioris disputationis tractatus, atque explicatus. Magna quæstio est, variis Doctorum in vtramque partē agitata sententiis, An dracones illi, in quos Magi suas virgas conuerterunt, fuerint veri & naturales dracones, non secùs, quàm is, in quem virga Aaron mutata est: An potiùs fuerint tantùm simulachra quædam, & imagines draconum, qui à Dæmonibus in similitudinem, modúmque draconum mouerentur? Quod autem de draconibus dicimus, de aqua item mutata in sanguinem, & de ranis productis intelligi volumus. Multi, & antiqui, & graues scriptores arbitrati sunt, dracones illos fuisse veros & naturales: hoc enim sentit Theodoretus in quæstione 18. in librum Exodi, hoc ipsum copiosè disputat S. Augustinus in lib. 3. de Trinitate, cap. 7. & 8. & in lib. 83. quæstionum, quęst. 79. Augustinum verò tum alij Theologi scholastici, tum maximè S. Thomas sequitur, affirmatē hoc tradens super 24. caput Euāgelij secundùm Matthæum, & in prima parte, quæstione 114. artic. 4. Cui sententiæ accedunt Lyranus, Thostatus, Burgensis, & Caietanus: Cuius verba iuuat hîc apponere, quibus hanc sententiam breuiter exponit, simúlque cōfirmat. Is enim super hoc septimum caput Exodi, declarās verba illa Scripturæ: *Proiecerunt singuli virgas suas, quæ versæ sunt in dracones:* ita scribit: Non est vertendum in dubium virgas Magorum versas esse in serpētes: Scriptura enim eisdē verbis vtitur narrando transmutationem virgæ Aaron, & transmutationem virgarum Magorum: verè enim mutatæ sunt virgæ in serpentes, sicut vere mutata est aqua in sanguinem, & verè productæ sunt ranę. Quod ex eo quoque patet, quòd Magi impotentes fuisse dicuntur ad faciēdum quartum signum: hæc enim impotētia testatur, quòd nō ad apparentias, sed ad res ipsas faciendas Magi operā dabant. Nec est impossibile, opera Dæmonū applicantium actiua passiuis, verti citò virgas in serpentes: nam videmus aërem verti in aquam, statim cùm aqua frigida ponitur in phiala vitrea æstiuo tempore, cùm apparet tāquàm sudor extra phialam. Intercessit etiam multum temporis spatium à vocatione Magorum vsque ad proiectionem virgarum coram Pharaone: in quo tempore operabantur Dæmones disponendo virgas per naturalia agentia & sic mutando, vt posteà proiectæ statim verterentur in serpētes: Et hoc tātò possibilius est, quantò naturalia agentia plus possunt, qua

Fuisse veros dracones.
Theodoret.
S. August.

Lyranus.
Burgensis.
Tostatus.
Caietanus.

tenùs sunt instrumenta substantiarum spiritualium, quam possint propriis virtutibus, vt de motu cœli Philosophi tradunt. *Hæc Caietanus.* Philo quoque in primo libro de vita Mosis, ita loquitur de serpentibus Magorum, quasi fuissent veri, nec falsitatis eorum aliquam dat significationem.

Philo.

54. At enim, complures alij vetustatis & doctrinæ laude celebres, serpentes illos Magorum non fuisse veros, & naturales: sed simulatos & apparentes, & artificio quodam Magico & diabolico, spectantium oculis imponentes, & censuerunt, & scriptis suis prodiderunt. Iosephus certè libr. 2. Antiquitatum, ait, illos serpētes Magorum in speciem, sic similitudinem verorum serpentium reptasse, reuerà tamen fuisse præstigias, specie veritatis, hominibus non admodùm cautis deceptionem facientes. Idem tradit sanctus Iustinus Martyr in libro Responsionum ad quæstiones Orthodoxorum, in Responsione ad quæst. 26. hæc scribens: Quæ à Mose facta sunt miracula, quia edita sunt diuina virtute, facta sunt mutatione rei propositæ in naturam eius, quod efficiebatur: At quæ à Magis, opera Dæmonum sunt facta, spectantium oculis præstigias offundebant; vt qui serpens non esset, eū viderent quasi serpentem; & non sanguinem, quasi sanguinem, & non ranas, quasi ranas. Tertullianus in libro de Anima: Possunt, inquit, & solent Dæmones phantasmata præstare, & corpora fingere, quibus exteriores oculos circumueniant. Corpora enim videbantur Pharaoni & Ægyptiis, magicarum virgarum dracones sed Mosis veritas mendacium eorum deuorauit. Gregorius Nyssenus. Qui ex virga Mosis, inquit, factus est serpēs verè animatus, Magorum virgas, reuerà ligna, visus autem deceptione serpentes, facilè deuorauit. Græcus interpres, qui citatur in Catena in Exodum, super hoc loco, ait, illos serpentes Magorum, fuisse meras præstigias, nihil verorum serpentium, præter speciem & imaginem habuisse. Vulgò putatus Ambrosius in cap. 3. posterioris Epistolæ ad Timotheum, ita scribit: Iannes & Mābres virtuti Dei, quæ per Mosen operabatur, commentitia æmulatione resistere conati sunt. Eiusdem Pauli locum explanans auctor Commentariorum in epistolas Pauli, qui fert nomen B. Hieronymi: Sicut, inquit, illi Magi artis Magicæ præstigiis Mosi obstiterunt: sic nonnulli argumentorum fallaciis, Christianæ veritati ac simplicitati resistere, atque illudere conantur. Rupertus libro 1. Cōmentariorum in Exodum, enarrans conuersionem virgæ Mosis in draconem Hoc, inquit, signū fecit Moses tamquàm Deus Pharaonis: quia, quòd solius diuinæ potestatis est, virgam inanimatam in verum animal conuertit, videlicet quia transformauit in colubrum, deuorauítque virgas Magorum, specie tantùm serpētes. Et rectè, illæ enim virgæ erant, quod fuerant, sed per incantationes Ægyptiacas, & arcana quædam fascinauerant Magi oculos hominum, vt virgæ viderentur eis speciem habere draconum. Deuorari ergò, & non deuorare potuerunt, quæ deuoratrices esse videbantur, & non erant.

Altera opinio, quòd non fuerint veri serpentes. Iosephus.

Iustinus Martyr.

Tertullian.

Nyssenus.

Græcus interpres.

Ambrosius.

Hieronym.

Rupertus.

55. Equidem arbitror, neutram istarum opinionum vel testimoniis sacræ Scripturæ, vel humanis rationibus euidēter ac necessariò aut probari, aut improbari posse: Videtur tamen aliquandò probabilior B. Augustini, & sancti Thomæ sententia. Primò, quia narrans Scriptura in hoc capit. 7. quæ fecit Moses, atque Magi, iisdem plane verbis, eodémque modo narrat, virgam Aaron versam esse in draconem, & itidē virgas Magorū in dracones esse mutatas: Si igitur ille serpēs Aarō, fuit verus serpēs, similiter etiā serpētes Magorū veri serpētes fuisse videtur. Ibi quoq. dicitur quòd virga Aarō deuorauit virgas magorum, id est, serpēs ex virga Aarō factus deuorauit serpētes factos ex virgis Magorū: nō diceretur autē serpēs Aarō deuorasse serpētes Magorū, nisi fuissēt illi veri serpētes. Deinde infra c. 8. Exod. traditur, Magos defecisse in tertio signo, nec potuisse producere ciniphes: ex eo igitur [illegible]tis intelligitur.

Auctoris sententia, esse probabilius fuisse illos veros dracones.

telligitur, verè, ac non in speciem tantùm priora duo signa esse à Magis facta: alioqui etiam in ipsis defecissent. Adhæc, si non fuissent veri serpentes, Moses retexisset illam fallaciam, quò planiùs veritas diuini operis cognosceretur, atque coleretur, falsitas verò magici & diabolici operis conuinceretur, atque confutaretur. Præterea, credendum est dæmonem omnes vires suas contulisse ad resistendum Mosi, & vt demonstraret, se per Magos similia opera posse facere. Cùm igitur veros serpentes posset vel producere per causas naturales, vel iam productos aliundè latenter præsentare oculis Pharaonis & Ægyptiorum: hoc potiùs fecisse eum putandum est quam simulatis & fictis serpentibus vti voluisse: præsertim cùm veteri posset, ne fraudem & fallaciam detegeret Moses, magna cum ignominia, & ludibrio Magorum ipsius Dæmonis. Postremò, Scriptura vocat simpliciter & præcisè serpentes: & ex nulla circumstantia narrationis Scripturæ colligi potest, eos non fuisse veros serpentes: nec repugnat, eos fuisse veros, siue productos à Dæmone, vt diximus, siue aliundè, modo inuisibili, in eum locum allatos, & oculis spectantium expositos. Ex his igitur apparet & extat, probabilius esse illos fuisse veros serpentes, quàm simulatos & fictos.

DECIMA DISPVTATIO.

Quo modo facti sint serpentes illi Magorum.

QVi putarunt serpentes illos non fuisse veros, sed tantùm inania quædam serpentium simulachra, duobus modis fieri potuisse docent, vt Magi tales simulatos serpentes oculis spectantium exhiberent. Vel enim nulla facta est mutatio in virgis magorum, nihilque eis additum vel demptum est, sed tantùm in sensibus eorum qui spectabant, intrinsecùs facta est mutatio & ludificatio, ita vt viderentur sibi in illis virgis cernere serpentes: Nam quod violentia & malignitate morbi vsu venit phreneticis ob cõturbationem spirituum sensitiuorum, & specierum sensibilium in illis inhærẽtium, vt multa illis videantur esse præsentia, quæ non sunt, & talia esse, qualia non sunt; idem opera Dęmonũ effici potest, commouentium spiritus sensitiuos, & conformantiũ species sensibiles ad repræsentãdum id, quod ipsi volunt. Vel altero modo potuit id fieri, vt Dæmones virgis illis affigerent formam & figuram serpentium, & in illis motum qualis est verorum serpentium, efficerent: vtrumque hunc modum, quo Dæmones mira quædam faciunt non verè, sed tantùm apparenter, tradit S. Thomas in prima parte quæst. 114. artic. 4. Altero igitur istorum duorum modorum factum est à Magis illud serpentium spectaculũ. Sed quia nos superiori disputatione conclusimus, tamquàm probabilius, fuisse illos naturales, atque veros serpentes, istos duos modos nunc missos faciamus. — 56. — *S. Thomas.*

Qui autem sensent, illos fuisse veros serpentes, duobus item modis declarant, quemadmodùm subitò illi fuerint exhibiti à Magis. Et vnus quidem modus est, vt tunc Dæmones, qui Magis aderant, & auxiliabantur virgas illas Magorum, statim vt proiectæ sunt in terram, conuerterint in veros serpentes, applicando — 57. *An fuerunt tunc generati serpentes ex virgis.*

 videlicet

videlicet illis inuisibiliter certa quædam agentia naturalia, nobis quidem ignota, Dæmonibus tamen exploratissima, & ad generandos serpentes potentissima, & efficacissima. Hunc modum tenet Caietanus in hoc loco, secutus plures alios auctores: qui tamen modus nec Lyrano placet, nec Thostato, nec mihi sanè fit modum verisimilis. Equidem, non fuisse tunc productos illos serpentes, possum argumentari ad hunc modum. Certum est, Dæmones nó potuisse immediatè ex virgis producere illos serpentes, vt suprà ostensum est, sed tantùm mediatè, adhibendo nimirum naturales causas serpentium productiuas. Certum quoque est, nullum agens naturale posse subitò producere formam ex materia non antè idoneè præparata. Certum item est diuersas formas exigere diuersas materiæ præparationes: & quò formæ sunt nobiliores, eò plures, atque operosiores præparationes deposcere, maior enim præparatio fit materiæ, ad accipiendam formam mixti, quàm ad formam elementi, & maior etiam ad formam animalis perfecti, quàm vel ad formam plantæ, vel imperfecti animalis. His positis, quæ secundùm Philosophiam negari nullo modo possunt, quærimus an Dæmones immediatè serpentes illos produxerint ex virgis? At materia virgæ, est admodùm remota & aliena accipiendæ formæ serpentis. Si dicatur non immediatè ex virgis illis productos esse serpentes, sed variis anteà transmutationibus præmissis: Atqui tot & tam variæ transmutationes, quibus opus erat, vt virgæ transformarentur in serpentes tam breui illo tempore fieri nequaquàm potuerunt: statim enim vt magi proiecerunt virgas in terram, apparuerunt serpentes. His adde, quòd natura non potest statim producere serpentem cuiuscumque magnitudinis: sed primò paruum & inualidum, qui posteà crescens & adolescens ad perfectionem veniat: Serpentes autem illi Magorum, vel vt vocat Scriptura, dracones, statim apparuerunt magni & perfecti, æquales vtique virgis, alioqui non esset visum, mutatas esse virgas in serpentes.

58. *Caietani opinio diluitur.*

Caietanus vt vim huiusce argumentationis, ab ipso, vt arbitror, præuisam effugeret, duo reperit effugia: Vnum effugium est huiusmodi: eo tempore, quod effluxit, dum Pharao vocauit Magos, & ipsi ad eum venerunt, Dæmones vltimam dispositionem pro gerenda forma serpentis induxerunt in illas virgas, atque ita cum virgæ in terram proiectæ sunt statim potuerunt generari serpentes, quod in virgis fuisset vltima dispositio formæ generandæ, qua dispositione posita in materia, immediatè generatur forma. Sed hoc effugium, vel refugium, infirmum, atque intutum est. Etenim vltima dispositio, & proxima generationi serpentis non potuit esse in virga manente forma, & figura virgæ, sed anterioribus aliquot factis transmutationibus oportuit exteriorem virgæ formam, & figuram esse corruptã antequàm induceretur proxima dispositio formæ serpentis gerenda. Quid, quòd cùm illi fuerint dracones, id est, perfecti in genere serpentis, non potuerunt aliter quàm ex proprio semine generari. Alterum effugium Caietani est hoc: licet agens naturale, propria virtute non possit ex virga, & subito generare serpentem: attamen, vt fit instrumentum spiritualis substantiæ, vel Angeli, vel Dæmonis, potest id facere: quemadmodùm per lumen cœli multa generatur, nobiliora non solùm lumine, sed ipso cœlo, ea vtique ratione vt lumen & motus cœli sunt instrumentum intelligentiæ mouentis cœlum. Verùm neque hoc perfugium satis est firmum & securum. Nam licet genus naturale, vt est instrumentum vel hominis, vel Angeli, vel Dæmonis, possit facere aliquid vel citiùs, vel meliùs quàm propria virtute faceret: non ob id tamen potest ex qualibet, & in qualibet materia immediatè effectum suum producere non potest formã generare nó antè præmissis eius propriis dispositionibus, nec generare formam posteriorem non ante producta priori. Inter formas enim, & inter formarum dispositiones est ordo quidam naturaliter immutabilis

bilis, qui nec à Dæmone, nec ab Angelo, sed à solo Auctore naturæ mutari potest.

Restat igitur alius quidam modus, quo, probabiliter cogitari potest, Magos vbi proiecerunt virgas; earum loco serpentes exhibuisse oculis spectantem. Dæmones enim, non aduertentibus, qui spectabant, virgas a Magis proiectas in terram, subitò è conspectu eorum, qui aderant, latenter abstulerunt, & in earum loco veros serpentes: & mole æquales ipsis virgis, non quidem tunc ibi generatos, sed vel ante præparatos, vel aliundè tunc celerrimè allatos, intuentium oculis ita subiecerunt, vt virgæ in serpentes viderentur esse conuersæ. Hoc modo defendimus, illos fuisse veros serpentes, sicut in superiori Disputatione probatum est. Nec tamen dicere cogimur eos serpentes fuisse tunc generatos ex virgis, ne vrgeamur & premamur iis incommodis, quibus obnoxios esse docuimus illius opinionis probatores. Enimuerò, id omninò dicendum videtur de prodigio sanguinis, quod fecerunt Magi: neque enim ipsi potuerunt per vlla agentia naturalia, sanguinem immediatè generare ex aqua, sicut fecit Moses diuina virtute: verus namque sanguis, nec alibi generari potest, quàm in animali, nec aliter, quàm virtute animæ, & per calorem naturalem, qui est in animali. At enim, vnum quid est, quod huic sententiæ videtur officere: Scriptura enim ait hoc loco, virgas Magorum esse versas in dracones: at si non sunt generati dracones ex illis virgis, sed aliundè illuc allati, non potest verè dici, virgas esse conuersas in dracones. Sed respondendum est, Scripturam id dixisse, non quòd ita fuerit secundùm veritatem, sed quia ita videbantur, & spectantium iudicio putabatur. Hac etiam ratione legimus, Genes. 18. tres illos Angelos, qui apparuerunt Abrahæ, simpliciter appellari viros, & dici pedes eorum lauisse Abraham, eósque manducasse: cùm tamen nihil horum propriè verum fuerit, sed tantùm in speciem, & secundùm existimationem hominum. Neque verò hæc obiectio nos propriè vrget, sed communiter pertinent tum ad eos: qui censuerunt, non fuisse illos veros serpentes: sic enim non est verum, virgas esse conuersas in serpentes: tum etiam ad Caietanum, quippè qui vult illas habuisse vltimam dispositionem pro forma serpentis, quando à Magis proiectæ sunt in terram: sic enim non poterant esse veræ virgæ, vt suprà ostendimus, sed habere tantùm speciem & figuram virgæ. Quarè secundùm Caietanum, nec Magi proiecerunt veras virgas nec veræ virgæ tunc conuersæ sunt in serpentes.

59. Auctor. sententia, quæ est Lyrani & Tostati.

An virgæ Magorũ verè sint conuersæ in serpentes.

VNDECIMA DISPVTATIO.

Cur Deus sit passus, Magos facere signa & prodigia similia miraculis Mosis.

MIRVM videri posset, permisisse Deum, vt Magi, qui contradicebant Mosi, signa facerent, similia miraculis Mosis: cùm ea res & diuinam virtutem, quæ per Mosen operabatur, obscurare videretur: & Pharaonis animum in perfidia & inobedientia magis obfirmatum & obstinatum redderet. Ad hanc quæstionem breuissimè respondens in homilia

60.

S.Chrysost. 46.super Acta Apostolorum, B. Chrysostomus ita scribit: Non doleamus, quòd multæ sint sectæ, & multi pseudochristi veritatem obscurare conantes, sed illa magis fulget, manifestáque fit vbique. Hoc, etiam tempore Prophetarum euenit, fuerunt enim tunc plures pseudoprophetæ: verùm ex illorum comparatione, veri Prophetæ illustriores fuerunt. Etenim morbus sanitatem magis demonstrat, & tenebræ lucem, & tempestas tranquillitatem. Non possunt dicere Græci, quòd Prophetæ & Apostoli, impostores & Magi fuerint, cùm istud genus hominum maximè contrarium illis fuerit, & ab illis confutatum & redargutum. Hoc etiam Mosi contigit. Permisit Dominus aliquid Magis contra Mosen, ne Magus putaretur esse Moses. Permisit, Magorum exemplo discere omnes, quantùm ars magica imponat sensibus: sed non permisit vltra eos progredi, ne ab illis deciperentur homines, sed ipsimet se victos esse à Mose confessi sunt. Nihil nobis nocent impostores, sed meliores potiùs reddunt, si quis rectè consideret. *Hæc Chrysostomus.*

61. Theodoret. Verùm propositam quæstionem pleniùs, atque enucleatiùs tractauit Theodoretus, ponens hanc ipsam quæstionem, quæ est decima octaua inter quæstiones eius, in librum Exodi, his verbis: Ad quid permisit Deus incantatoribus: eamdem facere, quæ Moses; cui quæstioni respondens, Reperiuntur, inquit, etiam nunc quidam homines impij, dicere audentes, Mosen prodigia illa fecisse arte magica. Quamobrem Deus concessit tunc incantatoribus, vt quædam facerent similia eorum, quæ faciebat Moses, quò magis vtrorumque discrimen patesceret. Mutabant illi quidem virgas in serpentes, sed virga Mosis, virgas illorum deuorabat. Mutabant illi aquam in sanguinem: sed sanguinem in priorem aquæ naturam reducere non poterant. Produxerunt illi ranas: sed molestiam, & incommoda ranarum Ægyptiis auferre non poterant, sicut fecit Moses. Concessit itáque Deus incantatoribus huiusmodi facere, vt etiam per ipsos castigaret Ægyptios: non tamen concessit illis, vt illatam vltionem & calamitatem auferre possent. Nã dum à Deo puniretur rex Ægyptiorum, non fuit Deus contentus plagis per Mosen illatis: sed insuper præcepit incantatoribus vltionẽ augere. Quasi diceret Regi: Quia puniri te delectat, tuorum etiam seruorum opera te castigabo, & grauiùs plectam. Sed cùm videret, regem ob id vehementiùs indurari, Magorum illorum facultatem cohibuit, vt qui maiora animalia, vt sunt ranæ, anteà produxerant, crabronem minutulũ producere non possent, sed plagam illam, esse digitum Dei confiterentur. Præterea, Magorum corpora pustulis afflixit, vt tum illi, tum fatuus eorũ rex, euidenter cognoscerent, quòd non solùm plagas à Deo immissas auferre non possent, sed etiam ipsi cũ reliquis plecterentur. Impudentissimum igitur mendacium est dicere, Mosen artibus magicis prodigia illa perpetrasse: cùm contrà Magi clamarent, signa illa, virtutis esse diuinæ, Si enim erat imaginarium, quod per Mosen gerebatur, illos quoque similiter effingere oportebat, & artificij sui socium conuincere: at verò disertè confitentur, hoc esse digitum Dei. *Hactenus ex Theodoreto.*

62. Auctoris responsio. Sed nos eidem quæstioni paulò explicatiùs & distinctiùs respondeamus, complures causas afferentes, cur passus sit Deus Magos similia facere miraculis Mosis. Prima causa: Voluit Deus palàm facere, semper veritatem, ac pietatem fuisse multis obnoxiam contradictionibus, speciem veritatis & pietatis præ se ferentibus. Hanc causam indicauit sanctus Paulus capite tertio posterioris epistolæ ad Timothæum, de istis Magis Pharaonis loquens: *Quemadmodùm*, inquit, *Iannes & Mambres restiterunt Mosi: ita etiam hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem.* Quæ verba explanans vulgò putatus Hieronymus in Commentario illius epistolæ: Sicut, ait, illi Magi, artis magicæ præstigiis restiterunt Mosi, nonnulli argumentorũ fallaciis, Christianæ veritati, ac simplicitati obsistere, atque illudere

conantur.

conantur. Huiuſmodi autem contradictiones veritatis & pietatis, ſi quis memoria repetat præterita, reperiet ab initio vſque mundi fuiſſe. In cœlis Lucifer, eiúſque aſſectatores talem contradictionem excitarunt aduerſus Deũ, repugnantibus Michaële, & ſanctis Angelis. In terris ſtatim poſt creatum hominem, improbitas Caini contradixit innocentiæ Abel: & poſteà Iſmaël Iſaaco, Eſau Iacobo, Ioſepho fratres eius, Dathan & Abirom, Moſi & Aaron, Pſeudoprophetæ veris Prophetis. In nouo Teſtamento Apoſtolis Simon Magus, & Chriſtianæ diſciplinæ prædicatoribus Philoſophi, & Magi, & Hæretici obnixè reſtiterunt. Secunda cauſa: vt hoc exemplo aliiſq; ſimilibus innoteſceret, quàm ſit verum, quod dici ſolet, Dæmonem eſſe veluti ſimiam Dei. Is enim, quam initio affectauit Dei ſimilitudinem, neque in cœlo aſſequi potuerat, eam poſteà in terris omni tempore per inſipientiã hominum adipiſci conatus eſt. Deus habet veros Prophetas: & Dæmon Pſeudoprophetas habet: Deus varios ordines religioſorum hominum inſtituit, vbi præcipua quadam, eximiáque ſanctitate coleretur: & Dæmon plures ſectas hominum inſtituit, vt ab inſipientibus hominibus ſuperſtitioſè coleretur, Deus vera miracula facit ad conteſtandam, & comprobandam veritatem. Dæmon ad perſuadendam falſitatem, ſimilia in ſpeciem veris miraculis operatur. Atque huius quidem diabolicæ ambitionis luculentum fecit exemplum concertatio hæc Magorum Pharaonis cum Moſe. Tertia cauſa. Vt ex tanta Magorum repugnantia, & cõtentione cum Moſe liquidò appareret, Moſen non eſſe Magum, ſi enim Magus fuiſſet, Magorum vtique fuiſſet amicus & familiaris Dæmonis: cui tamen maximè contrarius erat, eius fraudes detegens, & ab eius cultu deceptos homines deducens. Denique lex ipſa Moſis, toties & tam ſeuerè damnans, & puniens Magos, ſatis oſtendit, alieniſſimum fuiſſe Moſen ab omni magica ſuperſtitione, ídque ipſum cõfeſſi ſunt Magi hoſtes eius, opera eius non Dæmoni, ſed digito Dei aſsignãtes. Conſimili profectò ratione Dominus noſter, vt refert Matth. c. 12. argumentatus eſt in Phariſæos, ſe non eiicere Dæmonia in principe Dæmoniorũ, ſed in digito Dei, vt expreſsè dixit Lucas c. 11. Quarta cauſa: Huiuſmodi Magorum ſigna facientium, exemplo, voluit Deus fideles ſuos admonitos eſſe & cautos ne turbarentur, aut ſcandalizarentur ſignis & prodigiis impiorum hominũ, quaſi illa eſſent miracula, & diuinæ virtutis teſtimonia, Hinc enim apertè cognoſcitur. multa videri miracula, quæ non ſunt, & proprium eſſe Diaboli transfigurare ſe in Angelum lucis, & ad circumueniendos mortales, ſimulare prophetiam & miracula, & alia, quæ ſunt dona Dei ſupernaturalia. Quinta cauſa: Id quoque permiſit fieri Deus, ad tentandam exercendamq;, ac probandã fiduciam, & conſtantiam, & pietatẽ non ſolùm Moſis & Aaron, ſed Hebræorum, tanta Magorum ſigna cernentium: num propter hæc in fide diuinorum promiſſorum, & veri Dei cultu deficerent, aut titubarent. Deus ipſe, poſt illud certamen Magorum cum Moſe, prædixit Hebræis, vt legimus Deuteronomij 13. ſuo permiſſu, venturos pſeudoprophetas, ſigna & portenta facientes, vt ea ratione tẽtentur, atque explorentur Hebræorum animi, num ſyncerè, ac perſeueranter Deum ſuum colant & diligant: & Dominus noſter apud Matthæum, c. 24. loquens de die iudicij: *Surgent*, inquit, *pſeudochriſti, & pſeudoprophetæ, & dabunt ſigna magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur (ſi fieri poteſt) etiam electi.* Sexta & vltima cauſa: Permiſit Deus Magos facere illa ſigna, in maiorem Pharaonis indurationẽ, ſic eius peccatis exigentibus, vt eò magis, magiſque indurato, plura Deus, & mirabiliora faceret opera quibus omnipotentiam ſuam declararet, atque Ægyptios vehementiùs affligeret, animos verò Hebræorum validè firmaret, & multiplici ſolatio in tantis eorũ malis recrearet: Solet enim Deum multa facere per ſe bona, è quibus tamẽ homines improbi occaſionẽ capiunt grauiùs peccandi: & in peccãdo perſeuerandi.

Apoc. 12. *Geneſ.* 4. *Infrà* 21. *Infrà* 27. *Infra* 37. *Num.* 16. *Dæmon ſimia Dei.* *Iſaia* 14. *Matt.* 24. 1. *Cor.* 11. *Locus Deuteron.* c. 13.

An propter signa Magorum, excusabilis fuerit iniquitas, atque inobedientia Pharaonis.

63. Quærat aliquis, num Pharao excusabilis fuerit, videns Magos suos similia facere Mosi, quòd ei, tamquam legato Dei credere, atque obedire noluerit. Respondendum est Pharaonem fuisse prorsus inexcusabilem: multa enim vidit in illa concertatione Magorum & Mosis, quæ demonstrabant euidenter, Mosen multò esse superiorem, & potentiorem Magis: nec arte magica, sed virtute diuina operari. Omitto nunc quædam verorum, & falsorum miraculorum discernicula, quæ licet verissima sint, sunt tamen obscura & incognita hominibus: vt quòd vera miracula fiant virtute Dei: falsa, Dæmonis: quòd illa omnem creatæ naturæ potestatem excedant: hæc, minimè: quòd illa bono consilio & fine, ad gloriam Dei, & vtilitatem hominum fiant: hæc, malo consilio, & fine: illa, piè sanctéque fiant: hæc improbè, ac superstitiosè. Huiusmodi miraculorum discrimina, vt occulta & ignota hominibus, ad præsens omitto: illa tantùm commemoro, quæ conspicua erant, & in ipsos oculos incurrebant: quæ rex & Ægyptij nec negare poterant, nec ignorare. Magi fecerunt quidem serpentes: sed serpens Aaron deuorauit eos: fecerunt item ranas, sed molestias & incommoda ranarum, quibus afflictabantur Ægyptij, auferre non potuerunt. Cumq; maiora fecissent, permissu Dei, eo tamen prohibente, minora facere, id est, ciniphes producere non potuerunt: quod adeò Magi demirati sunt, vt eo maximè cognouerint, Mosen diuina virtute operari. Nec solùm Magi plagas illatas Ægyptiis auferre non potuerũt, sed ne à se quidẽ illas arcere valuerũt. Nec sanè Pharao maius aut desiderare, aut habere potuit testimoniũ diuinę virtutis per Mosen operantis, quàm suorũ Magorum, vel inuitis expressam confessionẽ, testantium digitum esse Dei, qui per Mosen operabatur. Sed enim quod tunc accidit Pharaoni, idem posteà contigit Synagogæ. Dæmones palàm confitebantur, Iesum esse Filium Dei, & ipsum Christum: at proceres Synagogæ, Pharisæos dico, & Scribas, & Sacerdotes, non solùm id credere noluerunt, sed propter ipsa Christi miracula, magis etiam in eius odio, suáque perfidia obfirmati sunt. Verè igitur in huiusmodi homines quadrat, quod dixit B. Paulus, & suprà partim à nobis commemoratum est: *Quemadmodum*, inquit, *Iannes & Mambres restiterunt Mosi, ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa Fidem: sed vltrà non proficient: insipientia eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit.*

DVODECIMA DISPVTATIO.

Quæ est Generalis dissertatio de plagis Aegypti.

IN hoc septimo capite Moses incipit enarrare plagas, à Deo illatas Ægyptiis: quarum primam hîc memorat, cæteras sequentibus capitibus vsque ad duodecimum. Sunt porrò quædam communia omnium plagarum: sunt item alia permulta singularum plagarum propria: primùm igitur de illis, tum de his dicendum. In hac disputatione

tracta

tractabimus quæ sunt communia, redigentes ea ad septem quæstiones, harum prima erit de numero plagarum, secunda de loco, tertia de tempore, quando factæ sunt, quarta de tempore quamdiu durarunt, quinta de causa efficiente, sexta de fine ob quem factæ sunt, septima, an illæ plagæ contigerint omnibus tunc in Ægypto versantibus.

Quæritur itaque primo loco, quot fuerint illæ plagæ, an tantùm decem, an verò plures. Moses certè in hoc libro Exodi, decem tantùm plagas commemorat, quarum prima fuit, aquarum conuersio in sanguinem: secunda, productio ranarum: tertia, ciniphum: quarta, muscarum: quinta, pestis & interitus animalium: sexta, vesicæ turgentes, & vlcera tam in hominibus, quàm in animalibus: septima, tonitrua, grando, & fulmina: octaua, locustæ: nona, triduanæ tenebræ: decima, cædes primogenitorum. Has, vt dixi, plagas tantùm commemorat Moses, non vtique omissurus, si quæ, præter has, fuissent alia. At enim B. Augustinus super Psalmum 77. in quo, sicut etiam in Psalmo 104. Ægypti plagæ recensentur, plures fuisse, quàm decem, plagas illas arbitratur. Etenim in Psalmo 77. inter plagas Ægypti numerantur tres non commemoratæ in libro Exodi. Prima quidem declaratur illis verbis: *Dedit ærugini fructus eorum.* Secunda illis: *Occidit mores eorum in pruina.* Tertia illis: *Et dedit possessiones eorum igni.* Moses enim in libro Exodi, inter plagas Ægypti nec æruginis, nec pruinæ, nec ignis meminit. Verùm mihi probabilius fit, decem tantùm fuisse plagas, sicut habet communis doctorum sententia, & tres illas memoratas Psalmo 77. non esse diuersas ab illis, sed ad eas reduci debere. Nam illic pro (ærugine) vocabulum Hebræum. (*hasil*, significat bruchum, speciem locustæ, & ita vertit ex Hebræo Hieronymus & Aquila, teste Euthymio super eo Psalmo, & ipsemet Latinus interpres posteà in Psalmo 104. itidem transtulit: sic enim habet, *Dixit & venit locusta, & bruchus, cuius non erat numerus.* Quare plaga illa æruginis pertinet ad octauam plagam locustarum, quam narrat Moses. Plaga verò pruinæ, pertinet ad septimam plagam grandinis: pro pruina enim vox Hebræa (*Anamal*), vt notauit Genebrardus super eo loco, species est grandinis, & vehementioris, quasi lapis quidam gelatus, seu conglaciatus. Illa demum plaga ignis, ad eamdem septimam plagam pertinet, siquidem narrat Moses, simul cum grandine mixtum cecidisse ignẽ, magnámque vim fulminum; quorum incendio, & item grandinis ictu, omnia quæ in agris erant, vastata & consumpta sunt. Extra hunc porrò numerum decem plagarum, censeri debet maxima omnium plaga illa: submersionem dico Ægyptiorũ in mari rubro: hæc enim accidit, iam emissis ex Ægypto Hebræis, illæ verò factæ sunt, vt ex Ægypto emitterentur. Sciat Lector easdem has plagas memorari in Ps. 77. & 104. sed nec ordine recto, nec iusto numero: nam in Ps. 77. omittuntur tres, tertia, sexta, & nona, in Ps. 104. tacitæ prætereuntur duæ, quinta & sexta.

64. An tantùm decem fuerint plagæ.

S. August.

Tres loci Psal 77.

Auctoris sententia.

Euthym.

Genebrar.

Sed cur Deus decem plagis ferire voluit Ægyptios, & non pluribus, aut paucioribus? Respondet Philo lib. 1. de vita Mosis, denarium esse numerum perfectum, & terminum numerorum: nam vltra eum non adiiciuntur noui numeri, sed priores repetuntur: quò fit, vt donet & perfectionem, & consummationem. Denario igitur plagarum numero significatum est, illam Dei animaduersionem vsquequaq; fuisse plenam & perfectam: Sicut improbitas Ægyptiorum erat consummata: & item afflictio & vexatio Hebræorum in Ægypto, erat ad summum perducta Fuisse autẽ illam Dei animaduersionem in Ægyptios vsquequaq; plenam, si quis attẽdat animum siue ad ea, per quæ siue ad ea, in quibus puniti sunt Aegyptij: siue ad terminũ & finem punitionis planè intelliget. Puniti namque sunt Ægyptij per omnes ferme creaturas: Primò, per elementa, terram, aquam, aërem & ignem: tũ per mira inanimata, vt per grandinem & sanguinem: deinde per animalia, vt ranas, muscas,

65. Cur fuerunt tantùm decem plagæ. Philo.

ciniphes,locustas:ad hæc per cœli astra,vt per tenebras triduanas.Puniti etiam sunt per homines,vt per Mosen & Aaron:& per Angelos, vt traditur in Psalmo 77.& principaliter per ipsum Deum, qui illius vindictæ princeps auctor fuit. Præterea puniti sunt in bonis omnibus, quæ clarissima eis erant, hoc est,in fructibus atque omnibus, quæ generantur in agris: & in animalibus,in suis filiis primogenitis: in domestica etiam supellectile auri atque argenti, aliarúmque rerum pretiosarum ac demum in corporibus suis:propter fœdissima & acerrimi doloris vlcera. Per omnes quoque sensus puniti sunt in visu per densissimas tenebras trium dierum,& monstrifica& terrifica spectra, quæ subinde illis sese ostentabant,vt traditur libro Sapientiæ cap.17.In gustu per potum cruentæ aquæ,& cruciatum sitis.In odoratu, ob tetrum odorem ex ranis & vlceribus.In tactu,per dolorem vlcerum,& morsum ciniphum.In auditu propter horrēda tonitrua.In sensu autem interiori,atque imaginatione,per incredibilem mœrorem animi, ac multiplicem terrorem. Postremò animaductio hæc completa & consummata est,cùm Ægyptij Hebræos,quos abire permiserant,immò compulerant:denuò hostiliter insectati, in mari rubro demersi, miserè interierunt.

Locus Sapientiæ cap. 17.

99. Sequitur altera quæstio, quo in loco plagæ illæ factæ sint. Cùm enim constet eas plagas esse in Ægypto factas, cur Dauid in Psal. 77. dicit esse factas in campo Taneos: *Coram patribus eorum*, inquit, *fecit mirabilia in terra Ægypti, in campo Taneos* Et infra: *Sicut posuit in Ægypto signa sua, & prodigia sua in campo Taneos.* Atque idem paulò pòst ait,facta hæc esse in terra Cham, vel in tabernaculis Cham: sicut etiam in Psal. 104.dicens: *Posuit in eis verba signorum suorum, & prodigiorum in terra Cham.*Sed facilis est huius quæstionis enodatio. Propterea enim Ægyptus vocatur terra Cham, quòd primus omnium, qui terram Ægypti tenuit post diluuium,& parens fuit gentis Ægyptiorum,fuit Mesraim, filius Cham: quamobrem Hebræi ipsam Ægyptum appellant Mesraim.Ex quo licet intelligere,Ægyptiorum hæreditariā & originalem improbitatem, quippe qui ex pessimo illo Cham,filio Noë progeniti fuerint. Tanis verò ciuitas erat regia,& caput Ægypti,vbi rex Pharao,& principes eius, & sapientes Ægypti habitabant, vt ex capit. 19.& 30. Isaiæ, cognosci potest.In hac igitur vrbe,& incircumiacente agro plagæ illæ primùm factæ sunt coram Pharaone,& principibus eius. Vel per Synecdochen, vocabulo Taneos quæ princeps Ægypti ciuitas erat, vniuersa denoratur Ægyptus,eáque,ob amplissimam planiciem, & agrorum fertilitatem ritè nomiuatur campus. Tanis porrò ciuitas Hebraicè vocatur. *Zohan*: de qua Hebræi,& inter hos Rabbi Salomon, quantùm ad pertinet plagas Ægypti, hæc scribunt: Zohan præclara vrbs Ægypti est,vbi regum erat sedes. Quocircà plagas Ægypti,in campo Taneos factas esse legimus:quia ibi primùm apparebat plaga, & inde per vniuersam Ægyptum diffundebatur;vt caput videlicet ferіretur priùs,deinde reliqua membra. Si aqua corrumpebatur,prima ea vrbs calamitatem sentiebat: si ranæ producebantur ibi primò tale ostētum cernebatur, Quia & scelerū colluuies ibi potissimùm vigebat:vbi enim regiæ sunt maiora inibi cernuntur flagitia, siue propter multiplicis hominum generis frequentiam:siue quod id genus hominum curias potissimùm, & regales aulas frequentare soleat *Hac ille,Latinè,more nostro,reddita.*

Secunda quæstio de loco plagarum.
Locus Psalmi 77.
Genes.10.
Vrbs & campus Taneos.
Rabbi Salomon.

67. Tertio loco disserendum est de tempore, quo factæ sunt illæ plagæ,habito respectu ad res aliquas percelebres eodem illo tempore gestas, & ab Ethnicis scriptoribus notatas, & traditas memoriæ.Iulius Africanus li.3.Animaliū,vt refert Eusebius lib.10.de præparat.Euangel. cap. 3. scriptum reliquit, plagas Ægypti eodem ipso tempore contigisse, quo accidit memoratissimum illud apud antiquos diluuium

Tertia quæstio quando contigerint illæ plagæ.

uium Ogygis:quo diluuio regio Attica propè ducentos annos vastata, & inculta fuit:de quo nos diluuio aliquoties diximus in 2. & 3. tomo nostrorum Commentariorum in Genesim:sed indubiè memoria lapsus est Africanus. Nam ipsemet tradidit,& multorum grauium auctorum firmauit testimonio, vt eodem illo in loco memorat Eusebius. Ogygis diluuium antecessisse mille viginti annis primam Olympiadem: tempus autem Aaron plagarum Aegypti, primam Olympiadem, quæ incidit in octauum annum regni Achaz, regis Iuda, non ampliùs septingentis & sexaginta tribus annis præcessit. Propius certè vero est, quod annotauit Paulus Orosius in libro 1. historiæ suæ, cap. 9. & 10. circa tempus harum plagarum accidisse diluuium, Deucalionis appellatum; quo maior pars populorum Thessaliæ absumpta est, paucis, perfugio montium, liberatis, maximè in monte Parnasso, in cuius circuitu Deucalion tunc regnabat: qui ad se confugientes ratibus, suscepit, & per gemina Parnassi iuga fouit, aluitque ob idque locum fecit fabulæ, vt ab eo reparatum genus humanum diceretur. His etiam temporibus adeò iugis & grauis æstus incanduit, vt Sol per deuia transuectus, vniuersum orbem non calore affecisse, sed igne dicatur: impressumque feruorem & Æthiops plus solito, & insolitum Scyta non tulerit. Ex quo etiam quidam, dum non concedunt Deo ineffabilem potentiam suam inanes ratiunculas conquirentes, ridiculam Phaëtontis fabulam texuerunt. *Hæc Orosius.*

Africani lapsus.

Paulus Orosius.

Circa tẽpus decem plagarum contigisse Deucalionis diluuium, & incendiũ, quod vocant Phaetontis.

68. Sed nos de tempore illarum plagarum, vt res habet, breuiter dicamus. Contigerunt illæ plagæ post exordium mundi, annis bis mille quadringentis octoginta tribus post diluuium Noëticum septingentis nonaginta septem; ante bellum Troianum; quod incidit in tempus Samsonis vel Heli Pontificis Hebræorum annis trecentis quinquaginta sex: Ante primam Olympiadem, septingentis sexaginta tribus: Ante Romam conditam, septingentis octoginta nouem, à quo numero propè abest Orosius libro 1. cap. 20.

69. Quarto loco disquirendum est, quanto tempore plagæ illæ factæ sint, & quamdiu durarint. Si quis historiam harum plagarum à Mose descriptam obseruatè, curiosèque pensitet, omne tempus, quod in istis plagis consumptum est, comperiet fuisse dierum circiter viginti septem. Horum dierum rationem inire, ac subducere, singulas percensendo plagas, ad hunc modum licebit. Post primam plagam, vsque ad secundam transierunt dies septem, vt patet ex septimo & octauo capite Exodi. Iam igitur habemus octo dies. Die nono ablatæ sunt ranæ, vt dicitur capite octauo. Die decimo immissi sunt ciniphes. Die verò vndecimo minatus est muscas; & die duodecimo immisit eas, & die decimotertio remouit eas. Die decimoquarto minatus est quintam plagam, & die decimoquinto inflixit eam. Die decimosexto infligitur plaga sexta. Die decimoseptimo minatus est plagam septimam quæ inflicta est die decimo octauo, & sublata est die decimo nono. Die vigesimo minatus est octauam plagam, & die vigesimo primo inflixit eam, eam die vigesimo secundo remouit. Sequentibus tribus diebus, id est vigesimo tertio, vigesimo quarto & vigesimo quinto durauit plaga tenebrarum. Die vigesimo sexto Pharao à se expulit Mosen, & media nocte huius diei, inflicta est decima plaga cædis primogenitorum sub initium diei vigesimi octaui. Vnus igitur ferè mensis lunaris à prima vsque ad vltimam plagam transactus est. Et cùm vltima plaga facta sit decimaquarta die vel, secundùm aliam computationem decimaquinta primi mensis Hebræorum, qui dicitur *Nisan*, respondens nostro Martio, necesse est primam plagam factam esse circa medium vltimum mensem Hebræorum dictùm *Adar*, respondentem nostro Februario. Non sum nescius, Hebræos in sua maiori Chronologia tradere, illas plagas spatio duodecim mensium per aliquot interualla, esse factas,

Quanto tẽpore factæ sint & quamdiu durarint plagæ illæ.

eámque traditionem Genebrardum sequi super Psalmum 104. Sed mihi, quod suprà dixi, narrationi Mosaicæ conuenientius visum est.

70. *Quinta quæstio de causa efficiente.*

Sequitur, deinceps agamus de illarum plagarum causa efficiente. Ac principalem quidem causam fuisse Deum in confesso est: cuius nempe consilio, voluntate, imperio ac potestate plagæ illæ factæ sunt: quamobrem Deo potissimùm plagas illas attribuere solet Scriptura. Sed vsus tamen est Deus ministerio hominum & Angelorum: hominum quidem tam Mosis, quàm Aaron. Etenim primæ tres plagæ factæ sunt per Aaron: quatuor aliæ, id est sexta, septima, octaua, & nona per Mosen. De quarta & quinta, per quem sint factæ, non apertè indicat Scriptura. Decima plaga nominatim dicitur facta à Domino: nec sanè hominum ministerio fieri poterat. Vsum quoque Deum esse in istis plagis inferendis ministerio Angelorum perspicuè indicauit Dauid in Psamo 77. illis verbis: *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, & iram: immissiones per Angelos malos.* Et verò prodigiosa opera Dei quæ in hoc mundo fiunt, per Angelos fieri & præcipuè per eos, qui sunt de ordine virtutum, Theologorum consensu firmatum est.

Locus Ps. 77.

Vtrùm Angeli effectores plagarum Ægypti, fuerint boni, an mali Angeli.

Genebrar.

Iob 1. & 2.
Genes. 19.
4. Reg. 19.

Sedenim, quia Dauid appellauit Angelos malos, putant nonnulli, atque in his Genebrardus, Deum ad eas plagas infligendas administris vsum esse Dæmonibus, quos videlicet malos esse Angelos constat: non quòd etiam boni viri non affligantur per malos Angelos, vt liquet exemplo Iob: aut quod improbi non castigentur etiam per bonos Angelos, vt patet de Salomonitis, & de exercitu Sénacheribi: sed quòd Dauid expressè vocauerit illos Angelos malos: quæ appellatio in sanctos Angelos minimè competit. Verùm hæc ratio non cogit id sentire, quod isti isti volunt. Non enim appellantur Angeli mali à malitia morali: sed à malitia pœnali, quàm iustè inferunt hominibus, quia sunt calamitatum, & suppliciorum inferendorum administri Dei quocircà plures ex Hebræis pro Angelis malis verterunt eo loco, Angelos noxios, vel nocentes: Euthymius certè interpretatur malos Angelos, non natura, aut electione, sed effectu, quia pœnas inferunt & supplicia. Quin posset videri probabilius, omnes illas plagas esse illatas per bonos Angelos. Nam si prima & secunda plaga per bonos Angelos factæ sunt, vt probat Augustinus eo argumẽto, quod similia prodigia facta fuerint à Magis, per malos vtique Angelos, cur non itidem cæteras plagas per bonos Angelos factas existimemus? illud autem vocabulum, *Immissionem*, propriè significat legationem, vt Græca & Hebraica voce manifestum est, id verò aptissimè quadrat ad bonos Angelos quos multifariàm Scriptura Dei nuncios & legatos appellat.

Euthym.

Augustin.

71. *S. Augustini disputatio. Quomodò vtatur Deus ministerio Angelorum ad puniẽdum homines.*

B. Augustinus explanans supradicta illa verba, *Immissiones per Angelos malos,* breuem facit disputationem, An Deus vtatur Angelorum ministerio ad puniendum & affligendum homines: cuius disputationis, vt dicam summatim quadripartita est sententia. Primò docet, Deum vsum esse malis Angelis ad puniendum homines tam improbos, quàm probos: sic enim puniuit Ægyptios. Sic etiam afflixit & probauit beatum Iob, vt traditur initio libri eius. Sed hoc interest, quòd Diabolus in malos, tamquàm in mancipia sua, habet potestatem: quamquàm à Deo ligatam, nec exercendam, nisi quantum à Deo relaxata ei fuerit. In bonos verò Dæmon nullam habet potestatem: sed tribuitur ei à Deo cùm iudicat affligi bonos & illis vtile fore, & sibi gloriosum. Deinde ostendit Angelos tam bonos, quàm malos habere potestatem in corpora sublunaria, elementa dico, & mixta, sicut etiam habent homines tam boni, quàm mali: verùm in Angelis longè maiorem talem esse potestatem quàm in hominibus: & ampliorem in bonis Angelis, quàm in malis, quibus eius potestatis exercitium præcipuè in perniciem hominum, ligatum est, & voluntate ac permissu Dei relaxatur, cùm opus est. Ea verò potestas, soluta Diabolo

fuit ad

ad tempus, aduersus beatũ Iob: vnde breuissimo tempore & ignem de cœlo mittẽs, pecora eius consumpsit, & immisso vehementi admodùm vento domum filij eius subuertit. Nec tamen sanctus Iob dixit: *Dominus dedit, Diabolus abstulit*, sed, *Dominus abstulit*. Sciens vtique non potuisse id facere Dæmonem, nisi iustissimo Dei permissu, optimáque voluntate. Tertio loco, similius vero putat Augustinus, prima duo Mosis signa, sanguinis, & ranarum, facta esse per Angelos bonos, eò quòd similia signa facta sint à Magis per Angelos malos: Sic enim ait: Si per Angelos Deus illas plagas inflixit Ægyptiis, numquid audebimus dicere, & aquam in sanguinem per Angelos malos versam esse, & ranas factas, cùm eorum similia etiam Magi veneficiis suis facere potuerint: tamquàm Angeli mali ex vtraque parte consisterent, hinc illos affligentes, inde fallentes secundùm iudicium, & dispensationem iustissimi & omnipotentissimi Dei, iustè vtentis etiam iniquorum malitia? Non audeo dicere. Vnde enim ciniphes facere Magi minimè potuerunt? An quia hoc permissi ipsi Angeli mali non sunt? An, quòd veriùs dicendum est, occulta causa est, & vires nostræ inquisitionis excedit? Ne quis verò propterea putaret per Angelos malos factas esse illas plagas, quòd per bonos Angelos non pœnæ irrogentur, sed beneficia præstētur hominibus. Quarto & vltimo loco probat Augustinus, etiam per bonos Angelos puniri malos, exemplo illorum Angelorũ, qui Sodomitas punierunt, quos paulò antè hospitio exceperant, & honorauerat sanctus Patriarcha Abraham. Eos verò fuisse bonos Angelos, nullo modo dubitare licet. An verò per bonos Angelos etiam interdum castigentur, & malis corporalibus affligantur viri iusti, negat liquere sibi Augustinus. Iustos, inquit, corporalibus pœnis per bonos Angelos tentari, & probari, non mihi occurrit. Hactenus pertinet disputatio Augustini. Nos igitur probabiliùs censemus, plagas illas ministerio bonorum Angelorum esse factas, cùm in pluribus magna fuerint miracula edita, non solùm ad punitionem Ægyptiorum, sed ad illustriorem Dei gloriam, maiorémque populi Domini confirmationem, & consolationem. An verò illator decimæ plagæ, fuerit malus Angelus, necne, in proprio loco, disquiretur.

Iob 1.

Genes. 19. Suprà 18.

72. Sequitur sexta quæstio de fine illarum plagarum. Cur autem Deus istiusmodi plagas in Aegyptios miserit, varias, & satis idoneas atque probabiles causas possumus reddere. Prima causa fuit, vt Deus iustissimè vlcisceretur grauissimas iniurias & ingentia damna, quibus Ægyptij per tot annos affecerant & afflictauerant Hebræos. Secunda causa, vt hisce plagis percussi & contriti Ægyptij, vel inuiti, cogerentur liberos dimittere Hebræos, & illi, excusso seruitutis iugo, relictáque Ægypto, alacres irent in terram promissionis. Tertia causa, vt per hæc prodigia, non tantùm Ægyptiis, sed aliis quoque gentibus petnotesceret, tum ineuitabilis Dei iustitia scelerum vindex, nulla relinquens impunita peccata: tum incomparabilis, atque inæstimabilis Dei potentia, omnem naturæ ordinem, & cursum, atque potestatem infinito excedens interuallo, & in rebus à se creatis, quodcumque libuerit, & quomodocumque libuerit, operās. Et hanc causam indicauit Deus in Exodo, cap. 9. per Mosen, dicens Pharaoni: *Idcircò posui te, vt ostendam in te fortitudinē meam, & narretur nomē meum in omni terra.* Quarta causa: vt his prodigiis excitati, doctíque Hebræi, perspicuè cognoscerent, quanta ipsos beneuolentia, & gratia cōplecteretur Deus, & quam singularem ipsorum curā gereret: eáque re in posterum Dei, ac Mosis dictis iussisque, creduli atque obedientes essent, & ad legem paulò pòst ipsis dandam promptissimis animis & religiosis mentibus præpararentur. Quinta causa: vt eorum prodigiorum fama longè latéque sparsa, vicinas gentes, quas Hebræi transituri, & ad quarum regiones obtinendas ituri erāt,

Sexta quæstio, de fine illarum plagarum exponuntur septē causæ, ob quas sunt à Deo missæ.

Dei Hebræorum, atque ipsius Hebrææ gentis pauore, terroréque compleret, vt repugnare illis nequaquàm auderent: atque ne gens Hebræa, tam potentis Dei sui protecta & munita, firmatáque præsidio, vllas hostium vires formidaret. Huc spectat, quod exploratoribus à Iosue missis dixit Raab: *Audiuimus quòd siccauerit Dominus aquas maris Rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis ex Ægypto. Et hæc audientes, pertimuimus, & elanguit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. Dominus enim Deus vester ipse est in cœlo sursum, & in terra deorsum.* Ad eamdem sententiam pertinet id, quod Philistinorum sacerdotes, & diuini dixerunt Philistæis de Arca Domini: *Quare grauatis corda vestra, sicut aggrauauit Ægyptus & Pharao cor suum: Nónne postquàm percussus est, tunc dimisit eos, & abierunt?* Similia horum legimus in libro Iudith, capit. 5. Achior, ducem Ammonitarum, dixisse Holoferni. Sexta causa: vt futuris seculis gens Hebræa, tot, tantorumque prodigiorum, quæ in Ægypto pro liberatione ipsius, atque in vltionem, exitiumque Ægyptiorum à Deo facta fuerant, iugi recordatione, constanter, ac religiosè permaneret in Dei cultu & obsequio: nec vllis rebus aduersis, tanti Dei præsidio, quod Maiores ipsorum toties admirabiliter experti fuerant, confisa, concideret animo, atque deficeret; sed eius auxilium implorans, omnium malorum depulsionem vsque ad Messiæ aduentum speraret, fidenti animo. Septima causa: vt manifestum foret omnibus, quanta fuerit malitia Ægyptiorum, quanta in Deum contumacia, quàm pertinaciter in peccatis obfirmatus, atque obduratus animus: quippè qui tantis visis prodigiis, tantisque percussi plagis, non sunt vel ad scelerum suorum pœnitentiam, vel ad Dei metum, & obedientiam emolliti, flexique. Quò apparet, conuertendis ad Deum peccatoribus, nisi priùs diuino spiritu afflatis, & commotis, nulla, quotquot, & quantacumque fuerint, sufficere miracula, quinetiam eos, illis ipsis miraculis, quibus fieri meliores debebant, peiores ac, sceleratiores plerumque fieri.

Locus Iosue cap. 2. — *1. Reg. 6.*

73\. Restat septima quæstio explicanda, An omnibus tùc in Ægypto versantibus, plagæ illæ contigerint. Extra controuersiam est, non omnes, qui erant id temporis, in Ægypto, fuisse plagis illis comprehensos. Ac primò quidem, illæ plagæ Hebræos nequaquàm attigerunt: id enim apertè tradit Scriptura capite octauo, inducens Deum, illa verba loquentem: *Faciam mirabilem in die illa terram Gessen, in qua populus meus est, vt non sint ibi muscæ, & scias quoniam ego Dominus in medio terræ ponámque diuisionem inter populum meum & populum tuum.* Et in capi. 9. narrans quintam plagam: *Mortua sunt*, inquit, *omnia animantia Ægyptiorum: de animantibus verò filiorum Israël, nihil omninò periit. Et misit Pharao ad videndum, nec erat quicquam mortuorum de his, quæ possidebant filij Israël.* Et in eodem capite, exponendo septimam plagam, quæ fuit grandinis, sic ait: *Tantùm in terra Gessen, vbi erant filij Israël, grando non cecidit.* Et in cap. 10. memorans nouam plagam, quæ fuit tenebrarum: *Factæ sunt*, inquit, *tenebræ horribiles in vniuersa terra Ægypti tribus diebus: vbicumque autem habitabant filij Israël, lux erat.* Denique in cap. 12. exponens plagam decimam, id est, cædem primogenitorum: *Et transibo*, ait Dominus, *per terram Ægypti nocte illa, percutiámque omne primogenitum ab homine vsque ad pecus. Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus, in quibus eritis: & videbo sanguinem, & transibo vos, nec erit in vobis plaga disperdentis, quando percussero terram Ægypti.* Quod autem in his plagis expressum est, idem quoque intelligere oportet esse factum in aliis, vbi est tacitum. Cur autem Scriptura id primùm exponere voluerit in quarta plaga, & in tribus prioribus tacuerit, rationem quamdam reddit S. Augustinus, ita scribens: Quod hîc aperuit Scriptura ne vbique diceret, intelligere nos voluit idem & in posterioribus, & in prioribus signis factum esse, vt terra, quam habitabant Hebræi, nullis

Septima quæstio, An illæ plagæ omnibus tùc in Ægypto versantibus contigerint.

S. Augustin. q. 16. in Exodum.

plagis

plagis talibus vexaretur. Opportunum autem fuit, vt ibi hoc primum apertè poneretur, vnde cœperunt signa, quibus Magi nec similia fecerunt, nec facere conati sunt. Quousque ergò deficerent Magi, nihil de distinctione habitationis Hebræorum, & Ægyptiorum dictum est: sed ex quo cœperunt ea fieri signa, in quibus Magi similia facere, ne conari quidem ausi sunt. *Sic Augustinus.*

Nec verò illæ plagæ contigerunt aduenis & peregrinis, qui aliis ex regionibus in Aegyptum varias ob causas venerant. Nimirum plagæ illæ consultò inferebantur propriè Aegyptiis, ob eorum propria & grauissima scelera aduersus Deum, & gentem Hebræorum: non igitur conueniens fuit, externos, talium scelerum expertes, participes illarum plagarum fieri. Nam, si qui non erant Aegyptij, percussi fuissent illis plagis, non liquidò enotuisset, plagas illas inflictas esse à Deo irato Aegyptiis, & peccata eorum vindicante. Quin illud fit credibile, externos homines, qui tunc erant in Aegypto, cùm tam atroces plagas cernerent, dubitantes de totius regionis exitio, quàm primùm ex Aegypto abiisse.

74. Plagas illas non accidisse aduenis, & peregrinis in Aegypto.

Sed num omnibus Aegyptiis plagæ illæ acciderunt? sicut non omnium par fuit culpa, ita nec pœna; sed prout maiora erant, minoráve peccata eorum contra Deũ & Hebræos, ita maiorem, minorémve dolorem, atque detrimentum ex plagis capiebant. Nam, vt iustè posteà sancitum est lege Mosis, pro mensura peccati, esse debet plagarum modus. Quarè plagis illis maximè omnium percussus est Pharao: namque aliorum omnium mala, præter eius propria, etiam in ipsum redundabant. Proximi ab eo fuere Principes & consiliarij eius, secundùm hos, fuerunt præfecti operum, qui iussa regis crudeliter exequentes, proximè Iudæos affligebant. Extremo loco fuit plebs, & qui de populo vel conferebant aliquid ad vexationem Iudæorum, vel certè eorum calamitatibus gaudebant. Si qui autem Aegyptiorum nihil in Iudæos peccauerant, eos fuisse liberos ab illis plagis satis est verisimile. Dixi, verisimile, quia sic clariùs apparebat, plagas illas inferri à Deo ob peccata Aegyptiorum aduersus Hebræos. Alioqui non est id necessarium: interdum enim in generali punitione alicuius gentis, vel ciuitatis, solent boni simul cum malis iisdem calamitatibus & miseriis affici: quemadmodùm durissimæ captiuitatis & seruitutis Babyloniæ Hebræorum, cùm alij viri boni, tum duo innocentissimi & sanctissimi Prophetæ, Daniel & Ezechiel participes fuerant: idque facturum se, Deus minatus est ciuitati Hierusalem, dicens: *Occidam in te iustum & impium.* Verùm super hac quæstione, An videri possit iniquum, innocentes homines propter aliorum peccata puniri, copiosè disputatum à nobis est, tum in secundo Tomo Commentariorum nostrorum in Genesim, libro 14. tum in tertio Tomo, super caput 18. Genesis.

75. An omnibus Aegyptiis contigerint illæ plagæ.

Deuterom. 25.

Locus Ezechiel. 21.

An verò Aegyptij habitantes in terra Gessen vnà cum Hebræis, comprehensi sint plagis illis, vocari posset in dubium. S. Augustinus in quæst. 44. in Exodum, putat illos fuisse intactos illis plagis, præter vltimam. Nam in prioribus plagis terra variis calamitatibus percutiebatur, à quibus libera fuit terra Gessen, atque eam inhabitantes: in decima verò plaga, non terra, sed homines, vbicumque locorum in Aegypto essent, percutiebãtur. Augustini verba sunt huiusmodi: Ab hoc decima plaga non sunt putandi immunes fuisse Aegyptij, qui habitabant in terra Gessen: hominum quippè erat, vel animalium ista plaga, non terræ; id est, homines, & animalia primogenita moriebantur occulto, & angelico percussu: non autem aliquid in terra, vel in cœlo factum erat, sicut rana, vel locusta, vel tenebræ, vnde qui habitabant terram, affligerentur. A talibus enim plagis cùm terra Gessen fuisset aliena, proculdubiò perueniebat beneficium ad eos Aegyptios, qui in eâdem terra cum

76. An Aegyptij habitantes in terra Gessen vnà cum Hebræis senserint illas plagas.

S. August.

DECIMA-TERTIA DISPVTATIO.

De prima plaga, id est, de aquarum conuersione in sanguinem.

SVPER ILLIS VERBIS:

Et eleuans virgam, percussit aquam fluminis coram Pharaone, & seruis eius: quæ versa est in sanguinem. *Versu 19.*

79. MOSES in describendo hanc primam plagam, sex super ea plaga res docet nos: primò, omnes aquas Ægypti, qualescumque, & vbicumque essent conuersas esse in sanguinem, cùm ait versu 19. *Extende manum tuã super aquas Ægypti, & semper fluuios eorum, & riuos ac paludes, & omnes lacus aquarum, vt vertantur in sanguinem, tam in ligneis vasis, quam in saxeis.* Deinde, omnes pisces, qui erant in aquis, computruisse. Sic enim ait versu 21. *Et pisces, qui erant in flumine, mortui sunt, computruitque fluuius.* Adhæc, plagam hanc pertinuisse ad omnem terram Ægypti, vbicumque erant aquæ: ait enim tam in versu 19. quàm in 21. *Et fuit sanguis in tota terra Ægypti.* Non igitur terra Gessen libera fuit ab hac plaga quãtùm ad aquas, & potum Ægyptiorum. Prætereà, Magos simile prodigium fecisse, aquam vertendo in sanguinem: *Fecerunt*, inquit Scriptura versu 22. *similiter malefici Ægyptiorum incantationibus suis.* Præter hæc, Ægyptios fodisse puteos circa flumen in remedium sitis: quod indicant illa verba versu 24. *Foderunt omnes Ægyptij per circuitum fluminis, aquam vt biberent: non enim poterant bibere de aqua fluminis.* Denique significat Moses, plagam hanc durâsse septem dies, dicens versu 25. *Impleti sunt septem dies, postquàm percussit Dominus fluuium.* Verùm super historia huius plagæ, nonnullæ quæstiones tractandæ sunt.

80. Prima quæstio cur initium plagarum factum est ab aqua, & ab aqua Nili? Philo huiusmodi reddit rationem: Quoniam Ægyptij præ cæteris rebus, honorabant aquam, tamquàm rerum omnium primam, & principium: idcircò Deus eam primò ad castigandos, plectendósque noxios adhibuit. *Sic ille.* Meritò autem Ægyptij puniũtur in aquis Nili primùm propter varias execrandæ impietatis cæremonias, ab Ægyptiis in Nilo celebrari solitas, vel circa cultũ Apis, & crocodilorũ, de quo vide Solinum cap. 35. & Plininm lib. 8. cap. 46. vel quia Nilo, ob aliarum aquarum penuriam, quòd is plurimas, ingentésque commoditates Ægypto præberet, diuinos honores tribuebant, simulque ad deprimendam eorum arrogantiam, & frangendam fiduciam, qui hoc de flumine plurimùm gloriabantur, & propter hunc, se beatos iactabant. Sed præcipua causa fuit, vt qui Hebræos in aquis Nili maiorẽ in modum afflixerant, eorum infantes in flumen proiiciendo, per ipsum quoque Nilum vehementer cruciarentur, vt sceleri pœna responderet, sicut scriptum est Sapientiæ 11. *Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* His consona sunt, quæ scribit

Cur prima plaga facta est in aquis.

Solinus. Plinius.

Locus Sapientia 11.

piscibus, elucet, cur pisces tūc mortui fuerint. Atque hinc etiam æstimare licet detrimentum eius plagæ: piscium enim vsus erat vulgatissimus, & communissimus cibus Ægyptiorum, & propter incredibilem copiam, nullius fermè pretij, quod indicat querimonia illa Hebræorum in solitudine dicentium: *Recordamur piscium quos in Ægypto comedebamus gratis.*

Locus Num. cap. 11.

Tertia quæstio: Si omnis aqua Ægypti per Aaron versa est in sanguinem, vndénam Magi habuerunt aquam illam, quam & ipsi mutasse dicuntur in sanguinem? Nouem respondendi huic quæstioni rationes, à variis traditas auctoribus, reperio. Primum Responsum: Magos vertisse aquam in sanguinem non statim, vt id fecit Aaron; sed post septem dies, nimirùm postquàm Moses sanguinē rursus mutauit in aquam. Secundum responsum: Licet in omnibus aliis Ægypti locis omnis aqua esset in sanguinem conuersa: attamen in terra Gessen, vbi Hebræi habitabant, aquæ fuerunt intactæ: inde igitur Magi allatam aquam mutare in sanguinem potuerunt. Hæc duo responsa breuiter tradit Augustinus in quæst. 23. in Exodum, ita scribens: Quæstio est, vnde Magi aquam in sanguinem verterunt, si tota aqua Ægypti in sanguinem conuersa iam fuerat? vnde intelligendum est, regionem, in qua filij Israël habitabant, plagis talibus non fuisse percussam: & inde potuerunt incantatores aquam haurire, quam in sanguinem verterent ad solam demonstrationem magicæ potentiæ. Quamquàm potuerunt etiam, postquàm illa compressa sunt, id fecisse: sed Scriptura citò narrando coniunxit, quod etiam posteà fieri potuit. *Sic Iustinus.* Sed neutrum responsum videri cuipiam posset & admodùm probabile: non quidem prius, siquidem verisimile est, Magos, quò magis fidem prodigiorum Mosis eleuarent, & suam Ægyptiis sapientiam, atque potentiam ostentarent, voluisse statim facere similia eorum quæ fecerat Aaron: dilatio enim quasi minoris potentiæ argumentum & auctoritatem ipsis & factis ipsorum ѡdem magna ex parte abrogasset. Nec verò posterius responsum videtur probabilius: nam & Scriptura clarè dicit in hoc capite fuisse sanguinem in omni terra Ægypti, nullam terram excipiens. ergo plaga illa pertinuit etiam ad terram Gessen: alioquin excepisset eam, sicut in aliis plagis excepit. Adiice, quòd si in terra Gessen fuissent intactæ aquæ, illuc accurrissent Ægyptij ad bibendum; nec tantoperè siti laborassent, & cruciati fuissent: & Ægyptij qui etiam illic habitabant & qui fuerant crudeliores in Hebræos, vt suprà ostendimus, immunes, ab hac plaga fuissent.

83. Vnde Magi habuerint aquam, quā & ipsi mutarunt in sanguinem.

S. August.

Tertium responsum: Solas aquas dulces & potabiles fuisse versas in sanguinem: hoc enim ad Ægyptios puniendos, & affligendos pertinebat. Potuerunt itaque Magi ex mari, quod in proximo erat, aquam allatam, in conspectu Pharaonis, & Ægyptiorum, vertere in sanguinem. Hoc responsum tradit Theodoretus in quæst. 20. in Exodum, scribens hoc modo: Si vniuersa aqua mutata est in sanguinem, quomodò Ægyptiorum incantatores suis maleficiis idem fecerunt quod Moses? Erat illis mare proximum: fluuialis autem aqua tota conuersa erat in sanguinem: licebat igitur illis, aquam è mari allatam in domum regiam, in colorem sanguineum conuertere, Deo nempe in concedente propter iā dictas causas suprà in quæst. 18. Prædicabat autem Moses supplicia, quæ illaturus erat, nec existimare possent casu contigisse, sed intelligerent esse plagas, ipsis propter ipsorū peccata à Deo illatas. *Hæc Theodoretus.* Idem respōsum tradit eidem quæstioni B. Augustinus initio 7. Epist. Et verò non est improbabile responsum.

84.

Theodoretus.

S. August.

Quartum Responsum est Hebræorum, quod Lyranus refert his verbis: Dicunt Hebræi, non omnes Ægypti aquas fuisse conuersas in sanguinem, sed solam aquā fluminis, & quæ inde manabat ad riuos & paludes & quæ inde hausta fuerat in vasis: præter hanc autem erant aliquæ aquæ fontium in Ægypto, quæ non erant

85. Hebræi apud Lyranum.

 conuer

conuersæ in sanguinem,& aquam inde allatam Magi conuerterunt in sanguinem. Sed hoc videtur contrarium textui Scripturæ, quæ apertè dicit,omnes aquas, siue in flumine, siue in riuis,siue in paludibus, siue in lacubus,siue in vasis,versas esse in sanguinem, & in tota Ægypto fuisse sanguinem & idcircò siti coactos, fodisse in circuitu fluminis,vt reperirent aquam,nec tamen reperisse, nisi sanguinem, vt tradit Iosephus.Si autem habuissent ex fontibus aquas potabiles,non est verisimile,quod fodissent circa fluuium in sanguinem conuersum. Quintum responsum, quorumdam aientium licet Scriptura dicat omnes aquas Ægypti esse conuersas in sanguinem id tamen non esse omninò,& simpliciter intelligendum : sed quod maxima pars aquarum fuerit versa in sanguinem, ita vt aquæ non conuersæ, propter paucitatem,pro nihilo ducerentur.Non rarò enim Scriptura vtitur signis vniuersalibus,non vniuersaliter, sed pro maxima parte accipiendis, sicut in libro Genesis 42. dicitur ex omnibus prouinciis in Ægyptum venisse homines emptum triticum. At enim generalis Scripturæ sententia,nō est,sine euidenti causa,restringenda,præsertim quæ liquidò ostendit generalem Ægyptiorum punitionem à Deo illatam.Nam cur obsecro, si maximam aquarum partem Aaron conuertit in sanguinem,non itidem conuertisset paucas illas aquas , quas isti dicunt ab ista plaga fuisse immunes?

86. *Caietanus.*

Sextum responsum est Caietani,affirmantis , omnes quidem aquas fuisse conuersas in sanguinem,at non omnes simul:sed primò flumen Nili, deinde riuos è Nilo profluentes posteà lacus & paludes,denique aquas,quæ in vasis erāt ligneis & lapideis. Postquàm igitur Aaron virga sua percussum Nilum vertit in sanguinem potuerunt statim Magi ex aliis aquis facere simile prodigium. Adde, quod Scriptura tantùm dicit,aquas positas in vasis, ligneis & lapideis esse conuersas in sanguinem,poterant autem aquæ esse in aliis vasis , & testaceis & metallicis, vasa dico ærea,ferrea,argentea. Verba Caietani hæc sunt:Non est intelligendum, fuisse hunc effectum interitus piscium , & putrefactionis fluminis , tunc præsente Pharaone apud flumen, sed posteà : Moses enim , more suo , scribit priùs ex integro effectus quamuis posteà subsecuros. Quod ideò adnotandum duximus , vt hinc habeatur, quod in promptu supererat aqua , quam Magi Pharaonis verterunt in sanguinem: Solus enim fluuius versus erat tunc in sanguinem. Et quemadmodùm nominans Scriptura tantùm vasa lignea & lapidea conuersa in sanguinem significauit exempta esse vasa testacea,& si quæ erant metallica : Ita aquæ puteales exemptæ fuerunt illæ,quæ erant putei in potentia ; nam expressè dicitur in textu, quòd Ægyptij foderunt circa flumen ad habendum aquam pro potu, quia de aquis riui non poterant bibere. Et quoniam Scriptura Ægyptios tantùm nominat hac plaga percussos,innuit,eam plagam Hebræis non accidisse : modus autem, quo ex hac plaga euaserunt,non est scriptus. *Hactenus Caietanus.* Sed non video cur eadem virtute diuina qua flumen percussum virga Aaron , versum est in sanguinem , non simul item aliæ aquæ Ægypti in sanguinem versæ fuerint, præsertim cùm id apertis verbis doceat Scriptura quæ nominans vasa lignea & lapidea,etiam alia, in quibus erant aquæ,intelligi voluit:nisi fortè non esset mos Aegyptiorum , in aliis vasis, vasis quàm ligneis & lapideis aquas in vsu domestico habere. Nec mihi, placet, historicam narrationem sacræ Scripturæ, aliter interpretari, quàm fert series narrationis, & significatio verborum eius, nisi fortè quid sit, quod euidenter obstet. Septimum Responsum, sanguinem factum per Aaron, Magos vertisse in aquam, eamque rursus mutasse in sanguinem. Sed hoc minimè omnium probabile est:non enim Deus cōcessisset magis potestatē dēstruēdi miraculū suū: magna enim fuisset in ea retentatio ad non credendum,diuina potētia miraculum illud fuisse factum.

Octauum

Octauum Responsum B. Augustini Martyris, aientis, omnes aquas Ægypti, quæ super terram erant, fuisse in sanguinem conuersas: Ægyptios tamen circa flumen fodisse puteos, & hausta inde aqua, se, suáque animalia sustentasse: atque huiusmodi aquam Magos conuertisse in sanguinē. Verba Iustini in Responsione ad vigesimam septimam quæstionem Orthodoxorum, sic habent: Si omnes aquæ in sanguinem à Mose mutatæ sunt, quî potuit fieri, vt posteà idem prodigium facerent incantatores Ægyptiorum? Alterutrum enim esse falsum necesse est, quia alterum destruit alterum. Respondet huic quæstioni ad hunc modū Iustinus: Omnibus aquis, quæ super terram erant, in sanguinem versis, cogebantur Ægyptij circa flumen fodere puteos, & inde hausta aqua, seipsos & animalia sustentare. Huiusmodi porrò aquam incantatores verterunt in sanguinem. Et miracula quidem facta per Mosen & Aaron, cùm diuina essent virtute edita, facta sunt per naturæ rei propositæ, in naturam eius, quod efficiebatur, mutationem. Atque ab incantatoribus facta sunt, Dæmonum opera sunt facta, qui spectantium oculis eas præstigias offuderunt, vt qui serpens non esset, eum viderent quasi serpentem: & non sanguinem, quasi sanguinem: & non ranas, quasi ranas. *Sic Iustinus.* Nonum Responsum Lyrani & Thostati, arbitrantium, aquam illam à Magis versam in sanguinem, fuisse extra Ægyptum, & latenter Dæmonū opera tunc allatam in conspectum Pharaonis: nec ad id longo fuisse opus tempore, propter incredibilem celeritatem, atque agilitatem Dæmonum.

87. Iustinus Martyr.

Lyranus & Thostatus.

Mihi, ex supradictis responsis, duo vltima præ cæteris probantur. Nam quòd scripsit Genebrardus super Psalmum 114. etiam marinas aquas esse versas in sanguinem, planè dissonum est sacræ historiæ, quæ percensens distinctè omnes aquas versas in sanguinem, de aqua marina nullum verbum facit, non vtique si factum id esset, tacitura, cùm longè maius id fuisset miraculum. Satis item apparet plagam hanc esse factam in aquis tantùm potabilibus, vt siti cruciarentur Ægyptij.

Aquas marinas non esse versas in sanguinē, vt putauit Genebrardus.

Quarta quæstio primam hanc plagam, septem dies durasse, indicant extrema illa verba huius capitis: *Impletique sunt septem dies: post quam percussit Dominus fluuium.* Quocircà meritò quæritur, Quomodò se, tam dierum sitim tolerare potuerint Ægyptij, ac non prorsus omnes interierint? Tripliciter huic quæstioni responderi potest. Primum responsum est Eusebij Cæsariensis (vt citatur in Catena in Exodum super hoc loco) negantis, plagam illam durasse septem dies, sed vna tantùm die: supradictis autem verbis Scripturæ significari post primam hanc plagam præteriisse septem dies vsque ad secundam plagam. Sed non videtur probabile hoc responsum. Si enim vno tantùm die aut etiam minori tempore durasset ea plaga, non tantus profectò fuisset Ægyptiorum cruciatus, quantum fuisse, hoc loco significat Scriptura, dicens vehementer afflictos esse Ægyptios, ac siti vrgente coactos esse circa flumen fodere, vt aliquantùm aquæ potabilis reperirent, & sitis ardorem si nō extinguere, aliquantulùm certè possent demitigare. Eusebio autē apertè Philo aduersatur, scribens septiduanam fuisse illam plagam. Alterum responsum est Iustini Martyris in Responsione ad quæstionem 26. Orthodoxorum, aientis, Ægyptios tempore illius plagæ fodisse propter flumen puteos & aliquantulùm aquæ inuenisse, qua se, suáque animalia, ne omninò perirent, aliquo modo sustentarunt, & hoc responsum satis est probabile.

88. Quomodò nō omnes Ægyptij perierint ex illa septiduana siti.

Eusebius.

Philo.

B. Iustinus.

Tertium est responsum Thostati, quod ego propriis eius verbis exponam. Is enim tractans quæstionem nonam super hoc caput 7. Exodi, hunc in modū scribit: Aqua quā Aegyptij fodiebāt cir. a flumē, non erat vera aqua, sed erat sanguis, qui de sanguine fluminis promanans subterraneo meatu, per arenas colabatur, & attenuebatur, & purgabatur, aliquantulum perdens sanguinis crassitiem, & colo-

89. Thostatus.

rem, & saporem: solet enim color & sapor aquarum mutari ex colatione, & propter terras, quas pertranseūt, vt aqua salsuginosa, vel amara, perdit saporem illum, trasiens per aliam terram, vel in toto, vel in parte, idque manifestum fit frequentibus experimentis, in aqua marina, quæ salsa est; infusa enim in vasa quædam cerea, exuens salsedinem, fit dulcis ac potabilis, cera videlicet salsedinem ebibente, atque consumente. Illum igitur sanguinem percolatum, & ad similitudinem aquæ perductum, ob idque tolerabilem in potu, bibebant Ægyptij. Notum enim est ex multis historiis, necessitate famis, ac sitis vrgente, etiam vltissima & spurcissima bibisse, ac comedisse homines, secundùm illud Iob capite 6. *Animæ esurienti, etiam amara, dulcia videntur. Quæ priùs nolebat tangere anima mea, nunc præ angustia cibi mei sunt.* Hactenus ex Thostato: cuius mihi videtur propior vero sententia. Sed vtcumque res sese habeat, non est dubitandum, quin permulti Ægyptiorum præ siti perierint: quod perspicuè docet Philo illis verbis; Hominum siti enectorum magnus numerus aceruatim iacebat in triuiis, non sufficientibus domesticis, ad sepulturæ officia, per septem enim dies hoc malum durauit. *Sic Philo.*

Locus Iob cap. 9.

Philo.

90. Sed illo septiduo quid biberunt Hebræi: námque in terra Gessen, quam illi habitabant etiam omnes aquas esse versas in sanguinem, suprà docuimus. Sed respondemus in hoc fuisse alterum ingens miraculum. Nam aquæ illæ sanguineæ, Ægyptiis haurientibus & potantibus, erant intolerandi saporis, & noxiæ bibentibus; at Hebræis haurientibus, & bibere volentibus, continuò restituebantur pristinæ naturæ, colorem, & saporem, & virtutes aquæ recipientes. Audi Iosephum in libro secundo Antiquitatum, idipsum comprobantem, his verbis: Si quis Ægyptiorum siti coactus gustaret de sanguineo flumine, confestim acerrimis doloribus corripiebatur: sed erat talis aqua solis Ægyptiis: Hebræis autem, dulcis, ac potabilis, & omninò pristinam naturam retinens. *Sic Iosephus.*

Iosephus.

91. Quinta quæstio: Dauid in Psalmo 77. memorans hanc plagam, sic ait: *Conuertit in sanguinem flumina eorum, & imbres eorum ne biberent.* Quomodò Dauid dixerit, imbres Ægypti fuisse versos in sanguinem, cùm Moses harum plagarum spectator, & princeps Auctor, omnes aquas nominan⸗ in sanguinem versas, nullam pluuialis aquæ faciat mentionem? Et verò imbres non cadut in Ægyptum, vt Philo tradit lib. 3. de vita Mosis, & Plinius lib. 6. & Mela lib. 3. cap. 9. idque non obscurè significatur Deuteronomij cap. 11. illis verbis: *Terra, quam ingredieris possidendam, non est, sicut terra Ægypti, de qua exisli, vbi iacto semine in hortorum morem aqua ducuntur irrigua: sed montuosa est, & campestris, de cœlo expectans pluuias.* Nilus enim Aegyptiis vicem præstat nubium, atque imbrium; copiosè, ac tempestiuè superfluendo, non eam solùm irrigans, sed etiam oblimans, atque fœcundans: quamobrem Aegyptij (*vt Philo tradit*) pluris faciunt, plúsque honorant Nilum, quam cœlum. Non latuit hæc difficultas B. Augustinum: is enim supradicta verba Dauidis tractans in Commentariis suis in Psalmos, monet pro *imbribus*, potiùs vertendum fuisse (*manationes aquarum*:) sic enim, inquit, nonnulli meliùs intelligunt & interpretantur Græcam vocem, quæ est in eo loco, τὰ ὀμβρήματα, quas Latinè scaturigines dicimus, ab imo aquas ebullientes: foderunt enim Ægyptij, & sanguinē pro aquis inuenerunt. *Sic sibi Augustinus.* Addit Iansenius, Idem esse nomen Latinis (*imber*,) quod Græcis, ὄμβρος, siue, ὄμβρημα, mutata litera ( ) in (*s*): proindè meritò intelligendum esse, locum illum Dauidis, ita vt exposuit Augistinus. Dicitur enim ὄμβρος ab ὁμοῦ, καὶ βρύω, hoc est, à simul fluere, quod etiam conuenit aquis ab imo scaturientibus. Hebræam certè vocem, quam Latinus interpres illic vertit, *imbres*, alij ex Hebræo verterunt *riuos*, vel *fluenta*, quemadmodùm ex Hebræo conuertit sanctus Hieronymus. Latinus etiam interpres in Psalmo 104. vbi hæc ipsa plaga iterum

Locus Psal. mi 77.

Philo.
Plinius.
Mela.
Locus Deuteron. c. 11.

S. August.

Iansenius.

iterum memoratur, non *imbres* vertit, sed *aquas*, illis verbis: *Conuertit aquam eorum in sanguinem, & occidit pisces eorum.* Ergò imbres dixit, non propriè, sed vniuersè, atque indifferenter pro quibuslibet aquis.

Sexta quæstio: An sanguis, qui ex aque dicitur factus à Magis, fuerit verus sanguis, an verò speciem tantùm sanguinis habens, & sensus hominum fallens? Iustinus Martyr in responsione ad quæstionem 26, Orthodoxorum, scribit, sanguinem factum per Aaron ex aqua, fuisse verum sanguinem; sanguinem verò à Magis exhibitum, non fuisse verum, sed præstigiosum, & fallacem. Sic enim scribit: Quæ ab incantatoribus Ægyptiorum facta sunt, ea Dæmonum opera sunt facta, qui spectantium oculis tales præstigias offuderunt, vt qui serpens non esset, eum viderent quasi serpentem, & non ranas, quasi ranas, *Sic ille.* Sed reclamare videtur Scriptura, dicens in hoc capite: *Fecerunt similiter malefici incantationibus suis.* Si autem sanguis eorum non fuisset verus, quomodò simile fecissent signo Aaron? nam si non erat verus sanguis, non igitur similiter fecerunt, atque Aaron. Siquidem ille veritatem sanguinis, hi tantùm speciem atque inanem similitudinem fecerunt. Sed quomodò sanguis ille verus à Magis tunc exhibitus fuit? sanctus Augustinus lib. 3. de Trinitate, cap. 8. & in lib. 83. quæstionum, quæst. 79. significat, Magos generasse sanguinem illum ex aqua, non sua potestate, sed Dæmonum adiutorio: quo etiam modo putat virgas Magorum verè conuersas fuisse in serpentes. Sed hoc perdifficile est, non ad credendum modò, verùm etiam ad intelligendum. Cùm enim sanguis sit corpus quoddam mixtum, & naturæ admodùm diuersæ ab aqua, quomodo immediatè potuit ex simplici elemento aquæ generari; cùm ne intra ipsum quidem animal aqua vertatur in sanguinem, sicut medicorum pariter; atque Philosophorum sententia constat? Deinde, cùm sanguis sit proprius animalium, nec nisi intra animal, & facultates animalis generabilis; non potest per vllam naturalem potentiam, extra ipsum animal verus sanguis generari. Illud igitur videtur, hìc etiam dictu probabilius, quod suprà docuimus, cùm disputaremus de virgis Magorum in serpentes conuersis, non fuisse sanguinem illum ex aqua tunc generatum, sed opera Dæmonum aliundè latenter allatum; & subtracta aqua inuisibiliter, statim in eius loco exhibitum oculis spectantium; ita vt sensus eorum iudicaret, aquam fuisse conuersam in sanguinem; *Atque ita quoque Lyranus & Thostatus sentiunt.* Dicet aliquis? Ergò non similiter fecerunt Magi, atque Aaron; quod tamen ait Scriptura? Aaron enim aquam conuertit in sanguinem, per Magos autem, nulla prorsus in aqua mutatio facta est? Respondeo, Magos fecisse similiter, non quantùm ad omnis, sed quantùm ad aliqua: non fecerunt similiter quantùm ad conuersionem aquæ in sanguinem: sed fecerunt similiter, quantùm ad exhibitionem veri sanguinis. Qui autem dicunt, sanguinem illum Magorum non fuisse verum, nihil fecisse Magos, similiter atque Aaron, possunt ostendere, neque quantùm ad conuersionem aquæ in sanguinem, neque quantùm ad veritatem sanguinis.

92. *An Magi fecerint verum sanguinē ex aqua.* *S. Iustinus.* *Augustinus.*

Septima quæstio: Quomodò cessauit hæc prima plaga? Nihil de modo cessationis eius scripsit Moses in hoc loco. Philo tradit humili supplicatu Ægyptiorum permotum Mosen, deprecatum esse Deum, & auertisse plagam. Hæc sunt verba Philonis, Per septem dies hoc malum durauit, donec Aegyptijs suppliciter Mosen inuocantibus, & illo deprecante, Deus misertus est pereuntium. Is enim cuius infinita bonitas semper est exorabilis, mutauit sanguinem in aquam dulcem, redditis amni fluentis salubribus, qualia priùs fuerunt. *Hæc Philo.* Iosephus autem ait, Pharaonem cùm miserandum Aegyptiorum cruciatum ob hanc plagam vidisset, fecisse potestatem Hebræis abeundi ad sacrificandum Deo, & ita cessasse plagam: sed mox facti pœnitentem, reuocasse discedēdi facultatem. Sic autem scribit Iosephus:

93. *Quomodò cessauerit prima plaga.* *Philo.* *Iosephus.*

Quo miraculo rex, inops consilij, timens incolumitati gentis, permisit Hebræos abire: cúmque malum cessasset, rursum ad pristinā mentē reddit, sententiam suam reuocās. *Sic ille.* Sed Moses, qui in aliis plagis apertè docuit, quemadmodùm cessauerint, si in hac prima plaga ita cessasset, vt Philo, vel Iosephus tradunt, id quoque dixisset: nulla enim ratio fuit, tacere hoc in prima plaga, & in aliis dicere. Similius igitur vero est, quod tradit Thostatus, & alij, primam hanc plagam per septem dies durasse, vsque ad secundam: & inflictionem secundæ, fuisse finem primæ. Itaque cessauit non rogatu Pharaonis vel Ægyptiorum, nec deprecatu Mosis, sed voluntate Dei, volentis Aegyptios nouis subinde, variisque plagis punire.

Thostatus.

94. *Quæ plagæ per Aaron, & quæ per Mosen, & quæ per neutrum inflictæ sint.*

Octaua quæstio: Quis fuerit effector istius plagæ, vel vt veriùs loquar, administer diuinæ potentiæ in efficiendis istiusmodi plagis? Nam non vnus, idémque fuit omnium istarum plagarum effector & administer, vt suprà etiam diximus: prima enim plaga sanguinis, & secunda ranarum, & tertia sciniphum, factæ sunt per Aaron, vt patet c. 7. & 8. Exodi. Quarta plaga muscarū, & quinta pestis, neque per Aaron, neque per Mosen factæ memorātur, sed à Domino, non tamen sine inuisibili Angelorum ministerio. Sexta plaga vlcerum, & septima tonitruum, & fulgurum, atque grandinis, & octaua locustarum, & nona triduanarum tenebrarum, per Mosen factæ dicuntur capite nono & decimo Exodi. Demùm decima plaga cædis primogenitorum, à Domino facta dicitur, sed ministerio Angelorum. Moses porrò & Aaron ad istas plagas efficiendas vtebantur quasi instrumēto, extensione manus & virgæ, vel super aquas & terram, vel versus aëra & cœlum. Ponā hîc verba Philonis, quibus ab eo similia horū traduntur: sic enim scribit libro primo de vita Mosis: Decē pœnæ inflictæ sunt Aegyptiis: vt qui in peccando nihil sibi reliquum facerent ad summam malitiā, punirentur modis omnibus, perfectóque pœnarum numero ferirentur. Nec verò pœnarum genera fuere vulgaria: Nam elementa mūdi, Terra, Aqua, Aër, & Ignis, conspirarunt in impios, Deo vindice: ad declarādam videlicet eius potētiam, ea, quibus ad creationem, salutémque rerū vsus est, vertētis, quādolibet, in perniciē impiorum. Huiusmodi pœnæ, trifariàm distributæ sunt: tres pertinentes ad crassiora elementa, Terram, & Aquam, ex quibus constant corpora cum suis qualitatibus, Aaron commissæ sunt, totidem soli Mosi, quas inflixit per Ignem & Aërem, vnde animarum origo præcipua. Vna vtrique communis, ordine septima. Tres reliquæ ad complendum denarium Deo seruatæ sunt. *Sic Philo.*

Philo.

95. *Mystica expositio primæ plagæ. S. August.*

Quæstio nona Cuius rei hæc plaga figura fuerit, secundùm mysticam intelligentiam? B. Augustinus fecit tractatum de conuenientia decem plagarum Aegypti, cum decem præceptis Decalogi, qui fertur in operum eius, Tomo nono. In principio eius tractatus comparat primum Decalogi præceptū cum hac prima Aegyptiorum plaga, & ad hanc sententiam scribit: Non est sine causa, fratres dilectissimi, quod præceptorum Dei numerus, cum plagarum numero, quibus Aegyptus percutitur, exæquari videtur. Nam sicut decem præcepta sunt legis, quibus ad cultum Dei populus admonetur, ita decem plagæ leguntur, quibus superbia Aegyptiorum affligitur: Consideremus ergò, cur & ibi decem præcepta, & hîc decem plagæ memorantur. Ideò sine dubio, quia in illis erant vulnera, & in istis medicamenta: & opus erat, vt tam periculosis plagarum vulneribus, decem præceptorum medicamina subuenirent. Primum itaque præceptum in lege est de vno Deo: *Non erunt* inquit, *tibi alij Dij præter me.* Prima plaga Aegyptiorum fuit aqua conuersa in sanguinem. Compara primum præceptum primæ plagæ: & Deum vnum, ex quo sunt omnia, in similitudinem aquæ accipe, ex qua generantur vniuersa. Ad quam autem rem pertinet sanguis, nisi ad carnem & naturam mortalem?

Exod. 20.

talem?

talem?quid eſt igitur conuerſio aquæ in ſanguinem,niſi quia illi,qui credere in Deũ verum noluerunt,ita obſcuratum eſt inſipiens cor eorum, vt gloriam Dei transferrent ad res carnales & corruptibiles? Aqua ergò in ſanguinem vertitur,quia ſenſus Ægyptiorum tenebroſus efficitur. Et iuſto Dei iudicio factum eſt,vt de illo flumine ſanguinem biberent,in quo infantium Hebræorum ſanguinem fuderant. *Sic ibi Auguſtinus*.Ergò ſecundùm Auguſtinum, aquam in ſanguinem verti,eſt homines carnales,atque inſipientes,indignè ſentire de maieſtate Dei, eiusq; gloriam attribuere animalibus,& lapidibus,vt faciebant Ægyptij.

96. *Quibus rebus quis peccat, per eas ſæpe punitur.*

Quid prætereà eſt,aquam Aegyptiis verti in ſanguinem,niſi peccatores,quibus rebus offenderunt Deum per eas res à Deo puniri? Et vnde voluptatem, atque vtilitatem & gloriam captabant,inde maxima detrimenta,& dedecora,& cruciamenta percipere?Legimus initio libri Iudicum,captum fuiſſe ab Hebræis regem Adonibezec,& punitum cæſis ſummitatibus manuum eius, ac pedum. Quam pœnam reſpondere meritis ſuis agnoſcens ille,dixit:*Septuaginta reges amputatis manuum, ac pedum ſummitatibus, colligebant ſub menſa mea ciborum reliquias, ſicut feci, ita reddidit mihi Deus*.Iezabel quoque,vt traditur 3.Reg. 21. & 4. Reg.cap.9.in illa ipſa vinea Naboth,propter quam lapidari eum fecerat, interiit præcipitata,& à canibus lacerata.Abſolon quoque capillis ſuis,quibus valdè gloriabatur, ſuſpenſus periit, lanceis transfixus.

Locus libri Iudicum cap. 1.

2.Reg.18.

97.

Sed quid eſt,quòd Aegyptij dicuntur cùm non poſſent bibere de flumine, circumfodiſſe puteos, vt aquam potabilem reperirent? repererunt autem aut nihil, aut perparùm aquæ puræ. Hoc ſignificare videtur veteres Philoſophos, cùm eos puderet Theologiæ antiquorum Poëtarum,vt Orphæi,& Muſæi,& Heſiodi,atque Homeri, qui de Diis abſurda, atque etiam homine indigna commenti fuerant, auerſantes eorum Theologiam, varios puteos foderunt, id eſt,varias condiderunt ſectas, vt veram diuinarum rerum ſcientiam reperirent. Verùm partim eorum lutulentam,& ſordidam aquam repererunt, qualis eſt Epicureorum diſciplina; partim potabilem quidem aquam,ſed non planè mundam, verùm non paucis erroribus admixtis, conſpurcatam, vt videre eſt in Platonicorum & Stoicorum ſecta; Partim demùm aquam ferè puram inuenerunt,ſed perpaucam,& quæ naturalem hominum ſitim nocendi diuina ſedere nedùm explere,ac penitùs extinguere non poſſet. Quòd ſanè in Ariſtotelis Philoſophia animaduertere licet.

BENEDICTI PERERII, IN CAPVT OCTAVVM EXODI, SEPTEM DISPVTATIONES.

Exponuntur tres sequentes plagæ, hoc est secunda, quæ fuit ranarum, & tertia sciniphum, in qua defecerunt Magi: & quarta, quæ fuit muscarum.

CAPVT OCTAVVM EXODI.

Vers. 1. DIXIT quoque Dominus ad Mosen: Ingredere ad Pharaonem, & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum, vt sacrificet 2. mihi. * Sin autem nolueris dimittere, ecce ego 3. percutiam omnes terminos tuos ranis. * Et ebulliet fluuius ranas, quæ ascendent & ingredientur domum tuam & cubiculum lectuli tui, & super stratum tuum, & super domos seruorum tuorum, & in populum 4. tuum, & in seruos tuos, & in reliquias seruorum tuorum: * & ad te, & 5. ad populum tuum, & ad omnes seruos tuos intrabunt ranæ. * Dixitque Dominus ad Mosen: Dic ad Aaron: extende manum tuam super fluuios, an super riuos, & paludes, & educ ranas super terram Æ-6. gypti. * Et extendit Aaron manum super aquas Ægypti, & ascen-7. derunt ranæ, operueruntque terram Ægypti. * Fecerunt autem & Malefici per incantationes suas similiter, eduxeruntque ranas su-8. per terrram Ægypti. * Vocauit autem Pharao Mosen & Aaron, & dixit eis: Orate Dominum, vt auferat ranas à me, & à populo 9. meo, & dimittam populum, vt sacrificet Domino. * Dixitque Moses ad Pharaonem: Constitue mihi quando deprecer pro te,

& pre

& pro seruis tuis, & pro populo tuo, vt abigantur ranæ à te, & à domo tua, & à seruis tuis, & à populo tuo: & tantùm in flumine remaneant * Qui respondit: Cras. At ille: iuxta, inquit, verbum tuum faciam, vt scias quoniam non est sicut Dominus Deus noster. * Et recedent ranæ à te, à domo tua, & à seruis tuis, & à populo tuo: & tantùm in flumine remanebunt. * Egressique sunt Moses & Aaron à Pharaone, & clamauit Moses ad Dominum pro responsione ranarum, quam condixerat Pharaoni. * Fecitque Dominus iuxta verbum Mosis: & mortuæ sunt ranæ de domibus, & de villis, & de agris. * Congregauerúntque eas immensos aggeres, & computruit terra. * Videns autem Pharao quòd data esset requies, ingrauauit cor suum, & non audiuit eos, sicut præceperat Dominus. * Dixítque Dominus ad Mosen, loquere ad Aaron: extende virgam tuam, & percute puluerem terræ: & sint sciniphes in vniuersa terra Ægypti. * Fecerúntque ita. Et extendit Aaron manum, virgámque tenens, percussitque puluerem terræ, & facti sunt sciniphes in hominibus, & in iumentis, omnis puluis terræ versus est in sciniphes per totam terram Ægypti. * Fecerúntque similiter malefici incantationibus suis, vt educerent sciniphes, & non potuerunt: erántque sciniphes tam in hominibus, quàm in iumentis. * Et dixerunt malefici ad Pharaonem: Digitus Dei est hic, induratúmque est cor Pharaonis, & non audiuit eos sicut præceperat Dominus. * Dixit quoque Dominus ad Mosen consurge diluculo, & sta coram Pharaone: egredietur enim ad aquas: & dices ad eum. Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum vt sacrificet mihi. * Quod si non dimiseris, esse ego immittam in te, & in seruos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas omne genus muscarum: & implebuntur domus Ægyptiorum muscis diuersi generis, & vniuersa terra, in qua fuerint. * Faciámque mirablem in die illa terram Gessen, in qua populus meus est vt, non sint ibi muscæ: & scias quoniam ego Dominus in medio terræ. * Ponámque diuisionem inter populum meum, & populum tuum: cras erit signum istud. Fecitque Dominus ita. Et venit musca grauissima in domos Pharaonis, & seruorum eius, & in omnem terram Ægypti: corruptáque est terra ab huiuscemodi muscis. * Vocauítque Pharao Mosen & Aaron, & dixit eis: Ite & sacrificate Deo vestro in terra hac. * Et ait Moses: Non potest ita fieri: abominationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro? quod si mactauerimus ea, quæ colunt Ægyptij coram eis, lapidibus nos obruent: * viam trium dierum pergemus in solitudinem, & sacrificabimus Domino Deo nostro, sicut præcepit nobis. * Dixítque Pharao: Ego dimittam

10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27.

tam vos, vt ſacrificetis Domino Deo veſtro in deſerto. Verumtamen
29. longiùs ne abeatis rogate pro me. * Et ait Moſes: egreſſus à te orabo Dominum, & recedet muſca à Pharaone, & à ſuis, & à Populo eius cras verumtamen noli vltra fallere, vt non dimittas populum ſacri-
30. ficare Domino. * Egreſſúſque Moſes à Pharaone, orauit Domino.
31. Qui fecit * iuxta verbum illius, & abſtulit muſcas à Pharaone & à ſer-
32. uis ſuis, & à populo eius: non ſuperfuit ne vna quidem. * Et ingrauatum eſt cor Pharaonis, ita vt ne hac quidem vice dimitteret populum.

PRIMA DISPVTATIO.

De ſecunda plaga Ægypti quæ fuit ranarum.

SVPER ILLIS VERBIS:

Verſu 6.

Extendit Aaron manus ſuper aquas Ægypti, & aſcenderunt ranæ, operuerúntque terram Ægypti.

HÆc ſecunda plaga ſeptem dies poſt primam facta eſt: ſic enim extremis verbis præcedentis capitis ſcriptum eſt: *Impleti ſunt ſeptem dies, poſtquam percuſſit Dominus fluuium.* Proximo autem poſt die ſubſecuta eſt hæc ſecunda plaga, continens innumerabilem multitudinem ranarum, omnibus in locis moleſtiſſimè infeſtantium Ægyptio: quam ranarum copiam ſignificauit Scriptura illis verbis verſu 3. *Et ebulliet fluuius ranas.* Pro quo ſeptuaginta verterunt, *E[illegible]abit*: Hebræum verbum, *Sarax*, ſignificat, modo piſcium reptilium numeroſiſſimè multiplicari. Nonnulli verterunt: *Scatebit fluuius ranis*. Iam verò plaga hæc aptiſſimè reſpondet peccato Ægyptiorum, qui Hebræorum infantes in aquis interemerant, miſerandis eorum clamoribus nullo modo ad miſericordiam inflexi: quamobrem meritò per ranas puniuntur, Infantes námque ranis inceſſu, quodammodò aſſimilantur, vt ait Theodoretus, nam quia nondùm ſolis pedibus vti poſſunt, manibus etiam adhibitis, etiam ſupplent pedum imbecillitatem. Verùm, vt de prima plaga, itidem de hac ſecunda nonnullæ quæſtiones tractandæ ſunt.

Theodoret.

1. Triplex genus ranarum.

Plinius.

Prima quæſtio: Quales fuerint illæ ranæ? Præter ranas vulgò notiſſimas in aquis viuentes, alia duo inſigniora, nec omnibus nota ranarum genera tradit Plinius: quarum alterum terreſtrium ranarum eſt, quas vocant rubetas: alterum earum, quas vocant

vocant calamitas. Rubetæ, sic appellatæ, quòd in rubetis & dumetis, & inter vepres viuant, quas Græci *phrynos* vocant, sunt ranarum omnium grandissimæ geminis veluti cornibus, plenæ veneficiorum. Mira de istis tradunt, sed fabulosa, auctores: illatis in populum, continuò silentium fieri: ossiculo, quod est in dextro latere, iniecto in aquam feruentem, refrigerari vas, nec postea feruere, canum impetus cohiberi: & alia, quæ narrat Plinius libr. 32. cap. 5. idémque libr. 8. cap. 31. ait, omnes rubetas & in terra, & in aqua viuere, plurimis refertas medicaminibus, quæ deponant quotidie, ac resumant à pastu, venena tantùm sibi reseruantes. Alterum genus ranarum est, quas vocant calamitas, quòd inter arundines & frutices versentur. Est rana hæc omnium minima & viridissima: sic enim de ea scribit Plinius, lib. 31. cap. 7. & 10. Est parua rana in arundinetis & herbis maximè viuens, muta & sine voce, & viridissima. Si fortè hauriatur, ventres boum distendit: cuius corporis humorem, oculis inunctis claritatem afferre, carnésque doloribus oculorum mederi. Cùm igitur tria sint, vt diximus, ranarum genera, ex quo genere fuisse ranas illas Ægyptiacas putandum est? Si verba Scripturæ attendas, videntur aut solùm fuisse primi generis, id est, aquatiles: aut certè maxima in parte. Etenim Scriptura in hoc capite aquatilium dumtaxat ranarum meminit, dicens versu 3. *Ebulliet fluuius ranas*. Et versu 6. *Extendit Aaron manum super aquas Ægypti, & ascenderunt ranæ, operueruntque terram Ægypti.* Nihilominùs tamen equidem reor etiam ranas, suprà dictas rubetas, fuisse tunc immissas in Ægyptios, vtpotè quæ sint etiam aquatiles, nec solùm molestæ, verùm etiam noxiæ, ac veneniferæ: ob idque ad infestandos & cruciandos Ægyptios accommodatissimæ.

Secunda quæstio, quàm fuit hæc plaga Ægyptiis grauis & acerba? Scriptura hoc capite intolerabilem declarat molestiam accidisse Ægyptiis ex innumerabili multitudine ranarum, omnia eorum loca replentium, omnesque res inuadentium, atque fœdantiū: sic enim ait versu 3. *Ebullietque fluuius ranas, quæ ascendēt & ingredientur domum tuam, & cubiculum lectuli tui, & super stratum tuum, & in domos seruorum tuorum, & in populum tuum, & in furnos tuos, & in reliquias ciborum tuorum, & ad te, & ad populum tuum, & ad omnes seruos tuos intrabunt ranæ.* Sed enim pleniùs ac distinctiùs molestias, & incommoda, & mala istarum ranarum enarrant Philo & Iosephus. Ille quidem libro primo de vita Mosis hoc modo scribit: Vix Aaron manum extenderat, cum ranarum tanta vis prorepsit, vt non solùm fora compleret, ac loca subdialia, verùm & domos, & villas, & cuncta ædificia tam sacra, quàm profana, tam priuata, quàm publica, haud secùs, ac si genus hoc aquatilium missum esset in diuersi elementi coloniam, natura mutante rerum vicissitudines: Terra quippè cōtraria est aquæ, itaque cùm nec foras progredi possent homines, viis oppletis, nec intus manere, refertis etiam intimis penetralibus, ad summas quoque contignationes ranis obrepentibus ad extremam desperationem redacti sunt. *Sic Philo.* Iosephus verò hunc in modum ait: Ranarum vis immensa terram Ægyptiorum populabatur: refertus erat & fluuius, vt aqua inde non nisi sanie ranarum viciata hauriri posset, immorientibus earum plerisque, atque putrescentibus. Plena erat & terra turpissimo, ex quo enascebantur, & in quem rursus resoluebantur. Quia & domesticum victum fœdabant, in esculentis atque poculentis nusquàm non repertæ, & in cubilibus quoque passim obersantes, ita vt omnia fœterent, putore è ranis mortuis exhalante, infecta. *Hæc Iosephus.* Omnes itaque sensus ranæ illæ mirū in modum infestabant, & cruciabant: visum, innumerabili multitudine, enormique magnitudine, & coloris atque figuræ defor-

Quàm fuerit acerba ranarum plaga.

Philo.

Iosephus.

Omnes quinque sensus ranæ infestabant.

mitate: auditum continuis, & molestissimis coaxationibus, nullam dantes quietem: gustatum, quòd esculentis omnibus atque poculentis insidentes, ea conspurcabant & corrumpebant: odoratum, teterrimo foetore, quē exhalabant; ac demum ipsum tactum, quòd plures earum noxiæ, ac venenatæ essent. Fabulātur etiam Hebræi, ranas illas non extrinsecùs modò infestas fuisse Aegyptiis, sed intrinsecùs etiam, intrantes videlicet corpora & viscera eorum, per os apertum dormientium, & per alios meatus. Sciat porrò Lector etiam sine miraculo Diuinæ omnipotentiæ, vt tunc in Aegypto factum est, contigisse aliquando, à ranis vastati integras ciuitates, populosque patriis, & natiuis sedibus exterminari. Plinius lib. 8. cap. 29. Varronem laudat auctorem, à quo proditum sit, à ranis ciuitatem quamdam in Gallia pulsam esse. Et Paulus Orosius extremo capite libri tertij, narrat, Cassandro, post mortem Alexandri Magni, Macedoniam tenente, Abderitas intoleranda ranarum multitudine, patrio solo exactos, & antiquis sedibus expulsos, nouas sedes in Macedonia petiisse à Cassandro. Athenæus lib. 8. c. 2. mira scribit de ranarum pluuia: quæ in terra Pæonia facta est. Vide quæso, ea, Lector: Sunt enim non modò permira, sed eorū, quæ hîc traduntur de ranis Aegyptiacis persimilia.

Clades ciuitatum & populorū à ranis.

Orosius.

3. Tertia quæstio: Vnde tanta vis & multitudo ranarum repentè tunc extitit? Non solùm ex aquis, in quibus erant anteà, eductæ sunt: non enim illæ opplendis Aegyptiorum locis omnibus suffecissent: quamquàm inficiari non possumus, ingentem esse copiam aquatiliū in Aegypto, propter stagnantes multifariàm Nili aquas. Maxima itàque ranarum multitudo per Dei potentiam tunc producta est, quarum ingentem fuisse multitudinem ex eo licet coniicere, quòd illæ posteà mortuæ, in magnos congestæ sunt aceruos, vt Scriptura indicauit illis verbis: *Congregauerunt eas, ranas, in immensos aggeres.* Nam quæ erant aquatiles, eas putandum est ad aquas, è quibus eductæ fuerant, denuò fuisse reductas, cùm fuisse Moses amouit plagam illam. Nec verò existimandum est, ranas illas spontè naturæ suæ, ex aquis egressas, venisse in domicilia Ægyptiorum: quomodò enim ex omnibus aquis Aegypti, & quibusdam longè distantibus, tam citò venire potuissent? Sed quemadmodùm in exordio mundi Angelorum ministerio, cunctæ animantes ductæ sunt in conspectum Adam: & posteà, imminente diluuio, à Noë in Arcam itidem adductæ sunt, & post diluuium dispersæ sunt per omnes terras & insulas: consimili etiam ratione, tunc ranæ in omnes Ægyptiorum habitationes per Angelos immissæ sunt.

Vnde tāta ranarum multitudo.

Genes 2.

Infrà 6.

4. Quæstio quarta super oratione Pharaonis rogantis Mosen, vt depulsionem ranarum ab Aegyptiis impetraret à Deo suo: quam orationem narrat Scriptura his verbis: *Orate Dominum, vt auferat ranas à me, & à populo meo: & dimittam populum, vt sacrificet Domino. Dixitque Moses ad Pharaonem: Constitue mihi, quando deprecer pro te, & pro seruis tuis; & pro populo tuo, vt abigantur ranæ: Qui respondit, Cras,* Versu 8. Ante omnia consideret Lector, quemadmodùm intolerandam Pharaonis superbiam Deus mirabiliter depresserit: Nam qui paulò antè dixerat, *Quis est Dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Israël; Nescio Dominum, & Israël non dimittam:* is nunc supplex ambit gratiam Mosis, vt pro se interueniat apud Deum. Idem multis pòst seculis accidit superbissimo regi Nabuchodonosor, qui propter superbiam admirabili Dei vindicta transformatus est in bestiam, quantùm ad victum, & cultum corporis, & habitationem: & post septénium huius supplicij, resipiscens, dixit verba illa: *Nunc ego Nabuchodonosor laudo, & magnifico, & glorifico regem cœli: quia omnia opera eius vera, & omnes viæ eius, iudicia sunt: & gradientes in superbia potest humiliare.* Cæterùm quæret fortasse quispiam, cur Pharao non similiter orauit Mosen pro depulsione primæ plagæ? Philo & Iosephus aiunt, cum orasse, & propter deprecationem Mosis, ablatam esse plagam: sed nobis contrarium

Oratio Pharaonis ad Mosen.

Exodi 5.

Danielis 4.

Cur Pharao non orauit Mosen pro depulsione primæ plaga.

rium suprà visum est probabilius. Respondemus itaque, hanc secundam plagam multò molestiorem fuisse, quàm primam: prima enim vno tantùm malo sitis affligebat, quod multifariàm si non tolli, certè minui, & mitigari poterat. Etenim diuites & potentes Ægyptiorum, penuriam aquæ compensabant potu vini & aliorum quorumdam potabilium liquorum: plebs autem partim succis herbarum, partim fodiendo terram circum flumen, & inuenta vel aqua pura, licet modica, vel sanguinea, sed per arenas purgata & colata, ob idque potabili. At secunda hæc plaga per omnes sensus, & sine intermissione, & vbique locorum, & grauissimè infestabat & cruciabat Ægyptios, nec ei vlla via, & ratione occurrere, & mederi poterant. Nam eorum incantatores, potentes quidem erant ad producendas ranas, sed non ad remouendas.

Sed cur Pharao, cùm ei Moses optionem dedisset, quando plagam vellet amoueri, ipse depulsionem plagæ distulit in diem crastinum? Nimirùm, voluit ille sic experiri, an per se deficerent ranæ, tamquàm illuc casu illatę: an potiùs tamquàm diuina virtute inductæ, non sine eadem virtute amoueri possent. Quocircà Moses permisit arbitrio Pharaonis, quo tempore vellet ranas amoueri: vt omnem adimeret ei suspicionem artis Magicæ, vel Astrologicæ, quæ ad operandum certas quasdam spectat cœli constellationes, & definita quædam expectat, atque obseruat tempora. Mosen verò tam promptè, ac facilè polliceri ranarum depulsionem, cùm id non in sua potestate esset, sed in Dei potentia, non fuit temeritatis, vel arrogantiæ: sciebat enim datam sibi à Deo amplissimam potestatem faciendi omnia, quæ ad perficiendam Hebræorum liberationem quoquo modo pertinerent: ideò enim Deus ei dixerat: *Constitui te Deum Pharaonis.* Nec Moses tentauit Deum, perfiniendo certum tempus operationi diuinæ, cùm promisit depulsionem ranarũ in diem crastinum: Quod tamen Iudith exprobrauit senioribus Bethuliæ, qui deliberauerant dedere ciuitatem Assyriis, nisi intra quinque dies, Deus eis subuenisset. Hæc enim verba dixerant populo: *Hos quinque dies expectemus à Deo misericordiam. Si autem transactis quinque diebus non venerit adiutorium, faciemus hæc verba, quæ locuti estis.* Quorum deliberationem & consilium grauissimis verbis reprehendit Iudith, dicens: *Et qui estis vos, qui tentatis Dominum? Non est iste sermo, qui misericordiam prouocet, sed potius, qui excitet iram, & furorem accendat. Posuistis vos tempus miserationis Domini, & in arbitrium vestrum diem constituistis ei?* Verùm non similis ratio fuit Mosis: is enim frequentissimè, ac familiarissimè loquens cum Deo, & optimè conscius voluntatis Dei, & ab eo traditæ sibi potestatis, sapienter, & piè, ac religiosè dixit, & fecit hæc omnia.

Cur Pharao depulsionem plagæ distulit in crastinum.

Locus Iudith cap. 7. & 8.

Quæstio quinta, cuius rei figura fuit plaga ranarum? Mystica huius secundę plagæ interpretatio, variè traditur à Doctoribus. S. Augustinus in libro de conuenientia decem præceptorum cum decem plagis Ægypti, ait, ranas illas similitudinem gessisse Philosophorum, atque Hæreticorum. Sic enim scribit: Secundum præceptũ est: *Non assumes nomen Dei tui in vanum.* Qui enim acceperit nomen Dei sui in vanum, non mundabitur. Nomen Domini nostri, veritas est: ipse enim dixit: *Ego sum veritas.* Et quia veritas mundat, vanitas inquinat, videamus huic secundo præcepto contrariam secundam plagam. Quæ est ista secunda plaga? Ranarum abundantia: in ranis Philosophi intelliguntur & Hæretici. Habes cõgruenter signatam Philosophorum & Hæreticorum prauitatam, si consideres ranarum loquacitatem, Philosophi enim, & Hæretici, quia in Christo humana omnia esse dicunt, ranæ sunt clamantes in limosis paludibus. Per superbiam, & inanes contentiones, strepitum vocum habere possunt, doctrinam veræ sapientiæ non possunt insinuare. Qui enim Christianæ veritati contradicunt, & in sua vanitate decepti decipiunt,

5. Mystica expositio secundæ plagæ.

S. August. Exodi 10. Ioan. 14.

ranæ sunt: tædium quidem efferentes auribus, nullos autem præbentes cibos mensibus. Sic Augustinus. Idem in sermone 87. de Tempore, docet per ranas esse figuratos Poëtas Gentiles, ita scribens: Secunda plaga, in qua inducuntur ranæ, indicari figuraliter arbitror carmina Poëtarum: qui inani quadam, & inflata modulatione, velut ranarum sonis & cantibus similes, mundo, deceptionis fabulas intulerunt. Ad nihil enim animal illud vtile est, nisi quòd sonum vocis improbis & importunis clamoribus reddit. *Hæc Augustinus.* Hanc ipsam figuram Poëtarum expressiùs & luculentius declarauit Rupertus, lib. 1. Commentariorum in Exodum, cap. 32. his verbis: Mandatum legis est: *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum:* huius mandati præuaricatoribus opprobrium fœditatis præfiguratum fuit in ranis Ægyptiacis. Qui sunt enim vaniloqui isti, qui nomen Dei in vanum assumunt, nisi maximè loquaces Poëtæ, non solùm in fluuiis Ægyptiorum, sed in cæterarum quoque gentium paludibus fabulantes, atque coaxantes? Et qui iustiùs comparantur fœditati ranarum, quàm Poëtæ perstrepentes in theatris, ridicula figmenta fabularum? Hi planè assumunt nomen Dei in vanum, cùm adultero Ioui, & meretriculæ Veneri, nomen Diuinitatis adscribunt. Et illæ quidem ranæ permolestæ fuerunt, ascendentes & ingredientes domum regis, & cubiculum lectuli eius, & super stratum eius & in furnos eius, & in reliquias ciborum eius: istæ autem ranæ, id est, fabulosi Poëtæ, corporaliter aures lectitando, & oculos gesticulando delectauerunt: sed animi exitiales fuerunt. *Ita Rupertus.*

Idem Augustinus.

Rupertus. Exod. 10.

6\. Gregorius Nyssenus de vita Mosis, ranas istas facit figuram voluptuosæ, ac luxuriosæ vitæ: Est enim rana animal ancipitis vitæ, in aquis & in terra viuens: in cœno & luto commorans, deformis aspectus, & tetri fœtoris: quæ aquis non mundatur, sed magis inquinatur: importunè loquax, & in omnes Ægyptiorum habitationes penetrans, eorúmque omnia conspurcans & fœdans. Talis profectò est turpis voluptas, siue carnalis & voluptuosa vita, Cereri, & Baccho, & Veneri mancipata: hæc omnes mundi huius amatores possidet: hæc omnia eorum cogitata, dicta, & facta commaculat. Homo voluptuosus, ambiguus & dubius videtur inter hominem & bestiam: figuram hominis gerit, sed bestiæ vitam agit: tractat sæpe diuina, sed quia impurus est, & impurè tractat, illis ipsis rebus magis inquinatur, quàm mundatur: exemplo vitæ suæ fœtet omnibus. Hæc immunda ranarum multitudo domos eorum, qui Ægyptiacè, id est, vitiosè viuunt, inuadit, in mensis eorum abundat, in lectulis assidet, in penetralibus eorum inuenitur. Verè namque sordida & luxuriosa vita ex fœtido passionum limo generata, dubium quoddam animal est, aquaticum scilicet, ac terrestre. Secundùm naturam homo est, quia ita viuit: secundum electionem verò ac mores pecus, pecudéque sordidior. In huius muris & aulis diuersæ ad luxuriam animi picturæ, & in vasis sculpturæ impressæ, nequitiam eius ostentant: quarum rerum aspectu, animus excitatur ad turpes cupiditates, probrosi spectaculi visione ad animum vsque, passionum æstu peruueniente. Similiter si mensas, lectos voluptuosi & luxuriosi hominis consideralbis, idem ipsum inuenies. Quòd si abdita & interiora huiusmodi hominis, non dico vascula & capsulas, multis enim ea patent, & conuenientia sunt turpitudini vitæ, sed mentis secreta & intimos animi recessus, ac latebras introspicere posses, coaceruatarum ranarum putredinem reperires. At modesti hominis, etiam oculus mundus est, & hæc, quæ ad luxuriam incitant, spectacula respuit. Mensa quoque similiter tenuis est, & frugalis, non ingenti carnium, aut piscium onerata congerie. *Hactenus ex Nysseno.*

Greg. Nyss.

SECVN-

SECVNDA DISPVTATIO.

De tertia plaga quæ fuit sciniphum.

SVPER ILLIS VERBIS:

Extendit Aaron manum, virgam tenens, percussitque puluerem terræ: & facti sunt sciniphes in hominibus, & in iumentis: omnis puluis terræ versus est in sciniphes.

Versu 17.

IN hac plaga Moses, secùs quàm in duabus prioribus, non præmonuit Pharaonem, nec venturã ei plagam prænunciauit: fortasse quòd indignus erat propter ingens perfidiæ, atque ingrati animi crimen. Is enim nec præstitit fidem, quam Mosi dederat de dimittendis Hebræis, si ranis liberaretur, nec Deo, qui tam citò, prout ipse optauerat, & petierat, plagam ranarum depulerat, obtemperare voluit. Pertinet autem hæc tertia plaga ad elementum terræ, sicut duæ priores ad elementum aquæ. Ægyptij enim dupliciter afflixerant vehementer Hebræos, tum infantes eorum necando in aquis: tum in durissimis terræ, id est, luti & laterum operibus vexando. Iustè igitur per aquam & terram puniti sunt. Dicitur autem hoc loco, omnis puluis terræ versus in sciniphes per hyperbolicam locutionem, ad significandum maximam eorum copiam: quæ figura orationis nec infrequens est in Scriptura, & frequentissima & in vulgari consuetudine loquendi de cuius vi, atque vsu legenda sunt, quæ scribit Seneca libro septimo de beneficiis, capite vigesimo tertio: Fuit verò hæc plaga in omni terra Ægypti non simpliciter, sed vbicumque locorum erant Ægyptij, vel eorum iumenta. Iam verò super hac plaga, similiter atque super prioribus quæstiones aliquot tractandæ sunt.

7.

Prima quæstio de nomine ipso Sciniphes. Vox hebræa est, *Chinnim*, Chaldaica est, *Chalmeta*. LXX. Interpres Græcè vertunt (σκνῖπες) & sic legit Philo & Origenes. Augustinus in quæst. 25. in Exodum. Et in libro de conuenientia decem præceptorum cum decem plagis Ægypti; legit *scinphes*, sicut est in multis Bibliis Latinis. Idem in sermone 87. de Tempore, & in Locutionibus libri Exodi legit *scinphes*. Sic etiam habent Biblia Græca Romana. Latina Biblia Sixtiana hoc loco habent *sciniphes*. In multis etiam codicibus vetustis Græcis legitur σκνῖφες. Quoniam igitur, vel quia nouum hoc genus animalium, tunc productum est à Deo est, vel quia Interpres sacræ Scripturæ non inuenerunt apud Græcos & Latinos vocabulum Hebræo congruenter respondens, idcircò retinuerunt vocem Hebræam, paululùm tamen inclinatam ac demutatam.

8. De Vocabulo sciniphes.

9. *Quodnam animal fuerint sciniphes Philo.*

Quid animalis fuit istud, quod vocant *sciniphes*? Exponam varias super ea re auctorum opiniones, variásque huius animalis descriptiones & ordiar à Philone. Is primo libro de vita Mosis, tertiam hanc plagam describit his verbis: Deus aquis cessare iussis, terrestrem pœnam induxit, eodem visus castigatore Aaron. Qui vbi terram virga percussit, tot sciniphes ex ea profusi sunt, vt velut extensa nubes, totam obumbraret Ægyptum. Est autem id animal, molestissimum, quamuis sit minutissimum. Nam non solùm superficiem cutis lædit pruritu noxio, verumetiam interiora per aures, narésque penetrat: inuolat in oculos, nisi quis caueat: sed qui caueri tunc poterat, tot eorum dira examina? Sed quæret fortasse aliquis: cur Deus tam minutis, & vilibus animalibus ad vindictam vti maluerit, quàm vrsis, pardis, & leonibus, cæterísque feris carniuoris: aut si hæ non placebant, saltem familiaribus Aegypto aspidibus, quarum morsus, & subitam, & ineuitabilem affert mortem? Is, si nescit, discat: Deum voluisse Aegyptios castigare non è medio tollere. Nam si eos omninò delere voluisset, non opus erat animalibus, sed diuinitùs immissa fame, aut pestilentia. Homines quidem cùm bella gerere volunt, auxilia sibi consciscunt potentissima, quibus suam infirmitatem suppleant. Deus verò omnipotens, & nullius egens, si quando vult tamquàm instrumentis quibusdam vti ad exigenda supplicia, non valida eligit, sed vilia, paruáque, atque ita noxios plectit, quod tunc etiam Aegyptiis accidit. Quid enim sciniphe vilius? Tamen tantùm effecit, vt tota Aegyptus deficiens, exclamare cogeretur? Hunc esse Dei digitum: manus enim eius ne à tota quidem terra, quanta quanta est, immò nec à mundo vniuerso sustineri posset. *Hæc Philo.*

Cur Deus in vindictã Ægyptiorũ vsus sit paruis animalibus.

10. *Iosephus sciniphes interpretatur pediculos: quẽ sequuntur Hebræi & Caietanus, atque Oleaster.*

Iosephus autem libro 2. Antiquitatum, hunc in modum scribit: rursum Deus alia clade in hominem fraudulentum vindicat. Pediculorum enim magna vis è corporibus Aegyptiorum scatebat, à quibus mali malè perdebantur, & neque lauactis neque medicamentorum vnctionibus extinguere eos volebant. Quia noua peste turbatus rex, neque magis ipso periculo, quam eius fœditate, ac turpitudine territus, nequàm cùm esset ægrè dimidiata ex parte resipuit. *Sic Iosephus.* Et hæc Iosephi de pediculis sententia, tam Hebræorum, quàm Hebraizantium communis est opinio. Huic etiam maximè adhæret Caietanus, ita scribens hoc loco: Dictionem Hebraicam interpres Latinus reliquit intactam: & alij intelligunt esse quasdam subtiles muscas, aculeo, quasi terebro lædẽtes: alij verò pediculos. Et quoniam Hebræorum est hic sensus, & dictio Hebraica est, nota etiam muliereculis Hebræis, quoad illius primitiuum, *Chinnah*, idcircò amplectendus est. Pediculorum itáque exuberantia tanta, vt defensioni locum non relinqueret, intelligitur in hac tertia plaga tam hominibus, quàm bestiis. *Ita Caietanus.* Ad eamdem sententiam Oleaster sic ait: Aliqui vertunt, *sciniphes*: sed ex materia, de qua facti sunt, scilicet de puluere terræ, quæ est eiusdem coloris cum pediculis videtur meliùs esse, *pediculos*, vertere. Et dictionis quidem *Chinnim*, id est, pediculi non inuenitur singulare in Sacris literis, sed apud Hebræos Doctores inuenitur *Chinnah*. *Hæc Oleaster.* Verùm istam opinionem de pediculis, improbabilem facit narratio ipsa Mosis describentis hanc plagam: ait enim ex puluere terræ percussæ generatos fuisse sciniphes: at pediculi ex ipso humano corpore generantur: sicut etiam Iosephus supradictis verbis scripsit, dicens per hanc plagam scaturisse pediculos è corporibus Aegyptiorum, infideliter profectò historiam sacram commutans, quæ non ex corporibus Aegyptiorum, sed ex puluere terræ generatos esse ait sciniphes.

Oleaster.

Infideliter sacra historia commemorator Iosephus.

11. *Origenes.*

Origenes super hoc Exodi loco ita describit sciniphes: (sic enim appellat ipse) Hoc, *inquit*, animal pennis suspenditur per aëra volitans, sed adeò subtile ac minutum est, vt visum nisi acutè cernentis effugiat, corpus tamen non insidetis.

rit, acerbissimo terebrat stimulo; ita, vt quem volitantem videre quis nó valeat, sentiat stimulantẽ. Sic Origenes: qui per huiusmodi animal significare ait Dialecticam, quæ minutis, & subtilibus verborum & argumentorum stimulis animas terebrat, & tãta calliditate circumuenit, vt deceptus nec videat, nec intelligat. Sãctus Augustinus idem prorsus, atque iisdẽ verbis tradit de hoc animali in sermone 87. de tempore, vt dubium non sit, quin ab Origene mutuatus fuerit. Idem anteà in libro de Conuenientia decem præceptorum Dei, & decem plagarum Aegypti, sic describit hoc animal: Sciniphes nati sunt in terra Aegypto de limo, muscę minutissimæ, inquietissimæ, & inordinatè volantes, in oculos irruentes, non permittentes homines quiescere: dum abiguntur, iterùm irruunt; dum expulsæ fuerint, iterùm redeunt. *Hac Augustinus*. Albertus Magnus li. 26. de Animalibus, scribit, huiusmodi animalia, corpore quidem esse vermes, capite autem, & alis esse muscas: habere in ore aculeum, quo pungunt & sugunt; palustribus nasci locis, & animantium spiritus, sed humanos maximè consectari. *Ita Albertus*. Suidas ait esse animal culicare, & ligna exedens. Ego arbitror, istos sciniphes non fuisse pediculos, quod paulò suprà in Iosephum, aliósque eius sectatores argumentatus sum. Fuisse autem reor vel animal nouum, tunc primùm à Deo productum, aut nobis certè incompertum: sed tale prorsus, quale descriptum est à Philone, & aliis, de quibus dudum diximus, infestissimum videlicet, ac nocentissimum homini.

S. Augustinus

Albertus Magnus.

Suidas.

Auctoris cõiectatio.

Tertia quæstio: Cuius rei figura fuit plaga sciniphum? Augustinus docet hanc plagam opponi tertio præcepto Decalogi, id est, obseruationi Sabbathi, quo iubemur Sabbathum sanctificare, id est, requiem cordis, & tranquillitatem mentis habere, quam facit bona conscientia. Sciniphes porrò significant inquietos homines, rixarum amatores, calumniarum seminatores, contentionis magis quàm charitatis amatores. Quemadmodùm verò ab istiusmodi animalibus corpus humanum vehementer affligitur: ita cor istorum hominũ, diuersis passionibus inquietatur atque compungitur. Tenete præceptum, cauete plagam. *Sic Augustinus.*

12

Mystica expositio sciniphũ.

S. Augustinus

In sermone autem 87. Hoc, inquit, animalis genus conuenientissimè comparari poterit, vel arti philosophorum, vel hæreticorum calliditati, quæ minutis, & subtilibus verborum stimulis animas terebrat, & tanta calliditate circumuenit, vt deceptus qui fuerit, nec videat, nec intelligat vnde decipiatur. *Hac ibi Augustinus.*

TERTIA DISPVTATIO.

Cur Magi non potuerint facere sciniphes, qui maiora fecerant. serpentes, & sanguinem, & ranas.

SVPER ILLIS VERBIS.

Versu 18.

Feceruntque similia malefici incantationibus suis, vt educerent sciniphes, & non potuerunt.

13 Hebraeorum commentum. Lyranus. Thostatus.

CVR Magi non potuerint facere sciniphes, sicut fecerunt serpentes & ranas, Hebraei tradunt huiusmodi causam: Aiunt, Daemones non posse producere animal minus grano hordei (hoc de illis referunt Lyranus & Thostatus) cuius magnitudinis fuisse dicût sciniphes, minores scilicet hordei grano. Sed hoc eorum commentum, nugale prorsus & ridiculum est. Nam si possunt maiora & perfectiora animalia facere, multò magis poterunt minora & viliora: maiorum enim animalium generatio, & operosior, & difficilior est, vtpotè pluribus indigens, quorum quolibet deficiente, impeditur: Minorum animalium generatio promptissimè, & facillimè fit. Verùm Hebraei decepti sunt similitudine artis: putantes eamdem esse rationem naturae, atque artis: aut existimantes producere animalia Daemones per artem, non autem per agentia naturalia. Artifex enim, non si potest facere maius opus, poterit etiam facere minus, & quantumlibet paruum: ars quippe extrinsecùs operatur circa materiam sibi subiectam, & vtitur instrumentis externis & corporeis, vt est manus, & scalpellum, malleus, penicillum, & alia huiusmodi. Haec verò instrumenta nô possunt cuilibet materiae, & cuiuscumque fuerit paruitatis, aptari, & accommodari. Quocircà sculptor potest facere statuam hominis, iustae magnitudinis, non tamen ita paruam, vt est culex. Quo fit, vt apud Ethnicos maximè celebrati sint quidam artifices, qui opera sua in perexiguae quantitatis materia, politissima arte perfecerunt. Horum exempla refert nonnulla Plinius lib. 7. c. 21. his verbis: In nuce inclusam Iliadem Homeri, carmen in membrana scriptum, tradit Cicero. Callicrates ex ebore formicas, & alia tam parua fecit animalia, vt partes earum à caeteris cerni nô possent. Myrmecides quidam in eodem genere inclaruit, à quo quadrigam ex eadem materia, quam musca integret aliis, fabricatam, & nauem, quam apicula pennis absconderet. *Ita Plinius.* At secùs est in natura. Ea námque faciliùs minora perficit, quàm maiora, ob eam causam, quam paulò antè posui, quòd maiorum, & perfectiorum animaliû generatio pluribus rebus egeat, quarû deficiente qualibet, absolui nô potest. Sed dices, cur B. Augustinus, & plerique omnes dicunt, Magos defecisse in tertio signo, cùm hoc signum sciniphum fuerit quartum: nam primum signum, fuit virgarum conuersarum in serpentes, secun

Differêtia artis, atque naturae.

Artificû opera ob paruitatem memoratissima, ex Plinio.

An Magi defecerint in tertio signo, an in quarto.

ſecundum,ſanguinis : tertium, ranarum : quartum,ſciniphum:verùm in promptu eſt reſponſio. Nam inter ſigna ſimpliciter & præciſè ſumpta, fuit quartum : inter ſigna verò plagarum,fuit tertium.

14. *Ruperti noua opinio.*

Rupertus libr. 1. Commentariorum in Exodum, cap. 23 .nouam quamdam & à ſe vno excogitatam rationem affert. Ait,Magos produxiſſe quidem ſciniphes, non tamen veros,ſed verorum ſimilitudinem præ ſe ferentes, ſicut etiam in prioribus ſignis fecerant:ſed quia eorum ſciniphes,quòd non eſſent veri, non pungebant,nec infeſtabant Aegyptios, ea re liquidò cognitū eſt omnibus, non eſſe illos veros ſciniphes,quales nimirùm erant producti ab Aaron : & idcircò dicuntur tunc potiſſimùm defeciſſe,quòd tunc fallacia eorū detecta innotuit. Ruperti verba, ita ſunt:Quidnam hoc eſt, quòd malefici incantationibus ſuis aquam in ſanguinem vertere, & ranes educere potuerunt, ſciniphes autem non potuerunt?An ſciniphes videri quoque potuerunt,ſed quia moleſtos aculeos nulli infixerunt,idcircò fallaciter feciſſe coniecti ſunt? Námque quia ſanguinis color , & ranarum fœditas comprehenditur ſolo viſu,idcircò præſtigiatores ranas falſiſſimas,& ſanguinem fallacem,faſcinatis oculis offuderunt.Sciniphes autem quia moleſto quoque aculeo apertè diiudicantur, idcircò non fecerunt, quia quod verum eſſet, & veraciter ſentirent , homines ſine Deo creare non potuerunt. *Hæc Rupertus.* Cui apertè contradicit diuina Scriptura, dicens hoc loco, Magos conatos eſſe facere ſciniphes,& non potuiſſe: non ait eos feciſſe quidem ſciniphes,ſed non aculeatos &pungentes,vt ait Rupertus, ſed ſimpliciter non feciſſe.Hæc enim ſunt Scripturæ verba verſu 18. *Fecerunt ſimiliter Malefici incantationibus ſuis, vt educerent ſciniphes, & non potuerunt.* Quid eſt : *Fecerunt ſimiliter , vt educerent ſciniphes :* Hoc nempe : Adhibuerunt omnes ſuas artes, viréſque magicas ad producendum ſciniphes,ſed nihil profecerunt, non enim eos producere potuerunt. Deinde,ſi priora etiam ſigna Magorū,non fuerunt vera , vt ipſe dicit, iam igitur ante hoc tertium ſignum, reuerà defeciſſent Magi.Prætereà , vnde compertum fuit Ruperto, Magos produxiſſe ſciniphes,aut qui viderentur ſciniphes, verùm ſine aculeo,& nihil nocentes? id enim nec Scriptura tradit, ſignificat , nec ab vllo vel Hebræorum, vel Chriſtianorum proditum eſt:ſed omniū eſt concors ſententia , propterea Magos in hoc tertio ſigno defeciſſe,quòd qui priora fecerant,hoc tertium facere non potuerunt.

15. *Caietanus.*

Caietanus ſuper hoc loco,duas attingit cauſas cur Magi non potuerint producere ſciniphes : aut quia incantationes eorum non erāt appropriatæ ad talem effectum producendum : aut quòd impedita fuerit diuinitùs potentia Dæmonum. Sic autem ſcribit:Mirum eſt,quòd Dæmones non potuerint tam imperfecta animalia,quæ ex putri materia manifeſtè generantur, producere. Potuit tamen hoc contingere ex eo , quòd incantationes illæ non eſſent appropriatæ ad talem effectum,quamuis Dæmones potuiſſent effectum illum producere.Potuit etiam contingere ex eo , quòd impedita fuerit diuinitùs potentia Dæmonum, & hoc potiùs ſonant ſubiuncta verba Magorum , dicentium : *Digitus Dei eſt hic. Sic Caietanus.* Ego poſteriorem eius rationem probo,& complector. Et paulò infrà enucleatius eam traditurus ſum. Prior autem ratio non eſt probabilis. Incantationes enim Magorum non habent per ſe vim producendi Magicos effectus , ſed ex placito & pacto Dæmonis , qui ſe Magis obſtrinxit , affuturum ſe illis ad producendum effectus Magicos , tales incantationes exercentibus. Ergò quamuis illorum Magorum incantationes propriè non eſſent accommodatæ ad producendum ſciniphes.Dæmon tamen affuiſſet illis , & produxiſſet ſciniphes,niſi fuiſſet à Deo impeditus. Neque enim potentia Dæmonis alligata erat per ſe illis

Qualis ſit efficacia incantationum.

incantationibus,sed mera ipsius Dæmonis voluntate.

16. Augustinus in quæst. 25. in Exodum, super hac ipsa re disputans, non dubitat quin certa quæpiam causa fuerit, licèt nobis incomperta, cur Magi defecerint potiùs in hoc tertio signo, quàm in prioribus: & fortasse id referri posset ad mysterium Trinitatis, quod veteres Philosophi, quantùm ad personam Patris & Filij, videntur aliquo modo cognouisse; sed defecerunt in cognitione tertiæ personæ, quæ est Spiritus sanctus. Sic autem eo loci scribit S. Augustinus: Cur in tertia ista plaga Magi defecerunt (nã plagæ cœperunt, ex quo aqua in sanguinem versa est) & sentire, & explicare difficile est. Poterant autem & in primo signo deficere, vbi virga in serpentem conuersa est: & in prima plaga, vbi aqua in sanguinem mutata est, & in secunda de ranis, si hoc voluisset digitus Dei, id est, Spiritus sanctus. Quis enim dementissimus dixerit, digitum Dei in hoc signo potuisse conatus Magorũ impedire, & in superioribus nequiuisse? Omninò ergò certa aliqua causa fuit, quare illa facere huc vsque permissi sunt. Commendatur fortasse Trinitas: & quod summi Philosophi Gentium, quantùm in eorum literis indagatur, sine Spiritu sancto philosophati sunt, quamuis de Patre & Filio non tacuerint: quod etiam Didymus in libro suo meminit, quem scripsit de Spiritu sancto. *Hæc Augustinus*. Sed hæc ratio B. Augustini mystica potiùs videtur, quàm literalis: nec satis firmum videtur, veteres Philosophos non tacuisse de Patre & Filio, verùm tertiæ personæ, quæ est Spiritus sanctus, cognitionem nequaquàm attigisse. Etenim & Cyrillus in libro primo eorum, quos scripsit cõtra Iulianum Apostatam, & Eusebius in libris de præparatione Euangelica, & Theodoretus de curatione Græcarum affectionum, memorant aliquot ex veteribus Philosophis, qui Mysterium sanctæ Trinitatis quasi per nubem viderint, & scriptis suis adumbrauerint. Certè Plato & Platonici Deum Patrem prædicant, & item Verbum, atque Mentem, ac demum Animam mundi: quamquàm hæc tria & secũdùm substantiam faciant diuersa, & perfectione, ac potestate inæqualia.

S. August. — *An Gentium sapientes cognouerint mysterium Trinitatis.* — *Dydimus.* — *Cyrillus Alexandrinus.* — *Eusebius Cæsariensis.* — *Theodoretus.*

17. Verius igitur dictu, & procliuius creditu illud videtur, causã cur Magi & Dæmones non potuerint facere sciniphes, fuisse voluntatem ac potestatem Dei, qui priora signa Magos facere permisit, hoc autem signum, licèt minus prioribus videatur, facere prohibuit. Ex quo licet intelligere, permissu Dei, posse Dæmones multa, & magna facere, qualia fuerunt tria priora signa à Magis Pharaonis facta, & quæ fecit Dæmon aduersus B. Iob: Deo tamen non permittente, nihil eos posse facere, quantumuis paruum & vile sit, vti erant sciniphes; quos tamen facere, licèt adhibitis omnibus magicæ artis viribus, & Dæmonum potentia conati sint, nequaquàm potuerunt. Non igitur nobis Dæmon, sed Deus timendus est: Non enim Dæmon nobis non nocet, quòd ei desit voluntas, aut potestas nocendi nobis; sed quia Deus non sinit nocere, voluntatem & potestatem eius cohibens. Voluit porrò Deus Magos & Dæmones maiora facere, & in minoribus deficere, vt sic & Dei potentia, & Dæmonum imbecillitas clariùs innotesceret. Magna profectò fuit tunc bonorum tentatio, Magos similia facere eorum, quæ faciebant Moses & Aaron: verùm non sinit Deus tentari nos supra id, quod possumus, sed est adiutor in opportunitatibus: quapropter in tertio signo vim Dæmonum repressit, Magosque potentiam Dei confiteri, & prædicare coëgit.

Auctoris sententia. — *Iob. 1. & 2.* — *1. Cor. 10.* — *Psal. 9.*

Et vt nonnihil dicamus de mystica interpretatione huius historiæ, defecerunt Magi in tertio signo, quoniam, vt Strabus ait, Ethnicorum Philosophi multa de creaturis, nec pauca de Deo cognouerunt, vt indicat S. Paulus ad Rom. 1. & in libro Sapientiæ traditur, capit. 13. sed ad veram Trinitatis agnitionem aspirare, ac peruenire non potuerunt. Defecerunt item in tertio signo, id est, in tertia persona

Mystica expositio. — *Strabus.*

Trinita

Trinitatis,quæ est Spiritus sanctus : quoniam in Philosophis & primariis Gentiū viris fuit & potentia,quæ tribuitur Patri ; & sapientia; quæ propriè assignatur Filio;sed non bonitas & sanctitas,quæ appropriatur Spiritui sancto.

QVARTA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Dixerunt Magi ad Pharaonem : *Digitus Dei est hic.*

Versu 19.

QVAE quæstiones super his verbis tractādæ sunt. Primùm quæritur Quid Magi voluerint significare per digitum Dei,dicentes:*Digitus Dei est hic*. Tres sunt principales horum verborum expositiones; quarū prima est hæc,Per digitum significari plagam:vt sit hic sensus; Agnoscimus plagam hanc esse à Deo, cui nos resistere nullo modo possumus. Et hunc sensum secutus est Paraphrastes Chaldæus,ita vertens hunc locum : *A facie Dei plaga hæc est*.Solet enim Scriptura vocabulo , *manus Dei*, (idem autem de digito Dei intelligere conuenit significare percussionem & plagam inflictam à Deo. Hinc est illud Iob:*Manus Domini tetigit me*. Et Isaias, atque alij Prophetæ indicare volentes Deum iratum & minitabundum Hebræis, solent dicere manum Dei extentam super ipsos.Bene autem cōuenit digitus cum plagis Ægypti,quæ fuerunt decem,sicut decem sunt digiti.Nec illud tacēdum hoc loco est,in Scriptura, digito facere,vel mouere aliquid,significare,leuiter illud facere, vel mouere:sic legimus apud Matthæum cap.23.de Pharisæis,qui onera importabilia imponebant aliis,ipsi verò digito mouere ea nolebant. Secundùm hanc itaque interpretationem,per digitum Dei significatur hoc loco,has plagas Aegypti, licet videantur grauissimæ, esse tamen admodùm leues comparatione diuinæ potentiæ,& fortitudinis, & respectu perfectæ vindictæ , ac punitionis diuinæ:quam quidem formidans Dauid humiliter supplicabat Deo,dicens : *Domine,ne in furore tuo arguas me,neque in ira tua corripias me*. Et Iob. cap. 35. de Deo vindicante, & vlciscente in hac vita, hominum scelera,sic ait : *Nunc non infert furorem suum, nec vlciscitur scelus valdè*.Compara has plagas Aegypti cum excidio Sodomorum & Gomorrhæorum, aut certè cum Noetico diluuio:& intelliges, plagas Aegypti fuisse velut digito Dei factas ; illa verò supplicia tamquàm Dei manu. Quāquàm secūdùm Philonem,cuius verba paulò suprà memorauimus, si Deus manum extenderet potentiæ suæ ad vindicandum & puniendum, nec tota terra,nec mundus vniuersus eam sustinere posset.

18. *Prima expositio digiti pro plaga.*

Iob 19. *Isa.9.sæpius ibidem.*

Psalm.6.

Loc.Iob.c.35

Altera expositio est B.Augustini,& multorum Patrum,qui digitū Dei hoc loco interpretātur Spiritum sanctum:quòd ipsi sic argumentantur.B.Lucas cap.11. scribit,Christum dixisse aduersus calumnias Pharisæorum miracula eius tribuentium Beelzebub principi Dæmoniorum , se in digito Dei eiicere Dæmonia : at

19. *Secunda expositio,digitus Dei pro Spiritu sācto.*

enim idem Christi dictum referens Matthæus cap.12. ait, dixisse eum, se eiicere Dæmonem in Spiritu sancto: vnde liquet, per digitum Dei significari Spiritum sanctum. Erit igitur hic sensus illorum verborum: *Digitus Dei est hic*: Mosen & Aaron non facere illa prodigia per spiritum diabolicum, sicut faciunt Magi, sed per spiritum sanctum, & diuinum, cuius immensæ potestati, & Magi, & Dæmones cedere coguntur. Est porrò pulchra quædam analogia inter digitum, & *Spiritum* sanctum: nam sicut ex corpore procedit brachium, & manus, & inde digiti: ità ex *Patre Filius*, & ex vtroque *Spiritus* sanctus: & sicut multi sunt digiti vnius corporis: ita multa sunt dona vnius *Spiritus* sancti, quemadmodùm ait Paulus: *Diuisiones gratiarum sunt, vnus autem & idem Spiritus, diuidens singulis prout vult.* Totidem autem sunt digiti in sinistra manu, atque in dextera: non enim minore gratia & virtute *Spiritus* sancti opus est ad modestè tractandas res secundas, quàm ad res aduersas fortiter perferendas. His adiiciam, quæ ad eamdem sententiam scripta reliquit B. Hieronymus, exponens illa verba Domini, quæ sunt apud Matthæum, cap. 12. *Si autem ego in Spiritu Dei eijcio Dæmones*, &c. In Luca, inquit, istum locum ita scriptum legimus: *Si autem in digito Dei eijcio Dæmones*: Iste est digitus, quem confitentur & Magi, qui contra Mosen & Aaron signa faciebant, dicentes: *Digitus Dei est iste*. Hoc digito Dei tabulæ lapideæ scriptę sunt in monte Sina. Si igitur manus & brachium *Dei*, *Filius* est, & digitus eius *Spiritus* sanctus, *Patris*, & *Filij*, & *Spiritus* sancti vna substantia est: nec te scandalizet membrorum inæqualitas sed ædificet corporis vnitas. *Sic B. Hieronym.*

Analogia digitorum, & Spiritus sancti.

Locus Pauli, 1. Cor. 12.

B. Hieron.

Deuter. 9.

20\. Tertiam expositionem huius loci tradunt Hebræi, & de nostris sequuntur eam Græcus interpres, qui citatur in Catena, & Rupertus, Thostatus, Caietanus, Lippomanus, quin etiam Lyranus ait, hanc expositionem esse communem apud Hebræos & Catholicos. Isti arbitrantur, per digitum Dei hoc loco significari potentiam & virtutem Dei, effectricem rerum mirabilium, sicut idem significatur sæpè in Scriptura per brachium & manum. Est itaque hic sensus illorum verborum: Potentia Dei operatur per Mosen & Aaron, & ideò potentia nostra cogitur ei cedere. Aduertat Lector, virtutem Dei effectricem rerum, interdum significari nomine digiti, vt hoc loco, & apud Lucam, cap. 11. nonnumquàm verò plurali numero vocabulo digitorum, vt in Psalmo 8. illis verbis: *Videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum*: nimirùm virtus Dei operatiua, per se, & respectu Dei, simplex & vnica est: at verò in operibus Dei, multiplex, ac multiformis relucet, multæque rationes perfectionum Dei resplendent in eius creaturis. Nec alienū est hoc loco, quod Isaias cap. 49. de Deo dixit: *Quis mensus est pugillo aquas, & cælos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera?* Quid est, Deum appendere terram tribus digitis? nisi quòd in hoc mundo, tria maximè eminent, atque elucent Dei attributa? Potentia, qua creatus est mundus Bonitas, qua conseruatur: & Sapientia, qua prudentissimè ordinatus est, & prouidentissimè gubernatur.

Tertia expositio, Digitus Dei pro potētia sumitur.

Locus Ps. 8.

Locus Isaiæ, c. 40.

21\. Rupertus lib. 1. Commentariorum in Exodum cap. 33. docet Magos, cùm dixerunt: *Digitus Dei est hic*: nescientes quid dicerent, diuino instinctu significasse tertiam personam *Trinitatis*, id est, *Spiritum* sanctum: sicut Caiphas nesciens quid diceret, prophetauit de Christo. Illis autem verbis intellexerunt Magi virtutem & potentiam Dei. Ponam hîc verba Ruperti: Notum, *inquit*, & celeberrimum apud fidelem Dei Ecclesiam est, *Spiritum* sanctum appellari digitum Dei, Nam & ipse *Filius* de *Spiritus* sancti loquens potentia: *Si ego*, inquit, *in digito Dei eijcio Dæmonia*. Sed & plures digiti in eiusdem *Spiritus* significatione dicuntur, quemadmodùm & vnus est *Spiritus*, & tamen septem spiritus ante thronum Dei legimus.

Quarta expositio Ruperti.

Ioannes 11.

Lu. 4. 11.

Et

Et Psalmista ait: *Videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum.* Pluraliter dixit, *digitorum*, ob pluralitatem donorum vnius & eiusdem *Spiritus* sancti. Sed numquid homines mente corrupti, & incantatores ac malefici, ita *Spiritui* proximi erant, vt scienter dicerent: *Digitus Dei est hic*, cognoscentes proprietatem eius personæ, causámque, propter quam diceretur *digitus Dei*? Ergò nec illi à semetipsis locuti sunt, sed nescientes quid dicerent, proprietatem nobis confessi sunt *Spiritus* sancti: ipsi verò nihil aliud intendebant illis verbis dicere, nisi virtus vel operatio *Dei* est hæc. *Hæc Rupertus.* Ergo Rupertus putat, ista verba secundùm intentionem Magorum significasse potentiam *Dei*: secundùm verò consilium *Dei* significasse *Spiritum* sanctum.

Apocal.1. Psal.8.

Mea sententia est hæc, per digitum *Dei* secundùm literalem sensum significari potentiam & fortitudinem *Dei*, sicut per brachium & manum *Dei* frequenter in Scriptura significatur. Significari etiam posse reor spiritum *Dei*, prout spiritus Scriptura significat singularem quemdam impulsum & impetum, ac vigorem diuinæ virtutis, quæ diuinitùs alicui datur. Quo etiam modo accipitur illud Domini: *Si in spiritu Dei eycio Dæmones.* Illud prætereà dici posset per *digitum*, significari potentiam, & illud, *Dei*, denotare ingentem & eximiam potentiam, secundùm peculiarem Scripturæ phrasim, quemadmodùm dicitur Mons *Dei*, Bellum *Dei*, Cedrus *Dei*, Homo *Dei*. Vt sit hic sensus: Virtus, qua operantur Moses & Aaron, maxima est, atque omninò insuperabilis. Sententiam porrò B. Augustini & Hieronymi interpretantium ista verba de *Spiritu* sancto, qui est tertia persona *Trinitatis*, libenter sequimur tamquàm mysticam potiùs, quàm literalem: & assentientes Ruperto dicenti, Magos illis verbis significare voluisse potentiam *Dei*, sed præter intentionem suam, & nescientes quid dicerent, diuino instinctu significasse personam *Spiritus* sancti.

22 Sexta expositio.

Altera quæstio est, An Magi dicentes: *Digitus Dei est hic*, cognouerint & confessi fuerint verum *Deum*, quem prædicabat Moses? Negat Lyranus, hæc potissimùm ratione ductus: si Magi cognouissent verum Deum adesse Mosi & Aaron, non fuissent deinde ausi ampliùs resistere illis, & Dei præceptis aduersari: at Moses infrà cap.9. narrando sextam plagam, quæ fuit vlcerum, scribit hæc verba: *Nec poterant malefici stare coram Mose, propter vlcera, quæ in illis erant.* Ex quo significatur, etiam post tertiam hanc plagam, Magos sese opposuisse Mosi, & aduersari conatos esse. Putat igitur Lyranus, Magos per digitum Dei significare voluisse principem Dæmonum, qui plura & maiora facere poterat, quam alij Dæmones, eorúmque operationes cohibere, atque impedire. Sic enim Pharisæi dicebant: Christum facere miracula in Beelzebub principe Dæmonum. Lyrani verba ita sunt *Digitus Dei est hic*: Id est, virtus diuina nos impediens. Vnde coacti sunt agnoscere, & confiteri diuinam virtutem: & hæc expositio est communis apud Catholicos & Hebræos. Sed quia dicti Magi non cessauerunt propter hoc resistere Mosi, & adstare Pharaoni, vt habetur sequenti capite, ideò posset aliter exponi sine præiudicio tamen: quòd non confessi fuerint virtutem diuinam, cum dixerunt: *Digitus Dei est hic*: Sed virtutem alicuius Dæmonis superioris, impedientis per artem Magicam, operationem inferiorum Dæmonum, sicut Pharisæi imponebant Christo expulsionem Dæmonum, tamquàm per principem eorum factam, dicentes: *In Beelzebub principe Dæmoniorum eycit Dæmonia.* Et secundùm hanc expositionem, Magi non confitebantur, Mosen esse seruum Dei, sed Magum, & signa, quæ faciebat, facere artibus Magicis. *Sic Lyranus.*

23 Secunda quæstio, an Magi cognouerint verum Deū. Opinio Lyrani discutitur.

Matth.12.

Matth.12. & Luc.11.

Sed enim Lyrano aduersantur omnes tam Hebræi, quàm Christiani, maximè

verò Patres, ac meritò sanè. Etenim phrasis hæc, *Digitus Dei*, Scripturæ peculiare est, ad Deum solùm pertinens: nec tolerabilis esset, qui potentiam Dæmonis *Digitum Dei* appellaret: nomen enim *Dei* præcisè sumptū, de vero tantùm *Deo* vsurpat Scriptura. Ratio autem Lyrani, qua ductus est, ad eam interpretationem, persinfirma est. Potuerunt enim Magi, semel *Deo* eos illustrante, & ad loquēdum impellente veritatem agnoscere ac fateri: posteà verò diuino numine destituti, sibique derelicti ad priorem suam improbitatem, & impietatem redire, contradicendo & aduersando Mosi: nam & hoc Dæmones fecerunt contra Christum Dominum. Nónne Pharao sæpiùs agnouit virtutem *Dei*, quæ operabatur per Mosen, idcóque suppliciter orabat Mosen, vt pro se Deo supplicaret? Quoties tamē deinde sua in malitia obduratus, *Dei* iussis resistere perseuerauit? Nónne Balaam gentilis & ariolus, qui ad maledicendum Hebræis conductus fuerat, diuinitùs mutata eius mente Benedixit ei populo, & prophetico afflatus spiritu, multa & præclara de Deo, & populo Hebræo vaticia edidit. Is tamen posteà, consilium dedit Madianitis quemadmodum Hebræos ad idololatriam adducerent. Lege librum Numer. cap. 22. 23. 24. 25. & 31. Et rex Nabuchodonosor, vbi audiuit interpretationem illius statuæ traditā à Daniele, verum Deum agnouit, & miris laudibus prædicauit, vt scriptum est Daniel. 2. Is tamen posteà mente admodùm mutata, erexit statuam in qua se, vt Deum, adorari voluit ab omnibus, & cùm ex miraculo illorum triū iuuenum, in admirationem, & amplissimam prædicationem, *Dei*, quē illi colebāt, effusus esset, postmodùm tamen rursum in superbiam elatus, ob idque transformatus in bestia est: quæ pluribus verbis in libro Danielis c. 3. & 5. prodita sunt immò verò ratio ipsa Lyrani, In eum ipsum retorqueri potest. Si enim Magi credebant Mosen operari virtute principis Dæmonum, quomodò ei resistere audebant, cùm scirent, inferiores dæmones nihil posse contra superiores Dæmones? Caietanus nō it inficias, illis verbis Magorum significari verum Deum; sed ait sibi nō liquere, an verba dixerint illi ex animo, an fictè ad excusationem suæ impotentiæ. Sed credibilius est, locutos esse ex animo, ad id loquendum incitatos à Deo.

QVINTA DISPVTATIO.

An potestas qua mira faciunt Magi sit humana, vel naturalis, vel diuina: an verò sit potius diabolica.

25. EX occasione superiorum disputationum visum est tractare hoc loco quæstionem: An sicut Magi illi euidenter conuicti sunt, Mosen & Aaron fecisse prodigia illa potestate diuina: ita manifestis signis, & argumentis peruinci queat, mira opera Magorum, non fieri potestate vlla hominum, nec naturalium causarum nec bonorum Angelorum: sed adiutorio, & potentia Dæmonum. Manifestis-

nifestis profectò signis, firmissimisque rationibus cõpertum, & comprobatum est, Dæmones adesse Magis, eósque iuuare ad opera mira, quæ faciunt perpetranda. Principiò, spiritus illi, quibus cum societatem, & commercium habent Magi iubent se à Magis adorari, tamquàm deos, sibíque sacrificia fieri: hoc autem est proprium Dæmonum, qui honorem diuinitatis ab initio affectatum, quia in cœlis assequi non potuerunt, in terris, decipiendo homines, aliquo modo adipisci, & obtinere cupiunt. Boni verò Angeli eiusmodi honorem non modò non concupiscunt, sed vehementer auersantur. Legimus in Apocalyp cap. 19. sanctum Angelum, qui apparuerat Ioanni, prohibuisse, ne Ioannes adoraret ipsum, dixisséque: *Ne feceris, conseruus enim tuus sum, Deum adora.* Deinde, Magi sunt homines flagitiosissima vita impurissimísque moribus præditi; & artibus magicis abutuntur ad patranda adulteria, furta; homicidia, quinetiam infanticidia: at boni Angeli nec maleficis hominibus fauent, & à talibus sceleribus prorsus abhorrent. Quid quod Magi, eos, quorum vtuntur opera, inuocantes, minantur illis quædam impossibilia, nisi venerint; & cùm venerunt, imperant illis, & certo quodam loco manere cogunt: tale autem imperium habere homines non possunt in beatos Angelos: habent autem in Dæmones; vel quia superior Dæmon, cum quo magi societatem & fœdus fecerunt, cogit inferiores Dæmones parere iussis Magorum, vel simulant Dæmones, cogi se à Magis, cùm tamen id voluntate sua faciant, nec ab illis cogi queant; quò faciliùs videlicet decipiant homines, tantam vim, & auctoritatem Magorum admirantes, ob idque certam illis fidem habentes. Quod autem Dominus apud Matthæum, cap. 12. & Lucam 11. argumentatur se non eiicere Dæmones potestate principis Dæmonum, quòd non possit Satanas Satanã eiicere: alioqui regnum eius diuisum esset, nec diù stare posset, hæc, inquam, Domini argumentatio intelligenda videtur (sic certe interpretatur eam Augustinus) de perfecta eiectione Dæmonis ex homine, id est tam ex corpore, quàm ex animo; vel de eiectione profecta ex odio Dæmonis, & desiderio euertendi imperium, quod habet in homines: nam eiicere Dæmonem ex humano corpore, quò faciliùs ea re deceptos animos hominum variis inficiat erroribus non est eiicere Dæmonem ex homine, sed magis intrudere in hominem.

Magorũ Doctores & adiutores esse Dæmones.

Locus Matthæi cap 12.

S. August.

Sed ad institutam probationem redeo. Societatem Magorum cum Dæmonibus, bene demonstrat Eusebius libro 5. de præparat. Euangel. capite 7. disputans, non aliundè, quàm à Dæmonibus potuisse Magos discere verba illa, & cæremonias, quibus ipsos Dæmones aduocant, eósque vel certo cuipiam loco, vel annulo, vel vasi, vel statuæ, vel aliis rebus adesse cogunt: nec scire quibus sacrificiis, aut libamentis, aut suffimentis Dæmones abigantur, & fugentur, aut contrà quibus oblectentur & alliciantur. Huius rei testem excitat Porphyrium magicæ artis peracrem patronum, & propugnatorem, in libro de responsis ita scribentem: Non solum fœlicem conuersationem suam, verùm etiam quibus rebus gaudeant Dij, aut quibus illigentur, significarunt ipsi hominibus. Et item quibus rebus Dij cogantur, & quæ offerenda sint ipsis, & quos dies vitare, aut eligere oporteat; & figuræ simulachrorum quales esse debeant, & in quibus maximè locis diuersentur, & omninò nihil est quod ab ipsis diis homines non didicerint. Non autem solùm figuras quasdam corporales à Diis amari docet Porphyrius: sed illis quoque figuris etiam deos ipsos circumscribi: contineri enim & eos in consecrata imagine, quasi in sacra quadam terra. Sacram enim putat terram esse quæ Dei habet imaginem; qua sublata istud statim soluitur, quo Deus continebatur. *Hac Porphyrius, Eusebio referente.*

16. Eusebius.

Porphyrius.

27.

Porphyrij. Epistola valde mem. rabilis ad coarguendam Magorū impietatem. Nouem flatuuntur dubitationes à Porphyrio.

Sed nihil est, quod apertiùs demonstret, efficaciúsque probet intimam cum Dæmonibus Magorum societatem, atque coniunctionem, quàm Epistola quædam Porphyrij scripta ad Anebonum Ægyptium, quàm Eusebius lib. 5. de præparat. Euangel. cap. 6. scriptis suis inseruit. Ponit in ea Porphyrius nouem dubitationes, sibi, vt ait, inexplicabiles, super his, quæ faciunt Magi erga Dæmones (*Ipse vocat Deos:*) vnde liquidò cernitur, res magicas, malorum spirituum, quos vulgato iam nomine Dæmones vocamus artificio opera & interuentu peragi. Prima Dubitatio. Quomodò, inquit Porphyrius Magi obseruant & inuocant Deos, tamquàm superiores, quibus tamen, quasi inferioribus imperant, & quod volunt, facere eos cogunt? Secunda Dubitatio: Cur Dij Magorum, iubent homines esse iustos, & castos, cùm ipsi à Magis inuocati, & iussi, multa perpetrent flagitia & maleficia? Tertia dubitatio: Nolunt Dij exaudire Magum, qui non multis antè diebus abstinuerit à Venere: ipsi tamen Magorum rogatu & iussu, illiciunt, & incitant, atque inflammant homines ad turpes & infandas libidines. Quarta Dubitatio, Volunt Dij, Magos qui inuocaturi sunt ipsos, ante, carnium vsu abstinere: ipsi tamen nidore, ac sanguine cæsorum animalium, maximè oblectantur. Quinta dubitatio: Eum, qui mortuum tetigit, ad operationes Magicas accedere prohibent: cùm tamen mortuorum tum animalium, tum hominum cadaueribus res Magicæ maximè peragantur. Sexta Dubitatio: Magi minantur Soli, ac Lunæ, & Diis cœlestibus, dicentes, se concisuros cœlum, & arcana Isidis enunciaturos, & Osiridis membra Typhoni tradituros, nisi Dij adueniant, & respondeant ipsis. Absurdum tamen videtur, Deos, quasi essent infantes fictis eiusmodi minis & territamentis commoueri. Moueri autem Deos istis, Magorum minis, Cheremon sacer scriba testatur: & hæc esse ait illa, quibus Dæmones maximè coguntur. Septima Dubitatio: Preces, atque orationes, quibus vtuntur Magi inuocantes Deos suos, prorsus inanes ac ridiculæ videntur: sic enim eos compellant. Tu, inquiunt, qui è limo emersisti, qui sedes in lacu, qui nauigio nauigas, qui singulis horis formam commutas, & in singulis Zodiaci signis commutatis. Atque hisce precationibus, aiunt, Deos hominum visui se subiicere, ac repræsentare. Octaua Dubitatio: Quid sibi volunt verba barbara, & nihil planè significantia, quibus vtuntur Magi ad suos Deos aduocandos? Nam si ad verborum significationem Dij respiciunt, quacumque voce res eadem significetur, mouebuntur: non enim Dij sunt Ægyptij, vel Scythæ, vel istorum tantùm linguis vtuntur, aut illas tantùm linguas norunt. Nona Dubitatio: Cùm Dæmones sint supra ordinem rerum sensibilium, quomodò possunt rebus sensibilibus allici, aut cogi, sicut à Magis alliciuntur & coguntur? Quare aut Magorum malignitate, omnia hæc conficta sunt, aut aliter homines de Diis cogitant, quam rei veritas habeat. Hæ sunt in Epistola illa Porphyrij dubitationes: Vnde liquet, malorum spirituum instinctu, & auxilio Magos facere, quæ vulgò mira videntur.

28.

Cur Magi & Dæmones certas quasdam in cœlo constellationes primùm operentur, curiosè obseruent.

Cæterum duæ hoc loco existunt quæstiones: quarum prior est hæc: Cùm Dæmones sint incorporei, ob idque cœlestium corporum potestati, & actioni non sint subiecti, cur nisi sub certis quibusdam cæli constellationibus non aduocantur à Magis, nec aliter magica opera perfici queunt? Respondere possum, id quidem plures & varias ob causas Dæmones velle obseruari ab hominibus. Primò, vt in eum errorem homines inducant, vt credant numen esse aliquod, & diuinitatem in stellis, eásque pro Deo adorent & colant. Deinde, vt simulando, multa fieri per stellas maleficia, & ingentia detrimenta inferri hominibus, infament eas, & inuisas exosásque reddant hominibus. Prætereà, Dæmones, vt qui non nisi per causas naturales operantur effectus naturales, animad-

uer

uertunt, ſecundùm certas quaſdam conſtellationes, materiam ſublunarem, circa quam tunc operari volunt, magis affici, magiſque idoneam reddi ad effectus illos accipiendos: ex quo fit, vt nonnumquàm Dæmones ſecundùm incrementa Lunæ, maximè quoſdam vexent, ob id vocatos Lunaticos, quorum aliquot ſanaſſe dicitur Dominus in Euangelio, vt eſt in Matthæi cap. 4. & 13. Nam cùm cerebrum hominis ſit humidiſſimum, ideóque maximè ſubiicatur poteſtati Lunæ, magnam vim habentis concitandi humores, in cerebro autem perficiantur actiones interiorum ſenſuum, hinc fit, vt Dæmones, ſecundùm incrementa Lunæ, vehementer hominis tum phantaſiam, tum interiores corporis humores commoueant & conturbent, & inde vexent & affligant hominem.

Locus Matthæi cap. 4. & 13.

Altera quæſtio eſt, Quomodò Dæmones, qui non modò ſenſus, verùm etiam corporis ſunt expertes, alliciantur per artes magicas, certis quibuſdam herbis, & lapidibus, & animalibus, & libamentis, atque ſuffimentis, & carminibus, aliíſque cæremoniis corporalibus. Bene hanc quæſtionem exſoluit S. Auguſtinus in libr. 21. de ciuitate Dei, cap. 6. reſpondens iſtiuſmodi rebus allici, & trahi Dæmones, non vt animalia cibis, ſed vt ſpiritus ſignis, ea ratione, vt eiuſmodi exhibentur ipſis in ſignum diuini honoris, quem illi flagrantiſſimè concupiſcunt. Ponam hîc Auguſtini verba, quæ ſunt huiuſmodi: Illiciuntur Dæmones ad inhabitandum, per creaturas, rebus quibuſdam delectabilibus, pro ſua diuerſitate diuerſis: non vt animalia cibis ſed vt ſpiritus ſignis, quæ cuiúſque delectationi congruunt, per varia genera lapidum, herbarum, lignorum, animalium, carminum, rituum. Vt autem illiciantur ab hominibus, priùs eos ipſi aſtutiſſima calliditate ſeducunt, vel inſpirando eorum cordibus virus occultum vel etiam fallacibus amicitiis, apparendo, eorúmque paucos, diſcipulos ſuos faciunt, plurimorúmque doctores. Neque enim potuit, niſi primis ipſis docentibus, diſci, quid quiſque illorum appetat, quid exhorreat, quo inuitetur nomine, quo cogatur: vnde magicæ artes, eorúmque artifices extiterunt. *Hæc Auguſtinus.*

19. Quomodò Dæmones, qui ſunt incorporei, certis quibuſdã rebus corporalibus delectentur.

S. Auguſt.

SEXTA DISPVTATIO.

De quarta plaga, quæ dicitur fuisse muscarum.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 21. Ecce ego immittam in te, & in seruos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas, omne genus muscarum: & implebuntur domus Ægyptiorum muscis diuersi generis, & vniuersa terra, in quâ fuerint.

30. ANTE omnia quæritur; Quod genus animalis musca fuerit, per quod Dominus in hac quarta plaga cruciauit Ægyptios? Vox Hebræa) *haroh*) quam Latinus interpres hoc loco vertit (*muscas omnis generis, & diuersi generis, & item muscam grauissimam*) propriè significat mixturam animalium præcisè: & quia non declaratur, quorum animalium sit mixtura, datus est locus Sacrarum literarum tractatoribus, de animalibus huius quartæ plagæ variè admodùm existimandi, prodendique. LXX. Interpretes & hîc, & in Psalm. 77. & 104. verterunt *cynomyiam*, id est, caninam muscam, quæ pertinaciùs inhæret, acriúsque mordet. Cuius animalis speciem, & infestam hominibus, noxiamque naturam, hisce verbis descripsit Philo in primo libro de vita Mosis: Supersunt tria genera plagarum inflicta ab ipso Deo, sine vllo humano ministerio. Primum fuit per animal omnium audacissimum, *cynomyiam*, cui veram appellationem imposuerunt periti nominum, vt erant sapientissimi, compositam videlicet è duabus impudentissimis animantibus musca & cane: altera vincente omnes volucres temeritate: altera omnes terrestres quadrupedes. Accurrũt enim intrepidè, & si quis arceat, non cedunt pertinaciter, donec satientur carnibus, & sanguine. At *cynomyia*, particeps amborum audaciæ, & mordax; & insidiosum animal est. Nam è longinquo, in teli morem, magno impetu aduolat, infixáque cuti, hæret pertinaciter. Tunc verò diris exagitatę, multò erant molestiores, vltra natiuam sitim sanguinis, armatæ diuinitùs ad vltionem contra homines impios. *Sic Philo.*

Philo.

31. Verùm S. Hieronymus sub finẽ eius Epistolæ, quam scripsit ad Suniam & Fretelam; ea verò inter Epistolas eius numeratur 135. arbitratur LXX. Interpretes non vertisse κυνόμυιαν, id est, Caninã muscam, vt interpretati sunt Latini: sed κοινόμυιαν, id est, communem muscam, vel muscam vt communiter omnem muscam comprehendat, id est, omne genus muscarum, sicut vocatur in hoc octauo capite Exodi: ad quam item sententiam Aquila vertit πάμμυιαν, id est, omnimodam muscam. *Hæc Hieronymus.* Sed contra eius sententiam facit, quod non solùm Theodoretus & Augustinus, & Origenes, aliique antiqui Patres legunt ex translatione Septuaginta, *cynomyiam*, id est, caninam muscam: verum etiam ita legit Philo, vt ex verbis

An legendū sit κυνόμυια, an κοινόμυια. S. Hierony.

verbis eius paulò antè memoratis manifestum est. Vixit autem Philo tempore Christi Domini nostri, & Apostolorũ; quo tempore fuisse sinceram, atque incorruptam translationem LXX. Interpretum, fit admodùm verisimile. Latinus porrò noster interpres in hoc loco, vt supra diximus, Hebræam vocem interpretatus est, muscam omnis generis, vel diuersi generis, & item muscam grauissimam. Similiter muscam vocauit in libro Sapientiæ, cap. 16. vbi commemoratur hæc quarta plaga: at verò in Psal. 77. & 104. secutus LXX. Interpretes, etiam Græcum nomen, quo illi sunt vsi, retinuit, appellans *cynomyiam*.

32. Sed enim plerique tum Hebræorum, tum de nostris Hebrææ linguæ, ac Scripturæ studiosis, curiosisque mixturam animalium, quam significat vox Hebræa, nolũt fuisse muscarum, sed aliorum animalium, & grandiorum, quàm musca, & nocentiorum homini. Iosephus certè memorans hanc plagam, in 2. libro Antiquitatum, ita scribit: Varias & multiformes bestiolarum species immisit, quales nemo ante eam diem vmquàm viderat; tãta copia, vt tota regio repleretur hoc malo: præ quarum item frequentia, & homines plurimi extinguebantur, & terra coli nullo pacto poterat: & qui præsentaneum exitium euadebant, infecti tamen eorum veneno, à morbis corripiebantur. *Sic Iosephus*. David Chimchi in suis Radicibus, Hebræam vocem (*Habob*) interpretatur, (*ex multis speciebus animalium*:) Vatablus habet: (*varij generis insectæ*:) Pagninus, (*omne genus ferarum*:) Paraphrasis Chaldaica; (*mixturam bestiarum noxiarum*:) Rabbi Salomon, (*turbam serpentium, & scorpionum, atque aliorum venenatorum animalium*: Rabbi Sepharadi & Aben Esra, (*incursionum leonum, pardorum ac luporum.*)

Iosephus.

Hebræorum Rabbini, Chimchi, Sepharadi, Aben Esra. Salomon.

33. Caietanus ait: Licet Scriptura hoc loco, tantùm dicat fuisse mixturam animalium, non declarando, quorum animalium mixtura fuerit, ex verbis tamen ipsius Scripturæ bona fieri coniectura potest, fuisse mixturam paruorum animalium agrestium, quæ terris, & rebus Ægyptiorum tam domesticis, quàm externis nocuerint; non autem personis ipsorum; & ideò non fuisse muscas, quæ personis magis, quàm rebus infestæ sunt. Ponam verba Caietani: Vbicumque, inquit, in hac quarta plaga legis, omne genus muscarum, vel muscas diuersi generis, vel grauissimam muscam, & breuiter muscas; ex officina Interpretum scito ita legi: nam in Hebræo textu nullum animal nominatur, sed tantùm mixtura. Aiunt, septuaginta Interpretes introduxisse genus muscarum, & vitio scriptorum, introductas esse *cynomyias*. Sed quorum animalium fuerit illa mixtura, nõ est certum. Hebræi Doctores putant fuisse mixturam animalium syluestrium gressibilium: nos autem in expositione Psalmorum secuti sumus Græcos & Latinos: nunc autem ex proposito perscrutando textum proprium, ex his, quæ in litera dicuntur, nec tiam sequimur sententiam. Duo namque de hac mixtura in litera annotauimus: alterum, quod domus Pharaónis & Ægyptiorum impletæ sunt hac mixtura: ex quo apparet non fuisse mixturam magnorum animalium, siquidem vel vnus leo sufficiens fuisset ad euertendam vnam domum. Alterum est, quòd terra habitata ab Ægyptiis fuerit corrupta & comesta ab ista mixtura: vnde liquet, non fuisse muscas, siquidem hæ principaliter sunt molestæ personis hominum: Scriptura verò nullam in hominibus fuisse læsionem, sed in domibus tantùm & terris significat. Ex his probabilius apparet, fuisse mixturam paruorum animalium agrestium, quæ ex agrestibus locis in terram habitatam ab Ægyptiis, venerint, eam comedentes atque destruentes. Nec propterea excluduntur ab hac mixtura agrestia volatilia, sed tantum agrestia venenosa, quæ personis hominum nocent. *Hactenus ex Caietano.*

Caietani opinio discutitur.

34. At enim, Caietano arbitranti, animalia illa non fuisse muscas, nec fuisse infesta, & noxia hominibus, omninò aduersatur Latina translatio, & item LXX. Inter-

pretum, quas, omnes Patres & Theologi ſecuti ſunt: hæ namque, vbicumque in Scriptura memoratur hæc plaga, faciunt eam muſcarum. Aduertantur etiam Caietano duo Hebræorum principes, è Patribus & ab antiquis Eccleſiæ Doctoribus valde laudati, Philo & Ioſephus, qui (vt ex ſupra poſitis eorum verbis manifeſtum eſt) animalia illa præcipuè hominibus, maximéque nocuiſſe prodiderunt. Aduerſatur demùm Caietano ſacra Scriptura tribus in locis. Primùm in Pſalmo 77. dicens: *Miſit in eos cynomyiam, & comedit eos.* Et item in libro Sapientiæ cap. 16. vbi hæc plaga memoratur, apertè dicitur, Muſcarũ morſibus occiſos eſſe Ægyptios. Denique in hoc capite dicitur, miſiſſe Deum omnis generis muſcas in Pharaonem, & in ſeruos eius, & in omnes domos, & in omnem terram eorum. Vbi videre licet, non ſolùm domos & terras Ægyptiorum, ſed etiam perſonas eorum fuiſſe infeſtatas, & læſas ab illis animantibus.

35. *Auctorum ſententia.*

Sed quænam eſt noſtra ſententia? Ego, vt putem quartam hanc plagam fuiſſe omnis generis muſcarum, valdè moueor auctoritate Latini interpretis, vbique vocantis muſcas: quam lectionem plerique Doctorum Latinorum ſecuti ſunt. Vehementer etiam mouet me auctoritas LXX. Interpretum, Hebrææ linguæ peritiſſimorum, & in ſcientia Sacrarum literarum ſapientiſſimorum hominũ, vbique vertentium *muſcas*. Nam licet propriè vocent κυνόμυιαν, id eſt, caninam muſcam, non ideò tamen alias muſcarum ſpecies excluſerunt, ſed præcipuè nominarunt caninam muſcam, quòd ea propter inſignem audaciam, & violentiam, atque moleſtiam memorabilior eſſet. Nec leuiter me mouet auctoritas idem ſentientium, Philonis, & Origenis, atque omnium Græcorum interpretum, & de Latinis, S. Auguſtini, ſed omnium maximè B. Hieronymi, Hebraicæ linguæ & Scripturæ doctiſſimi: qui non ſolùm ſemper vertit *muſcas*, ſed aliam lectionem nullam memorat. Fuit ergo plaga illa omnis generis muſcarum. Thoſtatus quippè varias muſcarum ſpecies eſſe docet, quaſdam communes, alias virides & fœtentes, quaſdã valde craſſas & ſonantes, nonnullas ex mortuis aquis generatas, alias, quæ iumenta maximè inuadant, & infeſtent, & item quaſdam morſu venenatas, quales fuiſſe dicit, quæ per hanc quartam plagam miſſæ ſunt aduerſus Ægyptios.

B. Hieron.

36. *Quàm fuerint aliquãdo exitiales muſcæ.* *Plinius.*

Nemo autem leuem fuiſſe putet hanc muſcarum plagam: nam præter moleſtiam, perniciem quoque non ſolùm ſingulatim hominibus, ſed vniuersè populis etiam attuliſſe muſcas, ex veterum monumentis notum eſt, Audi Plinium in libro decimo, cap. 28. hæc prodentem: Inuocant & Ægyptij Ibes ſuas contra ſerpentium aduentum, & Elei *Myiagron* Deum, muſcarum multitudine peſtilentiam afferente: quæ protinùs intereunt, qua litatum eſt illi die. Idem libro 16. capite ſexto: Nullum, inquit, animal minus docile, quàm muſca, exiſtimatur, minoríſue intellectus: eo mirabilius Olympiæ ſacro certamine, nubes earum, immolato tauro, Deo, quem *Myioden* vocant, extra territorium id abire.

Cur Iudæi principẽ Dæmonum vocauerint Beelzebub. *B. Hieron.*

Verùm duæ hoc loco Lectori fortaſſe occurrent dubitationes: quarum altera eſt: Cur Iudæi principem Dæmonum appellauerint Beelzebub, quod nomen ſignificat Dominum, vel Deum muſcæ, ſiue muſcarum. Audi reſponſionem Beati Hieronymi ſuper capite decimo Matthæi, ad hunc modum ſcribentis: Beelzebub, Idolum eſt Accaron, ſic vocatum in quarto Regum volumine, quaſi dicas, *Idolum muſcæ*. Principem autem Dæmoniorum, ex ſpurciſſimi animalis vocabulo appellabant Iudæi, quod muſca dicitur propter immunditiam, quæ exterminat ſuauitatem olei. *Sic Hieronymus.* Dicamus nos hoc ipſum paulò explicatiùs. Accaronitæ (*fuit autem Accaron vna de principalibus Philiſtinorum prouinciis, quarum domini vocantur Reguli in libro Ioſue, capit. 13.*) Beelzebud maximè colebant, vt principem, ſummumque Deorum omnium. Hebræi au-

tem

tem odio quodam & detestatione illius generis, quæ ipsis diu, multúmque infesta fuerat, principem Dæmonum, vocabant Beelzebub, eodem videlicet nomine, quo illi summum Deum suum nominabant.

Altera dubitatio, cur Deus Accaronitarum vocatus est Beelzebub, id est, Deus muscarum? An quòd multo sanguine victimarum, quæ offerebantur, aspersum illud Idolum, perpetuò esset plenum muscis? An quòd Deus ille ab ea gente inuocaretur ad muscarum calamitatem auertendam? sicut Eleos ob similem causam refert Plinius, vt suprà diximus, sacrificasse Deo, quem *Myiagron*, id est, muscarum venatorem, vel occisorem appellabant. Nusquàm tamen memini legere, talem muscarum calamitatem antiquiùs contingere solitam Palæstinæ.

Cur Deus Accaron vocatus est Beelzebud.

De reliquo, tradenda nobis est mystica huius quartæ plagæ significatio, atque interpretatio. S. Augustinus conuenientiam quartæ plagæ cum quarto præcepto Decalogi quod est: *Honora patrem tuum, & matrem tuam*, hunc in modum declarat, Ægyptiorum *Cynomyia*, id est, *canina musca*, pœna est eorum, qui parentes non honorant: qui enim parentes honorare negligunt, musca eos canina, id est, nequitia Diaboli spiritualiter affligit, & cruciat. Caninum enim est, parentes suos non agnoscere: vnde canum catuli, cæci nascuntur. At Origenes, & idem Augustinus in sermone 87. de Tempore quartam hāc plagam *Cynomyiæ*, id est, *caninæ muscæ*, cōparant Cynicorum sectæ, qui ad reliquas deceptiones suæ improbitatis, etiam voluptatem, summum prædicant bonum. Secundùm Isidorum per hanc plagam canini mores, id est, audaces, sordidi, & maledici signantur. Potest etiam musca canina significare forensem eloquentiam causidicorum, & litigantium, qui tam quàm canes se inuicem mordent & lacerant. Sed quia musca est animal vagum, & inquietum, & importunū, ac molestum, pulchrè docet S. Gregorius muscas istas Ægyptias significasse mundanarum & carnalium cogitationum & desideriorum inquietudinem & molestiam, qua mundi amatores & sectatores voluptatum vehementer feriuntur. Ponam verba eius omni melle dulciora: exponens enim verba illa Iob, capite 28. *Et mare loquitur, Non est mecum.* Sic ait: Quid maris nomine, nisi secularium mentium amara inquietudo signatur? Quæ dum se vicissim inimicitiis impetunt, quasi aduersantes se vnde collidunt? Rectè profectò mare vita secularium dicitur, quia dum procellosis actionum motibus concitatur, ab internæ sapientiæ quiete, atque stabilitate disiungitur. Quid enim in hac vita laboriosius, quàm terrenis desideriis æstuare: aut quid quietius, quàm huius seculi nihil appetere? Hinc est, quòd Israëliticus populus custodiam Sabbathi accepit in munere: hinc è contrariò est, quòd Aegyptus muscarum multitudine percussa est. Populus námque Dei cultor, accipit Sabbathum, id est, *requiem mentis*, vt nullo in hac vita desideriorum carnalium appetitu frangatur: Aegyptus verò, quia mundi huius figuram tenet, muscis percutitur. Musca enim nimis insolens, & inquietum animal est: in qua quid aliud, quàm insolentes curæ desideriorum carnalium designantur? Vnde alibi dicitur: *Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguēti*: quia cogitationes superfluæ, quæ assiduæ in animo carnalia cogitante, & nascuntur, & deficiunt: eámque suauitatem, qua vnusquisque intrinsecus per Spiritum vnctus est, perdūt: quoniam integritate eius perfrui non permittūt. Aegyptus ergo muscis percutitur, quia corda eorum, qui terrenam vitam diligunt, dum suorum desideriorum inquietudinibus feriuntur, turbis cogitationū carnalium ad ima depressa sunt: vt ad quietis intimæ desiderium non leuentur. In his itàque inquietudinum fluctibus habitare sapientiam Dei non posse, vir sanctus rectè cognoscens, dixit: *Et mare loquitur, Non est mecum. Hactenus ex B. Gregorio.*

37. Mystica expositio quartæ plagæ. S. August.

Origenes.

Isidorus.

S. Gregorius.

Locus Iob, c. 28.

Eccl. 10.

SEPTIMA DISPVTATIO.

De germano intellectu, & sententia illorum verborum, quæ Moses dixit Pharaoni.

Versu 26 Non potest ita fieri: Abominationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro? Quòd si mactauerimus ea, quæ colunt Ægyptij, coram eis lapidibus nos obruent.

38. HÆc verba dixit Moses Pharaoni, potestatem facienti Hebræis sacrificandi Deo, non tamen extra Ægyptum, sed in Ægypto. Hoc negat Moses fieri posse sine Hebræorum exitio: quos ea sacrificantes animalia, quorum cædes abominationi erat in Ægypto, sine dubio lapidaturi erant Ægyptij. Verùm ante omnia, horum verborum lectionis varietas excutienda est. LXX. Interpretes totum hunc locum assertiuè ita transtulerunt. *Non potest fieri sic: abominationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro. Si enim immolauerimus abominationes Ægyptiorum palam ipsis, lapidabimur.* Paraphrasis Chaldaica huiusmodi reddit sententiam: *Non conuenit ita facere: eo quòd iumentum quod Aegyptij colant, tollemus ad sacrificandum coram Deo nostro. Ecce sacrificabimus pecudem Aegyptiorum quam ipsi colunt, ipsis videntibus, an non iubebunt lapidari nos?* Pagninus ex Hebræo sic vertit: *Non est rectum, vt faciamus sic: Num abominationem Aegypti sacrificabimus Deo nostro? si sacrificauerimus abominationem Aegypti in oculis eorum nónne lapidabunt nos?* Itaque LXX. Interpretes totum hunc locum assertiuè reddiderunt. Paraphrasis Chaldaica, priorem partem assertiuè; posteriorem interrogatiuè: Pagninus vtramque interrogatiuè: Latinus interpres priorem partem interrogatiuè posteriorem verò assertiuè expressit.

Pagninus.

39. *Tres lectiones huius loci.* S. Augustinus, tres fuisse in ætate sua, apud Interpretes, loci huius lectiones, in quæstione 28. in Exodum, docet his verbis: *Abominationes Aegyptiorum immolabimus Deo nostro.* Id est; hæc sumus immolaturi, quæ abominantur Ægyptij, & propterea non possumus immolare in Ægypto. Hæc enim manifestant verba, quæ adiungit, dicens: *Si enim immolauerimus abominationes Aegyptiorum palam ipsis lapidabimur.* Hoc autem non intelligentes quidam Interpretes nostri, sic locum hunc interpretati sunt: *Non potest sic fieri, numquid abominationes Aegyptiorum immolabimus Domino Deo nostro?* Cùm magis hoc Scriptura dixerit, quòd abominationes Aegyptiorum immolaturi erant. Alij verò Latini sic legunt hunc locum: *Non potest fieri sic: quoniam abominationes Aegyptiorum non immolabimus Deo.* Contrarium sensum facit addita particula negatiua: cùm tamen Moses apertè dicat immolaturos eos esse abominationes Ægyptiorum, & ideò velle in solitudinē ire, vbi Ægyptij nō viderēt abominationes suas. Est autē mysticè intelligēdū hoc dictū Mosis, sicut & quod dictū est (Gen. 46.) Pastores ouium esse abominabiles Ægyptiis. Sic enim sacrificia Hebræorum

Hebræorum abominationes sunt Ægyptiis, sicut & quies abominabilis est vita nostrorum. *Hæc Augustinus.*

Tres itaque sunt huius loci lectiones, priores duæ affirmatiuæ, quarum prior vtramque partem sententiæ reddit assertiuè, & est lectio LXX. Interpretum: posterior autem primam partem reddit interrogatiuè; secundam verò assertiuè, & est lectio Latini Interpretis. Tertia lectio negatiuè reddit sententiam huius loci: Et quia S. Augustinus improbare videtur secundam lectionem, quæ est nostri Latini Interpretis, sciendum est, eam facilè defendi posse, si subintelligamus illa verba *coram Ægyptiis*, vt proxima post verba declarant. Vt sit hæc integra lectio; *Num abominationes Ægyptiorum immolabimus coram ipsis?* Quæ interrogatio vim habet negandi. Et hoc indicant proximè sequentia verba: *Si enim immolauerimus abominationes Ægyptiorum coram ipsis, lapidibus nos obruent.* Aduertat autem Lector, in Latina lectione particulam illam (*enim*) aut vacare, cùm non seruiat interrogationi, sed obstet potius; aut positam esse pro *An* vel *Num.*

Lectio vulgata lectionis Latinæ defenditur.

40. *Quid hoc loco per abominationes Ægyptiorum intelligere oporteat.*

Sed quæ sunt abominationes Ægyptiorum? Dupliciter hoc exponi potest. Primò, vt significet ea, quæ Diis suis sacrificabant Ægyptij, quæ Hebræis erant abominanda. Apud veteres certè porcus immolabatur Cereri: anser Veneri: asinus Priapo: Dianæ canis: Phœbo equus. Huiusmodi porrò animalia, immolare Deo, nefas erat apud Hebræos. Hæc interpretatio licet non malè aptetur tertiæ lectioni huius loci, quæ est negatiua, nec lectioni LXX. Interpretum, nec nostræ lectioni Latinæ accommodari potest: vtraque enim in lectione apertè dicitur, immolaturos esse Hebræos ea, quæ abominabantur Ægyptij. Verius igitur dictu est, per abominationes Ægyptiorum intelligi debere, eius generis animalia, quorum cædem, siue ad esum, siue ad sacrificium abominabantur Ægyptij, quòd ea pro Diis colerent: huiusmodi autem animalia erant, tauri, oues, capræ, & id genus alia. Quam etiam ob causam pastores ouium detestabantur Ægyptij, vt scriptum est Genes. 46.

41.

Cæterum quispiam fortasse quæreret, vnde notum fuerit tunc Mosi, Hebræos immolaturos esse animalia, quorum cædem abominabantur Ægyptij, cùm nihil tale Deus illis mandasset, sicut testatur Hieremias, capit. 7. Et post id temporis, Deus, data lege, præscripserit, quæ animalia sibi essent immolanda, quæ verò non. Responderi potest, vel id fuisse notum Mosi per singularem quampiam Dei Reuelationem: nec id mirum, cùm ei familiarissimus esset & ore ad os tamquam amicus cum amico loqueretur cum eo. Vel id fortasse fore putauit Moses, recordatione eius sacrificij, quod fecit Abraham Deo & quo fœdus cum eo percussit, vt legitur Genes. 15. Tunc enim Deus sibi iussit sacrificari vaccam, arietem, capram, & item turturem & columbam: quorum animalium cædem execrabantur Ægyptij.

Num. 12.

42. *Disceptatio cum Ruperto.*

Ex his petenda est solutio eius rationis, siue argumentationis, qua Rupertus argumentatur, per abominationes Ægyptiorum, quas immolaturi Deo erant Hebræi, non debere intelligi pecora, quæ immolaturi essent Deo, & quorum cædem abominarentur Aegyptij; argumentatur, inquam, hoc Rupertus auctoritate Dei, qui per Hieremiam, ca. 7. affirmat cùm eduxit Hebræos ex Aegypto, nihil tunc se præcepisse illis de holocaustis, vel animalium victimis sibi faciendis. Arbitratur itaq; Rupertus abominationes Aegyptiorum immolandas Deo, esse fidem, iustitiã, pietatem cæterásque virtutes, quas Aegyptij abominantur & item asperam commissorum peccatorum pœnitentiam, macerationem corporis, malarúmque cupiditatum mortificationem, aliarúmque similium rerum, quarum sacrificium Deo gratissimum erat, Aegyptiis contra prorsus abominabile. Adscribam hic verba Ru-

perti qui tractans illa verba: *Abominationes Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro*, ad hunc modum scribit: Grauis Ægyptiorum detestatio & eorum qui veri adoratores vnius Dei esse cupiunt, pulchra instructio. Primò sciẽdum quia de nullo hîc pecore agitur quod vel abominandum vel colendum esset Ægyptiis, vt Domino Deo vero mactaretur, & immolaretur. Nam per Hieremiã ipse loquitur: *Non sum locutus cum patribus vestris, & non praecepi eis in die, qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustomatum & victimarum: sed hoc praecepi eis dicens: Audite vocem meam, & ero vobis Deus & vos eritis mihi populus.* Quaenam igitur sunt abominationes Ægyptiorum, nisi fides, & omnes animi virtutes? Vel quae sunt, quae colũt Ægyptij, nisi omnia vitia? Abominabilis námque est superbis humilitas, & iniustis vniuersa iustitia. Dicit autem Scriptura: *Sacrificium Deo, spiritus contribulatus, cor contritum, & humiliatum, Deus, non despicies.* E contrario, tumidam ceruicem, & cor crassum Ægyptij colunt: sed primitùs haec mactare debet verus Israël & tunc demum spiritum contribulatum & cor offerre contritum, vt legitimum & ritè ordinatum sit sacrificium. Igitur abominationes Ægyptiorum id est, veritatem, & sanctitatem immolabimus: & ea, quae colunt Ægyptij, id est, omnem falsitatem, omnémque prauitatem, vnum Deum colendo, in nobis ipsis immolabimus. Sed omnes qui hoc ordine volunt immolare persecutionem patiuntur: vnde subditur: *Si mactauerimus ea, quae colunt Ægyptij coram eis lapidibus nos obruent.* Hactenus fuere Ruperti verba.

Locus Hierem. 7. cap. vide infrà numero marginali 43.

Psal. 50.

43. At enim sacrificium de quo loquitur Rupertus, est internum, & spirituale, & est sacrificium vitiorum & virtutum: non est autem externum, nec aspectabile, nec animalium sacrificium: Mosen verò loqui de sacrificio externo & corporali & aliquorum animalium praeter concordem omnium expositorum, tam Hebraeorum, quàm Christianorum sententiam, apertè declarant etiam illa verba Mosis: *Si mactauerimus ea, quae colunt Aegyptij coram ipsis lapidibus obruent nos.* Quae verba ad internum sacrificium virtutum, siue vitiorum haudquaquàm aptari possunt. Nimirum, ob tale sacrificium faciendum nihil tunc Hebraeis timẽdum erat ab Ægyptiis. Auctoritate porrò Hieremiae non aliud cõcluditur, nisi Deũ, cũ m locutus est Mosi, de liberandis, educendísque Hebraeis ex Ægypto nihil ei tunc praecepisse de certo aliquo genere animalium sibi tunc sacrificando, vt patet legenti tertium, & quartum caput Exodi vbi legatio ista Mosis ad liberandum populum à Deo iniuncta narratur: Moses tamen vel diuina reuelatione, vt diximus, vel exemplo maiorum suorum, praecipuè verò Abrahae cognitum habuit, sacrificia, quae post egressum ex Ægypto facienda erant Deo, eorum potissimùm fore animalium, quorum caedem, atque immolationem abominabantur Ægyptij.

Refellitur interpretatio Ruperti.

44. Clausula sit huius disputationis mystica expositio illorum verborum: *Abominationes Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro.* Sancti viri, Deo immolant abominationes Aegyptiorum, quoniam ea colunt maximè, eáque potissimùm offerunt Deo, quae mundani homines & carnales maximè fugiunt, oderunt, auersantur: paupertatem dico, humilitatem, ignominias, laborum & dolorum perpessionem, voluntarias corporis afflictationes, iniuriarum atque offensarum promptam condonationem, haec illi offerunt Deo, grauissimum nempe, & acceptissimum ipsi sacrificium, sicut Dauid dixit: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum, Deus, non despicies.* Atque haec est complurium, & cùm primis nobilium auctorum interpretatio; vt Ambrosij in primo libro, Epistola 4. quae est ad Irenaeum: & Bernardi in sermone super illis verbis: *Dixit Simon Petrus ad Iesum.* Sed omnium disertissimè locum hunc tractauit B. Gregorius in libro 10. Moralium, capite 27. Exponens enim verba illa Iob, capit. 12. *Deridetur iusti*

Locus Psal. 50.

Ambrosius, & Bernard. Matth. 19.

usti simplicitas: Huius mundi sapientia est, cor machinationibus tegere, & sensum verbis velare: & quæ falsa sunt, vera ostendere: & quæ vera sunt, falsa demonstrare. Hæc prudétia, vsu à iuuenibus scitur: hæc à pueris pretio discitur: hanc qui sciũt, cæteros despiciendo, superbiunt: hanc qui nesciunt, subiecti & timidi, in aliis mirantur, quia ab eis hæc duplicitas iniquitatis, nomine palliata diligitur, dum mentis peruersitas, vrbanitas vocatur. Hæc sibi obsequentibus præcipit, honorum culmina quærere; & adepta temporalis gloriæ vanitate gaudere: irrogata ab aliis mala, multipliciùs reddere: cùm vires suppetunt, nullis resistentibus cedere: cùm virtutis possibilitas deest, quicquid explere per malitiam non valent, hoc in pacifica bonitate simulare.

Pulchra B. Gregorij oratio, & disputatio, quàm diuersi bonorũ, atque improborum sint sensus, studia & mores.

At contrà, sapientia iustorum est, nihil per ostensionem fingere, sensum verbis aperire, vera, vt sunt, diligere, falsa euitare, bona gratis exhibere, mala libentiùs tolerare, quàm facere, nullam iniuriæ vltionem quærere, pro veritate contumeliam, lucrum putare. Sed hæc iustorum simplicitas deridetur, quia puritatis virtus, à sapientibus huius mundi fatuitas creditur. Omne enim, quod innocenter agitur, stultum ab illis putatur: & quicquid in opere veritas approbat, carnali sapientiæ fatuum sonat. Vnde bene egregius ille Dei sapiens de huius mundi dilectoribus dixit: *Abominationes Aegyptiorum immolabimus Domino Deo nostro.* Oues quippè Ægyptij edere dedignantur: sed quod abominantur Ægyptij, hoc Israëlitæ Deo offerunt: quia simplicitatem conscientiæ, quam iniusti velut infirmam, abiectámque despiciunt, hanc iusti in virtutis sacrificium vertunt. *Hactenus ex B. Gregorio.*

LL 2 BENE

nibus & iumentis vlcera, & vesicæ turgentes in vniuersa terra Æ-
gypti. * Tuleruntque cinerem de camino, & steterunt coram Pha- 10.
raone, & sparsit illum Moses in cœlum: factáque sunt vlcera vesica-
rum turgentium in hominibus, & iumentis: * nec poterant malefici 11.
stare coram Mose, propter vlcera, quæ in illis erant, & in omni ter-
ra Ægypti. * Indurauitque Dominus cor Pharaonis, & non audiuit 12.
eos, sicut locutus est Dominus ad Mosen. * Dixitque Dominus ad 13.
Mosen: Manè consurge, & sta coram Pharaone, & dices ad eum:
* Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum, 14.
vt sacrificet mihi. Quia in hac vice mittam omnes plagas meas su-
per cor tuum, & super seruos tuos, & super populum tuum, vt scias
quòd non sit similis mei in omni terra. * Nunc enim extendens ma- 15.
num, percutiam te, & populum tuum, peste, peribísque de terra.
* Idcirco autem posui te, vt ostendam in te fortitudinem meam, & 16.
narretur nomen meum in omni terra. * Adhuc retines populum 17.
meum, & non vis dimittere eum? * En pluam cras in hac ipsa hora 18.
grandinem multam nimis, qualis non fuit in Ægypto à die, qua fun-
data est vsque in præsens tempus. * Mitte ergo iam nunc, & congre- 19.
ga iumenta tua, & omnia, quæ habes: homines enim, & armenta,
& vniuersa, quæ inuenta fuerint foris, nec congregata de agris, ce-
cideritque super ea grando, morientur. * Qui timuit verbum Do- 20.
mini de seruis Pharaonis fecit confugere seruos suos, & iumenta in
domos: * qui autem neglexit sermonem Domini, dimisit seruos suos, 21.
& iumenta in agris. * Et dixit Dominus ad Mosen: extende ma- 22.
num tuam in cœlum, vt fiat grando in vniuersa terra Ægypti super
homines, & super iumenta, & super omnem herbam agri, in terra
Ægypti. * Extendítque Moses virgam in cœlum, & Dominus dedit 23.
tonitrua, & grandinem, ac discurrentia fulgura super terram: pluit-
que Dominus grandinem super terram Ægypti. * Et grando & 24.
ignis mixta pariter ferebantur: tantæque fuit magnitudinis, quanta
antè numquàm apparuit in vniuersa terra Ægypti, ex quo gens
illa condita est. * Et percussit grando in omni terra Ægypti cun- 25.
cta, quæ fuerunt in agris, ab homine vsque ad iumenta: cunctámque
herbam agri percussit grando, & omne lignum regionis confregit.
* Tantùm in terra Gessen, vbi erant filij Israël, grando non cecidit. 26.
* Misítque Pharao, & vocauit Mosen, & Aaron, dicens ad eos: Pec- 27.
caui etiam nunc, Dominus iustus: ego & populus meus, impij.
* Orate Dominum, vt deficiant tonitrua Dei, & grando, & dimittam 28.
populum, & nequaquàm hîc vltrà maneatis. Ait Moses: * Cùm 29.
egressus fuero de vrbe, extendam palmas meas ad Dominum, &
cessabunt tonitrua, & grando non erit: vt scias, quia Domini est

30\. terra: * Noui autem quòd & tu, & serui tui nec dum timeatis Do-
31\. minum Deum. * Linum ergo & hordeum læsum est, eò quòd hor-
32\. deum esset virens, & linum iam folliculos germinaret: * triticum
33\. autem, & far non sunt læsa: quia serotina erant, * Egressúsque Moses à Pharaone ex vrbe, tetendit manus ad Dominum: & cessauerunt tonitrua, & grando, nec vltrà stillauit pluuia super terram. * Vi-
34\. dens autem Pharao quòd cessasset pluuia, & grando, & tonitrua, auxit
35\. peccatum. * Et ingrauatum est cor eius, & seruorum illius, & induratum nimis: nec dimisit filios, sicut præceperat Dominus per manum Mosis.

PRIMA DISPVTATIO.

De quinta plaga, quæ fuit pestis.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 3. Ecce manus mea erit super agros tuos, & super equos, & asinos, & camelos, & boues, & oues, pestis valdè grauis.

1\. CVR Iosephus in libro 2. Antiquitatum, hanc solam omnium decem plagarum commemorare prætermiserit, cùm alias omnes diligenter exposuerit, non alia videtur reddi posse ratio, nisi admodùm crassa quædam, vel obliuio, vel incuria. (*Iosephus.*) Philo hanc plagam breuiter exposuit, his verbis: (*Philo.*) Post hanc pœnam (*quartam scilicet plagam*) successit alia, nemine tunc quoque ministro irati numinis, videlicet interitus pecorũ. Námque armenta, & greges ouium caprarúmque; præterea iumenta omnis generis, vna die, tamquàm ex composito, gregatim moriebantur, portendentia, paulò pòst secuturam pestem hominum: quemadmodùm aiunt, publicas pestilentias solere primùm in bruta sæuire animalia, & inde mox in homines. *Sic ille.* Hæc plaga, sicut præcedens, non per Mosen, vel Aaron: sed proximè à Deo, vel potiùs inuisibili Angelorum ministerio, inflicta est, Cuius rei Caietanus sub finem octaui capitis, (*Caietanus.*) huiusmodi reddit causam: Nec per Mosen, inquit, nec per Aaron, sicut præcedentes plagæ, nec mediante virga, aut signo aliquo sensibili fecit Deus hoc miraculum, vt textus sonat, ad tollendam videlicet occasionem suspicandi, quòd in virga esset virtus faciendi mirabilia per magicas artes, & non ipse Deus faceret miracula hæc. *Sic Caietanus.*

Meritò

Meritò autem hac quinta plaga puniti sunt Aegyptij in suis animalibus. Etenim ipsi vehementer Hebręos afflixerant, eorum iumenta & armenta atque greges vel rapiendo, vel intolerandis oneribus impositis, enecando. Vocatur hæc plaga secundùm Latinam translationem & ipsorum LXX. Interpretum, & Scripturam Hebraicam, *pestis grauis:* secundùm autem paraphrasim Chaldaicā, nominatur *Mors*, ab effectu nempe, quia subitam animalibus mortem afferebat. Ac lectio quidem Latina significare videtur, pestem illam primùm cecidisse super agros, & inde super animalia, vt primò quidem pascua, quæ erant in agris, subita peste infecta, & corrupta sint, ex quo postea est, vt animalia, quòd illis pascuis alerentur, pestem contagione traxerint, atque interierint: Sedenim, secundùm lectionem Hebraicam, & septuaginta Interpretum, & paraphrasis Chaldaicæ, pestis illa animalibus duntaxat, quæ erant in agris, contigit: sic enim ipsi legūt: *Et erit pestis, seu mors super iumenta & pecora tua, quæ sunt in campis, & super equos, & asinos.* Et ita profectò res habuit: nam & Latina ipsa translatio paulò infrà memorans effectum huius plagæ, narrat tantummodò animalium interitum, nihil de agrorum corruptione loquens. Sic enim ait versu 6. *Mortua sunt omnia animantia Ægyptiorum: de animalibus verò filiorum Israel nihil omninò periit.* Ergò illud, quod suprà dixerat, versu 3. *Ecce manus mea erit super agros tuos, & super equos, & asinos,* sic interpretandum est: Erit manus mea super animalia tua, quæ fuerint in agris, siue in campis.

3. *Quas res perdiderit hac quinta plaga.*

Ex his liquet, non fuisse hac plaga læsas, tactásque personas hominum, sed tantùm animalia: non quidem omnia, sed ea solùm, quæ erant in agris, siue campis, neque hæc omnia, sed quinque solùm eorum genera quæ videlicet in textu recensentur: equos dico, quibus vtebantur Ægyptij ad magnificè incedendum & ad bellandum: asinos item & camelos quorum erat vsus & iter faciendum, & portanda onera; huiusmodi enim animalium maxima est in Ægypto copia: denique boues & oues: nam licet hæc animalia non occiderent Ægyptij ad vescendum, vel sacrificandum: bobus tamen vtebantur ad arandum, ouibus autem ad lacticinia & lanificia. Nec verò horum quinque generum omnia per quintam plagam mortua sunt: sed voluntate Dei, superfuere aliqua, quæ deinde in septima & decima plaga perierunt, vt infrà dicitur. Cùm igitur hoc loco dicitur, *periisse omnia animalia*, intelligere conuenit illud (*omnia*) esse positum pro plurimis: nam hic modus loquendi non est insolēs in Scriptura. At Caietanus multò secùs id exponit: ait enim hunc esse sensum, non quòd omnia Ægyptiorum animalia perierint, sed quòd quæ perierunt, omnia fuerunt Ægyptiorum, & nullum animal Hebræorum tunc periit: Et hanc interpretationem comprobat illa Scripturæ verba, quæ sunt versu 6. *Mortua sunt omnia animantia Ægyptiorum: de animalibus verò filiorum Israel, nihil omninò periit.* Verba Caietani hæc sunt: Cùm dicitur in textu, *omnia animantia Aegyptiorum esse mortua*, duplex potest esse sensus: alter, vt ly, *omnia*, determinet animalia, & significetur, omnia animalia in textu numerata periisse in campis, sed hoc aduersari videtur ipsimet Scripturæ, narrat in septima plaga periisse animalia in agro & in decima plaga commemorantur primogenita animalium occidentia. Nec sufficienter responderetur, quòd post istam quintam plagam aliundè Ægyptum adducta fuerint similia animalia: temporis enim breuitas quo istæ omnes plagæ factæ sunt, obstare videtur. Non quadrat igitur hic sensus literæ. Alter itaque sensus est, vt ly, *omnia* determinet *Aegyptiorum*: perinde ac dictum fuissent: *Et mortua sunt animantia* faciendo ibi punctum, & subiungendo, *omnia Aegyptiorum*, ita vt determinetur, animantia quæ mortua sunt, omnia fuisse Ægyptiorum. In cuius textus testimonium subiungitur: *De animalibus verò filiorum Israel nihil omninò periit.* Et hic sensus tamquàm consonus huic literæ & subiun-

Caietanus.

ctis omnibus amplectendus est, quia non significatur, omnia Aegyptiorum animantia in agro periisse, sed graui peste multa esse mortua, & illa quidé omnia fuisse Aegyptiorum, nullo animali Hebræorum læso. *Hæc Caietanus.*

Versu 7.

4. Super illis verbis: *Et misit Pharao ad videndum, nec erat quicquam mortuum de his, quæ possederat Israel, ingrauatumque est cor Pharaonis; & non dimisit populum.* Primò adnotandum est, sicut habet Latina lectio hoc loco, ita quoque habere Hebraicam lectionem, & Chaldaicam, non tamen itidem habere Græcam translationem, quæ non habet verba illa: *Misit Pharao ad videndum.* Sed sic habet: *Videns Pharao, quòd non mortuum esset a iumentis filiorum Israel quicquam.* Hanc variationem Eugubinus putat non vitio LXX. Interpretum, sed iniuria temporum, vel inscitia librariorum accidisse. Sed nihil planè errati est in Græca lectione: quippè quæ eamdem reddit sententiam, omisso tantùm illo de nuntiis à Pharaone missis. Et illud antè nos à viris doctis obseruatum est in translatione LXX. Interpretum nos non curasse verbum de verbo reddere, sed ipsam sententiam planè, ac dilucidè exprimere nunc additis quibusdam aliis verbis interdum detractis quibusdam, quæ sunt in textu Hebraico, nonnumquàm diuersis verbis appositis, ad idem tamen significantiùs exprimendũ. Deindè super istis verbis quæstio existit, cur Pharao in hac plaga miserit ad videndum an Hebræis hæc plaga contigisset, & non miserit ad videndum in præcedentibus plagis? Quidam respondent etiam antè misisse Pharaonem, sed id quemadmodum quædam alia tacuisse Scripturam. Hoc improbat Thostatus: Cur potiùs inquit, in hac plaga, quàm in aliis id memorasset Scriptura, si idem ipsum in aliis quoque accidisset? Prætereà, si anteà misisset Pharao, cùm ea de re iam semel & iterum factus certior fuisset, non rursus in hac plaga misisset ad id sciendum: sicut quia in hac plaga id compertum habuit in aliis subsequentibus mittere supersedit, cùm tamen in illis plagis eadem Aegyptiorum, & Hebræorum facta esset distinctio. Propius igitur verò est, plagas, quæ hanc quintam præcesserunt, eiusmodi fuisse, vt obstarent, ne Aegyptij in terram Gessen, vbi erant Hebræi, ire possent: Hoc manifestum est in plaga ranarum, & sciniphum, & muscarum. Similiter in plagis, quæ hanc quintam subsecutę sunt, idẽ videre licet. Verùm quid dicemus de prima plaga qua in sanguinem aqua versa est? Hæc enim obstare non potuit, quò minùs irent Aegyptij in terrã Gessen, vt viderent, an ea plaga percussi fuissent Hebræi. An, cùm omnis aqua Aegypti si vel in Nilo vel ex Nilo derivetur, corrupta Nili aqua, putarunt Aegyptij etiam aquas Hebræorum fuisse corruptas? Et verò, eas quoque in sanguinem esse conuersas suprà ostensum est. An non id fecerunt Aegyptij, quòd cùm esset prima plaga non venit illis in mentem id explorare; præsertim cùm Moses non denuntiauerit Pharaoni, fore discrimen hoc Aegyptiorum, atque Hebræorum?

Quæstio.

Thostatus.

5. Quæres, cur Pharao non orauerit Mosen pro remotione huius plagæ sicut anteà fecerat? Sed ratio in promptu est: priores namque plagæ aliquandiu durabant: & idcircò tolli poterant: hæc autem quinta plaga, subita corruptione & morte animalium consummata est, nihil faciens reliqui, quod seruari posset. Illud deniq; hoc etiam loco posset quæri, an pestis illa per hanc quintam plagam missa, fuerit naturalis, id est, ex causis naturalibus naturaliter profecta, an verò fuerit supernaturalis, id est per omnipotentiam Dei, præter naturæ ordinem & cursum inflicta fuit sanè illa pestis principaliter supernaturalis: non idcircò propriè vocatur manus Domini: *Ecce*, inquit Dominus, *manus mea erit super agros tuos, & iumenta tua.* Hoc ipsum ostendit eius effectus, id est, subitus tot animalium interitus, non quæ intra vrbes, sed quæ extra vrbes in campis erant. Sed illud certam huius rei fidem facit, quòd cùm Hebræi, atque Aegyptij promiscuè habitarent, & itidem eorum animalia simul essent in cãpis pestis tamẽ animalia Aegyptiorũ sustulit, Hebræorũ nihil læsit.

Posset

Posset aliquo modo dici fuisse pestis illa naturalis, nimirùm dispositiuè, seu preparatiuè. Siquidè per plagas præcedentes, facta est in terra Aegypto præparatio quædam ad pestem. De ranis quippè suprà scriptum est, eas fuisse mortuas, & in immensos aceruos congregatas, & ab illis computruisse, & corruptam esse terram, Exodi capite octauo, versu 14.

Accipe Lector paucis huius plagæ mysticam interpretationem, quam B. Augustinus his verbis tradit. Quintum præceptum Decalogi est: *Non mœchaberis*. Quinta plaga fuit mors pecorum. More pecorum viuit, ac moritur, qui ratione, ac lege diuina contempta, illicitas sectatur libidines, nec audit, quod ei dicitur: *Nolite fieri sicut equus, & mulus, in quibus non est intellectus*. Et item illud: *Homo cùm in honore esset, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis*. Si viuere, vt pecus, non times; saltem, vt pecus, mori time. *Sic Augustinus*. Origenes ait: Quoniam Aegyptij diuinum animalibus cultum impiè tribuebant, idcircò occisis eorum animalibus, & impietatis suæ meritò puniti sunt, & dementiæ suæ admoniti, quod diuinum in his animalibus numen esse credidissent, quæ misera morte viderent interire.

6. *Mystica expositio quinta plaga.* *Exodi 20.* *S. August.* *Psalm. 31.* *Psalm. 48.* *Origenes.*

SECVNDA DISPVTATIO.

De sexta plaga, quæ fuit vlcerum.

SVPER ILLIS VERBIS:

Dixit Dominus ad Mosen, & Aaron: Tollite plenas manus cineris de camino, & spargat illum Moses in cœlum corā Pharaone, sitq́; puluis super omnem terram Aegypti: erūt enim in hominibus, & iumentis vlcera, & vesicæ turgentes in vniuersa terra Aegypti. Tulerúntque cinerem de camino, & steterunt coram Pharaone, & sparsit illum Moses in cœlum, factáque sunt vlcera vesicarum turgentium in hominibus, & iumentis. Nec poterant Malefici stare coram Mose, propter vlcera, quæ in illis erant, & in omni terra Aegypti. Indurauitq́; Dominus cor Pharaonis, & non audiuit eos.

Versu 8 & sequentibus.

SEXTAM hanc plagam breuiter enarrat Philo in primo libro de vita Mosis, ita scribens: Vnam, de communi sententia, fratres ambo inflixerunt plagam. Deo enim iubēte, cinerem è fornace hauserunt manibus, quem solus Moses iactauit in aërem. Móxque puluis excitatus, & longè, latéq; dispersus, hominibus, brutisq́ue dira per totam cutem inussit vlcera, carnibus intumescentibus, simúlque fœdis pustulis scatentibus, perinde quasi

7. *Philo.*

succensæ clàm, efferuescerent. Quo cruciatu, sicut par erat, in exulceratione, atque inflammatione oppressi, non minùs animo laborabant, quàm corpore, miserè vexati doloribus. Videbatur enim vnum vlcus à vertice vsque ad imos pedes, his, quæ membratim sparsa erant, continua serpigine in vnum coeuntibus; donec rursum legislatore supplicante pro sic affectis, leuatus est morbus. Cæterùm hæc castigatio commissa est ambobus fratribus; propter puluerem, ipsi Aaron, penes quem erat cura pœnarum è terra prouenientium: Mosi autem, propter aerem mutatum ad affligendos incolas: hic námque minister erat calamitatum ex aere, cælóque descendentium.

8. Hæc igitur plaga præparata est à Mose, simul, & Aaron, & vtroque manibus suis ferente cinerem è camino solo tamen Mose eum spargente in aera: vnde factus est puluis, effector huius plagæ. Cur autem Aaron non etiam sparserit, quē gestabat puluerem in aera, sicut Moses: & quorsùm illum puluerem gestauerit, quidue factum eo puluere sit. Scriptura tacet, & S. Augustinus, quæst. 30. in Exodum, Lectori pensitandum relinquit, ita scribens: Signa superiora, virga fiebant, quam non Moses, sed Aaron, vel extendebat super aquam, vel ad terram percutiebat. Nunc verò, interpositis duobus signis de cynomyia, & pecorum mortibus, vbi nec Aaron, nec Moses aliqnid operati sunt manu, dicitur, vt Moses fauillam spargat in cœlum de fornace, & hanc ambo sumere iubentur: sed Moses tantùm spargere, non in terram, sed in cœlum tamquàm Aaron, qui datus erat interpres Mosis ad populum, terram percutere deberet, vel in terram, siue in aquam manum extendere, Moses verò, qui erat in his, quæ erant apud Deum, in cœlum iubetur fauillam spargere. Quid duo illa superiora signa sine Mosis & Aaron manu facta? Quid alia per manum Mosis & Aaron patrata? Quid, inquam, sibi vult ista diuersitas? Neque enim nihil denotat. *Hæc Augustinus.* (S. August.)

9. Sparsit itáque Moses puluerem in aera, cœlum versus, tum vt Pharaoni significaret plagam illam à Domino, ipsius puniendi causa, cœlitùs mitti: tum vt cinis ille sparsus in aerem, & in puluerem conuersus, cadensque super homines, & animalia, efficere hanc plagam deberet, quæ hominibus propter eorum culpam, animalibus verò in pœnam hominum infligebatur. Respondet autem hæc pœna Aegyptiorum culpæ: quippè qui Hebræos afflixerant circa fornaces ardentes, in seruitio coquendorum laterum: quem laborem fuisse grauissimum Hebræis, manifestum facit indicium, quod volens Deus atrocitatem seruitutis Hebræorum Aegyptiacæ declarare, eam appellet fornacem ferream: sic enim legimus Deuter. 4. *Eduxit eos Dominus de fornace ferrea Ægypti.* Magna porrò conuenientia est inter illum puluerem, causam tantæ plagæ, & inter effectum plagæ: siquidem Moses, Dei iussu, accepit cinerem ex camino, seu fornace ardenti, & hac re indicabatur effectus inde profecturus: ex illius namque sparsione natæ sunt vesicæ turgentes, quæ fiunt ex calore: Cùm enim caro valdè calescit igne, primùm existunt in ea quædam vesicæ, siue tumores pleni humore aqueo, vi caloris resoluto: ille autem cinis erat calidus & siccus. Gestabant verò Aarun & Moses manus plenas cinere, siue vt alij vertunt, *volas*: vel vt alij, *pugillos*: Cùm enim conuenturi essent in aula regia Pharaonem, nec ibi cinerem inuenissent: nec serui Pharaonis aliundè voluissent eū afferre, atque eis præbere.

10. Sed ponderemus verba: *Tollite plenas manus cineris de camino.* Sic habent etiam septuaginta. S. Augustin. loco suprapósito, legit, *Fauillam ex fornace.* Philo, *Cinerem è fornace*, sic etiam vertit Pagninus. Vatablus legit, *Fauillam fornacis calcariæ.* Paraphrasis Chaldaica habet, *Fauillam fornacis.* Caietanus ait, secundùm textū Hebraicum sic reddi hunc locum debere: *Tollite pugillos vestros plenos inflationis fornacis.* (S. Augustin. Caietanus.)

Neque

Neque enim in Hebræo nominatur vel cinis, vel fuligo, vel caminus sed tantùm significatur materia illa, quam flammæ fornacis vis eleuat, quasi eam exsufflans, quæ materia cadit extra fornacem, cùm non ampliùs attingitur ab impetu eleuantis flammæ, ea verò est media inter cinerem & fumum, grauior vtique fumo, sed cinere leuior. *Sic Caietanus.* Propriè autem, vt quidam volunt, significatur hîc, alba illa fauilla nondùm planè versa in cinerem, qua semimortui carbones conteguntur. Sumpta verò fuit hæc materia ex fornace ardenti, vt simili pœna cruciarentur Aegyptij, eius, qua Hebræos ipsi circa fornaces afflixerant.

Sequitur: *Sitque puluis super omnem terram Ægypti.* Non est putandum, ex illo cinere in aerem sparso, factum esse puluerem super omnes Aegyptios, eorúmque animalia: erat enim perpaucus cinis ille, vt qui manibus tantùm Aaron & Mosis gestaretur: sed cinis ille spargebatur in aerem, ad præsignandam vim plagæ, quæ talis erat futura, qualis ille puluis, qui sparsionem cineris subsecutus est. Is verò, Dei potentia tunc productus in actu, in modum densæ, niuis vel pruinæ, cadebat super Aegyptios, eorúmque animalia, in quibus mox, vrente quadam facultate efficiebat vesicas turgentes. Non igitur erat puluis terræ: is enim licèt sit naturaliter siccus, vim tamen non habet vrendi, turgentésque vesicas excitandi. Sed erat puluis, vt diximus, vrens, à Deo factus, vim quamdam igneam habens, & plagæ huius effectricem. Si quis contrà pugnet, fuisse puluerem terræ, eum profectò necesse est dicere, supperadditam diuinitùs fuisse hanc nouam virtutem & qualitatē. Et quia puluis ille plurimus erat, & iugiter cadens ex aere, acríque, & vrenti qualitate pollens, implebat Aegyptiorū corpora turgentibus vesicis. Similem huius plagæ minatus est deinde violatoribus legis Dei, Moses, vt scriptum est Deuteron. 28. illis verbis: *Det Dominus imbrem super te, puluerem, & de cœlo cadat super te cinis, donec conteraris* Sed pergamus ad alia.

Eríntque in hominibus & iumentis vlcera, & vesicæ turgentes in vniuersa terra Ægypti. Monet Caietanus, non dici: *In omnibus hominibus, & iumentis, sed indefinitè in hominibus & iumentis*: id autem est, in plurimis eorum. Adiungit autem: *In vniuersa terra Ægypti*: significant plagam hanc peruasisse omnia loca Aegypti, in quibus habitabant Aegyptij, & iumenta eorum: non tamen omnes Aegyptios, neque omnia eorum iumenta percussisse. Fuit porrò ea plaga vesicarum turgentium, & vulnerum atque vlcerum: quid autem hæc sint in humano corpore, indicemus. Vesicæ, sunt quidam tumores excitati in cute à calore eleuante, ac resoluente intra quos tumores erant quædam, vt ita loquar, aquositates resolutæ à calore ignis ex partibus carnis subtilioribus, & delicatioribus. Deinde, calore magis siccante, cutis consumebatur, & contrahebatur, ac denique rumpebatur: quæ ruptio carnis aperta, dicebatur vulnus. Post rupturam autem cutis, caro illa aperta, & hians paulatim putrescēs, & consumpta fiebat vlcus. Ab vlcere autem, eò differt vulnus, quòd vulnus est diuisio carnis extrinsecùs facta vel ferro, vel ligno, vel lapide: vlcus verò, est diuisio carnis ex interiori malo profecta, nimirùm cùm ob aliquam interiorem intemperiem caro putrescit & cōsumitur, sanguine simul & carne cōuersis in saniem. LXX. Interpretes habent, *vlcera & vesicas feruentes*, vocabulum Hebræum (*sechin*) & scabiem, & vlcus significat. Vatabli translatio habet, *Apostema generans vlcera*, vel *scabies producens pustulas*: Pagninus vertit, *vlcus generans inflationes*: Paraphrasis Caldaica, *scabies germinans vesicas.* Iosephus ait, per hanc plagam exulcerata fuisse intus in cute corpora Aegyptiorum. Philo tradit, horrēdam visū hanc plagam fuisse: videbatur enim quasi vnum vlcus à vertice vsque ad imos pedes, iis, quæ membratim sparsa erant in corporibus vulnera, in vnum, continua serpigine coeuntibus. Illud hîc obiter notandū, aliquando Deum

Margin notes: 13. — *Locus Deuter. 28.* — 11. *Caietanus.* — *Vesica.* — *Vulnus. Vlcus.* — *Iosephus. Philo.*

has plagas ex aliqua materia ſenſibus hominum manifeſta, producere voluiſſe, vt hanc ex puluere,& tertiam,quæ erat ſciniphum:interdum verò abſque materia vlla apparente, vt in aliis plagis videre licet. Ex quo intelligitur, Deum ad id,quod vult,peragendum,non egere creaturarum miniſterio, & poſſe ſine cauſis ſecundis quicquid vult efficere:& item ipſum,Dominum eſſe omniũ creaturarum, eáſque ad nutum ei obedire, ſecundùm illud Dauidis: *Omnia ſeruiunt tibi*. Et ſicut ſcriptum eſt in libro Sapientiæ, cap. 16. *Creatura tibi factori deſeruiens, excandeſcit in tormentum aduerſus iniuſtos, & lenior fit ad benefaciendum pro iis, qui in te confidunt.*

Pſal.118.

13. *Malitia Magorum. Exodi 8.*

Sequitur: *Nec poterant Malefici ſtare coram Moſe, propter vlcera, quæ in illis erant.* verſu 11. Licèt Malefici in tertia plaga, euidenti veritate conuicti fuerint, Moſen per diuinam potentiam operari, dicentes illud: *Digitus Dei eſt hic*: ex hoc tamen loco patet,eos poſteà non receſſiſſe à malitia ſua; quinimò perſeueraſſe, quoquo modo poterant,obſiſtere Moſi.Fuerũt igitur illi ex eorum hominum genere,quos Apoſtolus dixit:Cùm Deum cognouiſſent,non ſicut Deum glorificauiſſe,aut gratias egiſſe.Quemadmodùm aer,præſente ſibi Sole,fit lucidus,& mox,& abſcedẽte eo, fit tenebroſus; idémque ſæpiùs ei contingit:ita mirandum non eſt,humanum animum aliquando diuina luce illuſtratum,multa, quæ vera & diuina ſunt, & videre,& prædicare,eumdémque diuino illo lumine orbatum,poſteà in tenebris errorum verſari.Non placet mihi adnotamentum Caietani ſuper hoc loco:Hinc,inquit, apparet perſeuerantia Magorum aduerſus Moſen: & quòd non credebant ipſum ſummum Deum, qui eſt fons eſſendi,facere illa mirabilia per manus Aarõ, & Moſis:ſed Dæmones aliquos potentiores.Verùm nos in diſputat.cap.6. vbi tractauimus illa verba: *Digitus Dei eſt hic*, opinarionem hanc confutauimus. Rupertus docet hoc loco,Magos & Maleficos fuiſſe à Deo cõfuſos,oſtenſúmque,quantò eſſent inferiores Moſe,& Aaron.Primò,victi & confuſi ſunt, cùm virga Aaron virgas eorum deuorauit, id eſt, ſerpens Aaron eorum ſerpentes:deinde, cùm non potuerunt ſciniphes producere:Poſtremò,cùm diris vlceribus percuſſi, nõ potuerunt conſiſtere ante Moſen. Fuiſſe porrò hanc plagam Aegypti grauiſſimã, ſatis clarè oſtendit diuina Scriptura *Deuteron.*28.loquens contra preuaricatores,& violatores legis diuinæ.Verba Scripturæ hæc ſunt: *Percutiat te Dominus vlcere Ægypti,& partem corporis, per quam ſtercora egerũtur, ſcabie quoque,ac prurigine,ita vt curari nequeas.* Simili plaga Philiſtæos,qui Arcam Domini ceperant, vehemẽter afflictatos eſſe,legimus in primo libro Regum,cap.5.

Roman.1.

Caietanus.

Rupertus.

Ter Magi Pharaonis victi & confuſi ſunt. Exodi 7. Infrà 8. ibid. Locus Deuteron.c.28.

14. *Myſtica expoſitio ſexta plagæ. Origenes. S. Auguſti. Exodi 20.*

Breuem huius plagæ myſticam expoſitionem, Doctores tradunt huiuſmodi: Origenes in homilia in Exodum ſuper hoc loco.Hæc,inquit, plaga habet vlcera, & veſicas cum feruore.In vlceribus arguitur doloſa malitia:in veſicis, turgens,& inflata ſuperbia:in feruore,iræ,ac furoris inſania. S.Auguſtinus in libro de Cõuenientia decem præceptorum legis, & decem plagarum Aegypti,hoc modo ſuper hac plaga philoſophatur.Sextum præceptum eſt: *Non occides*:Sexta plaga,puſtulæ in corpore,& veſicæ bullientes,& ſcaturientes incendia vlcerum,velut de fauilla fornacis. Tales ſunt animæ homicidiales:ardent ira, & per iram homicidæ frater perit. Ardent homines iracundia,ardent & gratia:nam qui vult fratri ſubuenire, feruet,& qui vult occidere,feruet:ille præcepto,iſte morbo:ille bonis operibus,iſte ſanioſis vlceribus.O ſi poſſemus videre animas homicidarum, ſine dubio plùs eas plãgeremus,quàm putreſcentia corpora vlceratorum! *Sic Auguſtinus*. At Proſper & Rupertus diſputãt,hac plaga deſignatam eſſe adulterorum pœnam. Quid enim eſt adulter, combuſtus libidinis ignis ſulphureo,niſi cinis de camino? *Omnes enim adulterantes*(inquit Oſeas cap.7.)*quaſi clibanus ſuccenſus à coquente.* Cinis de camino tol

Proſper & Rupertus.

no tollitur, & in cœlum spargitur, fiúntque vlcera vesicarum turgentium: quia adulter de perpetrati adulterij incendio, ad cœleste iudicium rapitur; æternáque pœna turgens, totúsque vlcerosus, sempiternum in anima & corpore portabit incendium.

15. *Caietanus.*

Restant vltimo loco declaranda verba illa: *Indurauitque Dominus cor Pharaonis, & non audiuit eos*, versu 12. In quinque præcedentibus plagis, ait Caietanus, non est nominatus Dominus indurans cor Pharaonis, sed in hac sexta plaga dicitur quòd Iehouah indurauit cor Pharaonis, ad significandum videlicet quòd subtractione diuinæ gratiæ fiebat illa induratio. Verùm scito, in Hebræo non vocari indurationem, sed roborationem cordis; & hoc intellige vbique tam in præcedentibus, quàm in sequentibus, vbicumque nominatur induratio cordis. Ad similitudinem quippè roboris est, resistere Deo loquenti siue per Prophetas, siue per miracula, siue per plagas. *Hæc Caietanus.* Adnotauit Origenes, indurationem cordis, dupliciter commemorari in Scriptura, sæpe tamquàm ab ipsomet homine factam; suprà enim sæpius legimus, induratum fuisse cor Pharaonis, videlicet ab ipsomet; & cap. 8. scriptum fuit: *Ingrauauit cor suum Pharao.* Quemadmodùm autem peccator induret cor suum, docuit nos B. Paulus in cap. 1. Epistolæ ad Romanos, illis verbis: *An diuitias bonitatis Dei, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram?* Quibus verbis declarauit Apostolus, indurationem hominis esse impœnitentiam eius, abutentis Dei longanimitate ad ampliùs peccandū. Commemoratur etiam, nec raro, in Scriptura induratio hominis, tamquàm à Deo profecta. Nam & in hoc loco Exodi dictum est, Deum indurasse cor Pharaonis; & ad Romanos 9. scriptum est: *Cuius vult miseretur, & quem vult, indurat.* Quo loco Paulus dicens Deum indurare, non aperuit, quemadmodùm induret Deus, qui summè bonus est, & nullius mali auctor: cùm tamen induratio sit grauissimum peccatum. Hanc quæstionem, inquit Origenes, ponens Apostolus ad Romanos 9. inexplicatam præteriuit, tamquàm sublimiorem captu audientium, nec audens talium rerum secreta chartis & atramento committere. Modus enim, quo Deus indurat corda hominum, videtur esse de numero eorum, de quibus dixit Paulus, se, cùm raptus est ad tertium cœlum, & in Paradisum Dei, audiuisse arcana verba, quæ non licet homini loqui. Immò deterruit nos à curiosa huius quæstionis scrutatione, dicens: *O Homo tu, qui es, qui contrà respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: Quid me fecisti sic?* Et subdit Origenes: Vnde & nobis hæc obseruasse tātùm; & inspexisse sufficiat; atque ostendisse auditoribus, quanta sint in lége diuina profundis demersa mysteriis, pro quibus dicere in oratione debeamus: *De profundis clamaui ad te, Domine. Sic Origenes.*

Origenes. — *Locus Pauli ad Romanos cap. 2.* — *Origenes.* — *2. ad Cor. 12* — *Roman. 9.* — *Psal. 129.*

16. *S. August.* *Pharao, quibus rebus maximè debuerat molliri, iis rebus magis obduratus est.*

Sed illud, in hac induratione Pharaonis demiratur S. Augustinus, iis rebus esse Pharaonem magis obfirmatum in malitia, quibus rebus maximè molliri, & ad timorem, atque obedientiam, & reuerentiam Dei flecti debuisset. Tractans enim illa verba huius capitis, quæ sunt in versu 7. *Misit Pharao ad videndum: nec erat quicquam mortuum de his, quæ possidebat Israel, ingrauatúmque est cor Pharaonis, & non dimisit populum:* hunc in modum disputat: Quomodò ex contrariis causis facta est hæc ingrauatio cordis Pharaonis? Si enim & pecora Israelitarum mortua fuissent, tunc videretur causa competens, qua cor eius ingrauaretur ad contemnendum Deum; sicut etiam si Magi eius fecissent mori pecora Hebræorum. Nūc verò, vnde debuit ad timendum, & credendum moueri, videns nullum pecus mortuum ex pecoribus Hebræorū, hinc magis ingrauatus est; & huc vsque ingrauatio eius pro-

gressa est. *Sic Augustinus.* Verùm nos huius nobilissimæ disputationis de induratione Pharaonis, & in vniuersum, humani cordis, longissimum facturi sumus tractatum infrà super caput vndecimum, absoluta iam omnium plagarum tractatione.

TERTIA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 15. & 16.

Nunc extendens manum percutiam te, & populum tuum, peste, peribísque de terra. Idcircò autem posui te, vt ostendam in te fortitudinem meam &, narretur nomen meum in omni terra.

17. HÆc Domini verba non possunt referri ad plagam proximè sequentem, qua nec rex, nec populus Aegypti peste perierunt: sed referre oportet ad vltimam plagam, qua primogenita Aegyptiorum, tam hominum, quàm animalium peste perierunt diuinitùs immissa, Angelorum ministerio. Pestem enim à Deo in populos mitti, Angelorum ministerio, manifestum est, exemplo eius pestis, quæ contigit Iudæis tempore Dauidis, qui vidit Angelum stantem contra Hierusalem euaginato gladio. Tandem mors Pharaonis, & principum eius consummata est, cùm submersi sunt in mari Rubro. Sed enim hic locus Exodi, aliam reddit sententiã in textu Hebraico: hanc nimirùm: *Et quidem, si voluissem, potuissem te interimere peste, qua occidi pecora tua.* Et postea sequitur: *Verum tamen ideo te posui, vel stare feci, &c.* Cum hac lectione conuenit paraphrasis Chaldaica: sic habens in hoc loco: *Quoniam nunc propè eras coram me, vt misissem etiam plagam fortitudinis meæ, & percussissem te, & populum tuum morte, atque ita deletus esses de terra.* Atque hæc lectio, & sententia optimè conuenit cum eo, quod proximè sequitur: *Ideo autem posui te*: nam illa coniunctio, *autem*, indicat pendere hanc sententiam ex præcedenti: hoc enim significat, Deum potuisse tam Pharaonem, quàm omnes Aegyptios, momento perdere peste, sicut perdiderat eorum animalia: verùm seruasse illos, vt pluribus eos plagis percutiendo, magis potentiam & gloriam suam demonstraret. Atque hanc quoque sententiam nostra lectio Latina habere potest: vt sit hic eius sensus: Ego quidem percussurus sum te, & populum tuum peste, & deleturus è terra, sed id non statim faciam: Seruaui enim te pluribus aliis plagis feriẽdum, quò illustrior & celebrior existat gloria nominis mei.

1. Paral. 21.

Exodi 14.

18. Sequitur: *Ideo autem posui te, vt ostendam in te fortitudinem meam.* Horum verborum triplex potest esse sententia: quarum prima est, Deum posuisse Pharaonẽ, id est, fecisse sic obstinatum, & obduratum in malitia, vt eum multifariàm puniendo, occasionem haberet demonstrandi potentiam suam. Verùm hæc sententia & impia est, & absurda. Neque enim Deus potest quemquam effectiuè obdurare,

vt

vt infrà ostendemus, cùm super ea re disputabimus: nec est æquum, mala facere. vt eueniant bona: nec Deus indiget malis nostris, vt his puniend[is] iustitiam & potentiam suam declarer. Omnia namque Dei atributa possunt, citra pœnarum inflictionem, aliis viis innotescere hominibus. Sapientia quippè in mundi dispositione, & quotidiana rerum gubernatione elucet: Bonitas & liberalitas in bonorũ largitione: Potentia in rerum creatione, & operatione miraculorum: Misericordia in miseriorum subuentione, ac depulsione miserarum: Clementia in gratuita peccatorum remissione: Iustitia in præmiorum condigna retributione: idémque de cæteris dici potest.

Roman. 3.

Altera illorum verborum sententia esse potest, Deum non quidem fecisse obdurationem Pharaonis, sed eam consultò permisisse, & per se, talem voluisse permissionem, quò per illum, & in illo iustitiam, & potentiam suam illustriorem, & admirabiliorem faceret. Sed neque hoc rectè dici potest: talis enim diuina permissio obstinationis hominum est maxima pœna, quæ possit homini hac in vita infligi: quocircà nemini à Deo infligitur, nisi propter plurima eius, grauissimáque peccata præcedentia: quod indicat Scriptura in libro Prouerbiorum, vbi ait, peccatorem cùm in profundum malorum venerit, tunc contemnere. Non igitur tanta pœna, iustè insonti homini infligeretur. Restat igitur tertia, & vera sententia, vt sit hic illorum verborum sensus: Ego te, tua iam induratum malitia, ordinaui ad illustriorem demonstrationem potentiæ, ac iustitiæ meæ. Deus enim, qui summè bonus, & potens est, non solum bonis bene vtitur, sed etiam malis, ex quolibet malo boni aliquid eliciens. Est quippè vera, quæ à Theologis celebratur, illa Boetij sententia in libro quarto de Consolatione, Prosa sexta: Sola, inquit, est diuina vis, cui mala quoque bona sunt, cum competenter eis vtendo, alicuius boni elicit effectum. Ordo enim quidam cuncta complectitur: vt quod ab assignata ordinis ratione discesserit, hoc idem, licèt in alium, tamen in ordinem relabatur: ne quid in prouidentiæ regno liceat temeritati.

19.

Prouer. 18.

Boetij praeclara sententia.

Deus porrò varias ob causas obstinatos homines diù patitur & sustinet, nunc beneficiis, aliàs suppliciis afficiens. Ac primò quidem id facit, vt notum fiat omnibus, quale quantúmque sit malum induratio cordis, quæ nec diuinis beneficiis, nec miraculis, nec flagellis mollitur, & flectitur ad bonum: Tum, quò longius det obstinatis spacium resipiscendi, ac pœnitendi: *Ignoras*, ait Paulus, *quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* Et apud Iob. 24. *Dedit illi Deus locum pœnitentiæ, & ipse abutitur in superbiam.* Et in libro Sapientiæ, capite duodecimo, dicitur non fuisse impotens Deus vel bestiis sæuis, vel iussu tantùm suo impios statim exterminare: sed partibus, eos iudicans, dabat locum pœnitentiæ. Deinde vt hinc magis exsplendesceret diuina bonitas, & longanimitas. & patientia Dei, tamdiu sustinentis induratos; & quæ, & quanta sit eorum malitia. & quam iusta. ad extremum punitio, liquidò cernitur. Adhæc, vt ex comparatione reproborum, atque electorum, clariùs appareret misericordia Dei erga electos: hoc indicant verba illa Pauli ad Romanos nono: *Quòd si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloria.* Postremò, non statim Deus reprobos perdit, ne eos perdendo, periclitentur Electi cũ illis permixti: hoc declarat parabola illa zizaniorum, qua vsus est Dominus in Euãgelio, prohibens auferri zizania, vsq; ad tẽpus messis, ne simul cũ illis eradicaretur & triticũ.

20. Sex causæ, ob quas Deus longo tempore obduratos tolerat.

Ad Rom. 2.

Locus Pauli ad Rom. 9.

Matt. c. 13.

21

Quòd autem hoc loco Latinus Interpres dixit: *Posuit te*, idem in supradicto loco epistolæ ad Romanos reddidit: *Excitaui te.* Quod verbum exponens S. Augustinus: Excitaui, inquit, te, vt contumaciùs resisteres imperio meo, non tan-

tùm permittendo, sed mulia etiam, tam intus, quàm foris operando, quæ, per occasionem, maioris contumaciæ causa tibi essent. Septuaginta Interpretes, & paraphrasis Chaldaica sic habent hunc locum: *Ideò seruatus es*, vel *propter hoc in vita conseruaui te*: quasi dicat, vel vna plaga te de medio tollere potuissem, sed ideò tamdiù te in vita seruaui, vt manifestarem in te gloriam meam. Verbum Hebraicũ (*hamad*) significat stare, subsistere, sustentare, & statuere. Vnde Pagninus vertit, *Feci te stare*, & Vatablus legit, *Constitui te*. Sed harum omnium lectionum eadem est sententia.

QVARTA DISPVTATIO.

De septima plaga, quæ fuit grandinis, tonitruorum, & fulminum.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 23. & 24. Extendítque Moses virgam in cœlum, & Dominus dedit tonitrua, & grandinem, ac discurrentia fulgura super terram: pluítque Dominus grandinem super terram Aegypti, & grando, & ignis mixta pariter ferebantur: tantæque fuit magnitudinis, quanta antè numquàm apparuit in vniuersa terra Aegypti, ex quo gens illa condita est.

22.

Philo. HAnc plagam sic enarrat Philo. Ægyptus hyemem nescit, hyemalésque tempestates: hæc circa brumam irroratur paruis, rarísque pluuiis, in locis dumtaxat maritimis: supra Memphim autẽ regiam, nullas omninò sentit. Tunc igitur repentè aër nouam sumpsit faciem, vt hybernis regionibus consuetæ tẽpestates simul ingruerent; imbres dico, & grandines, & procellas, & turbines, & collisiones nubium, & continua fulgura, & tonitrua specie prodigiosa. Grando enim intermixta ignibus, nec ipsa quiescebat, nec extinguebat fulmina, sed vtráque eodem deferebantur impetui: Nec solùm inclementia cœli contristabat incolas, verùm etiam rei nouitas. Credebant enim, nec falsò, ab irato Deo mutari omnia: Tempestatibus insolitis arbusta, & segetes vastantibus, simúlque pereuntibus non paucis animalibus, partim frigore absumptis, partim elisis grandine ruente in morem lapidum; nõnullis etiã ictis fulmine, ex quibus, si quæ supererant, ambusta circũferebant vulnera, ad terrorem videntium. *Hæc Philo.* In hac itaque plaga tria elementa sæuierunt in Aegyptios. Aër, per tonitrua: Aqua, per grandinem. Ignis, per fulgura, vt vel inuiti cogerentur Aegypti agnoscere contumaciter resistere se præpotenti Elementorum, & Mundi

Mundi Domino: Nam vt scriptum est in libro Sapientiæ, cap. 5. *Orbis terrarum pugnabat pro Deo aduersus insensatos, & omnis creatura armabat se aduersus impios.* Et quia Ethnici diuersis elementis diuersos præsidere credebant Deos, alios esse dicentes Deos cœlestes: alios igneos, alios aëreos, alios marinos, alios terrenos, alios demùm etiam subterraneos; vnde Syri dicebant, Deum Israël esse Deum montium & non vallium, vt traditur 3. Reg. cap. 20. Idcircò Deus per has Aegypti varias plagas ostendit se verum, & vnicum esse rerum omnium Dominum & quibuslibet rebus vti quando vult, & quemadmodùm vult ad vlciscendos hostes suos, siue ad seruos suos iuuandos, atque tuendos.

Locus 3. Reg. c. 20.

Voluit hanc plagam misericors Deus antè denunciare præmonens Pharaonem & Aegyptios, vt ex agris reducerent domum, quæ salua esse cuperet. Sic enim legimus versu 19. dixisse Mosen Pharaoni: *Mitte ergò iam nunc, & congrega iumenta tua, & omnia, quæ habes in agro: homines enim & iumenta, & vniuersa, quæ inuenta fuerint foris, nec congregata de agris, cecideritque super ea grando, morientur.* Tali porrò denuntiatione ac præmonitione vsus est Dominus, tum quòd cùm summè sit misericors, vindictam temperat misericordia, apertéque declarat quàm verè de ipso dictum sit: *Miserationes eius super omnia opera eius*: & quòd, *misericordia superexaltat iudicio*, tum etiam quia nouerat inter Ægyptios esse quosdam Deum timentes, & tali miseratione dignos: de quibus sic est in versu 20. *Qui timuit verbum Domini de seruis Pharaonis, fecit confugere seruos suos, & iumenta in domos.* Sed hæc Theodoreti auctoritate firmanda atque illustranda sunt. Is autem ponit hanc quæstionem, numero 21. Cur Deus grandinem illaturus, ante denuntiauit Ægyptiis, vt pecora domum cogerentur? cui sic ipse respondet: Dominus, cùm sit humanissimus, misericordia temperat supplicia. Alioqui etiam nouerat quosdam esse venia dignos, & timentes Deum; vt Scriptura narrat. Grandinem verò, & fulmina immisit illis, ostendens quòd ipse sit Dominus omnium elementorum. Etenim tam Ægyptij, quàm Græci existimabant quosdam deos esse cœlestes, alios terrenos, alios subterraneos, & alios in montes, alios in agros imperium habere. Quapropter Syrus dicebat, Deum montium esse Deum Israël, & non Deum conuallium. Quocircà meritò Deus omnium, non solùm per fluuium, & terram, sed per aërem, & aquam, & fulmina cœlitùs missa castigauit Ægyptios; docens, omnium se rerum creatorem, & dominum esse. Quod & Moses verbis illis indicauit: *vt cognoscas quia Domini sit terra, & in, & serui tui. Sic Theodoretus.*

23.

Psal. 144. Iacob. 2.

Theodoretus.

Psalm. 21.

Quatuor fuere admodùm mira, & horrifica in hac plaga. Primò quòd hæc contigerunt in Ægypto, vbi nihil horum anteà fieri solitum erat: tum quia tonitrua, & fulgura ac fulmina crebriora & terribiliora erant quam alibi fieri soleant. Deinde grando propter inusitatam magnitudinem, & impetum, quo ruebat deorsùm, ingenti erat pauori ac stupori. Sed illud potissimũ admirationẽ, & timorẽ faciebat, quòd cùm grando permixta esset crebris, magnísque ignibus, & fulminibus, nec igniũ tamen ardore, grãdinis durities liquescebat, aut mollẽscebat; nec frigore grandinis, ardor ignis extinguebatur, aut mitigabatur. Quare in libro Sapiẽtiæ c. 16. ita super hac re proditum est; *Hoc erat mirabile, quod in aqua, q. æ omnia extinguit plus ignis inualescebat, & supra vires suas excandescebat: Nix autem, & glacies sustinebant vim ignis, & non tabescebant.* Ergò tonitrua vehementer Ægyptios terrebant: grando omnia quæ in agris molliora & teneriora erant perdebat: fulmina, quæ dura, & resistentia erant, demoliebantur, atque dissipabant. In superiorum temporum monumentis traditum memoriæ, est, imperante Ludonico filio Caroli Magni, summóque Pontifice Eugenio 2. circa annum Domini octingentesimum vigesimum quintum, in Gallia miræ magnitudinis cecidisse grandinem,

24. Quatuor mira in hac plaga.

 & pecora

Matthaeus Palmerius Florentinus in suo Chronico.

& pecora multa atque homines interemisse: atque eadem tempestate glaciem durissimam duodecim pedum longitudine è cœlo cecidisse. Illud etiam aduertat Lector in hoc loco Exodi dici tunc pluisse grandinem non quòd pluuia mixta fuerit cum grandine; id enim duritiem grandinis diluisset & vim eius nocendi, contra Dei cōsilium, valdè dubitasset: sed quòd densissima grando, admodùm pluuiæ deciderit: sicut dicitur aliquando pluisse lapides & lanam in Psalmo 77. præter grandinem nominatur pruina illis verbis. *Et occidit in grandine vineas eorum, & moros eorum in pruina.* In libro autem sapientiæ memoratur nix & glacies: Sic enim est in cap. 16. *Nix & glacies sustinebant vim ignis, vt non tabescebant, & scirent, quoniam fructus inimicorum exterminabat ignis ardens in grandine, & in pluuia coruscans.*

25. Expositio mystica septimæ plagæ. Origenes.

Mysticam huius plagæ interpretationem huiusmodi tradit Origenes: Hucúsque per errorum suorum figuras mundo supplicia temperantur. Post hæc autem verbera veniunt de supernis tonitrua, & grando, & ignis discurrens in grandine. Vide te temperamentum diuinę correptionis. Non cum silentio verberat, sed dat voces, & doctrinam cœlitùs mittit, per quam possit culpā suam mundus castigatus agnoscere: dat & grandinem, per quam tenera adhuc vastentur nascentia: dat & ignem, sciens esse spinas, & tribulos peccatorum, quos debeat ignis ille depascere, de quo igne dixit Dominus: *Ignem veni mittere in terram.* Per hunc enim ignem incentiua voluptatis, & libidinis consumuntur. *Hæc Origenes.* Eadem atque iisdem prorsus verbis habet B. Augustinus in sermon. 87 de Tempore. Verùm in libro de conuenientia præceptorum Decalogi & plagarum Ægypti, ex proprio sensu super hac septima plaga, sic Philosophatur S. Augustin. Septimum præceptum est *Non furaberis*: Et plaga septima fuit grando in fructibus. Quod per furtum contra Dei præceptum, subducis, de cœlo perdis, nemo enim habet iniustum lucrum sine iusto dāno. Qui furatur, acquirit vestem, sed cœlesti iudicio perdit fidem: vbi lucrum, ibi damnum: visibiliter lucrum, inuisibiliter damnum. Lucrum, sua cæcitate, damnum, quia viuit sine æquitate. Ergò qui suo malo forinsecùs furantur, iusto iudicio Dei intrinsecùs grandinantur. O si possent fures, aut latrones, aut raptores inspicere agrum cordis sui, profectò lugerent, dum ibi nomen inuenirent, quod in os animæ mitterent: tametsi in furto suo inuenirent, quod gutturis auiditate sorberent. Maior est fames animæ, quàm corporis: periculosior est plaga, & grauior mors: multi ob istam famem animæ mortui ambulant, & viuentes portant funera sua. Viuere quidem videntur in corpore, sed malis artibus mortui probantur in corde. Et multi in anima famelici, de vanis deliciis, & diuitiis gloriantur. Denique bonum Christianum Scriptura diuitem dicit: *Absconduntur*, inquit, *corde thesauros, homo, qui est ante Deum diues.* Quid ergò tibi prodest, si vbi homo non videt, furaris: & vbi Deus videt, iusto eius iudicio grandinaris? *Hæc Augustinus.*

Lucæ 12. S. August. Exod. 20.

QVIN

QVINTA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Tantæque fuit magnitudinis (*grando*) quanta antè numquàm apparuit in vniuersa terra Aegypti, à die, qua fundata est, vsque in præsens tempus, & ex quo gens illa condita est. *Versu 18. & 24.*

IN huius Disputationis explicatu, duæ quæstiones breuiter tractandæ sunt, Primò quæritur, An in Ægypto generentur aliquando imbres, & grando, & tonitrua, ac fulmina. Iosephus in lib. 2. Antiquitatum, memorans hanc septimam plagam, negat, hæc generari in Ægypto, ita scribens: Cùm rex non resipisceret, grando numquàm antè in Ægyptio cœlo visa, tunc verò maior, quàm apud alios hyberno tempore, aut in septentrionali regione, verè iam adulto supernè ruens, omnes eorum fructus contriuit. *Sic ille.* Hoc ipsum pluribus verbis docet Philo, hunc in modum scribens: Aegyptus penè sola inter regiones, in meridiano tractu sita, vnam ex quatuor anni temporibus ignorat hyemem, vel quia, vt fertur, non longè abest à Zona torrida, cuius occulto afflatu calescunt finitima: vel quia, circa æstiuum solstitium, inundans fluuius nubes absumit. Incipit enim crescere æstatis initio, & sub eius finem desinit. Quo tempore & Etesiæ impingunt ex aduerso in Nili ostia, impediturque aquarum exitus, mari tumescente per ventorum violentiam, & fluctibus quasi pro muro se opponentibus, ita vt amnis fluenta retrò agantur. Ita fit, vt aquis sibi inuicem occurrentibus, tum his, quæ supernè è fonte descendunt, tum iis, quæ repelluntur ab ostiis, & dilatari nequeuntibus, propter ripas eminentiores, exaggeratasque, tandem necessariò super effundatur. Est & alia causa, cur hyês Aegypto sit superuacanea. Nam quod imbres alibi, hîc restagnationes fluminis efficiunt, arua fœcundantes ad prouentus frugum annuos. Natura autem non solet ita in vanum operari, vt pluuias terræ non indigenti largiatur, simulque gaudet varietate sui artificij, concentum è contrariis qualitatibus temperans, & ideò aliis supernè è cœlo, aliis infernè è fontibus, ac fluuiis præbet aquarum commoda. *Sic Philo.* *26.* *Iosephus.* *Ph. li. lib. 1. de vita Moysis.*

Iuxta hæc sunt etiam, quæ tradit Plinius, lib. 2. cap. 50. Hyeme, inquit, & æstate rara fulmina, contrariis de causis: quoniam hyeme, nubium crassiori corio spissantur, omnisque terrarum exhalatio rigens, ac gelida quicquid accipit ignei vaporis, extinguit. Quæ ratio immunem Scythiam, & circa rigentia, à fulminum casu præstat: & è diuerso nimius ardor Aegyptum. Siquidem calidi, siccique halitus terræ, raras admodùm, tenuésque, & infirmas densantur in nubes. Verè autem, & Autunno, crebriora fulmina corruptis in vtroque tempore æstatis, hyemisque causis. Qua ratione crebra in Italia, quia mobilior aër, mitiore hyeme, & æstate nimbosa sēper quodámodò vernat, vel autúnat. *Ita Plinius.* Nec his diuersa videtur *27.* *Plinius.*

Scripturattadere:quæ non pluere in Ægypto, non obscurè significat Deuteronomij,capite 11. vbi scriptum est: Terram Chanaā, eo dissimilem esse Ægypto, quòd illa pluuiis suo tempore perfūdatur; hæc verò ductis ex Nilo canalibus, vsquequaque irrigetur. Ex quo potest colligi, Ægyptum carere pluuiis. Quòd si ob caliditatem,& siccitatem Ægypti, non generantur in ea pluuiæ, multò minùs generabitur grando, vel glacies, quæ ex intentiore frigore generantur.

28. *Auctoris sententia.* At enim, ex aduerso probabilis admodùm ratio in contrarium suppetit nobis ex hoc loco Exodi; vbi dicitur, in hac septima plaga cecidisse grandinem tanta magnitudine, quanta numquàm anteà in Ægypto apparuerat. Si enim numquàm in Ægypto generatur grando, ineptum profectò,& ridiculum,& absurdum fuisset ita loqui: Vt si quis diceret, Romæ cecidisse tantam & talem grandinem, aut tantùm pluisse, quantùm numquàm antè pluerit in cœlo Empyreo. Non enim Scriptura hoc loco narrat pro miraculo, quòd hæc facta fuerint tunc in Ægypto, quæ anteà numquàm ibi erant facta: sed hoc quasi admodùm memorabile,& mirabile narrat, cecidisse tunc grandinem tantæ magnitudinis, quātæ magnitudinis numquàm ante id temporis, visa fuerat in Ægypto. Qui modus loquendi apertè demonstrat, ista fuisse alias facta in Ægypto, sed non talia,& tanta. Videtur itáque dicendum, pluuiam & grandinem,& fulmina,& tonitrua, aliquando fieri in Ægypto, in partibus eius videlicet nonnullis, quæ sunt magis maritimæ, & septentrionales. Sed quoniam hæc fiunt inibi perquàm rarò,& perexiguè,& in paucis Ægypti partibus, idcircò absolutè,& simpliciter dicuntur, non fieri in Ægypto: quod enim parum est, pro nihilo ducitur.

29. Altera quæstio est; Quid significet illud: *A die, quo fundata est Ægyptus vsque in præsens tempus*, versu 18. Vel: *Ex quo gens illa condita est*, versu 24. Hoc tribus modis exponi posset: primò, vt perinde sit, quasi diceretur, (*Ex quo terra fundata est, & genus humanum creatum, siue ab exordio mundi.*) Ab origine autem mundi vsque ad tempus harum plagarum, siue vsque ad octogesimum annum ætatis Mosis (*eum namque annum tunc is agebat, vt exodi 7. traditur*) prætererunt anni bis mille quadringenti quinquaginta tres: Ab exordio quidem mundi vsque ad diluuium, mille sexcenti, quinquaginta sex, Genes. 5. A diluuio vsque ad ortum Abrahæ, ducenti nonaginta duo, Genes. 11. Ab ortu Abrahæ vsque ad discessum eius ex Chaldæa, & promissionem terræ Chanaan datam ei à Deo, anni septuaginta quinque, Genes. 12. Hinc vsque ad legem in monte Sinai, tertio mense post egressionem Hebræorum ex Ægypto, latam, anni quadringenti triginta, ad Galat. 3. Verùm expositio hæc cum Scripturæ verbis minimè congruit. Non enim dicit Scriptura hoc loco: (*Ex quo terra fundata est*) sed (*ex quo Ægyptus fundata est*) nec dicit (*ex quo humanum genus conditum*, vel (*ex quo factus est homo*) sed ait, (*ex quo gens Aegyptiaca condita est.*

30. Altero igitur modo sic exponi possunt illa verba, vt significent, ex quo terra illa vocata est Ægyptus, atque eius terræ indigenæ & incolæ appellari sunt Ægyptij. Sed hæc interpretatio non solùm Scripturæ verbis incongrua est, verùm etiam absurda, falsámque sententiam continens. Appellatio enim Ægypti, & Ægyptiorum multò post ætatem Mosis, & post tempus istarum plagarum facta est. Nominata enim est Ægyptus ab Ægypto Danai fratre, & filio Beli Aegyptij, cui defuncto successit ille in regnum, eiecto fratre suo Canao, qui concessit Argos in Peloponnesum à quo Argiui nominati postea sunt Danai. Et B. quidem Augustinus lib. 18. de ciuitate Dei, cap. 11. Eusebium scilicet in Chronicis secutus, putat id contigisse, imperante apud Hebræos Iosue, id autem est plus octingentis annis post diluuium. Sed enim apud Iosephum in priori libro contra Apionem, Manethon Aegyptius,

Origo appellationis Aegypti, & Aegyptiorum. S. August.

Manethon apud Iosephum.

sed

sed Græcarum literarum, ac doctrinarum peritus, quique rerum Aegyptiacarum scripsit historiam, ex sacris Aegyptiorum libris depromptam, numerat omnes reges Aegypti, à tempore egressus Hebræorum ex Aegypto, vsque ad tempora Danai, & Aegypti fratrum, recensitis cuiusque regis annis, quibus regnauit: quorum annorum facta computatione existit summa annorum trecentorum, & amplius nonaginta. Hæc si vera est supputatio, necesse est, initium appellationis Aegypti fuisse propè annos quadringentos post tempus harum plagarum Aegypti, post diluuium autem, plùs mille annis.

Sed recta, & conueniens Scripturæ interpretatio illorum verborum, est huiusmodi; Ex quo terra Aegypti post diluuium habitari cœpit, & ex quo posteri Noë ad eam terram profecti, eam coluerunt, & gentis Aegyptiacæ auctores & parentes fuere. Id autem factum est post diluuium: id enim ostendunt extrema illa verba, ca. 10. libri Genes. *Ab his tribus filiis Noe diuersæ sunt gentes in terra post diluuium.* A diluuio autem, vsque ad tempora plagarum Aegypti, effluxerunt anni septingenti nonaginta septem, vt ex superiori computatione liquidò perspici potest. Nec modò post diluuium, sed post euersionem turris Babel, confusionemque linguarum, (id verò contigit annis circiter centum post diluuium, vt è nobis demonstratum est in 3. tomo Commentariorum nostrorum in Genes. in lib. 15. & in vndecima eius libri disputatione) tunc enim factam esse primùm diuisionem hominum secundùm diuersas linguas, & profectionem ad diuersas prouincias; & tunc fuisse originem diuersarum gentium, & regnorum, declarat Scriptura in libro Genesis, c. 11. illis verbis: *Atque ita diuisit eos Dominus, ex illo loco in vniuersas terras: & inde dispersit eos super faciem cunctarum regionum.* Nam quod Gerardus Mercator probare conatus est, gentem Aegyptiorum fuisse ante diluuium, quinimò paulò post exordium mundi, multifariàm confutatum à nobis est in tomo nostro 2. in Genesim, in libro 15. atque eius lib. 2. disputatione, ad numerum marginalem 39. & sequentes. Primus autem omnium habitator, & quasi parens gentis Aegyptiorum, fuit secundus filius Cham, filij Noë, qui vocatus est Mesraim, vel, vt pronuntiant Hebræi, *Mizraym*, ex quo & terra Aegypti, & gens, eodē nomine apud Hebræos nominatur. A tempore porrò euersionis Babel, & confusionis linguarum, & diuisionis Gentium, vsque ad tempora plagarum Aegypti, fluxerunt anni sexcenti nonaginta septem. Iuuat itáque ridere hoc loco vanissimam, & mendacissimam Aegyptiorum iactantiam, qui gloriabantur quàm plurimis annorum millibus fuisse regnatum in Aegypto, ante regem eius Amasim, qui ætate Cyri, & Cambysis regum Persidis regnauit. Audi Pomponium Melam libro 1. de situ orbis scribentem: Aegyptij vetustissimi, vt ipsi prædicant, hominum, trecenos, & triginta reges ante Amasim, & supra tredecim millium annorum ætates, certis Annalibus referunt, mundatúmque literis seruant, dum Aegyptij sunt, quater cursus suos vertisse sidera; ac solem bis iam occidisse, vnde nunc oritur. *Sic ille.* Quæ sumpta sunt ex Herodoto, & Diodoro.

31.

In Gerardū Mercatorē.

Mesraim primus Aegypti habitator.

Ridetur Aegyptiorum antiquitas ab ipsis iactata mendacissima.

Mela.

Herodotus.
Diodorus.

BENEDICTI PERERII, IN CAPVT DECIMVM EXODI, DISPVTATIONES DVÆ.

Exponuntur duæ sequentes plagæ, octaua, quæ fuit locustarum, & nona triduanarum tenebrarum.

CAPVT DECIMVM EXODI.

Versu 1. ET dixit Dominus ad Mosen: Ingredere ad Pharaonem: Ego enim induraui cor eius, & seruorum illius: vt faciam signa mea hæc in eo, 2. * & narres in aures filij tui, & nepotum tuorum, quoties contriuerim Ægyptios, & signa mea fecerim in eis: & sciatis quia ego Dominus. 3. * Introierunt ergo Moses, & Aaron ad Pharaonem, & dixerunt ei: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum; Vsquequò non vis subijci 4. mihi; dimitte populum meum, vt sacrificet mihi: * Sin autem resistis, & non vis dimittere eum: ecce ego inducam cras locustam in fi- 5. nes tuos, * quæ operiat superficiem terræ, ne quidquam eius appareat, sed comedat quod residuum fuerit grandini: corrodet enim 6. omnia ligna, quæ germinant in agris. * Et implebunt domos tuas, & seruorum tuorum, & omnium Ægyptiorum, quantam non viderunt patres, tui & aui, ex quo orti sunt super terram, vsque in præ- 7. sentem diem. Auertitque se, & egressus est à Pharaone, * Dixerunt autem serui Pharaonis ad eum, vsquequò patiemur hoc scandalum? dimitte homines, vt sacrificent Domino Deo: nónne vides quòd 8. perierit Aegyptus? * Reuocaueruntque Mosen & Aaron ad Pharaonem: qui dixit eis: Ite & sacrificate Domino Deo vestro, quínam

nam sunt, qui ituri sunt ? * Ait Moses : Cùm paruulis nostris, & senioribus pergemus, cum filiis & filiabus cum ouibus & armentis. Est enim solennitas Domini Dei nostri. Et respondit Pharao : Si Dominus sit vobiscum, quo modo dimittam vos, & paruulos vestros: cui dubium est, quod pessimè cogitetis ? * non fiet ita, sed ite tantùm viri, & sacrificate Domino : hoc enim & ipsi petiistis. Statímque eiecti sunt de conspectu Pharaonis. * Dixit autem Dominus ad Mosen: Extende manum tuam super terram Ægypti ad locustam, vt ascendat super eam, & deuoret omnem herbam, quæ residua fuerit grandini. * Et extendit Moses manum super terram Ægypti : & Dominus induxit ventum vrentem tota die illa, & nocte: & mane facto, ventus vrens leuauit locustas: * Quæ ascenderunt super vniuersam terram Ægypti : & sederunt in cunctis finibus Ægyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus non fuerant, nec posteà futuræ sunt. * Operuerúntque vniuersam superficiem terræ, vastantes omnia. Deuorata est igitur herba terræ : & quicquid pomorum in arboribus fuit, quæ grando dimiserat : nihilque omnino in lignis & in arboribus relictum est. Quamobrem festinus Pharao vocauit Mosen, & Aaron, & dixit eis : Peccaui in Dominum Deum vestrum, & in vos : * sed nunc dimittite peccatum mihi etiam hac vice, & rogate Dominum Deum vestrum, vt auferat à me mortem istam. * Egressus Moses de conspectu Pharaonis, orauit Dominum, * Qui stare fecit ventum ab Occidente vehementissimum, & arreptam locustam proiecit in mare rubrum : non remansit ne vna quidem in cunctis finibus Ægypti. * indurauit Dominus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israël. * Dixit autem Dominus ad Mosen: extende manum tuam in cœlum, & sint tenebræ super terterram Ægypti tam crassæ, vt palpari queant. * Extendítque Moses manum in cœlum : & factæ sunt tenebræ horribiles in vniuersa terra Ægypti tribus diebus : Nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco in quo erat. Vbicumque autem habitabant filij Israël, lux erat. * Vocauítque Pharao Mosen & Aaron, & dixit eis : Ite & sacrificate Domino : oues autem vestræ & armenta remaneant, paruuli vestri eant vobiscum. * Ait Moses : Hostias quoque, & holocausta dabis nobis, quæ offeramus Domino Deo nostro. * Cuncti greges pergent nobiscum : non remanebit ex eis vngula, quæ necessaria sunt in cultum Domini Dei nostri : præsertim cùm ignoremus quid debeat immolari, donec ad ipsum locum perueniamus. * Indurauit autem Dominus cor Pharaonis, & noluit dimittere eos.

9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27.

28\. * Dixitque Pharao ad Mosen: Recede à me, & caue ne vltrà vi-
29\. deas faciem meam: quocumque die apparueris mihi, morieris. * Respondit Moses: Ita fiet, vt locutus es, non videbo vltrà faciem tuam.

PRIMA DISPVTATIO.

De octaua plaga, quæ fuit locustarum.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 13. vsque ad 17.

Extendit Moses virgam super terram Ægypti, & Dominus induxit ventum vrentem tota die illa, & nocte: & manè facto ventus vrens leuauit locustas, quæ ascenderunt super vniuersam terram Ægypti & sederunt in cunctis finibus Ægyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus non fuerant, nec posteà futuræ sunt. Operuéruntque vniuersam superficiem terræ, vastantes omnia. Deuorata est igitur herba terræ, & quicquid pomorum in arboribus quæ grando dimiserat nihílque omninò virens relictum est in lignis, & in herbis terræ in tota Ægypto.

1. Rupertus lib. 1. commentar. in Exod. c. 38.

Ecce, inquit Rupertus, quales instruxit acies, quibus ex ordinibus sua castra compleuit Dominus pugnando pro Israel in Ægyptios: ranæ, sciniphes, muscæ, atque locustæ, fuerunt castrorum eius acies; & ex eiusmodi cohortibus, totas, contra fortes Aegyptios, composuit legiones. Singuli milites, secundùm se breues quidem, & infirmi, verùm pro exercitibus Pharaonis, satis valentes fuere, duce imperio Dei; Nempè, quòd multus hominum exercitus facere non potuisset, istæ phalanges locustarum strenua peregere militia. Operuerunt enim vniuersam superficiem terræ. Quamobrem festinus Pharao, tamquàm ad deditionem, vocauit Mosen & Aaron duces tanti exercitus, atque primates imperatoris Dei. *Rogate*, inquit, *Dominum Deum vestrum, vt auferat mortem hanc à me.* Hoc, velut dedititius dixit: sed vbi data est requies tamquàm refuga, indurauit cor suum, nec dimisit filios Israel. Attamen à locusta victus est fortis rex. Proinde satis eleganter cùm dixisset quodam loco Deus per Prophetam: *Reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus, & eruca:* continuò adiunxit: *Fortitudo mea magna, quàm misi in vos.* Fortitudo, inquit, mea magna, locusta, bruchus, & eruca: non sanè respectu supernarum virtutum, & fortitudinum cœlestium, sed infirmorũ cõparatione hominũ in sua infirmitate superbientium, qui ceruicem erigunt contra Deũ, quam pulici subiiciunt. *Hactenus Rupertus.*

Ioel. 2.

Hanc

Hanc plagam locustarum sic exponit Philo: Moses, iubente Deo, virgam extendit in aërem: móxque Auster incubuit violentissimus, per totam diem, noctémque inualescens, malum vel per se valdè noxium. Est enim vetus aridus, & feruidus, inuehens dolorem capitis, & grauedinem, languorísque tædiū, præsertim in Ægypto, regione ad Austrum opposita, & exposita Solibus, vt in qua cùm primùm hic ventus mouetur, æstu exurat omnia. Tūc verò intulit etiam locustarum agmina in stirpium perniciem: quæ indesinenter affluentes, absumpserunt quicquid, post tempestates superiores, superfuerat, vt in amplissima regione nihil relinqueretur viride. Ad has extremas calamitates redacti Ægyptij vix resipuerunt, regi clamātes: Quoúsque non permittis his hominibus exitum? An nondùm sentis Ægyptum perditam? Ille, vt tum videbatur, assensit, relaxatáque plaga, ad Mosis deprecationem ventus à Mari exortus, locustas dispulit. *Ita Philo.*

2. *Philo.*

Non parùm valent ad hunc Scripturæ locum illustrandum, quæ in lib. 11. cap. 29. scribit Plinius, his verbis: Mori matres cùm pepererint, certum est; vermiculo statim intra fauces innascente, qui eas strangulat: eodémque tempore mares obeūt. Tam friuola ratione morientes, serpentem, cùm libuit, necant singulæ, faucibus eius apprehensis mordicùs: non nascuntur nisi in planis & rimosis locis. In India ternum pedum longitudinis esse traduntur, cruribus & feminibus serrarum vsum præbere, cùm inaruerint. Est & alius earum obitus. Gregatim sublatæ vento, in maria vel stagna decidunt, longinqua maria transeunt, continuata plurium dierum fame, quam propter externa pabula petere sciunt. Deorum iræ, pestis hæc esse intelligitur. Namque & grandiores cernuntur, & tanto volant pennarum stridore, vt aliæ alites credantur: Solémque obumbrant, sollicitè suspectantibus populis, ne suas operiant terras: sufficiúntque vires, & tamquàm parùm sit maria transisse, immensos tractus permeant, diráque messibus contegunt nube, multa contactu adurentes, omnia verò morsu erodentes, & fores quoque tectorum. Italiā, ex Africa maximè coortę, infestant, sæpe populo ad Sibyllina coacto remedia confugere, inopiæ metu. In Cyrenaica regione lex etiā est, ter anno debellandi eas: primò oua obterēdo, deinde fœtum, postremò adultas, desertoris pœna in eum, qui cessauerit. Et in Lemno insula certa mensura præfinita est, quam singuli enecatarum ad magistratus referant. Gracculos quoque ad id colunt, aduerso volatu occurrentes earum exitio. Necare & in Syria, militari imperio coguntur. Tot orbis partibus vagatur id malum. Parthis tamen hæ in cibo gratæ. *Hæc Plinius.*

3. *Memorabilia de locustis ex Plinio.*

Si locusta igitur, per se animal est vsque eò dirum, & noxium, quales putare conuenit fuisse locustas illas Ægyptiacas, per Dei omnipotentiam productas & ab irato Deo, & peccata Ægyptiorum vlcisci volente, in eorum perniciem, exitiúmque missas? Pharao quidem certè non alio nomine hanc locustarū plagam appellauit, quàm mortis: *Rogate*, inquit, *Deum vestrum, vt auferat à me mortem istam.* Enimuerò locustæ illæ omnia deuorauerunt, quæ erant in agris, absumendo fructus, flores, frondes, germina, semina, ligna etiam tenera, perdentésque ferè omnia, quibus hominum vita sustentatur. Infestabant prętereà vehementer & afflictabant Ægyptios turmatim ingredientes, ac replentes eorum domos, & impetu in eorum manus, atque oculos insilientes, morsúque necantes: sic enim in libro Sapientiæ, cap. 17. scriptum est: *Locustarum morsus occiderunt eos.* Nec sinebant eos vllo in loco quiescere: in lectos namque, & in cibos inuadentes, omnia turbabant, atque fœdabant. In viis quoque conculcatæ, in saniem conuersæ, horrorem incutiebant. In Psalmo 104. vbi memoratur hæc plaga præter locustam mentio fit bruchi illis verbis: *Dixit, & venit locusta, & bruchus, cuius non erat numerus.* Sed sciendum est, bruchum esse speciem locustæ, carentem alis, segetésque rodendo consumentem.

4.

Locus lib. Sap. cap. 16.

Locus Psalmi 104.

Quis fuerit ventus ille vrēs, quo locustæ delatæ sunt in Ægyptum.
Thostatus.
Philo.

5. Tradit hoc loco Scriptura, Deum excitasse ventum quendam vrentem, quo locusta immissa est in Aegyptum: non enim locustæ illæ genitæ sunt in Aegypto, sed extra, in desertis videlicet locis, vel Arabiæ, vel Aethiopiæ. Quis fuerit ille ventus, tacuit Scriptura: Thostatus putat fuisse subsolanum Orientalem ventum: nā ventum, quo deinde locustæ illæ ex Ægypto eiectæ sunt in mare Rubrū, qui haud dubiè contrarius fuit vento, quo illæ immissæ fuerūt in Ægyptum, Scriptura hîc appellat Occidentalem, id est, Fauonium, natura sua frigidum & humidum, ob idque satis efficacem ad dissoluendas locustarum vires Sed contraria sententia est Philonis aientis, ventum, qui tulit locustas in Ægyptum, fuisse austrum: idémque sensere LXX. Interpretes, appellantes illum hoc loco Notum. Nec sanè quod Scriptura hoc loco dicit de vento illo eum fuisse vrentem, quadrat in ventum subsolanum: optimè autem conuenit in Austrum, maximè verò respectu Ægypti, vt dixit Philo

Cur Pharao tot per Mosen, tantisque per eum malis, nō iussit, eum occidi.

6. Sed enim mirabiliter Lector, Pharaonem tot plagis percussum, tantisque affectū damnis per Mosen, non iussisse eum occidi. Proculdubiò, si rex ille suo iudicio & arbitrio relictus fuisset, id facturus erat: Sed Deus aut mentē eius ab ista cogitatione & consilio prorsus auertit: aut ei ingentem incussit metum, penitus persuaso, fore, si Mosen vel attingere auderet, vt confestim ab eo interimeretur. Etenim cùm videret Mosen tantùm habere ius, potestatémque perdendi quælibet, meritò debuit timere, ne, si eum offenderet, potestatem ille suam in eius exitium, perniciémque conuerteret.

Mystica expositio huius plagarum.
Origenes.
Prouerb. 30.
S. August.
Exodi 20.
Ad Gal. 5.
Rupertus.

7. Sed agè quarum rerum figuram habeat hæc plaga, vltimo loco, ex veterum sententia & interpretatione doceamus. Quòd autem, inquit Origenes, octauo in loco fit mentio locustarum, puto per hoc genus plagæ, aut detrahentis, aut semper à se discordantis humani generis inconstantiam designari. Locusta enim cùm regem non habeat, sicut Scriptura dicit, vna acie ordinatum ducit exercitum: homines verò, cùm rationabiles à Deo facti sint neque semetipsos regere potuerūt, neque Dei regis patienter moderamina pertulerunt. *Sic ille.* Eadémque prorsùs verba reperiet Lector in sermone 87. de Tempore B. Augustini. Idem verò octauum præceptum Decalogi, quod est: *Falsum testimonium non dice*: exponens atque comparans cum hac locustarum plaga: Locusta, inquit, animal est dente nocens: Quid autem vult falsus testis, nisi nocere mordendo, & consumere mentiendo? Et ideò nos admonet Apostolus, ne inuicem nos falsis criminibus appetamus: *Si mordetis*, inquit, *& comedetis inuicem, videte ne ab inuicem consumamini.* Hoc ipsum pluribus verbis exponit Rupertus, lib. 1. in Exodum cap. 38. Plaga, inquit, locustarum ad illud legis mandatum spectat: *Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.* Hoc videlicet maximè faciunt Hæretici, & omnes, qui loquuntur mendacium. Et in Apocalypsi quidem B. Ioannis cap. 9. Vis mendacij Hæreticorum, per spiritum locustarum his verbis designata est: *Et ascendit fumus putei sicut fumus fornacis magnæ, & obscuratus est Sol, & aer, & de fumo exierunt locustæ in terram.* Hîc dicitur de fumo exiisse locustas in terram, in libro autem Exodi legitur: Vento vrente locustam impulsam esse in Ægyptum. Et in loco vtroque idem mysticè intelligendum est: videlicet, sicut locusta proprium non habet volatum, sed vento in perniciem Ægyptiorum sublatæ & impulsæ sunt: sic omnes falsæ testes, siue in foro, siue in Ecclesiastico cōcilio contra sanguinem proximi, siue contra fidem Christi, falsa de Scripturis testimonia proferentes, volare se putant pennis scientię, sed proculdubiò pennis tolluntur vento diabolicæ superbiæ ad subuersionem audientium, & ad perditionem sibi consentientium. *Ita Rupertus.*

8. Cæterùm quid locustarum nomine, ac similitudine in Sacris literis secundùm intellectum mysticum significetur, copiosa & luculenta disputatione declarat B. Grego

Gregorius in libro 31. Moralium, c. 20. tractans illa verba Iob, c. 39. *Numquid suscitabis eum quasi locustas?* Vt autem summatim vniuersam eius disputationem comprehendam, docet S. Gregorius, Locustarum nomine in Scriptura quinque res designari, Iudaicum populum, tum Gentes ad Christum conuersas, Resurrectionem quoque Domini nostri, & item sanctorum verbi Dei prædicatorum vitam, ac demùm adulantium linguas. Ac primò quidem Iudaicum populum significarunt locustæ, quæ subitos dant saltus, sed protinùs ad terram cadunt. Saltus enim velut quosdam dabant Hebræi, cùm præcepta Domini se implere velle promitterent, dicentes: *Omnia, quæ locutus est nobis Dominus, faciemus, & erimus obedientes.* Sed citò ad terram cadebant, cùm per praua opera quasi ea se audiuisse pernegabat, dicentes: *Vtinam mortui essemus in Ægypto, & non in hac solitudine, Vtinam pereamus, & non inducat nos Dominus in terram istam.* Locustæ igitur erant, habebant enim saltum per vocem, & casum per actionem. Locustarum quoque nomine Gentilitas designatur. Hinc per Salomonem dicitur: *Regem locusta non habet, & egreditur vniuersa per turmas suas.* Derelicta gentilitas, aliena dudum à diuino regimine extitit, sed tamen ordinata postmodùm, contra aduersantes spiritus ad fidei bellum processit. Locustarum etiam nomine per quamdam comparationem Redemptoris nostri resurrectiò designatur: vnde & voce eius per Prophetam dicitur: *Excussus sum, sicut locusta.* Teneri enim à persecutoribus vsque ad mortem pertulit, sed sicut locusta excussus est, quoniam ab eorũ manibus, saltu subitæ resurrectionis euolauit.

Egregia disputatio B. Gregorij de significatione mystica locustarum.

Exodi 24.

Num. 14.

Locus Prouerb. 30.

Psal. 108.

9\. Ad hæc locustarum similitudo ad sanctos diuini verbi prædicatores pertinet. Etenim ille prædicator ad perfectionis culmen erigitur, qui non actiua solùm, sed etiam contemplatiua vita solidatur: quare ipsa prædicatorum imperfectio, rectè locustarum similitudine exprimitur: quæ quoties se in aërem attollere conantur, primùm se cruribus impellentes subleuant, & postmodùm alis volant. Similiter sancti viri, dum superna appetunt, primò quidem actiuæ vitæ bonis operibus nituntur, & tunc demùm se ad sublimia per contemplationis saltum volando suspẽdunt. Crura itaque locustæ figunt, & alas exerunt: Sancti enim, rectè agendo stabiliuntur, & alta videndo subleuantur. Illud præterea simile locustis habent Sancti. Matutinis enim horis, id est, teporis tempore, locustæ vix à terra se subleuãt; Cùm verò æstus exarserit, tantò altiùs, quantò alacriùs volant. Ad eumdem modum sanctus prædicator, dum quieta Fidei tempora sunt, humilis, ac despectus aspicitur, & locustarum more, quasi vix à terra subleuatur. Si autem persecutionis ardor incandeat, corde cœlestibus inhærens: mox quantæ sit sublimitatis ostendit: & pulsatus, alis in altum rapitur, qui quietus in imis torpuisse videbatur.

10\. Postremo loco, locustarum vocabulo linguæ adulantium exprimuntur: quod exhibita cœlitùs Ægyptiis octaua plaga testatur. Sic enim scriptum est in libro Exodi capit. 10. *Ventus vrens leuauit locustas, quæ ascenderunt super vniuersam terram Ægypti, operueruntque vniuersam faciem terræ, vastantes omnia. Deuastata est igitur herba terræ, & quicquid pomorum in arboribus fuit.* Quid autem per significationem, locustæ portendunt, quæ plùs, quàm cætera minima quæque animantia, humanis frugibus nocent, nisi linguas adulantium, quæ terrenorum hominum mentes, si quando bona aliqua proferre conspiciunt, hæc, immoderatiùs laudando, corrumpunt? Fructus quippè Aegyptiorum, est operatio Cenodoxorum, quam locustæ exterminant, dum adulantes linguæ, ad appetendas laudes transitorias, cor operantis inclinant. Herbam comedunt locustæ, quando adulatores verba loquentium inani plausu, & fauore supra verum extollunt. Poma quoque arborum deuorant, quando variis laudibus, quorumdam, iam quasi fortium, opera eneruant. *Hactenus ex B. Gregorio.*

Adulantium linguæ similes locustis Ægyptiacis.

SECVNDA DISPVTATIO.

De nona plaga, quæ fuit triduanarum tenebrarum super Aegyptios.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 21. 22. 23. Dixit Dominus ad Mosen: Extende manum tuam in cœlum, & sint tenebræ super terram Ægypti tam densæ, vt palpari queant. Extenditque Moses manum in cœlum, & factæ sunt tenebræ horribiles in vniuersa terra Ægypti tribus diebus. Nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco, in quo erat. Vbicumque autem habitabant filij Israël, lux erat.

11. *Philo.* HVius plagæ narratio, & descriptio apud Philonem, est huiusmodi: Sereno die repentè offusæ sunt tenebræ, siue ob defectum Solis maiorem solito: siue continuis densisque nubibus cœlum subtexentibus: & nimia constipatione interclusis radiis, vt dies nihil differret à nocturna caligine, qua per triduum continuata, videbatur vna perpetua nox longissima. Tunc aiunt, Aegyptios, non esse ausos è cubili surgere: aut si necessitates naturales vrgerent, more cæcorum, palpando parietes, ægrè potuisse progredi. Nam ignis, quo vtimur quotidie; vel aëre turbato extinguebatur, vel vincebatur à crassissimis tenebris: ita vt saluis oculis, summè necessarium videndi sensum, ceu exoculati requirerent: hoc autem adempto, cæterorum sensuum ferè nullus vsus erat. Nam nec loqui, nec audire, nec cibis frui licebat, sed per silentium fame cruciabantur, nulli vacantes sensui, præsenti malo prægrauante, donec Mose Deum exorante, lux tenebris successit, & nocti dies serenissima. *Hæc Philo.* Simile quid tenebris illis Aegyptiacis, etiam in Sicilia quondam euenisse, ob Aethnæorum ignium eruptionem solito maiorem, narrat his verbis Cicero libro 2. de natura Deorum: Nos, inquit, tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam, eruptione Aethnæorum ignium finitimas regiones obscurauisse dicuntur, vt per biduum, nemo hominem homo agnosceret: Cùm autem tertia die Sol luxisset, tunc, vt reuixisse sibi viderentur. *Ita Cicero.*

Simile quid tenebris Aegypti quondam in Sicilia euenisse. Cicero.

12. De hac plaga tenebrarum, quinque hæc tradit Scriptura in hoc loco: Primò docet, fuisse tenebras horribiles & adeò densas, vt palpari possent: tum, durasse tres dies & tres noctes: deinde, fuisse eas tenebras in vniuersa terra Aegypti, vbicumque erant Aegyptij: Præterea, in tempore illarum tenebrarũ non modò Aegyptios non vidisse inter se, verùm nec se mouisse de loco, in quo erant: ac demùm, Aegyptiis

tanta

tanta offusis & oppressis tenebrarum caligine, Hebræos clarissima cœli luce vsos esse. In libro Sapientiæ, cap. 17. pluribus verbis hæc plaga tenebrarum pulcherrimè describitur. Ac primò dicitur, Ægyptios stupore, & horrore tenebrarum perstitisse immobiles, quasi essent vinculis, & catenis constricti, & tamquàm in carcere, vel spelunca quapiam reclusi. *Vna*, inquit, *catena tenebrarum omnes erant colligati: & longæ noctis vinculis compediti tenebantur in carcere, sine ferro reclusi.* Deinde ibi traditur, cùm reliquus terrarum orbis, clarissimis cœli luminibus frueretur, solos Ægyptios cœlesti luce fuisse prorsus orbatos. *Omnis*, inquit, *orbis terrarum lympido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur: solis autem illis superposita erat grauis nox, imago tenebrarum, quæ superuentura illis erat. Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere, nec siderum lympidæ flammæ illuminare poterant noctem illam horrendam.* Præterea, in illis tenebris positi Ægyptij, audiebant horribiles sonitus: & visa monstrifica, ac terrifica illos præ timore exanimabant. *Sonitus*, inquit, *descendens perturbabat illos, & personæ tristes illis apparentes, pauorem illis præstabant: & transitu animalium, & serpentium sibilatione commoti, tremebundi peribant.* Sed dicet quispiam quomodò in tam densis tenebris, Ægyptij poterant istiusmodi monstrifica, & horrifica monstra cernere? Respondet ibidem Scriptura: *Apparebat illis subitaneus ignis timore plenus: & metu perculsi illius, qui videbatur, faciei, existimabant deteriora esse, quæ non videbantur.* Ad extremum, partim ob tenebrarum horrorem, partim etiam propter conscientiæ morsum (semper enim præsumit sæua perturbata conscientia) omnia pauebant & horrebant. *Siue*, inquit, *spiritus sibilans inter densos arborum ramos, siue sonus auium, siue vis aquæ vehementer decurrentis, siue fragor præcipitatarum petrarum, siue ludentium animalium cursus inuisus, siue mugientium valida bestiarum vox, siue resonans de altissimis montibus Echo, deficientes faciebat illos præ timore.* Atque hæc in libro Sapientiæ prodita sunt de prodigio, & plaga illarum tenebrarum.

13.
Prima quæstio, Quomodò facta sint illæ tenebræ.
Philo.

Sed quò meliùs intelligantur, quæ de illis tenebris tradit in hoc loco Scriptura, quęstiones aliquot, more nostro, breuiter tractandæ sunt: quarum prima sit: Quemadmodùm factæ fuerint illæ tenebræ: de quo plurimùm inter auctores dissentitur. Philo duos attigit modos, quibus tenebræ illæ fieri potuerint: alterum, propter maximam Solis eclipsim tunc factam: alteram propter aërem adeò densatum, & constipatum, vt cœleste lumen nequaquàm reciperet. Sed prior modus planè improbabilis est. Nam si fuisset eclipsis Solis, fulsissent tunc aliorum siderum lumina: At Scriptura dicit Ægyptios omni lumine priuatos, in densissimis fuisse tenebris. Adiice, quòd si fuisset eclipsis Solis causa earum tenebrarum, fuisset obscuritas illa generalis, & non propria Aegyptiorum, sicut ait Scriptura. Quid, quòd, obscuratio totius Solis in eclypsi, naturali, ne vnam quidem horam durare potest, nedum totum triduum? Alter verò modus, quem adiunxit Philo, est admodùm probabilis, vt infrà dicemus. Fuerunt nonnulli, qui putarunt, tenebras illas non esse factas in aëre, sed in oculis duntaxat Ægyptiorum, impedita oculorum acie, ne videre possent. Sed commentum hoc apertè Scriptura excludit: non enim dixit, Ægyptios fuisse percussos cæcitate, sicut dictum est de Sodomitis Genesis decimo nono, & de militibus regis Syriæ 4. Regum, capite sexto, sed ait Scriptura, fuisse tenebras factas super vniuersa terra Aegypti: in terra autem Gessen nullas fuisse tenebras, sed lucem clarissimam. Quod si isto modo facta esset hæc plaga, quomodò dixisset Scriptura, fuisse tenebras illas densissimas, atque palpabiles? Non igitur obscuritas illa erat tantummodò in oculis Aegyptiorum, sed extrà in ipso aëre. Glossa Interlinearis causam illarum tenebrarum fuisse indicat solam priuationem luminis cœlestis. At enim, tunc non fuissent tenebræ palpabiles: nam priuatio

Prima opinio Philon. Illas tenebras non esse factas ex Eclipsi Solis.
Secunda opinio, Nō accidisse tenebras illas, quòd Aegyptij percussi fuerint cæcitate.
Hunc secūdum modum etiam Iansenius innuit super c. 17. libri Sapiētiæ, sub eius finē.
Tertia opinio Glossæ.

luminis, per se non est palpabilis, Dices, istud esse dictum per hyperbolem, ad declarandam magnitudinem obscuritatis. Sed non est opus confugere ad hyperbolem, cùm verba Scripturæ, commodissimè liceat propriè, & ita vt sonant, interpretari, atque intelligere.

14. *Quarta opinio Lyrani, Thostati, & Caietani.* Lyranus, Thostatus, & Caietanus arbitrantur, duo concurrisse ad effectionem illarum tenebrarum Ægyptiacarum: & horum alterum, esse priuatiuum, alterum verò positiuum, & vtrumque miraculosum. Priuatiuum erat, per omnipotentiam Dei, subtractio radiorum Solis, cæterorúmque siderum, quæ versus Aegyptios, vbiuis locorum manentes, radios suos non emittebant. Positiuum fuit, multorum & crassissimorum vaporum eleuatio, adeò condensantium aërem, vt is tactum admitteret, & fieret palpabilis. *Quinta opinio Pauli Burgensis.* Paulus Burgensis superuacuum putat esse miraculum subtractionis siderum illuminationis: & solam caliginem, & constipationem aëris tantam, vt nullo esset lumine penetrabilis, sufficientem fuisse causam illarum tenebrarum, nec opus esse illo tam insigni miraculo in astris cœlestibus. Frustrà autem fit per plura, & maiora, quod æquè bene fieri potest per pauciora, & minora, nec sine causa multiplicanda sunt miracula. *Auctori placet opinio Burgēsis, quæ fuit Philonis.* Hæc Burgensis opinio satis est probabilis, mihíque perplacet, & plurimis ante Burgensem seculis: auctor eius fuit Philo in libro I. de vita Mosis, ita scribens: Sereno die, repentè offusæ sunt tenebræ, continuis, densísque nubibus cœlum subtexentibus, & nimia constipatione, interclusis radiis siderum, vt dies nihil differret à nocturna caligine. *Sic ille.* Ac, nisi ego valdè fallor, idem Scriptura significauit non obscurè in libro Sapientiæ, cap. 17. illis verbis: *Nec siderum lympidæ flammæ illuminare poterant noctem illam horrendam.* Quibus verbis significatur, horrorem, id est, densitatem caliginosi aëris fuisse tantam, vt non admitteret lumen siderum, propter horrendam crassitiem. Quòd si facta esset tunc diuinitùs subtractio illa illuminationis siderum, non vtique Scriptura in eo loco miraculum tam insigne, ac memorabile tacuisset, vbi alia longè minùs notabilia, non enarrauit solùm, sed etiam exaggerauit.

15. *Secūda quæstio, Quomodò illæ tenebræ fuerint palpabiles.* Altera quæstio est, Quomodò intelligendum sit, tenebras illas fuisse palpabiles. Nam palpari non potest nisi corpus, tenebræ autem non modò corpus non sunt, sed nec ens vllum positiuum, quemadmodùm loquimur in scholis. Adiice, quòd sensus tenebrarum, sicut etiam lucis, est visus: sensus verò palpandi, est tactus, & præcipuè qui in manibus est. Verbum Hebræum, *muscas*, quidam putant significare tria, *auferre, recedere, & palpare*: vnde fluit triplex huius loci interpretatio: Prima: tam densæ fuerunt tenebræ, vt noctis tenebras auferrent: id autem est, vt prorsùs obruerent obscuritatem noctis, & noctis tenebræ præ illis, nihil esse viderentur, non secùs, ac maius lumen, aufert minus, id est, obscurat, vt non videatur. Altera lectio, quam habet paraphrasis Chaldaica, huiusmodi est: *Vt sint tenebræ, etiam postquàm recessit caligo noctis.* Tertia lectio, verbum Hebræum, Latino verbo palpandi expressit, quam lectionem non solùm habet Latina translatio, sed etiam LXX. Interpretes, Pagninus & alij. Cur autem dictæ sint palpabiles, *Philo. Glossa.* exponitur variè. Philò ait, quia propter magnitudinē obscuritatis, cogerentur homines, more cæcorum, palpando parietes, ingredi. Glossa dicit, esse dictum hoc per hyperbolem, ad denotandam videlicet obscuritatis magnitudinem. Sed enim cùm per se repugnet tenebris, quæ sunt mera priuatio luminis, esse palpabiles: quātumuis excrescat ratio tenebrarum, & priuatio luminis, semper repugnabit tenebris, esse ipsas palpabiles: nec vlla videtur esse conuenientia tenebrarum cum eo, quod est esse palpabile: siquidem illæ pertinent ad sensum visus, hoc autem ad sensum tactus. Verius igitur dictū est, quod à plerísque traditur expositoribus, per tenebras significari hoc loco non ipsas per se, vt significant priuationem luminis, sed

ipsummet

ipſummet aërem tenebroſum, qui craſſiſſimorum vaporum admixtione ita denſatus & confertus erat, vt manu palparetur.

Quod autem Scriptura ſubiungit de filiis Iſraël in verſu 23. *Vbicumque habitabant filij Iſrael, lux erat*, proculdubiò habendum eſt pro ingenti miraculo. Hebræi enim in terra Geſſen habitabant permixti cum Ægyptiis, erantque domus eorum aliæ vicinæ aliis, vt patet ex cæde primogenitorum Ægypti, & ex eo, quod Hebræi in diſceſſu, commodato acceperunt a vicinis ſuis Ægyptiis bona eorum. Cùm igitur tam arcta eſſet habitationis eorum ſocietas, vbicumque tamen Hebræi erant, clariſſima cœli luce fruebantur: vbiuis autem locorum eſſent Ægyptij, licet proximi Hebræis, in denſiſſimis tenebris verſabantur, Deo ita moderante illuminationem ſiderum cœleſtium, vt ad Hebræos peruenirer, non autē ad Ægyptios: quòd craſſiſſima illa caligo aëris offuſa erat oculis Ægyptiorum, non autem Hebræorum. In libro Sapientiæ cap. 10. ſcriptum eſt, in illo triduo tenebroſo, Hebræos audiuiſſe quidem voces Ægyptiorum, ſed figuras eorum non vidiſſe.

16. *Tertia quæſtio, An Ægyptij in illo triduo vſi ſint luminibus artificialibus.* *Caietanus.*

Tertia quæſtio ſuper illis verbis Scripturæ in verſu 23. *Nemo vidit fratrem ſuum*, quæritur, cur Ægyptij in remedium illarum tenebrarum, non accenderint ignes, & lumina artificialia facum, & tedarum, ac lucernarum. Caietanus cenſet, illos fuiſſe vſos iſtiuſmodi luminibus. Nam quòd Scriptura ait, Ægyptios in illo triduo non vidiſſe inter ſe, putat non eſſe intelligendum ſimpliciter, & omninò, ſed cum hac adiunctione, quòd beneficio cœleſtis luminis, vnus non videbat alterum: at verò beneficio luminum artificialium, & inter ſe videre, ac negotiari poterant. Ecce tibi Lector verba ipſa Caietani. Non, inquit, intelligo tanto rigore hanc literam Scripturæ, vt triduo nullus alterum videret, nullus comederet, nullus biberet, niſi forte iux a ſe habuerit cibum & potum: ſed intelligo formaliter, videlicet, quòd beneficio lucis cœleſtis, nullus viderit alterum, & nullus exierit domo: cum quo tamen ſtat, quod beneficio lucernarum domi ſe continentes comedebant, & coquebant, &c. *Hæc Caietanus.* Verùm præter communem Doctorum interpretationem planè contrariam Caietano, aduerſatur illi etiam aperta Scripturæ ſententia, quæ in libro Sapientiæ, cap. 17. ſic habet: *Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere.* Deinde, cùm Scriptura docet ſimpliciter & præciſè, quod in illo triduo Ægyptij alij alios non videbant, cur Caietanus vult abſolutam Scripturæ ſententiam reſtringere ad lucem cœli, dicens, quòd non videbant ſe beneficio cæleſtis luminis, ſed videbant tamen ſe beneficio aliorum luminum? Quid, quòd plaga illa tenebrarum, quæ fuit grauiſſima & acerbiſſima, ſecundùm iſtam Caietani expoſitionem, fuiſſet admodùm leuis, & tolerabilis? Siquidem priuatio luminis cœleſtis tolerabilis eſt vtentibus adminiculo, & remedio luminum artificialium, ſicut ab omnibus fit in ſingulis noctibus.

17. *Burgenſis.* *Philo.* *Thoſtatus.*

Paulus Burgenſis ait, caliginem illam Ægyptiorum, adeò fuiſſe denſam, & craſſam, vt auferret aſpectum cuiuſlibet lucis, nullo penetrabilis lumine, nulliúſque capax illuminationis. Philo: Ignis, inquit, quo vtimur quotidie, vel aëre turbato extinguebatur, vel vincebatur à craſſiſſimis tenebris. Philoni, quà dixit de turbato aëre, ſuffragatur tranſlatio LXX. Interpretum, quæ hoc loco habet, factas fuiſſe tunc tenebras, & caliginem, & turbinem ſiue tempeſtarem. Thoſtatus ait, ſi quis apud Ægyptios, id temporis, erat ignis, eum fuiſſe tunc procelloſa aëris tempeſtate protinùs extinctum, aut certè, Deo ſuſpendente actum ſecundum eius, qui eſt illuminare, haudquaquàm luxiſſe. Mihi & Burgenſis, & Philonis probatur ſententia.

18. *Quarta quæſtio, An Ægyptij in illo triduo tenebrarum fuerint omninò immobiles.*

Quarta quæſtio, quomodo intelligendum ſit, quod Scriptura dixit hoc loco verſu 23. neminem Aegyptiorū in toto illo triduo, mouiſſe ſe de loco, in quo erat.

Glossa. Philo.

Glossa hanc sententiam Scripturæ interpretatur, non quòd Ægyptij fuerint tunc penitùs immobiles, sed quòd non migrauerint ex vno loco in alium. Philo ait, aut præ metu non esse ausos mouere se loco, aut aliò ire: aut si necessitates corporales vrgerent, more cæcorum, palpando parietes, ægrè potuisse ingredi. Alij dicunt, Scripturam nolle significare, Ægyptios nullo modo se mouisse loco: sed quòd ex locis suis, id est, ex domiciliis, & domibus non se mouebant egrediendo ad alia loca. Caietanus, vt ex supradictis eius verbis manifestum est, sic exponit, quod Scriptura dixit, Ægyptios non mouisse se loco, in quo erant, quòd illi non mouebant se, beneficio videlicet luminum cælestium, quibus penitùs erant priuati, at verò ignium artificialium adiutorio, poterāt mouere se, & ire quocumque vellent. Verùm hanc eius opinionem paulò suprà confutauimus. Paulus Burgensis arbitratur, tantam fuisse tunc crassitiem, & densitatem aëris, vt non modò aspectum omnis lucis auferret, verumetiam impediret motum progressiuum. Quod ego falsum puto: multò enim magis crassitudo illa aëris impediuisset motum respirationis, quo impedito, confestim omnes Ægyptij periissent.

Caietanus.

Burgensis.

Lyranus & Thostatus, quibus assentitur auctor.

Placet mihi Lyrani & Thostati sententia; qui simpliciter accipiunt, quod scriptura dixit, Ægyptios non mouisse se loco, in quo erant, id verò putant illis accidisse vel quia terrificis admodùm visis pauefacti, metuebant, si se mouerent, ne quamprimùm perirent: vel quia tam insolitas experti tenebras putabant totum mundi ordinem peruerti, & dissolui, ob idque quocumque irent, grauiora sibi euentura mala timebant. Et hoc ipsum non obscurè significauit Scriptura in libro Sapientiæ cap. 17. dicens, Ægyptios fuisse tūc tamquàm catena quadam vinctos & tamquàm in carcere reclusos. Ergò ex eo loco, in quo erant, cùm sunt à tenebris occupati & oppressi, non se mouerunt Ægyptij transeundo in alium locum, non tamen in eo loco erant penitùs immobiles, tamquàm saxa, vel arbores, vt nec verba proferre, nec gemitus, aut eiulatus edere, nec expuere, nec pedes, aut manus mouere possent: nam in libro Sapientiæ, cap. 18. scriptū est, fuisse tunc exauditas voces Ægyptiorum ab Hebræis.

19. Quinta quæstio, An Pharao durantibus tenebris, vocauerit ad se Mosen an post triduum tenebrarum. Caietanus.

Quinta quæstio, si nemo Ægyptiorum in toto illo triduo mouit se loco suo, conferens se ad alium, quomodò tunc Pharao misit nuntios vocatum ad se Mosen, & Aaron; Sic enim ait Scriptura versu 24. *Vocauit Pharao Mosen & Aaron, & dixit eis, &c.* Caietano nihil est negotij, exsoluere hunc nodum: putat enim, vsu ignium artificialium, quemlibet Ægyptiorum ire potuisse quocumque vellet. Sed hoc suprà repudiatum est. Illud sanè difficultatem adfert, quòd videtur Pharao etiamnum durante illo triduo tenebrarum misisse nuntios ad Mosen: sic enim fecisse legimus eum in præcedentibus plagis: & idcircò putandum est vocasse Mosen, vt is, deprecando Deum tenebras illas dispelleret: nam post illud triduum, sublatis iam tenebris non curasset vocare Mosen. Verùm quia tunc, vt Scriptura inquit, nemo vidit alium, nec se mouit loco, probabilior videtur Lyrani, & Thostati sententia, qui censent, Mosen esse vocatum à Pharaone, transacto iam illo triduo, discussisque tenebris. Nam licèt Pharao iam esset plaga tenebrarum liberatus, prioribus tamen tot, tantisque plagis percussus, meritò timuit, ne alia superueniens plaga & se, suósque perderet, ac de terra deleret: pro arcendo igitur malo quod venturum timebat, vocari ad se iussit Mosen & Aaron. Esse porrò admodùm probabilem hanc sententiam, illud etiam fidem facit, quod in hac nona plaga, Pharao vocatos ad se Mosen & Aaron, non rogauit vt supplicarent Deo suo pro depulsione tenebrarum, sicut fecerat in aliis plagis, vt in secunda, quarta, septima, & octaua, quod non obscuro est indicio, iam tunc cessasse plagam tenebrarum.

Finem

Finem imponet huic Disputationi mystologica harum tenebrarum Ægyptiacarum interpretatio. Tenebræ palpabiles Ægyptiorum (ait Origenes) significabant cæcitatem mentis Pharaonis, & Ægyptiorum, qui tot percussi plagis, torque visis miraculis non agnouerunt Dei potentiam, nec voluntati eius obtemperare voluerunt. Significauit præterea tenebræ illæ, obscurissimas esse, atque impenetrabiles diuinæ prouidentiæ rationes: quas qui temerè, ac superbè scrutari audent, densissimis errorum tenebris offunduntur: scriptum enim est de Deo: *Posuit tenebras latibulum suum.* Et item: *Lucem habitat inaccessibilem.* De curiosis autem, & superbis rerum diuinarum scrutatoribus, proditum est: *Obscuratum est insipiens cor eorum.* Et alio loco: *Qui scrutator est Maiestatis, opprimetur à gloria.* Ægyptus autem densissimis tenebris oppressa, significauit mundum, ante Christi aduentum, crassissimis errorum tenebris obductum. Quales enim tenebræ fuerunt, pro Deo vero, adorare lapidem, lignum, & brutum animal? & pro Diis colere, quorum inter se odia, & bella, & adulteria, atque indigna, nefandáque vitia publicare & celebrare non erubescant? Nónne tibi videntur tenebræ palpabiles, id est, errores, qui à quouis homine, tantùm non insano, aut cæcæ mentis, liquidò despici possint? Atque istiusmodi tenebræ fuerunt triduanæ: nam errores idololatriæ, & in lege naturæ, & in tempore legis scriptæ, & post Christi aduentum in mundo viguerunt. Tota porrò Ægypto in tenebris demersa, sola terra Gessen, vbi erat Dei populus, clarissima luce fruebatur: & nunc hi solùm, qui manent in Ecclesia Catholica, veritatis & gratiæ lucem aspiciunt, cæteris gentibus, densissima vitiorum, errorúmque caligine oppressis. Nonum præceptum, inquit Augustinus, est: *Non concupisces vxorem proximi tui:* Et nona plaga Ægypti, fuit caligo palpabilis; nimirum, magnæ sunt animi tenebræ, non esse contentum vxore sua, sed alienam appetere, alienúmque polluere torum. Est profectò palpabilis cæcitas, animi non aduertentis, nihil esse, quod magis doleat patiens iniuriam istam; nec quod minùs vellet sibi fieri, qui eam facit, in qua sanè duplex est, tum intemperantiæ, tum iniustitiæ crimen execrandum.

20. *Mystica expositio nonæ plagæ.* *Origenes.*

Psalm. 17. *1. Tim. 7* *Roman. 7.* *Prouer. 25.*

S. Augusti. *Exodi. 20.*

PP · BENE

BENEDICTI PERERII IN CAPVT VNDECIMVM EXODI,

DISPVTATIONES QVATVORDECIM.

Denuntiatur decima & vltima plaga, quæ fuit cædes primogenitorum in omni Aegypto: & induratio Pharaonis ostenditur.

CAPVT VNDECIMVM EXODI.

Vers. 1. ET dixit Dominus ad Mosen: * Adhuc vna plaga tangam Pharaonem, & Ægyptios, & post hæc dimittet vos,
2. & exire compellet. * Dices ergo omni plebi, vt postulet vir ab amico suo, & mulier à vicina sua vasa argentea &
3. aurea. * Dabit autem Dominus gratiam populo suo coram Ægyptiis. Fuitque Moses vir magnus valdè in terra Ægypti coram ser-
4. uis Pharaonis, & omni populo. * Et ait: Hæc dicit Dominus: Media
5. nocte egrediar in Ægyptum, & * morietur omne primogenitum in terra Ægyptiorum, à primogenito Pharaonis, qui sedet in solio eius, vsque ad primo genitum ancillæ, quæ est ad molam, & omnia pri-
6. mogenita iumentorum. * Eritque clamor magnus in vniuersa terra
7. Ægypti, qualis nec antè fuit, nec posteà futurus est. * Apud omnes autem filios Israël non mutiet canis ab homine vsque ad pecus: vt
8. sciatis, quanto miraculo diuidat Dominus Ægyptios, & Israël.* Descendentque omnes serui tui isti ad me, & adorabunt me, dicentes: Egredere tu, & omnis populus, qui subiectus est tibi: post hæc egre-
9. diemur. * Et exiuit à Pharaone iratus nimis. Dixit autem Dominus ad Mosen: Non audiet vos Pharao, vt multa signa fiant in terra Ægy-
10. pti.* Moses autem & Aaron fecerunt omnia ostenta, quæ scripta sunt, coram Pharaone. Et indurauit Dominus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israel de terra sua.

DE PLAGA DECIMA.

Id Est.

De cæde primogenitorum Ægypti,

QVATVOR DISPVTATIONES.

SVPER ILLIS VERBIS.

Versu 4. vsque ad 7.

Hæc dicit Dominus: Media nocte egrediar in Aegyptum, & morietur omne primogenitum in terra Ægyptiorum: à primogenito Pharaonis, qui sedet in solio eius, ad primogenitum ancillæ, quæ est ad molam, & omnia primogenita iumentorum. Erítque clamor magnus in vniuersa terra Aegypti, qualis nec ante fuit, nec posteà futurus est. Apud omnes autem filios Israël non mutiet canis,&c.

1. Philo.

HISTORIAM huius decimæ plagæ breuiter à Mose scriptam, fusiùs atque expressiùs enarrans Philo; Tandem, inquit, accessit extrema pœna diuina superioribus omnibus atrocior, ipsis Ægyptiis morientibus, non tamen omnibus: nolebat enim Deus regionem desertam reddere, sed castigare tantùm eam voluit. Itáque parcens maximæ turbæ virorum, ac mulierum, morti addixit solos primogenitos, exorsus à maximo natu regis filio, & in vilissimæ ancillæ pistrinariæ filium desinens. Nam mediam circiter noctem, omnes primogeniti, sani, valentésque, nullo præcedente morbo, repentè interierunt ad vnum, vt nulla familia sine domestico luctu fuerit tunc inuenta. Prima verò luce, cùm quisque suos carissimos inopinata nece sublatos videret, cum quibus superiore die suauiter vsque vesperam conuixerat, vt in publico luctu grauissimo, comploratione compleuerunt omnia. Cùm enim nemo esset exors eius calamitatis, vnus erat clamor omnium, vnúsque luctus obtinebat regionem vniuersam, quacumque patebat. Qui tantisper dum intra priuatos parietes se continebat, singulis aliena mala ignorantibus, priuatus etiam tum videbatur. Vbi verò alij didicerunt ex aliis, geminabatur comploratio, in tantum grauante dolore publico, vt nullus consolator existeret: quis enim solaretur alterum, indigens ipse consolatione? Cæterùm, vt in tali casu solet fieri, putantes hoc esse maiorum initia malorum, & soliciti de interitu superstitum; flentes conuolabant in regiam, scissísque vestibus regi causam calamitatis imputabant, dicentes nihil se mali passuros fuisse, si Moses impetrasset, quæ petierat, nunc habere se obstinatæ peruicaciæ præmia. Deinde per se quisque certatim hortabatur Hebræos, vt properè tota regione decederent, vel vnam diem, horámue differre, longum rati, & insuper periculosum. *Hæc Philo.*

PRIMA DISPVTATIO.

Quis fuerit effector decimæ plagæ.

2. TRIA super hac plaga sunt à nobis tractanda: Primò, per quem inflicta sit hæc plaga Aegyptiis: Deinde quinam fuerit effectus huius plagæ: ad hæc, qua ratione plagam hanc euaserint Hebræi. Quantùm ad primum; Scriptura paulò infrà, cap. 12. versu 23. auctorem huius plagæ vocat Dominum, dicens: *Transibit Dominus percutiens Ægyptios.* Non tamen id fecit Dominus immediatè per seipsum, sed inuisibili vsus Angelorum ministerio: quod apertè in eodem loco indicauit, subiungens: *Et non sinet percussorem ingredi domos vestras, & lædere.* Ex quo apparet, Deum vsum esse ministerio Angeli percussoris. Verùm de isto Angelo duplex est quæstio; Altera fueritne bonus, an malus Angelus: & altera, fueritne vnus, an plures. Quod ad priorem quæstionem pertinet, sciendum est, aliter Deum punire homines post hanc vitam, & aliter in hac vita. Etenim pòst hanc vitam homines malos punit Deus in inferno per malos Angelos iustissima profectò ratione: nam à quo quis superatus est, eius & seruus est: & Deus in extremo vniuersali iudicio dicturus est improbis: *Ite in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis eius:* nec sanè decet, bonos Angelos fieri tortores improborum in inferno. Bonos autem, qui ad tempus in Purgatorio torquentur, haud quaquam punit Deus per Dæmones; non enim videtur æquum, vt qui Dæmonem in hac vita gloriosè vicerunt, in Purgatorio, eius potestati, ac torturæ subiiciantur. Nec eos tamen crediderim puniri per Angelos bonos: indecens enim videtur, eos puniri per eos Angelos, quorum mox in cœlis & ciues, eiusdémque felicitatis consortes futuri sunt, immò frequẽtes visitatores eorum, atque consolatores esse bonos Angelos, pium est credere. At enim in præsenti vita, Deus homines, siue bonos, siue malos indifferenter punit, vel per Dæmones, vel per Angelos bonos. Nam Sodomitas, pessimos nempe hominum, puniuit per Angelos bonos, quos Abraham videlicet paulò antè hospitio acceperat. Et tempore Dauidis, interempta sunt peste septuaginta millia hominum, per Angelum vtique bonum; vt satis indicat Scriptura, 1. Paralipom. cap. 21. nec in tanta illa multitudine fuisse aliquos insontes, atque innoxios dubitandum est, testante hoc ipsomet Dauide. Prætereà malus erat Angelus, qui vexabat regem Saul, tunc iam mente, ac voluntate corruptum, & à Deo repudiatum: nihilo item minùs, qui beatum Iob tantoperè afflixit, malus fuit Angelus, vtpote Satan vocatus in Scriptura.

Aliter Deũ punire homines in hoc vita, & aliter post mortem.
Ioan. 8.
Locus Matthæi 25.
Genes. 19. & 18.
Iob 1. & 2.

Ergò fieri potuit, vt hæc plaga facta sit, vel per Angelos bonos, vel per malos. Lyranus quidem, ac Thostatus hoc loco, & Rupertus libro 2. in Exodum, ca. 3. arbitrantur cædem illam primogenitorum Ægypti factam esse per Angelos malos, duplici coniectura ex Sacris literis ducta. In Psalm. enim 77. commemoratis prioribus nouem plagis, narraturus Dauid plagam decimam, præmisit illa verba, quæ sunt in versu 49. *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, & iram, & tribulationem: immissiones per Angelos malos.* Et pòst hæc subdit decimam plagam in vers. 15. Per

An percussor primogenitorũ Aegypti fuerit bonus, an malus Angelus.
Lyran.
Thostatus.
Rupertus.

51. *Percussit omne primogenitum in terra Aegypti.* Apertè vocauit Dauid Angelos malos,per quos facta est cædes primogenitorũ.Deinde in ca.12.Exodi,versu 22.ait Dominus,se non permissurum percussorem primogenitorum, intrare domos Hebræorum;quo significatur,Angelum illum, sponte sua nociturum fuisse Hebræis, nisi Deus prohibuisset:at non est fas existimare, bonos Angelos esse promptos ad nocendum bonis. Sed neutra harum coniecturarum magni est momenti. Non prior,vocantur enim Angeli mali, non à malitia morali,sed à malitia pœnali;futuri enim erant mali & noxij Aegyptiis. Nec probabilior est altera coniectura:nihil enim aliud illis verbis Domini significatur, nisi principalem auctorem eius plagæ esse ipsummet Dominum;eius verò administrum fuisse Angelum, nihil sua voluntate,arbitrióque facientem,sed omnia ex Dei præscripto, atque imperio agentem, & moderantem. Alioqui fuisse tunc inter Hebræos,non paucos improbæ vitæ, ac morum,& qui iustè ab Angelo puniri possent,minimè dubitauerim. Equidem propensior sum ad credendum, cædem illam primogenitorum factam esse per Angelos bonos: verùm cùm super ea re suprà disputatum à nobis fuerit in capite septimo Exodi ad numerũ marginalẽ 71.superuacuũ fuerit, eadem hoc loco repetere.

Altera quæstio est, Vtrùm fuerit vnus Angelus, qui percussit omnia primogenita Aegyptiorum,an plures Angeli. Videtur ex ipsa Scriptura vtrumque elici posse. In Psalmo enim 77.plurali numero vocantur Angeli mali, per quos facta est cædes primogenitorum: hìc autem,capite 12.Exodi, versu 23.appellatur numero singulari, *percussor.* Sed neutrum certam fidem facit: notum est enim, esse moris in Scriptura,ponere interdum singularem numerum pro plurali, & contrà,pluralem pro singulari: sed enim probabilius est. fuisse plures Angelos illius cædis auctores. Etenim terra Aegypti longissimè ac latissimè patet,habẽs plurimas ciuitates,multóque plura oppida longissimis dissita interuallis,& propè innumerabiles domos. Cædes autem illa facta est in tota Aegypto, vbicumque locorum versabantur Aegyptij, ita vt nulla domus ab ea cæde fuerit immunis: & facta est cædes eodem tẽpore,atque eoquidem breuissimo: non igitur vnus Angelus potuit tam breui tempore,in omnibus Aegyptiorum habitationibus,longissimè inter se distantibus,interficere omnia primogenita Aegyptiorum. Legimus in 2. Reg. cap. 24. vnum Dei Angelum occidisse septuaginta millia Hebræorum:sed ea per triduum sunt occisa. Est enim proditum in 4. Reg. 19. Angelum Domini cæcidisse centum octoginta millia Assyriorum:sed illi erant simul in vno exercitu, atque in vno loco,& per vnam noctem occisi sunt. At cædes hæc Aegyptiaca longè amplior fuit,& in plurimis,atque inter se multum distantibus locis,& breuissimo temporis spatio, medio nempe noctis tempore;quod etiam amplè sumptum, vnam horam non potest excedere. Non est itaque improbabile, cuiuslibet ciuitatis, vel magnæ habitationis fuisse vnum Angelum percussorem. Ac sententiæ quidem nostræ,quantùm ad superiores duas quæstiones, quasi ad stipulatorem & probatorem habemus Caietanum:is enim exponens illa verba,cap.12. versu 23. *Non sinet percussorem ingredi domos vestras.* Iuxta Hebræorum (*inquit*) sic habetur: *Et non dabit vastatorem ingredi domos vestras.* Ex Chaldaica officina putant quidam prodiisse illud: *Non sinet,vel permittet,* tanquàm vastator fuerit malæ intentionis ad occidendos etiam primogenitos Israël,si Deus permisisset. Sed Hebraica litera habet, *Non dabit*, & propterea cessat hinc argumẽtum, quòd vastator fuerit Angelus malus:nihil enim aliud hinc habetur,nisi quòd Deus nõ per seipsum,sed per Angelũ,hoc est,per multitudinem Angelorũ occidit primogenita,præsidendo illi multitudini Angelorũ,& ordinando ne domos signatas sanguine Agni ingrediatur ordinando,inquã,tanquã si præsens dux diceret:Hanc domum intrate,illam verò domũ nõ intrate. *Sic Caietanus.*

3. Fueritne vnus Angelus, an plures effectores huius plagæ

Caietanus.

SECVNDA DISPVTATIO.

De effectu decimæ plagæ.

4. *Triplex effectus huius plagæ.*

SECVNDO loco de plagæ huius effectu dicendum est: Is autem fuit triplex: Primus, cædes primogenitorum hominum: alter, cædes primogenitorum animalium: tertius Deorum Ægyptiorum euersio. De primo loquens Scriptura: ait, cæsa esse omnia primogenita Ægyptiorum, à primogenito vsque Pharaonis, qui sedebat in solio eius, hoc est, qui successurus ei erat in regnum, vel qui iam coronatus fuerat rex à parte, sicut Salomon à Dauide parte suo, & aliquando apud quasdam gentes regnasse simul patrem & filium, traditum memoriæ est: à primogenito igitur Pharaonis cædes, progressa est vsque ad filium ancillæ versantis molam: vel, vt alio loco dicitur, vsque ad filium captiuę quæ sedet in carcere. Serui namque, vel mancipia, interdiu in laboribus, & duris operibus exercentur: noctu verò, ne fugiant, in ergastulo reclusi tenentur. His porrò verbis describitur & supremus, atque honoratissimus primogenitus & infimus ac vilissimus, ne vllum cædi superfuisse primogenitum suspicati quisquam posset. Verùm oritur dubitatio, quomodò non est Pharao vnà cum aliis primogenitis occisis: videtur enim fuisse primogenitus patri suo, vt qui successerit ei in Regnũ Responderi multifariàm potest: Primò non fuisse primogenitum, sed secundùm filium mortuo tamen primogenito sine liberis regnum ei obtigisse. vel dici potest, non fuisse eum per successionem electum, quippè in Ægypto aliquandiu regnabant qui erant ex vna familia, vel Dynastia, verbi gratia, vel Diapolitana, vel Thebana. Responderi etiam posset, eum singulari consilio & ordinatione Dei fuisse seruatum ex hac cæde, quo vehementiùs torqueretur, vidẽs tantam Ægyptiorum cladem, & vt posteà cum omni exercitu suo demersus in mare Rubrum mirè diuinam omnipotentiam illustraret.

3. Reg. 2.

Exod. 12.

An Pharao fuerit primogenitus.

5. *Quæstio si tantùm cæsi sunt primogeniti, quô fieri potuit, vt in omni domo fuerit aliquis primogenitus? S. August. Lyranus. Hugo S. Victoris.*

Cæterùm illud hoc loco habet difficultatem. Si primogeniti solùm occisi sunt quomodò in capite 12. Exodi versu 30. dicitur nullam fuisse domum in vniuersa Ægypto, in qua non aliquis iaceret mortuus? non enim est verisimile, in omni domo fuisse aliquem primogenitum. S. Augustinus in quæst. 44. in Exodum, respondet esse factum diuina præscientia, & ordinatione, vt eo tempore in omni domo Ægyptiorum esset aliquis primogenitus, quo tempore facienda erat cædes hæc primogenitorum. Augustini verba respondentis propositæ quæstioni, sunt huiusmodi: An & hoc diuinitùs præscientia Dei fuerat procuratum, vt in omnibus omninò essent domibus primogeniti in quibus percuterentur Ægyptij? *Sic Augustinus.* Cuius sententiæ Lyranus subscripsit. Hugo S. Victoris memorat hoc Augustini responsum & insuper ait; Sic posse nos interpretari verba Scripturæ, vt non intelligamus simpliciter in omni domo fuisse aliquem mortuũ, sed subintelligamus, in qua erat primogenitus: vt sit hæc plena & perfecta oratio: Nulla erat domus in Ægypto habens aliquem primogenitum, in qua non sit facta cædes Caietanus: Si miraris, inquit, in omni domo Ægypti fuisse primogenitum responderi posset, appellatione primogeniti, apud homines intelligi, non cum modò, qui primus

Caietanus.

natus

natus est: sed etiam eum qui, primo nato mortuo, succedit in iuribus primogeniti, Thostatus arbitratur nomine primogeniti hoc loco intelligi debere omnes, qui fuerant primogeniti ex parentibus suis, siue viuerent parentes, siue non, siue mares fuerint, siue fœminæ siue primogeniti fuerint respectu vtriusque parentis, siue vnius tantùm. Ex quo licet intelligere, fieri potuisse, vt in vna domo essent complures primogeniti: exempli gratia, vt paterfamilias fuerit primogenitus parentibus suis, & item vxor eius fuerit primogenita parentibus suis, & vtrinsque filius primogenitus, & si pater ille familias habuit plures vxores, ex illis plures liberos, respectu cuiuslibet vxoris potuit esse aliquis primogenitus. Hinc apparet potuisse in vna domo esse primogenitos plures, quàm quinque, Rabbi Abraham Aben Esra censet propositionem hanc vniuersalē Scripturæ, quòd in omni domo Ægypti fuit aliquis mortuus, non esse omninò vniuersaliter accipiendam, sed pro maxima parte. vt sit sensus: Paucissimæ in Ægypto fuere tunc domus, in quibus non aliquis esset mortuus. Sanè non est in Scriptura infrequens, vsurpare sententias vniuersales, siue aientes, siue negantes, nec tamen vniuersaliter, sed plurimùm, & proxima parte interpretandas. Ego vt hanc interpretationem non repudio, ita expositionem B. Augustini, atque etiam Thostati libenter amplector.

Thostatus.

R. Aben. Esra.

Sed cur Deus occidere voluit primogenitos Ægyptiorum? Ponit hanc quæstionem numero 22. in Exodum, Theodoretus, & respondet, propterea id esse factum, quia Ægyptii oppresserant populum Hebræum, quem Deus, loquens cum Mose, vocauit filium suum primogenitum, Exodi 4. vel cædes primogenitorum respondet crudelitati Ægyptiorum in Hebræos, quorum filios masculos, recens natos, necabant in flumine. Sed illa mihi videtur præcipua causa, quòd Deus prædixerat hanc vltimam plagam ita fore atrocem, vt ea cogerentur Ægyptij vel inuiti, dimittere Hebræos. Cædes porrò primogenitorum fuit Ægyptiis acerbissima, tam extensiuè, quàm intensiuè: extensiuè, quòd nulla domus Ægyptiorum hanc plagam euaserit, quapropter magis tunc de hac plaga, quàm postea de subuersione Pharaonis, & exercitus eius in mari Rubro doluerunt Aegyptij. Intensiuè autem, quòd verisimile sit, inter illos primogenitos, fuisse complures etiam vnigenitos, & ipsa primogeniti mors, est amarissima parentibus. Quocircà solet Scriptura, vt dolorem aliquem exaggeret, comparare eum dolori, qui capitur ex morte primogeniti, vel vnigeniti, sicut legimus apud Zachariam, cap. 2. *Plangent eum planctu, quasi super vnigenitum: & dolebunt super eum, vt doleri solet in morte primogeniti.*

6. Cur voluit Deus cædi primo genitos Aegyptiorum.

Alter effectus huius plagæ fuit cædes primogenitorum animalium. Sed quorum animalium? omnium prorsus: præter duo tantùm eorum genera: tum eorum, quæ non erant in potestate ac possessione Aegyptiorum, vt sunt volucres per aëra volantes, & feræ in desertis, & abditis locis versantes: tum eorum, quæ non ordine quodam generant filios, sed vno partu plures edunt, nullo primogenitorum discrimine. Percussit autem Deus animantes rationis expertes, non sanè ob culpam aliquam, sed in pœnam dominorum, atque possessorum: horum quippe magna opulentiæ pars in illis erat. Tertius effectus huius plagæ fuit percussio Deorū Aegypti. Sic enim dixit Dominus, vt scriptum est Exodi 12. versu 12. *Et in cunctis Diis Aegypti faciam iudicia, ego Dominus.* Qualia fuerint hæc iudicia (inquit Caietanus) non est scriptum: rationi tamen consentaneum est, quòd ceciderint vel deleta seu comminuta fuerint, in nocte illa, omnia simulachra Deorum in Aegypto. Septuaginta Interpretes pro illo, *Faciam iudicia*, verterunt, *Faciam vltionem, seu vindictam.* Sed quæ fuit illa vltio? Lipponamus citat B. Hieronymum, ex traditione Hebræorum prodentem, fuisse tunc destructa templa Deorum Aegypti, vel motu terræ, vel fulminibus. Putant quidam, idola Aegyptiorum, fuisse deiecta in terram, & mutilata;

7. Quorum animalium primogenita cæsa sint, & cur.

Qualis fuerit percussio Deorum Aegypti.

Caietanus.

B. Hier. apud Lipponamum

tilata;ad eum videlicet modum, quo legitur in 1 Regum,cap.5.Idolū Philistinorum,cui nomen *Dagon*,deiectum esse in terram diuinitùs,atque obtruncatum,humi iacuisse ante arcam Domini.Hebræi tradunt, idola Ægypt. fuisse lapidea tunc comminuta in puluerem;lignea esse putrefacta, vel in cinerem redacta ; metallica demum esse resoluta & liquefacta. Et quia, in eo tempore, super omnes Deos Ægypti præcipuo cultu, & honore colebatur Serapis,siue Apis bos,vt ostēdimus in quarto tomo Commentariorum nostrorum in Genesim super caput 49. numero marginali 22.non temere putabimus,cladem istam Deorum Aegypti,præcipuè ad Apim bouem pertinuisse.Hæc porrò Deorum Aegypti percussio & euersio,in magnam Aegyptiorum ignominiam,detrimentumque redundabat.Supradictus verò triplex effectus huius plagæ,media nocte euenit:vt improuisa videlicet,atque inopinata, incautis, securisque hominibus,horribilior & atrocior,acerbiorque contingeret. Id prætereà factum est eo tempore, quo primogeniti erant congregati cum suis quisque parentibus domi suæ.

TERTIA DISPVTATIO.

Quomodò Hebræi euaserint hanc decimam plagam.

TERTIO loco declarandum est, quemadmodùm Hebræi, cùm permixtè habitarent vnà cum Ægyptiis in terra Gessen,plagam istam euaserint.Docet hoc Scriptura in cap.12.Exodi, versu 22.his verbis: *Fasciculum hyssopi tingite in sanguine, qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare, & vtrumque postem : nullus vestrum egrediatur ostium domus suæ vsque mane. Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios : cùmque viderit sanguinem in superliminari, & in vtroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras, & lædere.* Superliminare, & liminare, sunt duo ligna transuersaliter posita in ostio, vnum subtus, & alterum suprà;in quibus sunt cardines portarum, super quibus vertuntur portæ.Postes,sunt duo ligna,erecta à cardinibus inferioribus vsque ad superiores, quibus inhærent latera portarum. Hæc porrò iussit Deus præcipuè tingi sanguine Agni Paschalis,tum quia patent magis aspectui transeuntium,quàm ipsum liminare:tum etiam quia immobiliter manent, nec voluuntur, sicut,valuæ,dum clauduntur, vel aperiuntur fores.Ille autem sanguis,dicitur fuisse in signum:sic enim habes capite duodecimo Exodi,versu 13. *Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus,in quibus eritis: & videbo sanguinem, & transibo vos, nec erit in vobis plaga disperdens,quando percussero terram Ægypti.*Sed cuius rei & cuius personæ sanguis ille futurum erat signum? Haud dubiè sanguis ille denotabat ædes Hebræorum,quos ab illa plaga seruare Deus constituerat.Erat autem signum vel Hebræis,vt tali signo notatas ædes suas,sperarent à percussore Angelo non iri percussum:Vel erat signum Angelo exterminatori,qui mandatum acceperat à Deo,ædes sanguine tinctas,prorsus intactas,atque illæsas prætereundi;in ædibus autem, quæ sangui

Quemadmodum Hebræi plagam decimam euaserint.

Sanguis, quo tingebantur ædes Hebræorum,cuius rei signū fuerit.

sanguinem istum non haberent, omnia primogenita interficiendi. Sed enim principaliter Deus voluit aspersionem illam sanguinis, signum esse futuræ aliquando liberationis humani generis ab æterna morte per effusionē sanguinis Messiæ. Per huius itaque cæremoniæ obseruationem, implicitè profitebantur Hebræi, ab æterna morte se liberatum iri per sanguinem Messiæ: omnia enim Euangelicæ legis futura sacraméta, adumbrabantur & præfigurabantur in legalibus cæremoniis & ritibus nec tam per se proderāt illis cæremonialia, quàm quòd opertam & adumbratam continebant fidem & professionem Messiæ. Licet igitur sanguis agni immolati, nec per se, nec ex aliqua naturali proprietate, signum esset liberationis Hebræorum ab illa plaga, potuissétq; pro signo poni vel lapis, vel laurus, vel aliud quodlibet: attamen ritè, appositéque adhibitus est sanguis agni immolati, propter analogiam, & conuenientiam videlicet. Quemadmodùm propter eādem causam, pro signo nunquàm ampliùs futuri diluuij, Deus posuit in cœlo Iridem, vt ipse dixit Noe Genes. 9. & apud Ezechiel. cap. 9. iussus est Angelus occidere omnes, præter eos, in quorum frontibus signata erat litera *Tau*, habens vtique Crucis similitudinem.

9. *An omnes Hebræorum ædes fuerint tinctæ sanguine.*

Sciendum porrò est, non omnes domos Hebræorum fuisse tinctas illo sanguine: nā verisimile est, fuisse quasdam domos quarum habitatores, propter paupertatem & paucitatem non erant sufficientes comedendo agno paschali: huiusmodi autem, ex Dei præcepto, conferre se debebant ad aliam domum, vbi cum aliis comederent agnum. Quapropter nec domus eorū tingebatur sanguine, nec ipsi nocte illa reuersi sunt in domum suam, alioqui percussi fuissent ab Angelo. Si qui autem tunc versabantur in domibus Ægyptiorum, licet sufficientes essent comedēdo agno ea tamen nocte, relictis hospitibus suis Aegyptij, demigrarunt in domos Hebræorum. Etenim non passi essent Aegyptij, agnos immolari in domibus suis, eorúmque sanguine tingi extrinsecùs domos suas. Si enim non erant passuri Aegyptij, vt suprà dictum est, Hebræos in terra sua sacrificare oues & boues; quantò minùs id fieri paterentur intra domos suas? Vt autem istiusmodi Hebræi ante eam noctem transirent ex domibus Aegyptiorum in domos Hebræorum, præmoniti sunt a Mose & senioribus populi. Si qui verò Aegyptij erāt tunc in domibus Hebræorum, ante eam noctem sunt eiussi foras, alioquin alterutrum euenisset: vel enim non omnia Aegyptiorum primogenita fuissent interempta: vel Angelus intrasset domos aliquas sanguine tinctas, atque ibi aliquos percussisset: vtrūq; autem erat contra Dei voluntatem & mandatum.

10. *Quis fuerit sanguis, qui erat in limine.* *S. August.*

Cæterùm super versu 22. cap. 12. vbi sunt hæc verba, *Fasciculum hyssopi tingite in sanguine, qui est in limine*, quæri dignum est, quisnam fuerit ille sanguis, qui erat in limine: neque enim agnus immolādus erat in limine domus sed intra domum. S. Augustinus in quæstio. 46. in Exod. & ponit, & soluit hanc quæstionem, ita scribens: Quæritur, quem sanguinem dicat esse iuxta ostium: an sanguinem agni paschalis? quasi præceptum fuerit (*licet à Mose tacitum*) vt agnus iuxta ostium occideretur. An, quod est credibilius, ideò dixit ex sanguine, qui est iuxta ostiū, quòd is, qui sanguine liniturus erat superliminare & postes, vas continens sanguinem positurus erat iuxta ostium, vt ad manum esset, cùm vellet tingere? *Hæc Augustinus.* Hebræi, & plures nostratium hebraizantium, pro illo: *Qui est in limine*: vertterunt, *Qui est in peluis, siue in catino.* Sed Latinam lectionem habent etiam septuaginta: & verò in eandem ista recidunt sententiam. Neque enim cùm dicitur sanguis fuisse in limine, intelligere conuenit, fuisse eum sparsum & fusum in limine, sed fuisse in vase aliquo, quod erat in limine. De hyssopo autem audiat Lector breue, sed pium Iansenij adnotamentum super illis verbis Psalmo 50. *Asperges me, Domine, hyssopo,*

Hyssopus. Iansenius. Locus Psalmi 50.

& mundabor: Lauabis me,& super niuem dealbabor. Hyssopi frequens & percelebris vsus fuit: præsertim autem in solennibus cæremoniis ad expiationem institutis: vt patet Leuitici decimo quarto, in expiatione leprosi,& Numerorũ decimo nono, in expiatione, quæ fiebat per aquas lustrationis. Hyssopi autem non fiebat aspersio, nisi per intinctionem eius in sanguine alicuius animalis occisi: aut in aqua, cui occisi animalis inessent cineres. Enimuerò, putandum est, cùm dixit Dauid, *Asperges me hyssopo, &c.* respexisse eum ad sanguinem illum, & aquam, qua mens, per fidem aspersa, verè mundatur: sanguinem dico Christi, & aquam sancti Spiritus: Christus namque in ligno Crucis, charitatis vinculo ligatus, vera est hyssopus, ligno cedrino per filum coccineum colligata: Christus enim sua humilitate inflationem cordis nostri sanat, sicut hyssopus, humilis herba, prodest purgandis & sanandis præcordiis. Hæc hyssopus tincta in Cruce proprio sanguine, aspergit per fidem credentes in ipsum, iuxta id, quod de eo dixit Isaias, capite 53. *Ipse asperget gentes multas.* Petiit porrò Dauid, & aspergi se, & lauari, nempe cupiens, se perfectè mundum fieri: in veteri enim lege bifariàm purificabantur immundi, vel aspersione, vel ablutione. *Hæc Iansenius.*

QVARTA DISPVTATIO.

De Mystica significatione decimæ plagæ.

11. Origenes.

MYSTOLOGIAM super hac decima plaga, Origenes tradit huiusmodi: In vltima plaga, primogenitorum infertur interitus. Primogenita Aegyptiorum, non incongruè principatus & potestates huius mundi, id est, Diabolus, & Angeli eius intelliguntur, quos in aduentu suo Christus destruxisse dicitur, id est, captiuos duxisse & triumphasse in ligno crucis suæ. Possumus etiam primogenita Aegyptiorũ accipere omnes Hæreticorum auctores, & inuentores falsarum, quæ in mundo sunt, religionum, quas Christi veritas cum suis extinguit auctoribus. *Sic Origenes.* Eademque prorsus habet S. Augustinus in sermone de Tempore. At in libro de Cõuenientia decem præceptorum legis, eum decem plagis Aegypti, comparans hanc decimam plagam cum decimo præcepto Decalogi, hunc in modum disputat: Decimum præceptum est: *Non concupisces rem proximi tui*: huic mandato contraria est plaga decima, mors primogenitorum. Omnes res, quas habent homines, hæredibus suis seruant, & in hæredibus nihil est primogenitis carius. Qui volũnt res alienas, tanquàm iustè possidere sine hærede se quærunt fieri à morientibus. Quid enim tam iustum videtur, quàm sibi rem derelictam possidere? Dicit enim aliquis: Dimissum est mihi in testamento: secundùm legem nihil videtur esse iustius ista voce: Tu laudas, quasi iustè possidentem: Deus damnat iniustè concupiscentem. Vide qualis es tu, qui optas te ab aliquo hæredem fieri: non ergò vis vt ille habeat hæredes, in quibus nihil est carius primogenitis. Proinde in primogenitis tuis puniris, qui concupiscendo res alienas, id est, quod tibi iure non defertur, quasi lucis vmbra perquiris. Perdis itáq; primogenita tua: ac facilè quidem est corporaliter perdere primogenitos: mortales enim sunt, siue ante parentes,

S. August. in ser. 87.

Exodi 20.

tes, siue post parentes moriantur. Illud valdè metuendum est, ne tu per occultam & iniustam concupiscentiam tuam, perdas primogenita cordis tui. Primogenita cordis nostri fides est: nemo enim benè operatur, nisi fides præcesserit. Omnia opera tua bona, quasi filij tui sunt spirituales: sed inter istos filios tuos primogenita tibi est fides. Quisquis rem alienam occultè concupiscit, internam fidem perdit. Erit enim primùm sine dubio simulator obsequens, non caritate, sed fraude tanquàm amans eum, à quo se cupit fieri hæredem. Amare se simulat eum, quem mori desiderat. Et vt rerum eius se videat possessiorem, optat vt proprium non relinquat hæredem. *Hæc Augustinus.*

12. *Rupertus.*

Rupertus in libro secundo Commentariorũ in Exodum, cap. 12. Super hyssopo, quem Deus iussit tingi sanguine agni, eoq; aspergi domos Hebræorum, ad hunc modum scribit: Hyssopus herba est humilis, nascitúrque in petrosis locis, & sanat tumorem pulmonis. Significat autem fidem, & humilitatẽ passionis Christi, per quam superbiæ tumor deprimitur, quo primus homo corruptus, contra suum Creatorem intumuit. Hoc spectans Psalmista, dicebat: *Asperges me hyssopo & mundabor.* Igitur hyssopus tinctus agni sanguine, quo domus signetur, humilitas mentis est cum passionis Christi fide, in quo quisque credentium baptizatur. Iussit porrò Deus Hebræos manere domi illa nocte vsque ad manè: Et hoc nobis etiam vigilantissimè obseruandum est, vt vsque manè, id est, vsque ad finẽ huius nostræ nocturnæ vitæ, intra Catholicæ Ecclesiæ claustra maneamus, & neque per hæreses, neque per schismata tumultuando, foras erupisse quispiam inueniatur. Nam quisquis, foris fuerit inuentus, reputabitur Aegyptius, & cum Aegyptiis pariter pertransẽuntis Domini flagello percutietur, maledictus à Deo, & ablegatus in ignem æternum, paratum Diabolo & Angelis eius quorum perpetuus infœlicitatis acpœnæ socius, & particeps futurus est. *Ita Rupertus.* Idem cap. 17. eiusdem libri, disputans cur cædes illa primogenitorum, nocte potiùs facta sit, quàm die, in hunc modum scribit: Quid est, primogenita Aegypti, post immolationem agni esse interfecta, nisi quod originale peccatum mũdi, Deus per immolationem Christi filij sui in cruce destruxit, atque deleuit? Verùm hac eadem salua significatione, poterat media die, cunctis vigilantibus, nihilominùs fieri cædes primogenitorum: Cur ergo potiùs, media nocte, dormientes placuit interfici? Videlicet, vt historicum etiam exemplũ dormitantibus proficeret, atque ad vigilandũ eos percelleret: scientes, quia quisquis exemplo Aegyptiorũ thesaurizabit sibi irã Dei, nihilominùs exemplo illorum improuisam accipiet vindictam. Sic enim & vniuersale iudicium, duris corde atque impœnitentibus, ex improuiso superueniet, tãquàm laqueus, & quasi fur. Quocircà Dominus aduentum suum, quo perdendi sunt impij, mediæ nocti comparauit. *Media, inquit, nocte clamor factus est, Ecce sponsus venit, exite obuiam ei.* Sed & ipse media nocte surrexit, atque in exemplum discretionis piorum atque impiorum, pias mulieres Angelica visione & allocutione demulsit: impios autem & fatuos custodes exterruit, & velut mortuos, magno terræ motu præeunte reddidit. Proinde per os Psalmistæ, sancta Ecclesia dicit: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi.* Illud enim tempus sacris vigiliis, & saluberrimæ confessioni deputatũ est, vt videlicet, profunda nocte, Domino confitentes, cõmoneamus, non quatenùs illa hora, quæ præuideri non potest, non simus in parati: Ingẽns ergò clamor ille Aegyptiorum, salubriter interiori auditu fatigat nos, vt non dormiamus, sicut Aegyptij, sed vigilemus & sobrij simus: *Qui enim dormiunt*, inquit Apostolus *nocte dormiunt: & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt. Sic Rupertus.*

Lucæ 11. Thess. 5 & alibi passim. Matth. 25. Infrà 28. Psal. 118.

13. *Auctoris mysologia*

His addamus etiam nos pauca hæc: Tres nobis sunt acerrimi hostes. & grauissimi salutis nostræ aduersarij, Diabolus, Mũdus, & Caro. Diaboli, duo fuere primo

genita, Peccatum, & Mors: nam & primus omniũ peccator fuit Angelus in cœlo, eiúsque inuidia, Mors introiuit in orbem terrarum. Hæc Diaboli primogenita, vt interficeret Filius Dei, factus est homo, & per sanguinẽ ac mortem suam pretiosam, peccatum deleuit, quinetiam mortem nostram moriendo destruxit, & vitam resurgendo reparauit. Mundi primogenita sunt tria, quæ memorat B. Ioãnes: Cõcupiscentia Carnis, & concupiscentia Oculorum, & superbia Vitæ. Sed aduersus hæc, efficacissimus, ac saluberrimus est antidotus, Paupertas spiritus, Munditia carnis & cordis, & Humilitas mentis. Carnis nostræ primogenita, est Concupiscentia, fomes peccati, & seminarium maiorum: huius & potentiam, & interitum, per Christi gratiam, graphice descripsit Apostolus, illis verbis: *Condelector legi Dei secundùm interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infælix ego, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Idem alio loco: *Caro concupiscit aduersus spiritum: spiritus autem aduersus carnem: hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcumque vultis, illa faciatis. Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis.*

Sapient. 2.

1. Ioan. 2.

Roman. 7.

Galat. 5.

14 Illa porrò cædes Aegyptiorum, quæ media nocte facta est, pulchrè describitur in libro Sapientiæ, cap. 18. illis verbis: *Resonabat inconueniens inimicorum vox, & flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium: similı autem pœna seruus cum domino afflictus est, & popularis homo similia regi passus est. Similiter ergo omnes, vno nomine mortis, mortuos habebant innumerabiles. Nec enim ad sepeliendum, viui sufficiebant: quoniam vno momento, quæ erat præclarior natio illorum, exterminata est. De omnibus enim non credentes propter beneficia, tunc cùm primùm fuit exterminium primogenitorum, spoponderunt populum Dei se esse. Cùm enim quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus, Domine, exiliens de cœlo à regalibus sedibus, durus debellator, in mediam exterminij terram prosiliuit: gladius acutus, insimulatum imperium tuũ portans: & stans repleuit omnia morte: & vsque ad cœlum attingebat, stans in terra.*

DE INDVRATIONE PHARAONIS.

Et in vniuersum, de Induratione humani cordis:

DISPVTATIONES DECEM:

Nouies legetur in libro Exodi Deum indurasse cor Pharaonis.

EXTREMA illa verba huius capitis vndecimi: *Moses & Aaron fecerunt omnia ostenta, quæ scripta sunt, coram Pharaone. Et indurauit Dominus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israel de terra sua.* In hac historia, quam de Pharaone scripsit Moses, nouies legitur, quòd Deus indurauerit cor Pharaonis. Semel *ca. 4. versu 21.* & iterum semel *cap. 7. versu 3.* & item semel *cap. 9. versu 12.* ter autem *in cap. 10.* primùm *versu 1.* secundùm *versu 20.*

versu 20. tertiùm *versu* 27. & semel sub finem *ca.* 11. & bis *ca* 14. primùm *versu* 4. tum *versu* 8. Est autem perarduum ad intelligendum, & perdifficile ad explicandum, quinetiam, nisi bene intelligatur, horrendum cogitatu, Deum induratorem dici, & esse cordis humani. Si enim Deus, nullius peccati auctor esse potest: est autem induratio cordis grauissimum peccatum; quomodò eius auctor, effectórque Deus verè appellari potest? Nos igitur, quò dilucidior sit huius obscurissimæ quæstionis tractatus, fiátque accommodatior ad intelligendum ea, quæ docere volumus, decem eum in disputationes, breues tamen, atque succinctas, dispertiemur.

PRIMA DISPVTATIO.

Quid sit Duritia cordis humani, & quales reddat homines.

COR durum B. Bernardus in primo libro de consideratione ad Eugenium, disertè admodùm describit hunc in modum: Cor durum dictum est, quod semetipsum non exhortet, quia nec sentit. Nemo duri cordis salutem vnquàm adeptus est, nisi quem fortè miserans Deus, abstulit ei cor lapideum, & dedit ei cor carneum. Cor durum est, quod nec compunctione scinditur, nec pietate mollitur, nec mouetur precibus, nec cedit minis: quinetiam flagellis duratur magis. Cor durum, est ingratum ad beneficia, ad consilia infidum, ad iudicia sæuum, inuerecundum ad turpia, impauidum ad pericula, inhumanum ad humana, temerarium ad diuina, præteritorum obliuiscens, præsentiú negligés, futurorum improuidum. Ipsum enim est, cui præteritorum, præter solas iniurias, nihil omninò non præterit: præsentium nihil non perit: futurorum nulla est, nisi fortè ad vlciscendum, prospectio, atque præparatio. Et vt breui cuncta horribilis mali mala complectar, cor durum est, quod nec Deum timet, nec homines reueretur. *Sic Bernardus*. Possumus nos more scholastico, ad hunc modum definire & cæcitatem mentis, & duritiam cordis. Etenim cæcitas mentis, praua quædam est animi affectio, qua quis impeditus veritatem Dei euidenter sibi demonstratam, & quasi coram, & velut ante oculos eius expositam, non cernit, neque intelligit. Duritia verò cordis, praua item est animi affectio, qua quis in suo malo cō[illegible]io & proposito obfirmatus, diuinis monitis, & præceptis, atque correptionibus, quibus agere quidquá, aut fugere suadetur, vel iubetur, nullo modo credit, nec acquiescit; quæ Deo placita sunt, ipsique vtilia, non admittit, sed omninò repudiat. Nō dissimiliter Theodoretus quæst. 11. declarat quid sit obdurari cor. De istiusmodi autem hominibus dictum est: *Filij hominum vsquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?*

15. B. Bernardi pulchra descriptio cordis duri.

Quid sit cæcitas mentis, & duritia cordis.

Theodoretus, Psalm. 4.

Hinc satis apparet indurationem cordis, esse peccatum, idque grauissimum quod profectò diuina Scriptura multifariàm, & apertis verbis d[illegible] Moses certè in libro Exodi & Deuteronomij, & beatus Stephanus in oratione, quam habuit ad Iudæos, & Lucas retulit in Acta Apostolica, capite 7. tanquam ingens crimen

16. Duritia cordis esse grauissimũ peccatum.

 exproba

exprobrant Iudæis duritiam cordis, appellantes eos populum duræ ceruicis. *Dura ceruice*, inquit Stephanus, *& incircumcisi corde, vos semper Spiritui sancto restitistis.* Et in Psalm. 94. *Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Et mox subditur: *Et dixi semper: Hi errant corde: ipsi verò non cognouerunt vias meas: quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Prouerb. 28. *Qui mentis est duræ, corruet in malum.* Ecclesiast. autem 3. *Cor durum malè habebit in nouissimo.* Hieremias quoque cap. 30. *Propter multitudinem*, inquit, *iniquitatis tuæ dura facta sunt peccata tua, & propter dura peccata tua feci hæc tibi.* Et item Paulus ad Rom. 2. *Secundùm duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram.* Idem ad Hebræos 3. *Videte fratres, ne fortè sit in aliquo vestrum cor malum: & vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.* Ergò duritia cordis magnum peccatum est: nec peccatum modò, sed etiam pœna peccati. Hæc enim docet B. Augustinus lib. 5. contra Iulianum, ita scribens: Cæcitas mentis, (*idem verò de duritia cordis sentiendum est*) quam solus remouet illuminator Deus, & peccatum est, quo in Deum non creditur: & pœna peccati est, qua cor superbum digna animaduersione punitur: & causa peccati est, cùm mali aliquid cæci cordis errore committitur.

Duritia cordis, sicut cæcitas mentis, sunt & peccatum, & pœna peccati, & causa peccati, ex B. Augustini sententia.

17.

Porrò qui obdurati sunt corde, duodecim horrenda proprietates.

Iam verò qualiter animo affecti sint, qui cor in peccatis obduratum habent, licet ex diuina Scriptura discere, quæ miserrimum istiusmodi hominũ statum, horrendámque conditionem, atque execrandas proprietates, variis quasi coloribus mirificè depingit. Principiò, indurati corde sunt quasi cæci, aut velut in tenebris palpando parietes ambulát, aut qui more ebriorum, titubantibus vestigiis ingredientes, passim labuntur: de quibus loquens Iob cap. 12. *Palpabunt*, inquit, *quasi in tenebris, & non in luce, & errare faciet eos Deus, quasi ebrios.* In istos videlicet bene conuenit, quod dixit Dominus: *Cæci sunt, & duces cæcorum*: necnon & quod legitur Isaiæ 6. Nam pro eo, quod Latina translatio Hebraicæ lectioni respondens, habet: *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude:* Septuaginta Interpretes, obscuritatem & ambiguitatem huius sententiæ declarantes ita expresserunt sententiam Domini: *Incrassatum est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos compresserunt, ne fortè videant oculis: & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem illos.* Secundò, indurati corde nolunt intelligere, vt bene agant: claudunt aures salutaribus monitis, & scientiam rerum vtilium repudiant, atque repellunt. Quorum malitiam descripsit Iob, c. 21. his verbis: Qui dixerunt Deo: *Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus; Quis est Omnipotens vt seruiamus ei? aut quid proderit nobis, si orauerimus illum?* Cuius simile est, quod Mosi respondit Pharao Exodi 5. *Quis est Dominus, vt audiam vocem eius? Nescio Dominum.* In istos dixit Iob, ca. 24. *Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias eius, nec reuersi sunt per semitas eius.* Et cap. 34. *Qui quasi de industria recesserunt à Deo, & omnes vias eius intelligere noluerunt.* Tertiò, huiusmodi homines Scriptura vocat derelictos & despectos à Deo, & proiectos à facie eius. Vnde Dauid Psal. 50. orat Dominum: *Ne proijcias me à facie tua.* Et Psal. 26. *Ne auertas faciem tuam à me, & ne declines in ira à seruo tuo.* Et alibi: *Ne derelinquas me, neque despicias me Deus salutaris meus.* Quartò, de istis scriptum est Prouerb. 2. *Qui relinquunt iter rectum, & ambulant per vias tenebrosas: qui lætantur cùm male fecerint, & exultant in rebus pessimis: quorum viæ sunt peruersæ, & infames gressus eorum.* Et cap. 12. *Quasi per risum stultus operatur scelus.* Quintò, venerunt isti in profundum malorum, procedentes vsque ad contemptũ hominum, & Dei; sicut scriptum est Prouerb. 18. *Impius cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit: sed sequitur eum ignominia, & opprobrium.* Sextò, sunt inemendabiles: nam in istos dictum est Ecclesia. 7. *Considera*

Matth. 15.

opera

opera Dei, quòd nemo possit corrigere, quem ille despexerit. Et in libro Sapientiæ, cap. 12. *Nequam erat natio eorum, & naturalis malitia ipsorum, & non poterat mutari cogitatio eorum in perpetuum.* Septimò, nihil pudet istos flagitiorum suorum, licèt turpissima sint, maximéque pudenda: ad quos pertinet illud Hieremiæ 3. *Frons meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.* Frontem cordis, ait S. Gregorius, homil. 10. in Ezechielem, in impudentiam aperit culpa frequens: vt quò crebriùs committitur, eò minùs de illa committentis animus verecundetur. Octauò, percussi & flagellati à Deo, non sentiunt, sicut dixit Hierem. cap. 5. *Domine, percussisti eos, & non doluerunt: attriuisti eos, & renuerunt accipere disciplinam: indurauerunt facies suas supra petram, & noluerunt reuerti.* Itáque bene quadrat in istos, quod in libro Prouer. cap. 23. scriptum est: *Eris sicut dormiens in medio mari, & quasi sopitus gubernator amisso clauo, & dices: Verberauerunt me, & non dolui: traxerunt me, & ego non sensi.* Nonò, ob inueteratam, & multùm penitúsque roboratam peccandi consuetudinem, fit istis hominibus, quodam modo impossibile, bene agere, immò etiam non peccare: námque ipsum peccare: nimia assiduitate, factum est illis quodam modo naturale, atque idcircò delectabile, ac periucundum. De istis nempe verè dicitur, quod est apud Hieremiam, cap. 13. *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere, cùm didiceritis malum.* Decimò, peccatum istorum dicitur indelebile, & vulnus insanabile. Audi Hieremiam, cap. 17. *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino exaratum super latitudinem cordis eorum.* Audi eundem cap. 30 *Hæc dicit Dominus: Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua: non est, qui iudicet iudicium tuum ad alligandum: curationum vtilitas non est tibi. Quid clamas super contritione tua? insanabilis est dolor tuus.* Vndecimò Paulus, huiusmodi homines, ait, habere cor impœnitens & thesaurizare sibi iram Dei, & traditos in reprobum sensum. Vocat eos filios perditionis & diffidentiæ, & vasa iræ aptata in interitum: & qui desperantes, seu (*vt Græcè est*) indolentes, tradiderũt se in omnem operationem immunditiæ. Duodecimò, isti peccata in dies peccatis cumulantes, semper in peius proficiunt. In hos quippè dicta sunt verba illa, quæ sunt in Apocalypsi: *Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc.* Et quod scriptum reliquit B. Paulus 2. Timoth. 3. *Mali homines & seductores proficient in peius: errantes & in errorem mittentes.* Ecce tibi, quales sint homines obdurati cordis: & quàm sit non tam miserandus, quàm horrendus, execrandúsque eorum status.

S. Gregor.

Ad Rom. 2. & 1. Ephes. 2. Roman. 9. Ad Ephe. 4.

Apocal. c. 22.

SECVNDA DISPVTATIO.

An vere dici queat, Deum esse causam indurationis hominum.

18 *Deum, propriè loquendo, nec indurationis, nec vllius peccati causam esse.*

DEVM, propriè loquendo, non facere duritiã cordis, neque eam ponere in animis hominum, hac breui ratione cõcluditur. Duritia cordis, est grauissimum peccatum: Deus autem nullius peccati effector est, ergò nec indurationis humani animi effector esse potest. Primã huius argumentationis propositionem, in proximè superiori disputatione abundè probauimus: Secundam verò propositionem, quòd Deus nullius peccati sit auctor, confirmare licet hoc modo. Vel Deus est auctor peccati, tentãdo & incitando homines ad peccandum: aut hoc improbat, detestaturque B. Iacobus: *Homo*, inquit, *cùm tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur: Deus enim intentator malorum est, ipse autem neminem tentat*: vel Deus est auctor peccati; præcipiendo & mandando ipsum fieri, atqui contraria extat diuinæ Scripturæ sententia in libro Ecclesiastici, cap. 15. *Nemini mandauit Deus impiè agere, & nemini dedit spatium peccandi*. Et cùm Deus tam per legem naturalem, quàm per scriptam, præceperit vitari peccata; si quempiam hominum iuberet peccare, sibi ipsi contrarius esset, & seipsum negaret, & sensu, ac volũtate mutaretur. Vel peccati auctor diceretur Deus, quia cooperatur homini ad peccandum, & concurrit ad faciendum peccatum, ea ratione, vt peccatum est: quod tamen abnegat sacra Scriptura, dicens in libro Ecclesiast. cap. 15. *Non dicas, ille me implanauit* (id est, errare fecit:) *non enim necessarij sunt ei homines impij; & omne execramentum erroris odit Dominus*. S. Augustinus in libro de Gratia & Libero arbitrio, cap. 21. locum hunc Ecclesiastici ita citat, *Ne dixeris: Ille me induxit: non enim opus habet viro peccatore*. Deinde in libro Sapientiæ cap. 11. dicitur Deus nihil odisse eorum, quæ fecit: & posteà cap. 14. scriptum est: *Odio sunt Deo impius & impietas eius*. Non igitur Deus peccati, vt peccatum est cooperator. Vel operator homini esse potest. Vel demùm, posset dici Deus auctor peccati, ea ratione, quòd ipsi placitum & gratum esset: idque sciens homo, adduceretur ad peccandum, vt gratificaretur Deo. Sed contrà prorsus res habet: nã in Psal. 5. scriptum est: *Non Deus volens iniquitatem tu es. Odisti omnes, qui operantur iniquitatem*.

Iacobi 1.

19. *Grauissima B. Augustini sententia, quòd Deus non sit hominis causa peccandi.*

Atque hanc esse verissimam, maximéque Catholicam sententiam, & doctrinam, contrariam verò esse falsam, atque impiam, execrandámque, beatus Augustinus in eo libro, quo respondet ad articulos quosdam falsò sibi impositos, multifariam docet & probat. Nam in responsione ad decimum articulum, ita scribit: Detestanda & abominanda opinio est, quæ Deum cuiusquam malæ voluntatis, ac malæ actionis credit auctorem, cuius prædestinatio, nunquàm extra bonitatem, numquam extra iustitiam est. Mala enim homines cùm admittunt, suis concupiscentiis & cupiditatibus seruiunt, quas ab illa prima voluntariæ præuaricationis labe traxerunt. Cum autem declinant à malo, & faciunt bonum, à Domino gressus hominis diriguntur, vt viam eius velit. Non ergò casus ruentium, nec malignitatem iniquorum, neque cupiditates peccantium prædestinatio Dei

aut

aut excitauit, aut suasit, aut impulit: sed planè prædestinauit iudiciū suū, quod redditurus est vnicuique, prout gessit, siue bonū, siue malum. Et in responsione ad art. 13. Nefas est, inquit, Deo adscribere causas peccatorū, & ruinarum hominum: qui licèt ex æterna scientia præcognitū habuit, quid vnicuique pro meritis redditurus sit: nemini tamen, per hoc, quod falli non potest, aut necessitatem, aut voluntatem intulit delinquēdi. Si ergò à iustitia & pietate quis deficit, suo in præceps fertur arbitrio, sua concupiscentia trahitur, sua persuasione decipitur. Nec in tali negocio, quicquam diuinæ voluntatis interuenit: cuius ope scimus multos, ne laberentur, retentos; nullos autem, vt laberentur, impulsos. In responsione denique ad 14. articulum: Fieri, inquit, non potest vt per quem à peccatis surgitur, per eum in peccata decidatur. Si ergò in sanctitate viuitur, si in virtute proficitur, si in bonis studiis permanetur manifestum est munus Dei, sine quo nullius boni operis fructus acquiritur. Si autem ab his receditur, & ad peccata transitur, nihil ibi Deus malæ tentationis immittit: & recessurum ipse non deserit, antequàm ille deserat; & facit plerumque ne deserat, aut etiam, si discesserit, vt redeat. Cur autem illum retineat & illum non retineat, nec possibile est comprehēdere, nec licitum inuestigare. Sed illud scire sufficit, & ab illo esse quod statur, & non esse ab illo quod ruitur. *Hactenus ex Augustino.*

20. *Plato.* Plato etiam in libro secundo de Republica, omninò pugnandum esse censet, ne Deus, qui bonus est, malorum dicatur esse causa: alioqui secum esse pugnaturum Deum, vt qui contraria suis legibus fieri mandaret. Quocircà eos ciuitate iubet extrudi, qui nefaria illa verba de Deo dixerint: nobis vtique, inquit, perniciosa, Deo autem minimè cōsona. Legendus itidē est eruditus sermo 25. Maximi Tyrij philosophi, in quo disputat, Deum non esse malorum causam. Beatus etiam Basilius super eadem re orationem, sanè quàm elegantem, doctámque composuit. *Maximus Tyrius. S. Basilius.* Et verò, si peccatum à Deo efficeretur, non esset vtique peccatum, nec esset illicitum: nempe, quod Deo faciente, aut iubente, fit, malum esse non potest: immò esset malum, id non fieri: cuius rei hæc prompta, & aperta, atque indubitata ratio est; Quòd perfectissima regula omnis bonitatis atque rectitudinis, est diuina voluntas: vt rectè fieri necesse sit, quodcunque, volente Deo, fit.

21. *Deum aliquo modo esse causam indurationis.* At enim licet verissimum sit, quod docuimus: negari tamen non potest, Deum aliqua ratione causam verè dici indurationis hominum; siue per se, siue per accidens; siue positiuè, siue priuatiuè, siue directè, siue indirectè; siue efficienter, siue occasionaliter. Hoc autem breuiter ita probari potest. Principiò, Scriptura plurimis in locis affirmat, Deum indurasse cor Pharaonis: indurare autem, verbum est actiuum, significans actionem transeuntem in aliud, est enim indurare, durum facere. Ergò si Deus indurat hominem, aliquid proculdubiò facit ad indurationem eius pertinens, & vnde induratio eius sequatur. Deinde ad Rom. 1. dicitur Deus tradidisse aliquos in reprobum sensum: & in 2. Thessal. 2. mittere in aliquos operationem erroris: & Esaiæ, 6. excæcare cor populi, & aggrauare aures eius: & Ezech. 14. decipere Prophetam errantem, & mentientem: sed ista verba, tradere, mittere, excæcare, decipere, aliquam operationem significant: ergò Deus aliquo modo concurrit ad indurationem hominis. Adhæc, manifestum id faciunt verba illa Iudæorū quæ sunt apud Isaiam, cap. 63. *Quare*, inquiunt, *errare nos fecisti, Domine, de viis tuis, indurasti cor nostrum ne timeremus te?* Et item verba illa B. Pauli, Rom. 9. *Cuius vult, miseretur, & quem vult, indurat.* Ex supradictis igitur palàm est, Deum esse aliquo modo causam indurationis hominum: sed cùm non sit causa, nec per se, nec propriè, efficiens, nec (*vt vocant*) positiua indurationis; declarandum est, quānā ratione Deus sit verè causa indurationis, vt verè dici queat indurare cor hominis, nec tamen ipse duritiam cordis efficiat.

TERTIA DISPVTATIO.

An Deum indurare cor hominis, intelligendum sit, manifestatiuè tantùm, vel permißiuè.

21.

S. August. Prima expositio Indurare, *id est, manifestare duritiam.*

PVTARVNT quidam propterea dici Deum indurasse cor Pharaonis, quia multis & manifestis signis declarauit aliis, atque alios scire fecit, quàm fuisset durum & obfirmatum in malo cor Pharaonis. Certè Augustinus strictim attigit hanc interpretationem in quæst. 18. in Exodum: vbi cùm duas ponat propositę quæstionis solutiones: earum posterior, breuis sanè, atque aperta, est huiusmodi. Videndum est, inquit Augustinus, verùm sic accipi possit illud: *Ego indurabo cor Pharaonis*, tamquàm diceret, Ego quàm durum sit, cor Pharaonis, demonstrabo: ita vt obdurationem eius in malitia omnes euidenter agnoscant. Pharaonem námque toties à Deo monitum, & tot, ac tantis percussum plagis, & attritum calamitatibus, noluisse Dei voluntati, iussisque obtemperare, manifesto fuit omnibus indicio eum in malitia atque impietate, maiorem in modum fuisse obduratum, atque obstinatum. Sed huic expositioni duo videntur aduersari. Nimis enim durum videri potest, nec Scripturæ aliquo exemplo probabile, illud, *Indurabo cor Pharaonis*, interpretari, faciam scire, vel manifestabo duritiam cordis eius. Nec enim, (*vt per se patet*) simile est, quod in huius probationem afferri posset ex cap 22. Genes. *Nunc cognoui, quod timeas Dominum*, id est, (*vt multi exponunt*) cognoscere feci. Verùm, esto non sit dura ista expositio, nec talis locutio sit aliena Sacris literis, possit etiam non ineptè accommodari iis, quæ de Pharaonis induratione tradita sunt in lib. Exodi. At certè, istiusmodi expositio aliis compluribus Scripturæ locis vbi de induratione hominũ agitur, haudquaquàm bene aptari potest. Etenim Deuter. cap. 2. scriptum est, Deum indurasse cor regis Sehon, vt traderetur in manus Israëlis. Et Iosue cap. 10. *voluntas*, inquit, *& sententia fuit Dei, vt Chananæi indurarentur, vt nullam mererentur clementiam, sed perirent*. Et apud Isaiam, cap. 63. sic est. *Indurasti cor nostrum, Domine, ne timeremus te.* Et illud ad Roman. 9. *Cuius vult, miseretur, & quem vult, indurat.* In huiusmodi Scripturæ sententiis, aliísque similibus perspicuum est, non habere locum illam expositionem, vt indurare cor, exponatur, manifestare quàm sit durum,

23.

Secunda expositio Indurare, *id est, permittere indurari.*

Damascen.

Ad Rom 11.

Esa. 6.

Altera porrò interpretatio, in titulo huius disputationis significata, quòd Deus hominem indurare dicatur non effectiuè, sed tantùm permissiuè, id est sinere Deũ indurari hominem, non præueniendo eum gratia sua, quæ indurationem cordis prohibeat: Hæc, inquam, interpretatio placuit, nec paucis, nec obscuris Theologis. Damascenus certè libr. 4. de Fide orthodoxa, capit. 20. docet, esse consuetudinem Scripturæ, permissionem Dei vocare actionem, vt quod Deus permittit fieri id dicatur ipse facere. *Verba Damasceni ita sunt*: Operæ pretium est agnoscere, moris esse diuinæ Scripturæ, permissionem Dei actionem eius vocare: vnde Apostolus ait: *Conclusit Deus omnia in incredulitate.* Item, *Dedit illis Deus spiritum compunctionis: vt oculis non videant, & auribus non audiant*, & alia similia: quæ quidẽ omnia nõ vt Deo agente accipienda sunt, sed vt Deo permittente, ob liberam scilicet agendi facultatem,

tatem, quia fine violentia bonum esse debet. Permissionem igitur Dei, vt actionem & operationem eius dicere, consuetum est sacræ Scripturæ. Hæc Damascenus: secundùm quem, Deum indurasse cor Pharaonis, non aliud significat, nisi Deum permisisse vt Pharao in sua malitia, atque impietate obduraretur. Idem tradit Glossa, Exodi 4. *Indurabo cor Pharaonis*, id est, indurari permittam. Idem traditur in libro, qui inscribitur *de essentia Diuinitatis*, & fert nomen Augustini, & in Tomo 4. Operū eius, continetur: Est profectò eruditū opus, eruditique scriptoris. In eo sunt hæc verba: Indurare dicitur Deus quorundam malorum corda, sicut de Pharaone scriptum est; non quòd per potentiam suā dura faciat eorum corda, hoc enim impium est de Deo sentire: sed quia exigentibus eorum culpis, duritiā cordis, quam ipsi sibi malè agendo nutriunt, non aufert quasi eos induret, quia, iusto iudicio, indurari sinit. *Sic ibi* Ad eandem sententiam interpretatus est B. Chrysostomus illud Pauli ad Roman. 1. *Tradidit illos Deus in reprobum sensum*, ita scribens: Quod hîc dicitur, *tradidit*, nihil est aliud, quàm *permisit*. Quemadmodùm enim si dux aliquis exercitus, ingrauescente bello, sese subduceret, quid aliud quæso faceret, nisi quòd milites hostibus traderet, non quòd ipse illos in stragem impelleret, sed quòd eos suo priuaret auxilio. Ad eundem sanè modum & Deus eos, qui oblatum à se auxilium amplecti nolentes, priores resilierunt, reliquit. *Sic ille.* Idem significare videtur Caietanus super caput 4. Exodi, scribens, quòd Deus indurat hominem non positiuè, sed negatiuè, relinquendo eum sibi ipsi. Nec solùm Scriptura dicere solet, Deum aliquid facere, pro eo, quod est permittere, sed etiā dicit Deum præcipere aliquid pro eo, quod est permittere: quod vno exemplo Scripturæ ostendi potest. Libellum enim repudij, quem Iudæi dare iubebantur vxoribus, quas repudiabant, Matthæus cap. 19. ait, fuisse illis permissum ob duritiam cordis eorum: Marcus autem cap. 10. ait, fuisse illis præcepto impositum.

Liber de essentia Diuinitatis ad scriptum B. August.

S. Chrysost.

Caietanus.

Præcipere pro permittere, dicit interdū Scriptura. Deut. 24.

24\. Verùm hæc sententia & interpretatio, vt est verissima, ita non videtur omnem difficultatem quæstionis exhaurire. Etenim plus habere videtur Deus erga induratos, quàm nudam permissionem: alioquin nihil differret inter indurationem, & alia quæuis peccata: quodlibet enim peccatum, quod quiuis hominum facit, Deus fieri permittit. Celebris enim est, atque exploratæ veritatis sententia illa B. Augustini in Enchiridio capit. 96. Non fit quidquam, ait, nisi Omnipotens fieri velit, vel sinendo vt fiat, vel ipse faciendo. Si igitur propterea Deus dicitur indurare hominem, quia tantùm permittit ipsum indurari: cur non similiter Deus dicitur furari, quia permittit hominem furari? Aliquid igitur plus habet Deus in induratione, quàm in quibuslibet aliis peccatis. Beatus certè Augustinus libro 5. contra Iulianum, cap. 3. nec paucis, nec inualidis Scripturæ testimoniis, & rationibus argumentatur, Deum ad excæcationem mentis, atque indurationem cordis concurrere non modò secundùm permissionem, vel secundùm patientiam, sed etiam secundùm potentiam, & actionem, non sanè per quam immediatè fiat duritia ipsa cordis, sed per quam multa fiant, à quibus peccator, vitio suo concipiat duritiam cordis, eamque nutriat, & roboret. Sed ista B. Augustini sententia quemadmodùm sit intelligenda, pluribus infra docebimus.

S. August.

QVARTA DISPVTATIO.

An dicatur Deus causa indurationis, non ut est peccatum, sed prout est pœna peccati.

25. *Tertia expositio, Deum esse causam indurationis, non prout est peccatum, sed ut est pœna peccati. S. August.*

TERTIVS modus declarandi, qua ratione dicatur Deus indurationis hominum causa, est huiusmodi, Excæcatio mentis, & induratio cordis, non modò peccatum est, sed etiam pœna peccati, & causa peccati. Hoc disertè B. Augustinus probat in lib. 5. contra Iulianum, cap. 3. cuius verba nos suprà memorauimus in prima Disputatione, ad numerum marginalem 16. idque docet apertissimè S. Paulus ad Roman. 1. disputans, propter crimen Idololatriæ scienter admissum, Deum tradidisse Gentes in fœdissima & probrosissima flagitia tali pœna impietatem eorum condignè vindicans, sic scribens: *Quia mutauerunt veritatem Dei in mendacium, & seruierunt creaturæ potiùs, quàm Creatori, qui est benedictus in secula: propterea tradidit eos Deus in passiones ignominiæ.* Et paulò pòst: *Propterea sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quæ non conueniunt, &c.* Idem Apostolus docet in secunda epistola ad Thessalonicen. cap. 2. *Quia*, inquit, *charitatem veritatis non receperunt, ut salui fierent: ideò mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio: ut iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Ergò quia induratio cordis, & peccatum est, & præcedentium peccatorum pœna; Deus dicitur esse causa indurationis, non prout est peccatum: cùm enim sit infinitè bonus, non potest esse causa peccati: sed prout induratio est pœna peccati, quæ à Deo, iustissimo peccatorum vindice, iustè infligitur peccatori. Quod igitur est in induratione culpæ, id totum ab homine est, & non à Deo: quod autem est pœnæ, referri ad Deum, eius auctorem oportet.

Isidorus.

Hæc interpretatio & opinio videtur placuisse Isidoro. Is enim lib. 2. de summo Bono, cap. 19. ita scribit: Pœna peccati, peccatum admittitur, quando pro merito cuiusque peccati, Deo deserente in aliud peccatum deterius itur, de quo amplius qui admiserit, sordidetur. Præcedentia itáque peccata, sequentium criminum sunt causa, ut illa, quæ sequuntur, sint præcedentium pœna, Præcedentium verò peccatorum pœna, ipsa vocatur. Induratio, veniens de diuina iustitia, Hinc est, quod ait Propheta: *Indurasti cor nostrum, ne timeremus te.* Neque enim qui iuni sunt, à Deo impelluntur, ut mali fiant: sed dum mali iam sunt, durantur, ut deteriores existant, sicut dixit Apostolus: *Quoniam veritatem Dei non receperunt ut salui fierent, misit illis Deus spiritum erroris.* Facit ergò Deus quosdam peccatores: sed in quibus talia iam peccata præcesserunt, ut iusto iudicio eius, mereantur in deterius ire. *Hæc Isidorus.* Censet itáque Isidorus, indurationem, ut est antecedentium peccatorum pœna, venire à diuina iustitia.

Isaiæ 63. 2. ad Thessalon. 2.

26. *Canus.* Melchior Canus, magno vir ingenio, limatóque iudicio, in libro 2. de locis Theologicis, cap. 4. in responsione ad septimum argumentum, hanc ipsam opinionem, atque interpretationem assignat Caietano, citans duas eius sententias

ex Commentariis eius in librum 2. Regum, huic suffragantes opinioni. Ac primò quidem Caietanus exponens illa verba, quæ sunt in c. 12. eius libri: *Ecce ego suscito super te malum de domo tua*, ita scribit. Verificatum est hoc, cùm Absalón fecit se regem. Et est sermo non de malo culpæ, sed de malo pœnæ: Deus enim non est auctor peccati, vt sic, sed quatenùs est pœna ipsius peccantis, vel alterius. Idem super caput 16. eiusdem libri, exponens illa verba: *Dominus præcepit ei, vt malediceret Dauidi*. Agnoscit, inquit Caietanus, & fatetur Dauid, maledictionem illam Semei, quatenùs pœnalem sibi, procedere à Deo, propter peccata sua: & ideò dixit, Deum præcepisse Semei, vt malediceret sibi. Præceperat quidem Deus non verbo, sed facto, efficiendo per Semei maledictionem illam, non quatenùs erat peccatum, sed quatenùs erat pœna ipsius Dauidis. Quemadmodùm superiùs per os Nathan Prophetæ dixerat Deus Dauidi: *Suscitabo super te malum de domo tua*: non quatenùs erat malum culpæ, sed pœnæ. *Hactenus ex Caietano.* Neque verò hæc ipsa opinio displicuisse videtur Iansenio: vt qui, super caput 15. Ecclesiastici hæc verba reliquit scripta: Excæcatio, & induratio, & alia similia, in Scripturis non tribuuntur Deo, nisi tamquàm per illa vindicanti & punienti peccata præcedentia, vt illa Deo non tribuantur quatenùs peccata sunt, sed quatenùs sunt pœna peccati. *Sic ille.*

Caietanus.

Iansenius.

27. *Trifaria cōfutatio superioris sententiæ.*

Sed hanc expositionem trifariàm posset quispiam refellere. Primùm enim, si propterea Deus dicitur causa indurationis, quia est pœna peccati, ergo similiter diceretur causa omnium peccatorum præter primum: posteriora enim peccata, præsertim grauiora & fœdiora, pœnæ sunt antecedentium peccatorum. At enim diuina Scriptura non solet Deum appellare causam quorumlibet peccatorum, sed præcipuè insignium quorumdam & horribilium, cuiusmodi est excæcatio mentis, & induratio cordis, atque horum similia. Non igitur propterea Deus vocatur in Scriptura causa indurationis, quòd induratio sit pœna peccati. Deinde, quòd induratio est grauissimum & horrendum peccatum, eo ipso maxima est pœna peccatorum præcedentium, quippè quæ talia & tanta fuerunt, vt meruerint hominem deseri à Deo, vt in execrandum indurationis peccatum præcipitaretur: non enim induratio est pœna corporalis, sed spiritualis. Si igitur Deus esset causa indurationis, vt est pœna peccati, simul etiam causa eius esset, prout illa est peccatum. Ergò vel isti auctores putant Deum istius peccati esse causam effectiuè ac positiuè, ar ostensum est, sic eum fore causam peccati, vt peccatum est: vel tantùm esse causam volunt permissiuè, aut priuatiuè, sed id etiam dici potest de induratione, vt est peccatum, non solùm vt pœna peccati. Ad hæc, pœna, si propriè loquamur, est voluntaria & volita inferenti pœnam? contrà verò, est inuoluntaria & acerba patienti pœnam: Cùm igitur induratio, vt est pœna peccati, sit peccatum, si propriè auctor eius esset Deus, peccatum esset ei volitum, quod est impium dicere. Et item, si induratio esset propriè pœna, esset vtique inuoluntaria, & exosa peccatori: at induratio Pharaonis erat ei voluntaria, non autem acerba.

28. *Exponuntur supradicti auctores.*

Nec ego putauerim Isidorum sensisse, quod suprà ei adscriptum est. Si enim obseruatè pensitentur eius verba, reperietur Isidorus facere Deum causam indurationis non positiuam, sed priuatiuam, nec tamquàm efficientem, sed vt deserentem. Hoc enim indicant illa eius verba: *Tunc peccatum est pœna peccati, quando pro merito præcedentis peccati, Deo deserente, in aliud peccatum deterius itur, de quo amplius, qui admiserit, sordidetur.* Ac ne ipsum quidem Caietanum, tanto virum ingenio, tantaque Theologicæ doctrinæ scientia, in animum meum inducere possum, vt credam fuisse in ea sententia, quā ei Canus affingit. Sciat itaque Lector, esse quasdam operationes ab homine agente transeuntes in alium hominem patientem, quæ respectu agentis, & vt sunt eius actiones, sunt peccata; respectu autem patientis, &

vt sunt passiones eius, habent tantummodò malum pœnæ corporalis, & possunt esse moraliter bonæ: Exempli causa, calamitas, qua Diabolus percussit beatum Iob, tam in eius corpore, quam in bonis externis, & in liberis, vt fuit actio Diaboli, proculdubiò peccatum fuit, neque ita fuit, à Deo: sed vt fuit passio beati Iob, & pœna corporalis eius, & bona fuit moraliter, maximeque meritoria, & à Deo intenta & volita. Ergò in huiusmodi operationibus, quæ respectu diuersorum habent & malum culpæ, & malum pœnæ corporalis, locum habet distinctio illa Caietani, quòd Deus non sit auctor illarum ratione culpæ, sed ratione pœnæ. Talis quippè fuit Absalonis rebellio aduersus Dauidem & Semei maledictio aduersus eundem, de quibus loquitur Caietanus in locis suprà citatis. Nam rebellio Absalonis, vt erat actio eius, sine dubio peccatum fuit, nec fuit à Deo, sed vt erat passio & pœna Dauidis, intenta & volita fuit à Deo, qui voluit iustè talia pati Dauidem, propter adulterium Bethsabeæ & cædem Vriæ. Idem quoque dicendum est de maledictione Semei. At verò in excæcatione mentis, & induratione cordis, quæ etiam, vt dicuntur pœnæ, grauissima sunt peccata, locum non habet illa distinctio Caietani, nec ipse loquitur de istiusmodi rebus. De Iansenio autem, qui putabatur secutus supradictam expositionem, idem equidem dixerim, atque suprà dicendum est de Isidoro.

2. Reg. 11.

QVINTA DISPVTATIO.

An propterea dicatur Deus indurare hominem, quòd is patientia Dei dissimulantis peccata, & diu punire differentis, fiat in dies peior.

29.

Quarta expositio, quòd longanimitas Dei peccatorem diu tolerantis, est occasio, vnde is induretur in peccatis.

QVARTAM viam & rationem interpretandi, quemadmodùm dicatur Deus indurare hominem, multi veterum & apprimè nobilium scriptorum instituerunt: ea verò ita se habet. Deus indurare dicitur cor hominis, quòd nimia patientia, & longanimitate sua, quasi dissimulans peccata eius, nec eum puniens, vt meretur, diuque expectans ad pœnitentiam: facit quodammodò, vt inde peccator peior euadat, & vehementiùs obduretur in malo. Huius indurationis causa dicitur Deus, non quidem propriè, sed figuratè: sicut pater nimium indulgens filio, nec scelera eius vindicans, vnde is deterior euadit, dicitur ipse filium perdidisse: sic enim vulgò diceretur ei: Tu furem, tu sicarium, tu scortatorem fecisti filium tuum: simile quiddam dicitur in Deum respectu peccatoris indurati. Et hanc quidem expositionem accepere Patres à B. Paulo in cap. 2. epistolæ ad Romanos, ita scribente: *An diuitias bonitatis Dei, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei, ad pœnitentiam te adducit? secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & iusti iudicij Dei?* His verbis apertè docet Paulus, propter nimiam Dei longanimitatem, multos fieri corde duros impœnitentes, & confidentiores ad peccandum. Hoc ipsum docuit Salomon Ecclesiastæ 8. *Quia*, inquit, *non profertur*

S. Paulus

Locus Ecclesiastæ, cap. 8.

fertur citò contra malos sententia, absque timore vllo filij hominum perpetrant mala. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, & per patientiam sustentatur: ego cognoui quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius: quasi diceret: Licet reprobi, Dei patientia & longanimitate improbè abutantur ad perseuerandum, & proficiendū in malo: electi tamen, incredibilem inde sibi percipiunt vtilitatem. Iob quoque, id, quod suprà diximus, verbis illis indicauit: *Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam.*

Iob.34.

30. Hanc porrò viam exponendi, qua ratione Deus induratare dicatur cor hominis, secuti sunt Origenes, S. Basilius, S. Hieronymus, Theodoretus, B. Augustinus, & quidam alij. Origenes libro 3. Periarchon, in penultimo capite & disputatione illa de libertate arbitrij redarguit quosdam, eo argumentantes, hominem non voluntate sua peccare, sed necessitate quadam à Deo impelli ad peccandum, quòd Scriptura sæpiùs dicat, Deum indurasse cor Pharaonis. At enim (*ait Origenes*,) Scriptura perspicuè ostendit, Pharaonem voluntate sua esse induratum: & quia ita ipse voluit & metuit, tot tantísque plagis percussum esse à Deo. Sic enim ei dixit Deus: *Quoniam tu non vis demittere populum meum: Ecce ego percutiam omnia primogenita Ægypti.* In quibus verbis prudenter Origenes ponderat illud: *Quoniam tu non vis.* Vnde concludit Origenes non aliter Deum indurare corda hominum, nisi patienter eos tolerando, nec statim peccata eorum puniendo: vt hæc locutio: *Deus indurat cor hominis*: non sit propria, sed figurata talis nimirum, qualis vteretur dominus aliquis, qui quò indulgentior, & benignior fuisset erga seruum suum, hoc ille insolentior, atque in probior factus esset: diceret enim ei: Serue nequam, ego te talē feci ego te perdidi: nimia mea patientia & indulgentia, tuæ insolentiæ causa fui. *Sic Origenes.* Similia sunt, quę super eadem re disputat S. Basilius in illa nobili oratione, qua probat, Deum non esse malorum auctorem. Obstinauit Pharaonem Deus, *ait S. Basilius*, vt cùm per longā eius patientiam, & supplicij procrastinationē, illius flagitia augescerent, ac tandem ad vltimū terminum excreuissēt, illustrius fieret diuinū, quo periturus esset iudicium. Itaque cùm à minoribus progressus flagellis Deus maioribus deinceps atque maioribus plectere eum pergeret, neque molliret tamen obstinatum: comperit, patientiæ ac lenitatis suæ illum esse contemptorem, ipsóque vsu aduersus plagas occalluisse. Et tamen ne sic quidem illum morte mulctauit, donec se ipse submergeret: cùm ausus esset præ superbia, eadem, qua iusti, via insistere, ratus, vt Deo populi sic etiam sibi peruium fore mare Rubrum. *Hac ferè Basilius.*

Origenes.

S. Basilius.

31. Ad eundem quoque modum B. Hieronymus interpretatur, indurari cor hominis à Deo in Epistola enim 150. quam scripsit ad Hedibiā, in responsione ad quæst. 10. sic ait: Si patientia Dei indurauit Pharaonem, & multo tempore pœnas distulit Israëlis vt iustiùs condemnaret, quos tanto tempore sustinuerat: non Dei accusanda est patientia: sed eorum duritia, qui bonitate Dei in suam perditionem abusi sunt. Alioqui vnus est Solis calor, & secūdum naturas subiacentes, alia liquefacit, & alia indurat, aliáque soluit, & alia constringit. Liquatur enim cera, & induratur lutum, nec tamen caloris diuersa est natura. Sic bonitas & clementia Dei, vasa iræ, quæ aptata sunt in interitum, indurat: vasa autem misericordiæ, præparata in gloriam, saluat. *Hæc fermè S. Hieronymus.* Quorum adeò similia tradit Theodoretus, vt ea videatur ex Hieronymo mutuatus: sic enim scribit in quæst. 12. in Exodum: Deo perfacile erat post primam contumaciam, Pharaonem exitio tradere: sed vrēs Deus inenarrabili longanimitate, moderatas illi castigationes inflixit: hæ verò, renitens cor eius reddiderunt, atque obdurarunt. Existimans enim Pharao, Deum non posse grauioribus se affligere suppliciis, mediocria flagella contempsit. Et paulò infrà subdit: Aduertendum est, quod Sol vi caloris sui ceram quidem liquefacit, lu-

S. Hierony.

Ad Rom. 9.

Theodoret.

tum verò exſiccat: & illam quidem emollit, hoc autem indurat. Quemadmodùm ergò Sol, vna & eadem virtute, contraria operatur: Sic ex longanimitate Dei nonnulli capiunt vtilitatem, alij verò damnum: & illi emolliuntur, iſti verò indurantur. Quod etiam Dominus declarauit in Euangelio dicens: *In iudicium ego veni in hunc mundum: vt qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant.* Cuius eſt ſimile, quod ſanctus dixit Simeon: *Ecce poſitus eſt hic in ruinam, & in reſurrectionem multorum in Iſraël. Ita Theodoretus.*

Ioan. 9. Luca 2.

32. Hanc ipſam expoſitionem ſecutus eſt B. Auguſtinus in quæſt. 36. in Exod. ita ſcribens: Dixit Dominus Moſi: *Ego induraui cor Pharaonis & ſeruorum eius, vt ordine ſuperueniant ſigna mea hæc ſuper eos*: tamquàm opus habeat Deus cuiuſquam malitia: ſed ſic intelligendum eſt, ac ſi diceret: Ego patiens fui ſuper eum & ſeruos eius. Quia patiẽtia Dei obſtinatior fiebat malus eius animus, ideò pro eo quod eſt, *(patiens fui cum eo)* dicitur *(grauaui cor eius.)* ſic ibi Auguſtinus. Sed idem luculentiſſimam ſuper hac re diſputationem fecit in ſermone 88. de tempore: quam ego ratus lectori gratiſſimam fore, huc ex eo loco totidem fermè verbis tranſpoſui. Ita verò ſe habet diſputatio Auguſtini. Quoties audimus, fratres chariſſimi, legi, cor Pharaonis induratum eſſe à Deo, non ſolùm laicis, ſed etiam clericis ſolet ſcrupulus generari. Dicunt enim aliqui inter ſe: Cur iniquitas illa imputatur Pharaoni, cùm Dominus cor eius indurasse referatur? De hac quoque re immundiſſimi Manichæi ſacrilego furore Scripturam veteris Teſtamenti reprehendere ſolent. Rogo itaque vos, fratres chariſſimi, vt diligenter attendatis: nam breuiter volumus oſtendere, qualiter obdurationem illam debeatis accipere. Ac primò quidem firmiter credendum eſt, quòd numquam Deus hominem deſerit, niſi priùs ab eo deſeratur: quinetiam diù expectat peccatorem, vt conuertatur, & viuat. Cùm verò in peccatis ſuis permanet, ex multitudine peccatorum naſcitur deſperatio: ex deſperatione autem obduratio generatur. Primùm enim, homines deſpiciunt peccata ſua, quæ parua videntur: creſcentibus minutis peccatis, adduntur etiam crimina, & cumulum faciunt & demergunt. Quod vbi factum eſt, impletur quod ſcriptum eſt: *Peccator cùm venerit in profundum malorum contemnit.* Obduratio itaque, non Dei potentia compellente efficitur, ſed Dei remiſſione, vel indulgentia generatur: & ita Pharaonem non diuina potẽtia, ſed diuina patientia, credenda eſt obduraſſe. Quoties igitur Dominus dixit: *Ego indurabo cor Pharaonis*, non aliud intelligi voluit, niſi ego ſuſpendam plagas meas, & flagella, vnde eum per indulgentiam meam obdurari permittam. Sed fortè aliquis dicat: Cur Deus parcendo illi, fecit eum indurari: & cur ab eo flagella ſua remouit? His ego ſecurus reſpondeo, proptereà id eſſe factum, quia Pharao pro ingenti cumulo peccatorum ſuorum, non tamquàm filius ad emendationem meruit corripi, ſed tamquàm hoſtis permiſſus eſt indurari. De illis autem, quos indurari miſericordia Dei non permittit, ſcriptum eſt: *Flagellat Deus omnem filium, quem recipit.* Et alio loco: *Ego quos amo, corrigo, & caſtigo.* Et alibi: *Quem diligit, Dominus corripit.* Nemo ergò cum Paganis, aut Manichæis, Dei iuſtitiam reprehendere, aut culpare præſumat: ſed certiſſimè credat, quòd Pharaonẽ non Dei violentia, ſed propria impietas, & indomabilis contra præcepta Dei ſuperbia toties fecerit obdurari. Quid eſt autẽ, quod dixit: *Ego indurabo cor eius?* niſi, cum abſuerit ei gratia mea, obduret, illum nequitia ſua? Et vt hoc euidentiùs poſſet agnoſci, aliquã ſimilitudinẽ de rebus viſibilibus charitati veſtræ proponemus. Aqua nimio frigore cõſtringitur: ſed calore Solis ſuperueniente reſoluitur, & diſcedente eodẽ Sole, iterùm obduratur: Similiter peccatorũ frigore refrigeſcit charitas hominũ, & velut glacies obduratur: cúmque iterùm eis calor diuinæ miſericordiæ ſuperuenerit, reſoluuntur: Ille, inquam, calor, de quo ſcriptũ eſt: *Non eſt, qui ſe abſcõdat à calore*

B. Auguſt. Exodi 10. Prouer. 18. Loci Prouerb. 3. Hebr. 12. Apoc. 3. Prouerb. 3. Pſalm. 18.

calore eius. Cur autem Deus noster non ita misericorditer flagellat, vt nullum contrà se obdurari permittat? Aut illorum iniquitati, qui obdurari merentur, adscribendum est, aut ad inscrutabilia Dei iudicia referendum, quæ plerunque sunt occulta, nunquàm tamen iniusta. Nobis sufficiat piè, & humiliter credere illud, quod dixit Apostolus. *Numquid iniquitas est apud Deum? absit.* Et quod proditum est in Cantico Mosis: *Deus fidelis, & absque vlla iniquitate.* Hoc igitur de Pharaone sine dubitatione credamus, quòd eum non tam Dei potentia, quàm Dei patientia fecerit obdurari. Quam rem etiam circa vernaculos nostros exercere consueuimus, quos nimis delicatè, aut satis remissè nutrimus, vel quibus frequenter peccantibus indulgemus. Cùm enim ipsa indulgentia & remissione peiores redduntur, solemus exprobrantes illis dicere: Ego te talem feci, ego tibi parcendo, proteruiam tuam, & negligentiã nutriui. Hoc autem non dicimus, quòd illi nostra voluntate in tantam fuerint superbiam deuoluti? sed quod abusi bonitate, & indulgentia nostra, fuerint obdurati. Idem profectò factum est in Pharaone: quia dum ab illo pro ineffabili bonitate sua Deus plagas suspendit ille obdurato corde contra Deum se superbus erexit. Atque hæc est diserta, & docta B. Augustini disputatio, paucis verbis comprehensa, super ea quæstione, in cuius nunc tractatu versamur.

Rom. 9. Deuter. 32.

Cæterùm quærat fortasse quispiam, cur Deus tanta vtatur patientia, & benignitate erga peccatores, quos ea scit ad grauiùs & perseuerantiùs peccandum abusuros. Sed id profectò sapienter, vt omnia, atque vtiliter facit Deus. Primò quidem, vt ita notescat magis bonitas Dei, & misericordia, vt dixit quidam Prophetarum, præstabilis super malitia nostra: contra verò indidem manifestum fiat, quanta sit hominum malitia, tanta Dei bonitate in suam ipsorum perniciem, exitiúmque abutentium. Deinde, vt tanto iustior appareat istiusmodi hominum vindicta, cùm eos Deus puniet. Lento enim gradu (*vt dixit ille*) diuina procedit ira, tarditatémque supplicij, pœnæ grauitate compensat. Adhæc, diuturna improborum hominum aduersus Deum peruicacia, occasionem præbet non edendi multa prodigia, vt circa Pharaonem accidit, quibus Dei omnipotentia, mirandum in modum apud multos inclarescit, atque illustratur. His accedit, quòd ea re Deus exemplum hominibus dat, vt similiter ipsi faciant, patienter & longanimiter tolerando inimicos suos, & qui suis contra eos beneficiis abutuntur. Adiice, quod talis Dei patientia & bonitas & si quibusdam non prodest, aliis tamen prodest plurimùm, qui licet indurati essent per Dei tamen misericordiam molliti sunt, & ad lucem veritatis & gratiæ reducti sunt. Non profuit Pharaoni tanta Dei patientia: sed profuit multis Ægyptiorum, qui ad verum Dei cultum ea re perducti sunt, & abeuntes ex Ægypto Hebræos secuti sunt. Non profuit Pharaoni: profuit tamen vehementer regi Nabuchodonosor qui (*vt disputat August. in lib. de Prædest. & gratia cap. 15.*) post innumeras impietates flagellatus, pœnitentiã meruit fructuosam: contrà verò flagellis ipsis durior factus est Pharao, & periit. Ambo erant homines; ambo reges; ambo impij; ambo populum Dei captiuum tenebant; ambo flagellis clementer à Deo sunt admoniti. Quid ergò eorum fines, exitúsque fecit tam diuersos? Nempe, quod vnus eorum manum Dei sentiens, recordatione propriæ iniquitatis ingemuit, & resipuit: Alter libero contra Dei bonitatem pugnans arbitrio, in suis permansit peccatis, & periit. Postremò, tanta Dei patientia & longanimitas, licet reprobis non prosit, prodest tamen Prædestinatis & Electis; qui tantæ bonitatis Dei contemplatione, admirationéque, ad veri Dei agnitionem, & cultum timoremque maiorem in modum incitantur & adducuntur. Audi super hac re egregiam beati Pauli sententiam: *Fidelis*, inquit, *sermo & omni acceptione dignus quia Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere:, quorum primus ego sum, sed Dei misericordiam con-*

33. *Cur Deus longanimus sit erga peccatores, longanimitate ipsius abusuros.* *Ioelis 2.* *Valerius Maximus lib. 1.*

Comparatio Pharaonis cum Nabuchodonosor. *S. August.*

secutus sum vt in me primo ostenderet Christus Iesus omnem patientiam, ad informationem qui credituri sunt illi in vitam æternam. Et hæc quidem disputata sint super quarta via,& ratione, quemadmodùm *Deus* dicatur indurare cor hominis, per nimiam videlicet patientiam & longanimitatem suam. Quam ego interpretationem, vt verissimam & sanctissimam esse non inficior: sic existimo plus aliquid ex parte *Dei* quam solam longanimitatem, concurrere ad effectum indurationis hominum: id verò, quid,& quale, quantúmue sit, infrà, suo loco, exponetur.

1. Timot. 1.

Auctoris iudiciū de supradicta quarta expositione.

SEXTA DISPVTATIO.

An eo dicatur Deus indurare hominem, quod non dat ei gratiam, sine qua ille molliri & inflecti ad bonum non potest.

34.

Quinta expositio: Indurat Deus peccatorē, quia non dat ei gratiam, qua molliatur.

Aristotel.

HÆc est quinta Expositio, secundùm quàm, *Deus* indurare cor hominis dicitur, quia, sic exigentibus eius peccatis deserit eum, & spoliat gratia sua, auxiliisque multis, quibus ille priuatus, non potest resipiscere, nec molliri, nec inflecti ad bonum: sed magis, magísque obstinatur, & confirmatur in malo. Quemadmodùm gubernator nauis, deserens eam: si exorta tempestate submergatur, dicitur causa submersionis eius: vt docet Aristoteles in 2. Physicorum, textu 30. Et qui demollitur columnam, super quam ingens quoddam saxum tenebatur, ne caderet dicitur fuisse casus illius saxi causa. Et item dicitur hominem occidere, non solùm qui gladio eum interimit, sed etiam qui ei aufert vel non dat alimenta, sine quibus viuere non potest. Similiter etiam quia *Deus* peccatori non dat gratiam, sine qua ille non potest habere cor molle, ac flexibile ad bonum, nec rectam viam ingredi salutis, idcircò dicitur *Deus* in Scriptura indurare illum,& ducere in errorem. Hoc porrò facit *Deus* in pœnam plurimorum, atque grauissimorum criminum antecedētium, quibus peccator, plus satis meruit diuinis auxiliis, spoliari ac priuari: ob idque huiusmodi peccatores in Scriptura dicuntur despecti, derelicti, repulsi & proiecti à *Deo.*

35.

Chrysost.

Hanc expositionem multi iidémque doctissimi, ac sanctissimi Patres vehementer approbarunt, Chrysostomus, Augustinus, Gregorius, Isidorus, & S. Thomas: quorum vestigiis Lyranus & Thostatus, aliíque institerunt. Chrisostomus homil. 67. in Euangelium Ioannis ita scribit: dicitur *Deus* in Scriptura quosdam indurasse, & alios tradidisse in reprobum sensum, non quòd hæc à *Deo* fiant, quippè cùm à propria hominis malitia proueniant: sed quia Deo iustè homines deserente, hæc illis contingant. Cùm enim deserimur à *Deo*, tradimur diabolo: in cuius potestatem redacti innumeris malis afficimur. Quod autem Deus non derelinquat nos, etsi fuerit à nobis derelictus apertè ostendit Isaias, cap. 59. dicens: *Peccata vestra diuiserūt inter vos & Deum vestrum.* Et in Psal. 72. scriptum est: *Qui elongant se à te, peribunt: perdidisti omnes, qui fornicantur abs te.* Et de Hierusalem dixit Dominus in

Euan

Euangelio: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti?* Et in Apocalyp. *Ego sto ad ostium, & pulso, si quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi ianuam; intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum.* Et Paulus: *Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* Et apud Ezechielem *Nolo mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur & viuat.* Ac demum per Oseam dixit Dominus: *Perditio tua ex te Israel; tantummodo ex me auxilium tuum.* Hæc B. Chrysostomus.

Apocal. 3. 1. Timoth. 2. Ezech. 18. & 33. Osea 13.

S. Augustinus idem scribit & tradit in Epistola 105. quam scripsit ad Sixtum: Non, inquit, obdurat Deus impertiendo malitiam, sed non impertiendo gratiam: quibus autem non impertitur, nec digni sunt illi, nec merentur: quin potiùs vt non impertiatur Deus gratiam suam, hoc digni sunt illi, & hoc merentur. Et in libro de Prædestinatione & Gratia, cap. 4. ad hunc modum scribit Augustinus: Quod dixit Apostolus: *Cuius vult miseretur, & quem vult, indurat.* In eo, quantùm ad miserationem Dei, nihil est difficultatis: quantùm verò ad indurationem, ibi paululum humanæ mentis intentio, verbi nouitate confunditur. Sed non ita intelligendum est illud, quasi Deus in homine ipsam, quæ non esset, duritiam cordis operetur. Quid enim aliud est cordis duritia, quàm Dei obuiare mandatis, Nam B. Stephanus Iudæis dixit: *Dura ceruice, & incircumcisi corde, & auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis.* Indurare autem dicitur Deus eum, quẽ mollire noluerit, & excæcare dicitur eum, quem illuminare noluerit: & repellere dicitur eũ, quẽ vocare noluerit. Quos enim prędestinauit, illos & vocauit: & quos vocauit illos iustificauit. Ipse enim dedit nobis vt simus, & ipse dedit vt boni esse possimus. *Hæc B. August.*

36. S. August. epist. 105. Roman. 9. Actor. 7. Roman. 8.

Ad eandem sententiam pertinent, quæ scribit B. Gregorius: is enim lib. 31. Moralium, cap. 11. tractans illa verba Iob: *Priuauit eum Deus sapientia, nec dedit illi intelligentiam*: quamuis, inquit aliud sit priuare aliud non dare: hoc tamen repetiit, subdendo, *Non dedit*, quòd præmisit, *Priuauit*, ac si diceret, quòd dixit, *Priuauit*, non iniustè sapientiam abstulit, sed iustè non dedit. Vnde Pharaonis cor Dominus indurasse dicitur: non quòd ipse duritiam contulit, sed quòd exigentibus eius meritis, nulla illud desuper infusi timoris sensibilitate molliuit. Verùm idem super hac ipsa re copiosiùs disseruit in lib. 11. Moral. cap. 8. Explanans enim verba illa Iob capitis 12. *Si destruxerit, nemo est, qui ædificet: si incluserit hominem, nullus est qui aperiat*, hunc in modum scribit: Omnipotens Deus humanum cor destruit, cùm relinquit: ædificat, dum replet. Neque enim humanam mentem debellando destruit, sed recedendo, quia ad perditionem suam, sufficit ipsa sibi dimissa: Vnde plerúmque fit, vt cùm audientis cor, exigentibus culpis omnipotentis Dei gratia non repletur, incassum exterius à prædicatore moneatur: quia mutum est cor omne, quod loquitur, si ille interiùs in corde non clamet, qui aspirat verba, quæ audiuntur. Vnde Propheta dixit: *Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborant, qui ædificant eam.* Et Salomon ait: *Considerata opera Dei, quòd nemo possit corrigere, quem ille despexerit.* Hinc est quòd Cain & diuina voce admoneri potuit, & mutari tamen non potuit: quia exigente culpa malitiæ, iam intùs cor eius Deus reliquerat, cui foris, ad testimonium, verba faciebat. Bene autem subditur: *Si incluserit hominem, nullus est, qui aperiat*: quia omnis homo per id, quod malè agit, quid sibi aliud, quàm conscientiæ suæ carcerem facit? vt hunc animi reatus premat, etiamsi nemo exteriùs accuset. Qui cùm, iudicante Deo, in malitiæ suæ cæcitate relinquitur, quasi intra semetipsum clauditur, ne euadẽdi locum inueniat, quẽ inuenire minimè meretur: Nam sæpè nonnulli è prauis actibus exire cupiunt, sed quia eorumdẽ actuũ pondere premuntur, in malę consuetudinis carcere inclusi à semetipsis exire non possunt. Et quidam culpas proprias punire cupientes, hoc, quod rectè se agere

37. S. Gregor. Psal. 126. Eccles. 7. Genes. 4.

existimant,in grauiorem culpam vertunt:fitque modo miserabili, vt quod exitum putant, hoc inclusionem inueniant. Sic nimirum Iudas cùm sibi mortem contra peccatum intulit, ad æternæ mortis supplicia peruenit: & peiùs de peccato pœnituit, quàm peccauit. Dicatur ergo: *Si incluserit hominem, nullus est, qui aperiat*: quia sicut nemo obsistit largitati vocantis Dei, ita nullus obuiat iustitiæ relinquentis. Includere itaque Dei, est clausis non aperire. Vnde ad Mosen de Pharaone dixit Deus: *Ego obdurabo cor eius*. Obdurare quippè Deus per iustitiam dicitur, quando cor reprobum, per gratiam non emollit. Recludit igitur Deus hominem, quem in suorum operum tenebris relinquit. *Hactenus ex B. Gregorio*: Eiusdémque sententiæ subscriptor & approbator est Isidorus in libro 2. de summo Bono, in capite 19. cuius inde verba citauimus suprà in disputatione quarta ad numerum marginalem 25. tum in capite 15. ea quo verba eius commemorabimus in ea, quæ proximè sequitur disputatione.

Math 17. *Isidorus.*

38. Horum Patrum expositionem & sententiam secutus B. Thomas, luculentè super ea re disputans in prima secundæ quæst. 79. art. 3. Quemadmodùm Deus cor hominis indurare dicatur, his verbis docet: Excæcatio & obduratio duo importát, quorum vnum est motus animi humani inhærentis malo, & auersi à diuino lumine: & quantùm ad hoc, Deus non est causa excæcationis & indurationis, sicut nec est causa peccati: Alterum est, subtractio diuinæ gratiæ, ex qua sequitur, quòd mens non illuminetur diuinitùs ad rectè videndum, & cor non emolliatur ad rectè viuendum: & quantùm ad hoc, Deus est causa excæcationis & obdurationis. Sed cōsiderandum est, quòd Deus est causa vniuersalis illuminationis animarum, secundum illud Ioannis: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Sicut Sol est vniuersalis causa illuminationis corporum; aliter tamen & aliter. Nam Sol illuminat per necessitatem naturæ, Deus autem voluntariè per ordinem suæ sapientiæ. Sol itáque licet, quantùm est de se, omnia corpora illuminet, si quod tamen impedimentum inuenerit in aliquo corpore, relinquit illud tenebrosum, vt patet de domo, cuius fenestræ sunt clausæ. Verumtamen istius obscurationis, nullo modo causa est Sol: non enim suo iudicio & voluntate agit, vt lumen interiùs non immittat: sed causa eius est solùm ille, qui clausit fenestras. Deus autem proprio iudicio & voluntate sua, lumen gratiæ non immittit illis, in quibus obstaculum inuenit. Vnde causa subtractionis gratiæ, est non solùm ille, qui ponit obstaculum gratiæ, sed etiam Deus, qui suo iudicio gratiam non apponit. Et per hunc modum Deus est causa excæcationis mentis, & aggrauationis aurium, & obdurationis cordis: hæc autem tria distinguuntur secundùm effectus gratiæ, quæ & perficit intellectum dono sapientiæ, & affectum emollit igne charitatis. Et quia ad cognitionem intellectus maximè deseruiūt duo sensus, visus & auditus: visus enim deseruit inuentioni: auditus verò disciplinę: ideò quantùm ad visum; ponitur excęcatio: quantùm ad auditum, aurium aggrauatio; quantùm ad affectum, obduratio. *Ita B. Thomas.* Videat eundem Lector in primo sententiarum, distinct. 40. quæst. 4. Huic etiam opinioni accesserunt, Lyranus super cap. 4 Exodi, & Thostatus ibidem quæst. 12. & Caietanus in cap. 9. Exodi. Ego quod de quarta expositione suprà dixi, de hac itidem nunc dico, eam mihi verissimam & sanctissimam videri: Sed præter subtractionem gratiæ diuinæ, aliquid plus concurrere ad indurationem hominis, sicut infrà ostendemus.

S. Thomas. *Ioan. 1.* *Lyranus.*

SEPTI

SEPTIMA DISPVTATIO.

Quemadmodùm subtrahat Deus peccatoribus gratiam & auxilia sua, vndè illi obdurantur in malo: & an quis in hac vita omnibus Dei auxilijs priuatus, fieri possit impœnitibilis, atque inconuertibilis.

QVÆ proximè antecessit, Disputationis tractatio, occasionem dedit nobis hanc quoque disputationem consequenter tractandi, vt superiori non solùm affinem, verùm etiam cohærentem. Sciendum autem est, cùm primùm quis peccat, Deum ei auferre gratiam iustificantem: sed plura illi relinquere auxilia, quibus interiùs, exteriúsve iuuari queat ad surgendum ex peccato, & redeundum ad gratiam. Si hæc porrò auxilia peccator contemnat, peccata peccatis cumulans, difficilior eius fiet conuersio, & reductio ad gratiam: tum ex parte ipsius, qui pluribus peccatorum vinculis constrictus tenetur: tum ex parte Dei, qui in pœnam tot, & tantorum eius criminum, multa de auxiliis suis, quibus ille iuuari posset, ei subtrahit. In tantùm verò posset ille peccando procedere, vt penitùs desereretur à Deo, auxiliis eius fermè omnibus destitutus: & tunc diceretur induratus, & quidem à Deo propter diuini auxilij ab eo remotionem. An possit autem euenire, vt peccator in hac vita ob multitudinem, & grauitatem suorum criminum, in eum miseriæ statum, iusto Dei iudicio, demergatur, vt non possit ampliùs resipiscere, & conuerti, perdifficilem habet quæstionem, quam nunc tractandam suscepimus. Etenim nec pauci, nec ignobiles Theologi, vt Adrianus quæst. 3. de Pœnitentia, & B. Martyr Roffensis in art. 36. aduersus Lutherum, & Andreas Vega lib. 13. & cap. 23. in Tridentini Concilij cap. 14. de Iustificatione, & Thostatus in cap. 4. Exodi, quæstio 12. confirmant multis Scripturæ & sanctorum Patrum testimoniis, esse posse aliquos in hac vita, qui omnibus Dei auxiliis priuati sint prorsus, vt suprà diximus, impœnitibiles, atque inconuertibiles: breuitatis enim & perspicuitatis gratia, hisce verbis vti libet. Et Vega quidem ita scribit: Verisimile est, vt etiam ante nos, aliquot nobiles auctores tradiderunt esse certum aliquem numerum peccatorum ita magnum & grauem coram Deo, vt cùm homines eum compleuerint, Deus eos despiciat, & à se proijciat, vt non solùm efficacibus auxiliis, quibus ad pœnitendum indigerent, sed etiam communibus ita destituat, vt vel nunquàm, vel rarissimè, ac difficillimè pœniteant, vt si quis eos corrigere tentet, experiatur verum esse, quod dixit Salomon Ecclesiastæ septimo: *Nemo potest corripere, quem Deus despexerit. Sic ille.*

39. | *Adrianus.* | *Roffensis.* | *Vega.*

Idem tradit Thostatus supradicto loco, his verbis: Cùm quis ad tantam venit malitiam, vel toties frequentatam, quanta Dei iudicio digna, immò magis, quàm digna videatur ad perditionem: vel Deus eum non monet, vel ita debiliter mouet, vt ille ad bonum nunquam flectendus sit: & istos, vt sic, necessarium est perire, sicut præscitus, vt præscitus, necessariò damnabitur. Sciendum est autem, quod cuilibet

40. | *Thostatus q. 12. in ca. 4. Exodi.*

libet peccato pœna debetur, & secundùm quantitatem peccati, debet esse mensura pœnæ doloris, vt dicitur Deuteron. 25. & Apocalypsis 18. Cum aliquis igitur peccauerit modicum, merebitur pœnam, quæ est aliquantus dolor: si autem magis peccauerit, magis etiam dolore merebitur. Et in tantum deueniet ista deordinatio, vt aliquis tantum vel toties peccet, vt iam nulla ei pœna, quæ sit dolor, sit sufficiẽs. Datur ergo ei pœna, quæ nec est dolor, nec est culpa, sed est tamen occasio ad peccandum, vel ad non resurgendum ex peccato. Et quando ista pœna infligitur alicui, perinde est, ac si tunc demergeretur in infernum, aut si tunc in peccato mortali moreretur, quoniam sic mortuus est. Quantus autem sit numerus peccatorũ, ex quibus meretur aliquis, vt gratia ei ad pœnitendum non detur: aut quanta sint peccata, & quoties repetita, latet humanam cognitionem, & est altissimum secretum Dei, quod ipse sibi soli seruauit. De Pharaone porrò dicendum est, ipsum tot & tanta mala fecisse, & toties iterauisse, vt promeritus fuerit non dari sibi à Deo gratiam. Quocircà Deus in pœnam præteritorum malorum non apposuit ei gratiam suam, ob idque dictus est indurasse eum. *Sic Thostatus.*

41. *S. Thomas.* Beatus etiam Thomas videtur nonnullibi huic opinioni suffragari: nam in secunda secundæ, quæst. 2. artic. 5. in responsione ad primum, concedere videtur, auxilium gratiæ, necessarium ad salutem, quibusdam negari in pœnam alicuius peccati præcedentis: Multa, inquit, tenetur homo facere, vt diligere Deum, & proximum, & articulos Fidei, quæ non potest facere sine gratia reparante: quod quidem auxilium, quibuscúmque diuinitùs datur, misericorditer datur: quibus autem non datur, ex iustitia non datur, in pœnam præcedentis peccati, & saltem originalis, vt Augustinus dicit in libro de Correptione, & Gratia, & in eiusdem partis, quæst. 14. artic. 8 docet, sicut morbus aliquis dicitur incurabilis, qui tollit virtutem naturæ, vel inducit fastidium cibi & medicinæ: licèt talem morbum Deus per omnipotentiam suam possit curare, ita esse peccata quædam irremissibilia secundùm suam naturam, quia excludunt ea, per quæ fit remissio peccatorum. Quamuis per Dei omnipotentiam & misericordiam eiusmodi peccata remitti possunt: per quam tales peccatores aliquando, quasi miraculosè, spiritualiter sanantur. Et in responsione ad primum: Considerata, inquit, Dei potentia & misericordia, de nullo peccatore in hac vita desperandũ est: sed cõsiderata tamẽ conditione peccatorũ eius, dicuntur: aliqui filij diffidentiæ, vt tradit Paulus ad Ephesios, c. 2. & in respõsione ad tertiũ Et si, inquit, liberũ arbitriũ manet semper in hac vita vertabile ad bonum: tamẽ quandóq; abiicit ex se id, per quod verti ad bonũ potest, quantùm in ipso est. Vnde ex parte ipsius peccatũ est irremissibile, licèt Deus remittere possit. *Ita B. Thomas.*

42. *B. Gregor. Genes. 4.* Ad confirmationem quoque istius sententiæ videri potest valere, quod scripsit S. Gregorius lib. 11. Moralium, capit. 18. Cain & diuina voce admoneri potuit, (*ait Gregorius*) & mutari non potuit: quia exigente culpa malitiæ, iam intùs cor eius Deus reliquerat, cui foris, ad testimonium, verba faciebat. Et paulò pòst: Sæpè nonnulli à prauis actibus exire cupiunt: sed quia eorundem actuum pondere premuntur, in malæ consuetudinis carcere inclusi, à semetipsis exire non possunt. Et paulò infrà: Bene dixit Iob: *Si Deus incluserit hominem, nemo est, qui aperiat*: quia sicut nemo obsistit largitati vocantis Dei ita nullus obuiat iustitiæ relinquentis. Includere autem Dei, est clausis non aperire, recludit itáque Deus hominem, quem in suorum operum tenebris relinquit. Et in homil. 31. super Euãgelia videtur idem etiam apertius indicare hoc modo scribens: De pœna peccati est, vt ex dono quidem possit bonum conspici: sed tamen ex merito contingat à bono, quod conspicitur, repelli. Visitata quippè culpa obligat mentem, vt nequaquam surgere possit ad rectitudinem. Conatur quidem illa, sed confestim labitur: quia vbi spontè diù perstitit

ftitit, ibi & cùm noluerit, coacta cadit.

Nec leue istius opinionis in B. Isidori verbis adiumentum est. Sic enim ille scribit lib. 2. de summo Bono, cap. 16. Deserente Deo, nullus pœnitere potest. Nonnulli autem ita despiciuntur à Deo, vt deplorare mala sua non possint, etiamsi velint. Consilio immundorum spirituum hoc fit: nam quia ipsis negatum est post præuaricationem, regredi ad iustitiam: obserare aditum pœnitentiæ hominibus cupiunt, ne ipsi ad Deum reuertantur, sed eos habeant socios perditionis: illud quibuscunque fraudibus agẽtes, vt aut deserãtur à Deo, aut flagelli immanitate desperent. Ingemiscendũ est iugiter, & excussa omni securitate lugendũ, ne, Dei secreto & iusto iudicio, deseratur homo, & perdẽdus in potestate Dæmonis relinquatur. *Hæc Isidor.*

43. *Isidorus.*

Nec solùm auctoritates Patrum & Theologorum habet ista sententia, sed hanc quoque rationem, minimè aspernandam. Sicut non repugnat libertati voluntatis humanæ, nec rationi viatoris, esse aliquos in hac vita omninò confirmatos in bono, vt à Deo non possint auerti, vt fuit S. Virgo, & Ioãnes Baptista, & Apostoli post acceptum in die Pentecostes Spiritum sanctum: ita non aduersatur, nec libero arbitrio, nec statui viatoris esse aliquos in hac vita sic in malo & peccatis obfirmatos, & diuinis destitutos auxiliis, vt ad Deum conuerti, & ex peccatis emergere nõ possint: nam contrariorum eadem vt disciplina. Et sicut aliqui per gratiam in hac vita possunt fieri (vt ita dicam) impeccabiles: ita possunt è cõtrario alij, propter magnitudinem & grauitatem suorum peccatorum, & remotionẽ diuinæ gratiæ fieri prorsus impœnitibiles & inconuertibiles. Et sicut illud procedit ex diuina misericordia, ita procedit hoc ex diuina iustitia. Ergò si confirmatio in bono, in hac vita nõ perdẽdo, non repugnat rationi viatoris, licèt eius voluntas, in hac vita, dicatur esse flexibilis ad bonũ & ad malum: similiter obfirmatio & obduratio in malo non pœnitendo, nec emendando in hac vita, statum viatoris nequaquàm tollit.

44. *Ratio, qua est supradicta opinionis fundamentum.*

Capit præterea hæc opinio fidem ex pluribus diuinæ Scripturæ locis, quibus dicitur, esse nonnullos homines prorsus inemendabiles, & irreuocabiles à malo, & impotentes bene agendi, & derelictos, atque despectos, & proiectos à Deo. Ecclesiastæ 7. ita scriptum est: *Nemo potest corrigere, quem Deus despexerit.* In lib. Sapient. cap. 12. *Nequam erat natio eorum & naturalis malitia ipsorum, & non poterat mutari cogitatio ipsorum in perpetuum.* Hieremiæ 13. *Si mutare potest Æthiops pellem suam & pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum.* S. Paulus quosdam peccatores dicit habere cor impœnitens, & traditos esse in reprobum sensum: vocat item filios diffidentiæ, ac perditionis, & vasa iræ aptata in interitum, Esaiæ 6. *Excæca cor populi eius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne fortè videant oculis suis, & auribus suis audiant, & conuertantur & sanem eum.* Simile refert Marcus Christum c. 4. dixisse discipulis suis: *Vobis* inquit, *datum est nosse mysterium regni Dei: illis autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt, vt videntes videant, & non videant, & audientes audiant, & non intelligant, ne quando conuertantur, & dimittantur eis peccata.* Hierem. 7. dixit Deus Hieremiæ: *Nolo orare pro populo isto & non obsistas mihi: quia non exaudiam te.* Et 1. Reg. 16. dixit Deus ad Samuelem: *Vsque quò tu luges Saul, cum ego proiecerim eum?* Isaiæ c. 5. pulchra similitudine vineæ, secundùm symbolicam significationem, mirificè Deus depingit miserrimum istiusmodi hominum, de quibus nunc agitur, statum: sic enim ait: *Ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ, auferam sepem eius, & erit in depradationem, diruam maceriam eius, & erit in conculcationem, & ponam eam desertam, non putabitur, & non fodietur, & ascendent super eam vepres & spinæ, & nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem.* Huc etiã spectant apud Hieremiã, c. 57. verba Angelorũ Babylone discedentiũ: *Curauimus*, inquiunt, *Babylonem, & non est sanata, derelinquamus eam, quoniam peruenit*

Roman. 2. Suprà 1. Ephes. 2. Roman. 8 & 2. Timoth. 2.

usque ad cælum iudicium eius. Hæc igitur super hac opinione disputari, & pro eius confirmatione afferri possunt.

46. At enim verò contraria B. Thomæ sententia, quam multi sequuntur, & videtur esse communis opinio. Is arbitratur, nullum esse peccatorem in hac vita, qui non possit fructuosè pœnitere & ex peccato emergere, ad hunc modum super ea re disputans in 3. part. quæst. 86. art. 1. Non possunt per pœnitentiam deleri peccata dæmonum, & hominum iam damnatorum, quia eorum affectus est omninò confirmatus in malo, nec potest eis displicere peccatū prout culpa, sed displicet solùm eis pœna quam pro illo patiuntur. Et illi quidem aliquam pœnitentiam agunt, sed infructuosam: sicut proditum est in libro Sapientiæ, cap. 5. *Pœnitentiam agentes, & præ angustia spiritus gementes.* Vnde talis pœnitentia, non est cum spe veniæ, sed cum desperatione. Tale autem non potest esse aliquod peccatum hominis viatoris, cuius liberum arbitrium flexibile est & ad bonum, & ad malum. Vnde dicere aliquod esse in hac vita peccatum de quo non possit homo pœnitere erroneum est. Primò quidem, quia per hoc tolleretur libertas arbitrij. Secundò, quia per hoc derogaretur virtuti gratiæ, per quam moueri potest cor cuiuscumque peccatoris ad pœnitentiam, secundùm illud Prouerb. 21. *Cor regum in manu Domini: est & quocunque voluerit vertet illud.* Sic eo loco B. Thomas. Et quia in secundo argumento illius articuli memorauerat verba quædam Augustini, asserentis esse quosdam peccatores, qui deprecandi humilitatem subire non possint, etiamsi peccatum suum mala cōscientia agnoscere, & annunciare cogantur: ea verba, quæ videbantur cōtraria opinioni B. Thomæ, sic ipse interpretatur, vt illud: (*Deprecandi humilitatem subire non possint*) intelligendum sit non simpliciter, sed de facili: difficillimum enim est & rarissimum; potest tamen id fieri per diuinæ gratiæ virtutem, quæ etiam interdùm in profundum maris conuertit, sicut dicitur in Psalm. 67. sicut etiam dicitur aliquis morbus insanabilis, non simpliciter, sed quia difficillimè, & perrarò contingit, eum sanari.

Contraria opinio quæ est S. Thom.

47. Secundùm igitur B. Thomæ sententiam erroneum est dicere, esse aliquos peccatores, qui in hac vita non possint agere pœnitentiam, neque ad Deum conuerti: quod tamen supradictæ opinionis auctores, maximè verò Thostatus, arbitrantur: vt necesse sit talem opinionem, iudicio S. Thomæ erroneam censeri. Neque verò contrariam habent sententiam, quæ sanctus Doctor antè scripserat in secunda Secundæ & à nobis suprà commemorata sunt: Illic enim docere tantùm voluit, esse aliquod peccatum irremissibile, non quidem simpliciter, sed ex parte solius peccatoris qui abiecit omnia remedia, quibus sanari posset, non tamen respectu infinitæ potentiæ, ac misericordiæ Dei qui est præstabilis super malitia hominis, vt dixit Ioël Propheta. Dicuntur præterea nonnulli peccatores inconuertibiles, non impotentia Logica, vel Physica, sed morali: nam quia eorum nullus, vel paucissimi, & rarissimè, & maximis difficultatibus, & quasi miraculosè conuertuntur, propterea dicuntur conuertibiles secundùm loquendi modum non infrequentem in Scriptura. Ac demùm qui tales peccatores sunt, iis conuertendis & sanandis non sufficiunt communia, & ordinaria remedia, sed opus est extraordinariis, atque efficacissimis remediis & auxiliis, quæ illis iustissimo Deus iudicio non impertitur. Itaque tali hoc interpretamento non solùm dicta B. Thomæ in secunda secundæ, sed etiam dicta sanctorum Patrum & diuinæ Scripturæ testimonia, quæ suprà ad confirmationem supradictæ opinionis allata sunt, exponere, atque intelligere conuenit. Ruardus Tapper Decanus Louaniensis, vir egregiè doctus, & pius in explicatione articulorum Louaniensium, & in tractatu septimi articuli, vbi tractat hanc quæstionem, putat in vtramque eius partem suppetere multa & argumenta, & testimonia

Ioëlis 2.

Ruardus Tapper.

ſtimonia,tum Scripturæ,tum Patrum , ideóque vtramque partem probabiliter defendi poſſe,additque ſibi certum videri aliquos omninò deſeri à Deo,non quidem in totam vitam,vel vſque ad mortem , ſed ad aliquod tantùm tempus, in quo omninò derelicti , tunc conuerti non queant. Contra quod tamen videtur eſſe illud: *Impietas impij non nocebit ei , in quacumque die conuerſus fuerit ab impietate ſua*: quibus verbis latenter ſignificatur,peccatorem in omni tempore poſſe ingemiſcere & conuerti ad Deum , atque omni tempore patere peccatori aditum & acceſſum ad Deum.

Ezechiel. 18.

48\. Sed quodnam eſt noſtrum in hac controuerſia iudicium? Toto equidem aſſenſu in ſententiam feror B.Thomæ : nam & ſententia eius videtur mihi eſſe veriſſima: & rationes,quibus eam probat , tum ex proprietate liberi arbitrij hominis viatoris,tum ex amplitudine,ac potentia gratiæ Chriſti petitas,& fortes, & firmas eſſe cenſeo. Etenim ſtatus ille hominum peccatorum ſimpliciter inconuertibilium ad Deum & iam ſimilium damnatis in inferno, qualem ſtatum inducit Thoſtatus , vt oſtendunt verba eius ſuprà poſita , ante ipſum , inauditus fuit in Eccleſia, & inter Doctores Catholicos: immò contraria opinio , quòd nulli peccatori ante mortem denegatum ſit poſſe pœnitentiam agere , & ad Deum conuerti , viguit ſemper in Eccleſia & inter patres ad Theologos. Ad omnes enim in vniuerſum peccatores pertinent ſanctiſſimæ illæ,quæ ſunt in Sacris literis ſententiæ. *Deus vult omnes homines ſaluos fieri,& ad agnitionem veritatis venire: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis,& ego reficiam vos. Nolo mortem peccatoris: ſed vt magis conuertatur,& viuat. Conuertimini à viis veſtris peſſimis: & quare moriemini? Derelinquat impius viam ſuam , & vir iniquus cogitationes & reuertatur ad Dominum,& miſerebitur eius , & ad Deum noſtrum: quoniam multus eſt ad ignoſcendum , & præſtabilis ſuper malitia.* Sunt complures aliæ ſententiæ quas ſtudio breuitatis,ſciens prætermitto: hinc autem liquidò intelligitur, ſi hæc dicuntur omnibus peccatoribus , omnibus patere aditum reuertendi ad Deum,& ad miſericordiam Dei volentis eos recipere.

Aucthoris ſententia, Nullos eſſe peccatores in hac vita impœnitibiles,atque inconuertibiles ad Deum.
Prima ratio.
1.Timoth.2.
Matth.11.
Ezechiel.18. & 33. Ioël.2.

49\. Deinde,huiuſmodi peccatores eſſent iam extra ſtatum viæ , vtpotè qui , ſecundùm iſtos auctores,ſint inflexibiles ad bonum, & iam ſimiles damnatis in inferno; quantùm ad priuationem omnium Dei auxiliorum, & obſtinationem in malo , & ſunt extra ſtatum bene ac malè merendi. Ante mortem igitur,& quidem pluribus annis,(poteſt enim euenire , vt illum ſtatum incidant aliqui multis ante mortem ſuam annis) deſierunt iſti eſſe viatores. Hoc autem eſt contra communem Theologorum & patrum ſententiam,affirmantium,dum quiſque viuit, & quoad moritur, eſſe in ſtatu viatoris,eumdémque terminum ſtatuunt viæ, ac vitæ hominis. Quod etiam B.Paulus non obſcurè indicauit 2.ad Corinth.5,verbis illis: *Omnes nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti,vt referat vnuſquiſque propria corporis , prout geſſit, ſiue bonum ſiue malum.* Quid eſt *propria corporis*,niſi quæ geſſit,donec vitam corporalem viueret & dum anima fuit in corpore? vt ſecundùm B.Paulum,ſtatus bene, vel malè merendi ſit,quoad anima eſt in corpore,id eſt,vſque ad mortem. Et ſicut beatitudo hominis non incipit niſi poſt hanc vitam, dicente Apoſtolo: *Dum ſumus in hoc corpore,peregrinamur à Domino per fidem enim ambulamus,& non per ſpeciem*: ita quoque omnimoda peccatoris derelictio , atque omnis auxilij priuatio in perpetuum duratura,quæ eſt velut ſubſtantia æternæ damnationis,non in hac vita, ſed poſt mortem debet incipere.

Secunda ratio.

2.Corin.5.

50\. Adhæc , vndénam iſti autores compertum habuerunt , eſſe certum quendam numerum peccatorum , quem qui impleuit ,is omninò derelictus à Deo ampliùs pœnitentiam agere , & ad Deum conuerti non queat ? Nam cùm iſtud à diuinæ tantùm voluntatis decreto non pendeat , non potuit cuiquam moralium, niſi per

Tertia ratio.

Dei reuelationem, certò innotescere: talis porrò nulla extat Dei reuelatio. Dicerent fortasse, nihil esse opus noua reuelatione, cùm id traditum sit in Scriptura, vt paret ex locis eius suprà citatis. Sed enim nec suprà posita Scripturæ loca probant quod intendunt isti, & ipsa Scriptura dicit apertè contrariũ. Nam vt scriptum est Matth. 18. quærenti Petro, an dimissurus esset fratri peccanti, vsque septies? Respondit Dominus: *Non dico tibi, vsque septies, sed vsque septuagies septies.* Ponens haud dubiè numerum determinatũ pro indeterminato, & significans, quotlibet, & quantislibet peccatis fratrum esse ignoscendum: si apud hominem igitur nullus esse debet certus numerus peccatorum, vltra quem non parcat delinquenti fratri, quãtò minùs apud Deum, cui propriũ est, vt dicit sancta Ecclesia, misereri semper, & parcere, & qui omnipotentiam suam parcendo maximè, & miserando manifestat? Possum hoc perillustri quodam exemplo confirmare. Si quem mortalium fuisse in isto peccatorum statu existimandum erat, maximè id putandũ erat de Manasse rege Iudæ: huius enim & incredibilis fuit scelerũ multitudo ac varietas, & inæstimabilis grauitas atque immanitas: & verò ipsemet confessus est, se peccasse super numerum arenæ. Legat quæso Lector tricesimũ tertium caput posterioris libri Paralipomenon, nec dubito quin assensurus sit mihi. Is tamen cùm in profundo innumerabilium penè, atque immanissimorum scelerum demersus esset, & se ad Deum erexit, atque conuertit, & talem egit pœnitentiam, vt à Deo veniam peccatorum, & captiuitatis liberationem meruerit.

Locus Matt. ca. 18.

Manasses admirabile exẽplum pœnitẽtium.

51. *Quarta ratio*

Prætereà in isto statu hominum peccatorũ, quem isti auctores faciunt irremediabilis perditionis, non vtique negabunt fuisse Pharaonem: hunc enim tanquam antesignanum & principem induratorem hominum proponit Scriptura. Sed quo in statu malitiæ fuit Pharao, in eodem planè statu fuisse constat regem Nabuchodonosorem: quem fuisse omnium sui temporis superbissimum, crudelissimum & impiissimũ, ostendit liber Danielis, in cuius cap. 3. Azarias vocat eum virum iniustum, & pessimum vltrà omnẽ terram: is tamẽ posteà fructuosam egit pœnitentiam. Certè S. Augustinus in libro de Prædestinat. & Gratia, cap. 15. in eodẽ statu malitiæ statuit Pharaonẽ & Nabuchodonosor: & illum ait permãsisse impœnitentem vsque ad mortem: hunc verò fructuosam egisse pœnitentiam. Augustini super ea re verba memorauimus suprà in disputat. 6. ad numerum marginalẽ 33.

S. August.

52. *Quinta ratio Locus primæ epistolæ Ioan. c. 5.*

Adiice, quod S. Ioannes primæ epistolæ, cap. 5. duo tantùm facit genera peccantium: & vnum vocat peccantium non ad mortem; alterum verò peccantium ad mortem. Quæro, statum istum peccatorum, quem facit Thostatus, in vtro istorum duorum ponere oporteat? Non potest referri ad prius genus peccantiũ: non enim illi secundùm B. Ioannem sunt desperati, atque omninò perditi, cùm iubeat pro illis orari, quinetiam promittat non modò veniam, sed etiam vitam. Nec potest referri ad posterius genus peccantium ad mortem: quia peccantes ad mortem, sunt tantùm, qui in ipso peccato moriuntur: hoc enim est peccare ad mortem, non recedere à peccato dum quis viuit, sed in ipso mori. Sic enim exponit Augustinus in libro de Correptione & Gratia cap. 12. & in libro 1. Retractationum, cap. 19. & S. Gregorius lib. 16. Moral. cap. 21. & Gelasius Papa de Anathematis vinculo, & Lyranus & Vega, & est cõmunis expositio. Atque idipsum exigit sententia verborũ B. Ioannis. Vult enim fideles scire, pro quibus debant fructuosè orare, & pro quibus non: docétque, pro omnibus in hac vita peccãtibus, quoniam adhuc spatium habent pœnitendi, esse orandum, talémque orationem fructuosam esse apud Deum. Pro peccatoribus autem, ante mortem non agentibus pœnitentiam, suóque in peccato morientibus, non esse orandum, cùm iam nullum habeant pœnitendi spatium.

S. August. S. Gregor. Gelasius P. Vega.

Postre

Postremò, hæc est, fuitque semper in Catholica Ecclesia, & Patrũ, & Theologorum probata sententia, de nullo peccatore, dum viui, esse desperandum: Nulli occlusum esse aditum veniendi ad Deum: nec vlli Deum sufficiens ad pœnitendum denegare auxilium. Audi B. Augustinum in lib. 1. Retractationum, cap. 19. retractantem quod dixerat, lib 1. de sermone Domini in monte, peccatum ad mortem esse, cùm quis post agnitionem Dei per gratiam Christi, oppugnat fraternam gratiam, & aduersus ipsam gratiam, qua reconciliatus est Deo, inuidentiæ facibus agitatur: hæc, inquam, verba retractans, & meliùs exponens, ait: Addendũ prætereà fuit, si in hac tam scelerata mentis peruersitate, finierint hanc vitam: de quocũque enim, quamuis pessimo, in hac vita constituto, non est vtique desperandum: nec pro illo imprudenter oratur, de quo non desperatur. *Sic ibi Augustinus.* Hũc B. Augustini locum citans Magister Sententiarum in lib. 2. distinct. 43. hæc scribit: His verbis Augustini insinuatur tunc solùm debere dici peccatum ad mortem, vel in Spiritum sanctum, cùm non habet comitem pœnitẽtiam: nec de aliquo peccatore esse desperandum in hac vita, & ideò pro omni esse orandum. Vnde illud Ioannis? *Non pro eo dico, vt quis oret,* sic accipiendum videtur, vt pro aliquo peccante ad mortem, vel in Spiritum sanctum, postquàm sine pœnitentia finierit hanc vitam, non oremus: dum autem in hac vita est, nec de peccato illius desperare, & pro illo orare debemus. Quocircà idem Augustinus in serm. 11. de verbis Domini, loquẽs de blasphemia in Spiritum sanctum, quam definit duritiam cordis impœnitentis, hunc in modum scribit: De nullo desperandum est, quamdiu ad pœnitentiã, patiẽtia Dei adducit. Paganus est hodie, Iudæus est hodie, hæreticus est hodie, schismaticus est hodie. Quid si cras amplectatur Catholicã fidem, & sequatur Catholicam veritatem Quid si isti, quos tãquàm desperatissimos damnas, antequàm finiant istam vitam, agant pœnitentiam, & inueniant veram requiem, & vitam in futuro? Nolite ergò ante tempus iudicare quemquam. *Ita S. Augustinus.* Vnde infert Magister: ex his ostenditur: pro quibuslibet peccatoribus in hac vita esse orãdum, nec de aliquo esse desperãdum cùm quilibet conuerti possit, dum in hac vita est. *Sic Magister.* Et Augustinus lib. 21. de ciuitate Dei, cap. 24. Nũc, inquit, Ecclesia ideò pro eis orat, quos in genere humano habet inimicos, quia nunc tẽpus est pœnitentiæ fructuosæ Nam quid maximè pro eis orat, nisi vt det illis Deus, sicut dicit Apostolus, pœnitentiam, & resipiscant à Diaboli laqueis, à quo captiui tenentur secundùm ipsius voluntatem? orat itáque pro omnibus in hoc corpore constitutis: nec tamen pro omnibus exauditur: si qui enim vsque ad mortem habebunt cor impœnitens, nec ex inimicis conuertentur in filios, numquid pro istis iam mortuis orat Ecclesia? Cur ita? nisi quia in parte Diaboli computantur, qui dum essent in corpore, non sunt translati ad Christum. *Sic Augustinus.* Hoc insuper firmari potest auctoritate Gelasij Papæ, qui loco suprà citato hæc scribit: Dixit Ioannes Apostolus: *Est peccatum ad mortem, non dico vt oretur pro eo.* Peccatum ad mortem est, in eodem peccato manentibus vsque ad mortem: & peccatum non ad mortem, est, ab eodem peccato recedentibus ante mortem. Nullum est quippè peccatum pro quo remittendo, aut non oret Ecclesia: aut quod, data sibi diuinitùs potestate, desistentibus ab eo non possit absoluere, vel pœnitentibus relaxare. Ita Gelasius. Possem equidem plurium auctorum testimoniis hanc nostram munire sententiam, si ex instituto, principalique consilio, ac non potiùs ex occasione superioris disputationis, ac velut in transcursu, hæc à nobis suscepta & tractata esset controuersia.

53. Sexta ratio.

S. August.

Magister Sententiarũ.

S. August.

2. Tim. 2.

Gelasius Papa.

Quamuis autem supradictam opinionem quidam assignent Adriano, is tamen eodem ipso loco, quem illi citant, contrariam opinionem probabiliorẽ sibi videri

Nec Adrianum nec Vegam, nec Caietanũ fuisse in supradicta sententia.

apertè docet his verbis: Sicut damnatis nulla est facultas per pœnitentiam reuertendi ad Deum, ita peccatoribus perditæ vitæ, meritò adimitur etiam in hac vita sæpè facultas, sine qua non sunt conuertendi. Dico notanter restrictè, sine qua non conuertentur, non autem dico, sine qua conuerti non poterunt: quia eam misericordiam (vt probabiliter teneo) viatoribus exhibet Deus, quòd sufficienter eis assistit, & suam gratiam offert; qua pro extremo saltem virium laborando, possent peccatorum indulgentiam promereri: vt in hoc differentia sit viatorum ab iis, qui transierunt terminum. Et idem paulò infrà: Teneo, inquit, probabiliter, quòd nunquam in viatore est consummata sententia Dei, de subtractione auxilij sufficientis ad pœnitendum. Vega quoque non putat esse vllos peccatores in hac vita, qui non possint ad Deum conuerti: sed tantùm ait, quòd aliqui non conuertentur; quia vel nullus eorum cõuertitur vel, certè paucissimi, & rarissimè, vt etiam habent eius verba suprà posita. Et idem libro decimo tertio, ca. 12. Deus, inquit, omnibus peccatoribus perseuerantibus in peccato subtrahit auxilium efficax ad pœnitentiam. Sed quia derogare non nouit legibus communibus, præsertim fauorabilibus, nunquàm alicui ita subtrahit, neque quemquam in hoc punit, vt non possit hoc auxilium, sicut generale, habere: hoc enim esset legem communem inuertere, & viam facere terminum. Sed in hoc punit peccatores, qui non conuertuntur, vt non habeant auxilium, quo conuertantur.

55. Si quis porrò est recentiorum Theologorum, quem posset quis non temerè existimare suffragari isti sententiæ, is maximè videretur esse Caietanus, qui in octauo Ientaculo, & in quæstione prima. spiritum blasphemiæ videtur facere peccatum in hac vita irremissibile. hoc modo scribens: Disposuit diuina iustitia, eos, qui peccarunt spiritu blasphemiæ, impœnitenter perseuerare vsque in finem: itaque sub hac dominica reuelatione cadit, non solùm negatio remissionis, sed etiam negatio doni pœnitentiæ. Tanquàm si dictum fuerit, quòd peccantibus spiritu blasphemiæ, nunquàm concedetur remissio, quia nunquàm concedetur gratia pœnitendi, exigente hoc maximè illorum nequitia. *Hæc Caietan.* Sed profectò non ista fuit mens & sententia Caietani, vt talis peccator simpliciter sit inconuertibilis in hac vita. sed hoc tantùm docere voluit, talem peccatorem regulariter, & secundùm viam ordinariam, & secũdum communem Dei misericordiam, super peccatores nequaquàm conuersum iri: eum tamen per singularem quandam, atque extraordinariam Dei misericordiam & posse & solere aliquando conuerti. Ponam hic eius verba: Talis, inquit, peccator non debet desperare: non enim Deus obligauit misericordiam suam communi cursui, sed præter illum, & supra illum pluries misertus est peccatorum: vt patet de Latrone, de Paulo, & de Magdalena, quos, supra communẽ cursum, statim ita erexit. Talis igitur peccator, omni conatu, & ieiuniis, & eleemosynis, & orationibus, & alienis suffragiis tantò magis conari deberet diuinam implorare misericordiam, quantò remotiorem se ab illa constituit. *Sic Caietanus.*

Luca 23. Actor. 9. Luca 7.

Soluitur ratio, quæ est firmamentum supradictæ opinionis.

56. Nec sanè valida est argumentatio, qua isti auctores supradictam opinionem probare volunt Sic enim illi ratiocinantur: si inter bonos & sanctos viros possunt esse aliqui (*immo iam non pauci fuerunt*) ita confirmati in gratia, vt non possint declinare ad peccatum mortale, nec auerti à Deo: è cõtrario igitur, inter peccatores nõ repugnat esse aliquor, ita destitutos Dei auxilio, vt sint obfirmati in malo & inflexibiles ad bonum. Sed enim multifariàm ista eorum antithesis vitiosa est: est enim perdissimilis ratio confirmationis bonorum in gratia & omnimodæ derelictionis & obdurationis malorum in peccatis. Primò; inter iustos & sanctos viros non est certus quidam numerus bonorum operum, quem cùm illi impleuerint, confirmentur in gratia; sed ea confirmatio fit gratuita solùm, & singulari, exuberantique Dei

misericor

misericordia erga aliquos. Isti verò Auctores statuunt certum numerum peccatorum, quem vbi peccator impleuerit, fiet irreuocabiliter, atque inconuertibiliter malus. Deinde, qui fuerunt in hac vita confirmati in gratia, nihilominus fuerunt viatores, & in statu merendi, ac demerendi, saltem, quantùm ad peccata venialia, vt patet in aliis, præter B. Virginem, quod in statum illum peccatorum, quem Thostatus facit, minimè conuenit, vt suprà ostendimus. Ad hæc diuersa est ratio misericordiæ diuinæ in hac vita, atque iustitiæ eius punientis in hac vita peccata hominum: est enim Deus & promptior, & copiosior ad beneficiendum, quàm ad puniendum: *Misericordia quippe superexaltat iudicium*. Nec Deus in hac vita peccata hominum punit, sine admixtione misericordiæ: quod enim dixit Dauid: *Numquid obliuiscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua misericordias suas?* in hac potissimùm vita locum habet; sicut illa sententia Iob, cap. 35. *Nunc non infert Deus furorem suum, nec vlciscitur scelus valdè*. Verùm super hac controuersia, pro ratione instituti operis, quæ dicta sunt, ea satis, superque Lectori esse debent: & nos ad tractandum reliquas expositiones illorum verborum: *Ego indurau cor Pharaonis*, reuertamur.

Iacob. 2.
Psalm. 87.

OCTAVA DISPVTATIO.

An propterea Deus indurare dicatur hominem, quòd multa circa ipsum facit, è quibus capit is occasionem magis obdurandi cor suum.

SEXTA via & ratio interpretandi, quemadmodùm Deus indurat hominem, huiusmodi est. Multa Deus circa hominem facit interiùs & exteriùs, è quibus capit is occasionem grauiùs peccandi, & pertinaciùs inhærendi peccatis: cùm enim iamdiu, multùmque peccãdo, deprauatum animum habeat, tam bona, quàm mala in suam vertit perniciem. Sic profectò res est: qui sunt deserti à Deo, vitiisque corrupti, nulla re iuuantur: sed si bona eis offerantur, ea, vel contemnendo, vel etiam oppugnando, peiores euadunt: si mala, ea protinùs, toto affectu, complectendo: sceleratiores existunt: non secus quàm ægrotos, qui salutaria medicamenta contemnẽs, & cibos, potúsve noxios sumens, morbum suum facit insanabilem. Denique, quali quisque est animo, talia fiunt ei omnia malo quippe omnia vertuntur in malum, etiam bona: bono autem omnia proficiunt ad bonum, etiã mala. Audi de malis quod in libro Sapientiæ scriptum est, cap. 14. *Creaturæ Dei, in odium factæ sunt, & in tentationem animabus hominum, & in muscipulam pedibus insipientium*. De bonis extat celebris illa beati Pauli sententia: *Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum*. Manna Hebræos, qui viri boni erant, mira suauitate sapotis, voluptatéque afficiebat: mali autem, tanquam insipidum cibum, & vilem fastidiebant. Miraculis à Deo factis in Ægypto, Pharao magis effetatus est ad resistendum Deo: Hebræi autem ad credendum

57
Sexta expositio. Indurat Deus, quia facit multa à quibus tã incorruptus pre cæteris animus, occasionem maioris capit indurationis.

Ad Rom. 8.

 Deo,

Deo,& seruo eius Mosi vehementiùs permoti.

58. Facit porrò Deus multa intra eum hominem,qui obduratur,quibus,vitio suo, is fit deterior.Excitat in eo varios affectus, vel metus, vel spei,ac fiduciæ, vel cupiditatis,vel iræ : varias item imaginationes & perplexas,ac dubias cogitationes immittit : etiam somnia & visa nocturna iniicit,quibus ille,nimiò plus credulus, incitatur, ac præcipitatur in malum. Similiter circa eundem hominē multa facit exteriùs,vel bona,vel mala:bona,vt sunt admonitiones,correctiones,flagella,beneficia,miracula:quibus ille contemptis fit peior. Facit etiam quædam exteriùs, quæ ad malum possunt inclinare,atque eò inclinatura sunt eius animum , cuiusmodi sunt varia obiecta voluptatum,vel honorū :quibus iam corruptus animus, Deiq; gratia & auxilio spoliatus, protinùs assentietur & adhæreſcet. Hæc autem Deus vel facit,vel fieri permittit, sciens,peccatorem abusurum illis ad maiorem animæ suæ perniciē,& exitium:tum in pœnam præcedentium peccatorū, quibus meruit ita deseri & tractari à Deo:tum ad manifestandum seueritatem suæ iustitiæ,& ad incutiendum aliis salutarem quendam timorem,quo & qui sunt in peccatis,confestim resipiscere studeant, & qui sunt in gratia Dei,caueant sollicite,ne deserti à Deo,in miserrimum incidant induratorum hominum statum.

59. Pharao igitur,& flagellis Dei,& miraculis vehemētiùs obduratus est. Flagellis quidem,quia Deus nō eum percutiebat,sed quæ extra ipsum erant:& quia paulatim & moderatè flagellabat, nec continenter, sed per interualla,requiem ei dans, subtracto ad tempus flagello. Miraculis etiā Dei obduratus est, quia vidit Magos suos facere similia prodigia eorum,quæ Moses,Dei nomine, faciebat. Ad hæc altè,penitúsque insederat in animo Pharaonis hic sensus,fore sibi,& regno suo maximè detrimentosum,atque ignominiosum,si Hebræos abire sineret. Deus verò multiplicauit in Ægypto prodigia & flagella , non propter Pharaonem,cui sciebat ea nihil profutura:sed propter Hebræos qui magis Deo creduli, & fideles , atque obedientes futuri erant. Nec propter Hebræos solùm,sed propter alias gentes,eas præcipuè,quas Iudæi transituri erant proficiscentes in terram Chanaā:quę tot & tantis auditis prodigiis ingenti obseruantia & timore Dei, quem colebant Hebræi,eorum animi occuparentur, atque complerentur. Patet hoc ex his , quæ dixit Achior Holoferni , vt relatum est in libro Iudith , capite quinto , & Raab exploratoribus, vt tradit liber Iosue,capite secundo,& ex his,quæ dixerunt Philistæorum sapientes,sicut habet primus liber Regum,cap.6.

60. *B. August.* Hanc porrò sextam viam, omnium maximè approbauit, maximéque instituit beatus Augustinus.Is enim cùm alibi, tum præcipuè libro quinto aduersus Iulianum,capite tertio copiosè disputat , Deum in Scriptura dici quosdam indurare, & excæcare,& tradere in reprobum sensum non solùm per patientiam & permissionem,sed per quandam potentiam , & quasi actionem, Facit hæc Deus,inquit Augustinus , miris & ineffabilibus modis , qui nouit iusta iudicia sua non solùm in corporibus hominum, sed etiam in ipsis cordibus operari : qui non facit volūtates malas , sed eis iam malis vtitur vt voluerit , cùm ipse aliquid iniquè velle non possit. *Sic ibi Augustinus.* Sed hoc ipsum enucleatiùs traditur ab eodem in quadam quæstione,quam super hac re tractauit. Est autē inter quæstiones eius in librum Exodi , quæst. 18. Verba S.Augustini sic habent: Vtitur Deus bene cordibus malis ad id,quod vult ostendere bonis,vel quod facturus est bonis. Et quamuis vniuscuiusque cordis in malitia qualitas,suo fiat vitio,quod inoleuit ex arbitrio voluntatis:vt tamen qualitate mala huc vel illuc moueatur,causas fit,quibus animus propellitur:quæ causæ vt existāt, vel nō existāt,non est in hominis potestate,sed veniunt ex occulta prouidentia, iustissima planè, & sapientissima , vniuersum

uersum, quod creauit, disponentis & administrantis Dei, Vt ergo tale cor haberet Pharao, quod patientia Dei nō moueretur ad pietatem, sed potiùs ad impietatem, vitij proprij fuit: Quòd verò facta sunt ea, quibus cor suo vitio iam malignum, resisteret iussionibus Dei (hoc est enim quod dicitur induratum, quia non flexibiliter consentiebat, sed inflexibiliter resistebat (dispēsationis fuit diuinæ, qua tali cordi, non solùm iusta, sed euidenter iusta pœna parabatur, qua pœna timentes Deum corrigerentur. Proposito quippè lucro, verbi gratia, propter quod homicidiū committatur, aliter auarus, aliter pecuniæ contemptor mouentur: ille scilicet ad facinus perpetrandum, hic ad cauendum. Ipsius tamen lucri propositio in alicuius illorum non fuit potestate. Ita causæ veniunt hominibus malis, quæ non sunt in eorum potestate, sed hoc de illis faciunt, quales eos inuenerunt iam factos propriis vitiis ex præterita voluntate. *Ita B. Augustinus.*

61. *Rupertus.*

Huic sextæ interpretationi affinis est, quam tradit Rupertus libro 7. Commētariorum in Exodum, cap. 21. Ait enim Deum indurasse cor Pharaonis, non propriè, ac directè; sed vehementer multiplicando Hebræos, eosque mirè prosperando, quodāmodo fecit, vt Ægyptij inuidētes eorū fœlicitati, nullo modo paterētur eos subtrahi dominationi & imperio suo: sed indurarentur contumaciter resistendo iussis Dei. Ponam hîc verba Ruperti: Quid est, inquit, *Ego indurabo cor eius?* Nunquid inquitas est apud Deum, vt cor Pharaonis priùs tenerum, fecerit ipse durum, quo per occasionem duritiæ eius, mirabilia faciendo, glorificaretur? Absit. Sed oderat Pharao, & Aegyptij Hebræos, eorúmque odium incensum fuerat ex inuidia dicentium: *Ecce populus Israel multus, & fortior nobis est.* Nec enim aliter accipiendum est, quod Dauid de Deo dixit: *Conuertit cor eorum, vt odirent populum suum*: nisi quia dum benedixit, & multiplicauit populum suum, creuit Aegyptiorum inuidia, eáque mox profecit in asperum odium. Est autem inuidiæ proprium, vt quantò maiora tribuuntur beneficia eis, quibus inuidetur, tantò magis confirmetur inuidia, & quò amplius splendescit, cui inuidetur, tantò magis inuidus indurescat. Ergo Deus indurauit cor Pharaonis non ipsum corrumpendo, sed Hebræos, quos illi oderant iniquè, compatienti charitate visitando. Hoc, ego, inquit Deus, facio intentione charitatis, sed Pharaoni inuidenti proficiet ad incrementum odij, & duritiam cordis. Sic vno eodémque Solis iucundo lumine & glacies dura liquescit, & lutum molle durescit. *Sic Rupertus.* Hanc ego sextam B. Augustini expositionem, ante omnes laudo & amplector: ad quam propè accedit septima expositio, quæ consequenti proximè Disputatione tractabitur.

Psal. 104.

NONA DISPVTATIO.

An dicens Scriptura, Deum indurare cor hominis, non loquatur propriè, sed figuratè, quod est euentus, causæ ipsi attribuens.

62

Septima expositio. Cùm dicitur Deus indurare cor hominis, quod est euentus, tribuitur ipsi causæ, secundùm Scripturæ morem.

Chrysostomus Damascenus.

CHRYSOSTOMVS explanans verba illa Domini nostri, quæ refert B. Ioannes cap. 17. *Nemo ex eis perijt, nisi filius perditionis, vt Scriptura impleretur*, ita scribit: Non propterea periit, vt impleretur Scriptura: sed proprius Scripturæ modus est, vt quæ euentus sunt, pro causa ponat. Omnia igitur diligenter inuestiganda sunt, & dicentis mos, & subiectum, & Scripturæ lex, *Sic Chrysostomus*. Hunc Scripturæ morem enucleatiùs declarans Damascenus libro quarto de Fide orthodoxa, cap. 20. Animaduertere, inquit, oportet, quòd mos sacræ Scripturę est, quædam, quæ secundùm euentum debent intelligi, causaliter dicere; vt illud: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci: vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas, cùm iudicaris.* Non enim propterea peccauit Dauid, vt vinceret Deus peccatum suum: neque indigebat Deus peccato eius: vt ex illo victor appareret.. Sed quia nobis peccantibus non affert iram suam, sed pœnitentibus parcit, victor mali nostri demonstratur. Non ad hoc autem nos peccamus, sed ita euenit res. Quemadmodùm si quis sedeat operans, & superueniat eius magnus quispiam amicus, ait: Ne operer hodie, aduenit hic meus amicus: nec tamen amicus ideò venit, vt ille non operaretur, sed occupatus circa amici susceptionem, euenit, vt non operaretur: & dicuntur hæc euentus, quia ita eueniunt res. *Sic Damascenus.*

63

Hoc ipsum nos etiam, sed aliquantò planiùs docentes, vsitatum esse dicimus in Scriptura, & in communi, ac vulgari consuetudine loquendi frequenter vsurpatum, vt cùm ex dicto, aut facto alicuius personæ aliquid euenit, etiam præter consilium & voluntatem eius, vulgò credatur & dicatur id factum esse ab illa persona, quasi ea illud voluerit, ac designauerit. Exépli causa, ex peccato mortali sequitur mors animi æterna: quamuis igitur qui peccat, non intendat mortem æternam animæ suæ; nec tam habeat odio: quia tamen facit id, ex quo sequitur mors animæ: dicitur odisse animam suam, & velle perditionem eius. Ad quem sensum scriptum est Psalm. 10. *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam.* Sit alterum hoc eiusdem rei exemplum. Dixit Iacob filiis suis: *In meam hoc fecistis miseriam, vt indicaretis ei, & alium habere vos fratrem.* At enim perspicuè constabat, filios Iacob non indicasse Præfecto Ægypti, se habere fratrem alium minimum, eo consilio & voluntate, vt miserum facerent patrem suum: sed quia ex eo, quod illi fecerant loquentes Præfecto de fratre suo minimo, secutum est, vt Præfectus iuberet eum duci ad se, eóque abducto, Iacob in dolore, & luctu miser fuit: idcirco hoc, quod euenit, attribuit filiis suis, quasi id ipsi ad eum finem consultò fecissent. Quoniam igitur ex longa Dei patientia erga peccatores, & ex eo, quòd Deus nō dat eis gratiam suam,

Locus Ps. 10. Gen. 43.

& quo

& quoniam circa eos multa facit, quibus illi peiores fiunt, atque hinc euenit eorum obduratio: idcircò, secundùm morem illum loquendi, & Scripturæ, & omnium ferè gentium, induratio peccatorum attribuitur Deo, non propriè, sed figuratè loquendo. Sic etiam vulgò dicere solemus de ægroto intemperanti, & præcepta medici contemnenti, & de eo, qui sæpiùs sese in pericula magna temere coniicit, istos quærere ac velle mortem suam. Et hæc quidem septima expositio, tres vltimas, maximè verò sextam complectens, est omnium optima & absolutissima.

65. Illud prætereà hîc annotandum est, *Excæcare*, & *Indurare*, verba esse actiua, & propriè sumpta significare actionem quandam, & effectum in ea persona, in quam dicuntur: Siquidem excæcare aliquem, est cæcitatem in eo facere, & indurare aliquem, duritiem in eo efficere. Non tamen semper ita sumuntur: nec in communi vsu loquendi, nec in Scriptura: interdum quippè ponitur excæcare aliquem, non pro eo, quod est efficere in eo cæcitatem: sed pro eo, quod est, occasionem quandam & incitamentum præbere ad id faciendum, per quod, animo quispiam, & iudicio excæcetur. Hoc ita esse, demonstrat euidenter celebris illa Scripturæ sententia, quæ est in libro Exodi, cap. 23. & Deuteron. cap. 16. & Ecclesiast. 20. *Ne accipias munera quæ excæcant prudentes, & subuertunt verba iustorum.* Manifestum est, munera, cùm sint res corporeæ & sensibiles, non posse efficienter attingere corda hominum, nec propriè facere ea cæca: Dicuntur tamen excæcare, quòd nonnullis occasionem præbeant, & incitamento sint ad peruertendum & excæcandum iudicium. Reperimus autem in Sacris literis quatuor res dici excæcare hominem: Primò munera, vt dictum est: tum, ipsum Diabolum, sicut dixit Paulus 2. Corinth. 4. *Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat eis illuminatio Euangelij.* Deinde, propriam ipsius hominis malitiam: sicut legimus Sapientiæ 2. *Excæcauit eos malitia eorum.* Ac demum apud Isaiam, cap. 6. legimus Deum excæcasse populum Hebræorum. Munera excæcant per occasionem: Malitia hominis excæcat eum meritoriè, quia per eam meretur excæcari à Deo: diabolus excæcat hominem incitando eum ad peccata, & ad perseuerandum in peccatis, vnde accidit ei cæcitas cordis: Deus excæcare dicitur hominem eo modo, quo exposuimus in superioribus disputationibus: quod dictum est de excæcatione, idem de induratione sentiendum est.

Locus Deuter. cap. 16.

Quatuor res excæcant hominem.

DECIMA DISPVTATIO.

Quemadmodùm Deus tractet peccatores, quos indurare dicitur.

65. QVo vniuersam eius doctrinæ, quæ est de induratione hominis, tractationem tandem concludamus, iuuat in hac extrema disputatione indicare Lectori, quemadmodùm se gerat Deus erga eos, quos indurare dicitur: super qua re omnem hanc disputationem ex variis diuinæ Scripturæ locis expromemus. Principiò sinit Deus eiusmodi peccatores induratos, sequi cupiditates & libidines suas, nec ab illis remouet illecebras, & irritamenta voluptatum, atque

Decem res, quas Deus agit circa peccatores induratos.

vitiorum,nec largitur eis gratiam efficacem, qua concupiſcentiæ & libidinum ardor eorum reſtinguatur. Vnde in Pſalm. 80. ſcriptum eſt : *Non audiuit populus meus vocem meam,& Iſraël non intendit mihi. Dimiſi eos ſecundùm deſideria cordis eorum,ibunt in adinuentionibus ſuis.* Et in Pſal 72. *Transierunt in affectum cordis* : id eſt : Quicquid corde affectauerunt,& concupierunt, aſſecuti ſunt , omniáque eis ex ſententia ſucceſſerunt Et Paulus ad Rom. 1. diſputat, Deum quoſdam propter execrandum idololatriæ ſcelus, tradidiſſe in deſideria cordis eorum. Secundò: dat eis Deus affluentiam bonorum temporalium,& proſperos rerum omnium ſucceſſus : qua illi proſperitate obcæcati,velis(vt aiunt)remiſque ad omnia feruntur flagitia , & in ſuum cæco impetu ruunt exitium. Rectè itáque in illos dictum eſt à Salomone Prouerb. 1. *Proſperitas ſtultorum perdet illos.* Et in Pſalm. 72. *Prodiit quaſi ex adipe iniquitas eorum*: id eſt, ex corde adipato & pingui , propter abundantiam rerum temporalium. Et Ezechiel. 16. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ , ſaturitas , & abundantia panis,& otium.* Idcircò Salomon rogabat Deum: *Diuitias ne dederis mihi, ne fortè ſatiatus illiciar ad negandum,& dicam: Quis eſt Dominus.*

Locus pſ 72.

Prouerb. 30.

66\. Tertiò, aufert illis Deus beneficium tribulationum , per quas miſericorditer caſtigans, hominum ſcelera , inducit eos ad ſanam mentem. Vnde Hieremias , cap. 31. *Caſtigaſti me, & eruditus ſum.* Et in cap. 1. Lamentationum : *De excelſo miſit Deus, ignem in oſſibus meis , & erudiuit me.* Et paulus ad Hebræos , cap. 10. *Caſtigat Deus omnem filium, quem recepit.* Et Eccleſiaſt. 30. *Qui diligit filium ſuum , aſſiduat ei flagella.* Et contrario autem , ſignum eſt irati Dei , & indurati peccatores , ſalutaria eiuſmodi flagella ab eis remoueri : hoc enim minatus eſt Deus , grauiſſimæ inſtar pœnæ , Iudæis per Oſeam , cap. 4. *Non viſitabo* , inquit , *ſuper filias veſtras , cùm fuerint fornicatæ , neque ſuper nurus veſtras , cùm adulterauerint.* Et Prouerb. 13. *Qui parcit virgæ , odit filium ſuum.* Et in Pſal. 72. *In labore hominum non ſunt,& cum hominibus non flagellabuntur.* Et Paulus ad Hebræos 12. *Si extra diſciplinam eſtis , ergò adulteri eſtis, non filij.* Quartò , vetat Deus ſeruos ſuos orare pro iſtiuſmodi hominibus induratis: vt hoc etiam auxilio videlicet priuentur, quo iuuari maximè poterát ad reſipiſcendum. Dixit Deus Hieremiæ : *Tu noli orare pro populo hoc , nec aſſumas pro eis laudem & orationem , & non obſiſtas mihi , quia non exaudiam te.* Quòd ſi pro huiuſmodi hominibus orauerint Deum , etiam viri ſanctiſſimi , Deóque chariſſimi, non exaudiuntur tamen, nec quidquam orando proficiunt , quod ita fore prædixit Deus per Hieremiam , cap. 15. *Si ſteterint*, inquit. *Moſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum.* Et apud Ezechielem , cap. 14. ait Deus ipſum, quidem Noë, Danielem,& Iob, viros vtique ſanctiſſimos, ſibíque acceptiſſimos , ſi id temporis viuerent,& pro Hebræis orarent , haudquaquam ſuis meritis , & precibus liberaturos fuiſſe populũ Hebræum à malis, quibus ſua culpa erat obnoxius. Quintò, amouet Deus ab iſtis hominibus medicos ſpirituales, tam viſibiles, vt ſunt boni Confeſſarij,& Prædicatores, aliíque ſaluti animarum. & peccatorum conuerſioni ad Deum ſtrenuè operam nauantes: ſiue inuiſibiles ſint, vt ſunt Angeli boni, & hoc ſignificatum eſt per Hieremiam, cap. 51. illis verbis , quæ videntur eſſe Angelorum deſperantium de ſalute Babylonis,& ab ea recedentium: *Curauimus Babylonem, & non eſt ſanata, derelinquamus ergo eam, quoniam peruenit vſque ad cœlum iudicium eius.* Hoc ipſum contigiſſe incredulis Iudæis, docuit Paulus, dicens : *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei : ſed quoniam repellitis illud , & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes : ſic enim præcepit nobis Dominus.*

Locus Hierem. 31.

Locus Hierem. cap 7.

Locus Actor. 3.

67\. Sexto , priuat Deus eiuſmodi homines prædicatione verbi ſui , quo humanus, animus illuminatur & roboratur aduerſus tentationes , & ſpiritualiter paſcitur, & alitur ad æternitatem , atque ſi fuerit in peccatis , excitatur , & flectitur ad pœniten

tentiam, curatúrque, & sanatur à morbis spiritualibus. Hanc porrò audiendi verbi Dei priuationem, minatus est Deus per Amos, c. 8. *Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus, & mittam famem in terram: non famem panis, neque sitim aquæ sed audiendi verbum Domini.* Septimò, Dei permissu, & ordinatione fit, vt istiusmodi hominum consiliarij, sint mendaces, & fallaces, mala & noxia dantes consilia, quibus illi fidem habeant, & in quibus, ingenti sua ruina & exitio acquiescant. Sic Roboam posthabito seniorum consilio, & stultorum iuuenum consilium sequens, magna regni parte spoliatus est. Sic Absalon neglexit consilium Achitophel vtile sibi, præferens consilium Chusai. quod eius causa fuit exitij. Vnde in 2. Regum, cap. 17. ita scriptum est: *Domini nutu dissipatum est consilium Achitophel vtile, vt induceret Dominum super Absalon malum.* Octauò, sinit Deus aliquando Pseudoprophetas, docentes falsa dogmata, prædicere nonnulla, quæ ita eueniant, vt prædictum ab illis fuerat, vt traditur Deuteronomij, cap. 13. quinetiam facere prodigia, & portenta, sicut facturus esse dicitur Antichristus. Hac re probantur electi, quò magis eorum fidei constantia enitescat: improbi autem, per se iam proni ad flagitia, prædictionibus & portentis Pseudoprophetarum decepti, vehementiùs in peccata ruunt. Sinit itáque Deus, vt qui habentur ab istiusmodi hominibus tanquàm Prophetæ, ac sapientes, & ipsi decipiantur, & decipiant sibi credentes: nam, quia nolunt assentiri veritati, iusto Dei iudicio, mittitur illis spiritus erroris, vt acquiescant falsitati, & probabilior, ac plausibilior videatur illis falsitas, quàm veritas. Vide quæ ad hanc sententiam scripsit Paulus 2. ad Thessalonicenses 3. Huc etiam spectat, quod Dominus dixit per Ezechielem, cap. 14. *Propheta cùm errauerit, & locutus fuerit verbum: Ego Dominus decepi Prophetam illum*: nimirum, quia vel somniis & visis à Deo missis, sed dubiæ significationis, vel etiam ipsis Dei verbis, ambiguæ sententiæ decepti sunt, non verè, sed ex suo sensu & arbitrio ea interpretantes, atque intelligentes.

3. Reg. 12.

Locus Ezechiel. c. 14.

Nonò, laxat Deus habenas Diabolo, ampliorem dans potestatem insidiandi, & nocendi istiusmodi hominibus: qua ille accepta, omnes suas artes, viresque exercet, variè, atque efficaciter tentando eos homines: tum seducendo eorum mentes, vanis & falsis opinionibus: tum obijciendo varia obiecta voluptatum, variásque illecebras vitiorum: quinetiam interiùs turbando phantasmata, & inflammando affectus. Huius rei admirandum, simulque tremendum exemplum habemus in tertio libro Regum, cap. 22. vbi narratur talis quædam admirabilis visio, quam habuit Michæas Propheta: *Vidi Dominum* (ait Michæas) *sedentem super solium suum, & omnem exercitum cœli assistentem à dextris, & à sinistris. Et ait Dominus: Quis decipiet Achab regem Israel? & stetit quidam spiritus coram Domino. Et ait: Ego decipiam illum. Et ait Dominus: In quo decipies? Et ille ait: Egrediar, & ero spiritus mendax in ore omnium Prophetarum eius. Et dixit Dominus, Decipies, & præualebis: Egredere & fac ita. Nunc igitur ecce dedit Dominus spiritum mendacij in ore omnium Prophetarum tuorum, qui hic sunt: & Dominus locutus est contra te malum.*

68.

Locus lib. 3. Reg. c. 22.

Decimò ab istis hominibus obstinatis remouet Deus omnia præsidia, & adiumenta efficacia, quibus protegebantur, & defendebantur aduersus incursus, & insidias Dæmonum, & tentationes: Aufert etiam quæcunque incitabant eos & promouebant ad bonum: vt talibus Dei auxiliis orbati, sibique permissi, nusquàm non offendant, & cadant, atque in exitium suum volentes & scientes ruant: quod pulcherrima similitudine vineæ declarauit Dominus per Esaiam, capite quinto. Sed quia eum locum suprà commemorauimus in disputatione septima ad numerum marginalẽ 45. superuacuum esset hic eum repetere. Non ero longior in huius materiæ tractatu, & de humani cordis induratione: disputandi finem hic faciam.

BENEDICTI PERERII IN DVODECIMVM CAPVT EXODI,

DISPVTATIONES VIGINTI.

Exponuntur hoc duodecimo capite cæremoniæ circa immolationem, esúmque agni Paschalis obseruandæ: narratur deinde discessus Hebræorum ex Aegypto.

CAPVT DVODECIMVM EXODI.

Versus.

DIXIT quoque Dominus ad Mosen & Aaron in terra Ægypti: * 2. Mensis iste, vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni. * 3. Loquimini ad vniuersum cœtum filiorum Israël, & dicite eis: Decima die mensis huius tollat quisque agnum per familias & domos suas. * 4. Sin autem minor est numerus, vt sufficere possit ad vescendum agnum, assumat vicinum suum, qui iunctus est domui suæ, iuxta numerum animarum, quæ sufficere possit ad esum agni. * 5. Erit autem agnus absque macula, masculus, anniculus, iuxta quem ritum 6. tolletis & hœdum. * Et seruabitis eum vsque ad quartam decimam diem mensis huius: immolabítque eum vniuersa multitudo filiorum 7. Israel vsque ad vesperam. * Et sument de sanguine eius, ac ponent super vtrumque postem, & insuper liminaribus domorum, in qui-8. bus comedent illum. * Et edent carnes nocte illa assas igni, & azy-9. mos panes cum lactucis agrestibus. * Non comedetis ex eo crudum quid,

quid, nec coctum aqua, sed tantùm assum igni: caput cum pedibus eius & intestinis vorabitis * Nec remanebit quidquam ex eo vsque 10. manè: si quid residuum fuerit, igne comburetis. * Sic autem co- 11. medetis illum: Renes vestros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus tenentes baculos in manibus, & comedetis festinanter: est enim Phase(*id est Transitus*)Domini. * Et transibo per terram Æ- 12. gypti nocte illa, percutiámque omne primogenitum in terra Ægypti ab homine vsque ad pecus: & in cunctis diis Ægypti faciam iudicia, ego Dominus. * Erit autem sanguis vobis in signum in ædi- 13. bus, in quibus eritis: & videbo sanguinem, & transibo vos: nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Ægypti. * Habebitis autem hunc diem in monumentum, & celebra- 14. bitis eum solennem Domino in cunctis generationibus vestris cultu sempiterno. * Septem diebus azyma comedetis: in die primo non erit fermentum in domibus vestris, quicumque comederit fer- 15. mentùm, peribit anima illa de Israël, à primo die vsque ad diem septimum. * Dies prima erit sancta atque solennis, & dies septima, eadem 16. festiuitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis his, quæ ad vescendum pertinent. * Et obseruabitis azyma: in eadem 17. enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Ægypti: & custodietis diem istum in generationes vestras ritu perpetuo. * Pri- 18. mo mense quartadecima die mensis ad vesperam comedetis azyma vsque ad diem vigesimam primam eiusdem mensis ad vesperam. * Septem diebus fermentum non inuenietur in domibus vestris: qui 19. comederit fermentum, peribit anima eius de cœtu Israël, tam de aduenis, quam de indigenis terræ. * Omne fermen- 20. tum non comedetis: in cunctis habitaculis vestris comedetis azyma. * Vocauit autem Moses omnes seniores filiorum Is- 21. raël, & dixit ad eos: Ite tollentes animal per familias vestras, & immolare Phase. * Fasciculúmque hyssopi tingite in sanguine, 22. qui est in limine & aspergite ex eo superliminare, & vtrumque postem: nullus vestrum egrediatur ostium domus suæ vsque manè. * Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios: 23. cúmque viderit sanguinem in superliminari & in vtroque poste, transibit ostium Domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras, & lædere. * Custodi verbum istud legitimum tibi, & filiis 24. tuis vsque in æternum. * Cúmque introieritis terram, quam Do- 25. minus daturus est vobis, vt pollicitus est, obseruabitis cæremonias istas. * Et cùm dixerint vobis filij vestri: Quæ est ista religio? 26. * dicetis eis: Victima transitus Domini est, quando transiuit su- 27. per domos filiorum Israël in Ægypto percutiens Ægyptios, &

 domos

28. domos nostras liberans. Incuruatusque populus adorauit. * Et egressi filij Israël fecerunt sicut præceperat Dominus Mosi, & Aaron.
29. * Factum est autem, in noctis medio percussit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, à primogenito Pharaonis, qui in solio eius sedebat, vsque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere, &
30. omne primogenitum iumentorum. * Surrexitque Pharao nocte & omnes serui eius, cunctaque Ægyptus: & ortus est clamor magnus in Ægypto: neque enim erat domus, in qua non iaceret mortuus.
31. * Vocatisque Pharao, Mose & Aaron nocte, ait: Surgite, & egredimini à populo meo, vos & filij Israël: ite, immolate Domino, sicut dicitis.
32. * Oues vestras, & armenta assumite, vt petieratis: & abeuntes bene-
33. dicite mihi. * Vrgebántque Ægyptij populum de terra exire veloci-
34. ter, dicentes: Omnes moriemur. * Tulit igitur populus conspersam farinam, antequàm fermentaretur: & ligans in palliis, posuit super hu-
35. meros suos. Fecerúntque filij Israël, sicut præceperat Moses: & petie-
36. runt ab Ægyptiis vasa argentea & aurea, vestémque plurimam. * Dominus autem dedit gratiam populo coram Ægyptiis, vt commoda-
37. rent eis: & spoliauerunt Aegyptios. * Profectíque sunt filij Israël de Ramesse in Socoth, sexcenta ferè millia peditum virorum, absq; par-
38. uulis. * Sed & vulgus promiscuum innumerabile ascendit cum eis,
39. oues & armenta, & animantia diuersi generis multa nimis. * Coxerúntque farinam, quam dudum de Aegypto conspersam tulerant: & fecerunt subcinericios panes azymos: neque enim poterant fermentari cogentibus exire Aegyptiis, & nullam facere sinentibus moram:
40. nec pulmenti quidquam occurrerat præparare. * Habitatio autem filiorum Israël, qui mãserunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta annorum quibus expletis eadem die egressus est omnis exercitus
41. Domini. * Nox ista est obseruabilis Domino, quando eduxit eos de terra Aegypti: hanc obseruare debent omnes filij Israël in gene-
42. rationibus suis. * Dixitque Dominus ad Mosen & Aaron: Hæc est re-
43. ligio Phase: omnis alienigena non comedet ex eo. * Omnis autem
44. seruus emptitius circumcidetur, & sic comedet. * Aduena & merce-
45. narius non edent ex eo. * In vna domo comedetur, nec efferetis de
46. carnibus eius foras, nec os illius confringetis. * Omnis cœtus filio-
47. rum Israël faciet illud, * Quòd si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, & facere Phase Domino, circumcidetur priùs omne masculinum eius, & tunc ritè celebrabit: erítque sicut indigena terræ: si quis autem circumcisus non fuerit, non vescetur ex
48. eo. * Eadem lex erit indigenæ, & colono, qui peregrinatur apud
49. vos. Fecerunt omnes filij Israël sicut præceperat Dominus Mosi & Aaron.

ron. * Et eadem die eduxit Dominus filios Israël per turmas suas.

DE IMMOLATIONE, ATQVE ESV AGNI PASCHALIS.

INTER omnes sacrarum rerum legales obseruantias, ea, quæ ad immolationem, esúmque agni paschalis pertinebat plurimum apud Iudæos religionis, & venerationis, ac celebritatis habuit. Nec immeritò sanè: ea quippè solennitas plurimis, maximéque insignibus constabat cæremoniis: nec vnius erat tantùm diei, sed in septem dies extendebatur, quorum primus & vltimus, admodùm religiosus, sanctúsque habebatur. Instituta etiam fuerat ad renouandam, quotquot annis, memoriam maximi illius beneficij, quo Deus Hebræos affecerat, cùm tot & tantis in Ægypto, ipsorum causa, editis prodigiis, crudelissima eos Ægyptiorum dominatione, asperrimáque seruitute liberauit. Sed ego principalem, coram Deo, causam tantæ celebritatis fuisse reor, Quòd immolatio Agni paschalis, illustrissimam faceret significationem, & figuram præferret passionis & mortis Iesu Christi Domini nostri, per quam humanum genus antiquissima, & miserrima peccati, ac Diaboli seruitute, horrendóque mortis æternæ rearu aliquando erat liberandum. Multa porrò de immolatione, ac esu Agni, præcepta Dei commemorantur in hoc duodecimo capite, super quibus aliquot nobis tractandæ sunt disputationes. Ac primò quidem disputandum erit de tempore, quo immolandus erat Agnus. Secundò, de qualitate Agni immolandi. Tertiò, de Personis ad edendum Agnum idoneis. Quartò, de modo comedendi Agnum. Quintò, de Nomine, quo festa hæc solennitas appellabatur. Sextò, cuiusnam rei, posteà in nouo Testamento gerendæ, immolatio illius Agni significationem & figuram haberet,

PRIMA DISPVTATIO.

De Mense, quo erat immolandus Agnus, An his fuerit omninò primus Anni mensis.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 2.

Mensis iste, vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni.

1.

Simplicius Peripateticus.
De initio anni varia gentium consuetudines.

TRIA tempora circa immolationem Agni paschalis designantur in hoc capite duodecimo. Primùm enim præcipitur, vt immoletur Agnus in primo mense anni, vt verba in titulo huius Disputationis posita ostendunt. Deinde iubentur Hebræi, decima die huius mensis tollere Agnum, & seruare eum vsque ad decimam quartam eiusdem mensis: Sic enim est in versu tertio: *Decima die huius mensis tollat vnusquisque agnum, &c.* Et infrà versu sexto: *Et seruabitis eum vsque ad decimam quartam diem huius mensis.* Adhæc præcipitur vt immolatio Agni fiat ad vesperam decimæ quartæ diei primi mensis sicut in versu sexto scriptum est illis verbis: *Immolabit eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam.* Nos in hac prima Disputatione, de Mense, & de Die decima mensis disputabimus: in altera verò, quæ proximè, hanc sequetur, de Tempore, quod vocatur, *ad vesperam*, differemus.

Simplicius, nobilis Peripateticus, & locupletissimus scriptorum Aristotelis Commentator atque explanator, super textum vigesimum quintum libri quinti Physicorum Aristotelis, docet, apud varias Gentes variè designari principiũ anni, primúmque eius mensem. Athenienses quippè inchoasse annum à Solstitio æstiuo: Romanos, post Numam Pompilium, a Solstitio hyberno: Asianos ab Æquinoctio autumnali: Arabas & Damascenos ab Æquinoctio verno: vnde etiam Romani ante Numam Pompilium initium anni faciebant, decem tantùm mensibus annum definientes. *Sic ille.* Hebræi duplex quondam habuere initium anni: Ante egressionem ex Ægypto, annum inchoabant ab Æquinoctio autumnali: & primus anni mensis erat, qui respondebat nostro Septembri, & posteà vocatus ab illis est, nomine Chaldaico, *Tisri.* Hoc enim tempore antiqua, & communis omnium Hebræorum fuit opinio, etiam multis Christianorum Doctorum probata, fuisse mundum à Deo conditum: qua de re videre poterit Lector, quæ nos in primo Tomo Commentatiorum in Genesim, vbi exposuimus opus tertiæ diei, copiosè disputauimus. Diuina certè Scriptura non obscure indicat, finem & principium anni esse in mense septimo Hebræorum, qui concurrit cum nostro Septembri, cùm præcepit celebrari festum Tabernaculorum in exitu anni vel redeunte anno, vt est in vigesimo tertio, & in vigesimo quarto capite Exodi. Ex quo licet intelligere,

ligere, ſeptimum menſem Hebræorum, qui reſpondet noſtro Septembri, & in quo ſolennitas Tabernaculorum celebratur, fuiſſe terminum præcedentis anni, & initium ſequentis. Ioſephus certè in primo libro Antiquitatum, affirmat, Hebræos primò quidem initium anni habuiſſe in menſe, quem diximus vocari *Tiſri*, proximum Æquinoctio autumnali, ſed poſtea, iuſſu Dei, primum anni menſem eſſe conſtitutum eum, in quo Hebræi liberati ſunt Ægyptiaca ſeruitute, iſque multis pòſt ſeculis Chaldaico vocabulo nominatus eſt *Niſan*. Addit prætereà Ioſephus, in more eſſe apud Hebræos, in celebratione feſtorum, & rerum ſacrarum tractatione, inchoare annum à verno Æquinoctio, & à menſe *Niſan*: in reliquo autem vitæ vſu rerúmque ciuilium antiqua vti anni computatione, inchoando videlicet eum ab Æquinoctio autumnali, & menſe *Tiſri*, quod apud Chaldæos ſignificat initium. Immò verò iubens hoc loco Deus, primum menſem anni deinceps ab Hebræis haberi *Niſan*, ſatis indicauit, eum anteà non fuiſſe primum apud illos menſem, alioqui nouo non fuiſſet opus præcepto.

Ioſephus.

2. *Cur principium anni à verno tempore ſumptum ſit.*

Voluit porrò Deus ab eo tempore inchoari deinceps annum Hebræorum, quò firmior & ſanctior eſſet apud eos memoria beneficij, quo eos ipſe à duriſſima ſeruitute Ægyptiorum aſſeruerat in optatiſſimam libertatem: quæ libertas ipſis, quaſi vitæ quoddam initium eſſe videbatur, cùm anteà ſeruitutem, vel ipſa morte acerbiorem ſeruiſſent: quocircà Iudæi ab hoc inſigni beneficio, deinceps tempora rerum memorabilium dinumerabant, ſicut licet cernere in tertio libro Regum, cap. 6. non ſecus, ac nos Chriſtiani, initium putandi annos à ſalutifero Chriſti Domini ortu ducimus. Tempora igitur celebrandi feſta, Iudæi expendebant ſecundùm rationem huius primi menſis: poſteà verò Talmudici exceperunt duo feſta, nimirum Iobilæi, & anni ſeptimi, quo terræ dabatur quies. Nam ſi Iobilæus & annus ſeptimus ab hoc menſe primo, qui dictus eſt *Niſan*, numeratus fuiſſet, neceſſe fuiſſet, Iudæos, duorum annorum prouentu frugum priuari: quando ante eum menſem, quo tempore metenda erat meſſis anni ſexti, Martio videlicet menſe, illa nequaquam eſſet planè matura: toto autem ſeptimo anno nec metere, nec facere ſementem fas erat. Cæterùm multis poſteà rebus hic primus menſis inſigniter nobilitatus fuit. Primùm enim, quotquot annis maximum Iudæorum feſtum, *Phaſe*, & ſimpliciter ac præcisè in Scriptura vocatum, *feſtum*, celebrabatur. Deinde hoc ipſo menſe Hebræi ingreſſi ſunt in terram promiſsionis, vt colligitur ex quarto capite libri Ioſue. Hoc item menſe Chriſtus Dominus conceptus eſt, & ſecundùm antiquam plurimorum Patrum opinionem, in hoc menſe mundus Deo creatus eſt, qua de re nos bene longam diſputationem tractauimus in primo tomo Commentariorum noſtrorum in Geneſim, cùm exponemus opus tertiæ diei.

Talmudici & Paulus Burgenſis ſuper hoc caput 12. Exodi.

3. *Quando Hebræi propria nomina ſuorum menſium habere cœperint.*

Sed quia ſuprà dictum eſt, primum hunc menſem poſteà vocatum fuiſſe *Niſan*, ſcire conuenit, Hebræos, ante captiuitatem Babylonicam, nulla menſium habuiſſe propria nomina, ſed eos ex ordine appellaſſe, primum menſem & ſecundum ac tertium, atque ita deinceps quibus autem non ferè vtuntur Iudæi proprijs menſium nominibus, ea illi à Perſis, & Medis, maximè verò à Chaldæis in exilio acceperunt: quo fit, vt hiſce nominibus proprijs non appellentur menſes, niſi poſt captiuitatem Babylonicam, velut apud Zachariam Prophetam, Eſdram, Eſther, & Machabæos, qui poſt captiuitatem Babylonicam fuerunt, vt pluribus verbis diſputat Paulus Burgenſis in ſua quadam additione ad Poſtillam Lyrani ſuper hoc caput duodecimum Exodi. Non me fugit, in tertio libro Regum, id eſt, multò antè captiuitatem Babylonicam in ſexto capite eius libri, ſecundum menſem appellari *Zio*, quo etiam modo ibi appellatur à ſeptuaginta Interpretibus: & in octauo capite eiuſdem libri, ſeptimum menſem appellari *Ethanim*, à ſeptuaginta verò

Athanim, Sed enim illa nomina non fuerunt propria illorum mensium, sed Epithetæ: nam pro illo nomine *Ziv* Hebraicè est (*hodesziv*) quod, vt ex Chaldaico Paraphraste liquet, significat Latinè, quasi dicas, *mensem apertionis*, siue *splendoris* quòd in eo mense flores se aperiant, eorúmque pulchritudo, & venustas tunc splendescat. Vox autem illa (*Ethanim*) tributa septimo mensi, Latinè significat *fortes*, vt apertè hoc loco ostendit Paraphrastes Chaldaicus. Cur autem septimus mensis, qui est autumnalis, respondens nostro Septembri, nominatus fuerit ab Hebræis, *mensium fortium*, huiusmodi causam reddit Vatablus, quòd eo mense, fruges & fructus arborem collecti reponantur in horrea: illis autem rebus confirmatur cor hominis, humanáque roboratur vita: vel propter crebra & insignia festa in eo ipso mense celebrari solita, vt est festum Tabernaculorum, & Expiationis, & Dedicationis templi Salomonis. Caietanus aliam reddit causam: Exponens enim caput octauum tertij libri Regum ita scribit: Suspicor ideò septimum mensem fuisse nuncupatum *mensem fortium*, quòd fortes duntaxat homines resistunt ægritudinibus Autumni, quæ septimo mense nos præcipuè vexant. A fortitudine itaque vitalis virtutis, mensis septimus apud Hebræos cognominatus est *mensis fortium*, tanquàm mense illo manifestetur huiusmodi fortitudo. *Sic ille.*

Cur septimus mēsis dictus sit ab Hebreis mensis fortium. Vatablus. Psal. 105. Caietanus.

4\. Lubet hîc adscribere propria omnium mensium nomina, quibus vsi sunt Hebræi. Primus mensis respondens nostro Martio, dictus est *Nisan*, cuius mentio fit secundo Esdræ, capite secundo & in libro Esther, capite tertio & vndecimo. Secundus respondens Aprili, vocabatur *Tiar*, qui libro tertio Regum, capite sexto (vt diximus) nominatur *Ziv*. Tertius mensis, conueniens cum Maio, dictus est *Sivan*. Quartus respondens Iunio, *Tammuz*. Quintus conueniens cum Iulio, *Ab*, Sextus, concurrens cum Augusto, *Elul* qui memoratur secundo Esdræ, capite sexto, & priori libro Machabæorum capit. 14. Septimus vocabitur *Tisri*, respondens Septembri. Octauus cum Octobri conueniens dicebatur, *Marheses*, *vau*. Nonus qui cum Nouembri concurrit, *Chisleb*, vel *Casleu*, cuius mentionem reperiemus secundo Esdræ, & in priori libro Machabæorum, capit. 1. & 4. & in posteriori libro capite 1 & 10. & apud Zachariam Prophetam, cap 7. Decimus mensis dicebatur, *Tebeth* respondens nostro Nouembri. Vndecimus cum nostro Ianuario conueniens vocabatur, *Sebath*, Duodecimus & vltimus mensis respondens Februario, vocabatur *Adar*, cuius fit mentio primo libro Esdræ, c 6. & plurifariàm in libro Esther, & in priori libro Machabæorum c. 7. & in posteriori cap. 15.

Nomina Mensium Hebræorum.

5\. Sed reuertitur ad primum mensem, posteà dictum *Nisan*, quem Deus fecit principium anni Hebræi, mensibus vtebantur Lunaribus: itaque principium mensis, erat Nouilunium dictum *Neomenia*, siue *Calendæ*, qui dies in quolibet mense festus erat, sicut dicitur in Psalm. 80. *Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solennitatis vestræ.* Primus igitur anni mensis erat, Prima Luna, siue Lunatio anni ferè incidens in Martium, quæ in Scriptura vocatur Exodi vigesimo tertio & trigesimo quarto. & Deuteronomij decimo sexto, *mensis nouorum*, vel *primitiuorum*, vel *nouarum frugum*, quòd, circa mensem Martium, in Palæstina segetes maturescere incipiant. Ratio autem cognoscendi quisnam sit primus anni mensis primaque Luna, in qua Pascha celebrandum erat, hæc à plerisque traditur: primum esse mensem anni & paschalem, cuius plenilunium propinquius est Æquinoctio verno. Sed enim ea ratio licèt plerunque vera sit, interdum tamen deficit, quinetiam fallit. Deficit, quidem quia potest euenire, vt sint duo Nouilunia æque distantia ab Æquinoctio verno, quod fit die vigesimo primo Martij, & vnum eorum sit ante Æquinoctium, alterum verò post: tunc, secundùm istam rationem, incertum esset, vtrùm Nouilunium esset principium noui mensis. Fallit præterea ista ratio non

Ratio noscendi & statuendi primum anni mensem qui erat paschalis.

nunquàm

nunquàm enim euenit, vt sint duo Nouilunia, & prius quidem sit propinquius Æquinoctio verno, contingens die septimo Martij: alterum verò sit posterius, incidens in quintam diem Aprilis, & ideò remotius ab Æquinoctio verno. Tunc igitur, secundùm istam rationem, prius Nouilunium: esset initium primi mensis, qui est paschalis, cùm tamen contrà sit: nam est initium vltimi mensis: & illud posterius Nouilunuim, est principium primi mensis. Ergò illa ratio interdum deficit, interdum etiam fallit.

Ratio igitur vsquequáque vera, atque omninò certa cognoscendi, ac statuendi primum anni mensem: hæc est, eum mensem esse primum & paschalem, cuius decima quarta dies incidit vel in ipsum Æquinoctium vernum, vel primo post ipsum: quo fit vt nouilunium primi mensis, nec ante diem octauum Martij, nec post quintum diem Aprilis esse queat, Ac licet tempore Christi Domini nostri Æquinoctium vernum in vigesimum secundum Martij competebat: tempore tamen Nicænæ Synodi locatum est in vigesimo primo die Martij, vbi etiam nunc post Gregorianam Calendarij correctionem sedem habet. Ex his portò, quæ diximus, apparet, mensem primum anni nunquam totum esse posse intra nostrum Martium, sed excurrere semper in Aprilem licet fieri possit, vt aliquando totus sit extra Martium, nunquam tamen totus esse potest extra Aprilem: potest tamen aliquando totus esse intra ipsum Aprilem: vt plurimùm tamen partim cum Martio, partim cum Aprili concurrit & interdum excurrit in Maium. Quoniam autem Hebræi tertio quoque anno vnum mensem intercalabant, bis numerantes duodecimum mensem appellatum ab ipsis, *Adar*, in illo anno intercalari, quia secũdus *Adar* concurrebat cum Martio, idcircò tunc contingebat, vt primus anni mensis, qui vocatur *Nisan*, inciperet ab Aprili. Verùm super hisce rebus, aliisque eodem spectantibus, plenè, exactéque in Apologia noui Calendarij aduersus Mestlinum, in primo capite primi libri scripsit noster Clauius, Mathematicorum nostri temporis Coryphus.

Clauius.

7.

Cur voluit Deus Agnũ immolandum decima die primi mensis sumi, & domi seruari quatuor antè diebus.

Sequitur vt de altero tempore pertinente ad Agnum, qui erat immolandus, deinceps dicamus. Verba Scripturæ super ea re in versu tertio & sexto huius capitis, sunt huiusmodi: *Decima die mensis huius tollat quisque agnum per familias, & domus suas: & seruabitis eum, vsque ad quartam decimam diem mensis huius.* Cur Deus iusserit, Hebræos tollere Agnum, & domi suæ seruare quatuor diebus antequam esset immolandus: quatuor causas afferunt Hebræi: Primam ne fortè negociorum turba, quibus ad instantem profectionem ex Ægypto sese comparabant, impediti, hoc Dei mandatum obliuioni traderent: Alteram, quò meliùs explorare ac dispicere possent, si quod esset in Agno vitium & defectus; talísque esset, qualem esse oportebat anniculum dico, & integrum, atque omnis expertem maculæ: Tertiam, vt ex frequenti aspectu Agni, occasionem haberent inter se sermocinandi de redemptione, ac liberatione sua ex Ægypto, eóque alacriùs se ad profectionem illam accingerent, & Deo tanti beneficij & gratiæ auctori gratias ex animo agerent: Quartam demum, fiducia diuinæ protectionis non formidarent Ægyptios Nam licèt Ægyptij hostili odio insectarentur eos, qui occidebant vel ad esum, vel sacrificij causa, oues & boues, quibus animalibus diuinos ipsi honorem & cultum adhibebant, adeò vt eos lapidibus obruerent, quemadmodum suprà capite octauo scriptum est: Deus tamen, vt ostenderet Hebræis, nihil ipsis suo munitis præsidio nocere Ægyptios posse, mandauit, vt non modò agnum immolarent, sed quatuor anteà diebus palàm in domos suas ducerent, & ante oculos Ægyptiorum toto illo tempore præparatum ad immolationem haberent. Sed enim hoc præceptum de capiendo Agnum tot diebus antè immolationem eius, tunc tantùm obligauit Iudæos:

non autem in posterum. Etenim posteà non erat timendum ne Iudæi obliuiscerentur accipere suo tempore Agnum immolandum, cùm nullum posteà futurum esset ab ea re distrahens impedimentum: & ex quotidiano vsu iugis sacrificij, quo vnus Agnus mane, & alter vesperi immolabatur, satis exploratum & compertum habere, statimque internoscere possent quis Agnus esset idoneus ad immolationem. Quocirca in c.23. huius libri, & in c.16. Deutero, & vbicúmque de ritu & cæremoniis immolandi Agni paschalis fit mentio, obseruatio huius cæremoniæ haud quaquàm memoratur. Miror autem cur Iosephus sub finem lib. 2. Antiquitatum, scribat, Dei iussu, Agnum præparari debuisse à die decimatertia vsque in decimam quartam; cùm apertè Scriptura tradat, à die decima vsque in diem decimamquartam præparatum esse oportuisse.

Iosephus.

8. Illud porrò, quod dicitur, *Agnum sumi debere per domos & familias*, nonnullam desiderat expositioné. Nomen *Domus* variè sumitur in Scriptura: Aliquando enim vniuersa congregatio populi Hebræi, nomine *Domus* appellatur, vt in Psal. 113. *In exitu Israel de Ægypto, domus Iacob de populo barbaro.* Aliquando pro vndecim tribubus Hebræorum, excepta tribu Leui, vt in eodem Psalmo: *Domus Israel sperauit in Domino: adiutor eorum, & protector eorum est. Domus Aaron sperauit in Domino: adiutor eorum, & protector eorum est.* Et paulò infrà: *Benedixit domui Israel, benedixit domui Aaron.* Interdum pro vna tantùm tribu; sic dicitur domus Iuda, & domus Leui: vel pro duabus tribubus, vt domus Ioseph, significans tribum Ephraim, & tribum Manasse. Sæpè etiam pro familia & progenie alicuius, vt domus Dauid. Verùm hoc loco non tam amplè accipitur, sed pressè ac propriè pro vna congregatione domestica, quæ constat marito, & vxore, & filiis, & seruis. Nomen verò *Familia* idem, sed diuersa ratione significat, atque domus; nisi fortè adiectum fuit id nominis, quòd interdum contingat in vna ampla domo plures habitare tenues familias. Sumitur autem nomen *Familia* in Scriptura nonnunquàm amplissimè multa continens hominum millia. In tribu quippè Ruben, vt legitur Numerorum 26. quatuor duntaxat recensentur familiæ: virorum autem eius tribus plus quadringenta tria milia. Verùm hìc accipitur familia pro personis habitantibus in vna communicatione domestica, sub regimine & cura vnius Patris familias. Textus Hebræus habet *domos Patrum*, septuaginta verò Interpretes habent, *Domos patriarum*. Quam locutionem exponens B. Augustinus libro de Locutionibus: quæ sunt in libro Exodi, in numero quinquagesimo septimo, sic ait: Quare dicat hoc loco patrias, non facile est intelligere: vtrùm ciuitates, in quibus illi manebant, an potiùs numerosas familias, à quibus illi manabāt, an potiùs numerosas familias, à cuiusque veluti paternitate propagatas: Hoc enim magis in Græco significari perhibetur: *Sic Augustinus.* Latinus interpres vocem Græcam: *πατριά*, aliquando sine interpretatione posuit, in Psal. 95. *Afferte Domino patria Gentium, afferte Domino gloriam & honorem.* Alibi vertit familiam, vt in Psalm. 21. *Adorabunt in conspectu eius vniuersæ familiæ Gentium.* In tertio autem capite Epistolæ ad Ephesios expressit eam vocem vocabulo paternitatis, dicens: *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis, & in terra nominatur.* Vertit autem ibi paternitatem, vt seruaret in vocibus Latinis similem paronomasiam ei, quæ est in Græcis vocibus.

Nomen domus quid significet in Scriptura.

Quid in Scriptura nomé (familię.)

Locus Psal. 95.

9. Sed ex supradictis oritur dubitatio, vtrùm immolari deberet Agnus secundùm numerum domorum tantùm, hoc est, in vna domo vnus tantùm Agnus: An verò si plures in vna domo essent familiæ, plures item agni in ea domo secundùm familiarum numerum immolari oporteret? Verùm illud prius, vt cum Scripturæ verbis congruentius, sic procliuius creditu, dictúque probabilius videtur. Quòd si domus

esset

esset exigua, vt non sufficeret ad comedendum totum agnum, nolebat eam Deus immolare agnum: non solùm consulens eius tenuitati ac paupertati, sed ob id potissimùm, ne bona pars agni superesset intacta, quòd præcipuè propter mysterium, Deus euenire nolebat. Illa verò domus debebat ex alia viciniori, & numerosiori domo tot personas assumere, quæ sufficerent ad absumendum agnum. Tradunt autem Rabbini, personas ad esum agni sufficientes, fuisse numero decem: sed hoc definiri non potest propter disparem agnorum magnitudinem, & variam ætatem, atque affectionem valetudinis & stomachi comedentium. Quanquàm illorum Rabbinorum traditioni Iosephus etiam suffragari videtur in lib. 7. de bello Iudaico, ca. 17. ita scribens: Cestius rector Iudææ, vires ciuitatis, ac florem significare cupiens Neroni, nostram gentem contemnenti, petiit à Pontificibus, vt si quo modo possent, multitudinem numerarent. Illi autem, cùm dies festus adesset, qui Pascha vocatur, quando à nona hora vsque ad vndecimam hostias cædunt: per singula verò contubernia, non pauciorum, quàm decem virorum sunt; solùm enim epulari non licet, multi etiam vicini conueniunt. Tunc igitur hostiarum quidem ducenta & quinquaginta sex millia, & quingentas numerauere: fiunt autem vt denos epulatores per singulas hostias computemus, tricies centena ac septingenta millia: sancti omnes ac puri; nec enim leprosis, siue vitiliginosis, aut sanguine fluentibus, nec mulieribus menstruo cruore pollutis, neque aliis quocumque modo inquinatis participare sacrificium permittebatur: sed nec alienigenis quidem, nisi qui religionis causa venissent. *Hæc Iosephus.*

Quot, numero ut minimum esse deberent, qui agnum edebant.

Iosephus.

SECVNDA DISPVTATIO.

Quódnam diei tempus denotetur, cùm dicitur esse immolandus Agnus ad vesperam diei decimæ quartæ.

SVPER ILLIS VERBIS:

Immolabit eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam.

Versu 6.

LATINVS Interpres tempus diei decimi quarti: quo immolandus erat Agnus, ferè appellat, *Ad vesperam.* In libro autem Iosue capite quinto, dixit; *Vespere.* Deuteronomij autem 19. posuit, Et *Vespere, & ad Solis occasum.* Hebraicè ad verbum; si Latinè reddas, est; *Inter duas vesperas.* Chaldaicè; *Inter duos soles.* LXX. Interpretes Leuitici 23. ad similitudinem locutionis Hebraicæ verterunt: *Inter medium vesperarum.* Verùm quódnam diei tempus significatur, cùm dicitur. *Ad vesperam,* siue, *Inter duas vesperas,* diligenter, & cum cura disquirendum est. Sed ante alia scire conuenit, nomen *vespera,* aut *vesperis*, duobus modis in Scriptura sumi; vno modo presse ac propriè altero modo amplè, & extra propriam significationem. Si propriè sumatur vespera, haud dubiè tempus significat, quod est post Solis occasum, & ante noctis tenebras:

10.

Quid nomen vesperæ significet.

Isidorus. bras: hoc enim probat origo nominis: Vesper enim, vt docet Isidorus libr. 5. originum, cap. 3. dicta est à vespere stella, quæ proprio nomine vocatur *sidus Veneris*: & Solis ortum antegrediens, vocatur *Lucifer*, eiusdem Solis occasum subsequens, nominatur *Vesper*, vel vt Plautus dixit, *Vesperugo*: Virgilius Græco nomine dixit, *Hesperum* illo versu:

Plautus. *Virgil. in Eclo. vltim. in fine.*

" *Ite domum saturæ, venit Hesperus,*
" *ite capellæ.*

Plinius. Scitè igitur Plinius lib. 2. cap. 8. sidus hoc vocauit æmulum Solis, ac Lunæ; præueniens quippè exortum Solis, Luciferi nomen accipit, quasi Sol alter diem maturãs; contrà verò ab occasu refulgens, nuncupatur vesper, vt prorogans lucem, vicémque Lunæ reddens. *Sic ille.* Vespera igitur propriè dicitur, Crepusculum vespertinum, quod in Iudæa, præcipuè autem Hierosolymis, vbi altitudo poli fermè est graduum triginta duorum, in Æquinoctijs continet horam vnam, & minuata viginti quinque. Et quia Vespera est finis diei artificialis, rectè illud dixit Virgilius, libro primo Æneidos:

Virgilius.

Ante diem clauso componet Vesper olympo.

Huc etiam pertinet versus ille prouerbialis:

Nescis quid serus Vesper vehat.

Eandem quoque significationem habet vox Hebræa (*Hareb*) à verbo (*Harab*) quod significat ligare, vel obligare, siue vt alij interpretantur, commiscere; quod nimirum Vespera misceat & nectat idem cum nocte, tempus enim vespertinum, partim lucidum est, & partim obscurum. Quod autem Vespera propriè sit tempus diei post occasum Solis, & ante principium noctis, dupliciter ex ipsa Scriptura ostendi potest. In libro enim Iudicum, cap. 19. sunt hæc verba: *Considerate quod dies ad occasum declinior sit, & propinquet ad vesperam.* Vbi pro eodem tempore ponit & occasum Solis, & vesperam. In libro quoque Leuitici, cap. 23. præcipitur Hebræis, vt Sabbatha sua, id est, festos dies agant à vespera ad vesperam, id est, à Solis occasu ad alterum occasum Solis. Consuetudo enim fuit Hebræorum inchoare dies festos ab occasu Solis, cùm primum videlicet in cœlo apparere conspiciebant stellam Veneris, quam vocamus, *Hesperum.*

Locus libr. Iudicum c. 19.

II. Altero modo nomen *vespera* vsurpatur non propriè, sed amplè: hoc autem modo tres eius vocis vsurpationes memorat Thostatus quæst. 10. in cap. 12. Exodi, Ait enim, vesperam nonnunquàm in Scriptura accipi pro tota nocte. Sic enim accipi Genesis I. vbi dicitur: *Factum est mane & vespere dies vnus.* Nam vespere positum est pro nocte: manè autem pro die artificiali: dies enim integer & naturalis ex die & nocte artifici consistit. Affirmat etiam interdum poni vesperam pro mane, seu diluculo, siue crepusculo matutino: hoc enim modo vsum esse ea voce Matthæum cap. 28. scribentem: *Vespere Sabbathi, quæ lucescit in prima Sabbathi, Maria Magdalena & altera Maria venerunt videre Dominum.* Quod autem per vesperam Sabbathi, intellexerit diluculum primæ Sabbathi, id est, Diei dominicæ, declarauit Marcus, qui narrans idem, ait, mulieres illas valdè manè vna Sabbathorum venisse ad monumentum. Quod igitur Matthæus dixit; *Vesperam*, idipsum Marcus vocauit, *valde mane.* Addit prætereà Thostatus nomen *vespera* sumi pro toto tempore, quod est post meridiem vsque ad occasum Solis. Ex quo enim Sol discedit à meridie, paulatim declinat ad occasum: & hac ratione vtitur Ecclesia vocabulo *Vespere* in hymno, quem dicit in Hora nona, cùm ait:

Tres significationes vesperæ, nō propriæ à Thostato traditæ, discutiuntur.

" *Largire clarum Vespere,*
" *Quo vita nusquàm decidat, &c.*

Hæc Thostatus. Ego vt de hac vltima significatione nihil ad præsens dicam, vt de qua

qua dicendi mox idoneus magis erit locus, priores certè duas vsurpationes, *vespera*, quas tradit Thostatus, minimè probo. Nego enim vesperam in Scriptura pro ipsa nocte poni: nam verba illa ex capite primo Genesis ab eo prolata: *Factum est vespere & mane dies vnus.* Non quam ipse tradit, sed quam tradiderunt Basilius Ambrosius, Chrysostomus, & Augustinus, interpretationem habent. Per *vesperam*, enim sibi significatur dies præcedens artificialis cuius finis est vespera: & item per *mane* significata est nox, cuius terminus est mane. Sic autem loqui voluit Moses, vt significaret completum diem & plenè terminatam noctem. Ex completo enim die in vespera, & nocte terminata in mane cōficitur integer dies naturalis viginti quatuor horis constans. Sed hoc nos plenius tractauimus in primo libro primi Tomi Commentariorum in Genesim, vbi exposuimus opus primi diei. Similiter censeo nimis durum, atque insolens esse, vesperam poni pro manè cùm sint duo tempora inter se admodùm diuersa & quodammodò opposita. Nec Thostati opinionem adiuuant verba illa Matthæi: *Vespera Sabbathi quæ lucescit in prima Sabbathi*: illud enim, *quæ lucescit in prima Sabbathi*, nō denotat diluculum, vel manè diei Dominici, sed crepusculum vespertinū, quod erat finis Sabbathi: & ideò dicitur vespera Sabbathi, idémque erat principium primæ Sabbathi, id est, diei Dominicę ex more scilicet Iudæorum qui, legales dies inchoabant à crepusculo vespertino. Illud ergo verbum (*illucescit*) idem valet quod *initium facit primæ Sabbathi*, vel *incipere facit primam Sabbathi*. Sic etiam Lucas est locutus, cap. 23. scribens: *Et dies erat parasceues, & Sabbatum illucescebat*, id est, Sabbathum incipiebat, & aduentabat, sicut bene Iansenius pluribus exposuit super c. 144. & 145. Concordiæ Euangelicæ. *Iansenius.*

12. *Auctoris sententia de nō propria significatione vocis vespera.*

Nos igitur dicamus vocem, *Vespera*, non propriè acceptam, nō rarò vsurpari pro tempore, quod præcedit occasum Solis non quidem pro quolibet tempore post meridiem, sed pro eò præcipuè, in quo Sol iam propè accedit &, vt Ciceronis vtar verbo, præcipitat ad occasum: tale autem tempus ferè continet tres diei extremas horas. Vetus enim & celebris est quadripartita illa diuisio diei, in Tertiam, Sextam & Nonam, qualibet earum ternas horas continente, & quartam quidem diei partem Ecclesia vespertinis horis dicendis assignauit. Quòd autem hæc vltima pars diei ante Solis occasum appelletur *Vespera*, vsus loquendi Ecclesiasticus satis ostendit. In Hymno enim qui canitur ad horam Nonam, sic est:

Largire clarum vespere:

id autem est: Largire nobis bonum finem & exitum Nonæ: quæ nimirum in vesperam exit, atque definit. In hymno item, qui ad vesperam dicitur, sunt hæc verba:

Iam sol recedit igneus:
Infunde lumen cordibus:

Duplex vespera apud sanctum Matthæum.

quo intelligitur, vesperam dici non modò cùm Sol iam infra horizontem recessit & occidit: verùm etiam ante occasum, cùm est in ipso recessu & descensu ad occasum. Verùm enimuerò vtranque significationem *vesperæ*, tum pro crepusculo vespertino, quod est post occasum Solis, & ante initium noctis, tum etiam pro tēpore quo Sol nondum occidit, sed iā tamen propinquat occasui, non obscurè indicauit B. Matthæus cap. 14. Narrat enim vespere facto accessisse ad Iesum discipulos eius, dicentes: *Desertus locus est, & hora iam præterijt: dimitte turbas, vt euntes in castella emant sibi escas.* Et mox narrato miraculo multiplicationis quinque panum & duorum piscium, quibus quinque millia hominum satiata sunt, subdit Euangelista: *Et dimissa turba ascendit Iesus in montem solus orare: vespere autem facto solus erat ibi.* Ecce tibi, eodem in die bis Matthæus nominat vespere vnum prius: alterum posterius: priori quidem significans tempus ante Solis occasum, quo tempore facta est manducatio quinque millium hominum, atque eorum dimissio: hoc

ipsum verò tempus describens Lucas, capite nono, ait, quòd dies tunc cœperat declinare: Marcus autem capite sexto, quòd iam hora multa fieret: Posteriori autem vespere, denotauit Matthæus tempus post occasum Solis, & proximum nocti, de quo scribens Marcus dixit: *Et cùm sero esset.*

13. His breuiter expositis, deinceps nobis disquirendum & pertractandum est id, quod in titulo huius Disputationis posuimus, quódnam diei tempus designet Scriptura, cùm dixit, *Agnum esse immolandum ad vesperam*, vel vt est Hebraicè, *inter duas vesperas diei decimæ quartæ.* Exponam strictim super ea re Auctorum sententias. Prima est sententia, Lippomano minimè displicens, licèt is cum dubitatione videatur eam ponere: tempus inter duas vesperas, ipsam esse noctem, quæ inter vesperam diei decimæ quartæ, & inter crepusculum matutinum diei decimæ quintæ interiecta est, nam etiam ipsum crepusculum matutinum nominari potest vespera. Ponam hîc verba Lippomani: fortasse, inquit, quòd multa essent in illa nocte peragenda, quæ breui tempore perfici non quirent, duæ vesperæ totam noctem comprehendunt, ab occasu videlicet Solis vsque ad eius ortum: iuxta illud Matthæi 28. *Vespera Sabbathi, quæ lucescit in prima Sabbathi. Hæc ille.* Cui ego duas ob causas non assentior: tum quòd facit immolationem Agni paschalis in ipsa nocte decimi quinti diei, quàm Deus tamẽ ad vesperam diei decimæ quartæ fieri præcepit. Cùm enim decimus quintus dies à vespera decimę quartę diei, id est, ab occasu Solis eius diei inciperet: nox vtique illa non decimum quartum diem, sed decimum quintum pertinebat. Tum etiam quod crepusculum matutinum nominet vesperam: quod suprà refutauimus, & verba Matthæi, quæ citat, secùs, quàm ipse accepit, interpretanda esse docuimus.

Prima sententia, vespere, pro nocte. Lippomanus in Catena Exodi super hoc loco.

14. Andreas Masius, scriptor eruditus & disertus, in caput quintum libri Iosue super versu decimo: duas enarrat Iudæorum super hac re sententias; quarum prior est, tempus inter duas vesperas, esse totum meridianum tempus vsque ad Solis occasum, vt prima vespera sit declinatio Solis à meridie versus occasum, tunc enim incipit paulatim plenitudo lucis solaris diminui: altera vespera sit ipse Solis occasus. Ponam hîc ipsa Masij verba: Pars inquit, Hebræorum maior statuit, fas fuisse, mactando Agno paschali operam dare ab hora sexta, hoc est, à meridie diei decimi quarti, vsque ad duodecimam horam eiusdem diei hoc est, ad Solis vsque occasum: pòst verò id agere nefas: tunc enim inchoato iam die decimoquinto, festum agebatur, & agnus cum azymis comedebatur. Hæc opinio prodita primùm videtur memoriæ, ac liberis in vetusto quodam Commentario, qui *Mechilt.* inscriptus est: etenim inter alia illic legimus: Dixit Rabbi Nathan: Quid causæ est, cur tempus inter duas vesperas accipiendum sit de eo tempore, quod à sexta hora, ad finẽ vsque diei labitur? ei responsum est, non quidem adferri posse causam, sed ita esse à Maioribus traditum. *Sic ibi.* Eodem spectat quod Rabbi Simeon filius Iohai scriptum reliquit in libro *Zohar*, vesperam diei, vniuersum illud temporis interuallum quo Sol à meridie in Occidentem deuexus fertur similiter manè dici tempus, quo sol ortus ascendit ad cœli vsque fastigium. Cur autem huiusmodi tempus vocetur, *Inter duas vesperas*, hanc rationem adfert Rabbi. Salomon, quòd id temporis, inter obscurationem diei hora septima inchoatam, & noctis obscurationem, quæ facit initium ipsius noctis, decurrat. Atque hanc ipsam habuisse opinionem videtur Chaldæus Paraphrastes Onkelus, qui illud, *Inter duas vesperas*, interpretatur, *inter soles*, Orientem scilicet & Occidentem. Idem tradit nobilis Rabbinus Dauid Chinchi. Hanc Hebræorum sententiam maximè probarunt etiam de nostris Lyranus & Thostatus hoc loco, & Iansenius in cap. 129. Concordiæ Euangelicæ: quamquàm hic in sententia non permansit, vt paulò infrà dicemus. Huic ego sententiæ

Secunda sententia, vespera pro tempore meridiano vsque ad occasum Solis. Andreas Masius.

Rabbi Salomon.

Rabbi Dauid Chinchi.

sententiæ non habeo aliud opponere, nisi quod mihi quidem nimis durum atque insolens videtur, totum pomeridianum tempus appellare vesperam, etiam quod proximum est meridiei: id enim communis hominum dicendi vsus habet, nec mos loquendi diuinæ Scripturæ.

Alterius Hebræorum sententiæ princeps est Aben Esra, affirmans, tempus inter duas vesperas, esse crepusculum vespertinum inter Solis occasum atque initium noctis intercedens, vt prima vespera, sit occultatio corporis solaris sub Horizonte; altera vespera sit luminis solaris, quod aliquandiu post occasum eius in aëre apparet obscuratio, sine cessatio. Hanc opinionem secutus videtur Iacobus Stapulensis in caput 18. Euangelij Ioannis. & Hieronymus Oleaster super hoc caput Exodi 12. & Hieronymus Vielmus de opere sex dierum, lectio. 11. Verùm hi, posteriorem vesperam faciunt, ipsam noctem, priorem verò occasum solis. At enim supradicti Auctores videntur confundere tempus immolandi Agnum, cum tempore comedendi ipsum simul cum panibus azymis: Esus nàque agni, & panu azymoru fiebat die decimo quinto, vt traditur Leuitici 23. & numerorum 28. qui dies incipiebat ab occasu Solis diei decimæ quartę. Quocircà crepusculum illud vespertinum non erat pars diei decimi quarti, sed decimi quinti ipsum inchoans. Scriptura verò satis apertè distinguit ista duo tempora, *immolandi agnum, atque comedendi ipsum, & panes azymos*: immolationem enim agni refert semper ad diem decimum quartum; esum verò eius, & panum azymorum ad diem decimum quintum. His accedit, quòd isti Auctores ægrè possunt distinguere duas vesperas, inter quas intericctum tempus, dicatum erat immolationi agni: nisi fortè posteriorem vesperam, faciant ipsam noctem diei decimi quinti; quòd sanè significationi huius vocis, *vespere*, vt suprà ostendimus, alienum est. Sed enim, is non obstantibus videtur haud improbabilis ista sententia hanc nempe valde adiuuat id, quod scriptum est in hoc capite 12: versu 18. his verbis: *Primo mense quarta decima die mensis ad vesperam comedetis azyma, vsque ad diem vigesimam primam eiusdem mensis ad vesperam.* Hic apertè dicitur, initium comedendi azyma fuisse ad vesperam decimi quarti diei; sed initium comedendi azyma, non fiebat nisi post occasum Solis diei decimi quarti, incipiente nimirum iam decimo quinto: ergò cùm simili modo locutus sit de immolatione Agni, dicens in versu sexto, immolandum esse agnum ad vesperam diei decimæ quartæ, euidenter concluditur: immolationem agni fieri consueuisse post occasum solis decimi quarti: nisi fortè dicere quispiam non vereatur, Mosen duobus in locis huius capitis, breuissimo interuallo distantibus, voce illa (*ad vesperam*) longè diuersa significatione vsum esse, in priori loco, id est, versu 6. vbi loquitur de immolatione Agni dixerit (*Ad vesperam*) pro tempore, quod propè antecedit occasum Solis posteriori autem loco, hoc est, in versu decimo octauo, vbi agit de azymorum esu, eandem vocem posuerit pro tempore, quod Solis occasum subsequitur.

15. *Tertia sententia, vesperam dici pro crepusculo vespertino. Aben Esra. Iacobus Stapulensis. Oleaster. Vielmus.*

Quarta, superioribus probabilior sententia est, Tempus immolandi agnum paschalem, quod Scriptura vocat (*ad vesperam*) fuisse decimi quarti extremam partem, hoc est, à fine nonæ ad vsque Solis occasum. Antiquitùs enim apud Iudæos, dies artificialis duodecim horis constans, quadripartitò diuidebatur, in Tertiam, Sextam, Nonam, & vesperam: quarum singulæ ternas habebant horas, & à fine spacij sui denominabatur, vt Tertia à fine eius, quæ erat tertia hora. & itidem Sexta & nona: quarta igitur diei pars, quòd in Solis occasu terminaretur, etiam ipsa nomine vesperæ appellabatur. Tempus verò à nona ad Solis vsque occasum appellari vesperam, & communis hominum loquendi mos, atque vsus item Ecclesiasticus iam pridem obtinuit; de quo plura paulò suprà diximus. Huius ego sententiæ principem laudare possum auctorem Iosephum virum scilicet Hebræ-

16. *Quarta sententia, vesperam dici pro vltima diei parte ante Solis occasum.*

Iosephus. gentis, id est, suæ, legum traditionum, atque consuetudinum omniúmque institutorum, & ciuilium, & sacrorum, multò peritissimum. Is quippè in libro 7. de bello Iudaico, cap. 17. scriptum reliquit, Sacerdotes consueuisse paschales hostias cædere, atque immolare ab hora diei nona vsque ad vndecimam, fortasse in duodecima & vltima diei hora, immolatus anteà agnus assabatur, cæteráque ad illam paschalem cœnam pertinentia comparabantur: post occasum namque Solis incipiente nimirùm iam die decimo quinto, tempus erat edendi agnum. Huic sententiæ Caietanus etiam adhæsit: exponens enim illa verba, quæ sunt in versu sexto: *Immolabit eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam*: ita scribit: Iuxta Hebræum habetur *Inter vesperas*, quibus verbis statuitur horam occidendi esse inter vesperas, hoc est, inter occasum Solis quæ est vna vespera, & inter declinationem Solis ad occasum quæ est altera prior vespera: ita vt tempus hoc duas circiter horas contineat ante Solis occasum, vt sic tempus haberent cómodum ad excoriandum, & coquendum agnum vt statim post occasum Solis possent eum comedere. *Hæc Caietanus.* Idem sensit, literísque prodidit Andreas Masius, in eo ipso loco, quem suprà memoraui-mus, ad hanc fermè sententiam scribens statuendum est, vesperam in Scriptura illud diei tempus, quo nondum quidem è nostro orbe finiente excessit Sol, sed tamen inclinatissimus propè ab occasu abest. Agnus porrò paschalis mactari solebat extrema parte decimæ quartæ diei: cùm autem iam mactatus. Deinde esset assandus, cœnáque comparanda, noctem intereà aduenisse, quæ ad diem decimum quintum pertinebat: itáque in epulo paschali accubuisse omnes in ea nocte quæ lucem diei decimi quinti cùm præcederet, eius diei esse par censebatur: hoc enim Euangelicæ etiam historiæ consentaneum est, quæ memorat, Christum emisisse duos discipulos ante eam noctem, quæ diei passionis suæ imminebat, scilicet vt agnum paschalem mactarent, ipsum autem cum cæteris discipulis, tandem ὀψίας ἤ γενομένης, hoc est, nisi fallor, *cùm serum esset Solq; dudum occubuisset*, aduenisse, & accubuisse. *Sic Masius.* Hanc item sequitur sententiam Marcellus Francollinus, meus quondam in Philosophia discipulus nó solùm iuris Canonici & ciuilis egregiè consultus, verùm etiam in Theologia, Philosophia, & mathematicis bene doctus: Is ante nouem annos librum edidit de tempore horarum canonicarum copiosè, accuratéque conscriptum, in cuius capite vigesimo huius sententiæ posthabitis cæteris adstipulator, probatórque est. Iansenius item in cap. 143. Concordiæ Euangelicæ, hanc sequitur sententiam, licèt super cap 129. eam quæ tertio loco suprà est posita sequi visus sit.

Caietanus. *Andreas Masius.* *Marcellus Francollin.* *Iansenius.*

TERTIA

TERTIA DISPVTATIO.

An esset immolandus Agnus in priori vespera diei decimi quarti, an verò in posteriori vespera.

DIES decimus quartus, in quo erat immolandus agnus, incipiebat à vespera præcedentis diei, & in diei sequentis vespera terminabatur. Iudæi námque festos dies agebant à vespera ad vesperam, vt lex præcipiebat Leuitici 23. Cùm igitur Deus iusserit immolari agnum ad vesperam diei decimiquarti, quæritur: An id de priori vespera eius diei, an de posteriori sit intelligendum? Sed intelligi oportere de posteriori vespera, probari, & persuaderi potest his argumentis. Principiò, habet hoc communis loquendi consuetudo, tam diuinæ Scripturæ, quàm aliarum gentium & linguarũ: Cùm enim dicitur vespera huius, vel illius diei, non aliud profectò significatur, aut intelligitur tempus, nisi extrema pars illius diei artificialis; cuius duo sunt termini, quorum vnus inchoat ipsum diem, & vocatur *mane*: alter verò terminat & claudit, & dicitur *vespera*, nec aliter de vespera aut sentiunt, aut loquuntur homines. Id autem in Sacris literis adeò certum est, vt cùm festi dies Iudæorum agerentur à vespera ad vesperam, sicut illis traditum fuerat Leuitici 23. & prior vespera diei festi initium esset, ac pars eius diei; nihilominùs tamen eam vesperam Scriptura non assignet diei festo, cuius est principium, sed diei præcedenti, cuius erat finis; videlicet, vt communem loquendi consuetudinem sequeretur, atque conseruaret. Ponam hic manifestum huius rei exemplum ex versu decimo octauo huius capitis duodecimi: vbi sic est: *Primo mense, quartadecima die mensis ad vesperam comedetis azyma vsque ad diem vigesimam primam eiusdem mensis ad vesperam.* Non est dubium, quin azyma non comederentur ante diem decimum quintum: scriptum quippè est Leuitici 23. & Numerorũ 28. solennitatem Azymorum fieri debuisse die decimo quinto: vespera igitur quæ initium faciebat edendi azyma, quãtum ad rationẽ temporis Iudaici, procul dubiò pertinebat ad decimum quintum diem. Cur igitur Scriptura nominauit eam vesperam diei decimæ quartæ? ob id nempè, quod in more loquendi est apud omnes, referre vesperam ad diem præcedentem, quam illa terminat. Illud præterea in supradictis verbis animaduertendum est, cùm dicitur vespera decimæ quartæ diei, non posse intelligi priorem vesperam, quæ ipsam inchoabat, sed posteriorem vesperam, quæ terminabat diem decimam quartam? Si enim intelligeretur prior vespera, sequeretur, per totam diem decimam quartam licuisse comedere azyma; quod est tamen contra Scripturam, quæ esum azymorum assignat diei decimo quinto. Ergò si loquens Scriptura eo loco de esu azymorum, vesperam decimæquartæ diei, intelligit posteriorem eius diei vesperam, cõsentaneũ est, vt cùm paulò antea dixit, immolandũ esse agnũ ad vesperã decimæ quartæ diei, similiter ibi oporteat intelligi de posteriori vespera eius diei, non autem de priori. Adiice quod pro illo (*ad vesperam decimi quarti diei*) Hebraicè est, *inter*

Prima ratio.

17

duas vesperas, id autem non potest cōmodè intelligi, & exponi, si vespera diei decimæ quartæ, in qua erat immolandus agnus, ponatur esse prior vespera eius diei, non autem posterior: cùm enim dies à vespera inciperet, tempus illud inter duas vesperas interiectum non fuisset decimiquarti diei, qui nondum incœperat, sed decimi tertij. Aut igitur agnus immolandus esset die decimo tertio contra Dei præceptum, aut si die decima quarta inter duas eius vesperas immolatus fuit, propè eius diei posteriorem vesperam immolari necesse fuit.

12 Secūda ratio. Iam verò quæ est in hoc capite Mosaica narratio eorum, quæ præcepit Deus de immolatione Agni paschalis, & de cæremoniali comedendi eum multiplici ratione, ritúque, apertè conuincunt, agnum esse immolatum in posteriori vespera decimi quarti diei, non autem in priori: idémque deinceps à Iudæis semper esse obseruatum, factitatumque: nam quod in illa prima immolatione agni facere iussi sunt, idem quoque in posterum, quotannis facere eos præcepit Deus in hoc capite, dicens: *Habebitis hanc diem in monumentum, & celebrabitis eam solemnem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno.* Et paulò infrà: *Custodi tibi verbum istud legitimum tibi, & filiis tuis, vsque in æternum.* Quod autem ex narratione Mosis eluceat, Hebræos tunc immolasse agnum paschalem in posteriori vespera decimi quarti diei: hoc modo concluditur. Præcepit Deus, vt legitur versu sexto, vt Hebræi immolarent agnum ad vesperam decimi quarti dei: Mox verò, in versu octauo, adiungit & alterum hoc præceptum: *Et edent carnes eius nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus.* Quid est illud: *Nocte illa*? ea videlicet nocte, quæ proximè sequebatur immolationem agni factam in vespera dicimi quarti diei. Sed illa nox, erat decimi quinti diei: esus quippè azymorum non fiebat ante decimum quintum diem, qui incipiebat à posteriore vespera, quæ terminabat decimum quartum diem, vt videre licet Leuitici 23. & Numerorum 28. Si nox igitur illa, in qua comedebatur agnus cum azymis, proximè sequebatur immolationem agni factam ante in vespera, sequebatur autem ea nox proximè posteriorem vesperam diei decimæ quartæ, vnde incipiebat etiam dies decimus quintus; ergò vespera, in qua fuerat immolatus agnus, erat posterior vespera diei decimi quarti ipsum terminans, non autem prior vespera eum diem inchoans. Si enim agnus immolatus esset priori vespera diei decimi quarti, quæ terminabat diem decimum tertium, & inchoabat diem decimum quartum, alterutrum horum sequeretur, aut non ea nocte, quæ proximè sequebatur immolationem agni, fuisse manducatum agnum cum azymis, quod, vt dudum diximus, planè aduersatur narrationi Mosis: aut si Hebræi manducassent agnum, & azyma ea nocte, quæ proximè consequebatur priorem vesperam decimæ quartæ dei, comedissent vtique azyma in die decimo quarto, non autem in die decimo quinto: non enim illa pertinebat ad diem decimum quartum: præcedebat enim lucem diei decimi quarti, à cuius occasu incipiebat dies decimus quintus. Hoc porrò æquè contra præceptum legis erat, iubentis, esum azymorum fieri decimo quinto, & perdurare septem diebus vsque ad diem vigesimum primum. Ex quo licet etiam trahere argumentum. Si enim Hebræi comedissent agnum, & azyma ea nocte, quæ proximè secuta fuerat priorem vesperam diei decimi quarti, comedissent illi azyma, aut certè deinceps comedere debuissent, non per septem dies, vt lex iubebat, sed per octo: tot enim dies numerantur à priori vespera diei decimi quarti, vsque ad posteriorem vesperam diei vigesimi primi. Dicet fortasse aliquis, esum azymorum fuisse terminatum in priori vespera diei vigesimi primi, non autem in posteriori, sic autem septem duntaxat dies computari à priori vespera decimi quarti vsque ad priorem vesperam diei vigesimi primi. Sed id falsum est: Scriptura enim docet, vigesimum primum diem fuisse

fuisse totum festum æquè ac primum diem Azymorum: quocirca solennitas Azymorum vsque ad posteriorem vesperam vigesimi primi diei perdurabat.

Huc accedit, quod Dominus noster Iesus Christus postremum pascha, quod immolauit proximè ante mortem suam, eo tempore immolauit, quo secundùm legem Dei & secundùm morem publicum Iudæorum immolabatur: id enim apertissimis verbis docent Marcus capite 14. & Lucas 22. sed immolauit pascha cum discipulis in posteriori vespera diei decimi quarti: ergò secundùm legem & consuetudinem Iudæorum, eo tempore immolari debebat. Quod autem Christus in posteriori vespera diei decimi quarti pascha immolauerit, euidenter ostendit historia Euangelica: Docet enim, ea ipsa nocte, in cuius principio pascha Christus celebrauerat cum discipulis, fuisse eum à Iudæis captum; & proximè insequenti die fuisse crucifixum, & mortuum. Christus itaq; in ea vespera immolauit pascha, quæ proximè antecessit & noctem, in qua captus est, & diem, in quo est mortuus: sed mortuus est in decimo quinto die primi mensis, & in ipso plenilunio, vt mox ostẽdemus, ergò immolauit pascha in posteriori vespera diei decimi quarti; hæc enim proximè antecessit noctem diei decimi quinti. Nam si agnum immolasset in priori vespera decimi quarti diei non immolasset eum proximè ante noctem, in qua captus est, nec ante diem, in quo mortuus est, prior namque vespera diei decimi quarti, proximè antecedit noctem diei decimi quarti, & lucem eius diei. Hoc sanè declarant verba illa, quæ sunt in Canone Missæ: *Qui pridie quàm pateretur, accepit panem in sanctas, ac venerabiles manus suas, &c.* Christus itáque Sacramẽtum Eucharistię instituit, cùm celebraret pascha Iudaicum, ad vesperam: id verò dicitur celebrasse pridiè, quàm pateretur, id est, proximè ante diem passionis suæ, qui fuit dies decimus quintus primi mẽsis: ergò celebrauit pascha in posteriori vespera diei decimi quarti; si enim celebrasset in priori vespera eius diei, non vtique celebrasset pridie, quàm passus est. Nec verò paruæ ducenda sunt auctoritatis verba illa Canonis, vt potè quæ ab initio fidei Christianæ ab ipsis Apostolis in Missa esse dicta tradat Hugo S. Victoris libro 2. de Sacramentis parte 8. cap. vlt. A plerisque tamen creditur, ea fuisse Canoni apposita ab Alexandro 1. eius nominis summo Pontifice, qui circa annum ab ortu Domini centesimum & vigesimum floruit.

19. Tertia ratio.

Christum celebrasse pascha in posteriori vespera diei decimi quarti.

Hugo S. Victoris.

Sed agè, doceamus, Christum Dominum esse passum, & mortuum die decimo quinto primi mensis, & in ipso plenilunio. Hoc certè habet antiquissima & certissima Ecclesiæ, & Patrum traditio: quam sequens B. Ambrosius libro 10. Epistolarum, Epistola 33. vt rem certam tradit, Christum celebrasse vltimum pascha in decima quarta luna primi mensis, & in quinta feria: sequenti autem die, hoc est, luna decima quinta, & in feria sexta fuisse crucifixum & mortuum. Vetustissimus item & grauissimus auctor Dionysius Areopagita in duabus Epistolis, quarum alteram scripsit ad Polycarpum, alteram ad Apollophanem Philosophorum, affirmat, oculis se suis vidisse Eclipsim Solis, quæ contigit in tempore passionis & mortis Christi, factam decima quinta luna, & in ipso plenilunio. Sed quid attinet vnum & alterum de Patribus, huius sententiæ probatores afferre, cùm ea tanto sit Patrum, & Theologorum firmata consensu, vt ei à quoquam, sine insigni temeritatis, atque erroris nota contradici non queat? Audiat Lector venerabilem Bedam, hoc ipsum, quod dixi, comprobantem his verbis: Quòd Dominus noster luna decima quinta, & feria sexta crucem ascenderit, & vna Sabbathorum, id est, Dominica die surrexerit à mortuis, nulli dubitare licet Catholico: ne tam legi quæ agnum paschalem decima quarta die primi mensis ad vesperam immolari præcipit, quàm Euangelio, quod Dominum eadem vespera tantùm à Iudæis, & manè sexta feria crucifixum, & prima Sabbathi resurrexisse perhibet, videatur incredulus. *Sic Beda.* Huius

20. Christum Dominum esse mortuum die decimo quinto primi mensis, in plenilunio.

S. Ambros. S. Dionysius.

Beda li. de Ratione temporum, c. 4.

 etiam

etiam sententiæ acer fuit propugnator in libro quinto de templo, cap. 3. noster Ribera, vir in Sacrarum literarum tractatione perdiligens & accuratus. Verùm de tempore, quod ad immolationem Agni paschalis pertinebat, hactenus quæ à nobis disputata sunt, satis fore Lectori puto.

Franciscus Ribera.

QVARTA DISPVTATIO.

Tempus immolandi Agnum paschalem, quidnam de Christo secundùm mysticum sensum præfigurauerit.

12. VNIVERSA hæc solennitas Agni paschalis, expressam prætulit figuram Christi Domini nostri, qui ob hanc etiam causam tam in veteri, quàm in nouo Testamento, nomine, ac similitudine Agni præcipuè insignitur. Hunc quippè Agnum ad nos mitti, flagrantissimè cupiebat & deprecabatur à Deo Isaias, dicens: *Emitte Agnum, Domine, dominatorem terræ de petra deserti ad montem filiæ Sion.* Idem admirabilem, atque incomparabilem Christi patientiam, & mansuetudinem, quam in sua passione demonstraturus erat, Prophetico spiritu præuidens, dixit: *Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum. Sicut ouis ad occasionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum.* Ioannes quoque Baptista videns ipsum exclamauit: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Paulus etiam alludens ad hanc celebritatem Agni paschalis, scripsit de Christo: *Pascha nostrum immolatus est Christus: itáque epulemur; non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ: sed in azymis synceritatis & veritatis.* Eodem spectat quod reliquit scriptum B. Petrus his verbis: *Scientes quod non corruptibilibus auro & argento redempti estis de vana conuersatione vestra paternæ traditionis: sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, & incontaminati, &c.* Huc etiam pertinet, quod in Apocalypsi tradit Ioannes: *Vidi*, inquit, *& ecce in medio Throni, & quatuor animalium, & in medio seniorum Agnum stantem, tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem: qui sunt septem spiritus Dei missi in omnem terram.* Valet etiam ad hoc illustrandum quod ait B. Hieronymus explanans verba illa Isaiæ, quæ paulò suprà memorauimus: *Quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum.* Hoc enim modo scribit: Hoc Isaiæ testimonium cùm Reginæ Candacis Eunuchus legeret, & non intelligeret, vt traditur in Actibus Apostolorum, interpretante Philippo super passione, & nomine Saluatoris intellexerit: Et statim baptizatus in sanguine Agni, quem legebat, vir metuit appellari? & Apostolus genti Æthiopum missus est. Qui igitur oblatus est Pilato, quia ipse voluit, & interrogatus non respondit, vt patibulum pro nobis damnatus ascenderet: ipse tanquàm ouis ad occisionem ductus est, quasi agnus coram tondente obmutuit. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus, quem Ioannes monstrabat dicens: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Qui & in Apocalypsi Ioannis, Agnus occisus

Isai. 16. *Isai. 53.* *Ioan. 1.* *1. Cor. 5.* *1. Pet. 1.* *Apoc. 5.* *S. Hieron.* *Act. 8.* *Ioan. 1.*

cifus sæpe memoratur. Qui de se ipso loquens in Hieremia: *Ego sicut Agnus innocens, & ductus ad victimam, nesciebam.* Cùm enim nesciret peccatum, pro nobis peccatum factus est & sicut agnus cùm ducitur ad victimam, non repugnat: ita Christus voluntate sua passus est, vt destrueret eum qui habebat mortis imperium: humilians se vsque ad mortem, & mortem crucis. Hic est Agnus ille, in cuius typo quondam ab Hebræis immolatus est agnus, cuius cruor linitus in postibus, exterminatorem fugabat Ægypti, qui non solùm sanguine suo nos redemit, sed & lanis operuit, vt algentes infidelitate sua veste calefaceret: & audiremus Apostolum nobis loquentem: *Quicunque in Christo baptizati estis Christum induistis.* Et in alio loco: *Induimus Dominum nostrum Iesum Christum.* Hactenus ex beato Hieronymo.

Hier. 11.
2. cor. 5.
Ad Heb. 2.
Ad Phil. 2.
Ad Gal. 3.
Ad Rom 13.

Sicut autem illud, quod de Agni paschalis esu Deus præceperat Hebræis, & legitur in hoc capite 12. Exodi, versu 46. *Os non frangetis ex eo*, docet B. Ioannes dictum in mysterio fuisse de Christo, cuius in Cruce mortui non sunt à militibus fracta crura: ita cæteras in Agni paschalis immolatione, atque esu à Deo præscriptas, & ab Hebræis obseruari solitas cæremonias, mysticam itidem Christi significationem habuisse, haudquaquàm dubitandum est. Verùm ad præsens, tempus immolandi agnum in primo mense anni, & in primi mensis decimo quarto die ad vesperam, quemadmodùm mysticè præsignauerit, ac præfigurauerit passionem Domini nostri, breuiter ostendamus. In antiquiorum Hebræorum scriptis proditum est, quo mense anni, & qua die eius mensis consecuti sunt Hebræi libertatem depulsa seruitute Ægyptiaca, posteris deinde consequentibus temporibus eodem planè anni mense atque eodem die Messiam Hebræis perfectam libertatem esse allaturum. Ponam hîc quod ex veteribus Hebræorum monumentis memorat Andreas Masius super caput 5. Iosue ad decimum versum his verbis: Addam vnum hoc loco memorabile sanè quod in Talmud scriptum reperi, vbi de anni principio disputatur: celebrem fuisse, & veterem opinionem apud priscos Iudæos, qui dies vertentis anni fuisset libertatis Ægyptiacæ initium Hebræis, eundem olim ipsis fore initium quoque libertatis quàm essent à Messia recepturi. Quàm autem id pulcrè cum nostræ religionis consentiat doctrina, nemo non videt: adepti sunt enim illi in Ægypto libertatem mense primo medio, hoc est, cùm Luna ex aduerso opposita Soli, toto suo luceret orbe: Christus quoque Dominus eodem illo mense, lunáque similiter affecta nobis ex Cruce libertatem sua morte dedit. *Hæc ex Masio.* Similia, nisi fortè sint eadem) tradit Eugubinus super hoc loco Exodi ad eandem ferè sententiam scribens: Non est hîc silentio prætereundum hunc diem venerabilem Hebræis fuisse, vt in eo multis pòst annis præclarissima multa euenisse commemorem. Sed quod est præcipuum, atque omnem eorum pertinaciam conuincere facilè possit, sentiunt nobiscum, eodem die redimendum esse populum Israël à Messia, quem ipsi venturum expectant. Ponam hîc eorum verba, Latinè reddita, ex libris Chabalæ hunc in locum transcripta. Sic autem illic est: Et in eadem die videlicet quinta decima die mensis *Nisan*, qui respondet nostro Martio, redimendus est Israel in diebus Mesiæ: quemadmodum redempti sunt eo die ex Ægypto: de quo scribitur: *In diebus egressionis tuæ ex Ægypto, ostendam mirabilia.* Sic ex eo loco. Ecce, refragari gens pertinacissima non potest quin ille sit verus Mesias, quem nos colimus, qui eadem illa die vniuersum redemit genus humanum. Condemnabuntur ipsis contra se testimonium ferentibus. *Hæc ibi Eugubinus*

12.
Ioan. 19.
Hebræorum traditio.
Andreas Masius.
Eugubinus.

Rupertus autem bene declarat quodnam mysterium ad Christum pertinens, latuerit in eo, quod Hebræi verno tempore, atque ipso plenilunio, vbi paschalem

13.
Rupertus.

agnum immolassent,& comedissent, Ægyptiaca seruitute liberati sunt. Docet item quid mysterij habeat id, quod præceptum à Deo est Hebræis, vt decima die primi mensis tollerent agnum, cúmque seruarent domi vsque ad decimam quartam diem in cuius vespera erat immolandus. Verba Ruperti, visa mihi sunt hoc in loco adscribenda: in libro enim secundo Commentariorum in Exodum, ita scribit: Primò ipsum, quo immolatur agnus, plenilunium, mystica illa plenitudo temporis est de qua dixit Apostolus ad Galatas quarto: *Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, & adoptionem filiorum reciperemus*. In plenitudine námque temporis, id est, quando multus iam impletus erat Electorum numerus, apud infernalem Ægyptum, redemptionem suam expectantium, tunc venit Filius Dei, & Agnus Dei, qui tolleret peccata mundi. Quid illud, quod non ante, sed post vernum Æquinoctium immolatus est legalis agnus? Nempè ab Æquinoctio verno superare incipit dies noctem: nam ante illud tempus prolixiores tenebras, breuioréinque habemus lucem. Ergo & in hoc mysterium est, quia videlicet ab immolatione incontaminati & immaculati Agni Christi, cœpit lux iustitiæ peccatorum tenebras superare: nam anteà, longa & profunda peccatorum nox; breuis autem & nubilosa legalis iustitiæ lux erat. Sed & ipsa mensis *Nisan*, id est, Aprilis verna temperies, cùm tellus reflorescit, totúsque post hyemem, quasi post senium, rursus iuuenescit orbis, nónne sensatum hominem docet, quatenùs spiritu mentis suæ renouatus, & fide viridis, speque lætus, & charitate floridus, spiritualibus Agni paschalis intersit epulis? Bene igitur verus iste Agnus, immolationis suæ tempus ipsum quod typico præscriptum erat agno: per omnia prouidet, mense primo decima die mensis, quo secundùm legem, agnus in domos Iudæorum tollebatur, intrauit in sanctam ciuitatem Hierusalem turbis deducentibus: & quamdiù item secundùm legem ille agnus est, tamdiù & iste circa ciuitatem eandem, & circa templum demoratus est, id est, vsque ad quartam decimam diem mensis eiusdem: sanctæ Scripturæ herbam ruminans, & ad vitæ æternæ pascua interim suos auditores iugi balatu inuitans. Tandem, quarta decima die ad vesperam, vbi paschæ veteris agnum comedit cum Discipulis, tunc ipse noui sacrificij agnus continuò capiendus, & ducendus ad immolandum, iam in angustia passionis agonizans priùs propriis manibus Deo Patri se ipsum immolauit, accipiens panem & vinum, & mira atque ineffabili sanctificationis potentia, transferens hoc in corporis & sanguinis sui Sacramentum. Nam quòd deinde manibus peccatorum crucifixus & mortuus est, idem Agnus præteritorum, atque præsentium salus omnium continuò fuit: & ad illos, qui inferiori Ægypto, id est in tenebris infernalibus detinebantur, descendit: quíque per quinque retroactas mundi ætates, ibidem fuerant collecti. Vnde constat, rectè quinque diebus à decima scilicet, vsque ad quartam decimam primi mensis, agnum seruari solitum: quia videlicet, ex quo in typum eiusdem filij Dei, primus Abel agnum obtulit, quinque fluxerunt ætates mundi, quarum in fine immolandus erat hic verus Dei Agnus. *Hactenus ex Ruperto*.

QVIN

QVINTA DISPVTATIO.

Quale animal esset immolandum, hoc est, de Agno & Hœdo.

SVPER ILLIS VERBIS:

Tollat vnusquisque agnum per familias & domos suas, versu 3. Et, *Iuxta quem ritum tolletis & hœdum.*

Versu 5

Vox Hebræa (*Seh*) indifferenter significat Agnum & Hœdum, vt colligit Oleaster ex cap. 14. Deuteronomij: quam ob rem nonnulli vertere hîc maluerunt *pecudem*. LXX. Interpretes transtulerunt, πρόβατον, id est, *ouem*. Verum, vt annotauit Augustinus quæst. 43. in Exodum, non poterat commodè hoc loco verti (*ouis*) quia præcipitur hîc vt animal illud in Phase immolandum, sit masculum, nec poterat Latinè verti ouis mascula poterat quidem dici pecus masculum, sicut Poeta dixit, *thus masculum*: sed ita non seruabatur Sacramentum, ad Christum videlicet pertinens.

24. Oleaster.

B. August.

Quidam autem Hebræorum arbitrati sunt, potuisse in Phase immolari non modò agnum vel hœdum, sed etiam vaccam, vel taurum, hoc est, vitulum anniculum: tum quia Deuteronomij cap. 16. scriptum est: *Immolabis Domino Phase de ouibus & de duobus*: tum etiam, quia in qualibet domo sufficienti ad edendum, immolari debebat illud animal paschale: poterat autem esse domus aliqua & familia vsque adeò numerosa, vt ei non sufficeret ad esum vnus agnus vel hœdus: plures autem vno, in vna domo immolari fas non erat: quare in eiusmodi familiis, vitulum immolare licebat: Hæc isti: quorum falsam opinionem, friuolumq; commentum, parui fuerit negotij refellere. Etenim, nusquàm in Scriptura, vbi de hac solennitate paschali agitur, aliud vllum animal, nisi agnū, vel hœdum, immolari posse indicatur: nec sanè id Scriptura tacuisset, si fieri aliquando potuisset, aut etiam debuisset. Enimuerò, quæcumque Deus in celebrandis eiusmodi festiuitatibus, obseruari voluit ab Hebræis, ea ipse explicatissimè, ac subtilissimè tradidit omnia, quibus nihil addi ab illis, nihilque detrahi iussit: sic enim in Deut. c. 4. scriptum est, Deum dixisse Hebræis: *Ecce præcepta, quæ ego præcipio vobis: Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec diminuetis ex eo.* Nec sanè ostendi potest, fuisse illo tempore apud Hebræos in more atque vsu, in celebratione Phase aliud immolari animal, quàm vel agnum, vel hœdum.

An præter agnū & hœdum potuerit immolari aliud animal in Phase.

25.

Verba porrò illa Scripturæ ex cap. 16. Deuteronomij, ab istis prolata pro suæ opinionis confirmatione, secùs, quàm ipsi acceperunt, sunt interpretanda. Eo namque loco 16 agitur de immolatione *Phase*, quæ à quolibet familia fieri debebat ad vesperam decimæ quartæ diei primi mensis, sed agitur de hostiis pacificis, quæ erant ex bobus, aut ouibus, aut capris, quas populus offerebat tum alias, tum

Locus Deute. c. 16.

maximè in tribus illis solennitatibus, *Phase*, *Pentecoste*, *& Tabernaculorum.* Ter enim in anno lex iubebat Hebræos ad templum, ferentes secum animalia ad immolandum hostias pacificas, vel portantes pecuniam ad ea emenda; tunc autem debebant vocare peregrinos, & aduenas, & Leuitas, & pauperes, vt vnà secum vescerentur: talium enim hostiarum pars incēdebatur Deo, & pars dabatur sacerdotibus, pars quoque cedebat in vsum, esumq; offerentium. Lege caput 12. & 14. Deuteron. Quæ verò sacrificia per singulos illos septem dies solennitatis paschalis offerri deberent, docet Scriptura Numer. 28. Ratio præterea, qua isti ad firmandam suam opinionem vsi sunt, leuis, ac nihil est. Non enim Hebræi paschalem agnum edebāt ad lautè epulandum, & satiandum appetitum, sed in memoriam & figuram, & sensibilem quandam repræsentationem illius maximi, quo Deus in Ægypto affecerat eos, beneficij, cùm mirabiliter eorum domos, & familias seruauit à cæde primogenitorum, quæ per omnes domos Aegyptiorum atrociter grassabatur: atque ea potissimùm ratione, asperrimo seruitutis iugo à ceruicibus eorum depulso, optatissimam in libertatem asseruit. Quocircà ad immolationem *Phase*, satis erat, quantumuis paruum agni frustum singulos edere, ad explendam námque famem, aliis deinde cibis vti poterant. Non igitur impossibile erat, vnum agnum sufficere plurimis: sicut vnus panis benedictus minutatim diuisus, sufficit omnibus qui sunt in templo paruum frustum quolibet eorum sumente.

26.

Disceptatio cum Paulo Burgensi, negante, paschalem immolationem potuisse fieri ex hœdo.

At enim verò, Paulus Burgensis in sua quadam additione ad Postillam Lyrani super hoc loco Exodi, pugnaciter contendit, nec fas Hebræis fuisse, nec morem, vllo tempore, aut vllam ob causam in celebratione *Phase* hœdum immolare, sed agnū tātummodò immolari debuisse. Et quia hoc apertè habet Latina lectio huius loci Exodi, idcircò eā reprehendit tamquàm Hebraicæ veritati minimè respondentem, atque consentientem. Lubet hîc commemorare verba Burgensis, vt eius sententiā ex propriis ipsius verbis planius Lector agnoscat. Sic autem ille scribit: Hæc immolatio paschalis, secundùm doctores Hebræos, de agno tantùm debebat fieri, non autem de hœdo: quod etiam congruit tam causæ literali huius sacrificij, quàm figurali. Primùm patet: nam secundùm Rabbi Moysen Gerundensem, & alios, iubebatur agnus occidi primo mense, quia signum Arietis tunc potissimùm est in suo statu, & tunc Sol est cōmuniter in eodem signo: & quia Ægyptij Arietem venerabantur, ideò voluit Deus ostendere, quod non solùm Aegyptios, sed etiam Deos eorum iudicabat, & puniebat, sicut ipsemet dixit: *Et in cunctis Diis Ægypti faciam iudicia.* Quæ quidem ratio non haberet locum in hœdo: hœdus námque habet proprium signū in Cœlo, non in Ariete, sed in Capricorno, quod est decimum signum, in quo sol est communiter in decimo mense, computando à primo. Patet etiam rationem figuralem illius sacrificij non hœdo, sed agno conuenire: Christus quippè in sua passione non per hœdum, sed per agnum significatur, vt apud Isaiam, capite quinquagesimo tertio: *Tamquàm agnus coram tondente se obmutuit.* Et plusquàm Propheta Ioannes Baptista dixit: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Christus etiam de extremo iudicio loquens, vbi separabuntur iusti ab iniustis, per agnos significauit iustos; per hœdos autem iniustos, vt dicitur Matthæi 25. Valdè igitur inconsonum rationi figurali illius sacrificij erat, vt hœdus in eo immolaretur. Quod autem in translatione nostra Latina habetur Exodi 12. versu quinto: *Iuxta quem ritum tolletis & hœdum:* id non consonat Hebraicæ veritati, quæ sic habet: *Ex arietibus & capris accipietis eum:* quorum verborum sensus est, quòd agnus ille immolandus, accipiendus erat de aliquo grege, in quo essent arietes & capræ prout communiter solent associari. Quod sanè congruebat rei figuratæ: Ille etenim verus agnus, qui peccata mundi abstulit, & à iustis,

Ioan. 1.

à iustis, qui per agnos, & à peccatoribus, qui per hœdos denotantur, secundùm carnalem generationem: descendit, vt Doctores tradunt, exponentes Genealogiam Christi, Matthæi 1. & Lucæ 3. & super hunc locum Exodi, ait Glossa: De iustis & peccatoribus Christus carnem assumpsit, vt nemo de venia desperaret. Nec obstat quòd aliquando per hœdum Christus figuretur, vt in Leuitico capit. 16. de hirco qui portabat omnes iniquitates populi in terram solitariam: quia ibi per hircum significatur Christus, quatenùs habuit similitudinem carnis peccati: vnde ibi non dicitur quod hircus ille esset sine macula, sicut hic dicitur de agno paschali, per quē figuratur Christus sub ratione mansuetudinis & innocentiæ. *Hactenus fuere verba Burgensis.*

Glossa.

Sed Burgensi refragantur omnes, tam Hebræi, quàm Latini expositores omnesque partes, qui de mysterio huius paschalis sacrificij disseruerunt. Immò verò hoc ipsum indicat lectio Hebraica, quem citat Burgensis; *Ex ouibus & capris accipietis eū*, Illud; *Eum*, refertur ad vocem Hebræam (*Seh*) paulò antè positam, quæ vt diximus, promiscuè, atque indifferenter significat agnum & hœdum. Illud itaque: *Accipietis ex ouibus*, indubiè significat agnum: illud verò: *Ex capris*, significat hœdum, idque clarissimè ostendit translatio LXX. Interpretum, quæ habet: *Ab agnis & hœdis sumetis eum*, id est, animal immolandum, vel erit ex agnis, vel ex hœdis. Vox enim Hebraica (*Vaf*) aliquando est coniunctiua, & ponitur pro (*&*) nonnunquàm verò est disiunctiua, & sumitur pro (*aut*) siue (*vel*) quo factum est, vt interpretū partim verterint: *Ex ouibus & capris sumetis eum*, partim verò, *Ex ouibus vel capris sumetis eum.* Sensus porrò, quem horum verborum tradit Burgensis, est planè friuolus, & ridiculus: ait enim istis verbis significari, agnum debere sumi ex eo grege, in quo vna cum ouibus & arietibus sint seruatæ capræ. Quid enim ista consociatio ouium cū capris facit ad rationem agni paschalis: Nam si agnus ex grege tantùm arietum & ouium sumptus esset, vt illud paschale sacrificium non fuisset idoneus, nugæ. Noster itaque Latinus interpres sententiam lectionis Hebraicæ clariùs exprimens, separatim & distinctè posuit electionem agni ad illud sacrificium paschale, & item hœdinam vbi dixisset de sumēdo agno, subiunxit in versu quinto verba illa: *Iuxta quem ritum tolletis & hœdum.* Quibus verbis non significatur, immolari debuisse vtrumque animal, agnum dico & hœdum, vel vna sine immolatione: vel diuersis immolationibus: nam & hoc quidam censuerunt dicentes, agnum fuisse immolatum decima die primi mēsis in singulis domibus & familiis Hebræorum, hœdum verò vnum ab vniuerso populo Hebręo immolatum fuisse decima quarta die eiusdem mensis: quorum sententia meritò rectéque confutata est à Lyrano & Thostato. Illis ergò verbis hoc tantùm significatur vt exponit Theodoretus, q. 24. in Exodū agnū esse immolandū, si cui tamen agnus deesset, posse immolari hœdum eodē tamen ritu, iisdémque cæremoniis, quibus agnum immolari oportere dictum est.

27. Refellitur Burgensis.

Friuolum quorundam commentum.

Lyranus & Thostatus. Theodoret.

Sed cuperet fortasse Lector hoc loco scire, cur Deus in paschali sacrificio, agnū vel hœdum immolari voluerit potiùs, quàm vitulum, aut quodcumque aliud animal? Respondet Lyranus, id esse factum in detestationem idololatriæ Ægyptiorum, qui Iouem in figura arietis colebant: sed id futile est: ob eam námque causam non agnum, sed arietem immolare debuissent Hebræi, vel potiùs bouem, aut taurum, in quo Ægyptij maximum numen suum Apim colebant. Videtur igitur illa potiùs fuisse causa, quod agnum, vel hœdum, cùm sit paruum animal quilibet, exiguo pretio habere poterat. Quanquàm principalis causa & principaliter à Spiritu sancto intenta fuit propter figuram Messiæ, qui sacrificio illo paschali multifariā præfigurandus est. Messias autem ob mansuetudinem atque innocentiam aptissimè præsignabatur per agnum, ob idque sic appellatus est ab Isaia, capite 53. & à

28. Cur voluerit Deus in sacri ficio paschali agnum vel hœdū potius, quam vllum aliud animal immolari.

Rom. 8
2. Corin. 5.
Isaia. 53.

Ioanne Baptista. Ioan. 1. Quoniam autem Christus habuit similitudinem carnis peccati, & factus est pro nobis peccatum, vt ait Paulus, & vt dixit Isaias: *Cum iniquis reputatus est*, & carnem accepit, tam ex iustis, quàm ex peccatoribus generationis suæ carnalis originem trahens, & mortuus est pro peccatoribus, hac ratione etiam per hœdum adumbratus & præfiguratus est.

29.

Qualem esse oporteret Agnum paschalem.

Sequitur vt videamus, qualem esse oportuerit agnũ, qui erat in paschali sacrificio immolandus. Hoc docet Scriptura in hoc capite 12. Exodi, versus 5. illis verbis: *Erit agnus sine macula, masculus, anniculus.* Tria igitur præcipiuntur de Agno, qui futurus est idoneus sacrificio paschali, vt sit absque macula, & sit masculus, & sit anniculus. Pro illo (*sine macula*) Græcè est ἄμωμος, id est, irreprehensibilis. Non autem hîc vocatur *macula* varietas coloris in corpore: sed defectus aliquis, vel vitium, vel morbus, vel deformitas, vel monstrositas, vel in toto: vel in parte corporis. Quibus verò maculis carere oporteret pecora, Deo immolanda, distinctè, expresseque docet Scriptura in vigesimo secundo capite Leuitici, his verbis: *Homo, qui obtulerit victimam pacificorum Domino, vel vota soluens, vel sponte offerens tam de bobus, quàm de ouibus, immaculatum offeret, vt acceptabile sit, omnis macula non erit in eo. Si cæcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas, aut scabiem, aut impetiginem: non offeretis ea Domino, & in terra vestra hoc omninò non faciatis.* Cùm dicitur porrò, agnum esse debere anniculum, non est intelligendum, exacto tam vno anno agnum esse debuisse: sic enim non agnus fuisset, sed aries: nec significatur, toto illo spatio primi anni ab ortu vsque eius, potuisse immolari; apertis namque verbis Scriptura vetat, ante octo dies ab ortu vllum animal Deo immolari, ita præcipiens in libro Exodi, cap. 22. *Septem diebus sit cum matre sua, die octaua reddes illum mihi.* Et in Leuitico, cap. 22. *Bos*, inquit, *& ouis, & capra, cùm genita fuerint, septem diebus erunt sub vberibus matris suæ: die autem octauo, & deinceps offerri poterunt Domino.* Sensus igitur est, agnum in paschali sacrificio immolandum, esse debere anniculum, id est, exactis iam septem diebus ab ortu, & ante finem primi anni.

30.

Si nomen Agni significat matrem, cur dictum est, agnum debere esse masculum.

Sed nonnihil habet disputationis, quod in hoc loco dicitur, *agnum esse masculum oportere*: Si enim agnus est, masculum item esse necesse est: superuacuè igitur Latinus interpres, cùm præmisisset nomen *Agni*, adiecit posteà nomen *masculi*. Quidam aiunt, vocem Hebræam (*Seh*) de qua dictum est suprà, propriè significare pecudem, siue sit ex ouibus, siue ex capris, id est, siue agnum siue hœdum: nec certum denotare sexum, sed indifferenter tam marem, quàm fœminam. Hoc itáque secutus Latinus interpres, vocem Hebræam reddit nomine *Agni*, non quidem vt est nomen sexus, sed ætatis: scilicet, genitum ex ouibus, dum est teneræ ætatis, & ante finem primi anni, siue mas fuerit, siue fœmina, significans; ideóque significatio restringi debuit ad significãdum sexum masculinum, mox opposita voce, *masculus*: & vt verbo dicam, Latinus interpres, secundùm istos, nomen *agni* posuit pro nomine *pecudis*. Horum sententiæ perquàm affinis est responsio Thostati ad propositam dubitationem.

Thostatus.

Sic enim scribit super caput 12. Exodi in quæst. 7. Respondetur positum fuisse nomen *masculi* post nomen *agni*, ad tollendum ambiguitatem: talia quippè nomina aliquando ponuntur ad significandam speciem, & aliquando ad significandum sexum. Sicut nomen ouis, & vaccæ vsurpantur ferè vulgò prout significant sexum fœmininũ; interdum tamen ponuntur ad denotandum speciem, non autem sexum, vt cùm dicimus; Ille homo habet oues ac vaccas, sic enim loquentes nolumus significare fœminas tantùm, sed nomine ouium tam oues fœmellas, quàm arietes, & agnos, & item nomine vaccarum, non tantùm fœminas, sed etiam tauros, & boues castratos denotamus. Similiter igitur no

tur nomen agni positum est, non vt significat sexum masculinum, sed vt signific t promiscuè vel agnum, vel agnam, id est, prolem ouis & arietis: quapropter ad denotandum sexum masculinum aptè nomen *masculi* additum est. *Hæc Thostatus.*

Sed cur iussit Deus animal immolandum in sacrificio paschali, esse masculum eiecta fœmina? An quia, sicut Deus est perfectus, ita decebat animalia, quę ei sacrificanda erant, perfecta esse? Sed enim cùm planè constet, præcepisse Deum, vt legitur in Leuitico, in quibusdam sacrificiis, sibi & oues & capras immolari, idcircò probabilius dictu videtur, id esse factum propter mysterium & figuram Christi, ad quem scilicet mysticè repræsentandum, & præfigurādum: præcipuè institutum est paschale illud sacrificium. Christum autē singulariter vocari masculum in Sacris literis, satis ostendit insignis illa visio, quam habuit B. Ioānes, & ab eo in c. 12. Apocalypsis enarratur admirandæ illius mulieris, quæ erat amicta sole, lunámque pedibus suis subiectā habebat, & gestabat capite coronam duodecim stellarum: & hanc mulierem, scribit peperisse filium masculum, qui recturus erat gentes in virga ferrea. Nec solùm Christus vocatur masculus, sed etiamnū latens in vtero matris appellatur vir: quod, maximi instar cuiusdā miraculi, prænūtiauit Hieremias illis verbis: *Creauit Dominus nouum super terram: fœmina circumdabit virum.* Quemadmodùm porrò agnus paschalis supradictis tribus proprietatibus insignitus, quòd esset immaculatus, & masculus, & anniculus, præfigurauerit Christum, hoc modo declarat Rupertus libro 2. in Exodum, capite 8. Macula, inquit, peccatum est: at Christus peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Erat igitur agnus, inquit Scriptura, absque macula, id est, figura eius, qui futurus est sanctus, & innocens, & impollutus, & segregatus à peccatoribus. Sed parùm haberet gloriæ sola innocentia, nisi adesset fortitudo quoque ad faciēda perfecta iustitiæ opera: & ideò subditur: *Erit masculus.* Id autem in mysterio est, erit fortis, nihil habens fœmineū, hoc est, molle, & fluxum, & instabile: vnde & in Apocalypsi dicitur de muliere magna, quia peperit filium masculum, qui recturus erat gentes in virga ferrea. Additur prætereà, *vt agnus ille sit anniculus*, vel, vt est Hebraicè, *filius vnius anni*, id est, simplex & sincerus atque innocens: sicut etiam in primo Regum dicitur fuisse Saul filius vnius anni, cùm regnare cœpisset. Christus etiam anniculus dici potest, quia vt ipse dixit per Isaiam, cap. 61. *Spiritus Domini super me, eò quòd vnxerit me: ad annuntiandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, vt prædicarem annum placabilem Domini, & diem vltionis Deo nostro.* Annum vocat placabilem pro iis, quos ipse præparauit ad gloriam: & diem vltionis appellat pro iis, quos in iram destinauit. Annum quippè placabilem, siue acceptabilem, plenam dicit acceptionem, quam & Apostolus prædicat illis verbis: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*: ac de huius anni plenitudine dicitur ei per Psalmistam: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.* Subauditur, cùm venerit ad te omnis caro, remuneranda in illa dierum æternorum longitudine. *Hæc Rupertus.*

31. *Cur masculus & nō fœmina in paschali sacrificio immolaretur.*

Hier. 31.

Rupertus. *Isaiæ 53.* *Hebr. 7.*

1. Corinth. 6. *Psalm. 64.*

SEXTA DISPVTATIO.

De personis, quibus edere Agnum paschalem fas erat.

SVPER ILLIS VERBIS.

Versu 45. vsque ad 48.

Hæc est religio Phase: Omnis alienigena non comedet ex eo: omnis autem seruus emptitius circumcidetur, & sic comedet. Aduena & mercenarius non edent ex eo. In vna domo comedetur: nec effereris de carnibus eius foras: nec os illius confringetis. Si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, & facere Phase Domino, circumcidetur priùs omne masculinum eius, & tunc ritè celebrabit, eritque sicut indigena terræ. Si quis autem circumcisus non fuerit, non vescetur ex eo.

32. DE personis ad edendum agnum paschalem idoneis & non idoneis, duo præcepit Deus, vt ex supradictis verbis apparet. Vetuit enim quemquam hominum, qui esset incircumcisus, ad esum agni paschalis admitti. Voluit autem omnibus, qui circumcisi essent, siue indigenæ, siue alienigenæ, siue peregrini, vel aduenæ, vel mercenarij, vel coloni essent, etiamsi essent serui, comedere agnum paschalem, fas, & ius, & potestatem esse. Causa verò cur Deus tam grauiter vetuit, Phase celebrari ab incircumcisis, duplex, secundùm sensum literalem, afferri potest. Primò enim id vetuit, quòd Phase principale esset sacramentum religionis Iudaicæ: ideóque nefas erat, id percipi à quoquam, qui religione illa non esset initiatus: initiatio autem illa fiebat per circumcisionem. Adiice, quod Deus celebrari voluit Phase, ob memoriam illius beneficij, quo populum Hebraicum quondam in Ægypto affecerat: tum seruando eum à cæde primogenitorum, tum asperrima & tyrannica Aegyptiorum dominatione mirabiliter liberando: non poterat autem eiusmodi cómemoratio ad incircumcisos ritè pertinere, quòd non essent ex eo populo, in quem propriè beneficiũ illud fuerat collatũ. Sed illud mihi quispiam fortasse obiecerit, altero anno post egressionem ex Aegypto, Hebræos in deserto, quo tempore consistebant ad montem Sina, celebrasse Phase, vt traditur in libro Numerorum, capite nono: inter illos autem non paucos fuisse incircumcisos, procliue creditu est: cùm in libro Iosue, ca. 5. proditum sit, per totos illos quadraginta annos, quibus morati sunt Hebræi in deserto, neminem eorum fuisse circumcisum. Verùm facilis est istius obiectionis confutatio. Vtrúmque scilicet verum est, & neminem Hebræorum in deserto, toto eo tempore fuisse circumcisum: & neminem incircumcisum comedisse Phase in deserto: omnes enim, qui celebrarunt

Cur Deus vetuit incircumcises celebrare Phase.

bratunt illud Phase iuxta mōtem Sinā,cū circumcisi fuerant in Aegypto ante egressum populi Hebręi:qui autem nati sunt primo illo post egressionem anno,nō comederunt Phase,non enim per ætatem comedere potuerunt:qui verò reliquis triginta nouem annis nati sunt in deserto,hi non comederūt Phase,priusquàm trāsmisso Iordane,& ingressi terram promissionis illud celebrarunt: ante cuius celebrationem,omnis ille populus incircumcisus,Dei iussu,cultris petrinis circumcisus est.Nemo igitur ostendere poterit,quemquam hominum, qui incircumcisus esset, admissum esse ad celebrationem Phase: nimirùm Phase Iudaicum Sacramenti Eucharistiæ figura fuit,quam cuiquam non baptizato dari fas non est.

33. *An Hebræi seruos suos emptitios, vel inuitos, cogere debeant ad circumcisionē. Thostatus.*

Cęterùm verba illa,quę sunt in versu quadragesimo quarto:*Omnis seruus emptitius circumcidetur,& sic comedet*:quæstionē excitāt huiusmodi:Num apud Hebræos, domini deberent omninò circumcidere seruos suos etiā non volentes? Thostatus certè in quæst.56.super hoc caput 12.Exodi,id affirmat,scribens,alienigenas qui inter Hebręos versabantur,quia liberi erant,non potuisse inuitos cogi ad circumcisionem:at verò seruos emptitios Hebræorum,quòd in suorum dominorum iure ac potestate essent,potuisse à dominis suis cogi ad circumcisionem. Hoc probat Thostatus dupliciter. Scriptura enim manifestum ponit discrimen inter seruos & alienigenas,quod attinet ad circumcisionem,& celebrationem. Nam de seruis simpliciter & absolutè dixit in versu 44. *Omnis seruus emptitius circumcidetur, & sic comedet*:de peregrinis verò & alienigenis non simpliciter, sed sub conditione id præcepit,dicens in versu 48. *Si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam,& facere Phase Domino, circumcidetur primò omne masculinum eius: & tunc ritè celebrabit,eritq; sicut indigena terræ.* Hinc apparet,discrimen poni à Deo inter alienigenas,atque seruos.Si autem seruus non erat circumcidendus,nisi ea conditione, si vellet comedere Phase,cùm idem præcipiatur de peregrinis,atque alienigenis: sequeretur nullum fuisse(quod spectat ad circumcisionem & celebrationem Phase)alienigenarum, atque seruorum discrimen. Deinde,in decimo septimo capite libri Genesis,vbi primùm legitur datum esse à Deo præceptum Circumcisionis, similiter lata est lex circumcisionis obligans posteros Abrahę,atque ipsius seruos: sic enim ibi scriptum est: *Circumcidetur omne masculinum in generationibus vestris: tam vernaculus,quàm emptitius circumcidetur,& quicunque non fuerit de stirpe vestra.* Et hoc obseruasse Abraham,apertè declarant extrema illa verba eius capitis. *Et omnes viri domus illius, tam vernaculi, quàm emptitij, & alienigenæ pariter circumcisi sunt.* Cumque seruus sit aliquid domini,& sub eius iure,ac potestate,non minus,quàm filius; sicut pater Hebræus omninò debebat circumcidere filium suum, ita debebat & seruum. *Sic Thostatus.*

34. *Refellitur. Thostatus.*

Sed Thostati opinio minimè probabilis est.Etenim seruus licèt in iure,ac potestate domini sit,quantùm ad ea quæ sunt corporis,& quæ pertinent ad corporale domini obsequium,& famulatū,atque vsum:non tamen à voluntate,ac potestate domini pendet,quantùm ad ea,quæ propria sunt animi,vti sunt virtutes & peccata,præcipuè verò quantùm ad fidem & religionem.Enimuerò,talis erat apud Hebræos Circumcisio,qualis est nunc apud Christianos Baptismus: at Christianus dominus non potest cogere seruum suum ad Baptismum accipiendum.Cumq; is qui circumcidebatur,post legem Mosis,debitor esset obseruandi vniuersam eam legem,vt docet B. Paulus ad Galatas quinto, durum nimis ac violentum fuisset, hominem non ex parentibus Hebræis natum,sed alienigenam, vellet nollet, ad vniuersam legem Mosis obseruandam iure cogi potuisse. Nec ratio Thostati, in contrariæ opinionis confirmationem ab eo posita,vim vllam & momentū habet. Etenim falsū est,quod sumit,Scripturā discernere hoc loco seruū ab alienigena,

quòd ille simpliciter esset circumcidendus: hic autem, ea tantùm ratione, si vellet comedere Phase. Nullum enim est tale discrimen, sed de vtrisque similiter intelligendum est conditionaliter, si nimirum vellent comedere Phase: hunc enim sensum habent illa verba: *Seruus emptitius circumcidetur, & sic comedet Phase*. Illud enim: *Et sic comedet Phase*, perinde est, quasi dictum fuisset: *Si voluerit comedere Phase*. Significat enim Deus istis verbis, ne ipsos quidem seruos ab esu agni paschalis arcendos esse, sed priùs tamen eos circumcidi debere. Seruilis namque conditio nihil de libertate animi diminuit, quantùm ad ea, quæ sunt fidei & religionis erga Deum. Iam verò quòd affert Thostatus ex capite 17. Genesis, id profectò aduersatur eius sententiæ, tantùm abest vt eam adiuuet. Eo námque loco dicitur Deus præcepisse, vt circumciderentur omnes tam serui, quàm alienigenæ, nullo inter eos posito discrimine: atque inibi etiam dicitur Abraham circumcidisse omnes viros domus suæ tam seruos vernaculos & emptitios, quàm alienigenas: Ecce tibi, sine discrimine loquitur ibi Scriptura de circumcisione seruorum, & alienigenarum: ergò vel alienigenæ cogendi erant circumcisionem similiter vt serui, quod negat Thostatus, vel serui non erant circumcidendi, nisi volentes transire in religionem Iudæorũ, quod quidem nos arbitramur, sed est contrariũ Thostati sententiæ. Cùm igitur Scriptura dicit, & in cap. 17. Genesis, & in hoc loco Exodi, seruos & alienigenas circũcidi debere, non est id accipiendum tanquàm præceptum cogentis ad circumcisionem vel inuitos, sed quasi documentum non excludentis eos à bono circumcisionis, quinetiam obliquè inuitantis.

35. Caietanus. At enimuerò propria quædam, & noua Caietani opinio de seruis Hebræorum discutiẽda est. Is enim hunc locum Exodi in suis Commentariis explanans, duas res, quæ erãt in circumcisione, distinguit, alteram corporalem & sensibilem, abscisionem dico præputij genitalis, quo signo posteri Abrahæ à cæteris gentibus discernebantur: alteram verò spiritualem, & illi corporali adiunctam: ea verò fuit protestatio quædam, & professio fidei & religionis, quam colebant Iudæi. Putat itáque Caietanus, quantùm ad priorem illam rem corporalem, potuisse seruos, vel inuitos à dominis suis Hebræis cogi ad circumcisionem: sicut etiam nunc apud Christianos serui stigmaticis notis cauterio inustis signãtur, vt eos & seruos esse, & item cuius sint serui, liquidò appareat. Quantùm verò ad alterã rem, quæ erat spiritualis, serui non poterant à dominis suis cogi ad percipiendum. Circumcisionem. Verùm ista Caietani sententia non videtur probabilis: nam duæ illæ res ita erant in circumcisione Iudaica coniunctæ, vt inuicem disiungi non possent, cùm ex vtrisque integra & completa Circumcisionis ratio consisteret. Quemadmodum absurdum esset arbitrari, Sacramentum Baptismi posse cuipiam impendi vel inuito, quantùm ad exteriorem corporis lotionem, non tamen quantùm ad spiritualem Baptismi vim, & Christianæ fidei, ac religionis professionem. Sed benehabet, quòd Caietanus, quasi diffidens huic sententiæ, proximè adiunxit hæc verba: Crediderim tamen legem circumcisionis erga seruos nunquàm intellectam, nec seruatam fuisse vnquàm in seruo penitùs inuito: sed sufficiebat eum non abnuere, sed permittere se circumcidi. Mercenarius autem, & alius quilibet, qui seruus non esset debebat vltrò expetere, ac postulare circumcisionem. Et hæc disparilitas mercenarij, atque serui sufficit ad ruendam differentiam inter eos quantùm ad circumcisionem, traditam supradicto loco Exodi. *Hæc Caietanus.*

36. Sequitur vt exponamus verba illa, quæ sunt in versu 46. huius capitis, & continentur in verbis suprà positis in titulo huius Disputationis: *In vna domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras, nec os illius confringetis.* Debebat itaque Agnus paschalis in ea domo totus comedi, in qua immolatus & assatus erat, nec

vlla

vlla eius pars mitti poterat ad eos, qui erant in aliis domibus Huius præcepti rationem hanc reddit Lyranus: Hoc, inquit, mandabatur ob recordationem primæ immolationis factæ in Ægypto: tunc enim tanta fuit Hebræis solitudo parandi ea quæ pertinebant ad instantem profectionem ipsorum ex Ægypto, vt non vacaret eis, concursare aliorum domos, vel inuicem munera mittere. Verùm hanc Lyrani rationem meritò improbat Thostatus. Non enim tunc Hebræi omiserunt discurrere per domos, propter solicitudinem profectionis, sed quia Deus vetuerat quenquam eorum ea nocte domo sua egredi. Deinde, non potuerunt tunc inuicem mittere munera non quidem propter illam solicitudinem profectionis, sed quia id repugnabat Dei iussis: ab eo quippè præceptum fuerat, vt in vna domo totus agnus comederetur: si quæ autem domus non esset sufficiens ad comedendum totum agnus comederetur: si quæ autem domus non esset sufficiens ad comedendum totum agnum tot ex aliis domibus assumerentur personæ, quot essent ad id satis. At si de agno potuissent mittere munera ad alios, tali præcepto non fuisset opus, sicut quia Deus præcepit, vt omne, quod esset residuum agni, crematetur igni, liquidò intelligitur, non potuisse aliquid ex agno mitti ad alios: sic enim nunquam superfuisset aliquid agni cremandum. Hoc igitur præceptum pertinet ad mysterium, latenter significans Sacramentum, Eucharistiæ cuius illustris fuit, esus illius agni, figura. Significabatur enim, Eucharistiam non esse dandam cuipiam extra domum vnitatis Ecclesiasticæ manenti: qui enim extra communionem, & vnitatem fidei ac religionis Catholicæ Ecclesiæ versantur, eos mysteriorum, & sacramentorum Ecclesiæ participes fieri nefas est. Sed cur Deus venit ossa illius agni confringi? An ne mora frangendi ossa, quò medullas ex illis extraherent, festinatam profectionem ex Ægypto ne minimùm quidem remoraretur: Verùm præcipuè id propter mysticam significationem Christi præceptum fuit: cuius in Cruce pro salute humani generis, Deo immolati non fracta crura, & ideò Ioannes hoc narrans capite decimo nono historiæ suæ Euangelicæ, mox adiecit illud: *vt impleretur Scriptura, quæ dixit: Os non comminuetis ex eo.*

Lyranus.

Thostatus.

AAa SEPT

SEPTIMA DISPVTATIO.

De ritu & modo edendi Agnum paschalem.

SVPER ILLIS VERBIS:

A versu 5. vsque ad 11.

Et edent carnes nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus. Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed assum tantùm igni. Caput cum pedibus eius, & intestinis vorabitis, nec remanebit quicquam ex eo vsq; mane: si quid residuum fuerit, igni comburetis. Sic autem comedetis illum renes vestros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus, & baculos in manibus, & comedetis festinanter.

37. ANTE omnia scire conuenit, voluisse Deum celebrari quotquot annis paschale hoc conuiuiū ab Hebræis, vt in eorū animis frequenter renouaretur memoria duplicis beneficij, quo eos affecerat in Ægypto: tum eorum domos, tinctas sanguine agni paschalis, transeundo intactas à cæde primogenitorū quæ in omni Ægypto exercebatur: tum ipsos à diuturna & aspera virtute, in optatissimam & lætissimam libertatem mirabiliter asserendo. Atque huius posterioris beneficij crebrior fit in Sacris literis commemoratio; adeò vt obseruatum à quibusdam fuerit, quinquagies in Sacris in literis memorari beneficium liberationis Hebræorum ex Ægypto. Duo autem potissimum in cæremoniis circa esum paschalis agni adhibendis repræsentabantur Iudæis. Alterum fuit festinatio, qua ipsi ex Ægypto profecti sunt, partim sua sponte, cùm summo arderent desiderio decedendi ex Ægyppto, eundique in terram promissionis partim vrgentibus eos, & compellētibus ad discessum Ægyptiis, qui propter cædem primogenitorum veriti ne diutiùs in Ægypto detinerentur Hebræi, omnes ipsi perirent, maturare eos, accelerare discessum, instanter cogebant. Hæc autem festinatio dupliciter in esū paschalis agni repræsentabatur: primùm per ea, quæ comedebantur: debebant anim comedere panes azymos, quia præ nimia discedendi festinatione non potuerant eos fermentare. Debebāt item agnum comedere assum igni, citiùs namque assantur carnes. Nec poterant frangere ossa agni, festinanter quippè abscedentibus non vacabat ossa frangere ad sugendum medullas Eandem præterea festinationem significabant illa, accinctos, & cum baculis in manibus comedere agnum, nec residua agni seruare, sed igni comburere. Eodem pertinet, quòd iussi sunt in vna domo comedere, nec quicquam de carnibus agni foras efferre: nimirum in tanta festinatione

tione non vacabat, inuicem mittere munera Alterum, quod volebat Deus per hoc paschale conuiuium repræsentari Hebræis, fuit acerba illa seruitus, quam diu, multúmq; perpessi fuerant in Ægypto. Et ad hoc repræsentandum pertinebant panes azymi, & assatio agni, & lactucæ agrestes. Vide B. Thomam in Prima Secundæ quæst. 102. art. 5. in responsione ad 2. Sed quia omnia penè verba, quibus paschale conuiuium enarratur hoc loco à Mose, non indiligentiam deposcunt, expositionem, singulatim ea sunt expendenda, ac pertractanda.

S. Thom.

Primùm itaque præcipitur illud: *Edent carnes nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus.* Sciendum primò est, celebrationem agni paschalis hoc modo, atque ordine esse factam à Iudæis. Primùm immolabatur, id est, iugulabatur agnus: tum eius sanguine tingebantur postes, & superliminare earum domorum, in quibus comedendus erat: deinde detracta pelle extrahebantur intestina, & lauabantur à sordibus: mandatum quippè fuerat Hebræis, vt caput, & caudam, & intestina agni, & ossa ederent: Adhæc, lota & purgata intestina rursus inserebantur in agnum, & simul cum eo assabantur. Postremò agnus integer, atque indiuisus, hoc nec per dimidiũ, nec quadripartitò dissectus, non abscisso capite, vel amputatis cruribus, sed, vt dixi, totus integer assabatur. Hæc Thostatus ex consuetudine Hebræorum tradit. Cum quo Caietanus dissentit in eo, quod putat, intestina non fuisse extracta ex ventre, sed tantùm euulso felle, eiectisque visceribus sordes continentibus, reliqua in ipso agno esse relicta; cum eo simul assanda.

38.

Edent carnes nocte illa. Quia sic hîc tantùm mentio carnium, quidam Hebræorum putarunt, non licuisse eis comedere neruos, aut cartilagines agni: quod non sit tamen verisimile Thostato. Deus enim id propriè & apertè vetuisset, sicut vetuit frangere agni ossa, ex quo sequebatur, prohiberi eos medullarum esu, vt potè, quas non licet ex ossibus non fractis elicere. Videtur igitur nomine carnium intelligi debere hoc loco, omne id, quod in agno idoneum erat ad esum, & vt ita loquar, erat comestibile: nam quæ propter eorum immunditiam, & amaritudinem horrent communiter homines, ea præcepisse Deũ in agno paschali comedi oportere, haudquaquàm existimandum est. Dictum est, *nocte illa*: nam immolatio agni paschalis facta fuerat ad vesperam decimæ quartæ diei, id est, paulò ante Solis occasum: sequenti tempore vsque ad initium noctis proximæ, assabatur agnus, & parabatur: initio noctis edebatur agnus. Hæc autem nox pertinebat ad diem decimum quintum: quippè qui ab occasu Solis diei decimæ quartæ incœperat: nam Hebræi huiusmodi solennitates à vespera ad vesperam celebrabant, id est, ab occasu Solis vnius diei, vsque ad alterum proximè sequentis diei occasum Solis.

38.

Assas igni. Paulò infrà post hæc verba subditur: *Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed assum tantùm igni.* Vetuit Deus quidquàm illius agni ab Hebræis comedi crudum, id autem est, semicrudum, vel non bene coctum: nam cùm naturalis sit homini horror edendi carnes crudas, superuacuum fuisset id Hebræis, præcipere de agno paschali. Sic exposuit Rabbi Salomon vocem illam, *Crudum*, scribens eo nomine appellasse Mosen id, quod non est, quantum necesse est ad comedendum, bene coctum, voce vsum Arabica. At enim Oleaster super ea voce ad hunc modum scribit. Dictio, *Na*, significat *quæso*, aut *nunc*, & nunquàm in Scriptura inuenitur significare crudum, nisi hîc: ideò semper mihi suspecta fuit hæc significatio. Et puto radicem eius nominis esse, *Naua*, quod est frangere, vel dissecare: vt sit hic sensus: *Non comedetis ex eo fractum, vel dissectum*: ita vt nolit in frusta diuidi ad coquendum eum in aqua, sed integrum assari, & comedi. Alioqui iam nouerant Iudæi non esse comedendam carnem crudam. *Sic ille.* Cui aduersantur omnes interpretes, reddentes ex Hebræo, *crudum*, & ante omnes

30.

Rabbi Salomon.

Oleaster.

ipsi LXX. Interpretes. Aduersantur etiam expositores tam Hebræi quàm Christiani qui legentes, *crudum*, interpretantur, *semicoctum*. Vetuit autem Deus comedi semicrudum, cùm ob alia, tum ne postea inter edendum, id fastidientes, abiicerent. Sed cur non coctum aqua, sed tantùm igni assatum? duas scilicet ob causas: tum quia hoc fiebat ad significandam festinationem discessus Hebræorum ex Ægypto, carnium verò assatio citiùs perficitur, quàm elixatio. Tum etiam quod elixæ carnes, licèt facilioris sint concoctionis, tenuioris tamen sunt alimenti, ideóque non tantùm conducunt valde laborantibus corpore, vt sunt qui pedibus iter faciunt. Cuius rei causa hæc est, quod carnes elixatæ, multum ex se succum, vt vocant, substantialem emittunt foras humore aqueo, in quo elixantur, penetrante partes earum vi caloris apertas. Contra verò, assæ carnes, ignis calore exteriores partes constringente, solidioris sunt nutrimenti.

41. *S. Iustinus Martyr. Mystica expositio.*

B. Martyr Iustinus in eo sermone, quem habuit cum Tryphone Iudæo, hunc Exodi locum memorans: Quòd agnus, inquit, paschalis assari iubetur, crucifigendum Christum significabat, siquidem agnus in crucis formam expansus assabatur: alter enim rectus paxillus ab imo vsque ad caput traiiciebatur: alter verò transuersus per occiput, cui armi agni alligabantur. *Sic ille*. Christus sanè exhibuit se nobis non crudum, sed coctum: nec aqua coctum, quæ ardorem ignis minuit, ac refrigerat: in passione enim Christi nulla fuit aquæ gutta, nihilque solatij, quod acerbitatem eius mitigaret. Martyres Christi cocti sunt aqua: passiones enim eorum multis modis refrigeratæ & mitigatæ sunt: Christus nullam tunc habuit in parte inferiori consolationem, nec à parte superiori animæ, nec à Deo: quod significauit ipse dicens: *Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me?* Assatus igitur est igne, tum propter hoc, tum quia propter nimiam charitatem suam mortuus est pro nobis. Et sunt nonnulli, qui Christum comedũt crudum, alij coctum aqua, alij assatum igni. Iudæi legentes quæ in veteri Testamento de Christi magnificentia, & gloria, & regno tradita sunt, & intelligentes ea carnaliter, comedunt Christum crudum. Hæretici, qui volunt de Christo credere quæ placent ipsis mysteria eius suo ingenio, & iudicio, atque humana ratione perscrutantes & intelligentes, neque aliter credere ea, & amplecti volentes; Christum comedunt aqua coctum. Catholici verò, & pij homines non curiosè, nec superbè: sed sobriè, & humiliter, & piè mysteria Christi mediantes, eáque meditatione fidem, & charitatem nutrientes, eíque feruenter seruientes, Christum comedunt igne assatum.

Locus Mat. 27.

Sequitur: *Et azymos panes*, hoc est, panes sine fermento, quod Græcè dicitur, ζύμη. Est autem fermentum, farina, quæ subigitur, priusquàm addatur sal, ad pultis modum decocta: dictum est autem fermentum, quòd quasi feruendo crescat: Panis autem azymus promptè, & citò conficitur, statim enim vt farina mixta est aquæ, coqui possunt panes azymi: at fermentati panes non ita: tantisper enim expectare oportet, dum fermentum digerat, & attenuet materiam panis. Quocircà Abraham, & Lot, quò citius Angelis, quos hospitio acceperant, panes recenter coctos apponerent, fecerunt panes azymos, vt legitur Genes. 18. & 19. similésque panes legitur in libro Iudicum Gedeon obtulisse Angelo, qui sibi apparuerat. Porrò azymus panis, & insipidus est, & grauis, nec salubris stomacho, ægréque concoquitur, quamobrem in Scriptura, Deuteronomij cap. 16. appellatur panis afflictionis. Theodoretus in quæstio. 24. in Exodum: Per *azyma*, inquit, significatur non tantùm diligentia, & instantia proficiscendi, & cibi parandi facilitas, & promptitudo, sed etiam quòd nullum Ægyptiacæ vitę vestigium tenere ipsos conueniebat: Sic enim Dominus noster fermenti nomen interpretatus est, cùm discipulis suis dixit. *Cauete à fermento Scribarum & Pharisæorum*. Et B. Paulus hortatur nos ad epulandum

42. *Quid sit, & qualis sit panis azymus.*

dum Christum in azymis sinceritatis, & veritatis: non autem in fermento nequitiæ,ac malitiæ.

Matt. 26. Marc. 8. Luca 22. 1. Corin. 5.

Aduertendum porrò Lectori est, Hebræos, ea nocte,qua primùm comederunt agnum paschalem, fecisse paucos panes azymos: quot nimirum opus tantùm erat ad edendum cum illo agno. Nec tunc cogitarunt, aut statuerũt in posterum comedere azyma: Cúmque sequenti die recessuri essent ex Aegypto,parauerunt farinam mixtam cum aqua,& fecerunt, quam vulgò vocant, *pastam*, volentes eam nocte illa fermentare & coquere: sed Ægyptiis, propter cædem primogenitorum,vt hementer vrgentibus eorum profectionem, & sine vlla mora quamprimùm excedere cogentibus:non potuerunt massam illam fermentare:sed eam,vt erat, secum tulerunt,& coacti sunt etiam deinde comedere panes azymos,præter consilium & voluntatem suam. Quocircà vbi primùm peruenerunt in Socoth, vbi facta est prima eorum mansio post discessum ex Ramesse,vt legitur in libro Numerorum, cap. 33. ex illa massa, quam tulerant secum discedentes Ægypto, fecerunt panes azymos subcinericios. Sic enim in hoc ipso capite paulò infrà scriptum est: *Profecti sunt filij Israel de Ramesse in Socoth.* Et interpositis quibusdam aliis, sequitur: *Coxerúntque farinam,quam dudum de Aegypto conspersam tulerant, & fecerunt subcinericios panes azymos: neque enim poterat fermentari vrgentibus exire Aegyptiis,& nullam facere sinentibus moram.* Iosephus libro secundo Antiquitatum, ait, Hebræos per triginta dies comedisse panes azymos, ita scribens: Cùm abeuntes, iter strenuè continuarent, tertia die peruenerunt Beelsephontem ad Rubrum mare sitam: cúmque nihil per viam inuenirent propter solitudinem, macerata farina, & modico calore in panis speciem solida,se sustentabant. Hoc autem victu per triginta dies sunt vsi, neque enim plus commeatus Aegypto extulerant, atque eum ipsum parcè dispensabant, ad necessitatem magis,quàm ad satietatem:quapropter,in memoriam eius inopiæ, festa per octo dies celebramus,quos vocamus *Azymorum. Sic Iosephus.* Ergò præceptum,quod infrà legitur Hebræis datum de panibus azymis per septem dies comedẽdis in celebratione Phase,id non pertinuit ad primã illam celebrationem in Aegypto factam, sed ad alias omnes deinceps singulis annis faciendas. Est igitur diligenter obseruandum,omnia,quæ hîc præcipiuntur de celebrando Phase, vsque ad ea verba,quæ sunt in versu 14. huius capitis: *Habebitis hunc diem in monumentum, & celebrabitis eum solennem Domino in solennitatibus vestris cultu sempiterno.* ea fuisse obseruata in prima illa celebratione,quæ facta est in Aegypto: cætera verò, quæ post illa verba præcipiuntur non ad primam illam celebrationem referenda sunt:sed ad alias,quæ consequentibus temporibus fieri debebant.

43.

Iosephus.

Cum lactucis agrestibus. Vocantur hoc loco,vt ait Thostatus, lactucæ agrestes, herbæ quædam ad similitudinem lactucarum hortensium, minores tamen illis, & asperi,amaríque saporis. Hebraicè est, *Almerorim*, id est, *cum amaritudinibus*: & complures huius temporis hebraizantes interpretantur non lactucas:sed quaslibet herbas amari saporis:& vertendum esse putant,*cum amarulentis herbis*, sicut habet Paraphrasis Chaldaica,& translatio Pagnini. Audi Lyranum: In Hebræo, inquit, habetur (*cum amaritudinibus*) & per hoc intelliguntur herbæ amaræ indifferenter: nec plus fuit præceptum de lactucis, quàm de aliis herbis. *Sic ille.* Significari porrò ea voce amaritudinem in commune, satis indicat locus ille Hieremiæ Threnorum 3. *Repleuit me amaritudinibus.* Et Iob 9. *Saturauit me amaritudinibus.* LXX. Interpretes Græcè verterunt, ἐπὶ πικρίδων, id est, (*super picrides*) vt habet eorum translatio Latina, vel vt à S. Cypriano citatur (*cum picridibus*) Theodoretus Gaza apud Aristotelẽ,& Theophrastum, πικρίδα, vertit, *amaraginem*, Est autem genus intybi, siue, vt vulgò vocatur, *endiuia*. Sed idem tamen apud Aristolem libro nono, de

44.

Thostatus.

Lactucæ agrestes.

Lyranus.

Theodoretus Gaza

Defenditur Latina lectio huius loci.

Historia animalium. cap. 7. *θριδακα* vertit, *syluestrem lactucam*. Locus Aristotelis, ab eo Latinè conuersus, ita habet: Draco cùm per esum pomorum nausea infestatur, succum syluestris lactucæ (*πικρίδος*) exsorbet: quod ita facere visus sæpius est. Certè Rabbi Salomon, minimè ignobilis apud Hebræos auctor, similiter vt Latinus noster interpres vocem illam Hebræam, *lactucas agrestes* interpretatus est. S. Ambrosius legit, *Cum amaritudine*, fortasse referens ad amaritudinem animi, quasi præceptum esse Hebræis, vt agnum ederent cum amaritudine quadam animi. Et sic esse intelligendum hunc locum, arbitratur Oleaster. Enimuerò amaritudo lactucarum, reducebat in memoriam Hebræis amaritudinem seruitutis, quam in Ægypto tamdiù perpessi fuerant; quò acriùs excitarentur ad laudes Dei, gratissimis animis celebrandas, cuius benignitate, tanta fuerant calamitate liberati.

Rabbi Salomon. *S. Ambros.* *Oleaster.*

45. *Caput cum pedibus eius, & intestinis vorabitis*. Illud (*vorabitis*) de suo addidit Latinus interpres, quò apertiorem redderet sententiam: orationis certè contextus tale quodpiam verbum hîc subintelligi exigit: Hebraicè tamen, & Chaldaicè, & Græcè nullum est verbum, sed præcisè legitur: *Caput cum pedibus eius, & intestinis*. Nomine autem istarum trium partium, significatur quicquid in agno ad esum erat idoneum, fuisse assandum, & comedendum. Sed enim in huiusmodi assatione paschalis agni fiebat præter morem, & modum aliarum assationem. In alijs namque assationibus detrahebantur pedes rei assandæ; cùm enim sint admodùm sicci, & neruosi, si assantur, citò comburuntur, & ideò magis idonei sunt elixationi, quàm assationi. Intestina quoque, propter teneritudinem non assantur commodè: habent quippè humorem, & multum & tenacem inclusum pellibus, quare ad eum expellendum, absumendúmque, magno esset opus calore: Contrà verò propter mollitiem, & teneritudinem, si assarentur, nimiùm contraherentur, atque adurerentur; quocircà elixantur commodiùs, quàm assantur. Cur igitur Deus ista voluit assari, In prima quidem illa celebratione Phase, id fieri voluit, ne vlla interponeretur mora, si ab agni assatione seorsùm ista elixarentur: néve Hebræi varijs coctionibus distenti, minùs, quàm opus futurum erat, prompti & expediti ad iter, quod celeriter arripiendum ipsis erat, Ægyptijs ad profectionem instantissimè eos vrgentibus.

Cur Deus iussit vnà cũ agno assari pedes & intest.na.

46. Sequitur, *Non remanebit ex eo quidquam vsque mane*. Hoc præcepit Deus Hebræis, ne putantes ipsi, morituros se in Ægypto vsque ad diem sequentem, in eum diem seruarent reliquias agni postridiè comedendas; cùm tamen valdè diluculo recessuri essent; vel potiùs id præcepit Deus, quòd immolatio agni, erat de genere sacrificiorum, in quibus aliquid animalis oblati comedere licebat; id autem iubebatur vel eodem die comedi, vel non vltra proximè sequentem diem diuerri, vt traditur Leuitici, cap. 7. Causa igitur & huius cæremoniæ, & superioris, id prima quidem celebratione Phase, fuit festinatio, & celeritas egressionis ex Ægypto; in alijs autem, eiusdem solennitatis celebrationibus in posterum faciendis, causa fuit, vt illius primæ celebrationis congruens fieret recordatio, & commemoratio. Ergò si, qui conuenerant in vnam domum ad edendum agnum, non possent totum comedere, quod residuum erat, oportebat igni comburere, quod in alijs quoque sacrificijs fiebat. Cùm enim sacrificium sit res diuina, haudquaquàm decebat, vel sinere id putrescere, vel dare animalibus, aut his, qui non erant Hebræi, aut tanquàm cibum profanum extra tempus sacrificij comedere. Sciat porrò Lector, inter esum Agni paschalis, atque aliarum carnium duplex fuisse discrimen: alijs quippè carnibus, etiamsi vitium aliquod haberent, aliúmve defectum, Hebræis tamen licebat arbitratu suo vesci: Agnus autem paschalis non poterat immolari, nisi esset mundus, & immaculatus, & sine vllo defectu: neo eum poterant edere,

Differentia esus Agni paschalis, atque aliarum carnium.

qui

qui erant immundi legali aliqua immunditia, qui tamen esu aliarum carnium nimimè prohibebantur. Hoc discrimen repetiet Lector explicatum in capit. 16. Deuteronomij. Alterum discrimen erat quod cæteris carnibus promiscuè in quocumque loco vesci poterant Hebræi: Agnus verò paschalis non poterat immolari & comedi, nisi vno in loco, in quo videlicet erat Tabernaculum & Arca, & in quem omnis populus conuenire debebat religionis ergò. Quod autem immolatio esúsque agni paschalis, sacrificium & victima Dei esset, dubitare non licet, cùm ob alia, tum quòd nominatim ita vocetur infrà capit. 13. & in libro Numerorum, cap. 9.

Sic autem comedetis eum: Renes *vestros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus & comedetis festinanter.* Totus iste habitus & paratus corporalis Hebræorum in edendo agno paschali, significabat eos ad iter festinanter faciendum promptissimos esse debere. Accingere renes, est hominis parati ad iter promptè, expeditéque perficiendum: nam laxæ, ac defluentes vestes festinationem itineris faciendi præpediunt. Ideóque legitur in lib. 4. Regum, cap. 4. dixisse puero suo Elisæum: *Accinge lumbos tuos, & tolle baculum meum in manu tua, & vade. Si occurrerit tibi homo, non salutes eum, & si salutauerit te quispiam, non respondeas illi.* Et Hieremiæ dixit Deus: *Accinge lumbos tuos, & surge & loquere ad eos omnia quæ ego præcipio tibi.* Sed cur opus fuit præcipere, vt haberent calceamenta in pedibus? num sine calceamentis incedebant Hebræi? Quidam putant id esse præceptum illis, quòd solerent illi accubantes in lectis, nudis pedibus conuiuari, ne lectorum stragula calceorum sordibus polluerentur. Sed videndum esset an eo tempore mos fuerit Ægyptiorum, & Hebræorum accubantes conuiuari: contrarium enim videtur elici posse ex libro Genesis, in cuius quadragesimo tertio capite legimus, tam Hebræos, quàm primarios viros Ægyptiorum, in eo conuiuio, quod Ioseph fecit fratribus suis, non accubantes fuisse, sed sedentes: in cuius loci expositione nos in quarto tomo Commentariorum nostrorum in Genesim docuimus, antiquiorem fuisse morem sedendi in conuiuiis, quàm accubandi. Videtur igitur illud Dei præceptum intelligendum esse de calceamentis non quibuslibet, id est, vel domesticis, vel vrbanis; sed de iis, qui vsui esse possent ipsis, qui ingressuri essent pedibus suis iter longum, & laboriosum.

47. *Quid accingere lumbos.*

Hierem. 1.

Supradicta verba scripturæ, Philo allegoricè, vt ferè solet, sacra eloquia, tractat in eo libro, qui titulum fecit, *De sacrificio Abel, & Cain.* Primùm ante disputat: Tria esse genera ingratorum hominum aduersus Deum Trifariam, inquit, ingrati animi crimine, mortalium plerique in Deum peccant, aut enim, per beneficiorum obliuionem, gratiam actione se priuant, qua nihil est pretiosius. Quidam verò per nimiam arrogantiam, se ipsos auctores bonorum suorum existimant, non illum verum auctorem rerum omnium. Tertij leuiùs peccant, quàm proximi graiuùs tamen quàm primi: hi sua bona referunt ad auctorem Deum, sed aiunt se suo meritò, ea consequi: esse enim prudentes se ac fortes, & temperantes, iustósque ideo que dignos diuina gratia, & munificentia. Horum omnium improbitatem, cum Philo grauissimis diuinæ Scripturæ sententiis, ex Deuteronomij libro depromptis confutasset, post subdit hæc verba: Accingamus igitur, & expediamus nos ad agendas Omnipotenti gratias reddendúmque illi sine mora honorem debitum: præceptum enim est celebrantibus pascha, id est ab effecta corporis, & terrenarum rerum transeuntibus, ad meditationem & cultum virtutum, vt accincti lumbos Pascha celebrent: expediti administrãdum, & in virtutum exercitio laborandum: sintque induti calceamentis quibus carneam molem ratione contineant: sténtq; tecti, firmatis pedibus; & disciplinam habeant quasi virgam in manibus ad dirigenda,

48. *Allegorica expositio Philonis.* *Tria genera ingratorum hominũ aduersus Deũ.*

errorem omnia vitæ negotia. Postremò iubentur properando cibum edere, quia Pascha creaturæ mortalis transitus ad Deum dicitur: & valdè profectò conueniens ter: nullum enim bonum est, quod Dei non sit & diuinum, à Deo nempè petendum. & pro quo accepto gratias Deo agere oporteat, atque id in Dei cultum, & obsequium conferre. *Hæc Philo.* Sed in eo, quod ait, præceptum fuisse Hebræis, vt stantes comederent agnum, videtur lapsus vel incogitantia, vel obliuione eorum, quæ præcepit Deus obseruanda in esu Agni paschalis: nusquàm enim in Scriptura legitur præcepisse Deum, vt agnum paschalem Hebræi comederent stantes. Certè Dominus noster in cœna paschali, quam proximè ante mortem suam egit cum discipulis suis, proculdubiò & legis præcepta, & solennem Iudæorum morem seruando, dicitur accubuisse, hoc enim ostendunt verba illa Ioannis capit. 13. *Surgit à cœna, & ponit vestimenta sua.* Et paulò post: *Cum recubuisset iterum, dixit eis, &c.* Sed Philo fortasse putauit, id colligi ex eo, quod Hebræi iussi sunt tenere baculos in manibus, & comedere festinanter: statio enim in comedendo, magis, quàm sessio vel accubatio, declarat festinationem comedentium, & ad profectionem properantium.

An Hebræi stantes ederent agnum paschalem.

Locus Euangely Ioannis, cap. 13.

49. B. Gregorius in homilia 22. in Euangelia, superiorum Scripturæ verborū mysticam expositionem tradit huiusmodi. Quid in renibus, nisi delectatio carnis accipitur? Vnde & Psalmista postulat, dicens: *Vre renes meos.* Si autem voluptatis libidinis in renibus esse nesciret, eos vri minimè petiisset. Et quia potestas diaboli, in humano genere maximè per luxuriam præualuit, ideò voce Dei dictum de eo est: *Potestas eius in lumbis eius.* Qui ergò Pascha comedit, habere renes accinctos debet, vt correctioni iam per vitia nulla subiaceat, voluptates, edomet, carnem à luxuria restringat. Post hæc subditur: *Calceamenta habebitis in pedibus.* Qui sunt pedes nostri, nisi opera? Quid verò calceamenta, nisi pelles mortuorum animalium: Quæ verò sunt mortua animalia, ex quorum pellibus nostri muniuntur pedes nisi antiqui Patres, qui nos ad æternam patriam præcesserunt? Quorum dum exempla conspicimus, nostri operis pedes munimus. Calceamenta ergò in pedibus habere, est Sanctorum mortuorum vitam conspicere, & nostra vestigia à peccati vulnere custodire Sequitur: *Tenentes baculos in manibus.* Quid per baculum, nisi pastoralis custodia designatur? Et notandum, quod priùs iubemur renes accingere, & postmodùm baculos tenere: quia illi debent pastoralem curam suscipere, qui iam in suo corpore sciunt fluxum domare, vt cùm aliis fortia prædicant, ipsi desideriis mollibus eneruiter non succumbant. Bene autem subditur: *Comedetis festinanter.* Notate clarissimi fratres, notate quod dicitur *festinanter.* Mandata Dei, mysteria Redemptoris, cælestis patriæ gaudia cum festinatione cognoscite & præcepta vitæ, cū festinatione implere curate. Quod enim adhuc hodiè licet bene, agere, scimus: vtrùm autem cras liceat, ignoramus. Festinantes ergò Pascha comedite: id est, ad solennitatem patriæ cœlestis anhelate. Nemo in hulus vitæ itinere torpeat, ne in patria locum perdat. Nemo moras, vana appetendo studia, innectat: sed cœpta perficiat, nec minimè liceat implere, quod inchoat. Si ad amorem Dei pigri non sumus, adiuuabit ipse, quem amamus, Iesus Christus Dominus noster. *Ita B. Gregorius*

B. Gregory mystica expositio.

Psal. 25.

OCTA

OCTAVA DISPVTATIO.

De voce Phasę, siue Pascha, & de propria eius vocis significatione.

SVPER ILLIS VERBIS:

Est enim Phase, *id est, Transitus Domini.* Et transibo per terram Ægypti nocte illa percutiámque omne primogenitum ab homine vsque ad pecus.

Versu 11. & 12.

IN illis verbis: *Est enim Phase*, illa coniunctio, *enim* rationem exponit, cur quæ de modo edendi agnum suprà dicta sunt ea diligenter ab Hebræis obseruari Deus mandauerit: illa enim significabant, vt diximus, celerem & præproperum transitum, quem facturus erat Angelus Dei, percutiens primogenita Ægyptiorum: is enim cernens: domos Iudęorum tinctas sanguine agni transibat eas minimè nocens Hebræis. Illud verò, *id est, Transitus*, non sunt verba Scripturæ, nec Hebraicæ, nec Græcæ, sed additamentum quoddam à Latino interprete prudenter factum, quò vocis illius, *Phase*, Latinis incognitæ, significationem exponeret, vnde sententia huius loci, magis enotesceret. Sciendum porrò est, à plerisque appellari non *Phase*, sed *Pascha*, & putari esse nomen Græcum dictum ἀπὸ τοῦ πάσχειν, quod est pati eaque voce salutarem Christi passionem esse præsignatam. Verùm hos reprehendit sanctus Hieronymus super caput 20. Matthæi, ita scribens: Pascha, non est vox Græca: nam Hebræa vox est, *Pesach*, significans, non passionem, vt plerique arbitrantur, sed transitum eò quòd Angelus exterminator, videns sanguinem in foribus Hebræorum, pertransierit, nec percusserit eos Nec dissonat Augustinus super Psalmum 68. Pascha, inquit, Latine *Transitus* interpretatur non est enim pascha Græcum nomen, sed Hebræum. Resonat quidem in Græca lingua passionem, quia πάσχειν Latinè pati dicitur: sed consultum Hebræum eloquium, alium indicat & *Transitum* commendat. Hoc admonuit etiam Ioannes Euangelista, qui imminente passione, cùm veniret Dominus ad cœnam, qua commendauit Sacramentum corporis, & sanguinis sui, ita loquitur: *Cùm venisset hora vt transiret Iesus de hoc mundo ad Patrem*, quibus verbis expressit transitum Paschæ. *Sic Augustinus.*

50.

Pascha non esse nomen Græcum.

S. Hieronymus.

S. August.

Ioan. 13.

Non dissimilia sunt, quæ Nazianzenus in oratione de sancto Pascha scripta reliquit his verbis. Hoc venerabile ac diuinum Pascha ab Hebræis, *Pascha*, secundùm eorum linguam vocatur, quæ vox significat *Transitum*, historicè quidem eum, quo ex Ægypto in terram Chanaan commigrarunt Hebræi; secundùm spiritum verò eum *Transitum*, quo nos his caliginosis locis euolamus ad Superos: & quod solet sæpè in Diuinis literis vsu venire, idem accidisse etiam in hoc vocabulo comperimus: scilicet transferri aliqua nomina, quæ aut obscura sunt aut horrida: in alia nomina, quæ sint illustriora, & venustiora. Námque hoc nomine putarunt

51.

Gregorius Nazianzenus.

quidam notari ipſam ſalutarem Saluatoris noſtri paſsionem, & ad Græcam linguam eam vocem accommodantes, fecerunt ex *Phaſcha*, Paſcha; quòd cùm vſus recepiſſet, iam vehementer inoleuit, aſſentientibus ipſis autibus, vtpotè ſanctiori nomini. *Hæc Nazianzenus.* Cuius illud, vocari ab Hebræis (*Phaſcha*) minime congruit cum lingua Hebræa, quæ non aliter vocat, quam *Peſach*. Theodoretus in quæſt. 24. in Exodum ſuper eadem re diſſerens, hæc ſcribit: Paſcha Philo interpretatus eſt διαβατήρια, id eſt, *ſacrificia*, quæ pro tranſitu fiunt: Ioſephus autem ὑπέρβασιν, id eſt *tranſgreſſionẽ*: Simmachus ὑπερβάσεις, id eſt, *tranſgreſſiones.* Theodotio φασέχ, Hebraica voce non mutata: ſignificat autem nomen Hebræum *ſaluationem primogenitorum*. Nam qui percutiebat primogenita Ægyptiorum aſperſo ſanguine in foribus Hebræorum, domus eorum innoxias prætteribat. *Sic Theodoretus.* Sed nec verũ eſt, ab Hebræis vocari φασέχ, vt ipſe ait cùm vocetur, *Peſach*, nec ea vox ſignificat ſaluationem primogenitorum, vt inquit Theodoretus, ſed tranſitum Angeli, Angeli, domos Hebræorum ſine læſione vlla tranſilientis: quo factum eſt Hebræorum primogenita ſeruarentur à cæde.

Theodoret. *ı. Peſech.*

52. Philo ait *Paſcha* vocem eſſe Chaldaicam, hoc eſt, etiam Hebraicam: is enim de re à B. Hieronymo, cùm exponit ſecundum caput Danielis reprehenſus eſt, & à nobis opinio eius confutata eſt in libro ſecundo Commentariorum noſtrorum in Danielem ſuper illis verbis capitis ſecundi: *Reſponderunt Chaldæi regi Syriacè.* Sed lubet hîc ponere verba Philonis, quòd ea nonnihil hunc Paſchalis ſolennitatis tractatum illuſtrare poſſint: ea verò in libro eius tertio de vita Moſis, ſunt huiuſmodi: Moſes primum anni menſem facit eum, qui in vernum æquinoctium incidit: non ſicut quidam, qui præcedentibus id honoris tribuunt non obſeruato naturæ beneficio. Tũc enim matureſcunt ſegetes ad victum neceſſariæ; tunc arborum fœtus pubeſcunt recèns editi ſecundis inferendi menſis. Sine tritico autem & hordeo, cæteriſque ſimilibus frugibus non viuitur: at ſine vino, & oleo, fructibúſque arboreis, quædam gentes ætatem producunt in annos plurimos. Eius menſis die quarta decima, ſub ipſum tempus, quo Luna ſolet ſuum orbem complere lumine, & celebratur apud nos migrationis publicæ feſtiuitas, quam Chaldaicè Paſcha nominant: quo tempore, non vt alias, plebei homines victimas adducunt ad altare mactandas à ſacerdotibus, ſed iubente lege, tota gens ſacrificat, dum pro ſe quiſque mactans hoſtiam ſuis manibus: & vniuerſus populus concelebrat lætitiam, dum quiſque in eo ſacrificio gerit pro ſacerdote. *Sic Philo.* Ioſephus verò libro ſecundo Antiquitatum, eadem de re hunc in modum ſcribit: Iuſsit Deus Moſen edicere populo, vt paratum haberent ſacrificium, præparatum tertia decima menſis *Niſan* die, in quartam decimam diem. Ille inſtructos priús ad profectionem & per ſodalitia diſtributos, in vno loco continebat. Illuceſcente verò quarta decima die, omnes ad exitum animati, ſacrificabant, & ſanguine domos luſtrabát, aſperſas hyſſopo Peracta verò cœna reliquias carnium exuſſerunt, tanquàm mox inde abſceſſuri. Vnde nunc quoque ſolenne manet nobis idem ſacrificium, eamque feſtiuitatem vocamus, *Paſcha.* Id nominis *tranſitum* ſignificat, quòd Deus illa die, præteritis illæſis Hebræis, Ægyptios morbo percuſſit, peſte primogenita eorum conſumente, *Sic ibi.* Et lib. 17. Antiquit. ſic ait: Inſtabat feſtum, quo, patrium Iudæis eſt inſtitutum, veſci non fermentatis panibus: Paſcha vocant, monumentum veteris ex Æygpto effugij ſuo ſumma alacritate, maiorem ſolito populus mactat victimarũ numerũ: & infinita turba, nonnulliq; etiam extra religionis terminos habitãtes cõfluunt, religionis gratia. *Hæc Ioſephus.* Ergò LXX. interpretes vocarũt (*Paſcha*) quos & Philo, & Ioſephus, & Patres ſecuti ſunt. Theodotio appellauit (*Paſech*,) quẽ

Philo. *Ioſephus.*

ſecutus

secutus Latinus interpres, in veteri Testamento semper appellauit *Phase*, præterquàm libro 1. Esdræ, cap. 6. & Ezechielis 45. vbi vocauit *Pascha*, quo nomine semper appellauit in nouo Testamento: Hebraicè autem est, vt diximus, *Pesach*, significans Latinè *transitum*.

53. *Triplex transitus, & quæ eorum præcipuè significet vox Phase, vel Pesach.*

Sed triplex in Scriptura celebratur transitus: vnus Angeli vastatoris, in occidẽdo primogenita Ægyptiorũ, transeuntis innocuè domos Hebræorũ: alter trãsitus fuit Hebræorũ ex Ægypto, vel ex Ægyptiaca seruitute tristissima, in lætissimam libertatem, desertaque abominabili Ægypto, in optatissimam terrã promissionis transmigrantium: Tertius demùm trãsitus, fuit admirandus ipse populi Hebræi per mare Rubrum transitus, frequenter in Scriptura magnificè decantatus. Videndum itaque est, si *Phase*, vel *Pesach* significet *transitum*, quem horum trium potissimùm significet, & ad quem eorum trium commemorandum, instituta fuerit solennitas Paschalis in posterum ab Hebræis celebranda, Sanctus Augustinus in Tract. 55. in Euangelium Ioannis, docet, vocabulo *Pascha*, significari *transitum* Hebræi populi per mare Rubrum, sub initium eius Tractatus ita scribens: *Pascha*, non, vt quidam existimant, Græcum nomen est, sed Hebræum: opportunissimè tamen occurrit in hoc nomine quædam congruentia vtrarúmque linguarum: nam quia pati Græcè πάσχειν dicitur, ideò *Pascha*, passio putata est; quasi hoc nomen à passione sit appellatum: sed in Hebraica lingua *Pascha* transitus dicitur, quòd tunc primum *Pascha* celebrauit populus Dei, quando ex Ægypto fugientes, Rubrum mare transierunt. Nunc ergo figura illa Prophetica, in veritate completa est, cùm tanquàm ouis ad immolandum ducitur Christus: cuius sanguine illitis postibus nostris, id est, cuius signo Crucis signatis frontibus nostris, à perditione huius seculi, tanquàm à captiuitate, vel interemptione Ægyptiaca liberamur: & agimus saluberrimum transitum, cùm à Diabolo transimus ad Christum, & ab hoc instabili seculo ad fundatissimum eius regnum: *Qui eruit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum suæ claritatis, &c.*

S. August.

1. Cor. 1.

54. *Philo. Iosephus. Nazianz.*

At verò Philo in libro tertio de vita Mosis, & Iosephus in libro 17. Antiquitatum, & Gregorius Nazianzenus in oratione de sancto Pascha, tradiderunt, vocabulum *Pascha* significare transitum, & transmigrationem Hebræorum ex Ægypto in terram promissionis, vt ex verbis eorum suprà memoratis licet cognoscere: quibus suffragari videtur Scriptura, docens, *Phase* celebrãdum esse ad commemorandum egressum Hebræi populi ex Ægypto: sic est enim in Deuteronomij capite 16. *Obserua mensem nouarum frugum, & verni primùm temporis, vt facias Phase Domino Deo tuo: quoniam in isto mense eduxit te Dominus Deus tuus de Ægypto nocte;* Et paulò infrà; *Septem diebus comedes absque fermento, afflictionis panem: quoniam in pauore egressus es de Ægypto: vt memineris diei egressionis tuæ de Ægypto omnibus diebus vitæ tuæ.* Sed enim Iosephus libro 2. Antiquit. c. 5. & S. Hieronym. in cap. 27. Matthæi, scriptũ relinquerunt, Phase significare transitũ Angeli, occidentis primogenita Ægyptiorum, transitum dico per domos Hebræorum ab illa cæde intactas. Quorum auctorum congruentior videtur sacræ Scripturæ, veriorque sententia. Nam cùm in hoc capite dixisset Deus: *Est enim Phase Domini, id est, transitus*, proximè addidit, *Et transibo per terram Aegypti nocte illa, percutiamque omne primogenitũ in terra Aegypti ab homine vsque ad pecus: & in cunctis dijs Aegypti faciam iudicia, ego Dominus. Erit autem sanguis vobis signum in ædibus, in quibus eritis: & videbo sanguinem, transibo vos: nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Aegypti.* Ego crediderim, in prima celebratione Phase Hebræorũ in Aegypto, fuisse principaliter significatũ transitũ Angeli per domos Hebræorũ, nihil eis nocendo, sicut apertè declaratur in hoc loco Exodi. In alijs verò celebrationib. *Phase*, quæ per sin-

Iosephus. Hieronym.

Auctoris sententia.

gulos annos fieri debebant ab Hebræis, præcipuè, ac principaliter commemorabatur transitus vel egressus Hebræorum ex Ægypto, vt perspicuè traditur in ca. 16. Deuteronomij iis verbis, quæ paulò antè retulimus.

55. *Vocē Pascha tribus modis sumi in Sacris literis.*

Nomen porrò *Phase*, vel *Pascha* trifariàm vsurpatur in Sacris literis: Vno modo pro ipso Agno paschali, & ita sumitur Lucæ 22. cùm dicitur immolare, vel comedere Pascha: & primæ ad Corinthios cap. 5. Paulus dixit: *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Et in 2. libro Paralipomenon, cap. 35. sic est: *Et assauerunt Phase super ignem, sicut in lege scriptum est.* Altero modo nomen *Pascha* positum legimus pro ipso festo Paschali, & appellatur festum *Pascha*: vt apud Ioan. ca. 6. & 13. & 18. quinetiam pro vniuersa solennitate Azymorum, quæ in septem dies extendebatur. Hoc modo accepit B. Lucas Actor. cap. 12. scribens de Herode: *Apposuit vt apprehenderet & Petrum: Erant autem dies Azymorum; Quem cùm apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens post Pascha producere eum populo. Post Pascha*, dixit, id est, post septiduanam celebritatem Paschalem, & solennitatem Azymorum. Tertio modo vocabulum *Pascha* interdum accipitur pro sacrificiis Paschalibus per singulos septem illorum dierum fieri solitis: quorum vbi fuerunt oblata Deo, pars etiam ad esum pertinebat offerentium. Quænam verò singulis illis septem diebus Paschalibus solennia essent sacrificia, distinctè & propriè narratur in libro Numerorum, cap. 28. Hoc tertio modo accipitur nomen *Pascha*, vel quod idem est, *Phase*, in libro Deuteronomij, ca. 16. in illis verbis: *Immolabis Phase Domino Deo tuo de ouibus & de bobus*: At enim, Paschale sacrificium, propriè dictum, non poterat fieri nisi de agno, vel hœdo, vt suprà dictum est. Necesse igitur est hoc loco nomen *Phase* tam ad agnum Paschalem immolari solitum ad vesperam decimi quarti diei, quàm ad sacrificia, quæ aliis septem diebus fiebant, extendere. Hoc etiam modo interpretari oportet, quod in Euangelio Ioannis cap. 18. scriptum est. Iudæos noluisse introire prætorium Pilati, ne contaminarentur, & vt possent comedere *Pascha*, id est, de Paschalibus sacrificiis per illos septem dies Paschales fieri solitis, quorum pars tradebatur ad esum offerentium. Nam cùm dies ille, quo Dominus noster est crucifixus, esset decimus quintus primi mensis, & primus dies Azymorum festus, iam ipsi pridiè immolauerant agnum Paschalem, ad vesperam scilicet diei decimi quarti, cúmque comederant nocte proximè antecedente decimum illum quintum diem.

Locus Ioãnis cap. 18.

56. *Ruperti mystica expositio vocis Pascha.*

Quemadmodùm autem transitus ille Angeli per domos Hebræorum intactas cæde primogenitorum præfigurauerit Christum Dominum, qui transitu suo, id est, morte sua, nos miserrima seruitute peccati, & crudelissima Diaboli dominatione liberauit, ad hunc modum declarat Rupertus libro secundo in Exodum, ca. 14. Dixit Dominus: *Transibo per terram Ægypti nocte illa, percutiámque omne primogenitum in terra Ægypti ab homine vsque ad pecus.* Porrò transire de loco ad locum, Dei non est, quippè qui loco nullo tenetur: sed vbique est: ergò quod dixit: *Transibo*, secundùm figuram temporis illius, per quandam similitudinem dictum est, ad hunc nempè intellectum: Egrediar in similitudinem gigantis, ingenti fortitudine contra hostem irruentis, & post abscessum suum, victoriæ suæ vestigia plena relinquentis planctibus. Quocircà in libro Sapientiæ scriptum est de hac ipsa historia, quæ narratur in hoc loco Exodi: *Cùm quietum silentium teneret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet: Omnipotens sermo tuus exiliens de cœlo, à regalibus sedibus venit: & durus bellator in mediam exterminij terram prosiliuit: gladius acutus insimulatum imperium tuum portans: & stans repleuit omnia morte, & vsque ad cœlum attingebat stans in terra.* Cæterùm de illo transitu, qui per istum figuratur, dixit B. Ioannes cap. 13. *Ante diem festum Paschæ sciens Iesus, quia venit hora eius vt transeat*

Sapien 18.

ex hoc mundo ad Patrem. Ille enim verè transitus Domini, immò omnium nostrum transitus est. Nam illo transeunte ex hoc mundo ad Patrem, transiuimus & nos, eiusdem Patris gratia, de vinculis ad absolutionem, & de tenebris ad oculorum nostrorum reuelationem, atque illuminationem. Transiuit ille de hoc mundo, qui quodam modo vocatur Ægyptus: & transiuit per Ægyptum inferiorem, id est, per infernum, qui iuxta nomen Ægypti, verè tenebrosus, & horridus locus est. Et quoscumque inuenit illic dignos filios Israel, signatos fide sanguinis sui, à iusto vsque Abel, qui primùm, in typum illius, obtulit agnum, vsque ad latronem, quem sanguine suo signauit: in ipsa hora transitus sui, cunctos liberauit, percutiendo primogenita Pharaonis, id est, peccatum primæ præuaricationis, quod originale dicitur, & quod persuasio Diaboli generauit. Ergò postes certatim sanguine signandi, & carnes agni festinanter edendæ sunt: transit enim Dominus, vltrà non reuersurus: Mortuus enim semel, resurrexit, & iam non moritur, & mors illi vltrà non dominabitur. Isto transitu eius, contenti estote, & postes signate omnes filij Israël, alium enim transitum sperare non licet. Veniet, venit quidem iterum Dominus, sed per Ægyptum inferni non transibit ampliùs: nec vltrà pro illis, qui tunc exire de tenebris iussi sunt morietur. *Hactenus verba sunt Ruperti.*

Genes. 4.
Lucæ 27.
Genes. 3.
Ad Rom. 6.

NONA DISPVTATIO.

De solennitate Azymorum.

SVPER ILLIS VERBIS:

Septem diebus azyma comedetis: in die primo non erit fermentum in domibus vestris: quicumque comederit fermentum, peribit anima illa de Israel, à primo die vsque ad diem septimum. Dies prima erit sancta, atque solennis, & dies septima eâdem festiuitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis iis, quæ ad vescendum pertinent. Primo mense, quarta decima die mensis ad vesperam comedetis azyma vsque ad diem vigesimam primam eiusdem mensis ad vesperam.

Versu 15. vsque ad 19.

QVATVOR erant apud Hebræos legalium cæremoniarum genera: Vnum eorum, quæ vocabantur sacrificia, in quibus immolabantur Deo oues, arietes, hirci, agni, capræ, vituli: & item oblationes panum, & primitiarum frugum, atque fructuum. Alterum erat genus eorum, quæ appellantur sacra, vt vasa & vestimenta, atque ornamenta Sacerdotum, & Pontificis: necnon & dies festi, siue festiuitates, & solennitates. Tertij generis erant, quæ dicuntur Sacramenta: hæc autem erant, Circumcisio, & Agnus paschalis, &

57.
Quatuor genera legalium cæremoniarum

consecratio sacerdotum. Quartum genus continebat legales quasdam obseruantias, quæ pertinebant ad singularem quandã sanctitatem conuersationis Hebræorum, & ad singularem personarum munditiam, & sanctitatem quandam legalem; ea verò præcipuè in delectu ciborum, & vestium, atq; huius generis alijs quibusdam posita erant. Solennitas itaque Azymorum ad tertium genus pertinebat, inter publicas eius populi festiuitates numeranda. Cæterùm similia eorum, quæ præcipiuntur in hoc loco Exodi de solennitate Azymorum, etiam traduntur in Leuit. c. 23. & in lib. Numer. c. 28. & in Deuter. c. 16. In Leuitico quidem sic est: *Mense primo, quarta decima die mensis ad vesperam, Phase Domino est: & quinta decima die mensis huius, solennitas Azymorum omini est: septem diebus azyma comedetis. Dies primus erit vobis celeberrimus, sanctúsque Domino opus seruile non facietis in eo, sed offeretis sacrificium in igne Domino septem diebus. Dies autem septimus erit celebrior, & sanctior, nullúmque opus seruile facietis in eo.* In libro Numerorum hæc sunt verba: *Mense primo, quarta decima die mensis, Phase Domini erit: & quinta decima, solennitas; septem dies vescentur azymis: quarum dies prima, venerabilis & sancta erit: omne opus seruile non facietis in ea. Dies quoque septimus celeberrimus, & sanctus erit vobis: omne opus seruile non facietis in eo.* In Deuteronomio ita scriptum est: *Septem diebus comedes azyma absque fermento, afflictionis panem, quoniam in pauore egressus es de Aegypto, vt memineris diei egressionis tuæ de Aegypto omnibus diebus vitæ tuæ.* Et quibusdam interpositis paulò infra subditur: *Sed diebus comedes azyma: & in die septima, quia Collecta est Domini Dei tui, non facies opus.*

59. Cur voluerit Deus celebrari azyma.

Ex omnibus supradictis Scripturæ locis vnum illud, inter alia, liquidò apparet, septem fuisse dies Azymorum, in quibus vesci pane fermentato, capitale erat. Sed cur voluit Deus, Hebræos, quotquot annis, in primo mense, per septem dies abstinere fermentato, nec alio pane, quàm azymo vesci? Nimirum ea re voluit Hebræos perpetuam habere memoriam, & facere commemorationem eius, quod ipsis acciderat Ægypto discedentibus. Cùm enim illa nocte farinam miscentes cum aqua, pastam fecissent, volentes eam fermentare; & panes ad edendum fermentatos coquere; compellentibus Ægyptijs sine vlla mora abire eos Aegypto, coacti sunt pastam illam in mactris, seu palliis secum ferre, & posteà coquere panes azymos quibus deinde per aliquot dies vsi sunt: Quòd ergò in egressu ipsorum ex Aegypto, nó consulta opera, nec Dei præcepto, sed compulsu Aegyptiorum, & necessitate fecerunt id posteà in cæteris celebritatibus omni anno faciendis, iussi à Deo sunt obseruare.

Cur septem diebus ederentur azyma.

Iosephus.

Sed cur per septem dies iussi sunt id facere? An quia totidem diebus tunc, Aegypto egressi, comederunt azyma? At enim Iosephus ait per triginta dies azymos panes comedisse tunc Hebræos, ita scribens in lib. 2. Antiquit. cap. 5. *Cùm abeuntes, strenuè iter continuarent, & nihil in via inuenirent propter solitudinem, macerata farina, & modico calore in panis speciem solidata se sustentabant, quo victu per triginta dies sunt vsi: neq; enim plus commeatus Aegypto extulerant; atque eum ipsum parcè dispensabant, ad necessitatem magis, quàm ad satietatem, quapropter in memoriam eius inopiæ, festa per octo dies celebramus, quæ vocamus, Azymorum. Sic ille.* Cui si fidem habemus, credibile fit, Hebræos comedisse azymos panes vsque ad id temporis, quo, deficiente prorsus farina Aegyptiaca, datum est eis manna de cœlo, sicut narratur infrà cap. 16. Namque hoc ipsum perspicuè

Iosephus.

docet Iosephus in cap. 1. lib. 3. Antiquit. hunc in modum scribens: Triginta dierum itinere confecto, commeatum omnem, quem secum extulerant, iam absumpserant, desiderabant: Et cùm nihil alimentorum in terra deserta inuenirent, minimùm à desperatione aberant. Itaq; præsenti egestate, præteritorum tam Dei, quàm Moisis beneficiorum memoriam excutiente, in iram concitati, videbantur iamiam corre-

ptis sa

ptis faxis, in fuum Imperatorem inuafuri, auctorem miferrimi omnium ipforum interitus clamitantes. *Sic Iofephus.* Poft quæ narrat quemadmodùm ad fubleuandam eorum famem, Deus eis miferit primùm quidem coturnices, mox deinde mãna. Sicut igitur cùm primùm Hebræi comedere potuerũt fruges Terræ promiffionis, defecit ipfis manna, per annos ante quadraginta dari ipfis folitum: Sic enim in libro Iofue, c.5. fcriptum eft: *Defecit manna poftquam comederunt de frugibus terræ nec vfi funt vltrà cibo illo filij Ifrael.* Ita quoque vbi defecerunt Hebræos cibaria, quæ fecum ex Ægypto afportauerunt, nec in deferto reperirent, vnde fibi victum putarẽt; Deus nos cœlefti manna pauit. Nimirũ Deus, vbi deeft homini, vbi neceffum eft; nec fupereft, vbi nõ eft opus. Sed reuertamur eò, vnde huc paulifper fumus digreffi.

Quoniam Hebræi multis diebus, vt oftendimus, cùm egreffi funt Ægypto, panes azymos comederunt; ideò Deus ad renouandam, & perpetuò conferuandam eius rei memoriam, iufsit eos in celebratione *Phafe*, panibus azymis per feptem dies vefci: nõ quia tunc feptem tantùm diebus panes azymos comederint: fed quia multis diebus comederunt, ad quorum dierum multitudinem repræfentandũ, poftea ipfi per fingulos annos feptiduano Azymorum efu vtebantur. Etenim feptennarius numerus fæpè in Scriptura fignificat indefinitè multitudinẽ quampiam, cuius rei licèt multa fint exempla: hîc tamen ego tribus vel quatuor illuftrabo quod dixi. In 4. cap. libri Ruth, mulieres gratulabundæ Nohemi, propter natum ex nuru eius filium dixerunt: *De nuru tua natus eft, qui te diliget: & multò tibi melior eft, quàm fi feptem haberes filios.* Septem dixerunt, id eft, multos. & in lib. Prouerb. cap. 26. *Sapientior ftultus videtur fibi feptem viris loquentibus fententias.* Et propè finem eiufdem capitis: *Labiis fuis intelligitur inimicus, cum in corde tractauerit dolos: quando fubmiferit vocem fuam, ne credideris ei, quoniam feptem nequitiæ funt in corde illius.* Et item illud fatis vulgatum: *Septies in die cadit iuftus.* Confimili etiam ratione quoniam Hebræi quadraginta annis, quoad peregrinati funt in deferto manferunt in tabernaculis: idcircò Deus, ad commemorandam, fimúlque quodammodò repræfentandam illam in Tabernaculis tot annorum manfionem, iufsit eos fingulis annis celebrare feftum *Scenopegia*, id eft, *Tabernaculorum*, per feptem dies.

59. *Septenarius fæpenumerò fignificat indefinitè multitudinem.*

Ecclef. 2.

Sed enim iis, quæ dicta funt, aduerfari videtur auctoritas Iofephi: nec Iofephi folùm, fed ipfius etiam facræ Scripturæ. Iofephus quippè in libr. 2. Antiquitatum, cap. 5. ita fcripfit: Quapropter in memoriam eius inopiæ, fefta, per octo dies celebramus quos vocamus *Azymorum. Sic ille.* Non igitur feptem tantùm diebus fed octo celebrabatur folennitas Azymorum. Cum Iofepho confentit Rupertus in libr. 2. commentariorum in Exodum, cap. 15. affirmans octo fuiffe dies azymorum, idque probat dupliciter. Primùm citans hæc verba Scripturæ ex hoc loco Exodi: *Primus dies fanctus erit tibi, & octauus dies æquè venerabilis erit.* Deinde quia Exodi 12. capite verfu 18. traditur Hebræos comedere azyma debere, à decima quarta die primi menfis, vfque ad vigefimam primam eiufdem menfis: quibus verbi, perfpicuè indicantur octo dies Azymorum: tot enim dies numerantur à decimo quarto vfque ad vigefimum primum. *Ita Rupertus.* Sed ifti fententiæ apertiffimis verbis diuina Scriptura contradicit, quæ in quatuor locis fuprà memoratis Exodi Exodi 12. Leuitici 23. Numerorum 28. & Deuteronomij 16. vbi diftinctè, atque expreffè agit de diebus Azymorum, feptem dies numerat, & feptimum diem facit vltimum Azymorum, nec vfpiam in Sacris literis de octauo Azymorum die vllum fit verbum. Nã verba illa, quæ citat Rupertus ex lib. Exo. *Dies primus, & dies octauus huius feftiuitatis erit æquè venerabilis.* In quo lib. legerit Rupertus, equidẽ nefcio: hoc fcio, in lib. Exod. vel alio quopiam lib. Pẽtatheuchi ea verba nec in Latina tranflatione, nec in Græca, nec in Paraphrafi Chaldaica, nec in Scriptura Hebraica

60. *An dies Azymorum nec plures nec pauciores fuerint, quã feptem. Iofephus. Rupertus.*

reperiri.Quin potius,quod facit apertè contra opinionem Ruperti) in hoc cap. 12. Exodi,versu 16. leguntur hæc verba : *Dies prima erit sancta, atque solennis, & dies septima eadem festiuitate venerabilis.* Deinde Rupertus argumentatur, esse octo dies Azymorum,eò quòd Exodi 12.versu 18 scriptum sit dies azymorum obseruari debere à die decima quarta primi mensis vsque ad vigesimam primam diem eiusdem mensis,hoc autem temporis spatium continere octo dies. Rectè sanè si dicimus quartus dies in dierum Azymorum numero includeretur excludi debet neque enim in decima quarta die comedebant Hebræi azyma,sed post Solis occasum eius diei incipiebat decimus quintus dies qui erat primus azymorum. Quocirca non præcepit Deus vt comederentur Azyma à decimo quarto die, sed ab eius vespera, id est, fine:terminabatur enim decimus quartus dies in occasu Solis & inde fiebat initium & decimi quinti diei,& comedendi Azyma.

61\. *Locus Deuteronomij, capite 16.*

Sed quid respondebimus Scripturæ, quæ in Deuteronomio,cap. 16.sex tantùm facit dies Azymorum? Cuius hęc sunt verba: *Sex diebus comedes Azyma & in die septima quia collecta est Domini Dei tui,non facies opus.* Est sanè facilis & prompta responsio:Sex enim dies nominando, non exclusit septimum: nam paulò antè ista verba dixerat: *Septem dies comedes absque fermento afflictionis panem.* Sed quia in septimo die azymorum,fiebat collecta Domini, qui erat dies festus, & feriatus ab omni opere seruili & hoc ipso nomine collectæ,dies ille celebrior erat,quàm nomine Azymorum;idcircò Scriptura eum diem appellare maluit à collecta, quàm ab Azymis. Et hunc eius loci verum esse intellectum veramque interpretationem mecum Lyranus,& Thostatus,& Caietanus,aliique consentiunt.

Lyranus. Thostatus. Caietanus.

62\. Verùm fortasse Lector scire cuperet, quid significet eo loco nomen *Collecta*, quæ in die septimo Azymorum,agebatur:duo enim dies hoc nomine appellantur in Scriptura, & dies septimus Azymorum & vigesimus secundus dies septimi mensis qui proximè sequebatur septiduanam Tabernaculorum solennitatem, vt est in Leuitico,cap.23. S. Thomas,Prima Secundæ quæst.102.artic.4 in responsione ad 10.sic exponit. In die *Collecta* colligebantur ea, quæ erant necessaria ad expensas cultus diuini:& item significabatur adunatio populi: & pax præstita in terra promissionis. *Sic ille.* Idémque fieri solitum in collecta,quæ agebatur vigesimo secundo die septimi mensis, & Lyranus, & Thostatus super vigesimum tertium caput Leuitici arbitrantur. Hac certè significatione,prout fiebat in pauperum subsidium,vsus est beatus Paulus in prioris epistolę ad Corinthios capite decimo sexto,his verbis scribens : *De Collectis autem quæ fiunt in Sanctos sicut ordinaui Ecclesiis Galatiæ,ita & vos facietis.* At enim Lyranus super cap.16.Deuteronomij argumentatur in septimo die Azymorum non fuisse factam collectam ad colligendam pecuniam à populo in vsus templi collatam : eò quòd licebat Hebræis in secundo die azymorum discedere, & ad domos suas reuerti:sic enim est in Deuterónomio: capite 16. *Et coques, & comedes* (Phase) *in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, maneque consurgens, vades in tabernacula tua.* Non igitur septimus dies Azymorum opportunus fuisset & commodus ad colligendas pecunias: sed potiùs primus dies, aut secundus priusquam populus discederet.Paulus quoque Burgensis super vigesimum tertium caput Leuitici, probat ex sententia doctorum Hebræorum, collectionem pecuniarum in vsus templi,per totam terram promissionis fieri solitam fuisse duodecimi mensis die primo,Verùm lubet hîc apponere verba Lyrani, quæ præcipuè attingunt id,quod nunc à nobis tractatur:ea sic habent: Dicunt aliqui,septima die Azymorum solitam fieri collectam pecuniæ pro sustentatione pauperum,sicut in mense septembri fiebat Collecta in vsum sacrificiorum templi. Sed hoc nō est cósonum Scripturæ,quæ paulò antè dixit, licitum fuisse Hebræis in secunda die Azymorum

Quid significet dies collecta. S. Thom.

Locus Pauli ad Corinth. cap.16. Lyranus.

Paulus Burgensis.

morum redire ad domos suas. Probabilius igitur erat, debuisse fieri ante recessum populi. Sciendum igitur in Hebræo sic legi: *In die septimo retentio est Domini Dei tui.* Quod ab Hebræis exponitur exponitur de retentione ab operibus seruilibus quæ eo die fieri vetabantur. Translator autem noster accepit pro retentione populi ad Collectam pecuniarum faciendam, & ideo transtulit *Collectam*: prior tamen communior est apud nostros auctores. Posset etiam dici, quòd dies septimus erat dies Collectæ, eò quòd tunc numerabatur pecunia, & reponebatur in thesauro templi; quæ tamen pecunia, recepta fuerat ab offerentibus in principio festiuitatis. *Sic Lyranus.*

63. Miror ego, Lyranum non vidisse, quid sibi verè obiici posset. Cur enim vult ipse in vigesimo secundo septimi mensis, id est: postridie solennitatis Tabernaculorum factam esse collectam, siue retentionem populi ad recipiendum ab eo pecunias in vsum templi: in vigesimo autem primo die primi mensis, id est, in septimo & vltimo die Azymorum, dicit factam esse Collectam, siue retentionem populi non ad colligendas ex eo pecunias, sed ad retinendum & cohibendum ipsum ab omni opere seruili: Cur, inquam, Lyranus dissimilem vult fuisse collectæ, siue retentionis populi rationem in duobus istis diebus, cùm in vtróque die similis ageretur festiuitas, eodémque nomine tam Latino, & Græco, quam Hebræo vtrumque diem appellet Scriptura, & similiter de vtroque die loquatur? Vel igitur in vtróque die similiter fiebat collecta siue retentio populi ad recipiendum pecunias quod negat Lyranus: vel in neutro die fiebat talis Collecta, siue retentio populi, quod similius vero est. Ad id porrò persuadendum satis argumenti esse posset quod de Salomone scriptum est in posteriori libro Paralipomenon, capite septimo his verbis: *Fecit die octauo Collectam, eò quòd dedicasset septem diebus & solennitatem celebrasset diebus septem.* Quo in loco nomē *Collectæ*, haudquaquàm significare potest collectionem pecuniarum ex populo, in vsus templi. Non enim rex ille ditissimus, qui tanta magnificentia, & opulentia templum perfecerat pecunias in vsus templi accipi à populo iussisset: sed, *Collectam* is fecit, id est, congregari iussit omnes celebrandas Dei laudes, eíque gratias agendas pro talis, tantisque templi absolutione.

64. Sciat igitur lector, pro illa voce Latina (*Collecta*) Hebraicè vocem esse (*Azareth*,) quæ significat conuocationem conuentum, cœtum, congregationem hominum & ad hanc significationem accōmodanda est vox Latina, *Collecta*, vt significet collectionem populi in vnum locum: nam quod Latinus interpres dixit: *Collecta est Domini*, Chaldæus vertit: *Collecti eritis Domini.* Fiebat igitur in septimo die Azymorum *Collecta*, id est, congregatio populi Hebræi in vnum locum, siue vbi erat Tabernaculum Domini: siue vbi posteà fuit templum, ad celebrādas Dei laudes, & tū verbis tum solennibus quibusdam sacrificiis gratias Deo agēdas, quod ipsos eo pauore & afflictione liberasset quam in egressu ex Ægypto senserāt & quam in celebrando & solennitatem Azymorum, & comedendo panem azymū (quē Scriptura vocat panem afflictionis) per quandam similitudinem repræsentabant. Consimili ratione postridie solennitatis Tabernaculorū fiebat Collecta, siue collectio, & cōgregatio populi, ad gratias Deo agendas, quòd post longam illam quadraginta annorum in deserto peregrinationem, & mansionem in Tabernaculis, optatissimam ipsis terræ promissionis possessionem, quietámque habitationem dedisset. Septuaginta Interpretes pro Latina voce, *Collecta*, & Hebræa, *Azareth*, Græcè posuerunt, ἔξοδον, id est, exitum, siue finem, quòd isti duo dies lætum darent exitum, & finem præcedentis solennitatis tam Azymorum quam Tabernaculorum. Verum hæc per digressionem quandam dicta satis Lectori esse debent.

DECIMA DISPVTATIO.

De primo & secundo, & vltimo die Azymorum.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 14.

Dies prima erit sancta, atque solennis, & dies septima eadem festiuitate venerabilis: nihil operis facietis in eo, exceptis iis quæ ad vescendum pertinent.

64.

QVONIAM circa primum, & secundum, atque vltimum diem Azymorum nonnullæ sunt quæstiones, nec leues, nec faciles explicatu, miniméque hoc loco prætermittendæ, visum est commodiùs fore, seorsim, ac propriè super his disputare. Et prima, quæ se nobis ante alias offert, quæstio, est huiusmodi, quis censeri debeat primus dies Azymorum, num decimus quartus dies primi mensis, an potiùs decimus quintus eiusdem mensis dies? Fuisse decimum quartum diem, & sensit Rupertus, & scriptum reliquit in libro secundo Commentatiorum in Exodum, hac vsus ratione, quòd in hoc duodecimo capite Exodi, & in versu decimo octauo scriptum sit azyma comedi debere à Die decimo quarto primi mensis vsque ad diem vigesimum primum eiusdem mensis. Verum ista opinio nec vera est, nec similis vero eique sacra Scriptura planè contradicit. Principiò, septem fuisse tantùm dies Azymorum, in proximè superiori disputatione conclusum est: Si autem primus dies Azymorum fuisset dicimus quartus primi mensis, non septem, sed octò fuissent dies Azymorum solennitatis quippè Azymorum extendebatur in diem vsque vigesimum primum mensis primi. Deinde, primus dies Azymorum erat festus, & in ea vacabatur ab omni seruili opere, vt dicitur in hoc capite duodecimo, & in verbis suprà positis in titulo huius Disputationis, dies autem decimus quartus non erat festus, nec dissimilis aliorùm communium dierum, nisi quod in vespera eius immolabatur Agnus paschalis: quocircà Dominus noster, qui decima quarta die primi mēsis ad vesperam celebrauit Phase, dicitur Ioannis cap. 13. celebrasse ante diem festum Paschæ, id est, ante primum diem solennitatis Paschalis, siue Azymorum. Iosephus libro tertio Antiquitatum, cap. 15. ait, nullum haberi festum à Iudæis absque holocaustomate, & laborum vacatione: sed in omnibus festis hæc duo, secundùm legem obseruari oportere. Nusquàm verò legitur in Sacris literis præceptum esse Hebræis, vt in decimo quarto die primi mensis, ab omni vacarent seruili opere; quod tamen non semel præceptum est de primo die Azymorum. His accedit Innocentij III. auctoritas in libro quarto de sacro Altaris mysterio, capite quarto, ita scribentis: Dies festus Paschalis erat decima quinta Luna secundùm illud: *Et in quinta decima solennitatem celebrabitis altissimo Domino.* Nam quarta decima non erat solennis, nisi tantùm à vespera. Ante diem festū hūc Dominus Pascha cum Apostolis

Quotus dies primi mensis fuerit dies primus Azymorum.

Rupertus.

Iosephus.

Innoc. III.

lis celebrauit. *Sic Innocentius.* Adhæc, hoc ipsum, quod dicimus: apertè traditur in Leuitico, cap. 23. vbi sunt hæc verba: *Mense primo quarta decima die mensis, ad vesperam Phase Domini est, & decimo quinto die solennitas Azymorum.* Hinc apparet, solennitatem Azymorum non à decimo quarto die, sed à decimo quinto incipere. Postremò, Scriptura docet, Hebræos ex Ægypto discessisse primo die Azymorum: sic enim ait: *Et obseruabitis azyma: in eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Ægypti.* Constat autem ex capite trigesimo tertio libri Numerorum, Hebræos decima quinta die primi mensis ex Aegypto profectos esse: *Profecti*, inquit, *sunt de Ramesse mense primo, quinta decima die mensis primi, altera die Phase*, id est, postridie quàm fecerant Phase: fecerant enim ad vesperam diei decimi quarti profecti verò sunt die decimo quinto ante lucem. Hebræos porrò ex Aegypto nõ esse profectos decima quarta die, narratio ipsa Mosis, quę est in hoc capite duodecimo, clarissimè demonstrat. Etenim decimo quarto die ad vesperã mactatus ab illis est Agnus paschalis, pòst, ineunte nocte, quæ iam pertinebat ad decimũ quintũ diem, inchoatum nempe ab occasu Solis decimi quarti diei, epulati sunt, Paschale conuiuium agitantes. Adhæc, media illa nocte occisa sunt ab Angelo primogenita Aegyptiorum: propter quam cædem, concurrentes Ægyptij ad domos Hebræorum, instantissimè compulerunt eos quamprimùm ex Ægypto discere. Haud dubiè igitur, discesserunt decimo quinto die, quem diem fuisse primum Azymorum diem, dudum ostensum est.

Exodi. 12.

65. Nec verum est, quod putauit & tradidit Rupertus, solennitatem Azymorum incipere à decimo quarto die primi mensis inclusiuè: Scriptura quippè ait, incipere à vespera decimi quarti diei, vnde initiũ fiebat decimi quinti diei, simúlque comedendi azyma. Nec me præterit, quid super hac re scriptum reliquerit Thostatus: Existimat enim in vltima decimi quarti diei particula, quæ erat prope occasum Solis, & vocatur à Latino interprete, (*ad vesperam*) Hebraicè verò (*inter duas vesperas*) in quo temporis spatio immolabatur Agnus paschalis: in illa, inquam, extrema parte diei decimi quarti existimat Thostatus, Hebræos esse solitos, eiecto prorsus omni fermento, incipere comedere azyma. Illud tamen tempus, ob paruitatem, computabatur cum die decimo quinto, & non cum decimo quarto: Et quod primo diei Azymorũ adiunctũm fuerat ex decimo quarto, posteà in die septimo, qui erat vigemus primus eiusdẽ mensis, detrahebatur ex vigesimo primo die: in illo enim comedebantur azyma vsque ad vesperã: & paulò ante Solis occasum, incipiebant rursum vesci fermentatis panibus. Hæc est Thostati opinatio, quam ego nũc examinare supersedeo. Scriptura certè nõ videtur suffragari Thostato: ea namq; primũ diẽ Azymorũ facit decimũ quintũ diã mẽsis: is verò, cùm esset dies festus, more aliorũ festo rũ, incipiebat à vespera, id est, ab occasu Solis decimi quarti diei. Nõ fit igitur verisimile, Hebræus ante vesperã decimi quarti diei, id est, ante primũ diẽ Azymorũ, cœpisse comedere azyma, etiã priusquàm ad id pręcepto Dei obligarentur. Sed, vt dixi, non libet, ad præsens, super ista opinione Thostati subtiliter, & accuratè disputare.

Thostatus in cap. 12. Exodi.

66. Altera quæstio est de primo die Azymorum. Cur primus dies Azymorum dicatur sanctus & solennis? Sanctum in Scriptura vocatur, quicquid est à communi, & profano vsu hominum remotum, & applicatum, ac dicatum Deo: hac ratione & loca quædam, & vasa, & vestimenta, & homines appellantur sancti. Primogenita quoque Hebræorum dicebantur sancta, quia dicabantur & offerebantur Deo: primogenita enim animalium immolabantur Deo: primogenita verò hominum redimebantur quinque siclis, qui offerebantur Deo, vt scriptum est in libro Numerorum, capite tertio. Dies igitur sancta dicebatur, quia erat dicata Deo, & ab omni opere seruili soluta, quippè quæ in cultu Dei, non autem in corporalibus

De primo die Azymorum. Quid sit in Scriptura esse aliquid sanctum, & solenne.

 huma

humanæ vitæ laboribus consumebatur. Quocircà cùm dixisset Scriptura, primum & vltimum diem Azymorum esse sanctum, continuò, quasi rationem eiusmodi sanctitatis exponens, adiunxit: *Nihil operis facietis in eis, exceptis ijs, quæ ad vescendum pertinent.* Sciendum porrò est, de quibusdam diebus festis, & sanctis, præcipi simpliciter, & præcisè, vt in illis nihil operis fiat; sic enim præcipitur de Sabbatho Leuitici 23. *Omne opus non facietis in eo, Sabbathum enim est.* Et in huiusmodi diebus non solum facere opus seruile non licebat, sed nec cibos coquere, nec ignem accendere. De alijs verò festis non præcipitur simpliciter, sed cum quadam exceptione: iubentur enim ab omni opere seruili abstinere, exceptis ijs, quæ ad vescendum pertinent, vt hîc dicitur. De primo & vltimo die Azymorum, Solennis autem dies vocatur, quòd in ea fierent præcipuè, ac specialiter aliqua in cultum & honorem Dei, quæ non fiebant in alijs diebus: erant enim quidam dies sancti, qui non erant solennes, sicut dies Sabbathi erat sanctissimus, cùm in eo nec cibos parare, nec ignem accendere liceret, quod tamen licebat in alijs diebus sanctis: non dicebatur tamen dies Sabbathi solennis, quia in eo non fiebant præcipua, nec peculiaria aliqua sacrificia. Quænam autem fierent in primo die Azymorum in cultum Dei, explicatur in libro Numerorum, capite 28. his verbis: *Septem diebus vescentur azymis. Quarum dies prima venerabilis, & sancta erit: omne opus seruile non facietis in ea. Offeretisque incensum Domino: vitulos de armento duos, arietem vnum, agnos anniculos immaculatos septem: & sacrificia singulorum, ex simila, quæ conspersa sit oleo, tres decimas per singulos vitulos, & duas decimas per arietem, & decimam decimæ per agnos singulos, id est, per septem agnos. Et hircum pro peccato vnum, vt expietur pro vobis, præter holocaustum matutinum, quod semper offeretis.* Hæc itaque fiebant in prima die Azymorum, quo etiam die Hebræi elegantiori, & ornatiori cultu, atque habitu corporis vtebantur, lautiúsque epulabantur, quàm cæteris diebus. Hîc enim fiebat quod de alio festo dixit Iudæis Nehemias, vt est in libro secundo Esdræ, capite octauo: *Ite,* inquit, *& comedite pinguia, & bibite mulsum, & mittite ijs, qui non præparauerunt sibi, quia sanctus dies Domini est: & nolite contristari, gaudium enim Domini, est fortitudo nostra.* At enim, licet vocabulum (*solenne*) ita, vt dictum est, accipiatur in Scriptura: apud veteres tamen Latinæ linguæ scriptores, *solenne* dicebatur quod certo quodam tempore fieri solitum erat; interdum etiam, atque adeò sæpenumerò vsurpatur pro solito & consueto, sicut apud Suetonium in Augusto, Gladiatores promiscuè spectari, *solenne* olim erat: Et apud Ciceronem libro septimo epistolarum ad Atticum: Nostrum, inquit, illud *solenne* seruemus.

Suetonius. *Cicero.*

Tertia quæstio est de secundo die Azymorum, quemadmodùm intelligenda sint, quæ de eo præcipiuntur Leuitici 23. illis verbis: *Cùm ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, & messueritis segetem, feretis manipulos spicarum, primitias messis vestræ ad sacerdotem coram Domino, vt acceptabile sit pro vobis, altero die Sabbathi, & sanctificabitis illum.* Et post hæc subiungit, quænam eo die sacrificia offerri deberent. Sed verba hæc per partes carptim exponenda sunt: *Cùm ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis.* Non igitur hæc lex obligabat Hebræos priusquàm intrassent, & possedissent terram promissionis. *Et messueritis segetem.* Non est intelligendum, in illo primo anni mense fuisse in Palæstina totam segetem iam maturam messi: sed lex iubebat, spicas tantùm quasdam metere, quæ grandiores essent, & maturitati propiores, quod in aliqua parte Palæstinæ citiùs fiebat, quàm in alijs, sicut in sorte Nephthalim, vnde, sicut tradunt Hebræi, huiusmodi manipuli spicarum præcipuè sumebantur, & ad paschalem hanc solennitatem deferebantur. Nec loquitur Scriptura hoc loco de segete triticea, sed de hordeacea: segetis enim triticeæ primitiæ offerebantur in festo Pentecostæ. Sic enim

De secundo die Azymorum.

est

est Exodi 34. *Solennitatem hebdomadarum facies tibi in primitijs messis tuæ triticeæ.* Licèt autem apportarentur spicæ pro primitijs, priusquàm tamen ex ipsis fieret sacrificium, torrebantur igni, vt traditur Leuitici 2. & per confricationem excutiebant grana, quibus implebatur *gomer*, quæ continet decimam partem *Ephi*, *Altero die Sabbathi*: Hebræa sonant: *In crastino Sabbathi*: Nec Sabbathum sumitur hîc propriè pro septimo die septimanæ; sed amplè, & promiscuè pro quolibet die festo: qua significatione vtitur Scriptura Leuitici 23. dicens: *A vespera vsque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra*: id est, festos dies: Cùm igitur primus dies Azymorum, qui erat decimus quintus primi mensis, esset festus, hîc vocatur Sabbathum: & dies, qui hunc proximè sequitur, éstque decimus sextus primi mensis, vocatur hîc alter dies Sabbathi. Ergò oblatio illa spicarum fiebat in secundo die Azymorum, & in decimo sexto primi mensis. Licet enim esset facienda in prima die, quia tamen in ea non licebat operari, in diem proximè sequentem differebatur. Fiebat porrò talis oblatio, & grati animi erga Deum declaratio, quòd eodē ipso tempore, virentibus nempè frugibus, eduxisset Deus Hebræos ex Ægypto: Sic enim scriptum est Exodi 13. *Hodie egredimini, mense nouarum frugum.* Quemadmodùm autem hæc oblatio spicarum fieret, perspicuè docet Iosephus lib. 3. Antiquit. cap. 10. his verbis: Secundo azymorū die, quæ est mensis primi decima sexta, frugibus, quas messuerunt, hactenùs intactis, incipiunt frui: æquúmque rati, Deum huius vbertatis auctorem, per gratitudinē honorari, hordei primitias ei offerunt in hunc modum: spicarum manipulum ei torrent; hordeū deinde pinsunt, atque ita in alicæ modū fracti, assaronem (mensura est continens quatuor libras) ad aram offerūt; inde pugillo vno in eam iniecto, reliquum vsui cedit sacerdotū: & ex eo fit licitum publicas, ac priuatas segetes demetere. Hæc Iosephus. Quibus consonant quæ traduntur Leuit. cap. 2. *Si obtuleris munus primitiarum frugum tuarum Domino de spicis adhuc virentibus, torrebis igni, & confringes in modum farris, & sic offeres primitias tuas Domino, fundens super eas oleum, & thus imponens, quia oblatio Domini est: de qua adolebit sacerdos, in memoriam muneris, partem farris fracti, & olei, ac totum thus.*

Iosephus.

Quarta quæstio est de septimo & vltimo die Azymorum. Videtur circa hunc diem nonnulla esse in Scriptura contradictio, contraria de eo (vt videtur) in diuersis locis tradente. In hoc enim loco Exodi diem septimum Azymorum facit parem diei primo quantùm ad sanctitatem, & celebritatem: sic enim ait: *Dies prima erit sancta, atque solennis: & dies septima eadem festiuitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis ijs quæ ad vescendum pertinent.* At verò in cap. 23. Leuitici septimum diem facit celebriorem, & sanctiorem primo, dicens: *Dies primus erit vobis celeberrimus, sanctùsque: omne opus seruile non facietis in eo: sed offeretis sacrificium in igne Domino septem diebus. Dies autem septimus erit celebrior, & sanctior: nullúmque seruile opus facietis in eo.* Verùm hæc, licet in speciem videatur, verè, nulla est contradictio. Tribus enim modis proposita diluitur obiectio. Primùm, dies septimus Azymorum dicitur celebrior, & sanctior prioribus sex diebus, quòd haberet aliquid celebritatis, & sanctitatis præcipuum, ac singulare, quod non esset in alijs diebus: fiebat enim in eo collecta, id est, congregatio populi ad vacandum laudibus Dei, & gratiarum actioni: sicut paulò suprà expositum est: hoc autem in alijs diebus Azymorum non fiebat. Lyranus autem ita respondet eidem obiectioni: Septimus dies vocatur hîc celebrior non quidem respectu primi diei, sed respectu aliorum dierum, qui intermedij sunt inter primum & septimum: in quibus non solùm erat licitum præparare ea, quæ ad victum pertinent, sed etiam alia opera facere. Si verò dies Sabbathi incidebat in primum, vel septimum diem, tunc in illis diebus vacandum erat nō solùm ab omni opere seruili, sed ab omni prorsus opere,

68. De vltimo die Azymorum, An fuerit celebrior, quàm primus dies. Locus Leuitici c. 23.

Lyranus.

ficut in die Sabbathi fieri folebat. Sicille. Tertia tamen refponfio, videtur probabilior. Proeo, quod Latina lectio habet: *Celebrior & fanctior*, quæ formam habent comparationis, in Hebræo nulla planè eft comparatio: Sic enim ad verbum legitur: *In die feptimo, vocatio fanctuatis*: id eft erit fanctus: Vnde feptuaginta verterunt: *Dies feptima, vocata fancta erit vobis*. Similiter etiam vbicumque Latinus interpres vertit de primo vel feptimo die: *Vocabitur celeberrimus, atque fanctiffimus*: In Hebræo nulla eft fuperlatio, neque comparatio: fed vbique eft, vt diximus: *Erit vobis vocatio fanctitatis*. Si enim cùm dicitur primus dies celeberrimus, fumeretur propriè hoc nomen, vt fuperlatiuum, fequeretur primum diem effe omnibus alijs diebus, etiam feptimo, celebriorem; cuius tamen contrarium probat propofita obiectio. Ergò lectione Latina nomina comparatiua, & fuperlatiua, quæ hîc ponuntur, pro pofitiuis accipienda funt; quemadmodùm frequenter etiam vfurpant elegantes Latinæ, & Græcæ linguæ fcriptores.

VNDECIMA DISPVTATIO.

An in ijs, quæ præcepit Deus de celebratione Phafe, potuerit aliqua fieri difpenfatio.

69. QVÆSTIO eft, An quæ præcepit Deus circa celebrationem Phafe, poffent aliqua de caufa vel prætermitti, vel in aliud commutari? Refpondendum eft, eorum, quæ in celebratione Phafe erant per fingulos annos facienda, nonnulla fuiffe quæ certas ob caufas differri, & commutari poterant. Huiufmodi fuit, celebrationem Phafe, quam Deus in primo menfe anni, fieri iufferat, tunc omitti, & in proximè fequentē menfem fecundum differri: talis verò difpenfatio legis diuinæ, & dilatio celebrationis Phafe, non auctoritate humana eft facta, fed à Deo ipfo, qui legem condiderat, fancita eft, cuius rei, difertis verbis, narratur hiftoria in libro Numerorum, capite nono. Duæ porrò caufæ à Deo præfcribuntur, ob quas differri poffet celebratio Phafe in fequentem menfem: quarum vna eft, fi quis, tempore legitimo huius folennitatis, immundus effet fuper anima mortui; námque immundus non poterat immolare, & comedere agnum pafchalem? idcircò differebatur ei Phafe in fecundum menfem in decimoquarto die ad vefperam, & cum alijs omnibus cæremonijs, quibus in primo menfe legitimè celebrabatur. Altera caufa erat, fi quis tunc effet in itinere, nec legitimo tempore poffet venire ad celebrationem Phafe; quæ folenniter fiebat ab Hebræis in loco fanctuarij; ei quoque conceffum erat celebraffe Phafe in fecundo menfe. Huius rei exempla reperiet Lector in libro Numerorum, cap. 9. & in libro 2. Paralipomenon, cap. 30. Aliarum verò cæremoniarum indifpenfabilis fuit obferuatio, præfertim verò eius, quòd præcepit Deus ne Phafe celebrarent alio in loco, quàm in eo, quem Deus elegiffet, vt à populo publicè coleretur, id eft in loco Tabernaculi, & Sanctuarij. Præceptum Dei hac de re videat Lector in Deuteronomio, cap. 12. & 16. & in Leuitico cap. 17. In cap. 9. libri Numerorum, ex quo loco fumpta funt quæ hîc docuimus, ita fcriptum eft: *Homo, qui fuerit immundus fuper anima, fiue in via procul in gente veftra, faciat Phafe Domino in menfe fecundo*

quarta

quarta decima die mensis ad vesperam, cum Azymis & lactucis agrestibus comedent illud: non relinquent ex eo quispiam vsque mane, & os eius non confringent. Omnem ritum Phase obseruabunt. Hæc ibi. In posteriori autem libro Paralipomenon, capite 30. ad eandem sententiam scripta hæc sunt: *Inito ergò consilio regis, & principum, & vniuersi cœtus Hierusalem, decreuerunt, vt facerent Phase secundo mense: non enim potuerunt facere in tempore suo quia sacerdotes, qui possent sufficere sanctificati non fuerant: & populus nondum congregatus fuerat in Hierusalem.* Ex his duo licet concludere: vnum est, nunquam licuisse Iudæis celebrare Pascha ante decimum quartum diem primi mensis; nihil enim de hoc Deus mandauit; si autem id fieri ob aliquam causam, aliquando licuisset, sicut edixit, quando differri oporteret, ita edixisset, quando anticipari deberet. Non igitur vera est opinio quorundam, Christum Dominum celebrasse vltimum suum in terris Pascha, decima tertia die primi mensis. Alterum est, Iudæos aliquando solitos celebrare Pascha decima quinta die primi mensis ad vesperam eius diei, vt putarunt quidam, falsum esse; id enim fecissent contra præceptum Dei, qui dilationem mandauit fieri in duobus tantùm supradictis casibus, & in secundi mensis diem decimum quartum.

Chrysost. Theophilact. Euthym. Auctor quæstionum noui & veteris Testamenti. Rupertus. Paulus Burgensis. Iansenius. 70.

Sed huic disputationi affinis quæstio illa est, An celebritas solennitatis azymorum potuerit olim fieri ab Hebræis extra locum Sanctuarij, aut etiam extra terram promissionis, hodiéque ab ipsis fiat? Non solùm circa solemnitatem Azymorum, verùm etiam circa obseruationem aliarum legalium cæremoniarum, vt notum sit quænam earum obseruari potuerint à Iudæis extra terram promissionis, quænam verò non; generalis hæc regula tenenda est. Quæcumque cæremoniæ necessarium habebant ordinem, ac relationem ad locum Sãctuarij eas extra locum illum vsurpare, ac exercere nefas erat. Quocircà post eiectionem Iudæorum ex terra sancta, cùm nec altare holocaustorum, nec tabernaculum Domini habeant, tales cæremonias Hebræi nequaquam celebrant. Huius generis fuerunt oblationes, immolationes, ac sacrificia, quæ non poterant fieri, nisi in loco Sanctuarij. Decimæ item, quæ quolibet anno duæ & tertio quoque anno tres dabantur sacerdotibus, in tabernaculo Domini ministrantibus præter ea annus Iubilæi, omnes etiam purgationes, & purificationes, & abstersio omnis immunditiæ legalis, quæ erat velut quædam irregularitas: adhæc immolatio primogenitorùm animalium, & redemptio primogenitorum hominum primogeniti enim hominum redimebantur quinque siclis, qui dabantur Sanctuario. Hæc igitur omnia, & si quæ sunt huius generis alia, quæ necessariò spectant locum Sanctuarij, extra ipsum fieri non possunt: ideóque non obseruantur nunc à Iudæis.

Alia porrò sunt præcepta cæremonialia, quæ definitè, & propriè non spectant locum Sanctuarij: & idcircò extra terram promissionis obseruari poterant, hodiéque obseruantur à Iudæis. Huius generis erant circumcisio, obseruatio Azymorum, vacationes ab omni opere seruili in Sabbatho, & quibusdam aliis festis; ieiunia & afflictationes corporis; Præcepta etiam iudiciaria obseruarentur etiam à Iudæis, si habere possent ex sua gente ministros, & iudices, habentes ius & potestatem puniendi. Veteres itaque Rabbini, facta distinctione legalium cæremoniarum quasdam semper & vbique locorum obseruari ab ipsis debere tradiderunt, quæcumque nimirum ordinem non haberent necessarium ad locum sanctuarij. Alias verò obseruari prohibentur quia secundùm legem extra locum Sanctuarij quo nunc ipsi carent obseruari non poterant. Ergò Iudæi post euersionem templi, & amissionem Sanctuarij, festiuitates legales partim obseruãt secundùm ea videlicet, quæ extra locum Sanctuarij fieri non repugnat: partim verò non obseruãt, omissis nimirum oblationibus, & sacrificiis, quæ fieri in festiuitatibus illis solenne

erat, quòd ea pertinerent ad locum Sanctuarij. Præcipuè autem interdixit Deus immolari, & comedi agnum paschalem extra locum Sanctuarij, apertissimis verbis id vetans in Deuteronomio, cap. 12, Nec solùm paschale sacrificium, sed alia quoque sacrificia vetans. *Ad locum*, inquit *quem elegerit Dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, vt ponat nomen suum ibi, & habitet in eo, venietis, & offeretis in loco illo holocausta, & victimas vestras: decimas & primitias manuum vestrarum, & vota, atque donaria: primogenita etiam boum & ouium: & comedetis ibi in conspectu Domini Dei vestri.* Et paulò infrà: *Caue ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in eo, quem elegerit Dominus: in vna tribuum tuarum offeres hostias facies quæcumque præcipio tibi.* At verò propriè de celebratione Phase hæc præcipit in eiusdem libri capite sexto: *Non poteris immolare Phase in qualibet vrbium tuarum, quas Dominus Deus daturus est tibi: sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, vt habitet nomen eius ibi.* Iustinus Martyr in eo sermone, quem habuit cum Tryphone Iudæo, scripto prodidit, ex eo quod vetuit Deus solennitatē paschalē agi, nisi in loco Sanctuarij, argumētatur Deum eo præcepto satis indicasse, celebrationem agni paschalis, aliarúmque similium ceremoniarum, aliquando cessaturam fuisse: sciebat enim fore, vt aliquando templum Hierosolymitanum & locus Sanctuarij funditùs, & in perpetuum desolaretur: nec haberent Iudæi locum, in quo ritè possent sacrificare. Iustini verba sunt hæc mysterium solennis sacrificij, quo in Paschæ festo mactatur Agnus ex Dei præcepto, figura Christi erat, cuius sanguine fideles freti vngunt domos suas, id est, semetipsos. Id præceptum fuisse temporaneum, hinc apparet, quia Deus nusquā permittit mactari agnum paschalem præter locum, in quo inuocatur nomen ipsius nimirùm quia sciuit, venturos dies post passionem Christi, quando vrbs Hierosolymitana tradēda esset hostibus, cessantibus semel omnibus victimis. *Sic ibi Iustinus.* Iustino tamen, videntur aduersari verba Dei, quæ sunt in versu 14. & 17. duodecimi capitis Exodi: quibus ipsemet indicit Hebræis æternam paschalis celebritatis obseruationem. Verùm quia huiusmodi verba præcipuam habent quandam difficultatem, propria super ipsis disputatio à nobis tractanda est.

Locus Deuteronomy c. 12.

Iustinus.

DVODECIMA DISPVTATIO

An obseruatio solennitatis paschalis futura esse deberet æterna.

72.

VIDETVR futura fuisse æterna: hoc enim apertis verbis edixit Deus, ita præcipiens Hebræis, vt est in versu 14. *Habebitis hunc diem in monumentum, & celebrabitis eum solennem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno.* Et in versu 17. *Custodietis diem istum in generationibus vestris ritu perpetuo.* Ex aduerso autem non videtur id verum esse posse: non enim celebratio legalium cæremoniarum, vltra consummationem seculi, & diem iudicij extendi poterat: immò verò ceremonialia legis Mosaicæ; post aduentum, Messiæ, atque eius salutiferam passionem cessaturæ erant.

erant. Tota itaque difficultas huius quæstionis in eo est, vt notescat, quo sensu atq; intellectu dixerit Deus, obseruationem solennitatis paschalis, æternam fore. Exponam primùm sententiam Thostati, qui quæstione 18. in hoc caput duodecimum Exodi, ad hunc modum super ea re disputat. Nonnulli, inquit, celebrationem paschalem vocari æternam putant, non in se, sed in eo, quod per eam figuratur: Est enim figura Christi, quo electi frui debent in æternum: nam hîc eum habent in symbolis, & sacramentis, & per ænygma, & quasi in speculo cognoscunt eum; post hanc autem vitam facie ad faciem, & sicuti est, videbunt eum eiúsque visione beati erunt. Sed hoc (ait Thostatus) licet piè dictum sit, non admodùm tamen videtur firmum & solidum. Etenim complures cæremoniæ veteris legis traduntur Hebræis obseruandæ in æternum, quibus non respondent res aliquæ in noua lege, quarum illæ fuerint figuræ. Atque huius generis, fuit septiduana obseruatio Azymorum, & festiuitas hebdomadarum, in qua offerebantur primitiæ messis tritice, & festum Tabernaculorum, & Tubarum, & expiationis, quarum omnium obseruatio appellatur in Sacris literis æterna: nec tamen istis similes aliquæ aptéque respondentes solennitates in noua lege successerunt. Dicendum igitur est, cæremonias illas Mosaicas præcipi à Deo obseruari in æternum, hoc est quoad ex natura sua non repugnat eas obseruari, donec autem non repugnabat semper obseruatæ sunt. Sed quia post aduentum Messiæ, repugnabat eas obseruari quippè cùm per eas illas populus Hebræus symbolicè, & implicitè protestaretur venturum Messiam: idcircò post aduentum Messiæ, prorsus exoleuerunt. Sciendum porrò est, vocem Hebræam (*Holam*, pro qua Latinè legitur (*æternum*) vel (*perpetuum*) non semper in Scriptura significare durationem, verè, ac propriè æternum, id est, principio, ac fine carentem, sed nonnumquàm significare tempus Iobilæi, quod erat quinquaginta annorum. Si quis enim Dominus habebat seruum Hebræum, is Dei præcepto debebat eum in anno septimo remissionis dimittere liberum: si autem seruus, amore Domini sui, vellet apud eum manere, perforanda erat eius auricula, & tunc manebat eius seruus in sempiternum, vt dicitur Exodi vigesimo primo: vel vsque in seculum, vt dicitur Deuteronom. 15. quanquàm in vtroque loco, quoniam eadem est vox Hebræa (*Holam*) eadem quoque est sententia. Atqui seruus ille, adueniente anno Iobilæi, nihilominus liber cum vxore, & filiis, si haberet, dimittendus erat, vt traditur Leuitici decimo quinto. *Hæc Thostatus.*

Thostatus.

1. Cor. 13.

Sed enim, quam refutat Thostatus ea ipsa est B. Augustini sententia: quæ ab eo in quæst 43. in Exodum traditur his verbis: Quod scriptum est. *Et facietis diem hunc in progenies vestras legitimum æternum, vel æternalem*: quod Græcè dicitur αἰώνιον, non sic accipiendum est, tamquàm possit istorum prætereuntium dierum esse aliquis æternus: sed illud æternum est, quod iste significat dies, velut cùm dicimus Deum æternum, non vtique istas duas syllabas æternas dicimus: sed quod iste syllabas significant. Et hæc est vna Augustini solutio eius quæstionis postquàm proximè adiecit alteram Augustinus haud paulò sanè probabiliorem ita scribēs: Scrutandum est, quomodò Scriptura soleat appellare æternum: ne fortè dixerit diem æternum, quem nefas haberent Hebræi prætermittere, aut sua spôte mutare. Aliud est enim cùm præcipitur, quousque aliquid fieri debeat, sicut præceptū est vt septies muros Hiericho circuiretur Arca: Aliud verò est, cùm præcipitur sic obseruari aliquid, vt nullus terminus præfiniatur obseruationis eius, siue quotidie, siue per mēses, siue per annos solenniter, siue per multorum, vel aliquorum annorum certa interualla fiat. Aut ergò sic appellauit æternum, quod non sua sponte audeant prætermittere: aut sicut dixi, vt non ipsa signa rerum, sed res quæ signis illis significantur, æternæ intelligantur. Hæc Augustinus, qui has ipsas duas solutiones tradit

73.
S. Augusti.

Iosue. 6.

in libro Quæstionum in Genesim, quæstione 31. & in libro quem contra Priscillianistas & Origenistas ad Orosium scripsit.

Auctoris sententia.

Nos igitur breuiter dicamus, in hoc loco Scripturæ vocem Hebræam (*Holam*) & Latinam (*æternum*) vel (*perpetuum*) non significare interminatam quampiam durationem, sed longissimum quodlibet tempus: cuius temporis, quoniam certus aliquis terminus non præfinitur, idcircò, ratione eorum hominum, quibus præstituitur, est quasi æternum, quod eius temporis finis ab illis nesciatur. Quoniam igitur obseruatio celebritatis paschalis, & aliarum similium cæremoniarum legalium sine vlla determinatione temporis indicta est Hebræis: eámque illi per annos mille quingentos septuaginta obseruare debebant, (tot enim anni præterierunt ab eo tempore quo præcepta huiusmodi cæremonialia data sunt Hebræis, vsque ad id temporis quo Dominus noster salutiferam humano generi Crucis mortem obeundo, cæremoniarum legalium obseruationi finem imposuit) idcircò obseruatio huiusmodi cæremoniarum legalium appellatur æterna significatione & vsurpatione eius vocis in Sacris literis minimè insolenti. Verùm de multiplici significatione vocis Hebrææ (*Holam*) & Græcè (αἰών) & (αἰώνιον) & Latinè (*æternum*, vel *seculum*, & quo modo promissiones rerum terrenarum in veteri Testamento, & obseruationes legalium cæremoniarum futuræ dicantur, æternæ, copiosè disputauimus in tertio Tomo Commentariorum nostrorum in Genesim super caput 13. in Disputatione quarta.

74.

Mystica expositio solennitatis Azymorum.

Restat vt de mystica expositione septiduanæ solennitatis Azymorum nonnihil dicamus. Septennarius numerus in scriptura interdum significat vniuersitatem quandam: & hoc loco denotare potest omne tempus præsentis vitæ humanæ, quæ septem distincta, & circumscripta est ætatibus, Infantia, Pueritia, Adolescentia, Iuuentute, Ætate virili, Senectute, & decrepita ætate. Quid autem mysticè significet Fermentum & Azyma, non conuenit aliter interpretari nos, quam interpretatus est B. Paulus, fermentum interpretans malitiam & nequitiam: azyma verò synceritatem & veritatem. Sic enim ait in priori epistola ad Corinth. capit. 5. *Pascha nostrum immolatus est Christus: itaque epulemur non in fermento vetere, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis synceritatis & veritatis.*

Locus 1. ad Corint. c. 5.

Veritas & sinceritas complectuntur vniuersam hominis perfectionem: cuius partim est in intellectu, & significatur nomine veritatis: partim est in affectu, & vocabulo sinceritatis denotatur. Iam verò malitia & nequitia, omnia continent peccata & flagitia. Veteres enim Romani qui propriè atque integrè Latina lingua vsi sunt, istis duobus nominibus omnia comprehendebant hominum vitia & flagitia. Hoc sanè apertè ostendunt verba illa Publij Africani: *Omnia mala probra, flagitia, quæ homines faciunt, in duabus rebus sunt, malitia, atque nequitia.*

A. gellius lib. 7. c. 11.

Septiduana igitur solennitas Azymorum prohibens esum fermenti, & indicés esum Azymorum significabat, eum, qui dignè celebrando pascha, id est, colendo Christum, dignéque Sacramento Eucharistiæ percipiendo, peruenire vult ad terram promissionis, & beatam illam regionem viuentium, quæ est in cœlis, abstinere oportere ab omni peccato: & sincero affectu, & verò rectóque intellectu, & spiritu, Deo seruire vsque in finem. Primus dies Azymorum erat festus: similiter etiam primus dies conuersionis hominum ad Deum festus agitur in cœlis coram Deo & angelis eius Dominus enim dixit: *Gaudium est in cœlo, & coram Angelis eius super vno peccatore pœnitentiam agente.* *Et pater ille filij prodigi, filium suum seriò pœnitentem, & ad se reuertentem, errata que sua humiliter confitentem, deprecantémque suppliciter veniam, ingenti gaudio & conuiuio accepit*: ob idque alteri filio quæritanti & expostulanti dixit: *Epulari & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.* Vltimus quoque dies

Locus Luc. 11. & Matt. 18. Ibidem.

Azymorum

Azymorum pari festiuitate celebrabatur: consimiliter finis vitæ Sanctorum, festus est: tunc enim ex hac misera mortalitate, transeunt in illam cœlestis vitæ, ac fœlicitatis æternitatem: *Beati enim mortui qui in Domino moriuntur.* Quapropter sancta Ecclesia obitus Sanctorum, quasi natales eorum festa solennitate & gaudio celebrat.

Apoc. 14.

Sed audiamus quid super hac ipsa re à Ruperto in lib. 2. Commentariorum in Exodum cap. 15. piè, sciteque scriptum sit: disputans enim cur Deus toties præcepit in hoc ipso capite duodecimo Exodi, ne quid fermenti, per septem illos dies Paschales in domibus Hebræorum inueniretur, sic ait: Numquid de fermento panum cura est Deo? an hoc dixit propter peccatum diabolicæ superbiæ, quo fermentatum est genus humanum in primi parentis præuaricatione? Septem ergò diebus, id est, tota vita nostra ab hoc fermento caueamus. Nam primo die, per gratiam Dei fit, vt non inueniatur in nobis: deinceps nostri studij est, ne iterum corrumpamur. Etenim primo die solennitatis nostræ, id est, mox vt quisque nostrum signatus est Christi sanguine, hoc est, baptizatus in illius morte, omne peccati veteris fermentum vacuatum est, vestigia eius nulla superfuit. Hæc dies, planè Christi est, dies profectò magnus & præclarus, in quo de Ægypto exiuimus, in quo de tenebris vocati, in admirabile lumen educti sumus. Hanc diem sequūtur alij dies eius eiusdem solennitatis, & vltimus, pari atque primus festiuitate venerabilis: tota námque vita nostra sic agenda est, vt in eo consummetur, à quo cœpit: Tantæ porrò obseruandæ festiuitatis causam exponens, dixit: *Eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Ægypti.* Signanter dixit, *Exercitum vestrum*, videlicet quia non ad otia, neque ad ludicra exiuimus de terra Ægypti, & de domo antiquæ seruitutis, sed ad pugnandum contra principes & potestates, & mundi huius rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus, quippè cùm tempus iam sit, vt regnum Dei vim patiatur, & nos violenter, bene agendo, rapiamus illud. Rectè itaque consequenter adiunxit illud: *Nihil operis facietis in eo, exceptis his, quæ ad vescendum pertinent.* Propugnatoribus namque regni Dei, nihil de omni mundo curandum est: sed, iuxta Apostolum, habentes victum & vestitum, his contenti sint, præoptantes tamen & primùm quærentes panem verbi Dei & interim sine vlla obliuione comedentes azyma sinceritatis & veritatis, sicut dictum est. *Hæc Rupertus.*

75.

Rupertus.

Ephes. 6.

Matth. 11.

1. ad Tim. 6.

TRACTATVS AD IDEM CAPVT DVODECIMVM EXODI PERTINENS,

De *Egressu filiorum Israel, duce Mose, ex Aegypto,*

CONTINENS DISPVTATIONES OCTO.

DE hoc egressu Hebræorum ex Ægypto tres res admodùm memorabilés in hoc duodecimo capite Exodi tradit Scriptura. Primùm docet exisse Hebræos, nó inopes, neque inermes: sed multo auro, & argento, aliisque rebus pretiosis, quas acceperant ab Ægyptiis, copiosas & abundantes: & insuper armatos & instructo agmine, in modũ exercitus, procedentes. Deinde numerum exeuntium recensens, ait fuisse sexcenta ferè millia peditum virorum, præter paruulos, & mulieres, & vulgus promiscuum innumerabile. Ad hæc; tradit egressos esse Hebræos ex Ægypto post triginta, & quadringentos annos, quàm illuc venerant habitatum, cósque de nocte exisse de Ægypto significat. Atque hæc fermè sunt præcipua, quæ de egressu Hebræorum enarrat hoc loco Scriptura: cum quibus rebus, quia complures & graues difficultates complicatæ sunt, eas nos per varias Disputationes, singulis illis quatuor rebus propriè, aptéque respondentes, explicare, atque enodare pro virili enitemur.

DECIMATERTIA DISPVTATIO.

An Hebræi, sine peccato, Aegyptios propriis ipsorum bonis spoliauerint.

SVPER ILLIS VERBIS:

Exodi 12. Versu 35. & 36.

Fecerunt filij Israel sicut præceperat Dominus Mosi, & petierunt ab Ægyptiis vasa argentea, & aurea, vestemq; plurimam. Dominus autẽ dedit gratiam populo corã Ægyptiis: vt commodarent eis, & spoliauerunt Ægyptios.

76. QVOD hic dicitur, Hebræos ex præcepto Dei, dato Mosi, petiisse ab Ægyptiis ista bona, id suprà declaratum est: nam in extremo capite tertio Exodi dixit Deus Mosi: *Dabo gratiam populo huic coram Ægyptiis: & cùm egrediemini, non exibitis vacui, sed postulabit mulier à vicina sua, &* ab

ab hospita sua vasa argentea, & aurea, & vestes, ponetisque eas super filios, & filias vestras, & spoliabitis Ægyptios. Idémque dixit iterum Deus Mosi, vt est proditum initio capitis vndecimi his verbis: *Dices omni populo, vt postulet vir ab amico suo, & mulier à vicina sua vasa argentea & aurea. Dabit autem Dominus gratiam populo suo coram Ægyptiis.* Ex his tribus locis Scripturæ liquidò apparet, non esse verum, quod quidam dixerunt, Ægyptios vltrò donasse illa dona Hebræis præueniendo eorum petitionem: nec commodasse eis, quasi post vsum eorum in sacrificio, quod in solitudine facturi erant Deo suo, reddenda ipsis, sed gratuitò, ac liberaliter ea donasse. Hoc enim esse falsum, euidenter ostendunt verba Scripturæ, quæ suprà ex capite duodecimo, in titulo huius Disputationis posuimus: illis enim verbis dicitur, & Hebræos petiisse ab Ægyptiis, & Aegyptios commodasse ea Hebræis, & Hebræos spoliasse Aegyptios: si enim bona illa fuissent liberaliter donata Hebræis, non dicerentur ea commodata Hebræis: aliud enim est commodare alicui quippiam, & aliud, donare ei: nec Hebræi dicerentur spoliasse Ægyptios, si ea dona liberaliter, & dono accepissent ab ipsis. Ergò non est probabile, quod Iosephus libro secundo Antiquitatum, conuenienter ei sententiæ, quam refutauimus, scripsit his verbis. Tunc Rex, accito Mose, mandat, vt abeant, ratus post eorum exitum, regionem, cessantibus calamitatibus, subleuatum iri: donis etiam Hebræos honorabant: alij, quo celeriùs discederent: alij propter vicinitatis consuetudinem: atque hoc pacto egressi sunt Hebræi, flentibus Aegyptiis & pœnitentibus ob præteritam malam eorum tractationem. *Sic Iosephus.*

Aegyptios, nec vltrò nec liberaliter bona illa donasse Hebræis.

Iosephus.

Sed nos propositam disputationem diligenter tractare aggrediamur. Quæritur itáque, An spoliatio illa Aegyptiorum facta ab Hebræis, fuerit iniqua & meritò culpanda. Videtur enim fuisse furtum: quid enim aliud est furari, nisi rem auferre domino inscio, nec volenti, & quæ commodata sunt, perinde quasi donata essent, nunquàm reddere, sed tanquàm propria retinere? Hoc autem fecerunt Hebræi spoliantes Ægyptios. Deinde, non videntur Hebræi posse vindicari à peccato doli & fraudis, per quam circumuenerunt Aegyptios, petentes ab eis commodata bona ipsorum, cùm in animo haberent, nunquàm ea reddere. Hanc quæstionem tractarunt multi, & in primis clari scriptores, vt Philo libro primo de vita Mosis, Irenæus libro quarto contra Hæreses capite quadragesimo nono, Tertullianus libro secundo aduersus Marcionem, Clemens Alexandrinus in primo libro Stromatum, S. Augustinus in libro Quæstionum in Exodum, tribus in locis, in quæst. 6. & 39. & 45. sed copiosissimè in libro 22. contra Faustum, capit. 71. Rupertus libro primo Commentariorum in Exodum, cap. 15. S. Thomas in Secunda Secundæ quæst. 66. artic. 5. ad primum, & quæst. 104. artic. 4. ad 2. Thostatus in tertium caput Exodi quæstione decima. Hi omnes concordi sententia arbitrati sunt, factum illud Hebræorum, nec furtum fuisse, nec vllius generis peccatum: quinetiam iustum fuisse, meritóque laudandum.

77.

Hoc autem Lectori multis argumentis facilè persuaderi poterit Principiò quòd fit iubente Deo, id esse peccatum non potest, cùm in eo sit peccati ratio quòd Dei præceptis, & voluntati contrarium sit: immò non facere quod Deus præcipit, id verissimum esset peccatum. Hebræos verò spoliasse bonis Ægyptios, non auctoritate sua, proprioque consilio, sed Dei non solùm instinctu; sed etiam expresso præcepto & iussu, ex tribus locis Scripturæ paulò suprà memoratis manifestum, atque indubitatum est. Hanc rationem breuiter, & pulchrè comprehendit, exposuitque S. Augustinus in quæstione 39. in Exodum his verbis: Non ex hoc Hebræorum facto, quispiam sumendum exemplum putare debet ad expoliandum isto modo proximum. Illud enim Deus Hebræis præcepit, qui nouerat quid quemque pati

Hebræi spoliantes bonis Ægyptios, nihil peccarunt.

S. August.

 oportere:

oporteret: nec Hebræi furtum fecerunt, sed Deo iubenti ministerium præbuerunt: quemadmodùm cùm minister iudicis, occidit eum, quem iudex iussit occidi, profectò si id sponte faciat, homicida est, etiamsi eum occidat, quem scit à iudice occidi debuisse. *Sic Augustinus.* Cur autem vellet Deus istis bonis spoliari Ægyptios, præter absolutam Dei potestatem & dominium omnium, fuit etiam in ipsis Aegyptiis iustissima causa, cur id pati mererentur; plurima videlicet, & grauissima eorum scelera, & multiplex, atque abominabilis idololatria; sed præcipuè intoleranda eorum contra Deum superbia, & contumacia, iussis eius obtemperare obstinatissimis animis recusantium. Sicut etiam terram Chanaan, abstulit Deus antiquis eius terræ habitatoribus, propter maxima eorum scelera, vt scriptum est iure Leuitico, cap. 18. atque illis exterminatis, eius terræ possessionem tradidit Hebræis.

78. Nec verò solum Dei præceptum honestat, & commendat factum illud Hebræorum: sed licèt nullum fuisse Dei præceptum, idem tamen ipsi inculpatè, iustéque facere potuissent. Etenim Hebræi diu, multúmque seruierār Aegyptijs, cùm essent tamen liberi, atque ingenui homines, nec vllam tam laboriosæ & diutinæ seruitutis mercedem acceperant: poterant igitur bona illa, in loco mercedis sibi debitæ retinere. Hæc autem ratio traditur in libro Sapientiæ, capite 10. illis verbis: *Reddidit Deus iustis mercedem laborum suorum.* Adhæc Aegyptij contumeliosè, ac crudeliter tractauerant Hebræos & præter alia mala, quibus eos vehementer afflixerant, filios eorum necauerant. quapropter Hebræi poterant iustum bellum inferre illis, & vlciscendo iniurias sibi factas, tanto eos damno afficere, quantum ab eis ipsi acceperant: cùm igitur non aliter tunc possent vlcisci eos, licitum fuit tanquàm contra publicos hostes suos procedendo illis bonis eos spoliare.

Etiā absque tali præcepto Dei iusta fuisset illa spoliatio Aegyptiorum.

Locus Sapientia ca. 10.

Philo.

Has etiam rationes luculentè tractat Philo in 1. lib. de vita Mosis, ita scribens: Expulsi, extrúsique ab Aegyptijs Hebræi, memores ingenuitatis pristinæ, ausi sunt facinus, quo iniurias acceptas rependerēt, multùm enim prædæ nacti, sarcinas partim suis humeris partim iumentis imposuerunt. Nec id præ auaritia fecerunt (vt obtrectatores fortasse dicent) nec alienarum fortunarū cupiditate: sed primùm, vt diuturni laboris necessariam mercedem reciperent: deinde, vt pro acceptis in tempore seruitutis iniurijs, si non pro merito, aliquid saltem damni reponerent Nec enim par est iactura libertatis, ac pecuniæ: nemo quippè sanus non malit vitæ, quàm libertatis adire periculum. Itaq; vtrumq; factum iure tueri possunt: siue, vt in pace, mercedem receperunt, qua tamdiù frustrati fuerant: siue, vt in bello victores, victos bonis spoliauerunt: ab illis enim orta fuerat iniuria, qui viros ingenuos, hospitésq; suos, quasi captiuos in seruitutem redegerant: sed vbi se obtulit occasio meliorum temporum, populus inermis, illatam sibi vim vltus est, ipsa protegente eum iustitia. *Hæc Philo.* Irenæus porrò, præter causas à Philone cōmemoratas, causatur etiam grauissimū ingratissimi animi Aegyptiorū in Hebræos crimē, ob quod suis illi bonis meritò spoliati fuerint, amplissima enim beneficia acceperant à sancto Patriarcha Ioseph, qui per octoginta annos vniuersam Aegyptū, admirabili prudentia, & inæstimabili eius gentis vtilitate, summo cum imperio administrauerat quamobrē Aegyptios in eius gentem humanissimos, & benignissimos esse oportuit, cui tamen illi fuere inhumanissimi, atque crudelissimi. Scribit autem hunc in modum Irenæus: Quidam ex exprobant & imputant, quod profecturus populus, iussu Dei, vasā omnis generis, & vestimenta accepit ab Aegyptijs, & sic abierit, ex quibus tabernaculum factum est in eremo; ignorantes profectò iustificationes Dei & dispositiones eius. Et quibusdam interpositis, subdit rationem, cur factum illud Hebræorum iustum censeri debeat. ita scribens: Aegyptij enim populi, debitores erant Hebræis non solùm rerum, sed & vitæ suæ propter Patriarchæ Ioseph præcedentem be-

Irenæus.

tem benignitatem. Adhæc, populus Hebræus pessimam seruitutem seruierat Ægyptiis, vitam eorum acerbam facientibus in durissimis operibus luti, & laterum, & in ædificandis ciuitatibus munitis, & multis, ac diuturnis laboribus suis facultates eorum vehementer auxerant; cùm illi tamen non solùm ingrati essent aduersus eos verùm & vniuersos eos perdere vellent. Quid igitur iniustè factum ab illis est, si ex multis pauca sumpserunt, & qui potuissent multas substantias suas habere, si nõ seruissent eis, & diuites abire paucissimam mercedem pro magna seruitute accipiẽtes, inopes abierunt? *Hæc Irenæus.*

Sanctus verò Augustinus in libr. 22. contra Faustum, cap. 71. super eadem re, ita scribit: quid ergò iam de spoliatis Ægyptiis Faustus obiecit nesciens quid loquatur; quòd sanè faciendo Moses, vsque adeò non peccauit, vt non faciendo peccaret. Deus enim iusserat, qui vtique nouerat non solùm secundùm facta, verùm etiam secundùm cor hominis quid vnusquisque vel per quem perpeti debeat. Carnalis itáque adhuc ille populus erat, & rerum terrenarum cupiditate occupatus. Ægyptij verò sacrilegi & iniqui erant, qui & auro illo, hoc est Dei creatura, malè vtentes ad Creatoris iniuriam suis idolis seruiebant; & homines peregrinos labore gratuito iniustè, & vehementer afflixerant. Digni ergò erant & Hebræi: quibus talia iuberentur; & Ægyptij, qui talia paterentur. *Sic Augustinus.* Ex his perspicuum fit, spoliationem illam Ægyptiorum non fuisse furtum Hebræorum. Furari enim est, rem alienam non volente domino rapere, vel sibi retinere: At verus dominus & illorum bonorum omniúmque bonorum, quæ homines possident, Deus est: qui talia bona, cuicumque vult auferre, & cuicumque vult largiri, iustissimè potest. *Domini enim est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum & vniuersi, qui habitant in eo.* Nec solùm ista bona quæ diuitiarum nomine censentur: verum etiam regna & imperia, ab vno homine ad alium & ab vna gente ad aliam iustissimè Deus transferre solet. Adiice, quod bona Ægyptiorum iustè potuerunt Hebræi auferre tum quasi partem mercedis sibi debitæ, tum tamquàm publicorum, & crudelissimorum hostium suorum spolia, & prædam.

79. *S. August.*

Psal. 23.

DECIMAQVARTA DISPVTATIO.

An Deus iusserit Hebræis petere bona illa commodato ab Ægyptiis, idque fecerint illi sine mendacio & fraude.

80.

ALTERA quæstio super hac ipsa materia, quam tractamus, est, Quomodo præcipiens Deus, vt Hebræi commodato peterent bona illa ab Ægyptiis quibus ea reddi nec Deus volebat nec in animo habebant Hebræi, quomodo, inquam, id præcipiens, non docuerit & fecerit Hebræos mentiri, & fraudulenter agere cum Ægyptijs? Multa super hac quæstione disputat in loco paulò antè citato. August. omnésque sese versat in partes, vt ex hac difficultate quasi è quodam scopulo euadat: cuius sententiam paulò pòst indicabimus. Nos arbitrabimur, quatuor modis huic quæstioni

posse responderi. Primò enim verè dici potest, Deum non præcepisse Hebræis, vt ipsi commodatò peterent bona illa ab Ægyptiis, sed absolutè tantùm & præcisè iussit eos petere bona illa: hoc liquidò cernet Lector considerans præceptum illud Dei in tribus illis suprà memoratis libri Exodi locis: id est, in extremo capite tertio, & principio capitis vndecimi, & in medio fermè capitis duodecimi: in quibus locis hoc Dei præceptum traditur, nec dicitur aut significatur Deum præcepisse, vt commodatò peterent ab Ægyptiis Prædixit quidem Deus fore vt Ægyptij bona illa commodarent Hebræis, sed non edixit, vt Hebræi commodato peterent ab ipsis: fieri enim potuit, vt petentibus Hebræis dicerent Ægyptij, libenter se tradere ea bona Hebræis, non quidem dono, sed commodatò, reddenda vtique sibi absoluto illo sacrificio, quod facturi erant in solitudine: idque non abnuerint Hebræi: Fieri etiam potest, vt Hebræi, licèt iussi à Deo essent simpliciter petere: ipsi tamen peterent commodatò, quò faciliùs impetrarent.

81. Altero modo sic eidem quæstioni occurri potest: Deum dici præcepisse Hebræis, vt commodato peterent illa dona, non propriè accipiendo verbum præcipiendi: sed prout in Scriptura interdùm idem significat atque permittere, vel ordinare; vt sit sensus, Præcepit Deus vt Hebræi commodatò peterent bona illa, id est, permisit isto modo peti: vt petitio fuerit præcepta: modus autem petendi commodatò fuerit tantùm permissio: Hoc autem fieri ab illis permisit Deus & ordinauit, atque conuertit in spoliationem Ægyptiorum, quam illi iustissimè merebantur pati. Interdum porrò quæ videntur in Sacris literis habere speciem quandam imperij, & præcepti, ea permissionem tantùm Dei significare, duobus in præsens, tantùm exemplis ostendam Ad hanc nempe locutionem pertinet quod Dominus noster, vt legitur Ioannis 13. dixit Iudæ: *Quod facis, fac citius.* Non enim sunt hæc verba imperantis teterrimum illud facinus Iudæ, sed non prohibentis, & tanquàm permittentis: vt sit hic sensus: possem equidem impedire, ne perficeres, quod in me machinatus es: sed ego non prohibeo: neque obsto, quo minùs quam primùm id conficias. Quamuis mihi non planè displicet expositio Caietani, aientis, verba illa esse imperantis, non quidē facinus ipsum Iudæ, sed circunstantiā temporis quo fieri debebat: nam etsi Deus non voluit scelus illud Iudæ, voluit tamen, vt tempore à se definito, & non antè, nec pòst perduceretur ad effectum. Caietani verba ita se habent dicendo *Fac citius*, non præcipit, vt faciat quod facit: sed præcipit circumstantiam tēporis significatā per *citius*, vt scilicet eo tēpore ille faceret, quo tempore fieri decreuerat Deus. Quamuis enim Deus nō præceperit vt Iudas prodetat Iesum: præcepit tamen, vt non alio id tempore faceret, quàm eo quod ipse decreuerat. Et quia illud tēpus iā aduenerat ideò præcipitur vt citiùs faciat, & impleat tunc quod erat tempus decretum à Deo. *Sic ille*. Consimilem sententiam atque interpretationē habet, quod in lib. 3. Regum, cap. 22. scriptum est Satanæ pollicenti se decepturū regem Achab, dixisse Deū: *In quo*, scilicet, *decipies?* Et ille dixit: *Egrediar, & ero spiritus mendax in ore omnium Prophetarum eius.* Et dixit Dominus: *Decipies & praualebis, egredere, & fac ita.* Illa verba: *Egredere & fac ita*, non cōtinet propriè imperium Dei præcipientis Satanæ, vt deciperet Achab, sed permissionem, & nō prohibitionem: quem locum explanans Caietanus: verba, inquit, hæc relata ad malum culpæ actionem scilicet iniquam Dæmonis, permissiua sunt: relata verò ad punitionem ipsius Achab, præceptum sunt Et præter hæc, significant relaxationem vinculorum hoc est, ablationem impedimenti potestatis Dæmonis, quantùm ad hæc facienda. Habet enim Dæmon potestatem ligatam ob peccatum suum, *Ita Caietanus.*

Locus Ioannis cap. 13.

Locus I. Regum cap. 22.

Caietanus.

82. Hanc præcipuè rationem quæstionis huius exoluendæ videtur commendare ac sequi Augustinus in eo, quem proximè memoraui loco, hoc modo scribens:

S. August.

Fortasse

Fortasse secundùm suas voluntates, cogitationes Hebræi magis permissi sunt facere ista, quàm iussi: sed eis Deus permissionem hac per famulum suum Mosen innotescere voluit, quando mandauit vt illud diceret Hebræis. Fieri etiam potest, vt sunt aliæ causæ occultissimæ, cur hoc illi populo diuinitùs dictũ sic: sed diuinis imperiis cedendum est obtemperando, non resistẽdum est disputando, dicente Apostolo. *Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?* Siue ergò ista sic causa, quam dixi, siue alia quæcumque in secreta & abdita dispositione Dei lateat, cur per Mosen illi populo, dixerit vt ab Aegyptiis sibi commodãda peterent, quæ auferrent: hoc tamen confirmo, nec frustrà, nec iniquè dictum illum fuisse, nec licuisse Mosi aliter, quàm Deus dixerat facere, vt penes Dominũ esset consilium iubendi, penes famulũ autem obsequium peragendi. Et paulò infrà subdit hæc: Quid absurdum est, si Aegyptij ab Hebræis, homines iniquè dominantes, ab hominibus liberis, quorũ etiam mercedis pro eorum tam duris, & iniustis laboribus fuerãt debitores, rebus terrenis, quibus etiam ritu sacrilego in Creatoris iniuriã vtebantur, priuari meruerunt? Quod tamen si Moses sua sponte fecisset, aut hoc Hebræi sua sponte fecissent, profectò peccassent, quanquàm illi non quidem hoc faciendo, quod vel iusserat, vt permiserat Deus: sed tamen talia fortasse cupiendo, peccauerunt. Quod autem hoc facere diuina dispensatione permissi sunt illius iudicio iusto, bonoque permissi sunt qui nouit & pœnis coercere improbos, vel erudire subiectos, & præcepta validiora dare sanioribus, & quosdam medicinales gradus infirmioribus ordinare. Moses verò neque cupiditatis arguendus est in illis rebus desideratis, nec contumaciæ in diuinis quibusque imperiis contemptis. *Hactenus ex Augustino.*

Ad Rõ. 11.

Tertium responsum eidem quæstioni dari potest huiusmodi. Deum reverà iussisse Hebræos bona illa commodato petere ab Ægyptiis, & ipsos Hebræos ita petiisse, & quidem sine vllo fuco & mendacio, aut fallacia. Illi enim in animo habebant (saltem qui probi erant viri) ea bona reddere Ægyptiis: sed posteà, quia illi, contra fidem datam, abeuntes illos hostiliter infectati sunt, censuerunt Hebræi, & se officio reddẽdi ea bona solutos esse, & indignissimos esse Ægyptios, quibus ea redderentur. Tribus hisce responsis quartum etiam responsum adiici posset ex traditione quadã antiqua expromptum, quod Tertullianus enarrat in libro secundo contra Marcionem. Id verò sic est. Postquàm Hebræi transmiserant mare rubrũ, Ægyptij miserunt legatos ad Mosen, reposcentes ea bona, quæ cõmodato dederant Hebræis: responderunt autem Moses, atque Hebræorum principes, ea se libenter reddituros, si tamen vicissim illi, tot, tantorúmque laborum quibus Hebræi perfuncti fuerant durissimam Ægyptiis seruitutem, tot annis seruientes, iustam ipsis rependerent mercedem. Cúmque ab Ægyptiis, mercedis persoluendæ computatio fieret subducta ratio, in tantam euasit summam, vt satiùs esse duxerint Ægyptij, remittere bona illa Hebræis, quàm debitam illis mercedem persoluere. Sed verba quibus hanc traditionẽ refert Tertullianus, lubet hîc adscribere. Obliduntur, inquit, Creatori, vel maximè fraudem illam, & rapinam auri & argenti, mãdatam ab illo Hebræis in Ægyptios. Agè, infœlicissime hæretice, teipsum expostulo arbitrum, cognosce in vtramque gentem priùs, & ita de auctore præcepti iudicabis. Reposcunt Ægyptij de Hebræis vasa aurea & argentea: contrà Hebræi, mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi quoque suorum patrum nomine ex eodem Scripturæ instrumẽto, mercedes institui oportere illius operariæ seruitutis pro laterinis deductis, pro ciuitatibus & villis ædificatis. Quid iudicabis optimi Dei elector: Hebræó'ne fraudem agnoscere debere, an Ægyptios cõpensationem? Nam & aiunt ita actum per legatos vtrinque, Ægyptiorum quidẽ repeten-

83.

Tertullianus

EE c tium

tium vasa, Iudæorum verò reposcentium operas suas. Et tamen has, iustitia, renuntiauerunt sibi Aegyptij. Hodie aduersus Marcionitas amplius allegant, Hebræi, negantes compensationi satis esse, quantumuis illud auri, & argenti, si sexcentorum millium opera per tot annos, vel singulis numinis diurnis æstimentur. Quæ autem pars maior, repræsentantiúmne vasa, an incolentium villas & vrbes? querelane maior Aegyptiorum, an gratia Hebræorum? vt solo iniuriarum iudicio, Hebræi Aegyptios repercuterent. Liberi homines in ergastulum subiecti, vt solas scapulas suas scribæ eorum apud subsellia sua ostenderent flagellorum contumeliosa atrocitate laceratas: non paucis lancibus & scyphis pauciorum vtique diuitum vbique, sed totis & ipsorum facultatibus & populorum omnium collationibus satisfaciendum Hebræis pronunciasset. Ergò, si bona Hebræorum causa fuit, bonum etiam fuit mandatum Creatoris, qui & Aegyptios gratos fecit nescientes: & suum populum, in tempore expeditionis, angusto aliquo solatio tacitę compensationis expunxit, planè minùs exigit iussit: Hebræis enim etiam filios Aegyptij (quos in flumine necauerant) restituere debuerant. *Hæc Tertullianus*

DECIMA QVINTA DISPVTATIO.

Qualis ea fuerit, gratia quam dicitur Deus Hebræis dedisse coram Ægyptijs, vt hi libenter bona sua illis commodarent.

SVPER ILLIS VERBIS.

Exod. 12. Vers. 36.

Dominus autem dedit gratiam populo suo coram Ægyptiis, vt commodarent eis: & spoliauerunt Aegyptios.

84. QVONIAM mirandum cuipiam accidere poterat, Aegyptios, acerrimos scilicet Hebræorum hostes, induxisse in animum suum, pretiosissima quæque bonorum suorum abeuntibus illis commodare: idcircò Moses, qua ratione id factum fuerit, non vtique humana industria & prudentia, sed diuina potestate, indicans, scribit, Deum talem gratiam dedisse Hebræis apud Aegyptios, vt illi petentibus Hebræis libentissimè largissiméque commodarent. Sed quæritur, qualis illa fuerit gratia, & num in Hebræis esset, an verò in Aegyptiis: vt vel Hebræos faceret amabiles Aegyptiis, vel Aegyptios beneuolos, & benignos Hebræis. Thostatus duas refert sententias: quarum vna est, gratiá illam fuisse qualitaté quandá, productá à Deo supernaturaliter in Hebræis, mirificè lucentem in vultu, totóque corpore, & in verbis, & in moribus factisq́; eorum: quæ gratia Hebræos faciebat amabiles, & iucundos, atque

Thostatus.

que gratiosos Ægyptiis, ad eundem vtique modum, quo dedisse legimus Deum sanctæ illi fœminæ Iudith, præter naturalem eius pulchritudinem, singularem, eximiúmque decorem quendam atque venustatem. Sic enim ait Scriptura in libro Iudith, cap. 10. de Iudith loquens: *Omnibus ornamentis suis ornauit se: cui etiam Dominus contulit splendorem, quoniam omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendebat: & ideò Dominus hanc in illa pulchritudinem amplianit, vt incomparabili decore omnium oculis appareret.* Altera sententia est, gratiam illam non fuisse productam in Hebræis, sed in Ægyptiis, nec fuisse aliud, nisi quod Deus corda Ægyptiorum inflexit ad tenerum quendā amorem Hebræorū, eisque beneuolendum, benéque faciendum. Est enim cor hominis in manu Dei, qui facilè ipsum in quemcunque humani animi affectum, siue amoris, siue odij, siue timoris, siue spei, siue gaudij, siue tristitiæ inclinare potest. Amor itaque erga Hebræos, quem Deus excitauit, atque accendit in cordibus Ægyptiorum, efficiebat, vt Hebræi viderentur Ægyptiis non solùm commiseratione, verùm amore, atque honore, quinetiam quibuslibet beneficiis, muneribúsq; dignissimi. Quo factum est, vt Hebræis bona illa petentibus, lubenter ea, promptéq; ac largiter tribuerent Ægyptij. Quidam putant maximam fuisse Ægyptiis occasionem, atque incitamentum, commodandi bona illa Hebræis, quòd ea petierunt Hebræi statim post atrocem, & luctuosam cædem primogenitorum, ob quam Ægyptij acerbissimo percussi dolore, in maxima erant perturbatione, animíque confusione, atque ingenti metu, ne si diutiùs in Ægypto detinerētur Hebræi, supremum Ægyptiis omnibus exitium contingeret: quamobrem instantissimè discessum eorum vrgebant, sed illis negátibus habere se, quibus opus erat ad sacrificandū Deo suo, petéribúsq; vasa aurea, & argentea, vestésq; pretiosas, cōfestim dedere omnia, quo illi ocyùs abirent.

Sed enim ista opinio minimè probatur Caietano, qui exponens hunc, quem tractamus, locum Exodi de spoliatione Aegyptiorum, ita scribit: Non intelligas hęc tunc factum in illo impetu: sed narrari factum priùs, ex eo quòd tunc in impetu illo, effectus secutus est expoliationis Aegyptiorum. Aegyptij namque obliti eorum, quæ commodauerant Hebræis, impellebant eos, vt recederēt: & sic recesserunt cum rebus Aegyptiorum, quas commodauerant eis. Et mox de gratia illa, quam Hebreis dedit Deus coram Aegyptiis, sic ait Caietanus. Tanta gratia narratur data Israelitis in oculis Aegyptiorum, vt non solùm cōmodauerint: sed etiā induxerint eos ad petendum, offerendo benignè sua, & incitando vt confidenter peterēt, Nā pro eo, quod Latinus interpres vertit: *Vt Commodarent eis.* Hebraicè ad verbū est: *et fecerunt petere eos. Sic Caietanus.* Vult itáque Caietanus petitionē illam bonorum, factam fuisse ab Hebræis, non post (vt multi putarunt) sed ante vltimam plagam, & cædem primogenitorum, idémque visum esse probabilius B. Augustino: qui hæc ipsa verba huius loci Exodi tractans in quæstione 45. in Exodū, hoc modo scribit iam hoc factū fuerat ante mortē primogenitorū Aegyptiorum: sed nunc per recapitulationem repetitur: nā narratū est, quando factum est: modò enim fieri quomodò posset, vt in tāto luctu, ex mortibus suorum, commodarent ista filiis Israel: nisi fortè quis dicat, etiā illa plaga nō fuisse percussos Aegyptios, qui cum Hebræis inhabitabant terrā Gessen. *Ita S. Augustinus.* Sed hoc extremum. Aegyptios conterraneos Hebræorū, fuisse immunes à cæde primogenitorum, haudquaquā verisimile est. Nam & ipsemet Augustinus in quæst. 44 in Exodum, id apertè refutauit: & nos falsum esse ostendimus suprà, cùm super caput septimum Exodi disputationem tractauimus de plagis Aegypti in vniuersum. Diuina profectò Scriptura nequaquam finit nos id existimare: in capite enim vndecimo & duodecimo Exodi, vbi plaga vltima, quæ fuit cædes primogenitorū,

Locus Iudith, cap. 10.

85.

Quando Hebræi ad ederint bona sua Aegyptij, & an post cædē primogenitorū.

August.

Aegyptios, qui habitabant in terra Gessen vna cū Hebræis, non fuisse immunes à cæde primogenitorum.

& prædicitur futura, & iam facta narratur, apertiſsimis verbis ait cædem illam factam eſſe in omni Ægypto, & in omnibus primogenitis tam hominum, quàm animalium, nullámque fuiſſe in vniuerſa Ægypto domum, in qua non iaceret mortuus aliquis, ſolóſque Hebræos tali plaga fuiſſe intactos.

86. Non igitur exiſtimamus, Hebræos petiiſſe bona illa ab Ægyptiis eo temporis interuallo, quod fuit poſt nonam plagam, & ante decimã, cædémque primogenitorum. Hoc ſanè ſatis apertè videntur oſtendere verba illa Dei, poſt nonam plagã dicta Moſi, quæ ſunt in principio capitis vndecimi: *Et dixit Dominus ad Moſen: Adhuc vna plaga tangam Pharaonem, & Ægyptum, & poſt hæc dimittet vos, & exire compellet, Dices ergo omni plebi, vt poſtulet vir ab amico ſuo, & mulier à vicina ſua vaſa argentea & aurea: dabit autem Dominus gratiam populo ſuo coram Ægyptiis.* Ergo bona illa petierunt Hebræi poſt nonam plagam: poſt decimam verò plagam, Ægyptij ob cædem ſuorum primogenitorum vehementer perturbati animo, confuſique, grauioráque ſibi mala pertimeſcentes, dum tota intentione animi vrgerent abſceſſum Hebræorum, vel obliti ſunt bona ſua ab eis repetere: vel vt quamprimùm & ſine vlla mora abirent, ne repetere quidem curarunt. Satis verò argumenti eſſe poteſt, perturbationem & dolorem, quo ex cæde ſuorum primogenitorum affecti ſunt Aegyptij, non fuiſſe cauſam, cur tám facilè bona ſua commodarent Hebræis, quod Moſes, cùm eam cauſam indicare vellet, non eam tribuit dolori & perturbationi Aegyptiorũ, de ea re ne verbum quidem faciens, ſed ſolùm cauſam tribuit gratiæ, quam Deus dedit Hebræis coram Aegyptiis.

Auctoris ſententia.

DECIMASEXTA DISPVTATIO.

A quibus Ægyptiis bona illa petierint Hebræi, & quidnam præfigurauerit illa ſpoliatio Ægyptiorum.

87. NEc verò eſt ſupprimenda hîc ſilentio, quæſtio illa, A quibus Aegyptiis bona illa petierint Hebræi. A principio enim, cùm intrauit Iacob Aegyptum ſuadente Ioſeph, petierunt Hebræi à Pharaone, dari ſibi terram Geſſen ad habitandum, quòd artem paſtoralem exercerent: reuera autem, vt magis à conſuetudine & conuictu Aegyptiorum ſeparati eſſent. Plagæ item Aegypti, cum vniuerſis Aegyptiis contingerent, terrã tamen Geſſen, vbi habitabãt Hebræi, nequaquàm attigerunt. Nõ igitur in terra illa Geſſen verſabãtur Aegyptij. Conſtat autẽ Hebræos, cùm exire iuſſi ſunt à Pharaone ex Aegypto, profectos eſſe è Rameſſes, quæ in terra Geſſen, vt dicitur Exodi capite 12. verſu 37. Meritò igitur quæritur, à quibus Aegyptiis bona illa petierint Hebræi. Sed falſum eſt, Aegyptios non habitaſſe in terra Geſſen vnà cum Hebræis: id enim duplici Scripturæ teſtimonio confutatur. Primùm enim, iuſſit Deus, vt legitur Exodi 12. Hebræos ſanguine agni phaſchalis immolati, tingere poſtes domorum ſuarũ, vt eo ſigno domus ipſorum diſcernerentur à domibus Aegyptiorum: & Angelus percutiens primoge

Aegyptios vna cum Hebræis inhabitaſſe terram Geſſen.

mogenita Aegypti, videns domos sanguine illo tinctas, trāsire eas innoxiè. Habitabāt igitur in eodē oppido, vel ciuitate Hebræi cū Aegyptiis mixti. Deinde legimus Exodi 11. & 12. ante excessū Hebrçorū Aegypto, petiisse Hebrços & Hebrças mulieres à vicinis Aegyptiis vasa aurea & argentea, multáque, ac pretiosam vestē vnde apparet, Hebræos & Aegyptios in eâdem etiā vicinia habitasse. Hoc ipsum firmare possum auctoritate B. Augustini id affirmantis in quæst. 39. in Exodum: vbi hæc sunt eius veba: Est & illa nonnulla quæstio, si seorsum habitabāt Hebræi in terra Gessen, vbi nec plagæ fiebant, quibus regnum Pharaonis affligebatur, quomodò quisque Hebræorum petiit à proximo, vel à proxima aurum argentum & vestem? præsertim quia vbi primùm hoc mandatur per Mosen, sic positum est: *Et mulier à vicina sua & concellaria, vel concellanea* (si ita dicendum est) *vel cohabitatrice sua.* Vnde intelligēdum est, etiam in terra Gessen non solos Hebræos habitasse, sed eis aliquos Aegyptios in illa terra cohabitatores fuisse: ad quos potuerunt, merito Hebræorum, etiam diuina illa beneficia peruenire: vt hinc eos & diligerent Aegyptij cohabitatores, & quod petebant, facilè ipsis commodarent. Nec tamē Deus indicauit ita fuisse illos ab iniuriis, & vexationibus populi sui alienos, vt nec isto damno ferirētur, qui plagis illis propterea quod terræ illi parcebatur, percussi non erant. *Sic Augustinus.* Cuius extremum dictum, Aegyptios habitantes in terra Gessen, non fuisse plagis illis percussos, nec consentaneum est diuinæ Scripturę, vt paulò suprà ostendimus; & paulò infrà refellitur ab ipsomet Augustino in quæstione quadragesima tertia in Exodum. Ergò Hebræi bona illa porissimùm ab illis Aegyptiis petierunt, qui secum vnà commorabantur in terra Gessen: dixi, potissimùm, quia verissimile est, plures alios Aegyptios extra terrā Gessen notos beneuolos Hebræis fuisse: in illo enim tempore longissimæ seruitutis eorum, credibile sit, multos Hebræorum, & Hebræarum fuisse in domibus potententiorum, & ditiorum Aegyptiorum, more seruorum & ancillarum seruientes eis. His itaque crediderim datam fuisse à Deo gratiam coram dominis suis; vt quæcunque ab eis peterent, libenter tribuerint.

88. Oleaster super extremis verbis capitis tertij Exodi, quibus narratur hæc petitio Hebræorū, & spoliatio Aegyptiorum, à quibus Aegyptiis bona illa petierint Hebræi ita declarat: Magna pars Hebræorum ancillabatur apud Aegyptios, & pauci ex Hebræis domos proprias habebant seorsum: quēadmodùm apud nos Aethiopes & Saraceni, seruituti Christianorum addicti. Dicit autem Scriptura; huiusmodi ancillas Hebræas petituras à suis dominabus, in quarum domibus morabantur, vasa, quoniam solent dominæ, cùm festum celebrant serui, aut ancillæ suę, ornare eas, & induere eleganter: arbitrantes se in ornatu ancillarum ostendere diuitias & ornamenta sua: sicut apud nos fieri solet in festo diuæ Virginis de Rosario: tunc enim omnes Aethiopes sericis inuoluuntur, & torquibus, & aliis iocalibus ornantur à dominis suis. Iubet ergo Deus Hebræas petere à vicina sua, propter Hebræas habentes proprias domos: iubet item petere à cohabitatrice sua, propter eas quæ velut seruæ in domibus alienis habitabant. Hebraicè dicitur, *Ab habitatrice sua, & à peregrina domus sua.* Et est sensus, vt petat ab ea, in cuius domo habitat, & ab ea, in cuius domo peregrinatur: id est tanquàm peregrina manet non habēs propriam domum. *Hæc Oleaster.* Sed quod ait Oleaster, perpaucos Hebræorum habuisse proprias domos, & plerosque habitâsse in domibus Aegyptiorum, id profectò minimè cōgruit, immò planè dissentit cum ipsa sacra Scriptura. Hæc enim docet in libro Genesis, cap. 47. à primo, cùm Hebræi intrarent Aegyptum, assignatam eis à rege ad habitandum fuisse terram Gessen, & in ea proprias domos habuisse, ibique habitasse vsque ad exitū eorum ex Aegypto: atque indi-

S. August.

Hieronymus ab Oleastro.

Hebræi habuisse tunc proprias domos à domibus Aegyptiorum separatas.

dem excessisse, cùm egressi sunt, indicat liber Exodi cap. 12. vbi proditum est, Hebræos cùm sunt egressi ex Aegypto, profectos esse ex Ramesses, quæ erat in terra Gessen. Deinde cap. 12 Exodi traditur, Hebræos per singulas familias, & per singulas domos immolasse agnum, & celebrasse Phase; id autem facere in domibus Aegyptiorum nec ipsi ausi essent, nec contra suam ipsorum religionē passi fuissent Aegyptij. Adijce, quòd nisi plerique omnes Hebræi domos proprias habuissent distinctas à domibus Aegyptiorum, nullum prorsus illud fuisset discerniculum domorum tinctarum sanguine agni, in quibus habitabant Hebræi, à domibus non tinctis eo sanguine, quæ erant Ægyptiorum. Verùm his omissis, agè de mystica etiam huius historiæ significatione, quasi pro clausula huius tractatus, quem de spoliatiune Ægyptiorum fecimus, breuiter doceamus.

Quid præfigurauerit futurum in Ecclesia Christi spoliatio illa Aegyptiorū.

89. Quemadmodum Hebræi, cùm egressi sunt ex Aegypto, pretiosissimis quibúsque bonis ipsos spoliauerunt Aegyptios, quæ bona illi posteà ad effectionē, ornatúmque Tabernaculi Dei, aliósque sacros vsus dederunt; ita Doctores Christianę disciplinæ, ex Gentilismo transeuntes ad Christianismum, omnibus fermè bonis artibus, & disciplinis spoliauerūt Ethnicos; eáq; spolia magnificè atque vtiliter ad fidei Christianæ defensionem, ad eruditionem fidelis populi, ad explanationē, atque illustrationem diuinæ Scripturæ, ac demùm ad confutationem errorum, veritatísque confirmationem & persuasionem contulerunt. Ac me quidem hæc ipsa commentantem ingens subiit admiratio Dei prouidentię: Is enim per Ecclesiæ suę Doctores ita omnium penè disciplinarum opibus, & ornamentis spoliauit Ethnicos, vt iampridem illi tā copiosæ ac opulentæ supellectilis, inopes & prorsus expertes sint: solus autem omnium nationum, populus Christianus, illū omnē doctrinarū thesaurum securè, iucundéque possideat. Videre profectò est, cunctarū ferè scietiarum, optimarúmque artium inuētores, principésque doctores, fuisse Ethnicos, vt Philosophiæ Socratem, Platonem, Aristotelem: Mathematicarum artium, Euclidem, Archimedem, Ptolemæum: Medicinæ, Hippocratem, & Galenum: Rhetoricæ artis, Isocratem, Demosthenem, Ciceronem: Poëticæ, Homerū, Pindarum, Virgilium: Historicæ denique, Herodotum, Thucydidem, Salustium, & Liuium. Hos autem veri Dei cognitione caruisse constat, aut certè debitum vero Deo cultum & venerationem non adhibuisse. Transijt ab istis ad eorum posteros, etiam ethnicos, istarum artium studium, & cultus, & apud eos aliquandiu mãsit: sed enim iam pridem apud eos planè obsoletum & extinctum est, & in solo Christiano populo floret & viget. Equidem cùm scripta lego Iustini Martyris, Tertulliani, Clementis Alexandrini, Origenis, Arnobij, Lactantij, Eusebij, Hieronymi, Augustini, Cyrilli, Theodoreti, & aliorum venerandorum Ecclesiæ Patrū, sapientiúmq; Doctorū. cùm horū, inquā, scripta lego, & multitudinē in his eruditionē de penu Ethnicorum deprómptam contēplor, videre mihi videor Hebræos illos ex Aegypto, ditissimis ac pretiosissimis Aegyptiorum spoliis ornatos exire.

S. August.

90. Audiat quęso, Lector, B. Augustinū, pulcherrimè in libro 2. de Doctrina Christiana, cap. 40. super hac re ita disserentem. Philosophi, inquit, si qua fortè vera, & fidei nostræ accommodata dixerunt, maximè Platonici, non solùm formidandi non sunt, sed ab eis etiam, tanquàm iniustis possessoribus, in vsum nostrum vendicãda. Sicut enim Aegyptij non solùm idola habebāt & onera grauia, quæ populus Israel detestaretur, & fugeret, sed etiā vasa & ornamenta, ex auro, & argēto, & vestem, quę populus Dei exiens de Aegypto, sibi potiùs tanquàm ad vsum meliorē clanculò vendicauit, non auctoritate propria, sed præcepto Dei, ipsis Aegyptijs nescienter commodantibus ea, quibus non bene vtebantur: Sic doctrinæ omnes Gentilium non solùm simulata, & superstitiosa figmenta, grauésq; sarcinas

super

superuacanei laboris habent, quæ vnusquisque nostrum, duce Christo de societate Gentilium exiens, debet abominari, ac deuitare: sed etiam liberales disciplinas vsui veritatis aptiores & quædam morum præcepta vtilissima continent, déque ipso vno Deo colendo nonnulla vera inueniuntur apud eos: quod eorum tãquam aurum & argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis diuinæ prouidẽtiæ, quæ vbique infusa est, eruerunt, quo peruersè, atque iniuriosè ad obsequia Dæmonum abutuntur, cùm ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus, ad vsum iustũ prędicandi Euangelij. Vestẽ quoque illorum, id est, hominum quidem instituta, sed tamen accõmodata humanæ societati, qua in hac vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit, in vsum conuertenda Christianum. Nã quid aliud fecerunt multi boni fideles nostri? nónne aspicimus, quanto auro, & argento, & veste suffarcinatus exierit de Ægypto Cyprianus, Doctor suauissimus, & Martyr beatissimus: Quãto Lactantius, Victorinus, Hilarius, vt de viuis taceam? Quanto innumerabiles Gręcis? Quod prior ipse fidelissimus Dei famulus Moses fecerat: qui, vt scriptũ est, eruditus fuerat omni sapientia Aegyptiorum. Quibus omnibus viris superstitiosa Gentium consuetudo, maximè illis temporibus, cùm Christi iugum decutiens, Christianos persequebatur, disciplinas, quas vtiles habebat, nunquã commodasset, si eas in vsum vnius Dei colendi, quo vanus idolorum cultus extingueretur, conuersum iri suspicata fuisset. Sed dederunt tamen aurum, & argentũ, & vestem suam exeunti populo Dei ex Ægypto, nescientes quemadmodùm ea, quæ dabant, in Christi obsequium redderentur. Illud enim in Exodo factum, sine dubio figuratum est, vt hoc præsignaret: quod ego sine præiudicio alterius vel paris vel melioris intelligentiæ dixerim. *Hactenus verba sunt B. Augustini.*

Act. 7.

91. Porphyrij testimonium de Origenis eruditione.

Quocircà impius ille Christianorum hostis Porphyrius, gloriæ nostræ religionis inuidens, de Origene dictitabat, eum diuitias omnes Græcorũ ad locupletandũ Iudaicæ & Christianæ fabulosæ, & superstitiosæ, vt ipse aiebat, doctrinæ paupertatem contulisse. In tertio enim libro eorũ, quos aduersus Christianos scripsit inter alia quæ, de Origene vituperabundus eum malignè dixit, hoc etiam ait, vt refert Eusebius libro 6. historiæ Ecclesiast. ca. 13. Quod spectat, inquit, ad opiniones, quas cùm de aliis rebus, tũ de diuino numine tenebat Origenes, in illis Grecorum consuetudinem imitatus, etiam eorum doctrinam ad peregrinas & commentitias Iudæorum fabulas confirmandas, tanquàm subsidium sibi comparauit. Pharaonis enim libros semper habebat in manibus: in Numenij & Cronij scriptis multùm versabatur Apollophane, Longino & Moderato vtebatur familiariter: Nicomachi & aliorum illustrium Pythagoræorum monimenta terebat sedulò. Cheremõtis Stoici, & Cornuti libros crebrò vsurpabat, ex quibus cùm rationem, ac modũ mysteriorũ per allegorias explicandorum, quo Græci scriptores vti solebant, accuratè didicisset; eum ipsum ad Iudaicas Scripturas accommodauit. Hæc Porphyrius, quasi reprehendens Origenem; reuerà tamen, eius viri prudentiam & industriam, ac pietatem maiorem in modum commendans.

Eusebius.

Nec solùm Doctores Ecclesiæ spoliarũt Ethnicos humanis disciplinis, verùm etiam Prophetas & Apostolos cernere ẹst, hoc genere spoliorum esse delectatos. Mosen enim B. Stephanus testatur, fuisse in omni Aegyptiorũ disciplina institutum: Danielem quoque, ac tres eius socios, percalluisse legimus omnẽ Chaldæorum sapientiam; quinetiam B. Paulum, morales quasdam Ethnicorum sententias, & Epimenidis, & Arati, & Menandri, sacris Epistolis suis inserere non puduit. Hoc itáque animaduertens Iulianus Apostata, interdixit Christianis studium, & professionem publicam humanarum disciplinarum, nulla se alia re magis ratus

Act. 7. Daniel. 1.

Christianæ religioni incómodare, ac noscere posse. De quo ita scriptum est à Socrate in libro 3. Ecclesiasticæ historiæ, cap. 10. cùm videret Iulianus magno esse apud Christianos in honore eos, qui regnante Diocletiano, martyrio occubuissent, cumque pro certo cognoscere, complures eorum prompto, atque alacri animo ad martyrium velle contenderet: ille, perinde quasi Christianos esset ab hoc beneficio repulsurus, alia via ad eos affligendos aggreditur. Et quàquam insatiabilem crudelitatem, Diocletiani temporibus, vsurpatam omittebat, non tamen se à persequendo penitùs continuit. Est enim mea quidem sententia, persecutionis genus, homines quietè, ac tràquillè viuentes, omni ratione cóturbare: quo modo Iulianus non paruam Christianis molestiam exhibuit. Sanciuit enim legem ne Christianis literis humanioribus instituerentur: nā cùm sint, inquit, lingua ad dicēdum exercitata, facilè Dialecticorum, qui sunt apud Gentiles, argutiis occurrere poterunt. *Sic ille.*

DECIMASEPTIMA DISPVTATIO.

De numero Hebræorum, qui duce Mose, egressi sunt ex Ægypto.

SVPER ILLIS VERBIS:

Exodi 12. Versu 37.

Profecti sunt filij Israël de Ramesse in Socoth, sexcenta ferè milliapeditū virorū, absque paruulis & mulieribus, sed & vulgus promiscuū innumerabile ascendit cū eis: & oues, & armenta, & animantia diuersi generis multa nimis.

92. NVSQVAM sacra Scriptura omnium Hebræorum, qui tunc duce Mose, sunt egressi ex Ægypto, numerum expressè, distinctéque tradidit: sed in libro Exodi, cap. 12. exponit numerum virorum peditum, id est, qui, per ætatem, idonei erant ad bellandum, dicens fuisse sexcēta ferè millia peditum virorum. Mos autem fuit apud Hebræos, diuino oraculo institutus, neminem ante vigesimum ætatis, annū censendi ad militiam idoneum: milites itáque à vigesimo anno & suprà conscribere, moris apud eos fuit. Particulá verò illa, *ferè*, cùm dicitur fuisse sexcenta ferè millia, solet in communi vsu loquendi significare diminutionem quandam, & defectum eius numeri, cui præponitur: vt intelligatur, non fuisse numerum illum quidem completum, sed perparū tamen abfuisse ab eius complemento. Si itaque fuerunt illi sexcenta ferè millia, secundùm vulgarem loquendi morem intelligere deberemus non fuisse tot præcisè, verùm paulò minùs. Iosephus tamen extremis verbis capitis quinti libri secundi Antiquitatum, scribit eos, qui ætatem habebant militarem, expleuisse numerum sexcentorum millium.

Iosephus

93. Sed enim Thostatus ait, illud, *ferè*, non significare defectum aliquem illius numeri sexcētorū millium, immò contrà potius, excessum quendā, & exuberantiam eius

Thostatus.

eius numeri. Arbitratur enim, qui egressi sunt ex Ægypto bellatores, & à vigesimo anno & suprà, fuisse eos multò plures sexcentis millibus; quod ipse hunc in modum ratiocinando probat. Legitur in libro Numer. cap. 2. facta diligenti enumeratione bellatorum hominum, per singulas tribus enumerando à vigesimo anno & suprà, inuenta esse sexcenta tria millia virorum, & insuper quingentos quinquaginta: facta est autem enumeratio illa in primo die secundi mensis secundi anni post egressionem ex Ægypto, id est, vno anno, & quatuordecim circiter diebus post egressum eorum. Nec est credibile, illos ter mille quingentos quinquaginta bellatores, in vno anno supercreuisse illi numero sexcentorum millium, quos exisse de Aegypto ait Scriptura Exodi 12. Istis prætereà oportet addere quasi viginti tria millia virorum, qui hortatu, iússuque; Mosis cæsa sunt à Leuitis propter adoratum vitulum, iuxta montem Sina, vt proditum est in libro Exodi, cap. 32. facta verò est cædes illa in quarto mense post egressionem Hebræorum ex Aegypto, vt facilè colligi potest ex cap. 19. & 24. Exodi. Oportet item adiicere istis, viros bellatores tribus Leui, qui anteà cùm aliis tribubus numerati non fuerant. Leuitarum autem à trigesimo anno vsque ad annum quinquagesimum, censa sunt octo millia, & quingenti atque octoginta, vt est in libro Numerorum. Ex supradictis porro omnibus numeris cōficitur omnium Hebræorum bellatorum, qui egressi sunt ex Aegypto summa sexcentorum millium & insuper triginta quinque millium, additis centum triginta. Scriptura verò in lib. Exodi, cap. 12. centena magno illo numero sexcentorum millium non curauit explicare minorem illum numerum triginta quinque millium. Hoc itáque modo ratiocinatur, & argumentatur Thostatus, bellatores Hebræos de Aegypto egressos fuisse plures sexcentis millibus.

94. *Expenditur opinio Thostati.*

Verùm ista ratiocinatio & computatio Thostati, videtur obnoxia esse reprehensioni; & vel manifestæ falsitatis, vel certè non exploratæ veritatis argui posse. Ait, illa tria millia bellatorum qui super sexcenta millia recensentur in libro Numerorum, non potuisse vno anno supercrescere illis sexcentis millibus, quorum numerus ponitur in libro Exodi, capit. 12. Ast ego non video, cur id incredibile atque impossibile visum sit Thostato. Si enim illi sexcenti mille bellatores qui egressi sunt ex Aegypto erant tantùm qui à vigesimo ætatis anno & suprà censebantur, cur non potuit fieri, vt in tempore illius egressus Hebræorum bellatorum, fuerint in reliqua multitudine tria millia hominum, qui tunc annum quidem vigesimum non attigerant, sed agebant tamen annum decimum nonum, quare numero eorum, qui egressi sunt ex Aegypto, non sunt comprehensi: post vnum verò annum ab egressu ex Aegypto, cùm est facta enumeratio Hebræorum, quæ traditur in libro Numerorum, quoniam iam illi annum vigesimum vel explorauerant, vel attigerant, meritò inter bellatores tunc recensiti sunt. & numerus sexcentorum millium egressorum ex Aegypto, tunc auctus est tribus illis millibus, & quingentis quinquaginta viris.

95. *Locus Exodi cap. 32.*

Adhæc Thostatus eos, qui propter adoratum vitulum occisi sunt, ait fuisse quasi viginti tria millia virorum: at enim & Scriptura Hebraica, & Paraphrasis Chaldaica, & Græca translatio LXX. Interpretum, in illo trigesimo secundo capite Exodi, vbi cædes ista narratur, non habent (*viginti tria millia*) sed (*quasi tria millia*) vt illud *viginti*, mendosè additum videatur. Nec suffragantur Thostato verba B. Pauli, quæ sunt in priori Epistola eius ad Corinthios, capit. 10. vbi occisorum numerum facit viginti tria millia, non enim Paulus ibi loquitur de occisis propter crimen idololatriæ iuxta montem Sina; sed iis, qui interfecti sunt propter fornicationem factam cum mulieribus Madianitis, cùm Hebræi morarentur in Setim, & in campestribus Moab, vt scriptum est in libro Numerorum capit. 25. Nam de crimine idololatriæ paulò ante loquens Paulus dixerat: *Neque idololatræ efficiamini sicut*

Locus B. Pauli. 1. Cor. 10

Exodi 32.

FFf *quidam*

quidam ex ipsis quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Et post hæc subdit: *Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & occiderunt vna die viginti tria millia.* Hinc apparet, Apostolum distinguere crimen idololatriæ commissum iuxta montem Sina à crimine fornicationis, quod plurimis annis post, admissum est à populo in campestribus Moab. Verùm illud obstare videtur, quod Apostolus ait, ob crimen illud fornicationis, cecidisse vna die viginti tria millia, at ob fornicationem populi cum Madianitis cecidisse viginti quatuor millia hominum in libro Numerorum, capit. 25. proditum est; non igitur de huiusmodi fornicatione loquitur in eo loco Apostolus. Respondet huic obiectioni dupliciter B. Thomas, locum illum Pauli explanans in suis Commentariis Vel enim, inquit, est mendum Scripturæ in eo loco Pauli, & pro, *viginti tria millia* legi debet, *viginti quatuor millia*, sicut est in libro numerorum: vel non est mendum Scripturæ nec tamen vlla est dissonantia: nam in maiori numero includitur etiam minor numerus: si igitur ceciderunt viginti quatuor millia, vt habet liber Numerorum verum quoque est, quòd dixit Apostolus, cecidisse tria millia. *Sic B. Thomas: atque iisdem respondet Lyranus & Caietanus super illum locum Pauli.*

Leuit. Numer. 25.

96. Sed redeo ad Thostatum, qui existimat Latinam translationem, quæ in loco illo Exodi habet, *viginti tria millia*, esse integram & veram: Hebraicam autem scripturam quæ illic habet *tria millia*, esse vitiatam & mendosam. Nam vel ipsimet Hebræi Talmudistæ (inquit Thostatus) fatentur Biblia Hebræa esse in quindecim locis corrupta per errorem scriptorum, quod autem ipsi de quindecim locis confitentur, idē de quibusdam aliis dici potest, quos illi vel non aduerterunt, vel dissimularunt esse corruptos Latinus verò interpres Pentateuchi, qui creditur fuisse B. Hieronymus, habuit incorruptos codices Hebræos, in quibus loco illo Exodi erat *viginti tria millia*, non vt nunc illi habent, *tria millia*. Ita Thostatus. Verùm quod ille ait ait de librorum Hebræorum deprauatione post ætatem B. Hieronymi, verùm sit, an falsum nunc non laboro: hoc dico multis, ante S. Hieronymum, non annis modò, verùm etiam seculis, Hebræos codices habuisse in eo loco Exodi, *tria millia*, non, *viginti tria millia*: septuaginta quippe Interpretes, plus annis sexcentis Hieronymo antiquiores, in eo loco Exodi verterunt ex Hebræo, *tria millia* sicut habent nunc Hebræi codices: illos autem LXX. Interpretes, & habuisse incorruptos codices Hebræos & linguæ ac Scripturæ Hebraicæ peritissimos fuisse minimè dubitandum est. Nec idcircò tamen Thostati sententiam prorsus improbare volo: stat enim à Thostato auctoritas Latinæ translationis & editionis vulgatæ. Etenim plerique omnes Latini codices nouissiméque Biblia Sixtina, in eo loco Exodi habent, vt legendum esse contendit Thostatus, *viginti tria millia.* Quamobrem nunc ego & Thostati opinionem discutere, & de dissonantia librorum & Latinorum à Græcis & Hebræis (ne ab instituto disputationis nostræ cursu deflectat oratio) disputare supersedeo.

97. Nos igitur ponamus quod habet Scriptura, Exodi 12. numerum bellatorum, qui egressi sunt ex Ægypto, fuisse ferè sexcenta millia. His addere oportet vniuersam turbam imbellium, tam qui propter sexum, vt mulieres, quàm qui propter ætatem, vt iam decrepiti, & qui nondum peruenerant ad vigesimum ætatis annum, minimè censebantur idonei ad militiam. Tradunt autem huius rei periti, bellatores alicuius populi vel gentis censeri, æstimarique, tanquam duas quintas partes illius populi, & habere se vt, quadraginta ad centum. Ergò iuxta computationem, vniuersa illa multitudo Hebræi populi habuisset decies & quinquies centena millia hominum, quibus aggregatum est promiscuum vulgus Ægyptiorum

Numerus omnium, qui ductu Mosis, egressi sunt ex Ægypto.

ptiorum, vt ait Scriptura, Exodi 12. innumerabile. Vocat promiscuum vulgus, turbam Aegyptiorum omnis ætatis, & conditionis & sexus: qui concursu ad Iudæorum abeuntes Hebræos comitari voluerunt. Non itáque improbabiliter quidam opinati sunt, vniuersam illam multitudinem, fuisse ad tricies centena millia hominum. Meritò igitur Scriptura, Exodi duodecimo, instar miraculi narrat, vniuersam istam hominum multitudinem eodem die de Aegypto exisse, non confusè, aut dissipatè, sed per turmas dispositas, & tanquam instructo agmine, in modum bene ordinati exercitus procedentem. Verba Scripturæ sunt hæc: *Eadem die egressus est omnis exercitus Domini, de terra Aegypti.* Id porrò salutari admodum consilio, & prouidentia Dei factum est: ne si diuersis diebus, inuicem segregati discederent Hebræi, mitigato iam dolore, quem ex primogenitorum cæde ceperant Aegyptij, eleuatóque metu Hebræorum, à quibus sibi vehementer timuerant, aliquas eorum discedentium turmas, aut crudeliter interimerent: aut violentè detinerent.

98. Cæterùm mirabitur fortasse Lector, quomodò Aegyptij, præsertim autem custodes portarum, & viarum, passi fuerint suos Aegyptios, vnà cum Hebræis abire ex Aegypto. Sed eius incuriæ vel incogitantiæ duplex potuit esse causa. Vel enim Aegyptij ob cædem suorum primogenitorum valde mœsti, & turbati, totíque in id intenti, vt quamprimùm Hebræos ex Aegypto emitterent non attenderunt tunc animum ad discernendum Aegyptios ab Hebræis. Vel quia per ducentos quindecim annos Hebræi habitauerant permixti cum Aegyptiis, & Hebræi linguam Aegyptiorum, & Aegyptij Hebræorum optimè callebant. Cùm igitur omnes eadem vterentur lingua, eodémque habitu, non facilè poterant Aegyptij consociati cum Hebræis, discerni & internosci ab ipsis Hebræis. Ex iis verò, quæ dicta sunt de numero Hebræorum exeuntium ex Aegypto, palàm est, quàm longè à vero aberrauerint Manethon & Cheremon scriptores vetustissimi, qui scriptis suis prodiderunt, vt refert Iosephus in priori libro contra Apionem, Hebræos ex Aegypto profectos in Palæstinam, fuisse numero duntaxat ad ducenta quadraginta, vel quinquaginta millia hominum. Illud mirum videri possit, cùm ex sexcentis millibus bellatorum, qui ex Aegypto egressi sunt, nullus planè, (præter Caleb & Iosue) ingressus fuerit in terram promissionis, vt scriptum est in libro Numeror. c. 14. eos tamen, qui terram promissionis intrauerũt, cùm paulò ante ingressum recensiti fuissent, inuenta esse sexcenta millia, & mille septingentos triginta: præter tribũ Leui, cuius tribus inuenta sunt generis masculini ab vno anno, & suprà, viginti tria millia, vt traditur in libro Numeror. c. 36. vbi post expositam supradictam Hebræorum summam, subdit Scriptura hæc verba: *Hic est numerus filiorum Israel, qui descripti sunt à Mose & Eleazaro sacerdote in campestribus Moab, supra Iordanem, contra Iericho. Inter quos nullus fuit eorum, qui ante numerati fuerant à Mose & Aaron in deserto Sinai. Prædixerat enim Dominus quòd omnes morerentur in solitudine: nullúsque remansit ex eis, nisi Caleb filius Iephone & Iosue filius Nun.*

Manethonis & Cheremonis mendaciũ

DE TEMPORE EGRESSVS HEBRÆORVM EX ÆGYPTO.

DECIMA OCTAVA DISPVTATIO.

Num Hebrai egreßi de Ægypto sint de die, an de nocte.

SVPER ILLIS VERBIS:

Exodi 12. Versu 42.

Nox ista est obseruabilis Domino: quando eduxit eos de terra Ægypti: hanc obseruare debent filij Israel in generationibus suis.

99. NOCTVNE, an die excesserint Hebræi ex Aegypto, nonnihil dubitationis facit ipsamet Scriptura, diuersè loquens ea de re in diuersis locis. Nam in supradictis verbis libri Exodi, nocte discessisse eos indicat, idémque docet cap. 16. Deuteronomij illis verbis *Obserua mensem nouarum frugum, & verni primum temporis, vt facias Phase Domino Deo tuo: quoniam in isto mense eduxit te Dominus Deus tuus de Aegypto nocte,* Sed enim paulò post hæc verba, tradit Scriptura, exisse filios Israel de Aegypto, vespere ad solis occasum: sic enim ait: *Immolabis Phase vespere ad solis occasum, quando egressus es de Aegypto.* In libro autem Numerorum non obscurè significat, abiisse eos ex Aegypto mane: *Profecti*, inquit, *de Ramesse mense primo filij Israel in manu excelsa videntibus cunctis Aegyptijs, & sepelientibus primogenitos, quos percusserat Dominus (nam & in dijs eorum exercuerat vltionem) castrametati sunt in Socoth.* Sed res ita se habuit: Summo mane diei decimi quinti primi mensis, plenus, & ordinatus excessus Hebræorum ex Aegypto factus est: incœptus tamen est nocte. Verùm quo planiùs hoc intelligatur, rem ipsam, eodem prorsus ordine, exponam, quo ab initio ad vsque finem acta est.

100. Principiò, in medio noctis illius, percussa esse ab Angelo primogenita Aegyptiorum, docet Scriptura, Exodi 12. versu 29. illis verbis: *Factum est in noctis medio, percussit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti.* Ob hanc tam repentinam, & atrocem, & generalem primogenitorum cædem, maiorem in modum dolētes ac perterriti Aegyptij, concurrerūt ad Pharaonem, vociferātes, vt Hebręos dimitteret: quare Pharao vocans Mosen, & Aaron, potestatem dedit abeundi ex Aegypto. Hoc ita narrat Scriptura eodē in loco versu 30. *Surrexit Pharao nocte, & omnes serui eius, cunctáque Aegyptus: & ortus est clamor magnus in Aegypto: neque enim erat domus, in qua non iaceret mortuus. Vocatisq; Pharao, Mose & Aarō nocte, ait: Surgite & egredimini à populo meo vos, & filij Israel: ite & immolate Domino, sicut dicitis.* Hoc ipsū enarrās

quoque

Iosephus.

quoque Iosephus libro secundo Antiquitatum: Pestis, inquit, absumpsit primogenita Ægyptiorũ: ita vt agminatim ab Ægyptiis cõcurreretur ad Regiam, vociferãtibus, non ampliùs detinendos esse Hebræos. Tunc Rex, accito Mose, mandat vt abeant: ratus post eorum exitum, regionem, cessantibus calamitatibus, subleuandam Donis etiam Hebræos honorabant: alij, quò celeriùs abirent, alij, propter vicinitatis consuetudinem. Atque hoc pacto egressi sunt Hebræi flentibus Aegyptiis, & pœnitentibus ob præteritam malam tractationem. *Sic Iosephus.* Dato à Rege imperio Hebræis abeundi ex Aegypto, Aegyptij vehementer vrgebant, atque instabant, vt sine mora, & quanta maxima fieri posset celeritate abirent: tantum eis, præteritarum plagarum calamitas metum præsentiæ Hebræorum incusserat: quod ostendunt illa verba Scripturæ, quæ sunt in versu trigesimo tertio eiusdem capitis: *Vrgebant*, inquit, *Aegyptij populum de terra exire velociter, dicentes: Omnes moriemur*: quod significantius est in Hebræo, sic enim est verbum: *Et preualescebat Aegyptus super populum ad festinandum dimittere illos de terra.* Septuaginta verò Interpretes pro illo (*vrgebant*) Græcè reddidere, κατεβιάζοντο, id est, cogebant, quasi vim inferentes. Certè tam festina, & præceps fuit eorum profectio, vt farinam conspersam aqua ad coquendos panes, fermentare non potuerint, sed, vt erat, tulerint secum, donec venirent in Socoth. Sic enim ait Scriptura in trigesimo nono versu eiusdem capitis: *Coxerunt farinam, quam dudum de Aegypto conspersam tulerant, & fecerunt subcinericios panes azymos: neque enim poterant fermentari, cogentibus exire Aegyptijs, & nullam facere sinentibus moram: nec pulmenti quidquam occurrebat praparare.* Ex his apparet, Hebræos eadem illa nocte, & aliquantò ante lucem compulsos esse ab Aegyptijs exire, & tunc discessum eorum fuisse incœptum.

101.

Sed enim plena, & disposita, atque in modum instructi agminis, & ordinati exercitus profectio facta est cùm iam dilucularet, manè videlicet proximè sequentis decimi quinti diei primi mensis. Quocircà B. Hieronymus super tertium caput Oseę, ait, quinta decima illucescente die mensis Nisan, de Aegypto populum Israëlis eductum esse. Ita sentit etiam Thostatus quæstione sexta in caput vigesimum tertium Leuitici, idémque in quæstione prima super cap. 16. Deuteronomij ait, proptereà iussos esse Hebræos nihil ex agno paschali relinquere vsque manè, ne putarent se, eo tempore mansuros, sed scirent magna sibi tunc cum festinatione abeundum fore. Et hoc ipsum profectò satis apertè indicauit in libro Numerorum, cap. 33. cùm dicitur, Hebræos profectos esse ex Aegypto, videntibus cunctis Aegyptijs, & sepelientibus primogenitos suos, quos percusserat Dominus. Iam igitur dies illuxerat, si clarè viderunt Aegyptij discedentes Hebræos; & cùm primogeniti eorum interfecti sint media nocte, non est credibile, voluisse Aegyptios statim in illis nocturnis tenebris sepelire mortuos suos, sed expectasse dum lucesceret, aliquandiù anteà plangentes mortuos primogenitos, & funeris officia præparantes. Quoniam igitur Hebræorum discessus ante diem incœptus est; sed prima luce plenè & ordinatè factus; idcircò aliquando in Scriptura significatur esse factus nocte, aliquando mane.

S. Hieron.

Thostatus.

102.

Locus Deuteron. c. 16.

In libro autem Deuteronomij, cap. 16. significatur, Hebræos discessisse, ad solis occasum, quando celebrarunt Phase. Hæc sunt enim ibi verba Scripturæ: *Immolabis Phase vespere, ad solis occasum, quando egressus es de Aegypto.* Non quòd tunc discesserint, constat enim ex cap. 12. Exodi aliquantò post mediam noctem, datam esse à Pharaone abeundi potestatem Hebræis: sed quia celebratio ipsa Phase, quæ fiebat ad solis occasum, erat præparatio quædam, & præsignatio mox futuri eorum discessus, & multis cæremonijs præfigurabat festinam, iámque instantem Hebræorum profectionem; idcircò Hebræi dicuntur egressi de Aegypto vesperi

ad solis occasum. Illud quoque non minus probabiliter dici potest, aduerbium illud temporis (*quando*) non significare in eo loco propriè, ac præcisè tempus illud definitum, in quo immolabatur Phase, id est, *vesperam, & solis occasum*: sic enim acceptum, falsam, vt diximus, redderet sententiam: sed significare tempus illud proximum & cohærens, noctem dico, in cuius principio celebrabatur Phase: & sub cuius finem egressi sunt Hebræi de Ægypto. Et verò, pro eo, quod habet ibi Latina translatio: *Quando egressus es de Aegypto*, Hebraicè, ac Græcè est, *In tempore exitus tui de Aegypto*.

105. Cæterùm contra id, quod diximus, Hebræos cœpisse discedere ante lucem, opponi posset mandatum à Mose datum senioribus Hebræorum, vt nemo Hebræorum egrederetur domo sua ante manè. Hæc sunt enim verba Mosis Exodi 12. versu 22. *Nullus vestrum egrediatur ostium domus suæ, vsque manè.* Respondet Rupertus in libro secundo Commentariorum in Exodum, cap. 18. quoniā Hebræi egressi sunt iam propinquante & adspirante luce diurna, idcircò verum fuit, non eos discessisse vsque manè. Et Caietanus super illis verbis Exodi 12. *Vrgebántque Aegyptij*. Hinc, inquit, & ex subiunctis in eodem apparet, quòd non obstante mandato Mosis, vt nullus Hebræorum egrederetur domo sua, vsque manè, vrgentibus tamen Aegyptiis, cœperunt eâdem nocte, versus diem egredi. *Sic ille.* Quanquàm enim Moses audierat à Deo, venturum media nocte Angelum in Aegyptum, & omnia eius primogenita interfecturum: tamen quia nesciebat, quantam in illa cæde primogenitorum facturus esset moram Angelus, & quanto tempore post illam cædem, Pharao, & Aegyptij emissuri essent Hebræos, ideò cautissimè ac prudentissimè vetuit Hebræos ea nocte domibus suis egredi. Sed vbi vocatus à Pharaone, intellexit iam esse factam cædem, & ab eo potestatem dari ipsis abeundi, Aegyptiósque vehementer vrgere, vt quamprimùm abirent: mandauit Hebræis, vt non solùm ea ipsa nocte domibus egrederentur, sed etiam ex Aegypto discederent. Sed mirabitur fortasse Lector, quî fieri potuerit, vt tanta multitudo Hebræorum, per omnem terram Gessen sparsè habitans, tam breui tempore non solùm congregaretur, sed in modum exercitus, bene ordinata & instructa ex Aegypto prodiret. Verùm admirationem hanc tollit Iosephus in libro secundo Antiquitatum, capite quinto ita scribens, Moses Hebræos priùs instructos ad profectionem, & per sodalitia distributos, in vno loco continebat. *Sic Iosephus.* Præmonitu igitur Mosis, Hebræi congregati fuerant circa vrbem Ramesse terræ Gessen, & inde, signo dato sine mora, expeditéque profecti sunt.

(Marginal notes: *Rupertus.* *Caietanus.* *Iosephus.*)

* *
*

DECI

DECIMA NONA DISPVTATIO.

An Hebræi egreßi sint ex Ægypto post triginta & quadringentos annos, quàm inibi habitauerant.

SVPER ILLIS VERBIS:

Habitatio filiorum Iſraël, qua manſerunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum: Quibus expletis, eadem die egreſſus eſt omnis exercitus Domini de terra Ægypti.

Exodi 14. Verſ. 40.

104.

HIc locus Exodi tractatus eſt à nobis in tertio Tomo Commentariorum noſtrorum in Geneſim, ſuper caput eius libri decimum quintum in Diſputatione ſexta, non tamen plenè neque ex profeſſo, ſed ex parte tantùm, & quò meliùs explanaremus verba Dei, quæ ſunt in eo capite: quibus verbis prædicitur Abrahæ, ſemen eius fore peregrinum & ſeruum per quadringentos annos. Nunc autem ratio noſtri inſtituti poſcit, vt inter alias Diſputationes ſuper hoc caput duodecimum Exodi à nobis explicandas. Hanc etiam valdè grauem & perplexam, conſulta opera & cum cura pertractemus. Sicut habet Latina translatio in hoc loco, Hebræos habitaſſe in Ægypto per quadringentos & triginta annos, ita quoque habet Scriptura Hebraica, & Paraphraſis Chaldaica. At verò LXX. Interpretes diuersè admodum interpretati ſunt hunc locum Exodi. Sic enim habet eorum translatio, Latinè ad verbum reddita: *Habitatio filiorum Iſrael: qua ipſi, & patres eorum habitauerunt in Ægypto, & in terra Chanaan fuit quadringentorum triginta annorum.* Quam translationem magno ſanè riſu, & contemptu abiudicat, & abiicit Eugubinus in ſua recognitione Pentateuchi: tractans enim hunc locum Exodi ſic ait: falſò, atque otioſè additur in codicibus Græcis: *quibus manſerunt in Ægypto, in Chanaan:* quis enim non intelligit id eſſe falſum? Amouendũ eſt igitur illud: *Et in terra Chanaan.* Neque enim Hebraicè habetur, & eo modo cum numerum annorum longè ſuperarent. *Ita Eugubinus.* Sanè quam arroganter, atque inſipienter: nam neque negari poteſt, eam lectionem eſſe LXX. Interpretum, quos veneranda Eccleſiæ antiquitas reuerenter coluit & ſecuta eſt, & hanc ipſam lectionem huius loci: omnes fermè ſcriptores antiqui tam Græci, quam Latini, vt veram citant & approbant. Nulla igitur ratio fuit cur hoc Eugubini tam inſolenti & indocto annotamento, Genebrardus adeò gauderet, vt in primò ſuæ Chronologiæ libro hæc verba ſcripta reliquerit: Cùm iſta, in primis editionibus annotabam, carebam quidem Latino, aut Græco ſuffragatore: vt poſteà reperi Auguſtinum Eugubinum in cap. 12. Exodi in ea verſari ſententia, vbi Græcorum interpretum adiectionem illam: *Et in terra Chanaan,* cancellat. Sed nos redeamus ad propoſitam quæſtionem.

Iuſta in Eugubinũ animaduerſio.

Genebrar.

105. Multa profectò sunt, quæ huius loci Exodi perobscurum faciunt intellectum, & perdifficilem explicatum, nam & falsam videtur continere sententiam, & aduersari quibusdam aliis Scripturæ locis. Etenim Hebræos minus quadringentis triginta annis habitasse in Ægypto demonstrat liber Iudith in capit. 5. illis verbis *Cumque operuisset omnem terram fames, descenderunt in Aegyptum, illicque per quadringentos annos sic multiplicati sunt, vt dinumerari eorum non posset exercitus.* Hic quadringenti tantùm anni numerantur habitationis in Ægypto, omissis triginta annis, qui ponuntur in hoc loco Exodi. Immò verò habitasse eos in Ægypto paulò ampliùs ducētis annis, existimari potest ex iis verbis, quibus Deus prædixit Abrahæ, semen eius fore peregrinum in terra non sua per quadringentos annos: vt traditur in libro Genesis, cap. 15. Primum autem semen Abrahæ, fuit Isaac, tum Iacob, deinde huius posteri: Isaac & Iacob peregrinati sunt in terra non sua, id est, in terra Chanaan, annis centum nonaginta: tot enim effluxerunt ab ortu Isaac vsque descensum Iacob in Ægyptum. Isaac quippè sexagenarius genuit ipsum Iacob, vt est in cap. 25. Genesis Iacob verò natus annos cētum triginta intrauit Ægyptum, id enim proditum est Genes. 47. Ergò ex illis quadringentis annis, quibus peregrinaturum erat semen Abrahæ, reliqui sunt anni duntaxat ducenti & decem assignandi peregrinationi posterorum Iacob in Ægypto, id autem est à descensu Iacob in Ægyptum, vsque ad exitum Hebræorum ex Ægypto.

106. Ex aduerso autē videntur Hebræi longè ampliùs quadringentis triginta annis habitasse in Aegypto. In supradicto enim loco Genesis, cap. 15. dicitur semen Abrahæ seruiturum & afflictum iri per annos quadringentos: ista verò seruitus, & afflictio, non fuit alia, nisi quam in Aegypto perpessi sunt Hebræi, hæc autem cœpta est post mortem Ioseph: nā viuente Ioseph, id est per annos vnum & septuaginta: (tot enim annis vixit Ioseph post ingressum Iacob in Aegyptum) in magna libertate, ac tranquillitate, prosperitatéque habitarunt Hebræi in Aegypto. Si coniunguntur igitur septuaginta anni liberæ ac prosperæ habitationis in Aegypto cùm aliis quadringentis seruilis eorum habitationis & oppressionis in eadem Aegypto, efficietur, vniuersam habitationem in Aegypto, non tantùm fuisse annorum quadringentorum triginta, vt dicitur Exodi 12. sed plusquam quadringentorum & septuaginta annorum. Immò verò fuisse eam quingentorum annorum probari posset ex verbis B. Stephani quæ actorum cap. 7. ita referuntur à B. Luca: *Locutus est Abrahæ Deus: quia erit semen eius accola inter aliena & seruituti eos subiicient, & malè tractabunt eos annis quadringentis triginta.* Si Hebræi seruierunt in Aegypto quadringentis triginta annis, & ante seruitutem liberè ac prosperè vixerant, ibidem per annos septuaginta, (quod nempè vixit Ioseph) necesse est, habitasse eos in Aegypto annos quingentos. Hæc itáque est causa difficultatis huius loci Exodi: quæ tanta B. Hieronymo visa est, vt super tertium caput Epistolæ ad Galatas, exponens verba illa, quibus Paulus docet legem Mosi fuisse datam annis quadringentis triginta, postquàm Deus promiserat Abrahæ, in semine eius benedicendas fore omnes gentes, ita scribat: Supputandi sunt isti anni quadringenti triginta ab eo tempore quo Deus ab Abraham locutus est dicens; *In semine tuo benedicentur omnes gentes*: vsque ad legislatorem Mosen & videndum, vtrùm verè quadringenti triginti sint, & quomodò Deus in libro Genesis polliceatur Abrahæ, quòd post quadringentos annos de terra seruitutis filij eius exituri sint. Non enim parua res est, & à multis quæsita, nescio an ab aliquo sit inuenta. *Sic ibi B. Hieronymus.*

B. Hieron.

107. Nos huius disputationis tractatum ita digessimus, vt primo loco demonstremus, Hebræos non habitasse in Aegypto quadringentis triginta annis: secundo loco

loco probemus, computando tempus habitationis eorum in Ægypto, à descensu Iacob in Ægyptum vsque ad exitum populi Hebræi ex Ægypto non mansisse eos in Ægypto, nisi annis duntaxat quindecim & ducentis: tertio loco duceamus, huic sententiæ nostræ nec aduersari locum hunc Exodi, neque cum hoc loco pugnare alios Scripturæ locos suprà memoratos: extremo demum loco quorundam auctorũ minimè vulgarium super hac re sententias nequaquam probabiles, indicemus atque refellamus. Hebræos nõ quadringentis triginta annis: verumetiã minus trecentis habitasse in Ægypto concors est omnium tã Hebræorũ, quàm Christianorum (præter Eugubinum & Genebrardum) sententia: ea verò validè firmatur hac ratione. Caath, nepos Iacob, & auus Mosis intrauit Ægyptum vnà cum auo suo Iacob, vt patet ex cap. 46. libri Genesis: hic vixit centum triginta tribus annis, vt scriptum est in libro Exodi, cap. 6. & genuit filium Amram qui vixit centum triginta septem annis, vt in eodem loco Exodi proditũ est, cuius filius fuit Moses, qui octoginta natus annos, vt est in libro Exodi cap. 7. eduxit Hebræos ex Ægypto. Horum trium hominum supradicti anni, etiam coniunctè sumpti, efficiunt summam annorum trecentorum quinquaginta. Vel ex hoc vno igitur satis apparet, habitationem Hebræorum in Ægypto annorum triginta & quadringentorum esse non potuisse. At enim ex illa summa annorum superiorum trium personarum demere oportet annos, quos vixit Caath post genitum filium suum Amram: quippè qui pariter currunt cum annis ipsius Amram: quare si seorsum censeantur, bis vtique tempus idem computaretur. Fuerunt autem anni, post genitum filium Amram, sexaginta octo: siquidem Caath cùm esset sexaginta quinque annorum, vt tradit Epiphanius in Ancoratu, genuit filium suum Amram. Similiter ex anuis centum triginta septem vitæ Amram suprà memoratis detrahere oportet annos quos vixit post genitum Mosen qui fuerunt sexaginta septem: Amram enim cùm esset septuaginta annorum, vt placet Epiphanio genuit Mosen. Si demas igitur ex annis centum triginta tribus vitæ Caath sexaginta octo annos, reliqui erunt sexaginta quinque: & item ex annis centum triginta septem vitæ Amram, detrahas sexaginta septem, supererunt septuaginta, qui coniuncti cum illis sexaginta quinque Caath, efficient summam annorum centum triginta quinque. His adde octoginta annos Mosis vsque ad exitum Hebræorum ex Ægypto, & habebis ducentos quindecim annos trãsactos ab ingressu Caath in Aegyptum cum auo suo Iacob, vsque ad exitum nepotis sui Mosis & Hebræi populi ex Ægypto dummodò ponamus Caath fuisse natũ eo ipso anno, quo Iacob intrauit Aegyptum; quod à multis traditur: & est probabile. Si quis autem repugnet, contendens aliquot annis ante ingressum Iacob in Aegyptum fuisse natum Cath, is profectò magis confirmabit sententiam nostram: tantò enim minorem efficiet summam illorum annorum ducentorum quindecim mansionis Hebræorum in Aegypto, quãtò plures vitæ annos assignabit ipsi Caath ante ingressum eius in Aegyptum.

Hebræos minus trecentis annis mansisse in Ægypto.

B. Epiphan.

108. Sed perpende quæso, Lector, quemadmodùm hanc rationem dupliciter infirmare conatus sit Genebrardus in libro primo suæ Chronologiæ. Ait hanc esse argumentationem Hebræorum, sed esse inualidam. Primùm enim, cùm dicitur, annos vitæ Amram fuisse centum triginta septem: non est, inquit, intelligendum hoc de omnibus annis totius vitæ eius: sed de annis vitæ, quam agebat cùm amisit patrem, aut cùm genuit filios. *Sic ille.* At quis non videt istud interpretamentum, violentum esse, & contrarium consuetudini loquendi Scripturæ? Cùm enim ea recenset annos vitæ alicuius simpliciter, & præcisè, vti facit in commemorãdo annos vitæ Chaath, & Amram, haud dubiè loquitur totius vitæ annis, cuius rei tot sunt exempla in Sacris literis, & ita passim obuia, vt legenti eas perspicuum & indubi-

In Genebrardum.

tatum futurum sit quod diximus Ait prætereà Genebrardus, inter Caath & Amram & inter Amram & Mosen intercessisse alias personas, prætermissas in libro Exodi: sicut Matthæus in describendo genealogiam Saluatoris dicens, quòd Ioram genuit Oziam intermisit tres reges intermedios Ochosiam & Ioas, & Amasiam. Sed id profectò gratis dictum est à Genebrardo: nulla enim ratione ostendi potest, fuisse intermedios aliquos homines inter Chaath & Amram, vel inter Amram & Mosen: Vbicumque enim Scriptura istam progeniem Leui recenset, semper facit ipsum Amram proximè succedere ipsi Caath, & Mosen, & Aaron ipsi Amram. Tres autem illos reges prætermissos fuisse à Matthæo propterea verè dicitur, quia liquid constat ex libris Regum, & ex libris Paralipomenon in quibus libris regum illorum scripta est historia. Nec verò superior ratio qua sententiam nostram munimus, propria est Hebræorum, (vt putauit Genebrardus) quasi inuentum quoddam eorum, vel commentum ea námq; ratione vsi sunt ad confirmandá sententiá nostram non solùm Lyranus, & Thostatus in caput 12. Exodi verumetiam Beda in libro de sex ætatibus mūdi, & S. August. in libro Quæstionum in Exodú, quæst. 47.

109. *Hebræos mansisse tantum in Ægypto annis ducentisquindecim Locus Pauli ad Galath. 3.*

Secundo loco probandum nobis est Hebræos mansisse in Aegypto annis duntaxat quindecim & ducentis; nec plures annos præteriisse ab eo tempore, quo Iacob cum omni familia descendit in Aegyptum, ad id vsque temporis quo Hebræi, duce Mose, de Aegypto egressi sunt; id verò euidenter probatur hac ratione. B. Paulus in cap. 3. Epistolæ quam scripsit ad Galatas, ait: Legem Mosis esse latam quadringentis & triginta annis post eam promissionem, quam Deus dedit Abrahæ, cùm euocauit eum ex Chaldæa, siue Mesopotamia in terram Chanaan promittens ei & multiplicationem seminis, & possessionem terræ Chanaan, & benedictionem omnium gentium in ipso siue in semine ipsius; tunc verò Abraham annorum erat septuaginta quinque vt traditum est in libro Genesis, cap. 12. A septuagesimo autem quinto anno ætatis Abrahæ vsque ad ingressum Iacob in Aegyptum effluxerunt anni ducenti quindecim: ergò restant tantùm ducenti quindecim anni à descensu Iacob in Aegyptum vsque ad promulgationem legis Mosis, siue vsque ad exitum Hebræorum ex Aegypto: lex enim Mosis, tertio mense post egressionem Hebræorum ex Aegypto, data est in monte Sina. Fluxisse autem ducentos quindecim annos à septuagesimo quinto anno ætatis Abrahæ, vsque ad ingressum Iacob in Aegyptum perspicuè ostenditur ex libro Genesis, ad hūc modum: A septuagesimo quinto anno ætatis Abrahæ, vsque ad ortum Isaac prætererunt anni viginti quinque: centenarius enim Abraham erat, cùm genuit Isaac, vt est in cap. 21. Genesis Hinc numerari debent sexaginta anni vsque ad natiuitatem Iacob; sexagesimum enim notum erat centum triginta, cùm intrauit Aegyptum : id enim ipsemet dixit regi Pharaoni, vt traditur Genes. 47. Ex istis omnibus annis annis efficitur summa quá diximus annorum ducentorum quindecim à promissione data Abrahæ septuagesimum quintum annum agenti, vsque ad descensum Iacob in Aegyptum.

IIII. Ex his apparet, annos illos quadringentos triginta, qui memorantur in hoc capite 12. Exodi, non esse computandos à tempore descensus Iacob in Aegyptum: sed à tempore promissionis quæ data est Abrahæ cùm Mesopotamia primùm venit in terram Chanaan, siue ab eius septuagesimo quinto ætatis anno: hoc enim affirmant plurimi & grauissimi auctores, Iosephus. libr. 2. Antiquitatum. cap. 6. Eusebius in Chronicis, S. Chysostomus in homil. 37. in Genes. B. Hieronymus in cap. cap. 3. Epistolæ ad Galatas. Seuerus Sulpicius lib. 1. sacræ Historiæ, B. Augustinus in lib. 16 de ciuitate Dei, cap. 16. & 24. & in libro Quæstionum in Exodum, quæst. 47. Beda in libro de sex Aetatib mundi, Glossa Interlinearis in caput. 3. Epistolæ

ad

ad Galatas, & ibidem etiam B. Thomas, Rupertus libro. 2. Commentariorum in Exodum,cap.20.Lyranus in capite 12.Exodi, vbi ait hanc esse Catholicorum Doctorum sententiam, & Thostatus in idem caput Exodi,quæstione 54. vt ad præsens taceam omnes fere nostræ huius ætatis Chronographos. Sed non abs re fuerit)erit certè gratum Lectori, quorundam de supradictis auctoribus verba hîc adscribere.

Iosephus ita scribit: Reliquerunt Hebræi Aegyptum in mense Xantico, luna quintadecima, anno quadringentesimo trigesimo, postquam Abraham,sator noster in Chanaan venit:post migrationem verò Iacob in Aegyptum, anno ducentesimo decimo quinto. Eusebij verba sunt huiusmodi: Abraham, cùm septuaginta quinque esset annorū diuino dignus habetur colloquio, & ea repromissione, quæ ad eum facta est. A septuagesimo quinto anno Abrahæ, vsque ad egressum Hebræorum ex Aegypto, supputantur anni quadringenti triginta (quorum meminit Paulus in Epistola ad Galatas,cap.3.) ita dicens: *Testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos triginta annos facta est lex, non infirmat ad destruendam repromissionem.* Ipse quoque in libro Exodi his congruens ad hunc modum scribit (secundùm translationem LXX. Interpretum: *) Habitatio filiorum Israel,qua habitauerunt in Aegypto & in terra Chanaan, ipsi & patres eorum, anni quadringenti triginta. Hæc Eusebius.* Cuius auctoritate idem confirmat B. Augustinus in supradicto libro de ciuitate Dei; sed in libro Quæstionum in Exodum, quæst. 47. hunc in modum scribit;Illa nimirùm computatio quam secutus est Eusebius in historia sua Chronica, perspicua veritate subnixa est. Ab illa enim promissione computat quadringentos triginta annos vsque ad legem latam, sicut dicit Apostolus in Epistola ad Galatas:non igitur ex eo tempore, quo Iacob intrauit Aegyptum, anni illi quadringenti & trigenta computandi sunt. Deinde,etiam ipsa Scriptura Exodi satis hoc significauit:non enim dixit;incolatus filiorum Israël,quem incoluerunt in terra Aegypti,anni quadringenti triginta: sed apertè dixit: *Quem incoluerunt in terra Aegypto, & in terra Chanaan, ipsi & patres eorum.* Ac per hoc manifestum est, computandum esse tempus etiam Patriarcharum, Abrahæ,Isaac & Iacob, ex quo peregrinari cœpit Abraham in terra Chanaan, id est,ex illa promissione, in qua eius fidem laudat Apostolus,vsque ad illud tempus, quo Iacob ingressus est in Aegyptum. Toto quippè isto tempore peregrinati sunt patres illi in terra Chanaan. Et deinde semen Iacob in Aegypto:& sic completi sunt quadringenti triginta anni à promissione,vsque ad exitum Israel de Aegypto. quando facta est lex in monte Sina. Fiunt itaque anni viginti quinque à promissione Abrahæ vsque ad natum Isaac. His adduntur omnes anni vitæ Isaac, qui fuerunt centum octoginta, & ita fiunt ducenti quinque anni. Tunc autem Iacob erat centum viginti annorum: natus enim fuerat patre sexagenario:post decem verò annos intrauit Iacob Aegyptū, cùm esse annorum centum triginta, vbi inuenit filium suum Ioseph natum annos triginta nouem. Fiunt proinde anni à promissione Abrahæ vsque ad ingressum Iacob in Aegyptum ducenti quindecim.Ioseph porrò post ingressum patris sui Iacob in Aegyptum,vixit vnum & septuaginta annos.omnes quippè vitæ eius annos Scriptura memorat centum & decem. Cùm itaque ad ducentos quindecim annos accesserint septuaginta vnus, fiunt anni ducenti octoginta sex, restant centum quadraginta quinque anni:quibus intelligitur seruisse populus Israel post mortem Ioseph in Aegypto.*Hæc S. Augustinus.*

Hanc ipsam beati Augustini expositionem sequens Rupertus docet, propterea Hebræos in decuplo pœnas luisse sceleris, quod Patriarchæ eorum admiserant in fratrem suum Ioseph, vendentes eum alienigenis, per quam venditionem

111. *Iosephus.*

Eusebius.

S. August.

112. *Rupertus.*

causa fuerunt seruitutis eius in Ægypto per quatuordecim annos: erat namq; sexdecim annorum, cùm venditus est, & vsque ad trigesimum annum seruiuit in Ægypto. Pro hac igitur seruitute, posteri eorum dignas persoluendo pœnas, decuplo longiorem seruitutem in Ægypto passi sunt. Seruierunt quippè post mortem Ioseph, vsque ad exitum ipsorum ex Ægypto, per annos centum quadraginta quatuor: qui anni continent annos quatuordecim seruitutis Ioseph decuplo multiplicatos, & paulò ampliùs. *Sic Rupertus.* Verùm animaduertat Lector, Rupertum in ista computatione pro certo sumere id, quod non est certum, imò quod est falsum. Putat enim seruitutem Hebræorum cœpisse statim post mortem Ioseph: at incœptam esse eam non paucis annis post obitum Ioseph, fuisséque breuiorem centum annis: & significat non obscurè liber Exodi capite primo, & satis apertè ac validè probatum à nobis est suprà in disputationibus, quas fecimus super primum caput Exodi, in Disputatione videlicet sexta. Nec verò beatus Hieronymus, explanans verba illa Pauli ad Galatas, dubitauit de veritate computationis illorum triginta & quadraginta annorum à tempore promissionis Abrahæ, vsque ad tempus legis datæ in monte Sina: sed dubitauit de modo concordandi locum illum Pauli cum loco illo, qui est in capite decimo quinto Genesis, vbi prædicitur futurum Abrahæ semen eius peregrinum in terra non sua, & seruum annis quadringentis: ista enim duo Scripturæ loca, inuicem aptè, rectéque componere, atque conciliare, perarduum existimauit, argumento multorum, qui tentarunt id, nec tamen confecisse videntur.

Animaduersio in Rupertum.

113. At enimuerò, Genebrardus, quo suprà dixi loco verba illa Pauli de quadringentis triginta annis, aliorsum detorquere conatus est, contendens, Paulum illos quadringentos triginta annos non computare à promissione Abrahæ, sed à principio habitationis Hebræorum in Ægypto, siue à descensu Iacob in Ægyptum: totidem enim annos apertè recenset Scriptura Exodi, transactos, dum Hebræi habitarunt in Ægypto. Addit prætereà hoc argumentum: Si Hebræi mansissent in Aegypto annis duntaxat quindecim & ducentis: videri prorsùs incredibile, potuisse eos, tam breui tempore, in tantam excrescere multitudinem, vt eorum soli bellatores, ad sexcenta millia, præter mulieres & paruulos, imbellemque omnem ætatem, exierint de Aegypto: Sed lubet adscribere hìc verba ipsa Genebrardi. Nō videtur credibile (ait Genebrardus) quòd tam paucis annis, ducētis videlicet decem vel quindecim, nisi peculiari aliquò miraculo, adeò propagari potuerint Hebræi, vt sexcenta armatorum hominum millia, absq; pueris & mulieribus innumerabilibus, exierint de Aegypto. Sed istis imposuit, quod Paulus, ad Galatas tertio, scribere videtur, quadringentis triginta annis post promissionem factam Abrahæ de suscipiendo semine, qui est Christus, datam esse legem Mosis. Atqui Paulus nos suis verbis tantùm remisit ad Scripturam Exodi, aitque se non de quolibet testamento, siue pacto cum Abraham percusso: sed de illo demum loqui, quod scribitur esse lex facta post quadringentos triginta annos: quos annos locus Exodi, capite duodecimo, non patitur computari à promissione Abrahæ: sed à descensu Hebræorum in Aegyptū. In illis enim Pauli verbis illud (*post*) nō refertur ad promissionē Abrahæ: sed ad legem, quæ data est post quadringentos annos, quàm Hebræi venerant in Aegyptum. Quasi dicat Paulus: Lex, quæ post quadringentos triginta annos facta legitur Exodi capite duodecimo, Testamentum Dei priùs. Abrahæ factum, non potest irritum facere. Alioqui, vt hoc addam, falsum esset oraculum Dei, quod traditur Genesis decimo quinto, prædicens semen Abrahæ, quadringentis annis seruiturum (in Aegypto videlicet, nam in terra Chanaan nulli subactum fuit seruituti) deinde illa seruitute liberatum iri. *Hæc Genebrardus.*

Genebrardus.

Sed

Sed Genebrardo aduerſantur omnes expoſitores eius loci ad Galatas, & omnes Chronographi omnium temporum: quinetiam verba ipſa Pauli, ſi conſideratè perpendantur: & item propoſitum Pauli in eo loco, & vis argumentationis, quia inibi vtitur, neceſſariò depoſcunt, vt illos quadringentos triginta annos ante legem datam, non à deſcenſu Iacob in Aegyptum, ſed à promiſſione Abrahæ facta ordiamur, Paulus enim benedictionem & ſalutem omnium gentium, non à lege Moſis: ſed à Chriſto ſperandam & petendam eſſe, ita eo loco argumentatur. Deus Abrahæ promiſit fore, vt in ſemine eius, hoc eſt, in Chriſto benedicerentur omnes gentes: quæ promiſſio facta eſt triginta & quadringentis annis priuſquàm daretur lex: nec lex tantò pòſt data infirmare, atque irritam facere potuit promiſſionem illam Dei: ergò benedictio, & ſalus omnium gentium, non à lege: ſed à Chriſto ſperanda & petenda eſt. Videt, opinor, Lector, robur huius argumentationis pendere à tempore promiſsionis Abrahæ, nō autem à tempore habitationis Hebræorum in Aegypto: cuius nempe, nec vllam ibi ſignificationem facit Paulus, nec ea iuuat cōſilium & propoſitum Pauli. Verùm Genebrardus ait, eſſe incredibile, Hebræos potuiſſe intra quindecim & ducentos annos vſque adeò multiplicari. Beato tamen Auguſtino, id nequaquàm incredibile viſum eſt, hoc modo ſuper ea re ſcribenti in quæſtione quadrageſima ſeptima in Exodum: His annis (ducentis quindecim) quātùm multiplicari potuerint Hebræi, ſi fœcunditas hominis conſideretur adiuuante illo, qui eos voluit valdè multiplicari, reperietur non eſſe mirum, quod in ſexcentis millibus peditum egreſſus eſt populus ex Aegypto: Excepto cætero apparatu, vbi & ſeruitia erant, & ſexus muliebris: & imbellis ætas. *Sic Auguſtinus.* Nos etiam ſuper caput primum Exodi, in Diſputatione prima, copioſè hac de re diſſeruimus, & oſtendimus, tantam Hebræorum multiplicationem per id temporis, & poſsibilem fuiſſe, nec humanam fidem excedere. Quemadmodùm autem locus Exodi duodecimus, & locus Geneſis decimus quintus, quos locos contra nos, & pro ſe affert Genebrardus, nec opinionem eius adiuuent, nec ſententiæ noſtræ officiant, mox oſtendemus.

114. *Confutatio Genebrardi non rectè interpretantis locum illum Pauli ad Galatas 3.*

Tertiò deinceps, declarandum eſt, quo modo ſententiæ noſtræ, quæ habet, Hebræos in Aegypto habitaſſe annis duntaxat ducentis quindecim, non apertè contradicat Moſes in hoc capite duodecimo Exodi, ſcribens, filios Iſraël habitaſſe in Aegypto quadringentis triginta annis. Nos dicimus, ſicut ante nos dixerunt Doctores tam Synagogæ, quàm Eccleſiæ Chriſti: iſtos quadringentos triginta annos eſſe intelligendos non tantùm de habitatione in Aegypto, ſed etiam in terra Chanaan: nec ſolùm de poſteris Iacob, ſed etiam de illis tribus Patriarchis, Abraham, Iſaac, & Iacob. Hunc porrò germanum eſſe, ac verum Scripturæ illius intellectum, magni argumenti loco eſſe debet, quòd antiquiſſimi, & ſapientiſſimi Doctores Synagogæ, illos dico duos, & ſeptuaginta Interpretes diuinæ Scripturæ, hunc ipſum intellectum & ſenſum verborum Moſis in ſua tranſlatione eius loci Exodi poſuerunt, ita vertentes eum locum: *Habitatio, qua filij Iſrael habitauerunt in Aegypto, & in terra Chanaan, tam ipſi, quàm patres eorum, anni quadringenti triginta.* Hic ſeptuaginta Interpretū ſenſus & intellectus illius loci Exodi, conſeruatus eſt in Synagoga vſque ad Chriſti aduentum. Ioſephus quippè, qui tempore fuit Apoſtolorum, eodem modo illum Exodi locum intellexit, & expoſuit, vt ſuprà oſtendimus. Iam verò in Chriſti Eccleſia, omnes tam Græci, quàm Latini, qui ea de re diſſeruerunt, tranſlationem Septuaginta ſecuti, conſimiliter illius loci Exodi ſententiam interpretati ſunt.

115. *Quomodò intelligendū ſit Hebræos habitaſſe Aegypto 430. annis.*

Cæterùm ſcire fortaſſe cuperet Lector, ſi triginta illi & quadringenti anni non ſolùm pertinent ad habitationem poſterorum Iacob in Aegypto, verùm etiam ad

116.

habitationem siue peregrinationem Abrahæ, Isaac, & Iacob in terra Chanaan, cur dos annos Mose assignauit tantùm habitationi in Ægypto posterorum Iacob, de habitatione illorum trium Patriarcharum in terra Chanaan nullam prorsus verbum faciens Lyranus causam huius rei breuiter declarans, ita scribit, locum illum Exodi exponens: Manifestum est, non mansisse in Ægypto Hebræos quadringentis triginta annis: sed iste numerus annorum incœpit, secundùm Doctores Catholicos, ab eo tempore, quo Abraham ex Mesopotamia primùm venit in terram Chanaan, in qua ipse & filij eius habitauerunt tanquàm peregrini vsque ad descensum in Ægyptum & sic exponendum est, quod dicitur in hoc loco Exodi: *Habitatio filiorum Israel, qua habitauerunt in Ægypto*, scilicet simul etiam cum illo tempore, quo manserunt in terra Chanaan & Aegypti, & Philistinorum, tanquàm peregrini, fuit quadringentorum triginta annorum. Ideò autem Moses omnem habitationem Hebræorum per illos quadringentos triginta annos denominauit solùm ab Aegypto, quia mansio eorum in Aegypto & fuit vltima & fuit diuturnior, quàm alibi: solent autem res, interdum denominari & à fine, & à maiori parte. *Sic Lyranus.* Idémq; tradit Thostatus in quæstione quadragesima quarta super caput duodecimum Exodi. Verùm quò meliùs hoc intelligatur, sciat Lector, orationem Mosis de illis quadringentis triginta annis, non esse propriam locutionem, sed figuratam & synecdochiam, qua pars ponitur pró toto. Est autem in verbis illis Mosis duplex synecdoche: vna est, cùm memorat tantùm posteros Iacob, cùm reuera memorandi essent tam illi, quam patres eorum, Abraham, Isaac, & Iacob. Altera est synecdoche in eo, quòd nominat tantùm habitationem in Aegypto, cùm memoranda esset, non solùm hæc, sed etiam habitatio trium Patriarcharum in terra Chanaan. Causa verò cur Moses tantùm nominauit mansionem Hebræorum in Aegypto, fuit triplex. Primò enim totius illius habitationis quadringentorum triginta annorum, & initium fuit in Aegypto, & finis. De fine clarum est: de principio patet item ex capite duodecimo libri Genesis, vbi narratur, statim, vt Abrahan venit ex Mesopotamia in terram Chanaan, cogente fame, venisse in Aegyptum. Deinde, illius habitationis quadringentorum triginta annorum, maior pars in Aegypto consumpta est: siquidem in terra Chanaan, in diuersis temporibus, manserunt illi tres Patriarchæ centum nonaginta quinque annis: Iacob verò mansit in Mesopotamia viginti annis. At continua Hebræorum mansio in Aegypto, fuit ducentorum quindecim annorum. His accedit: quòd habitatio Hebræorum in Aegypto, tribus rebus fuit valdè insignita, & nobilitata. Primùm enim Ioseph eo tempore, summo cum imperio vniuersam Aegyptum per octoginta annos gubernauit, & tempore magna in prosperitate fuerunt Hebræi. Deinde, post mortem Ioseph, perinsignis & admiranda fuit multiplicatio Hebræorum, licet laboriosissima seruitute affligerentur ab Aegyptiis. Denique, liberationem eorum, atque exitum ex Aegypto, tot & tanta tunc facta prodigia, valdè memorabilem & admirabilem reddiderunt. Ob has itaque causas Moses solam Hebræorum in Aegypto mansionem commemorare voluit.

Cur Moses illos 430. annos tribuit habitationi Hebræorum in Aegypto, quæ reuera non fuit, nisi annorũ 215. Lyranus.

Thostatus.

117. Sed est alter ille locus Scripturæ in capite decimo quinto libri Genesis qui etiã videtur nostræ sententiæ dupliciter contrarius: nam tacete videtur seruitutem in Aegypto, annorum quadringentorum: cùm tamen non nisi ducentis quindecim annis dictum sit mãsisse eos in Aegypto. Deinde, vniuersam peregrinationẽ seminis abrahæ, id est, ab ortu Isaac vsque ad exitum Hebræorum de Aegypto determinat annis tantùm quadringentis: at secundùm nostram superiorem computationem, fuerunt quinque & quadringenti. Verùm priori disputationi sic est occurrendum. Numerus ille quadringentorum annorum, referendus est tam

Quomodo locus Genesis c. 15 sit intelligendum.

ad

ad peregrinationem seminis Abrahæ in terra non sua, quàm ad eius in Aegypto seruitutem & afflictionem, non quidem disiunctè, sed coniunctè. Non enim vtrulibet istorum duorum durauit quadringentis annis seruitus enim & afflictio Hebræorum vel minor fuit ducentis annis vt quidam tradunt vel etiam centum. Sensus itaque illorum verborum hic est: Semen tuum erit peregrinum, & seruiet, & affligetur: tempus verò hæc tria comprehendens, erit quadringentorum annorum. Posteriori dubitationi, hunc modum est respondendum: Si à promissione Abrahæ qui tunc erat septuaginta quinque annorum, vsque ad legem Mosis datam in monte Sina numerat Paulus quadringentos triginta annos, vt supra ostendimus, cum anno septuagesimo quinto Abrahæ vsque ad centesimum, quo anno generauit Isaac primum semen suum, præterierunt viginti quinque anni: necesse profectò est, ab ortu Isaac vsque ad egressionem Hebræorum ex Aegypto, siue vsque ad legem latam præteriisse annos quinque & quadringentos. Scriptura tamen, vt aliàs, solet, magnum illum, & integrum numerum quadringentorum annorum nominans paruum illum quinque annorum excessum addere non curauit. Nam & in tertio libro Regum capite secundo ait, regem Dauid regnasse quadraginta annis cùm ipsamet tamen in libro secundo Regum capite quinto dixisset eum regnasse quadraginta annis, & sex mensibus: sed minutias istas numerorum præterire solet non modò sacra Scriptura sed etiam externa & profana historia.

Genes. 18

Hac item ratione interpretari atque intelligere conuenit eum locum quem suprà ex libro Iudith produximus: in quo dux Ammonitarum Achior enarrans progeniem incrementa, variósque casus populi Hebræi, significat ex quo in Aegyptum, fame compulsi descenderunt, vsque ad eorum egressum, per quadringentos annos mirandum in modum esse propagatos. Sed nimirum Achior vniuersam posterorum Abrahæ in terra aliena commemorationem appellauit Aegyptiacam totum scilicet denominans à principaliori parte. Hebræi quippe diutiùs in Aegypto, quàm vsquam alibi commorati sunt, ibique mirabiliter breui tempore multiplicati sunt: cúmque asperrima seruitute præmerentur ab Aegyptiis, multis & magnis à Deo prodigiis liberati sunt. Locus porrò ille ex capite septimo Actorum Apostolicorum, suprà contra nostram sententiam prolatus, planè mendosus est, nã numerus ille (*triginta*) additus (*quadringentis annis*) planè vacat, falsóque additus est. Plerique enim codices Latini, quos Beda, Lyranus, aliíque plures secuti sunt; nõ habent eo loci illud additamentum (*triginta annorum.*) Omnes pretereà Græci codices constanter habent illic annos duntaxat quadringentos, nec aliter legerunt eum locum Græci Patres, & expositores: & Biblia Sixtina editionis vulgatæ nuper emendatæ, editæque Romæ habent eum locum absque illo numero *triginta.* Et verò cùm illic B. Stephanus memorauerit iisdem propemodùm verbis eum locum, qui est in cap. 15. Genesis: in eo autem loco numerentur tantùm anni quadringenti peregrinationis, & seruitutis posterorum Abrahæ; totidem quoque commemorasse B. Stephanum sine dubio putandum est. Alioqui verba illa falsam continerent sententiam. Ab ortu enim Isaac, vsque ad finem seruitutis Hebræorum in Aegypto quinque tantùm & quadringentos annos præteriisse, ostensum à nobis suprà est: quare alij viginti quinque anni superuacuè falsóque adiecti fuissent.

118. *Exponitur locus Iudith, c. 5.*

Locus Act. cap 7.

Sed operæpretium fuerit in quarto, atque vltimo huius disputationis loco indicare, ac refellere nonnullas quorundam auctorum circa computationem illorũ triginta & quadringentorum annorum opiniones nostræ sententiæ: contrarias, minimeque veras. S. Epiphanius in ancoratu, orditur computationem illorum quadringentorum triginta annorum ab eo tempore quo Deus prædixit Abrahæ peregrinum fore semen eius, & seruum quadringentis annis. At beatus Paulus

119. *Sententiæ quorundam Auctorum circa illos 430 annos refelluntur. S. Epiphan.*

quadragintos triginta illos annos computant à promissione facta Abrahæ de benedictione omnium gentium in semine eius: quæ prædictio, haud paruo tempore antecessit prędi&ionem illam Dei de peregrinatione, & seruitute seminis Abrahæ: nam inter vtriusque tempora intercesserunt permulta, quæ narrantur in libro Genesis ab exordio capitis 12. ad finem vsque capitis 15. Deinde annos illos triginta & quadringentos Epiphanius terminat in eo tempore, quo terram promissionis intrarunt Hebræi: at B. Paulus finem eorum facit, cùm lex in monte Sina lata est Hebreis & in libro Exodi cap. 12. scriptum est istos triginta & quadringentos annos fuisse tunc expletos, cùm ex Ægypto Hebræi sunt egressi. Adhæc Epiphanius computat quinquaginta annos ab egressu Hebræorum ex Ægypto vsque ad ingressum eorum in terram promissionis: cùm Scriptura pluribus locis non fuisse plures quadraginta, perspicuis verbis tradat: idque concludere liceat euidenter ex libro Deuteronomij. Postremò Epiphanius facit Mosen triginta annorum fuisse, cùm eduxit Hebræos ex Ægypto: liber vero Exodi capite 7. ait, eum fuisse id temporis octoginta annorum

120. *S. Chrysost.* B. Chrysostomus homil. 37. in Genesim, bene inchoat illos quadringentos triginta annos à tempore aduentus Abrahę de Mesopotamia in terram Chanaan, quo tempore data est ei à Deo promissio illa de qua loquitur Paulus ad Galatas, capit. 3. sed in eo deficit, quòd ait Hebræos mansisse in Ægypto minùs ducentis annis: sic enim non subsisteret computatio illa quadringentorum triginta annorum quam tradit B. Paulus: cùm ab initio eius computationis, quòd facit Chrysostomus, numerentur vsque ad ingressum Iacob in Ægyptum, anni duntaxat quindecim & ducenti, vt suprà ostendimus: quare si anni minùs ducentis, transacti sunt in Ægypto, vt putat Chrysostomus: à promissione Abrahæ vsque ad legem datam, pauciores quadringentis & quindecim annis, numerare oporteret, contra sententiam Apostoli computantis triginta & quadringentos.

121. *Hebræorum opinio falsa.* Hebræorum porrò circà supradictam computationem annorum opinio tripliciter falsa est. Primum enim illos quadringentos triginta annos numerare incipiunt à tempore prædictionis, de peregrinatione & seruitute posterorum Abrahæ, quod suprà refutatum est. Deinde, ab ortu Isaac vsque ad exitum Hebræorum ex Ægypto computant annos præcisè tantùm quadringentos: & aiunt Hebręos mansisse in Ægypto solùm annos ducentos & decem, quod etiā placuit Lyrano, & Caietano, & quibusdam aliis sed & falsa esse, paulo suprà demonstratum est. Adhæc computant nihilominus triginta & quadringentos annos à tempore illius prædictionis, vsque ad exitum Hebræorum ex Ægypto quod nec secundùm ipsorum opinionem, nec secundum veritatem consistere potest. Nam secundùm veritatem, à tempore promissionis factæ Abrahæ, cùm primum venit in terram Chanaā, id est aliquot annis ante istam prædictionem vsque ad ortum Isaac, fluxerunt tantùm viginti quinque anni, vt suprà diximus: ipsi autem Hebræi ab ortu Isaac numerant tantùm quadringentos annos vsque ad exitum Hebræorum ex Ægypto: ergò à tempore illius prædictionis vsque ad exitum Hebræorum, necesse est, secundum opinionem Hebræorum pauciores quadringentis viginti quinque annis computari. *Procopius Gazæus.* Procopius Gazæus super caput 15. libri Genesis, explanans prædictionem illam Domini de futura peregrinatione, & seruitute posterorum Abrahæ per quadringentos annos videtur illos quadringentos triginta annos inchoare ab ortu ipsius Isaac: Sic enim scribit: Non pugnat hic locus cum eo, quem in libro Exodi habemus, vbi dicitur, post quadringentos triginta annos populum Hebręum egressum fuisse ex Ægypto: non enim hoc loco dicitur, statim decursis expletisque quadringentis annis, Iudæos ex Ægypto egressuros, sed simpliciter traditur, eos

post

post annos quadringentos egressuros esse, quibus verbis reliqui etiam triginta ni comprehendi possunt. Hoc Procopius, qui si vult, vt eius verba præ se ferunt: initium illorum quadringentorum triginta annorum esse ducendum ab ortu Isaac perspicuè fallitur. illud enim temporis spatium, non ampliùs quadringētos & quinque annos continet, vt suprà probatum est.

VIGESIMA DISPVTATIO.

De tempore egressus Hebræorum ex Ægypto secundùm externam, & profanam Ethnicorum Chronologiam.

ETsi nonnulla eorum quæ attingunt hanc disputationem tractata sunt a nobis in tertia disputatione super caput secundum Exodi, hic tamen locus proprium huius rei tractatum silentio præteriri non sinit, & patitur: quinetiam distinctiorem ac dilucidiorem explicationem deposcit. principiò, sciat Lector, varia fuisse apud Ethnicos maximè insignia & celeberrima tempora a quibus illi suas Chronologias ordiri solebant: sed antiquissimum omnium Chronologiæ tempus fuit, quod inchoabatur à temporibus Nini & Semiramidis, qui primam in orbe terrarum Monarchiā, Assyriorum appellatam, condiderunt: horum autem principatu vixit sanctus Patriarcha Abraham. Alterum genus Chronologiæ ducebatur à tempore diluuij Ogygis, & Inachi, ac Phoronei regum; quod tempus incurrit in ætatem beati Iacob Patriarchæ. Tertio generi Chronologiæ principium dedit bellum siue excidium Troiæ: quod euenit iuxta tempora Samsonis Iudicis, & Heli pontificis Hebræorum. Quarti generis Chronologiæ principium fuit idem atque principium Olympiadum, quod planè competit in octauum annum regni Achaz regis Iuda. Quintum & postremum genus Chronologiæ à Romanis scriptoribus præcipuè obseruatum atq; celebratum sumit initium ab origine vrbis Romæ, quæ condita est in primo anno septimæ Olympiadis: Is porrò annus concurrit, secundùm sacram Chronologiam decimo sexto anno regni Ezechiæ regis Iuda. Hæc nunc sine probatione, pro veris & certis posuimus: tum quòd probationem eorum qualem esse oportet, hic locus non caperet: tum quòd ea iampridem à nobis, in aliis scriptis nostris in lucem editis bene demonstrata & constituta fuerint.

122.

Quinque celeberrima Chronologiarum apud Ethnicos epochæ, & principia.

Hæc nos pauca nunc præfati varias de tempore egressus Hebræorum ex Ægypto sententias Ethnicorum breuiter exponemus, ac refellemus. Sunt enim omnes falsæ: quibusdam multò minorem, pluribus autem longe maiorem verò eius temporis antiquitatem prædicantibus. Ac primo loco memoranda est opinio Apionis cognomento Grammatici, acerrimi Iudæorum Iudaicarúmque rerum insectatoris, & calumniatoris, aduersus quem duos libros scripsit Iosephus. In horum posteriore volumine refert Apionem in suis scriptis prodidisse, à Mose populum Hebræum ex Ægypto fuisse eductum in tempora septimæ Olympiadis quo etiam tempore à Tyriis in Africa Carthaginem esse conditam, sed hoc, non euidenter modò, sed etiam ridiculè falsum est. Iosephus enim in priori eorum librorum, ex

123.

Prima opinio Apionis.

vetustissimis Phœnicum Annalibus probat, templum Salomonis ædificatum esse centum quadraginta tribus annis ante Carthaginem. Templi autem Salomoni- ædificationem præcessit egressus Hebræorum ex Ægypto, quadringentis octoginta annis, vt scriptum est in libro 3. Regum cap. 6. Clemens tamē Alexandrinus lib. 1. Stromatum, & Eusebius lib. 10. de præparat. Euangel. capit. vltimo multò secùs Apionem de antiquitate Mosis prodidisse referunt.

Clemens Alexandr. Eusebius.

124. *Secunda opinio Porphyrij.*

Altera fuit opinio Porphyrij, qui in libro quarto eorum librorum, quos aduersùs Christianos mendaciorum, & conuiciorum plenos euomuit, fuisse Mosen tradidit paulò ante tempora Semiramidis, quæ post maritum Ninum Monarchiæ Assyriorum fundatorem, regnum & Monarchiam Assyriorum obtinuit. Verùm insigni admodùm Chronologiæ inscitia, turpiter in hoc lapsus est Porphyrius. Explorata quippè certaque ratione temporum constat natum esse Abraham in extremo Nini principatu, & dum imperauit Semiramis, in Chaldæa eum fuisse Ortus porrò Abrahæ, quingentis quinque annis præcessit egressum Hebræorum ex Ægypto, & quadringentis viginti quinque natiuitatem Mosis. Siquidem ab ortu Abrahę vsque ad ortum Isaac numerantur centum anni, Genes. 21. hinc vsque ad ortum Iacob anni sexaginta, Genes. 25. Iacob verò centum triginta anno; natus intrauit Ægytum, Genes. 47. ex quo tempore vsque ad exitum Hebræorum ex Aegypto fluxerunt anni ducenti quindecim vsque ad ortum autem Mosis centum triginta quinque. Ab ista etiam opinione Porphyrij propè ab est sententia Lactantij qui lib. 4. Diuinar. instirut. cap. 5. Mosen non gentis annis bello Troiano priorem fuisse tradit, atqui constat Mosen trecentis tantum annis, & paulò ampliùs quinquaginta; excidio Trojano fuisse antiquiorem.

Tertia opinio Lactātij.

125. *Quarta opinio Manethonis. Iosephus.*

Quarta opinio fuit Manethonis rerum Ægyptiacarum scriptoris, & antiqui, satisque probati & clari: à quo, vt refert Iosephus in priori libro aduersus Apionem proditum est, Hebræos, imperatore Mose: ex Ægypto profectos esse in Palæstinam annis trecentis nonaginta tribus priusquam Danaus Argos peteret: id autem est, mille circiter autem bellum Troianum. Sed hoc etiam falsum est: bellum enim Troianum iudicio meliorum auctorum, & præcessit Olympiades annis circiter quadringentis, & septem: & quia plurium & nobilium concessu Chronographorū, Cyrus. Monarchiæ Persarum conditor regnare cœpit initio quinquagesimæ quinto Olympiadis, hoc est, ducentis & sexdecim annis post exordium Olympiadem exactis necessariò efficitur, esse gestum bellum Troianum sexcentis & viginti quatuor annis ante Cyri Monarchiam. Ex ipsa porrò sacræ Historiæ Chronologia ab egressu Hebræorum ex Aegypto vsque ad regnum Cyri, colliguntur anni duntaxat nongenti octoginta, verbi gratia, ab egressu Hebræorum vsque ad ædificationem templi Salomonis numerantur in libro tertio Regum, capit. 6. anni quadringenti, octoginta, hinc vsque ad finem regni Ezechiæ regis Iuda. & Babylonicam Iudæorum captiuitatem, ex tertio & quarto libro Regum colliguntur anni quadringenti triginta quos proximè cōsecuti sunt septuaginta anni eius captiuitatis vsque ad regnum Cyri, vt proditum est in fine posterioris libri Paralipomenon, & apud Hieremiam cap. 25. & in principio libri prioris Esdræ Ex his concluditur, egressum Hebræorum ex Ægypto priorem esse non potuisse Troiano excidio mille annis, vt ex Manethonis sententia suprà deducebatur, cùm prior fuerit annis duntaxat trecentis quinquaginta sex.

126. *Quinta opinio Iustini Martyris, Tatiani, Clemētis Alexandr. Iuly Afri cani.*

Est quinta opinio complurium, & antiquorum atque in primis Doctorum inter Christianos scriptorum Mosen eo tempore Hebræos ex Ægypto eduxisse, quo tempore regnabat Inachus & Phoroneus, & celeberrimum illud euenit diluuium appellatum Ogygis: ita tradiderunt Iustinus Martyr in Exortatorio sermone, ad

Gentes,

Gétes,& Tatianus de antiquitatem Mosis,& Clemens Alexādrinus in primo libro Stromatum,& Iulianus Africanus in tertio libro Annalium. idque confirmant isti auctoritate Polemonis & Ptolemæi Mendesij, atque Etapionis Grammatici. Sed enim hoc,vero consentaneum haudquaquam est: siquidem ipsemet Iulius Africanus probat testimonio Philochori, Hellanici Castoris, Thali, & Diodori Siculi, à diluuio Ogygis vsque ad primam Olympiadem, mille ac viginti annos præteriisse: ab egressu autem Hebræorum ex Ægypto, vsque ad primam Olympiadem, cuius initium competit in octauum annum regni Achaz regis Iuda, colliguntur ex ipsa Scriptura anni septingenti & paulò amplius sexaginta. Hinc apparet, Mosen annis plus ducentis quinquaginta, Inacho & Phoroneo, & item Ogygis diluuio fuisse posteriorem: cuius tamen octogesimo ætatis anno, factus est Hebræorum ex Ægypto exitus.

127. *Sexta opinio Auctoris.*

Si igitur propiorem verò, ac probabiliorem annorum descriptionem atque rationem sequi volumus, ita statuendum est de tempore illius egressionis Hebræorum ex Ægypto, fuisse eam trecentis & quinquaginta sex annis ante bellum Troianum,& septingentis sexaginta quatuor ante Olympiades: & septingentis octoginta octo ante Romam conditam: nongentis decem ante Babylonicam Iudæorum captiuitatem: & nongentis octoginta ante imperium Cyri, & solutionem Babylonicæ captiuitatis Hebræorum: & item mille ducentis ante imperium Alexādri Magni,& mille quadringentis nonaginta sex, antequàm primus alienigenarum Herodes, decreto Romanorum, regnum Iudæorum inuaderet, atque obtineret, quo regnante natus est Christus Dominus, eóque tempore completum est illud vaticinium Iacob: *Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est.* Atque omnes fermè istæ superiores annorum computationes, ab vno illo maximè pendent fundamento, initium Olympiadum concurrisse, atque conuenisse cum octauo anno regni Achaz regis Iuda, quod aliàs probatum à nobis est.

Genes. 49.

128. Iam verò, secundùm sacram Chronologiam, exitus Hebræorum ex Ægypto factus est post mundum conditum, annis bis mille quadringentis quinquaginta tribus: post diluuium autem Noëticum septingentis nonaginta septem: post ortum Abrahæ, quingentis quinque: post descensum Iacob in Ægyptum, ducentis quindecim: post mortem Patriarchæ Ioseph, centum quadraginta quatuor: ante ædificationem templi Salomonis, annis quadringentis octoginta: ac demùm ante ortum Christi Domini nostri in quarto anno centesimæ nonagesimæ quartæ Olympiadis, annis mille quingentis triginta sex. Omnis autem hæc temporum ratio, ex variis Scripturæ locis apertè demonstrari potest,& à nobis alibi demonstrata,& confirmata est.

xit de Ægypto. * Custodies huiuscemodi cultum statuto tempore à 10.
diebus in dies. * Cumque introduxerit te Dominus in terram Cha 11.
nanæi,sicut iurauit tibi,& patribus tuis:& dederit tibi eam,* separabis 12.
omne,quod aperit vuluam Domino, & quod primitiuum est in peco-
ribus tuis:quidquid habueris masculini sexus, consecrabis Domino. * 13.
Primogenitum asini mutabis oue : quòd si non redemeris, interficies.
Omne autem primogenitum hominis de filiis tuis, pretio redimes. * 14.
Cúmque interrogauerit te filius tuus:Quid est hoc?respondebis ei:In
manu forti eduxit nos Dominus de terra Ægypti, de domo seruitutis.
* Nam cùm induratus esset Pharao, & nollet nos dimittere, occidit 15.
Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, à primogenito ho-
minis vsque ad primogenitum iumentorum : idcircò immolo Domi-
no omne, quod aperit vuluam masculini sexus, & omnia primogeni-
ta filiorum meorum redimo. * Erit igitur quasi signum in manu tua 16.
& quasi appensum quid, ob recordationem, ante oculos tuos : eò
quòd in manu forti eduxit nos Dominus de Ægypto. * Igitur cùm 17.
emisisset Pharao populum, non eos duxit Deus per viam terræ Phi-
listhiim : quæ vicina est : reputans ne fortè pœniteret eum, si vidisset
aduersum se bella consurgere, & reuerteretur in Aegyptum. * Sed 18.
circumduxit per viam deserti,quæ est iuxta mare Rubrum : & armati
descenderunt filij Israël de terra Ægypti. * Tulit quoque Moses ossa 19.
Ioseph secum : eò quòd adiurasset filios Israël, dicens : Visitabit vos
Deus,efferte ossa mea hinc vobiscum. * Profectique de Socoth ca- 20.
stramenti sunt in Etham in extremis finibus solitudinis. * Dominus 21.
autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in co-
lumna nubis,& per noctem in columna ignis : vt dux
esset itineris vtroque tempore. Nunquam
defuit columna nubis per diem,nec
columna ignis per noctem,co-
ram populo.

dicitur in libro Deuteronomij cap.8.duxitque eos per longissimos viarum circuitus, vt traditur in libro Deuteron.c.2..

Secundo loco explicandum est, cur noluerit Deus Hebræos ducere per viam Philisthiim, breuiorem nempè, ac faciliorem. Sed reddere licet eius rei complures, satis idoneas & probabiles rationes. Primò id fecit ne Hebræi pœnitentes egressionis ex Ægypto, ob quamcumque occasionem vellent eo regredi præsertim cùm via illa, nec longa esset, nec difficilis. Nam si ducti per alteram viam, magnis terrarum interuallis vastísque interiectis solitudinibus distantem ab Ægypto, tentarunt tamen reuerti in Ægyptum & ducem eligere sibi voluerunt, qui eos illuc reduceret, vt narratur in libro Numer. cap. 14. quantò magis id fecissent: si per viam Philisthinorum ducti essent, in qua talia incommoda non occurrissent, quæ eos à regressu tantoperè deterrerent? Deinde, cum per eam viam ducti transituri essent mediam Philisthinorum regionem, proculdubiò illi, scilicet admodùm feroces, ac bellicosi homines armati obuiam processissent, quorum formidine, Hebræi vltrà progredi noluissent: præsertim autem cùm inde regressus in Ægyptum breuis esset; nec difficilis. Nimirùm Hebræi non fuerant assueti bellis: sed nati, educatíque in seruitute animos gerebant seruiles, ignauos, & formidolosos, videlicet & haud dubie fecissent similiter, vt fecissent iuxta Cades-Barne, vbi cùm ab exploratoribus terræ Chanaan audissent habitatores eius terræ procerissimos esse atque bellicosissimos, tanto sunt pauore, ac terrore percussi, consternatísque animis, vt progredi vltra ad obtinendam terram promissionis nulla ratione vellent. Et hanc præcipuè rationem enarrauit Moses in c.13. Exódi, illis verbis: *Reputans ne fortè pœniteret eum, si vidisset aduersum se bella consurgere, & reuerteretur in Ægyptum.* Sed quid est illud, *Reputans ne forte pœniteret eum?* Sed cur dubitanter loquitur Moses de Dei scientia futurorū, quæ Theologi vocāt, *contingentia conditionalia*, quam scientiā certissimam esse vt vocant *infallibilem*, plerísque Theologis, & meritò, visum est. Sciebat vtique Deus certissimè, si Hebræi ducti fuissent per viam Philisthinorum, futurum fuisse, vt pœnitentes exitus de Ægypto, illuc reuerti vellent: sed Moses dixit: *Reputans ne fortè*, humano more de Deo loquens, vt sæpè aliàs solet Scriptura in similitudinem videlicet hominis & prudenter, prospicientis futura, & de his, quæ possent euenire, prouide deliberantis. Simúlque ita loqui voluit, vt nulla cuiquam moueretur suspicio necessitatis & coactionis liberi arbitrij: sed libertas eius minimè pugnans cùm diuina omnium rerum præscientia, ostenderetur. Sic hunc locum interpretatus est Thostatus.

2. Cur Deus non duxerit Hebræos in terram promissionis per viam breuē, id est per terrā Philisthinorum.

Thostatus.

Verùm contra ea, quæ diximus posset nobis obiici: Etiam per solitudinis viam ductis Hebræis fuisse statim pugnandum cum Amalecitis ancipiti aliquandiu certamine, dubióque euentu, vt traditur in cap.17. Exodi. Sed enim longè diuersa fuit ratio: cum Amalec enim non pugnarunt Hebræi statim post exitum ex Ægypto, sed transactis iam quadraginta circiter diebus: quod ex cap. 16. Exodi licet colligere: ea quippe dimicatio facta est in Raphidin, vnde venerunt proxime in n ontem Sina, vnam tantùm mansionē facientes, vt patet ex libro Numer.c. 33. ad montem autem Sina peruenerunt die quadragesima septima post egressum ex Ægypto, & triduo pòst, die scilicet, vt creditur, quinquagesimo, legem acceperunt. At si Hebræi iuissent per viam Philisthiim, statim fuisset eis dimicandum cum Philisthæis. Adhæc, quo tempore pugnarunt cū Amalecitis, iam fuerūt in diuini adiutorij fiducia, aliis victoriis ac miraculis confirmati: viderant enim cædē Ægyptiorū in mari Rubro, vndè didicerāt nō formidare hostes: viderāt aquas amarissimas, cōiectu, taciúq; ligni, factas dulces, atque potabiles: acceperāt cœlitùs māna, & percussa petra, largissimus aquæ potabilis fons extiterat. Quid, quod enim tunc in Aegyptum

3.

reuerti voluissent, haudquaquam potuissent, pertranseundum enim necessariò eis fuisset mare Rubrum, nec alia regrediendi dabatur via: ad transeundum verò mare, nulla eis suppetebat nauigia. Postremò etiam in illa pugna cùm Amalecitis cernere est, quales fuerint Hebræi: non enim comparata est victoria eorum fortitudine, sed oratione Mosis, Deo sublatis in cœlum brachiis, pro victoria supplicantis miraculo itaque victoria illa est assignanda. Philisthæi autem multò potentiores & bellicosiores erant Amalecitis, & per mediam eorum regionem procedendum fuisset Hebræis, in terram promissionis.

Sicut Deus pro Hebræis pugnauit in Ægypto, cur non idem fecit contra Philisthæos.

4. Cæterùm quispiam fortasse ita secum reputaret: sicut Deus pro Hebræis pugnauit contra Ægyptios nónne similiter pro eis pugnare in Philistæos, atque eos, debellare poterat? Poterat sane: sed exemplo suo docere nos voluit Deus licèt ipsius auxilio potissimùm nos confidere, niti conueniat, nihilominùs tamen humano consilio & prudentia & industria atque diligentia omnique contentione animi faciendum nobis esse quidquid fieri potest ad declinanda mala, & pericula imminentia, & ad res arduas, atque difficiles superandas: nec enim expectanda sunt Dei miracula, vbi suppetit humana ratio, & facultas euadendi ex periculis: alioqui id esset tentare Deum Hebræi non poterant Ægyptiaca seruitute liberari, nisi, vt inquit Scriptura in forti manu, excelsóque Dei brachio: multis videlicet, magnísque editis prodigiis & miraculis: at in terram promissionis sine miraculi duci poterant alia via, nec religionem Philistinorum pertransire necesse erat. Non itaque Thrasonicum est, sed prudens dictum illud Thrasonis Terentiani: *Sapientis esse, omnia cōsilio potius experiri, quàm armis.* Verissima item est, B. Augustini, hunc locum Exodi tractantis in quæstione quadragesima nona in Exodum: illa sententia: Hinc ostenditur omnia fieri debere, quæ consilio rectè fieri possunt ad euitanda, quæ aduersa sunt, etiã cùm deus apertissimè adiutor est. Deinde, vt ait Rupertus nolebat Deus tunc debellare Philistæos sed aliquandiù conseruare eos tanquàm flagellum, quo Hebræos cum à cultu Dei, & obseruantia legis eius discederent, iustè castigaret, atque puniret: quod fecisse eum sepiùs legitur in libris Iudicum, & in libris Regum. Verba Ruperti in libro secundo Commentariorum in Exodum, cap. 16. huiusmodi sunt: Numquid Deus contra Pharaonem & Ægyptios pro Israël pugnare poterat & contra Philistæos non poterat? Planè, & contra istos poterat; sed in hoc similiter vt in cæteris factis, quæ superficies historica continet, spirituale instrumentum rationaliter prouidebat. Spiritualiter namque hoc agit in omnibus electis suis in Ægypti exitu, id est, in principio conuersionis, vel dum nouitius est cõuersi animus, nec totus adhuc exiuit de pristinis erroribus, vt pascam à vitiis patet viam: quatenùs qui vocati sunt, tranquillè & delectabiliter egrediantur, nec subitis tentationibus pulsati, à sancto proposito vix incepto deterreantur. Præterea & illa gens Philisthæorum erat, quam Dominus Israëli reseruare decreuerat vtiliter vt per illã exerceretur & quasi proximo flagello castigaretur quoties legem Dei sui relinqueret, quòd sæpiùs futurum erat. Ergo Deus non quasi timidus, vt simplex sermosonare videtur, sed vt bene prouidus, non duxit Hebræos per viam terræ Philisthiim, sed per viam deserti circumduxit, & circumducendo erudiuit: sicut hîc ipse Moses dixit in Cantico Deuteronomij: *Circumduxit eum, & docuit & custodiuit quasi pupillam oculi sui.* Sic Rupertus.

S. August.

Rupertus.

Rupertus.

Deut. 32.

5. Sed præcipua causa cur Deus per tam longam & asperam viam Hebræos voluit ducere in terram Promissionis ea videtur fuisse, quæ in libro Deuteronomij capite octauo exponitur illis verbis: *Recordaberis cuncti itineris, per quod duxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, vt affligeret te, atque tentaret, & nota fierent, quæ in tuo animo versabantur, vtrum custodires mandata illius, an non: afflixit te*

te penuria, & dedit tibi cibum Manna, quod ignorabas tu, & patres tui: vt ostenderet tibi quod non in solo pane viuat homo, sed in omni verbo, quod egreditur de ore Domini. Vestimentum tuum, quo operiebaris, nequaquam vetustate defecit, & pes tuus non est subtritus: en quadragesimus annus est. Vt recogites in corde tuo, quia sicut erudit filium suum homo, sic Dominus Deus tuus erudiuit te; vt custodias mandata Domini Dei tui, & ambules in viis eius, & timeas eum. In Cantico Deuteronomij Moses ait, Deum similiter fecisse cum populo Hebræo, atque solet facere aquila cum pullis suis: aiunt enim aquilam, non statim è nido pullos suos expellere ad volandum & prædandum: sed primùm fouere aliquandiu eos in nido: tum eductos inde, paulatim assuefacere volatui, ac demùm satis iam exercitatos emittere ad prædandum. Consimili quadam ratione Deus noluit Hebræos statim obiicere dimicationibus Philisthinorum: sed priùs eos paulatim condocefecit res arduas & laboriosas perferre, & lenioribus præliis exerceri. Sic mox natus infans, non pascitur solido cibo, sed lacte, nec addicitur labori, sed molliter, ac delicatè nutritur. Et futurus miles, primùm exercet se in ludicris pugnis, & quasi simulachris præliorum, vt paratior ad miliam accedat. Verba Mosis in Cãtico Deuteronomij, hæc sunt: *Pars Domini populus eius: Iacob funiculus hereditatis eius. Inuenit eum in terra deserta, in loco horroris, & vastæ solitudinis. Circumduxit eum, & docuit, & custodiuit quasi pupillam oculi sui. Sicut aquila prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans; expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis.*

Exod. 16.
Matth. 4.
Deut. 32.

Super eo, quod dictum est, noluisse Deum Hebræos ducere per terram Philisthiim, ne insurgentibus aduersus ipsos bellis, incœpti pænitentes itineris, reuerti vellent in Ægyptum; B. Gregorius pulcherrimam facit disputationem moralem: in qua docet, Sicut Deus non obiecit statim Hebræos præliis Philisthinorum, ne perterriti, desistentes ab incœpto itinere, regrederentur in Ægyptum: ita quoque facere eum solere cum iis, qui nuper ad ipsum conuersi sunt, & derelicta seculari, atque improba viuendi ratione, sobriè, ac iustè, pièque ipsi seruire primùm aggressi sunt. Arcet enim Deus ab istiusmodi hominibus prægraues tentationes Diaboli, carnis, & mundi: ne talibus tentamentis, atque oppugnationibus, initio statim occurrentibus, perterrefacti, ab inchoato Dei seruitio deterreantur, atque reuocentur, & ad pristina mundi studia, & mores, & vitã reuertantur. Verba Gregorij ex ca. 13. li. 24. Moralium, huc transposita, sunt huiusmodi: Tres modi sunt hominum cõuersorum ad Deum, Inchoatio, Medietas, atque perfectio. In inchoatione inueniunt illi blandimenta dulcedinis; in medio tempore, certamina tentationis: ad extremum verò perfectionem plenitudinis. Prius ergò illos dulcia suscipiunt quæ consolentur: postmodùm, amara, quæ exerceant: & demùm suauia, atque sublimia, quæ confirment. Nã & sponsam suam vir quisque priùs dulcibus blandimentis fouet; quam tamen iam coniunctam, asperis increpationibus probat; probatam verò, securis cogitationibus possidet. Vnde & plebs Israelitica cùm desponderetur Deo ad sacras mentis nuptias ex Ægypto vocaretur, quasi arrharum vice, priùs accipit blandimenta signorum: coniuncta autem, probationibus exercetur in eremo: probata verò, in repromissionis terra, virtutis plenitudine confirmatur. Antè igitur in miraculis degustauit, quòd appeteret; postmodùm in labore tentata est, si custodire nosset, quod gustasset: ad extremũ quoque pleniùs accipere meruit, quòd laboribus probata custodiuit. Ita quoque vitam vniuscuiusq; conuersi, & inchoatio blanda permulcet, & aspera medietas probat, & plena pòst perfectio roborat. Nam sæpè conuersi quique in ipso adhuc aditu inchoationis suæ, vel tranquillitatem pacatissimã carnis, vel dona prophetiæ, vel prædicamenta doctrinæ, vel signorũ miracula, vel gratiam curationum accipiunt: post hæc autẽ,

B. Gregorij disputatio moralis, variè tractet Deus seruientes sibi.

In eodem libro Numerorum capit. 14. hæc sunt verba Mosis: *Audierunt habitatores huius terræ, quod, tu Dominus, in populo isto sis, & videaris facie ad faciem: & nube ; tua protegat illos & in columna nubis præcedat eos per diem & in columna ignis per noctem.* In capite primo Deuteronomij: *Dominus Deus, vester* (Moses inquit) *præcessit vos in via, & metatus est vobis locum, in quo tentoria figere deberetis: nocte ostendens vobis iter per ignem, & die per columnam nubis.* In 2. libro Esdræ cap 9. hæc legimus: *Tu Domine; in columna nubis ductor eorum fuisti per diem, & in columna ignis per noctem, vt appareret eis via, per quam ingrederentur.* Eôdem quoque spectant illa Dauidis in Psalmo 77. *Eduxit eos in nube diei: & tota nocte in illuminatione ignis.* Et in Psal. 104. *Expandit nubem in protectionem eorum, & ignem, vt luceret eis per noctem.* Et in Psal. 98. *Inuocabant Dominum, & ipse exaudiebat eos: in columna nubis loquebatur ad eos.* Ad hoc etiam nonnulli referunt illud Psalmi 120. *Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel. Dominus protectio tua: per diem Sol non vret te, neque luna per noctem.* In libro Sapientiæ. c. 10. super eadem re ita scriptum est: *Deduxit eos in via mirabili, & fuit illis in velamento diei, & in luce stellarum per noctem.* In capite item 18. eiusdē libri sic est proditum: *Propter quod, ignis ardentem columnam, ducem habuerunt ignotæ viæ: & solem sine læsura boni hospitij.* Et in capite sequenti: *Nubes,* inquit, *castra eorū obumbrabat.*

14. *Octo proprietates illarum columnarū.*

Atque hæc fermè sunt de illis columnis nubis & ignis in scriptura multifariam tradita: è quibus licet colligere octo proprietates illarum columnarum. Prima proprietas, Columnas illas nūquàm defuisse populo Hebræo, ex quo tempore profectus ex Aegypto est, & quoad attigit fines terræ promissionis. Secunda, datas esse columnas illas, vt Hebræis præmonstrarent viam, quam Deus ingredi eos, ac tenere volebat, ne populus videlicet vagaretur, ac deerraret per loca solitudinis inuia, eique prorsus incomperta. Tertia, aliquando colūnas illas moueri, & aliquando quiescere solitas, vt ex earum quiete ac motu, populus Hebræus cognosceret, quando sibi faciendum iter esset, & quando sistendum, atque quiescendum. Quarta, cùm mouebatur columna, ea semper antegrediebatur castra Hebræorūm: cum autem quiescebat, manebat quasi suspensa super Tabernaculum Domini tāquàm incubans ipsi. Quinta, columnæ illæ erant ingentis altitudinis, & longè, latéque spectabiles: omnes enim Hebræi ex suis Tabernaculis & māsionibus videbant illas. Sexta, sicut est perpetua vicissitudo diei atque noctis: ita, per illos quadraginta annos peregrinationis in deserto perpetua fuit earū columnarum vicissitudo: per diem quippè semper apparebat columna nubis: adueniente autem nocte, recedebat illa, atque in eius locum succedebat columna ignis. Septima, motum & quietem illarum columnarum efficiebat, & regebat, ac moderabatur Deus per Angelum. Octaua, sæpenumerò Deus in illis columnis apparebat Mosi, edebátq; oracula: aut consulens responsa reddebat, suámque magnificentiā & gloriam, manifestè spectantibus Hebræis, declarabat. His addunt quidam nonā hanc proprietatē, Columnam illam nubis protexisse & inumbrasse vniuersa Hebræorum castra, & quasi velamentum quoddam, defendisse ab Hebræis æstum, ardorémque Solis: sed verū id, an falsum sit, infrà: propria super ea re disputatione adhibita, disquiretur.

15. *Ruperti disputatio allegorica.*

Disputans Rupertus super allegorica intelligentia illius columnæ nubis & ignis, docet, eam fuisse per illustrem figurā Christi Domini. Is enim verè dici potest columna. propter rectitudinem, & stabilem: & quia ipse sustentat Ecclesiam, & fulcit infirmitates nostras: in quem vtique competit aptissimè, quod de illa columna scriptum est Numerorum 12. *Descendit Dominus in columna.* Et in Psalmo 98. *In columna nubis loquebatur eis.* Nec solùm columna est, sed etiam facit Ecclesiam suam columnam Dei viui, sicut scripsit Paulus 1. ad Timoth. 3.

quinque & quinque, aut quatuor, & quatuor, & posteà sequi alij similiter quinque, & ita deinceps: & isto modo exisse Iudæos de Ægypto arbitror: neque enim via permittit plures incedere, aliàs agros calcarent & vineas: armatos verò exisse Hebræos, propterea non facilè credo: quia non video vnde Iudæi, ad sexcenta millia hominum, habere tot arma potuissent: cùm essent serui Ægyptiorum, qui nullo modo arma habere eos sinerent, quorum vel solam multitudinem formidabant, neque verò Ægyptij sua illis arma commodassent, cùm posteà armati insecuti sint eos. Illud autem in secundo libro Samuelis, cap. 2. quod nostri vertunt: *Percussit eum Abner, cuspide lanceæ super achomes*, id est, quintam costam, posset etiam verti, *Super quinquies, vel ad quinquies. Sic Oleaster.* Sed quod negat Oleaster, Hebræos in discessũ ex Ægypto habuisse arma, subsequẽs historia huius libri falsum arguit: cùm non multò pòst acriter præliati sint cum Amalecitis. At licèt cùm essent in Ægypto non haberent arma, attamen in dicessu, sicut aurum & argentum, & vestes pretiosa petierunt, & acceperunt ab Ægyptiis; ita quoque arma, quibus bona illa, séque ipsos tuerentur, ac defenderent à prædonibus & hostibus, in solitudine sibi occurrentibus, postulasse atque impetrasse, rectè Lyranus & Thostatus existimant.

Exod. 12.

10. Cæterùm, ante omnes, difficultatem hanc B. Hieronymus accuratè, exactéque in epistola 125. quam scripsit ad Damasum Papam, in responsione ad secundam eius in quæstionẽ, explicauit. Nam cùm declarasset veritatẽ lectionis LXX. Interpretum, qui in hoc loco Exodi verterunt: *Quinta autem generatione ascenderunt filij Israel de terra Ægypti.* Subdit hæc: Puto problema esse dissolutum: quod si displicet, ad compendium veniam, & dicam in Hebræos non esse diuersum. Aquila namque, qui non contensiosius, vt quidam putant, sed studiosius verbum interpretatur ad verbum, in eo loco Exodi ità transtulit, ἐνοπλισμένοι ἀνέβησαν, id autem Latinè sonat, *Et armati ascenderunt filij Israel*, licèt pro eo, quod nos, *armati*, diximus, secundùm Græci sermonis ambiguitatem, *instructi* siue *muniti*, propter supellectilem, qua Aegyptios spoliauerunt, possit intelligi, existimanti curiositatem esse finitam, maior quærendi ardor exorditur: volumen Hebræũ replico, quod Paulus φελόνην iuxta quosdam vocat, & ipsos characteres sollicitus attendo; & quidem in reliqua parte, interpretationes Aquilæ, ac septuaginta non discordant; omnis pugna est de vocabulo Hebræo, *Chamisin*, quod his literis scribitur (*heth, mem, sin, iod, mem,*) vtrùmnam *quinque*, an *munitos*, siue *armatos* sonet. Et quidem, *quinque*, hoc sermone dici negare non possumus; verùm, *quinque*, plurali numero, non, *quinta*, singulari numero, vt septuaginta interpretati sunt. Sed nec vox *generatio*, inuenitur adiũcta, quam ipsi de suo addiderunt, & Hebraicè dicitur (*dor.*) Nam si esset *quinta generatione*, legeretur Hebraicè, *dor hamisi*: nunc autẽ legitur, *hamisim*, id est, quinque: immò, *quinta*, tantum scriptum est, vt sit quasi sensus: Quinta autem ascenderunt filij Israel de terra Aegypti: quod quia minùs videbatur intelligi, adiuncta est vox *generatio*. Aquilam verò, vt in cæteris, & in hoc maximè loco propriè transtulisse, omnis Iudæa conclamat, & Synagogarũ consonant vniuersa subsellia, quòd videlicet idẽ sermo, & eisdẽ literis scriptus diuersas apud eos, & voces, & intelligẽtias habeat. Vnũ ponã exẽplum, vt hoc perspicuũ fiat, *Pastores* & *Amatores*, eisdẽ literis Hebraicè scribũtur, (*res, ain, iod, mem.*) sed *Pastores* leguntur (*roim*) *Amatores* (*reim.*) Vnde euenit, vt vbi Hierusalẽ cum amatoribus fornicationis scelere arguitur, ibi in nostris codicibus pro amatoribus, pastorũ nomen sit immutatum. *Hæc ex Hier.* Et cuius verbis & disputatione satis apparet, licèt LXX. Interpretes in hoc loco Exodi vertentes, *quinta generatione*, occasionẽ sic vertẽdi habuerint ex ipsa vocabuli Hebræi varia significatione: talisque eorũ translatio veram

S. Hierony.

2. ad Tim. 4.

continet

continet ſententiam, vt mox oſtendimus probabiliorem tamen eſſe lectionem Latinam, quæ habet *armati aſcenderunt*, quam & Aquila, & Symmachus ante Latinum interpretem tradiderunt, & habet Paraphraſis Chaldaica, & pleriq́ue omnes Hebræi olim, hodiéque præcipuè approbant, & ſequuntur.

Sed quia duplici nodo implicatus erat hîc locus Exodi, & alterum iam reſoluimus, ſequimur vt alterum quoque diſſoluamus. Quæritur enim quomodò LXX. Interpretes verterint in hoc loco Exodi, Hebræos quinta generatione aſcendiſſe ex Ægypto in terram Chanaan, cùm in libro Geneſis, cap. 15. ſcriptum ſit; Deum prædixiſſe Abrahæ poſteros eius, poſt quadringentorum annorum peregrinationem, & ſeruitutem, & afflictionem, liberatum iri; & quarta demum generatione reuerſuros in terram Chanaan? S. Hieronymus etiam hunc modum in eâdem illa, quam ſuprà dixi, epiſtola, ſic exoluit: Etſi videtur, inquit, Scriptura inter ſeſe eſſe contraria; vtrumque tamen verùm eſt, cùm diuerſum ſit. Egreſſi ſunt Hebræi de terra Ægypti quarta generatione, ſi generationes iſtas per tribum Leui replices. Nam Leui genuit Caath: Caath genuit Amram: Amram genuit Aaron, Aaron genuit Eleazar. Caath cum patre ſuo Leui ingreſſus eſt Ægyptum, Geneſ. 46. Eleazar egreſſus eſt Ægypto, Exodi 6. intrauit terram promiſsionis, vt traditur in libro Ioſue. Hîc habes quatuor generationes, Caath, Amram, Aaron, Eleazar. Si verò recenſeas generationes per tribum Iuda, quinque comperies. Nam Iuda genuit Phares, Phares genuit Eſrom; Eſrom genuit Aram, Aram genuit Aminadab, Aminadab genuit Naaſon. Phares cum patre ſuo Iuda ingreſſus eſt Ægyptum, Geneſ. 56. Naaſon verò princeps tribus Iuda, in deſerto deſcribitur, Numer. 7. cuius filius Salmon terram promiſſionis intrauit. Hîc habes quinque generationes, Phares, Eſrom, Aram, Aminadab, & Naaſon. *Hæc ex B. Hieronymo.*

S. Auguſtinus in quæſtione 49. in Exodum duas huius nodi ſolutiones pauciſſimis verbis ponit, vnam hîc accipi nomen generationis, quæ Græcè dicitur γενεὰ, pro ſeculo, id eſt, ſpatio centum annorum. Et quia Hebræi exierunt de Ægypto, expletis iam quatuor centenariis annorum, & inchoato iam quinto centenario; idcirco vtrumque verè dictum eſt, ipſos exiſſe de Ægypto, & quarta generatione, ſcilicet iam exacta: & quinta generatione, videlicet inchoata. Altera ſolutio eſt, accipiendo nomen generationis pro perſonis ſibi inuicem ſecundùm generationem ſuccedentibus ab ingreſſu Hebræorum in Ægyptum vſque ad exitum eorum, tales quinque perſonas reperi, Iacob ſcilicet: & Leui, & Caath, & Amram, & Moſen. Verba B. Auguſtini ſic habent: Vtrùm progeniem in centum annis vult computari? Et ideò quinta progenie dixit Hebræos aſcendiſſe de Ægypto, quia poſt quadringentos & triginta annos inde adſcenderunt? An per hominum generationes hoc potiùs intelligendum eſt? Ab ipſo quippe Iacob, qui intrauit Ægyptum vſque ad Moſen, qui Hebræos inde eduxit, quinque numerantur, Iacob, Leui, Caath, Amram, Moſes. Has autem dixit progenies Latinus interpres, quas γενεὰς Græci vocant, quę in Euangelio generationes appellantur, nec numerantur per numerum annorum, ſed per ſucceſsiones hominum. *Sic Auguſtinus.* Plura dici hoc loco ſuper hac quæſtione poſſent, ſed nos diligenter ea de re diſputauimus in tertio tomo noſtrorum Commentariorum in Geneſim ſuper caput decimum quintum, ad numerum marginalem 81 & ſequentes.

11.

An Hebræi exierint quinta generatione, an quarta.

S. Hieron.

12.

S. Auguſt.

Matth. 1.

SECVNDA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS.

Et armati aſcenderunt filij Iſrael de terra Ægypti.

Verſu 19.

7.

Omnis, quæ tractanda eſt in hac diſputatione difficultas, in varia lectione huius loci vertitur. Nam Aquila, & Symmachus verterunt, καθωπλισμένοι, id eſt, *Armati*, ſicut etiam vertit Latinus interpres. Theodotio vertit, πεμπταίζοντες, quaſi dicas, *quintati*, vel *quini & quini*, alij tranſtulerunt, *accincti*, vt Sanctus Pagninus: ſed LXX. Interpretes, mira lectionis diuerſitate, locum hunc ex Hebræo ſic expreſſerunt, πέμπτῃ δὲ γενεᾷ, &c. id eſt: *quinta autem progenie, ſiue generatione, aſcenderunt filij Iſrael ex terra Ægypti.* Aben Eſra interpretatur, Hebræos proceſſiſſe accinctos per ſingulos quinque, ſiue quinos. Rabbi Salomon nihil aliud ſignificari hoc loco ait, niſi quòd Hebræi aſcenderunt ex Ægypto armati, idémque habet Paraphraſis Chaldaica.

8. Caietanus.

Caietanus hunc locum Exodi in ſuis Commentariis explicans, ita ſcribit: Pro eo, quod Latinus interpres vertit, *Et armati aſcenderunt*: iuxta Hebræum habetur: *Et quini aſcenderunt*. Ordo deſcribitur iſtis verbis, aſcendentium Hebræorum ex Aegypto, quod non turmatim, more fugientiũ, ſed ordinatè more exercitus aſcẽderunt quini & quini. Quod intelligo de idoneis ad bellandum, hoc eſt, à vigeſimo anno vſque ad quinquageſimum. Et quoniam non omnibus placet hæc interpretatio, & dictio hebraica quinariũ ſonans numerũ, inuenitur in libris Regum, ſignificans locum quinque coſtarum in corpore hominis, ideò etiam in hac litera à loco quinque coſtarum in corpore humano deſcribi intelligitur quod filij Iſrael armati aſcenderunt. Et quia ſub ſeptem integris ex quolibet latere, vnuſquiſque habet quinque coſtas mancas (quas mendoſas ſeu nothas appellant) ſtomachum hinc & inde terminantes, & ſuper huiuſmodi quinque coſtarum locum in latere ſiniſtro conſueuimus geſtare enſes & pugiones, ideò à loco quinque coſtarum denominati ſunt, ficto vocabulo, *quintati*, hoc eſt, *armati*, ſiue *accincti armis*, in loco quinque coſtarum. *Hæc Caietanus.* Qui docens vocabulo Hebræo ſignificari (*quinque*:) duas tamen eſſe poſſe ait interpretationes huius loci, vt vel ſignificetur, Hebræos ordinatè, hoc eſt, quinos prodiiſſe ex Aegypto, vel eos armis accinctos exiuiſſe.

9. Oleaſter.

Hieronymus porrò ab Oleaſtro priorem tantùm expoſitionem Caietani approbat, ſuper eodem loco Exodi hunc in modum ſcribens: Verbum Hebræum (*Chama*:) ſignificat propriè quintam partem accipere, ſeu potiùs *quintare*, ſi Latinè ita loqui liceret. Et meo iudicio, vertendum hic erat: *Et quini aſcenderunt filij Iſrael.* id eſt quinque & quinq;. Nã in fine præcedẽtis capitis, dictũ erat Hebræos à Domino eductos eſſe de Aegypto per exercitus ſuos: Ex quo cõſtat, eos exiiſſe ordinatos, ſaltẽ viros, per modũ exercitus: ſolent autẽ homines in exercitu incedere

TERTIA DISPVTATIO.

Cur appellata sit Columna nubis.

ITA est nominata, & quia erat similis columnæ, quantum ad rectitudinem & figuram; & erat similis nubi, quantùm ad colorem, quia erat candida,& lucida:& quantùm ad qualitatem materiæ:talis enim videbatur esse materiæ,qualem habet nubes. Plurifariàm tamen differebat à nube naturali.Primò erat purior,& lucidior. Secundò, erat densior,& solidior,atque consistens,nec in modum nubis diffundebatur, ac dissipabatur. Tertiò,quantùm ad crassitiem, erat angusta:basis enim eius tantùm regebat & obumbrabat Tabernaculum Domini. Secundùm autem altitudinem versus cœlum,erat admodùm excelsa & sublimiter porrecta. Quartò,nubes non eandem perpetuò figuram seruant,sed subinde, pro varietate ventorum, quibus aguntur, vel accessione vaporum è terra variè figurantur: at illa eandem omni tempore figuram columnæ tenebat. Quintò, nubes, cùm sint corpus inanimatum,à se non mouentur: sed extrinsecùs impulsæ à ventis illuc agitantur, quo ventorum eas vis propellit:quocirca non eundem semper motum tenent,sed pro ventorū varietate in diuersas partes dispelluntur. Sextò,nubes nunc maiores,aliàs minores: crassiores vel tenuiores: puriores vel impuriores existunt; nempè secundùm variam affectionem vaporum,quos aqua, vel terra exhalant, quique vi caloris sursum per aëra subuehuntur:illa verò columna nubis, eodem semper modo se habuit quantùm ad molem,figuram,densitatem,lucem,siue claritatem. Septimò,aliæ nubes,sunt res naturales,ex causis naturalibus, naturali modo affectæ: illa verò nubes erat à Deo præter naturalem rerum ordinem & cursum facta,nec naturali modo conseruabatur,& mouebatur. Octauò, aliarum nubium,quia naturalis finis est,terram fusis deorsum imbribus irrigare atque humectare:ideò illę sunt humore aqueo quasi fœtæ, ac grauidæ, quem humorem per condensationem expressum effundunt, & quasi pariunt pluuias. Illa autem nubes non erat instituta ad gignendam pluuiam, sed facta erat ad præmonstrandum iter, regendúmque motum Hebræi populi in deserto.Nonò,illa columna nubis,postquam extructum est Tabernaculum Domini,cùm mouebatur,antecedebat castra Hebræorum:quoniam verò cùm mouebantur castra,atque iter faciebat populus,Tribus Iuda,cum vexillo suo primum tenebat locum,cæteras Tribus antegrediens,vt patet ex capite decimo libro Numerorum,idcircò columna nubis tunc discedens à Tabernaculo, super quod quiescentibus castris manebat,collocabat se super vexillum Tribus Iuda, vt putat Thostatus, vel vt placet aliis paulò ante ipsum: & versus eum locum, in quem tendebat columna nubis,vniuersa castra iter suum dirigebant. Cùm autem erat quiescendum, recedebat à vexillo Tribus Iuda,& ab anteriore castrorum parte: & referebat se in medium locum castrorum manens suprà Tabernaculum: quod tam cùm quiescebat, quàm cùm mouebatur medium semper locum castrorum tenebat: Vt in capite secundo libri Numerorum scriptum est. Decimò, columna nubis varios

16

Thostatus.

rios habebat motus, & interdum etiam contrarios: mouebatur enim antrorsum, cùm moueri debebant & locum mutare castra: mouebatur etiam retrorsum, cum quiescere debebant castra, referendo se ad locum medium castrorum, vbi erat Tabernaculum. Quoniam verò iter, quod Hebræi faciebant per illas solitudines, non erat semper directum, sed erat sæpè obliquum, ac flexuosum nonnunquàm accliue, vel decliue, aliquando ad dextram, vel ad sinistram; necesse profectò erat, columnam illam moueri secundùm omnes differentias loci. Ex quo liquet, eam non fuisse motam à natura quapiam inanimata, quippè quæ determinata est ad vnum motum, vnúmque locum, sed natura quadam intelligente, quæ multiplicem eius motum efficere, & variè, prout ex vsu erat, moderari posset. Vndecimò, necesse est, columnam illam nubis fuisse maiorem in modum excelsam & in sublime porrectam, vt posset vndequaque, etiam è longinquo, ab omnibus cerni: videbant enim illam omnes Hebræi ex omnibus suis Tabernaculis & mansionibus. Castra porrò illa, cùm continerent propè tricies centena millia hominum, vt suprà ostensum est amplissimum vtique locum occupabant, non minorem certè, quàm decem vel duodecim milliarium. Duodecimò, erat in similitudinem columnæ, nubes illa figurata: tum quod ea figura esset aptissima ad id, quod Deus per eam intendebat. Voluit enim Deus eam à cunctis aspici, sed ita vt non impediretur aspectus aëris & cœli. Ad id verò accommodatissima erat figura illa columnaris, quæ est, quantùm ad crassitiem angusta: & quantùm ad altitudinem, excelsa, & ideò cómodè aspectabilis. Decimotertiò, motus illius columnæ erat omninò accommodatus ad vires Hebræorum iter facientium, vt eam scilicet, & omnes facilè videre & commodè subsequi possent. Si enim nimis celeriter columna nubis fuisset mota, non potuissent Hebræi motum eius consequi, atque ita ex oculis eorum euanescens, non eis monstrasset iter: sin autem fuisset eius motus nimis lentus, id quoque magno Hebræis fuisset tædio: erat igitur motus eius conuenienter illorum hominum viribus moderatus. Decimoquartò, aliarum nubium breuis est duratio: facilè enim dissipantur & dissoluuntur, nec die potiùs existunt, quàm nocte. At nubes illius columnæ, durauit per quadraginta annos, quibus Hebræi peregrinati sunt in deserto: neque vnquàm apparuit nocte, sed semper interdiu.

QVAR

QVARTA DISPVTATIO.

Quando primùm illa columna & cœperit & desierit apparere Hebræis.

SEd quæritur, quando primùm apparere Hebræis cœperit, & quando primùm apparere desierit. Putant quidam, statim, vt profecti sunt Hebræi de Ramesse in Socoth, apparuisse eis columnam nubis: quia non videtur ratio vlla, cur non statim in principio discessus appareret, sed paulò pòst. Verùm sententia est B. Hieronymi, in epistola, quam scripsit ad Fabiolam de quadraginta duabus mansionibus Hebræorum in deserto, cùm exponit tertiam mansionem, in tertia mansione primùm apparuisse columnam nubis & ignis: id enim videtur indicare Scriptura sub finem huius capitis decimi tertij Exodi illis verbis: *Profectique de Socoth castrametati sunt in Etham, in extremis finibus solitudinis: Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam, per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis.* Non esse tamen hanc probationem satis firmam, infrà ostendemus. Sed quando primum Hebræis, apparere desiit? Tradunt Hebræi columnam nubis & ignis primùm defecisse post mortem Aaron, qui mortuus est in quinto mense anni quadragesimi post exitum ex Ægypto. Nimirum Maria soror Aaron, & Mosis, mortua est in primo mense illius anni quadragesimi in loco, qui vocatur *Cades*, vt legitur in libro Numerorum, cap. 20. Aaron autem mortuus est quinto mense eiusdem anni quadragesimi in monte *Hor*, vt traditur in libro Numerorum, cap. 20. & 33. Moses verò è viuis excessit in fine illius anni quadragesimi, id est, secundùm Hebræos, in vltimo die illius mensis eius anni. Mortuo igitur Aaron, defecit columna nubis & ignis, & per septem menses sequentes, Hebræi ea caruerunt. In eam porrò sententiam ducti sunt leuissimo argumento Hebræi: nam quia (inquiunt) post mortem Aaron nulla fit ampliùs in Scriptura mentio illius columnæ, propterea existimare conuenit, eam tunc primùm defecisse: quasi verò non etiam multò ante mortem Aaron silentium de ea columna fiat in sacra Scriptura. Certe opinionem eorum falsam esse, satis demonstrant verba illa Scripturæ extrema cap. 13. *Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem.* Deinde columnam illam dedit Hebræis, Deus vt iter eis ignotum per illas solitudines præmonstraret, & quando quiescendum ipsis foret, aut iter faciendum motu & quiete sua indicaret: sed à monte Hor, vbi Aaron obiit, vsque ad campestria Moab, id est, vsque ad fines terræ promissionis, ambulauerunt Hebræi per loca inexplorata, atque ignota ipsis, fecerúntque octo mansiones, vt cognoscere licet ex trigesimo tertio capite libri Numerorum: ergò tunc columna nubis iter ipsis monstrante non minùs indigebant, quàm anteà indiguerant.

17. *S. Hieron.* *Hebræi.*

Nec illud sanè in præteritis relinquendum hoc loco est, cùm instar miraculi meritò haberi possit, in illo egressu Hebræorum ex Ægypto, cùm tanta hominum multitudo esset non modò bellatorum, sed etiam puerorum, & senum, & mulierum, neminem esse tamen inuentum, qui aut propter morbum, remanere

18.

Quatuor insignia Dei miracula in vtilitatem Hebræorum facta. Locus Psal. 104.

cogeretur in Aegypto: aut propter debilitatem, iter vnà cum aliis persequi non posset: sed omnes fuisse sanos, ac valentes ad iter alacriter, & constanter peragendum. Nimirum Deus omnibus illis robur & alacritatem suggerebat, ac subinde redintegrabat: ne laborem itineris grauatè, ac molestè ferrent. Hoc nempè mirabundus Dauid cecinit: *Et eduxit eos cum argento & auro, & non erat in tribubus eorum infirmus.* Pro voce illa, *infirmus*, Hebraicè est, *cosbel*, id autem Latinè est, *corruens & labens, & prope nutans*, hoc est, *debilis*, sicut Isaias dixit cap. 35. *Genua debilia roborate.* Quasi diceret Dauid: Inter eos nullus erat non modò æger, sed ne debilis quidem, aut imbecillis, Erant enim omnes alacres & expediti. Illud quoque ingentis fuit miraculi, quòd per totos quadraginta annos, quibus peregrinati sunt in deserto, vestimenta eorum nec consumpta, nec attrita fuerint, hoc enim apertis verbis testatur Scriptura in cap. 8. Deuteronomij illis verbis: *Vestimentum tuum, quo operiebaris, nequaquam vetustate defecit, & pes tuus non est subtritus: en quadragesimus annus est.* Et in vigesimo nono capite eiusdem libri; *Adduxit*, inquit, *vos Dominus quadraginta annis per desertum: non sunt attrita vestimenta vestra, nec calceamenta pedum vestrorum vetustate consumpta sunt.* Sed alia duo illa fuére insigniora miracula; & quidem perpetua in illo quadraginta annorum spatio, vnum eorum fuit, hæc, de qua nunc disputauimus, columna nubis & ignis: alterum fuit manna cœlitùs pluens quotidie, præter Sabbathum: nec solùm tot hominum cibatui sufficiens, sed etiam, vt ait Scriptura: *Omne delectamentum in se habens, & omnis saporis suauitatem.*

Exodi 16.

Sapien. 16.

QVINTA DISPVTATIO.

An illa columna nubis non solùm præmonstraret iter Hebræis, verùm etiam inũbraret eos, atque protegeret aduersus Solis ardores.

29. SVPER hac re duas inuenio auctorum sententias. Quidam putant, Hebræos nube illa quasi vmbraculo, fuisse per diem in tempore æstiuo protectos & defensos ab æstu Solis. Nam cùm Hebræi iter facerent per terram Aegypti & Arabiæ, aliáque loca immoderatis caloribus Solis præferuida, æstuantiáque, & per depressas valles, atque excelsos montes transirent, quibus in locis, ob multam radiorum Solis reflexionem, acrior atque molestior est Solis calor: conueniens profectò erat, vt Deus tantam eiusmodi molestiam à populo suo defenderet, ac propulsaret. Glossa interlinearis hanc opinionem Hebræis assignat: hæc enim sunt eius verba: Tradunt Hebræi, quòd per quadraginta annos columna nubis protecti fuerint, ne Solis ardore vrerentur. Hebræos secutus est Lyranus super caput decimum tertiũ Exodi, & ibidem Hugo S. Victoriis: idémque tradit Ambrosius super Psalmo 118. & Iustinus Martyr in Dialogo, quem habuit cum Tryphone Iudæo, ita scribens: Nubes contra æstum oppansa est pro vmbraculo, simul & à frigore protegens in itinere. Eiusdem sententiæ probator est Genebrardus, qui explanans Psalmum centesimum quartum, triplicem fuisse dicit vsum illius columnæ nubis; nam iter præmonstrabat; in illis enim desertis, nulla viatum

Glossa interlinearis. Lyranus. Hugo S. Victoris. Ambros. Iustinus Martyr. Genebrard.

viarum extant vestigia ob arenas leui ventorum flatu mobiles. Quamobrem viatores, vt nautæ in mari, sic etiam illic, vti coguntur instrumentis quibusdam, quasi nauticis quadrantibus, ad indicandas mundi plagas & dirigendum iter. Deinde vsui erat contra feras & hostes: Sic enim nubem interposuit Deus inter Hebræos & Aegyptios, ne hi propinquarent illis tota nocte. Adhæc, erat in vmbraculum, & tegumentum aduersus Solis æstum; deserta enim illa Saracenorum & Arabię, Solis ardore torrentur. Idem porrò traditur in libro octauo Apostolicarum Constitutionum Clementis. Scriptum enim ibi est, columnan ignis fuisse ad illuminationem noctis, & columnam nubis per diem, in vmbraculum contra æstum.

Habuisse autem Hebræos in deserto nubem, cuius obiectu, Solis ardor ab illis arceretur pluribus locis satis apertè indicare videtur diuina Scriptura. Etenim in libro Numerorum cap. 14. sic est: *Nubes gloriæ tuæ protegit eos, & in columna nubis præcedis eos.* Et in Psal. 104. *Expandit nubem in protectionem eorum, & ignem, vt luceret eis per noctem.* Et in Psal. 120. *Dominus custodit te, Dominus protectio tua:* Per diem Sol non *vret te, neque luna per noctem.* Et in libro Sapientiæ, cap. 10. *Deduxit eos in via mirabili: fuit illis in velamento diei, & in luce stellarum per noctem.* Et in eiusdem libri capite 19. *Castra obumbrabat nubes.* Et in cap. 18. *Solem sine læsura boni hospitij præstitisti ei:* id est, Fecisti ne Sol eos læderet; & vt obumbrato per nubem Sole, haberent loca illa solitudinis, quasi pro bono hospitio, innoxiè videlicet, atque inoffensè per ea loca iter facientes. Atque huius opinionis & firmamenta, & propugnatores sunt, quos diximus.

20. Locus Psal. 104. Locus Sap. 18.

Altera est sententia, illius columnæ nubis non alium fuisse vsum, nisi præmonstrare iter Hebræis, & quando ambulandum ipsis, & quando quiescendum foret, indicare: sicut apertè traditur in libro Exodi, cap. 13. & 40. & in libro Numerorum, cap. 9. Hoc sentit Caietanus exponens vltima verba capitis 13. Exodi; idémque multis rationibus argumentatur Thostatus in quæst. 13. super caput 13. Exodi. Aut enim nubes protegens Hebræos aduersus æstum Solis, erat eadem, atque columna nubis, aut diuersa: non fuisse eandem, videtur his argumentis euidenter concludi. Principiò, columna nubis tantùm integebat & inumbrabat tabernaculum Domini, quod erat in medio castrorum, vt legitur Exodi 40. & Numerorum 9. non igitur poterat illa obumbrare omnia castra, & ab omnibus Hebræis defendere Solis æstum. Deinde, columna nubis præcedebat castra, cùm mouebantur: Si autem obumbrasset omnia castra, totúmque exercitum operuisset, non potuisset præcedere. Præterea, cùm Pharao insequebatur Hebræos, columna nubis à parte anteriori exercitûs, vbi erat, transtulit se ad partem posteriorem: id autem fieri non potuisset, si columna nubis operuisset omnem locum castrorum. Adhæc, dupliciter imaginari licet, columnam nubis protexisse Hebræos ab ardore Solis, vel omnem locum castrorum, totúmque exercitum obtegendo, quasi quoddam operimentum: at id fuisset Hebræis iniucundum, quinetiam permolestum, adempto scilicet illis aspectu aëris, & cœli, & luminis cœlestis, quod iucundissimum est hominibus: Scriptum enim est in capite 11. libri Ecclesiastæ, *Dulce est lumen, & delectabile est oculis videre Solem.* Vel imaginari possumus, nubem illam non operuisse castra, sed in sublimi aëre obtentam, atque oppansam fuisse Soli, ex ea parte, qua Sol radiis suis feriebat castra Hebræorum. Sed enim, hac ratione, nubes illa non præcessisset castra, præmonstrans iter faciendum Hebræis: sed mota fuisset secundùm motum Solis, vel ante, vel retro, vel ad latera; ob idque non præiuisset castra, tanquàm index & dux itineris. Hoc ipsum etiam arguit nomen columnæ, quæ secundùm crassitudinem erat gracilis & angusta, secundùm altitudinem autem versus cœlum, ingentis erat proceritatis. Quapropter non fuisset idonea & accommodata

21. Altera sententia Caietani & Thostat.

ad obumbrandum & obtegendum omnem locum castrorum: ad id enim aptior & commodior fuisset nubes quoquo versus amplissimè diffusa, & expansa.

22. Sed quispiam fortasse diceret fuisse duas nubes: quarum vna, in similitudinem columnæ figurata, quotidie apparebat præmonstrans iter, cùm erat exercitui proficiscendum: fixis autem castris, manens super tabernaculum Domini. Altera verò soli opposita & obtenta, inumbrabat castra defendens à calore solis: ea verò non omni tempore diei apparebat, sed eo duntaxat tempore, quo solis ardor Hebræos offendere, ac lædere poterat, circa meridiem videlicet; & in tempore æstatis. Verùm hanc opinionem tribus argumentis refellit Thostatus. Scriptura, inquit ille, nusquàm fecit mentionem nisi vnius nubis, quam plurimùm, nominat columnam nubis, nonnunquàm etiam præcisè, nubem, vt ex locis suprà citatis perspicere licet. Deinde, posita ista nube, videtur illa columna nubis fuisse superuacanea, cùm illa sola posset vtrunque munus præstare: tum ostendendi ac dirigendi iter Hebræorum: tum faciendi illis vmbraculum & velamentum contra solem. Præterea, vt nubes illa bene tegeret castra contra solis ardorem, necesse fuisset eam valdè crassam & densam esse, vt impenetrabilis radiis solis, æstum eius penitùs arceret: at si talis fuisset, ademisset Hebræis aspectum columnæ nubis, quæ præcedebat eos. *Sic Thostatus.* Sed quia is non poterat inficiari, Hebræos fuisse per nubẽ, quasi per vmbraculum quoddam, ab æstu solis protectos, id enim (vt ex supradictis patet) nec vno loco, nec obscurè docet Scriptura: idcircò ipse arbitratur, talem protectionem & defensionem contra calorem solis, non esse factam, (propriè loquendo) à nube, sed à Deo: is enim mirabili modo aërem omnem castris Hebræorum circumfusum, ita temperabat & afficiebat vt radij solis per illum ad castra Hebræorum transmissi, naturalem illam suam ardoris exuberantiam amitterent, & vt Hebræi cum voluptate solem viderent, nec vllam ex eius aspectu & lumine molestiam caperent. Et quia Deus in illa columna præcipuè suam præsentiam multifariàm declarans, id efficiebat, idcircò talis protectio & defensio contra solis æstum, attribuitur illi columnæ.

Thostatus.

23. Mihi videtur non improbabilis esse prior sententia, & probabiliter credi posse duas fuisse nubes: tales videlicet, quales paulò suprà descripsimus. Et quamuis nullibi Scriptura apertè nominet duas nubes: attamen ex iis, quæ docet, non obscurè id significat: talia enim dicit: vt ea omnia in columnam nubis conuenire nequaquàm possint: cuiusmodi sunt illa, quòd nubes obumbrabat castra, & protegebat Hebræos, & præstabat illis solem innoxium, miniméque molestum. Nam quod obiicit Thostatus, si ea nubes obumbrasset castra, futurum fuisse, vt adimeret Hebræis aspectum columnæ nubis, facilè diluitur. Non enim cogitandum est, eam nubem obumbrasse castra operiendo ea, quasi velamentum quoddam omnium castrorum supernè oppansum: sed cogitare oportet, eam nubem in sublimiori parte aëris fuisse soli è regione oppositam, eique quocumque mouebatur, obtentã, ita vt eius obtentu, solis ardor & radij in ea refracti & repressi, penetrare ad locum castrorum, vbi erant Hebræi, non possent. Infra verò istam nubem, erat columna nubis semper antecedens castra, cùm ea mouebantur, nec sequens motum solis, vt altera illa nubes. Ex quo apparet, non fuisse superuacuam columnam nubis, vt putat Thostatus. Nam neque columna nubis poterat Hebræis præstare illam obumbrationem & protectionem aduersus solem: nec altera illa nubes, poterat semper antecedere Hebræorum castra, monstrans, & dirigens iter eorum: aut fixis castris operire tabernaculum Domini supra ipsum manens, vt ex prædictis patet. Nec sanè Thostatus inficiari ausus est, opinionem hanc esse probabilem.

Auctoris sententia probabiliter credi posse fuisse alteram nubẽ, quæ obũbraret Hebræos.

SEX

SEXTA DISPVTATIO.

An vna, eadémque numero re ipsa fuerit columna nubis atque columna ignis diuerso tamen modo se habens.

24

DIGNA planè quæstio ex hoc loco tractari, An reipsa fuerit vna & eadem columna nubis & ignis, de die lucens tanquam nubes & diurnum iter Hebræis monstrans & dirigens, eadémque per noctem splendens ceu ignis, nocturnas tenebras discutiens, atque illuminās Hebræos. An verò duæ fuerint columnæ, sicut vsu atque effectu, ita re differentes inter se vt nunquàm illæ simul fuerint, sed vna, die tantùm apparens; altera tantùm per noctem. Lyranus exponens vltima verba decimi tertij capitis libri Exodi, strictim attingit tres super hac quæstione sententias: vnam, fuisse eandem columnam, diuerso modo se habentem: alteram, fuisse duas numero, réque distinctas: tertiam, ex ipsa Scriptura, neutrum esse compertum, & vtrumque fieri potuisse, & probabiliter credi posse. Sic enim ille scribit. Dicunt aliqui, quòd eadē fuerit columna, quæ obumbrabat per diem, & illuminabat per noctem; vocatur tamen duplici nomine, propter duplex officium. Hebræi autem dicunt, quòd fuit duplex: vna per diem, quæ in vespera recedebat peracto officio: & tunc columna ignis subintrabat illuminans per noctem. Quid autem verius sit, non bene apparet ex ipso Scripturæ textu: certum est tamen, quòd vtroque modo potuit esse, quia totum illud fiebat diuino miraculo. *Ita Lyranus.* Hugo de S. Victore super hoc ipso loco Exodi, affirmatè scribit, fuisse vnam atque eandem. Vna, inquit, & eadem columna erat, contra calorem obumbrans & contra tenebras illuminans, vt dux esset vtriusque temporis.

Lyranus. Tres opiniones.

Hugo S. Victoris.

25.

Thostatus arbitratur, omninò fuisse vnam atque eandem, diuersè tamen affectam, & diuerso munere atque vsu præditam: quod etiam mihi videtur similius verò. Id enim non obscurè significatur in libro Numerorum, capite nono, illis verbis: *Si fuisset nubes à vespera vsque mane, & statim diluculo Tabernaculum reliquisset proficiscebantur: & si post diem & noctem recessisset, dissipabant tentoria: si autem biduo, aut vno mense, vel longiori tempore fuisset super Tabernaculum, manebant filij Israel, &c.* Hìc apertè dicitur, nubem siue columnam nubis, non solùm die, sed etiam nocte manere solitam supra Tabernaculum Domini: atqui columna ignis erat, quæ per noctem apparebat Hebræis, & castra eorum illuminabat. Idémque ipsum colligi potest ex aliis verbis Scripturæ, quæ sunt in capite decimo quarto libri Exodi: narrat enim Moses cùm Hebræi, iuxta mare Rubrum, premerentur retrò, & coarctarentur ab exercitu Ægyptiorum, Deum respexisse castra Ægyptiorum per columnam nubis & ignis. Erat igitur vna columna, quæ interdiù apparens vt nubes, vocabatur columna nubis: noctu verò lucens vt ignis, appellabatur columna ignis neque enim dici potest, fuisse tunc duas columnas: tum quia, qui duas faciunt columnas, nolunt fuisse illas simul vnquàm, sed vnam fuisse tantum die, alteram nocte: tum etiam quia nulla erat ratio, cur diceretur Deus per vtrâque colú-

Thostatus. in qu. 114. super cap. 13. Exodi.

Authoris sententia, fuisse eandē re ipsa columnam nubis, atque ignis.

nam (siquidem diuersæ numero fuissent) respexisse castra Ægyptiorum. Verba Scripturæ eo loci sunt hæc: *Iamque aduenerat vigilia matutina, & ecce respiciens Dominus super castra Ægyptiorum per columnam nubis & ignis interfecit exercitum eorum.* Quæ verba explanans Caietanus, ait hinc apertè concludi, fuisse vnam re ipsa columnã nubis & ignis. Et paulò ante hæc verba inibi traditur, nubem illam fuisse partim tenebrosam nimirum versus castra Ægyptiorum, ita vt adimeret eis aspectum Hebræorum: partim autem fuisse lucentem atque illuminantem noctis tenebras, sed versus eam tantùm partem videlicet, vbi erant castra Hebræorum vt illi versus mare Rubrum, quò tendebant, pergere possent. Sicut igitur tunc secundùm partem anteriorem erat ignis illuminans Hebræos, secundùm autem partem posteriorem erat nubes obumbrans & obscurans castra Aegyptiorum: ita per singulos dies eadem erat columna nubis atque ignis diuerso affecta modo diuersúmque præstans vsum. Ponam hîc verba Scripturæ: *Tollens se Angelus Domini qui præcedebat castra Israel abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis, priorem dimittens post tergum stetit inter castra Ægyptiorum & castra Israel: & erat nubes tenebrosa & illuminans noctem: ita vt ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerent.*

Caietanus.

26. Atenim dicet fortasse aliquis: Quomodo tunc columna illa subsequebatur castra Hebræorum, quam Scriptura tradit, præire ea solitam: & quomodò subsequens castra Hebræorum, poterat iter eorum dirigere versus partem anteriorem? Respondeo, necessariam tunc ob causam esse factum, vt columna nubis subsequeretur castra Hebræorum, nimirum: vt inter castra Hebræorum, atque Aegyptiorũ interposita obstaret ne Aegyptij, cùm Hebræos cernere non possent, eos insequerentur. Licet autem esset post exercitum Hebræorum non modò tamen antrorsum illuminabat omnia castra, sed etiam vltra primum vexillum, quod in anteriore parte exercitus ferebat Tribus Iuda, per aliquod spatium porrigebatur eius lumen & radij, tanquam in modum cuiusdam semitæ coangustati, efficiebant inter medias noctis tenebras angustam quandam viam luminosam: quam viam sequebatur Tribus Iuda: huius autem motum cæteræ tribus sectabantur. Ac licet columna ignis data esset vt nocte illuminaret castra Hebræorum, ac si quando opus esset, inter obscurissimas etiam tenebras clarissimè illis iter ostenderet nusquam tamen memini legere in Scriptura, Hebræos iter fecisse noctu, vel mouisse castra in deserto, nisi semel tantùm; cùm Pharaò eos insectabatur; & quoad transierunt mare Rubrum: hoc autem periculo defuncti, nulla deinceps necessitate coacti sunt de nocte castra mouere. Iter nempè nocturnum est homini admodùm laboriosum & molestum: tum respectu ipsius noctis, quæ videtur in quietem concessa mortalibus ad reficiendas & recreandas vires, vt diurnis relaxati curis atque laboribus, placidè, iucundéque conquiescant: tum ob alia incommoda plurésque molestias, quas nocturnum tempus præsertim iter facientibus per solitudines afferre solet. Verùm de hoc iterùm infrà dicturi sumus.

SEPTIMA

SEPTIMA DISPVTATIO.

An columna ignis fuerit verus & naturalis ignis: & de causa mouente columnam nubis & ignis.

27.

ILLVD quoque non indignam explicatu quæstionem habet: An illa columna ignis, esset verus & naturalis ignis, an verò speciem tantùm habens & similitudinem ignis: ex iis enim, quæ de illa columna tradit Scriptura, vtrumque videtur existimari posse. Nam præter quam quòd multis in locis appellat illam columnam ignis: in libro Exodi capite quadragesimo vocat eam præcisè ignem: *Nubes, inquit, incubat per diem tabernaculo, & ignis in nocte, videntibus cunctis populis Israel per cunctas mansiones suas*: Et in Psalmo centesimo quarto: *Expandit in protectionem eorum, & ignem vt luceret eis per noctem.* Et in libro Sapientiæ cap. 18. loquens de hac columna ignis, quam Hebræi habuerunt in deserto, sic ait: *Ignis ardentem columnam ducem habuerunt ignotæ viæ: & solem sine læsura boni hospitij præstitisti.* Ex aduerso autem in libro Numerorum capite non, columna illa ignis, bis appellatur (*quasi species*) ignis tanquam non esset verus ignis Scripturæ verba sunt hæc: *Igitur, qua erectum est Tabernaculum, operuit illud nubes: vespere autem super tentorium erat quasi species ignis vsque mane. Sic fiebat iugiter per diem operiebat illud nubes, & per noctem quasi species ignis.* Si rationem præterea spectes, &, vt ita loquar, possibilitatem facti, vtrumlibet, factum esse credi posset: vtrumuis enim factũ fuerit, sine miraculo fieri non potuit, & Dei omnipotentiæ vtrumque fuit æquè facile factu: atque vt sapienter dixit Augustinus, In iis, quæ suprà naturam sunt, tota ratio facti, est omnipotens facientis.

S. August.

S. Augus.

28.

Auctoris sententia columnam ignis non fuisse ignem nostrati similem.

Equidem, licet putem vtrumlibet, probabiliter credi, ac defendi posse, propensior tamen sum ad credendum, non fuisse eum verum ignem: talem nempè, qualis est noster ignis, siue elementaris. Ac me quidem haud leuiter mouet sententia illa Scripturæ, suprà ex capite nono libri Numerorum prolata: vbi vocatur ea columna, *quasi species ignis*, quod non dixisset Scriptura, si fuisset ille verus ignis: nam quod est verus ignis; nec propriè, nec verè dici potest habere speciem ignis Adhæc, sententia est vera sane Philosophorum, Frustrà fieri per plura, quod æquè benè fieri potest pauciora: nec absque necessitate, esse multiplicanda entia. Est quoque Theologorum consensu probatum eam sententiam esse probabiliorem, quæ idem præstat, paucioribus positis miraculis. At si fuisset ille verus ignis, præter miracula ei communia cum columna nubis plura essent alia propria eius, necessariò ponenda miracula. Primùm enim, ignis ille, qui sponte naturæ capessere debebat supera loca, mansisset in illa semper columna, extra locum suum naturalem, nullo extrinsecùs obstante impedimento. Et, qui naturaliter in figuram pyramidis formari debebat, sursum tẽdens, æquabilem perpetuò columnæ figuram retinebat. Naturale item est nostratem ignem pabulo aliquo contineri ali & sustentari: ille verò ignis, sine vllo alimento, tot annos, sine defectu aliquo, per-

ſtris ſuper mare: omnis equitatus, & currus Pharaonis, & vniuerſus exercitus erant in Phihahiroth contra Beelſephon. * Cúmque appropinquaſſet Pharao, leuantes filij Iſrael oculos, viderunt Ægyptios poſt ſe, & timuerunt valdè: clamauerúntque ad Dominum. 10.
* Et dixerunt ad Moſen, forſitan non erant ſepulchra in Ægypto: ideò tuliſti nos, vt moreremur in ſolitudine: quid hoc facere voluiſti, vt educeres nos ex Ægypto? Nónne iſte eſt ſermo, quem loquebamur ad te in Ægypto, dicentes: Recede à nobis, vt ſeruiamus Aegyptiis? multò enim melius erat ſeruire eis, quàm mori in ſolitudine. * Et ait Moſes ad populum: Nolite timere: ſtate, & videte magnalia Domini quæ facturus eſt hodie: Ægyptios enim, quos non videtis, nequaquàm vltrà videbitis vſque in ſempiternum. * Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. * Dixitque Dominus ad Moſen: Quid clamas ad me? loquere filiis Iſraël, vt proficiſcantur. * Tu autem eleua virgam tuam, & extende manum tuam ſuper mare, & diuide illud, vt gradiantur filij Iſraël in medio mari per ſiccum. * Ego autem indurabo cor Aegyptiorum, vt perſequatur vos, glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius, & in curribus, & in equitibus illius: * & ſcient Aegyptij quia ego Dominus, cùm glorificatus fuero in Pharaone, & in curribus, atque equitibus eius. * Tollenſque ſe Angelus Dei quæ præcedebat caſtra Iſraël, abiit poſt eos: & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens, poſt tergum * ſtetit, inter caſtra Aegyptiorum, & caſtra Iſraël: & erat nubes tenebroſa, & illuminans noctem, ita vt ad ſe inuicem toto noctis tempore accedere non valerent. * Cúmque extendiſſet Moſes manum ſuper mare, abſtulit illud Dominus flante vento vehementi, & vrente tota nocte, & vertit in ſiccum: diuiſáque eſt aqua. * Et ingreſſi ſunt filij Iſraël per medium ſicci maris: erat enim aqua quaſi murus à dextra eorum, & læua. * Perſequentéſque Aegyptij, ingreſſi ſunt poſt eos, & omnis equitatus Pharaonis, currus eius, & equites per medium maris. * Iámque aduenerat vigilia matutina, & ecce reſpiciens Dominus ſuper caſtra Aegyptiorum per columnam ignis & ignis, interfecit exercitum eorum: * Et ſubuertit rotas curruum, ferebantúrque in profundum. Dixerúntque Aegyptij: Fugiamus Iſraël: Dominus enim pugnat pro eis contra nos. * Et ait Dominus ad Moſen: Extende manum tuam ſuper mare, vt reuertantur aquæ ad Aegyptios ſuper currus & equites eorum. * Cúmque extendiſſet Moſes manum contra mare reuerſum eſt primo diluculo ad priorem locum: fugientibúſque Aegyptiis occurrerunt aquæ, & inuoluit eos Dominus in mediis,

11 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27.

Hebræi aliquandiù quiescentes, cibo se reficerent: nam inter faciendum iter cibũ capere, valdè iniucundũ & molestum fuisset, nec id fieri potuisset in ouibus, & agnis, aliisque animalibus, quæ pascuntur carpendo herbas, vel sugendo lac maternum, quod sine quiete fieri non potest. Et cùm haberent secum multa genera animaliũ ad esũ idonea, ea coquebant & parabãt in cibũ, ad quod erat opus quiete. Sed enim obiiciet quispiam, Hebræos non esse vsos coctis cibis in deserto, sed comedisse Manna, quod eis Deus quotidie pluebat. Verùm non ita est: nam præter Manna etiam vescebantur aliis cibis coctis. Moses enim, vt scriptum est in libro Exodi cap. 16. præmonuit Hebræos etiam postquàm Manna dari eis cœptũ est, vt in die Sabbathi nullum opus facerent, sed pridie coquerent & pararent quæ in cibum coquenda & paranda erant in diem Sabbathi. Immò verò ipsum etiam Manna, non comedebant illi crudum, atque incoctum: nam etiamsi crudum, idoneum esset ad esum, & suaue gustatui, habebat enim saporem similæ mixtæ cum melle, vt scriptum est Exodi cap. 16. ipsum tamen nihilominùs Hebræi coquebant, & coctum manducabant. Sic enim de eo proditum est in libro Numerorum, capite vndecimo: *Erat Man quasi semen coriandri coloris bdellij. Circuibatque populus, & colligens illud frangebat mola, siue terebat in mortario, coquens in olla, & faciens ex eo eo tortulas saporis quasi panis oleati.*

Hebræi præter Manna, etiam cibis coctis in deserto vescebantur.

Locus libri Numerorum cap. 11. Quomodò coquerent Manna.

33. Sciendum porrò est duplicem fuisse quietem columnæ nubis: vna erat téporaria, id est, breui tempore durans, quæ fiebat vt daretur Hebræis tempus idoneum ad comedendum & quiescendum? & hæc quies columnæ bis quotidie, aut saltem semel fiebat. Altera erat quia columnæ diuturnior, quæ significabat, aliquandiù esse in eo loco, positis castris, fixisque tentoriis quiescendum. Talis autem quies vocatur in Scriptura mansio, à manendo: nec per totos illos quadraginta annos, quibus in deserto fuerunt Hebræi, plures habuere huiusmodi quietes & mansiones, quàm duas & quadraginta. Etenim Moses in libro Numerorum, ca. 33. recensens mansiones Hebræorum in deserto, quæ designabantur per quietem columnæ, duas tantùm & quadraginta commemorat: quod verè dici non posset de priori genere quotidianæ quietis columnæ. Hoc autem liquidò patet ex iis, quæ prodita sunt in capite decimo quinto Exodi: vbi legitur, Hebræos, cum egressi sunt ex mari Rubro, tribus diebus ambulasse per desertum Sur, quoad venerunt in locum appellatum Marà, vbi etiam mansionem fecerũt. Ego à mari Rubro vsque ad Marà, vna tantùm facta est Hebræorum mansio, idque traditur etiam Numerorum 33. Cùm tamen à mari Rubro vsque ad Marà, dicantur Hebræi ambulasse tribus diebus: non vtique sine quotidiana quiete, cibo & somno capiendo necessaria: sed quia in illo triduo non sunt castrametati, nec vspiàm fixis tentoriis quieuerunt. Mansio itaque Hebræorum pendebat quidem à quiete columnæ, non tamen à priori genere quietis eius, sed à posteriori.

Duplex ratio quietis columnæ nubis.

Cùm dicantur fuisse 42 mansiones Hebræorum in deserto, quid nomine mãsionis intelligere oporteat.

Sed vnde (nam & hoc Lector scire cupiet) certò scire poterant Hebræi, quãdo quies columnæ significaret ipsis esse breui quiescendum, aut esse aliquandiù manendum fixis tentoriis, positisque castris? Respondeo, id fuisse eis hac ratione notum. Quando columna, circa meridiem quiescebat, tunc Hebræi etiam quiescebant ad cibum sumendum: si autem post meridiem, nihilominùs tamẽ manebat columna: habebant id pro signo, sibi esse aliquandiù ibi manendum, & tunc figebant tentoria, & metabantur castra. Similiter vesper. quiescebat columna, vt nocturnam Hebræis daret quietem: vnde tunc non figebant tentoria, neque castrametabantur. Si autem mane etiam quiescebat columna, id erat indicium, Hebræis esse fixis tentoriis eo loco manendum.

Quomodò Hebræi ex quiete colũnæ cognoscebant esse sibi quiescendum fixis castris aut non.

34. Quoties porrò columna mouebatur, antecedens exercitum, Sacerdotes & Leuitæ

uitæ cleuabant arcam Domini,& illam portabāt:Moses autem inuocabat Deum, hos versus præcinens:*Surge, Domine, & dissipentur inimici nostri, & fugiant qui oderunt te à facie tua.* Cùm verò rursus columna quiescebat, tunc deponebatur arca Domini,& Moses,quasi Dominum inuitans ad mibi manendum, sic eum orabat: *Reuertere, Domine,ad multitudinem exercitus Israel.* Hæc ipsa reperiet Lector scripta in libro Numerorum,cap. 10. Ad hunc motem,& ritum spectasse videtur Dauid iis verbis, quibus exorsus est Psalmum 67. dicens. *Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius. & fugiant qui oderunt eum,à facie eius.* Columnam illam primùm apparuisse Hebræis in tertia eorum mansione, quæ facta est in Etham, docet Sanctus Hieronymus in epistola,quam scripsit ad Fabiolam de quadraginta duabus mansionibus.non alio videlicet argumento ductas,nisi quia tunc primùm eius columnæ mentionem fecit Scriptura, vt patet Exodi 13. sed ea ratio non est admodùm firma.Nam tunc etiam ait Scriptura,Mosen tulisse ossa Ioseph secum:quod tamen in primo discessu ex Ægypto fecisse eum:minimè dubitandum est. Nimirùm,frequens est in Scriptura,posteriori loco narrare per recapitulationem,ea,quæ priùs gesta priori fuerant loco narranda.Quocircà placet aliis,columnā nubis & ignis, statim vt è terra Gessen, siue ex Ramesses profecti sunt Hebræi, apparuisse eis. Quòd autem nugātur Hebræi,defecisse columnam nubis & ignis statim post mortem Aaron,quæ accidit in quinto mense anni quadragesimi,falsum esse, suprà,ad numerum marginalem 26. demonstratum est. Et argumentis ibi allatis illud addi potest,quod euidenter istam opinionem falsitatis conuincit septem mensibus post mortem Aaron,& cùm iam proximus morti esset Moses,Scripturam facere mentionem columnæ nubis.Nam in libro Deuteronomij,c.31.ita scriptum est:*Abierunt itaque Moses & Iosue,& steterunt in tabernaculo testimonij:apparuitque Dominus ibi in columna nubis,quæ stetit in introitu tabernaculi.*

Locus Ps. 67.

An columna nubis primū apparuerit Hebræis in tertia eorum mansione, vt placet S. Hieronymo.

Non defecisse columnā nubis statim post mortem Aarō, vt tradunt Hebræi.

Locus Deuteronomij, cap. 31.

35 Beatus Gregorius in Homil.21.in Euangelia,tractans verba illa Matthæi, cap. 28.de Angelo, qui apparuit mulieribus in die Resurrectionis Domini: *Erat aspectus eius sicut fulgur. & vestimenta eius sicut nix,* docet, Deum viris iustis & sanctis exhibere se blandum,& amabilem,ac benignum:peccatoribus autem seuerum,& terribilem:idque signatum esse ait per blandimentum niuei candoris vestium Angeli,& per terrorem fulgurantis aspectus eius:idémque putat fuisse olim prępsignatum in populo Hebræo per columnā nubis, quæ apparebat die,& per columnam ignis,quæ videbatur nocte.Ponam hîc verba ipsa Gregorij:In fulgure,inquit,terror timoris est,in niue autem blandimentum candoris. Nam quia Deus & terribilis peccatoribus,& blandus est iustis: rectè Angelus testis resurrectionis eius,& in fulgure vultus.& in candore habitus demonstratur,.vt de ipsa sua specie, & terreret reprobos,& mulceret pios. Vnde populum Hebræum per deserta gradientem, columna ignis in nocte.& columna nubis præibat in die. In igne enim terror est: in nube,visionis lene blandimentum: dies autem viti iusti: & nox accipitur vita peccatoris. Vnde conuersus peccatoribus dixit Paulus:*Fuistis aliquando tenebræ,nunc autem lux in Domino.* In die igitur columna nubis monstrata est,& in nocte columna ignis:quia Deus in iudicio veniens, per lenitatis mansuetudinem blande iustos demulcebit,peccatores autem,per iustitiæ districtionem terrebit. Sic Gregorius.

B. Gregorij expositio Mystica.

Ephes. 5.

stulisse eam ad partem posteriorem: quo indubiè significatur, Angelum fuisse, qui motum illius columnæ faciebat, regebat, ac moderabatur. In libro etiam Numeror. c. 9. scriptum est, Hebræos nunquàm castra mouisse, vel fixisse, vel quieuisse, nisi ad imperium Domini, hoc autem est, ad motum, & quietem illius columnæ. Columna igitur, Dei potentia, & imperio mouebatur & quiescebat. Atque ob hãc ipsam causam Scriptura compluribus locis, quæ supra commemorata sunt ait, Deum in deserto præcessisse Hebræos iter illis ostendendo per columnam nubis & ignis: quod ideò verum est, quia columna illa non ab aliqua causa naturali: sed Dei voluntate, ac potestate, atque imperio per Angelum mouebatur. Hoc ipsum sensit & scripsit Philo libro primo de vita Mosis, his verbis: Fertur, illo tempore accidisse ingens naturæ miraculum, quale nunquàm auditum fuerat post hominum memoriam. Præcedebat populum nubes in magnæ colũnæ speciem, solari splendore lucens interdiù, noctu autem flammeo, vt eius ductu absque periculo erroris incederent. Credi tamen potest, aliquem è summi Regis præfectis Angelum nube inuolutum, eos duxisse, quem nefas sit aspici mortalibus oculis.

Philo

OCATAVA DISPVTATIO.

De motu & quiete illius columnæ.

QVÆDAM in hac Disputatione carptim sunt tractanda, nec indigna, opinor, explicatu, & ad noscendam motus, ac quietis illius columnæ rationem satis accommodata. Principiò, nusquàm memini legere, columnam ignis fuisse motam, nisi semel, eo scilicet tempore, quo Ægyptij insequebantur Hebræos iuxta mare Rubrum: tunc enim recedens in partem castrorum posteriorem, interposuit se inter castra Ægyptiorum, atque Hebræorum, illis tenebrosam speciem præstans, his autem clarissimam lucem præbens: post id temporis, nusquàm legi (quantulum mihi quidem memoriæ est) columnam ignis fuisse aliquando motam. Vnde probabilis fit, meo iudicio, coniectura, præcipuum columnæ ignis vsum fuisse, vt nocte monstraret loca, in quibus manendum esset Hebręis: atque, in remedium tenebrarum noctis, eorum castra illuminaret, sicut cecinit Dauid: *Expandit nubem in protectionem eorum, & ignem; vt luceret eis per noctem.* Enimuerò, nocturnum tempus minimè idoneum, immò valde incommodum est, faciendo itineri, præsertim autem per solitudines, & tantæ multitudini hominum atque animalium, quanta erat in illo exercitu Hebræorum. Cúmque necessaria Hebræis quotidie esset quies: non enim continenter die ac nocte iter continuare poterant: tempus maximè idoneũ quieti, proculdubiò est nocturnum. Cùm itáque columna ignis, nonnisi noctu appareret, satis liquet, apparitionem eius non ad capessendum motum, sed ad capiendam, fruendámque quietem pertinuisse.

31. Columnam ignis semel tantùm esse motam legimus.

Locus Psal. mi. 104.

Deinde, sciendum est columnam nubis, quotidie semel, vel etiam bis quieuisse. Non enim poterant Hebræi, totum diem continenter facere iter sine perceptione cibi: ergò necessarium erat, saltem in die semel, columnam quiescere, vt

32. Columna vel bis quotidie quiescebat.

autem efferata licèt contra se turba, nulli succumbens difficultati, non cessabat eis prospicere, Deo fretus, quem post tot libertatis præsagia, probabile non erat permissurum, vt aut delerentur, aut in potestatem inimicorum redigerentur.

Cùm itaque Moses medius in concione constitisset, tali ad Hebræos oratione vsus est: Si homo quispiam res vestras bene, ac prudenter hactenùs administrasset, oportebat & in posterum similem eius curam & diligentiam expectare: nunc autem cùm Deus ipse gubernandos vos, tuendósque susceperit, quantæ fuerit insaniæ non sperare opem eius qui per me vltrò vobis præstitit, quidquid ad vestram salutem ad libertatem conferre videbatur? Immò verò hæc ipsa difficultas & angustia, magis vos ac sperandum accendere debuerat: Deus enim vos in arctum hunc locum concludi voluit, vt ex tanta necessitate, præter vestram, & omnium opinionem seruaret, atque ita declararet non solùm potentiam suam, sed fauorem etiam, quo vos perpetuò prosequitur. Non enim in paruis rebus, Deus propitius tantum ferre auxilium solet; sed in arduis maximè, & tunc potissimum, quando spei superest minimum. Ergò huius ope freti, qui potest ex paruis magna facere, & hostium potentiam infringere, ne terreamini Ægyptiorum apparatu, neque propter fugam mari & montibus impeditam, animum despondete: potest enim Deus & montes in planitiem, & mare in terram vertere: Moses hæc effatus, ad mare Hebræos Ægyptiis spectantibus, ducebat. Habentes enim illi eos sub oculos, quòd essent in sequendo defatigati, pugnam in sequentem diem differre consultiùs putabant. Vbi verò ad extremum littus maris ventum est, tunc Moses, sumpta virga, Deum in auxilium supplex inuocat, dicens: Tu Domine, scis, quod nec viribus, nec artibus humanis vllum nobis hinc patet effugium: superest vt ipse salutem huic populo expedias, qui relicta Ægypto huc est delatus, tuam voluntatem, tuámque fidem secutus. Ad te solum omni alia spe, omnique consilio destituti, confugimus: ad tuam tantùm prouidentiam respicimus, quæ sola nos iratis Ægyptiis eripere potest. Succurrere nobis properè & populum tuum, iam desperantem salutem ad fiduciam & spem tui auxilij excita: in difficultatibus constituti sumus, sed nostris non tuis. Tuum est, Domine, hoc mare, tuus est & hic mons, qui nos claudit: si vis, & hic potest, iubente te, aperiri, & illud in terram verti: possumus & per aërem sublimes effugere, si ita seruare nos, tibi placeat. Hæc Moses precatus, mare virga percutit, quo ictu repentè scissum, & retrorsum se recipiens nudum solum Hebræis ad fugam capessendam reliquit. Videns porrò Moses adesse Deum, & mare de suo loco cessisse, primus progreditur: hortatúrque Hebræos, vt alacriter sequantur per viā diuinitùs datam, & læti peracto periculo gratias agant, ob tam incredibilem salutis rationem tam subitò exortam. Illis verò impigrè subsequentibus, nimirum diuina ope fretis, Ægyptij primùm insanire eos putabant, in manifestam perniciem ruentes: sed postquam viderunt eos longè præcessisse, & impunè, atque expeditè iter facere: impetu facto insequi eos cœperunt, quasi & ipsi tutum per mare iter habituri: & præmissis equitibus, à littore in mare descenderūt. Iamque in aduersum littus euaserant Hebræi, hostibus à tergo relictis, quos armis graues, ipsa etiam miraculi nouitas nonnihil est remorata: sed cùm incolumes illos terram tenere viderent, eundem sibi quoque pollicebantur euentum. Verùm talis fefellit opinio, nescientes non quorumlibet talem esse viam, sed Hebræorum tantùm, & fugientibus eam solùm patere ad salutem, non hostibus, qui eos perdendi animo insectabantur. Ergò cùm iam vniuersus exercitus introgressus esset mare, refunditur iterùm, & Ægyptios fluctibus inuoluit, ventis etiam eodem impellentibus: accesserunt & imbres de cœlo, & aspera tonitrua fulgentibus simul intermicantibus, fulmina quoque deferebantur, & omninò deerat eorum, quæ ab irato Deo,

Oratio Mosis ad Hebræos.

Oratio Mosis ad Deum.

hominibus ad perniciem immitti folent. Etenim nox caliginofa nimis,ac tenebrofa hoftes comprehendit,atque ita totus ille deletus eft exercitus, vt ne nuncius quidem cladis domum reuerteretur.

Hebræi autem vix fui compotes erant pro gaudio ex tam inopinata falute concepto,accedebat huc etiam fpectabilis hoftium interitus,nemine fuperftite,qui eos in feruitutem, vindicare cuperet, & Deo ipfis ex profeffo auxilium fubmittente. Quapropter tum fua falute, tum inimicorum fupplicio læti, magis quam vlli antea homines in hymnis,atque hilaritate totam noctem exegerunt: & Mofes carmen,laudes Dei,& ob præfentem fauorem gratiarum actiones continens,hexametro verfu compofuit.

2\. *Memorabilis hiftoria.* Hæc ego,vt in facris Codicibus inueni ita figillatim confcripfi. Nemo autem mirari debet tanquàm incredibile,fi prifcis hominibus, & ad militiam etiam tunc rudibus,de falute periclitantibus via per mare patuit,fiue Dei voluntate,fiue naturæ fponte. Etenim heri & nudiùs tertius, Alexandri Magni ductu Macedonibus Pamphylium mare ceffit, ac aliam viam non habentibus, per feipfum iter aperuit, cùm Deus eius opera ad deftruendum Perfarum imperium vti decreuifset: id quod omnes teftantur qui res geftas illius Regis fcripto prodiderunt. Verùm de his, vt cuique libet ita fentiat. *Hactenus fuere Iofephi verba,quæ hic commemorata funt.* Horũ autem fimilia fcribit etiam Philo & in libro primo & in tertio de vita Mofis, vbi mirabilitatem huius tranfitus per mare Rubrum defcribit:fed mihi narratio,& defcriptio Iofephi,copiofior & luculentior vifa eft.

Philo.

PRIMA DISPVTATIO.

An diuifio illa maris rubri à Deo per ventum facta fit, & quo tempore ea maris diuifio contigerit.

SVPER ILLIS VERBIS

Scripturæ, Exodi 14.

Verfu 21. Cùm extendiffet Mofes manum fuper mare, abftulit illud Dominus flante vento vehementi, & vrente tota nocte & vertit in ficcum.

3\. *Ventus non diuifit aquas maris Rubri.* NON eft putandum, diuifionem illam maris efse à Deo factam virtute alicuius venti, tanquam inftrumento diuinæ potentiæ. Dupliciter enim cogitare licet ventum fuifse caufam eius diuifionis: vel per vim propulfiuam, qua ventus magno impetu aquas extruferit ex loco fuo. Sed hoc exiftimare non conuenit: tum quia ventus propellit fuperiores tantùm partes aquæ: non poteft autem facere talem expulfionem & diuifionem aquarum,

sum, vsque ad profundum: tum etiam, quia ventus non sic diuisisset aquas, vt diuisæ sunt, faciendo scilicet viam mediam nudatam aquis, sed protrusisset aquam maris extra alueum suum in alium locum, nec tenuisset aquas vtrinque in morem parietum consistentes. Aut cogitare licet, ventum diuisisse aquas, non per motum localem expellendo: sed naturali qualitate sua, virtutéque vrendi, siccando & absumendo Aquas. At enim non est facile creditu, potuisse vento impertiri tantam siccandi, vt tanta breuitate temporis, quanta diuisio illa magis facta est, tantam aquarum molem siccaret. & absumeret. Deinde, vt demus potuisse id à Deo concedi vento, attamen statim vt ventus cessasset, aquæ refluxissent in suum pristinum & naturalem locum: oportuit autem tunc ventum cessasse, cùm Hebræi intrarunt mare, alioqui cùm ventus ille è regione ipsorum flaret, proculdubiò magno illis incommodo & molestiæ fuisset, simúlque magno impedimento ad transeundum mare.

4. Ergò diuisio aquarũ illius maris, earúmque consistentia instar muri ex vtráque parte, relicta in medio via ad transeundum, à Deo facta est ministerio Angelorum: ventus porrò adhibitus est ad siccandum fundum maris, quod, diuisis & amotis vtrinque aquis, relictum fuerat humidum, & limosum, ac lutulentum. Idem sensit Caietanus super hoc loco Exodi ita scribens: Pro eo quod Latina translatio habet: *Et abstulit illud Dominus*, iuxta Hebræum habetur: *Et duxit Iehouah mare*. Quibus verbis non consumptio aquarum, sed ductio significatur: vt intelligamus, quẽadmodùm stante Iordanis flumine, tempore Iosue, tumuerunt aquæ in parte superiori: ita in hoc Hebræorum transitu, aquas maris ad dexteram & ad sinistram ductas esse, tumescentes in altitudine hinc & inde. Et attribuitur hoc miraculum Iehouah: vt summi Dei operatio etiam in mari, contra naturam aquarum, manifestetur. Causa verò secundæ ad exsiccandam terram, quæ fuerat sub mari, adhibita narratur fuisse Orientalis ventus fortis, non tamen ad diuidendum mare. Nam separatio aquarum in tanta latitudine, vt vniuersam multitudinem Hebræorum turmatim proficiscentem caperet, subitò facta est: exsiccatio autem fundi maris per ventum successiuè facta est. *Sic Caietanus*.

Caietanus.

Iosue 3.

5. Sed quis, aut qualis fuit ventus ille adeò potens, atque efficax, vt breuissimo tempore fundum maris exsiccando, commodum illàc Hebræis iter, & transitum præbuerit? Quidam putarunt, fuisse eum ventum Borealem & Aquilonarem, quippe qui magnam habet vim exsiccandi, quæ humida sunt. Sed hoc minimè verum est. A parte enim septentrionali maris Rubri, erant maximæ rupes, celsissimique scopuli solitudinis Ethan: qui sicut impedimento fuerunt Hebræis, ne illàc per terram iter facerent, quod alioquin eis commodissimum fuisset: ita vel impedissent flatum Boreæ, vel certè impetum eius valdè fregissent, ac repressissent, ne ab eo talis effectus prouenire, & mari accidere posset. LXX. Interpretes eum ventum appellant Notum, id est, Austrum: quos Philo secutus, ventum flantem in diuisione maris Rubri, appellat itidem Austrum, cùm verò, quo aquæ rursus in suum pristinum locum repulsæ, ac reductæ, sunt, nominat Aquilonem. Sic enim scribit in libro primo de vita Mosis: Post Solis occasum, exortus est Auster vehementissimus: qui mare tunc solitum cum æstu decedere, protrusit etiam vlteriùs nudatis littoribus: sicut fit in torrentũ eluuie. Et paulò pòst: Hostes, inquit, vndis marinis rursus in vnũ coëuntibus, mergebãtur cũ suis equis, & curribus, æstũ refluum voluẽtibus etiã Aquilonis flatibus, vt ne signifer quidẽ superstes relinqueretur nũtiaturus acceptã cladẽ Ægyptiis. *Hac Philo* Sed enim eum ventũ fuisse Orientalem, satis argumenti est, quod Scriptura Hebraica sic eum appellat: ita enim habet hoc loco ad verbum Latinè reddita: *Et duxit Dominus mare in vento Orientali forti.*

Quis ventus fuerit, quo siccatum est maris fundum.

Philo.

Eodem quoque modo vocat Paraphrasis Chaldaica. Quod etiam per se satis credibile est: Hebræi namque tunc iter faciebant contra orientem,& contra mare rubrum,quod est Ægypto orientale.

6. *Quādo facta sit diuisio maris.*

Sed quo tempore diuisio illa maris Rubri facta est? Nocte videlicet : id enim apertè docet Scriptura illis verbis : *Abstulit illud Dominus flante vento vehementi, & vrente tota nocte.* Veteres porrò noctem quatuor in partes diuidebant , ternas cuique parti horas assignando , easque partes vocabulis ex militari disciplina ductis appellabant,vigilias,noctémque quatuor in vigilias distribuebant. Hebræi accesserunt ad mare Rubrum initio noctis, & primæ vigiliæ : quo tempore, Mose virga percutiente aquas , diuisum est mare Rubrum , patente via per eius profundum. Sed quia vadum , & profundum maris , admodùm erat humidum , & limosum , nec bene pedibus meabile, substiterunt Hebræi in littore : tunc Deus immisit ventum vrentem vehementissimum , cuius perpetuo flatu , ab initio noctis vsque ad mediam noctem, & vltrà , siccatum est solum maris. Tunc autem , cessante vento , Hebræi , in tertia vigilia ingressi sunt per viam illam maris , & circa initium quartæ vigiliæ,euaserunt omnes ad littus incolumes. Ægyptij porrò , circa finem tertiæ vigiliæ , ausi sunt etiam ipsi viam ingredi factam in mari , cæco impetu ac furore insequendi Hebræos : sed circa initium quartæ vigiliæ , quam Scriptura hîc vocat matutinam , quòd ea terminetur in Aurora. Cùm verò iam propè esset diluculum & mane , Hebræique iam egressi essent ex mari , vniuersúsque Ægyptiorum exercitus in medio esset mari , tunc , iussu Dei , & Mose virga percutiente aquas , reuersæ iterùm sunt maris aquæ in priorem locum suum , opprimentes atque operientes omnem exercitum Ægyptiorum. Itáque , tota ferè nox in affectione huius miraculi consumpta est: nam quòd Scriptura ait in hoc decimo quarto capite Exodi, ventum illum flauisse tota nocte , propterea sic dictum esse putandum est, quia flauit maxima noctis parte: cœpit enim flare initio noctis , perdurauit vltra mediam noctem.

SECVN-

SECVNDA DISPVTATIO.

An per vnam tantum viam vniuersus Hebræorum exercitus transierit mare Rubrum, an verò per duodecim vias.

SVPER ILLIS VERBIS:

Diuisa est aqua, & ingressi sunt filij Israël per medium sicci maris: erat enim aqua, quasi murus à dextra eorum, & læua. — *Vers. 22.*

PERANTIQVAM fuisse traditionem tum Hebræorum, tum etiam Christianorum, diuisum esse tunc mare Rubrum in duodecim vias, pro numero videlicet duodecim tribuum populi Hebræi, vt suam quæque tribus viam ingrederetur ad transeundum mare, à multis est proditum. Origenes certè in Homilia super hunc locum Exodi, eiusmodi traditionem tanquam à maioribus acceptam commemorat, his verbis: Mira Dei potentia. Cogitur fluctus in cumulum, & vnda in semetipsam repressa curuatur; soliditatem recipit liquor, & solum maris arescit in puluerem, vt sicca planta populus Dei transiret. Bonitatem Dei creatoris intellige: si voluntati eius obtemperes, si legem eius sequaris, ipse tibi elementa, etiam contra naturam suam, seruire compellet. Audiui à maioribus traditum, quòd in ista diuisione maris, singulis quibusque tribubus Hebræorum, singulæ aquarum diuisiones factæ sunt, & propria vnicuique tribui in mari aperta est via. Idque ostendi aiunt ex eo, quod in Psalmo 135. scriptum est: *Qui diuisit mare Rubrum in diuisiones.* Per quod multæ diuisiones docentur factæ, & non vna tantum. Idémque ostendi, per illud: *Beniamin iunior in stupore: Principes Iuda duces eorum, principes Zabulon, & principes Nephthalim.* Significatur enim, proprium vnicuique tribui datum esse ingressum in mare. Hæc à maioribus obseruata in Scripturis diuinis, religiosum credidi non tacere. *Sic Origenes.* Hanc traditionem sequens Thostatus, arbitratur, factas esse in mari Rubro duodecim vias, vt propius cuique tribui per mare transitus pateret: nec alio firmat argumento, quàm testimonio Dauidis ex Psal. 135. proximè allato. Eiusdem quoque traditionis, & opinionis probator, & adstipulator est Genebrardus, verba illa: *Qui diuisit mare Rubrum in diuisiones:* sic explanans: Diuisum est mare Rubrum in multas partes & sectiones, tanquàm in muros multos, coagulatis & condensatis aquis, in duodecim nempè sectiones pro numero tribuum, vt quæque suum haberet iter, & celeriùs traijceret. Hebræi hoc habent in suis traditionibus, vt narrat Aben Esra super hoc decimum quartum caput Exodi, & Epiphanius contra Origenem in hæresi sexagesima quarta. *Ita Genebrardus.*

Margin notes: 7. — *Origenes.* — *Psal. 67.* — *Thostatus.* — *Genebrard.* — *Aben Esr.* *Epiphan.*

8. At enim Theodoretus in quæstione 25. in Exodum, licèt istam traditionem dicat nec fidei, nec pietati Christianæ aduersari: congruentiùs tamen diuinæ Scripturæ, ac probabiliùs esse censet, vnam tantùm in mari Rubro factam esse viam in transitu Hebræorum amplissimè patentem. Verba Theodoreti hæc sunt. Quidam ferunt diuisum esse mare Rubrum duodecim sectionibus, & vnam quamque tribum seorsim transiuisse: idque putant indicasse Dauid verbis illis: *Qui diuisit mare Rubrum in diuisiones.* Ego autem existimo, bifariàm tantùm fuisse mare diuisum, hoc indicante Scriptura, cùm ait: *Aqua erat tanquam murus à dextris, & à sinistris*: Latámque viam fuisse, & numero transeuntium conuenientem, sicut dixit Scriptura in Psal. 105. *Deduxit eos in abysso sicut in deserto.* quod videtur indicare facilitatem viæ patentis. Non tamen prior ille intellectus, verbo pietatis aduersatur: vtrumque enim est opus diuinum & admirandum: sequi tamen debemus indubitatæ Scripturæ veritatem. Tradidit porrò iustissimus Iudex exitio aquarum Pharaonem cum toto exercitu, quia per aquas interemerat infantes Hebræorum. *Hæc ibi Theodoretus.* Idem verò explanans verba illa Psalmi 135. *Qui diuisit mare Rubrum in diuisiones*: istiusmodi diuisiones vocat fabulam Iudæorum, hunc in modum scribens: Nonnulli, Iudæorum fabulas secuti, dixerunt, diuisiones maris Rubri, æqualis numeri duodecim tribubus Hebræorum esse factas: quoniam Dauid non *diuisionem*, sed *diuisiones* dixit. Verùm scire illos oportuit, mari bifariàm secto, duo pro vno facta esse maria: nam aqua ipsis murus erat à dextris & à sinistris: quapropter diuisionem in duo maria, diuisiones appellauit. *Sic Theodoretus.* Idémque scribit Euthymius eundem Psalmum exponens.

Theodoret.

Euthym.

9. Cum Theodoreto consentiens Lyranus censet, vnam tantùm in mari Rubro factam esse viam capacem totius exercitus Hebræorum. Quod autem Dauid appellauit diuisiones maris Rubri, id dupliciter interpretatur, vel enim vsurpasse eū pluralem numerum pro singulari, quod frequenter in Scriptura fieri solet: vel, quòd vnica illa diuisio maris, cùm propter amplitudinem instar esset plurium, ad hoc significandum, appellata fuerit plurali numero, *diuisiones.* Addit præterea veterem quandam huiusmodi traditionem Hebræorum: cùm Hebræi vidissent mare diuisum, attonitos obstupuisse, nec se illi viæ committere ausos esse: sed Aminadab principem tribus Iuda, ante omnes, magno animo esse ingressum mare: cuius exemplo animatos cæteros omnes sequi non dubitasse. Atque eo facto dicunt tribū Iuda promeruisse principatum, & primatum in populo Hebræo, iam ante promissum & prædictum ei à Iacob, Genes. 49. Huc etiam spectare putant illa verba, quæ sunt in Canticis Canticorum: *Anima mea conturbauit me propter quadrigas Aminadab. Ita Lyranus.* S. Hieronymus traditionem istam vocat fabulam. Nam exponens illa verba Oseæ cap. 11. *Iuda autem testis descendit cum Deo, & cum Sanctis fidelis,* hoc modo scribit: Tradunt Hebræi huiuscemodi fabulam: In exitu Israel ex Ægypto, quando ex vna parte mons, ex alia Rubrum mare, & ex alia Pharaonis cingebat exercitus, & inclusus populus tenebatur: cæteris tribubus desperantibus salutem, & aut reuerti in Ægyptum, aut bellare cupientibus, solus Iuda fideliter ingressus est mare, vnde & regnum meruit accipere. Et hoc esse, quod nunc dicitur: *Iuda testis sermonum Dei, & adstipulator ac vindex, descendit cum Deo in mare, & inter Sanctos fuit fidelissimus, vt verbis iubentis crederet Dei.* Hoc illi dicunt. *Sic Hieronymus.* Iosephus tamen in extremo libro secundo Antiquitatum, apertè scribit, diuiso mari Rubro, primum omnium esse ingressum Mosen, vt præeundo, animum faceret omnibus ad transeundum.

Lyranus

Cantic. 6.

10. Ego vnam tantùm in mari viam esse factā censeo: idque tribus hisce argumentis mihi ipse persuadeo. Si nō vna via, sed duodecim essent factæ, id profectò miraculum

culum fuisset multò insignius & memorabilius, & illustrius diuinæ potestatis & prouidentiæ testimonium: non igitur id tacuisset diuina Scriptura, vt quod magis declararet, atque illustraret Dei potestatem, & singularem erga Hebræos beneuolentiam eius atque curam Diuina porrò Scriptura non solùm id tacuit, sed vnam potiùs viam esse in mari, factam non obscure significauit, dicens Exodi 14. *Diuisa est aqua, & ingressi sunt filij Israel per medium sicci maris: erat enim aqua quasi murus à dextra eorum & læua.* Et alibi cùm de hoc miraculo loquitur singulari numero diuisionem maris, & viam in eo factam nominat: præter locum illum Psal. 135. de quo mox dicemus. Deinde sententia est Theologorum firmata consensu: Non esse sine necessitate multiplicanda miracula: sed ad transitum Hebræorum per mare satis erat vnam fieri viam ita patentem, vt commodè vniuersus populus vadum maris permeare posset: nec opus erat tanta multiplicatione & distinctione viarũ in mari. Adhæc, illa distinctio duodecim viarum non solùm non fuisset duodecim tribubus ad transeundum mare commoda & grata, sed etiam fuisset incommodissima & molestissima, & ingentis causa confusionis & perturbationis. Erant enim tunc, propter angustias locorum, & trepidationem, metúmque Ægyptiorum, Hebræi omnes, confusis tribubus inuicem permixti: non itáque tam facilè, nec tam expeditè, nec tam citò: quàm opus tunc erat potuissent omnes tribus inuicem segregari, & suam vnaquæque viam maris ingredi. Quinetiam, cùm Moses nonnisi per vnam viam ire potuisset, quam teneret videlicet aut tribus Iuda, aut potiùs tribus Leui cuius ipse erat, acerbissimum profectò cæteris omnibus fuisset: tali antesignano & duce priuari, cùm omnium spes & fiducia, in eo vno maximè, inclinata recumberet: absentia itáque eius cęterorum omnium alacritatem, & fiduciam transeundi mare, vehementer debilitasset.

Authoris sententia, vnam tantum esse factã in mari Rubro viã

Sed opponunt nobis verba illa Dauidis Psalmi 135. *Quid diuisit mare Rubrum in diuisiones.* Verùm id haudquaquàm officit sententiæ nostræ: dicit enim numero multitudinis *diuisiones*, vel vsurpando plurale pro singulari, vt fit sæpè in Sacris literis: vel, sicut interpretatus est Theodoretus, quia facta vna via per medium mare, bifariàm diuisum est mare, & duo maria inter se diuisa extiterunt. Audiat Lector quemadmodùm locum istum Dauidis, ita vt nos diximus exposuerit Caietanus. Is pro, *Quid diuisit mare Rubrum in diuisiones*: sic legit iuxta Hebraicam veritatem: *Incidenti mare Rubrum incisionibus.* Quam lectionem exponens, ita scribit: Hic textus materiã præbet opinandi, quòd filij Israël per mare Rubrum multis viis transierunt, & vt aiunt, duodecim viis, iuxta numerum duodecim tribuum: quia hîc dicitur mare Rubrum incisum incisionibus: ex eo enim quòd plurali numero memorantur incisiones argumentum sumptum est, quòd in pluribus locis mare diuisum fuerit. Sed hoc argumentum non cogit: quoniam vna incisio plures facit incisiones. Incidendo enim panem in duas partes, relinquuntur ex vno incidendi actu duæ incisiones: vna in vna parte, & altera in reliqua. Et explicauit hoc Propheta ad significandum, quòd Deus sic incidit mare Rubrum, vt incisiones remanserint hinc & inde in partibus seorsim. Quod Scriptura sub aliis verbis dixit Exodi 14. quòd Deus ita diuisit mare, vt aquæ essent pro muro à dextris & à sinistris. Vnde ex isto textu Dauidis, non habetur pluralitas diuisionum: sed vna diuisio remanens in duabus incisionibus à dextris & à sinistris. *Ita Caietanus.*

11. Locus Psal. 135.

Caietanus.

TERTIA DISPVTATIO.

An Hebræi totam maris Rubri latitudinem transmeauerint, usque ad littus oppositum peruenientes.

12. SATIS litigiosa inter huius historiæ tractatores disceptatio est, An Hebræi transeuntes mare Rubrum, ex vno littore ad alterum vsq; littus aduersum euaserint: an potiùs parte aliqua latitudinis maris directò traiecta, reflexo posteà itinere, reuersi fuerint ad idem littus, per quod ingressi mare fuerant, non tamen ad eundem littoris locum. Hebræorum opinio est, filios Israël aliquanta maris parte directò transmissa, posteà retrocedentes, rediisse ad idem littus, vnde ingressi fuerant mare: quam sententiam & cupidè sequitur, & pugnaciter defendit, multísque argumentis firmare conatur Thostatus in quæstione nona super caput 14. Exodi. Principiò, inquit, directum iter Hebræis in terram promissionis, futurũ erat per terram, quæ erat à parte Septentrionali maris Rubri: sed quia impeditum erat, atque inuium illud iter propter ingentes, præruptásque rupes, celsósque scopulos solitudinis Ethan, imminentes mari Rubro, & impedientes illac transitum; idcircò Hebræi, dirigente Deo, emensi aliquantam maris partem, reflexo gradu redierunt ad idem littus, vltra illas scilicet rupes & scopulos, vt inde per terram iter facerent. Hinc satis apparet, fuisse superuacaneum futurum, si totam illi maris latitudinem transgressi fuissent. Deinde, insequentes Ægyptij Hebræos, & ingressi mare, obruti sunt aquis, & eorum cadauera eiecta sunt in littus, haud dubiè propinquius; solet enim mare cadauera submersorum hominum quasi euomendo, in propinquius eiicere littus: sed Ægyptiis propinquius erat littus, per quod ingressi sunt in mare & ipsi & Hebræi, quos insequebantur: in illud igitur littus cadauera eorum delata sunt. Ea porrò cadauera non potuissent ab Hebræis ex mari eam egressis videri & spectari, sicut vidisse eos & spectasse narrat Scriptura Exodi 14. nisi & ipsi ad idem littus fuissent regressi.

13. Præterea, Hebræi vix quatuor, vel summum, quinque horis morati sunt intra mare, quod ex narratione ipsius Scripturæ ita potest colligi: Vltra mediam noctem flauit ventus vrens & desiccans fundum maris: posteà ingressi sunt Hebræi mare, quippè qui per medium sicci maris, vt tradit in Scriptura, iter fecerũt: Egressis porrò ipsis ex mari, occisi sunt Aegyptij, ante finem videlicet vigiliæ matutinæ, hoc est, propè ipsum diluculum: spatio autem quinque horarum, non potuisset tota maris Rubri latitudo, quæ satis magna est, transmitti. Adhæc, in capite 13. Exodi scriptum est, Hebræos castrametatos esse in extremitate solitudinis Ethan, & inde venisse ad mare Rubrum. Mari autem traiecto, rursus intrasse Hebræos eandem solitudinem Ethan, & per eam tribus diebus iter fecisse, quoad venerunt ad locum dictum Marà, perspicuè in libro Numerorum, cap. 33. proditum est his verbis: *De Socoth venerunt in Ethan, quæ est in extremis finibus solitudinis, & transierunt per medium mare in solitudinem: & ambulantes tribus diebus per desertum Ethan, castrametati sunt in Marà.* Intrarunt igitur per Ethan in mare; & ex mari egressi rursus iter fecerunt.

fecerunt per Ethan:ergò redierunt ad eundem locum ex quo mare intrauerant. Ex compositione autem & collatione eorum quæ dicuntur in capite 15. Exodi cum iis,quæ narrantur in libro Numerorum, capit 33.intelligere licet, eundem locum fuisse desertum Sur & solitudinem Ethan. Nam Exodi 15. scriptum est,Hebræos è mari egressos primùm venisse in desertum Sur,& per id,confecto trium dierum itinere,venisse in locum nominatum Marà: hoc autem idem triduanum iter fecisse Hebræos per solitudinem Ethan,narratur in dicto libro Numerorum,capite 33.vt hinc manifestum sit, eandem solitudinem Exodi 15. appellari Sur,& in libro Numerorum capite 33.vocari Ethan.Deceptus igitur est Lyranus, istas solitudines ratus diuersas esse:& inde argumentans,Hebræos mari egressos. non rediisse ad eundem locum,quoniam intrauerant mare per solitudinem Ethan,& egressi mari, venerunt in solitudinem Sur,vt traditur Exodi 15.

14. His adde,quòd si Hebræi transissent ad oppositum littus maris Rubri, necesse fieri eos bis idem mare transire: & tunc oportuisset iterum fieri diuisionem maris Rubri: nam loca superiacentia opposita littori,non erant habitata vt possent ibi nauigia inuenire, quibus tota illa multitudo transnauigaret mare,nec ea transnauigatio breui tempore fieri potuisset. At sacra Scriptura non tacuisset,si vel iterum mare fuisset diuisum,vel si populus Hebræus ipsum nauigiis transmisisset. Sed cur necessum erat,dicet quispiam iterùm Hebræos regredi per mare Rubrum?Quia mare Rubrum non transit per terram promissam, sed eam terminat:nam Exodi 23. termini terræ Chanaan statuuntur a mari Rubro vsque ad mare Palæstinorum. Nec mare Rubrum determinat terram promissionis versus Occidentem,sed versus Orientem:nam Paulus Orosius in proœmio suæ historiæ,agens de diuisione Asiæ: Mare Rubrum,inquit,venit à partibus Indiæ,& fluit iuxta latus meridionale montis Caucasi apud Aracusiā, Persidē,Mediā & alias gentes:deinde descendit in Arabiam & posteà in Ægyptum. [S]ed caput Arabiæ, per quod intrat mare Rubrum, magis est Orientale,quam terra Chanaan.Si igitur Hebræi transissent mare ad oppositum littus oportuisset iterùm eos transire idem mare, vt venirent in terram Chanaan. Ergò cum paruo itineris circumflexu per mare Rubrum facto possent pertransire scopulos solitudinis Ethan. directum iter eorum impedientes:quid attinebat semel, atque iterùm totam maris Rubri latitudinem pertransire? Fuit itaque Hebræorum iter per mare Rubrum in modum & figuram semicirculi: cuius vna extremitas erat in littore,ex quo Hebræi intrauerat mare: altera extremitas erat in eodem littore,sed in diuerso,& remotiori loco, hoc est, vltrà supradictum montem & scopulos:vnde nimirùm absque impedimento iter suum in terrā Chanaan tenere poterant. Atque hæc fermè est Disputatio Thostati,pro ea, quàm suprà expos[ui]mus,Hebræorum opinione acriter propugnantis. Eandémque sententiam probat & sequitur Paulus Burgensis, cuius verba paulò infrà commemorabuntur. Etiam B. Thomas videtur censisse in Commentario capitis decimi prioris epistolæ ad Corinthios

Orosius.

P. Burgensis
S Thom.

15. *Lyrani opinio.* At verò Lyranus istam Hebræorum opinionem refellit arbitratus Hebræos ex vno littore in alterum oppositum transisse mare Rubrum. Exponens enim illa verba Exodi Decimo quarto: *Viderūt Ægyptios mortuos super littus maris*: hunc in modum scribit: Hinc dixerunt aliqui Doctores,Hebræos non transisse mare Rubrum venientes ad littus oppositum, sed ad idem littus per quod intrauerant rediisse. Ita vt mare fuerit eis diuisum,quousque transierunt montem asperum. cuius magna pars intrabat mare,& tunc diuisio maris, in modum semicirculi, reddit ad idem littus,vltra tamen illum montem. Cuius rationem assignant,quòd sit natura maris eiicere mortuos in propinquius littus:Ægyptij verò fuerunt submersi propè

 littus.

ante ingressum in mare, & post egressum ex ipso mari expeditè, appositéque respondet, ad hunc modum scribens: Magna tractatur quæstio à nonnullis, de situ littoris maris Rubri, in quo Hebræi transito mari peruenerunt tum occasione cadauerum eiectorum à mari, tum identitate nominis deserti Ethan. Nonnulli enim argumentantur, eandem fuisse ripam maris, ad quam appulerunt Hebræi, & ex qua ingressi sunt mare: quia mare eiicit mortuos ad littus propinquius submersioni, perspicuum est autem, Ægyptios velociter fugientes, à vigilia matutina vsque ad mare, propinquiores fuisse littori, ex quo ingressi fuerant, vbi tamen eos viderunt Hebræi iam transito mari. Idem quoque testificatur nomē deserti Ethan: nam & per hoc dicuntur Exodi 13. venisse in mare Rubrum, & in idem venisse Hebræos post transitum maris, scriptum est in libro Numerorum capite 33. Verùm si perspicaciùs considerata fuerit litera Scripturæ, facilè apparebit contrarium esse verum, videlicet quòd Hebræi transeuntes mare Rubrum, in oppositam vsque ripam deuenerunt. Nam ex hoc, quòd Aegyptij, signando Hebræos, iuerunt obuiam aquis, quibus obruti sunt, manifestatur, quòd Aegyptij redibant ad ripam, vnde egressi fuerant, & filij Israel proprium persequebantur iter ad alteram ripam: si enim ad eandem ripam, redeundo præcessissent Aegyptios, non dicerentur Aegyptij fugientes Israelem, sed potiùs sequentes eum. Nec obstat, submersionem Aegyptiorum propinquiorem fuisse littori, vnde ingressi fuerant mare, tum quia diuino operi attribuendum est, quòd Hebræi viderunt Aegyptios mortuos in littore, in quo morabantur: quod miraculum oportet fateri in quocumque littore visa sint ea cadauera sequenti die, quia naturaliter homo suffocatus in aquis non natat vsque ad tot dies: sed oportuit, in testimonium diuinæ vindictæ, & ad perfectam securitatem Hebræorum, vt viderent ipsi Aegyptios mortuos eiectos ad littus, in quo morabantur ipsi. Ad huius diuini miraculi opus concurrit causa secũda, mare videlicet, ex littore vnde ingressi fueràt Aegyptij, fluens versus ipsos fugientes. Talis enim impetus maris propellebat Aegyptios: quos suffocabat, versus alterum littus, in quod iam peruenerant Hebræi. Nec verò identitas deserti Ethan officit huic sententiæ: quoniam expresse dicitur Exodi decimo tertio, Hebræos per Ethan venisse ad illam ripam maris Rubri, ex qua ingressi sunt mare & ibidem etiā dicitur, Ethan fuisse locum in extremo illius deserti. Ex his enim duobus colligitur, quod desertum cognominatum Ethan, extendebatur ab vna ripa vsque ad alteram ripam maris, ad quam per medium maris venerunt filij Israel. Quod etiam cōfirmatur ex eo, quòd tam vastum erat desertum Ethan, vt Hebræi, post egressum ex mari, tribus diebus per ipsum ambulauerint vsque ad locum Marà, vt dicitur Numeror. 33. *Hæc Caiet. ibi.*

18. *Authoris sententia.* Cui ego assentior potiùs, quàm Thostato: & habeo eiusdem sententiæ probatorem Gregorium Nyssenum in Opere, quod scripsit de vita Mosis, vbi sic ait: *Gregorius Nyssenus.* Deuenerunt Hebræi, ducem suum Mosen secuti, vsque ad littus: quos Aegyptij persecuti, vndique ita concludunt, vt fuga nulla humano consilio posset excogitari. Tum Moses, diuinitùs motus, descendit ad littus, maréque Rubrum virga percussit, & subita velut in vitro facta scissura, facilè ex altera parte in alteram peruenit. Sic ictu Mosaicæ virgæ, in oppositam vsque ripam, hinc atque hinc cedentibus aquis, scissura peruenit. Idem quoque Iosephus apertè tradit propè finem *Iosephus.* libri secundi Antiquitatum. Iam, inquit, in aduersum littus euaserant Hebræi, hostibus à tergo relictis, &c. Idémque reliquit scriptum Philo in libro tertio *Philo.* de vita Mosis, his verbis: Tempestas procellosa in littus aduersum eiecit enectorum Aegyptiorum cumulos, quò magis seruati Hebræi, suam à Deo salutem agnoscerent, non solùm euadendo pericula: verùm etiam spectando hostes

 deletos.

ſus: impunè Ciliciæ fauces intrauerat: mari quoque nouum iter in Pamphiliam aperuerat, &c. Veram tamen eius rei hiſtoriam expoſuit Strabo in libro decimo quarto: nam de mari Pamphilico loquens, ſic ait: Eſt mons nomine Climax, Pamphilico mari adiacens: is tranſitum peranguſtum in littore relinquit: qui mari tranquillo aquis ita nudatur, vt iter facientibus ſit peruius: pelago autem affluente, vndis totus contegitur, tranſitus porrò per montem tum arduus eſt, tum etiam prolixus, quare tranquillo mari, via, quæ in littore eſt, capitur ab omnibus. Alexander verò in hyemem incidens, & maximam partem rerum ſuarum fortunæ permittens, priuſquàm fluctus redirent, mouit: ſed oppreſſus à fluctibus contigit, vt tota die iter faceret in aqua, vmbilico tenus. *Hæc Strabo.* Igitur caſum ſiue euentum, quò eſset admirabilior, ſcriptores rerum Alexandri, plus nimio exaggerantes, tanquàm miraculum quoddam, vndis marinis fortunæ Alexandri cedentibus, atque fauentibus prędicarunt.

Strabo.

21. *Diodorus Tarſenſis.*

Cæterum ſententiam illam Memphitarum ab Artapano memoratam, diuiſionem illam maris Rubri ad refluxum eius maris referentium, etiam Diodorus Tarſenſis præceptor S. Chryſoſtomi, commemorat, atque confutat. Ponam hîc eius verba, vt citantur à Lippomano in Catena ſuper hoc caput decimum quartum Exodi. Propterea quod (*inquit Diodorus*) veſtigia miraculi illius, in mari Rubro facti adhuc oſtenduntur, mari ſeſe reciprocante, ac littora deſtituente: idcircò nonnulli Gentilium id naturæ maris illius, non diuino miraculo adſcribendum eſse affirmant. Quod quidem illis dandum & concedendum eſset, ſi per reciprocationem maris fieri poſset, vt in medio mari latiſsima via & tranſitus, velut Hebræis accidit, efficeretur. Itemque ſi mare diuiſum, à dextris & à ſiniſtris natum aptum que eſt vt ſolidus murus, conſiſtere. Nam etiamſi concedatur, Mare Rubrum alicubi extra littus vndas effundere & reciprocando intra littora reſilire: at cum Hebræi tranſirent; mare illud reciprocando locum eis tranſeundi dediſſe nulla ratione intelligi poteſt. Qui enim fieri poteſt, vt mare, in reciprocando in muri modum ſolidi, hinc atque hinc tranſeuntem populum circumſteterit.

22. *Diuiſionem illam maris Rubri fuiſſe miraculũ diuinæ Omnipotentię.*

Sed diuiſionem illam maris fuiſſe miraculum diuinæ omnipotentiæ quamuis rationibus probari poteſt. Miraculum enim fuit, percuſſu virgæ Moſis, bifariam diuiſo mari factam eſſe in medio maris viam ampliſſimã, qua vniuerſus Hebræus populus in aduerſum vſque littus trãſiret incolumis, refluxus enim maris nudat ſolum aquis littora, vel littoribus propinqua loca: medium verò mare nudare aquis, nec refluxus, nec vlla poteſt cauſa naturalis. Miraculum fuit diuiſo mari aquas ex vtraque parte ad dextram & ad ſiniſtram inſtar muri marmorei conſtitiſſe immobiles. Miraculum fuit ſtatim vt diuiſum eſt mare, exortum eſse ventum tantæ virtutis, vt tam longum & amplum maris fundum, valde limoſum & lutulentum breuiſſimo tempore ita ſiccaret, vt meabile faceret pedibus tranſeuntium Hebræorum. Miraculum fuit, aquas maris diuiſas, & dum in mari fuerunt Hebræi, vtrinque conſiſtentes immobiliter, ſtatim poſt eorum ex mari egreſsum, ad naturalem ſuum liquorem, & fluorem reuerſas, Ægyptios, qui per mare inſequebantur Hebræos, ad vnum omnes oppreſſiſse atque obruiſse.

23. *Expreſſa [illegible] tranſitus Hebræorum per mare Rubrũ [illegible] [illegible] Paulus [illegible]*

Miraculum etiam fuit eius rei, quæ tunc in mari Rubro geſta eſt expreſsa veſtigia & conſpicua monumenta, multis poſt ſeculis mirabiliter permanſiſſe. Quale fuerit huiuſmodi miraculum, ex Diodoro paulo ſuprà indicauimus [illegible] verbis id commemorat Paulus Oroſius in libro primo [illegible] hiſtoriæ, capite decimo, hunc in modum ſcribens: extant etiam nunc certiſsima horum [illegible] ornamenta geſtorum. Nam [illegible] curruum, rotarumq; orbitæ non [illegible] in littore [illegible] in profundo, quo[illegible]que viſus admittitur, perturbantur. Quòd ſi forte ad [illegible] vel [illegible]

curiositate turbantur, continuò diuinitùs in pristinam faciem, ventis & fluctibus reparantur: vt quisquis non docetur timorem Dei, propalatæ iam religionis studio, iræ eius transactæ vltionis terreatur exemplo. Ait post hæc Orius, circa id temporis, quo miraculum illud contigit in mari Rubro, accidisse etiam celebratum illud Phaetontis incendium, ita enim scribit: His etiam temporibus adeò iugis & grauis æstus incanduit, vt sol per deuia transuectus vniuersum orbem non calore affecisse, sed igne torruisse dicatur: impressúmque feruoré & polus solito Aethiops, & insolitum Scytha non tulerit: ex quo etiam quidam, dum non concedunt Deo ineffabilem potentiam suam, inanes ratiunculas conquirentes, ridiculam Phaetontis fabulam texuerunt. *Hæc Orosius.*

Circa idem tempus & transitum Hebræorũ per mare Rubrũ, & Phaetõtis incendiũ eue nisse.

QVINTA DISPVTATIO.

De comparatione diuisionis maris Rubri, duce Mose, cum diuisione fluuij Iordanis, imperatore Iosue, facta.

24. VTRIVSQVE diuisionis triplex fuit similitudo & conuenientia. Primùm respectu causæ efficientis: nam vtraque diuisio aquarum, fuit diuinæ omnipotentiæ opus, supra omnem vim atque ordinem naturæ. Tum respectu finis: vtrumque enim miraculum in eum finem factum est, vt Hebræis per aquas iter aperiretur, quibus alia ratione transitus non patebat. Deinde respectu effectus: vtroque enim miraculo factum est, vt Hebræi crederent Deo, & imperatori suo; illic Mosi, hîc autem Iosue: & vt fama populi Hebræi, & diuinæ potentiæ, per omnes illas gentes longè, latéque spargeretur, & cum timore, ac terrore propagaretur.

25. Sed vtriusque miraculi octo differentiæ tradi possunt. Prima hæc est. Diuisio maris Rubri facta est, vt Hebræi ex Aegypto profecti, Aegyptiorum ipsos hostiliter insequentium manus effugerent. Diuisio autem Iordanis facta est, vt Hebræi terram promissionis intrarent, & habitatoribus eius debellatis atque exterminatis, ipsi eam tenerent atque possiderent. Secunda: Illud miraculum, percussu virgæ Mosis factum est: hoc autem præsentia arcæ Domini, quam portabãt sacerdotes. Tertia: Illic aqua ex vtraque parte, tanquàm solidi & immobiles muri, constiterunt, hîc verò aquæ superiores, versus fontem fluminis, substiterunt, subinde magis ac magis intumescentes: aquæ autem inferiores delapsæ in mare solitudinis, quod vocatur mare mortuum, intermedium fluminis alueum nudatum aquis reliquerunt. Quarta: Hîc transmisso Iordane, Iosue, duodecim in eo flumine ingentes lapides erexit, perpetuum apud posteros futurum eius miraculi monumentum: Tale verò quippiam fecisse Mosen post transitum maris Rubri non legimus: videlicet quòd ea loca maris Rubri non erant ab Hebræis habitanda, ob idque nullus eius monumenti vsus apud Hebræos futurus fuisset. Quinta: Illic Deus, facta diuisione maris, ventum immisit vehementissimum atque calidissimum, vt limosum

Octo differentia inter diuisionem maris Rubri atque Iordanis. Iosue 3.

mosum eius maris fundum siccaret, & commodum transitum Iudæorum efficeret. In Iordane autem, hoc factum non est propter breuitatem alui, vadúmque arenosum. Sexta: Illic vsi sunt Hebræi ductu columnæ nubis & ignis, quòd ea loca incomperta essent ipsis, atque incognita: hîc autem tali columna non erat opus, cùm iam attigissent fines terræ promissionis, sed pro illa columna habuere comitem, ac ducem in eo transitu arcam Domini. Septima: illic Moses, & soror eius Maria luculentissimo Cantico vnà cum viris omnibus, ac fœminis miraculum illud & victoriam concelebrarunt: hîc verò nihil tale factum esse legimus. Octaua: Illic innumerabilis propemodùm multitudo hostium interempta est à Deo tum vndis super eos vsquequaque ruentibus submersa: tum horrendis, ac prodigiosis imbribus & tonitruis, atque fulminibus occisa: quorum nihil in transitu Iordanis accidisse proditum est.

56. Transitus Hebræorum per mare Rubrum simpliciter admirabilior fuit per quā Iordanem.

Sed vtrum miraculum æstimari debet maius? Respondeo, transitum Hebræorum per mare Rubrum pluribus fuisse nominibus, & rationibus insigniorem & admirabiliorem. Primò quidem, propter maiorem molem aquarum illic diuisum, longiúsque iter per mare factum: Tum propter miraculum venti vrētis, & fundum maris exsiccantis: Deinde, ob tot Ægyptiorum necem in eo mari mirabiliter factam. Præterea, illud factum salutarius: & iucundiùs fuit Hebræis, qui ea ratione hostium impetum existimatione ipsorum ineuitabilem, fœliciter euaserunt: eorumque cædem videntes, maxima voluptate, ac securitate affecti sunt: atque eorum opulentissimis spoliis & armis locupletati, & muniti sunt. His accedit, quod illud factum, & miraculum fuit apud omnes gentes celebriùs & terribilius, ipsique Hebræi cæteris posteà gentibus formidabiles & horribiles fuerunt. Atque eius miraculi memoria & fama cum ingenti admiratione, & terrore diù viguit apud omnes illos populos, vt pluribus locis docet Scriptura. In libro enim Iosue capite secundo, de isto miraculo loquens Rahab, hæc dixit exploratoribus: *irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Audiuimus quod siccauerit Dominus aquas maris Rubri ad vestrum introitum quando egressi estis ex Ægypto & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus qui erant trans Iordanem, Sehon & Og, quos interfecistis, & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum Dominus enim Deus vester ipse est Deus in cœlo sursum, & in terra deorsum.* In libro etiam Iudith cap. 5. sciscitanti Holoferni de gente Hebræorum, respondit Achior dux Ammonitarum cùm alia tum præcipuè & hoc: *Cùm eiecissent eos Ægyptij à se, & cessasset plaga ab eis, & iterum eos vellent capere, & ad suum seruitium reuocare: fugientibus Deus his cœli mare aperuit, ita vt hinc & inde aquæ quasi murus solidarentur, & isti pede sicco fundum maris perambulando transirent: in hoc loco dum innumerabilis exercitus Ægyptiorum eos persequeretur, ita aquis coopertus est, vt non remaneret vel vnus, qui factum posteris nunciaret.* Hinc satis liquet verum esse quod diximus, miraculum illud in mari Rubro factum multifariam insignius & celebrius fuisse, quam quod in fluuio Iordanis patratum est.

Hoc tamen Iordanis miraculum dupliciter videtur fuisse maius. Etenim cùm aqua fluminis perpetuò profluat ex fonte, necesse fuit vel iugē illam scaturiginem fontis, vnde Iordanis emanat, ita fuisse cohibitam vt aquas tunc non funderet; vel si scaturigo illa aquæ & fluxus non est impeditus necessum est aquas fluminis, quæ versus fontem consistebant, subinde intumuisse citra vllam sui diffusionem, tantamque in molis celsitudinem excreuisse, vt instar cuiuspiam montis, è longinquo aspectabiles essent & conspicuæ. Deinde cum postea fluuius Iordanis redactus est ad pristinum cursum, & alueum suum, ingens ille tumor, molésque aquarum consistentium, ita paulatim & moderatè depressa, & demissa est

 in

in reliquum fluminis alueum vacuum aquis, vt nō superfluxerit: atque inundauerit ripas: quod sine ingenti miraculo fieri non potuit: secundùm enim naturalem lem vim & propensionem aquæ, illa moles aquarum sibi relicta, vehemēti admodùm impetu sese in illam planitiem ripis adiacentem effudisset, cunctáque illa loca obruisset atque vastasset. Hoc porrò duplex miraculum in mari Rubro non est factum, quòd diuersa sit aquæ marinæ, atque fluuialis ratio & natura.

SEXTA DISPVTATIO.

De submersione, atque interitu Ægyptiorum in mari Rubro.

SVPER ILLIS VERBIS:

Versu 23. Iamque aduenerat vigilia matutina, & ecce respiciens Dominus super castra Ægyptiorum per columnam nubis & ignis, interfecit exercitum eorum, & subuertit rotas curruum ferebantúrque in profundum.

28\. INTERITVM Ægyptiorum in mari Rubro, non solùm supradictis verbis narrat Scriptura, sed etiam aliis paulò pòst sequentibus *Cùm extendisset Moses manum contra mare*, (inquit Scriptura) *reuersum est primo diluculo ad priorem locum: fugientibusque Ægyptiis occurrerunt aquæ, & inuoluit eos Dominus in mediis fluctibus. Reuersæque sunt aquæ, & operuerunt currus, & equites cunctis exercitus Pharaonis, qui sequentes ingressi fuerant mare: nec vnus quidem superfuit ex eis.* Et in Cantico Mosis, quod in cap. 15. Exodi traditur, sic est: *Currus Pharaonis & exercitum eius proiecit in mare. Electi principes eius submersi sunt in mari Rubro. Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis. Dixit inimicus: Persequar, & comprehendam, diuidam spolia, implebitur anima mea. Euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea. Flauit spiritus tuus, & operuit eos mare, submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus. Ingressus est enim equos Pharao cum curribus & equitibus eius in mare, & reduxit super eos Dominus aquas maris. Filij autem Israel ambulauerunt per siccum in medio maris.*

29\. *Artapanus apud Eusebiū* Artapanus apud Eusebium libro nono de præparatione Euangelica refert, apud Heliopolitas, nobilem Ægypti gentem, de interitu Ægyptiorum in mari Rubro hanc fuisse opinionem, Mosen cœlesti præmonitum voce, baculo suo mare percussisse, & sic diuiso mari transiisse: Ægyptios vero, cùm nihilominus Iudæos per idem mare insequerentur, tum fulminibus, tum refluentibus aquis periisse. Eundem ipsum in mari Rubro Ægyptiorum interitum tragica quadam oratione describens

ſcribẽs Philo in libro tertio de vita Moſis,ſic ait: Mare diſruptum eſt,aquæ ſeceſſerunt, conſtiteruntque in abrupto vtrinque latere tanquàm muri firmiſſimi: in medio rectam viam aperuit diuina magnificentia,diuidentem vndas, ad præbendum iter ceu congelatas: tota gente ſecurè pedibus tranſeunte mare, tàquàm per ſiccam ſemitam, aut pauimentum conſtratum ſilice: indurauerat enim ſabulum, concretum è ſuis munitiis: huc acceſſit impetus hoſtium ſeſe inuehentium, & in ſuam ruentium perniciem: acceſſit nubis extremum agmen protegẽtis ſubſidium, emicante inde Numinis effigie: acceſſit maris paulò ante ſciſſi refluxus; & vix priùs ſiccatæ repentina inundatio, vnde incredibilis extitit hoſtium internecio,& à parietibus illis marinis, qui ex aquis conſtiterant, oppreſſio,fluctibus in viam priùs factam, tanquàm in vallem confluentibus, & inſuper tantæ cladis oſtentatio, fluitantibus cadaueribus, quæ totam maris ſuperficiem texerant: poſtremò tempeſtas procelloſa, quæ in littus aduerſum eiecit enectorum cumulos,quò magis,ſeruati Hebræi ſalutem ſuam agnoſcerent, non ſolum euadendo pericula,verùm etiam ſpectando hoſtes ſuos deletos ope diuina, ſine humanis viribus. *Hæc Philo.* Ioſephus autem breuiter de hac ipſa nece Aegyptiorum ita ſcribit in fine libri ſecundi Antiquitatum: Cùm iam vniuerſus exercitus Ægyptiorum mare introgreſſus eſſet, refunditur iterùm mare, & Ægyptios fluctibus inuoluit, ventis etiam eodem impellentibus,acceſſerunt & imbres de cœlo,& aſpera tonitrua,fulguribus ſimul intermicantibus fulmina quoque deferebantur, nihilque omninò deerat eorum, quæ ab irato Deo hominibus, ad perniciem immitti ſolent: nox quippè caliginoſa nimis,ac tenebroſa eos comprehendit,atque ita totus ille exercitus eſt deletus,vt ne nuncius quidem cladis domum reuerteretur. *Sic Ioſephus.*

Ioſephus.

30. *Numerus occiſorum in mari Rubro.*

Sed quantus fuit ſubmerſorum tunc in mari Ægyptiorum numerus? Certum aliquem eorum numerum Scriptura nuſquam tradit: ſed pluriſariam indicat,numeroſiſſimum, atque robuſtiſſimum fuiſſe eorum exercitum. Nam in decimoquarto capite Exodi narrat, Pharaonem ſecum duxiſſe ſexentos currus electos, & quidquid in Ægypto curruum fuit, & duces totius exercitus. Et paulò pòſt ait: Omnem equitatum Pharaonis ingreſſum eſſe mare; & quòd eos, cunctúmque exercitum ita operuerint aquæ,vt ne vllus quidem ſuperfuerit. Et in cantico Moſis dicitur, electos principes Pharaonis ſubmerſos eſſe in mari. Ioſephus tamen certum eorum numerum, (ex antiquis opinor Hebræorum traditionibus) expoſuit. Scribit enim, loco proximè citato, fuiſſe in exercitu Ægyptiorum,præter ſeptingentos currus, ſeptuaginta millia equitum & ſcutatorum peditum ducenta millia. Paulus Oroſius in libro 1.cap.10. ampliſſimum & validiſsimum fuiſſe illum exercitum Aegyptiorum,eò argumẽtatur,quòd ſexcenta millia virorum bellatorum, qui erant in exercitu Hebræorum,vſque adeò eum timuerunt,vt non ſolùm pugnando præualere, ſed etiam reſiſtendo tueri ſeipſos poſſe diffiſi, ſalutem omninò deſperauerint. Itaque prioribus decem plagis, valde attritam fuiſſe Aegyptum: hac verò clade,hominibus ſuiſſe vacuatam. Voluit porrò Deus cadauera Ægyptiorum in litus eiecta,vbi erant Hebræi,ab ipſis ſpectari: Primò vt gauderẽt, ob vindictam hoſtium,à quibus diù,multúmque afflictati fuerant: Tum, vt ſecuri eſſent ſalutis & libertatis adeptæ, & ab omni prorſus metu Aegyptiorum vacui. Adhæc vt grato & pio animo gratias Deo agerent, cuius & iuſtitiam in hoſtes ſuos, & benignitatem erga ſe perpetua memoria colerent ac celebrarent: Ad extremum vt ſpoliis hoſtium ſuorum & opibus ditarentur,& armis munirentur, inſtructioréſque forent,mox in Amalecitas pugnaturi.

Ioſephus

Paulus Oroſius

Exod. 12.

31. *An rex Pharao tunc in mari perierit.*

Quæritur,num etiam rex Pharao tunc in mari ſubmerſus interierit? Manethon apud Ioſephum, in priori libro contra Apionem,ait, poſt expulſionem Hebræorum.

rum ex Ægypto, regem, qui eos expulit, regnasse annis viginti quinque, & mensibus quatuor. Sed id falsum esse concluditur ex diuina Scriptura, quæ nec vno loco, nec obscure docet, regem illum vnà cum aliis Ægyptiis in mari submersum periisse. Nam in decimoquarto capite Exodi memorantur hæc Dei verba: *Indurabo cor Pharaonis, & persequetur vos: & glorabor in Pharaone, & in omni exercitu eius.* Et post hæc subditur: *Iunxit Pharao currum, & omnem populum suum assumpsit secum. Cùmque appropinquasset Pharao, leuantes filij Israel oculos, viderunt Ægyptios post se. Et persequentes Ægyptij ingressi sunt post eos, omnis equitatus Pharaonis, currus eius & equites per medium mare.* Ex his manifestum fit regem ipsum Pharaonem, cum suo exercitu, insequendo Hebræos ingressum esse mare Rubrum. Sed eadem Scriptura, eodem in loco Exodi ait, omnes, qui insequebantur Hebræos, & ingressi fuerant mare, vndis refluentibus obrutos interiisse, ita vt ne vnus quidem superfuerit: Ergò tunc etiam periit Pharao. Hoc etiam declarant verba illa Dauidis in Psalmo 135. *Excussit Pharaonem & virtutem eius in mari Rubro.* Et in Cantico Moisis dicitur: *Ingressus est eques Pharao, cum curribus & equitibus eius in mare, & reduxit super eos Dominus aquas maris.* Periit igitur Pharao, id exigentibus eius peccatis, Deique iustitia decernente, vt qui princeps auctor fuerat malorum Hebræi populi, etiam præcipuè, atque omnium maximè in communi Aegyptiorum supplicio, pœnas persolueret. Quocircà placet Thostato, nec sanè mihi displicet, quorundam opinio Iudæorum, à quibus proditum est, in illa generali Aegyptiorum submersione, nouissimum omnium periisse Pharaonem: quò nimirùm spectata suorum omnium clade, acerbiori doloris sensu, & cruciabiliori exitu interiret. Quódnam porrò nomen isti Regi fuerit, dissentitur. Eusebius in Chronicis scribit, fuisse Chenchten. Apud Iosephum priori libro aduersus Apionem, Manethon ait, fuisse Themosin: sed idem alio loco dixit, Regem, à quo pulsi sunt Hebræi, fuisse Amenophin, idémque scriptum reliquit Chæremon: Lysimachus verò eum Regem vocat Bocchorin, quo nomine etiam appellat Cornelius Tacitus. Verùm super his rebus, quæ ob Antiquitatis obscuritatem à nostra intelligentia remotæ sunt, nihil exploratè perceptum tradi potest.

Manethonis mendacium.

Eusebius.

Chæremon. Lysimachus. Cornelius. Tacitus.

SEPTI-

SEPTIMA DISPVTATIO.

De mendaciis, quæ scriptores Ethnici de causa discessus Hebræorum ex Ægypto, tradiderunt.

HANC porrò historiam egressionis Hebræorum ex Aegypto, & admirandi eorum per mare Rubrum transitus, quemadmodùm Ethnici scriptores, vel ignoratione veritatis, vel odio gentis contaminatam, atque corruptam multis mendaciis prodiderunt, vt liquidò cernat Lector, visum est hîc pauca subiicere ex Iosepho, quibusdam aliis. In priori libro contra Apionem Iosephus Manethonem de profectione Hebræorum ex Aegypto hæc prodentem inducit: Facta est super Pastores (*sic vocat Hebræos*) inuasio, & bellum maximum, ac diuturnum eis illatum est. Et cùm aliquandiù regnassent in Aegypto, tandem bello victi imperium Ægypti perdiderunt atque inclusi sunt in locum, cui nomen est, *Auaris*, habentem mensuram iugerū decem millium: hûc illi omnem maximo & validissimo circumdedere muro quatenùs & omnem possessionem munitam haberent, simul & prædam suam. Et rex quidem Ægypti Themosis conatus eos vi expugnare, cum quadringentis octoginta millibus armatorum muros eorum obsedit. Sed cùm desperasset obsidium, pactus cū eis: est vt abscedentes Aegypto, quocumque vellent, innoxij omnes abirent. Illi verò, hisce promissionibus impetratis, cum omni domo & possessionibus non minus ducenta quadraginta millia numero, ex Ægypto per desertum in Syriam iter fecerunt. Metuentes porrò Assyriorum potentiam (tunc enim illi Asiam obtinebant) in terra, quæ nunc Iudæa vocatur, ciuitatem ædificarunt, quæ tot millibus hominum sufficere posset, quam appellarunt Hierosolymam. Hæc Manethon, referente Iosepho, de causa & modo profectionis Hebræorum ex Ægypto.

32.

Manethon, apud Iosephū.

Idem Manethon alio in loco, & item Chæremon, ac Lysimachus rerum Ægypticarum scriptores, causam expulsionis Hebræorum ex Aegypto, fuisse dixerunt morbum & leprā eorum: cùm enim fœdè morbosi, ac leprosi essent, Regem Aegypti, cùm contagionis metu, tum etiam Deorum monitu, sedibus Aegypti exterminasse eos. Et quia explicatiùs hoc, quàm cæteri prodidit Lysimachus, ponam hîc eius verba, vt refert ea Iosephus, qui priori libro contra Apionem hæc scribit: His addam Lysimachum: idem quidem cum prædictis Auctoribus habentem mendacij argumentum, verùm enormitate figmēti illos vincentem, vnde apparet, eum quæ de nostris scripsit, magno odio confinxisse: quæ autē scribit, sunt huiusmodi: Qua tempestate Bocchoris in Aegypto regnabat, populum Iudæorū, quòd essent lepra, scabie, & aliis quibusdam morbis infecti, ad templa confugisse, vt mendicatò alerentur: multis autem hominibus morbo correptis sterilitatem in Aegypto accidisse. Boccharim verò regem ad Ammonem sciscitatum oracula de sterilitate misisse: Responsum à Deo esse, repugnanda esse templa ab impuris & impiis hominibus, eiectis illis in loca deserta. Cæterùm scabiosos ac leprosos mergendos, tanquàm sole vitam eorum auersante, & templa expianda: atq; ita fore, vt

33.

Lysimachus.

sterilitas terræ auferretur. Boccharim accepto oraculo, accersitisque sacerdotibus & sacrificis, iussisse impuros homines vndequaque collectos tradi militibus deportando in desertum: leprosos verò & impetiginosos plumbeis laminis in pelagus deiici: quibus submersis, reliquos congregatos, & in loca deserta expositos esse, vt perirent. Sed eos, consilio habito, consultasse de se ipsis, & nocte superueniente, accensis ignibus & lucernis, custodias agitasse, sequentique nocte ieiunatum ab omnibus, vt Numen propitium eos seruaret. Postera luce, Mosen quendam, consilium eis dedisse, vt conferti vna omnes irent via, vsque dum ad loca culta peruenirent: tum præcepisse ne cui hominum in posterum beneuoli essent, atque consilium malum darent potiùs, quàm bonum, Deorúmque templa & altaria, quotquot inuenirent, euerterent. Quibus comprobatis, ac destinatis, multitudinem iter fecisse per desertum, & post multa incommoda tandem ad loca culta peruenisse. Tum verò & hominibus iniuriosè tractatis, & fanis compilatis, atque incensis venisse in eam, quæ nunc Iudæa dicitur, conditáque ciuitate, ibi habitare: vrbem verò Hierosyla ex re nominatam: aliquantò verò pòst, iam auctis viribus, mutasse nomen, vitandi probri gratia: & vrbem Hierosolyma, & seipsos Hierosolymos vocasse. *Hæc Lysimachus.*

34. *Iustinus.* Hoc porrò secuti, non veritatis, sed mendaciorum Auctores, Trogus Pompeus, siue Iustinus, & Cornelius Tacitus, de causa discessus Hebræorum ex Ægypto idem figmentum tradiderunt. Iustini verba ex libro trigesimo sexto, hæc sunt: Filius Iosephi fuit Moses, quem præter paternæ scientiæ hæreditatem, etiam formæ pulchritudo commendabat. Sed cùm scabiem Ægyptij & prurigirem paterentur, responso moniti, eum cũ ægris ne pestis ad plures serperet, terminis Aegypti pellunt. Dux igitur exulum factus, sacra Aegyptiorum furto abstulit, quæ repetentes armis Aegyptij, domum redire tempestatibus compulsi sunt. Et quoniam metu contagionis, se pulsos Aegypto meminerant, ne eadem causa, inuisi apud incolas forent, cauerunt, ne cum peregrinis communicarent: quod ex causa factum, paulatim in disciplinam, religionémque conuertit. *Sic Iustinus.* Tacitus verò ad eandem sententiam, idémque secutus commentum in libro vigesimo primo Annalium, ita scribit: Plurimi Auctores consentiunt, orta per Aegyptum tabe, quæ corpora fœdaret, regem Bocchorim, adito Ammonis oraculo, remedium petentem, purgare regnum, & id genus hominum inuisum Deus alias in terras auehere iussum. Sic conquisitum, collectúmque vulgus, postquàm vastis locis relictum, sit, cæteris per lachrymas torpentibus, Mosen vnum exulum, monuisse, ne quam Deorum hominúmve opem expectarent, ab vtrisque deserti, sed sibimet, vt duci cœlesti, crederēt. primò cuius auxilio credentes, præsentes miserias pepulissent. Assensere, atque omnium ignari, fortuitum iter incipiunt. &c. *Hæc Tacitus.* (*Tacitus.*)

35. *Iosephus.* Sed istorum de Mosis & Hebræorum lepra mendacium, Iosephus eo ipso in libro breuiter ita redarguit. Quod Moses lepræ corpus expers habuerit ipsius Mosis decreta, legésque declarant. Leprosis enim accessu ad oppida & vicos interdixit, eosque seorsum, in lacero vestitu agere iussit. (*Leuitic. 13.*) Quinetiam, quicumque eos attigisset, aut sub idem tectum successisset; eum pro impuro habuit. At si eo morbo liberari, & in pristinum restitui contingat, præscripsit certas purificationes, mundationes, & fontanarum aquarum lauacra, & omnium pilorum abrasiones: (*Leuitic. 14.*) multisque & variis sacrificiis peractis, ita demùm eos, qui inundati fuerint, sanctam vrbem adire concessit. At enim contrà, per erat, qui talem calamitatem expertus esset, prouidentiam aliquam & humanitatem exhibere simili pressis infortunio, Nec verò solum de leprosis tales sanxit leges, sed ne minima quidem corporis parte mutilatos, fœdatósve, ad sacrorum curam admisit: sed etiamsi, iã sacerdotio fungenti

fungenti tale aliquid contigisset, honore eum priuauit. Quomodò igitur verisimile est, illum huiusmodi, contra semetipsum, & cum opprobrio suo, damnoque tulisse leges? *Sic Iosephus.*

Cæterum admirandus ille per mare Rubrum transitus Hebræorum, & horrenda in eo mari facta Ægyptiorum cædes, quid secundùm allegoricam intelligentiã futurum in nouo Testamento præfigurauerit, haudquaquam decet aliter nos exponere, quàm interpretatus est B. Paulus verbis illis, quæ sunt in capite decimo prioris epistolæ ad Corinthios, dicens: *Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Mose baptizati sunt in nube & in mari.* Quæ verba tractãs Theodoretus in quæst. 27. in Exodum, hunc in modum scribit: Quomodo intelligendum est, illud: quod ab Apostolo dictum est: *Omnes in Mose baptizati sunt in nube & in mari? & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & eundem potum spiritalem biberunt? Bibebant autem de spiritali sequente eos petra: petra autem erat Christus.* Vetera typum gerebant præsentium, & vmbræ lex assimilabatur, gratia verò corpori. Cùm igitur Ægyptij persequerentur Hebræos: hi mare Rubrum transeuntes, ab Ægyptiorum prægraui dominio vindicati sunt. Mare præ se fert ritum lauacri Baptismi, nubes autem typum Spiritus Sancti: Moses Christi Saluatoris: virga eius, crucis Christi: Pharao diaboli typum gessit. Similiter Ægyptij dæmonum, vel peccatorum figuram præ se ferunt: Manna figuram cibi cœlestis gessit: & aqua, quę de petra effluxit, typum sanguinis Christi. Quemadmodùm enim Hebræi postquàm mare Rubrum transierunt, cibo peregrino, & aqua inopinata fruebantur: ita nos, post salutarem Baptismum, participes sumus diuinorum mysteriorum. Petra autem vocata est Christus, quia typus erat Christi: sic & mare dictum est Baptisma, quamuis nullus in eo sit baptizatus: nam populus Hebræus, puluere potiùs quàm aqua aspersus, illud pertransiit. Manna item, Dauid in Psal. 77. vocauit Panem Angelorum, non quòd incorporea natura Angelorum, corporali cibo vtatur: sed quòd Angelorum ministerio datum fuerit Hebræis. Sicut appellatur etiam panis cœli, quòd desursum veniebat, non quidem ex ipso cœlo, sed ex aëre, qui cœli nomine frequenter appellatur. Dicuntur etiam volucres cœli, quæ per aëra volitant. *Hæc Theodoretus.*

36. *Allegorica expositio.*

Locus B. Pauli 1. ad Cor. 10.

Hebræ. 10.

Exodi. 16.

Infrà. 17.

Psalm. 77.

OCTAVA DISPVTATIO.

De mari Rubro, cur ita sit appellatum.

QVONIAM perinsigne illud miraculum, in mari Rubro factum est, eiusque maris crebra fit in Sacris literis mentio, congruens visum mihi est disquirere hoc loco, cur ita sit appellatũ. Ingens profectò apud Auctores de causa istiusmodi appellationis sententiarum est varietas. Mare Rubrum Hebraicè dicitur, *Iam Suph*, quam compositionem vocum interpretans Beatus Hieronymus in epistola 127. ad Fabiolam, vbi exponit septimam mansionem, ait, *Iam*, significare mare, (*Suph*) autem Rubrum, & scriptum vocari. Sed præstat Hieronymi verba hic adscribere. Declarans enim ver-

37.

S. Hierony.

ba illa Numerorum trigesimo tertio: *Profecti de Helim, castrametati sunt ad mare Rubrum*, ita scribit: Hoc mare vocatur Hebraicè, *Iam Suph*, sed quæritur quomodò post transitum maris Rubri, & fontes Marà, rursum ad mare Rubrum venerint: nisi fortè in itinere per gentibus, sinus quidam maris occurrerit, iuxta quem castrametati sunt: aliud enim est transire mare, aliud in proximo figere tabernacula. Sed verbum, *Iam Suph*, apud Hebræos ex mari rubro compositum est: *Suph* autem & rubrum, & scirpus vocatur: vnde possumus suspicari, quòd venerint ad paludem quandam, & locum, qui & carecto & iuncis plenus fuerit: nam quòd congregationes aquarum Scriptura sacra vocet maria, nulla est dubitatio. *Hæc Hieronymus.*

Genes. 1.

38. *Andreas Masius.* Hunc Beati Hieronymi locum indubiè spectans & significans Andreas Masius, de causa appellationis Rubri maris ita disserit super caput secundum libri Iosue. Mare, inquit, Rubrum vocant Hebræi mare Suph, à cuiusdam herbæ genere, qua littora illius maris abundant. Nam quòd beatus Hieronymus putat, *Suph* significare rubrum, ego vt refellere nolo ita probare nequeo. Stephanus, qui de vrbibus scripsit, citat Vranium scriptorem Punicum dicentem, ideò mare illud vocari Rubrum, quòd montium, quibus cingitur, præcipuū ruborem, quem radiorum solis obiectu reciprocatum vndæ excipiunt, repræsentare videatur: atque insuper defluentem cum pluuia, montes eos abluente, colorem re quoque ipsa bibat, indeque rubescat. Neque ab Vranio longè dissentire videntur nostri homines, qui per illa loca vagati, referunt, per interualla, rubram ex littore arenam maris conspici, iisque in locis Curallium quoque reperiri. Et Certè Curallium in eo sinu gigni, auctor est Plinius libro trigesimo secundo, capite secundo. *Sic Masius.*

Plinius.

36. *Aben Esra.* Aben Esra vocari ait mare (*Suph*) quia per circuitum eius copiosæ nascantur papyri, & carices, quasi dicas mare papyrosum & caricosum. Nec dissimile est quod tradit Rabbi Salomon, affirmans (*Suph*) significare iuncum: & eo nomine illud mare vocari, quod sit iuncorum & calamorū ferax. Plinius in libro secundo, capite 103. scribit, in mari Rubro oleas, florentésque frutices enasci. Quibus consentanea tradit Strabo libro decimo sexto scribens, in tota Rubri maris ora, arbores in profundo nasci lauro & olea per similes, quæ in refluxibus eius maris in totum deteguntur: affluxibus verò nonnunquàm penitùs obruuntur: quod eo mirabilius videri potest, quòd vlterior terra arboribus careat.

Plinius.

Strabo.

Idem Strabo eodémque in libro testimonio firmat Artemidori, mare Rubrum dici à colore per reflexionem radiorum expresso: vel à sole, cùm supra verticem est: vel à montibus ex adustione rubentibus. Scribit porrò Ctesiam Gnidium historiæ mandasse, fontem quendam esse, qui aquam rubicundam, & minio plenam in illud mare emittat: alios verò tradere, Persei filium Erythram, qui in illis locis imperauit, ei mari, de suo nomine, nomen dedisse, appellatúmque esse Erythræum: Nearchus, & Orthagoras prodiderunt Trinam insulam in eo pelago, ad Austrum iacere in qua Erythræ sepulchrum ostenditur, ingens sanè tumulus, & Syluestribus palmis constitutus: atque Regem in iis locis regnasse, & de se mari nomen reliquisse.

40 *Plinius.* Plinius libro sexto capite vigesimo tertio: Irrupit deinde, ait, & in hac parte geminum mare in terras, quod Rubrum dixere nostri, Græci Erythræum à rege Erythra, aut vt alij, solis repercussu talem reddi colorem existimantes: Alij ab arena, terráque: alij, tali aquæ ipsius natura. Pomponius Mela libro tertio, ca. 7. Rubrum, inquit, mare Græci, siue quia eius coloris est, siue quia ibi Erythra regnauit ἐρυθρὰν θάλασσαν appellarunt. Procellosum profectò, & asperum, ac profundum, & magnorum animalium, magis quàm cætera capax: duósque sinus aperit

Mela.

aperit, Persicus vocatur, dictis regionibus propior, Arabicus vlterior. Solinus in capite trigesimo sexto, vltra Pelusiacum ostium, inquit, Arabia est, ad Rubrum pertinens mare: quod Erythræum ab Erythra rege Persei & Andromedæ filio, non solùm, a colore appellatum Varro dicit, in cuius littore affirmat esse fontem, quem oues bibant, mutent vellerum qualitatem: nam vsque ad haustum, candidæ, fuluo posteà nigrescunt colore. Philostratus in libro tertio de vita Apollonij, cap. 15. ait, Rubrum mare vehementer cæruleum esse, tradere eos qui viderunt: denominari autem Rubrum, vt ipsi perhibent, a rege Erythra, qui ex suo nomine mare denominauit.

Solinus.

Philostrat.

Mea hæc est sententia, vocari à Græcis mare Erythræum, non tam à colore quàm à rege Erythra, qui nobiliter ibi regnauit, cuiúsque memorabile sepulchrum inibi extabat. Hoc enim & per se satis credibile est, & in id plures video auctores consentire. Tum puto, Hebraice vocatum esse *Suph*, a copia papyrorum, vel caricum, vel iuncorum, ferax est. Hoc enim concordi sententia tradunt Hebræi, ipso etiam B. Hieronymo nequaquàm dissentiente. Illud demùm mihi fit verisimile, propterea Latinum interpretem, vbicumque mare istud in Scriptura nominatur, vocasse Rubrum, quòd eo vocabulo mare istud vel semper, vel plurimùm, ab omnibus Latinis scriptoribus appellatum, vsurpatúmque: vt Latina ipsius translatio, Latinis auribus apertior & probabilior accideret.

41. Auctoris sententia.

BENEDICTI PERERII, IN CAPVT DECIMVM QVINTVM EXODI,

DISPVTATIONES SEPTEM.

Canticum Mosis in Dei laudem, & gratiarum actionem pro liberatione Hebraeorum, & hostium caede, ab ipso Mose, atque omni populo decantatum.

CAPVT DECIMVM QVINTVM EXODI.

Versu 1. TVNC cecinit Moses,& filij Israel Canticum hoc Domino, & dixerunt:

Cantemus Domino: gloriosè enim magnificatus est, equum & ascensorem proiecit in mare.

2. *Fortitudo, & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem iste Deus patris mei, & exaltabo eum.

3. *Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen eius.

4. *Currus Pharaonis, & exercitum eius proiecit in mare: electi principes eius submersi sunt in mari Rubro.

5. *Abyssi operuerũt eos, descenderũt in profundum: quasi lapis.

6. *Dextera tua, Domine, magnificata est in fortitudine: dextera tua, Domine percussit inimicum.

7. *Et in multitudine gloriae tuae deposuisti aduersarios tuos: misisti iram tuam, quae deuorauit eos sicut stipulam.

8. *Et in spiritu furoris tui congregatae sunt aquę: stetit vnda fluens, congregatae sunt aquę in medio mari.

9*Dixit

* Dixit inimicus,persequar & comprehendam, diuidam spolia,implebitur anima mea, euaginabo gladium meum: interficiet eos manus mea. 9.

* Flauit spiritus tuus, & operuit eos mare: submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus. 10.

* Quis similis tibi in fortibus, Domine, quis similis tibi, magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, & faciens mirabilia? 11.

* Extendisti manum tuam,& deuorauit eos terra. 12.

* Dux fuisti in misericordia populo tuo,quem redemisti:& portasti eum in fortitudine tua ad habitaculum sanctum tuum. 13.

* Ascenderunt populi, & irati sunt: dolores obtinuerunt habitatores Philisthiim. 14.

* Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor,obriguerunt omnes habitatores Chanaan. 15.

* Irruat super eos formido & pauor,in magnitudine brachij tui fiãt immobiles quasi lapis, donec pertranseat populus tuus, Domine, donec pertranseat populus tuus iste, quem possedisti. 16.

* Introduces eos,& plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es,Domine, quod firmauerunt manus tuæ. 17.

* Dominus regnabit in æternum,& vltrà. 18.

*Ingressus est enim eques Pharao cum curribus & equitibus eius in mare:& reduxit super eos Dominus aquas maris: filij autem Israel ambulauerunt per siccum in medio eius. 19.

*Sumpsit ergò Maria prophetissa, soror Aaron, tympanum in manu sua: egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis,& choris,*quibus præcinebat,dicens:Cantemus Domino gloriosè enim magnificatus est equum & ascensorem eius deiecit in mare. 20. 21.

PRÆFATIO.

33. TRADVCTO mirabiliter per mare Rubrum Hebræo populo, & hostibus eius in eodem mari ad vnum demersis omnibus, Moses carmen fecit Epinicion, & id tum ipse cum filiis Israel, tum etiam seorsim Maria, eius soror, cum mulieribus, Dei laudes & actionem gratiarum continens, decantarunt. In eo autem Cantico Moses grauissimis verbis celebrat magnificentiam & potentiam Dei, & admirandam Hebræorum liberationem, horrendámque Ægyptiorum necem. Tum introductionem eius populi in terram promissionis futuram, mira orationis veritate prophetat. Illa verò Hebræorum liberatio è seruitute Ægyptiaca, & transitus per mare Rubrum, cùm fuerit illustris figura, teste Paulo, liberationis Christiani populi ex potestate & seruitute Diaboli per sanguinem & baptismum Christi, cúmque introductio Hebræi populi in terram promissionis, insignem typum gesserit eius, quem nos Christiani expectamus, in cælestem viuentium terram nobis promissam introitus, Conuenit profectò, Canticum hoc, secundùm allegoricum intellectum, accipere, vt vocem exultantis Christianæ Ecclesiæ, de liberatione humani generis per Christi sanguinem facta, & de spe cœlestis regni hæreditatem consequendi lætantis, atque gloriantis. Mysterium porrò huius Mosaici Cantici indicans Rupertus libro secundo in Exodum, cap. 36. hæc scribit: De huius facti gloriosi mysterio celeberrimo iam silere non debemus, habentes tale Canticum Mosis. Quia hæc est Sapientia, quæ aperuit os muti, & linguas infantium fecit disertas, vt victricem manum tuam laudemus pariter, Domine Deus noster. Nam quòd ab ore nostro, quicumque gratiam hanc sumus consecuti, Canticum hoc non debeat deficere, non obscurè significat illud, quod scriptum est in Apocalypsi, capite decimo quinto: *Et vidi tanquàm mare vitreum mixtum igni, & eos qui vicerunt bestiam, & imaginem illius, & numerum nominis eius, stantes supra mare vitreum, habentes citharas Dei, & cantantes Canticum Mosis serui Dei, & Canticum agni, dicentes: Magna, & mirabilia opera tua, Domine Deus noster omnipotens, &c.* Ecce nos, qui Christi sanguine redempti sumus stantes suprà mare vitreum, videlicet laborantes seruare innocentiam, quàm accepimus per Baptismum: mare inquam, vitreum propter puram, quam ibi fecimus, relinquendorum confessionem peccatorum, & quia thesaurum hunc portamus in vasis fictilibus & fragilibus: sed mare hoc, etiam igni mixtum est, id est, Spiritu sancto viuificatum, quo peccata ipsa consumpta sunt: qui & hoc loco mysticè designatur per ventum vrentem, cùm dicitur, Deum abstulisse mare, vento flante vehementi, & vrente tota nocte. Habentes ergò citharas Dei, id est, mortificationem carnis, quam Deus præcepit, cantemus Canticum Mosis & Agni: vtrobíque exultantes, & pro re gesta, quæ facta est per manum Mosis, & pro mysterio Agni immaculati Christi, quod Moses ea re præsignari propheticè intellexit. *Hæc Rupertus.*

2. ad Corint. 1.

Rupertus.

Sapient. 10.

Locus Apocalyps. c. 15.

2 Cor. 4.

PRIMA

PRIMA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Tunc cecinit Moses, & filij Israel Carmen hoc Domino, & dixerunt, Cantemus Domino: gloriosè enim magnificatus est. *Versu 1.*

DE isto Carmine, quod cecinit Moses, & populus Hebræus, ita scribit Philo in libro tertio de vita Mosis: Ob tantam victoriam Propheta celebrauit auctorem tanti beneficij: distributa enim omni gente in duos choros, alterum virorum, & alterum mulierum, ipse viris carmen præiuit: sororem autem dedit præcentricem fœminis, vt illud in parentem omnium conditorem Deum alternis canerent versibus, non discrepante à motibus carmine, dum certatim canunt suis vicibus, & carmen miscetur ex sonis acutis, atque grauibus: virorũ enim voces graues sunt, acutæ mulierum: vnde temperamentum fit commensuratæ, suauitérque coaptatæ melodiæ. Vt autem tot hominum millia hymnum eundem ore concinerent, in causa fuerunt illa prodigiosa miracula, de quibus diximus: propter quæ Propheta gaudens vnà cum gaudente populo, & lætitiam intra se non continens, exorsus est Canticum: id verò audiens populus in duos choros secessit & canentem imitatus est. *Sic Philo.* *2. Philo.*

Iosephus extremo capite libri secundi Antiquitatum, de isto carmine & cantico Mosis loquens. Hebræi inquit, tum sua salute, tum inimicorum supplicio læti magis, quàm vlli anteà homines, in hymnis & hilaritate totam noctem exegerunt. Moses verò carmen laudis Dei, ob præsentem fauorem, gratiarum actiones continens exametro versu composuit. *Sic Iosephus.* Ne cui autem mirandum accidat, quod Iosephus dixit de hoc Cantico Mosis, ipsum hexametris versibus esse compositum, ponam hîc, quod dixit B. Hieronymus de libro Iob in præfatione, quam in eum librum scripsit. In libro Iob (ait Hieronymus) à verbis illis, capitis tertij: *Pereat dies, in qua natus sum:* vsque ad eum locum capitis quadragesimi secundi, vbi ante finem voluminis scriptum est: *Idcirco ipse me reprehendo in fauilla & cinere*, hexametri versus sunt, dactylo, spondeóque currentes, & propter idioma linguæ, crebrò recipientes & alios pedes, non earundem syllabarum, sed eorundem temporum. Interdum quoque rythmus ipse dulcis & tinnulus fertur, numeris lege solutis quod Metrici magis, quàm simplex Lector, intelligunt. Quod si cui videtur incredulum, metra scilicet esse apud Hebræos, & in morem nostri Flacci, Græcique Pindari, & Alcæi, Sapphus, vel psalterium, vel Lamentationes Hieremiæ, vel omnia fermè Scripturarum Cantica comprehendi, legat Philonem, Iosephum, Origenem, & Cæsariensem Eusebium, & eorum testimonio, me verum dicere, comprobabit. *Hæc Hieronymus.* *3. Iosephus.* *Iosephus. In Sacris literis esse Carmina & Cantica ratione metrica composita: S. Hieronym.*

Inter alias porrò huius Cantici excellentias, illa profectò perinsignis est, quod est primum omnium Canticorum, quæ fuisse vnquã facta, vel cantata, siue in sacris, siue *4.*

ſiue in profanis literarum monumentis proditum ſit nam Lini, Muſæ i, & Orphei, qui ante bellum Troianum fuerunt, hymnos, carmina, & cantus, plus trecentis annis poſt hoc Canticum Moſis eſſe factos, certa temporum obſeruatione compertum eſt. Rectè igitur Origenes in homilia ſuper hunc locum, Multa, inquit, Cantica eſſe antiquitus facta legimus in Sacris literis: omnium tamen primum eſt hoc Canticum Moſis, quod, Ægyptiis & Pharaone ſubmerſis, Populus Dei poſt victoriam cecinit. Moris quippè Sanctorum fuit, vbi hoſtes cæſi eſſent, quòd ſcient non ſua virture, ſed Dei gratia partá eſſe victoriam, hymnum Deo gratulationis offerre. Hilarius autem in Prologo in Pſalmos, de nomine Cantici loquens, Eſt inquit, Canticum, cùm canentium chorus, libertate ſua vtens, neque in conſonum organi obſtrictus obſequium, hymno tantùm canoræ vocis exultat. S. Bernardus in ſententiis, quatuor facit genera Canticorum à fidelibus vſurpata: Vnum victoriæ, quod ſubmerſo Pharaone cantarunt Hebræi: Alterum exhortationis, quod iidẽ terrá promiſſionis cōcinunr intraturi: Tertiũ lætitiæ, quod de ſuſceptione, filij cátauit Anna: Quartum fortitudinis. quod Dauid cantauir de manu Saulis ereptus.

Origenes. *Hilarius.* *S. Bernard.* *1. Reg. 2.*

5. Sed quo ordine, quóue modo Canticum hoc Moſis fuerit tunc decãtatũ, breuiter declarandum eſt. Thoſtatus ſuper hunc locum Exodi, ait priùs Moſen cantauiſſe hoc Canticum, & cantare ipſum docuiſſe Hebræos: eos autem poſteà idem Canticum, ſæpiùs ceciniſſe. *Oleaſter hæc ſcribit.* Crediderim equidem, Moſen & viros Hebræos Canticum hoc incœpiſſe, fœminas verò reſpondiſſe: ita quòd Moſes aut ſolus, aut ſimul cum viris Canticum proſequebatur, fœminæ verò reſpondebant ſeu repetebant illud exordium Cantici: *Cantemus Domino*, vt conſtat ex fine huius Cantici, vbi talia verba repetuntur à Maria. Hoc enim ſolebat in aliis etiam Canticis fieri, vt patet in Pſal. 135. vbi vnus aut duo dicebanr: *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum miſericordia eius.* Et deinceps proſequebantur alios verſus: Cætus autem aliorum repetebat ſemper illud: *Quoniam in æternum miſericordia eius.* Idem quoque obſeruare licet in primo libro Samuelis capite decimo octauo. Solebant enim Prophetæ choros canentium ducere, dum laudes Dei celebrarent. *Sic Oleaſter.* Philo tamen in libro tertio de vita Moſis, ait, Moſen diſtribuiſſe omnem populum in duos choros, vnum virorum, in quo ipſe viris præibat Carmen: alterum, in quo ſoror eius Maria præcinebat fœminis Ergò Moſes prior quemlibet verſum huius Cantici canebat, & deinde populus eundem verſum cantabat. Sed enim idem Philo in libro de Agricultura, ſcribit, factos eſſe duos choros: vnum mulierum: alterum virorum, è diuerſo ſtantes, & alternis carminibus ſibi inuicem reſpondentes.

Quo ordine, modoque cantatum ſit hoc Moſis canticum. *Thoſtatus.* *Oleaſter.* *Philo.* *Idem.*

6. Paulò infrà, poſt hoc Canticum à Moſe, & viris Hebræis decantatum, dicitur in verſu vigeſimo, & vigeſimo primo, Mariam prophetiſſam, ſororem Aaron, ſumpſiſſe tympanum in manu ſua, & poſt eam egreſſas eſſe omnes mulieres cum tympanis & choris: quibus illa præcinebat cantans idem carmen, quod viri, præcinente Moſe, cantauerant. Hinc ergo tractum eſſe morem puto apud Iudæos, vt non ſolum viri, ſed etiam fœminæ, Dei laudes, & pro beneficiis ab eo acceptis, dignas gratiarum actionis, & voce, & inſtrumentis muſicis cantarent atque celebrarent. Huc ſpectare videtur quod dixit Dauid in Pſalmo ſexageſimo ſeptimo: *Conuenerunt principes coniuncti pſallentibus, in medio iuuencularum tympaniſtriarum.* Quæ verba explanans Genebrardus ita ſcribit: Conuenerunt Cantores, & tibicines vtriuſque ſexus ad perſonandas Dei victorias, ita vt alij cantu præirent, & alij ſequerentur. Moris enim erat, vt etiam mulieres canerent Epinicia tam voce, quàm inſtrumentis muſicis: & alludit hoc loco Dauid ad locum Exodi, capite decimo quinto, vbi viri in vno choro cum Moſe, & fœminæ in altero cum Maria cele-

Genebrard.

brabant victoriam de Pharaone partam. Apud Esdram quoque legimus in capite secundo primi libri, inter Hebræos, qui de captiuitate Babylonica redierunt in Iudeam, fuisse ducentos cantores & cantatrices ad itinerum videlicet leuandam molestiam, & reducum animos consolandos atque recreandos. *Hæc ex Genebrardo.* Salomon quoque in libro Ecclesiastæ, capite secundo, inter multa, quæ fecisse se commemorat ad magnificentiam regiam, & ad varia oblectamenta, & delicias pertinentia, & hoc dixit: *Feci mihi cantores & cantatrices, & delicias filiorum hominum.*

7. Sed præterea hic obseruandum est, quàm fuerint in veteri Testamento sancti homines pro acceptis beneficiis, grati & religiosi erga Deum, promptique ad faciendā & canenda Cantica in Dei laudem, & gratiarum actionē, non solùm ipsam beneficij accepti substantiam, sed omnes eius circumstantias, vel minimas celebrando. Quot enim Psalmos fecit, & cecinit Dauid pro beneficiis à Deo acceptis, etiam non maximis: Extant in Sacris literis illustrium fœminarum præstantissima Cantica: vnum Annæ matris Samuelis pro impetrata virili prole: alterum Deboræ, pro parta victoria ex hostibus populi Hebræi: Tertium Iudith, similiter pro interfecto Holoferne, omniumque Assyriorum exercitu profligato. In Euangelio quoque beati Lucæ scripta sunt tria Cantica Zachariæ, beatissimæ virginis Mariæ, sanctique senis Simeonis. Restat, vt quemadmodùm, prima verba huius Cantici Mosis allegoricè Rupertus exponat, hic adscribamus, Prima, inquit, vox præcentoris Mosis, admonitio exhortantis omnes, qui in Sunamite sunt, choros castrorum, vt subleuent concentum, secundùm magnitudinem festiuitatis, & secundùm qualitatem siue quantitatem diuinorum operum; *Cantemus*, inquit Moses, *Domino.* Cantemus sanè, sed cantemus spiritu, cantemus & mente: Nam & Apostolus dixit: *Psallam spiritu, Psallam & mente.* Spiritu cantare vel psallere, est rem gestam memoriter tenere, eámque solam pro materia cantationis habere: Cantare autem mente, est in exteriori facto interius mysterium persentire: *Cantemus igitur Domino: gloriose enim magnificatus est.* Gloriosa profectò magnificentia, etiam si solum illud factum exterius attendas: si autem mysterium interius perspicias, ibi gloriosior magnificentia reperietur.

1. Regum 2. Iudæorum 5. Iudith 13. Luc. 1. & 2. Allegorica expositio Ruperti. 1. Cor. 14.

SECVNDA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Equum, & ascensorem deiecit in mare.

Versu 1. 8. *Cur in Scriptura equorum in bello fiducia vituperatur.*

DIXIT numero singulari: *Equum, & ascensorem*, vel præcipuè significans Pharaonem, totus exercitus superbissimum regem, & crudelissimum hostem Hebræorum: vel singulari numero vtens pro plurali, significare voluit omnem equitatum Ægyptiorū. Sciat autem Lector, equorum vsum in bello, cum vituperatione, & veluti quadam opprobratione, in Sacris literis sæpè nominari: ob eam, opinor, causam, quòd de equorum multitudine, ac robore humana superbia præcipuè gloriari, &

in valido equitatu magnā præualendi, vincendique fiduciam potissimùm habere soleat. Vult autem Scriptura sentire nos, & persuasum habere, omne firmamentum, & robur nostrum, omnémque vim debellandi hostes, & comparandæ victoriæ, à Deo maximè pendere, ab eóque peti, expectaríque oportere. Huc spectant illa, quæ legimus in Sacris literis: *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri inuocabimus. Illi obligati sunt & ceciderunt: nos autē surreximus & erecti sumus. Non saluatur rex per multam virtutem, & gigas non saluabitur in multitudine virtutis suæ. Fallax equus ad salutem, in abundantia autem virtutis suæ non saluabitur. Ab increpatione tua, Deus, dormitauerunt, qui ascenderunt equos. Tu terribilis, & quis resistet tibi? Non in fortitudine equi voluntatem habebit: nec in tibijs viri beneplacitum erit ei.* Lex quoque Mosis vetabat regem Hebræi populi habere multitudinem equorum. Sic enim scriptum est Deuteronomij decimo septimo: *Cúmque fuerit (rex) constitutus, nō multiplicabit sibi equos, &c.* Apud Isaiam minatur Deus Iudæis, spem suam ponentibus in equitatu Ægyptiorum. Sic enim ait: *Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes, & habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt: & super equitibus, quia prævalidi nimis: & non sunt confisi super sanctum Israel, & Dominum non requisierunt.* Et apud eundem Isaiam in capite secundo inter alia scelera Iudæorum, recensetur multiplicatio equorum & quadrigarum: *Repleta est*, inquit, *terra eius equis & innumerabiles quadrigæ eius.* Hæc verba in Cōmētatio eius loci. Sanctus Basilius, Nullo, inquit, non Scripturæ loco obseruauimus, sanctos viros dictitasse vsum equorum. Quia enim iubebat Deus, vt toti penderent à suo præsidio, nec in medio conflictu consistentes, spem suam reponerent in suo militari apparatu: idcirco vetuit multiplicare sibi equos. Ait porrò Isaias fuisse innumerabiles quadrigas, vel hyperbolica locutione maximam intelligi volens multitudinem. vel quia in sacris literis, quæ ignaua & vilia sunt coram Deo, non veniunt in numerum: sicut nec mulierem propter infirmitatem sexus: nec puerulum propter contemptum ætatis (exceptis primogenitis, & Leuiticis) nec seruum propter vilem & abiectam conditionem. *Sic Basilius.*

Psalm. 19. 32. 75. 146.

Locus Deuteron. 17.

Esa. 31.

Locus Isa. cap. 2. S. Basilius.

9.

S. Hierony.

Psalm. 32. Psalm. 19. Origenes.

8

Beatus Hieronymus in eundem Isaiæ locum: Potest inquit, intelligi quòd & populus Iudæorum contra præceptum Dei equos sibi, & quadrigas multiplicauerit: & quòd terra Iudæorum, victorum equis & curribus fuerit repleta. Dicit autem sine numero fuisse quadrigas, quia non est dignum numero, quod contra Dei imperium possidetur. Vnde & in Psalmis dicitur: *Fallax equus ad salutem.* Et in Exodo: *Equum & ascensorem deiecit in mare.* Et in alio Psalmo: *Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine Domini nostri inuocabimus.* Hæc Hieronymus. Origenes quoque in Homil. 15. in librum Iosue, ita scribit: Filij Israel nunquàm equis vsi fuisse referuntur, & lex nihil de equis mandat, sicut de asinis, vel de cæteris animalibus, quæ ad humanos labores iuuandos, & ad onera portanda videntur conducere. Equi verò magis proficiunt ad hominum perditionem, hoc enim est, quod per eos in præliis geritur. Lasciui præterea motus, & superbæ ceruicis animal, equus est: quapropter in Scriptura, per istud animal, inordinati affectus animi nostri, & ad flagitia præcipites, excusso rationis, & timoris Dei fræno designari solent: *Nolite fieri*, ait Dauid, *sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus.*

Psalm. 31. 10. B. Hieron. Psalm. 75. Deuteron. 17

Auctor Commentariorum in Psalmos, qui præfert nomen beati Hieronymi, super illis verbis Psalmi septuagesimi quinti: *Dormitauerunt, qui ascenderunt equos:* hunc in modum scribit. Pharao ascendit equos, & dormitauit, & periit: Ægyptij quoque habebant equos, sed ipsi etiam perierunt. In lege præceptum erat, vt Hebræi non haberent equos, Salomon nō habebat equū de Ierusalē, nec de Iudæa, sed

sed emebat illum de Ægypto; semper in Ægypto venduntur equi. Habet etiam Dominus noster suos equos, habet & Diabolus suos. Sed quales sunt equi Domini? Quo tempore hostes venerût ad Elisæum comprehendendum, exiit puer eius, & videns exercitum in circuitu, timuit: sed ei dixit Elisæus: *Noli timere, quoniam plures nobiscum sunt, quam cum illis.* Et cum orasset Dominum vt aperiret oculos pueri: apertis oculis vidit ille currus multos & equos: illi erant auxiliatores Elisei. Nec dicitur vidisse ascensores & insessores equorum, sed tantùm currus & equos: nimirum illi currus, & equi erant sancti Angeli. & eorum ascensor, atque insessor, erat Deus. Propterea dicitur in Cantico Habacuc: *Et equitatio tua salus.* O, si nos essemus equi Dei, & super nos dignaretur Dominus ascendere, & sedere. Contrarij autem equi sunt ipsius Diaboli, quorum ipse ascensor & rector est, de quibus dicitur: *Dormit-auerunt, qui ascenderunt equos.*

Locus 4. Regum 6.

Habac. 3.

Audiamus etiam Rupertum luculentè tractantem hæc verba: *Equum, & ascensorum proiecit in mare.* Hic mundus, inquit Rupertus, per equum, Diabolus per ascensorem significatur. Sed quando illum ascensorem, & talem equum proiecit? Tunc videlicet, quando dixit: *Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras.* Et subsequenti protinus exponens actu, quod dixerat, accipit cornua crucis in manibus, & ibi abscondita est fortitudo eius; vt obrepere ei ausa mors, deinceps victa, iret ante faciem eius, & egrederetur Diabolus ante pedes eius. Tunc proiecit, & ex tunc proiicere non desinit illum ascensorem in mare, nobis quidem vitreum, & Spiritus sancti igne mixtum; illi autem piceum, igneúmque, ac sulphureum. Olim quidem istum ascensoré superbè dicentem: *Super astra Dei exaltabo solium meum,* detraxit, & proiecit in hunc aerem caliginosum. Nunc autem istum ipsum ascensorem, ascendentem super equum, id est, super effrænatam stultitiam superbientium, & à se deceptorum hominum, deiecit in profundum laci, in barathrum ardentis inferni. Ecce iam istud ex parte videmus, & adhuc pleniùs in die Iudicij visuri sumus: tunc enim, cunctis videntibus, iste præcipitabitur. Cantemus igitur Domino, ait hic doctus, & bene vocalis præcentor: à quo accepta commonitione, chorus vniuersus, vnum ex multis membris corpus, tali initio ingreditur & prosequitur Carmen delectabile & gloriosum. *Hæc Rupertus.*

11. Ruperti expositio allegorica

Ioan. 12.

Habacuc 3.

Isaia. 14.

Philo quoque in eo libro, quem inscripsit de Agricultura, huius loci Exodi, *Equum & ascensorem proiecit in mare*, pulcherrimum fecit Tractatum, explicatumque moralem: quem, mihi visum hic adscribere: hauddubiè gratum Lectori futurum. Eius verba sunt huiusmodi. Equi sunt furor. & concupiscentia, ille mas, hæc fœmina: ideóque ille vt mas, gestit elata ceruice libertatem appetens: hæc verò seruilior & callidior, domum depascit & deuorat vt fœmina. Insessor porrò & auriga, vnus est, nempè intellectus: sed auriga tunc, quando ascendit cum prudentia: quando autem cum imprudentia, insessor tantùm est, & præ imperitia, impotés retinendi habenas, finit eas è manibus elabi. At iumenta, habenis liberata, temerè discursant nullo ordine: sessor autem præ imbecillitate, sustinere se non valens, decidit: & laceris genibus, manibúsque ac facie, malè mulctatus, miser deflet suum infortunium. Sed illud horribilius, quòd nõnumquàm, pedibus in curru hærens, raptatur supinus, & tractum in orbita caput, & ceruicem, & humeros ambos consauciat. Deinde, huc, illúcque distractus, atq; omnibus passim obiacétibus illisus, miserrimo genere mortis extinguitur & huic quidem talis obuenit exitus. Currus verò iam leuior, & violentè quassatus, vbi in solum inæquale inciderit, facilè frangitur, vt instaurari non possit & denuò compingi: iumenta quoque, omni soluta retinaculo, concitantur & efferantur: nec priùs desinût currere, quàm collabantur,

12. Philonis super hoc loco Exodi, pulchra disseria tio moralis.

aut in aliquam ... periculis, similis etiam contingat interitus. Atque ita currus Animæ, vna cum vectore totus perit per aurigæ inscitiam. Tales igitur equos, rectoresque arte, prudentiaque carentes, tolli præstat, vt virtus maneat incolumis: Cadente enim imprudentia, stare prudétiã necessum est. Idcircò Moses inter præcepta tradit: *Si egressus fueris in bellum contra inimicos tuos, & videris equum & insessores, & maiorem multitudinem hostium, noli timere, Dominus Deus tecum est.* Furorem enim & concupiscentiam, & in vniuersum, affectiones omnes, atque etiam cogitationes, quæ his singulis tanquàm equis insident, etiam si fretæ videantur inexpugnabili robore, contemni tamen oportet ab iis, qui proteguntur magni Regis potentia, semper & vbique pro ipsis decertantis.

Deuteron. cap. 20.

13. Exercitus porrò Dei, virtutes sunt propugnatrices piarum animarum: quas, vbi deuictum hostem viderint, conuenit pulcherrimum & decentissimum hymnum canere datori victoriæ Deo: ita vt duo chori alter è virili, alter è muliebri conclaui, è diuerso stantes, alternis sibi carminibus respondeant. Ductabat autem virorum chorum Moses, intellectus perfectus: mulierum verò Maria, sensus purificatus. Iustum enim est, intelligibiliter ac sensibiliter Deo hymnos, laudationésque dici: & vtrumque instrumentum concinnè pulsari, tam intellectum, quàm sensum, in solius seruatoris Dei honorem & gratiarum actionem. Illud certè littorale carmen canunt omnes viri, non tamen mente cæca, sed acutè cernente Mose, eorum præcentore: canunt & mulieres ad veritatem lectissimæ, virtutum ciuitati adscriptæ, Mariã carmen præeunte. Hymnus autem idem à choris ambobus canitur epodon mirabilem habens, quem decantari pulchrum est. Sic autem se habet: *Cantemus Domino: gloriosè enim magnificatus est: equum & ascensorem proiecit in mare.* Meliorem profectò, & perfectiorem victoriam inuenire non licet, quàm qua vincitur petulãtium quadrupedum, & ceruicosorum agmen validum, hoc est, vitiorũ & affectuum. Sunt enim vitia genere quatuor, & effectus totidem: cum quibus & inscensor eorum intellectus, virtutis osor, & pauorum amans affectuum, collapsus interit, qui prius voluntatibus, iniuriis, fraudibus, rapinis, similibusque iumentis delectatur. Pulcherrimè igitur noster Legislator inter præcepta docet, ne Princeps populi eligatur equorum altor: parùm idoneus ratus, ad principatum, quisquis ad voluptates & concupiscentias, impotentésque amores insaniens, tanquàm infrænis & contumax equus œstro suo agitatur. Legislatoris verba sunt hęc: *Non poteris constituere supra te regem exterum, qui frater tuus non est: nec is multiplicabit sibi equitatum, nec auertet in Ægyptum populum.* Itaque nemo equorum altor, ad principatum natus est, si sacro Mosi credimus.

Deut. 17.

14. At enim, dicat aliquis, magnam esse potentiam Regis in equitatu, non minorem vtique, quàm in pedestribus vel naualibus copiis, nonnunquàm verò etiam vtiliorem, tunc præsertim, cum sine dilatione opus est expedita celeritate, téporibus morã non ferentibus, sed ipsum momentum occasionis vrgentibus, vt cunctatio nõ damnũ modò, sed cladem quoque illatura videatur occasione, tãquàm nube, prætervolãte. Huic nos respondemus, nullũ belli præsidiũ, legislatorẽ nostrũ, à Principe submouisse, neque copias eius parte aliqua mutilasse: immò, quãtũ fieri potest, augere conatũ esse, vt robore ac multitudine freti socij, facilè hostiũ aciẽ profligarent. Quis enim alius sic docuit, vel insidias collocare, vel instruere aciẽ, vel ordinatè legiones distribuere, eásque Tribunis & Cẽturionibus assignare, vt res postulat, nunc pluribus, nunc paucioribus: vt hic noster legislator, ad omnia rei militaris præcepta ... riè tradenda, confirmatam habens longo vsu peritiam? Sed ille in eo, quo dixi, loco, non facit verba de isto equitatu, qualẽ principes solent colligere, ad infestandos hostes, tuẽdósque socios, necessariò: sed de eo, qui animæ nostræ inest, immode

Quales equi damnati à Mose.

immoderato,inobedientéq; impetu,quem refrænare,vtilissimum fuerit, nequando populum in Ægyptum,id est,corporis regionem reducat,& voluptatum, & affectuum magis,quàm virtutum, Deique amorem reddat: quandoquidem necesse est, vt qui tali equitatu pollet, eúmque subinde auget,viam,quæ in Ægyptum fert vt vates ait, ingrediatur. Cùm enim animam tanquàm nauem,ab vtroque latere, intellectu & sensu, violentæ procellæ affectuum, & vitiorum reluctantem inundant,elatæ altiùs tunc credibile est fore,vt intellectus obrutus subsidat, mergatúrque: profundum autem,in quod mergitur,corpus est, quod cum Ægypto comparatur. Caue igitur ne vnquàm huiusmodi equorum, in tuam perniciem, studio & cura delecteris. Quòd si auricandi bene teneas artem,vt iam tibi videatis ad regendos equos idoneus, tunc demùm ascende,& habenas corripe. Sic enim nec illis salientibus excussus,cum laceratione corporis, risum mouebis spectatoribus, alieno malo gaudentibus; nec incursu obuiorum, vel insequentium hostium capieris: hos celeritate à tergo longè relinquens; illos verò securè vitans per scientiam. Meritóque tunc victoriale carmen cum Mose poteris canere,hostium tuorum periculo, metúque liberatus. *Hactenus ex Philone:* A quo tamen illud non rectè dictum esse puto, cùm interdixit regi populi Hebræi multiplicationem equorum, non esse locutum historicè de veris equis,sed mystologicè de vitiosis affectibus & cupiditatibus coercendis,atque minuendis: Id enim apertè falsum, & diuinæ Scripturæ contrarium est, vt facilè ex iis, quæ suprà disputauimus,Lector intelliget.

TERTIA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Authoris animaduersio in Philonem.

Iste Deus meus,& glorificabo eum: Deus patris mei,& exaltabo eum.

Versu 2. 15 Basilius.

SANCTVS Basilius tractans illa verba: *Iste Deus meus & glorificabo eum* Demonstratiuo, inquit, pronomine,*iste*, nomen illud, quod cum aliis rebus verè communicari non potest, declarauit. Quasi diceret populus Hebræus:Hic est verus Deus, non falso nomine, non mentita diuinitate Deus nuncupatus, quales erant,quos in Ægypto colebamus. Idcircò hunc ego Deum meum glorificabo, hunc adorabo, huic soli seruiam. Hunc non nouum, non recentem, nec alienum Deum: sed Deum patrum nostrorum colemus, nihil humile vel abiectum de illo cogitatione formantes, sed illum verum & vnicum Deum esse cognoscentes. *Et glorificabo eum & exaltabo eum.* An non ille omnem gloriam,quæ sub sensum cadit longè antecellit,qui omnem rem creatam nutu suo gubernat, eáque tanquàm ministra & operaria,cùm voluerit, vtitur: nec ea solùm secundùm naturam, sed etiam præter naturam vtens, hostes suos profligare ac delere potest? Nónne omnem humanæ gloriæ opinionem excedit, quòd populum suum per medium mare traxerit, atque eodem in mare, Aegyptiorum

exercitum, cædem Hebræorum anhelantem, inuoluit: *Sic Basilius.*

16. Eadem verba Rupertus in libro secundo Commentariorum in Exodum, capite trigesimo septimo, allegorico sensu, & interpretamẽto pulchrè declarat, hunc in modum scribẽs: Quid est: *Iste Deus meus, & glorificabo eum.* Iste, inquam quondam despectus, & nouissimus virorum, & vir dolorum, & sciens infirmitatem, qui moriendo, talem equum, & talem ascensorem sic proiecit in mare: iste est Deus meus: & homo est & Deus meus est: glorificabo eum, & non erubescam eum. Sed dicunt mihi Synagogæ Iudæorum, & Cõciliabula Hæreticorum: Si iste homo est Deus tuus, ergò Deus tuus, est Deus recens, & Deus alienus. & contradicis Scripturæ præcipienti: *Israel, si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum.* Sed ego respondebo ad ista, & cantabo confidenter: Iste Deus meus, & glorificabo eum: Deus patris mei Abraham, & exaltabo eum. Nam vt ipsemet dixit Iudæis antiquitatem eius, atque æternitatem non intelligentibus: *Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum: vidit & gauisus est. Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.* Igitur non est in me Deus recens, neque adoro Deum alienum; sed Deum patris mei, & Deum antiquum: nã & si filius est, & si genitus est, ne vno tamen puncto, siue atomo, iunior est Patre suo, & Antiquo dierum. Istum igitur verum Deum, & Deo vero Patri suo consubstantialem, & coæternum, & coæqualem, semper glorificabo & exaltabo. *Ita Rupertus.*

Rupertus. Isai. 53. Psal 80. Ioan. 8

17. Hebræi exponentes hæc ipsa verba: *Iste Deus meus*, aiunt illo pronomine, *Iste* denotari visibilem præsentiã Dei qui tunc apparuit Hebræis supra mare Rubrum, similis fortissimo viro bellatori, & ad hostes Iudæorum profligandos intentissimo. Aiunt præterea, vniuersum populum Hebræum, clarè tunc vidisse Deum, & multò perfectiùs, quàm posteà viderunt eum Prophetæ. Ponam hîc verba Lyrani; hanc opinionem Hebræorũ breuissimè cõmemorantis, atque confutantis, quæ sũt huiusmodi: Dicunt Hebræi quòd illud pronomen, *iste*, facit demonstrationẽ ad sensum, quia tunc Iudæi videbant Deum, & ostendebant eum digito super mare Rubrum: in aliqua tamen similitudine visibili, quia Deitas non potest sẽsibiliter videri. Vnde dicunt, quòd clariùs tunc populus vidit Deum, quàm posteà viderũt eum Prophetæ. Sed istud ex diuina Scriptura non habet auctoritatẽ: ideóq; eadem facilitate contemnitur, qua dicitur. Maximè cùm ille populus contra Mosen acriter & iniustè murmurasset: nec est verisimile, quòd Scriptura tantã Dei condescensionem tacuisset. Quocircà dicendum est, quòd illud pronomen, *iste*, facit ibi demonstrationem ac intellectum, acceptã tamẽ ex effectu visibili: ex hoc enim, quòd videbãt opus & factum, solius Dei virtuti possibile, intelligebãt Dei præsentiam illic adesse. *Hæc Lyranus.*

Hebræorum figmentum. Lyranus.

18. Nec solùm istiusmodi apparitionem Dei, quam dicunt Hebræi, Scriptura omninò tacuit, quam in primis tamen cõmemorare conueniebat: verùm etiã apertè declarauit, qualiter Deus tunc apparuerit super mare Rubrũ. Suprà enim, Exodi c. 14. versu 14. sic ait: *Iam aduenerat vigilia matutina, & ecce respiciens Dominus super castra Aegyptiorum per columnam nubis & ignis, interfecit exercitum eorum, & subuertit rotas curruum, ferebanturque in profundum.* Hæc fuit tunc paritio Dei, non quidem secundũ aliquam speciem visibilem hominis armati, sed secundùm admirabilẽ operationem, ex illa columna nubis quasi iaculantis tela, idest, fulgura, & fulmina, & tonitrua, horribilémque ventum; quibus rebus, currus & equos Ægyptiorũ subuerteret, & confringeret, suísq; ipsosmet Aegyptios instrumẽtis bellicis complicaret, atque opprimeret. Et hic vocatur respectus Dei per columnam nubis & ignis in castra Aegyptiorum; & in hoc Cantico dicitur: *Misisti iram tuam, quæ*

Auctoris confutatio istius figmenti Hebræorum.

deuora

deuorauit eos sicut stipulam. Adhæc, Hebræi pro certo dicunt,eum,qui apparuit Hebræis in mari Rubro,fuisse Deum:at fuisse eum,vt ita dicam,immediate, ac personaliter,Angelum Domini, perspicuè docet nos Scriptura Exodi,cap.14. versu 19. illis verbis: *Tollénsque se Angelus Domini, qui præcedebat castra Israel, abiit post eos & cum eo pariter columna nubis.* Ecce Angelum vocat eum, qui regebat columnam illam nubis, & qui per eā præmonstrabat iter Hebræis quē tamen & in fine capitis decimi tertij & in cap.14.vers.24. appellauit simpliciter & præcisè Dominum.

Præterea sciens Deus gentem Hebræam ingenio,& animo esse ad idololatriam procliuissimo, diligenter prouidit;& cauit, ne quam ex visionibus & apparitionibus suis sensibiliter factis, occasionem caperet idola colendi:ideóque in maximè insignibus & celeberrimis apparitionibus vel cùm apparuit in rubo Mosi,vel in monte Sina vniuerso populo,vel Eliæ in monte Horeb, in nulla Similitudine vel imagine siue hominis,siue animalis apparuit:sed tantùm ex igne, & in tenuis auræ sibilo, voces emittens, præsentiam suam declarauit. Hoc ipsum Moses confirmans, dixit Hebræis Deuteronomij 4. *Locus est Dominus ad vos de medio ignis, vocem verborum eius audistis, & formam penitùs non vidistis.* Et paulò infrà. *Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis Dominus in Horeb de medio ignis, vel similitudinem iumentorum, quæ sunt super terram, vel auium sub cœlo volantium aut reptilium, quæ mouentur in terra, siue piscium, quæ sub terra mouentur in aquis.* His verbis persuadere vult Moses Hebræis,non debere eos colere Deum in aliqua statua vel imagine, eò quòd cùm Deus apparuit illis, nullam præ se tulit similitudinem & imaginem. At enim, si vera esset ista Hebræorum opinio, potuissent Hebræi respondere Mosi, se Deum colere velle in tali similitudine sensibili,in quali apparuerat ipsis in mari Rubro, similis nempè verò bellatori, pro suo populo acriter pugnanti in hostes.

19. Exodi 3. Exodi 19. & 20. 3. Reg. 19.

Sed esto,Deum tunc apparuisse in specie visibili:non ex eo tamen sequitur,Hebræos, qui non ipsam Deitatem, sed speciem illam sensibilem videbant, clariùs & perfectiùs vidisse Deum,quàm postea viderunt eum Prophetæ. Nam cùm Deus sit omninò incorporeus, species illa corporalis & visibilis nihil erat Dei: quare videntes illam,nihil videbant diuinum. Cúmque Deus sit natura omninò intelligibili,non aliter profectò videri potest, quàm intellectu: nec intellectus creatus naturali suo lumine, potest eum videre,sed necesse est supernaturaliter à Deo eleuari, non modò ad videndam Essentiam eius, sed etiam ad cognoscendum supernaturales aliquas veritates de eo: Huiusmodi porrò eleuationem intellectus, nec habuerunt tunc Hebræi: habuerunt autem Prophetæ, quibus per visiones vel intellectiuas,vel imaginarias multa,quæ creatā excedebāt intelligentiam Deus reuelauit.

20.

Sequitur: *Deus patris mei, & exaltabo eum.* Si dixisset: *Deus patrum meorum*, intelligeremus tres illos celeberrimos Patriarchas, Abraham, Isaac:Iacob, qui præcipuè appellantur in Scripturis Patres Hebræi populi, sicut etiam Deus se vocat præcipuè Deum istorum trium. Sed quia in singulari numero dixit: *Deus patris mei*, sine dubio significauit Abraham, qui præcipuè vocatur Pater Hebræorum: tum quia in eo cœpit electio populi Dei, cùm Deus benedixit ei, & semini eius: tum: quia circumcisionem accepit, tanquàm signum distinctiuum populi Dei ab aliis populis. Vnde Paulus ad Romanos 4. de Abraham loquens: *Et signum*, inquit, *accepit circumcisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio, vt pater esset omnium credentium per præputium: vt reputetur & illis ad iustitiam, vt sit pater circumcisionis.* Adiice quòd propter merita ipsius Abrahæ, Deus benefaciebat populo, & complebat in eo promissiones, quas dederat Abrahæ, sicut dixit Deus Genes. 18.

Cur Abraham præcipuè appellatus sit pater Hebræorum. Genes. 17.

Scio quod præcepturus sit filiis suis, & domui suæ post se, vt custodiant viam Domini, & faciant iudicium & iustitiam. Vt adducat Dominus, propter Abraham, omnia, quæ locutus est ad eum. Meritò igitur populus Hebræus in hoc Cantico dicebat: *Deus patris mei, & exaltabo eum.*

22. Sed quid est illud: *Exaltabo eum?* Hoc nempè, Altissimũ esse, palàm confitebor, & quantùm potero, prædicabo. Satis patet, nomen Altissimi, metaphoricè in Deũ dici ad denotandam excellentiam eius super omnia, talique Epitheto, tanquàm maximè proprio Dei frequenter solet eum Scriptura prædicare. Deus porrò quinque modis Altissimus dici potest: Primò, altitudine substantiæ, quòd profectò diuinæ substantiæ, naturas omnium rerum infinitè supereminear, & quidquid in omnibus aliis rebus boni sparsum est, id omne cum quadam infinita eminentia, vna Dei natura contineat deinde Altissimus dicitur altitudine scientiæ, quæ non solùm excedat omnem scientiam creatam, verùm etiam omni, siue humano, siue Angelico intellectui sit prorsus incomprehensibilis: propter quam altitudinem Hieremias Deum alloquens, dixit: *Magnus consilio & incomprehensibilis cogitatu.* Et Paulus hanc diuinæ scientiæ altitudinem mirabundus, exclamauit: *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius? Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?*

Quintuplex altitudo Dei in sacris literis celebratissima

Hiere. 32.

Locus Pauli ad Romanos 11.

23. Adhæc, dicitur Altissimus altitudine potestatis: Dei enim potestas, est super omnia, & in omnia, & per omnia: nec ei potest quispiam resistere, sed omnia quæ vult facit, tam in cœlo, quàm in terra. Hanc diuinę potestatis altitudinem agnoscens & prædicans rex Nabuchodonosor, dicebat referente Daniele Propheta: *Ego Nabuchodonosor benedixi Altissimum, & viuentem in sempiternum laudaui, & glorificaui: quia potestas eius, potestas sempiterna: & iuxta voluntatem suam facit tam in virtutibus cœli, quàm in habitatoribus terræ: & non est qui resistat manu eius, & dicat: Quare fecisti?* Et filio eius Balthasari dixit Daniel. *O Rex, Deus altissimus regnum, & magnificentiam, gloriam dedit Nabuchodonosor patri tuo. Quando autem eleuatum est cor eius, & spiritus eius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni sui, & gloria eius ablata est, à filiis hominum eiectus est: donec cognosceret, quòd potestatem haberet Altissimus in regno hominum, & quæcunque voluerit suscitabit super illud.* Præterea Deus vocatur Altissimus altitudine maiestatis & dominationis, quòd eius imperio subdita sunt omnia, ipsúmque omnes adorare & venerari debeant: sicut ipse dixit: *Gloriam meam alteri non dabo, sed mihi curuabitur omne genu.* Et Iob ait: *Coram ipso curuantur, qui portant orbem:* Et Seraphim, præ magna reuerentia maiestatis eius, velabant facies suas. Et Dauid dixit: *Domine Dominus noster quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra: quoniam eleuata est magnificentia tua super cœlos.* Postremò Deus vocatur Altissimus altitudine habitationis: quia licet vbique sit præcipuè tamen, quadam ratione, dicitur esse in cœlo, quinetiam in altissimo cælorum, quod vocant Theologi cœlum Empireum: ibi enim est regia eius, & cœlestis curia, ibi regnat perfectissimè: ibi omnium cœlestium spirituum, & beatarũ animarum perpetua confessione ac laudatione glorificatur, ibi se beatis clarè videndum, & iucundè, perfectéque fruendum præbet, in quo summa eorum beatitudo consistit. Vnde Scriptura sæpenumerò dicit Deum habitare in altis, & excelsum esse habitaculum eius. Nos itáque: sicut tunc Hæbræus populus, etiam tunc & semper exaltemus Deum nostrum, & supradictam eius quintuplicem multitudinem, corde & ore dignis laudibus concelebremus.

Daniel. 4.

Isaia 45. Roman. 14. Iob. 9. Isaia 6. Psalm. 8.

QVARTA

QVARTA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Verſ. 3. & 4.

Dominus quaſi vir pugnator, Omnipotens nomen eius, Currus Pharaonis, & exercitum eius deiecit in mare.

14.

SEPTVAGINTA Interpretes, quod Latina translatio habet, *Dominus quaſi vir pugnator, Omnipotens nomen eius*, in hanc ſententiam verterunt: *Dominus conterens bella Dominus nomen eius*: Paraphraſis Chaldaica hunc reddit ſenſum: *Dominus eſt victor bellorum, Adonai eſt nomen eius.* Hebraicè bis ponitur in hoc verſu nomen Dei, *Tetragrammaton*: Primùm pro illo: *Dominus*: ſecūdùm pro illo: *Omnipotens*. & pro illo *quaſi vir pugnator*, Hebraicè eſt, *Vir belli*, qui eſt Hebraiſmus ſignificans virum maximè bellicoſum. Quapropter recentiores Hebræi, & de noſtris, qui vulgò appellantur Hebraizantes, ita legunt hunc locum: *Iehouah vir belli, Iehouah nomen eius*. Quam lectionem explanans Oleaſter, Admonui, inquit, ſuprà capite ſexto, ineffabile nomen Dei Iehouah non indicaſſe Deum Patribus ante Moſen, quantùm ad rem ſignificatam: id enim nomen propriè ſignificat conterentem, ab (*Hauah*) quod eſt contritio. Licet enim priſci patres Deum cognouerint vt beneficium & ſufficientem ſibi, aliiſque ad omnia: non tamen cognouerant eum, vt præliatorem & conterentem inimicos, tanquam virum belli: quemadmodùm cognitus eſt nunc ab Hebræis in tanta, talique cæde Ægyptiorum. Vnde dicunt: *Dominus eſt vir belli*, quaſi dicerent: ignorabamus Deum eſſe virum bellatorem, ſeu per ſe pugnare, & cùm vult, inimicos conterere, ſed cum talem eſſe, nunc experti ſumus. Similiter ignorabamus, eum propriè, ac meritò vocari *Iehouah*, id eſt, conterentem: quod tamen nunc manifeſta experientia compertum & cognitum habemus. Quare meo iudicio, hic locus Exodi declarat obſcuritatem eius loci, qui eſt ſuprà capite ſexto, vbi dictum eſt, Deum non indicaſſe nomen ſuum *Tetragrammatum* tribus illis Patriarchis, Abraham, Iſaac, & Iacob. Idem ergò eſſe videtur, cognoſcere Deum virum belli atque cognoſcere Iehouah eſſe nomen eius. *Sic Oleaſter.* Cuius ſententiam ſuprà fuſiùs tractauimus ſuper ſextum caput Exodi, ad numerum marginalem 20.

Oleaſter.

25.

Sequitur: *Omnipotens nomen eius.* Dixi pro, *Omnipotens*, in Hebræo eſſe nomen *Tetragrammatum*, quod ſignificare creditur non tam Omnipotentiam, quàm ipſum *Eſſe* ſubſiſtens atque infinitum, Sed numquid ipſum per ſe Dei nomen vel cogitatione formatum, vel voce prolatum, vel ſcripto expreſſum, eſt omnipotens, habétque vim omnia efficiendi? Minime verò. Tribus autem modis poteſt intelligi nomen Dei eſſe omnipotens. Primò quidem, vt nomen Dei poſitum ſit pro ipſo Deo: eſt námque vſitatiſſimum in Scriptura, nomen rei ponere pro ipſa re tali nomine ſignificata & nominata, vt nomen hominis pro ipſo homine, & nomen Dei pro ipſo Deo. Hoc nos quia ſuper caput ſextum Exodi, ad numerum marginalem

Quomodo. Nomen Dei verè dicatur Omnipotens.

22. copiosè declarauimus, multísque testimoniis Scripturæ illustrauimus, nihil prætereà nunc ea de re dicendum putamus. Ergò dicitur, *Omnipotens nomen eius*, id est ipse omnipotens & verè, meritóque ita nominatur ab omnibus. Deinde possumus intelligere, proptereà dici nomen Dei omnipotens, quod per inuocationem nominis Dei factam a sanctis viris, sæpè Deus ingentia fecerit miracula per, quæ suam declarauit omnipotentiam: & hoc sensu interpretari atque intelligere licet, quod pluribus locis legimus in Euangelio, & Actibus Apostolorum, & alibi, in nomine Iesu eiecta esse Dæmonia ex humanis corporibus, & sanatos esse infirmos aliásque permulta esse facta miracula. Nec non satis verisimile, Mosen inuocando nomen Dei, virga percussisse mare, & diuisisse, & item inuocato Dei nomines percussisse petram, ex eáque abundantiam aquarum eduxisse. Postremò; dicitur nomen Dei omnipotens, quia inter alia, quæ de Deo dicuntur, hoc videtur maximè proprium Dei, esse omnipotens. Enim verò sancta Christi Ecclesia in suis precationibus, & laudationibus Dei, hæc duo nomina Dei, tanquàm eius maximè propria, frequenter vsurpat & celebrat. *Omnipotens & æternus*. Omnipotentia porrò Dei, eo declaratur maximè, quòd solus facit mirabilia, quæ non solùm alij siue homines, siue Angeli facere non possunt, verùm nec intellectu comprehendere, ideóque dicuntur verè mirabilia; Vnde Dauid: *Magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus solus*. Et alibi: *Quis magnus sicut Deus noster? Tu es Deus, qui facis mirabilia*. Et alio loco: *Benedictus Dominus Deus noster, qui facit mirabilia solus: & benedictum nomen maiestatis eius in æternum: & replebitur maiestate eius omnis terra*. Isaias etiam: *Confitebor nomini tuo, Domine, quia fecisti mirabilia*. Quantum porrò totius Fidei nostræ fundamentum, firmamentúmque sit, penitus persuasum, firmissiméque creditum habere, Deum esse omnipotentem, docuimus in tertio Tomo nostrorum Commentariorum in Genesim super caput 17. Genesis, ad numerum marginalem 3.

Psalm. 85. & 76. & 71.

Isaia. 25.

26. Rupertus persequens expositionem huius Cantici, per quam demonstrare vult hoc præstantissimo Cantico secundum interius mysteriū præcipuè celebrari gloriosam Christi de Diabolo & seruis eius, & de ipso mundo victoriam, super hisce verbis, quæ nunc tractauimus: *Dominus quasi vir pugnator*; sic ait; Quid est: *Dominus quasi vir pugnator*? Hoc nempè significat, Dominum nostrum, secum Diabolo gessisse in similitudinem & modum fortissimi, & prudentissimi pugnatoris. Sicut enim vir pugnator; pro modo vel qualitate sui hostis, semetipsum aptat, & armis induit. Sic Christus Domino pro natura & conditione sui hostis, nouis & mirabilibus modis bellum inire, atque ordinare voluit: erat autem hostis eius, non caro & sanguis, sed principatus & potestas aeris, rector mundi huius tenebrarum harum, spiritualibus nequitia. Non ergo materiali gladio super fœmur suum semetipsum potentissimum accinxit, non loricam & galeam ferro textam induit: sed contra eiusmodi principatum & potestarem superbiæ, humilitatem & obedientiam induit contra spiritualia nequitiæ, charitatis fortitudine seipsum præcinxit. Atque hac ratione, quasi vir pugnator, currum Pharaonis aërei, quo super nubium altitudinem equitare se credit, vt esset Altissimo similis, & vniuersum eius exercitum tam vitiorum, quàm errorum, ipsorúmque Dominum, quos proposuerat in templis delubris Gentium pro Diis adorandos, proiecit in mare. Moriendo quippè recipit omnem potestatem in cœlo & in terra, & omnia traxit ad se. *Ita Rupertus*.

Ruperti expositio quomodo Christus quasi vir pugnator infernalis Pharaonis currus & exercitum proiecerit in mare

Ad Eph. 6.

Psalm. 44.

Isaia 4.

Matt. 28.

Ioan. 3.

QVINTA

QVINTA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Electi principes eius submersi sunt in mari Rubro.

Versu 4.

17

QVos Latinus interpres hîc vocat, *Electos principes*, Chaldaica paraphrasis appellat, *Electos fortes*. Secundùm autem phrasim linguæ Hebrææ frequenter vsurpatam in Scriptura, vocantur electa in qualibet re, quæ in eo genera sunt in præcipua & pretiosa, meritóque aliis omnibus eius generis præoptanda & præferenda. Verùm LXX. Interpres ita verunt hunc locum: *Currum Pharaonis, & exercitum eius proiecit in mare, Electos ascensores Tristatas:* Quo etiam vocabulo, paulò suprà vsi sunt Exodi cap. 14. Nam pro illo, quod habet Latina translatio in versu septimo: *Et duces totius exercitus*, ipsi habent, *Tristatas super omnes*. Quæritur itáque, quid significet istud nomen *Tristata*, quo vsi sunt L X X. Interpretes, & in libro, vt diximus, & quar-& quarto libro Regum, capite vigesimo tertio Ezechielis.

Quid significet vox Tristata apud LXX. Interpretes.

Sanctus Hieronymus in quintum caput Danielis super illis verbis: *Et tertius in regno meo eris*, eius vocis significationem indicat potiùs, quam explanat, ita scribens: vel tertius eris post me Regem, vel vnus è tribus Principibus, quos alibi, *Tristatas*, legimus. Sed idem explicatiùs edocet vim & notionem eius vocis, hæc scribens super caput vigesimum tertium Ezechielis: *Tristatas* vocant LXX. Interpretes, quos nos Principes Principum interpretati sumus: de quibus Exodi 15. legimus: *Electos ascensores, Tristatas*, pro quibus Latina simplicitas, *Ternos statores* transtulit. *Tristatæ* verò nomen, est apud Græcos secundi gradus post regiam dignitatem: de quibus in Scriptura dictum est: *Veruntamen ad tres primos non peruenit*. Qui principes equitum, peditúmque erant, & tributorum: quos nos, Magistros vtriúsque militiæ, & perfectos annonarij tituli nominatus. *Hæc Hieronymus.*

28.
S. Hieron.

Varias tamen eius vocis interpretationes pleniùs cognoscere licet ex iis, quæ scripsit Gregorius Nyssenus super hoc Canticum, & item Græcus Scholiastes. Ea, verò ferè sunt huiusmodi. Contra hostiles manus, Antiqui magnos currus faciebant, adeò, vt tres homines singuli caperent, & vnus quidem eorum aurigæ officio fungebatur; alter verò protegebat, tertius autem pugnabat: vel, vnus quidem auriga erat, alij verò certabant. Vel *Tristatas* dicit eos, qui ascendebant super tres equos: Antiqui enim in bellum exeuntes, super tres equos vehebantur: dixit enim de Pharaone Exodi 14. *Assumpsit omnem equum & Tristatas super ipsis*. Vel, *Tristata* vocat robustos, & eos, qui aduersus tres possent consistere. Vel eos, qui in acie, tertij stabant in phalange, hoc ipso modo, exercitu consistente in speciem phalangis: primo enim cadente, vel defesso, ac laborante, *Tristata* succedebat in locum eius. Vel, *Tristata* significat eum qui, sedente Rege, tertius stat, vel tertiam sedem habet, qualis erat David apud Saul. De *Tristata* autem nomine fit mentio 4. capite septimo, in illis verbis

29.
Gregorius Nyssenus.
1. Regum 7.

SEXTA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Introduces eos,& plantabis in monte hæreditatis tuæ,firmissimo habitaculo tuo,quod operatus es, Domine sanctuarium tuum Domine,quod firmauerunt manus tuæ.

Versu 17.

HÆc verba bene Caietanus exponit:ita scribens:***Introduces, & plantabis eos***, id est, ad similitudinem plantarum nos altis in terram defixis radicibus stabies,firmabísque: & quamuis inde nos simus oriundi, erimus tamen quasi naturales eius terræ habitatores, ac velut plantæ, ***In monte hæreditatis tuæ.*** Terram promissionis à montibus denominat eò, quòd illustrior eius pars, montana erat, nam & terra pertinens ad sortem Iuda,montuosa erat,& Hierusalem,vbi erat sedes regia, & templum Domini,& in montibus sita & montibus erat circumdata. Vocatur autem ***Mons hæreditatis Dei***, quia terra illa fuit electa à Deo in habitationem populi Israël asciti in hæredem Dei, vtpotè adoptati in filium primogenitum Dei vt ipsemet Deus suprà dixit Exodi capit. 4. Vnde apparet ratio iure plantandi populum Hebræum in illa terra. Tribus potiò nominibus terra illa vocatur in hoc loco. Primum dicitur ***Mons hæreditatis Dei***: tum vocatur ***firmissimum eius habitaculum***; ac demùm nominatur ***Sanctuarium eius.*** Electa namque fuit terra illa ad triplicem finem:vt esset in habitationem & possessionem populi Hebræi,qui erat tanquam filius & hæres Dei: & vt esset in habitaculum stabile ipsius Dei, non secundùm seipsum, Deus enim in seipso solo habitat:sed secundum similitudinem, prout scilicet Deus,curabat & fouebat, & protegebat locum illum perinde vt princeps proprium habitaculum Denique fuit ille locus præcipuè in eum finem factus. vt ibi esset sanctuarium.Dei,id est,præ cæteris dicatum administrando,exercendóque Dei cultui & ita firmum esset, quasi Dei manibus paratum & firmatum foret. ***Ita Caietanus.***

31. *Caietanus.*

Sed quomodò verum est,vel in terra promissionis, vel in monte Moria,siue in Hierusalem fuisse firmissimum Dei habitaculum & sanctuarium cùm tot iam seculis nec in ea terra:nec in eo monte habitet Deus exterminatis inde Iudæis desolatóque templo? Responderi potest dupliciter, vel prophetiam esse conditionalem, non vsque implendam nisi seruata conditione, Iudæis videlicet in veri Dei cultu & legis eius obseruatione permanentibus; quod quia obseruatum non est,ideò perfectus prophetiæ huius & promissionis, impeditus est effectus Sed videtur illa simplicior & planior responsio. Prædicitur hoc loco firmissimum Dei fore habitaculum in monte Moria,vbi ædificatum est templum Salomonis, quia ibi longissimo tempore mansit Dei cultus. Etenim post ingressum Hebræorum in terram promissionis,arca Dei fuit in Silo: dicebatur autem Deus præcipuè ibi ha-

32.

Quomodo terra, seu Hierosolyma, firmissimum fuerit Dei habitaculum.

Iosue 18.

Iudic. 20.

Varia loca in quibus fuit arca Dei.

 bitare,

SEPTIMA DISPVTATIO.

SVPER ILLIS VERBIS:

Dominus regnabit in æternum, & vltrà.

Versu 18.

CHALDAICA Paraphrasis Latinè reddit hanc ſententiam: *Dominus regnabit in ſeculum, & in ſecula ſeculorum.* Pagninus ex Hebræo ita vertit: *Dominus regnabit in ſeculum, & vſque in perpetuum.* Lectio huius loci apud LXX. interpretes ſic habet: *Dominus regnabit in ſeculum, & in ſeculum, & adhuc.* Quam lectionem explanans Origenes ſuper hoc loco Exodi, ſic ait: Quoties *in ſeculum*, dicitur, longitudo quidem temporis ſignificatur, ſed eſſe tamen finis aliquis indicatur. Quòd ſi addatur, *& aliud ſeculorum*, longiſſima quidem duratio ſignificatur, ſed habens tamen finem, nobis quidem fortaſſe ignotum, ſed a Deo tamen conſtitutum. Cùm autem in hoc loco additur: *Et adhuc*, id profectò nullum ſenſum termini, aut finis alicuius relinquit. Quodcumque enim cogitaueris, in quo finem aliquem putes poſſe conſiſtere, ſemper tibi dicet ſermo Propheticus: *Et adhuc*, ſiue, *vltra*, regnabit Deus. Velut ſi loquens ad te dicat: Putas in ſeculum ſeculi Deum regnaturum? regnabit adhuc, vel vltrà & quodcumque dixeris illud, de regni eius ſpatiis. ſemper tibi docet Propheta: *Et adhuc*, ſiue, *vltra*. *Sic Origenes.* Verum lectio Latina huius loci manifeſtam habet difficultatem. Si enim regnabit Deus in æternum, quomodò etiam vltra regnabit? Cùm enim æternitas ſit infinita duratio nullum habens finem, nullum profectò ſpatium durationis vltra æternitatem, ne cogitatione quidem fingi poteſt.

34. *Origenes.*

Valde locus hic exercuit ingenia ſcriptorum, qui ad ſoluendum huius difficultatis nodum, varias admodùm interpretationes horum verborum excogitarunt: quas ego hic breuiter commemorabo. Et vt à nouiſſimis ordiar ſcriptoribus, Ianſenius in Expoſitione huius Cantici, ſuper his verbis: *Dominus regnabit in æternum, & vltra.* Sic ait: Quod hic ait Latinus interpres *vltra*, aliis vertere ſolet: *In ſeculum ſeculi.* Vt in illo verſu Pſalmi 9. *Dominus regnabit in æternum, & in ſeculum ſeculi:* vbi eædem ponuntur dictiones, quæ hic. Pro eo, quod hic dicitur, *in æternum*, vox Hebræa propriè ſignificat, *in ſeculum*, quo ſignificatur duratio, præſentis ſeculi. Pro eo autem, quod dicitur, *in ſeculum ſeculi*, vel *vltrà*, dictio Hebraica æternitatem propriè ſignificare dicitur. Lippomanus in Catena in Exodum ſuper hoc ipſo loco, dictionem inquit Hebraicam, *holam*. quidam vertunt *in æternum*, alij *in ſeculum.* Nec apud Hebræos eodem ſemper modo ſumitur. ſed aliquando ipſam æternitatem ſignificat: Interdum verò durationem huius mundi: nonnunquàm etiam tempus quinquaginta annorum. Similiter pro illo: *Et vltra*, dictio Hebræa, *vahed*, quidam vertunt, *in æternum*, alij *in perpetuum*, alij *vſque*: non ergò ſolùm regnum Dei perdurat, quoad perdurabit hic mundus, ſicut & regna mortalium: ſed & vltrà & in perpetuas æternitates. & ſine fine regnabit, & erit Deus omnia in omnibus, & omnia ſubiicientur ei. Caietanus. Iuxta Hebræum, inquit, ſic habetur: *Dominus regnabit in ſeculum, & vſque.* Aiunt variam eſſe ſignificationem di-

35. *Ianſenius.* *Lippomanus.* 1. *Corin.* 15. *Ibidem.* *Caietanus.*

nterpres in translatione huius loci, sine dubio secutus est LXX. Interpretes. Nam pro eo, quod illi verterunt, *Dominus regnabit in seculum & in seculum*: ipse transtulit, *Dominus regnabit in aeternum*: pro eo autem, quod illi addiderunt, *& adhuc*, ipse posuit *& vltra*. Hebræam porrò dictionem, *holam*, LXX. Interpres verterunt in vocem *αἰῶν* siue *αἰώνιον*: Latinus autem interpretes in vocem *seculum*, vel *aeternum*. Triplici autem significatione vocem, *holam*, in Scriptura vsurpari animaduertere licet. Sæpenumerò námque adhibetur ad significandam veram æternitatem, Dei propriam, vt in Psalmo nonagesimo nono de Deo dicitur: *In aeternum misericordia eius*. Et in Psalmo 106. *Veritas Domini manet in aeternum*. Et in Psal. 44. de Messia dicitur: *Benedixit te Deus in aeternum*. In his autem locis Hebraicè est vox, *holam*. Non tarò etiam significat ea vox non quidem veram æternitatem, sed longissimum tamen tempus, & cuius terminus expresse nullus indicatur: siue tale tempus sit præteritum, siue futurum. Ad hanc significationem pertinent illa Scripturæ verba Genes. 6. *Isti sunt potentes à seculo, viri famosi*. Et Hierem 2. *A seculo confregisti iugum meum*: Vtroque in loco, pro illo, *à seculo*, Hebraicè est, *holam*: solet autem Latinus interpres tempus longissimum præteritum appellare dies antiquos: vt Deuteronomij 32. *Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas*. Et Psal. 76. *Et annos aeternos in mente habui*. Vbi in eandem sententiam dixit: *Dies antiquos*, atque *annos aeternos*. Nonnunquàm etiam Scriptura vtitur voce, *holam*, ad significandum tempus Iobilæi, quod erat quinquaginta annorum sicut Exodi 21. & Deuteron. 14. dicitur, seruum qui auricula perforata, perpetuæ addicebatur seruituti domini sui, seruiturum in æternum, siue in seculum Hebraicè, *holam*, id autem est, vsque ad tempus Iobilæi: eo námque tempore, iubebat lex Mosis, omnibus seruis donari libertatem. Sed priores duæ significationes, maximè quadrant ad originem & radicem vocis, *holam*, siquidem radix eius putatur esse verbum, *alam*, significans abscondere, latere, occultare. Ex quo intelligere licet, vocem, *holam*, significare tempus, quod ob nomimiam longitudinem, sit absconditum homini, quantùm ad eius initium, vel finem.

Ergò cùm hîc dicitur: *Dominus regnabit in aeternum*, illud *in aeternum*: siue vt est Hebraicè, *Le holam*. non sumitur in prima significatione, pro re vera scilicet & perfecta æternitate: sed in secunda significatione, nimirum pro longissimo tempore, quale est tempus vsque ad finem mundi, ob idque meritò additur ei illud: *& vltra*. Sin autem quis velit, illud, *in aeternum*, hic accipi pro vera æternitate, consequenter dicere cum necesse est, vel cum Thostato, id dictum esse ex abundantia cordis, & magno quodam desiderio animi desiderantis durationem regni Dei: vel cum S. Thoma, licèt nihil sit vltra æternitatem, quantùm ad extensionem durationis: Deum tamen verè dici vltra siue supra æternitatem & quia habet æternitatem sine principio, & quia habet eam à se, & quia totum esse suum habet simul sine vlla variatione.

Hic ego putaui opportunè, congruéque terminari posse hunc primum tomum disputationum in Exodum; sequitur enim deinceps historia peregrinationis Hebræorum in deserto per quadraginta annos: Sequitur item expositio legis, quæ in monte Sina per Mosen à Deo Hebræis data est: quæ duæ res propriam, atque integrum, & bene longum volumen deposcunt. Hoc nos volumen habemus, nondum quidem planè confectum, sed affectum, tamen: & in lucem dabimus (si Deo placuerit, ipsóque iuuante:) aut post hunc tomum proximè: aut interposito priùs altero volumine disputationum in nouum Testamentum: quod propriùs abest à perfectione, magisque in promptu nobis est.

Aucktoris expessio.

40.

INDEX
OMNIVM DISPVTATIONVM, QVÆ TRACTANTVR

IN HOC PRIMO TOMO PER SINGVLA quindecim prima capita Libri Exodi digestus:& item Quæstionum,ac rerum notabilium, quæ in singulis disputationibus explicantur.

Notæ verò numerorum huic Indici adiectæ, indicant numeros marginales, ad Disputationes singulorum capitum Exodi appositos.

IN CAPVT PRIMVM EXODI

Disputationes Decem.

3. Allego

IN CAP. TERTIVM EXODI.

Disputationes tredecim.

IN CAPVT QVARTVM EXODI

Nouem Disputationes.

IN CAP. QVINTVM EXODI

Quatuor Disputationes.

IN CAPVT SEXTVM EXODI

Disputationes quatuor.

IN CAPVT SEPTIMVM EXODI

Disputationes tredecim

IN CAP. OCTAVVM EXODI

Septem Disputationes.

IN CAPVT NONVM EXODI

Disputationes quinque.

1. Quas

IN CAP. DECIMVM EXODI

Disputationes duæ.

IN CAPVT VNDECIMVM EXODI

Disputationes quatuordecim.

DE plaga decima, id est, de cade primogenitorum Aegypti quatuor disputationes.

De induratione Pharaonis, & in vniuersum, de induratione humani cordis.

Disputationes decem.

IN DVODECIMVM CAPVT EXODI

Disputationes viginti.

6. Cur

IN CAPVT DECIMVM TERTIVM EXODI

Disputationes Octo.

2. Octo

IN CAP. DECIMVM QVARTVM EXODI.

Disputationes octo.

IN CAPVT DECIMVM QVINTVM EXODI

Disputationes Septem.

INDEX
LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ, QVI IN HOC PRIMO TOMO SELECTARVM DISPVTATIONVM in Exodum, vel explicantur vel illustrantur.

Prior numerus caput Exodi: alter numerum in margine annotatum significat.

16.

Locustarum morsus ceciderunt eos. c.10.n.4.

17.

Horrenda spectra Ægyptiis in tenebris occurrebant. c.6.n.65

18.

Solem sine læsura boni hospitij præstitisti eis. c.13.n.20

Ecclesiastici 3.

In pluribus operibus Dei ne fueris curiosus,&c. c.3.n.51.

39.

Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens &in prophetis vacabit, &c. c.2.n.46

46.

Et post hoc dormiuit,& notum fecit regi. c.7.n.50

48.

Mortuum Elisæi corpus prophetauit. c.7.n 9.

Isaiæ 2.

Repleta est terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius. c.15.n.8.

18.

Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trãs flumen Æthiopiæ, quæ mittit in mare legatos suos in vasis papyri super aquas. cap.2.nu.31

19.

Ecce ascendet Dominus super nubem leuem, & ingredietur Ægyptum. c.19.n.15.

40.

Quis mensus est pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit?cap.8.num.20.

43.

Cùm transieris per aquas,tecum ero, & flumina non operient te: cùm ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te. c.3.n.17

51.

Et Assur calumniatus est eum. c.1.n.7

53.

Vidimus eum despectum, & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem,&c. c.4.n.11.

64.

Abscondisti faciem tuam à nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ. c.3.n.34.

Hieremiæ 7.

Tu noli orare pro populo hoc nec assumas pro e's laudem & orationem,&c. c.11.n.66.

7.

Non sum locutus cum patribus vestris, &c. de verbo holocaustomarum & victimarum,&c. c.8.n.42

9.

Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua,&c. c.5.n.6

31.

Castigasti me, & eruditus sum, c. 11. num.66.

Ezechielis 14.

Propheta cùm errauerit & locutus fuerit verbum: Ego Dominus decepi Prophetam illum. c.11.n.67

21.

Occidam in te iustum & impium. c.7.n.75.

23.

Et factus est sermo Domini ad me dicẽs Fili hominis,duę mulieres filiæ vnius matris fuerunt, & fornicatæ sunt in Ægypto in adolescentia sua. c.1.n.30.

Habacuc 2.

Væ ei, qui multiplicat non sua; vsquequò aggrauat contra se densum lutum c.5.n.12

3.

Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ: turbabuntur pelles terræ Madian. c.2.n.74.

2 *Machabæorum* 12.

Bene & religiosè cogitans de resurrectione: nisi enim eos qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur & vanum orare pro mortuis.

EX NOVO TESTAMENTO.

ptiorum: & erat potens in verbis, & operibus suis. cap.2.nu.38. & nu.41.

13.

Vobis oportebat primum loqui regnum Dei: sed quoniam repellitis illud, &c. c.11.n.66

19.

Iesum scio, & Paulum noui: vos autem qui estis? c.7.n.59

23.

Sadducæi dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum, neque spiritum: Pharisæi autem vtraque confitentur. c.3.n.38

Ad Romanos 2.

An diuitias bonitatis Dei, & patientiæ, & longanimitatis contemnis?

9.

Quorum patres, ex quibus Christus secundùm carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. c.7.n.3

9.

Quod si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, vasa iræ, &c. c.9.numero 29.

11.

O altitudo diuitiarum sapientiæ & sciétiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius? &c. c.16.nu.42

1.Corinth. 5.

Pascha nostrum immolatus est Christus, &c. c.12.n.74

10.

Nolo vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, &c. c.14.n.36

10.

Neque idololatriæ efficiamini, sicur quidam ex ipsis, &c. c.12.n.95

10.

Fidelis Deus, qui non patietur vox tentari supra id, quod potestis, &c. c.5.n.18.

12.

Diuisiones gratiarum sunt, vnus autem & idem spiritus, diuidens singulis prout vult. c.8.n.19

12.

Nunquid omnes virtutes? nunquid omnes dona habent curationum? c.7.n.39

14.

Qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, &c. capit.7 num.9

16.

De Collectis autem, quæ fiunt in Sanctos, sicut ordinaui Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facietis. cap.12.n.62

2.Corinth.2.

Deo gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, &c. c.5.c.13

5.

Scimus, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, sed æternam in cælis. c.1.n.44

Ad Galatas 1.

Cùm placuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meę, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret Filium suum in me, &c. c.4.nu.56

Ad Ephesios 3.

Ex quo omnis paternitas in cælis, & in terra nominatur. c.3.n.61

2.Thessal.2

In omni virtute, in signis & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis, &c. c.7.numer.38

2.Timoth.3.

Iannes & Mambres restiterunt Mosi. c.7.n.12.

Ad Hebræos 1.

Fide obtulit Abraham Isaac, cùm tentaretur, &c. c.5.n.16

11.

Fide Moses grandis factus, negauit se

INDEX

INDEX
ALPHABETICVS RERVM MEMORABILIVM, QVÆ IN HOC PRIMO SELECTARVM DISPVTATIONVM IN EXODVM tomo continentur.

Prior numerus, capita Exodi, posterior numerum in margine adnotatum demonstrabit. Quod si aliquando vnum tantùm numerum inueneris posteriorem intellige marginalem, eius capitis, quod proximè notatum antecessit.

C.

Cantica.

Christus.

Chronologia.

Circumcisio.

Columna nubis & ignis.

D.

Dæmon.

DEVS.

De

Dies.

Digitus.

Diluuium.

Disciplina.

Domus.

gia.

Laus Deo,& Dei genitrici semper Virgini Mariæ.

FINIS.